

ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΜΙΧ. ΑΘ. ΚΑΛΙΝΔΕΡΗ

Ο ΒΙΟΣ ΤΗΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΟΣ ΒΛΑΤΣΗΣ
ΕΠΙ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ

ΕΙΣ ΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟΝ
ΤΟΥ ΔΥΤΙΚΟΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟΝ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΝ

- Πρόεδρος* : Κωνσταντῖνος Βαβοῦσκος
Ἀντιπρόεδρος : Ἀντώνιος-Αἰμίλιος Ταχιάος
Γεν. Γραμματεὺς : Χρῖστος Λαμπρινὸς
Ταμίας : Ἀθανάσιος Κωνσταντινίδης
Ἐφορος Βιβλιοθήκης : Ἀπόστολος Βακαλόπουλος
Σύμβουλοι : Ἰωάννης Ἀγγελίδης
 : Ἀνδρέας Βαβρίτσας
 : Λεωνίδας Λιάκος
 : Κωνσταντῖνος Χουλιβᾶτος

**Ο ΒΙΟΣ ΤΗΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΟΣ ΒΛΑΤΣΗΣ ΕΠΙ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ
ΕΙΣ ΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟΝ ΤΟΥ ΔΥΤΙΚΟΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ**

ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΜΙΧ. ΑΘ. ΚΑΛΙΝΔΕΡΗ

**Ο ΒΙΟΣ ΤΗΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΟΣ ΒΛΑΤΣΗΣ
ΕΠΙ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ**

**ΕΙΣ ΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟΝ
ΤΟΥ ΔΥΤΙΚΟΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ**

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 1982

**ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΠΡΟΜΑΧΟΥΣ
ΤΟΥ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ**

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	Σελ.
ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ	9
<i>ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ</i>	
ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ	
1. Ἡ Βλάτση. Ἡ θέσις τῆς	15
2. Ἡ σχέσις ἐπικοινωνίας μετὰ τῶν περιοίκων κ.λ.	16
3. Αἱ ἀσχολίαι τῶν κατοίκων	22
4. Ἡ ἀγορὰ	26
5. Αἱ ἐπιγαμίαι	30
6. Ὁ πληθυσμὸς	32
7. Ὑπόμνημα περὶ τῶν ἰδιοκτητῶν οἰκιῶν ἐν Βλάτση (1900-1925)	34
<i>ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ</i>	
ΙΣΤΟΡΙΑ	
α'. Οἰκισμοὶ προϋπάρχοντες ἐγγὺς τοῦ ἀρχικοῦ τῆς Βλάτσης	43
β'. Οἱ μέτοικοι, οἱ ἀπόδημοι καὶ οἱ ἄποικοι	52
1. Οἱ μέτοικοι	52
2. Οἱ ἀπόδημοι καὶ οἱ ἄποικοι	59
γ'. Τὸ ἀρματολίκι	67
δ'. Ἡ διοίκησις	75
1. Κτῆσις τῆς Σουλτανομήτορος	75
2. Τσιφλίκι	76
3. Ἀποτσιφλικοποιήσις	78
4. Τσιφλίκια καὶ τσιφλικουῶχοι (ὡς καὶ δυνάμενοι) εἰς τὴν περιοχὴν	79
ε'. Ἐκκλησία	85
στ'. Ἐκπαίδευσις	99
1. Σχολεῖα	99
2. Διδάξαντες	107
3. Βιογραφίαι τινές	110
ζ'. Οἱ εὐεργέται καὶ διαπρεπεῖς ἄνδρες	127
η'. Ἡ ἐκπροσώπησις εἰς τοὺς ἐθνικοὺς ἀγῶνας	146

1. <i>Πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821 καὶ κατ' αὐτὴν</i>	147
2. <i>Κατὰ τὸν Μακεδονικὸν ἀγῶνα</i>	160
3. <i>Ἀναμνηστικὰ ἀπὸ τὴν αὐτοάμυναν τῆς Κοινότητος. Οἱ ὑπερ- ασπισταί της</i>	164

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟΝ

ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ

α'. <i>Οἰκίσεις καὶ σκεύη</i>	169
β'. <i>Ἡ ἐνδυμασία</i>	186
γ'. <i>Ἔθιμα</i>	204
1. <i>Συναφῆ πρὸς τὸ ἐορτολόγιον</i>	204
2. <i>Τὰ κατὰ τὴν γέννησιν, τὸν γάμον, τὸν θάνατον</i>	230
3. <i>Προλήψεις λαϊκαί. Ἀσθένειαι</i>	258
4. <i>Τὰ παιδιὰ εἰς τὰ παιγνίδια των</i>	280
δ'. <i>Δείγματα δημοτικῶν τραγουδιῶν</i>	287

ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

ΓΛΩΣΣΑ

α'. <i>Γραμματικὴ</i>	323
1. <i>Φωνητικὸν</i>	323
2. <i>Τυπικὸν</i>	353
3. <i>Ἑτυμολογικὸν</i>	373
β'. <i>Λεξιλογικὰ - Σημασιολογικὰ</i>	399
1. <i>Ἀπὸ τὴν μετεωρολογίαν</i>	399
2. <i>Ἀπὸ τὴν διάπλασιν τοῦ ἐδάφους καὶ τὰ συστατικά του</i>	405
3. <i>Ἀπὸ τὴν ζωολογίαν</i>	418
4. <i>Ἀπὸ τὰ εἰδικώτερα (τῶν γεωργῶν κ.λ.)</i>	428
5. <i>Ἄνόματα κύρια μετὰ τῶν παραλλαγῶν των</i>	464
6. <i>Τοπωνυμίας</i>	471

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΕΠΑΡΧΙΩΝ, ΠΟΛΕΩΝ, ΚΩΜΟΠΟΛΕΩΝ ΚΑΙ ΧΩΡΙΩΝ	525
---	-----

ΠΙΝΑΞ ΚΥΡΙΩΝ ΟΝΟΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΤΟΠΩΝ	527
---------------------------------	-----

ΠΙΝΑΞ ΛΕΞΕΩΝ ΚΑΙ ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ	532
----------------------------	-----

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ	539
------------	-----

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ

1. Γενικά τινά περί τοῦ περιεχομένου τοῦ βιβλίου

Διὰ τοῦ τίτλου τοῦ ἀνά χειῖρας βιβλίου ἀποδίδεται ἀδρομερῶς τὸ συγκεκριμένον τῆς ἐρεύνης καὶ μελέτης εἰς χῶρον, χρόνον καὶ εὖρος περιεχομένου. Πρόκειται περί τοῦ βίου μιᾶς Κοινότητος κατὰ βάσιν, ἐν ἀναφορᾷ τινι καὶ πρὸς τὴν ἐγγὺς ἢ ἀπώτερον κειμένην περιοχὴν τῆς. Ἡ Βλάτση εἶναι ἡ Κοινότης ὡς ἄξων τοῦ ἐνδιαφέροντος καὶ ὡς ἀκτῖνες περιμέτρου τόποι τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας. Τὸ περιεχόμενον τοῦ βίου περιλαμβάνεται εἰς τὴν ἱστορίαν οὐχὶ ὅμως πλήρως. Ἐχει ἡ Βλάτση ἱστορίαν καὶ ἀξιόλογον, ἀλλ' ὄχι παλαιάν, διότι ὡς ὀργανικὴ κοινοτικὴ ὁμὰς συνεκροτήθη εἰς τὰ ὄρεινά ἐκ τῶν περιστάσεων τῆς δουλείας. Μείζονα πληρότητα ὡς πρὸς τὰ τοῦ βίου παρέχει ἡ ἐσωτερικὴ λεγομένη ἱστορία διὰ τῶν κατὰ παράδοσιν ἐπιβιώσεων, αἱ ὁποῖαι μετὰ τοὺς βαθυτέρους συνεκτικούς δεσμούς καὶ τοὺς κοινούς ἀνωνύμους φορεῖς συνιστοῦν κατὰ τὸ γενικώτερον καὶ τὰ μαρτυρικὰ περί τῆς παλαιότητος τοῦ βίου τῶν ὁμάδων.

Ἐκ τῶν ἐν γένει φορέων γηγενεῖς τινας, οἰονεὶ ρίζας βυθισμένας εἰς τὸ ἐγγώριον ἔδαφος, μνημονεύει καὶ ἡ ἱστορία τῆς Βλάτσης κατὰ τὸ στάδιον τῆς συμπήξεως τοῦ οἰκισμοῦ ὡς καὶ κατὰ τὴν ἐφεξῆς ἐπαύξεισιν τοῦ πληθυσμοῦ τῆς. Εἰς τὴν ὅλην περί Βλάτσης κεντρικὴν εἰκόνα κατὰ σχέσιν περιμέτρου ἔχουν προστεθῆ καὶ στοιχεῖα τοῦ βίου ἐκ τῶν ὁμόρων οἰκισμῶν καὶ ἐξ ἄλλων τόπων τοῦ δυτικομακεδονικοῦ χώρου, ὥστε τὸ σκέλος τοῦ περιεχομένου τῆς ἐσωτερικῆς ἰδίας ἱστορίας νὰ εἶναι πληρέστερον εἰς πλάτος. Τὰ συνεπίκουρα ταῦτα ἐρανίσματα, ἐξ ἰδίας μακροχρονίου καρπολογίας συναχθέντα, ὀλίγα ἢ ἀφθονώτερα, σποράδην καὶ κατὰ περίπτωσιν καταμειχθέντα εἰς τὰ λεπτομερειακὰ τῆς Κοινότητος ἐπέβαλον τὴν προσθήκην τοῦ ὑποτίτλου εἰς τὴν ἐπικεφαλίδα ὡς πλαισίου εὐρυτέρου εἰς τὴν βασικὴν ἐνότητα τοῦ βιβλίου, σκοποῦντος γενικώτερον εἰς τὴν διεύρυνσιν τοῦ μεγάλου κεφαλαίου περί τοῦ βίου τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας ἀπὸ ἀπόψεως ἱστοριοφιλολογικῆς.

2. Τὸ περιεχόμενον εἰς τὰ καθ' ἕκαστα

Ἡ φύσις καὶ τὸ εἶδος τοῦ περιεχομένου ὑπηγόρευσαν κατὰ τὴν ἀνά-

πλασιν καὶ ἀνασύνδεσιν τοῦ εἰς τὴν διάθεσιν ἡμῶν σχετικοῦ ὑλικοῦ τὴν διάρθρωσιν εἰς δύο μεγάλας ἐνότητας, μίαν τὴν ἀπαρτίζουσαν τὴν ἱστορίαν τῆς Κοινότητος, ἑτέραν τὴν περιλαμβάνουσαν τὴν ἐν γένει λαϊκὴν παράδοσιν.

Εἰς εἰδικὰ κεφάλαια ἀπεδόθη κατὰ χρονολογικὴν διάταξιν ἡ ἱστορία, τέρμα ἔχουσα τὴν λῆξιν τῆς τουρκοκρατίας (1912), ὅτε καὶ ἐθεωρήθη ἐκπληρωθεῖσα τρόπον τινὰ ἢ ἀποστολὴ τῆς Κοινότητος· εἰς ἰδιαίτερα κεφάλαια ἐξετέθησαν αἱ λαογραφικαὶ καὶ γλωσσικαὶ ἐκδηλώσεις, ὅπως αὐταὶ ὑφίσταντο εἰς τὴν προγενεστέραν ἡμῶν γενεάν ὡς καταστάσεις γνησιώτεραι.

α'. Γεωγραφία

Πρὸ τῆς ἐκθέσεως τοῦ καθ' αὐτὸ ἱστορικοῦ μέρους ἐκρίθη σκόπιμον νὰ προταχθῇ συνοπτικὸν περίγραμμα γεωγραφίας ἀναφερόμενον εἰς τὰ περὶ τῆς θέσεως τοῦ οἰκισμοῦ τῆς Κοινότητος, τῆς ἐπικοινωνίας τῶν κατοίκων μετὰ τῶν περιοίκων κ.λ., τῶν ἀσχολιῶν, τῶν συναλλαγῶν των εἰς ἐβδομαδιαίας κ.λ. ἀγοράς, τῶν ἐν γένει ἐπιγαμιῶν των, ὡς καὶ τοῦ κατὰ περιόδους πληθυσμοῦ.

Εἰς τὸ περὶ γεωγραφίας κεφάλαιον εἶχον θέσιν καὶ αἱ τοπωνυμῖαι τῆς Κοινότητος μετὰ τῆς περιοχῆς κ.λ., δι' ἐσωτερικοὺς ὅμως λόγους αὐταὶ ἦτο ἐπιβεβλημένον νὰ μὴ προηγοῦνται τῆς γενικῆς ἐνότητος περὶ τῆς γλώσσης κ.λ. Ἐν ὑπόμνημα περὶ τῶν ἰδιοκτητῶν οἰκιῶν ἐν Βλάτση, 1900-1925, (πίναξ ἐπωνύμων-σχεδιάγραμμα τοπογραφικὸν μετὰ τὴν θέσιν ἐκάστης οἰκίας ἐντὸς τοῦ οἰκισμοῦ) ἐκρίθη χρήσιμον νὰ προσαρτηθῇ ἐνταῦθα μετ' ἀναλόγου σχολιασμοῦ.

Εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν ἀνωτέρω εἰς τὰ ἐπὶ μέρους θὰ παρατηρήσῃ κανεῖς προεκτάσεις πέραν τῆς Βλάτσης ὅτε μὲν περιορισμένας — ἀπολύτως εἰδικὸν περὶ Βλάτσης τὸ ὑπόμνημα περὶ τῶν ἰδιοκτητῶν οἰκιῶν — ὅτε δ' ὀλίγον ἢ περισσότερον μακράς, προκειμένου περὶ προσφορᾶς στοιχείων ἀγνώστων ἢ ἀτελῶς γνωστῶν ἢ καὶ συμπληρώσεως ἀμφισβητουμένων σημείων.

β'. Ἱστορία

Τὸ καθαρῶς ἱστορικόν, β' μέρος, ἀρχίζει μετὰ κεφάλαιον εἰσαγωγικόν, εἰς τὸ ὁποῖον ἀνιχνεύονται τὰ περὶ τοῦ ἀρχικοῦ συνοικισμοῦ στοιχεῖα, ἀναμνήσεις κ.λ. ἐν συσχετίσει πρὸς τὰ διασωζόμενα περὶ τῶν προγενεστέρων ἐν τῇ περιοχῇ οἰκισμῶν. Ἀκολουθεῖ τὸ πολλὴν ἔχον σημασίαν κεφάλαιον περὶ τῶν μετοίκων, ἥτοι τῶν καταφυγόντων εἰς Βλάτσην κατὰ καιροὺς ὁμαδικῶς ἢ κατὰ μονάδας, ἀποσαφηνιζομένων ἀοριστιῶν μετὰ συμπερασμάτων ἐσφαλμένων. Συνεξετάζεται εἰς τὸ αὐτὸ κεφάλαιον καὶ τὸ ἀντίστροφον φαινόμενον, τὸ τῆς ἀποδημίας, μεταδημοτεύσεως ἢ καὶ ἀφομοιώσεως εἰς τὰς πρὸς βορρᾶν ἰδίαν χώρας. Καὶ διὰ μὲν τὴν συγκρότησιν τοῦ ἀρχικοῦ συνοικισμοῦ κύριος συντελεστὴς νοεῖται ὁ πέριξ γηγενὴς πληθυσμός, τὴν δὲ μετοι-

κεσίαν κατά μέγα μέρος ἐλέγχει κανείς ὡς προελθοῦσαν ἐκ τῶν μᾶλλον ἐπιλέκτων κατά τὸ φρόνημα ἰδίως, τὴν οἰκογενειακὴν παράδοσιν καὶ τὴν ἀντίληψιν περὶ τοῦ τρόπου ζωῆς. Τὴν ἀποδημίαν ἐρμηνευτέαν πρωτίστως ἐκ τῆς στενότητος τοῦ χώρου καὶ τῆς ἐλλείψεως ἐργασίας.

Τὸ περὶ διοικήσεως κεφάλαιον, τῶν προνομίων ὡς μαλικιανέ, τῆς μετατροπῆς εἰς τσιφλίκι ἐπὶ Ἀλῆ πασιᾶ καὶ τῆς ἀποτσιφλικοποιήσεως ἀναπτύσσεται δι' ὄσων συγκεκριμένων μαρτυριῶν διεσώθησαν. Θέσιν παραρτήματος κατέχουν πληροφορίες τινές περὶ τῶν τσιφλικίων κ.λ. εἰς τὴν περιοχὴν.

Θέμα οὐσιῶδες τὸ περὶ τοῦ ἄρματολικίου, συμφυές πρὸς τὴν φύσιν καὶ τὴν θέσιν τοῦ τόπου, ἔχει ἐκτενεστέραν τὴν ἀνάπτυξιν εἰς κεφάλαιον ἴδιον, ὅπου καταλέγονται καὶ αἱ ἔνδοξοι σελίδες τοῦ καπετὰν Πάνου τοῦ ΙΖ' αἰῶνος, ὡς καὶ τὰ σχετικὰ μὲ τὴν ἀκτῖνα ἐπιρροῆς τοῦ ἐν Βλάτση ἐδρεύοντος ἀνεγνωρισμένου ἄρματολικίου τοῦ ἄνω τοῦ Ἀλιάκμονος κειμένου.

Αἱ ἐκκλησίαι καὶ μοναὶ καταλαμβάνουν τὸ ἐπόμενον κεφάλαιον.

Ἡ περὶ τῶν σχολείων διαπραγματεύσεις εἶναι σχετικῶς ἐκτενῆς κυρίως ἀπὸ τοῦ 1843, ἐπειδὴ καὶ τὰ ἐξ ἐγγράφων πηγῶν στοιχεῖα περισυνελέγησαν, προνοία ἡμετέρα, πρὸ τῆς καταστροφῆς των. Περιλαμβάνονται ἐνταῦθα καὶ βιογραφίαι διδασκάλων τινῶν μὲ σχεδὸν ἄγνωστον τὴν σταδιοδρομίαν. Καὶ τὰ μὲν περὶ τῶν σχολείων εἶναι ἐνδεικτικὰ τῆς ἐφέσεως τῶν κατοίκων πρὸς τὴν μάθησιν καὶ τὴν μόρφωσιν τὴν προσδώσασαν καὶ τὸ αἶσθημα τοῦ ἐκλεκτοῦ ἐναντι τῶν ἀμορφῶτων κτηνοτρόφων καὶ πάντων τῶν περιοίκων χριστιανῶν καὶ Τούρκων, αἱ δὲ βιογραφίαι τῶν διδαζάντων, κρινομένων ὡς πρὸς τὴν ἀξίαν μὲ τὰ μέτρα τῶν χρόνων των, καθ' ὃ μέρος ἀφοροῦν εἰς τὰ ἐκτὸς τῆς γενετείας ἄλλα μακρινὰ σχολεῖα ἰδία πρὸς βορρᾶν, εἶναι χρήσιμοι ποικιλοτρόπως καὶ διὰ τὴν συμπλήρωσιν τοῦ κεφαλαίου ἐκπαιδεύσεως τῶν σχετικῶν κέντρων.

Τὰ περὶ εὐεργετῶν καὶ διαπρεπῶν ἀνδρῶν εἶναι ἐκτενῆ, ἐπειδὴ καὶ ἡ προσφορά των ὑπῆρξεν ὡς πρὸς τινὰς ἰδίως μεγίστης ἀξίας, ὄχι μόνον εἰς τὴν ἐποχὴν των ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν προέκτασιν τοῦ ἐθνικοῦ ἡμῶν βίου (ζῶσα καὶ σήμερον), μερικῶν καὶ εἰς τὰς χώρας ἐγκαταστάσεώς των.

Τελευταῖον προστίθεται τὸ περὶ τῶν ἀγωνιστῶν κεφάλαιον.

Εἰς ταῦτα (τὰ δύο τελευταῖα) περικλείεται τελειότερον ἢ ἔκφρασις τοῦ ἐνθέρμου ὑποβάθρου τῆς πατρίδος. Τούτου οἶονεὶ τὰς κορυφὰς πυραμίδος κατέχουν τὰ ὀνόματα τῶν: Κ. Βέλιου, Δούμπα Στεργίου κ.λ., Δόσιου, Γερμάνη, καπετὰν Γιαννάκη Φαρμάκη κ.λ., δι' οὓς πάντας οἱ Βλατσιῶται σεμνύονται καὶ ὑπερηφανεύονται μετὰ πάθους καὶ φανατισμοῦ ὑπερβολῆς πολλάκις, δικαιολογουμένης ἴσως καὶ ἐκ τῆς μείζονος φαντασίας των ὡς ὄρεσιβίων.

Εἰς τὴν ἐνότητα τῶν κεφαλαίων τῆς καθαρᾶς ἱστορίας τῆς Βλάτσης, ἐκτὸς τοῦ γενικωτέρου ἐνδιαφέροντος ἐνίων τῶν ἀνδρῶν τῆς ἀπὸ ἀπόψεως ἰδεῶν καὶ πραγματώσεων αὐτῶν κατά ὑποδειγματικὸν διὰ τὴν ἐποχὴν των

τρόπον, ἀξίαν τινὰ ἰδιαιτέραν ἔχουν καὶ οὐκ ὀλίγαι πληροφορίες κατεσπαρμέναι εἰς τὰ ἐπὶ μέρους κατὰ περίπτωσιν στηριζόμεναι εἰς κώδικας, κατάστιχα, ἔγγραφα, διηγήσεις γεροντοτέρων ἐλεγχθείσας κ.λ., ἦτοι εἰς ὑλικὸν τὸ πρῶτον παρ' ἡμῶν ἐκμεταλλεῦόμενον καὶ μετὰ ποικίλων παρατηρήσεων συνοδευόμενον, ἀφορῶν δὲ εἰς τόπους ἐγγύς τῆς Βλάτσης, ἀλλὰ καὶ εἰς μακρινούς, ἐντὸς τῆς ὀθωμανικῆς ἐπικρατείας, καὶ εἰς τὰς χώρας τῆς διασπορᾶς. Ἀκόμη καὶ τῶν μικρῶν διδασκάλων αἱ βιογραφίαι περιέχουν πολύτιμα στοιχεῖα καὶ διὰ τὰ ἐκτὸς Βλάτσης. Διὸ καὶ καθίσταται πρόδηλον ὅτι ἡ παροῦσα πατριδογνωσία εἰς τὸ ἱστορικὸν τῆς ἐν πολλοῖς προσφέρεται μὲ τὰς προεκτάσεις τῆς ἐπωφελείας κατὰ τὸ ἐπιστημονικὸν γενικώτερον.

γ'. Λαϊκὴ παράδοσις

Τὸ τῆς λαϊκῆς παραδόσεως γ' μέρος ἔχει διαιρεθῆ εἰς δύο μεγάλας ἐνότητες: τὴν τῆς λαογραφίας καὶ τὴν τῆς γλώσσης. Εἰς τὴν ἐνότητα τῆς λαογραφίας περιλαμβάνονται 4 κεφάλαια ἀφορῶντα εἰς τὰς οἰκήσεις καὶ τὰ σκεύη, τὴν ἐνδυμασίαν, τὰ ἔθιμα τὰ συναφῆ μὲ τὸ ἐορτολόγιον κ.λ., ὡς καὶ εἰς δείγματα ἐκ τῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν. Ἐξ ὅλων αὐτῶν κατεβλήθη προσπάθεια νὰ ἀποδοθοῦν κατὰ τὸ δυνατόν τὰ μᾶλλον χαρακτηριστικὰ καὶ τὰ μᾶλλον ἰδιάζοντα.

Εἰς τὴν περὶ τῆς γλώσσης ἐνότητα ἡ γραμματικὴ εἰς τὰ ἐπὶ μέρους, φωνητικὴν, τυπικὸν, ἐτυμολογικὸν, βασίζεται κατ' ἀρχὴν εἰς τὰ τοῦ ἰδιώματος Βλάτσης. Ἐν πλῆθος ὅμως παρατηρήσεων γίνεται καὶ ἐπὶ ἄλλων πολλῶν τόπων τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας ἐκ λεξιλογικοῦ ὑλικοῦ συναχθέντος πρὸ πολλῶν ἐτῶν παρ' ἡμῶν, ὡς εἴπομεν ἤδη ἀνωτέρω, καὶ μὲ ἄλλον σκοπὸν μὴ ἐκπληρωθέντα. Ὁ τομεὺς τῶν ἐν γένει λεξιλογικῶν τῆς περιοχῆς κατὰ κατηγορίας καὶ εἶδη, ὡς καὶ εἰς πλάτος ἰδίᾳ σημασιῶν — αἱ ἰδιορρυθμίαι τῶν ἐν γένει ἐκφραστικῶν τρόπων περισσότερο νοηταὶ καὶ αἰσθηταὶ εἰς τὸ οἰκεῖον συγγενὲς περιβάλλον ἀπὸ ὅ,τι εἰς ἐν ἀλφαβητικὸν γλωσσάριον — ἀπετέλεσε τὸ κυριώτερον μέλημα, ἡμπορῶ νὰ εἴπω, καὶ τῆς ὅλης ἐκδόσεως. Ἡ ἀνάλυσις τῆς ἐν γένει φυσιογνωσίας εἰς τοὺς ὄρους καὶ τὰς μεταφορικὰς σημασίας τοῦ λαοῦ, ὡς καὶ τοῦ τρόπου ζωῆς του ὡς γεωργοῦ, ποιμένου, ἐπαγγελματίου πρέπει νὰ εἶναι περισσότερο ἐνδιαφέρουσα, ἐφ' ὅσον μάλιστα προέρχεται ἐκ χώρου ἐπαφῆς καὶ ἐπικοινωνίας πρὸς ἄλλας ἐθνότητας. Εἰς τὰ ἐπαγγελματικὰ λεξιλογικὰ μετεκινήθη πως ἡ βᾶσις ἐρεῦνης. Οὕτω τὰ μαστόρικα καὶ τὰ συνθηματικὰ τῶν κουδαραίων ἐλήφθησαν ἐκ τοῦ χωρίου Κοντσικοῦ, τὰ δὲ λεξιλογικὰ τῶν βυρσοδεψῶν, καζαντζήδων, ὑποδηματοποιῶν ἀνήκουν εἰς τὴν Κοζάνην. Ὁ λόγος ἀφορᾷ κυρίως εἰς τὸν πλεονασμὸν τοῦ εἴδους τοπικῶς. Τὰ κύρια ὀνόματα ἐκ Βλάτσης κ.λ. ἀποτελοῦν ἰδίαν ἐνότητα. Αἱ τοπωνυμίαι τέλος ἐξ εὐρείας περιοχῆς τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας μὲ κέντρον τὴν Βλάτσην συμπληρῶνουν τὴν φυσιογνωμίαν τῆς παραδοσιακῆς

μορφῆς εἰς τὰ ἐκφραστικὰ μέσα τοῦ φυσικοῦ καὶ κοινωνικοῦ περιβάλλοντος. Ἐπιχειρηθεῖσα ἐτυμολογικὴ ἐρμηνεῖα ὀνομασιῶν τινων κωμοπόλεων ἰδίως, χωρίων κ.λ., ὡς καὶ ἄλλων τινῶν λέξεων τῆς περιοχῆς δέον νὰ κριθῆ ὡς προσπάθεια ἀνιχνεύσεως ἐδάφους γνωστῆς ὀλισθηρότητος.

Εἰς τὴν ἀπόδοσιν τῆς λαϊκῆς ἐν γένει παραδόσεως πρέπει νὰ ὁμολογηθῆ ὅτι οὐκ ὀλίγα εἶναι τὰ κοινά, γνωστὰ δηλ. καὶ ἄλλοθεν, ἀλλ' ἡ μνεία μόνον τῶν ἰδιαζόντων τοπικῶν, ἐκτὸς τοῦ ὅτι θὰ ἦτο δυσχερῆς, δὲν θὰ ἐξυπηρετεῖ τὴν κατ' ἐκτασιν γνῶσιν καὶ ἐρμηνεῖαν φαινομένου γλωσσικοῦ κ.λ. Καὶ ἡ ἐπανάληψις κατὰ περίπτωσιν τῶν αὐτῶν λέξεων ἢ φράσεων ἦτο ἀναπόφευκτος.

3. Τὸ χρησιμοποιηθὲν ὕλικόν

Τὸ εἰς τὴν διάθεσιν ἡμῶν ὕλικόν κατὰ τὴν διάρθρωσίν του εἰς κεφάλαια καὶ τὴν ἔνταξίν του εἰς τὸ σύνολον παρουσίασεν ἱκανὰς δυσχερείας. Ἦτο ἀσύμμετρον καὶ μὲ πολλὰ χάσματα εἰς τὸν ἱστορικὸν τομέα διὰ τὴν κατάστασιν τῆς παραδόσεως, τῆς ὁποίας συνήθη τὰ συντρίμματα εἰς τοὺς εἰδικούς, γεννοῦν προβλήματα εἰς τὴν συγκρότησιν ἱστορικοῦ ἐν συνεχείᾳ ὅλου. Πρόσθετος καὶ τὰς ἀδυναμίας τοῦ πατριδογράφου τὰς συμφυεῖς πρὸς τὰς ὑποκειμενικάς του παρορμήσεις ἠναγκασμένου νὰ συμπιέζη ταύτας δι' ἀναλόγου καλύψεως συνισταμένης πρωτίστως εἰς τὸν αὐστηρὸν ἔλεγχον τῆς ὕλης τῶν σχετικῶν πηγῶν. Ἀσάφεια, παρανοήσεις κ.λ. εἰδήσεις εἰλημμένοι ἰδίᾳ ἐκ τοῦ ὕλικου βοηθημάτων εἶχον ἀνάγκην ἀνασκευῶν, διαλευκάνσεως κ.λ., διὸ καὶ τὰ ἐκτενῆ ἐνίοτε σχόλια καὶ αἱ σχετικαὶ ὑποσημειώσεις. Εἰδικώτερον σημειοῦμεν τὸ χρήσιμον πληροφοριῶν ἐκ συγγραφῶν τῶν: Ἄντ. Κεραμοπούλλου, Ἄντ. Σιγάλα, Ἰ. Βασδραβέλλη, D. Ρορονιέ, περὶ τῶν ὁποίων, ὡς καὶ ἄλλων τινῶν, γίνεται μνεία κατωτέρω εἰς τὰς ὑποσημειώσεις κατὰ περίπτωσιν.

Τοῦ λαογραφικοῦ καὶ γλωσσικοῦ μέρους ἡ ὕλη δὲν εἶναι νεοσύλλεκτος, σχεδὸν ὅμως καθ' ὀλοκληρίαν ἔμενεν ἀδημοσίευτος (ἀπὸ τῶν φοιτητικῶν χρόνων εἶχεν αὕτη ἀξιωθῆ ἐπανελημμένως τιμητικῶν διακρίσεων, βραβείων κ.λ., βλ. καὶ χειρόγραφόν μου εἰς τὸ Ἱστορ. Λεξικὸν τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν τ. Β', 1939, σ. ιε'). Εἰρήσθω προσέτι ὅτι τὰ γλωσσικὰ ἐπαγγελμάτων τῆς Κοζάνης παραδίδονται ἐνταῦθα ἀποσπασματικῶς καὶ περιληπτικῶς, ἀπολεσθείσης τῆς εὐκαιρίας ἐκδόσεώς των, ὡς καὶ τοῦ σχετικοῦ λαογραφικοῦ μέρους μετὰ τοῦ ἱστορικοῦ περὶ τῶν συντεχνιῶν τμήματος (1952), μεθ' οὗ συναπετέλουν ἐνότητα περισσότερον προσηρμοσμένην.

Γενικώτερον δύναται νὰ λεχθῆ ὅτι τὸ σύνολον τοῦ ὕλικου ἐν συζεύξει καὶ ἀλληλοεξαρτήσῃ καθιστᾷ προσιτὴν περισσότερον τὴν ἀπόδοσιν τοῦ ζητουμένου. Ἐπηρεαζόμεθα ἐκ τῶν ἀξιομνημονεύτων γεγονότων καὶ τῶν ὀπωσδήποτε διαπρεπῶν ἀνδρῶν, μὴ ἐμπνεόμενοι ἐκ τῆς ἐσωτερικῆς ἱστορίας ὁμάδων, διότι αὕτη στερεῖται ἐμφάσεως, ἐνῶ εἶναι εἰλικρινεστέρα, ἀβίαστος καὶ μᾶλ-

λον ἀδιάβλητος, ἐφ' ὅσον εἰς τὰς διαπιστώσεις τοῦ σχετικοῦ ὑλικοῦ μαρτυροῦνται καὶ τὰ κατάλοιπα τῶν ξενικῶν ἐπιδράσεων, γενικωτέρων καὶ εἰδικῶν λόγῳ θέσεως, ἐξ ὧν δύναται νὰ ἀξιολογῆται καὶ ὁ βαθμὸς ἀντιστάσεως τοῦ ἰθαγενοῦς ἐθνικοῦ ἡμῶν σώματος εἰς τὰς ἔκπαλαι ἐστίας του.

Δὲν ἐπανελήφθη ἡ μνεῖα πηγῶν καὶ βοηθημάτων, ἐὰν ταῦτα εἶχον καταχωρισθῆ εἰς προγενέστερον δημοσίευμά μας, εἰς ὃ καὶ γίνεται ἡ παραπομπή διὰ τὸν τυχὸν ἐνδιαφερόμενον.

Πίνακες ἐν τέλει: τῶν πόλεων, κωμοπόλεων καὶ χωρίων, ὅθεν τὸ ὑλικόν, μετὰ σχεδιάσματος χάρτου, τῶν κυρίων ὀνομάτων καὶ τόπων, ὡς καὶ τῶν λέξεων καὶ πραγμάτων ὑποβοηθοῦν εἰς τὰ τοῦ κειμένου.

Ὅφείλω νὰ ἐκφράσω τὰς εὐχαριστίας μου πρὸς τὸν πρόεδρον τῆς Ἑταιρείας τῶν Μακεδονικῶν Σπουδῶν κ. Κ. Βαβοῦσκον, ὡς καὶ πρὸς τὰ ἄλλα μέλη τοῦ Συμβουλίου, διότι συμπεριέλαβον εἰς τὰς ἐκδόσεις καὶ τὸ παρὸν ἔργον μου.

Δὲν παραλείπω νὰ εὐχαριστήσω καὶ τὴν κ. Μαρίαν Βαφειάδου, ὡς καὶ τὸν κ. Δημ. Σπ. Τσαφαρᾶν, ἀρμοδίους τοῦ τμήματος ἐκδόσεων τῆς Ἑταιρείας, διὰ τοὺς κόπους, οὓς κατέβαλον διὰ τὸ βιβλίον τοῦτο, ὡς καὶ διὰ τὰ προγενέστερα, μάλιστα δὲ τοῦ κώδικος τῆς Μητροπόλεως Σιατίστης.

Διὰ τὰς φωτογραφίας εὐχαριστῶ ἐκτὸς ἄλλων τινῶν συγχωριανῶν μου ἰδιαιτέρως τὸν κ. Κ. Γ. Χουλιβᾶτον, ἐκ τῆς συλλογῆς τοῦ ὁποίου ἔλαβον τὰς περισσοτέρας. Τὰ σχέδια βυρσοδεψικῆς Κοζάνης εἶχε φιλοτεχνήσει τὸ 1943 ὁ Γ. Καραβᾶς, ὃν καὶ εὐχαριστῶ ἐν τῷ παρόντι.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ

1. Ἡ Βλάτση. Ἡ θέσις της

Εἰς τὸ κέντρον τῶν μεσαίων ὄρεινῶν ὄγκων τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας καὶ ἐπὶ ὄροπέδιου (ὑψ. 1.240 μ., μήκ. 3 χιλ., πλ. 2 περίπου χιλ.) σχηματιζομένου μεταξὺ Σινιάτσικου καὶ Μουρικίου, ἐδῶ ἐπάνω εὐρίσκεται ἡ Βλάτση¹ (ν. ὄν. ἡ Βλάστη). Ἔχει κτισθῆ ὡς χωριὸ διὰ νὰ μὴ φαίνεται καὶ ἐπρόκοψεν ὡς πρόσφορον καταφύγιον εἰς τοὺς χρόνους τῆς δουλείας. Φρούριά του τὰ γύρω βουνά, ὅπου θὰ συναχθοῦν ποτε ... διὰ νὰ γλυτώσουν γυναικόπαιδα ἀπὸ 9 κατηλίκια (εἰρηνοδικεῖα) καὶ 72 χωριά, κατὰ πῶς προεῖπεν ὁ πάτερ Κοσμᾶς² (καὶ ἔγινε τὸ 1912). Ἔχει ὀλοκληρωτικὴν πανταχόθεν προστασίαν ὄροπέδιον, καὶ χωριό. Ἐνας ἰσχυρὸς βραχίων τοῦ Μουρικίου, πλούσιος εἰς βλάστησιν καὶ φυτεῖαν, ἀπλώνεται ἀπὸ βορρᾶ καὶ ἀνατολῶν ἐν συνεχείᾳ μέχρι τῶν ἀνατολικῶν ἀσβεστολιθικῶν προσβάσεων τοῦ Σινιάτσικου, ἐνῶ ἄλλη ταπεινότερα διακλάδωσις γηλόφων μὲ μακρινὴν προέκτασιν κλείει τὸν ὀρίζοντα ἀπὸ δυσμῶν καὶ νότου. Οὕτω τὸ περίξ στεφόμενον μικρὸν σχετικῶς λεκανοπέδιον, ὀμαλὸν κατὰ τὸ πλεῖστον, πρὸς μὲν τὸ δυτικὸν ὡς χωράφια καλλιεργεῖται, τὸ δ' ὑπόλοιπον, τὸ καὶ περισσότερον, ἐκτείνεται ὡς ἐνιαῖον λιβάδι καταπράσινο. εἰς τὸ μέσον τοῦ ὁποίου τὸ 15 αὐγούστο θ' ἀραδιασθοῦν κάθε χρόνο εἰς ὑπερήφανοι κτηνοτρόφοι, ἕως 400, εἰς τὸν «τρανόν τους τὸ χορό».

Ὡς οἰκισμὸς ἡ Βλάτση ἡμικυκλικῶς διατεταγμένη ἔχει κατειλημμένην τὴν πρὸς ἀνατολὰς περισσότερον πλευρὰν τοῦ λεκανοπεδίου μὲ ἱκανὴν στήριξιν ἐπὶ τῶν πρώτων ἀνωφερειῶν.

Εἶναι περιορισμένον εἰς ἀκτῖνα, κατὰ τὰ ἀνωτέρω, τὸ ὀπτικὸν πεδίου τοῦ χωριοῦ, ὀλίγον ὅμως ἔξω καὶ ἀπὸ οἰουδήποτε σημείου τοῦ φυσικοῦ περιβάλλου ἰστάμενος κανεὶς ὡς ἀπὸ ὑψηλῶν ἐπάλλξεων ἐποπτεύει ἐπὶ τοῦ πλεί-

1. Ἐν χρήσει καὶ οἱ τύποι: τὸ Βλάτσι καὶ Μπλάτσι, περισσότερα δὲ καὶ περὶ τῆς ἐτυμολογίας τοῦ ὀνόματος βλ. κατωτέρω εἰς τὸ περὶ τῶν τοπωνυμιῶν κεφάλαιον.

2. Μ. Καλινδέρη, Ἀπόσπασμα διδαχῆς Κοσμᾶ τοῦ Αἰτωλοῦ, Θεσσαλονίκη 1965, 7-9, ὅπου τὰ περὶ διελεύσεως, διδασκαλίας κ.λ. τοῦ πάτερ Κοσμᾶ ἐκ Βλάτσης καὶ ἄλλων τόπων. Συμπληρωματικὰ βλ. καὶ κατωτέρω εἰς τὸ κεφάλαιον Ἐκκλησία.

στου τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας. Οὕτω ἀπὸ τῆς βατῆς κορυφογραμμῆς Σινιάτσικου-Μουρικίου ὡς ἀπὸ ἀπεράντου ἐξώστου ἔχει κανεὶς κάτω καὶ ἐμπρός του: ὀλόκληρον τὸν κάμπον τῶν Καϊλαρίων (ν. Πτολεμαΐδος) ἕως πέρα εἰς τὰ τέλματα τοῦ Σαριγκιόλ (ἀπεξηράνθησαν ἤδη), δῶθε ἀριστερὰ ἕως τὴν λίμνην τοῦ Ὀστρόβου, ἔναντι τὴν γυμνὴν ὄροσειρὰν τοῦ Βερμίου καὶ πρὸ ἐπάνω τὸν ὄγκον τοῦ Μοριχόβου¹.

Πρὸς τὴν ἀντίθετον κατεύθυνσιν, ὅπισθεν τῶν γηλόφων τῶν ΝΔ καὶ κάτω βλέπει κανεὶς τὴν κοιλάδα τοῦ Σισανίου, ὀνομαστοῦ ὡς ἔδρας ἄλλοτε τοῦ Δεσπότη τῆς Ἐπαρχίας. Τὴν σχηματίζει μία προέκτασις ὑψηλῆ πωσ τοῦ Μουρικίου καταλήγουσα εἰς τὰ ὑψώματα τοῦ χωρίου Πέλκα (ν. ὄν. Πελεκάνος) καὶ ἡ ὄροσειρὰ τοῦ Σινιάτσικου, τέρμα ἔχουσα ἔναντι τῆς Πέλκας. Εὐθὺς κατόπιν διανοίγεται ἡ μεγάλη κοιλάς τοῦ Ἄνω Ἀλιάκμονος, τῆς ὁποίας τὸν ὀρίζοντα φράσσει ἀπέναντι, εἰς τὸ βάθος ἡ Πίνδος: Σμόλικας, Ὀντρα καὶ παραπάνω ὁ Γράμμος, θολὸς πρὸ πολὺ.

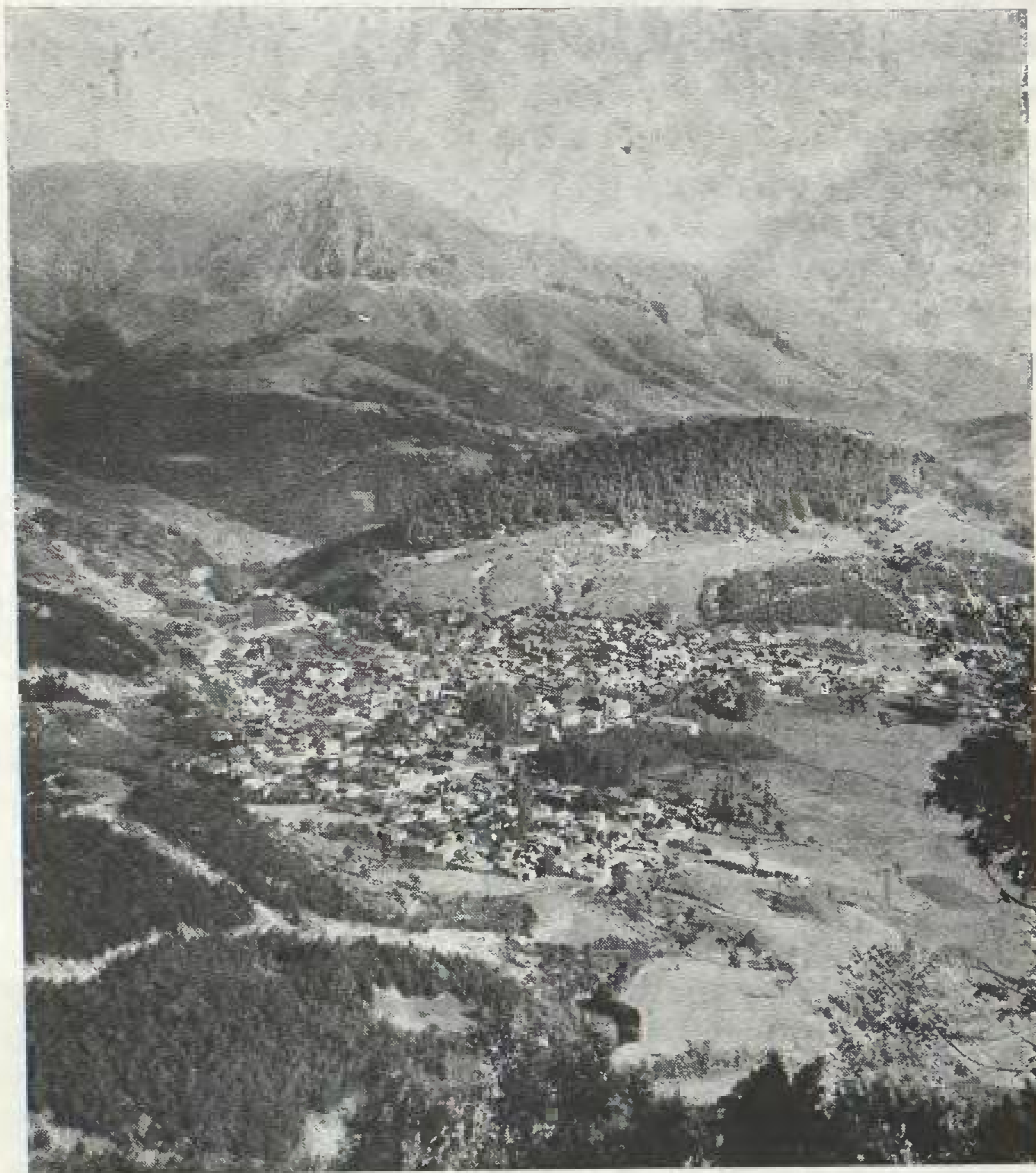
Ἐπὶ τουρκοκρατίας καὶ ὅταν ὁ βίος τῶν ὑποδούλων ἐχειμάζετο ποικιλοτρόπως, ὅπισθεν τοῦ ὑψηλοῦ φυσικοῦ της περιβόλου ὠχυρωμένη πωσ ἡ Βλάτση ἐξυπακούεται ὅτι διέσωζε βαθμὸν τινα ἀσφαλείας, ἐλευθερίας καὶ κινήσεως. Ἐπόμενον δ' ἦτο διὰ τὴν θέσιν της νὰ ἐμφανίσῃ εἰς τὴν ἱστορικὴν της πορείαν καὶ μορφοποίησιν τινα χαρακτηριστικῶν εἰς τὰ ἄτομα καὶ τὴν κοινοτικὴν ὁμάδα: ὑπεροχῆς, εὐψυχίας κ.λ.

2. Ἡ σχέσις ἐπικοινωνίας μετὰ τῶν περιοίκων κ.λ.

Εἰς τὴν ἐνότητα τῆς μεγάλης κοιλάδος τοῦ Ἄνω Ἀλιάκμονος ἀνήκεν ἡ Βλάτση — καὶ τὰ νερὰ τῶν βουνῶν της τὰ περισσότερα πρὸς τὸν Ἀλιάκμονα κατευθύνονται — κατέχουσα τὸ ἀκραιῶν ἀνατολικὸν σημεῖον τῆς Ἐπαρχίας Ἀνασελίτσης (ν. Βοΐου), τῆς ὁποίας ἡ διοίκησις (ἡ τουρκικὴ) ἤσκειτο ἀπὸ τὸ Λεψίστι (ν. Νεάπολις)².

1. Διὰ τὸ ὄρος Ἄσκιον, τὸ Καϊλάρι, τὴν λίμνην Σαριγκιόλην, τὴν Ὀστροφινὴν Ἐπαρχίαν κ.λ. γεωγραφικὰ τῆς περιοχῆς βλ. Ἀπογραφικὴν ἔκθεσιν τοῦ μεσημβρινοῦ μέρους τῆς Μακεδονίας τοῦ Χαρισίου Μεγδάνη εἰς τὴν ἔκδοσιν Μ. Καλινδέρη, *Γραπτὰ μνημεῖα ἀπὸ τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας χρόνων τουρκοκρατίας*, Πτολεμαῖς 1940, 11-13, 24. Ὁ ἀείμνηστος συγχωριανὸς ἡμῶν Ἄντ. Κεραμόπουλλος εἰς *Ἀρχαιολ. Ἐφημερίδα*, ἔτ. 1932, 80 καὶ σημ. 2, γράφει ὅτι δύναται νὰ υἱοθετηθῇ τὸ (γραφόμενον ὑπὸ τινων) ὄνομα Ἄσκιον, ὡς γυμνὸν ὄρος, ἐνῶ ὁ ἴδιος δέχεται ὡς ἀ' συνθετικὸν τοῦ Σινιάτσικου τὸ σλαβικὸν snek: χιόνι, βλ. καὶ κατωτέρω εἰς τὰ τοπωνύμια. Ὁ Rouqueville, *Voyage de la Grèce*, Paris 1826², Β', 501, 504, 510, καὶ Γ', 77, τὸ Βέρμιον (Bermius) ταυτίζει μὲ τὸν Μπούρινον (Bourêno(ς)) τῆς Σιατίστης-Βεντζίων, τὸν δὲ Σινιάτσικον (Sinazygos) ὀρίζει ὡς ὀνομασίαν τμήματος τοῦ Βερμίου.

2. Rouqueville, *Voyage*, Β', 509, Β. Nicolaidys, *Les Turcs et la Turquie contemporaine. Itinéraire* κ.λ., Paris 1859, 215, Μιχ. Καλινδέρη, *Ὁ κῶδιξ τῆς Μητροπό-*

Εἰζ. 1. Ἡ Βλάτση

«Σισανίου καὶ Ἀνασελίτσης» ἤτο ποτε ὁ τίτλος τοῦ Δεσπότη τῆς Ἐπαρχίας¹, πρὶν ἢ Σιάτιστα γίνῃ ἔδρα τῶν ἐκκλησιαστικοπνευματικῶν τῆς αὐτῆς Ἐπαρχίας. Ἔτερον κοινὸν καὶ οὐσιῶδες συστατικὸν τῆς ἐνότητος καὶ τῆς

λεως Σισανίου καὶ Σιατίστης (1686—), Θεσσαλονίκη 1974, 123. Αὐτόθι, 20, βλ. καὶ παρατήρησιν ἡμῶν ἐπὶ τῶν συγκεχυμένων τοῦ Rouqueville ὡς πρὸς τὰ περί: Σιατίστης-Σισανίου, Ἀνασελίτσης-Λεψίστης. Ἐξηρτήθη κατὰ καιροὺς ἡ Βλάτση καὶ ἐκ τῶν διοικητικῶν (δικαστικῶν καὶ οἰκονομικῶν) ἀρχῶν τῶν Καϊλαρίων, ὡς θὰ φανῇ κατωτέρω.

1. Βλ. Κώδικα... Σιατίστης, ἔ. ἀ., 19-20, ὅπου καὶ ἄλλη σχετικὴ βιβλιογραφία. Τελευταίαν μνείαν τοῦ ὀνόματος τῆς Ἐπαρχίας ὡς «καὶ Ἀνασελίτσης» τὸ ἔτος 1706, βλ. Καλλιν. Δεληκάνη, Πατριαρχ. ἔγγραφα, Γ' (1905), 806. Ἐνωρίτερον, τὸ 1481, ὁ Καστορίας διηύθυνε καὶ τὴν Ἀνασελίτσαν. *Echos d' Orient* 35(1936)317.

ἐπὶ αἰῶνας ἐπαφῆς τῶν οἰκούντων τὴν Ἀνασελίτσαν, πτωχικὴν κατὰ μέγα μέρος, ἦτο ἡ γλῶσσα. Εἰρήσθω ὅτι καὶ αὐτοὶ οἱ μωαμεθανοί, ἐξισλαμισθέντες ἐντόπιοι τῆς Ἐπαρχίας, ἐγνώριζον μόνον τὴν ἑλληνικὴν¹.

Βασικὴν διαφορὰν εἶχον οἱ πληθυσμοὶ οἱ εὐθὺς ὀπισθεν τῶν ὄρεινῶν ὄγκων τῆς Βλάτσης ἐγκατοικοῦντες. Τὴν εὐρεῖαν ἔκτασιν τῆς ὅλης κοιλάδος τῶν Καϊλαρίων κ.λ. κατεῖχον Τοῦρκοι καθαροί, οἱ γνωστοὶ Κονιάροι², ἀλλὰ καὶ χριστιανοὶ εἰς ξεχωριστὰς ἢ μεικτὰς κοινότητας (εἰς ἰδιαιτέρας συνοικίας) ὁμιλοῦντες εἰς μικρὸν μὲν τὴν ἑλληνικὴν, κατὰ τὸ πλεῖστον δὲ ἰδίωμα τῆς σλαβικῆς³. Παρὰ ταῦτα αἱ οἰκονομικαὶ συναλλαγαὶ μετὰ τῶν κατοίκων τούτων διὰ τὸ εὐφορώτερον τοῦ ἐδάφους τῶν ἦσαν μεγαλύτεραι καὶ κατὰ τὸ γενικώτερον, ὡς θὰ ἀναπτυχθῆ κατωτέρω.

Ἐπεκοινώνει ἡ Βλάτση μὲ τὰ Καϊλάρια ἀνατολικῶς εἰς ὥρας δρόμου 4 περίπου καὶ μὲ τὸ Λεψίστι δυτικῶς εἰς ὥρας ὀλίγον πέραν τῶν 4 ἐπίσης. Ἡ σχέσις αὕτη ἀναφέρεται πρώτη, διότι Καϊλάρια καὶ Λεψίστι ἦσαν κέντρα τῆς τουρκικῆς διοικήσεως, τὰ μὲν εἰς τὴν ὁμώνυμον κοιλάδα, ἄνευ ἄλλης ἐν αὐτῇ πόλεως, τὸ δὲ Λεψίστι εἰς τὴν Ἐπαρχίαν (καζᾶν) Ἀνασελίτσης, κεντρικῆς μετὰ τῶν Ἐπαρχιῶν: Χρουπίστης καὶ Καστορίας ἄνω, Γρεβενῶν κάτω. Ἡ ἐπικοινωνία μετὰ τῆς Λεψίστης ἦτο δυσχερεστέρα εἰς τὰς κακοκαιρίας διὰ τὰ ἐμπόδια ἐκ τῶν ἀφθόνων ὑδάτων ἢ πλημμυρῶν εἰς τὴν συμβολὴν

1. Περὶ τῶν μωαμεθανῶν τούτων, τῶν Βαλλαάδων καλουμένων, βλ. Μ. Καλινδέρη, «Συμβολὴ εἰς τὴν μελέτην τοῦ θέματος τῶν Βαλλαάδων», *Μακεδονικά* 17(1977)315-366. Εἰς τὴν αὐτὴν ἐνότητα κατὰ τὴν γλῶσσαν ἀνήκουν καί: οἱ Κουπατσιαραῖοι τῆς περιοχῆς Γρεβενῶν (*Μακεδονικά*, ἔ. ἀ., σ. 339, σημ. 1), βορειότερον δὲ τῆς Ἀνασελίτσης οἱ Κατσιαοῦν'δισ, "Ἕλληνες μονόγλωσσοι τὴν φωνὴν, κατέχοντες τὰ ΝΔ τοῦ Νεστραμίου πρὸς Γράμμον-Ὀντρια χωρία, ἦτοι τὴν Λάγγαν, Τούχουλην (ν. ὄν. Πεῦκον), τὸ Κοτέλτσι (ν. Κοτύλη), τὴν Σλάτιναν (ν. Χρυσῆ) κ.ἀ. μέχρι Μπουρμπουτσιοῦ (ν. Ἐπταχώρι). (Ἐσφαλμένως παρὰ Vasmer, *Die Slaven in Griechenland*, Berlin 1941, 190, 193, ὁ πληθυσμὸς τῆς Λάγγας, Μπουρμπουτσιοῦ παραδίδεται ὡς βουλγαρικὸς). Πέραν τούτων διεστέλλοντο: Ἀρβανιτόβλαχοι, Φαρσιαρῶτες, Σκιπιτάο'δισ, Λιάπ'δισ, Γκέγκ'δισ.

2. Βλ. Ἄντ. Κεραμόπουλλον, εἰς *Πρακτικὰ Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν* 13(1938)235, Μ. Καλινδέρη, *Γραπτὰ μνημεῖα*, ἔ.ἀ., 11, καὶ τοῦ αὐτοῦ, *Αἱ συντεχνίαι τῆς Κοζάνης ἐπὶ τουρκοκρατίας*, Θεσσαλονίκη 1952, 3, 4, 7, ἔνθα καὶ ἄλλα σχετικὰ μετὰ τῆς βιβλιογραφίας τῶν. Τοὺς κατοίκους Καϊλαρίων, Σαριγκιόλ ὁ Rouqueville, *Voyage*, Γ', 185, χαρακτηρίζει ὡς τοὺς πλέον γλυκεῖς καὶ πλέον φιλοξένους τῆς Ροῦμελης. Σκληροὺς Κονιάρους μνημονεύουν τοὺς τῆς Γκουρτζιόβαλης καὶ τῆς περιοχῆς τῶν λεγομένων Καραγιαννίων, βλ. καὶ κατωτέρω. Τὸ ἄγονον τοῦ ἐδάφους καὶ ἡ γειτνίασις μὲ τοὺς ὄρεινους ὄγκους καὶ τοὺς ἐκ τούτων ὀρμωμένους ἐκάστοτε ὀχληροὺς: ληστὰς, κλέφτες κ.λ. ἐγύμναζον αὐτοὺς εἰς σκληρότητα. Καὶ οἱ γείτονες κάτοικοι τῆς Ντέμπρης ἦσαν σκληροτράχηλοι καὶ κλέφτες καὶ πρὸς Κατράνιτσαν οἱ κάτοικοι τῶν Οὔτσιαίων καὶ τῆς Κρέμισιας εἰς τὴν εἴσοδον τῶν στενῶν πρὸς Βλάντοβον.

3. Τοὺς γείτονας τούτους, ὡς καὶ ὅλους γενικώτερον τοὺς σλαβοφώνους, προσωνόμαζον ὑποτιμητικῶς: *Κ'φά*, *Νιζνάμδισ* κ.λ. περὶ ὧν βλ. κατωτέρω εἰς τὰ περὶ τῆς γλώσσης.

κυρίως παραποτάμου τοῦ Ἀλιάκμονος — πλειστάκις ἢ διάβασίς του ἀπὸ Σισανίου — καὶ αὐτοῦ τοῦ ὀλίγον πρὸ τῆς Λεψίστης διερχομένου Ἀλιάκμονος¹. Εἶχεν ὅμως προνομιακὴν θέσιν τὸ Λεψίστι εἰς τὴν διοίκησιν ἀπὸ τῆς προωθήσεως ἰδίᾳ τοῦ Ἀλῆ πασιᾶ εἰς τὴν Δυτικὴν Μακεδονίαν, ἐκ πολλῶν δὲ μαρτυριῶν πιστοποιεῖται ἡ ἐπαφὴ τῶν ὀργάνων διοικήσεως κ.λ. μὲ τὴν Βλάτσην, ἡ ὁποία ἀπὸ τοῦ 1806 μέχρι τοῦ 1828 ἐγένετο καὶ τσιφλίκι μπέη τῆς Λεψίστης, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω.

Ἡ μετὰ τῶν Καϊλαρίων σχέσις ἦτο περισσότερον οἰκονομική, ὡς εἶπομεν. Διὰ τοῦ Ἐμπορίου, χωρίου εἰς τὰ κράσπεδα τῆς κορυφογραμμῆς, ἀνέρχεται κανεὶς εἰς Βλάτσην. Ἡ ὁδὸς αὕτη περισσότερον ἐν χρήσει πρέπει νὰ εἶναι πολὺ παλαιά· παράκειται εἰς τὸ Ἐμπόριον καὶ τὴν Δέβρην (ν. Ἀναρράχη) φρούριον ὡς ἀκρόπολις καὶ τὸ τοπωνύμιον ἑλληνικὸν (ἐν-πόρος), μολονότι οἱ ἐγκατοικοῦντες κατὰ τὸ πλεῖστον ἦσαν σλαβόφωνοι. Ἀπὸ τῆς κορυφογραμμῆς ἢ πρὸς Βλάτσην κατάβασις εἶναι ἀπότομος. Ἐδῶ ἐπάνω κατὰ τὴν παράδοσιν ὑπῆρχε πάντοτε ἐντεταλμένος νὰ κτυπάη νταούλι, νὰ ἀκούουν οἱ διαβάται καὶ νὰ μὴ χάνωνται τὴν νύκτα, εἰς τὴν ὁμίχλην, μὲ τὰ χιόνια κ.λ. Ὁ τόπος ἐλέγετο Νταούλι Ντερβένι (Σέλενιτς ντερβένι εἰς ἔγγραφον τοῦ 1820, βλ. κατωτέρω). Πρβλ. καὶ Ντερβένι τῆς Κλεισούρας καὶ Ντερβένι τῆς Σιατίστης διὰ τὴν εἴσοδον εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Ἄνω Ἀλιάκμονος.

Εἰς τὴν ἔξοδον τοῦ ἐκ τῆς κοιλάδος Σισανίου ποταμοῦ δεξιὰ καὶ εἰς τὰ ὑψώματα τοῦ χωρίου *Ἡέλκα* διασώζονται ἴχνη φρουρίων² καὶ ἀριστερὰ εἰς τὴν κατάληξιν τοῦ Σινιάτσικου ὀλίγον ὀπισθεν διατηροῦνται τείχη μεγάλα εἰς τρεῖς σειρὰς ἐν εἴδει ἀκροπόλεως, ὅπου θὰ κατέφευγόν ποτε οἱ περίξ πληθυσμοί. Μετὰ ἡμίωρον ἔρχεται κανεὶς εἰς Σέλιτσαν, ὀπισθεν τῶν νοτίων ἀντερεισμάτων τοῦ Σινιάτσικου, καὶ μετὰ ὥραν καὶ πλεον εἰς Σιάτισταν, ὅπου ἡ ἔδρα τοῦ Δεσπότη Ἐπαρχίας Σισανίου. Σπανιώτερον ἠδύνατο ὁδεύων κανεὶς νὰ μὴ χρησιμοποίησῃ τὴν διὰ Σισανίου-Βλάτσης κυριωτέραν καὶ συντομωτέραν ὁδόν, ἀλλὰ δευτερεύουσαν, ἀσύχναστον, πλάϊ πλάϊ ἔχων τὴν βόρειον πλευρὰν τοῦ Σινιάτσικου διὰ Δομαβιστίου, μονῆς Ἀγίας Παρασκευῆς, Πιπιλίστης, Κεραμίδας εἰς ράχην Τσιλιμίγκα — πλησίον τὰ «Χάνια», θέσις ἀπὸ ἀπροσδιορίστου χρόνου — καὶ ἐκεῖθεν νὰ κατέλθῃ εἰς Σούλποβον Καϊλαρίων.

1. Ὁ Ἀλιάκμων ἦτο κοινῶς γνωστὸς τοῦ *Λιαψισιγό*, ἐννοεῖται ποτάμι, καὶ ὁ ἀπὸ Σισανίου παραπόταμός του τοῦ *Σιανιώτικου*. Τοῦτον τὸν παραπόταμον λόγιότινες τῶν ἐντοπίων ὠνόμασαν Μύριχον ἀπὸ τὸ βουνὸ Μουρίκι, βλ. καὶ Ἀρχαιολ. Ἐφημ. 1932, 80, σημ. 1. Εἰς Κοζάνην ὁ Ἀλιάκμων εἶναι γνωστὸς μὲ τὸ καὶ εἰς τοὺς Κονιάρους σύνηθες ὄνομά του *Ἰντζέκαρας*. Καί: *εἶνι γιὰ τὸν Ἰντζέκαρα*: γιὰ πνίξιμο, οὐχὶ εὐφῆμως.

2. Τὸ ὄνομα τοῦ χωρίου Πέλκα δύναται νὰ ταυτισθῇ πρὸς τὸ τοῦ φρουρίου Πέλεκα ἢ Πέλεκον, ἐκ τῶν κτισμάτων τοῦ Ἰουστινιανοῦ τῶν μνημονευομένων ὑπὸ τοῦ Προκοπίου, IV 4B (= V 444), βλ. καὶ Ν. Παπαδάκη, ἐν Ἀθηνᾶ 25 (1913) 450, καὶ Ἀντ. Κεραμόπουλλον, Ἀρχ. Ἐφημ., 1932, 113. Βλ. καὶ τοπωνυμίας κατωτέρω.

Τὴν διὰ Σισανίου-Βλάτσης ὁδὸν ἠκολούθουν πρωτίστως οἱ τὴν Ἐνασελίτσαν οἰκοῦντες καὶ τὰ πρὸς τὴν αὐτὴν κατεύθυνσιν ὄρεινὰ τῆς Πίνδου χωρία. Καραβάνια ὀλόκληρα ἀπὸ 30-50 καὶ περισσότερα πολλάκις μουλάρια μὲ ξυλείαν καὶ κάρβουνα, μὲ κρασιὰ σὲ τουλούμια καὶ λάδια, ἀπὸ τὰ μακρινὰ τῆς Ἡπείρου μέρη περνοῦσαν μέσον Βλάτσης διὰ τὰ Καϊλάρια καὶ τὰ Πέριξ, διὰ Σόροβιτς (ν. Ἀμύνταιον), ἀφ' ὅτου τοῦτο εἶχε γίνει σταθμὸς τῆς σιδηροδρομικῆς συνδέσεως Θεσσαλονίκης-Μοναστηρίου. Ἀντιστρόφως γουμάρια φορτωμένα μὲ γέννημα 50 μέχρι καὶ 100 ὠδήγουν μέσον Βλάτσης οἱ Κονιάρροι Τοῦρκοι τῶν Καϊλαρίων πρὸς πώλησιν εἰς Τσοτύλι, Γρεβενὰ καὶ εἰς αὐτὰ τὰ Ἰωάννινα. Ἐκ τῆς πεδιάδος τῶν Καϊλαρίων ἐσιτίζετο κατὰ μέγα μέρος καὶ ἡ Ἡπειρος. Δὲν ἔλειπον καὶ αἱ περιπτώσεις, καθ' ἃς τὰς ἀνωφερείας τῆς Βλάτσης ἐπότιζον μὲ ἰδρῶτα καὶ οἱ δυστυχεῖς (γυναῖκες παρήλικες οὐχὶ σπανίως) ἐπὶ τῶν ὤμων των φέροντες σάκκους σίτου ἢ ἀραβοσίτου διὰ τὰ μακρινὰ των χωρία καὶ τὰ λιμασμένα τῶν οἰκείων των στόματα.

Δευτερεύοντες δρόμοι ἐκ Βλάτσης ἔφερον εἰς Λοσνίτσαν καὶ ἐκεῖθεν εἰς Βογατσικόν, Κωσταράζι καὶ Χρούπισταν ἢ ἀπὸ Λοσνίτσης εἰς Γκόρεντσην καὶ ἐκεῖθεν μέσον Μαυρόβου μὲ βάρκαν ἢ ἀπὸ τοῦ ἀριστεροῦ τῆς λίμνης εἰς Καστορίαν. Ἀπὸ Μουρικίου εἰς Κλεισούραν καὶ ἐκεῖθεν διὰ τὰ περὶ τὴν Καστορίαν καὶ περὶ τὸ Βίτσι.

Διὰ τῶν στενῶν τοῦ Βλαντόβου (Οὔτσιανα-Κατράνιτσα, Μουχαρέμ χάνι) μεταξὺ Βερμίου καὶ Καϊμακτσιλάρ ἐξέρχεται κανεῖς ἐκ τῆς κοιλάδος τῶν Καϊλαρίων πρὸς Βοδενὰ κ.λ. Ἡ διὰ Χαντόβου ἀνάβασις τῶν ἐκ Κοζάνης προερχομένων (Ἐηρολίβαδο) διὰ Βέροιαν ἦτο λίαν ἀνηφορικὴ καὶ κοπιώδης, ἀλλ' ἐξ ἀνάγκης ἐν χρήσει.

Ἀπὸ τὸ χωρίον Φραγκότσι καὶ δι' ὄρεινῆς ἀτραποῦ ἐπὶ τοῦ Βερμίου οἱ κτηνοτρόφοι ἰδίως ἤρχοντο εἰς Βέροιαν καὶ Νάουσαν.

Ἡ διὰ μέσου τῶν στενῶν Μπανίτσης διάβασις πρὸς τὴν πεδιάδα τῆς Φλωρίνης-Μοναστηρίου ἦτο (καὶ εἶναι) γενικωτέρου ἐνδιαφέροντος καὶ ἀναφέρεται εἰς τὴν ἐπικοινωνίαν μὲ τὰ βορειότερα κέντρα: Περλεπέν, Σκόπια, Νίσι, Βελιγράδι καὶ τὴν ἐν γένει προσβόρειον ξενιτιὰν καὶ διασποράν¹.

Διὰ τὴν ἐγκαρσίαν θέσιν τοῦ Σινιάτσικου εἰς τὰ ΝΑ καὶ διὰ τὴν ἔλλειψιν βατῆς ὁδοῦ λόγω τῶν πετρωμάτων του μόνον ἀπὸ τῶν ἀνατολικῶν του προσβάσεων κατέστη δυνατὴ ὀδικὴ σύνδεσις μὲ τὰ πρὸς τὴν κατεύθυνσιν ταύτην εὐρισκόμενα. Οὕτω μετὰ τὴν ράχην τοῦ Τσιλιμίγκα δι' ἀτραποῦ πετρώδους καὶ ἀναβάσεως ἀποτόμου εἰς τὸ καραούλι τοῦ Λεωνίδα (παράκειται ἡ θέσις τ' Βράκα τοῦ καρτέρι) βαδίζων κανεῖς πλάϊ πλάϊ (πλησίον τὰ ἐρείπια τῆς

1. Πρβλ. καὶ Σπ. Λάμπρου, «Σελίδες ἐκ τῆς ἱστορίας τοῦ ἐν Οὐγγαρία καὶ Αὐστρία Μακεδονικοῦ Ἑλληνισμοῦ», *Νέος Ἑλληνομνήμων* 8 (1911) 279.

Γρατσιάνης) φθάνει εἰς τὸ χωρίον Κοντσικόν¹. Τὴν ἀτραπὸν ταύτην μνημονεύομεν διὰ τὴν σημασίαν τῆς, τὴν μεγάλην, εἰς τὴν ἄνευ ἐμποδίου τινὸς — διελύσεως ἐκ Τουρκοχωρίου — κάθοδον ἐφεξῆς περαιτέρω διὰ τῶν διόδων τοῦ Τσιαρσιαμπᾶ καὶ τῶν Βεντζίων-μονῆς Ζάμπορδας πρὸς Θεσσαλίαν. Ἀπὸ Τσιλιμίγκαν ἐπίσης δι' ἀσυνήθως ἀποτόμου ὁδοῦ, Ντρούγκας καλουμένης, κατέρχεται κανεῖς εἰς Πεκρεβενῖκον, ἄλλοτε χωρίον. Ἐκεῖθεν κατευθυνόμεθα πρὸς Κοζάνην. Εἶναι γυμνή καὶ ἄνυδρος ἡ ἔκτασις τοῦ Πεκρεβενῖκου μέχρι τῆς ἐναντι Γκουρτζιόβαλης καὶ πρὸς τὰ χωριά τὰ πρὸ τῆς εἰσόδου εἰς τὸ μεγάλο Ντερβένι τῆς Σιατίστης, τὰ Καραγιάννια καλούμενα².

Ἡ περιοχή αὕτη τοῦ Πεκρεβενῖκου μετὰ τῶν πέριξ ἔχει ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον διὰ τοὺς ἐκ Θεσσαλίας ἰδίως ἐρχομένους κτηνοτρόφους. Ἐπί τινος ἡμέρας θὰ παραμείνουν μὲ τὸ βίός τους ἐδῶ — τὰ γυναικόπαιδα θὰ ἀνεβοῦν εἰς Βλάτσην — μέχρις ὅτου τραβήξουν διὰ τὰς θερινὰς των βοσκὰς.

Ταῦτα μόνον εἰδικῶς περὶ τῶν ὁδῶν καὶ τῆς ἐπικοινωνίας τῆς Βλάτσης. Τὰ μέσα, ἤτοι τὰ ζῶα τὰ πρὸς χρῆσιν ὡς κοινά: ἄλογα, μουλάρια, γομάρια δὲν φαίνεται νὰ ἔχουν τι τὸ ἰδιάζον, ἐκτὸς τούτου, ὅτι δηλ. οἱ κτηνοτρόφοι ἠναγκασμένοι νὰ μετακινουῦνται δις τοῦ ἔτους μετὰ τῶν οἰκογενειῶν των καὶ τῶν περισσοτέρων πραγμάτων των κατὰ σύστημα παλαιὸν ἐξέτρεφον παρὰ τὰ ποίμνια τῶν μικρῶν καὶ μεγάλα ζῶα ὡς ὑποζύγια διὰ τὰς μεταφοράς των. Ὑπῆρχον τσελνικάδες, ἕκαστος τῶν ὁποίων εἶχεν ἀπολυμένα πρὸς βοσκὴν, στοὺ ναργκιλέ, μέχρι καὶ 80-100 ἄλογα, μουλάρια, π'λάρια, γομάρια μὲ εἰδικὸν βοσκόν, βαλμᾶν καλούμενον.

Ὡς πρὸς τὰς ἐμπειρίας τῶν δρόμων οἱ συστηματικῶς μετερχόμενοι τὸν ἀγωγιάτην, κιαρτζῆν, καὶ φθάνοντες μέχρι Κωνσταντινουπόλεως, Βουκουρεστίου, Βιέννης ἦσαν εὐρύτερον κατατοπισμένοι, ὡς καὶ οἱ ταξιδιωταὶ των. Οἱ δὲ ζῶντες μὲ τὴν νομαδικὴν κτηνοτροφίαν εἶχον ἐπιτόπιον καὶ πληρεστέραν γνῶσιν καὶ τῶν δρόμων καὶ τῶν συνθηκῶν ἐντὸς τοῦ εὐρέος χώρου διακινήσεώς των κανονικῶς ἐπαναλαμβανομένης. Εὐνόητος ὄθεν ἡ γενικωτέρα ὠφέλεια ἐκ τοῦ διττοῦ συνδυασμοῦ γνώσεων τῆς καθ' ὅλου ἐπικοινωνίας.

Τὸ λεπτομερειακὸν τῆς ἀναπτύξεως τῶν ὡς ἀνωτέρω σιωπηρῶς προκαθορίζει πολὺ μέρος ἀπὸ τὴν ἱστορίαν τοῦ τόπου γενικώτερον — εὐνόητον οὐχὶ μόνον τῆς Βλάτσης — καὶ ὑποβοηθεῖ εἰς τὴν ὀρθὴν ἐρμηνείαν ζητημάτων σο-

1. Περὶ τῆς Γρατσιάνης βλ. Μ. Καλινδέρη, *Τέσσαρες περὶ τὴν Σιατίστην οἰκισμοί. Αἱ συντροφίαι των εἰς πραγματείας 1688-1700*, Θεσσαλονίκη 1972, 6 κ.έ., καὶ *Κῶδιξ Σιατίστης*, ἔ. ἄ., 22. Διὰ τὸ Κονασκό βλ. Leake, *Travels in Northern Greece*, London 1835, Α', 319.

2. Διὰ τὰ Καραγιάννια βλ. *Αἱ συντεχνίαι τῆς Κοζάνης*, ἔ. ἄ., 16, σημ. 5, ὅπου καὶ σχετικὴ βιβλιογραφία. Ἐπίσης κατωτέρω εἰς τὸ κεφάλαιον περὶ τοῦ ἀρματολικίου συμπεριλαμβάνονται καὶ τινὰ ἄλλα περὶ τῶν χωρίων: Σουλπόβου, Πεκρεβενῖκου, Γκουρτζιόβαλης κ.λ. μνημονευομένων ὑπὸ τοῦ Ἑβλιγιᾶ Τσελεμπῆ.

βαρωτέρων αναφερομένων εις διαφόρους τομείς τοῦ κοινωνικοῦ βίου, τὴν διάλυσιν συνοικισμῶν, τὸν ἀρματολισμὸν κ.λ. Ἡ μνεῖα ἀτραπῶν δυσβάτων καὶ δρόμων δευτερευόντων πολλάκις εἶναι συνδεδεμένη μὲ σημαντικὰ γεγονότα τῆς ἱστορίας τῶν ὑποδούλων.

3. Αἱ ἀσχολίαι τῶν κατοίκων

1. Κυρία ἀσχολία τῶν κατοίκων τῆς Βλάτσης ἦτο ἡ γεωργία. Εἰς τὰ χωράφια των — χωράφια ὀρέων — ἀπόδοσίν τινα εἶχον καλυτέραν πως ἢ βρίζα καὶ τὰ κριθάρια, ὀλιγώτερον τὸ σιτάρι. Πολλές χρονιές ἔσπερναν καὶ δὲν ἐθέριζαν. Τὰ ἀμπέλια των εἶχον μόνον εἰς τὴν λεκάνην τοῦ Σισανίου, εἰς τὴν βόρειον αὐτῆς πλευρὰν καὶ πρὸς τὰς αὐτόθι ἀνωφερείας. Τὸ ἐνιαῖον λιβάδι τοῦ ὄροπεδίου ἦτο κατανεμημένον εἰς τοὺς δικαιοῦχους διὰ συνόρων μὲ αὐλάκι, παλούκι ἢ πέτραν. Ἐκοσίζοντο ὅλα τὰ μερίδια μαζί ἀπαξ, ἀρχομένου τοῦ Ἰουλίου, ὑπὸ ὁμάδος κοσιατζήδων, ξένων. Μίαν ἢ δύο ἀγελάδας ἔτρεφεν ἐκάστη οἰκογένεια. Ὀλίγοι χωριανοὶ διετήρουν εἰς καλύβια ἢ μαντριὰ πλησίον τῶν χωραφιῶν ἢ εἰς τὸ ἄκρον τῶν ἀμπελιῶν ἐπιτοπίως διαχειμάζουσιν κτηνοτροφίαν, μέχρι 30-50 ἢ καὶ πλέον αἰγοπροβάτων ἕκαστος.

Τὰ ἐβδομαδιαῖα παζάρια τῶν Καϊλαρίων κ.λ. ὡς καὶ τὰ ἐτησίως τελούμενα ἐν εἴδει πανηγύρεων ἐπεσκέπτοντο πρὸς ἀγορὰν ἢ πώλησιν διαφόρων εἰδῶν, ὡς θὰ ἴδωμεν ἀναλυτικώτερον ὀλίγον κατωτέρω.

Οὐκ ὀλίγοι πρὸς τῇ γεωργίᾳ ἤσκουν καὶ τὴν μαστορικὴν ὡς κτίσται, μαραγκοί, ὅπως καὶ οἱ περισσότεροι χριστιανοὶ κάτοικοι τῆς κοιλάδος τοῦ Ἄνω Ἀλιάκμονος¹, μάλιστα δ' οἱ πρὸς τὰ ὀρεινότερα, Ζιουπάνια κ.λ.

Ἐκ τῶν τίτλων ἰδιοκτησίας, τὰ ταπιά, διασωθέντα ἀπὸ τῶν τελευταίων δεκαετιῶν τοῦ ΙΗ' αἰῶνος μαρτυροῦνται αἱ κυριώτεραι καὶ παλαιότεραι οἰκογένειαι Βλάτσης (προσδιορισμὸς θέσεων, συνοριτῶν κ.λ.). Σπίτια λοιπὸν καὶ ἔγγειος κτῆσις εἰς χωράφια, ἀμπέλια, λιβάδια ἀποτελοῦν καὶ τὰς ἀμέσους ἀποδείξεις περὶ τοῦ ποῖοι ἦσαν οἱ Βλατσιῶται, καὶ εἰς ποίους ἀνῆκε κατὰ κυριότητα (τῶν χρόνων) ὁ οἰκισμὸς. Μέχρι τῶν ἡμερῶν μας ἡ ἔλλειψις χωραφιοῦ, ἀμπελιοῦ ἦτο δηλωτικὴ καὶ χαρακτηριστικὴ ὅπωςδῆποτε ἄρτι μετοίκου. Οἱ τρεπόμενοι εἰς τοὺς δρόμους τῆς ξενιτιᾶς, ὅπως θὰ ἐκτεθῆ κατωτέρω, πρόθυμοι εἰς πᾶσαν ἐργασίαν, κυρίως ἐγίνοντο βοηθοὶ εἰς καταστήματα, ἐστιατόρια, καφενεῖα κ.λ. Ὡς βοηθοὶ μετεπέμποντο ἐκ μέρους συγγενῶν καὶ παιδιὰ ἡλικίας μικρᾶς, καὶ 10 ἐτῶν. Κατὰ δὲ τὸ γενικώτερον γνωστὰ ἐπανερχόμενοι ἀπετέλουν τοὺς συνταξιούχους τὰς ξενιτιᾶς μὲ τὰς σχετικὰς ἐμπειρίας τοῦ κόσμου.

1. Ἐπιχώριον εἰς τὴν περιοχὴν τὸ ἐπάγγελμα τοῦ μαστόρου ἀπὸ δύο τοῦλάχιστον χιλιετηρίδων, βλ. Ἄντ. Κεραμόπουλλον, εἰς Πρακτικὰ Ἀρχαιολ. Ἐταιρείας, ἔτ. 1934, 77 κ.έ.

2. Τὴν ὅλην τοῦ τόπου μορφήν καὶ σύστασιν δὲν ἦτο δυνατόν νὰ μὴ ἀνεύρη ὡς ἐκμεταλλεύσιμον καὶ ἡ μεγάλη, ἡ νομαδικὴ κτηνοτροφία. Οἱ κτηνοτρόφοι ἔχουν παλαιούς δεσμούς μετὰ τὴν Βλάτσην. Σαρακατσιάνικα καλύβια ἐστήνοντο τὴν ἀνοιξιν εἰς δύο τρεῖς θέσεις τῆς περιοχῆς προσφόρους πλησίον πηγῶν καὶ εἰς αὐτὰ τὰ καλύβια ἐδίδαξαν, ἐνθυμούμεθα, καὶ νεώτεροι ἡμῶν τὰ Σαρακατσιανόπαιδα. Τὸ αὐτὸ σύστημα εἶχον παλαιότερον καὶ οἱ Βλάχοι. Ἐξῶν εἰς τζιαντήρια, σκηνάς, κατοῦνας καλουμένας ἀπὸ τῶν βυζαντινῶν χρόνων καὶ ἀπὸ τούτων προῆλθεν, ὡς ἐγράψαμεν ἤδη¹, ἡ κοινή, συνηθεστάτη, ὀνομασία των μετὰ τοῦ προηγουμένου τελικοῦ ς ἐκ παραντιλήψεως (κατοῦνες, κατ(ου)νιά, -ιές, εἶτα ὁ κατοῦνας), τῆς καταλήξεως -ούνα, -ούνας, -ουνιά, -ουνιές μὴ ἐχούσης σχέσιν πρὸς τὸ κακόηχον τῶν ἀκαθαρσιῶν (ἐμφανεστέρα καὶ ἡ κατ' ἀντιδιαστολὴν σημασία τοῦ μπουργκ, μπουρτζ ὡς ἀ' συνθετικοῦ Μπουρτζόβλαχος). Καὶ καραντίναν ἐνθυμοῦνται στηθεῖσαν ἔξω εἰς τὴν βλαχόστραταν, τὸν εἰδικώτερον τῶν κτηνοτρόφων δρόμον προσπελάσεως τοῦ χωριοῦ.

Κατ' ἔθος πάντως καὶ ἀπὸ χρόνου ἀπροσδιορίστου, ὅταν ἀρχὰς Μαΐου ἐπιστρέφουν οἱ κτηνοτρόφοι οὗτοι εἰς τοὺς γνωρίμους τόπους κατὰ φαλκάρια, ἦτοι οἰκογένειες μετὰ τὰ ποιμνιά των ὑπὸ ἀρχηγούς τοὺς τσελνικάδες, ἐνοικιάζουν τὰ κοινοτικὰ βοσκοτόπια πρὸς νομὴν τῶν ζώων των, διὰ δὲ τὰς οἰκογενείας των μισθώνει ἕκαστος οἰκήματα τῶν πτωχοτέρων Βλατσιοτῶν, ἐν δωμάτιον (ἢ δύο) συνήθως ἐντὸς τοῦ κυρίως σπιτιοῦ καὶ παράρτημά τι ἐκ τῶν ἔξω, μαγειρείου κ.λ. Δὲν εἶχον ἰδιόκτητα σπίτια, διότι δὲν συνέφερον εἰς αὐτοὺς μὴ ἔχοντας ἐξησφαλισμένην καὶ τὴν νομὴν τοῦ βοσκοτοπίου. Αἱ συνήθειαι μισθώσεως τῆς βοσκῆς καὶ ἐνοικιάσεως σπιτιοῦ ἀφεώρων καὶ εἰς τοὺς τόπους τῶν ξεχειμαδιῶν. Εὐνόητον δ' εἶναι ὅτι οἷαν σχέσιν ἔχει ὁ πληθυσμὸς τῆς Τσαριτσάνης, τοῦ Δαμασίου, Τυρνάβου κ.λ. πρὸς τοὺς κατερχομένους εἰς τὰ ξεχειμαδιὰ κτηνοτρόφους Βλάχους, τὴν αὐτὴν ἔχουν καὶ οἱ μόνιμοι τῆς Βλάτσης κάτοικοι πρὸς τοὺς ἐποχιακῶς προσερχομένους διὰ ξεκαλοκαίριασμα. Μνημονεύονται ἀπὸ τῆς γ' πρὸς τὴν δ' δεκαετίαν τοῦ παρελθόντος αἰῶνος καὶ περιπτώσεις συγκεκριμέναι, καθ' ἃς προέβησαν εἰς ἀγορὰς σπιτιῶν ἀποδήμων (ἀνεπιστρεπτι) οἰκητόρων. Οἱ μᾶλλον δ' εὐποροὶ τούτων εἶχον ἀρχίσει (κατὰ τοὺς μεταξὺ 1900-1912 ἰδίως χρόνους) νὰ ἀνεγείρουν οἰκοδομὰς ὠραίας εἰς τὴν πρὸς Ν πλευρὰν τῆς Κοινότητος.

Πρώτην μνειάν παρουσίας Βλάχων κτηνοτρόφων κατὰ φαμπλιές μεταξὺ τῶν μονίμων κατοίκων Βλάτσης ἔχομεν ἀπὸ τοῦ 1806. Εἰς λογαριασμὸν τῆς χώρας 1820 Μαΐου 5 εἶχαν παρθῆ «Διὰ 14 χρόνους ἀπὸ βλαχικαῖς φαμιλιαῖς καὶ βούτυρον βουνῶν ἄσπρα 35.000»². Τὸ δὲ 1846 ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἡ πλη-

1. Μ. Καλινδέρη, «Συμβολὴ εἰς τὴν μελέτην τοῦ θέματος τῶν Βαλλαάδων», *Μακεδονικά* 17(1977)339, σημ. 1.

2. Ἰ. Βασιδραβέλλη, «Τὸ ἀρχεῖον τῶν ἀδελφῶν Γραμματικοῦ», *Μακεδονικά* 4(1955-

ροφορία ἐκ τῆς σημειώσεως «ἀπό τινος ἑταιρείαν Βλάχων γρόσια 90»¹ ὑπὲρ τῆς σχολῆς Βλάτσης, νοουμένης καὶ ὀργανώσεως τῶν Βλάχων ἔκτοτε καὶ ἀντιδιαστολῆς ἀπὸ τῶν γηγενῶν, τῶν *Γραίκων* καλουμένων κοινῶς.

Ὡς πρὸς τὰ χωριανικὰ βοσκοτόπια ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἡ ἀπὸ τοῦ 1868 πληροφορία, καθ' ἣν ταῦτα ἐδημοπρατοῦντο κατ' ἔτος μεταξὺ μόνον τῶν ἐντοπίων τῶν ἐχόντων γιδοπρόβατα διὰ νὰ συντηρηθοῦν ἐκ τῶν προσόδων τὰ σχολεῖα τῆς Κοινότητος (Ἑλληνικὴ σχολή, Ἀλληλοδιδασκτικὴ, Παρθενωγωγεῖον)². Ἄλλ' αἱ βοσκαὶ τῆς περιοχῆς τοῦ Σινιάτσικου καὶ τοῦ Μουρικίου δὲν ἦσαν ἐπαρκεῖς διὰ τοὺς κτηνοτρόφους (Βλάτσης), οἱ ὅποιοι εἶχον ἀναπτύξει κτηνοτροφίαν πολὺ μεγάλην, 120 χιλιάδες καὶ ἄνω γιδοπρόβατα (ἐκτὸς τῶν μεγάλων ζώων) ὑπελογίζοντο κατὰ τὴν μεταξὺ 1900-1925 ἐποχὴν³ (σήμερον

60)185.

1. Μ. Καλινδέρη, *Σημειώματα ἱστορικὰ ἐκ τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας*, Πτολεμαῖς 1939, 61. Εἰς τὸ σχετικὸν ἄρθρον περὶ τῶν καταστίχων τῆς Κοινότητος Βλάτσης δὲν εἶχον περιλάβει ἀρκετὰ στοιχεῖα, δημοσιευόμενα τὸ πρῶτον ἐν τῷ παρόντι.

2. *Αὐτόθι*, 65. Ὁ μακαρίτης Ἄντ. Κεραμόπουλλος εἰς τὴν ἐν Ἀθηνῶν ΝΣτ' (1952) 339-40 βιβλιοκρισίαν τῶν μικρῶν ἐκδόσεών μου: *Σημειώματα ἱστορικὰ*, 1939, καὶ *Γραπτὰ μνημεῖα*, 1940, σχολιάζων τὸν τρόπον δημοπρασίας τῶν βοσκοτοπίων εἰς τὴν γενέτειράν μας, ἦτοι μόνον μεταξὺ τῶν ἐντοπίων κτηνοτρόφων, συνάγει γενικώτερον συμπέρασμα περὶ τοῦ τρόπου καθόδου τῶν Σλάβων εἰς τὴν Ἑλλάδα θεωρῶν ὡς ἐσφαλμένην τὴν γνώμην ἐκείνων, οἱ ὅποιοι δέχονται ὅτι οἱ Σλάβοι κατέβησαν ὡς ποιμένες μετὰ τῶν ποιμνίων των εἰς τὴν Πελοπόννησον κατὰ τὴν βυζαντινὴν ἐποχὴν κατὰ πολλοὺς ἢ ὀλίγους, «στάγδην».

3. Συγκεκριμένην πως εἰκόνα διὰ τὸ βίος τῶν κτηνοτρόφων τῆς Βλάτσης δύνανται νὰ ἀποτελοῦν τὰ ὡς κάτωθι στοιχεῖα, ὅπωςδὴποτε χρήσιμα διὰ τὸ μέλλον. Οὕτω εἰς τὴν ἀκμὴν του ἐνθυμοῦνται ὅλοι τὸν τσέλνικα Ἰ. Κατσιανῖκον, ὁ ὅποιος (μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ του Γεωργίου) εἶχε δηλώσει πρὸς φορολογίαν (ὁμολογία τοῦ υἱοῦ του Νάσιου) τζελέπι τὸ 1911, διὰ 8.100 γιδοπρόβατα, ἔχων ἀναλυτικῶς: γίδια 4.000, ἐξ ὧν γαλάρια 1.800, στεῖροῖδα 800, κατσίκια ἀποκομμένα 1.400 καὶ πρόβατα 2.350, ἐξ ὧν 1.200 γαλάρια, 600 στεῖρα, 550 ἀρνιά καὶ τραῖα 2.005. Ἔτι δὲ ζῶα μεγάλα, φοράδια, 80. Ἐκαμνε τὸ χρόνο καὶ 30.000 ὄκ. κασέρι καὶ 5.000 ὄκ. βούτυρο. Ἄλλον (τσέλνικα) τὸν Κώστα Κιάνα (μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ του Δημητρίου) μετὰ 7.000 περίπου γιδοπρόβατα. Γαλάρια γίδια περὶ τὰ 1.500, στεῖρα 500, κατσίκια ἀποκομμένα 600. Γαλάρια πρόβατα περὶ τὰ 1.200, στεῖρα 400, ἀρνιά 500. Ἐφικανε καὶ τραῖα περὶ τὰ 1.800 δι' ἐμπόριον. Φοράδια δὲν εἶχε, δύο μόνον ἄλογα (γιὰ μπινέκια) καὶ καμμιά 10ριά μουλάρια γιὰ τὴ δουλειά, μεταφορὰν ἀλεύρων, ἀλατιοῦ κ.λ. Μετὰ τὸ Ἑλληνικὸ (1912) τὰ γίδια τὰ ξέκαμε καὶ ἠύξησε τὰ πρόβατα. Ἐχειμῶνιαζε πρὸ τοῦ 1912 εἰς Βόλον (λιβάδι Ντελήβαση) ἢ εἰς Δαμάσι (θέσιν Νταβέρνα), μετὰ εἰς Κουτσόχιρο Λαρίσης. Ξεκαλοκαίριαζεν εἰς περιφέρειαν Νεστραμίου, εἰς θέσιν Γκρούσια, 1-1½ ὥρα ἀπὸ Νεστράμι, στὸ βουνὸ εἶχε καὶ φούρνο ποὺ ἔβγανε ψωμὶ γιὰ τοὺς τζιομπαναραίους μετὰ φούρναρη τὸ Μπόμπουρα (χωριανό). Τζιομπαναραίους (καὶ προσωπικὸ) εἶχε περὶ τοὺς 45. Ἐκαμνε τὸ χρόνο βούτυρο περὶ τὰς 4.000 ὄκάδας, κεφάλια κασέρι περὶ τὰ 6.000 (× 5 ὄκ. τὸ καθέν = 30.000 ὄκ.). Διεκρίνετο (ὁ Κώστας) διὰ τὴν εὐφυΐαν του καὶ συνεδέετο στενῶς μετὰ τὸ Χαμζᾶ μπη (Λεψίστης) καὶ τὸν Κενῆ μπη (Κοτέλτσι). Ἀπὸ αὐτοὺς ἐνοικίαζε καὶ τὰ βουνά. Τσελνικάδες ἀξιολόγους μνημονευτέους καὶ τοὺς ἀδελφοὺς

ἀπέμειναν ἐκ τούτων περὶ τὰς 15-20 χιλιάδας). Διὰ τοῦτο ἀποθέτοντες τὰς οἰκογενεῖας των ἐν Βλάτση ἀνεύρισκον διὰ τὰ κοπάδια των βοσκὰς εἰς τὸ Βέρμιον, τὸ Καϊμακτσιλάρ καὶ εἰς τὸ Βίτσι, τὶς Πρέσπες, τὴν πρὸς Γράμμον περιοχὴν (Νεστραμίου, Λινοτοπίου κ.λ.). Ἀπὸ τούτων τὰς ἐπαφὰς καὶ δοσοληψίας, ἐπόμενον ἦτο νὰ γίνεταί λόγος περὶ Βλάτσης ὡς κτηνοτροφικῆς καθαρῶς Κοινότητος καὶ συστάσεως.

Ἀνάγκη νὰ λεχθῆ ὅτι οἱ κτηνοτρόφοι γενικῶς, παρὰ τὰς ἐλλείψεις των τὰς ὀφειλομένας εἰς τὸ πρωτόγονον κυρίως τῆς ζωῆς των, εἶχον πληρεστέραν γνῶσιν τοῦ τόπου: Θεσσαλίας-Δυτικῆς καὶ Κεντρικῆς Μακεδονίας, καὶ ἐντονωτέραν τὴν αἴσθησιν καὶ τὴν ὄσφρησιν ἀπὸ τὰς εὐρυτέρας συναλλαγὰς μετὰ τῶν ἀνθρώπων τῶν κινουμένων ἐντὸς τῶν χώρων τούτων (συμπεριλαμβανομένων ἐξ ἀδιρήτου ἀνάγκης ληστῶν, κλεφτῶν κ.λ.). Αἱ δυνάμεις των, ἀπροσμετρήτου ἀντοχῆς, τόλμης, ἐπινοητικότητος κ.λ., ἐν συζεύξει μὲ τὰς τῶν γηγενῶν ἐμπειρίας κατὰ τὸ κοινωνικὸν καὶ ἐκπολιτιστικὸν διὰ τὴν ἀναστροφὴν των μὲ τὰ μεγάλα κέντρα, ὡς ἐλέχθη ἤδη, ἀπέδιδον τὴν ὑψηλοτέραν καὶ ὠριμωτέραν ἀντίληψιν ἐπὶ τῶν ἐκάστοτε φλεγόντων ζητημάτων ἐπιτοπίως καὶ γενικώτερον.

Κατὰ προσόδους λοιπὸν ἰδιωτικῆς οἰκονομίας ἢ μικρὰ γεωργοκτηνοτροφία, ἢ ξενιτιὰ καὶ ἢ μεγάλη κτηνοτροφία ἦσαν οἱ κυριώτεροι πόλοι τοῦ βίου τῆς Βλάτσης. Πρέπει νὰ τονισθῆ ἀκόμη ὅτι τὸ τσελνικᾶτον σπανίως ἐξέπεμπε μέλη του εἰς τὴν διασποράν, ὀργανικὸν καὶ αὐτοφυῆ ἔχον ἐκπαλαί τὸν τρόπον τῆς ζωῆς του.

Ἐκ τῶν ἄλλων ἐπαγγελματικῶν ἐνασχολήσεων ἀξία μνείας εἶναι ἡ τοῦ ἀγωγιάτου, κираτζῆ ἄλλως, ἀσκουμένη παρ' ἱκανοῦ ἀριθμοῦ δεξιῶς καὶ συστηματικῶς ὄχι μόνον ἐπιτοπίως ἀλλὰ καὶ μέχρι Κωνσταντινουπόλεως, Βιέννης, Βουκουρεστίου. Τὴν οἰκιακὴν βιοτεχνίαν διὰ τὴν παραγωγὴν παντὸς εἴδους σκεπασμάτων, ἐνδυμάτων κ.λ. αἱ γυναῖκες τῶν κτηνοτρόφων εἶχον ὡς κύριον μέλημα καὶ ἔργον. Βελέντζες, τέντες, πανιὰ κ.λ. ὕφαιναν καὶ ὄλαι αἱ ἄλλαι γυναῖκες, αἱ εὐποροὶ ὡς ἐνδειξὶν οἰκοκυροσύνης, αἱ πτωχότεραι

Βαρβαρούση: Κουλούσιαν, Γιάννην, Κώσταν καὶ Γεώργιον ἔχοντας ἀνὰ 2.000 μέχρι 2.500 γιδοπρόβατα ἕκαστος. Ὁ Κουλούσιαν ζεχειμώνιαζεν εἰς Γκαβάνι (λιβάδι) Τυρνάβου, ὁ Ἰωάννης εἰς Μυλόγουσταν καὶ ὁ Κώστας εἰς Μυλόγουσταν, τὸ δὲ τσελνικᾶτο τῆς Γεώργιναν εἰς Ἀσπρόχωμα (θέσις) Δαμασιῶ. Ἐπίσης τοὺς Γκαγκανιαραίους (Γούσιαν καὶ Μίλιον, ἀδελφούς), τοὺς Τζιαφεταίους, Μητρολαίους ὡς καὶ ἄλλους πολλούς, πλεον τῶν 15, μὴ ὑπολογιζομένων τῶν ἐχόντων μικρότερον ἢ περιορισμένον ἀριθμὸν γιδοπροβάτων, οἱ ὅποιοι συνήθως ὡς σμίχται ἠνώνοντο μὲ τσελνικᾶδες ὑπὸ ὄρους. Τὸ τζελέπι ἦτο γρόσια 5 κατὰ κεφαλὴν (συνήθης ἢ ἀπόκρυψις, φοροδιαφυγή, τσιαλικατούρα λεγομένη). Ὁ τζιομπάνος ἐταιριάζετο δι' ἐξάμηνον 2, 3 μέχρι 5 λίρες καὶ ἐλάμβανεν ἐπὶ πλεον 160 ὀκ. ἀλεύρι καὶ ἕνα ζευγάρι τσαρούγια. Ὁποῖος ἦτο στὰ γαλάρια ἔπαιρνε καὶ 140 ὀκάδες γάλα, ὅποιος εἰς τὰ στεῖρα εἶχε στὸ κοπάδι καὶ 4 γίδες γιὰ νὰ τρώῃ τὸ γάλα.

ἐπὶ πληρωμῇ παρὰ τῶν πλουσιωτέρων ἢ πρὸς πώλησιν εἰς τὰ χωριά τοῦ κάμπου Καϊλαρίων, Χρουπίστης κ.ἄ.

Εἰς νεροτριβάς, ντριστελλές, μπατάνια, 3-4, ἐστέλλοντο τὰ μάλλινα διὰ νὰ ἀποκτήσουν φλόκια, χνούδι μαλακό. Αἱ πλεῖσται τῶν γυναικῶν ἐγνώριζον τὴν ραπτικήν· ἐκ παραδόσεως ἐδιδάσκοντο τὰ κορίτσια καὶ τὸ κέντημα. Ὑπῆρχον ὅμως καὶ συστηματικοὶ ραφτάδες ποὺ ἔρραβαν εἰς τὰ σπίτια συνήθως καὶ εἰς εἰδικὰ μαγαζιά, ραφεῖά των, ἰδίως οἱ νεώτεροι φραγκοραφτάδες καλούμενοι. Εἰδικοί ἔφκιαναν τὶς πόλκες μὲ τὰ χρυσᾶ των. Μέχρις ἐσχάτων ἦσαν 2-3. Τὸ Βλάτσι εἰς τεφτέρι τοῦ καζᾶ Ἀνασελίτσης ἔτους 1836 καταλέγεται εἰς τὰ ράφτικα χωριά, ὅπως καὶ τὰ: Κοντσιόν, Τσακνοχώρι, Κωστάντσικον, Λιμπόχοβον, τὰ Ζιουπάνια κ.λ.¹ Μύλοι 7-8 ἐξυπηρέτουν τὰς ἀνάγκας τοῦ χωριοῦ, οὐχὶ σπανίως καὶ τῶν περιοίκων. Παντοπωλεῖα 6-7 ἐξυπηρέτουν ἐπίσης καὶ τοὺς περιοίκους. Ἐργαστήρια ὑπῆρχον: ὑποδηματοποιῶν 5-6 καὶ τσαρουχάδων ὁμοίως ἐργαζομένων περισσότερον τὴν καλοκαιρινὴν περίοδον, σαμαράδων 4-5, σιδηράδων 5-6 (γιουῖφτοι λεγόμενοι, ὅπως καὶ λαλ'τάδες τῆς ἐντοπίας μουσικῆς), πεταλωτῶν (ἀλμπάνηδες) 3-4, κασσιτερωτῶν (τενεκετζῆδες) 3-4, ντουφεκισῆδων 2-3, μαχαιράδων, χρυσοχόων 2, τσιουκρικᾶ 1, λαναρᾶ 1, χτενᾶ 1. Κρεοπωλεῖα (χασαπχιά) διετηροῦντο 5-6, καφενεῖα 4-5 (καὶ κουρεῖα). Κηροποιοὶ (γυναῖκες ἰδίως κατ' οἶκον ἐργαζόμεναι) ἦσαν 3-4, ρακοκάζανα εἶχον 5-6. Παλαιότερον ὑπῆρχον καὶ 2 ἐργοστάσια σαπυνοποιίας. Πολλὴν ἀξίαν εἶχον τὰ μέχρι τῶν ἡμερῶν μας ἐν ἐνεργείᾳ ὄντα ἐργοστάσια, 3-5, κατασκευῆς κασεριῶν, τιπόζιτα καλούμενα κοινῶς, παράγοντα, τὴν ἐποχὴν τοῦ γάλακτος, μεταφερομένου ἀπὸ τὶς στρουῖγκες ὡς τελεμέ, χιλιάδας ὀκ. κασεριοῦ. Τὰ μανούρια τῆς Βλάτσης ἦσαν (καὶ εἶναι) ὀνομαστά. Τὴν ἐκλεκτὴν ποιότητά των ἀποδίδουν εἰς τὰ χόρτα τῆς περιοχῆς, ἰδίως τοῦ Σινιάτσικου, καὶ εἰς τὴν τέχνην τῶν παρασκευαστῶν. Τὰ ἐκ γάλακτος γίδας εἶναι τὰ καλύτερα. Τυριά δὲ τὰ πιὸ καλὰ εἶναι τὰ κατὰ Μάϊον παρασκευαζόμενα διὰ τὴν ποικιλίαν τῶν ἀνθέων τὴν ἐποχὴν ταύτην.

4. Ἡ ἀγορὰ

Ἡ ἀγορὰ Βλάτσης, τὸ Παζάρι κοινῶς, εὐρίσκετο εἰς τὸ κέντρον τῆς κωμοπόλεως καὶ ἦτο ἀρκετὰ εὐρύχωρος, λιθόστρωτος, γκαλντερίμι ὀλίγον ἐπικλινές κατ' ἀμφοτέρωθεν τὰ κλίτη διὰ νὰ φεύγῃ τὸ νερὸ πρὸς τὸ Λάκκο. Εἰς τὸ μέσον σχεδὸν ἦτο ἡ Ἰτιά μὲ τὰ κλωνάρια τῆς γυρισμένα ὡς κάτω καὶ γύρω γύρω τὸ πεζούλι ἀπὸ πέτρες· πρὸς τὸ ΝΔ ἄκρον μία βρύση, τοῦ Παζαριοῦ, ἔτρεχε τὸ ἀφθονο νερὸ ἐπάνω εἰς μίαν πετρίνην ὑποδοχὴν, σιούρκαν, καὶ ἐχάνετο ἀμέσως εἰς ὄχετόν, γκιρίζι· ἡ βρύση ἦτο μέσα εἰς εἰδικὸν ὡς δωμάτιον

1. Μ. Καλινδέρη, Σημειώματα ἱστορικά, 65.

σκεπαστό ὀλόγυρα, μὲ περιορισμένον ἔμπρὸς ἄνοιγμα. Ἐργαστήρια κατεῖχον τὸν περὶ τὴν ἀγορὰν χῶρον ὡς παραρτήματα τῶν σπιτιῶν συνήθως, μαγαζιά ἰδιαίτερα καὶ καφενεῖα, καὶ ἓνα χάνι μοναδικὸ (τοῦ Ρούγκου) μὲ ὅλα του τὰ ἀπαραίτητα.

Δις τῆς ἑβδομάδος, τὴν Δευτέραν καὶ ἰδίως τὴν Πέμπτην, ἐγίνετο ἀγορά, παζάρι, συναθροισμένων ἐκ τῶν πέριξ πρὸς πώλησιν κυρίως πάσης φύσεως ἐπιτηδείων. Οἱ Κονιάραι, Τοῦρκοι τοῦ κάμπου τῶν Καϊλαρίων, ἔφερον συνήθως δημητριακὰ ἄφθονα καὶ καρπούζια, πεπόνια, σταφύλια, ἰδίως κατὰ τὴν καλοκαιρινὴν περίοδον, ὅτε παρεπεδήμουν καὶ αἱ κτηνοτροφικαὶ οἰκογένειαι. Τὰ ἐκ τῆς γεωργίας τῶν Βλατσιωτῶν προϊόντα σχεδὸν πάντοτε δὲν ἦσαν ἐπαρκῆ οὐδὲ διὰ τὰς ἀνάγκας τῶν ἰδίων. Τὰ ἐκλεκτότερα σιτάρια, οἱ κατροάντσες λεγόμενες, καὶ τὰ ἄσπρα σιτάρια, ἐπωλοῦντο εἰς Βλάτσην. Οἱ ἀγάδες, ἔτσι ἐλέγοντο οἱ ἀπλοῖκοι Τοῦρκοι (κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς μπέηδες), ἔτρωγον συνήθως τὴν μπομπότα καὶ ψωμί ἀνάμεικτον, κατωτέρας ποιότητος σιτάρι μὲ ὀλίγην βρίζαν ἢ καλαμπόκι ἢ καὶ κριθάρι, ἐνῶ εἰς Βλάτσην, ὅπως καὶ εἰς Κοζάνην καὶ Σιάτισταν, κατὰ τὸ πλεῖστον τὸ ψωμί ἦτο καθάριον σιταρίσιο. Οἱ πρόκριτοι, οἱ ἀρχοντάδες ἀπὸ τὴν ξενιτιὰ καὶ οἱ τσελνικάδες θὰ ἔτρωγαν σμιγάδια; Καὶ οἱ πτωχότεροι κατὰ μίμησιν δὲν ἔδειχναν τοῦλάχιστον ὅτι ἀνακάτευαν καμμιά φορά τὸ ψωμί.

Λαχανικά, ζαρζαβάτια, καὶ ὀπώρας ἔφερον ἐκ τῶν ἐγγύς χωρίων Ἐμπορίου καὶ Παλαιοχωρίου πρωτίστως (Δέβρης, Λύγκας κ.λ.), ὅπου εἰδικῶς ἠσχολοῦντο μὲ τὴν ὀπωροκηπευτικὴν διὰ τὸ ὀλίγον ὑγρὸν τοῦ τόπου τῆς περιοχῆς λόγῳ τῶν ἐκ Μουρικίου κατερχομένων ὑδάτων. Καὶ ἐκ τῶν πρὸς Ν εὕρισκομένων χωρίων Σισανίου, Πέλκας καὶ τῆς κωμοπόλεως Σελίτσης προσήρχοντο εἰς μικρότερον ἀριθμὸν ζαρζαβατσηδες. Πρὸς ἀγορὰν μᾶλλον εἰδῶν ἤρχοντο ἐκ τῆς Πιπιλίστης καὶ Λουσνίτσης. Οἱ Λουσιντσιώτισσες, μὲ τὶς γαζιόλες των, ἔτσι ἔλεγον τὰ γομάρια, ἦσαν εὐδιάκριτες ἀπὸ τὶς φουντωτὲς φοῦστες καὶ τὶς χρωματιστὲς, κάτια-κάτια, ποδιές, διαφορετικὲς τῶν ἄλλων χωριῶν.

Ὁρισμένα εἶδη κατὰ τὸ φθινόπωρον ἐπρομηθεύοντο οἱ Βλατσιῶται εἰς ποσότητα ὡς παρακαταθήκην διὰ τὸν χειμῶνα, ὅταν ἡ συγκοινωνία θὰ διεκόπτετο ἢ ὠρισμένα εἶδη θὰ ἐπάγωναν. Μὲ σιτάρι ἐγέμιζαν τὰ ἀμπάρια (γιουμάτα ἀμπάρια ἐσήμαινε πλήρη ἐξασφάλισιν τῆς βασικῆς τροφῆς, οἰκονομικὴν εὐεξίαν), πράσα ἔσκαβαν καὶ τὰ παράχωναν στὸ χῶμα, πατάτες, κρεμμύδια εἰς τὰ κελλάρια, κρασιὰ στὰ βαρέλια, λάχανα, γκαρμπολάχανα γιὰ ἀρμιά, στὰ κιούπια κ.λ.

Τὴν Τετάρτην ἐγίνετο ἀγορὰ εἰς τὰ Καϊλάρια καὶ τὴν Παρασκευὴν εἰς τὸ Τσοτύλι. Εἰς τὸ παζάρι τῶν Καϊλαρίων κατέβαινον πολλοὶ Βλατσιῶται. Τὰ Καϊλάρια, εἰς δύο συνοικίας μεγάλας χωριζομένας μὲ ἰκανὸν διάκενον, ἦσαν ταμεῖον ἐφοδίων, ἐπειδὴ καὶ ὅλος ὁ κάμπος δὲν εἶχεν ἄλλο κέντρον, ἢ δὲ γῆ εὐφορωτάτη παρῆγε ποικιλίαν γεννημάτων καὶ ἔτρεφε παντὸς εἶδους

ζῶα¹. Ἡ ἀγορὰ μὲ πολλὰ μαγαζιά² εὕρισκετο εἰς τὴν κάτω συνοικίαν, τὰ Κάτ' Καλιάρια. Διὰ δρόμου εὕρισκομένου εἰς τὴν ἀριστερὰν ἄκραν τῶν Ἄνω Καϊλαρίων καὶ δεξιὰ τῶν Κάτω ἔφθανον οἱ Βλατσιῶται καὶ ἄλλοι παζαριῶται χριστιανοὶ ἀπὸ τὸ Ἐμπόριον καὶ λοιπὰ χωριὰ εἰς τὴν ἀγορὰν. Διὰ μέσου τῶν σπιτιῶν τῶν συνοικιῶν ἦτο δυσχερὴς καὶ ὀλίγον ἐπικίνδυνος ἡ διέλευσις, διότι τὰ Τουρκάκια, μόλις ἔβλεπον χριστιανόν, τὸν ἐλιθοβόλουν. Οἱ Βλατσιῶται κατήρχοντο καὶ διὰ νὰ πωλήσουν σιαϊάκια, πανιά, κάπες, ταλαγάνια, βελέντζες, τέντες, τσιράπια, εἶδη δηλαδὴ ὑφαντικῆς καὶ χειροτεχνίας περισσότερον, οἱ κτηνοτρόφοι τυροκομικά.

Λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν ὅτι τὰ Καλιάρια κατόικουν μόνον Τοῦρκοι, Κοινάροι, ἄνευ οὐδενὸς ἀπολύτως χριστιανοῦ, ἔχει σημασίαν ἡ μνεῖα ὅτι πρῶτοι οἱ ἀδελφοὶ Σιόλιου, μετὰ τὸ 1908, ἐγκατεστάθησαν εἰς τὰ Καλιάρια, ἐνοικιάσαντες ἀρχικῶς χάνι εἰς τὸν δρόμον παρὰ τὸ τουρκικὸν διοικητήριον καὶ περίπου ἔναντι τῆς νῦν ἐκκλησίας τῆς Ἀγίας Τριάδος. Προσθετέον ὅμως καὶ τοῦτο: ὅτι ἐνωρίτερον, πρὸ δηλαδὴ τοῦ Συντάγματος, εἶχον πιάσει τὸ Καλιάρι δύο Κοζανῖται, οἱ ἀδελφοὶ Στοϊκοῦ, ἐνοικιάσαντες τὸ πρῶτον χάνι διὰ τοὺς ἀραμπατζῆδες ἰδίως Κοζανίτας τοὺς κατευθυνομένους εἰς Σόροβιτς-Φλώριναν-Μοναστήρι, καὶ ὁ Νάνος Τσουμῆ ὡς ἐνοικιαστῆς φούρνου. Οἱ ἐκ Κοζάνης ἐρχόμενοι εἰς τὸ παζάρι τῶν Καϊλαρίων ἐπώλουν συνήθως εἶδη ὑποδήσεως: παπούτσια, γιμινιά, σχοινιά καὶ εἶδη κεραμεικῆς, τσ'κάλια, κιούπια, κουδούνια κ.λ., ἀλλὰ καὶ ὑφάσματα διάφορα (μαλλιφατούρα).

Εἰς τὴν ἀγορὰν Τσοτυλίου — ἀπόστασις 9 περίπου ὥρῶν — μετέβαινον ἀρκετοὶ Βλατσιῶται. Ἐκαλεῖτο ἐπιτοπίως παρὰ τῶν Τούρκων ἰδίως Καρι παζάρι, διότι εἰς αὐτὸ συνηθοῖζοντο κατὰ τὸ πλεῖστον γυναῖκες (καρι) ἀπὸ ὅλα τὰ χωριὰ καὶ τὰ ὄρεινά, ἐφ' ὅσον οἱ ἄνδρες οἱ περισσότεροι ἦσαν μαστόροι ξενιτεμένοι³. Ἡ ἀγορὰ ἦτο εὐρύχωρος μὲ καλόκτιστα μαγαζιά,

1. Βλ. καὶ Γραπτὰ μνημεῖα, 12.

2. Εἰς τὸ κέντρον τῆς ἀγορᾶς εὕρισκετο ἀξιόλογον χάνι ἀνήκον εἰς τὸν Κιαζίμ μπεην, ὁ ὁποῖος ἦτο καλὸς ἄνθρωπος καὶ νοικοκύρης μὲ πολλὰ κτήματα, ἀλλ' ἐνεφανίζετο, τὸν ἐνθυμούμεθα, ὡς παρτάλμπεης καὶ μὲ παλιοπαντόφλες γυμνόπους ἐγύριζε στὸ παζάρι. Ἦξερε καὶ ἀπὸ πολιτικῆ πλειστάκις ἀναφέρων: Μισούλ καὶ Μισούλ, ἦτοι περὶ τῆς σημασίας τῆς Μουσοῦλης μὲ τὰ πετρέλαια.

3. Τὴν ἐγκρισιν διὰ τὸ Καρι παζάρι ἐπέτυχε, λέγουν, ὁ Γκρόσδος, ἐπόπτης κτιστῶν εἰς Κωνσταντινούπολιν, Ἰντμπασης (τὸν ἐφαρμάκωσαν εἶτα οἱ Τοῦρκοι). Πρβλ. καὶ ὅσα περὶ Γκρόσδου ἐγράψαμεν εἰς τὰ Σημειώματα ἱστορικά, 57-58, διὰ τὴν ἐκδοσιν τοῦ φερμανίου ἀποτσιφλικοποιήσεως τῶν Ζιουπανίων. Τὸ μισὸ παζάρι τοῦ Τσοτυλίου ἐφέρετο ὡς κτήμα τοῦ Φεζουλᾶ ἀγᾶ, ἀποθανόντος περὶ τὸ 1878. Τὸ Τσοτύλι τὸ 1797 ἐγγράφεται ὑπὸ τοῦ Δεσπότη Σιατίστης (Κῶδιξ Σιατίστης, 123) μεταξὺ τῶν ἀμιγῶν χριστιανικῶν, ἄνευ δηλ. Τούρκων Βαλλαάδων. Βλ. καὶ ὅσα ἐσημειώσαμεν εἰς Μακεδονικά 17, 325, σημ. 2. Καθ' ἃ ὅμως ἀπομνημονεύουν, οἱ πρότερον ἐγκατοικοῦντες χριστιανοὶ ἔφυγαν ἀπὸ τὸ χωριὸν (Τσοτύλι), δωρήσαντες πολλὰ ἀπὸ τὰ κτήματά των εἰς τὸν ναὸν τοῦ Ἀγίου Ἀθανασίου

ἐργαστήρια, χάνια ἀνήκοντα εἰς Τούρκους, Βαλλαάδες, καὶ εἰς χριστιανούς. Καὶ Βλατσιῶται εἶχον μαγαζιά (ὁ Δ. Πιπιλιάγκας, ὅτε ἀκόμη ἦτο εἰς Πιπιλίستان πρὸ τοῦ 1878 εἶχε χάνι καὶ ἀρτοποιεῖον, ὁ Νικ. Σταμουλάς ἐμπορικόν). Ἀφ' ἧς συνέστη τὸ Γυμνάσιον (1871, κυρίᾳ συμβολῇ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἰσχύοντος Βλατσιώτου Θωμαΐδου) διὰ τὴν φοίτησιν καὶ μαθητῶν ἐκ Βλάτσης ὑφίστατο μείζων πωρὸς σχέσις συναλλαγῶν. Ἐκ τῆς ἐντοπίας παραγωγῆς, τῶν ὄρεινῶν ἰδίᾳ χωριῶν, ἄφθονα ἦσαν τὰ κάστανα, ἐν μέρει εἶτα, ἐκ πεδινωτέρων, τὰ καρύδια καὶ τὰ κυδώνια. Πάντως τὸ παζάρι τοῦ Τσοτυλίου δὲν ἦτο τόσον πλούσιον εἰς εἶδη ὅσον τὸ τῶν Καϊλαρίων.

Καὶ εἰς τὸ Σόροβιτς — 9 ὥρας μακρὰν — μετέβαινον ἀρκετοὶ Βλατσιῶται εἰς τὴν ἐκεῖ τελουμένην ἐκάστην Δευτέραν ἀγοράν. Ἀφ' οὗτου εἶχε γίνεαι ἡ σιδηροδρομικὴ γραμμὴ οἱ ἀγωγιᾶται καὶ ἀπὸ τὰ πιὸ μακρινὰ πρὸς τὰ ΝΔ μέρη μετέφερον ταξιδιώτας κ.λ.

Ἀρκετοὶ Βλατσιῶται δὲν παρέλειπον νὰ λαμβάνουν μέρος ὡς ἀγορασταὶ ἢ πωληταὶ καὶ εἰς τὰ ἐτησίως τελούμενα παζάρια, τὰ καλούμενα καὶ κοινῶς πανηγύρια. Ἐπήγαιναν δηλ. εἰς τὰ Σέρβια-Κοζάνην τοῦ Νιάημιρου ἐντὸς τοῦ πρώτου 10ημέρου τοῦ Σεπτεμβρίου¹, εἰς τὴν Ἐλασσόνα, τὴν Μεγάλην Παρασκευὴν, ἐγένετο πολὺ μέγαλο τὸ Ἐλασσόνα παζάρι, ἰδίως εἰς ἀγοραπωλησίας ζώων², εἰς τὰ Γρεβενὰ τὸν Ἀχίλλη κατὰ Μάϊον 17, εἰς τὸ Τσοτύλι τὴν Ἀἰ Μαρίνα 17 Ἰουλίου, εἰς τὴν Χρούπισταν (δὶς τοῦ ἔτους), εἰς τὸ Μαύροβον-Καστορίας τὴν 25 Σεπτεμβρίου³, ἀκόμη καὶ πιὸ μακριὰ εἰς τὸν Περλεπὲν κατὰ τὴν αὐτόθι ἀρχομένου τοῦ Σεπτεμβρίου τελουμένην μεγάλην ἐμπορικὴν πανήγυριν, ὅθεν συνήθως ἠγόραζον ἄλογα καλά⁴.

(ἐκτίσθη τὸ 1858, Ἀπριλ. 12, ὑπὸ Λιμποχοβιτῶν), ἐκτὸς 3-4 οἰκογενειῶν, καὶ ἔβγαλαν ἀφορισμὸν ὅποιος χριστιανὸς μείνει νὰ μὴ προκόβῃ. Βραδύτερον κατοπιν ἐνεργειῶν (τοῦ Δ. Γκ.) ἐβγῆκε συγχωροχάρτι νὰ κατοικήσουν χριστιανοὶ (ἀπὸ τὸ 1877 ὁ Κώτας Φλιώνης ἐκ Φούρκας 12ετής). Πρὶν συστηθῆ ἡ ἐβδομαδιαία ἀγορὰ εἰς τὸ Τσοτύλι, τὰ χωριά ἐξυπηρετοῦντο, κατὰ τινα ἄλλην παράδοσιν, μὲ ἄλλο παζάρι, λεγόμενον *Βιλαῖτ παζάρι*, γινόμενον εἰς τὴν Σέλιτσαν εἰς τὴν ὁμαλὴν θέσιν Χουρίστρα ΝΔ, πλησίον τοῦ ποταμοῦ (Μυρίχου) καὶ κάτω ἀπὸ τὰ Κτίσματα, βλ. καὶ Ἀρχαιολ. Ἐφημ., ἔτ. 1932, 87, σημ. 1. Κατ' ἄλλην παράδοσιν τὸ εἰς τὴν θέσιν Χουρίστρα παζάρι ἐκαλεῖτο *Τσιαῖ παζάρι*.

1. Τὴν ἐμπορικὴν ταύτην πανήγυριν οἱ Wace-Thompson, *The Nomads of the Balkans*, London 1914, 84, ὀρίζουν γινομένην τὴν 16 Σεπτεμβρίου, βλ. ὅμως παρατήρησίν μου εἰς τὰς *Συντεχνίας τῆς Κοζάνης*, 18, σημ. 1. Πρόσθετες ὅτι ἐκτὸς ἀπὸ τὸ Νιάημιρου μεγάλα παζάρια εἶχον εἰς Κοζάνην καὶ ἄλλα τρία: τ' Ἀγιώρη παζάρι, τοῦ Μάη παζάρι καὶ τ' Ἀἰ Δημήτρη παζάρι.

2. Καθ' ἃ ἐνθυμοῦνται, τὸ παζάρι αὐτὸ ἀντὶ τῆς Μ. Παρασκευῆς μετεκινήθη διὰ τὴν Μ. Τρίτην (Τετάρτην), ἀφ' οὗτου μετὰ τὰ Κριμαϊκὰ πῆραν οἱ κλέφτες σκλάβο τὸ Δεσπότη.

3. Βλ. καὶ Rouqueville, *Voyage*, Γ', 12.

4. Ὁ J. Cvijić, *La péninsule balkanique*, Géographie humaine, Paris 1918, 438-441, ἀναφέρει τὴν ἐμπορικὴν ταύτην πανήγυριν τελουμένην ἀρχομένου τοῦ Σεπτεμβρίου. Ἄλλ' ὁ Γ. Ρουσιάδης, *Χρονικὸν Προγνωστικόν*, Βιέννη 1820, 47, τὴν μνημονεύει τελουμέ-

Ἐμπορεῖ νὰ προσθέσῃ κανεὶς καὶ τὰς πανηγύρεις εἰς τὰ μοναστήρια, ἐγγύς ἢ ὀλίγον ἀπώτερον κείμενα, ὅπου μικροπωληταὶ ἰδίως ἔστηνον πάντοτε τὰ ἐκθέματά των τὴν πρωΐαν ἢ καὶ ἀπὸ βραδύς τῆς ἑορτῆς τοῦ Ἀγίου.

5. Αἱ ἐπιγαμίαι

Κατ' ἔθος παλαιὸν τὸ καλὸ τὸ πρᾶγμα, ἄνδρας ἢ γυναῖκα, δὲν ἔβγαινε ἐξω ἀπὸ τὸ χωριό. Τοῦτο ἴσχυε σχεδὸν ὡς κανὼν συνοψιζόμενος καὶ εἰς τὸ νόημα τῆς παροιμίας «παπούτσι ἀπὸ τὸν τόπο μου...». Αἱ περιπτώσεις ἐξαιρέσεως ἦσαν καὶ τὰ καινοφανῆ ὡς ἱστορικὰ γεγονότα εἰς περιορισμένην κοινωνίαν, ὠφείλοντο δὲ εἰς λόγους διαφόρους: πτωχείαν πρῶτον, μειωμένον τυχὸν ἠθικόν, «ἂν ἀκούσ'κιν» ἐπὶ γυναικός, ἀλλὰ καὶ ἐγωῖσμοῦ, ἂν δὲν εὔρισκε τὸν ὅμοιον, τὸ οὐῖτζμα κοινῶς.

Διὰ τινων γραπτῶν στοιχείων καὶ ἐκ τῶν ἀναμνήσεων δυναμένων νὰ βεβαιώσουν συμβάντα καὶ μέχρι πρὸ 150 ἐτῶν παρακολουθοῦνται ἐπιγαμίαι τῆς Βλάτσης μὲ δύο πρωτίστως κέντρα ἀνώτερα κατὰ πληθυσμὸν καὶ κατὰ πολιτισμὸν, μὲ τὴν Σιάτισταν δηλαδὴ καὶ τὴν Καστοριάν. Δὲν ἀναφέρονται, καθ' ὅσον γνωρίζομεν, παραδείγματα καὶ μὲ τὴν Κοζάνην ἐκτὸς τῆς πληροφορίας ἐξ ἐνὸς διαζευκτηρίου τοῦ ἔτους 1790, ὅπου ὅμως δὲν καθίσταται σαφῆς ἢ πρόθεσις περὶ παντρεῖᾶς τῆς εἰς Κοζάνην τῆς Ἀναστασίας Ἀδάμου Μαΐστορη ἀπὸ χωρίον Πλάτζι Σισκνίου ἐν Κοζάνη μετοικησάσης, διότι ὁ ἀνὴρ αὐτῆς Ἀποστόλης ἐξηκριβώθη ὅτι κ.λ.¹

Ἀπὸ Σιάτισταν ἔλαβε τὸ Βλάτσι νύμφην τὸ 1795 καὶ ὀλίγον ἐνωρίτερον τὸ Βλάτσι εἶχε στείλει νύμφην εἰς τὴν Σιάτισταν. Κατὰ προικοσύμφωνον δηλαδὴ ἐν Σιατίστη συντασσόμενον ἐν ἔτει 1795 Μαΐου 20 καὶ ὑπογραφόμενον ἐκτὸς τῶν ἄλλων καὶ ὑπὸ τῶν παρόντων Βλατσιοτῶν Στεργίου Φαρμάκη καὶ Ἰωάννου Στεργίου Φαρμάκη ὡς μαρτύρων ὁ Χατζῆ Κώνστας Παπαγεωργίου τὴν φιλτάτην του γυναικαδέλφην Ἀγνήν ὑπανδρεύει μετὰ τοῦ Δημητρίου Χατζῆ Κώστα, τοῦ ὀνομαστοῦ δηλ. Βλατσιοῦ Γραμματικοῦ². Ἡ δ' ἀποστολὴ νύμφης εἰς Σιάτισταν ἀφεώρα εἰς τὴν ἀνεψιάν τοῦ Ἰωάννου Φαρμάκη, Σουλτάναν τὸ ὄνομα³, ἢ ὁποία λαμβάνει σύζυγον τὸν Κώσταν Κασο-
νην τὴν 23 Ἀπριλίου.

1. Σημειώματα ἱστορικά, 29. Τὴν Ἀναστασίαν Ἀδάμου ἀναγράφει καὶ ὁ κῶδιξ γεννήσεων-βαπτ. βιβλιοθ. Κοζάνης (1759-1851), 155 «1790 Νοέμβριος. Ἐβαπτίσθη ὁ Γεώργιος τοῦ Μάρκου Κουκουμπέλη/ἀνάδοχος ἢ Ἀναστασία τοῦ Ἀδάμου Πλατζιώτη». Ἐκ τοῦ αὐτοῦ κώδικος ἔχομεν ἄλλας δύο ἀναγραφὰς προγενεστέρας περὶ Βλατσιοτῶν ἐν Κοζάνη διαμενόντων, σ. 26, «1772 Ὀκτ. Ἐβαπτίσθη ἢ Ἀφρατὴ τοῦ Γιάννη Πλατζιώτη/ἀνάδοχος ἢ Γιαννοβιά νύμφη Σερχατλή». Καὶ σ. 147 «1789 Ἰανουάριος. Ὁ Δημήτριος ἔβαπτίσθη τοῦ Τζίκα Μπλατζιώτη/ἀνάδοχος ἢ Σουλτάνα γυνὴ τοῦ Μιχάλη Λάτζκου».

2. Μακεδονικά 4 (1955-60) 169-170.

3. Ν. Κασομούλη, Ἐθνυμῆματα στρατιωτικά, Ἀθῆναι 1940, Α', ν'.

μούλην, πατέρα τοῦ Νικολάου (γενν. ἐν Κοζάνη τὸ 1795 Αὐγ.¹), διαμένοντα τότε εἰς Σιάτισταν. Ὁ Κ. Κασομούλης δὲν ἦτο γνήσιος Σιατιστεύς. Δὲν γνωρίζομεν δὲ καὶ τὸ γένος τῆς Σουλτάνας ἐν Βλάτση.

Καστοριανὲς 3-4 λαμβάνουν συζύγους Βλατσιώτας μετὰ τὸ 1880, ὡς τὸν Γούσιαν Γαλάνον (υἱὸς των ὁ Χριστόδουλος, ἐκ τῶν μεγάλων εὐεργετῶν), τὸ 1904, τὸν Κ. Κούντουραν, μηχανικὸν σπουδάσαντα εἰς Ζυρίχην (Ἑλβετίας)², ἡ Ὑλγα ἐκ τοῦ οἴκου Μαυροβίτη κ.λ.

Μεῖζονα πάντως ἐπαφὴν εἰς ἐπιγαμίας εἶχε τὸ Βλάτσι μὲ τὴν γειτονικὴν Πιπιλίستان, διὰ τὴν ὁμοιότητα τῶν ἠθῶν, τὴν συνήθειαν τῶν γυναικῶν εἰς ἀπασχόλησιν οἴκοι μὲ τὴν βιοτεχνίαν, πολὺ ὀλίγον μὲ τὴν γεωργίαν, Βλάτσι δὲ καὶ Πιπιλίστα μὲ τὴν κωμόπολιν Σέλιτσαν, ὅπου αἱ γυναῖκες εἶχον τὴν αὐτὴν σχεδὸν θέσιν. Κατόπιν ἤρχετο τὸ Ντριάνοβον καὶ ἡ Πέλκα, ἀραιότερον δὲ τούτων τὸ Σισάνιον, γεωργικὸν κυρίως ἔχον τοῦτο τὸν χαρακτῆρα, καὶ ἐκ τῶν πέραν τοῦ ποταμοῦ (Ἀλιάκμονος) ἡ Λούβρη (θυγατέρα τοῦ Παπαϊωάννου εἰς Κωτσιάδες ἰσχύοντας ἐπὶ Ἀλῆ πασιᾶ, βλ. κατωτέρω εἰς βίον Ἀ. Πουλιάδου), ἡ Μπουχουρίνα καὶ τὰ Γρεβενὰ πρὸ μακριά. Γυναῖκες ἐκ Λοσνίτσης καὶ ἐκ τοῦ Βογατσικοῦ (πολιτείας τὸ 1797) μνημονεύονται ὑπανδρευθεῖσαι εἰς Βλάτσην, ἐκ Λοσνίτσης καὶ ἄνδρες ἐγκατασταθέντες εἰς Βλάτσην. Βλατσιώτισσες ἔχουν ὑπανδρευθῆ εἰς τὴν Γκόρεντσην (ν. Κορησός)³, ἀπὸ καμμία καὶ εἰς τὸ γειτονικὸν Μαύροβον. Περιορισμέναι αἱ ἐπιγαμίαι μετὰ τῆς ἀξιολόγου κοινότητος Κλεισούρας καὶ αὗται μᾶλλον μεταξὺ τῶν κτηνοτρόφων. Μὲ τὰ ἐγγύτερον εὐρισκόμενα χωριὰ τῶν Καϊλαρίων αἱ περιπτώσεις ἀναφέρονται: εἰς τὸ γειτονικὸν Ἐμπόριον, σπανιώτερον μὲ τὸ Παλαιοχώρι, εἰς τὸ Χασάνκιοϊ καὶ εἰς τὸ πρὸς τὸ Βέρμιον Φραγκότσι. Αἱ πρὸς τὰ χωριὰ ταῦτα ἐκπεμφθεῖσαι γυναῖκες ἐξετιμῶντο ἰδιαιτέρως διὰ τὴν οἰκοκυροσύνην των καὶ τὸν ὀπωσδήποτε ἀνώτερον πολιτισμόν. Ἀναφέρονται καὶ περιπτώσεις περιορισμένων ἐπιγαμιῶν καὶ μὲ τὴν κωμόπολιν Κατράνιτσαν.

Εἶναι ἀνάγκη νὰ σημειωθῆ ὅτι αἱ κτηνοτροφικαὶ οἰκογένειαι Βλάτσης ἐπιγαμίας εἶχον κατὰ κανόνα μόνον μὲ τὸ ἰσνάφι των, ἀπ' τῆ σειριά τους. Εἰς τὸν τρόπον τῆς ζωῆς των, τὸν τραχύτατον καὶ σκληρότατον, δὲν ἦτο

1. Ν. Δελιαλῆ, «Ἡ ἰδιόγραφος διαθήκη τοῦ Νικ. Κ. Κασομούλη», Ἀθῆναι 1959, 316, ἀνάτυπον ἐκ τοῦ Δελτ. Ἰστ. καὶ Ἐθν. Ἐταιρείας, τ. ΙΔ'. Δὲν εἶναι ἄνευ νοήματος τὸ ὅτι τὸν Κασομούλην ἐν μέσῃ Κοζάνη βαπτίζει Βλάχος (ὁ Θεόδωρος τοῦ Γερασίμου). Παράβαλε καὶ βάπτισιν τοῦ Χαρισίου (Μεγδάνη) τὸ 1768 ἀπὸ τὸν Ρήγαν τοῦ Τρικώλη ἀπὸ τὸ Ράχοβον Σερβίων, ὅθεν ἡ οἰκογένεια Μεγδάνη εἶχε καταφύγει εἰς Κοζάνην. Βλ. «Χαρισίος Μεγδάνης» εἰς ἀνάτυπον ἐκ τοῦ τ. Γ' τῆς Οἰκοδομῆς, ἐν Κοζάνη 1964, 300, καὶ Χαρισίος Δ. Μεγδάνης, Ἀθῆναι 1971, εἰς τὴν σειρὰν τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἐκδόσεων ἐθνικῆς 150ετηρίδος, ἀριθ. 1, 33-35.

2. Μακεδονικὸν Λεύκωμα, ἔτ. 1927 (ἄνευ σ.)

3. Μνεῖαν ἐπιγαμίας μὲ Καστοριανὸν 1841 καὶ Γκόρεντσην 1852, βλ. Μακεδονικά 1 (1940)308.

δυνατὸν νὰ συνηθίσῃ καθ' αὐτὸ Βλατσιώτισσα, διὸ καὶ παράδειγμα συνοικεσίου τοιοῦτου δὲν ἔχομεν νὰ σημειώσωμεν. Ὁ συγχωριανὸς Ἄντ. Κεραμόπουλλος ἀναφέρει τὴν περίπτωσιν παντρεῖας τῆς πρώτης ἑξαδέλφης του μετὰ Κουτσοβλάχου¹. Ἄλλὰ δὲν προσέθεσε τὸ μᾶλλον οὐσιῶδες. "Ὅτι δηλαδὴ ὁ γαμβρός, συγκεκριμένως ὁ Κατσιανῆκος, δὲν ἦτο κτηνοτρόφος, ὅταν ὑπανδρεύετο, ἦτοι ἐκ τῶν μετακινουμένων εἰς τὰ ξεχειμαδιὰ, ὡς οἱ δύο ἄλλοι ἀδελφοὶ του, τσελνικάδες, ἀλλ' ἄρτι εἶχεν ἔλθει ἐκ Ρουμανίας, ὅπου ἐπὶ ἔτη μετήρχετο τὸ ἐμπόριον, εἶχε δηλαδὴ μεταλλάξει βίον καὶ εἶχε μεταπέσει εἰς τὰς συνηθείας τῶν ἄλλων κατοίκων.

Οἱ τσελνικάδες συνῆπτον γάμους καὶ μὲ ἄλλων τόπων τσελνικᾶτα: Θυγατέρα τοῦ Κούντουρα πῆρε τὸν Σαμαριναῖον Χατζημιῆχον, ὁ δ' υἱὸς τοῦ μεγάλου τσέλνικα Ἰ. Κατσιανῆκου θυγατέρα τσέλνικα Σμίξης (ἐκ τῶν ὑπερφάνων Νασικαίων). Κατ' ἀναμνήσεις παλαιότερων, τὴν Βαγγελίτσου, θυγατέρα τοῦ Γεωργίου Φαρμάκη καὶ ἀδελφὴν τοῦ Γιαννάκη, εἶχε πάρει ὁ Ἀδάμος Ἐξάρχου, τσέλνικας Σαμαρίνης, δηλητηριασθεὶς, βλ. καὶ κατωτέρω. Ὁ Ντόκος καὶ ὁ Μπασμπατέκης, κτηνοτρόφοι κουπατσιαραῖ, ἐγνώριζον, ὡς ἰσχυρίζονται, μόνον τὴν ἑλληνικὴν. Διὰ τὰ συνοικέσια, τὰ ὁποῖα συνῆψαν οἱ πάπποι των εἰς τὰ ξεχειμαδιὰ μετὰ βλαχοφόνων γυναικῶν, οἱ γόννοι των ὠμίλουν τὴν βλαχικὴν πρὸς τῇ ἑλληνικῇ. Ἄλλ' ὁ ἰσχυρισμὸς των ἀποβλέπει μᾶλλον εἰς τὸ νὰ δικαιολογήσῃ τὴν γνώσιν τῆς βλαχικῆς. Μνημονεύονται ἐπιγαμῖαι μετὰ τῆς Κλεισούρας, ὡς εἴπομεν, καὶ τῆς Νεβέσκης. Κατὰ τοὺς ἐσχάτους χρόνους ἐπιγαμῖαι τινὲς μὲ τὴν γειτονικὴν Λύγκαν εἶναι συνδεδεμέναι μὲ τὴν ἐγκατάστασιν ἐκεῖ κτηνοτροφικῶν οἰκογενειῶν ἐκ Βλάτσης κυρίως προελθουσῶν.

Τέλος κατὰ τὸ γενικὸν δὲν θεωρεῖται περιττὴ καὶ ἡ παρατήρησις ὅτι ἐκ τῶν εἰς τὴν ξένην ἐγκατασταθέντων Βλατσιωτῶν ἐπίλεκτα μέλη οἰκογενειῶν ὡς τοῦ Γερμάνη, Μπάϊκου καὶ Βέλιου ἀναφέρονται συνάψαντα ἐπιγαμίας μετὰ θυγατέρων ἡγεμόνων (Ὀβρένοβιτς, Σερβίαν, Μπάρμπου Βακαρέσκου, Ρουμανίαν), ὡς θέλει μνημονευθῆ εἰς τὰ καθ' ἕκαστα κατωτέρω.

6. Ὁ πληθυσμὸς

1. Κατὰ τὰς τελευταίας δεκατίας τοῦ ΙΗ' αἰῶνος ἡ Βλάτση ἔχει προσπεράσει τὸ στάδιον τοῦ κοινοῦ χωρίου. Ἐχει συγκεντρωμένους ἀρκετοὺς κατοίκους, ὥστε τὸ 1797 νὰ γράφεται ἐπισήμως εἰς τὸν κώδικα τῆς Μητροπόλεως Σισανίου καὶ Σιατίστης, διὰ χειρὸς τοῦ Δεσπότη, κωμόπολις. Εἰς τὰς κωμοπόλεις ἐπίσης τῆς Ἐπαρχίας τοῦ Σισανίου κατελέγετο καὶ ἡ Σέλιτσα, τὸ Κριμίνι, τὸ Κωστάντσιον καὶ τὸ Ζιουπάνιον².

1. Τί εἶναι οἱ Κουτσόβλαχοι, Ἀθῆναι 1939, 46, σημ. 3.

2. Σημειώματα ἱστορικά, 41-44, καὶ ὁ Κώδιξ Σιατίστης, 122-125.

Τὸ χωριὸ εὖρον μὲ 16 μόνον σπίτια, ὅταν ἦλθον μετὰ τὸ 1770 οἱ ἐκ τῶν χωρίων τοῦ Γράμμου καὶ τῆς Μοσχοπόλεως πρόσφυγες, ἀναφέρει ἡ παράδοσις¹. Ἀλλὰ τὸν ἀριθμὸν 16 ἀπομνημονεύουν καὶ νεώτεροι ἀναμνήσεις περὶ οἰκογενειῶν ἰσαριθμῶν, αἱ ὁποῖαι κατέφυγον εἰς Βλάτσην καὶ τὴν ἐγγυτάτην Πιπιλίستان ἐκ τῶν περὶ τὸ Βουδιντσὸ Γρεβενῶν Κουπατσιαροχωρίων² κατὰ τὴν ἀναταραχὴν τὴν προκληθεῖσαν ἐκ τῆς ἐπαναστατικῆς ἐνεργείας τοῦ Ζιάκα τὸ 1854. Καὶ τὰς μὲν τελευταίας οἰκογενείας ἤμποροῦμεν νὰ προσδιορίσωμεν ὡς ἐγγίστα κατὰ ποσόν, δυσκόλως ὅμως ἀνευρίσκειται ὁ πυρὴν τῶν προγενεστέρων ἀριθμητικῶς, ἐπειδὴ καὶ διὰ τοὺς εὐθὺς μετὰ τὸ 1769³ προσελθόντας ὡς μετοίκους τὸ συγκεκριμένον ἀναζητεῖται καὶ ἐξάγεται ἐξ ὀλίγων ἐπωνύμων, ὅπως θὰ φανῆ κατωτέρω.

Ὅτι ὅμως ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ ΙΗ' αἰῶνος ὁ πληθυσμὸς τῆς Βλάτσης ἦτο ἱκανὸς καὶ ζωτικὸς οἰκονομικῶς, ἤμπορεῖ νὰ συμπεράνη κανεὶς, ὅταν ἴδῃ τὴν (ὑπάρχουσαν) ἐκκλησίαν τοῦ Ἀγίου Νικολάου καὶ τὸ ἀξιόλογον ξυλόγλυπτον τέμπλον αὐτῆς μὲ τὰς μεγάλας καὶ ὠραίας εἰκόνας ἀπὸ τοῦ 1756, τὰ ὁποῖα καὶ προὑποθέτουν ἀναντιρρήτως ἀνάλογον ἐκκλησίασμα.

Εἰς τὸ ἐξ ἄλλων πηγῶν σκότος χρήσιμοι εἶναι αἱ πληροφορίες τοῦ D. Ρορονιέ⁴ διὰ τῆς μνείας ἐξ ἕως ἐπτὰ καὶ πλέον ἐπωνύμων, ἀγνώστων καὶ ἀμνημονεύτων ἄλλοθεν, μετὰ τῶν ὀνομάτων των, ἐλθόντων ἐκ Βλάτσης πρὸ τοῦ 1768 (καὶ οἰκογενειακῶς) εἰς Ζέμονα ἰδίως καὶ εἰς ἄλλα κέντρα, ἐνὸς μάλιστα ἐλθόντος (οἰκογενειακῶς) εἰς Κοβίνην τὸ 1737 καὶ ἄλλου γεννηθέντος τὸ 1652 εἰς Βλάτσην καὶ τοῦ υἱοῦ του γεννηθέντος τὸ 1692 εἰς Βλάτσην ἐπίσης, ὡς θὰ ἐκτεθοῦν εἰς τὸ οἰκεῖον κεφάλαιον ἀναλυτικῶς.

Ἀπὸ φορολογικὸν καὶ ταμειακὸν κατάλογον, τεφτέρι, τοῦ καζᾶ, Ἐπαρχίας Ἀνασελίτσης, ἔτους 1836, ὅπου εἶναι γραμμένα τὰ χωριά μὲ τοὺς χανέδες του τὸ καθέν, ἦτοι μὲ τὰς σχετικὰς φορολογικὰς μονάδας (πολλὲς οἰκογένειες συνυπεύθυνες διὰ τὴν καταβολὴν φόρων, τῶν ἐκτάκτων κυρίως), πιστοποιεῖται ὁ ἀριθμὸς τῶν χανέδων τῆς Βλάτσης καὶ ἡ σχέσις συγκριτικῶς πρὸς ἄλλας Κοινότητας τῆς αὐτῆς Ἐπαρχίας. Τὸ Βλάτσι δηλ. ἀναγράφεται μὲ 6 χανάδες, ὅπως καὶ τὸ Ζιουπάνι. Μὲ 5 χανέδες τὸ Κωστάντσικο καὶ τὸ Κοντσικό, μὲ 7 χανάδες ἡ πρωτεύουσα τοῦ καζᾶ, τὸ Λεψίστι⁵.

1. Γραπτὰ μνημεῖα, 27.

2. Περὶ τῶν Κουπατσιαραίων βλ. Π. Ἀραβαντινοῦ, *Χρονογραφία τῆς Ἠπείρου*, Ἀθῆναι 1856-1857, 352, Weigand, *Die Aromunen*, Leipzig, 1894-5, Α', 130 κ.έ., Wace-Thompson, *The Nomads*, 31, 298-299, Ἀντ. Κεραμοπούλλου, *Τί εἶναι οἱ Κοντσόβλαχοι*, 103 καὶ σημ. 2. Ἐπίσης βλ. παρατήρησίν μου εἰς: «Συμβολὴ τῶν Βαλλαάδων», *Μακεδονικά* 17(1977)339, σημ. 1.

3. Ἰωακείμ. Μαρτινιανοῦ, Μητροπολίτου Ἐάνθης, *Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Μοσχοπόλεως*, Ἀθῆναι 1939, 78.

4. D. J. Ρορονιέ, *O Cincarima*, Beograd 1937², 321 κ.έ.

5. *Σημειώματα ἱστορικά*, 65.

Μετά τινά ἔτη ὁ λοχαγὸς Νικολαΐδης, ὡς περιηγητὴς ἐπισκεφθεὶς τὴν Βλάτσην, γράφει ὅτι αὕτη σύγκεται ἐκ 400 σπιτιῶν¹ grecques μὲ ἐν σχολεῖον ἀνώτερον καὶ ἐν mutuelle. Κατοικεῖται ἀπὸ ἐμπόρους, οἱ ὅποιοι διατρέχουν συχνάκις τὴν Εὐρώπην. Αὐτὸ τὸ χωρίον, συνεχίζει, ὀνομαστὸν διὰ τὴν καθαρότητα τοῦ κλίματος σύρει τὴν καλοκαιρινὴν ἐποχὴν ἕνα μεγάλο ἀριθμὸ οἰκογενειῶν τῶν πέριξ.

Τὸ 1904 οἱ κάτοικοι τῆς Βλάτσης ἦσαν εἰς ψυχὰς 4.024 συμφώνως πρὸς τὰ δεδομένα τῆς γενικῆς ἀπογραφῆς τῶν κατοίκων τῆς διενεργηθείσης κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο παρὰ τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας² (μὲ 400 σπίτια). Ἐὰν δὲ ληφθῆ ὑπ' ὄψιν ὅτι ἀπὸ τοῦ 1912 καὶ ἐντεῦθεν ἤρχισεν ἡ διαρροὴ τῶν Βλατσιοτῶν πρὸς τὸν κάμπον ἰδίως τῶν Καϊλαρίων, τότε ὁ πληθυσμὸς, τὸν ὁποῖον δίδουν οἱ πίνακες τῶν Δήμων καὶ Κοινοτήτων τοῦ Κράτους τὸ 1920³, ἦτοι 3.683 ψυχαί, δὲν ἔχει μεγάλην ἀπόστασιν ὡς πρὸς τὸ ποσὸν τῆς ἀπογραφῆς τοῦ 1904.

Ὁ Leon. Schultze διελθὼν ἐκ Βλάτσης τὸ 1922 χαρακτηρίζει αὐτὴν ὡς ein Städtchen, πολίχνην, καθαρὰν καὶ ὠραίαν, ἀλλ' ἀναγράφων κατοίκους μόνον 1.600⁴ ἀποδίδει, ὡς φαίνεται, ποσόν, τὸ ὁποῖον τοῦ παρέδωσε κάποιος ἐκ τῶν μονίμων κατοίκων μὴ ὑπολογίζων ἄλλας 150 καὶ ἄνω οἰκογενείας τῶν κτηνοτρόφων, αἱ ὁποῖαι θὰ εὕρισκοντο εἰς τὰ ξεχειμαδιὰ τῆς Θεσσαλίας, Λαγκαδᾶ, Χαλκιδικῆς.

7. Ὑπόμνημα περὶ τῶν ἰδιοκτητῶν οἰκιῶν ἐν Βλάτση (1900-1925)

Ὑπὸ τὸν ἀνωτέρω τίτλον περιλαμβάνονται: 1) Εἰς πίναξ ἐμφαίνων ἀλφαβητικῶς τὰ ἐπώνυμα τῶν Βλατσιοτῶν, οἱ ὁποῖοι εἶχον οἰκίαν ἐντὸς τοῦ οἰκισμοῦ (Βλάτσης) κατὰ τὸ α' τέταρτον τοῦ αἰῶνός μας καὶ 2) Ἐν σχεδιάγραμμα τοπογραφικὸν τοῦ οἰκισμοῦ (Βλάτσης), ἐντὸς τοῦ ὁποῖου δι' ἀριθμοῦ δηλοῦται ἡ θέσις τῆς οἰκίας ἐκάστου ἰδιοκτήτου. Ἡ ἀρίθμησις ἐντὸς τοῦ σχεδιαγράμματος, πρόχειρος μὲ κατὰ προσέγγισιν προσδιορισμὸν τῆς θέ-

1. Βλ. Β. Nicolaidys, *Les Turcs...*, 256. Τὸ Βογατσίον, ὁ ἴδιος σ. 211, μὲ 350 καὶ ἄνω σπίτια ὠραῖα ἑλληνικά. Περὶ τὰ 500 σπίτια εἶχεν ἡ Σιάτιστα τὸ 1805 ὡς παραδίδει ὁ Leake, *Travels*, Α', 306, 300 δ' οἰκογενείας ἡ Σέλιτσα καθ' ἃ σημειώνει ὁ Rouqueville, *Voyage*, Β', 508, Γ', 77. Τὴν Καστοριὰν ὁ Μεγδάνης ἀναφέρει, *Γραπτὰ μνημεῖα*, 25, μὲ 450 σπίτια χριστιανῶν Ἑλλήνων ἐπὶ συνόλου 1.100 σπιτιῶν, τὸ Βελβεντό, σ. 22, μὲ 400 περίπου.

2. Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον Δ' (1911) 271.

3. Τεῦχος Β'. Νέαι χῶραι, Ὑπουργεῖον Ἐσωτερικῶν, Ἀθήναι, 46.

4. Leonard Schultze, *Mazedonien*, Jena 1927, 175. Ἡ περιοδεία τοῦ Schultze εἰς τὴν Νότιον Μακεδονίαν ἐγένετο κατὰ τὰ ἐν τῷ προλόγῳ τοῦ ἔργου του σημειούμενα ἀπὸ τοῦ Ἀπριλίου τοῦ 1922.

σεως τῶν οἰκιῶν, εἶναι δηλωτικὴ περὶ τοῦ πόσαι, περίπου, (1-390), ἦσαν αἱ οἰκίαι.

Εἰς τὸν πίνακα ἔχουν ἐγγραφῇ τὰ ἐπώνυμα οὐχὶ κατὰ τὴν φωνητικὴν, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐπίσημον πολιτογράφησίν των, ὁ δ' ἀκολουθῶν ἀριθμὸς (εἰς τὸν πίνακα) εἶναι ὁ ἀντίστοιχος τοῦ σχεδιαγράμματος, ἦτοι ὁ τῆς θέσεως ἐκάστης οἰκίας ἐντὸς τοῦ οἰκισμού (ἀρχικῶς καὶ τὸ σχεδιάγραμμα εἶχε τὰ ἐπώνυμα, παραλειφθέντα τελικῶς).

Προσθῆκαί τινες εἰς τὰ ἐπώνυμα τοῦ πίνακος ἐθεωρήθησαν χρήσιμοι: Οὕτω ἡ προσθήκη π ρ ὠ η ν ἔχει σημασίαν τινὰ διὰ τὴν ἱστορίαν. Ἦσαν ποτε οἰκήτορες Βλάτσης οἱ: Σίνας, Δόσιος, Γερμάνης, Φαρμάκης, Λόγας κ.λ. ἐκπατρισθέντες πανοικί. Διὰ τοῦ κ ο ι ν ὠ ς σημαίνεται καὶ δεύτερον ἐπώνυμον συνηθέστερον καὶ ἐπικρατέστερον τοῦ ἐν τῇ πολιτογραφίᾳ. Διὰ τῆς γενικῆς τοῦ θηλυκοῦ τ'ς Φρουσίντς εἰς τὸ Ἀλεξίου, τ'ς Χρηστάκινας εἰς τὸ Κουζάτη κ.λ. δηλοῦται ἡ μακροχρόνιος ἀπουσία τοῦ ἀνδρὸς εἰς ξενιτικὴν ἰδίως ἢ ἡ χηρεία τῆς γυναικὸς π.χ. τοῦ Χρήστου, -άκη εἰς τὸ Κουζάτη κ.λ. Τοῦ Λέκα κοινῶς τ'ς Τουραλίνας ἐνδιαφέρει τὸ τῆς γυναικὸς εἰς γενικὴν, διότι παλαιότερον ὑπῆρχεν οἰκογένεια Τουραλῆ (βλ. *Μακεδονικά* 4, 183). Τ'ς Ζάχους: ὁ Ζάχος ἐκ τῶν παλαιοβελιγραδινῶν (Ρορονιέ, *Ο Cincarima...*, 478). Διὰ τῆς προσθήκης εἶτα εἰς τὸ πρῶτον ἐπώνυμον σημαίνεται ἡ μεταλλαγὴ οἰκήτορος εἰς χρόνους οὐχὶ μακρινούς κ.λ., μὴ ἐπεκτεινομένης τῆς διασαφήσεως ἐπὶ τῶν προσθηκῶν τοῦ πίνακος.

Ἡ ἀπόδοσις τῶν ὑφισταμένων κατὰ τὴν ὀλίγον πρὸ τῆς λήξεως τῆς τουρκοκρατίας ἐποχὴν καὶ μέχρι τῆς ἀναχωρήσεως τῶν Τούρκων ἐκ τῶν τόπων μας διὰ τῆς ἀνταλλαγῆς ἐμπίπτει εἰς τὰ ὅρια καὶ τὸν νοῦν τοῦ παρόντος ἔργου, θὰ εἶναι δὲ διαφωτιστικὴ διὰ τὸ μέλλον μετὰ τὴν ἀπόσβεσιν τῶν ἀναμνήσεων τῶν μεγαλυτέρων ἐκ τῆς γενεᾶς μας περὶ τῆς καταστάσεως τῆς κωμοπόλεως καὶ πρὶν αὕτη πυρποληθῆ κατὰ τὰ 2/3, τὸ 1944, εἰς τὸ πλεόν ἀξιόλογον τμημὰ της καὶ οἱ κάτοικοί της διαρρεύσουν εἰς βαθμὸν μείζονα πάσης προγενεστέρας διαρροῆς καὶ ἀνεπιστρεπτὶ κατὰ τὸ πλεῖστον.

Ἐπὶ τῶν ἐπωνύμων τοῦ πίνακος, τῶν προσθηκῶν αὐτοῦ κ.λ. παρατηρήσεις διάφοροι ἱστορικαί, γλωσσικαὶ κ.λ. περιλαμβάνονται εἰς τὰ ἐφεξῆς καὶ κατὰ περίπτωσιν.

Εἶναι ἀνάγκη ἐνταῦθα νὰ διευκρινισθῆ ὅτι ἐκ τοῦ συνόλου τῶν οἰκιῶν (390) μέρος μικρόν, περὶ τὰς 20-25, ἀνῆκον εἰς κτηνοτροφικὰς καθαρῶς οἰκογενείας, αἱ ὁποῖαι τὸν χειμῶνα κατήρχοντο εἰς τὰ ξεχειμαδιὰ μετὰ τῶν ποιμνίων των. Ἦσαν αὗται ἐκ τῶν μᾶλλον εὐπόρων. Αἱ ὑπόλοιποι οἰκίαι ἦσαν τῶν μονίμων κατοίκων: γεωργῶν, ἐπαγγελματιῶν, ξενιτεμένων κ.λ., ὧν πάντων αἱ οἰκογένειαι θέρους τε καὶ χειμῶνος ἔζων ἐν Βλάτση. Αὐτοὶ ἦσαν οἱ καθ' αὐτὸ Βλατσιῶται, οἱ καὶ Γκραῖκοι καλούμενοι, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς ξεχειμωνιάζοντας μὲ τὰ ποιμνιά των εἰς τὰ ξεχειμαδιὰ Θεσσαλίας - Χαλ-

κιδικῆς, τοὺς Βλάχους κοινῶς λεγομένους. Οἱ Βλάχοι ἐπανερχόμενοι τὴν ἄνοιξιν — οἱ περισσότεροι δὲν εἶχον στέγην — ἐνοικίαζον χώρους εἰς τῶν πτωχότερων Βλατσιοτῶν τὰς οἰκίας κατ' ἔθος παλαιόν, καθ' ἃ καὶ ἀνωτέρω ἐγράφησαν εἰς τὸ περὶ τῶν ἀσχολιῶν τῶν κατοίκων. Αἱ οἰκίαι τῶν κτηνοτρόφων προήρχοντο ἢ ἐξ ἀγορᾶς παλαιῶν τῶν γηγενῶν ἢ ἐξ ἀνεγέρσεως νέων πρὸς τὸ ΝΔ τμήμα, κατὰ τοὺς ἐσχάτους τῆς τουρκοκρατίας χρόνους.

ΠΙΝΑΞ

ἐμφαίνων ἀλφαβητικῶς τὰ ἐπώνυμα τῶν ἰδιοκτητῶν οἰκιῶν ἐν Βλάτση
κατὰ τὸ α' τέταρτον τοῦ αἰῶνός μας

αὐξ. ἀριθ.	Ὁ ἀριθμὸς δηλοῖ τὴν θέσιν τῆς οἰκίας ἐν τῷ οἰκισμῷ	αὐξ. ἀριθ.	Ὁ ἀριθμὸς δηλοῖ τὴν θέσιν τῆς οἰκίας ἐν τῷ οἰκισμῷ	
1.	Ἄγγελῆ Κ. (πρῶην Χινοβίτη) βλ. σχετικὰ εἰς τὸν βίον του κατωτέρω	276	19. Ἀσπράγκαθου Μπούσιου	231
2.	Ἄγγελίδη Ἄθαν. (τ'ς βλιού- σιους)	100	20. Αὐλογιάρη	27
3.	Ἄγγελίδη Κ., κοινῶς Νταλα- κώτση (καὶ Μπαλατσοῦ Κ.)	188	21. Βαβούρα Μ.	61
4.	Ἄγγελίδη Μάρκου	99	22. Βαβούρα Στ., πρῶην Δόσιου, βλ. κατωτέρω βίον Κ. Δόσιου	62
5.	Ἀθανασιάδου Ν.	94	23. Βαϊνᾶ	333
6.	Αἰσοφου Χρ.	129	24. Βακατάρη Ν.	244
7.	Ἀλεξίου Γ.	272	25. Βάνη Ἀναστ.	251
8.	Ἀλεξίου Κ., κοινῶς τ'ς Φρου- σύντς	255	26. Βαρβαρούση Γ., κοινῶς Κα- τσόϊαννου	8
9.	Ἀναγνώστη, κοινῶς τ' Ἀλικά	271	27. Βαρβαρούση Γεώργινας	36
10.	Ἀναγνώστη ἐκ τῶν Σιμαίων	294	28. Βαρβαρούση Ἰ.	6
11.	Ἀναγνώστη Ν., πρῶην σπίτι Σίνα	247	29. Βαρβαρούση Ν.	162
12.	Ἀναγνώστη	303	30. Βαρβαρούση	163
13.	Τ'ς Ἀναστάσινας (Ζέρβα), βλ. καὶ Παναγιωτοπούλου	101	31. Βασβατέκη, πρῶην Ἀδ. Γα- λαντζῆ	130
14.	Τ'ς Ἀποστόλινας	383	32. Βασδάρα Μπούσιου, πρῶην Βλαχοδήμου	253
15.	Ἀργυράκου, κοινῶς Ζ'-ρκα, πρῶην Μπόντη, Ρορονιέ, Ο Cincarima, 321 κ.έ.	96	33. Βασδάρα	314
16.	Ἀργυράκου Θ.	70	34. Βασδραβέλλη Γ.	212
17.	Ἀργυράκου Κ., κοινῶς Μπα- στῆ, βλ. κατωτέρω βίον Χρ. Ἀργυράκου	69	35. Βασδραβέλλη Κ.	183
18.	Ἀργυράκου Κ., κοινῶς τ' Τσέ- τσιου	220	36. Βίσκου Ἀναστ.	159
			37. Βίσκου Κ.	178
			38. Βίτη Τέγου	340
			39. Βλαχοδήμου, κοινῶς τ' Ντούλα	112
			40. Βλαχοδήμου	236
			41. Βλαχοδήμου Ἀθ.	357
			42. Βλαχοδήμου	380
			43. Βλαχοστεργίου	386
			44. Βουλγαρίδη Δ.	279

αῦξ. ἀριθ.	Ἐπιθετικὸς ἀριθμὸς τῆς θέσεως τῆς οἰκίας ἐν τῷ οἰκισμῷ	αῦξ. ἀριθ.	Ἐπιθετικὸς ἀριθμὸς τῆς θέσεως τῆς οἰκίας ἐν τῷ οἰκισμῷ
45.	Βούρτη Ἰ.	55	84. Δούμπα, βλ. κατωτέρω περὶ
46.	Βούρδα Χρυσοστ., πρῶην Χα- ριζάνου	210	τοῦ οἴκου τῶν Δούμπα
47.	Βρανάκη	155	85. Εὐθυμιάδου, κοινῶς Παπαμ- πάλτου
48.	Γαδοῦ (πρόφ. Γαδοῦ)	169	86. Ζαμάνη
49.	Γάκη	308	87. Ζαμπουρλιᾶ Ἡλ.
50.	Γαλάνου Γούσια	349	88. Ζάμπρα
51.	Γαλάνου Τούλια	350	89. Ζαννέτου, κοινότερον Ζαν- τσιώτη
52.	Γαλάνου, κοινῶς Μπιτικόλα	351	90. Τῶς Ζάχους
53.	Γαλιώνα	283	91. Ζέρβα
54.	Γεωργατσέλλη	234	92. Ζήκα Ἰ.
55.	Γεωργιάδη, εἶτα Τσιγαρίδα	148	93. Ζηκίδη
56.	Γιαννιώτη Ἰ.	227	94. Ζησιοῦ
57.	Γιαννιώτη Γ.	362	95. Ζιάμου Ἀθ.
58.	Γιαννούλη (καὶ Κυριαζῆ)	95	96. Ζιάμου Δ.
59.	Γιαννούλη (-λίδη)	321	97. Ζιάμου Μάρκου
60.	Γκαγκανιάρα Γούσια	41	98. Ζιούπου
61.	Γκαγκανιάρα Μίλιου	40	99. Ζιώγα, γνωστότερον τ' Σφάρα
62.	Γκαγκανιάρα Σ.	249	100. Ζώτου ἢ Ζγκάφα
63.	Γκαγκανιάρα Τασιούλη	378	101. Θεμελῆ
64.	Γκαγκκαράτζα	347	102. Θεμελῆ Κ., πρῶην σχολεῖον Δούμπα
65.	Γκίνου	385	103. Θωμαΐδη, τ' Παπακωτούλα
66.	Γκόγκκα	242	104. Ἰκα ἢ Ραφτογιάννη
67.	Γκουλέτσα	197	105. Ἰωαννίδη Μ.
68.	Γκουντῆ	372	106. Καζαμία
69.	Τῶς Γκράσους, βλ. καὶ Πανα- γιωτοπούλου	103	107. Καλαμπούκα
70.	Γούλα	371	108. Καλινδέρη Ἀθ.
71.	Γούναρη	232	109. Καλινδέρη Θεοδ., πρῶην τῶς Βλίμους
72.	Γραμματικοῦ, βλ. κατωτέρω τὰ εἰς τὸν βίον τοῦ Δημητρίου Γραμματικοῦ	86	110. Καλινδέρη Ἰ. καὶ Μ.
73.	Δαδᾶ	170	111. Καραγιάννη Ἰ.
74.	Δαλακιούρα Κ., πρῶην Σπανοῦ	290	112. Καραγιαννοπούλου Κ.
75.	Δαλακιούρα Κ.	194	113. Καραγώγου Γ.
76.	Δαλακιούρα Τριαντ.	192	114. Καραγώγου Ν.
77.	Δάρδα	300	115. Καραγώγου
78.	Δεληβανέ	214	116. Καραῖσκου
79.	Δέλα Κ.	74	117. Καρακοσμᾶ, τῶς Γκίτσας τῶς Μανώλινας
80.	Δέλα Ν.	77	118. Καραλάζου
81.	Δεληγιάννη, κοινῶς τ' Μού- τσιανου	241	119. Καραμούλα
82.	Δερβίση	160	120. Καραμπατάκη
83.	Δούκα Στέργ.	32	121. Καραμπέρη

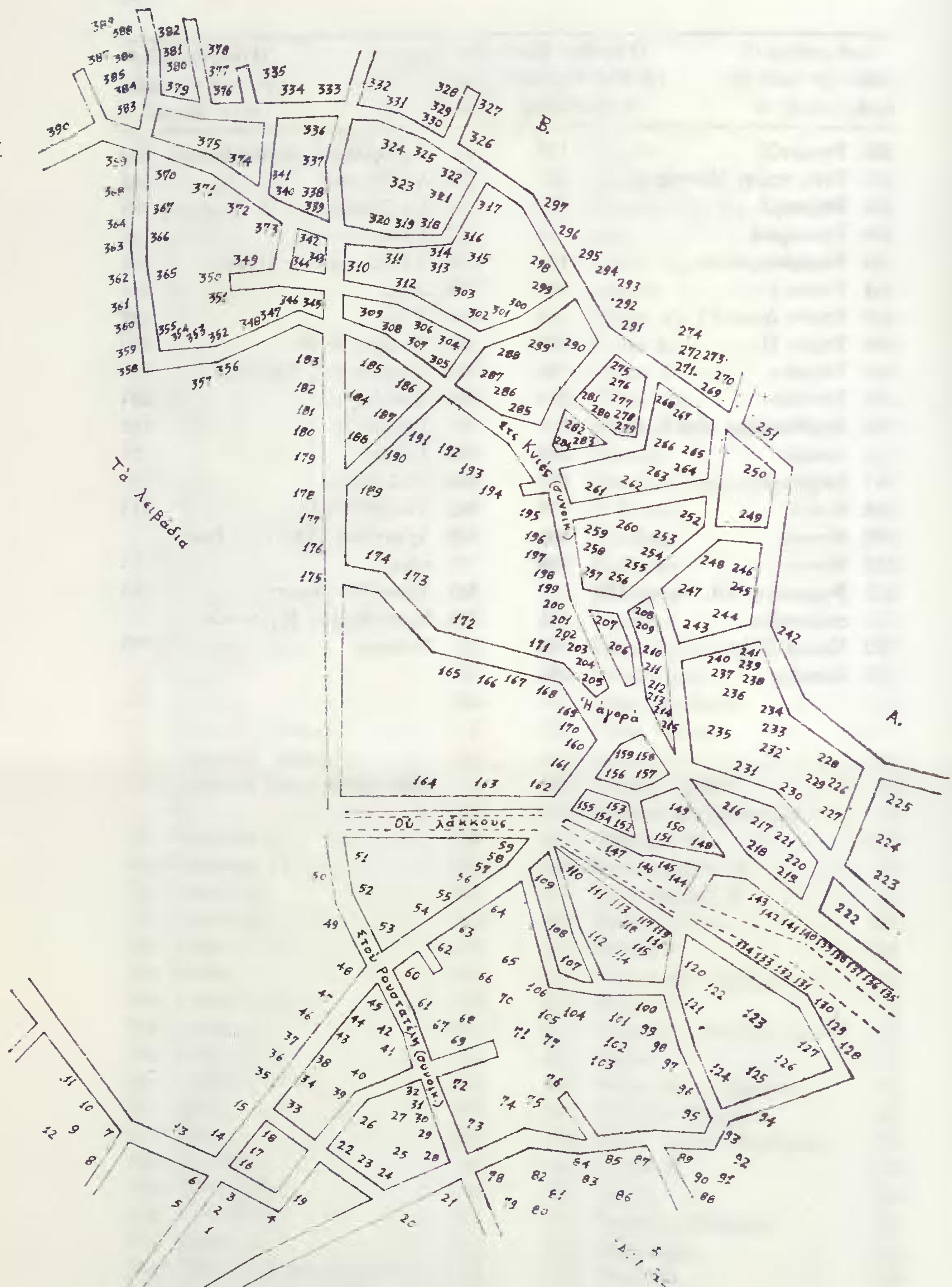
αῦξ. ἀριθ.	Ἅριθμὸς δηλοῖ τὴν θέσιν τῆς οἰκίας ἐν τῷ οἰκισμῷ	αῦξ. ἀριθ.	Ἅριθμὸς δηλοῖ τὴν θέσιν τῆς οἰκίας ἐν τῷ οἰκισμῷ	
122.	Καρανίκα	79	164. Κυριάζη Ἴλ. καὶ Χρυσ.	328
123.	Καρανικόλα	341	165. Κυριάζη Κουκόλη	327
124.	Καρανταλῆ	245	166. Κωνσταντούλα Θεοδ.	10
125.	Καρούλη	258	167. Κωνσταντούλα ἡ Νάνου, πρῶ- την τ' Ζντροάλη	196
126.	Καρούλη	325	168. Λαγάρα, κοινῶς Γάγου	75
127.	Κατραντσιώτη	147	169. Λαγάρα	336
128.	Κατσάνου Κ.	260	170. Λαζαρίδη, κοινῶς τ'ς Πάκινας, πρῶτην Μάνθου	65
129.	Κατσάνου Ν.	47	171. Λαζαρίδη	154
130.	Κατσανίκου	29	172. Λάμπα	116
131.	Καφὲ	223	173. Λέκα Θ.	48
132.	Καχπάναλη (ἐπών. Παπαδιᾶς)	329	174. Λέκα, κοινῶς τ'ς Τουραλίνας	90
133.	Κεραμάρη	68	175. Λέκα	240
134.	Κιάννα Δ.	2	176. Λελέκη	316
135.	Κιάννα Κ.	7	177. Λιάμη	168
136.	Κίκη	128	178. Λίτου	305
137.	Κίρκα Θωμᾶ	13	179. Λιούπα	200
138.	Κλίτσιου	181	180. Λιούτσια (καὶ Πετσίλα)	179
139.	Κόκουρα Τούσιου	166	181. Λόνα Τέγου	38
140.	Κόκουρα	167	182. Λουβριώτη	66
141.	Κολοβοῦ	91	183. Μάγκου	206
142.	Κοντογιάννη	106	184. Μακρῆ Εὐθ., κοινῶς Ἀληνταῆ	93
143.	Κοντογιάννη Π.	246	185. Μακρογιάννη	264
144.	Κοντογούλα Τ.	368	186. Μακρογιάννη, κοινῶς Γιάδου	71
145.	Κοντογούλα	388	187. Μαλάκη Κ.	344
146.	Κοντομήσιου (τ'ς Λίζας)	301	188. Μαλάκη, κοινῶς τ'ς Μυγδά- λους, βλ. Κεραμόπουλλον, Μα- κεδονικὰ Γ', σ. 13-14	342
147.	Κοντομήσιου, τ'ς Λουλούδους	235	189. Τ'ς Μαργιόλας	302
148.	Κοσμίδη, τ'ς Βαγγελιώς τ' Ἀναγνώστη	280	190. Μάρη (Μητρούλη), πρῶτην Ζα- βοῦ	377
149.	Κουδούνα Ν.	18	191. Μάρτου	53
150.	Κουζάτη, τ'ς Χρησιτάκινας	72	192. Μελέτη	104
151.	Κουκουσιόρη, εἶτα Πασπα- λιάρη	254	193. Μήλα	269
152.	Κουκῶνη Ν.	15	194. Μηλισιόβα	140
153.	Κουλίτσα	146	195. Μηνᾶ Ντίντσιου	149
154.	Κουλουβέτσιου	67	196. Μητρούλη Ἀ.	266
155.	Κουλουβέτσιου Στέργ.	150	197. Μητρούλη Ἰ.	390
156.	Κουμπάνη	389	198. Μητρούλη Στέργ.	11
157.	Κούντουρα Δ.	172	199. Μητσιάνη	277
158.	Κούντουρα Κ.	202	200. Μιγκιπῆ	78
159.	Κούντουρα Ν.	139	201. Μισιρλῆ	161
160.	Κούντουρα, τ'ς Λαΐας	261	202. Τ'ς Μόκινας	289
161.	Κούση	262		
162.	Κουτλῆ	89		
163.	Κρικῶνη Ἀλ.	360		

αῦξ. ἀριθ.	Ὁ ἀριθμὸς δηλοῖ τὴν θέσιν τῆς οἰκίας ἐν τῷ οἰκισμῷ	αῦξ. ἀριθ.	Ὁ ἀριθμὸς δηλοῖ τὴν θέσιν τῆς οἰκίας ἐν τῷ οἰκισμῷ
203.	Μούρα Ἀθ.	118	241. Ξανθοπούλου, κοινῶς Κατσιά- κη
204.	Μούρα Παν.	119	242. Παλιοῦ
205.	Μούρα, κοινῶς Σάνη	339	243. Παναγιωτοπούλου, κοινῶς τ' Παναϊώτη ἢ τ' Ἀμπράζου με- τά: τ'ς Ἀναστάσινας καὶ Γκράσους, πρῶην Φαρμάκη, βλ. σχετικὰ κατωτέρω
206.	Μούρα	216	244. Παπαγιαννάκη Ντίνα, ἡ τῶν Γερμάνηδων οἰκία, βλ. βιο- γραφικά των
207.	Μουστάκα	3	245. Παπαδημήτρη (ἐπόν. Γεωργι- άδης)
208.	Μουστάκα Δ.	50	246. Παπαδημητρίου, κοινῶς τ' Κουρέλη
209.	Μπάγκαβου	85	247. Παπαδούκα Γληγόρη
210.	Μπάϊου Ἀναστ.	228	248. Παπαδούκα
211.	Μπάργκα Νάκου	81	249. Παπαζήση
212.	Μπασμπανᾶ	382	250. Παπαθόδουρου
213.	Μπατσέλλα	23	251. Παπαϊωάννου (τ'ς Ματούλας)
214.	Μπέκα Τζιώτζιου	28	252. Παπαϊωάννου (τ'ς Λουΐας)
215.	Μπέλου	134	253. Παπαϊωάννου
216.	Μπέλτσου	98	254. Παπαμαλάκη
217.	Μπερεκετλῆ	322	255. Παπαμίλιου
218.	Τ'ς Μπίμπινας (Καραδήμου)	307	256. Παράσχου (Παπαθανάση)
219.	Μπόμπουρα	338	257. Παρίση
220.	Μπούκου	239	258. Παρίση Στέργ.
221.	Μπουνόβα (ἐπόν. Παπαγαλα- λάμπου)	199	259. Πασιά
222.	Μπράϊκα	297	260. Πατακοπούλου Ἴ., κοινῶς Γκάλαβου, πρῶην Μουσίκου, βλ. βίον του
223.	Μπράχου	37	261. Πατσίκα
224.	Μπύρου, εἶτα Φουρκιώτη Τζή- κα	22	262. Πατσίκα
225.	Νάκα Γ., κοινῶς τ'ς Κούφους	108	263. Παφίλη
226.	Τ'ς Νέτσιους, εἶτα Ἀλεξίου Σωτ.	19	264. Πέιου
227.	Νικολάου (τ'ς Σιφάπινας)	190	265. Πεταλᾶ
228.	Νικολῆ	295	266. Πέτκου (Πελτέκη)
229.	Νικολούση	87	267. Πετσάρη
230.	Νούκα (τ'ς Ζιώτας)	59	268. Πετσίλα Γ.
231.	Νότσιου	143	269. Πετσίλα Φώτη
232.	Ντάϊου	4	270. Πηγαδᾶ
233.	Ντάϊου (βακοῖφ'κου ποτέ) πρῶην Χαταλῆ	114	271. Πιπιλιάγκα Γ.
234.	Ντάϊου Γιαννούση	133	272. Πιπιλιάγκα Κ., κοινῶς Κάλφα
235.	Ντάλα Μ.	366	273. Πιπιλιάγκα Νάκη, εἶτα Φίστα
236.	Νταμπάκη	189	
237.	Ντιμπόλη	84	
238.	Ντόκου, πρῶην Νίκου Μπου- ρονίκου	131	
239.	Ντούρβαρη	332	
240.	Ντώνα	70	

αῦξ. ἀριθ.	Ὁ ἀριθμὸς δηλοῖ τὴν θέσιν τῆς οἰκίας ἐν τῷ οἰκισμῷ	αῦξ. ἀριθ.	Ὁ ἀριθμὸς δηλοῖ τὴν θέσιν τῆς οἰκίας ἐν τῷ οἰκισμῷ		
274.	Πιπιλιαγοπούλου Μ.	176	ἀδελφῶν	222	
275.	Πουλιάδη Ἀθ.	191	316.	Τζιάφη Ἰ.	21
276.	Πράπα Στέργ.	1	317.	Τζιαχάνη Ν., τ'ς Χουντρο- ρίνας	281
277.	Ρίζου	274	318.	Τζιόλα Γ., κοινῶς Μαυρου- γεώργου	387
278.	Ρούγκου	213	319.	Τζιόλα, τ'ς Γίτσινας	359
279.	Ρουμπόλα	265	320.	Τζιόλα Κ.	346
280.	Ρούση	124	321.	Τζιόλα Μ.	90
281.	Σαμαρᾶ	337	322.	Τζιόλα Νικ.	88
282.	Σαράκου	120	323.	Τζιόλα Στέργ., πρῶην τ' Πάκα	76
283.	Σιάλα Ἰ.	60	324.	Τζιόμπρα	229
284.	Σιδέρη Γ., εἶτα Καραγουσιού- λια	136	325.	Τζιουβάκα, πρῶην τ'ς Ρίνας τ'ς Χ'-νινας	365
285.	Σιδέρη	361	326.	Τζιουβάρα	334
286.	Σιμιτσῆ, εἶτα Φαρδέλλα	204	327.	Τζιούμαρα	215
287.	Σίμου, πρῶην Εἰνοῦ	376	328.	Τζιούφα	156
288.	Σιόλιου Κ.	379	329.	Τζιώτζιου	268
289.	Σιόλιου Ν.	46	330.	Τιάμη Γούσια	12
290.	Σιότα	321	331.	Τιόνια Γώγου	257
291.	Σκανδάλη Στέργ.	30	332.	Τιόνια Θεοδώρου	256
292.	Σοφολόγη	89	333.	Τιόνια Τούλια	217
293.	Σπόντη	320	334.	Τοπτσῆ	126
294.	Σταμουλᾶ Ἀναστ.	4	335.	Τουλίκα Ἀρσένη	35
295.	Σταμουλᾶ Ἀποστ.	43	336.	Τουλίκα Χατζηνέγκουρα	34
296.	Σταμουλᾶ Βασ., πρῶην Δέλα Χρ.	49	337.	Τούμπαρη Β.	250
297.	Σταμουλᾶ Ν.	51	338.	Τριανταφύλλου Ἀ.	17
298.	Στάμπαρη Γλ.	201	339.	Τριανταφύλλου Κ.	16
299.	Στάμπαρη	345	340.	Τσάγκα Γούσια	111
300.	Σταμπαρίδη	97	341.	Τσάγκα Γ.	195
301.	Στάχταρη Χρ.	319	342.	Τσάγκα Γρ., πρῶην Λόγα	286
302.	Στόιου	138	343.	Τσάγκα Δ.	145
303.	Στραβουχρήστου	270	344.	Τσάγκα, τ'ς Μπουϊατζίνας	851
304.	Σχολάρχου	310	345.	Τσάγκα	212
305.	Τάρη Στέργ.	44	346.	Τσαγκοπούλου ἀδελφῶν	58
306.	Τασίκα Ἀναστ.	243	347.	Τσέκαλου Στέργιου	230
307.	Τέζια	309	348.	Τσέλη, πρῶην Ζαρογκότα	296
308.	Τέρπα	374	349.	Τσέτση Κ.	318
309.	Τζαντζάρη	20	350.	Τσέτση	326
310.	Τζατζαγιάννη	233	351.	Τσιάντζιου Στέργιου	158
311.	Τζιαμαντάνη	291	352.	Τσιαχτσίρα	173
312.	Τζιάτα Ἰ.	141	353.	Τσιγαρίδα	184
313.	Τζιάτα (τ'ς Κουτσιούκινας)	142	354.	Τσικρίκη Θωμᾶ	331
314.	Τζιαφέτα, κοινῶς Λεβέντη	125	355.	Τσικρίκη Κ. (τ' Ντούλη)	56
315.	Τζιαφέτα Ν. καὶ Πλίκα Ἀθ.,				

αῦξ. ἀριθ.	Ἅριθμὸς δηλοῖ τὴν θέσιν τῆς οἰκίας ἐν τῷ οἰκισμῷ	αῦξ. ἀριθ.	Ἅριθμὸς δηλοῖ τὴν θέσιν τῆς οἰκίας ἐν τῷ οἰκισμῷ	
356.	Τσικριτζῆ	151	374. Χατζηλέλεκα, κοινῶς Λαγκοῦ	353
357.	Τσιό, πρῶην Μισιγκροῦ	417	375. Χατζηουστᾶ	252
358.	Τσιότση	132	376. Χατζησιαφαρίκα Ἴ.	39
359.	Τσιουκρικᾶ	14	377. Χάτσιου	187
360.	Τσιούμαρη	117	378. Χάτσιου, κοινῶς Παχῆ	282
361.	Τσίρου Γ.	304	379. Χάχα	343
362.	Τσίρου Δ.	186	380. Χ'-νη	122
363.	Τσίρου Π.	306	381. Χινοβίτη Θεοδ.	275
364.	Τσιρούλη	259	382. Χινοβίτη (τ'ς Γκαβίνας)	144
365.	Τσιτσίκα	224	383. Χινοβίτη	284
366.	Τσιτσοπούλου, εἶτα Κ. Γκαγκ- κανιάρα	208	384. Χλιαρᾶ	182
367.	Τσιχλιμέρη	211	385. Χολέβα	25
368.	Φασλᾶ	278	386. Χουλιβάτου	26
369.	Φίτσιου	335	387. Χουλιβάτου Γ.	113
370.	Φίτσιου	358	388. Χρηστίδου Ἀθ., εἶτα Βακα- τάρη	64
371.	Φουρκιώτη Ἀθ., πρῶην Πα- πακωτούλα	24	389. Χρηστίδου Θεμιστ.	63
372.	Χαλκιᾶ Στέργ.	193	390. Χριστοδούλου Κ., κοινῶς Τσιάντα	226
373.	Χασιώτη	384		

Ἁγίος Δημήτριος

ΣΧΕΔΙΑΓΡΑΜΜΑ

τοπογραφικὸν ἐμφαῖνον δι' ἀριθμῶν τὴν θέσιν τῆς οἰκίας ἐκάστου ἰδιοκτῆτου ἐντὸς τοῦ οἰκισμοῦ Βλάτσης (κατὰ τὸ αἴ τέταρτον τοῦ αἰῶνός μας).

N.

Ἁγίος Ἀθανάσιος
πρὸς Σισανί

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΙΣΤΟΡΙΑ

Α'. ΟΙΚΙΣΜΟΙ ΠΡΟ·Υ·ΠΑΡΞΑΝΤΕΣ ΕΓΓΥΣ ΤΟΥ ΑΡΧΙΚΟΥ ΤΗΣ ΒΛΑΤΣΗΣ

1. Τεκμήρια περί υπάρξεως συνοικισμού ἀρχαίου ἐντὸς τῆς μικρᾶς ὑψηλῆς κοιλάδος τῆς Βλάτσης δὲν διεσώθησαν. Μόνον βυζαντινὰ νομίσματα ἀνευρίσκονται κατὰ καιροὺς ἐντὸς αὐτῆς. Ἴχνη ὅμως ὑδραγωγείου ὀλίγον ἐκτὸς τῆς Κοινότητος, ἀγνώστου ἐποχῆς, σημαίνουν προϋπάρχοντα οἰκισμόν. Κατὰ τὴν μόλις πρὸ ὀλίγων ἐτῶν διάνοιξιν αὐλακος πρὸς ἐναπόθεσιν σιδηροσωλῆνων διὰ τὴν μεταφορὰν ποσίμου ὕδατος ἀπὸ τὴν ἡμίωρον Α ἀπέχουσαν μεγάλην πλαγίαν τοῦ Προσήλιου καὶ ἀπὸ τὴν θέσιν «Μάννα ἀπὸ τὸ νερό», πηλίνοι σωλῆνες ἀνεσκάφησαν ἔχοντες κατεύθυνσιν πρὸς τὸ χωριό, ἐνῶ οὐδεμίαν ἀνάμνησιν συνάπτεται περὶ υπάρξεως παλαιοῦ ὑδραγωγείου¹.

Ὅλιγον ἐπάνω ἀπὸ τὴν θέσιν αὐτὴν ἄφθονα θραύσματα πετρῶν ἐξ ἄλλου συνοικισμού φαίνονται εἰς τὰ ἄκρα τῶν χωραφιῶν, κάπου κάπου καὶ ὑπολείμματα τοίχων παρὰ τὴν ἰσοπέδωσιν τοῦ χώρου, ὡς καὶ θραύσματα λαγύνων καὶ ὑδριῶν. Ἐκτὸς τούτων δένδρα ἠπωροφόρα ἀσυνήθη εἰς τὴν λοιπὴν ἔκτασιν τοῦ Προσήλιου.

Κατ' εὐθειᾶν ἄνω καὶ εἰς τὴν κορυφογραμμὴν ὑπάρχει ἡ ὀνομαστὴ θέσις *Τροῦπις*. Δὲν εἶναι τρυπες ὑπὸ τὴν γῆν, ἀλλ' ὀρύγματα μεγάλα, 12 τὸν ἀριθμόν, πλάτους 50 περίπου μέτρων ἕκαστον καὶ βάθους 3. Μὲ τὴν θέσιν αὐτὴν ἡ λαϊκὴ παράδοσις ἔχει συνάψει περιπετειώδη θρύλον. Ἐδῶ ἐπάνω κρυφὰ μερικοὶ χωριανοὶ προστατευόμενοι ἐντὸς τῶν κοιλωμάτων καὶ τοῦ συνεχομένου δάσους ἔφκιαναν νομίσματα, τὰ ὅποια διέθετον μακρὰν, πολὺ μακρὰν ἐπάνω κατὰ τὴν Σερβίαν (ἢ τὴν Ἀλβανίαν). Ἀπὸ ἐκεῖ ἔφερον συνήθως ἄλογα. Κάποτε ὅμως ἐπροδόθησαν οἱ κιβδηλοποιοὶ (*καλπουζάνηδες*) αὐτοί. Ὁ νόμος ἦτο σκληρὸς καὶ τὸ χωριὸ ἐνοχοποιηθὲν ἐσκόρπισεν ἀπὸ τὸν φόβον. Αὐτὴ εἶ-

1. Εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀπὸ τ' *Μάννα* π' τοῦ νερό, τὴν κειμένην ἐντὸς τῆς κοιλάδος ΒΔ καὶ εἰς τὰ Λιβάρια εἰς τὴν ἄκραν, ἀνασκάπτοντες πρὸ τινος βαθύτερον τοῦ προϋπάρχοντος ὑδραγωγείου τῆς Κοινότητος ἀνεῦρον ἄλλο παλαιότερον μὲ πηλίλους σωλῆνας ἰδιορρυθμοὺς, ἀσυνήθεις καὶ εἰς τοὺς γεροντοτέρους χωριανούς.

ναι ἡ πρώτη φορά τοῦ χαλασμοῦ τῆς Βλάτσης. Διὰ τὴν ἰδίαν αἰτίαν, διηγοῦνται, ἐχάλασε τὸ χωριὸ καὶ ἐπὶ Ἀλῆ πασιᾶ καὶ τρίτην φοράν ἐπὶ ἐπαναστάσεως τοῦ 1821.

Ἀπὸ τὰς ἀναμνήσεις αὐτὰς κατὰ συμφυρμὸν συντεθείσας καὶ μὲ συμβολισμόν τινα τοῦ πνεύματος ἀνεχειίας καὶ ἐπινοητικότητος τῶν κατοίκων συγκεκριμένα γεγονότα ἀναφερόμενα εἰς τὸν μνημονευόμενον δεύτερον καὶ τρίτον χαλασμόν τῆς Βλάτσης, ἦτοι τοὺς κατατρεγμοὺς διὰ τὴν τσιφλικοποίησιν τοῦ χωριοῦ τὸ 1806 καὶ τὸν ἐκπατρισμόν τῶν χωριανῶν κατὰ τὴν περίοδον τῶν ἐπαναστατικῶν χρόνων τοῦ 1821-1827, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, ἀποδεσμεύουν τὸν θρῦλον κατὰ χρονικὰ κυρίως ὄρια, ἐν μέρει καὶ κατ' οἰκιοποίησιν ἔργου παλαιοῦ μικροῦ οἰκισμού. Τῶν οἰκητόρων τούτου τὴν ἀπασχόλησιν κατὰ τὸ πιθανώτερον ἤμπορεῖ κανεῖς νὰ ἀποδώσῃ εἰς εἰδικὴν ἀνάθεσιν ἐντολῆς πρὸς πυροδότησιν διὰ φρυκτωριῶν¹ ἀπὸ τοῦ περιόπτου τῆς θέσεως Τρῦπες, ἐνθεν πρὸς Ἑορδαίαν, ἐκεῖθεν πρὸς Ἐλιμείαν. Ἐπειτα καὶ τὰ ὀρύγματα, πολλὰ καὶ μεγάλα, δὲν φαίνεται ὅτι ἤμποροῦν νὰ προέρχωνται ἀπὸ πρωτοβουλίαν περιορισμένην μὴ ἐξυπηρετοῦσαν σκοπὸν γενικωτέρας (κρατικῆς) ὠφελείας.

Τὴν θέσιν ἐξερεύνησεν καὶ ὁ ἀείμνηστος συγχωριανός μας Ἄντ. Κεραμόπουλος, ἐθεώρησε δ' αὐτὴν ἀπρόσφορον πρὸς ἐργοστάσιον νομισματοκοπέου. Σχηματίσας τὴν γνώμην ὅτι ἐπρόκειτο περὶ μεταλλείου, τὸ ὁποῖον ἤμποροῦσε νὰ λειτουργῇ περὶ τὸ 700 π.Χ., ὅτε δηλαδὴ ἡ Μακεδονία ἦτο κατατετμημένη εἰς ἀνεξάρτητα καὶ πολεμίως πρὸς ἄλληλα διακείμενα κρατίδια, πρὸς ἀκριβέστερον καθορισμὸν τῆς ὕλης τοῦ μεταλλεύματος παρέλαβεν ἐκ τοῦ ὡς ἄνω τόπου φυσικὸν μετάλλευμα καὶ σκωρίας, τὰ ὁποῖα εἰς Ἀθήνας τῇ βοηθείᾳ εἰδικοῦ ὑπεβλήθησαν εἰς ἀνάλυσιν, ἐξ ἧς προέκυψεν ὅτι ἐπρόκειτο περὶ μαγνητικοῦ σιδήρου, τοῦ ὁποῖου ἡ ἀποκαμίνευσις ἐγένετο ἀτελῶς παραπλεύρως τοῦ μεταλλείου. Οἱ μεταλλωρύχοι ἐργάται, κατὰ τὸν ἴδιον, ἠδύναντο νὰ ἔχουν πατρίδα μόνον εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ ΝΔ Σισανίου, ὅπου ἡ ἀνάμνησις φέρει εὐρεθέντα λίθινον πέλεκυν, καὶ εἰς τὴν ΒΑ Ἀναρράχην (πρ. Δέβρην) ἔχουσαν παλαιὰν ἀκρόπολιν καὶ παλαιούς τάφους².

2. Πρὸς τὴν αὐτὴν κατεύθυνσιν, ἀλλὰ πολὺ χαμηλά, εἰς τὰς παρυφὰς τοῦ ὄγκου τοῦ Σινιάτσικου, εὐρίσκεται τὸ παλαιοχώρι τοῦ Πεκρεβενίκου λεγομένου. Τοῦ συνοικισμού τοῦ Πεκρεβενίκου διασώζονται τοῖχοι σπιτιῶν, ἀνευρίσκονται νομίσματα πολλὰ ἀπὸ τῶν μακεδονικῶν χρόνων (καὶ ἀργυρᾶ τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου), ἔτι δὲ θέσις ὑφίσταται ἐνταῦθα μὲ τὸ ὄνομα *Αἰ Μάρκου*. Ἀπὸ τὸν Ἅγιον Μᾶρκον αὐτὸν τοῦ Πεκρεβενίκου, διηγοῦνται, ἦλθεν

1. Ἡ ἀπὸ ἀποστάσεως συνεννόησις διὰ πυρσῶν εἶναι ἀρχαιοτάτη.

2. Ἄντ. Κεραμοπούλου, «Ἀρχαῖον μεταλλεῖον ἐν Βλάτση τῆς Δυτ. Μακεδονίας», *Πρακτικὰ Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν* 6(1931)83.

ἡ εἰκὼν τοῦ Ἁγίου Μάρκου, κεντρικοῦ ναοῦ Βλάτσης. Ἐτοποθετήθη εἰς μικρὸν εἰκονοστάσιον, ἐκεῖ ὅπου σήμερον εἶναι ἡ καμάρα μὲ τὸν σταυρόν, εἰς τὸν ἐξωτερικὸν τοῖχον τῶν παραρτημάτων τοῦ σπιτιοῦ τῶν ὁμωνύμων ἑξαδέλφων μου. Ἐπειτα δ' ἐστήθη εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Ἁγίου Νικολάου. Ἄλλ' ἡ εἰκὼν δὲν ἐσταματοῦσεν ἐδῶ. Ἐαναγυρνοῦσεν εἰς τὴν θέσιν, ὅπου ἡ καμάρα. Τότε οἱ χωριανοὶ ἀπεφάσισαν νὰ ἰδρῦσουν ξεχωριστὴν ἐκκλησίαν, ὅπου ὁ Ἅγιος ἱκανοποιηθεὶς παρέμεινε σταθερῶς. Κατ' ἔτος λοιπὸν τὴν 25ην Ἀπριλίου, ἑορτὴν τοῦ Ἁγίου, γίνεται δοξολογία εἰς τὴν καμάραν μὲ τὸν σταυρόν, ὅπου ξαναφέρνουν τὴν εἰκόνα τοῦ Ἁγίου, παρισταμένων ὄχι μόνον ὄλων τῶν χωριανῶν, ἀλλὰ καὶ πολλῶν περιοίκων, οἱ ὅποιοι καλοῦνται εἰδικῶς *Μαρκιωῖτες*.

Τὰ ὡς ἀνωτέρω περὶ τοῦ Πεκρεβενίκου ἐσημειώσαμεν πρὸ 35ετίας εἰς τὰ *Γραπτὰ μνημεῖα*¹ προσθέσαντες τότε καὶ τὴν ἐκ τοῦ κώδικος (τοῦ Ζωσιμᾶ) Σιατίστης πληροφορίαν περὶ τοῦ ὅτι τὸ 1797 δὲν ὑφίστατο οἰκισμὸς Πεκρεβενίκου. Πότε ὅμως εἶχεν ἐγκαταλειφθῆ, δὲν ἐγνωρίζομεν. Ἄλλ' εἰς τὴν πρότινος μικρὰν ἡμῶν μελέτην περὶ τεσσάρων περὶ τὴν Σιάτισταν οἰκισμῶν καὶ τῶν συντροφῶν αὐτῶν ἀπὸ 1688-1700 βάσει στοιχείων ἐκ τοῦ αὐτοῦ κώδικος καὶ τοῦ συσχετισμοῦ των πρὸς ἄλλας εἰδήσεις, ὁ Πεκρεβενικός, ὡς καὶ ἡ ἐγγὺς (ὑψηλότερον) Γριάτσιανη, παλαιοχώρι καὶ αὐτὴ κ.λ., ἔλαβον συγκεκριμένην ὑπόστασιν ἱστορικὴν ὡς πρὸς τοὺς χρόνους, μετὰ τοὺς ὁποίους διελύθησαν. Πρὸ ἑκατὸν ἀκριβῶς ἐτῶν, ἦτοι τὸ 1697, κάτοικος Πεκρεβενίκου καὶ ἀπὸ τοῦ 1688 (καὶ ἐνωρίτερον) κάτοικος τῆς Γριατσιάνης μαρτυροῦνται συνεργαζόμενοι εἰς συντροφίας μετὰ Σιατιστέως (Βενετίαν). Διὰ τὴν κατεύθυνσιν μετοικεσίας οἰκητόρων τῶν συνοικισμῶν τούτων, ἱκανόν, φρονοῦμεν, συνάγεται συμπέρασμα ἐκ τοῦ Ἁγίου Μάρκου τοῦ Πεκρεβενίκου ὡς εἶδους ἐφεστίου θεοῦ μετακινήθentos εἰς Βλάτσην καὶ ἐκ τοῦ Μπόγδη τῆς Γριατσιάνης ὡς Μπόντη Βλατσιώτου, εἰς Βελιγράδι βραδύτερον εὐδοκιμήσαντος². Ἐχομεν δ' ἤδη σήμερον καὶ ἄλλην προγενεστέραν πληροφορίαν περὶ τοῦ Πεκρεβενίκου ὡς χωρίου. Τὸ ἐπισκέπτεται τὸ 1661 ὁ Ἑβλιγιᾶ Τσελεμπῆ καὶ τὸ χαρακτηρίζει ὡς ἓνα ἐξάισιο χωριὸ μὲ καλὸν ἀέρα καὶ πολλὰς ὁμορφες κοπέλλες, ὅπως θὰ ἴδωμεν καὶ κατωτέρω λεπτομερέστερον μὲ ἄλλα σχετικὰ.

3. Καὶ ταῦτα μὲν ὡς πρὸς τὰ πρὸς ἀνατολὰς τῆς Βλάτσης. Κατὰ δὲ τὴν σχέσιν τῆς πρὸς τὸ νοτιοδυτικῶς κείμενον Σισάνιον τὰ δεδομένα παρουσιάζονται ἑλλιπῆ κατὰ μέγα μέρος, ἂν μὴ καὶ προβληματικὰ ὡς πρὸς τινα.

1. Μ. Κκλινδέρη, *Γραπτὰ μνημεῖα*, 28.

2. Τοῦ αὐτοῦ, *Τέσσαρες περὶ τὴν Σιάτισταν οἰκισμοί*, 5-7, καὶ Ὁ κώδιξ Σιατίστης, 22. Κατὰ τινα παράδοσιν ἐκ Γρατσιανῆς προήρχετο μία γραῖα καταφυγοῦσα εἰς Πιπιλίσταν καὶ διηγουμένη τὴν καταστροφὴν τῆς πατρίδος τῆς (Γρατσιανῆς). Δύο χιλιάδες ψυχὰς ἔλεγεν ὅτι χαλάσθησαν.

Ἰπῆρξε πόλις παλαιὰ ἐντὸς τῆς περικλείστου κοιλάδος τοῦ λεγομένου Σισανίου, καθ' ἃ μαρτυρεῖται ἐκ τῶν ἐν γένει ἀρχαιολογικῶν εὐρημάτων (κίονες, ἀγγεῖα, πίθοι, νομίσματα κ.λ.) καὶ κυρίως ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς ἔτους 135 μ.Χ. τῆς ἐντοιχισμένης ἐξωτερικῶς εἰς τὸν ναὸν τῆς μονῆς τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου Σισανίου¹. Μετὰ αἰῶνας, ἦτοι κατὰ τοὺς τελευταίους βυζαντινοὺς χρόνους, ἀναφέρεται τὸ ὄνομα Σισάνιον ὡς ἔδρα Ἐπισκόπου. Ἐπὶ τουρκοκρατίας δ' εἶτα ὁ Σισανίου ἔχει παρουσίαν δι' ὀνομάτων τινῶν καὶ ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ ΙΖ' αἰῶνος κανονικῶς διὰ τῶν ἐκάστοτε ἀρχιερατευσάντων τῆς Ἐπαρχίας². Ἐὰν ἀπὸ ἀπόψεως πληθυσμοῦ δὲν ἦτο πόλις τὸ Σισάνιον, ὅταν ἐλάμβανε τὸ προνόμιον νὰ ἔχη Δεσπότην, ἀρχικῶς Ἐπίσκοπον ὑπὸ τὸν Καστορίας Μητροπολίτην, πρωτόθρονον εἰς τὸ κλίμα τοῦ Ἀχριδῶν³, τὸν βαθμὸν κωμοπόλεως πρέπει νὰ εἶχε.

Τὸ νῦν Σισάνιον, κοινῶς Σιάνι, δὲν εὐρίσκεται εἰς τὴν θέσιν τῆς παλαιᾶς πόλεως, ἣ ὁποία κατελάμβανεν, ὡς λέγουν, τὸ νοτιοδυτικὸν τῆς κοιλάδος καὶ ἀπὸ τῆς ἱστορικῆς θέσεως «Στεῖρα καρυὰ» μέχρι καὶ τῆς μονῆς τῆς Παναγίας (ἐνδιαμέσως μνημονεύουν ὅτι ὑπῆρχεν ὁ Ἅγιος Μηνᾶς καὶ ὁ Ἅγιος Ἀθανάσιος), ἀλλ' ἔναντι, ἀριστερὰ δηλαδὴ τοῦ ποταμοῦ (Μυρίχου), εἰς περιωρισμένην ὀμαλὴν ἔκτασιν καὶ ἔχει κεντρικὴν ἐκκλησίαν μὲ χρονολογίαν 1756⁴. Κατὰ τοὺς τελευταίους τῆς τουρκοκρατίας χρόνους τὸ Σιάνι, χωρίον γεωργικὸν μὲ πολλὰ καλαμπόκια καὶ καλά, βραστερὰ φασόλια, ἦτο κτῆμα μπέηδων ἐν τμῆμα ἐτέλει ὑπὸ τὴν κυριότητα τοῦ Τζιαμάλ μπεη τῶν Καϊλαρίων⁵.

Εἰς τὸν κώδικα τῆς Ζάμπορδας διὰ τὴν ἐποχὴν 1534-1692 τὸ Σισάνιον οὐδεμίαν ἐμφανίζει ἐγγραφὴν ὡς χωρίον μὲ ὀνόματα ἀφιερωτῶν⁶, κατὰ τὸν τρόπον, ὃν ἀκολουθεῖ ὁ καταχωρίζων τὰ ὀνόματα τῶν χωρίων τῶν Ἐπαρχιῶν καὶ ὡς θὰ ἀνέμενε κανεὶς ἐν προκειμένῳ μετὰ τὸν τίτλον «Ἐπαρχία τοῦ

1. Ἡ ἐπιγραφὴ ἐδημοσιεύθη πολλάκις, τὸ πρῶτον: Leake, *Travels*, A', 304. Ἡ χρονολογία (135) ἀναφέρεται εἰς τοῦ Leake.

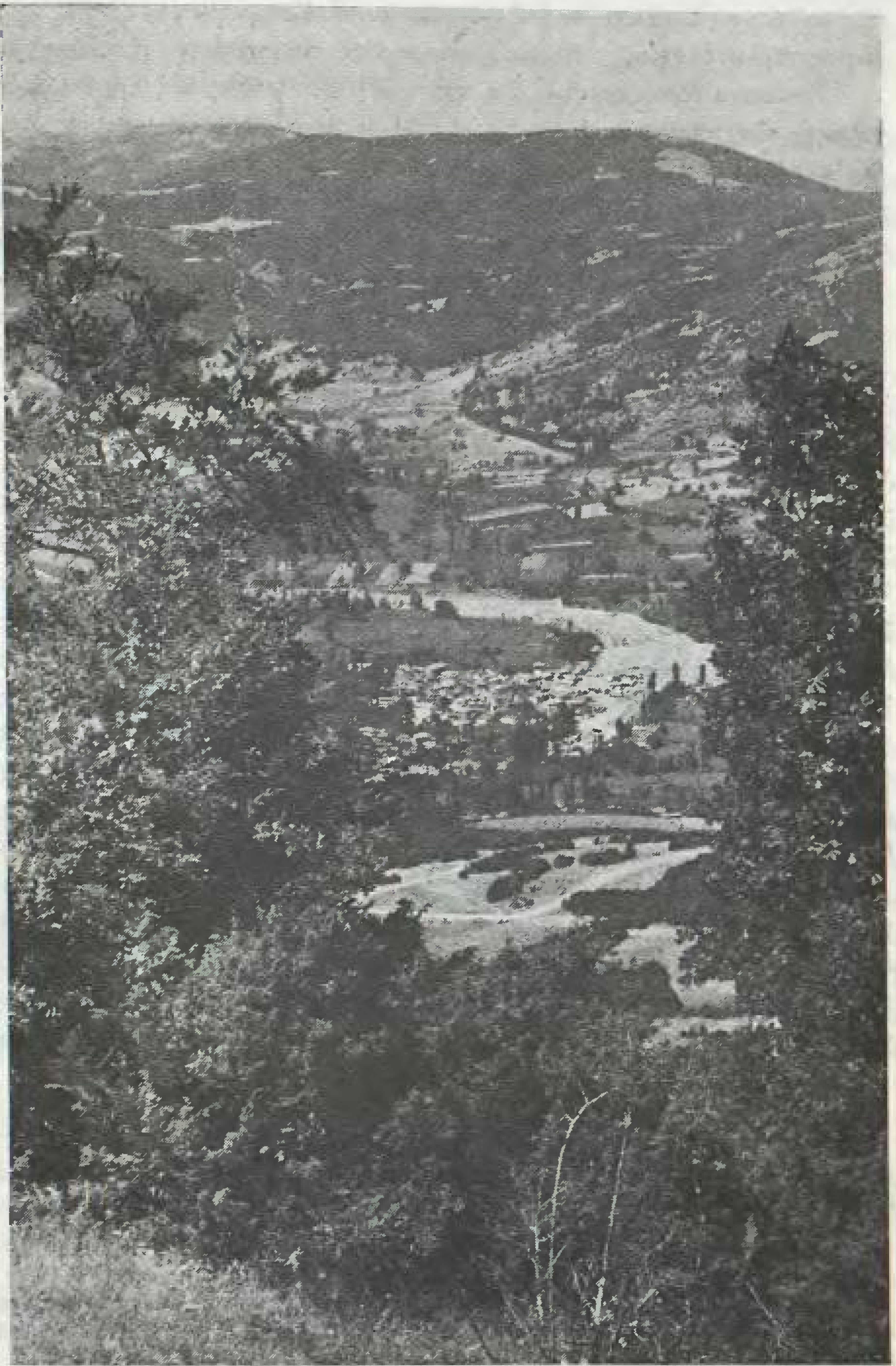
2. Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια ΙΣΤ' (1897) 331-332, καὶ Κώδιξ Σιατίστης, 61, ὅπου καὶ μικρὰ συμπλήρωσις. Περὶ τῆς προσθήκης εἰς τὸν τίτλον Σισανίου «καὶ Ἀνασελίτσης» ἐγένετο λόγος ἀνωτέρω.

3. Gelzer, *Der Patriarchat von Achrida*, Λειψία 1902, 29, 30.

4. Γραπτὰ μνημεῖα, 31.

5. Ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ Τζιαμάλ μπεη ἔζη ἐπὶ τινὰ ἔτη στὸ Σιάνι ὁ ἀνεψιὸς του Οὐζεῖρ μπεη, χρηματίσας πρὸ τῆς ἀναχωρήσεως τῶν Τούρκων, 1924, καὶ δήμαρχος τῶν Καϊλαρίων.

6. Χωρίον Σήνη μὲ 4 ὀνόματα βαπτιστικά (μετὰ τὴν Γιάγκοβην, Κήναμην καὶ πρὸ τῶν Τσερούσινον, Βρογγίστα) καὶ κατωτέρω χωρίον Σάνη μὲ ἐν ἐπίσης ὄνομα ἀφιερωτοῦ, ἀλλὰ γραφῶν μεταγενεστέρων (οὐχὶ τῆς τοῦ 1692) κατὰ τὸ πλεον πιθανὸν πρέπει νὰ ταύτισθῶν πρὸς αὐτὸ τὸ κοινῶς λεγόμενον Σιάνι (Σισάνι), μὴ ὑπάρχοντος (καὶ μὴ μνημονευομένου) ἑτέρου χωρίου εἰς τὴν ἐπαρχίαν τοῦ Σισανίου μὲ αὐτὸ τὸ ὄνομα (Σήνη ἢ Σάνη).

Εἰκ. 2. Τὸ Σισάνιον

Σισανίου». Διὸ καὶ ἡ παράλειψις αὕτη ἔδει νὰ ἀποτελῆ σοβαρὸν ἐπιχείρημα περὶ τοῦ ὅτι τὸ Σισάνιον δὲν ὑπῆρχεν, ἐὰν συνεδυάζετο καὶ πρὸς τὰ τῆς παραδόσεως περὶ καταστροφῆς του καὶ φόνου ἐν αὐτῷ τοῦ Δεσπότη τῆς Ἐπαρχίας.

Τριάκοντα ὅμως ἀκριβῶς ἔτη πρὸ τοῦ 1692 (ὅτε δηλαδὴ ἐγένετο ἡ ἀντιγραφὴ τῶν παλαιότερων ὀνομάτων τῶν χωρίων καὶ ἀφιερωτῶν εἰς Ζάμπορδαν), ἦτοι τὸ 1662, τὸ Σισάνιον ὑφίστατο καὶ δὴ καὶ ὡς χώρα (ὄχι χωρίον) καὶ διὰ τοῦ λαϊκοῦ τύπου «Σιάνι» ἔχον μάλιστα τιμιωτάτους καὶ εὐγενεστάτους ἄρχοντας ὡς χορηγούς καὶ ἱερεῖς ἐν αὐτῷ κατὰ τὰ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ἀνεγέρσεως καὶ ἀνιστορήσεως τοῦ ναοῦ (τῆς μονῆς) τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου¹.

Ποῦ λοιπὸν νὰ ἀποδώσωμεν τὴν ἀπουσίαν τοῦ Σισανίου ἐκ τοῦ κώδικος (Ζάμπορδας); Εἰς τὴν πιθανότητα ὅτι ὁ ἀντιγραφεὺς τοῦ 1692 δὲν μετέγραφε καλῶς τὸ παλαιὸν ἐν τῇ μονῇ βιβλίον, ἐπειδὴ «ἀπὸ τὴν πολυκαιρίαν ἦτο πεπλαιωμένον καὶ ἀφανισμένον» καὶ «τόσον ἦτον εἰς ἀκαταστασίαν γεγραμμένον», καθ' ἃ ὁ ἴδιος ἔγραφεν ἐν ἀρχῇ τοῦ κώδικος²; Ἡ ἐναντι τῶν ἐρωτηματικῶν τούτων δὲν φαίνεται ἄνευ σημασίας ἡ γνώμη ὅτι λόγω μὴ ἀκριβοῦς γνώσεως τῶν τοπικῶν ὁ ἐξ Ἰωαννίνων ὀρμώμενος ἀντιγραφεὺς «ἐνδιατρίψας μερικὸν χρόνον» εἰς τὴν μονὴν συγγέων Σισάνιον μὲ Σιάτισταν εἰς τοὺς χρόνους τούτους, λήγοντος τοῦ ΙΖ' αἰῶνος, καθ' οὗς ἡ Σιάτιστα ἐγένετο ἐκκλησιαστικῶς τὸ ὑποκατάστατον τοῦ Σισανίου³, ἀπώτερον κειμένου καὶ φθίνοντος, κατεχῶρει μετὰ τὸν τίτλον τῆς Ἐπαρχίας (ὡς Σισανίου) τὴν Σιάτισταν ἐγγύτερον πῶς ἄλλωστε κειμένην πρὸς τὴν Ζάμπορδαν; Εἰς τοιαύτην σύγχυσιν δὲν πρέπει νὰ ἀποδοθῆ καὶ ἡ ἐν τῇ Γεωγραφίᾳ τοῦ Μελετίου σχεδὸν σύγχρονος ἀναγραφὴ (εἰς τὰς κωμοπόλεις) «τὸ Σισάνιον ἢ Σιάτιστα, θρόνον ἐπισκόπου ἔχουσα»⁴;

Ἐκτὸς τούτων εἰδικώτερον περὶ αὐτοῦ τοῦ Σισανίου μὲ ἐπιφύλαξιν τινα πρέπει νὰ ἀποφαίνεται κανεὶς περὶ τοῦ ἐὰν τὸ νῦν χωρίον (Σιάνι) μὲ τὴν ἐκκλησίαν ἀπὸ τοῦ 1756 εἶναι τὸ αὐτὸ μὲ τὸ ἐναντι (παλαιὸν) ὅπου ὁ ναὸς τῆς Παναγίας⁵. Διότι ὁ εἰς Σιάτισταν ἐδρεύων μετὰ αἰῶνα Δεσπότης Σισανίου Νεόφυτος κάτι σχετικὸν θὰ ἐγνώριζεν ἀναγράφων τὸ 1797 εἰς τὸν κώ-

1. Γραπτὰ μνημεῖα, 30, καὶ «Συμβολὴ τῶν Βαλλαάδων», *Μακεδονικά* 17 (1977) 327,1 κ.έ., ὅπου καὶ ἄλλη βιβλιογραφία σχετικὴ μὲ τὰ περὶ καταστροφῆς τοῦ Σισανίου, τοῦ φόνου τοῦ Δεσπότη τῆς Ἐπαρχίας κ.λ.

2. Γραπτὰ μνημεῖα, 57.

3. Ὁ κώδιξ Σιατίστης, 41 κ.έ.

4. Γεωγραφία παλαιὰ καὶ νέα, Βενετία 1728, 396. Βλ. καὶ «Συμβολὴ τῶν Βαλλαάδων», *Μακεδονικά* 17 (1977) 326, ὅπου σημειοῦμεν ἐκ τοῦ κώδικος τῆς Ζάμπορδας κ.λ. διὰ τὰ Γρεβενὰ Αὐλαῖς.

5. Δὲν θεωροῦμεν ἀπορρίψιμον καὶ τὸ ὑποστηριζόμενον παρά τινων χωριανῶν μας ὅτι οἱ Σισανιωταὶ εἰς τὸν νῦν οἰκισμὸν των εἶναι μαζώματα: τοὺς ἔφεραν κατὰ καιροὺς οἱ μπέηδες ὡς κολλήγους τῶν κτημάτων των.

δικα: «χωρίον Σισάνιον, ἐν ᾧ ἦν ποτε καὶ Μητρόπολις, ἤδη δὲ μοναστήριον τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου»¹, ἐν συναρτήσει τινὶ καὶ πρὸς τὰ στοιχεῖα τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ 1662, ἐξ ὧν δὲν βεβαιοῦται ὅτι ὁ ναὸς ἀνῆκεν ἐξ ἀρχῆς εἰς μονήν.

Ἄλλὰ καὶ ὁ Ζωσιμᾶς διέτριβεν ἐκτὸς τῆς Σιατίστης καὶ μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1692-1694, ὡς μαρτυρεῖ ἡ ὄλη παρενθετικὴ σημείωσις εἰς τὴν πράξιν τοῦ κώδικος ἔτους 1697 μετὰ τὴν προσθήκην «οὔσης τῆς μετριότητος ἡμῶν εἰς τὴν Σισανίων Μητρόπολιν ... τότε»². Νὰ συνδυασθῇ ἔκπτωσις καὶ διαρροὴ καὶ τοῦ Σισανίου, ὡς ἡ μετὰ τὸ 1697 μνημονευθεῖσα τῶν ἐγγύς, ἀνατολικῶς τοῦ Σινιάτσικου, Πεκρεβενίκου, Γριατσίανης, Γιαγονισκοῦ λόγῳ τῆς ἐντόνου δραστηριότητος τῆς κλεφτουριάς εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Σινιάτσικου καὶ τῶν ἐγγύς ἐν γένει ὀχλήσεων τῶν πληθυσμῶν κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, 1660 κ.έ.; Βλ. κατωτέρω τὸν καπετὰν Πάνον μετὰ 500 ἀνδρας κ.λ. εἰς τὰ βουνὰ Σέχ-σάν. Ἄλλ' ἐπιχείρημα θετικὸν περὶ διαρροῆς Σιανιωτῶν εἰς Σιάτισταν, (ὡς Σερβιωτῶν εἰς Κοζάνην)³, ἀνεζητήσαμεν ἐπιμόνως, ἀλλ' ἐπὶ ματαίῳ, ἰδίᾳ εἰς τὸν Ἰ. Μαυρουδῆ τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ ναοῦ τῆς Παναγίας 1662 πρὸς τὴν οἰκογένειαν Μαυρουδῆ Σιατίστης ἀπὸ τοῦ 1693 (καὶ πρό)⁴.

Τὸ ἐπίμαχον ζήτημα τῆς μεταφορᾶς τῆς ἔδρας τοῦ Δεσπότη εἰς Σιάτισταν δὲν συνοδεύει γραπτὴ μαρτυρία σαφῆς, καθ' ὅσον ἡμεῖς γνωρίζομεν, ἀλλ' ὡς παραμονὴ συνεχῆς ἐν Σιατίστη πιστοῦται ἐκ τῶν μετὰ τὸ 1696 πράξεων τοῦ Ζωσιμᾶ ἐν τῷ κώδικι καὶ ὀφείλεται, ὡς πιστεύομεν, εἰς προσωπικὸν κυρίως παράγοντα, ἥτοι εἰς τὸ ὅτι ὁ Ζωσιμᾶς (Σιατιστεὺς) μετὰ τὸ 1695 γενόμενος ἰσχυρὸς εἰς τὸ κλίμα τῆς Ἀχρίδος μετ' ἐπιρροὴν εὐρυτέραν, ἐπόμενον ἦτο νὰ ἀραιώσῃ ἀρχικῶς καὶ νὰ παραβιάσῃ μετὰ τὸν καιρὸν τὸ καθῆκόν του πρὸς τὴν ἐκκλησιαστικὴν αὐτοῦ καθέδραν (τὸ ἀγέρωχον ἄλλωστε καὶ αὐταρχικὸν τοῦ χαρακτῆρος του γνωστὸν)⁵ προκρίνας τὴν παραμονὴν του, ὀριστικῆς, εἰς τὴν γενέτειράν του Σιάτισταν, ἡ ὁποία ἐν τῷ μεταξὺ εἶχε καταστῆ τὸ κυριώτερον καὶ ἀσφαλέστερον ἀστικὸν κέντρον ὁλοκλήρου τῆς περιοχῆς. Διὰ τούτων δ' ἐπαληθεύεται πως καὶ ἡ παράδοσις ἡ μνημονευθεῖσα παρὰ

1. Σημειώματα ἱστορικά, 41, καὶ Ὁ κώδιξ Σιατίστης, 122.

2. Σημειώματα ἱστορικά, 8, καὶ Ὁ κώδιξ Σιατίστης, 39 καὶ 41. Ἐπίσης βλ. καὶ ὅσα ἐσημειώσαμεν εἰς τὴν ἐκδοσιν: Ἐπτὰ ἄρθρα. Περὶ τοῦ πατρὸς τῶν Ἀχριδῶν Ζωσιμᾶ, τῶν προγόνων τοῦ Γ. Ζαβίρα κ.λ., Θεσσαλονίκη 1972, 9-10, σημ., ἀπαντῶντες εἰς τὰ γραφέντα ὑπὸ τοῦ σεβασμ. Πολυκάρπου Λιώση εἰς τὸ Λεύκωμα τοῦ Συλλόγου Σιατιστέων Θεσσαλονίκης, 1972, Α46 κ.έ.

3. Αἱ συντεχνίαι τῆς Κοζάνης, 12-15.

4. Ὁ κώδιξ Σιατίστης, 61-62 κ.έ. Βλ. ὅμως τὸν Ζυγούρη Θεόδωρον ἀπὸ τὸ Κοντσικὸν εἰς Σιάτισταν, 49 κ.έ.

5. Καλλινίκου Δεληκάνη, Πατριαρχικὰ ἔγγραφα, Γ' (1905), 808. Βλ. καὶ Κ. Βαρναλίδου, Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀχρίδος Ζωσιμᾶς, Θεσσαλονίκη 1974, 38.

τοῦ Μαργ. Τουμπαλίδου περὶ τοῦ ὅτι πρῶτος ὁ Ζωσιμᾶς μετέφερε τὴν ἔδραν τῆς Ἐπαρχίας ἐκ Σισανίου εἰς τὴν Σιάτισταν¹.

Εἰς τὴν σχέσιν Σισανίου-Βλάτσης ὑπάγονται καὶ παραδοσιακαὶ καταστάσεις τῶν περιουσιακῶν καθ' ὃ μέρος ἀφορᾷ εἰς τὰ σημεῖα ἐπαφῶν των, ἦτοι εἰς τὰ ὅρια τῶν κτημάτων των. Ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν ὅτι τὸ Σισάνιον προϋπῆρξε τῆς Βλάτσης κυριότης ἐκτάσεως εὐρείας ἀνηκούσης προφανῶς ἄλλοτέ ποτε εἰς τὸ Σισάνιον, νῦν δὲ καὶ ἀπὸ μακροῦ εἰς τὴν Βλάτσην, ἀποτελεῖ ὅπωςδῆποτε θέμα ἐρεύνης καὶ διαλευκάνσεως ἐφικτόμενον ἴσως πρὸς τὸ τῆς διαρροῆς Σιανιωτῶν εἰς Βλάτσην. Συγκεκριμένως: τὸ βορειοδυτικὸν τμήμα τῆς ὅλης κοιλάδος τοῦ Σισανίου κατέχει οὐχὶ τὸ Σισάνιον, ἀλλ' ἡ Βλάτση. Ἐδῶ εἶναι ὅλα τὰ ἀμπέλια καὶ ἰκανὴ ἔκτασις καλῶν σχετικῶς χωραφιῶν ὑπὸ τὸ κοινὸν ὄνομα εἰς τὴν προγενεστέραν γενεάν *Μέζντρα*². Ἐν συνεχείᾳ ἀνωτέρω εὐρίσκεται ἡ μονὴ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, καὶ *Κούκλα* καλουμένη κοινῶς³ μετὰ τῶν πέριξ κτημάτων της. Εὐθύς δὲ κατόπιν πρὸς τὴν ἐσχατιὰν τῆς κοιλάδος καὶ εἰς τοὺς πόδας τοῦ Μουρικιοῦ ἐμφανῆ διασώζονται τὰ ἴχνη παλαιοῦ συνοικισμοῦ. Εἶναι ἀνάγκη νὰ λεχθῆ ὅτι ἐκ τῶν διασωζομένων τίτλων κ.λ. μαρτυριῶν οὐδὲν ἐξάγεται. Ἄλλ' ἀπὸ 200 τοῦλάχιστον ἐτῶν οἱ Βλατσιῶται — εὐνόητον οἱ παλαιότεροι, οἱ γηγενεῖς — εἶναι κάτοχοι τοῦ χώρου. Τί νὰ συνέβη ἐν προκειμένῳ; Καὶ πῶς τὸ τμήμα τοῦτο τῆς κοιλάδος τοῦ Σισανίου περιῆλθεν εἰς τὴν Βλάτσην; Ἡμπορεῖ νὰ ὑποθέσῃ κανεὶς ὅτι οἱ κάτοικοι τοῦ ἐνταῦθα οἰκισμοῦ (ἴσως καὶ συνοικίας ποτὲ τοῦ Σισανίου) κατέφυγον πρὸς μεγαλυτέραν ἀσφάλειάν των κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς Βλάτσην, ἢ δ' Ἐκκλησία των, ἢ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, καθιερώθη ὡς μονὴ τῆς Κοινοτήτος Βλάτσης; Ἀλλὰ τὸ Σισάνιον, καθ' ὃ εἴπομεν, ἦτο μέχρις ἐσχάτων κτῆμα μπέηδων. Καὶ εἶναι δυνατὸν, κατὰ τὸ πιθανώτερον, τὸν κατὰ τὰ ἀνωτέρω χῶρον τῆς κοιλάδος Σισανίου νὰ ἐξηγόρασαν παλαιότερον οἱ μὲ τὴν γεωργίαν κυρίως ἀσχολούμενοι Βλατσιῶται διευρύναντες τὰ σύνορά των καὶ τὰ κτήματά των καὶ ἐντὸς τῆς κοιλάδος τοῦ Σισανίου κατὰ τὸ στάδιον ἐπαυξήσεώς των ἀπὸ ἀπόψεως πληθυσμοῦ (πρβλ. ἐξαγορὰν τοῦ Σινιάτσικου τὸ 1907 ὑπὸ Βλατσιώτου καὶ εἶτα ὑπὸ τῆς Κοινοτήτος ἐξ ἰσχυρῶν μπέηδων τῶν Καϊλαρίων. Ἐπίσης τμήματος τοῦ Πεκρεβενίκου καὶ τῆς Γριατσιάνης)⁴. Ἄλλ' ἀποδειξὶν τινα σταθερὰν ἐκ τῆς μεταλλαγῆς ταύτης εἰς τὴν περιοχὴν τῆς κοιλάδος Σισανίου ἢ ἔρευνα μέχρι σήμερον, ὡς πρὸς τὰ καθ' ἡμᾶς, δὲν ἀπέδωσε.

Παρὰ ταῦτα αὐτὴ αὐτὴ ἡ ἀνάδειξις τῆς Βλάτσης εἰς τὸν βαθμὸν κωμο-

1. Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια ΙΘ' (1899)196, καὶ Κ. Βαρναλίδου, Ὁ Ζωσιμᾶς, 62.

2. Τὴν λέξιν *μέζντρα* ἔχουν καὶ εἰς Λουσνίτσαν ἐπὶ τοποθεσίας πρὸς Βογατσικὸν-Γκόρεντσην. Γνωστὴ καὶ ἡ λ. *μισαριά*: τὸ ἀκαλλιέργητον μεταξὺ καλλιεργουμένων ἀγρῶν, βλ. Χρ. Γεωργίου, *Τὸ γλωσσικὸν ἰδίωμα Γέγμα Καστορίας*, Θεσσαλονίκη 1962, 327.

3. Σημειώματα ἱστορικά, 41-42, καὶ Ὁ Κῶδιξ, 122.

4. Τέσσαρες οἰκισμοί, 5.

πόλεως συνιστᾷ ἐπιχείρημα γενικὸν καὶ ἀληθοφανές περὶ τοῦ ὅτι ἀναλώμασι δυνάμεών τινων τοῦ ὁμόρου Σισανίου κτηματικῶς, πληθυσμιακῶς συνετελέσθη ἢ μεταβολή. Τὸ ἐπιχείρημα δύναται νὰ ἔχῃ ἰσχὺν τινὰ καὶ διὰ τὴν Σιάτισταν μετατρεπομένην ἀπὸ χωρίου τὰς τελευταίας δεκαετίας τοῦ ΙΖ' αἰῶνος εἰς τὸ πλέον ἀξιόλογον τῆς ὅλης Ἐπαρχίας ἀστικὸν κέντρον¹ προκριθὲν καὶ ὡς καθέδρα τοῦ Δεσπότη Σισανίου. (Ἡ Κοζάνη εὐρίσκετο ὀλίγον ἀπώτερον μὲ παρεμβολὴν ἐμποδίων φυσικῶν καὶ χωρίων τουρκικῶν)².

4. Δι' ὄλων τῶν ὡς ἀνωτέρω ἐπεζητήθη ὁ κατὰ τὸ δυνατόν προσδιορισμὸς τοῦ περιβάλλοντος τοῦ συγκλίναντος εἰς τὴν συγκρότησιν τοῦ οἰκισμοῦ Βλάτσης. Δὲν φαίνεται δ' ἀφισταμένη τῆς ἀληθείας ἢ ἀντίληψις ὅτι ἡ Βλάτση συνέστη ὡς οἰκισμὸς κατὰ οἰκονομίαν ἐπιτόπιον ἐκ τῶν πέριξ πρωτίστως. Ποίων καὶ πόσων εἶναι δυσχερέστατον, ἂν μὴ ἀδύνατον νὰ καθορισθῇ. Πάντως ὁ συνοικισμὸς εἶναι πλήρης καὶ ἰκανὸς ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ ΙΗ' αἰῶνος, ὡς ἐλέχθη καὶ ἀνωτέρω εἰς τὰ περὶ τοῦ πληθυσμοῦ, ἥτοι ἐκ τοῦ εὐρυχώρου τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἀγίου Νικολάου μὲ τὸ ἀξιόλογον τέμπλον καὶ τὰς ἐπ' αὐτοῦ μεγάλας καὶ ὠραίας εἰκόνας ἐχούσας χρονολογίαν 1756 καὶ τῆς χρονολογίας 1761 τῆς χαραγμένης ἐπὶ τῆς μαρμαρίνης ἀγίας τραπέζης. Προϋπάρχει ἐνωρίτερον 100 τοῦλάχιστον ἔτη, καθ' ἃ συνάγεται κατὰ συμπερασμὸν ἐκ τῶν ἀνωτέρω καὶ ἐκ τῆς μνείας ἀτόμων ἐμφανισθέντων εἰς τὴν διασπορὰν ἀπὸ τοῦ 1652 κατὰ τὰ ὑπὸ τοῦ Ρορονιὶκ προσαχθέντα σχετικὰ στοιχεῖα.

Εἰς τὴν ἀνάμνησιν γεροντοτέρων περὶ ὑπάρξεως παλαιότερον ἐπιγραφῆς μὲ χρονολογίαν 1350 περίπου εἰς τὴν βρύσιν Παπαθόδουρους, ὅπου ἦτο παλαιὰ οἰκοδομὴ περιέργου ρυθμοῦ μὲ 3 τρούλλους, δὲν δίδομεν πίστιν. Πολὺ πιθανὸν ὁ συνοικισμὸς νὰ ἀπρητίσθη καὶ εὐθὺς μετὰ τὴν εἰσβολὴν τῶν Τούρκων καὶ ἰδίᾳ τὴν ἐγκατάστασιν τῶν Κονιάρων εἰς τὸν κάμπον τῶν Καϊλαρίων ἐκ καταφυγόντων πρὸς τὰ ὄρεινά δι' ἀσφάλειάν των³. Δὲν ἀποκλείεται δ' εἰς τὴν ἰδίαν θέσιν τοῦ νῦν οἰκισμοῦ καὶ περὶ τὴν ἀγορὰν νὰ προϋπῆρχε σταθμὸς τις, εἶδος χάνι, πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῶν διερχομένων ἀπὸ τοῦ βυζαντινοῦ Ἐμπορίου πρὸς τὸ βυζαντινὸν ἐπίσης Σισάνιον κ.λ. Ἀλλὰ ταῦτα, μολονότι ἀληθοφανῆ, ἀνήκουν εἰς τὰ γενικὰ καὶ ἀόριστα.

1. Ὁ Κῶδιξ, 26, σημ. 2, 42, σημ. 2.

2. Εἰς τὰ οὕτω ἀμάρτυρα περὶ τοῦ Σισανίου καὶ ἰδίᾳ τῆς ἐκπτώσεώς του εἰκοτολογίαι θεωροῦνται καὶ ὅσα ξένοι τινὲς ἔγραψαν περὶ πρωΐμου διὰ τῆς Ἐκκλησίας ἐξελληνισμοῦ του, ὡς καθέδρας τοῦ Δεσπότη, καὶ εἶτα περὶ τῆς ἐπιρροῆς διὰ τῶν μετοίκων του εἰς Βλάτσην, Σιάτισταν καὶ Κοζάνην, Weigand, *Die Aromunen*, Α', 129, Wace-Thompson, *The Nomads*, 212, Ρορονιὶκ, *O Cincarima*, 43, βλ. καὶ τινὰς παρατηρήσεις εἰς τὰς *Συντεχνίας Κοζάνης*, 15, σημ. 8, καὶ εἰς τὸν *Κώδικα*, 62-63 σημ.

3. Ὑποθέσεις ἡσσοнос ἀξίας ἢμπορεῖ νὰ γίνουσι καὶ ἐξ ἀφορμῆς ὑπάρξεως ἐπωνύμων ὡς Νταλακιούρα, Νταλακώτση κ.ἄ., Νταλαπάσχου (Πιπιλ.) κ.ἄ.

Β'. ΟΙ ΜΕΤΟΙΚΟΙ, ΟΙ ΑΠΟΔΗΜΟΙ ΚΑΙ ΟΙ ΑΠΟΙΚΟΙ

1. Οί μέτοικοι

1. Μέτοικοι δύνανται νὰ θεωρηθοῦν ὑπό τινα ἄποψιν καὶ οἱ κατ' ἐπιχώριον οἰκονομίαν τῶν καιρῶν συμπήξαντες τὸν οἰκισμὸν ἐπὶ νέας θέσεως κριθείσης πρωτίστως ὡς ἀσφαλεστέρας. Ἀλλὰ τοὺς πρώτους τούτους τοὺς ἐπιλέξαντας τὸν χῶρον ὡς μᾶλλον πρόσφορον πρὸς ἐπιβίωσίν των περιεκάλυψεν ἡ λήθη ἀποσβέσασα τὰ ἴχνη ἱστορίας των κατὰ τὰ συνήθη εἰς τοὺς μικροὺς καὶ ἀσήμους οἰκισμούς.

Καθ' αὐτὸ μετοίκους παρακολουθοῦμεν ἀπὸ τοῦ 1769 καὶ ἐφεξῆς μέχρι τοῦ 1878. Συμπίπτει ἡ μετοικεσία τούτων μὲ ἱστορικά τινὰ δεδομένα, ὀλιγώτερα ἢ περισσότερα, καὶ συνεπικουρεῖται αὕτη κατὰ μέγα μέρος ἀπὸ ἀναμνήσεις τῶν γεροντοτέρων, θολὰς ἢ ζωηράς, συνδεούσας προέλευσιν οἰκογενειῶν ἀπὸ ἄλλας πατρίδας. Ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ σχετικοῦ ὑλικοῦ κατὰ τέσσαρας χρονικάς περιόδους ἐμφανίζονται μετοικοῦντες εἰς Βλάχτην μετ' ἀντίκτυπον γεγονότων γενικωτέρων: κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν λεγομένων Ὀρλωφικῶν, κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821 ἢ καὶ ὀλίγον μετ' αὐτήν, κατὰ τὴν ἐπαναστατικὴν τοῦ Ζιάκα προσπάθειαν εἰς τὴν περιφέρειαν τῶν Γρεβενῶν (1854) καὶ κατὰ τὰ ἔτη ἀναταραχῆς τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας τὸ 1878. Ἡ ἔκθεσις τῶν ἐπὶ μέρους δὲν θὰ ἀρχίσῃ ἀπὸ τῆς πρώτης μετοικεσίας, ἀλλὰ ἐκ τῆς τελευταίας πρὸς τὴν πρώτην διὰ πολλοὺς λόγους, ἐν οἷς καὶ πρὸς κατανόησιν τοῦ δυσχεροῦς καὶ ἐπισφαλοῦς εἰς τὸν καθορισμὸν τῶν καθ' ἕκαστα καὶ δι' ἐποχὴν ἀκόμη οὐχὶ ἀπέχουσιν ἡμῶν.

Κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1877, ὅτε ἐξερράγη, ὡς γνωστόν, ὁ κατὰ τῆς Ρωσίας πόλεμος τῆς Τουρκίας, ἄγρια στίφη Ἀλβανῶν εἶχον ἐξαπολυθῆ ἔντολῃ Κυβερνήσεως κατὰ τῶν πόλεων καὶ χωρίων τῆς Μακεδονίας πρὸς λαφυραγωγίαν καὶ τρομοκράτησιν. Τότε διέτρεξε κίνδυνον ἡ Κοζάνη καὶ εἰς Σιάτισταν οἱ ἐπιδρομεῖς ἀπεκρούσθησαν τῇ συνδρομῇ τῶν μπέηδων τῆς Λεψίστης, Ἀμπεντίν μπεη καὶ Ἀλιούς μπεη¹, ἀλλὰ καὶ τῇ ἐνισχύσει πολλῶν

1. Βλ. Π. Λιούφη, *Ἱστορία τῆς Κοζάνης*, Ἀθῆναι 1924, 111, Ἰ. Ἀποστόλου, *Ἱστορία τῆς Σιατίστης*, Ἀθῆναι 1929, 35-37, Ἀντ. Κεραμοπούλλου, *Τί εἶναι οἱ Κουτσόβλαχοι*, 107-8, σημ. 3, ὅπου καὶ παρατήρησις περὶ πλάνης τοῦ Λιούφη ὡς πρὸς τὴν ἐπιδρομὴν τῶν Γκέγκηδων καὶ κατὰ τῆς Σιατίστης.

περιοίκων, ἐν οἷς καὶ ἱκανῶν τινων Βλατσιοτῶν ὄπλοφόρων. Ὁ ἴδιος γενναῖος καὶ ὑπερήφανος Ἀμπεντίν μπεης παρίστατο καὶ κατὰ τὴν ἐκ Βλάτσης διέλευσιν τῶν Γκέγκηδων.

Οἱ κάτοικοι τῆς Πιπιλίστης, ὀλίγοι ὄντες, εὔρον ἀσφάλειαν καὶ σωτηρίαν εἰς τὸ Δρακολίβαδον (Σινιάτσικον) ἐγκαταλείψαντες τὸ χωρίον. Μετ' ὀλίγον ἐνεφανίσθη εἰς τὸ Σινιάτσικον ὁ Λεωνίδας καὶ Νταβέλης¹. Τὰ ἐπακολουθήσαντα καθαρῶς ληστρικά γεγονότα δὲν μνημονεύομεν ἐνταῦθα. Σχετίζονται καὶ μὲ παλαιότερας ἐχθροπαθείας καὶ μίση τῶν χωριανῶν. Ἐν ὄψει νέων δεινῶν ἐν Πιπιλίστη καὶ ἐκ τοῦ ὅτι τὸ Βλάτσι παρεῖχε ἀσφάλειαν περισσοτέραν, ἰσχὺν καὶ ἐπιρροὴν εἰς τοὺς κρατοῦντας μπέηδες, αἱ μᾶλλον εὔποροι τῶν οἰκογενειῶν τῆς Πιπιλίστης ἔκριναν προτιμότερον νὰ καταφύγουν εἰς Βλάτσην (ἄφησαν σπίτια κ.λ.). Ἦσαν δὲ συγκεκριμένως αἱ οἰκογένειαι: Πιπιλιάγκα, Τζιαχάνη, Κωτούλα, Τσιάντζιου, Παράσχου, Τσιγαρίδα, Τζιόλα, Τσιάρα καὶ Κωνσταντούλα².

Ἡ μετοικεσία τῶν εὐαρίθμων τούτων οἰκογενειῶν ἤμπορεῖ νὰ θεωρηθῇ κατὰ τινα τρόπον ὡς ἀλλαγὴ θέσεως, καθὼς ἐκείνη διὰ τὴν συγκρότησιν τοῦ ἀρχικοῦ οἰκισμοῦ ἐκ τῶν περιοίκων. Μὲ τὰ αὐτὰ πολιτιστικὰ στοιχεῖα, τρό-

1. Βλ. καὶ Wace-Thompson, *The Nomads*, 160-162, 167, 282.

2. Αἱ δύο τελευταῖαι οἰκογένειαι κτηνοτροφικαί. Ἡ τοῦ Κωνσταντούλα εἰς Βλάτσην ἔλαβεν ἐπώνυμα οἰκογενειακά: Νάνου, Τζιούφα, Καραμούλα, Πετσάρη, Τσέλα καὶ Πατσίκα (ἀπὸ παραντσούκλια τῶν ἀδελφῶν (Τζιούφα ἀπὸ σκυλιοῦ των, Καραμούλα ἀπὸ τὸ πεῖσμά του), Πατσίκας διάφορος τῶν Πατσίκα οἰκογ. Γαλάνου). Ἐπὶ μακρὸν ἡ οἰκογένεια κχτέφυγεν εἰς Σισάνι, ἐπανῆλθεν εἰς Πιπιλίσταν καὶ τὸ 1892 ἐγκατεστάθη ὀριστικῶς εἰς Βλάτσην. Ἡ ἀρχικὴ προέλευσις τῆς οἰκογενείας : ἐκ Βοδιντοκοῦ Γρεβενῶν. Ὡς Κουπατσιάρηδες οἱ Κωνσταντούλα ἐγνώριζον μόνον τὴν ἐλληνικὴν. Μιλῆζικοι κατὰ τὴν γλῶσσαν ἦσαν ἐν Βλάτση οἱ τρεῖς τῶν ἀδελφῶν τοῦτο δ' ὠφείλετο εἰς τὸ ὅτι οὗτοι εἶχον λάβει εἰς τὰ ξεχειμαδιὰ τῆς Θεσσαλίας γυναῖκες βλάχες (ἀπὸ Ἀβδέλλαν οἱ δύο). Τὸ παράδειγμα ἀλλαγῆς ἐπωνύμων ἐπὶ ἀδελφῶν οὐχὶ ἐκ τῶν μοναδικῶν (ἐν μέρει καὶ ὡς πρὸς τὴν γλῶσσαν). Πέντε ἀδέρφια (προελθόντα ἐξ Ἀβδέλλας Γρεβενῶν) ἦσαν, μὲ διάφορα ἐπώνυμα, καὶ οἱ: Τζαβέλλας, Καζάνας, Γάτος, Λόνας, Γκουντῆς. Ἐπίσης τρία ἀδέρφια μὲ διάφορα ἐπώνυμα ἦσαν καὶ ὁ Ἀλεξίου (λεγόμενος κοινῶς καὶ Δαλαγιῶργος), ὁ Παλιός καὶ ὁ Μαγαλιός (κτηνοτρόφοι). Ἀναφέρεται καὶ περίπτωσις κτηνοτρόφου ὡσαύτως, ὁ ὁποῖος κατόπιν φόνου εἰς τὴν περιφέρειαν Γρεβενῶν ἤλλαξε τὸ ἐπώνυμόν του καταφυγὼν εἰς Βλάτσην καὶ ἄλλη περίπτωσις κτηνοτρόφου πρὸς φοροδιαφυγὴν. Εἰς τὸ αὐτὸ πρόσωπον ἀλλαγὴν ἐπωνύμων βλ. καὶ κατωτέρω: Γ. Κωνσταντινίδην, Μ. Χ. Ἰωαννίδην. Εἰς τὸ Σιάνι κατέφυγεν ὀλίγον πρὸ τοῦ 1880 καὶ ὁ Ἰ. Παρίσης ἀπὸ τὸ Ρίμνιο Σερβίων (ἦτο δηλ. Χασιώτης). Ὁ ἴδιος ἐγκατεστάθη ὀριστικῶς ἐν Βλάτση. Τὰ παιδιὰ του ἤξεραν βλάχικα ἀπὸ τῆς γυναῖκάς του, ἀπὸ τοὺς Μουστακαίους. Ὡς κираτζῆν, αὐτὸν τὸν Ἰ., τὸν γκούρλωσαν οἱ κλέφτες περὶ τὸ 1880 εἰς θέσιν Γρόσι, στὸ Σιάνι. Ἀπὸ τὸ Σιάνι εἶχον ἔλθει ὀλίγον ἐνωρίτερον ὁ Τσιαχτσίρας ὡς γαμβρὸς εἰς Βλάτσην καὶ ὁ Φίτσιος. Ὡς γαμβρὸς τοῦ Κατσιάκη (ἀπὸ τὴν ἀσχολίαν του μὲ τὸ μικρὸ ζωεμπόριον, Γεωργάκης ἐλέγετο) ἦλθεν εἰς Βλάτσην ἀπὸ τὸ Ντομαβίστι ὁ Ξανθόπουλος περὶ τὸ 1870. Ὁ πάππος τοῦ Ν. Ἀθανασιάδου, Ἀληδαῆς λεγόμενος, ἦλθεν εἰς Βλάτσην ἀπὸ τὴν Πέλκαν κατὰ τὸ 1810.

πον ζωῆς καὶ συνηθείας, γλῶσσαν κ.λ. εἰς τὴν ὑπάρχουσαν ἐνότητα Βλάτσης εὐρέθησαν ἀπολύτως προσηρμοσμένοι. Ἀπὸ αὐτὸ δὲ τὸ σκῶμμα τῶν Βλατσιωτῶν διὰ τοὺς Πιπιλιστινοὺς τὰ ἔγκρατα, ἤτοι ἔγκριτοι, εὐγενεῖς¹, ὑποδηλοῦται καὶ ἡ ἀναγνώρισις τῶν προσόντων των πολιτιστικῶς, ἐν ἀντιθέσει καὶ συγκρίσει πρὸς ἄλλους περιοίκους. Εἰς τὴν νέαν πατρίδα ἐνοικίασαν κατ' ἀρχὰς σπίτια ἢ μετὰ μικρὸν ἔκτισαν ἰδικά των, συνῆψαν ἐπιγαμίας — εἶχόν τινας καὶ προγενεστέρως — καὶ διὰ τῶν ἀρρένων μελῶν ἐκινήθησαν πρὸς πᾶσαν ἐργασίαν ἐντὸς καὶ ἰδίως ἐκτός, Κωνσταντινούπολιν κ.λ. Τὴν ἔγγειον κτῆσίν των εἰς Πιπιλίستان διετήρησαν οἱ περισσότεροι μέχρι τῶν ἡμερῶν μας, δίδοντες τὰ χωράφια των μὲ τεταρτιά, ἐνοικιάζοντες τὰ σπίτια των εἰς κτηνοτρόφους κ.λ.

2. Κατὰ τὸν Κριμαϊκὸν πόλεμον τοῦ 1854 καὶ κατὰ τὴν ἐκδηλωθεῖσαν προσπάθειαν τοῦ ἐλευθέρου Κράτους πρὸς ἀπελευθέρωσιν ἀλυτρώτων ἢ ἐπαναστατικῆ ἐνέργεια τοῦ Ζιάκα εἰς τὴν περιφέρειαν Γρεβενῶν ἦτο ἐπόμενο νὰ δημιουργήσῃ ἀναστάτῳσιν εἰς τὰ περὶ τὸ ὄρμητήριόν του χωρία, τὰ περὶ τὸ Σπήλαιον εὐρισκόμενα κυρίως, τὰ Κοπατσιαροχώρια λεγόμενα. Ἰκαναὶ οἰκογένειαι ἠναγκάσθησαν νὰ ἐγκαταλείψουν τὰ χωριά των. Πόσαι ὅμως περίπου καὶ ποῖαι κατὰ ἐπώνυμα; Δέκα ἕξ (16) σπίτια (κατ' ἄλλους 27) λέγουν ὅτι κατέφυγον εἰς Βλάτσην καὶ Πιπιλίستان. Καὶ πρῶτον εἰς Πιπιλίستان ἦλθον ἀπὸ Βουδιντσκὸ αἱ οἰκογένειαι: Μπαρτζώκα, Μητράκου (ἢ Νταλαγιώργου) καὶ Νταλαπάσχου. Ὡς Κουπατσιαραῖοι φέρονται καὶ οἱ Χαλντούπης καὶ Κουρκούτας (ὁ γερο Κουρκούτας μοὶ ἔλεγεν ὅτι ὁ πάππος του ἦτο ἐκ Ναούσης). Βέβαιον εἶναι ὅτι εἰς Βλάτσην ἦλθον τότε: Ἀπὸ τὸ Σπήλαιον ὁ Ρομπόλης (κλάδος ἀπέμεινεν εἰς τὸ χωριό), ἀπὸ τὸ Βουδιντσκὸ ὁ Τζιαφέτας, ἀπὸ τοὺς Φιλιππαίους ὁ Σταμουλᾶς καὶ ἀπὸ τοὺς Σαργκαναίους ὁ Κοντογούλας καὶ ὁ Βακατάρης ἀπὸ τοὺς κουπατσιαρήδες. Λέγουν ὅτι ἡ οἰκογένεια Κατσιανίκου ἦλθεν ἀπὸ τὸ Τσιράκι, τοῦ Βαρβαρούση ἀπὸ Μπριάζαν (ἦσαν ἀσβεστάδες), Βαβούρα (ἐκ ταύτης ὁ Χολιβάτος ὡς παρατσούκλι ἀπὸ τὰ περιπόδιά του), Κούντουρα καὶ Νότσιου (πρῶην Κώτια Μάρι) ἀπὸ Σαμαρίναν, ἐκ τῆς ὁποίας καὶ ἡ τοῦ Μητρούλη, Παπαμήλιου, Φαρδέλλα Χατζῆ, καὶ Τζήμα (εἶτα Χατζημίχου). Οἱ Τριανταφύλλου καὶ Κουτλῆ ἦσαν Κουπα-

1. Ὑπὸ τὸν τίτλον "Τὰ ἔγκρατα" ἐδημοσιεύσαμεν εἰς Ἐφημ. Ἐπαρχιακῆ Φωνῆ Πτολεμαΐδος, ἀριθ. φύλ. 385, 386, 387 /29-1, 19-2 καὶ 5-3-1967 λεπτομερειακὰ περὶ τῆς προελεύσεως οἰκογενειῶν τινῶν τῆς Πιπιλίστης (ἐκ Μοσχοπόλεως, Γράμμοστας), ἐχθροπαθειῶν τινῶν, τῶν ληστρικῶν πράξεων τοῦ Λεωνίδα Νταβέλη, τοῦ φόνου τοῦ Λεωνίδα κ.λ. Τῆς Πιπιλίστης ὁ ὀνομαστὸς Παπασιωῆμος ἦτο ἐκ Σαμαρίνης, οἱ δὲ Πιπιλιάγκα ἐκ Φούρκας, ἐλθόντες εἰς Πιπιλίستان περὶ τὴν προτελευταίαν δεκαετίαν τοῦ ΙΗ' αἰῶνος. Καὶ ὁ Βασδραβέλλης τῆς Βλάτσης προῆλθεν ἐκ Φούρκας, ὡς ἐσημείωσεν ὁ ἐκ τῶν ἀπογόνων Ἰωάννης Β., Λαογραφία ΙΒ', 424, σημ. 6. Ἐκ Φούρκας καὶ ἡ οἰκογένεια Τζιούμαρα εἰς Βλάτσην, Τσιουλέκα εἰς Σέλιτσαν καὶ Γκιουλέκα εἰς Σιάτισταν.

τσιαραῖοι κατ' ἰσχυρισμόν των. Ὁ Λόνας προῆλθεν ἐξ Ἀβδέλλας.

Εἰς τοὺς μετὰ τὸ 1854 προσελθόντας συγκατέλεγον καὶ τοὺς: Ντόκον καὶ Μπασμπατέκην. Ἀλλ' ἐκ τοῦ ἐλέγχου ἐξηκριβώσαμεν ὅτι οἱ Ντόκου καὶ Μπασμπατέκη ἦλθον ἀπὸ Τσιούργιακων ἐνωρίτερον κατὰ 15-20 ἔτη, ἤτοι περὶ τὸ 1835-40. Εἰς τοῦτο ἔχομεν ἐπιμείνει ὄχι τόσον διὰ τὴν καταλογὴν ἢ μὴ εἰς τὴν μετοικεσίαν ταύτην, τῶν μετὰ τὸ 1854, ὅσον διὰ τὸ ἐνδιαφέρον θέμα Ντόκου τὸ σχετιζόμενον μὲ τὴν προῦπαρξίν του ἐν Βλάτση καὶ τὴν ταύτισίν του ἢ μὴ μὲ τὸν ἀρματολὸν Ντόκον τὸν δολοφονηθέντα (μετὰ τοῦ Βράκα) κατὰ τὴν προώθησιν τοῦ Ἀλῆ πασιᾶ εἰς τὴν Δυτ. Μακεδονίαν¹, ὡς θὰ ἐκτεθῆ κατωτέρω.

Ἡ μετοικεσία αὕτη οὐχὶ πλήρως ἀποσαφηνιζομένη εἰς τὰ καθ' ἕκαστα ἔχει σημασίαν εἰς τὴν οἰκονομίαν τῆς Κοινότητος Βλάτσης (καὶ Πιπιλίστης) ἀπὸ ἀπόψεως ἐντοπίων πόρων. Διότι, ἐὰν ἐξαιρέσῃ κανεὶς τὴν οἰκογένειαν Ρουμπόλη καὶ Σταμουλᾶ, σχεδὸν ὅλοι αἱ ἄλλαι εἴτε ἐκ Κουπατσιαροχωρίων εἴτε ἐκ Βλαχοχωρίων εὐδοκίμησαν εἰς τὸ κύριον ἐπάγγελμά των, τὴν νομαδικὴν κτηνοτροφίαν, μὲ τὸ νὰ εὔρον πλέον πρόσφορα τὰ βουνὰ Σινιάτσικου-Βίτσι, Πρέσπες. Διὰ τὸ ἡμιμόνιμον τοῦ βίου μικρὸν κατὰ μικρὸν ἀπέκτησαν ἰδίας κατοικίας.

3. Κατὰ τοὺς περὶ τὴν ἐπανάστασιν χρόνους ἢ καὶ ὀλίγον μετ' αὐτὴν ἦλθον καὶ ἐγκατεστάθησαν εἰς Βλάτσην ἀπὸ τὰ χωριὰ τοῦ κάμπου τῶν Καϊλαρίων αἱ οἰκογένειαι: Δάλα (τ' Βούλγαρη, ὄθεν Βουλγαρίδης), Πείου, Μελέτη, Κοσμίδου, Πέτκου, Τέρπου, Ντεληβανέ, Κουζάτη (ἀπὸ Δέβρην). Προσθέτουν καὶ τὴν οἰκογένειαν Κατραντσιώτη (ἀπὸ Κατράνιτσαν), ἀλλ' αὕτη εὐρίσκεται ἐν Βλάτση

1. Κρσομούλη, *Ἐνθυμήματα στρατ.*, Α', 17, σημ. 2. «Σήμερα στὸ Βλάτσι σώζονται ἀπόγονοι τοῦ Ντόκου κτηνοτρόφου» γράφει ὁ Ἰ. Βασδραβέλλης, *Ὁ φιλικὸς καὶ ἀγωνιστὴς Γιάννης Φαρμάκης*, Θεσσαλονίκη 1972, 9, σημ. 1. Βλ. ὅμως ὅσα ἐμνημονεύσαμεν εἰς τὸ δημοσίευμα: *Ἐπτὰ ἄρθρα*, 23. Ὁ Ἰωάννης Ντόκος συγκεκριμένως καὶ ὁ Κωνσταντῖνος Μπασμπατέκης ὑπὸ τὴν ὠργανωμένην μορφήν τοῦ τσελνικάτου ἐλθόντες εἰς Βλάτσην (1835-40) ἠγόρασαν παρὰ γηγενῶν Βλατσιωτῶν παρακείμενα εἰς τὸ ἄκρον ΝΑ σπίτια, ὁ μὲν τοῦ Νίκου Μπουρουνίκου, ὁ δὲ τὸ σπίτι τοῦ Ἀδάμου Γαλαντζῆ. Κατὰ συνέπειαν ὁ ἀρματολὸς Ντόκος ὁ Μπλατσιώτης ἦτο ἄλλος, ἄσχετος πρὸς τὴν ἀπὸ τοῦ 1835-40 ἐμφανισθεῖσαν ἐν Βλάτση κτηνοτροφικὴν οἰκογένειαν Ντόκου. Δὲν ὑφίσταται οὐδ' ἐνθυμοῦνται οἱ γεροντότεροι καὶ οἰκογένειαν μὲ τὸ ἐπώνυμον Βράκα (Βράκας εἰς τὴν ἐγγυτάτην Δ Λουσιτσαν καὶ εἰς τὸ Βογατσικό). Ἀλλ' ἔχομεν στ' Βράκα τοῦ καρτέρι εἰς ἀκρώρειαν τοῦ Σινιάτσικου. Αὐτόθι καὶ στ' Λιουνίδα τοῦ καρασούλι, ἐγγὺς καὶ στ' Ντόκου τὰ σουγλιά, βλ. τοπωνύμια κατωτέρω. Οἰκογένεια Μπουρουνίκου ἐξέλιπε καὶ ἢ ἀπὸ τοῦ ἐπαγγέλματος Γαλαντζῆ δὲν εἶχε συνέχειάν τινα ἐν Βλάτση. Πόσαι παλαιότεραι οἰκογένειαι Βλάτσης δὲν ἄφησαν οὐδ' ἴχνη ἀναμνήσεων! Ἐνας ἀπὸ τοὺς κτηνοτρόφους Ντόκος εἶχεν ἀκουστὰ ὅτι ὑπῆρχε παλαιότερα ἄλλος Ντόκος Βλατσιώτης, συνάγων τοῦτο κυρίως ἐκ τοῦ ὅτι ἓνα σπίτι μεταξὺ Κατραντσιώτη, Τσάγκα, Κουλίτσα (ἀριθ. 145, 146, 147 εἰς τὸ σχεδιάγραμμα) τὸ ἔλεγον τοῦ Ντόκου.

ἀπὸ τοῦ 1787¹ (καὶ τὸ σπίτι τὸ διατηρούμενον μέχρι τοῦ 1912 εἶχε κτισθῆ τοῦλάχιστον πρὸ 120 ἐτῶν). Θολαὶ ἀναμνήσεις τῶν ἀπογόνων, ἰδίως τῶν μετοικησάντων, ἀναφέρονται εἰς τὴν ἐγκατάλειψιν τῶν χωρίων των λόγω ἀναταραχῆς κατὰ τὸν ξεσηκωμὸν τῆς Ναούσης. Συγκεκριμένως εἰς τὸ χωριὸν Ρακίτα (ὅθεν οἱ περισσότεροι) καὶ Ρούντικ, ὡς καὶ Μόκριανη, σκοτώθηκαν ἄνθρωποι καὶ κάηκαν σπίτια συνεπείᾳ ἐπιθέσεως ἐλθόντων, ὡς λέγουν, ἀπὸ τὰ βουνὰ τῆς Βλάτσης. Καὶ πρὸς τὰ Οὔτσιανα-Κρέμσιαν, Κονιαροχώρια, ἐγένετο ἐπίσης ἐπίθεσις νεκτερινῆ ἀποκρουσθεῖσα (οἱ κάτοικοι Οὔτσιάνων διετήρουν μῖσος ἄσβεστον καὶ βαθὺ κατὰ τῶν Βλατσιοτῶν μέχρι τῶν πατέρων μας· παραλείπομεν τὴν λεπτομέρειαν τὴν βεβαιουῦσαν τὸ ἀληθές). Ὁ Δημήτριος Κουρκούτας, τσέλνικας Πιπιλίστης, μοὶ διηγεῖτο ὅτι ὁ πάππος του, παιδὶ 10 χρονῶν, ἔφυγε μὲ ἄλλους ἀπὸ Νάουσαν καὶ συνελήφθη εἰς τὰ τέλματα τοῦ Ρούντικ, ὠδηγήθη εἰς Καϊλάρια καὶ ἐκεῖ ἠλευθερώθη ἀπὸ ἑνα Κλεισουριώτην, ὃν ὑπηρέτησεν ἐπὶ ἔτη καὶ κατόπιν ἐγκατεστάθη εἰς Πιπιλίستان². Ἄλλ' ἄλλοι θεωροῦντες ταῦτα μυθώδη συμπεριλαμβάνουν τὸν πάππον Κουρκούταν εἰς τοὺς ἐκ τῆς περιφερείας Γρεβενῶν ἐλθόντας μετὰ τὸ 1854. Ἐπειτα ἀπὸ τὸν ἀκριβέστερον προσδιορισμὸν τῶν χρόνων, καθ' οὓς ἦλθεν ἐκάστη τῶν ὡς ἄνω οἰκογενειῶν συνάγεται ὅτι ἡ μετοικεσία των ἐγένετο ὀριστικῆ περὶ τὸ 1828-30. Αἱ οἰκογένειαι αἱ ἀνήκουσαι εἰς τὴν μετοικεσίαν ταύτην ἦσαν ἐκ τῶν ἐργατικῶν τοῦ κάμπου. Ἀπέκτησαν οἰκίας καὶ συνῆψαν ἐπιγαμίας. Εἰς τὴν ἔφεσιν των πρὸς καταφυγὴν εἰς Βλάτσην ἐνυπῆρχεν ἡ ἐπίγνωσις τῆς ιδιότητός των ὡς οἶονεὶ τραυματιῶν τῆς ἐπαναστατικῆς τοῦ Ἑλληνισμοῦ προσπαθείας καὶ ἐν τῇ περιοχῇ των.

4. Οἱ μέτοικοι τῆς ἐποχῆς τῶν Ὀρλωφικῶν προῆλθον ἐκ τῶν περὶ τὸν Γράμμον χωρίων καὶ κωμοπόλεων ὡς καὶ ἐκ τῆς περιπύστου Μοσχοπόλεως. Ἐχουν κοινὸν χαρακτηριστικὸν μὲ τοὺς μετοίκους τοῦ 1854 τὴν προέλευσιν ἐκ μακρινῶν σχετικῶς τόπων, τῆς αὐτῆς μεγάλης ὄροσειρᾶς τῆς κατέναντι Πίνδου, ἀλλ' ἐκτρεπῆ τὴν διαφορὰν εἰς τὸ ὅτι οἱ μὲν ἐκ τῶν πρὸς δυσμᾶς τῶν

1. Βλ. Ἰ. Βασδραβέλλη, «Τὸ ἀρχεῖον Γραμματικοῦ», *Μακεδονικά* 4 (1956-60) 167, 168.

2. «Ἀπὸ τὴν Πιπιλίστα, τὸν καιρὸ πού χαλνοῦσαν τῇ Νιάουστα, εἶχε κατεβῆ στὸ Καϊλάρι νὰ ψουνίση Τετάρτη, παζαριοῦ μέρα, καὶ ὁ Γκράσος (περὶ οὗ βλ. καὶ κατωτέρω ὡς ἀγοραστὴν σπιτιοῦ ἀπὸ τὰ Φαρμακάδικα). Τὸν παίρνουν γιὰ Νιαουστινὸν καὶ τὸν ρίχνουν μέσα φυλακῆ. Εἶχαν 72 καὶ αὐτὸς 73. Ἐπεμβαίνει ὁ Γεωργαλῆς ἀπὸ τὸ Βλάτσι μὲ τὸ φίλο του Κουρφαλῆ, Τοῦρκο ἰσχυρὸ τῶν Καϊλαρίων. — Ἀμὰν βρέ, τί φκιάν'τι. Οὐ Γκράσους εἶνι ἀδερφός μ'. Πετάχνηται ἓνας Τοῦρκος καὶ ρωτάει τὸ Γκράσο. — Ποιός ἔχει τὸ καντάρι στὸ Βλάτσι; δηλαδὴ ποιός ἦτο ὁ ἐπίσημος ζυγιστῆς τῶν ἐμπορευμάτων. Δὲν τὸ ἤξερεν ὁ Γκράσος. Τὸ καντάρι τὸ εἶχεν ὁ Λόγας. Τὸν ρίχνουν μέσα. Τότε ὁ Κουρφαλῆς βρίσκει ἄλλους δύο ξένους καὶ μὲ ψέματα, μὲ ἀλήθειες μὲ τὸν Γεωργαλῆ προλαβαίνουν καὶ σώζουν τὸν Γκράσο». (Κατ' ἀφήγησιν Γλυκερίας Γκράσου).

Γρεβενῶν κλιτύων μετεκινήθησαν, οἱ περισσότεροι, μετὰ τῶν ποιμνίων των, ἔχοντες δηλαδὴ μέσα καὶ τρόπον ζωῆς, οἱ δ' ἐκ τῶν περὶ τὸν Γράμμον καὶ ὀλίγον πέραν αὐτοῦ κατέφυγον τὸ πλεῖστον ὡς πρόσφυγες. Ὁξύτατον δηλαδὴ παρίστατο τὸ πρόβλημα τῆς ζωῆς των εἰς τὸν στενὸν χῶρον τῆς νέας ἀσφαλτέρας πατρίδος. Ἄλλ' ἐκ τῶν ἐμπειριῶν τῶν πατρίδων των οἰκεῖον ἦτο κατὰ τὰ γενικὰ τὸ σύστημα ἀναζητήσεως ἐργασίας εἰς τὴν ξενιτιὰν διὰ τῶν ἀρρένων, βεβαιοῦται δ' ἡ ὑπαρξίς τούτου καὶ εἰς τὴν νέαν πατρίδα. Τὴν διέξοδον λοιπὸν σωτηρίας νοητέαν καὶ ὡς κατεύθυνσιν μετασχηματισμοῦ τῶν ὄρων ζωῆς τῆς Βλάτσης, μὲ τὴν ἐπαύξησιν δηλαδὴ πρωτίστως τῆς διασπορᾶς. Κατὰ πόσον ταῦτα εἶναι ἰσχυρὰ ἀποδεικνύεται ἐκ τοῦ ὅτι εἰς βιογραφίας ἀνδρῶν τινῶν εὐδοκιμησάντων εἶτα εἰς τὴν ξένην καὶ ἐπωφελῶν γενομένων εἰς τὴν γενέτειράν των μανθάνομεν καὶ περὶ τῆς προελεύσεως τῶν μετοίκων τούτων. Διότι ἐσημειώθησαν μὲν κατὰ τὰ γενικὰ ὡς τόποι προελεύσεως τῶν μετοίκων τούτων ἡ Γράμμοστα, ἡ Νικολίτσα, τὸ Λινοτόπι, τὸ Μπιθικούκι, ἡ Ζέρμα, οἱ Χιονάδες καὶ ἡ Μοσχόπολις¹, ἀλλ' ἐγκαίρως καὶ πρὶν ἢ παράδοσις ἐξασθενήσῃ τείνουσα πρὸς ἀπόσβεσιν δὲν ἐδόθη ἡ δέουσα προσοχὴ πρὸς κάλυψιν οὐσιωδῶν σημείων ἀφορώντων εἰς τὸ ἐρώτημα: Ποῖαι οἰκογένειαι κατέφυγον εἰς Βλάτσην τότε, πόσαι (τοῦλάχιστον) καὶ ἐκ τίνος τόπου ἐκάστη.

Τὸ ἐρώτημα καὶ ἡ ἀπάντησις ὡς θέμα προερχόμενον ἐκ τῆς ἀξιολόγου ταύτης μετοικεσίας ἐποχῆς τῶν Ὀρλωφικῶν ἔδει νὰ εἶχε τεθῆ καὶ εἰς ἄλλας κωμοπόλεις καὶ πόλεις τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας, ἀπὸ Σιατίστης μέχρι Μοναστηρίου-Κρουσόβου καὶ πέραν τούτων: Σέρρας κ.λ. Πόσον δυσχερὴς εἶναι ὁ προσδιορισμὸς τοῦ τόπου προελεύσεως ἐκάστης οἰκογενείας ἀρκεῖ ὡς παράδειγμα ἡ τοῦ Δούμπα. Ὁ Στέργιος Δούμπας ἐγεννήθη ἐν Βλάτση τὸ 1794. Τούτου τὸν πατέρα Μιχαὴλ ὁ συγχωριανὸς μας Ἄντ. Κεραμόπουλλος κατάγει ἐξ (Ἐλ)ληνοτοπίου². Ὁ Ἰ. Τσικόπουλος τὴν οἰκογένειαν Δούμπα ἀναφέρει προελθοῦσαν ἐκ Μοσχοπόλεως³. Καὶ ὁ Ξάνθης Ἰωακείμ Μαρτινιανὸς⁴ (καὶ ὁ Ἄπ. Βακαλόπουλος⁵). Ὁ δὲ D. Ρορονιὲ ἐκ Νικολίτσης ἢ Σερρῶν⁶.

Ἐκ τῆς ἀναζητήσεως τοῦ συγκεκριμένου τῆς μετοικεσίας ὡς μᾶλλον βέβαιον ἢμποροῦμεν νὰ θεωροῦμεν ὅτι ἀπὸ τὸ Λινοτόπι προῆλθον αἱ οἰκογένειαι: Βέλιου, Σαράκου καὶ Χαριζάνου⁷. Ἀπὸ τὴν Γράμμοσταν: ἡ τοῦ Ρούγ-

1. Βλ. καὶ Wace-Thompson, *The Nomads*, 214-216.

2. *Μακεδονικά* 3(1953-55)17.

3. *Μακεδονικὸν Ἡμερολ. Γ'* (1910)125.

4. *Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Μοσχοπόλεως*, Ἀθήναι 1939, 78.

5. *Οἱ δυτικομακεδόνες ἀπόδημοι*, Θεσσαλονίκη 1958, 18.

6. *Ο Cincarima*, 361.

7. Περὶ τῆς οἰκογενείας Βέλιου καὶ Χαριζάνου βλ. Μ. Καλινδέρη, Ὁ βαρῶνος Κωνσταντῖνος Βέλιος, Θεσσαλονίκη 1973, 15-18 καὶ 20, σημ. 1. Περὶ τοῦ Σαράκου βλ. Ἑπτὰ ἄρθρα, 17-18.

κου καὶ εἰς Πιπιλίσταν: ἡ τοῦ Τσιάντζιου (πρόκριτοι ἐκεῖ). Ἐκ τῆν Ζέρμαν: τοῦ Γραμματικοῦ, Τσάγκα¹, Τσίρου καὶ Τσέτση. Εἰς Πιπιλίσταν ἡ Νικολάου Χρ. Χρηστίδου, κοινῶς Γκράσου. Ἐκ τὸ Μπιθικούκι ἡ τοῦ Μπέλτσου καὶ Καμπούρη (Παπαμπάλτου). Ἐκ τῆν Νικολίτσταν ἡ τοῦ Τζιάτα. Ἐκ τῆν Μοσχόπολιν ἡ τοῦ Σίνα (κλάδος), Μισιρλῆ, Μουσίκου. Λέγουν ὅτι καὶ ἡ οἰκογένεια Χινοβίτου ἦλθεν ἐκ Μοσχοπόλεως, μᾶλλον ὅμως προέρχεται ἀπὸ τοὺς Χιονάδες, Χιοναδίτης-Χινοβίτης². Ἰσχυρίζονται τινες ὅτι καὶ ἡ οἰκογένεια Τσικρίκη εἶναι ἐκ Μοσχοπόλεως ὅπου εἶχε τὸ ἐπώνυμον Δοσίδου καὶ ἓνα τῶν μελῶν τῆς Δεσπότην (τὸ πρῶην οἰκογενειακὸν κοινὸν μετ' ἄλλων συγγενῶν ἦτο: Κυριάκης, τὸ Τσικρίκης ἀπὸ τῆς ὠκυποδίας ἐνὸς ἐκ τῶν Κυριαζαίων)³. Ὁ Μπόντης ἐκ προγόνων ἦτο, κατὰ τὸν Ρορονιέ⁴, ἐκ Μοσχοπόλεως. Σύνδεσιν ὅμως τοῦ Βλατσιώτου Μπόντη πρὸς τὸν Μπόγδην τῆς Γριατσιάνης τὸν συντροφεύοντα εἰς πραγματείαν πρὸ τοῦ 1688 μετὰ Σιατιστέως κ.λ. βλ. εἰς *Τέσσαρες οἰκισμοί...*, σ. 6-7, ὅπου καὶ σχετικὴ παρατήρησις περὶ διατεινομένων ὅτι ἔλκουν τὴν καταγωγὴν ἀπὸ τὴν περιώνυμον Μοσχόπολιν διὰ φαντασίαν κ.λ. Πολὺ ἀμυδρὰ ἡ ἀνάμνησις περὶ ὑπάρξεως οἰκογενείας Μιλιγγέρη, ἐκεῖ εἰς τὸ ἄκρον, ὅπου ἡ ὀμώνυμος βρύσις. Βλ. Μιλιγγέρου ἄρχοντα εἰς Μοσχόπολιν καὶ εἰς εὐαγγῆ ἀναμειγνυόμενον⁵. Πολὺ ἐπίσης ἀμυδρὰν ἀνάμνησιν ἔχουν αἱ οἰκογένειαι: Ζντούκου καὶ Τζιαχάνη ὅτι εἰς τὴν Πιπιλίσταν ἦλθον ἐκ Μοσχοπόλεως.

Διὰ τὰ ὡς ἀνωτέρω τὴν μετοικεσίαν ταύτην θεωροῦμεν ἀξιόλογον κυρίως εἰς τὴν ἐπαύξεισιν τοῦ πληθυσμοῦ καὶ εἰς τὴν διεύρυνσιν τοῦ ὀρίζοντος τῆς ξενιτιᾶς. Δι' αὐτῶν ἡ Βλάτση προάγεται εἰς τὸν βαθμὸν κωμοπόλεως τὸ 1797⁶ καὶ τούτων κυρίως τὸ ὄνομα προβάλλεται εἰς τὴν διασποράν. Ἐκ τὸ ἐπικρατεστέρως ὀνομαστὸν τῆς Μοσχοπόλεως προσήφθη ὑπὸ ξένου καὶ ὁ χαρακτηρισμὸς τῆς Βλάτσης ὡς ἐν μικρογραφίᾳ Μοσχοπόλεως⁷, ἐπλάσθη δ' ἔτι καὶ παράδοσις περὶ τοῦ ὅτι καὶ αὐτὸ τὸ τέμπλον τοῦ Ἁγίου Νικολάου μετεφέρθη εἰς Βλάτσην ὑπὸ τῶν προσφυγόντων ἐκ Μοσχοπόλεως⁸, κατὰ πρωθύ-

1. *Στ'ς Τσαγκαῖοι*, συνοικία Ζέρμας εἰς Ἡπειρ. *Χρον.* 13, 183 (Δ. Στεργιοπούλου, «Τοπωνύμια Ἐπαρχίας Κονίτσης»).

2. Χιοναδίτης (ἔχι Χιονουδίτης) εἰς τὸ πανομοιότυπον ἔτ. 1787, *Μακεδονικά* 4 (1955-60)167.

3. Μόνον ἡ γιὰ τῶν Κυριαζαίων ἦτο ἀπὸ τὴν Μοσχόπολιν (συγγενεῖς οἱ Μαρκόπουλοι εἰς Νέαν Πέλλαν Ἀταλάντης).

4. *O Cincarima*, 330.

5. Ἰωακείμ Ξάνθης, *Συμβολαί...*, 28, 33, 35, 41.

6. *Κῶδιξ Σιατ.*, 122.

7. Βλ. D. Ρορονιέ, *O Cincarima*, 42.

8. Περὶ μεταφορᾶς τοῦ τέμπλου ἐκ Μοσχοπόλεως ὡς ἱστορικὸν γεγονὸς βλ. Ἰ. Βασδραβέλλη εἰς *Νέαν Ἐστίαν ΚΘ'* (1941)203-204. Ἐνωρίτερον ὁ Ν. Ἀθανασιάδης, διευθυντῆς τοῦ δημοτικοῦ σχολείου Βλάτσης, δημοσιεύσας εἰς τὴν Ἐφημερίδα τῆς Κοζάνης

στερον ὅμως τρόπον, διότι, ὅταν ἦλθον οἱ Μοσχοπολίται εἰς Βλάτσην, εἶχεν ἀρχίσει ἢ κακοκαιρία — ἦταν φθινόπωρο —, ἐφιλοξενήθησαν ἀρχικῶς, κατὰ τὰς ἀναμνήσεις, εἰς τὰ κελλιὰ τοῦ Ἀγίου Νικολάου, ἀπὸ 15ετίας ἐνωρίτερον κατὰ τὰ δεδομένα του ἔχοντος ἐντελῆ τὴν φιλοτέχνησιν ὡς πρὸς τὸ τέμπλον καὶ τὰς ἐπ' αὐτοῦ προσηρμοσμένας μεγάλας εἰκόνας, ὅπως θὰ ἀναπτυχθῆ καὶ κατωτέρω.

2. Οἱ ἀπόδημοι καὶ οἱ ἄποικοι

1. Λόγω τοῦ ἀγόνου τοῦ ἐδάφους καὶ τῆς στενότητος τοῦ χώρου τοῦ ἀνήκοντος κατὰ κυριότητα τῶν χρόνων εἰς τοὺς παλαιοτέρους οἰκιστὰς (ἀμπέλια, χωράφια, λιβάδια), κάθε αὐξήσις τοῦ πληθυσμοῦ ἐκ τῶν ἔνδον, μάλιστα δ' ἐκ μετοίκων τῆς μορφῆς προσφύγων κατὰ τὰ ἀνωτέρω — πλὴν τῶν ἀνηκόντων εἰς τὰ τσελνικᾶτα — εἶχεν ὡς ἐπακόλουθον τὴν ὄξυνσιν τοῦ προβλήματος ζωῆς.

Τὸν ἀντίποδα τῆς εἰς Βλάτσην μετοικεσίας ἐξέφρασεν ἡ ἀποδημία εἰς τὴν ξένην καὶ ἡ ἐν αὐτῇ μόνιμος πολλάκις ἐγκατάστασις τῶν ἀποδήμων. Εἰσελθόντες δηλαδὴ εἰς Βλάτσην καὶ ἐξελθόντες ἐξ αὐτῆς κατὰ καιροὺς ἀπετέλεσαν τὰ κυριώτερα, ὡς ἦτο ἐπόμενον, γεγονότα τῆς ἐξωτερικῆς ἱστορίας τῆς Βλάτσης. Ὅτι δὲν ἀπέμεινεν ἀδιατάρακτον τὸ ὑπόβαθρόν της, τοῦτο εἶναι εὐνόητον, ἀλλ' ἡ διάγνωσις καὶ διευκρίνησις τῶν σημείων καὶ τοῦ βαθμοῦ ἐπιδράσεως ἐπὶ τῶν πολιτιστικῶν στοιχείων τῶν οἰκητόρων της δὲν εἶναι τόσον εὐχερῆς καὶ οὐδὲ τοῦ τυχόντος ἔργον.

Ἐν προκειμένῳ συνυφασμένη ἡ ἀποδημία, κατὰ σύστημα γνώριμον γενικώτερον, μὲ τὸν ἀποικισμόν ἔχει κατὰ τὸ πλεῖστον τὰ ὅρια δυσδιάκριτα. Ἀπεδήμουν οἱ ἄρρενες ἀρχικῶς καὶ μετ' ὀλίγον ἢ μετὰ ἔτη καὶ σύμπασα ἡ οἰκογένεια, ἐφ' ὅσον ἐκρίνετο συμφέρον. Ὑπάρχουν καὶ παραδείγματα ἀποικισμοῦ κλάδου μόνον τῆς αὐτῆς οἰκογενείας.

Ἐν σχέσει πρὸς τὸ τῆς μετοικεσίας θέμα τὸ τῶν ἀποδήμων καὶ ἀποίκων δὲν φαίνεται εὐκολώτερον εἰς τὸν προσδιορισμόν, ὅταν ἡ ἀναζήτησις ἐξ ἀνάγκ-

Βόρειος Ἑλλάς ἀπὸ 18 Νοεμβρίου 1928 μέχρι 3 Φεβρουαρίου 1929, ἀριθμ. φύλλ. 79-90, σειρὰν ἄρθρων μὲ τὸν τίτλον «Ἱστορία. Ἡ κωμόπολις Βλάτσης (Βλάτζι)», αὐτὸς πρῶτος ἔγραψεν «ὅτι μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς Μοσχοπόλεως... ἀρκεταὶ οἰκογένειαι... μετέφερον ἐκ τῆς ἐρημωθείσης πατρίδος ὀλόκληρον τὸ τέμπλον τοῦ ναοῦ των, θαῦμα ξυλουργικῆς γλυπτικῆς» κ.λ. Καὶ ὁ Ζῆκος Τσιῖρος, ἐκ τῶν δημοδιδασκάλων, εἰς τὴν ἔκδοσίν του, Ἡ Βλάστη, Θεσσαλονίκη 1964, 149-150, συνεπλήρωσεν ἄλλως, ὅτι δηλ. τὸ τέμπλον, ἀριστούργημα ξυλογλυπτικῆς τέχνης, ἀγόρασαν οἱ Βλατσιῶτες ἀπὸ τοὺς φυγάδες Μοσχοπολίτες στὰ 1769» καὶ πρὸς ἐπίρρωσιν «Τὸ πωλητήριο ὑπάρχει σήμερον στ' ἀρχεῖα τῆς Μητροπόλεως Σισανίου καὶ Σιατίστης στὸ ὅποιο ἀναφέρεται, ὅτι ἐπωλήθη γιὰ τὴν ἐξόφλησιν χρεῶν μπεκαέδων τῆς πατρίδος των Μοσχοπόλεως».

κης πολλάκις δυνατὸν νὰ κατέρχεται εἰς μονάδας ἀτόμων καὶ εἰς χρονολογίας διαφόρους.

Τὴν εἰκόνα τῶν ἀποδήμων καὶ ἀποίκων θὰ παρακολουθήσωμεν οὐχὶ κατ' ἔξοδον ἐκ τῆς πατρίδος των, ἀλλὰ κατὰ πόλεις καὶ χώρας εἰς ἃς εὐρέθησαν πλείονες τῶν 2-3 ὡς εἶδος συστάδος συγχωριανῶν.

2. Ἀπεδήμησαν κατὰ προτίμησιν οἱ Βλατσιῶται εἰς τὰς Σέρρας. Ἀντιμνείας παλαιότερας μαρτυρίας *in medias res* ἐμνημόνευσάν τινες (Ν. Ἀθανασιάδης, Ζ. Τσιῖρος) συγκεκριμένας οἰκογενείας ἕξ (6), ἧτοι: τοῦ Δούμπα, Λόγα, Γοργία, Δούρου, Χόνδρου καὶ Παπαγιαννάκη ὡς ἐγκατασταθείσας ὀριστικῶς μετὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1792.

Ἄλλ' ἡ συγκεκριμενοποίησις τοῦ ἀποικισμού τούτου συνήχθη ἐκ παραδόσεων, δὲν φαίνονται δ' ἀκριβῆ τὰ γραφέντα ἐλεγχόμενα ἐκ θετικωτέρων ἀσφαλῶν στοιχείων. Οὕτω προκειμένου περὶ τῆς οἰκογενείας Δούμπα ἀντὶ τοῦ πανοικί ἐκπατρισμοῦ της: τὸ 1820 Δεκ. 12 λαμβάνεται ἐν Βλάτση ἀπὸ τὸν κύρ Θεόδωρον Δούμπαν δάνειον μὲ χρεωστικὴν ὁμολογίαν (ἐπὶ προεστοῦ Βλάτσης τοῦ Παπαπούλιου) καὶ τὸ 1822 Μαΐου 2 δίδουν γρόσια 100 «τὸν Νικόλαον Δούμπαν»¹. Προσέτι εἰς τὸ στιχούργημα ἔτ. 1826 Μαΐου 24 «Μπλάτσι» συμπεριλαμβάνεται ὁ Δούμπας (παρῶν) διὰ τῶν «... πολλοὶ π' ἀποφάσισαν νὰ κάτζουν, χωρὶς ποσῶς νὰ δειλιάσουν, λέγω Δούμπας κι' ὁ Χατζῆς ...»².

Τὸν Λόγαν ἀναγράφει ἐπείγουσα πρόσκλησις τοῦ μπέη τῆς Λεψίστης ἔτ. 1824 Ὀκτ. 31, «Λεψίστι πρὸς τοὺς προύχοντας Βλάτσης»³, εἰς τὸ στιχούργημα τοῦ 1826 ὀρθῶς ὁ Κεραμόπουλλος τό: «κ' ὀλόγαι» (;) διώρθωσεν εἰς Λόγας⁴ καὶ «Γιαννάκι Λογι» εἰς τὸ μαχτοῦ μπόρτζι τὸ 1828⁵. Ἀλλὰ καὶ τὸ 1833 Φεβρ. 6 «Μπλάτζι» ὁ Λόγας Ἀδάμου ὑπογράφει μετ' ἄλλων εὐὑπολήπτων χωριανῶν τὸ πληρεξούσιον τῶν κατοίκων Βλάτσης τὸ καθιστῶν τὸν Δημήτριον Γραμματικὸν προεστὸν τῆς χώρας⁶.

Τὸν «Κώστα χόντρο» συμπεριλαμβανόμενον εἰς τὸ χρέος (μπόρτζι) ἐκ τῶν σπιτιῶν τῶν χωριανῶν⁷, τὸν δὲ Παπαγιαννάκη (διάφορον τοῦ Παπαγιάννη) ἐκτὸς τῶν ἄλλων ἐγγραφῶν εἰς τὸ στιχούργημα «καὶ ὁ Παπα Γιαννάκης τοῦ βῆρτ» συμπληρούμενον παρ' ἡμῶν εἰς Βούρτη (βλ. καὶ κατωτέρω), τοῦ

1. *Μακεδονικά* 4 (1955-60) 195, 200.

2. *Λαογραφία* IB', 427.

3. *Μακεδονικά* 4 (1955-60) 176.

4. *Μακεδονικά* 3 (1953-56) 16.

5. *Μακεδονικά* 4 (1955-60) 222.

6. *Μακεδονικά* 4 (1955-60) 180.

⁷ Ὁ Στέργιος Λόγας τὸ 1867 εἶναι μέλος τῆς σχολ. Ἐφορείας. Βλ. κατωτέρω.

7. *Μακεδονικά* 4 (1955-60) 183.

ὁποίου ἢ οἰκογένεια ὑφίστατο μέχρι τοῦ 1860 τοῦλάχιστον μὲ τὸ παπαδικὸν «οὐ Ντίνας τ' Παπαγιαννάκη», ἔκτοτε δ' ἐκράτησεν αὕτη τὸ παλαιότερον οἰκογενειακόν: Βούρτη.

Ἦτοι ἐκ τῶν ἀνωτέρω συνάγεται τὸ οὐχὶ βásiμον τῶν πληροφοριῶν περὶ ἀποικισμοῦ εἰς τὰς Σέρρας τῶν 6 οἰκογενειῶν κατὰ ἣ μετὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1792. Θέσιν ἐπαληθεύσεως ἀποικισμοῦ ὁμάδος οἰκογενειῶν ἐκ Βλάτσης δύναται νὰ ἔχη ἢ σαφῆς μαρτυρία περὶ ἀναχωρήσεως ἐκ Βλάτσης τὴν 24 Δεκ. (ἡμέρα Δευτέρα) τοῦ 1827 (καὶ ἐπιστροφῆς τὴν 18 Δεκ.) τοῦ Τούρκου (ζαμπίτη) Ἰμπραῆμ ἀγᾶ μετὰ συγχωριανῶν, ἐν οἷς καὶ τοῦ Σαράκου προεστοῦ ἀπὸ 1826-1827 (καὶ τὸ 1824), προφανῶς κατόπιν ἀνωτέρας διαταγῆς «διὰ Μπιτώλια, Σέρρας καὶ Θεσσαλονίκην διὰ νὰ συνάξουν ταῖς φαμιλιαῖς»¹, μετὰ τὸν διασκορπισμὸν δηλαδὴ τοῦ χωριοῦ εἰς μακρινὰ μάλιστα κέντρα, συνεπεία λίαν σοβαρῶν ἐπιτοπίως γεγονότων. Βάσει τῆς μαρτυρίας αὐτῆς αἱ οἰκογένειαι Δούμπα, Χόνδρου, Δούρου, ἐπειδὴ παύουν νὰ ὑφίστανται ἐφεξῆς εἰς Βλάτσην, θὰ παρέμειναν εἰς τὰς Σέρρας², ἀργότερον, ἐγκατέλειψε τὴν Βλάτσην ὁ Λόγας καὶ κλάδος τῆς οἰκογενείας Παπαγιαννάκη. Ὅτι μετὰ τῶν ἐτῶν 1792-1827 διὰ τὴν ἐπικράτησιν τοῦ Ἄλῃ πασιᾶ εἰς τὴν περιοχὴν, τὴν ὑπαγωγὴν τοῦ χωριοῦ εἰς τσιφλίκι 1806 κ.λ. θὰ εἶχον προτιμήσει τὸν ἐκπατρισμὸν οἰκογένειαι ἢ κλάδοι οἰκογενειῶν, τοῦτο κρίνεται εὐλογοφανές, ἀλλ' ἀνάγκη καὶ νὰ ἀποδεικνύεται κατὰ περίπτωσιν. Εἰς τὰς Σέρρας πανοικὶ ἐγκατεστάθησαν καὶ αἱ οἰκογένειαι Καπέτη καὶ Φέσα, περὶ ὧν γίνεται μνεία εἰς γραπτὰ Βλάτσης πρὸ τοῦ 1827. Πρὸ τοῦ 1818 εὐρέθη εἰς Σέρρας καὶ ἡ σύζυγος τοῦ Γιαννάκη Φαρμάκη μετὰ τῆς θυγατρὸς τῆς διαφυγοῦσα τὴν σύλληψίν τῆς κ.λ.

Καὶ εἰς τὴν Καβάλαν ὑπῆρχε παροικία Βλατσιοτῶν ἀπὸ τῶν τριῶν τελευταίων δεκαετηρίδων τοῦ παρελθόντος αἰῶνος συγκεκριμένως καὶ ἐντεῦθεν ἐκ τῶν: Γιάντσιου οἰκογενειακῶς, Καλαμπούκα, Χάτσιου, Καλιντέρη (Ἰθαν., Ἰωάν., Μιχαήλ), Μπέλου, Μούρα, Σούχα, Τασίκα καὶ εἴ τινος ἄλλου.

Εἰς τὴν Πόλην (Κωνσταντινούπολιν) οἱ Βλατσιοῦται ἦσαν πολυάριθμοι παρακολουθούμενοι ἀπὸ τῶν μέσων ἰδίως τοῦ παρελθόντος αἰῶνος. Παλαιότερον μνημονεύονται οἱ: Δερβίσης καὶ Μπαλατσός, οἱ ὁποῖοι καὶ ἠγωνίσθησαν, καθ' ἃ λέγουν, διὰ τὴν ἀποτσιφλικοποίησιν τῆς πατρίδος των. Σημαίνων ἦτο ὁ Θωμαΐδης, ὡς προμηθευτῆς καπνῶν τοῦ Σουλτάνου, ὁ καὶ τὸ Θωμαΐδειον διδασκῆριον ἰδρύσας ἐν Βλάτση τὸ 1860 κ.λ. Εὐφῆμως εἰργάζετο ὁ Μᾶρκος κάλφας (Λάγγας τὸ ἐπίθ.), ταμίας ἐπὶ ἔτη τοῦ Συνδέσμου Ἀρχιτεκτό-

1. *Μακεδονικά* 4(1955-60)224.

2. «Παρά τοῦ ἐν Σέρραις Κ. Δούρου προσφέρεται κατὰ χάριν εἰς τὰ Σχολεῖα» αὐτὸ τὸ βιβλίον πρακτικῶν τῶν σχολείων. *Σημειώμ. ἱστ.*, 61.

νων, Μηχανικῶν κ.λ., συνεργήσας πολυτίμως εἰς τὰ τοῦ Γυμνασίου Τσοτυλίου, ὁ Γεώργιος Γκαδός, ὁ εἰς τὴν πρώτην ἐπιτροπὴν ἐράνων τῆς Μακεδονικῆς Ἀδελφότητος καταλεγόμενος καὶ ὀλίγον βραδύτερον ποικιλοτρόπως συνέτρεξαν χωριανούς καὶ ἄλλους Δυτικομακεδόνας οἱ ἀδελφοὶ Τσάγκα, οἱ γνωστοὶ Τσαγκοπουλαῖ (Νικόλαος, Δημήτριος κ.λ.), οἱ ἔχοντες τὸ ἐστιατόριον «Τοκατλιάν». Γνωστὸς ἦτο καὶ ὁ ἰατρὸς Γ. Βασδραβέλλης. Ἐκ τῶν ἄλλων μνημονεύομεν τοὺς: Ἀρσενιάδην, Βασδραβέλλην, Βουλγαρίδην, Γάγον, Γραμματικὸν (ἀδελφούς), Καραγιαννόπουλον, Κλίτσιον, Λέκαν, Μαλάκην, Μπράϊκαν, Μπαλατσόν, Μπάργκαν, Νάκαν, Ν. Πηγαδᾶν, χρηματίσαντα καὶ γεν. γραμματέα Ἐπιτροπῆς Ἀγιάσματος Βεφᾶ-Μεϊδᾶν Μακεδ. Ἀδελφότητος, Κ. Πιπιλιάγκαν, ἀρχιτέκτονα, Θεόδ. καὶ Μιχ. Πιπιλιαγκόπουλον, Πετσίλαν, Σιαπέραν, Σιμιτσὴν, Τζιαχάνην (ἀδελφούς), Τζιάφην, Τσιῖρον, Χαλκιᾶν, Ἀσβεστᾶν. Ἡ ἀποδημία τούτων σπανιώτερον ἔλαβε τὴν μορφήν ὀριστικῆς ἐγκαταλείψεως τῆς γενετείας. Μέλη τῆς οἰκογενείας, συζύγους, μητέρας κ.λ. ἔφερναν διὰ προσωρινὴν παραμονὴν κατὰ χρονικὰ διαστήματα, οἱ ἴδιοι συνήθως ἐπισκεπτόμενοι τὴν πατρίδα κατὰ τὰς ἐορτὰς ἰδίως, Χριστουγέννων, Πάσχα.

3. Ἐρχόμεθα τώρα εἰς τὴν πρὸς βορρᾶν διακίνησιν, πρὸς τοὺς χώρους πρῶτον τῆς νῦν Γιουγκοσλαβίας. Διὰ τὸ ὁμαλώτερον καὶ μᾶλλον πρόσφορον τῶν ὁδῶν προηγεῖται αὕτη χρονικῶς κατὰ πολὺ τῶν προηγουμένων πρὸς Σέρρας-Καβάλαν-Κωνσταντινούπολιν. Διότι ἤδη ἀπὸ τοῦ 1726 καὶ 1737 οἰκογένειαι Βλάτσης μνημονεύονται μετακινήθεισαι. Οὕτω ἓνας Στογιάννης, γεννηθεὶς ἐν Βλάτση τὸ 1692, υἱὸς τοῦ Στογιάννοβιτς γεννηθέντος ἐν Βλάτση ἐπίσης, τὸ 1652, μετακινεῖ εἰς Σεμένδριαν τὴν οἰκογένειάν του ἐκ Βλάτσης τὸ 1726 καὶ ὁ Δῆμος Βέλκος ἔρχεται οἰκογενειακῶς ἐκ Βλάτσης τὸ 1737 εἰς Καβίνην, καθ' ἃ μᾶς πληροφορεῖ ὁ D. Ρορονιέ¹. Τὰ στοιχεῖα ταῦτα — γέννησις Στογιάννοβιτς ἐν Βλάτση τὸ 1652 κ.λ. —, ἐὰν εἶναι ἀπολύτως ἀκριβῆ, ἔχουν συγχρόνως καὶ ἄλλην πολὺ μεγάλην σημασίαν εἰς τὸ ἐκ πηγῶν σκότος τῆς πρὸ τῶν μέσων τοῦ ΙΗ' αἰῶνος ἱστορίας τῆς Βλάτσης. Σημαντικὰ ἐπίσης εἶναι καὶ ὅσα ὁ αὐτὸς Ρορονιέ εἶχε τὴν πρόνοιαν καὶ ἐπιμέλειαν νὰ συλλέξῃ καὶ περὶ ἄλλων Βλατσιοτῶν κ.λ. ἀποδήμων καὶ ἀποίκων². Εἰς τὸν Ζέμονα μανθάνομεν ὅτι ὑπῆρχον 5 οἰκογένειαι ἐκ Βλάτσης τὸ 1770, εἰς Σρέμ τὸ αὐτὸ ἔτος 11 ἐκ Βλάτσης κατὰ σχετικὴν καταγραφὴν περιέχουσιν 29 οἰκογενείας ἐκ Μοσχοπόλεως, 20 ἐκ Κατρανίτσης, 8 ἐκ Κλεισούρας, 4 ἐκ Κοζάνης καὶ 2 ἐκ Σιατίστης. Ἐξ ἄλλης δὲ καταγραφῆς εἰς τὴν Κροατίαν τὸ 1774 ἐκ τῶν 71 οἰκογενειῶν, 28 φέρονται ἐκ Μοσχοπόλεως, 11 ἐκ Βλάτσης, 8 ἐκ

1. Ο *Cincarima*, ἀριθ. 407, 1245.

2. Αὐτόθι, 321 κ.έ.

Κλεισούρας καὶ ἀνὰ 3 ἐκ Κοζάνης καὶ Σιατίστης¹. Εἰς τὸ Βελιγράδι κατὰ τὸ πρῶτον ἡμισυ τοῦ ΙΘ' αἰ. αἱ βλατσιώτικαι οἰκογένειαι εἶναι ἀρκεταὶ καὶ ἐκ τῶν μᾶλλον ἐγκρίτων. Διακριτικὴν θέσιν κατεῖχον οἱ: Μπόντη — ὁ Γούσιας γενν. ἐν Βλάτση, εἰς Βελιγράδι τὸ 1821, ἀπέθ. 1875, ἐπὶ 70 ἔτη ἦτο ὁ πλουσιώτερος ἔμπορος ὄχι μόνον τῆς ἀγορᾶς τοῦ Βελιγραδίου ἀλλὰ καὶ τῆς Σερβίας ὀλοκλήρο υ—, Κρίστιτς — ὁ Κώστας Ν. Κρίστιτς ὑπουργὸς Ἐξωτερικῶν —, Μπάϊκοι — ὁ Θεόδωρος Χατζῆ-μπάϊκι γαμβρὸς ἐπὶ θυγατρὶ τοῦ Ἐφραίμ, ἀδελφοῦ τοῦ Ὀβρένοβιτς, ὁ Ζάχος καὶ ἄλλοι, μαθ' ὧν οἱ Μπόντοι εἶχον σχέσεις συγγενικὰς ὡς καὶ κουμπαριὰν χρονολογουμένην ἀπὸ 200 ἐτῶν. Οἱ ἀδελφοὶ Γερμάνη διαπρεπεῖς ὡς τραπεζῖται — ὁ Γιαννάκης Γερμάνης γαμβρὸς ἐπὶ θυγατρὶ τοῦ Μίλος Ὀβρένοβιτς — καὶ οἱ ἀδελφοὶ Ζάγλα. Τὰ σπίτια τῶν Ζάγλα καὶ Γερμάνη ἦσαν ἐκ τῶν ἀρχοντικωτέρων εἰς τὸ Βελιγράδι. Ἐκτὸς τούτων εἰς τὸ Βελιγράδι ἦσαν καὶ οἱ: Θωμᾶς Μπούδιτς τὸ 1833, Γεωργίεβιτς Δημήτριος, ράπτῃς, Μισιρλῆς, Παγώνης Νικόλαος, ἔμπορος (Παγούνης Ν. τὸ 1829). Προσέτι οἱ: αὐτάδελφοι Ν. Παπαδημητρίου 1829, Φιλίδου, Χρηστίδου 1860, Χατζηφίτσιου 1880, Βρανάκης 1870, Λίτος κ.ἄ.

Οἱ εἰς Ζέμονα Βλατσιῶται: 1) Μπουκουβάλας Κώστας 1792, 2) Δημητρίεβιτς Μπάγιος 1767, ἐκ Ζέμονος εἰς Μπάνοβιτς, Ρούμην, βοηθὸς κάπηλος, ὡς Τοῦρκος ὑπήκοος δὲν ἐπέτυχε νὰ μεταφέρῃ τὴν σύζυγόν του ἐκ Βλάτσης, 3) Δημητρίεβιτς Νικόλαος ἐκ Ζέμονος εἰς Ρούμην, ἔμπορος, δεχθεὶς τὸ 1772 τὴν αὐστριακὴν ὑπηκοότητα, 4) Ζήβκου Κώστας 1772 (οἱ γονεῖς του ἐν Βλάτση), 5) Ἰγνατίου Ἀνδρέας, 6) Κώστιτς Θεόδωρος 1766, ἐκ Ζέμονος εἰς Ρούμην, αὐστριακὸς ὑπήκοος ἀπὸ 1771 ἐμπορευόμενος μεταξωτὰ εἶδη καὶ ζώνας, 7) Λιώτιτς Θεόδωρος 1792, 8) Μάτιτς Γιάγκος, ἐκ Ζέμονος εἰς Πέτροβατς ὡς ἔμπορος, τὸ 1770 ἐδέχθη αὐστριακὴν ὑπηκοότητα, 9) Νούνκοβατς Παῦλος 1775, 10) Παούνκοβιτς Νικόλαος 1822, 11) Πέτροβιτς Κώστας ἔμπορος 1804, 12) Πούλιος. Ὁ Δημήτριος εἶχεν ἀδελφὸν ἐν Βλάτση Ἰωάννην, πρωτοσύγγελον (ἐν Βλάτση), μὲ 18 υἱοὺς καὶ 4 θυγατέρας. Τούτου οἱ δύο υἱοὶ ἐλθόντες καὶ αὐτοὶ εἰς Ζέμονα ἐμπορεύοντο ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τοῦ θείου των. Πολιοῦχον εἶχον τὸν Ἅγιον Νικόλαον. Ὡμίλουν, ὡς γράφει ὁ Ρορονιέ, κατ' οἶκον τὴν ἑλληνικὴν, 13) Ράντιτς Ἰωάννης 1775. Εἰς Ζέμονα ἦλθε τὸ πρῶτον καὶ ὁ Γ. Ζάγλας.

Οἱ εἰς Μητροβίτσαν: 1) Ζήβκοβιτς Γιάγκος, ἐμπορευόμενος μὲ τουρκικὰ προϊόντα, 2) Πόποβιτς Δημήτριος τὸ 1762 ἐλθὼν ἐκ Βλάτσης μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ του Ἐμμανουήλ, 3) Μπάϊκοι ἐλθόντες ἐκ Βλάτσης τὸ 1769. Ἐλέγοντο καὶ Χατζῆ Μπάϊκοι (Μπάϊτς). Ὁ Θεόδωρος Μπάϊτς ἐνυμφεύθη τὴν Μαρίαν ἐκ τῆς ἐν Ζέμονι οἰκογενείας Χρηστομάνου, 4) Θεόδωρος καὶ Παῦλος Ζάγλα 1826.

1. Αὐτόθι, 52-56.

Εἰς τὸ Σεμένδριον ὁ Λιώτις (ἐκτὸς τοῦ Στογιάννη), εἰς τὸ Σιάμπατς ὁ Κώστις 1840, εἰς τὴν Μπαβανίτσαν ὁ Πέτροβις, εἰς τὸ Πάντσεβον ὁ Πόποβις Γεώργιος 1775, εἰς τὴν Σιουμποτίτσαν τοῦ Σρέμ ὁ Πόποβις Δημήτριος 1771 (ἀδελφὸς τοῦ Γεωργίου) καὶ εἰς Ἰάρκαν ὁ Πόποβις Ζήβκου Γεώργιος 1774.

4. Εἰς τὴν Ρουμανίαν, Βλαχίαν κυρίως, ἡ ἀποδημία ἦτο συνήθης, ἐν μέρει καὶ ἡ ὀριστικὴ ἐγκατάστασις διὰ κλάδου, τὸ πλεῖστον, οἰκογενείας. Ἐκ τῶν ὄσων εὐρίσκοντο ἐκεῖ τελευταίως (1912) μνημονεύομεν τοὺς: Κουκουσιόρην (μετὰ τῆς συζύγου του, ἐπανῆλθον), Γεώργιον Καραγῶγον (μετὰ τῆς συζύγου του, ἐπανῆλθον), Ἰ. Καραγῶγον (δὲν ἐπανῆλθε μετὰ τῆς συζύγου του), Μ. Πιπιλιαγκόπουλον, Λέκαν (κλάδος οἴκογ.), Μητσιάνην, Μελέτην (εἰς Κωστάντσαν), Χρ. Κοζάτην, Χρ. Κυριάζην, Ἰ. Νότσιον (μετὰ τῆς συζύγου, ἐπανῆλθον), Ἄνδρ. Γεωργιάδη, Δ. Καλιντέρην, Κατσιανῖκον (μετὰ τῆς συζύγου, ἐπανῆλθον), Θ. Χινοβίτην, Τάρην, Ἰ. Βούρτην, Καραδῆμον (οἰκογενειακῶς), Μπίμπην (οἰκογενειακῶς), Θεμελῆν (μετὰ τῆς συζύγου ἐπανελθούσης), Νικολάου (ἀπὸ τοῦ 1860), Μουσίκου (1870), Τοπτσῆν (κλάδος πολυμελής), Τσέτσην (κλάδος), Σταμουλᾶν Εὐθύμιον, ἰατρόν, εἰς Γιούργεβον ἐγκατεστημένον (ἀδελφὸν εἶχε τὸν Κουλούσιαν Σταμουλᾶν καὶ κουνιάδον τὸν Σκ' -νταν..., ἐκ τοῦ Βίσκου, Μάρκου Ἀγγελίδου) καὶ Λέκαν, ἰατρόν ἐπίσης (ἀδελφὸν τῆς Κούφους, γυναῖκα ἔχοντα θυγατέρα τοῦ Νικολίτσα). Ἀμφότεροι ἐξερουμανίσθησαν. Ἐκ τῶν παλαιότερων: τοὺς ἀδελφοὺς Ἀδάμου Γερμάνη, Μενέλαον τὸν καὶ ὑπουργὸν τῶν Οἰκονομικῶν κ.λ. καὶ τοὺς Βέλιου (οἰκογενειακῶς) Στέφανον τὸν καὶ μέγαν λογοθέτην τῆς Δικαιοσύνης κ.λ. Μνημονευτέος ὁ Δόσιος εἰς τὴν Τρανσυλβανίαν.

Ἐκ τῶν εἰς Βιέννην ὀνομαστοὶ οἱ: Δούμπα, Κ. Βέλιος, ὁ καὶ βαρῶνος, Ἰ. Ἀδ. Γερμάνη.

Εἰς τοὺς χώρους τῆς Βουλγαρίας ἦτο ἀσυνήθης ἡ ἀποδημία. Κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους (1890) εὐρίσκοντο ἐργαζόμενοι: ὁ Μάγκος εἰς Καζαντζικ μὲ βοηθὸν τὸν Γ. Χουλιβᾶτον, ὁ Μπλέτσος (εἰς Βάρναν), ὁ Σταμπαρίδης καὶ ὁ Κ. Γαλάνος.

Ἀσυνήθης ἦτο καὶ ἡ εἰς Θεσσαλονίκην παραμονὴ καὶ ἐγκατάστασις. Ὁ Βίτης μνημονεύεται παλαιότερον ἐργαζόμενος ὡς παραγγελιοδόχος καὶ βραδύτερον οἱ: Γ. Χουλιβᾶτος καὶ Σπ. Τσιγαρίδας. Ἐκ τῶν εἰς Λάρισαν μνημονευτέοι οἱ: Μαλάκης (ἀδελφοί), Ζντράλης, Παπαζήσης, Τσέτσης (ράπτης), Βουλγαρίδης, Τσιρούλης.

Εἰς τὴν Αἴγυπτον ἀπεδήμουν ἀρκετοί. Ἐκ τῶν παλαιότερων: ὁ Νταρῆς (Βαῖνᾶς τὸ ἐπώνυμον), ἔχων αὐστριακὴν ὑπηκοότητα, ὁ Μισιρλῆς καὶ βραδύτερον οἱ: ἀδελφοὶ Τζιάτα, ἔμποροι βάμβακος, ἀδελφοὶ Κ. Πιπιλιάγκα, Λαζα-

ρίδης, οἱ ἐξάδελφοι Γαλάνου, ἐν οἷς καὶ ὁ Χριστόδουλος, ὁ εἰς Κένυαν βραδύτερον ἀναδειχθεῖς.

Εἰς τὴν Ἀμερικὴν τέλος ἐπρωτοπόρησαν οἱ: Στ. Γκουλέτσας, ἀδελφοὶ Σταμουλά, Τσιάντζιος, Πασπαλιάρης, Φίτσιος, Ραφτογιάννης, Τέρπας, Τουσιάκης, Τζιαμαντάνης, Τόνιας κ.ἄ.

5. Ἡ ὡς ἀνωτέρω ἀναλυτικὴ, κατὰ τὸ δυνατόν, παρακολούθησις τῶν ἀποδήμων καὶ ἀποίκων ἀποδίδει μέρος ἐκ τοῦ ζητουμένου ὅλου τῆς ἱστορίας τῆς Βλάτσης. Ἐναντι ἀορίστων γενικεύσεων ὁ πίναξ ἀτόμων καὶ οἰκογενειῶν εἰς τὰς κατευθύνσεις διασπορᾶς κ.λ. ἐνέχει εὐγλωττοτέραν τὴν ἔκφρασιν τῆς πολυμόρφου εἰκόνης τῶν συγχωριανῶν μας εἰς τὴν πάλιν ἐν τῇ ξένη πρὸς βιοπορισμὸν των, πρὸς βελτίωσιν τῶν ὄρων ζωῆς τῶν ἰδίων καὶ τῶν οἰκογενειῶν των, πρὸς ἀνύψωσιν τοῦ βιοτικῆς ἐπιπέδου τῆς πατρίδος των κ.λ. κ.λ. Ἀποδημία μετ' ἀποικισμοῦ, ὡς εἰς Σέρρας, Βελιγράδι κ.λ. πρέπει νὰ σημαίνῃ, φρονοῦμεν, καὶ ἐγγραφὴν εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς νέας πατρίδος, ἐκτὸς ἐὰν καὶ γόνος τῶν οὕτως ἀποδημησάντων ὑπῆρξε μνήμων τῆς πρώην πατρίδος ἔργῳ ἢ καὶ λόγῳ. Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ὅθεν ταύτης οἱ σταδιοδρομήσαντες εἰς τὴν ξένην καὶ ἐπιδείξαντες οὕτως ἢ ἄλλως ζῆλον μείζονα καὶ πλεον ἔνθερμον τῶν ἑκασταχοῦ ἐντοπίων δὲν δικαιοῦνται καταλογῆς εἰς τὴν ἱστορίαν ἡμῶν. Ἡ διαπίστωσις προελεύσεως εἶναι ἄλλο ζήτημα. Εἰς κατωτάτην ἀνάλυσιν ὁ Γούσιας Μπόντης, ὁ μέγας, ὡς γράφει ὁ Ρορονιέ, ὁ ἔξυπνος, ὁ τίμιος, φιλόανθρωπος, αἰσθηματίας μὲ τὰ πολλὰ ἀνέκδοτα καὶ τὸ δημοφιλές του εἰς τὸ Βελιγράδι, ὁ γενόμενος πρότυπον εἰς πρώτης τάξεως διήγημα Σέρβου (τοῦ Στεφάνου Σρέματς), εἰς τὰ ὄμματα ἐνὸς Βλατσιώτου ἀσφαλῶς εἶναι περισσότερον αἰσθητὸς εἰς τὰ τερτίπια του, ἐὰν ἀπεδόθη ὀρθῶς, ἀφαιρουμένων τῶν σερβικῶν περιβλημάτων.

Συνοπτικὴ ἐπισκόπησις

Γενικώτερον ἐπισκοποῦντες τὸ φαινόμενον τῶν μετοίκων-ἀποδήμων καὶ ἀποίκων τῆς Βλάτσης δυνάμεθα νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι συνετελέσθησαν μεταλλαγαὶ εἰς τὸν βίον τῆς Κοινότητος καὶ ὡς πρὸς τὰς ἀκολούθους κατευθύνσεις: Ἡ γῆ ἐκαλλιεργήθη κατ' ἀδήριτον ἀνάγκην ἐντατικώτερον διὰ τῆς διανοίξεως χέρσων ἢ δασωδῶν ἐκτάσεων παρὰ τῶν παλαιότερων γεωργῶν κατοίκων καὶ μέρους ἐκ τῶν νέων. Ἡ ἀσχολία μὲ τὴν παραγωγὴν βιοτεχνικῶν εἰδῶν, ὑφαντῶν ἰδίως, ἐνετάθη εὐνοηθεῖσα καὶ ἀπὸ τὴν ἀφθονίαν τῆς πρώτης ὕλης τοῦ μαλλιῦ, τὸ ὁποῖον παρεῖχεν ἢ κτηνοτροφία, ἢ νομαδική, ἢ ὁποία διὰ τῆς συνεχοῦς αὐξήσεώς της καθίστα τὴν Κοινότητα ζωτικὴν καὶ ἀκμαίαν οἰκονομικῶς. Διὰ τῆς ἀποδημίας διηυρύνθη ὁ τρόπος ζωῆς καὶ ἐπετεύχθη ἡ δημιουργία ἀστικῆς τάξεως ἐντὸς τῆς Κοινότητος μὲ ὅλα τὰ συνεπακόλουθα:

ἀμιλλαν εἰς εὐπρέπειαν σπιτιῶν, πολυτέλειαν καὶ φιλοτιμίαν εἰς ἔργα κοινῆς ὠφελείας, ναούς, σχολεῖα κ.λ. Εἰς ταῦτα συνέβαλον καὶ οἱ ἄποικοι, πρὶν οὗτοι συμπεριλάβουν εἰς τὰς νέας πατρίδας καὶ τὰς οἰκογενεῖας των, μολονότι οὐκ ὀλίγοι καὶ ἐκ τούτων δὲν ἔπαυσαν ἐπὶ μακρὸν ἐνδιαφερόμενοι διὰ τὰς πατρίδας τῶν προγόνων των.

Καὶ τῆς μὲν γεωργικῆς μορφῆς τῆς Βλάτσης τὰ πανομοιότυπα ἀνευρίσκονται εἰς τοὺς ὁμόρους οἰκισμοὺς τῆς γεωγραφικῆς ἐνότητος τῆς πρὸς τὰ ΝΔ ἰδίως, τῆς ἀστικῆς εἰς τὰς οὐχὶ μακρὰν κειμένας ἀξιολόγους ἐπίσης κωμοπόλεις: τὴν Σέλιτσαν καὶ τὸ Βογατσικόν, τοῦ τρίτου σκέλους τοῦ βίου, τῆς νομαδικῆς κτηνοτροφίας, ἀποτελοῦντος τὸ ἰδιάζον καὶ σχεδὸν ἀποκλειστικόν, καθ' ὅσον γνωρίζομεν, εἰς σύνθεσιν ἐνιαίας ὀργανωμένης ομάδος Κοινότητος τῶν χρόνων τῆς δουλείας.

Γ'. ΤΟ ΑΡΜΑΤΟΛΙΚΙ

1. Περὶ τῆς Βλάτσης ὡς ἔδρας ἀρματολικίου, τῶν ἀντιπροσώπων αὐτοῦ καὶ τῶν ὀρίων δικαιοδοσίας των μέχρι τῶν χρόνων τῆς ἐπεκτάσεως τοῦ Ἀλῆ πασιᾶ εἰς τὴν Δυτ. Μακεδονίαν διεσώθησαν στοιχεῖά τινα συγκεκριμένα, ὀφειλόμενα εἰς τὴν γενικωτέραν τοῦ Ν. Κασομούλη μέριμναν πρὸς συγκρότησιν τοῦ περὶ τῶν ἀρματολῶν τῆς τουρκοκρατίας πολυτίμου κεφαλαίου τοῦ προταχθέντος τῶν Ἐνθυμημάτων του.

Ἀπὸ πότε ὅμως ἡ ἐποπτεία τοῦ τόπου, τοῦ καθ' ἃ ἐλέχθη παλαιότερου Σέλενιτζ Δερβέντι μετὰ τῆς περιοχῆς του, ἀνετέθη ὡς ὑπηρεσία ἀρματολοῦ ἀνεγνωρισμένου ὑπὸ τῆς τουρκικῆς διοικήσεως κατὰ τὰ εἰωθότα; Τοῦτο μὲν τὰ εἰς τὴν διάθεσίν μας σήμερον δεδομένα δὲν φαίνεται βεβαιούμενον, τεκμαίρεται ὅμως ὡς ἐπακόλουθον προγενεστέρων λίαν σημαντικῶν γεγονότων ἐξ ἐντόνου δραστηριότητος τῆς κλεφτουριάς εἰς τὴν περιοχὴν.

Ὅτι ἡ φύσις καὶ ἡ θέσις τοῦ τόπου ἦτο προσφυῆς εἰς τὴν ὑπαρξίν, διάσωσιν καὶ ἀνάπτυξιν βίου κλεφτῶν δι' εὐνοίαν ἅμα ἀφ' ἑνὸς μὲν τῆς συνηθείας τοῦ τσελνικάτου πρὸς ἀνακίνησιν κατ' ἔτος περιοδικῶς εἰς Θεσσαλίαν καὶ Χαλκιδικήν, ἀφ' ἑτέρου δὲ τῆς εὐχεροῦς ἀνευρέσεως ἀγαθῶν διατροφῆς ἐκ τῶν πρὸ τῶν ποδῶν των κάμπων — εἰς τὴν Πίνδον ἦτο δυσχερεστέρα πῶς ἡ διαβίωσις —, ἀποδεικνύεται ἐκ τῆς ὅλης ἱστορικῆς τῆς Βλάτσης σταδιοδρομίας μέχρι καὶ αὐτῶν τῶν καθ' ἡμᾶς ἐσχάτων χρόνων, καθ' ὃ δὲ μέρος ἀφορᾷ εἰς τὸ δικαιολογητικὸν τῆς ἀναθέσεως τοῦ ἐλέγχου καὶ τῆς ἀσφαλείας τῆς περιοχῆς εἰς ἀρματολόν, πιστοποιεῖται ἐξ ἀγνώστων μέχρι πρό τινος τεκμηρίων ἱστορίας, ἀναγομένων δ' εἰς τὰ περὶ τὸ 1661 ἔτη.

Ἀναφερόμεθα εἰς τὴν παρουσίαν καὶ τὴν δρᾶσιν ἑνὸς σημαντικοῦ σώματος κλεφτῶν ἐκ 500-600 ἀνδρῶν, ὡς καὶ εἰς τὴν περίεργον ἀνάβασιν εἰς τὰ βουνά μας αὐτοῦ τούτου τοῦ Τούρκου περιηγητοῦ καὶ συγγραφέως τοῦ ΙΖ' αἰῶνος Ἐβλιγιᾶ Τσελεμπῆ καὶ τὴν συνάντησίν του μετὰ τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ σώματος Πάνου ἢ Μπάϊου καθ' ἃ παραδίδεται εἰς τὸ σύγγραμμα *Ταξιδιωτικόν*, τοῦ ὁποίου τὸ ἀφορῶν εἰς τὴν Κεντρικὴν καὶ Δυτικὴν Μακεδονίαν μέρος ἐξεδόθη ἐν μεταφράσει πρό τινος¹. Ὁ Ἐβλιγιᾶ Τσελεμπῆ ἐντεταλμένος παρὰ τοῦ προστάτου του, Μελέκ Ἀχμέτ πασιᾶ, μπεγλέρμπεη τῆς Ρού-

1. Β. Δημητριάδη, *Ἡ Κεντρικὴ καὶ Δυτικὴ Μακεδονία κατὰ τὸν Ἐβλιγιᾶ Τσελεμπῆ*, Θεσσαλονίκη 1973, 181-183.

μελης με ἔδραν τὴν Σόφιαν, τὴν εἰσπραξίν τοῦ ἐκτάκτου φόρου «ἀξίας ζωοτροφιῶν», ἔχει περατώσει τὴν ἀποστολὴν του εἰς τὴν Καστοριάν, σημειώσας καὶ ἱκανὰ περὶ τῆς πόλεως κ.λ. ἐνδιαφέροντα, καὶ διὰ τῆς Λισνίτσης, Ζαγοριτσάνης, Κλεισούρας καὶ Παλαιοχωρίου ὁδηγηθεὶς εὐρίσκεται εἰς τὴν μικρὰν τότε κωμόπολιν Ναλμπάνκιοϊ (ν. Περδίκκας Ἑορδαίας). Ἀπὸ τὸ Καϊλάρι, ἔδραν τοῦ καζᾶ Τζουμᾶ Παζαρί, ἔχει παραλάβει παρὰ τοῦ ἐδῶ διαμένοντος καδῆ τὸ τεφτέρι διὰ τὴν ἀξίαν τῶν ζωοτροφιῶν τῶν ἀνηκόντων εἰς τὸν καζᾶν καὶ ἀρχίσας ἀπὸ τὰ χωριά: Κουλγκάλ-Ἵμπασί, Χασάνκιοϊ, Σουλπόβου, Πεκρεβενίκου περνάει εἰς Γκουρτζιόβαλην καὶ ἀπὸ ὅλα τὰ χωριά τῶν Καραγιαννίων, τὰ ὅποια ὀνομάζει: τοῦ Καραμπέγ-Ἵτσι, ἐπιστρέφει δὲ διὰ τῶν: Γκουτζιᾶ Ματλῆ, Καραγάτσι, Καραμπουνάρ κ.λ. πάλιν εἰς Ναλμπάνκιοϊ. Ἐχει ἔτσι τελειώσει ἡ εἰσπραξίς τοῦ φόρου ἀπὸ τὰ πεδινὰ χωριά τοῦ καζᾶ¹. Ἀπομένουν τὰ χωριά τὰ εἰς τὰ ὄρεινὰ εὐρισκόμενα, τὰ «εἰς τὰ βουνὰ

1. Ἀπὸ τὰ ἀνωτέρω χωριά: τὸ μὲν Κουλγκάλ-Ἵμπασί ἀδυνατοῦμεν νὰ τρυτίσωμεν ἢ νὰ ἐντοπίσωμεν. Ὁ Rouqueville, *Voyage*, Γ', 185, μνημονεύει πρὸ τῶν Καϊλαρίων — ἐκ Φλωρίνης — ἐν χωρίον Gulguilar, τὸ ὅποιον εἶναι μᾶλλον τὸ Κουτλάρ ἐγγὺς τὸ Alban-keu: Ναλμπάνκιοϊ. Ὁ Πεκρεβενίκος (Ποκρεβενίκ, Ἑβλιγιᾶ, 177) εἶχε διαλυθῆ ὡς χωρίον καὶ μνημονεύεται ὡς παλαιοχώρι τὸ 1797, *Σημ. ἱστορ.*, 41, καὶ *Γραπτὰ μνημ.*, 28, ἑκατὸν δ' ἔτη ἐνωρίτερον, ἦτοι τὸ 1697, ὑφίστατο ὡς χωρίον, βλ. Κ. Μέρτζιου, *Μνημεῖα μακεδονικῆς ἱστορίας*, Θεσσαλονίκη 1947, 236, καὶ *Τέσσαρες περὶ τὴν Σιάτισταν οἰκισμοί*, 6. Εἶναι «ἐξάισιο χωριό», ὅταν πρὸ 35 χρόνων περνάει ὁ Ἑβλιγιᾶ. Τὸ Σουλοῦ-Χάν δὲν εἶναι τὸ Μουρίκι εὐρισκόμενον πιδὲ ἐπάνω ΒΔ. Ὁ Σινιάτσικος ἔχει εἰς τοὺς πρόποδάς του τὸν Πεκρεβενίκον. Πρβλ. ὅμως καὶ σ. 223 θερινὴ βοσκή τοῦ Γαζῆ, δι' ἄλλην ἐρμηνείαν, ἦτοι ἀπὸ τοῦ κυριάρχου τῆς βοσκῆς. Τὸ Σούλποβον (Σαλίποβα κατὰ τὸν Ἑβλιγιᾶ με καθαρὸς Ἑλληνας ἀπίστους) εἶχε μόνον Κονιάρους Τούρκους (ἐσφαλμένως Vasmer, 187, καθαρὸ βουλγαροχώρι). Εἰς τὸν Κουφαλῆ, φίλον Τοῦρκον, καταφεύγουν τὸ 1826 Βλατσιῶται τινες, *Λαογραφία* IB', 426, 428. Τὸ δὲ Χασάνκιοϊ με καθαρὸς Ἑλληνας ἀπίστους ἦτο εἰς τοὺς ἐσχάτους χρόνους μεικτὸν με χριστιανούς καὶ Τούρκους. Ἐὰν τὰ στοιχεῖα τοῦ Ἑβλιγιᾶ θεωρηθῶν ἀκριβῆ, ἡ ἀλλοίωσις τοῦ πληθυσμοῦ θὰ ὀφείλεται εἰς μετακίνησιν κατοίκων παρὰ τῶν μπέηδων τσιφλικούχων. Ἡ Γκουρτζιόβαλη εἰς τὰ πέραν τοῦ Πεκρεβενίκου ἰσιώματα ἦτο καθαρὸ Κονιαροχώρι. Κουρουτζᾶ-Ἵβᾶ = Γκουρτζιόβα = πεδιάς ἀπὸ γκορτσιές-ἀγριοαπιδιές. Καὶ *Γκουρτζιουβαλῆς*, -ῆδισ (καὶ ἐπὶ ἀξέστου καὶ ζωηροῦ παιδιοῦ ἰδίως, ἀλλὰ καὶ ἀνδρός). Ἐν συνεχείᾳ καὶ πρὸς τὴν εἰσοδὸν τῆς μεγάλης κοιλάδος πρὸς Σιάτισταν εὐρίσκοντο τὰ χωριά Ντιντιλέρ (-έργια), Σάινλέρ, Τσικούρι ἀμπάρι, ἡ Ντραβουντάνιστα (καθαρῶς ἐλληνική), τὸ Καλιόμπασι, τὸ Γκουτζιᾶ Ματλῆ κ.λ., γνωστὰ με τὸ ὄνομα Καραγιάννια (βλ. *Τέσσαρες οἰκισμοί* κ.λ., 7, ὅπου καὶ ἄλλη βιβλιογραφία) καὶ οἱ Τοῦρκοι Καραγιανλῆδες, σκληροτράχηλοι ὄντες (φοροῦσαν φουστανέλλαν ὄχι σιαϊάκια ὡς οἱ ἄλλοι Τοῦρκοι τῆς περιφέρειας Καϊλαρίων). Αὐτὰ τὰ χωριά καλεῖ ὁ Ἑβλιγιᾶ, σ. 176-180, χωριὰ τοῦ Καραμπέγ-Ἵτσι. Τὸ Καραμπέγ-Ἵτσι κατὰ τὸν Δημητριάδην εἶναι ἡ Καρατζόβα. Ἄλλ' αὕτη (ἡ Καρατζόβα) εὐρίσκετο, ὡς γνωστὸν, ἀπώτερον εἰς τὴν περιφέρειαν Ἑδέσσης... Ἀπὸ τὰ Καραγιάννια μνημονεύεται καὶ συμμορία κλεφτῶν κατὰ τοὺς ἐσχάτους χρόνους τῆς τουρκοκρατίας. Ἀπὸ τὸ Σαρανλάρ ἦτο ὁ Ἀρίφ ἐφέντης με 10 παλληκάρια, Κονιάρους, καὶ ἓνα Ἀρβανίτην λεγόμενον Μερτζιούνη. Γύριζαν εἰς περιοχὴν Πεκρεβενίκου καὶ

τοῦ Σεχσάν» καλούμενα ὑπὸ τοῦ Ἐβλιγιᾶ ἀπὸ τοῦ παραδοθέντος εἰς αὐτὸν, ὡς εἶναι πιθανόν, ὀνόματος τοῦ σχέσιν ἔχοντος πρὸς τὸ γνωστότερον καὶ ἐπικρατέστερον πρὸς τὰ ἐκεῖ Σισάνιον, ὡς ἔδραν Δεσπότη (τὸ 1662 ἄρχοντες τοῦ Σισανίου ἀνεγείρουν ναόν, ὡς ἐλέχθη ἀνωτέρω). Δὲν ἠμπορεῖ νὰ ὑπάρξῃ ἀμφιβολία ὅτι κατ' ἀνάγκην πρόκειται περὶ τοῦ ὄρεινου ὄγκου τοῦ Ζυγοῦ, Σινιάτσικου-Μουρικίου, διότι τοῦ Ναλμπάνκιοῦ νοουμένου ὡς γωνίας τριγώνου αἱ δύο πλευραὶ διαγράφονται ἀπὸ τῶν κατευθύνσεων τοῦ Ἐβλιγιᾶ: Κλεισούρας, Παλαιοχωρίου ἢ μὲν, Πεκρεβενίκου, Σουλπόβου (σύρριζα Σινιάτσικου), Γκουρτζιόβαλης, Καραγιαννίων ἢ δέ. Ἐδῶ ἐπάνω ἐπὶ τοῦ καταφύτου Ζυγοῦ ἔχει τὸ λημέρι του ὁ καπετάνιος Πᾶνος μὲ τὴν ἀξιόμαχον δυνάμιν του. Ἔχει κάμει προηγουμένως δύο ἐπιδρομάς: μίαν νυκτερινὴν εἰς αὐτὴν τὴν πόλιν τοῦ Μοναστηρίου, ὅπου καὶ κατελαφυραγώγησε τὸ μπεζεστένι του — ὁ Ἐβλιγιᾶ Τσελεμπῆ εὐρέθη τότε ἐντὸς τῆς πόλεως — καὶ ἄλλην εἰς τὸ πανηγύρι ἀπὸ τὸ Μοσχολούρι τῆς Ἐλασσόνας (*Μασκλὸρ Παναῖρ*).

Νὰ ἀνέλθῃ μὲ τὴν ἐκ 40 ἀνδρῶν δυνάμιν τῶν ἀκολουθῶν του ὁ Ἐβλιγιᾶ ἢ νὰ ἀφήσῃ τοὺς φόρους χωρὶς νὰ τοὺς εἰσπράξῃ ἀπὸ τὰ ἐκεῖ ἐπάνω χωριά; Λαμβάνει τὴν τολμηρὰν ἀπόφασιν νὰ μεταβῇ ἀπὸ Ναλμπάνκιοῦ πρὸς συνάντησιν τοῦ καπετάνιου μὲ μόνην συνοδείαν ἓνα ὑπηρέτην του. Ὑπονοεῖται προγενεστέρα συλλογὴ πληροφοριῶν περὶ τοῦ ποῖος ἦτο ὁ Πᾶνος κ.λ., ὡς θέλει φανῆ κατωτέρω. Καὶ τώρα ἀφήνομεν αὐτὸν τὸν Ἐβλιγιᾶ νὰ ἀφηγηθῇ πῶς ἔπιανε τὸν ἀνήφορο κ.λ.:

«Ἀφοῦ ἀνέβηκα σὲ τρεῖς ὥρες τὸ βουνὸ Σισάν, εἶδα τὰ ἐξῆς: Ἐνας πολεμόχαρος ἄπιστος ἦρθε καὶ μοῦ εἶπε:

—Βρὲ Τοῦρκε, τί δουλειὰ ἔχεις στὰ βουνὰ αὐτά; Ὁ φτωχὸς εἶπα:

—Ἦρθα στὸν φίλο μου Πᾶνο Μπέη. Εἶναι ἀνάγκη νὰ τὸν συναντήσω.

Τότε ὁ ἄπιστος ἔφυγε κι ἐπιστρέφοντας εἶπε:

—Ἐλα, πᾶμε.

Ξεπέζεψα καὶ μπήκαμε σ' ἓνα πυκνὸ δάσος. Περάσαμε ἀνάμεσα ἀπὸ πεντακόσιους μὲ ἐξακόσιους μαχητικοὺς ἄπιστους. Ἦταν ζωσμένοι μὲ δύο καὶ τρία πιστόλια καὶ ντουφέκια καὶ στὰ χέρια τους [κρατοῦσαν] ἄγριες πάλες. Καὶ ἀπὸ τὶς δύο μεριές ἔψηναν ὡς τριακόσια ἀρνιά καὶ γουρούνια. Ἐκατοντάδες ράφτες ἔκοβαν καὶ ἔραβαν ροῦχα γιὰ τοὺς ἄπιστους μὲ τὶς τσόχες ποὺ εἶχαν πάρει ἀπὸ τὴν πόλιν τοῦ Μοναστηρίου καὶ ἀπὸ τὸ Μασκλὸρ Παναῖρ.

Βλέποντάς τα αὐτὰ προχωροῦσα. Εἶδα πῶς ἓνα παλικᾶρι ἄπιστο, μὲ κόκκινο γιλέκο πανοπλίας, ξέσκεπο καὶ ξυρισμένο, σηκώθηκε ὄρθιο καὶ εἶπε:

—Βρὲ ἄνθρωπε, καλῶς ἦρθες. Ἐγὼ ὁ φτωχὸς ἀπάντησα:

—Καλῶς σὲ βρῆκα καὶ μὲ χαρὰ ἔφτασα στὴν ἐξοχότητά σου.

Ἰκονομοῦσαν τίποτε διὰ τὰς οἰκογενείας των. Στὸ Σύνταγμα κατέβηκαν στὴν Κοζάνη, ὅπου ἢ (τουρκικὴ) Διοίκησις τοὺς ἐφίλεψε.

—Πῶς ἤρθες στὰ βουνὰ αὐτὰ χωρὶς νὰ φοβᾶσαι; ρώτησε. Ἐγὼ ὁ φτωχὸς ἀπάντησα:

—Αὐτὸς ποὺ βαδίζει μὲ τὰ πόδια στὴ θρησκεία τοῦ Μωάμεθ καὶ τοῦ Ἰησοῦ δὲν πεθαίνει. Ἀλλὰ ἐγὼ ἤρθα νὰ πεθάνω. Στὰ χωριὰ ποὺ βρίσκονται στὸ βουνὸ αὐτὸ ὑπολείπονται τρία φορτώματα ἀπὸ τὰ ἄσπρα τῆς «ἄξιας ζωοτροφιῶν». Ὁ καδῆς ἀπὸ τὸ δικαστήριό μου ἔδωσε τὸ τεφτέρι. Ἄν ὁ Μελέκ Ἀχμέτ Πασὰς πῆ: «Ποῦ εἶναι τὰ λεφτά μου;» κι ἐγὼ πῶ: «Δὲν μπόρεσα νὰ τὰ πάρω», ἂν πῆ: «Ποῦ εἶναι ἡ περιουσία τοῦ καδῆ;» εἶναι πιθανὸν ὁ καδῆς νὰ μὴν ἔχη δώσει τὴν περιουσία του καὶ τότε ὁ Μελέκ Ἀχμέτ Πασὰς μπορεῖ νὰ μὲ φυλακίσῃ καὶ νὰ πάρῃ ἀπὸ ἐμένα τὸ ποσὸ γιὰ τὰ βουνὰ αὐτά. Κι ἐγὼ ἀπὸ τὴν πίκρα μου ἔβαλα τὸ κεφάλι μου στὸ δισάκι [τῆς σέλλας] κι ἤρθα σὲ σᾶς. Κάνε ὅ,τι νομίζεις. Νὰ ἡ ζωὴ μου, νὰ καὶ τὸ κεφάλι μου.

Ὁ Πάνος εἶπε:

—Δὲν εἶναι δικό σου τὸ σφάλμα. Εἶναι ὁλότελα σφάλμα τῶν ἄπιστων καδῆδων σας ποὺ δίνουν τὸ τεφτέρι. Οἱ καδῆδες καὶ οἱ μουεζίνηδες τοῦ βιλαετίου καταπιέζουν τοὺς ραγιαδες. Ἀλλὰ μὲ τὴ βοήθεια τοῦ Θεοῦ τὸν καδῆ αὐτὸν μὲ κάποιο τρόπο θὰ τὸν σκοτώσουμε, γιὰ νὰ παραδειγματισθῇ ὁ κόσμος. Κοίτα ἐδῶ, γενναῖε ἄνδρα, δὲν μὲ ξέρεις ἐμένα;

—Ὅχι, εἶπα. Ὁ Πάνος εἶπε:

—Δὲν εἶμαι ἐγὼ ὁ πουλητῆς σερμπετιοῦ Πάνος, ποὺ ἐσὺ μιὰ φορὰ μοῦ ἔδωσες στὴ βάση τοῦ λουτροῦ τοῦ Μαχμούτ Πασᾶ στὴν Κωνσταντινούπολη τὸ χαρτί τοῦ χαρατσιοῦ μου παίρνοντάς το ἀπὸ τὸν τελῶνη (gümriik emîni) Ἀλλῆ Ἀγά;

Σὰν τὰ εἶπε αὐτά, ἡ καρδιά μου ἤρθε στὸν τόπο της. Ἀμέσως εἶπα:

—Σὲ γνώρισα. Καὶ λέγοντας «Καρδιά μου» φιληθήκαμε καὶ εἰδωθήκαμε ὅπως ἔπρεπε.

Ἀφοῦ φάγαμε ψητὸ ἄρνι, διέταξε καὶ φόρτωσαν ἀμέσως σὲ ἓνα φορτηγὸ ζῶο τὰ τρία φορτώματα ἄσπρα καὶ μοῦ ἔδωσε δέκα κομμάτια τσόχα τῆς Ἀγκόνας, πενήντα τόπια ἀτλάζι, δέκα τόπια φράγκικο βελουῶδο, δέκα ζῶα φορτωμένα μὲ καπνὸ καὶ γιὰ μένα τὸν φτωχὸ διακόσια βενέτικα χρυσὰ καὶ στοὺς σαράντα ἀκολούθους ποὺ ἦταν κάτω ἀπὸ ἓνα κομμάτι μαύρη τσόχα γιὰ μιὰ φορεσιά. ἤρθε μαζί μου ὡς κάτω στὴν κοιλάδα καὶ ἀφήνοντάς με νὰ συναντήσω αὐτοὺς ποὺ μὲ ἀκολουθοῦσαν γύρισε πίσω. Ἀκόμη καὶ τὰ φορτηγὰ ζῶα ἔμειναν μαζί μας. Ὅλοι οἱ ἀκόλουθοί μου ἔμειναν κατάπληκτοι. Καὶ αὐτοὶ χάρηκαν, ὅταν τοὺς ἔδωσα τὶς τσόχες τους.

Δόξα τὸν Θεό, περνώντας καὶ αὐτὴ τὴν περιπέτεια πήραμε, ἀντὶ γιὰ ἓνα φόρτωμα ἄσπρα, τρία φορτώματα καὶ τὴν ἄξια περίπου ἑνὸς φορτώματος σὲ ἔμπορεύματα. Ἀφοῦ ἔτσι εἰσπράξαμε τὰ χρήματα ἀπὸ τὸν καζὰ τοῦ Τζουμᾶ-Παζαρί []».

Τὸ στρατόπεδον τοῦ Πάνου εὐρίσκετο κατὰ τὰ ἀνωτέρω ἐντὸς πυκνοῦ

δάσους. Ἀσφαλῶς ἦτο καλοκαίρι εὐνοοῦν καὶ δικαιολογοῦν εἰς τοὺς τόπους τούτους κίνησιν δι' ἐπιδρομάς. Ἡ παρουσία τῶν κτηνοτρόφων ἦτο ἐποχιακὴ (καὶ διὰ τὰ πολλὰ ἄρνιά). Οἱ ραφτάδες θὰ ἦσαν ἐκ τῶν μεταξύ τῶν κτηνοτρόφων ἢ τῶν παρακολουθούντων αὐτοὺς εἰδικῶν τῆς τέχνης, ὡς καὶ ἐκ τῶν πλησίον οἰκισμῶν. Ἄξιον ὁμῶς προσοχῆς εἶναι ὅτι περὶ οὐδενὸς τῶν οἰκισμῶν (ἦσαν χριστιανικοὶ) οὐδὲ τοῦ Σισανίου κάμνει μνεῖαν ὁ Ἐβλιγιᾶ ἐσκεμμένως ἢ διότι, καθ' ἃ ἐντοπίζομεν περίπου τὴν θέσιν, οὐδένα εἶδεν, ἐὰν δὲν ἐκρατήθη ἐπὶ ἡμέρας «ἀφοῦ φάγαμε ... διέταξε καὶ φόρτωσαν ἀμέσως ... ἦρθε μαζί μου ὡς κάτω στὴν κοιλάδα». Ἀλλὰ λαμβάνων τοὺς φόρους κατὰ τὸ τεφτέρι τοῦ καδῆ δὲν ἐγνώριζε διὰ ποῖα χωριά; Εἶναι ὀλίγον παράξενον.

Νὰ θεωρηθῆ ὡς φανταστικὴ ἢ περιπέτεια αὕτη τοῦ Ἐβλιγιᾶ τοῦλάχιστον κατὰ μέρη; Νὰ περικαλύπτεται ταπεινωτικὴ αἰχμαλωσία τοῦ Τούρκου ἐπισήμου εἰς τὴν καθ' ὅλα γενναιοψυχίαν καὶ τὸν ἵπποτισμὸν τοῦ καπετάνου Πάνου; Τὰ φορτώματα εἰς ἄσπρα (ἀντὶ δι' ἓν τρία) καὶ τὰ λοιπὰ δῶρα καὶ πρὸς τοὺς μὴ παρόντας ἀκολουθοῦς τοῦ Ἐβλιγιᾶ εἶναι πολλὰ καὶ γενναῖα, πράγματι δὲ ταῦτα συνάδουν πρὸς τὴν χαρὰν ἐκ τῆς παλαιότερας τῶν δύο ἀνδρῶν γνωριμίας, ἐκ τῆς ὁποίας μνήμην εὐεργεσίας διέσωζεν ὁ πωλητῆς ἄλλοτε σερμπετίου ἐν Κωνσταντινουπόλει.

Τέλος εἰς τὸ τόλμημα τοῦτο τοῦ Ἐβλιγιᾶ δὲν ἠμπορεῖ κατὰ τὸ γενικώτερον νὰ ὑποκρύπτεται σκόπιμος πρόθεσις τοῦ ἰδίου ἢ καὶ ἐντολὴ τῆς Διοικήσεως πρὸς δελεαστικὸν συμβιβασμὸν μὲ τὸν λίαν ὀχληρὸν Πᾶνον — οἱ ἀναγνώσται θὰ ἦσαν Τούρκοι καὶ ἡ προσπάθεια θὰ ἀπέτυχε τότε—, ἦτοι πρὸς μετάπτωσιν τοῦ καπετάνου εἰς τὸ ἐγγὺς σύνηθες στάδιον τοῦ ἄρματολοῦ;

Καὶ πρὸς ἄλλας ἀπορίας ἄγει ἡ διήγησις τοῦ Ἐβλιγιᾶ, παραστατικὴ, μεγαλειώδης, συγκινητικὴ, ἀλλ' ἐν τῷ παρόντι ὁ λόγος ἡμῶν ὑπῆρξε πλέον ἐκτενῆς τοῦ ζητουμένου. Τὰ περὶ τὴν Βλάτσην βουνὰ συνδέονται πάντως μὲ σημαντικὰς καὶ περιφανεῖς σελίδας τῆς κλεφτουριᾶς παλαιότερων χρόνων, ἀγνώστους μέχρι τοῦδε, καὶ ἐν τῷ προσώπῳ ἐνὸς καπετάνιου Πάνου λεγομένου¹.

1. Ὡς πρὸς τὴν ἀφετηρίαν ἐκκινήσεως τοῦ Πάνου κατὰ τὴν ἐπιδρομὴν του εἰς τὸ Μοναστήρι ὁ ἐκδότης τοῦ Ἐβλιγιᾶ ἔδει νὰ δώσῃ πολλὴν προσοχὴν, διότι γράφων, σ. 160, «στὰ χειρόγραφα (ὅλα;) τὸ ὄνομα τοῦ βουνοῦ εἶναι κατεστραμμένον» καὶ εἰς τὸ κείμενον παραδίδων «Σάπκα» καὶ εἰς τὴν εἰσαγωγὴν, σ. 58, «μᾶλλον πρόκειται γιὰ τὸ βουνὸ Σιάπκα, δηλαδὴ τὸ Τιτάριον παρὰ τὰ Σέρβια», ἐκτὸς τοῦ ὅτι δὲν εἶναι ἀκριβὴς εἰς ἓν κύριον καὶ ἐνδιαφέρον σημεῖον ἐκθέτει ἡμᾶς εἰς παραπλάνησιν, ἐνῶ ἀφήνει ἀνοικτὸν τὸ ὑπὸ τῆς Cvetkova παραδοθὲν Sbka (Sibka), Sika δι' ἀνάλογα συμπεράσματα. Ἐπειτα πῶς συμβιβάζεται τὸ νόημα τοῦ κειμένου τοῦ Ἐβλιγιᾶ: «Ἐπειδὴ πάλι ὁ ἄπιστος Πάνος ποῦ εἶχε λεηλατήσῃ τὴν πόλιν τοῦ Μοναστηρίου βρισκόνταν στὰ βουνὰ Σεχσάν». Ποῦ λοιπὸν εὐρίσκεται ἡ ἀλήθεια; Καὶ δὲν πρέπει νὰ ἀπορῆ κανεὶς, πῶς κλεφτουριὰ ἀπὸ Σιάπκαν Σερβίων ὤδευσε διὰ τὸ Μοναστήρι μέσῳ τῶν πυκνῶν συστάδων Κονιαροχωρίων τῶν πεδινῶν Σαριγκιόλ-Καϊλαρίων-Φλωρίνης χωρὶς πλευρικὴν στήριξιν; Ἡ τί θὰ ἔλεγε κανεὶς διὰ τὸ δρομολόγιον

Πρὸς τὴν ταύτισιν τούτου τοῦ Πάνου μὲ τὸν Μεγδάνην, τὸν ἄνευ μικροῦ ὀνόματος γνωστόν, τὸν ἀρχικῶς κλέφτην καὶ εἶτα ἀρματολὸν δράσαντα ἀπὸ τοῦ 1660 μέχρι 1685 ἢ 1690 (ἢ καὶ 1700) εἰς τὴν αὐτὴν περιοχὴν συγκλίνουσι τὰ ὑπὸ τοῦ Κασομούλη κυρίως παραδοθέντα ἐν συνδυασμῶ καὶ πρὸς ἄλλας μικροτέρας συμπληρωματικὰς πληροφορίας¹. Ἀπὸ τὴν ἐπὶ τοῦ θέματος Μεγδάνη ἀπασχόλησιν καὶ ἡμῶν ὑπενθυμίζομεν μόνον ὡς περισσότερον σχετικὴν ἐνταῦθα τὴν ἐκ Βελβενδοῦ ἐνθύμησιν τοῦ 1695 «ἔβγαλαν τὸ Μιτάνη ἀπὸ τὸ ἀρματολίκι καὶ ἔβαλαν τὸν Ἀλημάνη», ὅπου, ὡς παρατηρήσαμεν ἤδη, τὸ Ἀλημάνης εἶναι ἐπώνυμον, οἰκογενειακὸν εἰς τὴν περιφέρειαν Σερβίων διασωζόμενον, ὅπερ ἀντιτίθεται οὐχὶ ὡς προσηγορικὸν μεϊτάνης-κλέφτης κ.λ.² Διὰ κλέφτην, νέον, τὸ βαπτιστικὸν ἔφθανε: Πᾶνος (ὡς Φώτης, ἐννοεῖται ποῖος, ὁ βασιλεὺς τῶν ὀρέων Γιανκούλας), μὲ τὸ ἐπώνυμον ὁ ἀνεγνωρισμένος ἀρματολός, Μεγδάνης.

2. Τὰ ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ ΙΖ' αἰῶνος ἀδιαφιλονίκητα δείγματα διαμαρτυρίας τῶν περὶ τὴν περιοχὴν τοῦ Σινιάτσικου ζώντων ἢ συναγομένων ἄλ-

ἐκ Σίικας Βουλγαρίας; Θὰ εὐωδοῦντο πολλά, ἐὰν τὸ ὄνομα τοῦ βουνοῦ, τὸ κατεστραμμένο στὰ χειρόγραφα, ἀντὶ Σιάπκα, SBKA, ἦτο (ἀνεγινώσκετο) Σινιάτσικου (βέβαια τά: S.K. ἢ καὶ τὰ I, A). Τὸ ὄνομα τοῦ ἀρχηγοῦ Bayo, τὸ ὁποῖον ἐχρησιμοποίησεν ἡ Cvetkova, ἢ μπορεῖ νὰ φαίνεται ὅτι εὐνοεῖ τὴν ἀποψίν της, νὰ ἐξάρη δηλαδὴ ἐν τῷ προσώπῳ του ὡς «Βουλγάρου βοεβόδα» τὴν δρᾶσιν τῶν ὁμοεθνῶν χαϊντούκων τῶν μέσων τοῦ ΙΖ' αἰῶνος ἐντὸς τοῦ μακεδονικοῦ χώρου. Ὅπως ἐξ ἀντιθέτου ὀλίγον πατριωτικὰ καὶ τὰ ὑπὸ τοῦ Δημητριάδου, σ. 59, γενικώτερα «ἀπίθανο ἕνας Βούλγαρος βοεβόδας νὰ ἔχη κρησφύγετό του ἀνάμεσα σὲ τέτοια χωριά». (Σιάτιστα δηλ., Βλάτσι, Βογατσικό καὶ Σισάνιο). Τέλος πάντων ὁ φέρων τὸ ὄνομα Bayo (bajo, Iano, babo εἰς *Δελτίον Βουλγαρ. Βιβλιογραφίας*, Περίοδος β', ἔτ. 9ον, 110-112, Θεσσαλονίκη) ἦτο ὁπωσδήποτε Βούλγαρος; Δὲν ἐρωτᾶται πόθεν. Ἄλλ' ἢ μπορεῖ νὰ εἶναι χρήσιμος ἢ παρεμβολὴ λεπτομερειῶν τινῶν σχετιζομένων μὲ τὸ ὄνομα Bayo καὶ ἀναφερομένων εἰς αὐτὸν τὸν χῶρον, ὅπου ὁ ἴδιος ἐστρατοπέδευε καὶ κατέφευγε. Μπαΐου οἰκογένειαν παλαιὰν γκραϊνικήν ἔχει τὸ Βλάτσι καὶ Χατζημπάϊον τὸ 1806 καὶ πρῶτῳ εἰς τὴν διασπορὰν πρὸς Σερβίαν-Αὐστρίαν Μπαΐοι, -τσοι, περιώνυμοι μὲ οὐγγρικοὺς καὶ αὐστριακοὺς τίτλους εὐγενείας, ἄλλος βαρῶνος, ἄλλος γαμβρὸς ἐπὶ θυγατρὶ τοῦ Ὀβρένοβιτς καὶ ὁ προπάππος τοῦ Γιάγκου (Μπαΐος) παραγγέλλων εἰς τὴν διαθήκην του ὁ υἱὸς του νὰ γνωρίζῃ τὴν ἐλληνικήν, ὡς ὁ D. Ρορονιό, *O Cincarima*, 1937, 321-322, μᾶς παραδίδει. Ἡ παρεμβολὴ αὐτὴ, ἐννοεῖται, ἀφορᾷ περισσότερον εἰς τὰ οὐχὶ ἐπὶ ἀσφαλῶν στοιχείων γενικὰ συμπεράσματα. Δὲν χρειάζεται δὲ διασάφησις εἰς τὸ ὅτι οἱ ἀντιτιθέμενοι πρὸς τὴν τυραννίαν δὲν ἀνήκον εἰς μίαν μόνον ἐθνότητα κ.λ.

1. Εἰς πρόσφατον δημοσίευμα γράφων ὁ Ἰ. Βασδραβέλλης, *Μακεδονικά* 13 (1978) 435-36 «Πρόκειται γιὰ τὸν Πᾶνο Μεϊντάνη ... ἀπὸ τὸ Ράκοβον» ἀποκλείει πᾶσαν ἀμφισβήτησιν. Ἀλλὰ ἀπὸ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ χειρογράφου ἐγκυρώτερον ἢ μπορεῖ νὰ ἀποδειχθῇ ἀντὶ τοῦ Πᾶνος τὸ Νάνος κ.λ. ἢ καὶ ὁ ὑπὸ τοῦ Κασομούλη ὀνοματιζόμενος Μεγδάνης Νικόλαος, *Ἐνθυμήματα*, Α', 6, σημ. 2, νὰ ὑποστηριχθῇ διὰ τινος νέου στοιχείου.

2. *Γραπτὰ μνημεῖα*, 54, καὶ τὴν παρατήρησίν μου διὰ τὰ δύο ἐπώνυμα βλ. Ὁ Χαρίσιος Δ. Μεγδάνης, εἰς τὴν ἐκδοσιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν, ἔκδ. ... Ἀθῆναι 1971, ἀριθ. 1, 33-35.

λοθεν πρὸς τὴν κυρίαρχον Ἐξουσίαν, ὀχλήσεων αὐτῆς, ἂν μὴ καὶ ἀπειλῆς τῆς, αὐτὰ καθ' αὐτὰ ἐπέβαλλον τὴν ἀνάγκην λήψεως μέτρων ἀντιμετωπίσεως. Ἡ ἀνάθεσις τῆς ἐποπτείας εἰς ὑπηρεσίαν ἐλέγχου ἦτο ἐκ τῶν οὐχὶ ἀσυνήθων λύσεων ἀπὸ πλευρᾶς τοῦ Κράτους, ἀρεστῆς γενομένης καὶ τῆς ἐναλλαγῆς καταστάσεως τοῦ κλέφτη εἰς ἄρματολόν.

Ἀπὸ τῆς αὐτηκοῖας καὶ αὐτοψίας τοῦ Ἐβλιγιᾶ καὶ ἐπὶ μακρὸν ἐφεξῆς ἡ ἱστορία ἀφήνει κενόν. Ἀπὸ τὸν ὑφιστάμενον ὅμως εἰς Βλάτσην θεσμόν τοῦ ἄρματολοῦ τῆς περιοχῆς πρὸ τῆς ἀνυψώσεως τοῦ Ἀλῆ πασιᾶ καὶ τῆς προωθήσεώς του εἰς τὴν Δυτικὴν Μακεδονίαν συνάγεται τὸ ἐξ ἀνάγκης ἔγκαιρον τῆς παραχωρήσεως προνομίων τινῶν ἀρμοδιότητος ἄρματολικίου. Οὕτω, καθ' ἃ καὶ ἐν ἀρχῇ εἶπομεν, χάρις εἰς τὸν Κασομούλην περισυλλέξαντα πληροφορίας καὶ περὶ τῶν ἄρματολῶν τῆς περιοχῆς τῆς ἄνω τοῦ Ἀλιάκμονος, μανθάνομεν ὅτι οἱ «Μπλατζιῶται» Βράκας καὶ Δόκος ἦσαν οἱ τὴν ἐξουσίαν τοῦ ἄρματολοῦ ἀσχοῦντες ἄνω τῆς Μπίστριτζας καὶ ἐπαπειλοῦντες «τὰ πέριξ Καστορίας, Σιατίστης, Κοζάνης, Βεροίας, Βοδενῶν» καὶ ὅτι «ἡ μνήμη ἀφήνει πολλὰ ἀνδραγαθήματα τούτων εἰς τοὺς κατοίκους τῶν χωρίων καὶ κωμοπόλεων ἐκείνων ἕως ὅτου ἔζησαν». Τὸ 1785 ἢ 1790 δολοφονοῦνται ἀμφοτέροι, ἀλλ' ἡ θέσις των ἔμεινεν ἔκτοτε «χηρεύουσα», διότι «ἄλλος δὲν ἠδυνήθη νὰ τοὺς διαδεχθῆ ἢ νὰ ἐντείνῃ τὴν δυνάμιν του»¹.

Τὰ ὡς ἀνωτέρω διὰ τὸ ἄρματολίκι τῆς Βλάτσης δὲν ἠμπορεῖ νὰ προέρχωνται ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον ἀπὸ τὴν ἀφήγησιν τοῦ Στρογγύλη Σπορνάρη. Ἀνάγκη νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν μας ὅτι καὶ αἱ ἀναμνήσεις τοῦ Κασομούλη αἱ οἰκογενειακαὶ — ἐκ μητρὸς ὁ ἴδιος ἦτο Βλατσιώτης² — κάποια στοιχεῖα ἐξηκριβωμένα πως θὰ συνεισέφερον. Διότι ὁ πατήρ του εἶχε μετοικήσει εἰς τὸ Βλάτσι «προσκολληθεὶς εἰς τὸν Ἰωάννην Φαρμάκην, θεῖον» τῆς γυναικός του, μετὰ τὰ ἐν Κοζάνῃ αἱματηρὰ γεγονότα τοῦ 1795 (1797 βλ. κατωτέρω εἰς Ἰ. Φαρμάκην), ὅταν ὡς ὀπαδὸς τοῦ δημοκρατικοῦ Αὐλιώτου ἐπολέμησε τοὺς Ἀληπασιαλῆδες. Δι' αὐτὸ εἰς ὑποσημείωσίν του γράφει συμπληρωματικῶς (ὁ Κασομούλης) ὅτι ὁ Βράκας καὶ ὁ Δόκος «ἐδολοφονήθησαν παρ' ἑνὸς Γαλάνη ἀδελφοποιτοῦ των εἰς τὸ Μπλάτσι»³, γεγονὸς λεπτομερειακόν, τὸ ὁποῖον εἶναι ἀμφίβολον, ἂν ἠμποροῦσε νὰ γνωρίζῃ ὁ Στρογγύλης.

1. Ἐνθυμήματα, Α', 17, σημ. 2.

2. Αὐτόθι, σ. ν'.

3. Εἰς τὰς παλαιότερας τῶν γηγενῶν οἰκογενείας Βλάτσης καταλέγεται ἡ τοῦ Γαλάνου μὲ κυρίαν ἀσχολίαν τὴν γεωργίαν. Ὁ Γαλάνος (καὶ κοινῶς -ους ὄχι Γαλάνης, ὁ Γιάννης Γαλάνος εἰς τὸ κατάστιχον ἔτους 1806, *Μακεδονικά* 4, 1955-60, 183), κατὰ τὰς ἀναμνήσεις, εἶχεν 9 κορίτσια. Ἐνα ἔδωκεν εἰς τὸν Σκρόφα (πάππον ἐκ μητρὸς τοῦ Χρ. Στάχταρη, χρυσοχόον), ἄλλο εἰς τὸν Τσίκαλαν (Κεραμάρην ἄλλως, πάππον τοῦ Ἀντωνίου Κεραμοπούλλου), τρίτον εἰς τὸν Μήτην (Δημ.) Καλιντέρην (πατέρα τοῦ πάππου μου). Ὁ μακαρίτης Ἀντώνιος (Κεραμόπουλλος) ἐμνημόνευε πολλάκις τὰ τῆς συγγενείας μας,

Ἀξιοσημείωτον ἐπίσης εἶναι τοῦτο: Ὁ Γιαννάκης Φαρμάκης μυθωδῶς παραδίδεται καὶ ἐγράφη ὑπὸ μορφὴν ἐπίσημον ὅτι ἐχρημάτισεν ἄρματολὸς τῆς περιφερείας — πολιτικὴν ἐξουσίαν ἤσκει πάντως εἰς Βλάτσην, — τὸν θεσμὸν τοῦ προεστοῦ θὰ ἴδωμεν κατωτέρω ἀπὸ τοῦ 1806. Ἀλλ' ἐὰν τοῦτο ἦτο ἀληθές, δὲν θὰ ἐμνημόνευεν ὁ Κασομούλης τὸν θεῖον τῆς μητρὸς του ὡς διάδοχον ἄρματολόν; Θὰ διετύπωνε δὲ τότε «ἔκτοτε ἄλλος δὲν ἠδυνήθη νὰ διαδεχθῆ (τὸν Βράκαν καὶ Δόκον);». Καὶ ἔτι πλέον. Ὁ Γιαννάκης Φαρμάκης χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὸν ἴδιον τὸν ἀνεψιὸν του (Κασομούλην) ὡς «περίφημος ἀρχιποιμὴν», ὅταν βοηθῆται ἀπὸ τοὺς Λαζαίους καὶ Τζιαραίους νὰ δραπετεύσῃ περὶ τὸ 1808 τὸν Ἰανουάριον διωκόμενος ὑπὸ τῶν ὀργάνων τοῦ Ἀλῆ. Ἦτοι ἐκ τῆς γνωριμίας του ὡς ἄρματολοῦ μεταγενεστέρως, ἀπεδόθη κατὰ τὸ πιθανώτερον καὶ ἰδιότης του καὶ εἰς Βλάτσην¹.

Ὅπωςδὴποτε ὅμως ἀπὸ τὰ στάδια τῆς ἀπὸ τοῦ 1803-1821 μακροχρονίου δράσεως αὐτοῦ τοῦ Φαρμάκη, ὡς καὶ ἐνὸς ἐτέρου συγχρόνου του, τοῦ Γ. Ζάγλα, ὡς θὰ ἴδωμεν καὶ κατωτέρω εἰς τὸ περὶ τῶν ἀγωνιστῶν ἰδιαίτερον κεφάλαιον, συνάγεται ὅτι εἰδικαὶ συνθῆκαι τοπικῶς δὲν ἠύνόουν τὴν πολεμικὴν δραστηριότητα — ἐγγὺς εἰς Μοναστήρι ἢ Ὑπερτέρα Ἐξουσία τοῦ Ρούμελη Βαλεσί, πολυπληθέστατα Α τὰ Κονιαροχώρια τῶν κάμπων, γειτνιάζουσα ΒΔ ἢ Ἀρβανιτιὰ καιροφυλακτοῦσα διὰ λεηλασίας, νωπὰ τὰ δεινοπαθήματα τῶν προσφύγων τοῦ 1770 ἐκ τῶν περὶ τὸν Γράμμον οἰκισμῶν, ἀδυσώπητος εἰς τοὺς ἀπειθαρχοῦντας ὁ οὐχὶ μακρὰν Ἀλῆς, πρόσθετες καὶ τὸ εἰς ἀποδημίαν τελῶν δυναμικὸν εἰς ἄνδρας τῆς περιοχῆς (ξενιτεμένοι) — διὸ καὶ πέραν τῶν τοπικῶν ὀρίων καὶ εἰς ἀκτῖνα εὐρυτέραν ἠναλώθησαν ἀμφοτέροι μαχόμενοι. Κατόπιν τούτων ἠμπορεῖ νὰ δίδεται καὶ κάποια ἐξήγησις εἰς τὴν ἐπιφυλακτικὴν συμπεριφορὰν τῆς καθ' ὅλου περιοχῆς τοῦ ἀρματολικίου κατὰ τὸ 1821 παρὰ τὴν βεβαιότητα τῆς πληροφορίας ὅτι ἡ Βλάτση, ἡ Σιάτιστα, ἡ Καστοριά, τὸ Βογατσικόν, ἡ Κλεισούρα καὶ τὸ Σαρακίνοβον, ἦτοι αἱ ἀξιολογώτεραι πόλεις καὶ κωμοπόλεις τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας, ἦσαν μεμυημένοι εἰς τὴν ἐπαναστατικὴν κίνησιν, κατὰ τὰ ὑπὸ τοῦ Εὐστ. Στουγιαννάκη γραφέντα περὶ τῆς Ναούσης².

μακρινῆς ἔστω, σουίζουμάσταν μιὰ φορὰ καὶ ὑπερηφάνως ἐπανελάμβανε τὸ στιχάκι τοῦ ταχταρίσματος: κι ἀπ' τοῦ Γαλάνου τῆ μεριά, ἐννοῶν ἀπὸ τρανὸ τζάκι.

1. Ἐνθυμήματα, 70.

2. Βλ. Εὐστ. Στουγιαννάκη, Ἱστορία Ναούσης, 157.

Δ'. Η ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ

1. Κτήσις τῆς Σουλτανομήτορος

Ἡ Βλάτση ἦτο κεφαλοχώρι καὶ ὑπήγετο ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν τῆς Σουλτανομήτορος. Διὰ τὴν ἐξάρτησίν της αὐτὴν κατ' εὐθείαν ἀπὸ τὴν Σουλτάναν διετέλει ὑπὸ προστασίαν τινὰ ἔναντι τῆς ἐκάστοτε βουλήσεως τῶν ἐπιτοπίως ἰσχυόντων. Σχετικὸν ἀποδεικτικὸν δὲν παραδίδεται ἐκ τῶν χρόνων, ἀλλ' ἐξ ὀλίγων μεταγενεστέρων στοιχείων ἀναφερομένων εἰς τὰ ἐπακόλουθα ἐκ τῆς προωθήσεως τοῦ Ἀλῆ πασιᾶ εἰς τὴν Δυτικὴν Μακεδονίαν, ἀνατρεχόντων δ' ἐνίοτε εἰς τὰ προγενέστερα, διοικητικὰ κ.λ.

Ἦτο ἡ Βλάτση κεφαλοχώρι καὶ μνημονεύεται ὡς κεφαλοχώρι εἰς τὰ βιβλία τοῦ Κτηματολογίου κατὰ τὰ ἐν τῇ ἱεροδικαστικῇ ἀποφάσει τοῦ 1828¹. «Ἐξ ἀρχῆς ἦταν τῆς Σουλτάνας» διατυποῦται εἰς τὴν πρὸς τὸν Οἰκουμενικὸν Πατριάρχην ἀναφορὰν τῶν χωριανῶν ἔτους 1820 μὲ ἐνδιαφέροντα καὶ τὰ ἐν συνεχείᾳ γραφόμενα περὶ τοῦ χωρίου ὅτι «ἐξ ἀρχῆς» τότε ἦτο «ὑπὸ τῷ ὀνόματι Σελενιτζ Δερβέντι καὶ πρῶτον τῆς Ἐπαρχίας τοῦ Σισανίου καθὼς θέλετε πληροφορηθῆ καὶ ἀπὸ τὸ μπεράτι τοῦ Ἰσπαχῆ μας Χουσεῖν ἀγά»².

Ἀπὸ τὴν διατύπωσιν αὐτὴν «ἐξ ἀρχῆς», τὴν ὀλίγον ἀόριστον³, ἐνισχύεται ὅπωςδῆποτε τὸ ἐκ σιωπῆς ἐπιχείρημα τὸ παρεχόμενον ἐκ τῆς προτιμῆσεως τῆς Βλάτσης ὡς καταφυγίου μετοίκων — ἐννοοῦμεν τοὺς πρὸ τοῦ 1800 — κατὰ τὰ ἤδη ἐκτεθέντα. Ἐλλείψει ἄλλης μαρτυρίας εἰς τὴν αὐτὴν διατύπωσιν θὰ στηριχθῆ καὶ ὁ περὶ προνομίων ὅρος ὁ ἰσχύσας καὶ δι' ἄλλας Κοινότητας ὑπὸ τὴν Σουλτάναν ὑποτεταγμένας.

1. Σημ. ἱστορ., 59.

2. Ν. Ἀθανασιάδου, «Ἡ κωμόπολις Βλάτσης», Ἐφημ. Βόρειος Ἑλλάς Κοζάνης ἀπὸ 18-11-1928 — 3-2-1929.

3. Ἡ Καστοριά καὶ ὁ καζᾶς τοῦ Σαρί Γκιὸλ ἀνήκον ὡς χάσια εἰς τὴν Φατμέ Σουλτάναν, ὅταν διήρχετο ἐξ αὐτῶν ὁ Ἐβλιγιᾶ Τσελεμπῆ, βλ. Β. Δημητριάδης, Ἡ Κεντρικὴ καὶ Δυτικὴ Μακεδονία, 29, 144, 164, 197. Ὁ Θανάσης Ρουμπόλας (ἐνταφιασμένος στὸ Μπαλουκλῆ) μὲ τὸν Ντερβίση, αὐτοί, ὅπως θυμοῦνταν οἱ παλαιότεροι χωριανοί, μὲ παραστάσεις πρὸς τὸ Σουλτάνο ἐπέτυχαν, γιὰ νὰ γλυτώσῃ τὸ χωριὸ ἀπὸ τὰς ἐπιδρομὰς τῶν Ἀρβανιτᾶδων, νὰ ὑπαχθῆ ὡς τσιφλίκι στὴ Σουλτανομήτορα.

2. Τσιφλίκι

Ἐπεκταθείσης τῆς ἐπιρροῆς τοῦ Ἀλῆ πασιᾶ εἰς Δυτικὴν Μακεδονίαν, ἰσχυρὸς τῆς Λεψίστης μπέης, ὁ Χουσεῖν, ἀναδειχθεὶς ὡς πρόεδρος τοῦ Καζᾶ Ἀνασελίτσης, ἠγόρασε δῆθεν παρὰ τοῦ Ἀλῆ πασιᾶ τὸ χωρίον ἀντὶ 60.000 γροσίων καὶ τὸ ὑπήγαγε τὸ 1806 ὑπὸ τὴν κυριότητά του ὡς τσιφλίκι¹.

Ὑπὸ τὸν Χουσεῖν μπην καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ Γιουσούφ, γενόμενον γαμβρὸν τοῦ Ἀλῆ πασιᾶ («ἡ χώρα Μπλάτζι») ἔζησε μέχρι τοῦ 1820 καταβαλοῦσα ἄσπρα 378.047, ὡς ἀναγράφεται εἰς σχετικὸν τῆς Κοινότητος κατάστιχον. Ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ ἔτους (ἀπὸ Μαΐου «μετὰ τὸ κλείσιμον τοῦ Ἀλῆ πασιᾶ») καὶ ἀπὸ Νοεμβρίου 15 «τὸ πρῶτον ὄντας ἀνακατώθηκεν ἡ χώρα μὲ τὸν Ἰσούφ»², «οἱ προεστοὶ» τῆς Βλάτσης κατὰ Δεκέμβριον (10, τὸ ἔγγραφον 15) ἀναχωροῦν διὰ Κωνσταντινούπολιν. Ἔχουν εἰς χεῖράς των (οἱ: Παπᾶ Πούλιος, Δημήτριος Χατζηκωνσταντίνου καὶ Θεόδωρος Δημητρίου-Τζιότζιος) ἀναφορὰν τῶν χωριανῶν — εἶχεν ἀποσταλῆ καὶ ἄλλη προγενεστέρως — πρὸς τὸν Πατριάρχην ἐπικαλουμένων τὴν προστασίαν καὶ ἀντίληψιν εἰς τὰς νέας προσπάθειάς τοῦ Ἰσούφ νὰ καταδουλώσῃ τὸ χωριὸ «ὡς ἐπὶ τοῦ ἀπηνουῶς ἐκείνου τυράννου Ἀλῆ πασιᾶ κ.λ.». Ἐκ τοῦ περιεχομένου τῆς ἀναφορᾶς συνάγεται ἡ ἐκδηλωθεῖσα ἔντονος ἀγανάκτησις καὶ τὸ μῖσος κατὰ τοῦ Ἀλῆ καὶ τῶν ὀργάνων του.

Ἀλλὰ καὶ ὁ Ἰσούφ δὲν ἐφησύχασε. Διότι τὸ 1826 ἔρχεται εἰς Βλάτσην μετὰ 50-60 ἰππέων καὶ ἐξαναγκάζει τοὺς χωριανούς, μεταχειρισθεὶς διάφορα πιεστικὰ μέτρα, ἥτοι φυλακίσεις, δαρμούς κ.λ., νὰ ὑπογράψουν χρεωστικὸν ὁμολογὸν ἐκ γροσίων 77.500, ὡς μαρτυρεῖται ἐκ τῆς καὶ ἀνωτέρω μνημονευθείσης ἱεροδικαστικῆς ἀποφάσεως (ἰλιάμι) τῆς ἐκδοθείσης μετὰ δύο ἔτη, τὸ 1828. Εἰς τὴν ἀσκηθεῖσαν πίεσιν ἐξαναγκασμοῦ τῶν Βλατσιωτῶν πρὸς ὑπογραφὴν ὁμολογίας χρεωστικῆς (ὑπὲρ τοῦ μπέη Ἰσούφ) ἀναφέρεται καὶ ποίημα τοῦ αὐτοῦ ἔτους 1826, ἐξ 100 περίπου στίχων, διασωθὲν εἰς τὸ ἀρχεῖον Γραμματικοῦ. Τὸ συνέθεσε κάποιος τῶν λογίων Βλατσιωτῶν — ὁ Χατζηκωνσταντῖνος Γραμματικὸς κατὰ τὸν Ἰ. Βασδραβέλλη³, βλ. καὶ βίον Δημ. Γ. Γραμματικοῦ κατωτέρω — ἀπομνημονεύων μὲ ἐλαφρὰν εἰρωνεῖαν καὶ φαιδρότητα λεπτομερείας περὶ τοῦ πῶς ἐδέχθησαν οἱ χωριανοὶ τὴν εἶδησιν ὅτι ἔφθασεν εἰς τὸ χωριὸ ἀπὸ τὸ Λεψίστι ὁ Μπεκύρ μπην, ἀντιπρόσωπος τοῦ Ἰσούφ μὲ πολλοὺς Ἀρβανίτας, πῶς καὶ ποῦ διεσκορπίσθησαν οἱ χωριανοὶ καθ' ὀμάδας καὶ πῶς μερικοὶ ἀπομείναντες εἰς τὸ χωριὸ ἄνδρες ἠναγκάσθησαν πιεζόμενοι νὰ ὑπογράψουν τὴν ὁμολογίαν (ποσὸν δὲν μνημονεύεται).

1. Σημ. ἱστορικά, 59, Μακεδονικά 4(1955-60)184.

2. Μακεδονικά 4(1955-60)185, 190.

3. Λαογραφία IB', 422, καὶ Μακεδονικά 4(1955-60)163, σημ. 4.

Ἡ ἐπιγραφή τοῦ ποιήματος: «Στιχοποιῖα τῶν φυγόντων ἀπὸ τὴν χώραν διὰ τὸν ἐρχομὸν Μπεκὺρμπεγη. 1826 Μαΐου 26 Μπλάτζι»¹.

Ἡ ὑπογραφή τῆς ὁμολογίας ὡς τὸ μᾶλλον οὐσιῶδες εἶναι τὸ κοινὸν σημεῖον καὶ εἰς τὴν ἱεροδικαστικὴν ἀπόφασιν καὶ εἰς τὸ ποίημα. Δὲν ἦτο παρῶν ὁ Ἰσοῦφ κατὰ τὰ ἐν τῷ ποιήματι, ἀλλὰ διὰ λογαριασμὸν αὐτοῦ ἐνήργει ὁ Μπεκὺρ. Οἱ χωριανοί, ἄνδρες, οἱ καταφυγόντες εἰς τὰ πέριξ ἐπανῆλθον εἰς τὸ χωριὸ μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Μπεκὺρ μπεγη, μετὰ διήμερον.

Ὁ διασκορπισμὸς τῶν χωριανῶν οἰκογενειακῶς εἰς ἄλλους καζάδες (Ἐπαρχίας), καθ' ἃ συνάγεται ἐκ τῆς σημειώσεως τοῦ 1827 Ὀκτ. 24 «ἐκίνησαν διὰ: Μπιτώλια, Σέρρας καὶ Θεσσαλονίκην διὰ νὰ συνάξουν ταῖς φαμιλιαῖς: ὁ Ἰμπραήμ ἀγας μὲ χωριανούς», δὲν φαίνεται νὰ ἔχη τὴν αἰτίαν ἀποκλειστικῶς εἰς τὸ γεγονὸς τοῦ 1826².

1. Τὸ ποίημα, γράφει ὁ Βασδραβέλλης, ἀποτελεῖται ἀπὸ 3 σελίδες (εἰς πλῆκτιον κατὰστιχον). Ἀρχίζει «Μὲ πκρακῆνησαν πολλοὶ νὰ κάμω μιὰ καταγραφὴ» καὶ τελειώνει «ποῦ γέλασεν τὸν Κουφαλῆ καὶ τὸν πεῖρεν τὸ σκυλί». (Εἰρήσθω ὅτι ἡ ἔκδοσις τοῦ Βασδραβέλλης εἶναι δευτέρα. Ἡ α' ἐγένετο ὑπὸ τοῦ Νικ. Ἀθανασιάδου εἰς Ἐφημ. Βόρειος Ἑλλάς Κοζάνης ἀριθ. φύλλ. 301/19-2-1933). Ὁ Ἀντ. Σιγάλας, Ἀπὸ τὴν πνευματικὴν, 145-146, γράφει ὅτι εἰς τὸ χειρόγραφον (19ου αἰ.), φ. 7-9, εἶναι: Δύο ποιήματα ... Ἀρχ. (τοῦ α'): «Μὲ παρεκάλεσαν πολλοὶ νὰ κάμω μιὰ καταγραφὴ» (τὸ τέλος ποῖον;), φ. 9ν, ἕτερον (ἐννοεῖται ποίημα) διὰ τὸ κίνημα τῶν χωριανῶν εἰς τὴν Λάρισαν. Ἀρχ.: «Εἰς τὴν πλιάτζια τὰ βιβλία εὐρέθη νέα ἱστορία». Τέλος κολοβόν. Ποῦ εἶναι αὐτὸ τὸ ἕτερον μὲ τὴν νέαν ἱστορίαν, δὲν ἐννοοῦμεν. Μήπως εἶναι ὅσα δημοσιεύονται ἀπὸ στ. 2 ἐκ τῶν κάτω, σ. 427, «γιατὶ τὴν Πέμτη ... ἦρθαν καὶ οἱ Λαρσινοὶ» μέχρι τέλους, σ. 428; Ἀμφίβολον. Σχετικῶς μὲ τὰ περὶ τῆς ἐπανόδου τῶν χωριανῶν ἐκ Λαρίσης ὁ ἐκδότης σχολιάζων (σ. 427, σημ. 9) γράφει: «Οἱ ἐκ Λαρίσης πιθανῶς Ἕλληνες κλέφτες, εἰδοποιηθέντες ἀπὸ Βλατσιώτας πρὸς ἀντίπραξιν ἐναντίον τῶν Ἀρβανιτάδων», ἐνῶ ὅπως τὰ ἐναντία ἐννοεῖ πᾶς τις οὐχὶ δυσκόλως ἐκ τῶν ἐν τῷ στιχουργήματι, ἦτοι, μόλις οἱ ἐπιστρέφοντες ἐκ Λαρίσης χωριανοὶ ἔμαθον ὅτι οἱ Τοῦρκοι εἰς τὸ Μπλάτσι κροῦν = δέρνουν (εἶχον ἐμπρὸς των ἐψημένον ὄβελιαν) ἐχάλασαν τὴν διάθεσίν των διὰ φαγητὸ καὶ πιωτό, ἐκινήσαντες δὲ παρακαλοῦν «τὸ Θεὸ νὰ μ' εὔρουσιν Τούρκους στὸ χωριό». Ἐπὶ τοῦ στιχουργήματος δὲν θεωροῦμεν περιττὴν ἐνταῦθα διασάφησιν τινα εἰς τὸν στίχ. 6 ἐκ τῶν κάτω, σ. 427. Ὁ Κεραμόπουλλος ἔγραψε (Μακεδονικά 3, 1953-55, 17): «δὲν ἐννοῶ τὸν στίχον (βῆρτ)» (καὶ ὁ παπᾶ Γιαννάκης τοῦ βῆρτ). (Ἀθανασιάδης καὶ Βασδραβέλλης ἀφησαν τοῦτον ἀνερμήνευτον). Ἐνῶ ἀπλῶς πρόκειται περὶ τοῦ Παπαγιαννάκη τοῦ Βούρτη (τὸ γένος), ὡς προείπομεν. Παπαϊωάννου καὶ Παπαγιάννη οἰκογένεια παλαιὰ στὴς Κ'νιές (συνοικίαν), βλ. καὶ στίχ. 7 τῆς σ. 425 τὸν Παπαγιάννη, τοῦ ὁποῦ οἱ υἱὸς Πούλιος ἔγινε Πουλιάδης, ὅθεν οἱ Πουλιαδαῖ'. Ἄλλ' ὑπῆρχε καὶ Παπαγιαννάκης κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν καὶ Παπαγιαννάκη σπῆτι τοῦ Ντίνα (Κωνσταντίνου) πρὸς Κατήν, μεταξὺ Στόϊου καὶ Σιδέρη. Τούτου τὸ ἐπώνυμον τοῦ γένους ἦτο Βούρτης. Βλ. κατωτέρω καὶ τινα ἐπὶ πλέον εἰς τὰ περὶ τῶν Γερμάνηδων. Ἐπιζῆ ἡ οἰκογένεια Σιμιτσῆ ἐν Βλάτση, σ. 425, στίχ. 13. Ὁ Κεραμόπουλλος, σ. 17, δὲν τὴν ἐνεθυμεῖτο. Περὶ τοῦ συντάκτου τοῦ στιχουργήματος βλ. καὶ κατωτέρω εἰς τὴν βιογραφίαν τοῦ Δημητρίου Γραμματικοῦ.

2. Βλ. Κεραμόπουλλον εἰς Μακεδονικά 1 (1940) 36.

3. Ἀποτσιφλικοποιήσεις

Αἱ ὡς ἄνω τελευταῖαι ἐνέργειαι τοῦ Ἰσοῦφ ἐγνωστοποιήθησαν, φαίνεται, εἰς τὸν Ρούμελη Βαλεσῆ Ρεσήτ Μεχμέτ Βεζύρ Πασιᾶν, ὁ ὁποῖος ἐν τῇ γενικωτέρᾳ μερίμνῃ του νὰ καθησυχάσῃ τοὺς ἀναστατωμένους ραγιάδες ἐκδίδει ἔγγραφον προσταγὴν τὴν 28 Αὐγούστου τοῦ 1827 ἀπὸ τὸ Ζητούνι (Λαμίαν), δι' ἧς προστάζει τὸν ζαμπίτην τῆς Βλάτσης Ἰμπραχὴμ καὶ τρεῖς ἐκ τῶν χωριανῶν (τούς: Λόγαν Κράγκου, Δημήτριον Χαριζάμη καὶ Κωνσταντῖνον Μισιγκρόν) νὰ ξεκινήσουν ἀμέσως πρὸς συνάντησίν του φέροντες μαζί τους τὸ τεφτέρι μὲ τὸ μουκαντέμ μπόρτζι (παλαιὸν χρέος) ὅπου χρεωστοῦσαν καὶ «τὸ τεφτέρι διὰ τοὺς φυγάδας ραγιάδας ὀνοματωδῶς καὶ εἰς ποίους διεσκορπίσθησαν καζάδες».

Ἐκ τῶν ἐφεξῆς ἐνεργειῶν τῶν χωριανῶν σημαντικὴ καὶ ἀποτελεσματικὴ ὑπῆρξεν ἡ κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος 1828 Ὀκτ. 12 ἄσκησις ἀγωγῆς κατὰ τοῦ Ἰσοῦφ εἰς Ἄρταν. Ἐδῶ ἦλθον ἐκ τῶν Βλατσιοτῶν ὁ «Παπᾶ Ἰωάννης καὶ Κωνσταντῖνος Μισιγκρός καὶ ὅλον τὸ βελιαέτι διὰ τὸν Ἰσοῦφ μπεη νὰ τὸν ἐβγάλουν ἀπὸ τὸ ἀγιανλίκι καὶ τὸν ἐβγαλαν». Ἡ κρισολογία ἐγένετο «ἐμπροσθεν στὸν Βεζύρη ... ὁ Ἰσοῦφ εἶπεν ὅτι τὸ ἔχει ὁ πατέρας του ἀγορασμένο ἀπὸ τὸν Ἀλῆ πασιᾶ διὰ τζιφλίκι καὶ αὐτὰ εἶναι τὰ γρόσια, τὴν ἄλλην ἡμέραν εἶπεν ὅτι ἦλθε μὲ τὸν Σμαῆλ πασιᾶ καὶ ἐλογαριάσθημεν καὶ ἔμειναν αὐτὰ νὰ τὰ χρεωστοῦμε, στὸν πάτο ἀπεφάσισεν ἡ κρίσις ὅτι οὔτε τζιφλίκι εἶναι καὶ οὔτε κανέναν παρᾶν ἔχει ἀπὸ αὐτὰ νὰ πάρῃ ἀπὸ τὸ χωριό μας καὶ μᾶς ἐδόθη χοτζέτι ... καὶ τὰ ὅσα τοῦ εἶπεν ὁ Κωνσταντῖνος τοῦ Ἰσοῦφμπεη ἐμπροσθεν τοῦ Βεζύρη οὔτε γράφονται οὔτε λέγονται ...».

Καὶ ταῦτα μὲν ἐκ τῶν σημειώσεων τοῦ κώδικος τῆς Κοινότητος Βλάτσης¹. Κατὰ δὲ τὴν ἐπίσημον ἱεροδικαστικὴν ἀπόφασιν τοῦ 1828 «ὁ Ἰσοῦφ ὀφείλει νὰ παύσῃ τοῦ λοιποῦ νὰ ἀναμειγνύεται καὶ ἀποσυρθῇ τοῦ εἰρημένου χωρίου, διότι δι' ἀπανελημμένων Αὐτοκρατορικῶν Διαταγμάτων διετάχθησαν οἱ διάφοροι κατέχοντες ἐλεύθερα χωρία νὰ ἀφήσουν ταῦτα ἐλεύθερα».

Τὸ μνημονευόμενον μουκαντέμ μπόρτζι, ἔγγραφον λογαριασμὸν τοῦ ὁποίου ἐζήτησεν ὁ Βεζύρης, φαίνεται ὅτι δὲν ἀφεώρα εἰς τὴν ὁμολογίαν τῶν 77.500 γροσίων, ἀλλ' εἰς τὸ σύνολον τῶν χρεῶν τῆς Κοινότητος τῶν ἀπὸ τοῦ 1820-26 καὶ παλαιότερων, ὡς προκύπτει ἐκ τῶν λογαριασμῶν τοῦ λαβεῖν-δοῦναι κατὰ τὰ ἔτη καὶ ἐκ τῶν σημειώσεων ἔτους 1820 «διὰ τὸ μπόρτζι ὅπου χρεωστοῦμε τὸν καθένα μὲ ὁμολογίαν». Εἶχον δ' ὁμολογίας ἐκ μέρους ἰσχυόντων ἰδίως Τούρκων, Λεψίστης, Ζελιγγόστι κ.λ. καὶ ἀπὸ Θεόδωρον Δούμπαν. Τὸ χρέος εἶχε κατανεμηθῆ κατὰ οἰκογενείας ἀναλόγως καὶ ἐκ τῶν διασωθεισῶν σχετικῶν ἀποδείξεων πληρωμῆς ἀποδεικνύεται ὅτι ἐπὶ ἔτη ἐξη-

1. Μακεδονικά 4(1955-60)222-223.

κολούθει βαρῦνον τούς χωριανούς¹. Τὴν ἡχὴ τοῦ μουκαντέμ μπόρτζι διέσωζε καὶ ἡ γενεά μας².

4. Τσιφλίκια καὶ τσιφλικοῦχοι (ὡς καὶ δυνάμενοι) εἰς τὴν περιοχὴν

Ἡ κατὰ τὰ ἀνωτέρω μετατροπὴ τῆς Βλάτσης εἰς τσιφλίκι καὶ ἡ ἀποτσιφλικοποίησίς της δὲν εἶναι ἐκ τῶν μοναδικῶν εἰς τὸν δυτικομακεδονικὸν χῶρον. Ἰδιαιτέραν τινὰ σημασίαν ἡμπορεῖ νὰ ἔχη ἡ προτεραιότης προσπαθειῶν τῶν Βλατσιωτῶν πρὸς ἀπαλλαγὴν ἐκ τῶν δυναστικῶν ὄρων τοῦ τσιφλικούχου μπέη καὶ τῶν ὀργάνων του. Διότι κατὰ τὸ γενικὸν ἡ ὑπαγωγὴ τῶν χωρίων εἰς τσιφλίκια εἰς τὴν ὡς ἄνω περιοχὴν ἀπετέλεσε σύστημα ἐφαρμοσθὲν ἀριστοτεχνικῶς ὑπὸ τῶν δυναμένων τῆς Λεψίστης καὶ τῶν περίξ μωαμεθανῶν ἐκ τῶν ἐξισλαμισθέντων δελεαστικῶς καὶ ἰδίως Ἀρβανιτῶν ἀπὸ τοῦ Ἀλῆ πασιᾶ κυρίως κατελθόντων πρὸς ἀναζήτησιν τύχης. Ἡ ἀποτσιφλικοποίησις ὅμως δὲν ἦτο γενικὴ οὐδὲ συνετελέσθη ταῦτοχρόνως, διότι οἱ μπέηδες τῆς Λεψίστης, Καστοριᾶς, Κορυτσᾶς κ.λ. ἐκράτησαν ὡς τσιφλίκια χωρία

1. Ἀπὸ τὸ ἀρχεῖον τοῦ σχολάρχου Γ. Κωνσταντινίδου ἔχω κρατήσει ἀντίγραφον ἀποδείξεως ἐξοφλητικῆς τοῦ μουκαντέμ μπόρτζι τοῦ χωριανοῦ Ν. Ζήκα γρόσια 1.310 καὶ ὑπὸ ἡμερομηνίαν 17 Ὀκτ. 1828 «μὴν ἔστωντας ἡ προηστί μας ηδῶ», «Δημήτριος Χάητας γραμματικῶς μαρτυρῶ». Ἄλλην ἀπόδειξιν πληρωμῆς γρ. 160 ὑπὸ τοῦ Μάρκου Νίκου τὸ 1833 βλ. εἰς Ν. Ἀθνασιάδου «Ἡ κωμόπ. Βλάτσης», Ἐφημ. Βόρειος Ἑλλάς Κοζάνης 1928-1929. Ἡ ἀπόδειξις τοῦ 1833 ἀναγράφει τὸν Δημήτριον Γραμματικὸν ὡς βεκίλην τοῦ χωριοῦ. Ἡ ἀπόδειξις τοῦ 1828 κάμνει μνεῖαν περὶ προεστῶν ἀπουσιαζόντων (εἰς τὰς 12 τοῦ μηνὸς ἡ ἀγωγὴ εἰς Ἄρταν). Μὲ τὸν τίτλον τοῦ προεστοῦ ἐμφανίζονται διοικοῦντες τὰ τῆς Βλάτσης ἀπὸ τοῦ 1806 μέχρι τοῦ 1827 οἱ κάτωθι, κατὰ τὰ ἀναγραφόμενα εἰς τὸ Ἀρχεῖον Γραμματικοῦ, *Μακεδονικά* 4 (1955-60) 180 κ.έ.:

Τζιότζιος 1806 (Φεβρ. 20, Αὐγ. 20) καὶ 1815-1816

Νικόλαος Κατραντζιώτης 1807-10 καὶ 1813

Ἀλέξης Παναγιώτη 1811

Παπαπούλιος 1812 καὶ 1817-20

Νικόλαος Ταμπάκης 1814

Σαράκος 1824 (Ἰουλ. 28), 1825 (Αὐγ.), 1828

Κούσης 1824 (Ἰουν. 28)

Γιαννάκης Γκαντὸς 1822 (Ὀκτ. 26), 1824 (Σεπτ.), 1825 (Ἀπριλ.)

Μπασδραβέλλης 1826-27

Μουχτάρηδες ἀπὸ τοῦ 1895 καὶ ἐντεῦθεν (κατ' ἀναμνήσεις): ὁ Ζῆκος τ' Γκουλέτσα (Πέταξαν, ὅπως λέν, τὶς κάπες οἱ κλέφτες καὶ τὶς λίρες, καὶ τὶς βρῆκεν ὁ Ζῆκος καὶ ἔγινε μουχτάρης), (τὸν καιρὸ τοῦ Λεωνίδα, ἰσχυρίζεται ἄλλος). Μετὰ 5 χρόνια μ. ἔγινεν ὁ Νικ. Μπιτικόλα, κατόπιν ὁ Ἰ. Γκαντὸς καὶ μετὰ ὁ Γεώργιος Ἀγγελίδης (κοινῶς Νταλακώτσης), ὁ καὶ τελευταῖος μουχτάρης τὸ 1912. Κατωτέρω εἰς τὸ περὶ Ἐκπαιδεύσεως μουχτάρης τὸ 1868 ὁ Σιῶμος Τόνιας.

2. Μουκαντέμι: ἐπὶ ἀνυπάνδρου, μεγάλης ἡλικίας, ἀπόμνι-: καὶ ὡς βάρος τῆς οἰκογενείας.

μέχρι τῶν ἡμερῶν μας παρουσιάζοντες κατὰ περίπτωσιν τίτλους κυριότητος ἐγκύρους κ.λ.

Ἀπὸ τὰ περιλαμβανόμενα εἰς τὸ φερμάνι τῶν 9 χωρίων περὶ τὸ Ζιουπάνι καὶ εἰς τὸν τίτλον ἰδιοκτησίας τοῦ Βαντσκοῦ, χωρίου τῶν Γρεβενῶν, ἔτους 1836¹ βεβαιοῦται ὁ τρόπος διοικήσεως πρὸ τοῦ Ἀλῆ καὶ οἱ ἀγῶνες τῶν ἀνθρώπων νὰ ἐπαναφέρουν τὰ χωριά των εἰς τὴν πρῶην κατάστασιν τῶν κεφαλοχωρίων. Βραδύτερον, ἦτοι τὸ 1845, πιστοποιεῖται ἐξ ἐγγράφων ἢ ἐξαγορὰ τοῦ Ραδοβιστίου Ἀνασελίτσης² καὶ τὸ ἐπόμενον ἔτος 1846 ἢ ἐξαγορὰ τῆς κωμοπόλεως Σελίτσης ἀντὶ 228.500 γροσίων καὶ ἐπ' ὀνόματι 5 χωριανῶν (Σελτσιωτῶν)³. Συμπλήρωσιν τινὰ ἐκ γραπτῶν δεδομένων παρέχει τὸ τεφτέρι τοῦ καζᾶ (Ἀνασελίτσης) ἔτους 1836 καὶ ὅσον ἀφορᾷ εἰς χωρία τινὰ μὲ τὰ ὀνόματα τῶν τσιφλικούχων⁴.

Περαιτέρω κατ' ἀνάγκην ἐχρησιμοποιήθη ἡ προφορικὴ παράδοσις πρὸς διάσωσιν στοιχείων τινῶν σχετιζομένων μὲ τὸ ὅλον περὶ τσιφλικίων καὶ τσιφλικούχων θέμα τῆς περιοχῆς. Προτάσσονται λοιπὸν ἀναμνήσεις τῶν κατοίκων τοῦ χωρίου Ντέβλας⁵ καὶ τῶν περιοίκων αὐτοῦ περὶ τῶν δεινοπαθημάτων των ἐκ μέρους τῶν τσιφλικούχων των μπέηδων δυνάμεναι νὰ θεωρηθοῦν ὡς παραλλαγή τρόπον τινὰ τῶν ὅσων ἐγράφησαν ἀνωτέρω περὶ Βλάτσης καὶ τῶν ὅσων ἀναγράφονται εἰς τοὺς τίτλους Ζιουπανίου καὶ Βαντσκοῦ, εἶτα δ' ἀκολουθοῦν τὰ ὀνόματα μπέηδων καὶ τῶν τσιφλικίων αὐτῶν μετὰ συμπληρωματικῶν δι' ἕκαστον σχετικῶν στοιχείων, ὡς διέσωζον ταῦτα εἰς τὴν μνήμην των οἱ τῆς προγενεστέρας γενεᾶς ἄνθρωποι.

Ἦτο ἡ Ντέβλα κεφαλοχώρι ἕως τὰ χρόνια πρὸ τοῦ Ἀλῆ πασιᾶ. Ἐνας Ἀρβανίτης θηρεύων τύχην εἶχεν ἔλθει εἰς Πλαζόμισταν, χωρίον ἄνω τῆς Ντέβλας, καὶ μὲ τὰ ὀλίγα πρόβατά του κατέβηκε παρακάτω στὰ μαντριά πού ἦσαν εἰς τὴν μεγάλην ἔκτασιν «Γκουβιντάρ». Ἐδῶ ἐφώναξε καὶ ἄλλους 2-3 ἰδικούς του καὶ δὲν ἐβράδυναν νὰ ἔλθουν εἰς προστριβάς μὲ τοὺς χωριανούς καλλιεργητὰς τῆς Ντέβλας, τοὺς ὁποίους ἤρχισαν νὰ τρομοκρατοῦν· δύο τρεῖς τοὺς ἔδεσαν καὶ τοὺς τράβηξαν αἰχμαλώτους στὴν Ἀλβανία μέσα. Φοβούμενοι ὅμως διωγμὸν των ἐπενόησαν νὰ μεταβιβάσουν τὸ χωριὸ εἰς ἓνα εὐνοούμενον τοῦ Ἀλῆ πασιᾶ. Καὶ αὐτὸς ἦταν ὁ Ὁμέρ Δερβίς. Αὐτὸς ζητῶν χέ-

1. Σημειώματα ἱστορικά, 52-58. Οἱ ὡς ἄνω τίτλοι ἐδημοσιεύθησαν ἐν περιλήψει. Ὀλόκληροι ἐν ἀντιγράφοις παρ' ἐμοί.

2. Τὰ ἴσα τῶν ἐγγράφων βλ. Ὁ κῶδιξ Σιατίστης, 131-132.

3. Βλ. Ἰ. Φωτοπούλου, Ἱστορία τῆς Σελίτσης, Ἀθῆναι 1939, 77-78. Ὡς τσιφλίκι τοῦ Ἀλῆ πασιᾶ μνημονεύει τὴν Σελίτσαν καὶ ὁ Leake, *Travels*, Α', 313. Βλ. καὶ σημειώσεις μου εἰς Ἐφημ. Βόρειος Ἑλλάς Κοζάνης, ἀριθ. φύλ. 547/19-12-1937, ὅπου παράδοσις περὶ διελεύσεως τοῦ Ἀλῆ ἐκ Σελίτσης κ.λ.

4. Σημειώματα ἱστορ., 65-66.

5. Βλ. περὶ Ντέβλας καὶ εἰς τὰ Γραπτὰ μνημεῖα, 51-52.

ρια παρεκάλεσε τούς χωριανούς πού εἶχαν σκορπίσει νά ἐπανέλθουν ὡς κολ-
 λῆγοι. Ὑποσχόμενος ἀναγνώρισιν τοῦ ἡμίσεος τῶν κτημάτων ἐξέσχισε τούς
 τίτλους κυριότητος πού κρατοῦσαν καὶ βία τούς ἠμπόδισε νά ξανασκορπίσουν.
 Ἔτσι κατὰ κληρονομικὴν διαδοχὴν περιῆλθεν ἡ Ντέβλα εἰς τούς Ζαβαλιάν
 πού τὴν εἶχαν μέχρι ἐσχάτων ὡς τσιφλίκι μὲ τελευταῖον ἐπιστάτην πού ἔμενε
 στὸ κονάκι, στὴν κούλια, τὸν Χαϊντάρ (1912) καὶ προγενέστερον τὸν Ρετζέπ,
 ἀπατεῶνα, ἐκβιαστὴν καὶ τρομοκράτην ὀλοκλήρου τῆς περιοχῆς. Οἱ Ζαβα-
 λιάν ἦσαν ἀπὸ τὴν Κορυτσά: ὁ Ἀσὴμ μπες καὶ ὁ Ταλίπ μπες, υἱοὶ τοῦ
 Βελῆ μπες.

Ἐκ τῶν μπέηδων τῆς Λεψίστης τσιφλίκια εἶχον: Πιὸ παλαιὰ ὁ Γιου-
 σούφ μπες: Τὸ Μαρτσίστι, τὴν Πανάρετη, τὸ Σουρδάνι, τὸ Φυτόκι καὶ τὸ
 ἡμισυ τοῦ Ροκάστρου. Τὰ παιδιὰ του, Γιουσούφ μπέηδες: Μουσταφᾶ μπες,
 Χαλίλ μπες καὶ Σεφεντίν μπες κρατοῦσαν: Τὸ Μαρτσίστι μόνον ὁ Μου-
 σταφᾶς, τὸ Φυτόκι ὁ Σεφεντίν καὶ ὁ Χαλίλ. Τοῦ Σεφεντίν ἐπιστάτης εἰς τὸ
 χωριὸ ἦτο ὁ Νικόλαος Μαλτέζος¹. Ὁ Γιουσούφ εἶχε πωλήσει ἀρχικῶς τὸ
 ἡμισυ τοῦ Ροκάστρου εἰς Τούρκους τοῦ Τσοτυλίου. Ἐπειδὴ ὁμοῦ οὗτοι δὲν
 ἔδωσαν «ὅλες τὶς παράδες», τὸ ξαναπῆρεν ὁ μπέης καὶ τὸ ἐπώλησεν εἰς τούς νεω-
 στὶ κατοίκους Ροκάστρου: Μιχαλόπουλον, Ζιάκαν καὶ Τέγον Ζῆσον ἀντὶ 180
 λιρῶν (60 ἑκάστη οἰκογένεια). Τὸ ἄλλο μισὸ τὸ εἶχεν ἀγοράσει ἐνωρίτερον
 παρὰ τοῦ Ἀμπάζ ἀγᾶ ἐκ Λεψίστης ἡ οἰκογένεια Σιόζιου καὶ Ἀδαμοπούλου
 (τῆς ἀγορᾶς ταύτης τίτλον κυριότητος ἔτ. 1845 ἐν ἀντιγράφῳ παρ' ἐμοί).

Οἱ Σιμψὶ μπέηδες εἶχον κτήματα: Τὸ Ντομαβίστι, εἰς Πέλκαν, τὸ Βρα-
 τίνι καὶ τὴν Ρισούλιαν, ἦσαν δέ: ὁ Βελῆ μπες, Καπλάν μπες καὶ Ζουλφι-
 κιάρ μπες, ὁ ὁποῖος ἔφερε σπάθαν, δῶρον τοῦ Σουλτάνου, καὶ ἦτο συνέται-
 ρος μὲ τὸν Κώσταν Πανταζόπουλον, ἰατρόν, καὶ Ἰορδάνην Ζησόπουλον εἰς
 μῦλον².

Τὴν Ρισούλιαν εἶχον τσιφλίκι καὶ οἱ ἐκ Λεψίστης: Ρουφάτ μπες, Μου-
 σταῖ μπες καὶ Σουλεῦμάν μπες, εἰς δὲ τὸ Βρατίνι ὁ Βελῆ μπες καὶ τὶς ἄλ-
 λος.

Τὸ Λουκόμι ἦτο τσιφλίκι δύο μπέηδων μὲ δύο κούλιες, τῶν: Κιαμήλ
 μπες καὶ Χουσεῖν μπες. Υἱὸς τοῦ Κιαμήλ ἦτο ὁ Καντρῆ μπες, ὁ ὁποῖος τὴν
 μπάσνα του (γεωργικὸν κλῆρον) ἐπώλησε τὸ 1919-20.

Εἰς τὸ Σιάνι ὠρίζε καὶ ὁ Μεμέτ μπες (πλὴν τοῦ Τζιαμάλ μπες Καϊ-
 λαρίων καὶ ἐνὸς ἄλλου ἐκ Καστοριάς).

Τὴν Μόλασιν εἶχον τσιφλίκι οἱ: Ἐτέμ Χουρσίτ, ἀδελφὸς τοῦ δυναμένου
 τῆς Ἐπαρχίας Χαμζᾶ μπες, ὁ Ραμαντάν μπες καὶ ὁ Ναζλούμ μπες.

1. Βλ. Σημειώμ. ἱστορικά, 46.

2. Τὸν Ζουλφικιάρ μπες ὡς κυρίαρχον τοῦ Δομαβιστίου βλ. Ἰ. Φωτοπούλου, Ἱστο-
 ρία Σελίτσης, 54.

Εἰς τὸ Βελίστι Κοζάνης τὸ $\frac{1}{3}$ ὠρίζεν ὁ Χαμζᾶ μπεης· τὰ $\frac{2}{3}$ τὰ εἶχαν οἱ ἀδελφοὶ Ρεσίτ μπεης, Μαμούτ μπεης καὶ Ζουλφόμπεης, ἀπὸ τὴν Ἄρβανιτιὰ ἦσαν αὐτοὶ «κάθουνταν στὰ Στάργια, σ'ν. Κουλώνια». Οἱ ἴδιοι εἶχον τσιφλίκια καὶ τὴν ἐγγύς: Ραντουμπίτσα καὶ Ἄϊ Παρασκευή. Τὴν Κάλιανη τὴν εἶχον πασιάδες ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη, «αὐτοὶ εἶχαν κὶ τοῦ Κιλκίτσι».

Τὸ χωριὸ Βάντσα τὸ ὠρίζον ἀπὸ τὸ Λεψίστι: ὁ Τσιγκόμπεης, Μαλιόμπεης καὶ ὁ Καντρίμπεης. Πατεράδες αὐτῶν ἦταν ὁ Ἄμπας μπεης καὶ ὁ Ἄσμάν μπεης. Ὁ Χαμζᾶ μπεης, ὁ μᾶλλον ἰσχυρὸς ἐν Λεψίστι μπέης κατὰ τοὺς τελευταίους τῆς τουρκοκρατίας χρόνους¹, εἶχε καὶ μῦλον παρὰ τὸν Ἀλιάκμονα, ἀριστερά. Ὁ υἱὸς τοῦ Ριζᾶ μπεης εἶχε φοιτήσῃ μέχρι τῆς Β' τάξεως εἰς τὸ Γυμνάσιον Τσοτυλίου². Πρὸ τοῦ Χαμζᾶ μπεη ἰσχυρὸς ἦτο ὁ Ἄμπεντίν μπεης, καθὼς ἐμνημονεύσαμεν καὶ ἀνωτέρω, ἐπιβλητικὸς καὶ εὐφυῆς μπέης, ὁ ὁποῖος παρὼν εἰς Σιάτισταν καὶ Βλάτσην ἀπέτρεψε τὰς λεηλασίας τῶν διερχομένων Γκέγκηδων (1878). Αὐτὸς ἐδηλητηρίασεν, ὡς λέγουν, τὸν Σισανίου Ἀλέξανδρον (εἶχε κρεμάσει καμπάνες εἰς τὰς ἐκκλησίας: Τσακνοχωρίου, Τσοτυλίου κ.ά.), ὁ ἴδιος ἦτο ἐκ τῶν σοβαρωτέρων ἀντιδρώντων εἰς τὴν ἴδρυσιν Γυμνασίου ἐν Τσοτυλίῳ³. Πρὸ τούτου, καὶ μετὰ τὸν Γιουσούφ, δυνάμενος εἰς Λεψίστι ἦτο ὁ Ντεμίρ μπεης, ὁ ὁποῖος εἶχε γραμματέα καὶ δημόσιον ταμίαν τὸν Πούλιον (Παπαϊωάννου ἐκ Βλάτσης). Ἦτο καὶ μουντίρης, ὡς μνημονεύουν, ἐπὶ σειρὰν ἐτῶν καὶ ὁ διευθύνων τὴν Ἐπαρχίαν. Ἡ Διοίκησις, τὸ *Καϊμακαμλίκι*, ἦτο (τότε) εἰς τὴν Καστοριάν. «Ἐνδοξότατος» γράφεται εἰς τὸ κατάστιχον τῶν σχολείων Βλάτσης προσφέρων 502 γρόσια ὑπὲρ τοῦ Παρθεναγωγείου τὸ 1856, γρόσια 250 καὶ αὐτὸς ὁ Ἄβεδίν βεης⁴ (βλ. κατωτέρω).

1. Περισσότερα βλ. εἰς ἄρθρον μου εἰς Ἐφημ. Ἐπαρχιακὴ Φωνὴ Πτολεμαίδος, ἀριθ. φύλ. 378/23-10-1966, ἐπιγραφόμενον «Ἡ ἀποχώρησις τοῦ Χαμζᾶ μπεη ἐκ Λεψίστης καὶ ἡ ὑποταγὴ τῶν μπέηδων τῶν Καϊλαρίων (Ὀκτώβριος 1912)».

2. Ὁ Ριζᾶ μπεης, ἀπόφοιτος τοῦ Γυμνασίου Τσοτυλίου κατὰ τὸν γερο Δημήτριον Τσακνάκην (1935), ἐξηφάνισεν ἐγγράφα ἐμπιστευτικὰ ἀποστελλόμενα ἐκ Θεσσαλονίκης εἰς τὸ Προξενεῖον Μοναστηρίου, ἐνοχοποιοῦντα τοὺς ἐργαζομένους εἰς τὸν Μακεδονικὸν ἀγῶνα καὶ ἰδίως τὸν Βάρδαν. Τοῦτο ἐπέτυχεν ὁ ἀδελφὸς τοῦ Δημητρίου Κοσμᾶς (Τσακνάκης), συνέταιρος τοῦ Χαμζᾶ μπεη εἰς τὸν μῦλον, ἐπηρεάζων τὸν Ριζᾶ μπεην. Δι' ἀγγελιαφόρου ἀπρωσταλέντος εἰς τὸ Βογατσικόν, ὅπου διέμενεν ὁ Βάρδας, διεμηνύθησαν τὰ δέοντα. Σχετικὸν εὐχαριστήριον ἐκ τοῦ Κομιτάτου εἶχεν ὁ Κοσμᾶς (δὲν τὸ εἶδον· εἶχεν ἀποθάνει). Ὁ Δημήτριος ὠμίλει καὶ περὶ πληροφοριῶν πολυτίμων εἰς ἀξιωματικὸν περὶ τῆς πραγματικῆς δυνάμεως τῶν Τούρκων ἐν Λεψίστι (1912), ὅπου ἠδρευεν ἀξιόλογος στρατιωτικὴ μονὰς (μεραρχία). Ἀπὸ τὸ φούρναρη ἤξεραν, πόσα ψωμιὰ ἔβγαιναν. (Εἰς Ζιουπάνι ἦτο τουρκικὸς λόχος. Τὸ 1883 ὁ Σεφεδίν ὡς μουδέρης Ζιουπανίου ἐλαφυραγώγησε τὴν μονὴν Ἁγίας Τριάδος).

3. Βλ. καὶ Γ. Ἀποστολοπούλου, *Τὸ Γυμνάσιον καὶ οἰκοτροφεῖον Τσοτυλίου*, Κοζάνη 1938, 18. Αὐτόθι καὶ περὶ τοῦ κάλφα Γρόσδου.

4. Βλ. καὶ *Σημειώμ. ἱστορικά*, 62, 65, Χωριανοὶ εἰς Βελίστι Κοζάνης καὶ Βαντσκὸ Γρεβενῶν μοὶ ἔλεγον ὅτι οἱ μπέηδες συνέτειναν καὶ εἰς τὴν ἴδρυσιν ἢ τὸ μέγαλωμα ἐκκλη-

Εἰς τὴν Πλάζομην ἀπὸ τοὺς παλαιότερους μπέηδες ἦταν ὁ Ἀλιούσι μπεης. Ὅλο σχεδὸν τὸ χωριὸ ἦταν δικό του. Εἶχε δύο σπίτια: τὸ ἓνα σελεμλίκι, τὸ ἄλλο χαρεμλίκι. Κτήματα εἶχε καὶ στὴ Χρούπιστα. Υἱοὺς εἶχε: τὸν Σμαῖλ μπεη, Τζιαφέρ μπεη, Ξίν μπεη καὶ Νταιϊλιάν μπεη. Τσιφλίκι του ἦταν καὶ ἡ μισὴ Μπουχωρίνα καὶ ἓνας μῦλος κάτω στὴν Πραμόρτσα «τ' Ἀλιούζι μπεη (τὸ μῦλο)».

Παλαιὸς ἦτο εἰς Πλάζομην καὶ ὁ Μπραῖμ ἀγάς ἔχων τσιφλίκι τὴν Πέτσιανη. Ἀπὸ τοῦ Ἀλιούζι μπεη ὡς τοῦ Μπραῖμ ἀγά εἶχαν ὑπόνομον πού μποροῦσε νὰ περάσῃ ἄνθρωπος. Τελευταίως ἦτο καὶ ἓνας Ἀλῆ μπεης μὲ κτήματα εἰς Πλάζομην· ὁ ἴδιος εἶχε ζαπωμένην καὶ τὴ μισὴ Γραμματικοῦ¹. Αὐτὸς ὁ Ἀλῆ μπεης δὲν ἠθέλησε νὰ γίνῃ ἀγορὰ εἰς Πλάζομην (ἐγίνετο παλαιότερα, εἶχε μαγαζιά, καὶ Ἑβραίους ἀπὸ τὴν Καστοριά, χάνια, σαμαράδες, λουτρό). Διὰ νὰ μὴν ἔρχωνται οἱ μπέηδες καὶ τοὺς φιλεύει. Τὸ 1910 ἔκαμαν (ἀγορὰ), ἀλλ' ἀπέτυχεν, ἐματαιώθη. Ἀπὸ τὴν Πλάζομην βγῆκαν καὶ ἀξιωματικοὶ καὶ ἀστυνόμοι καὶ δημόσιοι εἰσπράκτορες καὶ πασιάδες, λέγουν. Ὁ ἰσχυρὸς ἐπίσης Κουτσιούκ Ἀλῆ μπεης, ὁ Γκαβουσελήμ μπεης καὶ ἄλλοι ἀπὸ τὴν Πλάζομην εἶχαν τσιφλίκι μέρος τῆς Λούβρης πρὸς Β. Ὁ Κουτσιούκ Ἀλῆ μπεης καὶ συνδρομητῆς τοῦ Παρθεναγωγείου Βλάτσης μὲ 30 γρόσια.

Εἰς τὸ χωρίον Βουδουρίνα (ὅπου μικρὸς τεκέσ)² ἰσχυρὸς ἦτο ὁ Φαχρῆ μπαμπᾶς, ὁ ὁποῖος τὴν δύναμίν του ἤντλει ἐκ τῆς γνωριμίας του μὲ τὸν Χαλίλ πασιᾶν, μουτεσαρίφην Σερβίων (εἶτα βαλῆν Προύσης κ.λ.). Ἦσαν ἀμφότεροι αἰρετικοὶ μπεκτασλῆδες.

Εἰς τὸ Τσοτύλι ἰσχυρὸς ἦτο πρῶτα ὁ Φεζουλά ἔχων κτῆμα τὸ μισὸ παζάρι (Τσοτυλίου), τοῦτον δὲ διεδέχθη εἰς ἰσχὺν ὁ Ζεκίρ ἀγάς (οὐ Ζέκιους) ἀντλῶν τὴν δύναμίν του ἀπὸ τὸν ἐν Λεψίστη μπέην Μουσαῖ ὀνόματι γνωστόν του ἀπὸ τὸ στράτευμα. Ὁ Ζέκιους ἰδανικόν του εἶχε νὰ διώξῃ ὅλους τοὺς χριστιανούς ἀπὸ τὸ Τσοτύλι.

Ἐκ τῶν μπέηδων τῆς Καστοριάς: ὁ Λαζούμ μπεης εἶχε τσιφλίκι τὸ μικρὸ χωριὸ Παλαιοκόπρια μὲ 15 σπίτια. Τὸ ἐπώλησεν εἰς κατοίκους ἀπὸ τὸ Βαντσκό καὶ τὸ Στιζιάχι. Ὅταν τὸ εἶχεν ὁ μπέης, δὲν περνοῦσαν καλὰ καὶ 5-6 οἰκογένειες ἔφυγαν καὶ ἤρθαν εἰς Τσακνοχώρι καὶ Στιζιάχι. Ὁ Ὀσμάν μπεης εἶχε τσιφλίκι τὸ μισὸ Βελίστι (Ἀνασελίτσης). Κληρονόμοι του: ὁ υἱὸς Ὀσμάν Μεχμέτ καὶ ἡ Χαφιέ, χήρα τοῦ Μεμέτ μπεη ἐκ Καστορίας. Ὁ Νουζλούμ μπεης εἶχε τσιφλίκι τὸ Χορηβὸ ἓναν καιρό· ἐξηγοράσθη, πρὶν 100

σίας στὰ χωριά γιὰ νὰ κρατοῦν τὸν κόσμον, πρὸς ἐκμετάλλευσιν. «Εἶχες νὰ δώγῃς ...». «Μὴ δίνεις φέτου». «Εἶχες νὰ κάμ'ς ἄλλη δ'λειὰ ...». «Φέρι πέτρις γιὰ'ν ἰκκλησία» (Βελ. Κοζ.). «Ἐφίραν χουριᾶτις ἀπ' τοῦ Πηλουρού, τὴν Τραπιζίτσα ἀγγάργια» (Βαντσκό).

1. Περιοχή, παλαιότερα χωριὸ Δ τῆς Λούβρης, βλ. *Γραπτὰ μνημεῖα*, 45.

2. Βλ. καὶ *Μακεδονικά* 17 (1977) 323, σημ. 1.

χρόνια περίπου (ἀπὸ 1937). Εἰς τὸ Σλουμίστι μέρος εἶχεν ὡς τσιφλίκι ὁ ἐκ Καστορίας Μεμέτ Ἀλῆς. Τὸ εἶχε κληρονομήσει παρὰ τῆς γυναικὸς του ἐκ Καστορίας ἐπίσης ὀρμωμένης Σαλιχᾶ(ς). Ἐν μερίδιον εἶχον καὶ οἱ Ἀρβανῖτες Φεζῆ μπεης καὶ Ναζῆ μπεης εἰς Ἀλβανίαν οἰκοῦντες ὡς καὶ οἱ Ζαβαλιὰν τῆς Ντέβλας. Ἐνας Ἀρβανίτης Σαλεμέκους εἶχε τσιφλίκι τὸ Λούντζι.

Ἐκ τῶν μπέηδων τῶν Γρεβενῶν τσιφλίκια εἶχον οἱ Ριφάτ καὶ Φουάτ, ἔγγονοι τοῦ δραστηρίου μουτεσελίμη Γρεβενῶν Μεχμεντάου¹, συγχρόνου τοῦ Γιουσούφ Ἀνασελίτσης.

Εἰς τὸ Τζιουμᾶ Καϊλαρίων εἶχε κτήματα ὁ Ἀρβανίτης Ζουλφικιάρ. Τούτου ὁ υἱὸς Οὔπη (Ζουλφικιάρ) εἶχε τελειώσει τὸ Γυμνάσιον Κοζάνης (1919-1920).

Εἰς τὰ Καϊλάρια ὁ πανίσχυρος Τζιαμάλ μπεης, ἐκτὸς τῶν ἄλλων πολλῶν κτημάτων του (ὠριζε καὶ εἰς τὸ Σιάνι), ἐξουσίαζε (κατὰ νομὴν, ἐννοεῖται) καὶ τὸ Σινιάτσικο μὲ τὰς περιοχὰς τῆς Γριατσιάνης καὶ τοῦ Πεκρεβενίκου.

1. Περὶ τσιφλικίων κ.λ. ἔχω σημειωμένον δημοσίευμα, τὸ ὁποῖον σήμερον δὲν ἔχω εἰς τὴν διάθεσίν μου, τοῦ ἱερέως καὶ διδασκάλου τοῦ χωρίου Λούντζι Εὐθυμίου Γρηγορίου εἰς τὴν Ἐφημερ. Βόρειος Ἑλλάς Κοζάνης ἀπὸ 28 Φεβρ. 1932 μὲ τὴν ἐπιγραφὴν «Γενικὰ περὶ τοῦ πολιτισμοῦ τῶν ἀμέσων προγόνων Ἀνασελίτσης καὶ Γρεβενῶν». Περὶ Μεχμεντάου βλ. τινὰ καὶ εἰς *Μακεδονικά* 17 (1977) 353-55. Ἡ μάνα του Ἑλληνίδα λέν ἀπὸ τὴ Νιάουστα, Μαργάρω καλουμένη, καρτεροῦσε τὸ Γεώργιο Ντάρντα, ἔμπορον σαπουνιῶν (ἐκ Σιατίστης) νὰ τὸν δώσῃ κάθε τόσο ἄσπρα γιὰ τοὺς παππάδες νὰ λειτουργήσουν στὴν Παναγία.

Ε'. ΕΚΚΛΗΣΙΑ

Κατὰ τὰ ἐκκλησιαστικοπνευματικὰ ἡ Βλάτση ὑπήγετο ὑπὸ τὸν Σισανίου, ἐδρεύοντα ἄλλοτε εἰς Σισάνιον, χωρίον νῦν ἐγγύτατα ($\frac{3}{4}$ τῆς ὥρας ΝΔ) τῆς Βλάτσης. Τὰ ἐντὸς τῆς ταπεινῆς κοιλάδος τοῦ Σισανίου ἢ οὐχὶ μακρὰν αὐτῆς διασωθέντα ἱερὰ καθιδρύματα εἰς μονὰς εἶναι οἱ ἀψευδεῖς μάρτυρες τῆς ποτε πνευματικότητος τῆς καθέδρας τῆς Ἐκκλησίας.

Ὑψωθείσης τῆς Σιατίστης καὶ χάρις εἰς τὸ προσωπικόν, ὡς προείπομεν ἤδη, κῦρος τοῦ Σιατιστέως Ζωσιμᾶ ὡς Σισανίου καὶ Ἀρχιεπισκόπου (Πατριάρχου) εἰς τὸ κλίμα τῆς Ἀχρίδος, τὸ ποιμαντικὸν ἔργον ἠσκήθη ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ ΙΖ' αἰῶνος ἐκ Σιατίστης. Τὸ σμικρὸν τῆς Βλάτσης ἔναντι τῆς Σιατίστης, ἡ ὁποία ἤδη ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ αἰῶνος γοργῶς ἔβαινε πρὸς μεταλλαγὴν τοῦ σταδίου τοῦ χωρίου, ὡς τὰ ἐκ τοῦ παλαιότερου κώδικος τῆς Μητροπόλεως ἀπέδειξαν, ἦτο μία ἀπὸ τὰς κυριωτέρας αἰτίας διὰ τὴν μὴ ὑποκατάστασιν τοῦ Σισανίου (διὰ τῆς Βλάτσης), ἐὰν ἦτο τότε αὕτη ἀναγκαία.

Ὅταν ἡ Βλάτση, λήγοντος τοῦ ΙΗ' αἰῶνος, ἔχη καταστῆ κωμόπολις, διαπιστοῦμεν παρουσίαν καὶ ἐγκαταβίωσιν ἐν αὐτῇ Δεσπότη ἀλλῆς Ἐπαρχίας, τῆς ἐγγύς τοῦ φερεοίκου Μογλενῶν, ὡς μαρτυρεῖται ἐξ ἀναφορᾶς ὀγδοηκονταετοῦς Βλατσιώτου πρὸς τὸν Πατριάρχην καὶ τὴν Σύνοδον (Κωνσταντινουπόλεως) κατηγοροῦντος τὸν Ἅγιον Μογληνῶν Νεόφυτον ὅτι κατεπενέβαινε ἀὐθαιρέτως εἰς τὰ περιουσιακά του, χωράφια κ.λ. «δὲν φθάνει ὅπου ἀνακατῶνεται μὲ τὰ πολιτικὰ τῆς χώρας» καὶ «νὰ πηγαίνῃ μὲ τὴν Ἐπαρχίαν νὰ ἀνακατῶνεται καὶ ὄχι ἐδῶ εἰς τὸ Μπλάτζι, ὅπου εἶναι Ἐπαρχία τοῦ Ἁγίου Σισανίου κυριάρχου μας»¹. Ἡ ἀναφορὰ ἐν ἀντιγράφῳ εἶναι ἀχρονολόγητος. Ἄλλ' ἐκ τῶν καταστίχων τῆς Κοινότητος ἔχομεν σαφῆ μαρτυρίαν, καθ' ἣν τὸ 1843 ὁ Πανιερώτατος Μογληνῶν Νεόφυτος καταλέγεται μεταξὺ τῶν φιλομούσων καὶ φιλοκάλων συνδρομητῶν τῆς Ἑλληνικῆς καὶ Ἀλληλοδιδασκτικῆς Σχολῆς Βλάτσης². Ἐκτὸς τούτων καὶ ἀναμνήσεις συνδέονται πρὸς Δεσπότην οὐχὶ τῆς Ἐπαρχίας διαμένοντα εἰς κατονομαζόμενον σπίτι

1. Σύντομον περίληψιν τῆς ἀναφορᾶς βλ. Ἄντ. Σιγάλα, Ἐκ τῆς πνευματικῆς ζωῆς τῶν Ἑλληνικῶν Κοινοτήτων τῆς Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη 1939, 147. Ὁλόκληρον τὸ σχέδιον τῆς ἀναφορᾶς βλ. Ἰ. Βασδραβέλλην, «Ἀρχεῖον Γραμματικοῦ», Μακεδονικά 4 (1955-60) 168-169.

2. Σημειώμ. ἱστορικά, 62.

(τ'ς Πάκινας, τ' Δισπότη τοῦ σπίτι). Διὰ τὸ εἰς ἡμᾶς ἄγνωστον τῆς προελεύσεως τοῦ Νεοφύτου, τὸ ὄργωμα χωραφιῶν διὰ λογαριασμόν του, ἀνηκόντων μὲ ταπιά εἰς τὸν ἐπιστέλλοντα τὴν ἀναφορὰν δὲν ἤμπορεῖ νὰ εἶναι καθ' ὀλοκληρίαν ἀυθαίρετον καὶ ἄσχετον τελείως πρὸς τὴν ἐκ Βλάτσης καταγωγὴν του. Διὸ καὶ ὀλίγας πιθανότητος θὰ εἶχεν ἰσχυρισμὸς ὅτι ὁ ἐν τῇ ἀναφορᾷ Νεόφυτος ἤμπορεῖ νὰ εἶναι ὁμώνυμος μὲν, ἀλλὰ προγενέστερος τοῦ συνδρομητοῦ τοῦ 1843.

Ὁ Δεσπότης ἐκ Σιατίστης ἐπεσκέπτετο τὴν Βλάτσην κατ' ἔθος παλαιὸν τὴν δευτέραν ἡμέραν τῆς Παναγίας, 16 Αὐγούστου, ἱεουργῶν. Γινομένης συνελεύσεως τῶν χωριανῶν ὑπὸ τὴν προεδρίαν του ἀπεδίδετο λογαριασμὸς τῆς Ἐφορείας τῶν Σχολείων, ἐξελέγετο νέα καὶ ἐλαμβάνοντο ἀποφάσεις ἀφορῶσαι εἰς τὰ τῆς Ἐκκλησίας τῆς κωμοπόλεως, τοὺς ἐπιτρόπους αὐτῶν, ὡς καὶ τὰ ἐκπαιδευτικὰ τῆς, προσλήψεις προσωπικοῦ κ.λ.

Οἱ κάτοικοι τῆς κωμοπόλεως ἦσαν κατανεμημένοι εἰς 4 ἐνορίας, εἰς τοὺς καθ' ἡμᾶς χρόνους, 4 ἦσαν καὶ οἱ ἱερεῖς, ἅπαντες χωριανοί. Ἀρχιμανδρίτης μνημονεύεται ὁ Θεόφιλος Παπαθωμᾶς περὶ τὸ 1883¹ καὶ πρωτοσύγγελος ὁ Ἰωάννης Πούλιος μὲ 18 υἱοὺς καὶ 4 θυγατέρας, ἀδελφὸς τοῦ Δημητρίου Πούλιου τοῦ μεταναστεύσαντος κατὰ τὸν ΙΗ' αἰῶνα εἰς τὸ Ζεμόν, κατὰ τὸν D. Ρορονιέ².

Ναοὺς εἶχεν ἡ Βλάτση ἕξ (6), τρεῖς ἐντὸς τοῦ συνοικισμοῦ καὶ ἐπ' ὀνόματι: τοῦ Ἀγίου Μάρκου, Ἀγίου Νικολάου καὶ Ἀγίου Γεωργίου, καὶ τρεῖς ὀλίγον ἐκτὸς ἢ καὶ περισσότερον ὡς ἐξωκλήσια: τοῦ Ἀγίου Ἀθανασίου, Προφήτου Ἡλία καὶ τοῦ Ἀγίου Παντελεήμονος. Μονὴν δὲ μίαν: ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἀγίου Δημητρίου. Καὶ αἱ μοναί: Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου, Ἀγίας Παρασκευῆς καὶ Ἀγίας Σωτήρας ἐθεωροῦντο κοινὰ ἱερὰ ἰδρύματα³, μολονότι διεστέλλοντο ἀπὸ τῶν πλησιεστέρων πρὸς ἕκαστον τούτων χωρίων: τοῦ Σισανίου, Δομαβιστίου⁴, Ντριανόβου.

Ὁ Ἅγιος Μᾶρκος εὐρύχωρος καὶ εὐπρεπισμένος ναὸς ἀπλῆς βασιλικῆς εἰς τὸ κέντρον πρὸς τὰ Λιβάδια. Ἡ εἰκὼν τοῦ Ἀγίου διηγοῦνται ὅτι μετεφέρθη εἰς Βλάτσην ἀπὸ κατοίκους τοῦ Πεκρεβενίκου, παλαιοῦ συνοικισμοῦ, 2ωρον περίπου ἀπέχοντος εἰς τοὺς πόδας τοῦ ὄγκου τοῦ Σινιάτσικου Α, καθ' ἃ ἐλέχθη ἀνωτέρω εἰς τὸ εἰσαγωγικὸν τῆς ἱστορίας κεφάλαιον. Διεσώζοντο εἰς τὸν ναὸν τοῦ Ἀγίου Μάρκου ἐκκλησιαστικὰ βιβλία ἀπὸ τοῦ 1643. Θεοτοκά-

1. Βλ. Ἀντών. Κεραμόπουλλον εἰς *Μακεδονικά* 3 (1953-55) 135.

2. *O Cincarina*, 461, ἀριθ. 1183.

3. Περὶ τῶν μονῶν τῆς Ἐπαρχίας Σισανίου βλ. *Ἐκκλησ. Ἀλήθεια* 20 (1900) 453-455, 461-464 ὑπὸ τοῦ Σεβαστείας Ἀνθίμου. Λεπτομερείας περὶ τινῶν ἐκ τούτων εἰς ἐπιγραφάς, ἐνθυμήσεις κ.λ., βλ. *Γραπτὰ μνημεῖα*, 29-35.

4. Ivan Snegarov, *Istorija na Ochridskata Archiepiskopija-Patriaršija (1394-1767)*, Β', Σόφια (1932), 491.

ριον ἔν καὶ Μηναιῖον ἔν, Τριώδιον ἐκδ. 1722 καὶ Εὐαγγελιστάριον ἐκδ. 1748, ὡς καὶ ἄλλα ἐκδ. ἀπὸ 1760 καὶ 1761 κ.έ. Ἄλλ' ἀνάγκη νὰ προστεθῆ ὅτι εἰς τὸ Θεοτοκάριον ἦτο γεγραμμένη ἡ ἐνθύμησις («τοῦ το μαβηστιου», ἦτοι τοῦ Δομαβιστίου, χωρίου μὲ παρακειμένην τὴν μονὴν τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς, εἰς δὲ τὸ Μηναιῖον «ετουτω τω βιβλιω ἱπαρχη τοῦ Ἰωάννι ἀπὸ χωρίον Αὐδέλα»), κ.λ. ὡς καὶ τρεῖς ἄλλαι οὐχὶ ἀξιόλογοι ἱστορικῶς¹. Διεσώζετο ἐπίσης βαρύτιμον ἀργυροῦν ποτήριον διὰ τὴ μετάληψιν, δωρεὰ ἐνὸς τῶν Δούμπα ἐκ Βιέννης.

Εἰς τὸν Ἅγιον Μᾶρκον οἱ χωριανοὶ ἀποδίδουν τὴν σωτηρίαν τοῦ χωριοῦ τὸ 1912 μετὰ τὴν γνωστὴν ὀπισθοχώρησιν τοῦ Ματθαιοπούλου (Μπάνιτσαν)².

Ὁ Ἅγιος Νικόλαος πρὸς τὴν Α ἀνωφέρειαν θεωρεῖται ὁ ἀρχαιότερος ναὸς τῆς κωμοπόλεως, ἀπλῆς βασιλικῆς. Τὴν ἐπὶ τῆς μαρμαρίνης πλακὸς τῆς ἁγίας τραπέζης χρονολογίαν ἀναγινώσκομεν αψξα-1761 οὐχὶ μετὰ βεβαιότητος. Ἐὰν τὸ ψ ἀναγνωσθῆ χ -1661, ἀγόμεθα εἰς ἄλλα συμπεράσματα. Αἱ περισσότεραι μεγάλαι εἰκόνες τοῦ εἰκονοστασίου ἔχουν χρονολογίαν 1756. Περὶ τὸ τέμπλον τοῦ ναοῦ τούτου φέρεται παράδοσις μεταγραφεῖσα εἰς ἱστορικὸν γεγονός. Ὅτι δηλ. οἱ ἐκ Μοσχοπόλεως καταφυγόντες εἰς Βλάτσην μετέφερον τὸ τέμπλον τοῦτο εἰς τὴν νέαν των πατρίδα, ὡς εἶπομεν εἰς τὰ περὶ μετοίκων. Ἄλλ' οἱ Μοσχοπολίται ἦλθον εἰς Βλάτσην μετὰ τὸ 1769, ὅταν ὁ συνοικισμὸς τῆς ἀρτίως συγκεκροτημένος ἔχων ναὸν εὐρύχωρον, εἰς τὰ κελλιά τοῦ ὁποίου — διεσώζοντό τινα μέχρι τῶν χρόνων μας — κατ' ἄλλην παράδοσιν ἐστεγάσθησαν προσωρινῶς οἱ Μοσχοπολίται κ.λ. πρόσφυγες. Τὸ τέμπλον τοῦ Ἁγίου Νικολάου εἶχε γίνε ἐπὶ τόπου μὲ καλλιτεχνικὴν ἐπιμέλειαν³ καὶ προσαρμογὴν πρὸς τὰ τοῦ ναοῦ ἐνωρίτερον τοῦ ἀποικισμοῦ, παρὰ τεχνιτῶν εἰδικῶν προερχομένων κατὰ τὸ πιθανώτερον ἐκ τῶν περὶ τὸν Γράμμον⁴-Μοσχόπολιν μερῶν καὶ τοῦτο κατὰ συμφυρμὸν πρὸς τὴν μετοικεσίαν δικαιολογεῖ πως τὴν παράδοσιν. Εἰκόνισμά τι τῆς πατρίδος των ἠδύναντο νὰ παραλάβουν οἱ πρόσφυγες τῶν καιρῶν ἐκείνων. Προκειμένου ὅμως νὰ γίνῃ ἀποδεκτὸν ὅτι τέμπλον ὀλόκληρον μετεφέρθη εἰς τὴν μακρινὴν Βλάτσην κατὰ

1. Γραπτὰ μνημεῖα, 27-28.

2. Ἀνέβαιναν ὡς ἐπάνω στὶς κορυφές οἱ περίοικοι Κονιάροι, Τοῦρκοι, νὰ κάψουν τὸ χωριὸ καὶ ἔβλεπαν κάτω τὸν Ἅγιο περιπολοῦντα ἔφιππον μὲ ἀστρατέματα, τ'ς γκάβανεν» ὁ Ἅγιος καὶ γύριζαν πίσω.

3. Ὁ βυθμὸς ἀξιολογήσεως τοῦ τέμπλου ἐξαρτᾶται ἐκ γενικωτέρας ἐποπτείας εἰδικωτέρων. Σημαντικώτερα εἰς τὴν περιοχὴν τέμπλα, καθ' ὅσον γνωρίζομεν, εἶναι: τοῦ Ἁγίου Νικολάου Κοζάνης, Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου Σαμαρίνης, Ἁγίου Γεωργίου Σελίτσης, Ἀχιλλεῖου Ζιουπανίου κ.ἄ.

4. Συγκεκριμένως τεχνικὴν ἐπίδοσιν τῶν κατοίκων Λινοτοπίου εἰς τὴν ἀγιογραφίαν ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ ΙΣΤ' αἰῶνος βλ. Ὁ βαρῶνος Κ. Βέλιος, 17, σημ. 2.

Εικ. 3. Ὁ ναός τοῦ Ἁγίου Νικολάου

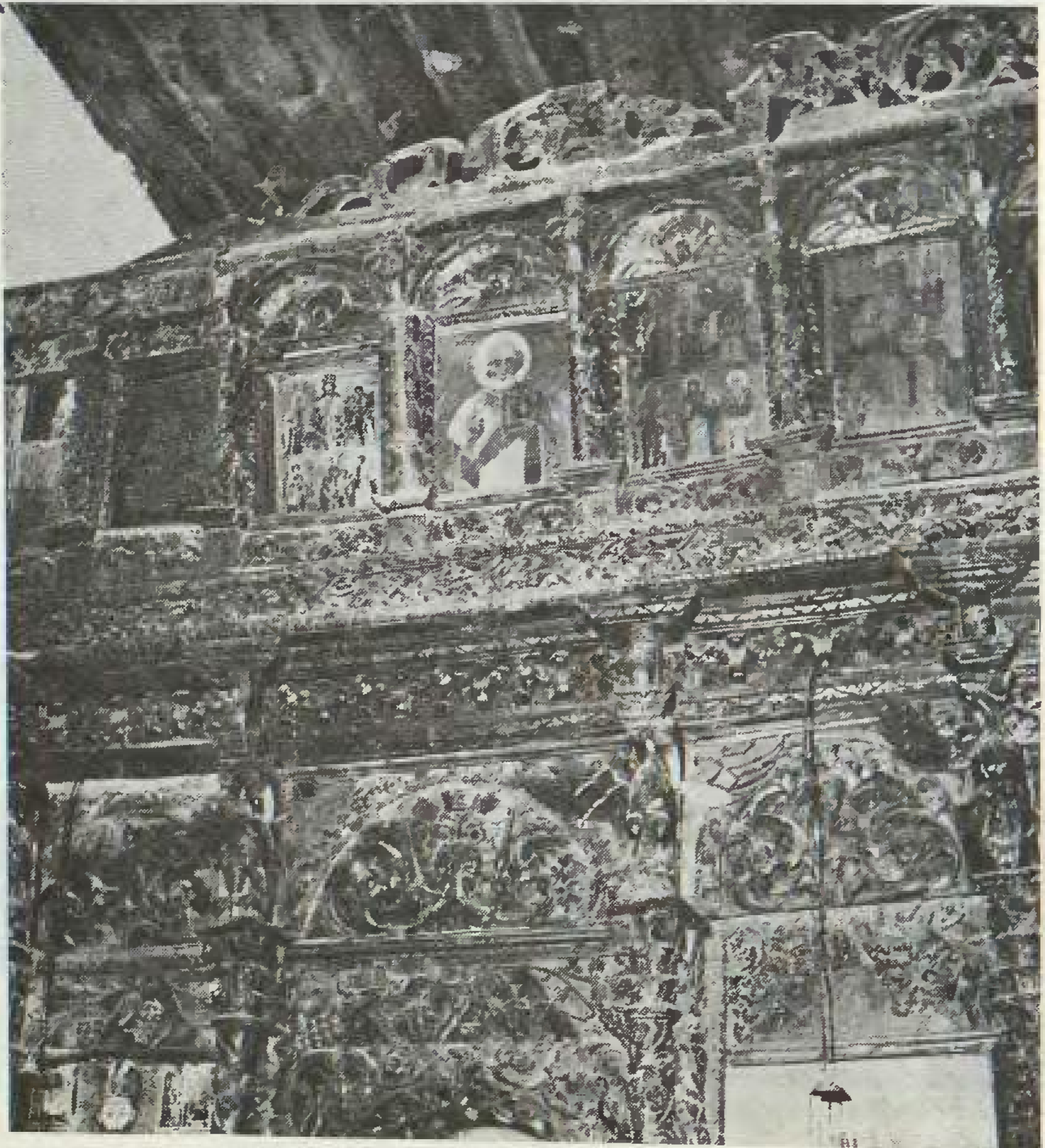

Εικ. 4. Τμήμα τῆς ἐπιγραφῆς τῆς Ἁγίας Τραπεζῆς τοῦ Ἁγίου Νικολάου

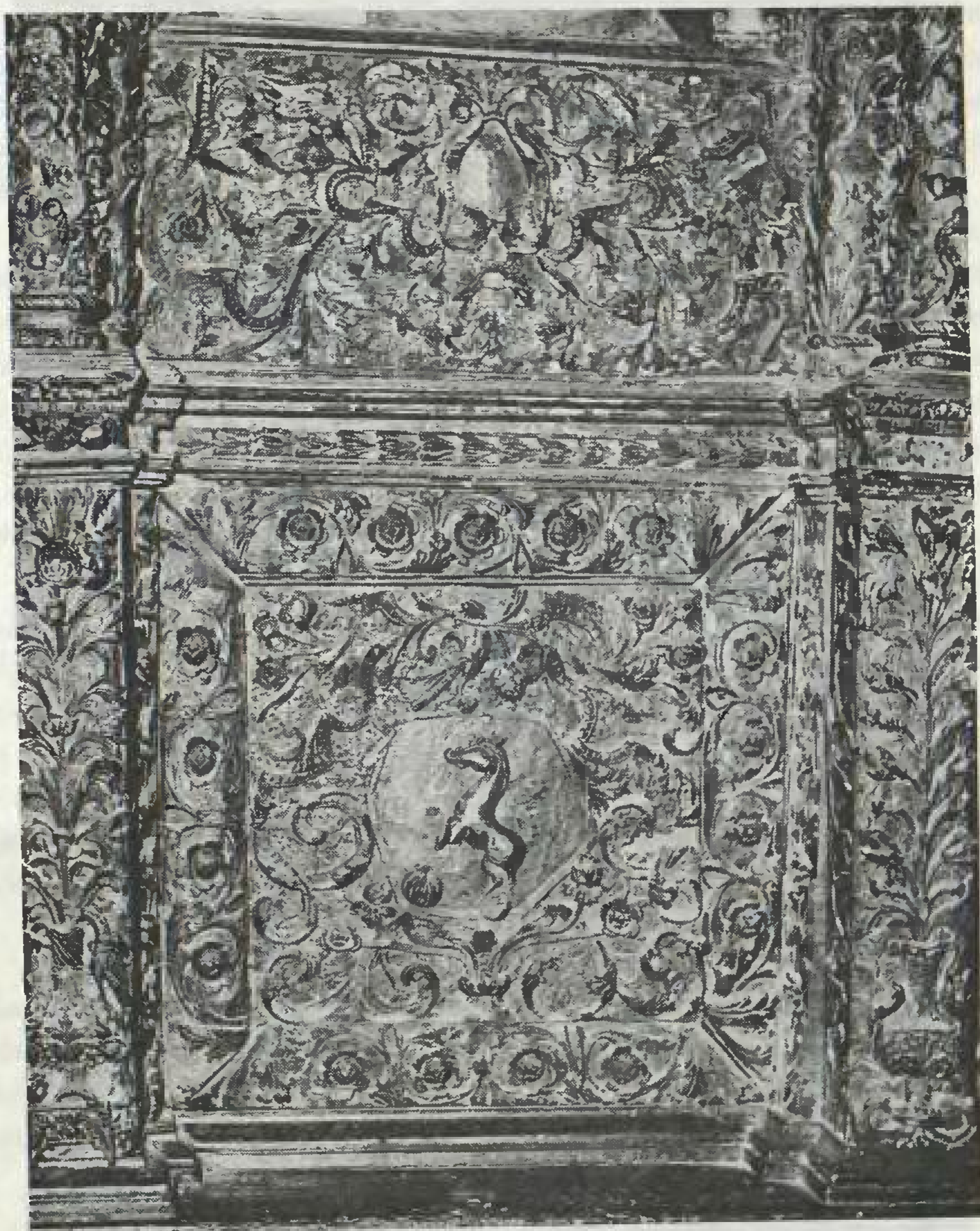

Εἰκ. 5. Τμήμα τοῦ τέμπλου τοῦ Ἁγίου Νικολάου

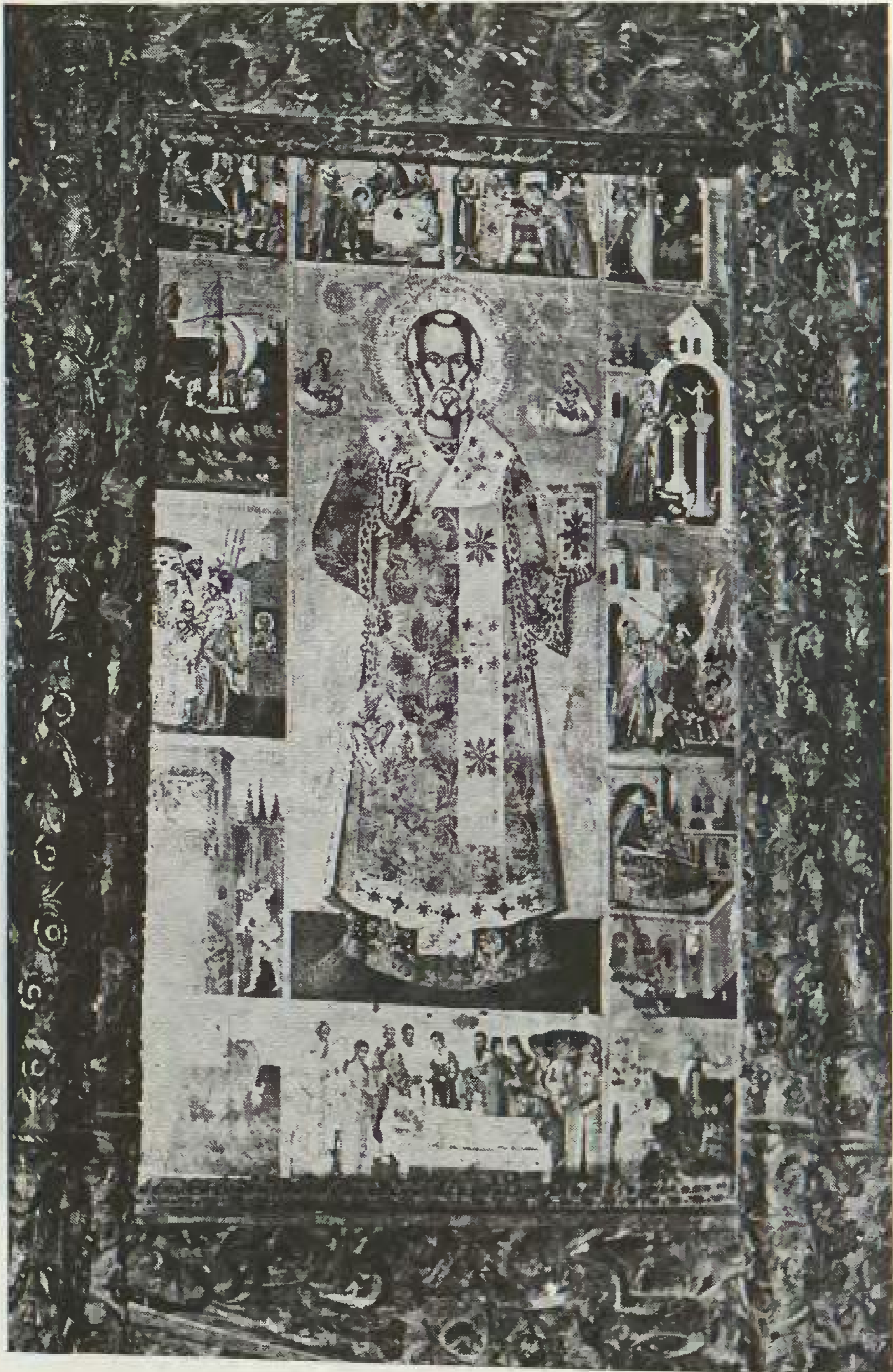
τὴν πρώτην διαρροὴν τῆς Μοσχοπόλεως (Σεπτ. 1769) ἀνάγκη νὰ πιστοποιῆται διὰ τινος βασίμου στοιχείου. Ὁ περίβολος τοῦ ναοῦ, ἰδίως κατὰ τὴν βόρειον πλευράν, ἐχρησιμοποιεῖτο καὶ διὰ τὴν ταφὴν νεκρῶν ἐν καιρῷ κακοκαιρίας μεγάλης — ἦτο ἀπόμακρον τὸ νεκροταφεῖον εἰς τὸν Ἁγιον Ἀθανάσιον —. Μνήματα μὲ σταυροὺς καὶ πέτρες ἐπρόφθασε καὶ ἡ γενεά μας.

Εικ. 6. Ἀπὸ τὸ τέμπλον τοῦ Ἁγίου Νικολάου

Εικ. 7. Ἀπὸ τὸ τέμπλον τοῦ Ἁγίου Νικολάου

Εἰκ. 8. Ὁ Ἅγιος Νικόλαος εἰς τὸ τέμπλον τοῦ ὁμωνύμου ναοῦ

Ὁ Ἅγιος Γεώργιος εἰς τὸ ΒΑ μέρος τοῦ συνοικισμοῦ διασώζει εἰκόνας ἀπὸ τοῦ 1819 τῆς αὐτῆς τεχνοτροπίας. Μία τῆς κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου μὲ ἐπιγραφὴν «διὰ χειρὸς Ἰωάννου καὶ Μιχάλη ἐκ κώμης Μπάτζη», τὸν Ἰωάννην δὲ Μιχάλη Πλατζιότη βλ. καὶ εἰς μίαν ὠραίαν μικρὰν εἰκόνα Ἐλεούσης μονῆς Παναγίας Σισανίου¹, βλ. καὶ Γρηγόριον ἐκ Πλατσίου ἄριστον ζωγράφον τὸ 1804 εἰς κώδικα Σιατίστης². Μίαν ἄλλην ὀλίγον νεωτέραν εἰκόνα τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τοῦ 1849 Μαρτ. 4 δηλοῦται φιλοτεχνήσας ὁ ζωγράφος Παπαζῆκος ἐκ Σελίτσης³.

Ἄξια σημειώσεως εἶναι ἐνταῦθα καὶ ὅσα παραδίδει ὁ Πόποβιτς περὶ τῶν ὡς ἄνω Ἁγίων ὡς πολιοῦχων πατρῶνων τινῶν ἐκ τῶν εἰς τὴν διασπορὰν Βλατσιοτῶν. Οὕτω τὸν Ἅγιον Μᾶρκον ἐώρταζον οἱ Μπαίκοι (τὴν εἰκόνα τούτου εἶχον μεταφέρει ἐκ Βλάτσης), ὡς καὶ τινες τῆς οἰκογενείας Μπόντη. Τὸν Ἅγιον Νικόλαον ὡς πολιοῦχον εἶχον οἱ τῆς οἰκογενείας Πούλιου, ἅπαντες, καὶ τινες τῆς οἰκογενείας Μπόντη. Τὸν Ἅγιον Γεώργιον ὡς πάτρωνα οἱ τῆς οἰκογενείας Βέλκου Δημητρίου, ἅπαντες, καὶ οἱ τῆς οἰκογενείας Στογιάννοβιτς κ.λ.

Ἐντὸς τῆς κωμοπόλεως ἐκτὸς τῶν ὡς ἄνω τριῶν ναῶν εἰς τὴν μεγάλην παλαιὰν (γειτονικὴν μας) οἰκίαν τῆς οἰκογενείας Λουβριώτη εἰς ἓν τῶν εὐρυχωρῶν δωματίων τοῦ ἄνω ὀρόφου ὑπῆρχεν εἶδος ἰδιωτικοῦ ναοῦ, εἰκόνες, καντήλια κ.λ. Ἡ εἴσοδος ἦτο ἐλευθέρα διὰ τὰ προσευχηθῆ κανεῖς, τὰ ἀνάψη τὰ καντήλια κ.λ. Κάποιος ἐκ τῶν προγόνων Λουβριώτη ἐπὶ μακρὸν εἶχεν ὑπηρετήσῃ εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος καὶ ἀπὸ ἐκεῖ ἔφερε τὰ σχετικὰ. Ἀπὸ Λαύρας Λαυριώτης καὶ οὐχὶ ἐκ Λούβρης (-ιώτης), χωρίου Ἀνασελίτσης. Ἡ τοῦ Λουβριώτη οἰκία ἦτο, ὡς λέγουν, πρῶτην οἰκογενείας Γοργία (Σέρρας).

Ὁ Ἅγιος Ἀθανάσιος εὐρίσκεται ΝΔ τῆς κωμοπόλεως ἐπὶ τῆς πρὸς Σισάνιον ἀγούσης, εἰς τὴν κορυφὴν ταπεινῆς λοφοσειρᾶς. Ὁ ναὸς εἶναι ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ ΙΗ' αἰῶνος (εἰκόνες ἀπὸ τοῦ 1755 κ.έ.)⁴. Εἰς τὸ προαύλιόν του εὐρίσκονται μικρὰ ἔχνη τριῶν μνημάτων ἐπισήμων κληρικῶν, ὡς καὶ τὸ κοιμητήριον. Ἐναντι ἐκτείνεται τὸ νεκροταφεῖον.

1. Γραπτὰ μνημεῖα, 28, 30-31.

2. Ὁ κώδιξ Σιατίστης, 126.

3. Γραπτὰ μνημεῖα, 28. Βλ. αὐτόθι, 50, 52, 53 καὶ ἄλλας εἰκόνας τοῦ ἐκ Σελίτσης ζωγράφου Παπαζῆκου εἰς τὰ χωρία τῆς Ἀνασελίτσης: Σιαρμπάδες ἔτ. 1836, Τσακαλοχώρι ἔτ. 1844, Μεσολογκόστι (Θωμᾶ Παπαζῆκου) ἔτ. 1864. Εἰς εἰκόνα Ἀποστόλων ναοῦ Ἁγίων Ἀναργύρων Καστορίας ἀνέγνωσα «1841 Νοεμβρ. 20: διὰ χειρὸς Παπᾶ Ζήκου ἐκ Σελίτσης». Ἐκ Σελίτσης ζωγράφους καὶ τούτους: Γεώργιον Μανουῆλ ἔτ. 1812, Γεώργιον ἔτ. 1821, Ζ.Η.Ν. ἔτ. 1844, τὸν Πρωτοσύγγελον Ἀγαθάγγελον ἔτ. 1885. Βλ. Γραπτὰ μνημεῖα, 30, 33, 35, 40. Ταῦτα μετ' ἄλλων μαρτυροῦν ἐπίδοσιν τῶν Σελτσιοτῶν εἰς τὴν ζωγραφικὴν εἰκόνων.

4. Γραπτὰ μνημεῖα, 29.

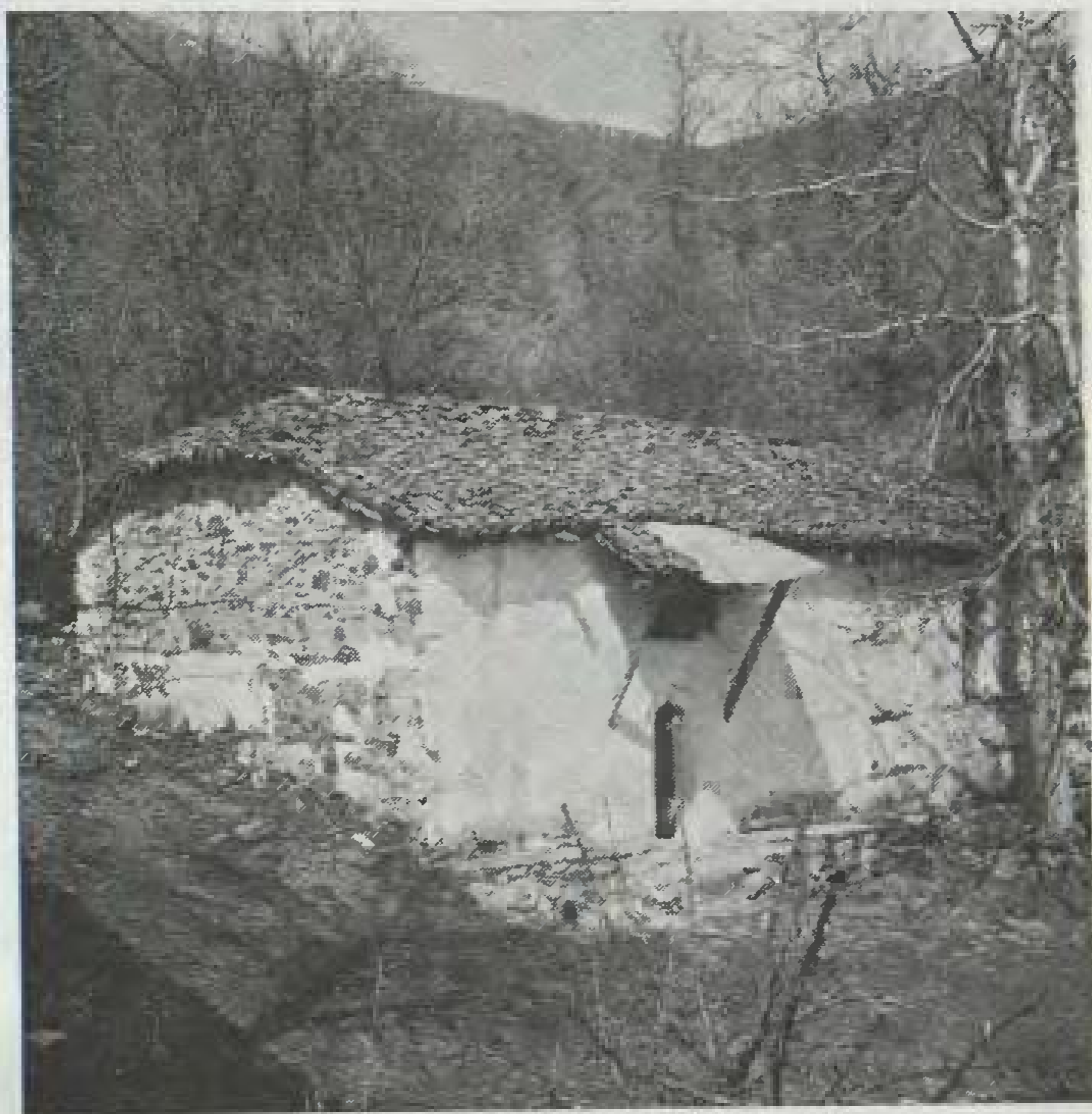
Ὁ Προφήτης Ἡλίας εἰς ἐπίπεδον κορυφῆν καταφύτου μαγευτικοῦ λόφου κειμένου πρὸς Ν τῆς κωμοπόλεως. Εἶναι κτίσμα «ἐξόδῳ τοῦ Δημητρίου Χατζηκωνσταντῆ», φερομένου ὡς γραμματέως τοῦ Ἀλῆ πασιᾶ, γνωστοῦ διὰ τοῦ ἐπωνύμου Γραμματικοῦ, ὡς δηλοῖ τοῦτο ἐπιγραφή ἐπὶ κόγχης ὑπεράνω τῆς πρὸς Β εἰσόδου τοῦ ναοῦ. «Οἰκοδομήθη ὁ θεῖος ναὸς τοῦ Προφήτου Ἡλία διὰ δαπανῶν τοῦ ἐντιμολογιωτάτου κυρίου Δημητρίου Χατζηκωνσταντίνου Γραμματικοῦ 1802 Ἰουνίου 11». Εἰς τὴν ἐπὶ τοῦ εἰκονοστασίου εἰκόνα τοῦ Προφήτου ἀναγινώσκωμεν «Δέησις τοῦ ἐντιμολογιωτάτου κῦρ Δημητρίου Χατζηκωνσταντῆ 1803 Αὐγούστου 20». Ἐξ ἐπιγραφῆς δ' εἰκόνας τοῦ Ἰησοῦ ἐπὶ τοῦ εἰκονοστασίου μανθάνομεν καὶ τὴν προέλευσιν τοῦ ζωγράφου «1802 διὰ χειρὸς Λαζάρου ἐξ Ἄνω Σουδενῶν».

Ὁ Ἅγιος Παντελεήμων (οὐ ἈϊΠανταλέμουνας) κεῖται ἐπὶ τοῦ Μουρικίου, εἰς τὴν ΝΔ αὐτοῦ πλευρὰν ὀλίγον κατωτέρω τῆς κορυφῆς του, εἰς θέσιν περὶοπτῶν. Ἐκτὸς τοῦ ναοῦ ὑπάρχουν καὶ δύο ἄλλα οἰκήματα, εἰς τὰ δωμάτια τῶν ὁποίων, ἀνὰ δύο, παραμένουν δικνυκτερεύοντες οἱ πανηγυρισταὶ τῶν πέριξ συγκεντρούμενοι ἰδίως τὴν παραμονὴν τῆς ἐτησίας πανηγύρεως, τὴν 27 Ἰουλίου. Τὸ ἅγίασμα τὸ ἐκ τοῦ βράχου ἐξερχόμενον ἀριστερὰ τῆς εἰσόδου τοῦ ναοῦ θεωρεῖται ἐκ τῶν μᾶλλον θαυματουργῶν ἱαματικῶν εἰς εὐρεΐαν ἔκτασιν τῆς Δυτ. Μακεδονίας (Κ'τσοί, γκαβοὶ στοῖν Ἀϊ Πανταλέμουνα)¹.

Ἡ μονὴ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου εὐρίσκεται Δ τῆς κωμοπόλεως καὶ εἰς ἀπόστασιν μιᾶς περίπου ὥρας, εἰς τοὺς πόδας τοῦ Μουρικίου, ἐντὸς δάσους

1. Πρῶτα ὁ Ἀϊ Πανταλέμουνας δὲν ἦταν ἐδῶ. Ἀσκήτεψε μακριὰ ἀπὸ τοὺς δρόμους. Ἀσκήτεψε, καθὼς λέγουν, εἰς τὸ Σινιάτσικο ὑποκάτω (ἀσκητάρια, Snegarov, ἔ.ἀ., 491). Καὶ δὲν ἦταν μόνος του. Τρεῖς ἦσαν εἰς τὴν σπηλιὰ πού ἀνοιξαν μὲ τὰ χέρια τους. Ἦταν ἡ Ἁγία Παρασκευὴ (αὐτὴ εἶναι γιὰ τὸ γάλα τῶν παιδιῶν, νὰ ἔχουν οἱ μητέρες ἄφθονο), ἦταν ἡ Ἀϊ Σωτήρα καὶ ὁ Ἀϊ Πανταλέμουνας. Μετὰ ἡ Ἁγία Παρασκευὴ τραβήχθηκε παρὰ πέρα στὸ μοναστήρι της, ἡ Ἁγία Σωτήρα πῆγε στὸ Ντριάνοβο πέρα, ὅπου τὸ μοναστήρι της, καὶ ὁ Ἅγιος Παντελεήμων βγῆκε ψηλότερα, στὸ Μουρίκι στὸ ξάγναντο. Πῶς ἔγινε τὸ ἐξωκλήσι — διὰ τοῦ ἐπιτρόπου Δημ. Πετσίλα —, πῶς τὸ πρῶν ἀνεμονέρι μὲ τὶς καλότυχες ἔγινεν ἅγίασμα — αὐτὲς ἔφυγαν γιὰ τὸ Σιάνι, εἰς θέσιν Γρόσι — περισσότερα βλ. εἰς δημοσίευσμά μου εἰς Ἐφημ. Ἐπαρχιακὴ Φωνὴ Πτολεμαίδος, ἀριθ. φύλ. 389/14-5-1967 καὶ 390/28-5-1967 μὲ τὸν τίτλον «Οἱ τρεῖς ἐρασταὶ τοῦ Μουρικιοῦ (1. Ἀμπᾶζ ἀγᾶς, 2. Καπετᾶν Ζέρβας, 3. Ὁ ἅγιος (Παντελεήμων))». Ἡ παλαιὰ ἀσκητεία τοῦ Ἁγίου στὶς σπηλιές τοῦ Σινιάτσικου, ἡ κατ' ὄναρ ἀποκάλυψις του εἰς τὸν Δ. Πετσίλαν καὶ ἡ ἐγκαθίδρυσις του εἰς τὰ ψηλὰ τοῦ Μουρικίου δηλοῦν συμβολικῶς τὴν ποτε σκληρὰν κατάστασιν τῶν χριστιανῶν (στὶς σπηλιές καὶ οἱ ἅγιοι), τὴν μετὰ χρόνους ἀνάπτυξιν τῶν κρυπτομένων καὶ τέλος διὰ τῆς ἐνθρονίσεως τοῦ ἁγίου εἰς τὸ ξάγναντο τοῦ Μουρικιοῦ τὸ ζωογόνον πνεῦμα τὸ ἐλπιδοφόρον τῶν πλασάντων τὴν παράδοσιν Βλατσιοτῶν καὶ περιοίκων χριστιανῶν.

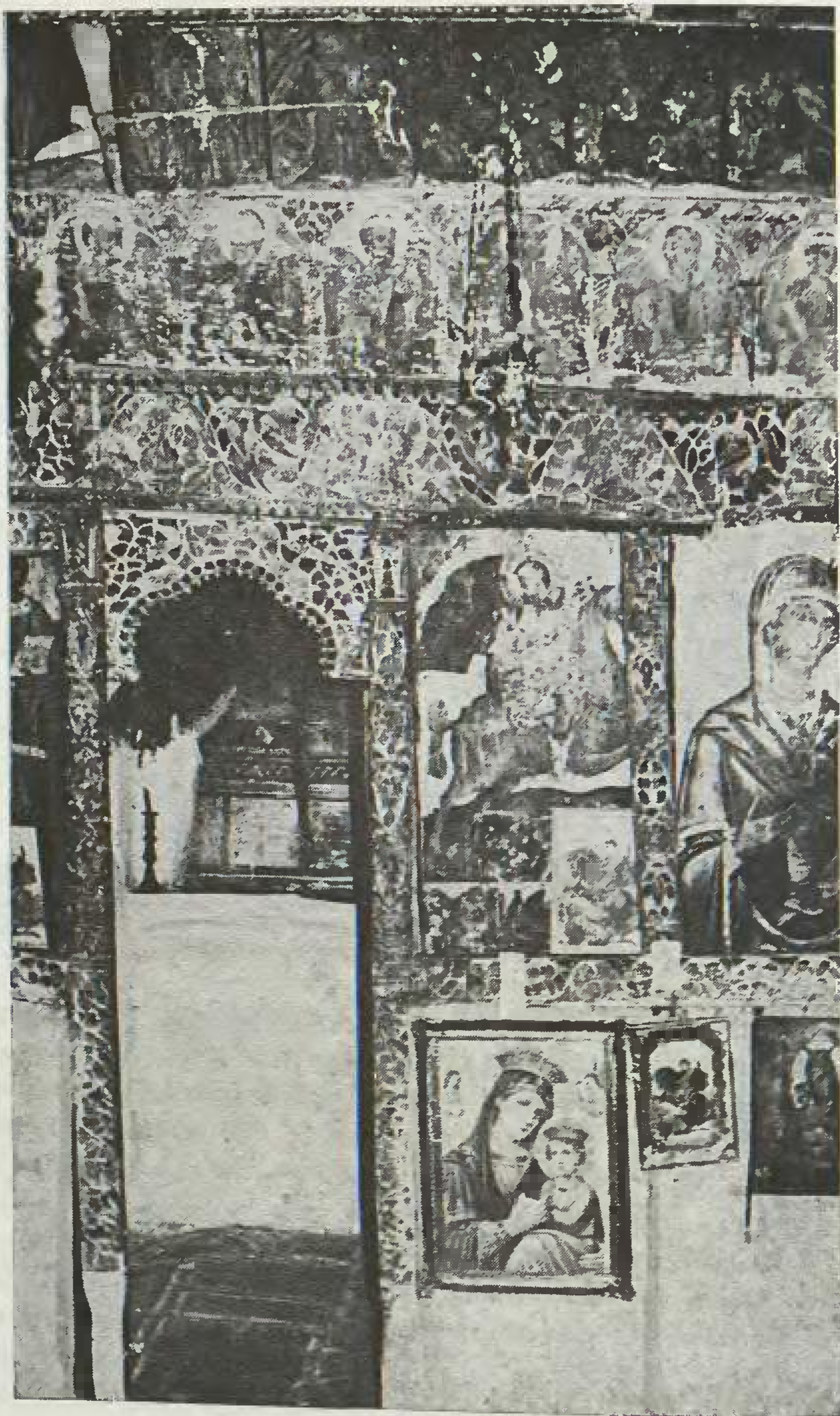
ἐκ δρυῶν, εἰς τόπον ἀπάνεμον καὶ προφυλαγμένον. Ὀνομάζεται (ἢ μονὴ) καὶ Κούκλα. Εἰς τὴν ἐπιγραφὴν ὑπεράνω τῆς εἰσόδου τοῦ μικροῦ ναοῦ (βασιλικῆς μετὰ τρούλλου) χρονολογία ἀνακαινίσεως καὶ ἀνιστορήσεως ἀναγράφεται τὸ 1774. Ἄλλ' οὐδὲν τεκμήριον διεσώθη περὶ τοῦ χρόνου, καθ' ὃν ιδρύ-

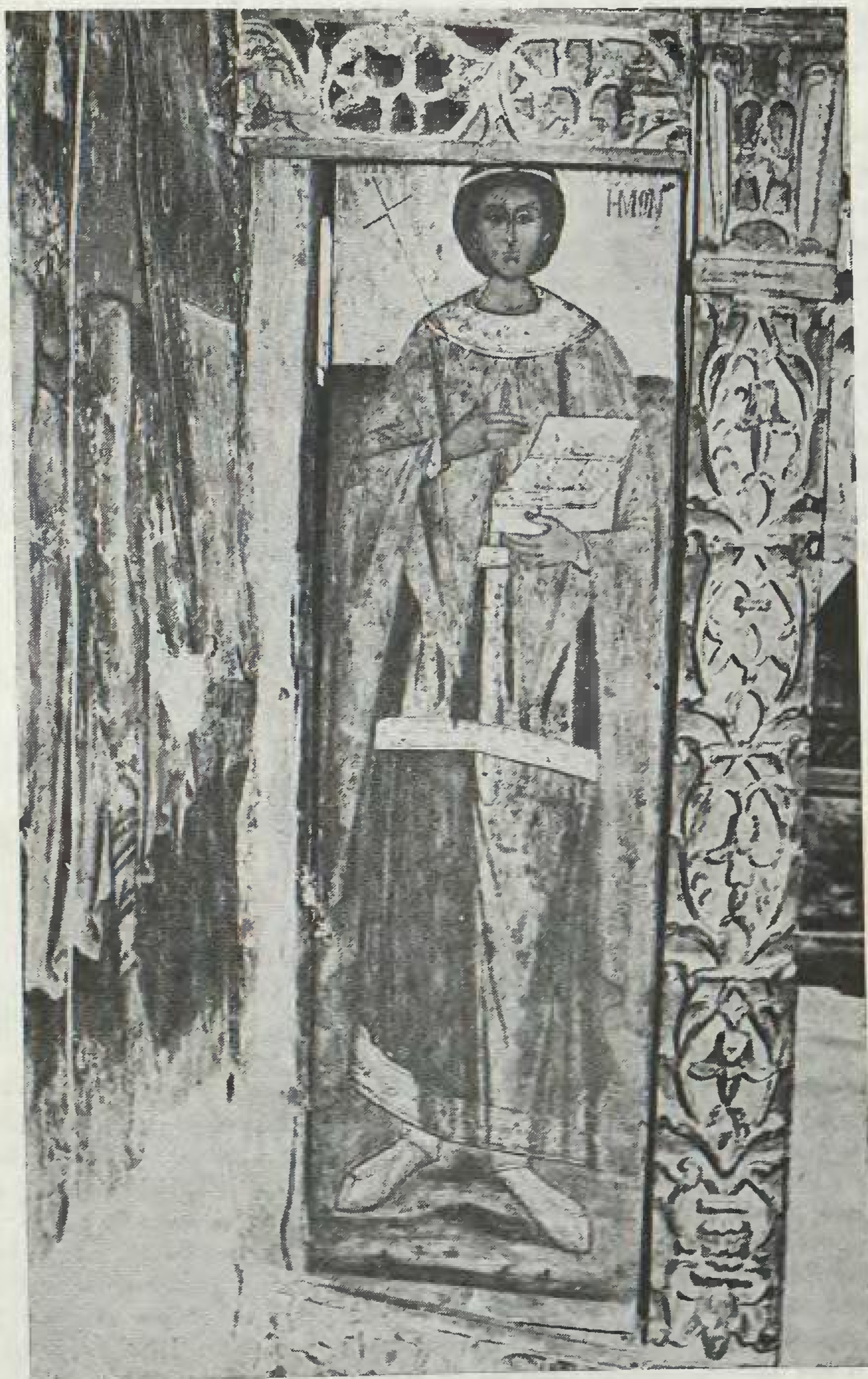
Εἰκ. 9. Ὁ ναὸς τῆς μονῆς Ἁγίου Δημητρίου

θη. Εἰκὼν τοῦ εἰκονοστασίου εἶναι ἔτους 1772, ὡς ἀφιέρωμα Νίτζιου Τσάγκα κ.λ. Τὸ τέμπλον τοῦ ναοῦ ξυλόγλυπτον (ἐπιμελοῦς τέχνης), ἐπιχρυσωμένον ἐλαφρῶς. Αἱ τοιχογραφίαι εἰς τὸν κυρίως ναὸν καὶ ἰδίως εἰς τὸν νάρθηκα ἀξιόλογοι. Ζωηραὶ καὶ φρικώδεις παραστάσεις (εἰς τὸν νάρθηκα) τοῦ Ἄδου καὶ τῆς Δευτέρας Παρουσίας. Ὑπεράνω τῶν ὀνομάτων τῶν ἀφιερωτῶν τῆς προθέσεως εἰς 5 στήλας, ὅπου καὶ τὰ ὀνόματα τριῶν ἱερομονάχων, ἡ ἐπιγραφὴ «Κτήτωρας ... Μίτζιου Καλεντέρη γρόσ. 100, αἰωνία ἡ μνήμη». Ἐν Θεοτοκάριον καὶ ἐν Πεντηκοστάριον 1681 καὶ ἐν Εὐχολόγιον, παλαιότερον ἄνευ ἀρχῆς, εἶναι τὰ ἀρχαιότερα ἐκκλησιαστικὰ βιβλία μὲ οὐχὶ σημαντικὰς διὰ τὴν ἱστορίαν ἐνθυμήσεις. Ἐκ τῶν ἐν τῇ μονῇ ἡγουμενευσάντων ἀναφέρονται: τὸ 1856 ὁ Νεόφυτος, ὁ καὶ συνδρομητῆς τοῦ Παρθεναγωγείου, καὶ τὸ 1864 «ὁ ἱερομόναχος Διομήδης ποτὲ Ἐσφιγμενίτης»¹.

1. Σημειώματα ἱστορικά, 62, Γραπτὰ μνημεῖα, 29-30.

Εικ. 10. Τμήμα τοῦ τέμπλου τῆς μονῆς Ἁγίου Δημητρίου

Εικ. 11. Ὁ Ἅγιος Παντελεήμων τῆς μονῆς Ἁγίου Δημητρίου

Κατεῖχεν ἡ μονὴ ἱκανὴν ἔκτασιν δάσους καὶ γαίας καλλιεργησίμους, διε-
τήρει δὲ ποίμνια καὶ ἄλλα ζῶα, καθ' ἃ ὁ Σεβαστείας Ἀνθιμος ἔγραφε¹ καὶ
οἱ χωριανοὶ καλῶς ἐνθυμοῦνται.

Ἡ μονὴ καὶ ὀλόκληρος ἡ περὶ αὐτὴν περιοχὴ μετὰ τῆς θέσεως Βουζιλιά
ἦτο τὸ διαρκῶς ἀσφαλέστερον ἐνδιαίτημα τοῦ Τσόντου Βάρδα εἰς τὸν Μακε-
δονικὸν ἀγῶνα. Ἀλλὰ καὶ παλαιότερον, ἦτοι τὸ 1817, τὰ παιδιὰ, ἀγνώστου
ἄλλοθεν καπετάνου, τοῦ Θανάση ὁ Γιάνης, Δημήτριος καὶ Κωνσταντῖνος,
ἔκτισαν βρύσιν καὶ τὸ γεγονός τοῦτο ἀνέγραψαν ἐπὶ πλακὸς ἐντοιχισμένης
νῦν ὑψηλὰ εἰς ἓν τῶν παραρτημάτων τῆς μονῆς.

Πρὸς τούτοις δὲν θεωροῦνται παραλειπτέα καὶ τινὰ περὶ εἰκονοστασίων.
Εἰς τὰς κυρίας ἐξόδους ἐκ τῆς Βλάτσης ὑπῆρχον καὶ 4 εἰκονοστάσια, τὸ πλεόν
μακρινόν, πρὸς Δ, ἔδωκε καὶ τὸ ὄνομα εἰς περιοχὴν «στοῦ Σταυρό». Κατὰ
τὴν προφορικὴν παράδοσιν ὁ πάτερ Κοσμᾶς ἔβαλεν εἰς τὰ 4 ἄκρα, εἰς τὰ σταυ-
ροδρόμια, σταυροῦς, ὅπου ἔφκιασαν τὰ εἰκονοστάσια, τὸ καντήλι τῶν ὁποίων
εἶναι ἁγιασμένο νερὸ ἀπὸ τὸν ἴδιον τὸν Ἅγιο Κοσμᾶ τὸν ἀσκητὴ. Σταυροῦς
ἔβαλε καὶ εἰς τὰ ἐγγύς χωριά: Πιπιλίσταν, Σιάνι, Σέλιτσαν².

1. Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια 20(1900)462.

2. Εἰς τὰ περὶ τοῦ πάτερ Κοσμᾶ γραφέντα εἰς: Ἀπόσπασμα διδαχῆς, ἔ.ἀ., 7-8, ἐπὶ τῇ
εὐκκριαίᾳ δύνανται νὰ προστεθοῦν ἐνταῦθα καὶ τὰ ἐξῆς: Εἰς Βροντοῦ Κατερίνης μίαν θέσιν
λέν: Σταυρό· πέρασεν ὁ Ἅγιος Κοσμᾶς καὶ αὐτὸς ἔβαλεν ἐκεῖ σταυρό. Εἰς Γιδᾶ (ν. Ἀλεξάν-
δρειαν) ἐδίδαξεν (ὁ Κοσμᾶς) εἰς τὸν Ἅγιον Ἀθανάσιον, ἐκκλησίαν ἔξω τοῦ χωριοῦ, ἡμι-
υπόγειον. Ἔκαμε καὶ 3 θαύματα: Ὅσες ζύμωναν τὸν Ἑσπερινό, τὸ βράδυ δὲν βρῆκαν τὰ
ψωμιά. Ὅσοι εἶχαν πυρετούς, ἔγιναν καλά. Χιλιάδες κάργιες ἐνοχλητικῆς τῆς διέταξε καὶ
ἔφυγαν. Εἰς Λαρίγκοβην (Ἀρναίαν), ὅπου ἐκάθισεν ἡμέρας (40) λέγεται εἰπών: «Ὅλες
οἱ ποδιές θὰ πέσουν, μόνον τοῦ Χολομῶντα οἱ ποδιές δὲν θὰ πέσουν», ἐννοῶν μὴ ὑποταγὴν
τῶν περὶ τὸν Χολομῶντα. Ὑπ' ὄψιν τῶν ἐνδιαφερομένων καὶ τοῦτο: Ἐγγραφὸν διδαχῆν
τοῦ Κοσμᾶ ἀνέγνωσα πρὸ ἐτῶν προχείρως εἰς χειρόγραφον ἐκκλησιαστικοῦ περιεχομένου,
τὸ ὁποῖον κατεῖχεν ὁ ἐκ Πιπιλίστης προερχόμενος Παπακώστας ἰσχυριζόμενος ὅτι τὸ ἔφε-
ρεν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ὁ πάππος του Παπαθωμᾶς. Κατὰ τὴν ἀριστερὰν πλευρὰν τὸ
χ. ὀλίγον ἐφθαρμένον (εἰς τὰ γράμματα).

ΣΤ'. ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΙΣ

Ὑπὸ τὸν τίτλον Ἐκπαίδευσις θὰ ἀναπτυχθοῦν ἐνταῦθα τὰ περὶ τῶν σχολείων τῆς Βλάτσης καὶ τῶν εἰς αὐτὰ διδασκάντων ἐντοπίων καὶ ξένων. Ἐν ἀρχῇ θὰ ἀναζητηθῆ ὅ,τι ἀπέμεινεν ἀποδεικτικὸν ἢ συντεῖνον εἰς τὴν ἀπόδειξιν περὶ ὑπάρξεως σχολείου ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ ΙΗ' αἰῶνος. Οἱ πόροι, δι' ὧν συνέστη καὶ ὀργανώθη ἡ ἀπὸ τοῦ 1843 Ἑλληνικὴ καὶ Ἀλληλοδιδασκτικὴ σχολὴ καὶ ἀπὸ τοῦ 1856 τὸ ΠαρθENAγωγεῖον, τὰ μέτρα, δι' ὧν συνετηρήθησαν, οἱ τὴν φροντίδα τῶν σχολείων ἀναλαμβάνοντες κατὰ καιροῦς ὡς ἔφοροι, τὰ τοῦ προγράμματος καὶ τῆς διδασκείας ὕλης, ὁ τρόπος συστάσεως τῆς βιβλιοθήκης κ.λ. θὰ ἀποτελέσουν τὸ α' μέρος· εἰς τὸ β' θὰ περιληφθοῦν οἱ διδάξαντες. Δὲν ἐχωρίσθησαν εἰς ἰδιαίτερα τμήματα τὰ περὶ τῶν σχολείων, διότι ἡ διάρθρωσις ὑπηγορεύθη οὐχὶ ἕξωθεν ἀλλ' ἐκ τοῦ ὕλικου, τὸ ὁποῖον διεσώθη ἴσως ἀσύμμετρόν πως, ἀλλ' ὅπωςδῆποτε χρήσιμον. Προσετέθησαν εἰς ἴδιον τμήμα (γ') ὡς ἐν παραρτήματι καὶ βιογραφίαι τινὲς διδασκάντων ἐκτὸς τῆς Βλάτσης καὶ εἰς διάφορα σχολεῖα ἀλυτρώτων κυρίως, θεωρηθεῖσαι ὡς μὴ ἐκφεύγουσαι τοῦ περὶ ἐκπαιδεύσεως θέματος κατὰ τοὺς φορεῖς καὶ τὰς ἑκασταχοῦ ἐπιδράσεις των.

1. Σχολεῖα

Δύο σχολεῖα ἐνθυμοῦνται οἱ γεροντότεροι ὑπάρχοντα ἐν Βλάτση. Τὸ ἐν, μικρὸν σχολεῖο, κάτω ἀπὸ τὸν ναὸν τοῦ Ἁγίου Νικολάου, εἰς τὸ κατόπιον Κουκιμάτι (λ. τουρκ., δικαστήριον), τὸ ἄλλο ὑπὸ τὸ ὄνομα Σκουλεῖο τ'Ντούμπα ἐναντι τῆς καμάρας μετὰ τὸ σταυρό, ὅπου μετὰ τὸ 1912 ἐκτίσθη τὸ σπῆτι τοῦ Θεμελῆ. Τὸ κάτω ἀπὸ τὸν Ἁγιον Νικόλαον μικρὸν εἰς χῶρον μετὰ δύο ἢ τρεῖς μόνον κατωτέρας τάξεις λειτουργοῦν φαίνεται ὅτι ἦτο τὸ παλαιότερον. Τὸ σχολεῖον Δούμπα ἐχρησιμοποιήθη διὰ τὰς ἀνάγκας τῆς Ἑλληνικῆς καὶ Ἀλληλοδιδασκτικῆς σχολῆς, ἡ ὁποία συστηματικῶς ὀργανώθη ἀπὸ τοῦ 1843, καθ' ἃ ἐσημειώσαμεν εἰς τὰ Σημειώματα ἱστορικά¹, ἐκμεταλλευθέντες τὰ δύο κατάστιχα τῶν ἐκπαιδευτικῶν καταστημάτων τῆς κωμοπόλεως, τὰ ὁποῖα διεφυλάσσοντο (μέχρι τοῦ 1944) εἰς τὴν βιβλιοθήκην τοῦ δημοτικοῦ σχολείου. Ἐὰν δὲν ἐλαμβάνομεν τὴν πρόνοιαν μελέτης καὶ μεταγραφῆς τῶν εἰς αὐτὰ

1. Μ. Κελινδέρη, Σημειώματα ἱστορικά, 61-65.

πολυτίμων στοιχείων, τὸ περὶ τῶν σχολείων καὶ τῶν εἰς αὐτὰ διδασκάντων θὰ ἔμενεν ἀκάλυπτον, ὡς παρίστανται τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὴν πρὸ τοῦ 1843 ἐποχὴν. Διότι, ἐνῶ δὲν ἀμφιβάλλομεν ὅτι ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ ΙΗ' αἰῶνος ἐλειτούργει εἰδὸς τι σχολείου — φυτώρια γραμμάτων ἦσαν καὶ αἱ ἐγγὺς μοναὶ — καὶ ἀπὸ τῆς ἀφίξεως τῶν Μοσχοπολιτῶν κ.λ. ἀνάγκη νὰ δεχθῶμεν καὶ παρουσίαν λογίων¹ καὶ ἀπὸ τὰς ὑπογραφὰς χωριανῶν ἐπὶ ἐγγράφων ἀπὸ τοῦ 1781 καὶ ἐφεξῆς² εἰς τὴν εὐρείαν τοῦ λαοῦ μᾶζαν διαπιστοῦται προπαιδεῖα στοιχειωδῶς ἔστω σχολικὴ, σαφῆ μαρτυρίαν μίαν μόνον ἔχομεν ἐκ τῆς διασπορᾶς μάλιστα καὶ ταύτην, τὴν ἐν τῷ βίῳ τοῦ Στεργίου Δούμπα γενν. τὸ 1794 ἐν Βλάτση μνείαν τοῦ παπᾶ Κύρου ὡς ἐφημερίου, ἀσκοῦντος καὶ τὸ ἐπάγγελμα τοῦ διδασκάλου λήγοντος τοῦ ΙΗ' αἰ. καὶ ἀρχομένου τοῦ ΙΘ'. Δὲν εἶναι βεβαίως μικρᾶς σημασίας τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ Δημήτριος Χατζηκωσταντίνου διὰ τὴν κατάρτισίν του εἰς τὰ γράμματα ἐγένετο γραμματικὸς τοῦ Ἁλῆ πασιᾶ ἢ εἰς τὴν αὐλὴν του (αἱ μαθητικαὶ ἀσκήσεις τοῦ χειρογράφου ἔτους 1776³ ἀνήκουν κατὰ τὸ πιθανότερον εἰς τὴν μαθητείαν τοῦ ἰδίου καὶ ἐν Βλάτση;), εἰς τὴν κωμόπολιν ἀπὸ τοῦ 1820-24 γραμματεὺς συντάσσει τὰ ἐγγράφα καὶ κρατεῖ κατάστιχα λογαριασμῶν, ἔτι δὲ καὶ ποιήματα, δίστιχα καὶ στιχουργήματα ἐκτενῆ πως ἐμφανίζονται συντιθέμενα ἐν Βλάτση⁴, ἐξ ἐπηρείας τοῦ καθ' ἡμέραν βίου καὶ τῶν περιστατικῶν τῶν χωριανῶν, ἀλλὰ καὶ ταῦτα ἀνήκουν εἰς τὰς ἐμμέσους ἀποδείξεις, αἱ ὁποῖαι εὐνόητον εἶναι ὅτι δὲν ἀναπληρώνουν τὴν ἀπολεσθεῖσαν ἤδη δυνατότητα ἀναπλάσεως τῆς ἱστορικῆς σταδιοδρομίας τῶν σχολείων μέχρι τοῦ 1843.

Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο μὲ τὴν ἐνίσχυσιν τῶν ξενιτεμένων τέκνων τῆς κωμοπόλεως καὶ μερικῶν φιλομούσων ξένων, μὲ τὴν συνδρομὴν δὲ ὄλων σχεδὸν τῶν ἐν τῇ κωμοπόλει κατοίκων συνεκεντρώθη τὸ σεβαστὸν ποσὸν τῶν 60.000 γροσίων διατεθὲν διὰ τὴν ἀνοικοδόμησιν τοῦ σχολείου, διὰ τὸ διδακτικὸν προσωπικὸν καὶ τὰς ἄλλας ἀνάγκας. Μεταξὺ τῶν συνδρομητῶν διακρίνονται: οἱ αὐτάδελφοι Ν. Δούμπα συνεισφέροντες 9.000 γρόσια διὰ τὴν οἰκοδομὴν τῆς σχολῆς. Ἀπὸ τοῦς ἄλλους συνδρομητὰς ἄξιοι μνείας εἶναι: ὁ Μογλενῶν Νεόφυτος γρόσια 500, ὁ γραμματεὺς αὐτοῦ Θεόδωρος Μιχαὴλ Πιλτῆ, Κοζανίτης, μὲ γρόσια 50, ὁ ἐξοχώτατος ἰατρὸς Γεώργιος Σεργιανός, οἱ αὐτάδελφοι Μ. Δούμπα, ὁ εὐγενὴς καὶ φιλόπατρις πατριώτης κ. Ἰωάννης Ἀδά-

1. Ὁ Τρ. Εὐαγγελίδης, *Ἡ παιδεῖα ἐπὶ τουρκοκρατίας*, Ἀθῆναι 1936, Α', 107, ἀνέγραψεν ὅτι ὁ βαρῶνος Κ. Βέλιος «ἰδρυσε καὶ τὴν Σχολὴν Βλάτσης» κ.λ. Περὶ τούτου ὅμως οὐδὲν στοιχεῖον συνηγορεῖ. Βλ. καὶ παρατήρησίν μου εἰς τὴν ἔκδοσιν *Ὁ βαρῶνος Κωνσταντῖνος Δ. Βέλιος*, 23, σημ. 2.

2. Βλ. Ἰ. Βασδραβέλλη ἐν *Μακεδονικὰ* 4 (1955-60), «Ἀρχεῖον Γραμματικοῦ...», 166 κ.έ.

3. Βλ. Ἀντ. Σιγάλα, *Ἀπὸ τὴν πνευματικὴν*, 144.

4. Σιγάλα, ἔ.ἀ., 142, 144, 146, Βασδραβέλλη, *Λαογραφία* IB', 422.

μου Γερμάνης, οἱ ἐν Βουκουρεστίῳ φιλογενεῖς πατριῶται ἀδελφοὶ Ἀδάμου Γερμάνη, ὁ Κωνσταντῖνος Μιχαὴλ Μπόντη, ὁ Ζῆκος Χατζηδημητρίου, ἡ Ἄννα διδ' Κωνσταντίνου Μοιραλῆ, ἡ Βάϊα Χρήστου Μογληνῶν, ἡ Ἐλένη Ναοῦμ τοῦ Ἀγίου Μογληνῶν, ὁ Μίτζιος Καλεντέρης γρόσια 200¹, ὁ Χατζῆ Φίτσιος, Λουβριώτης, Λόγης, Νταρῆς, Φέσας, Τσιάρδακας, Μπέλτσιος, Κουπατσιάρης, Φτεριώτης, Γιούκας, Πιάκης, Ρόμπας κ.ἄ. (τὰ 4 τελευταῖα ἄγνωστα εἰς ἡμᾶς) ἀνὰ 3 μέχρι 100 γρόσια ἕκαστος.

Εἰς τὴν καταγραφὴν δοσοληψιῶν τῆς σχολῆς ἔτους 4ου 1846 ἐνδιαφέρουσα εἶναι καὶ ἡ ἀνωτέρω, εἰς τὸ περὶ ἀσχολιῶν τῶν κατοίκων, μνημονευθεῖσα σημείωσις «ἀπὸ τινᾶ ἐταιρείαν Βλάχων γρ. 90».

Ἡ πρώτη τῆς σχολῆς ἐπιτροπὴ ἀπηρτίσθη ἐκ τριῶν μελῶν: τοῦ Δημητρίου Θ. Σαράκου, Πούλιου Παπαϊωάννου καὶ Ἰωάννου Χαριζάνου, γραμματέως δὲ τοῦ διευθυντοῦ τῆς σχολῆς Κωνσταντίνου Μοιραλῆ.

Ἀπὸ τοῦ 1856 ἐλειτούργησε καὶ Παρθεναγωγεῖον. Μεταξὺ τῶν συνδρομητῶν αὐτοῦ καταλέγονται: ὁ Σισανίου Μελέτιος, εἰσφέρων γρόσια 300, ὁ ἡγούμενος τῆς μονῆς Ἀγίου Δημητρίου, κὺρ Νεόφυτος, γρ. 40, ὁ Ἀθανάσιος, ἀνεψιὸς τοῦ Ἀγίου Μογληνῶν, γρ. 200, ὁ Πούλιος Παπαϊωάννου καὶ ἡ σύζυγός του Σιάνα γρ. 500, οἱ ἀδελφοὶ Μήτζιου Καλεντέρη γρ. 120 (ὁ Μιχάλης Ν. Βόδη τὸ 1861 ἐν λιβάδι) κ.λ., ἀλλὰ καὶ Τοῦρκοι τῆς Ἀνασελίτσης δυνάμενοι, ἐν οἷς ὁ ἐνδοξότατος Δεμίρ βεης ἀπὸ Λεψίστι γρόσια 502, ὁ Ἀβεδίν βεης (Λεψίστι) γρ. 250, ὁ Κουτσιούκ Ἀλῆ μπεης ἀπὸ Πλάζομην γρ. 30, ὁ Χότζιας Μεχμέτ ἐφένδης ἀπὸ Βρογγίσταν γρ. 58. Ἡ συνδρομὴ αὐτῆ τῶν Τούρκων ὑπὲρ τοῦ Παρθεναγωγείου Βλάτσης πρέπει νὰ θεωρηθῆ ὡς χαρακτηριστικὴ τῶν σχέσεων, τὰς ὁποίας ἰσχυραὶ τῆς κωμοπόλεως οἰκογένειαι διετήρουν μετὰ τῶν τῆς Ἀνασελίτσης κρατούντων ἑλληνοφώνων Τούρκων.

Τὴν Ἐφορείαν τῶν σχολείων, τριμελῆ τὸ 1858, ἀποτελοῦν οἱ: Πούλιος Παπαϊωάννου, Κωνσταντῖνος Ζήκας καὶ Θεόδωρος Μηνᾶ.

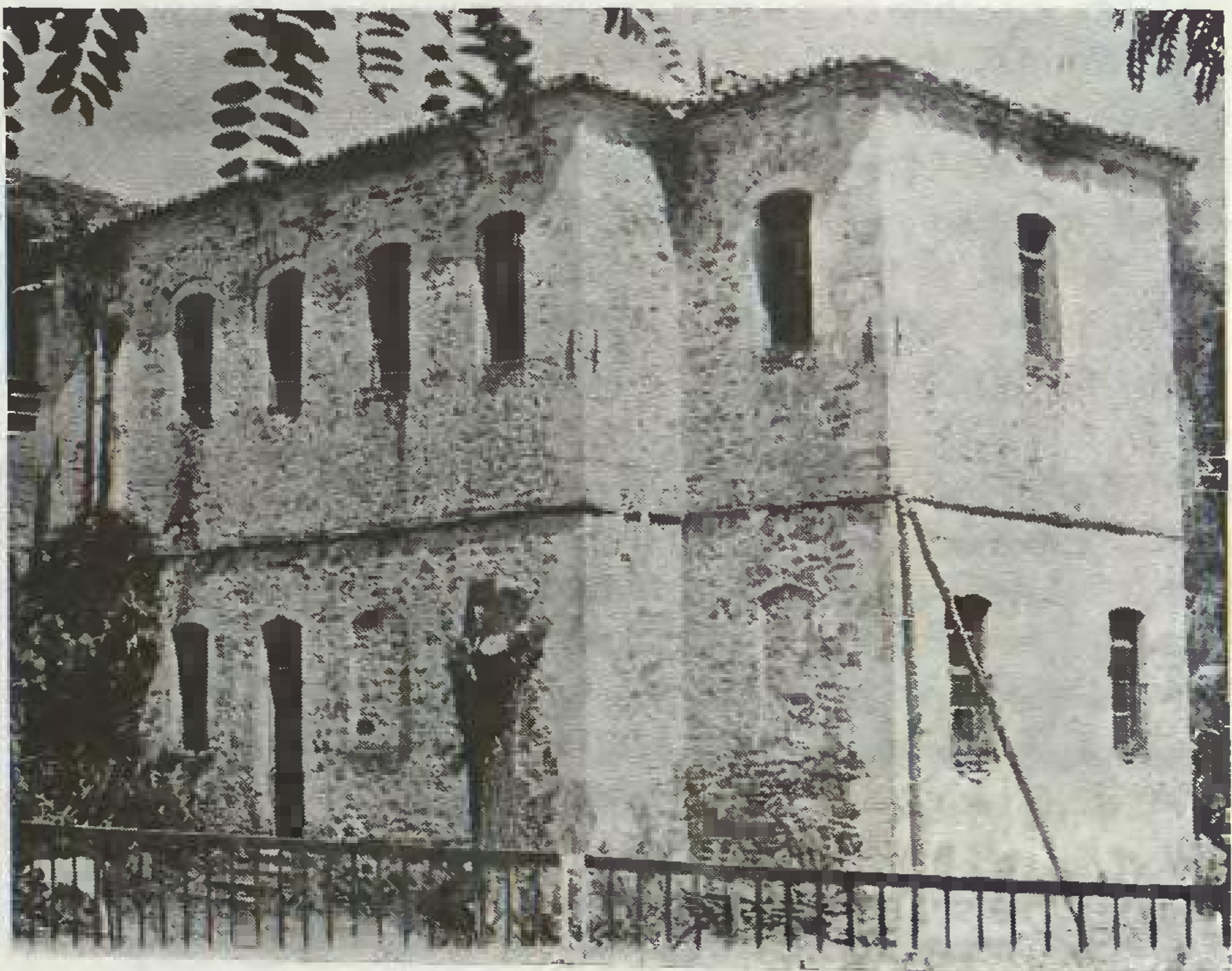
Ἐπὶ τῆς σχολικῆς σφραγιδος εἰκονίζετο εἰς τὸ μέσον ἀετός, ὀλίγον κατωτέρω ὑπῆρχεν ἡ χρονολογία 1855 καὶ εἰς τὸν περίγυρον ἡ ἐπιγραφή: ΟΙ ΕΦΟΡΟΙ ΤΩΝ ΣΧΟΛΕΙΩΝ ΤΗΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΟΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ ΒΛΑΤΣΗΣ.

Οἱ πρῶτοι πόροι τῆς Ἑλληνικῆς καὶ Ἀλληλοδιδασκτικῆς σχολῆς οἱ προελθόντες ἀπὸ εἰσφορᾶς συνδρομητῶν ἐπαυζάνονται καὶ συστηματοποιοῦνται ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐκ δωρεῶν τῶν ἐν τῇ ξένη φιλομούσων πλουσίων Βλατσιοτῶν, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐκ φορολογικῶν τινῶν μέτρων, τὰ ὁποῖα κοινῇ ἀποφάσει τῶν

1. Ἀπὸ τὸ κτᾶστιχον τοῦ σχολείου λαμβάνονται καὶ τὰ: «Ἔτος 2ον/1844 Μαΐου 22», εἰς τὴν στήλην λῆψις «ὅσα ἀπὸ Καλεντέρη δια χωράφι τῆς ἑλληνικῆς σχολῆς γρ. 20». Ἔτος 5ον 1847/Λῆψις, «ὅσα ἀπὸ προεστῶτα δια τὸν πωληθέντα εἰς τὸ Βουργάρικο γρόσια 350».

κατοίκων τῆς κωμοπόλεως λαμβάνονται κατὰ καιρούς ὑπὲρ τῶν σχολείων. Οὕτω ἀπὸ τοῦ 1843 Ὀκτωβρ. 13 ἤρχισαν ἐτησίως ἀποστελλόμενα (μέχρι πότε ἄγνωστον) παρὰ τοῦ Ἰωάννου Ἀδὰμ Γερμάνη γρόσια 1.000. Ὁμοίως 90 βασιλικά φλωριά παρὰ τοῦ Καναρᾶ καὶ 1.000 γρόσια «ἐτήσιος προσφορὰ 1846 Μαρτίου παρὰ τῶν αὐταδέλφων Δούμπα». «Αἱ ἐμβαζόμεναι χρηματικαὶ πρόσοδοι ... αἱ μὲν κατ' Ὀκτώβριον, αἱ δὲ κατὰ Μάρτιον διὰ τῶν ἐν Σέρραις Δουμπαίων».

Ἀπὸ τοῦ 1860-1881 ἐνισχύονται τὰ σχολεῖα διὰ τῶν ἐξῆς ξενιτεμένων τέκνων τῆς κωμοπόλεως: τοῦ Κ. Θωμαΐδου, Κ. Δόσιου, Θεόδ. Δούμπα, Δ. Μουσίου καὶ Γ. Βρανάκη. Οὕτω ὁ Κ. Θωμαΐδης δαπανᾷ τὸ 1860 ἀξιόλογον ποσὸν διὰ τὴν ἀνέγερσιν καλλιμαρμάρου παρθεναγωγείου χρησιμοποιοηθέντος εἶτα διὰ τὰς ἀνάγκας τῶν ἀρρένων. Ὁ Κ. Δόσιος καταθέτει περὶ τὸ 1870

Εἰκ. 12. Τὸ Θωμαΐδειον διδακτήριον

εἰς τὴν Ἐθνικὴν Τράπεζαν τῆς Ἑλλάδος 10.000 δραχμὰς διὰ τὰ σχολεῖα τῆς ἰδιαιτέρας του πατρίδος. Ὁ Θεόδωρος Ν. Δούμπα ἐγγράφει εἰς τὴν διαθήκην του ἐν Βιέννῃ τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1879 φιορίνια αὐστριακὰ ὑπὲρ τὰς 5.000 διὰ τὰ σχολεῖα τῆς γενετείας του (νὰ ἀποστέλλεται ἐτησίως ὁ τόκος). Ὁ Δημήτριος Μουσῖκος διαθέτει κατὰ τὸν ἴδιον χρόνον, 1870, πρὸς ἀνέγερσιν καὶ συντήρησιν φερωνύμου παρθεναγωγείου τὸ ποσὸν τῶν 8.000 φλωρίων

καισαροβασιλικῶν ἢ φράγκων χρυσῶν 94.800. Ἐκ τοῦ ὅλου ποσοῦ μόνον τὰ $\frac{2}{3}$ ἐλήφθησαν παρὰ τῆς Κοινότητος κατόπιν ἐνεργειῶν τοῦ Μενελάου Γερμάνη παρὰ τῆ Ρουμανικῆ κυβερνήσει. Ἀρχιτέκτων τοῦ Μουσικείου ἦτο ὁ Γεώργιος Καρύδας τὸ 1881. Ὁ Γεώργιος Βρανάκης διαθέσας διὰ διαθήκης του (17 Σεπτεμ. 1881) ὑπὲρ τῆς γενετήρας του τὸ πλεῖστον τῆς περιουσίας του, ὅπερ κατατεθειμένον παρὰ τῆ Ἐθνικῆ Τραπεζῆ τῆς Ἑλλάδος καὶ ἀνερχόμενον μετὰ τῶν τόκων εἰς τὸ σεβαστὸν ποσὸν τῶν 120.000 δραχμῶν, προώρισται νὰ χρησιμεύσῃ εἰς ἀνέγερσιν σχολῆς ἀρρένων καὶ εἰς τὴν καθ' ὅλου ἐνίσχυσιν τῆς πνευματικῆς κινήσεως τῆς Βλάτσης.

Εἰζ. 13. Τὸ Μουσικεῖον Παφθναγωγεῖον

Ἐκ τῶν μέτρων, τὰ ὁποῖα ἔλαβεν ὑπὲρ τῶν σχολείων ἡ Κοινότης ἐνδιαφέροντα εἶναι τὰ κάτωθι: Διὰ τῆς ἀπὸ 28 Φεβρ. 1861 πράξεως ἐπιβάλλεται ὡς φορολογία: 1) νὰ λαμβάνωνται εἰς τὸ ἐξῆς ἀπὸ τοὺς ἐκάστοτε νυμφευομένους ἐκ τοῦ στεφανώματος ἀναλόγως τῆς προικὸς, τὴν ὁποίαν θὰ λαμβάνουν, γρόσια 20 τὴν χιλιάδα «κατὰ τὴν μέχρι τοῦδε συνήθειαν». Ὡσαύτως νὰ συναχθεῦν τὰ ἀναλογοῦντα καὶ ἀπὸ τοὺς μέχρι τοῦδε νυμφευθέντας καὶ μὴ πληρώσαντας. 2) νὰ λαμβάνηται ἐπίσης καὶ ἀπὸ τοὺς εἰς τὴν ἀγορὰν πωλοῦντας ξένους «κατὰ τὴν μέχρι τοῦδε συνήθειαν ὅσα ἐλαμβάνοντο». Ἡ μνεῖα εἰς ἀμφοτέρας τὰς περιπτώσεις «κατὰ τὴν μέχρι τοῦδε συνήθειαν» δηλοῖ ὅτι ἡ φορολογία ἐπὶ τῆς προικὸς καὶ τῶν πωλουμένων εἰς τὴν ἀγορὰν εἰδῶν τῶν ξέ-

νων εἶχε θεσπισθῆ παλαιότερον, ἔλλιπῶς δ' ἐνεργουμένη ἐν τῷ μεταξύ ἐπα-
ναφέρεται ἐν ἰσχύϊ.

Κατ' ἄλλην πράξιν, ἔτους 1881, 26 Αὐγ., ἐπιβεβαιουμένην ὑπὸ τοῦ
Σισανίου Ἀγαθαγγέλου ἀποφασίζεται: 1) ἐπὶ τῶν μετρητῶν τῶν διδομένων
προῖκα εἰς τὰς νύμφας, ὅπως λαμβάνουν τὰ σχολεῖα ὡς δικαίωμα ἓνα παρᾶν
ἐπὶ ἐκάστου γροσίου παρὰ τοῦ γαμβροῦ, καὶ 2) ἐπὶ παντὸς πωλητηρίου ἐγ-
γράφου, ὅπως λαμβάνουν τὰ σχολεῖα ἓνα παρᾶν ἐπὶ τοῦ γροσίου, ὅταν τὸ πω-
λητήριον δὲν περιέχη ποσὸν ὑπερβαῖνον τὰς 2.000 γροσίων καὶ μισὸν παρᾶν
ἐπὶ τοῦ περιπλέον ποσοῦ τῶν δισχιλίων γροσίων. Ἡ ἀρμοδιότης τῆς πρώτης
ἀποφάσεως ἀνήκει εἰς τὸν Δεσπότην ἢ τοὺς ἀντιπροσώπους του, τῆς δὲ δευ-
τέρας εἰς τὴν Μουχταροδημογεροντίαν¹. Δὲν ἐπιτρέπεται εἰς τὴν Μουχταρο-
δημογεροντίαν νὰ ἐπικυρώσῃ τὸ ἔγγραφον, ἐὰν δὲν βεβαιωθῆ ἐξ ἀποδείξεως
τοῦ ταμίου τῆς Ἐφορείας ἢ λῆψις τοῦ δικαιώματος τῶν σχολείων.

Εἰς πράξιν τοῦ 1912, Αὐγ. 21, λόγω διενέξεων Ἐφορείας καὶ ἀρχιερατι-
κοῦ ἐπιτρόπου κανονίζεται, προσαγομένου τοῦ προικοσυμφώνου, τὸ δικαίω-
μα τῶν σχολείων νὰ μὴ εἶναι κατώτερον τῶν 50 χρυσῶν παράδων. Παρὰ δὲ
τῶν μὴ λαμβανόντων τράχωμα κανονίζεται νὰ εἰσπράττηται δικαίωμα ὄχι
κατώτερον τῶν 10 γροσίων.

Ὅχι ἀσήμαντον ἦτο καὶ τὸ ποσὸν τὸ εἰσπραττόμενον ὡς τόκος ἐκ τῶν
χρημάτων, τὰ ὅποια ἐτόκιζον εἰς διαφόρους ἐμπνέοντας ἐμπιστοσύνην. Ὁμό-
λογα «ἐνεργητικῆς καταστάσεως τῶν σχολείων εὐρίσκονται εἰς χεῖρας τοῦ
Νιάνιου Καλιντέρη, ταμίου τῆς Ἐφορείας, τὸ 1861. Ἀφοῦ ἀνοιχθοῦν, θέλουν
μείνει καὶ πάλιν εἰς χεῖρας τοῦ ἰδίου ...». Ἐφοροὶ τῆς Ἑλληνικῆς καὶ Ἀλλη-
λοδιδασκτικῆς σχολῆς εἶναι οἱ: Πούλιος Παπαϊωάννου, Κωνσταντῖνος Ζήκα,
Ζήκος Μισιρλῆ καὶ Σιωμός Τόνια, γραμματεὺς δὲ τῆς Ἐφορείας ὁ Γεώργιος
Γαδῶ, κατὰ πράξιν 10 Νοεμβρίου 1864 ὑπογραφομένην ὑπὸ προκρίτων καὶ
πολιτῶν τῆς Βλάτσης, παρόντος καὶ ὑπογραφομένου καὶ τοῦ Δεσπότη Σι-
σανίου Ἀλεξάνδρου (βεβαιοῖ). Περὶ τόκων ἐκ χρημάτων ὁμολογιῶν τῶν σχο-
λείων γίνεται λόγος καὶ εἰς πράξιν ἔτους 1866. Τὸ 1867 τὰ ὁμόλογα τῶν σχο-
λείων κατέχει ὁ Γιαννάκης Κούντουρας, μέλος τῆς Ἐφορείας, συγκειμένης
τὸ ἔτος τοῦτο ἐκ τῶν: Γιαννάκη Κ. Κυριαζῆ, Γιαννάκη Ν. Σπόντη καὶ Στέργιου
Λόγα (κατὰ πρ. 19 Αὐγ. βεβαιουμένην καὶ ὑπὸ τοῦ Σισανίου Ἀλεξάνδρου).

Κατὰ πράξιν ἔτους 1868 (20 Αὐγ., τὴν βεβαιοῖ παρῶν ὁ Σισανίου Ἀλέ-
ξανδρος) τὰ χωριανικὰ βοσκοτόπια, ὡς καὶ ἀνωτέρω ἐμνημονεύθη, λαμβά-
νεται ἀπόφασις, ὅπως ἐκτίθενται κατ' ἔτος εἰς δημοπρασίαν μεταξύ μόνον

1. Ἡ Δημογεροντία ἦτο «10μελῆς διὰ λογαριασμὸν τῶν σχολείων 1860» κατὰ ση-
μείωσιν ἐκ τοῦ καταστίχου (ἀπὸ 1858), *Σημειώμ. ἱστορ.*, 61. Μνεῖαν διορισμοῦ τῆς 10μελοῦς
ἐπιτροπῆς (1860) βλ. καὶ εἰς *Μακεδονικά* 1 (1940) 316-317. Δι' ἐκλογὰς Μουχταροδη-
μογεροντίας βλ. καὶ ἀναφορὰν ἔτ. 1888 εἰς *Μακεδονικά* 14 (1974) 50-54 (ὑπὸ Γ. Τσάρα).

τῶν ἐντοπίων τῶν ἐχόντων γιδοπρόβατα, ἡ δὲ πρόσοδος (ἴνταρες) προσδιορίζεται τοῦ λοιποῦ ἐπὶ ἀπειλῇ ἀφορισμοῦ κ.λ. διὰ παντός πρὸς συντήρησιν τῆς Ἀλληλοδιδασκτικῆς σχολῆς.

Περὶ τοῦ προγράμματος τῶν διδασκομένων μαθημάτων, τοῦ ἀριθμοῦ τῶν μαθητῶν κ.λ. κατὰ τὴν σύστασιν τῶν σχολείων Ἑλληνικοῦ-Ἀλληλοδιδασκτικοῦ καὶ Παρθεναγωγείου καὶ κατὰ τὰ πρῶτα αὐτῶν βήματα δὲν ὑπάρχει καμμία μαρτυρία. Εἰς πρᾶξιν ἔτους 1867 (Αὐγ. 19) βεβαιουμένην καὶ ὑπὸ τοῦ Δεσπότη Σισανίου Ἀλεξάνδρου ἀναφέρεται ὅτι «κατὰ τὸν Κανονισμόν τῶν Σχολείων» — ὑπῆρχε δηλαδὴ Κανονισμὸς — τὰ μέλη τῆς Ἐφορείας ὀφείλουσαν «να ἐπισκέπτονται συνεχῶς τὰ Σχολεῖα, νὰ καταγράφωσιν ἀκριβῶς τὴν ληψοδοσίαν καὶ κατ' ἔτος νὰ δίδωσιν ἀκριβῆ λογαριασμὸν τῶν ἐσόδων καὶ ἐξόδων». Κατὰ πρᾶξιν τοῦ 1868 (Αὐγ. 20) δι' ἀμφοτέρω τὰ σχολεῖα ἐγκρίνεται νὰ ὑπηρετοῦν ὡς ἔφοροι οἱ ἐπίτροποι τῶν ἐκκλησιῶν. Κατ' ἄλλην πρᾶξιν ὑπὸ τὴν αὐτὴν ἡμερομηνίαν (20 Αὐγ. 1868) συμπληρωματικῶς «δι' ἀμφοτέρω τὰ σχολεῖα, Ἐφορεία ἐγκρίνεται νὰ ὑπηρετοῦν οἱ ἐπίτροποι τῶν ἐκκλησιῶν ὅτε κ. Εὐθύμιος Κούνδουρα καὶ ὁ κ. Γεώργιος καὶ ὁ κ. Ἰωάννης Ἀγγελίδης». Αἱ δὲ ὁμολογίαι τῶν σχολείων ἐνεκρίθη νὰ δοθῶσιν «εἰς τὸν Γεώργιον Τσάγκα

Εἰκ. 14. Διδάσκαλοι καὶ μαθηταὶ ἔτους 1908

ὑπὸ τῆ ἐγγράφῳ ἐγγυήσει τοῦ Εὐθυμίου Κούνδουρα». Τὴν πρᾶξιν βεβαιοῦ ὑπογράφων ὁ Σισανίου Ἀλέξανδρος, ὡς μουχτάρης ὁ Σιωμὸς Τόνιας κ.λ. Ἀπὸ τοῦ 1872 ὅμως ἀναγράφονται ἄλλοι ἐπίτροποι ἐκκλησιῶν καὶ ἄλλοι ἔφοροι τῶν σχολείων. Τούς: Γιαννάκη Τσικρίκη ὡς ταμίαν, Δημήτριον Ἰ.

Κούνδουρα, Ζῆκον, (Μήταν;) Θεμελῆν καὶ Δημήτριον Νικολούσην ἀναγράφει ὡς ἐπιτρόπους τῶν σχολείων ἢ πρᾶξις τοῦ 1872 (1873;), βεβαιοῦντος τοῦ Σισανίου Ἀμβροσίου (;), ἐφόρους τῶν σχολείων καὶ ἐπιτρόπους τῶν ἐκκλησιῶν τούς: Μιχαῆλ Κ. Τσέτσην, Σιωμον Τόνια, Κυργιαζῆν Κωνσταντῖνον καὶ Ζῆκον Κ. Μισιρλῆ ἢ τοῦ προηγουμένου ἔτους 1870 (19 Αὐγ.) πρᾶξις ὑπογεγραφομένου καὶ τοῦ Σισανίου Θεοφίλου (;) καὶ ἡ τοῦ 1869 Ὀκτ. 3 πρᾶξις ὑποβεβαιοῦντος τοῦ Σισανίου Θεοφίλου τούς: Μιχαῆλον Κ. Τσέτσην, Θωμᾶν Βαῖνᾶν καὶ Γεώργιον Τσάγκαν. Ἡ σχολικὴ Ἐφορεία ἀπὸ 21 Αὐγ.

Εἰκ. 15. Διδασκάλισσαι καὶ μαθήτριάι ἔτους 1909

(ἢ πρ. ἐνώπιον τοῦ Σισανίου Ἀγαθαγγέλου) καθίσταται πενταμελῆς — Γεώργιος Τέλλα, ταμίας, Δημήτριος Ρουσίδου, γραμματεὺς, Κωνσταντῖνος Μ. Τσέτση, Κώτσιος Τιόνια καὶ Ζῆκος Χ' Φίτσιου — καὶ ἀπὸ 26 Αὐγ. 1880 (πρ. ἐνώπιον τοῦ Ἀγαθαγγέλου) ἑπταμελῆς — Ἰωάννης Τσεκρίκη, Κωνσταντῖνος Ζήκα, Θωμᾶς Νταρῆς, Τολίκας Νέγγουρας, Κωνσταντῖνος Τόνια, Κωνσταντῖνος Τσέτση, ταμίας, καὶ Γεώργιος Γαδῶ, γραμματεὺς. (Ἀπὸ τοῦ 1880 δὲν σημειοῦνται τὰ ὀνόματα οὔτε τῆς Ἐφορείας οὔτε τῶν μουχτάρηδων).

Τὸ 1889 λαμβάνεται ἀπόφασις τὸ πρόγραμμα τοῦ Ἑλληνικοῦ σχολείου Βλάτσης νὰ εἶναι σύμφωνον μὲ τὸ πρόγραμμα τοῦ Τραπαντζεῖου γυμνασίου

Σιατίστης. Τὸ δὲ τῆς Ἀστικῆς σχολῆς Βλάτσης κατὰ τὸ πρόγραμμα τῆς Ἀστικῆς σχολῆς Σιατίστης ἐπίσης. Κατὰ τὰς ἐξετάσεις ἔδει νὰ παρίσταται ὡς ἐξεταστής καὶ καθηγητὴς τοῦ Γυμνασίου Σιατίστης. Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος λαμβάνεται πρόνοια καὶ διὰ τὰ βλαχοπαῖδια. Νὰ διδάσκωνται δηλαδὴ ταῦτα καὶ τὸ καλοκαίρι μαθήματα.

Τὸ 1911 ἡ Ἀστικὴ σχολὴ Βλάτσης εἶχε 200 μαθητάς, τὸ τετρατάξιον Παρθεναγωγεῖον 80 μαθητριάς καὶ τὸ καλῶς ὀργανωμένον Νηπιαγωγεῖον ὑπὲρ τὰ 100 νήπια ἀμφοτέρων τῶν φύλων. Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος ὁ ἐτήσιος προ-υπολογισμὸς ἀνήρχετο εἰς 300 λίρας ὀθωμανικάς.

Εὐθὺς ἀπὸ τῆς συστάσεως τῆς Ἑλληνικῆς σχολῆς διάφοροι φιλογενεῖς λαμβάνουν πρόνοιαν νὰ ἐφοδιάσουν αὐτὴν μὲ βιβλία. Εἰς κατάλογον τῶν βιβλίων συνταχθέντα ὑπὸ τοῦ διευθυντοῦ τῆς Σχολῆς Κ. Μοιραλῆ, ὑπὸ χρονολογίαν 1844 (Μαρτίου 20) ἀναγράφονται 373 τόμοι, ἐν οἷς πλεονάζουν οἱ κλασσικοὶ καὶ τὰ θεολογικά. Εἰς ἄλλον κατάλογον ὑπὸ χρονολογίαν 1861 (Νοεμβρίου 20) τὰ βιβλία ἐπαυξάνονται δι' ἐτέρων 923 τόμων. Ἀφιερωταὶ τῶν βιβλίων τοῦ πρώτου καταλόγου τοῦ 1844 σημειοῦνται οἱ: Ν. Δούμπας, ἐκ Σερρών, Κωνσταντῖνος Ν. Δούμπα, Μιχαὴλ Δούμπας, Ἰωάννης Ἀδὰμ Γερμάνης, Γρηγόριος Παπαδόπουλος, οἱ καὶ τὰ περισσότερα τῶν βιβλίων ἀφιερῶντες, Ἰωάννης Γ. Ζάγκλας, Κωνσταντῖνος Νταρῆς, Δημήτριος Χατζῆ Φίτσιος, οἱ ἀυτάδελφοι Παπαϊωάννου, Ἀναστάσιος Βήκκ, Νικόλαος Διαμαντῆ, ὁ Ἅγιος Μογληνῶν, ὁ Δημήτριος Πόποβικ, ὁ Νεόφυτος Δούκας καὶ Κωνσταντῖνος Πάντου, Μπουγατσιώτης.

2. Διδάξαντες

Ὁ παπᾶ Κῦρος ἐφημέριος ὧν ἔχει καὶ τὸ ἔργον τοῦ διδασκάλου τῶν παιδιῶν τῆς κωμοπόλεως, λήγοντος τοῦ ΙΗ' αἰῶνος καὶ ἀρχομένου τοῦ ΙΘ'. Εἶναι ἄγνωστος ἄλλοθεν, μνημονεύεται ὅμως εἰς τὸν βίον τοῦ Στεργίου Δούμπα, γεννηθέντος ἐν Βλάτση τὸ 1794¹. Ὁ Στέργιος ἐν Βιέννῃ βραδύτερον ἐγκατασταθεὶς καὶ ἀναδειχθεὶς «μετὰ σεβασμοῦ ἀείποτε καὶ εὐγνωμοσύνης ἀνεμιμνήσκετο τὰς τε ἀρετὰς καὶ τὰς πράξεις τοῦ διδασκάλου του».

Ὁ Κωνσταντῖνος Μοιραλῆς, ἑλληνοδιδάσκαλος, διδάσκει ἐν Βλάτση ἀπὸ τοῦ 1843-1852, ἤτοι ἐπὶ 9 ἔτη. Ἦτο Κοζανίτης τὴν καταγωγὴν χρηματίσας μαθητὴς τοῦ ἐγκρατοῦς περὶ τὰ γραμματικὰ ἰδίως Ν. Τριανταφυλλίδου εἰς τὴν περίπυστον Σχολὴν Κοζάνης². Εἶχεν ἐπαρκῆ κατάρτισιν, ὡς ἐξάγεται καὶ ἀπὸ τὰς πράξεις τῶν κκταστίχων, τὰς ὁποίας ὁ ἴδιος μέχρι τῆς ἀποχωρήσεώς του ἐκ Βλάτσης, ὡς γραμματεὺς συνέτασσε καὶ κατέστρωνεν (ὀρθο-

1. Βλ. Ἀναστ. Γούδα, *Βίοι παράλληλοι*, Ἀθῆναι 1871, Γ', 194.

2. Π. Λιούφη, *Ἱστορία Κοζάνης*, 316.

γραφία, διατύπωσης). Κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος 1843, «ὁ ἐτήσιος μισθός» του ἦτο 2.000 γρόσια, τὸ δεύτερον 2.800 καὶ 3.400 διὰ τὰ λοιπὰ ἔτη, μέχρις 20 Φεβρ. 1852. Ὡς βοηθὸν του εἶχε, κατὰ σημείωσιν ἔτους 1848, Πέτρον τινὰ ἀντὶ ἐτησίου μισθοῦ 1.000 γροσίων — μνημονεύεται κυρῶς καὶ γιουμπρούκι γρ. 12 πληρωνόμενος διὰ τὸν Πέτρον τὸ 1845 —, ὃν ἀποχωρήσαντα ἀντικαθιστᾷ εἰς τὴν Ἀλληλοδιδασκτικὴν ὁ ἀδελφός, τοῦ Κωνσταντίνου Κοσμᾶς διαμείνας μῆνας 5 1/2 ἀπὸ 15 Νοεμ. 1848 μέχρι τέλους Ἀπριλίου 1849 καὶ πληρωθεὶς γρ. 458. Εἶναι ἄδηλον, ποῖος ἀντικατέστησε τὸν Κ. Μοιραλῆν (ἐφεξῆς διδάσκαλον καὶ ἱερέα παρὰ τῷ Δρύστρᾳς Διονυσίῳ)¹.

Γεώργιος Παγούνης, Βλατσιώτης, μισθοδοτεῖται γρ. 3.600 ὡς ἑλληνοδιδάσκαλος διὰ τὸ ἔτος 1856-1857 (Μαΐου 9) παραμένων καὶ τὸ 1858 Ἰουνίου 9, γρόσια 4.047, Χ. Χατζηλάρης ὡς ἀλληλοδιδάκτης διὰ τὸ 1855-1856 Δεκ. 10 μισθοδοτούμενος μὲ 2.095 γρ., ἔτ. 1857 Δεκ. 10 γρ. 3.600 καὶ μισθὸν 9 μηνῶν ἀπὸ 10 Δεκ. 1858 μέχρι 10 Σεπτ. 1859 γρ. 3.000. Ὁ ἴδιος πληρώνεται καὶ γρόσια 496 «διὰ τὸν κόπον τῶν διαφόρων πολιτικῶν γραμμάτων». Νάσιος (Ἀθανάσιος) Κώτια Ρομπόλα, Βλατσιώτης, διὰ μισθὸν 250 καὶ ... 250 (δὶς), 361 καὶ 361 καὶ 361 (τρὶς) μηνῶν τινων μισθόν, Μιχαήλ, κάποιος ἀλληλοδιδάκτης, γρ. 802, ὁ καὶ τὰ πολιτικὰ τῆς Κοινότητος γράμματα συντάσων ἐπὶ προσθέτῳ πληρωμῇ καὶ Χαρίσιος Χατζῆ Κωνσταντίνου ὁμοίως ἀλληλοδιδάκτης μὲ μισθὸν 203 γρ. (δὶς) μνημονεύονται εἰς πρᾶξιν ἔτους 1856, εἰς ἣν καὶ μνεῖα «ἐνοίκιον 2 ἐτῶν οἰκίας Ντούμπα ἀπὸ 23 Ἀπριλ. 1853 ἕως 26 Ἀπριλ. 1855». Δι' ἐξ μῆνας τοῦ 1858-59 μισθοδοτεῖται ὁ Κ. Λεοντίδης γρόσια 2.500. Εἰς τὸν λογαριασμὸν τοῦ σχολ. ἔτους 1860-61 ἀναγράφονται: ὁ Νικόλαος Ἀλεξιάδης ἑλληνοδιδάσκαλος ἐκτελῶν καὶ γραμματέως χρέη, Φώτιος Ζήσου, δημοδιδάσκαλος καὶ Μιχαήλ Δημητρίου ὑποδιδάσκαλος. Περὶ τοῦ Φωτίου Ζήσου συμπληρωματικὰ τινὰ ἀρϋόμεθα ἐξ ἐπιστολῆς 25 Ἰαν. 1861 συντασσομένης ἐν Βλάτση καὶ ὑπογραφομένης (μετὰ σφραγίσεως) παρὰ τῆς σχολ. Ἐφορείας τῶν σχολείων Βλάτσης (ἦτοι τῶν: Κώτια Ρομπόλα, Εὐθυμίου Ἀθανασίου, Μιχαήλ Κωνσταντίνου, Γεωργίου Κωνστ. Χινοβίτη, Δημητρ. Σιμιτσῆ, Γεώργη Τσάγκα καὶ Ζήκου Χατζῆ Δημητρίου), ὡς εἶδος συστατικοῦ ἐγγράφου διδομένου εἰς χεῖρας τοῦ ἀναχωροῦντος μετ' ἐκφράσεως εὐχαριστιῶν «διὰ τὴν πρόσδον, ἣν ἔδειξεν εἰς τὴν νεολαίαν μας». Ὁ Φώτιος Ζήσου κατὰ τὰ ἐν αὐτῇ, ἐκ Δόλου (ν. Βυθός) Ἀνασελίτσης «διδασκαλεύσας εἰς τὸ ἐνταῦθα Δημοτικὸν Σχολεῖον ὡς Διευθυντῆς αὐτοῦ, ἐδείχθη εἰδήμων τῶν εἰς τὸ ἐπάγγελμά του ... Τὸν συνιστῶμεν εἰς πᾶσαν Κοινότητα ... Ἀναχωρεῖ δὲ σήμερον ἔνεκα προηγουμένης συμφωνίας μετὰ τινος συμπολίτου μας δημοδιδασκάλου σπουδάζοντος εἰς Ἀθήνας».

1. Σιγάλα, Ἀπὸ τὴν πνευματικὴν, 141. Ὁ Κ. Μοιραλῆς τὴν 19ην Σεπτ. 1859 στέλλει διὰ συνδρομὴν μίντζια 28, γρ. 1.736 (ἐξ ἀναγραφῆς εἰς τὸ κατάστιχον).

Εἰς ἰσολογισμόν τῆς σχολῆς ἔτ. 1860-64 ἀπαντῶμεν τοὺς κάτωθι: Τάτσιον τινὰ διδάσκαλον πληρωνόμενον διὰ μισθόν του γρόσια 4.200, τὸν Νικόλαον Ἀλεξιάδην δι' ἓν ἔτος γρ. 5.300, τὸν Νικόλαον Πράσινον διὰ 16 μῆνας γρ. 6.561, τὸν Θωμᾶν Γιαννὸν δι' ἕξ μῆνας γρ. 2.000, τὸν Σπῦρον Εὐθυμιάδην δι' ἓν ἔτος, τὸ 1862, γρόσια 4.951,20, τὸν Μιχαήλ Κοζιανιώτην, ὑποδιδάσκαλον δι' 25 μῆνας γρ. 5.150. Τὸν Γεώργιον Παπαῖωακεῖμ δι' ἓν ἔτος τὸ 1863, γρ. 5.000. Τὸν Σπῦρον Εὐθυμιάδην δι' ἓν ἔτος, 1863 ἐπίσης, γρ. 3.500. Τὸν Φώτην Ντόλου δι' ἓν ἔτος, 1862-63, γρ. 4.000, τὸν ἴδιον δι' ἄλλους 4 1/2 μῆνας, 1863-64, γρ. 1.500. Τὸν Κωνσταντῖνον Σιδερόπουλον δι' ἓν ἔτος, 1863, γρ. 4.500 καὶ τὸν «Δῆνον» (Κωνσταντῖνον Δαμπάκην) ὑποδ. ἀλληλοδ., γρόσια 850. Τὸν Γεώργιον Παπαῖωακεῖμ ὡς ἑλληνοδιδάσκαλον ἀπαντῶμεν κατὰ τὰ ἔτη 1865, 1866, 1867 καὶ 1868. Τὸν Δημήτριον Εὐθυμιάδην ὡς ἀλληλοδιδάκτην ἀπὸ τοῦ 1865-1872. Τὸ 1872 ὁ ἐνιαύσιος μισθὸς του εἶναι γρ. 4.400, ἐπίσης τὸ 1879-80. Ὡς ὑποδιδάσκαλον τοῦ Ἀλληλοδιδασκτικοῦ σχολείου ἀπαντῶμεν τὸν Δημήτριον Κούσην διὰ τὰ ἔτη 1867-1869. Ὁ ἐκ Ντόλου (ν. Βυθὸς) Κοσμᾶς Ἀγακίδης (ιατρός ἔπειτα) ὑπηρέτησεν ὡς ἑλληνοδιδάσκαλος τὸ 1868-1869. Τὸ 1869-70 ὑπηρετεῖ ὡς ἑλληνοδιδάσκαλος κάποιος Χαράλαμπος.

Ὁ Δημήτριος Γραμματικοῦ ὑπηρετεῖ ὡς ἑλληνοδιδάσκαλος τὸ 1871 Αὐγ. 15-1872 Αὐγ. 15, ἐναντι ἐνιαυσίου μισθοῦ γρ. 5.000, τὸ 1872-73 πληρώνεται γρ. 4.079. Ὑποδιδάσκαλος τῆς Ἀλληλοδιδασκτικῆς σχολῆς τὸ αὐτὸ ἔτος 1871-72 εἶναι ὁ Δημήτριος Φέσας: ὁ ἴδιος ὑπηρετῶν καὶ 1879-80. Ὁ Δ. Γραμματικοῦ καὶ ὁ Κωνσταντῖνος Δαμπάκης, διδάσκαλοι ὄντες τὸ 1871-72, δηλώνουν ὅτι δὲν θὰ ὑπηρετήσουν τὸ ἐπόμενον ἔτος 1872-73 κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 23 Αὐγ. 1872, παρόντος καὶ τοῦ Σισανίου Ἀμβροσίου. Φαίνεται ὅμως ὅτι ὁ Δ. Γραμματικοῦ ἐδίδαξε καὶ τὸ 1872-73, διότι εἰς τὴν οἰκείαν στήλην πληρωμῶν ἀναγράφεται λαμβάνων γρόσια 4.079. Καὶ διὰ τὸ 1874-75 εἰς τὴν στήλην του ἀναγράφεται γρ. 3.000, τὰ ὅποια ἡ Κοινότης δὲν εὐκολύνεται νὰ τὰ πληρώσῃ, διὸ καὶ τοῦ δίδει ὑποσχετήριον ἔγγραφον. Τὸν Γραμματικὸν ἀπαντῶμεν καὶ τὸ 1879-80. Διὰ δύο ἔτη, ἀπὸ 15 Αὐγ. 1872-15 Αὐγ. 1874, ἀλληλοδιδάκτης ἐχρημάτισεν ὁ Γιαννάκης Χρηστίδης, ὁ ἴδιος καὶ τὸ 1879-80 καὶ 1880-81.

Τὸ 1873 ἑλληνοδιδάσκαλος ἦτο ὁ Κωνσταντῖνος Δαβάκης, διδασκαλίσσα δὲ κάποια Ἀγγελική. Ὑποδιδάσκαλος τῆς Ἀλληλοδιδασκτικῆς πληρώνεται δι' ἑννέα μῆνας γρόσια 1.080 ὁ Γῶγος Βέης ἐκ Σισανίου, ἀλλ' ἄδηλον, διὰ ποῖον ἀκριβῶς ἔτος, πάντως μετὰ τὸ 1873. Ὁ ἴδιος ὑπηρετεῖ καὶ τὸ 1879-80 καὶ ὡς τρίτος διδάσκαλος καὶ τὸ 1880-81 ἀντὶ 2.500 γρ. Ὁ Ἀθανάσιος Παπᾶ Πανταζίδης ἐκ Βογατσικοῦ πληρώνεται δι' ἓν ἔτος τὸ 1876-15 Αὐγ. 1877 γρόσια 5.000. Ὁ ἴδιος ὑπηρετεῖ καὶ κατὰ τὰ ἔτη 1878-79, 1879-80 καὶ 1880-81. Ὁ Παπᾶ Νικόλαος Κωλιοῦ ἐκ Σιατίστης ὑπηρετεῖ δύο ἔτη μέχρι τοῦ

1879 μὲ μισθὸν $5.250 + 5.500 = 10.750$. Ὁ ἴδιος ὑπηρετεῖ καὶ τὸ 1880. Τὸ 1878-79 ὑπηρετοῦν καὶ οἱ: Ἀνδρέας Οἰκονομίδης ὡς διδάσκαλος μὲ γρ. 3.008, ὁ Ἰωάννης Χρηστίδης καὶ ὁ Δημήτριος Γραμματικοῦ.

Τὸν Βασίλειον Μάστορην, διδάσκαλον τοῦ Ἑλληνικοῦ σχολείου, μισθοδοτεῖ ἡ Κοινότης μὲ 4.510 γρόσια τὸ 1879-80, τὸν δὲ Σπυρίδωνα Γκόραν ἐκ Κοζάνης δημοδιδάσκαλον τὸ αὐτὸ ἔτος ὡς καὶ τὸ ἐπόμενον 1880-81 δι' ἐτήσιον μισθὸν ἕως 31 Ἰουλίου γρόσια 2.448. Τὸν Παπαῦ Δημήτριον Σακελλάριον πληρώνει ἡ Κοινότης τὸ 1879-80 ἔναντι παλαιοῦ μισθοῦ του, τὸν δὲ Κωνσταντῖνον Χινοβίτην ὡς ἑλληνοδιδάσκαλον διὰ μισθὸν του ἐτήσιον 1880-81, γρόσια 6.500.

Σουλεῦμάν τις, τουρκοδιδάσκαλος, ὑπηρετεῖ τὸ 1894-95.

Ὁ Νικόλαος Πηγαδάς ἑλληνοδιδάσκαλος τὸ 1882, τὸ αὐτὸ δ' ἔτος, 1882, ὡς νηπιαγωγὸς ἡ Μ. Λασκαρίδου.

Ἐγγράφονται ὡς ὑπηρετήσαντες καὶ οἱ: Δημήτριος Οἰκονομίδης, Στέργιος Τέζας, διδάσκαλος, Φανή Βαϊνανίδου, Γ. Τζιάτας, ὁ Ἀθανάσιος Πουλιάδης, σχολάρχης τὸ 1886-87, Μιχαὴλ Ἰωαννίδης ἀπὸ 1894-95, Γ. Κωνσταντινίδης μισθοδοτούμενος τὸ 1896-97 μὲ γρόσια 3.885 καὶ Ν. Ἀθανασιάδης (ὑπηρετήσῃ καὶ εἰς Τσοτύλι). Προσέτι ὁ Νικ. Πλίκας καὶ ἡ Ἐλισσάβετ Δημητριάδου ἐκ Στρωμνίτσας. Τὸ 1912 ὑπηρετοῦν εἰς τὴν Ἀστικὴν σχολὴν (μὲ προσηρτημένην ἑβδόμην τάξιν) οἱ: Μιχαὴλ Ἰωαννίδης ὡς διευθυντής, Κωνσταντῖνος Δαβάκης, Ἀθανάσιος Χρηστίδης, Κωνσταντῖνος Βρανάκης, Ἰωάννης Πουλιάδης (ἐκ Διδασκαλείου) καὶ Δημήτριος Ἀσβεστᾶς. Τὸ Παρθεναγωγεῖον διηύθυνεν ἡ Ἐλένη Ν. Κούνδουρα.

3. Βιογραφίαι τινές

α'. Γεώργιος Κωνσταντινίδης ὁ Σχολάρχης

Τὸ οἰκογενειακὸν ἐπώνυμον τοῦ Γεωργίου Κωνσταντινίδου ἦτο Τσικρίκης. Αὐτὸ ἐκράτησαν οἱ δύο ἄλλοι ἀδελφοὶ ἀπὸ τοῦ πατρός των Κωνσταντίνου ὠκύποδος, ὡς λέγουσιν, ὅπως τὸ τσικρίκι. Ἀλλὰ καὶ τὸ Κωνσταντινίδης ἐνωρίς ἐλησμονήθη, διότι ἡ οἰκογένειά του εἰς Βλάχτην ἔμεινε γνωστὴ μόνον ὡς Σχολάρχου.

Ἐδίδαξεν εἰς τὰ σχολεῖα: τῶν Χανίων Κρήτης, τῆς γενετείας του Βλάχτης, τοῦ Τσοτυλίου, τῆς Καστορίας, τοῦ Κρουσόβου, τῶν Σερρῶν, καθ' ἃ ἐκ τοῦ διασωζομένου ἀρχείου τῆς οἰκογενείας κυρίως ἠρύσθημεν στοιχεῖα (1938).

Ἐσπούδασεν ὡς ὑπότροφος τοῦ κληροδοτήματος τοῦ συγχωριανοῦ Κ. Βέλιου καὶ ὡς ἐξάγεται ἐκ βεβαιώσεως (δηλώσεως) τῆς Πρυτανείας τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν ἔτους 1891 ὁ Γεώργιος Κωνσταντινίδης Τσικρίκη, τελειόφοιτος τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς, «ἐνεγράφη εἰς αὐτὴν τὴν 17 Σεπτεμβρίου

1860 ὑπ' ἀριθ. μητρώου 1150, ἀνενέωσε τὴν ἐγγραφήν του καὶ κατὰ τὸ Ἀκαδημαϊκὸν ἔτος 1861-62, 1862-63 καὶ 1863-64 φοιτῶν ἐπιμελῶς εἰς τὰς παραδόσεις τῶν οἰκείων καθηγητῶν καὶ πολιτευόμενης κοσμίως».

Τὴν ἐπαγγελματικὴν του σταδιοδρομίαν ἀρχίζει ἀπὸ τὰ Χανιά. Τὸ 1863 προσλαμβάνεται ὡς καθηγητῆς ἀντὶ 260 δραχμῶν μηνιαίως. Ἐπὶ πόσον ὅμως χρόνον ἔμεινεν εἰς τὰ Χανιά ἄγνωστον. Τὸ 1867 διδάσκει εἰς Βλάτσην «ἐπὶ ἔτησίᾳ ἀντιμισθίᾳ 7.000 γροσίων». Ἡ σημείωσις αὐτῆ, ἐκ τοῦ ἀρχείου του, εἶναι σχετικὴ καὶ μὲ ὅ,τι εἶναι γραμμένον εἰς τὸ κατάστιχον τῶν σχολείων τῆς κωμοπόλεως¹ «ὅσα ἐμέτρησε τῷ Ἑλληνοδιδασκάλῳ Γεωργίῳ διὰ μισθόν του ἐνὸς ἔτους, ἦτοι ἀπὸ 1 Ἰουνίου 1867 μέχρι 31 Μαΐου 1868». Καὶ ἡ ἀπόδειξις του ἀπὸ 24 Ἰουνίου 1868 γρόσια 7.000. Καὶ τὸ προηγούμενον ἔτος 1866 ὁ Κωνσταντινίδης ἦτο εἰς Βλάτσην, ὅπως δηλοῦται ἀπὸ τὴν σημείωσιν τοῦ ἰδίου καταστίχου «1866 τῷ Ἑλληνοδιδασκάλῳ Γεωργίῳ». Τὸ 1870 ὁ Κωνσταντινίδης εἰς τὰ Χανιά «ὡς Σχολάρχης» ἐκφωνεῖ λόγον παρουσίᾳ καὶ τοῦ ἐνδοξοτάτου Βαλῆ, ὅπου ἀναφέρει συγκεκριμένως ὅτι τὸ Γυμνάσιον ἰδρύθη τὸ 1862. Ἀναφέρει ἐπίσης κάτι περὶ διαλύσεώς του, περὶ ἐπανόδου τοῦ ἰδίου, ὡς καὶ περὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐγγραφέντων (53 ἐγγραφέντες, 38 ἐκ τῆς πόλεως, 15 ἐκ τῶν περιχώρων). Εἶχε τότε τὸ Γυμνάσιον Χανίων τάξεις τρεῖς². Καὶ ὡς σχολάρχης ἐπὶ πόσον χρόνον παρέμεινε κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην τοῦ 1870, ἄγνωστον. 1875-1876 διδάσκει ὡς ὑποσχολάρχης εἰς τὸ Τσοτύλι κατὰ τὸ διασωζόμενον, εἰς τὸ ἀρχεῖον του (οἴκοι) «Βιβλίον οἰκονομικῆς διαχειρίσεως τῶν ἐν Τσοτυλίῳ Σχολῶν». Τὸ 1884-85 καὶ 1885-86 ὑπηρετεῖ ὡς διευθυντῆς τῆς Ἑλληνικῆς σχολῆς Καστορίας κατὰ τὸ διασωζόμενον εἰς τὸ ἀρχεῖόν του ἐπίσης «Βιβλίον ἐξόδων καὶ ἐσόδων τοῦ Σχολείου» καὶ τοῦ μακροῦ προγράμματος διδασκομένων μαθημάτων. Τὸ 1899-1900 εἰς Κρούσσοβον ὡς διευθυντῆς τῆς Ἀστικῆς σχολῆς. Θὰ ἐδίδαξε καὶ εἰς τὰς Σέρρας, ὡς συνεπάγεται ἐκ διασωζομένου (ἄχρονολογήτου) λόγου ἐκφωνηθέντος αὐτόθι κατὰ τὴν ἑορτὴν τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν. Τὸ 1903-4 διδάσκει εἰς τὸ Βλάτσι, ὅπου καὶ ἀποθνήσκει τὸ ἐπόμενον ἔτος 1905. Εἰς τὸν μεθεπόμενον βίον τοῦ Ἀ. Πουλιάδη ἔχει σημειωθῆ ὅτι ὁ Γ. Κωνσταντινίδης ἐδίδαξε καὶ εἰς τὸ σχολεῖον τῆς Κορυτσᾶς.

Μὲ τὴν σχολαρχίαν του εἰς τὰ Χανιά συνάπτεται καὶ πληροφορία οὐχὶ γραπτῆ, ἀλλ' ἐξ ἀναμνήσεων διασωθεῖσα καὶ ὡς κάτωθι μεταδοθεῖσα περὶ τοῦ Ἐλευθερίου Βενιζέλου ὡς μαθητοῦ τοῦ Σχολάρχου. Ἀντιπροσωπεῖα ἐξ ἐγκρίτων Βλατσιοτῶν εἶχε κατέλθει τὸ 1918 εἰς τὰ Καϊλάρια, τουρκοκατοικούμενα τότε, ἵνα παραστῆ εἰς τὴν ὑποδοχὴν τοῦ περιοδεύοντος Ἐλευθερίου

1. Σημ. ἱστορ., 64.

2. Ὁ Τρ. Εὐαγγελίδης, *Ἡ παιδεία*, Β' (1936) 172-3, γράφει ὅτι τὸ Ἑλληνικὸν σχολεῖον Χανίων ἰδρύθη τὸ 1873 καὶ εἶχε 2 μόνον τάξεις μέχρι τοῦ 1888.

Βενιζέλου. Κατὰ τὰς σχετικὰς συστάσεις ὁ Βενιζέλος ἀκούσας «ἀπὸ τὸ Μπλάτσι», «ἀπὸ τὸ Μπλάτσι», ἐνεθυμήθη καὶ μετὰ πολλῆς χαρᾶς καὶ ἐνθουσιασμοῦ ἐβεβχίωσε τοὺς χωριανούς ὅτι εἰς τὰ Χανιά, ὅτε ἦτο μαθητῆς, εἶχε σχολάρχην του τὸν Γεώργιον Κωνσταντινίδην κ.λ.¹. Ὁ Στεφανάκης, συγγενῆς τοῦ Βενιζέλου, γενικὸς ἐπιθεωρητῆς τῶν σχολείων, ἀναβὰς εἰς Βλάτσην, εἰς τὸ σπίτι τοῦ Σχολάρχου, ἠρεύνησε τὸ ἀρχεῖον, ὅθεν ἔλαβε μαζί του λόγους καὶ ἔγγραφά τινα, καθ' ἃ μετὰ ἔτη μοὶ ἔλεγον οἱ οἰκεῖοι.

β'. Δημήτριος Γ. Γραμματικὸς

1. Ὁ Δημήτριος Γραμματικὸς ἦτο υἱὸς τοῦ Γεωργίου Γραμματικοῦ, ἐμπορευομένου εἰς τὸ Μοναστήρι καὶ ἀποθανόντος εἰς ἡλικίαν ἄνω τῶν 60 ἐτῶν πρὸ τοῦ 1870. Ἐσπούδασεν, ὄρφανὸς ὢν πατρός, δαπάναις τοῦ Βελιείου κληροδοτήματος εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν καὶ ἐδίδαξεν ἐπὶ ἔτος εἰς τὸ Μοναστήρι καὶ ἐπὶ 8-10 ἔτη εἰς τὸ Παρθεναγωγεῖον Σμύρνης κατὰ τὰς ἀναμνήσεις τοῦ πρεσβυτέρου τῶν τέκνων του. Ἀπεβίωσεν εἰς τὰς Σέρρας τὸ 1905 (πρὸ τοῦ Πάσχα) ὡς διευθυντῆς τοῦ αὐτόθι Παρθεναγωγείου, εἰς ἡλικίαν 50-55 ἐτῶν.

Τῆς διδασκαλικῆς του σταδιοδρομίας εἰς τὴν γενέτειραν ἀκριβῆ τινα στοιχεῖα ἔχομεν σημειώσει ἀνωτέρω εἰς τὰ περὶ διδασκάντων γενικώτερον εἰλημμένα ἐκ τοῦ καταστίχου ληψοδοσίας τῶν σχολείων τῆς Κοινότητος (Βλάτσης), ἥτοι ὅτι ὡς ἑλληνοδιδάσκαλος ἐδίδαξε τὸ 1871-1872, 1872-73, 1874-75 καὶ 1878-79 — ἀναγράφεται εἰς τὴν στήλην τῶν πληρωμῶν ἔτ. 1880 «Γραμματικοῦ ὅσα ἐμετρήσαμεν τῇ ἀδελφῇ του», διὰ τὸ προηγούμενον, ὡς ἐννοοῦμεν, ἔτος. Τὰ διάκενα δὲν καλύπτει ἔγγραφος μαρτυρία.

Διδάσκων τὸ 1893-94 κατηγορήθη δι' ἀντίδρασιν κατὰ τῆς προπαγάνδας μεταξὺ τοῦ κτηνοτροφικοῦ στοιχείου καὶ ἐδικάσθη εἰς Καϊλάρια ἀθωωθείς, καθ' ἃ ἔχουν παραδοθῆ ἡμῖν ὑπὸ τοῦ Μ. Ἰωαννίδου (βλ. βίον τούτου εὐθύς κατωτέρω).

Ἦτο κοντὸς τὸ ἀνάστημα καὶ μελαψὸς εἰς τὸ πρόσωπον. Τὰ ὀνόματα τῶν τέκνων του: Δημοσθένης, Ἀλέξανδρος, Ἀλεξάνδρα, Ἐλευθερία, δὲν εἶναι ἄσχετα πρὸς τὸ πνεῦμα καὶ τὸ ὄραμα τοῦ ὑποδούλου διδασκάλου.

2. Πέραν τοῦ καθ' αὐτὸ βιογραφικοῦ μέρους, ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ δὲν ἐφάνησαν περιττὰ συμπληρωματικὰ τινα ὡς καὶ παρατηρήσεις περὶ τῶν προγόνων τοῦ Δημητρίου.

Κατ' ἀρχὴν σημειοῦμεν ὅτι τὸ παλαιὸν σπίτι Γραμματικοῦ, κατὰ τὸ Ν ἄκρον τῆς γενετῆρας μας κείμενον πρὸς τὰ κατώτερα πρηνῆ τοῦ Ἀϊλιᾶ, ἦτο — τὸ ἐνθυμούμεθα — διώροφον μὲ παραθυρόφυλλα μικρά, μὲ ἐξώπορτες δύο,

1. Βλ. καὶ ἄρθρον μου εἰς Ἐφημ. Ἐπαρχιακῆ Φωνῆ Πτολεμαῖδος, ὑπ' ἀριθμ. 335/6-9-1964.

ἐξ ὧν τὸ θυροπούλι πολὺ μικρὸν — ἔσκυβες νὰ μπῆς — κοινὸν μᾶλλον σπίτι, τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ εἶχε κτισθῆ πρὸ 100ετίας καὶ πλέον. Ἄλλ' ἦτο αὐτό, ὅπου λέν πῶς εἶχε κούνιες καὶ κουνουσταργιῆς χρυσές, φλουριά ἀράδες οἱ γυναῖκες κ.λ., λόγω ἰσχύος τῆς οἰκογενείας ἐπὶ Ἀλῆ πασιᾶ; Τὰ χωράφια, ἀμπέλια καὶ λιβάδια Γραμματικοῦ μέχρι τῶν ἡμερῶν μας ἦσαν ὄντως ἀπὸ τὰ ἀξιολογώτερα τῶν γηγενῶν χωριανῶν. Ἡμπορεῖ δὲ νὰ ἔχη σημασίαν τινὰ (μείζονα) καὶ ἀνάμνησις εἰς τὴν γειτονιάν μας διὰ μίαν κάποιαν διαφορὰν Γραμματικοῦ μὲ Φαρμάκην δι' ἓνα τόπον κάτω ἀπὸ τὸ σπίτι Γραμματικοῦ καὶ ἐπάνω ἀπὸ τὰ Φαρμακάδικα.

Τὸ οἰκογενειακὸν ἐπώνυμον ἐξ ἐπαγγελματικῆς ἰδιότητος προῆλθεν ἐκ τῶν προγόνων. Ὁ σχολάρχης Δημήτριος, καθ' ἃ ἐσημείωσεν ὁ συγχωριανός μας Ἄντ. Κεραμόπουλλος¹, «θὰ ἦτο ἕγγονος τοῦ Γραμματικοῦ παππῶν ἔχων τὸ ὄνομα ἢ μικρὸς ἀνεψιός, ἦτοι υἱὸς ἀδελφοῦ τινος τοῦ πάππου». «Ὁ Δημήτριος Χατζῆ Κώστα Πλατσιώτης, γραμματικὸς ποτε εἰς τὸν Μουχτάρ πασιᾶν», ἀναφέρεται ὡς δανεισθεὶς τῷ 1805 (Ἀπρίλ.) γρόσια 500 παρὰ τοῦ Κώστα Γραμματικοῦ τοῦ Ἀλῆ πασιᾶ². Τὴν προσθήκην τῆς ἰδιότητος ἀπαντῶμεν διὰ πρώτην φορὰν τὸ 1802 εἰς τὴν ἐπιγραφὴν τοῦ Ἀϊλιᾶ τῆς Βλάτσης, ὃν ἰδρύει δαπάναις του αὐτὸς ὁ Δημήτριος Χατζηκωνσταντῖνος Γραμματικὸς³. Εἰς τοῦτον ἀπέδωσεν ὁ ἡμέτερος ἐπίσης Ἰ. Κ. Βασδραβέλλης καὶ τὸ στιχοῦργημα περὶ τῆς ἐπιδρομῆς τῶν Ἀλβανῶν κατὰ τῆς Βλάτσης τὸ 1826⁴. Ἄλλ' ὁ Κεραμόπουλλος ἐκφράσας ἀμφιβολίαν, ἂν ὁ Δημήτριος Γραμματικὸς ἔζη τὸ 1826 (εἰς τὸ αὐτὸ δημοσίευμα προικοσύμφωνον ἔτους 1829 ὑπογράφεται ὑπὸ τοῦ Δημητρίου Χ' Κωνσταντίνου διὰ τὴν θυγατέρα του Ἑλένην), ἐξέφερε τὴν γνώμην ὅτι ὁ παρεμβαλλόμενος πατὴρ τοῦ σχολάρχου «θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ συντάξῃ τὸ ποίημα τοῦ 1826», ἐνῶ καὶ αὔθις ἐπανελθὼν ὁ Βασδραβέλλης ἐπέμεινεν ὅτι τὸ στιχοῦργημα συνετέθη παρὰ τοῦ Δημητρίου (Γραμματικοῦ) καθ' ὅλας τὰς ἐνδείξεις⁵.

Παρ' ἀμφοτέρων ὅμως δὲν ἐμνημονεύθη καὶ δὲν ἐσχολιάσθη προγενεστέρα τοῦ Ἄντ. Σιγάλα μαρτυρία περὶ τοῦ Κωνσταντίνου Δ. Γραμματικοῦ ὡς συντάκτου κατὰ τὰ γραφέντα «Δύο ποιήματα πραγματευόμενα συμβάντα τοῦ Βλατσίου ὑπὸ Κωνσταντίνου Δ. Γραμματικοῦ»⁶. Τὸ ὄνομα τοῦ Κωνσταντίνου δὲν ἐμνημονεύθη περὶ οὔτε εἰς τὴν α' ἔκδοσιν τοῦ στιχοῦργήματος (Ἀθανασιάδου) οὔτε εἰς τὴν β' (Βασδραβέλλη). Πόθεν λοιπὸν ἔλαβεν ὁ Σιγάλας τὸ «ὑπὸ Κωνσταντίνου Δ. Γραμματικοῦ»; Ὅτι υἱὸς τοῦ Δημητρίου ἦτο ὁ

1. *Μακεδονικά* 3 (1953-55)10.

2. *Ἡπειρ. Χρον.* 12 (1937)155, 13 (1938)87.

3. *Γραπτὰ μνημεῖα*, 29.

4. *Λαογραφία* IB', 422-428.

5. *Μακεδονικά* 4 (1955-60)163 σημ. 4.

6. *Ἀπὸ τὴν πνευματικὴν*, 146.

Κωνσταντῖνος μαρτυρεῖται ἐκ πολλῶν. Ἄλλὰ καὶ Κωνσταντῖνος γραμματικὸς τοῦ Ἀγίου Μογλενῶν τὸ 1823¹ καὶ Κωτούλας γραμματεὺς (τῆς Κοινότητος προφανῶς) τὸ 1824² καὶ πρὸς τὸν Κωνσταντῖνον Γραμματικὸν «γραμματικὸν τοῦ Ρούμελη Βαλησῆ εἰς Μοναστήριον» ἐπιστ. ἔτ. 1834 καὶ πρὸς τὸν αὐτὸν Κωνσταντῖνον Γραμματικὸν ἐπιστ. ἔτ. 1836³.

Ὁ Δημήτριος, κατὰ τὰ ἄνωτέρω, ὁ πάππος τοῦ ὁμωνύμου σχολάρχου, ἢ ὁ υἱὸς τοῦ πάππου Κωνσταντῖνος εἶναι ὁ συντάκτης τοῦ στιχουργήματος; Ἐπέκτασις τῶν παρατηρήσεων ἄγει κατ' ἀνάγκην εἰς τὸ εὐρύτερον θέμα περὶ τοῦ περιεχομένου τοῦ ἀρχείου Γραμματικῶ περιλαμβάνοντος ὄχι μόνον ἔγγραφα τῆς οἰκογενείας ἀποκλειστικῶς, ἀλλὰ καί: κώδικας τῆς Κοινότητος καὶ ποικιλίαν ἐγγράφων καὶ ποιήματα ἀκόμη καὶ περὶ τῶν ἐν ἔτει 1770 ναυμαχιῶν τοῦ Τσεσμέ κ.λ.⁴

γ'. Ἀθανάσιος Πουλιάδης (1854-1928)

Τοῦ Πούλιου Παπαϊωάννου υἱὸς ἦτο ὁ Ἀθανάσιος Πουλιάδης. Τὴν παράλειψιν τοῦ ἐπωνύμου (Παπαϊωάννου) καὶ τὴν ἀνακαίνισιν διὰ τοῦ πατρωνυμικοῦ (Πουλιάδης) ἀπαντῶμεν ἀπὸ τοῦ 1874. Τότε ὁ Ἀθανάσιος φέρεται ἐγγεγραμμένος εἰς τοὺς μαθητὰς τῆς Γ' τάξεως τοῦ Ἑλληνικοῦ Γυμνασίου Θεσσαλονίκης κατὰ τὸ Μητρώον τοῦ Σχολείου (Ἑλληνικοῦ καὶ Γυμνασίου) τὸ ἀρχόμενον ἀπὸ τοῦ σχολικοῦ ἔτους 1874-1875 καὶ διασωζόμενον εἰς τὸ Ἀρχεῖον τοῦ νῦν Α' Γυμνασίου Ἀρρένων Θεσσαλονίκης. Μεταξὺ τῶν συμμαθητῶν τοῦ Πουλιάδου — εἰς τὸ Σχολεῖον ἐγγεγραμμένοι τὸ ὅλον μαθηταὶ 224, ἐξ ὧν 93 εἰς τὸ Γυμνάσιον, τετρατάξιον ὄν, οἱ δὲ ὑπόλοιποι εἰς τὸ τριτάξιον Ἑλληνικὸν — ἦσαν καὶ οἱ: Νικόλαος Κούντουρας ἐκ Βλάτσης ἐπίσης, ἐτῶν 19, Θεόδωρος Τσικόπουλος 19 ἐτῶν ἐκ Καταφυγίου, ἐπάγγ. πατρός: ἰατροῦ εἰς Γ' τάξιν. Τὸ 1876-77: Νικόλαος Συνδίκας, 12 ἐτῶν, ἐκ Θεσσαλονίκης, ἐπάγγ. πατρός: ράπτου εἰς Β' Ἑλλ. σχολείου. Εὐθύμιος Μπούτουρας, 16 ἐτῶν, ἐκ Μπάλτζης, ὀρφανός, Β' Γυμν., τὸ 1879-80, Μιχαήλ Γ. Καραμπέρης, 18 ἐτῶν, ἐκ Λεψίστης, ἐμπόρου, Β' Γυμν., 1881-82 Γεώργιος Κ. Τζάτας, 17 ἐτῶν, Βλάτσι, ἐμποροράπτου, Α' τάξ., τὸ 1885-1886 Ἀντώνιος Κεραμόπουλλος 15 ἐτῶν, Βλάτση, ἀρτοποιοῦ, τάξ. Δ', κηδεμῶν Θεόδωρος Γ. Βουλγαράκης. Τὸ 1880-81 ἀπὸ τὸ Κρούσοβον γραμμένοι οἱ: Σβῶλος καὶ Νάλτσας καὶ ἀπὸ Γαλάτισταν ὁ Κατακάλου. Εἰς τὴν Β' τάξιν εἶχον ἐγγραφῆ οἱ: Ἀναστάσιος Εὐαγγέλου, Μέγας ἐκ Σιατίστης ἐτῶν 16, Ἰωάννης Χ. Γουγούσης

1. *Μακεδονικά* 4(1955-60)75.

2. *Μακεδονικά* 4(1955-60)192, 193, 194 καὶ 207.

3. Σιγάλα, Ἀπὸ τὴν πνευματικὴν, 146.

4. Ἀπ. Βακαλόπουλος, Ἑλληνικά 11(1939)109-114, ὅστις δὲν μᾶς εἶπε ... πῶς τὰ ποιήματα περὶ ναυμαχιῶν ... τοῦ Τσεσμέ ἔφθασαν εἰς τὰ ψηλὰ βουνὰ τῆς Βλάτσης.

ἐκ Βοδενῶν, πατρὸς ράπτου, ἐτῶν 17 κ.λ. Εἰς τὴν Γ' τάξιν Ἑλληνικοῦ ὁ Νέλσον Ἄββοτ, ἐτῶν 12, εἰς τὴν Α' τάξιν ὁ Μιλτιάδης Μενεξῆς ἐτῶν 11 κ.λ.

Τὸν πατέρα Πούλιον Παπαϊωάννου ἀρκετὰ ἐγγράμματον ἐμνημονεύσαμεν ὡς ταμίαν εἰς τὴν Ἐπαρχίαν (τὸν Καζᾶν) Ἀνασελίτσης καὶ ὡς ἰσχύοντα εἰς Λεψίστι περὶ τὰ μέσα τοῦ παρελθόντος αἰῶνος¹. Τὸν αὐτὸν Πούλιον (Παπαϊωάννου) ἀπαντῶμεν τὸ 1845 εἰς τὴν πρώτην τριμελῆ Ἐφορείαν τῶν σχολείων Βλάτσης (Ἑλληνικὸν καὶ Ἀλληλοδιδασκτικόν), συναριθμούμενον δὲ μεταξὺ τῶν συνδρομητῶν τοῦ Παρθεναγωγείου τῆς Κοινότητος ἀπὸ τοῦ 1856 μετὰ τῆς συζύγου του Σιάνας μὲ γρόσια 500. Τὸν ἴδιον ὡς ἔφορον τῆς Ἑλληνικῆς καὶ Ἀλληλοδιδασκτικῆς σχολῆς κατὰ τὸ 1857 καὶ 1858 (Αὐγούστου 25) μετὰ τοῦ Κωνσταντίνου Ζήκα καὶ Θεοδώρου Μηναῖ καὶ τὸ 1864 μετὰ τῶν (τιμιωτάτων) Κ. Ζήκα, Ζήκου Μισιρλῆ, Σιώμου Τόνια καὶ γραμματέως τῆς Ἐφορείας τοῦ Γεωργίου Γαδοῦ, καθ' ἃ καὶ ὀλίγον ἀνωτέρω ἐξετέθησαν.

Ἐκ τῆς προφορικῆς παραδόσεως μνημονευτέον θεωροῦμεν καὶ τὸν ἀδελφὸν τοῦ Πούλιου Δημήτριον (Παπαϊωάννου), εἰσπράκτορα εἰς τὸν Καζᾶν Ἀνασελίτσης εἰκονιζόμενον ἐν διασωζομένῃ φωτογραφίᾳ μὲ σπάθαν. Ἀδελφὴν τῶν μίαν εἶχον ὑπανδρευμένην εἰς Λούβρην, χωρίον Ἀνασελίτσης, εἰς ἀξιόλογον οἰκογένειαν, καθ' ὅλας τὰς ἐνδείξεις τὴν τῶν Κωτσιαδῶν, οἱ ὅποιοι ἐπὶ Ἀλῆ πασιᾶ πολλὴν εἶχον ἰσχὺν διατηροῦντες «Κούλιαν», τρίπατον μὲ πολεμίστρες εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ σπιτιοῦ τῶν².

Ἐκ τοῦ ἐλέγχου τῶν ἀναμνήσεων τῆς ἐποχῆς τοῦ Πούλιου καὶ παλαιότερων αὐτοῦ ἄξια μνείας εἶναι ὅτι ἡ γενεὰ Παπαϊωάννου εἶναι ἐκ τῶν ἀρχαιότερων τῆς Κοινότητος Βλάτσης³, διὰ μέλους τινὸς ἔκπαλαι (εἰς ζ' νᾶρια = γενεᾶς 14) συνδεομένη μὲ τὸ ἱερατεῖον, ὅτι αὕτη ἐπέδειξεν ἐνδιαφέρον εἰς τὰ κοινά, πρωτοστατήσασα εἰς τὴν ὅλην προσπάθειαν ἀποτσιφλικοποιήσεως τῆς Κοινότητος ἀπὸ τοῦ Χουσεῖν μπεη, διοικητοῦ τοῦ Καζᾶ Ἀνασελίτσης καὶ

1. Βλ. τὸν φορολογικὸν καὶ ταμειακὸν κατάλογον, τεφτέρι ἔτ. 1836, *Σημ. ἱστορ.*, 65, καὶ τοῦ ἰδίου ἔτους ἐπιστολὴν (παρακλητικὴν) πρὸς τὸν Κωνσταντῖνον Γραμματικὸν (τοῦ Ρούμελη Βαλεσῆ εἰς Μοναστήριον). Ἄντ. Σιγάλα, *Ἀπὸ τὴν πνευματικὴν*, 146, 9.

2. *Γραπτὰ μνημεῖα*, 45. Σχετικῶς μὲ τοὺς Κωτσιαδες κάτι ἐνδιαφέρον ἐσημείωσεν ὁ Ἰ. Φωτόπουλος, *Ἱστορία Σελίτσης*, 67, ὅτι δηλ. κατ' ἀναμνήσεις (ἀπογόνων μετοικησάντων εἰς Σέλιτσαν), ὁ ἐκ Λούβρης Τριαντάφυλλος Κωστόπουλος εἶχε νυμφευθῆ τὴν ὑπέρτριαν τοῦ Ἀλῆ πασιᾶ, ὅστις εὐχαριστηθεὶς ἵδρυσε δικαστήριον ἐν Λούβρῃ καὶ διώρισε δικαστὴν τὸν ἄνω Τριαντάφυλλον κ.λ. Ὁ γέρο Κωτσιόπουλος μοὶ ἔλεγεν (εἰς Λούβρην, 1935), ὅτι εἶχε παλαιὰ ἔγγραφα, ἀλλ' ἐστάθη ἀδύνατον νὰ μοὶ παρουσιάσῃ ἔστω καὶ ἓν.

3. Τὸ Πουλιαδάτικο σπίτι ἦτο μεγάλο καὶ ἀξιόλογο. Μεγάλο καὶ παλαιότερο ἦτο καὶ τὸ ἐναντι τῆς αὐτῆς γενεᾶς, σπίτι Παπαϊωάννου, στίς Κ' νιές. Εἰς τῶν ἀδελφῶν Ἀθ. Πουλιάδου διασώζει ὡς οἰκογενειακὸν κειμήλιον μίαν ἀπλάδα μπακαρένιαν μεγάλην μὲ ἐπιγραφὴν: Λάμπρος Δημητρούλης καὶ χρονολογίαν 1744. Διεσώζοντο καὶ δύο κανάτες μὲ ἐπιγραφὰς γνωστὰς καὶ ἄλλοθεν: «Καλαριῶτες χαίρετε... εὐφραίνει τὴν καρδίαν. Δὲν τὸ πίνουν οἱ Τοῦρκοι τὸ κρασί... τὸ πίνει ἡ φτωχολογιά νὰ λησμονῆ τὰ χρέη».

τοῦ υἱοῦ του Γιουσούφ, γαμβροῦ τοῦ Ἀλῆ πασιᾶ. Ἡ φερομένη εἰς τὰς οἰκογενειακὰς ἀναμνήσεις ὡς προσωπικὴ ὑπόθεσις τοῦ Πούλιου περὶ διαφορᾶς μὲ τὸν Γιουσούφ διὰ δάνειον 2 χιλ. λιρῶν (εἶχε πάει νωρίτερα ὁ Πούλιος εἰς Βιέννην νὰ τὰς καταθέσῃ εἰς Τράπεζαν), ὁ 18χρονος ἀγὼν τοῦ Πούλιου κατὰ τοῦ μπέη καὶ ἡ συμπαράστασις τοῦ συμπατριώτου Βαενᾶ, τελοῦντος ὑπὸ αὐστριακὴν ὑπηκοότητα, ἀποτελοῦν μᾶλλον σύμφυρσιν γεγονότων προγενεστέρων τοῦ Πούλιου. Βλ. Παπαπούλιον εἰς ἔγγραφα 1796, 1810, 1815, Παπαπούλιον ὡς προεστὸν τῆς Κοινότητος τὸ 1812 καὶ 1817-20, Παπαγιάννην (καὶ Κωνσταντῖνον (Μπασδραβέλλην), πρόεδρον τῆς Κοινότητος) τὸ 1828 κ.λ.¹.

Ἀπομνημονεύουν οἱ Πουλιαδαῖοι, 5 υἱοὶ τοῦ Ἀθανασίου, ἐξ ὧν 2 ἰατροὶ καὶ εἷς φιλόλογος, ὅτι ὁ πατήρ των εἶχεν ἀδελφήν, τὴν ὁποίαν συνεζεύχθη ὁ σχολάρχης Γ. Κωνσταντινίδης (ἀπέθανεν αὕτη ἐνωρίς, εἶχε καὶ γυναικάδελφον τόν, θανόντα ἐπίσης νέον, υἱὸν τοῦ ἐμπόρου Ἀθανασίου Παπαδημητρίου (διασώζονται τούτου 2 ἔγγραφα ὁμολόγων) Ἀστέριον, φιλόλογον, διδάξαντα εἰς Δράμαν καὶ πραγματευθέντα² περὶ τῶν κατὰ τὸν γάμον ἡθῶν καὶ ἐθίμων ... Βλάτσης. Ὅτε δ' ὁ σχολάρχης κατὰ τὰ πρὸ τοῦ 1874 ἢ μᾶλλον τὰ μεταξὺ 1868-70 ἔτη εἶχε προσληφθῆ εἰς τὸ σχολεῖον Κορυτσᾶς συμπαρέλαβε καὶ τὸν μικρὸν ἀδελφὸν τῆς γυναικὸς του, ἵνα μαθητεύσῃ εἰς τὸ ἐκεῖ Ἑλλήν. σχολεῖον. Οὐδὲν ἕτερον θετικὸν στοιχεῖον κατέχομεν περὶ τῆς μαθητείας καὶ ἐκ τῶν φοιτητικῶν του χρόνων. Προλύτην ἐκάλει ἑαυτὸν ὁ Πουλιάδης κατὰ σπουδὴν. Ὁ τὸ πρῶτον βιογραφήσας αὐτὸν δι' ὀλίγων Π. Λιούφης³ γράφει «διακούσας τὰ μαθήματα τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν», ἐκ παραδρομῆς ὅμως ἢ συγχύσεως μᾶλλον παρά ἐξ ἀγνοίας κατήγαγε τοῦτον ἐκ Κλεισούρας ἀντὶ ἐκ Βλάτσης⁴. Συνειργάσθη μάλιστα τὸ 1910-11 μετὰ τοῦ Πουλιάδου εἰς τὸ Γυμνάσιον Τσοτυλίου⁵, ὅπου ὡς μαθητὴς ἦτο καὶ ὁ υἱὸς Πούλιος, ὃν ὁ ἴδιος (Λιούφης) μνημονεύει ὡς ἰατρὸν εὐδόκιμον. Ἡ ἐπὶ διετίαν ἀσκησις ὑπὸ τοῦ Πουλιάδου τῶν καθηκόντων σχολάρχου εἰς τὴν Σχολὴν Κοζάνης κατὰ τὰ ἔτη 1887-1889, ὡς ἀναγράφει ὁ Λιούφης, δὲν συμφωνεῖ μὲ τὰς σημειώσεις μου, καθ' ἃς ὁ Ἀθ. Πουλιάδης ἐδίδαξεν εἰς Κοζάνην τὸ 1888-90, ἀλλ' ὁ ἔλεγχος περὶ τῆς ἀκριβείας εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο δὲν μοὶ εἶναι εὐκόλος σήμερον (ἐνθυμοῦμαι πρακτικὸν εἰς Βιβλιοθήκην Κοζάνης).

Πολύπλαγκτος εἰς τὴν ἐπαγγελματικὴν του σταδιοδρομίαν ὑπῆρξεν ὁ Ἀθανάσιος Πουλιάδης, διδάξας εἰς 15 διάφορα σχολεῖα τοῦ ἀλυτρώτου μακεδονικοῦ καὶ θρακικοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἀπὸ τοῦ Μοναστηρίου πρὸς Βορρᾶν

1. Σημ. ἱστορ., 59, καὶ Ἰ. Κ. Βασδραβέλλην εἰς *Λαογραφίαν* IB', 423, καὶ εἰς *Μακεδονικά* 4 (1955-60) 172 κ.έ.

2. Εἰς *Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον*, 1912, 212-222.

3. *Ἱστορία Κοζάνης*, 248.

4. Βλ. ἐπανόρθωσιν ὑπὸ Ἀντ. Κεραμοπούλλου εἰς *Μακεδονικά* 3 (1953-55) 16 σημ. 1.

5. *Ἱστορ. Κοζάνης*, 252, σημ. 1.

καὶ τῆς Στρωμνίτσης μέχρι τῆς Ἀδριανουπόλεως καὶ τοῦ Πύργου τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας. Ἐναρξίν τοῦ διδακτικοῦ του ἔργου κάμνει ἐξ Ἀθηνῶν, ὅπου διδάσκει ἐπὶ ἓν σχολ. ἔτος 1880-81 εἰς τὴν ἰδιωτικὴν σχολὴν Μεταξᾶ, μεσολαβῆσει τῶν Δραγούμηδων. Τὸ 1881-82 διδάσκει εἰς τὸ Μοναστήρι καὶ τὸ ἐπόμενον ἔτος εἰς τὴν Ξάνθην (εἰς τὸ Παρθεναγωγεῖον). Ἐπὶ διετίαν 1883-85 εἰς Σιάτισταν καὶ ἐπὶ τριετίαν 1885-88 εἰς τὴν γενέτειραν Βλάτσην. Κατὰ τὴν ἀπὸ τοῦ 1890 μέχρι τοῦ 1893 περίοδον ὁ Πουλιάδης δι' ἀσθένειαν τῆς μητρὸς του (ἡμιπληγίαν) παραμένει ἐν Βλάτση. Παρακληθεὶς παρὰ τῆς Σχολικῆς Ἐφορείας ἐδέχθη τὸ 1890-91 νὰ διδάξῃ τὰ Ἑλληνικὰ καὶ Μαθηματικὰ τῆς Γ' τάξεως τοῦ Ἑλληνικοῦ σχολείου δωρεάν. Τὸ 1893-94 διδάσκει εἰς Καβάλαν μεσολαβῆσει καὶ συστάσει τοῦ συγχωριανοῦ καπνεμπόρου Γιάντσιου, τὸ δὲ 1894-95 εἰς Πύργον τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας ἔχων ὡς συνεργάτην τὸν ἐκ Σελίτσης διδάσκαλον Βόγγουλην. Ἐπὶ διετίαν: 1895-97 εἰς Ἀνδριανούπολιν, εἰς τὴν γειτονικὴν τῆς Βλάτσης κωμόπολιν Κλεισούραν τὸ 1897-99, εἰς τὴν Βλάτσην 1899-1901, εἰς Καστορίαν 1901-1903. Ἐπὶ ἔτος εἰς Σέλιτσαν 1903-1904 καὶ εἰς Στρώμνιτσαν 1904-1905. Εἰς τὸ Ἡμιγυμνάσιον Στρωμνίτσης προσελήφθη μεσολαβῆσει καὶ ἐνεργείαις τοῦ αὐτόθι διαμένοντος συγχωριανοῦ Λίτου, ἱατροῦ. Ἀλλὰ κατ' Ἀπρίλιον τοῦ ἔτους τούτου ταραχῆς τινος γενομένης ἐν τῇ πόλει (οἱ κομιτατζῆδες ἐκ τῆς ὑπαίθρου ἐλθόντες ἐπυροβόλησαν κατὰ Ἑλληνας παντοπώλου εἰσερχομένου εἰς τὴν οἰκίαν του), τὸ σχολεῖον ἔκλεισεν ἐνωρίτερον καὶ ὁ Πουλιάδης ἐπανῆλθεν εἰς τὴν γενέτειραν. Ἐπὶ ἔτος διδάσκει καὶ πάλιν τὸ 1905-1906 εἰς Βλάτσην καὶ τὸ 1906-1907 εἰς Κλεισούραν ἔχων ἐδῶ ὡς συνάδελφον τὸν διδάσκαλον Κιάντον, Κλεισουριά, ἐμπορομεσίτην εἶτα εἰς Θεσσαλονίκην. Ἐπὶ πενταετίαν 1907-1912 παραμένει διδάσκων εἰς Τσοτύλιον. Τὴν πρόσληψίν του εἰς Τσοτύλιον ἐπέτυχεν εἰς Κωνσταντινούπολιν (Μακεδονικὴ Φιλεκπαιδευτικὴ Ἀδελφότης) διὰ τοῦ Δημητρίου Τσαγκοπούλου καὶ τῶν ἀδελφῶν του, Βλατσιωτῶν, ἰσχυόντων αὐτόθι, κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν του ἐκ ταξιδίου εἰς Ρουμανίαν (Τοῦρνο-Σεβερίνο), ὅπου εἶχε μεταβῆ διὰ νὰ ζητήσῃ ἀπὸ τὸν ἐκεῖ μεγαλοκτηματίαν συγχωριανὸν καὶ πρωτεξάδελφον Δημήτριον Τοπτσῆν λίρας 120, ἃς εἶχε καταβάλει ὡς ἐγγυητῆς διὰ τὸν ἀδελφὸν τοῦ Δημητρίου Ζῆκον ἀτυχήσαντα εἰς ἐμπόριον τράγων. Τὸ 1912-13 διδάσκει εἰς Σέλιτσαν. Συνεπεία τῶν πολεμικῶν γεγονότων τοῦ 1912 καὶ τῆς δραστηριότητος τοῦ Μπεκῆρ ἀγᾶ ἐζήτησεν ἀσφάλειαν εἰς τὴν γενέτειραν ἐλθὼν ἀπὸ τοῦ Ἀγίου Μάρκου Σελίτσης, ὑπερβάς δηλαδὴ τὸν Σινιάτσικον. Ἐπὶ διετίαν 1913-1915 προσελήφθη καὶ ἐδίδαξεν εἰς τὴν Ἱερατικὴν Σχολὴν τῆς Μονῆς τοῦ Προδρόμου Βεροίας, ἡγουμενεύοντος τοῦ γέροντος Δανιήλ. Εἰς τὴν Σχολὴν ταύτην ἐδίδασκε μεταβαίνων ἅπαξ τῆς ἐβδομάδος ὁ καὶ ἰδρυτῆς αὐτῆς 1889 (88) μητροπολίτης Βεροίας Ἀπόστολος Χριστοδούλου (εἶτα Σερρῶν). Ἀπὸ τοῦ 1915 καὶ ἐφεξῆς μέχρι τοῦ 1925 εἰς τὴν γενέτειραν Βλάτσην. Κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη

τῆς ἐν Βλάτση σταδιοδρομίας του ἔχων ὡς συνεργάτην καὶ τὸν Δημήτριον Πετσόπουλον, Κωνσταντινουπολίτην, εἰς τὸ τριτάξιον Ἑμιγυμνάσιον ἐγένετο ἐπωφελῆς εἰς πολλοὺς συνομήλικάς μου διὰ τὴν περαιτέρω πρὸς σπουδὴν ἐξέλιξιν. Ἀπεβίωσεν ἐν τῇ γενετείρᾳ τὴν 15 Σεπτεμβρίου 1928 ἄγων τὸ 74ον τῆς ἡλικίας του.

Περὶ τῆς μορφῆς καὶ τοῦ ἥθους του, ὡς καὶ ἐκ τῆς παρ' αὐτῷ μαθητείας μας παραδίδομεν τὰ κάτωθι: Ἦτο πρώτου ἀναστήματος ὁ Πουλιάδης, μᾶλλον ξανθός, καλοφκιασμένος, εὐσταλής, ἀφεντάνθρωπος, φέρων κολλάρο πάντοτε σκληρόν, ὅθεν ἐκρέματο ἓνα μαῦρο παπιγιονάκι ὡσάν σειρήτι στενό. Ἦτο χρηστοῦθης καὶ ἐνάρετος, «καλὸς κάγαθός». Ἀνεδείχθη δι' ὑποδειγματικὸς κατὰ τὸ οἰκογενειακόν. Ἐδίδασκε συνήθως γεγωνυῖα τῇ φωνῇ καὶ εἶχε τὸ χάρισμα νὰ διηγῆται παραστατικῶς.

δ'. Κωνσταντῖνος Ἀγγελῆς, ὁ φιλόλογος

Ὁ φιλόλογος καθηγητῆς Κωνσταντῖνος Ἀγγελῆς ἐγεννήθη τὸ 1866 ἐν Καστορίᾳ, ὅπου ὁ πατήρ του ὑπηρέτει ὡς διδάσκαλος ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἀγγελῆς Στάκας, προερχόμενος ἐκ Λοσνίτσης (ν. Γέρμα), χωρίου δίωρον ἀπέχοντος ἐκ τῆς κωμοπόλεως Βλάτσης Δ.

Τὸ ἐπώνυμον Ἀγγελῆς προῆλθε κατὰ παράλειψιν τοῦ οἰκογενειακοῦ Στάκας καὶ διὰ τὸν Κωνσταντῖνον ὡς καὶ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Στυλιανὸν δημοδιδάσκαλον (ἐκ τῆς Ριζαρείου) εἰς αὐτὴν τὴν γενέτειραν τοῦ πατρός των Ἀγγελῆ.

Ὁ Κωνσταντῖνος μετὰ τὰ πρῶτα ἔτη παιδείας ἐν Καστορίᾳ διήκουσε τὰς γυμνασιακὰς του σπουδὰς εἰς τὸ τῆς Θεσσαλονίκης Γυμνάσιον στεγαζόμενον τότε εἰς ἓν παλαιὸν παρὰ τὴν Καμάραν κτήριον.

Εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν ἐσπούδασε δαπάναις τοῦ κληροδοτήματος τοῦ Βλατσιώτου μεγάλου εὐεργέτου βαρῶνου Κωνσταντίνου Βέλιου γενόμενος καὶ οὗτος «θετὸς τοῦ Βαρῶνου υἱός». Ἦκουσε μεταξὺ τῶν τότε διδασκόντων εἰς τὴν Φιλοσοφικὴν Σχολὴν ἐκ τῶν παλαιότερων τούς: Κωνσταντῖνον Παπαρρηγόπουλον, μόλις ἀνερχόμενον τότε τὴν ἔδραν καὶ διδάσκοντα ἀπὸ χειρογράφου, καὶ Κωνσταντῖνον Κόντον, ἐκ δὲ τῶν νεωτέρων τούς: Γεώργιον Χατζηδάκιν καὶ Νικ. Πολίτην, ζήσας τὰς φιλολογικὰς ἔριδας τῶν χρόνων, ἐξ ὧν ἀπεμνημόνευε σχετικὰ ἀνέκδοτα.

Καταλεγείς εἰς τοὺς πτυχιούχους τῆς φιλολογίας εἰργάσθη τὸ πρῶτον ὡς σχολάρχης εἰς τὴν κωμόπολιν Κλεισούραν (Καστορίας), εἶτα δ' ὡς καθηγητῆς εἰς τὸ Βαλτεσινίκον Γορτυνίας. Τοῦ πατρός του διδάσκοντος εἰς Κορυτσάν, εἰς τὸ Ἑλληνικὸν αὐτῆς σχολεῖον ἐδίδασκε καὶ ὁ υἱὸς Κωνσταντῖνος.

Τὸ 1898 ἐδίδασκεν εἰς Ἀδριανούπολιν. Ὀλίγον ἐνωρίτερον ἢ ὀλίγον βραδύτερον εἰς Φιλιππούπολιν, ὅπου εἶχε μεταξὺ τῶν μαθητῶν του καὶ τὸν Κώσταν Βάρναλην. (Μεταξὺ τῶν συναδέλφων καὶ τὸν Νικόλαον Παπαδάκην). Ἐκ τῆς εἰς Ἀδριανούπολιν σταδιοδρομίας του διασώζονται ἔγγραφα (τὰ

πρωτότυπα) τοῦ αὐτόθι Φιλεκπαιδευτικοῦ Συλλόγου ὑπογεγραμμένα παρὰ τοῦ προέδρου καὶ τοῦ γενικοῦ γραμματέως αὐτοῦ Ἀποστόλου Πρ. Κωνσταντίνου καὶ ἀπευθυνόμενα ἀμφότερα πρὸς τὸν καθηγητὴν Ἀγγελῆν Κωνσταντῖνον. Τὸ ἐν (26 Φεβρ. 1898) ὀρίζει τὴν ἡμερομηνίαν (ἐσπέραν τοῦ προσεχοῦς Σαββάτου, 28 ὀδεύοντος), καθ' ἣν ὁ ἐλλόγιμος καθηγητὴς κ. Κωνσταντῖνος Ἀγγελῆς θὰ ἀναγνώσῃ τὴν πραγματείαν του (δὲν γράφει ποίαν), τὸ ἕτερον (17 Σεπτεμ. 1898) ἀναγγέλλει εἰς τὸν καθηγητὴν κ.κ. Ἀγγελῆν Κ. ὅτι ἐξελέγη γενικὸς γραμματεὺς τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου τοῦ αὐτοῦ Συλλόγου καὶ ὀρίζει ἡμερομηνίαν (τὴν προσεχῆ Τετάρτην ὥραν 2 1/2 τῆς νυκτὸς τουρκιστί), ὅπως προσέλθῃ εἰς τὸ κατάστημα τοῦ Συλλόγου, ἵνα ἀναλάβῃ τὰ καθήκοντά του.

Τὸ 1903 (16 Ἰουλίου) εὕρισκόμενος εἰς Λοσνίτσαν, ἀμιγῶς ἐλληνικὴν, παρέστη εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Τσακαλάρωφ καὶ τῶν ὀπαδῶν του ἐπιδρομὴν, καθ' ἣν, συναχθέντων βία τῶν χωρικῶν, εἶδε τὸν πατέρα του ραπιζόμενον καὶ ἤκουσε τὴν ἀπαίτησιν τοῦ ἀρχικομιτατζῆ περὶ συνάξεως καὶ καταβολῆς εἰς αὐτὸν 100 λιρῶν τουρκικῶν. Τῇ ὑποδείξει μαθητοῦ του ἐν Φιλιππουπόλει Βουλγάρου τῆς ἀκολουθίας τοῦ Τσακαλάρωφ διέφυγε τὸν κίνδυνον σχεδιαζομένης δολοφονίας του. Καταφυγὼν εἰς Βλάτσην, θεωρουμένην ὡς ἀξιόλογον πρὸς ἀσφάλειαν κέντρον τῆς περιοχῆς, ἀπήρτισε μετὰ τοῦ Παπαδημήτρη καὶ τοῦ διδασκάλου Νικολάου Ἀθανασιάδου (τριμελῆ) ἐπιτροπὴν τοῦ Μακεδονικοῦ ἀγῶνος. Εἰς Βλάτσην θὰ παραμείνῃ πλέον ὀριστικῶς συγκροτῶν οἰκογένειαν.

Τὴν 29 Αὐγούστου 1905 ἐνυμφεύθη τὴν χαρίεσσαν Πηνελόπην Χινοβίτου, κόρην τοῦ ἱατροῦ Κωνσταντίνου Μιχ. Χινοβίτη καὶ τῆς Ἀσπασίας Ζήκα τοῦ Κωνσταντίνου, ἀποκτήσας 3 θυγατέρας καὶ ἓνα υἱὸν τὸν Μιχαήλ, φιλόλογον, νῦν γυμνασιάρχην. Περὶ τοῦ πατρὸς τῆς Πηνελόπης (Ζήκα, ἔτσι ἦτο περισσότερο γνωστὴ) εἶναι ἀνάγκη νὰ σημειωθῆ (ὅτι ἦτο γεννημένος τὴν ἴδια βραδυὰ μὲ τὸν Ἀθανάσιον Πουλιάδην (γειτονιά), ὅτι ἀρχικῶς ἦτο διδάσκαλος εἰς τὸ Βεγατσικὸν καὶ ὅτι ὑπανδρευμένος ἐσπούδασε δαπάναις τοῦ Μανουσείου κληροδοτήματος (Σιατίστης) καταλεγείς εἰς τοὺς διδάκτορας τῆς χειρουργικῆς καὶ μαιευτικῆς τῆς Ἰατρικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν τὸ 1884 μὲ λίαν καλῶς (ὑπ' ἀριθ. 3303 τὸ σωζόμενον δίπλωμά του). Ἀπέθανε 33ετῆς ἐξ ἀνθρακος, κατὰ τινος ὑπονοίας δηλητηριασθεὶς παρὰ τινων φθονερῶν εἰς τὰ Καϊλάρια, ὅπου ἦτο ἱατρός. Ὡς πρὸς τὸ γένος τῆς μητρὸς της, ἦτοι τοῦ Ζήκα, ἀξία μνείας εἶναι ὅτι ἡ μάη (= γιαγιά) Στεργιάνω, ἡ μήτηρ τοῦ ἱατροῦ (δὲν ἦτο διπλωματοῦχος) Κωνσταντίνου Ζήκα ἦτο ἀδελφὴ τοῦ Γιαννάκη Φαρμάκη (μᾶλλον ἀνεψιά ἐπ' ἀδελφῆ). Ἡ μάη αὐτῆ, 90ούτις (ἦτο γυναῖκα τοῦ Θεοδώρου Ζήκα. Ζήκας καὶ Ροῦγκος πρῶτα ἐξεδέλφια, συγγενεῖς τοῦ Φαρμάκη) ἐδώρισεν εἰς τὴν Πηνελόπην 11ετῆ οὔσαν σκουλαρίκια μὲ ρουμπίνια 3 ἐπάνω καὶ 1 κάτω, τὰ ὀποῖα μετέτρεψεν αὕτη εἰς καρφίτσαν (ἣν διασώζει ὁ Μιχαήλ Κ. Ἀγγελῆς).

Συμπαλαβών καὶ τὴν σύζυγόν του ὑπηρετήσεν ὁ Ἀγγελῆς εἰς τὸ Γυμνάσιον Μοναστηρίου, ὅπου, ὡς γνωστόν, Ἕλληνες, Βούλγαροι, Ρουμάνοι, Σέρβοι κ.λ. ἀντηγωνίζοντο πρὸς ἐπικράτησιν. Εἶχε φονευθῆ ὁ Θεόδωρος Μόδης, «μὴ λησμονεῖτε, βρὲ παιδιά, τὸ θάνατο τοῦ Μόδης», ἔλεγε τὸ σύγχρονον ἄσμα, καὶ εἰς τὸ σπίτι τῆς χήρας τούτου Κωνσταντίας ἔμενεν ἡ Πηνελόπη διὰ πρώτην φοράν ἀκολουθήσασα τὸν σύζυγόν της, διότι τοῦ λοιποῦ δὲν ἐξῆλθε τῆς γενετείας της. Εἶχε φονευθῆ ὁ Ρῶσος πρόξενος παρὰ Τούρκου ἐνόπλου φρουροῦ, πρὸ τῆς πύλης δημοσίου καταστήματος, ἐξοργισθέντος, διότι ἐρραπίσθη ὡς μὴ ἀπονεύμας χαιρετισμὸν εἰς τὸν κατελθόντα ἐκ τῆς ἀμάξης πρόξενον. Ὁ φρουρὸς ἐτιμωρήθη δι' ἀπαγχονισμοῦ. Εἶχε φονευθῆ ὁ Βούλγαρος γυμνασιάρχης πυροβοληθεὶς εἰς τὸν ὀφθαλμὸν ἀπὸ ἑνα διανομέα (ἐκ τῶν ἡμετέρων). Ὁπλοφόρουν δὲ καὶ οἱ Ἕλληνες καθηγηταὶ διὰ τὸν φόβον τῶν ἀντιποίνων. Ὁ Κωνσταντῖνος ἔφερε καρανταλίσιον πιστόλι, μετ' εὐλαβείας διατηρούμενον ὡς κειμήλιον ἀναμνηστικὸν μέχρι ἐσχάτων.

Εἰς τὸ Μοναστήρι μαθητὴν εἶχε μεταξὺ τῶν ἄλλων καὶ τὸν Ἀλέξανδρον Σβῶλον καὶ τὸν Φάν Νόλη (ὁ ὁποῖος κατ' ἀρχὰς ἦτο διδάσκαλος εἰς ἑλληνικὰ σχολεῖα τῆς Αἰγύπτου ὑπὸ τὸ ὄνομα Θεοφάνης Μαυρομάτης. Τὸ 1912-13 διετέλεσε πρωθυπουργὸς τῆς Ἀλβανίας). Τοῦτον ἐνεθυμεῖτο ὡς πολὺ ἄπορον καὶ βιβλιόφιλον. Εἶχεν εἰσελθεὶ κάποτε εἰς τὸ δωμάτιον τοῦ καθηγητοῦ, ἀπ' ὅπου ἔφευγε συναπκομίζων βιβλία. Ὁ καθηγητὴς τὸν ἔπιασε τυχαίως καὶ τοῦ κατέφερε μίαν μὲ τὸ μπαστούνι του.

Τὸ 1912 ἐστάλη δι' ἔθνικὸν σκοπὸν εἰς τὸ ἐν Ζινδζι Ντερὲ (παρὰ τὴν Καισάρειαν) ἑλληνικὸν σχολεῖον (Μονῆς Ἀγίου Προδρόμου τῆς πόλεως Ταλάκ τῆς Καππαδοκίας), εὐρεθεὶς ἐκεῖ κατὰ τὸν πόλεμον. Ἐκ τῆς τουρκοφώνου ταύτης περιοχῆς ἦτο καὶ ὁ Γεώργιος Λυκίδης, μαθητὴς ἐκεῖ τοῦ Ἀγγελῆ, ὑπηρετήσας ἐπὶ ἔτη, 1925-1931, εἰς τὸ Ἡμιγυμνάσιον Βλάτσης ὡς καθηγητὴς (ἑλληνοδιδάσκαλος).

Ἀπὸ τοῦ 1914-20 ἐδίδαξεν εἰς τὸ Γυμνάσιον Σιατίστης καὶ ἐφεξῆς εἰς τὸ Γυμνάσιον Τσοτυλίου μέχρι τοῦ 1932, ὅτε ἀπεχώρησε τῆς ὑπηρεσίας, διανύσας 41 τὸ ὅλον ἔτη ὡς ἐκπαιδευτικὸς.

Θὰ ἦτο ἐπωφελέστερος καὶ ἀποδοτικώτερος, ἐὰν δὲν εἶχε τὸ μειονέκτημα τῆς ἐλαφρᾶς μυωπίας. Ἀριστοκράτης τὴν ἐμφάνισιν, ὑψηλός, ἀξιοπρεπέστατος, ὀλιγόλογος καὶ νουνεχῆς ἔχαιρεν ὑπολήψεως παρὰ τῆς κοινωνίας.

Ἀπεβίωσεν εἰς Βλάτσην τὸ 1943 ὑπὸ συνθήκας θλιβεράς.

Ὁ Ἀγγελῆς — ἔτσι ἦτο γνωστότερος — κατέγινε καὶ εἰς συγγραφεὺς. Δημοτικὰ τραγούδια τῆς Βλάτσης ἐδημοσίευσε κατὰ καιροὺς εἰς τὰς ἐν Κοζάνη ἐκδιδομένας ἐφημερίδας συσχετίζων ταῦτα πρὸς σκηναὺς καὶ ἐπεισόδια τῶν ὁμηρικῶν ἰδίως ἐπῶν (ἐπιστροφή ξενιτεμένου, μοιρολόγια κ.λ.). Ἐκ τῶν λοιπῶν μνημονεύομεν: 1) Πραγματεῖαν περὶ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, 2) Περὶ τῶν Βαλαάδων καὶ τοῦ χρόνου, καθ' ὃν ἐξισλαμίσθησαν, ἦτοι κατὰ

τὴν γνώμην του ἀρχομένης τῆς τουρκοκρατίας καὶ ἰδίως τῆς ἐντάσεως τῆς μισαλλοδοξίας ἐπὶ Σελὶμ καὶ Σουλεϊμάν, 3) Ἱστορικαὶ σελίδες. Τὸ Τσοτύλιον, Ἡμερολ. Δυτ. Μακεδ. ἔτ. 1932, σ. 137-144. Ἐκ τῆς Ἑλλην. κοτύλη = πᾶν τὸ κοῖλον = κοτύλιον (κ-τσ), 4) Ἱστορικὴν ἀφήγησιν ἐπιγραφομένην: «Ἡ πίστις τοῦ Ἀμπάζ ἀγᾶ (Ἀλβανοῦ). Ἡ φερόνυμος πηγὴ ἐν Βλάτση». Ἡμερολ. Δυτ. Μακεδον. ἔτ. 1936, σ. 113-116, 5) Περὶ τοῦ ἀρχικομιτατζῆ Τσακαλάρωφ ἀπομνημόνευσιν τοῦ γεγονότος τῆς εἰς Λοσνίτσαν ἐπιδρομῆς του, Ἡμερολ. Δυτ. Μακεδ. ἔτ. 1934, 215-224. «Οἱ κομιῖται. Μία νύξ ἐν Λοσνίτση (1903)», 6) Περὶ τῶν Ἐκπαιδευτηρίων Τσοτυλίου εἰς Λεύκωμα Βορείου Ἑλλάδος, 150, 7) «Οὐ φροντὶς Ἴπποκλείδην» (ἐξήγησις τῆς παροιμίας, Ἡμερολ. Δυτ. Μακεδ. ἔτ. 1938, 87-89.

ε'. Μιχαὴλ Ἰωαννίδης¹

Ἡ ζωὴ καὶ ἡ δράσις τοῦ μικροῦ διδασκάλου μου συγχωριανοῦ Μιχαὴλ Ἰωαννίδου γίνεται σήμερον ἀντικείμενον ἐνασχολήσεώς μου διὰ τὰ κατὰ τὴν περίοδον τῆς νεότητός του κυρίως καὶ μέχρι τοῦ 1902 ἀξιωμακόμενα. Ἐκ τούτων πάλιν ὡς μᾶλλον ἐνδιαφέροντα ἢμποροῦν νὰ θεωρηθοῦν τὰ τῆς ὑπηρεσίας του πρῶτον ὡς διευθυντοῦ 1) τοῦ Δημοτικοῦ σχολείου Ἐμπορίου, 2) τῆς Δημοτικῆς σχολῆς τῆς Ρέσνης, πόλεως παρὰ τὸ Μοναστήριον, 3) τῆς Ἀστικῆς σχολῆς τῆς πόλεως τῶν Σκοπίων καὶ δεύτερον ὡς γραμματέως τοῦ μητροπολίτου Σκοπίων καὶ εἶτα τῆς Μητροπόλεως Πελαγονίας.

Τὰ προσαγόμενα στοιχεῖα κατὰ τὸ πλεῖστον εἶναι νέα καὶ ἄγνωστα (μολονότι ἡ ἐποχὴ των δὲν ἀφίσταται ἡμῶν), ἐφ' ὅσον στηρίζονται εἰς ὅσα ἔχομεν (ἡμεῖς) ἀποθησαυρίσει εἰς τὰς σημειώσεις μας ἐκ τῶν καταστίχων τοῦ Δημοτικοῦ Σχολείου Βλάτσης καὶ ἐκ τῶν ὅσων παρέδωκεν ἡμῖν αὐτὸς ὁ Ἰωαννίδης ὡς καὶ ἄλλοι παλαιότεροι συγχωριανοὶ καὶ περίοικοι. Ἐξ αὐτῶν δημοσιεύομεν ἐνταῦθα μέρος μόνον καὶ ὅ,τι εἶναι ἀπαραίτητον διὰ περιωρισμένον σχετικῶς πλαίσιον τοῦ βιογραφουμένου.

Τοῦ Μιχαὴλ Ἰωαννίδου ὁ πατήρ, ράπτης τὸ ἐπάγγελμα, ἦτο γνωστὸς μὲ δύο ἐπώνυμα, ὡς Τσέτσης καὶ ὡς Παπάζογλου. Ὁ υἱὸς κατὰ ζῆλον λογίου ἀποσιωπήσας ταῦτα προὔτιμησε τὸ ἑλληνοπρεπέστερον πατρωνυμικὸν Ἰωαννίδης.

Ἐγεννήθη ὁ Μιχαὴλ τοῦ Ἰωάννου Τσέτση (ἐν Βλάτση) κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1871. Τὰ πρῶτα μαθήματα διήκουσεν ἐν τῇ Δημοτικῇ σχολῇ καὶ τῷ Σχολαρχείῳ τῆς πατρίδος, ἐγγραφεὶς τὸ 1885 εἰς τὸ Γυμνάσιον Λαρίσης, ὅπου διήνυσεν τὴν 4ετῆ γυμνασιακὴν περίοδον ἀμιλλώμενος κατὰ τὴν ἐπίδοσιν πρὸς τὸν συμμαθητὴν του Ἀχιλλέα Τζάρτζανον (τὸν γνωστὸν κατόπιν

1. Ἡ βιογραφία τοῦ Μ. Ἰωαννίδου ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον εἰς τὴν Ἐφημ. Ἐπαρχιακῆ Φωνῆ Πτολεμαΐδος, φύλ. ὑπ' ἀριθμ. 394/13-8-1967 καὶ 395/27-8-1967.

άνώτατον εκπαιδευτικόν). Ἐπί ἔτος ἐφοίτησεν εἰς τὴν Φιλοσοφικὴν Σχολὴν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν ὡς ὑπότροφος τοῦ Βελιείου κληροδοτήματος. Διὰ τὴν δυσπραγίαν ὅμως τῶν οἰκονομικῶν τῆς οἰκογενείας του, ἣ ὁποία ἀπῆ-
τει ταχεῖαν τὴν ἐπικουρίαν καὶ διὰ τὴν προσφορὰν μισθοῦ ἰσοπόσου πρὸς κα-
θηγητὴν πτυχιούχον παρὰ τῆς Ἐφορείας τῶν σχολείων Βλάτσης, διέκοψε
τὴν σπουδὴν του καὶ ἐδέχθη διορισμὸν ὡς διευθυντοῦ εἰς τὸ διτάξιον Ἑλλη-
νικὸν σχολεῖον τῆς πατρίδος (σχ. ἔτος 1890-91). Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἐφη-
σύχαζεν ὁ σχολάρχης Ἀθανάσιος Πουλιάδης, ὁ ὁποῖος παρακληθεὶς παρὰ
τῆς Ἐφορείας ἐδέχθη, ὅπως ἀναλάβῃ τὴν διδασκαλίαν τῶν Ἑλληνικῶν καὶ
Μαθηματικῶν τῆς Γ' τάξεως δωρεάν. Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο τὰ μέλη τῆς Ἐφο-
ρείας τῶν σχολείων ἦσαν ἐν διαστάσει, ἰδίως πρὸς τὸν ταμίαν. Διὰ τὴν δια-
φωνίαν αὐτὴν ὁ διορισμὸς τοῦ Ἰωαννίδου ἐγένετο ὑπὸ τῆς πλειοψηφίας. Διὰ
τὸν ἴδιον λόγον τὸ Ἡμιγυμνάσιον εἶχε διαιρεθῆ εἰς δύο μέρη, εἰς τὸ ἕτερον
τῶν ὁποίων, εἶχεν ἀναλάβει τὴν διδασκαλίαν τῶν μαθημάτων ὁ Νικόλαος Πη-
γαδᾶς (ἐδίδασκεν οὗτος ὡς ἑλληνοδιδάσκαλος καὶ τὸ 1882) χρησιμοποιοῦν
ἰδιωτικὸν ἐπὶ ἐνοικίῳ οἴκημα. Τοῦ Δημοτικοῦ σχολείου διευθυντὴς ἦτο ὁ
Δημήτριος Νικολαΐδης ἐκ Γαλατίστης τῆς Χαλκιδικῆς ὁρμώμενος, πεπειρα-
μένος διδασκαλιστὴς καὶ φλογερὸς πατριώτης.

Τὸ ἐπόμενον ἔτος, ἐπελθούσης ὁμοφωνίας μεταξὺ τῶν μελῶν τῆς Ἐφο-
ρείας τῶν σχολείων καὶ ἀρθέντων τῶν λόγων τῆς διαιρέσεως τοῦ Ἡμιγυμνα-
σίου προσελήφθη ὁ Ἰωαννίδης εἰς τὸ ἑξατάξιον Δημοτικὸν σχολεῖον. Τὸ σχο-
λικὸν ἔτος 1892-1893 προσελήφθη ὡς διευθυντὴς τοῦ Δημοτικοῦ σχολείου
Ἐμπορίου, χωρίου Ζωρον ἀπέχοντος. Εἰς τὸ σχολεῖον Ἐμπορίου ἐδίδασκε
περὶ τὸ 1860 ἔκ Βλάτσης Ἀθανάσιος Κ. Ρομπόλας (Νάσιος Κώτια Ρ.).
Τώρα εἰς τὸ σχολεῖον τοῦ Ἐμπορίου ἐδίδασκεν εἰς διδάσκαλος καὶ μία προσ-
ωρινὴ καὶ αὐτοσχέδιος διδασκάλισσα (ἣ Ἑλένη Ἐμμανουήλ Κλείδου, Κο-
ζανίτισσα, κατὰ τὸν Ν. Δελιαλῆν, ἀπόφοιτος ἀστικῆς σχολῆς). Ἡρίθμει τοῦτο
μόλις 50 μαθητὰς καὶ μαθητριάς, ἐστεγάζετο δ' ἐντὸς ὑγρᾶς σκοτεινῆς καὶ
ἀθλίας τρώγλης ἀποτελούσης παράρτημα τοῦ ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἀγίου Μηνᾶ
ἱεροῦ ναοῦ. Πρὸς τὸ θεαθῆναι εἶχε παραχωρηθῆ (εἰς τοὺς λεγομένους Πατρι-
αρχικούς) καὶ μία αἴθουσα ἐκ τοῦ εὐπροσώπου διδακτηρίου. Τὸ Ἐμπόριον
(ἑλληνικὸν βυζαντινὸν τοπωνύμιον) ἐχρησίμευσεν, ὡς ἔχω πληροφορίας,
ἐπὶ ἔτη καὶ ὡς καθέδρα τοῦ δυστυχοῦς ἐπισκόπου Μογλενῶν διὰ τὸ φερέοικόν
του μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς Κατρανίτσης (1822). Διετῆρει δηλαδὴ ζύμην
τινὰ ἀνθρώπων ὀλίγον πέραν τῆς κηπευτικῆς καὶ τῆς γεωργίας ἀσχολουμένων,
οἱ ὁποῖοι εἶχον ἀνεγείρει εὐπρόσωπον διδακτήριον ὡς Ἑλληνικὸν σχολεῖον.
Νῦν, 1892-1893, τὸ διδακτήριον τοῦτο ὑπήγετο ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν ἄλλων, ἐχθί-
στων ὡς πρὸς τὰ καθ' ἡμᾶς, περὶ ὧν εἰδικῶς ἐς ἄλλοτε καὶ ἀλλαχοῦ.

Τὸ ἐπόμενον ἔτος 1893-1894 ἐπανῆλθεν ἐξ Ἐμπορίου εἰς τὸ προσωπικὸν
τῶν σχολείων Βλάτσης. Τὸ ἔτος τοῦτο ὁ Ἰωαννίδης καὶ οἱ συνάδελφοί του,

Δημήτριος Γραμματικός καὶ Νικόλαος Πλίκας ἦσαν κατηγορούμενοι εἰς τὸ Εἰρηνοδικεῖον Καϊλαρίων μηνυθέντες δι' ἀντίδρασιν εἰς τὰ σχέδια διεισδύσεως προπαγάνδας πρὸς διαφθορὰν συνειδήσεων μεταξὺ τοῦ κτηνοτροφικοῦ στοιχείου. Οἱ κατηγορούμενοι ἠθωώθησαν.

Τὴν διδασκαλικὴν του δρᾶσιν διέκοψε κατὰ τὸ σχολικὸν ἔτος 1894-1895 ἐπισκεφθεὶς τὰς Ἀθήνας, τὴν Βάρναν (τῆς Βουλγαρίας, ἐδῶ ἐμπορεύετο ὁ ἐπ' ἀδελφῇ γαμβρός του Μπέλτσιος) καὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὁπόθεν μετὰ δμηνον παραμονὴν ἐπανέκαμψεν ἀναλαβὼν τὴν διεύθυνσιν τῆς Δημοτικῆς σχολῆς τῆς Ρέσνης. πόλεως ὄρων ἀπεχούσης ἀπὸ τοῦ Μοναστηρίου, πατρίδος τοῦ ἐκ τῶν στυλοβατῶν τοῦ Νεοτουρκικοῦ Συντάγματος Νιαζῆ μπεη. Εἰς Ρέσναν τότε τέσσαρες ὄλαι προπαγάνδαι ἐξήσκουν φοβερὸν ἀνταγωνισμόν: Ἡ βουλγαρικὴ, ὑπερισχύουσα διὰ τὸ γλωσσόφωνον τοῦ τόπου, ἡ ἑλληνικὴ, ἡ ρουμανικὴ καὶ πῶς ἡ σερβικὴ.

Τὸ ἀτυχὲς ἔτος 1897 τὸν εὕρισκει διευθύνοντα τὴν Ἀστικὴν σχολὴν τῆς πόλεως τῶν Σκοπίων, ὅπου καὶ ἐξετέλει καθήκοντα γραμματέως τοῦ τοπικοῦ μητροπολίτου, τοῦ Ἀμβροσίου τοῦ Σταυρινοῦ. Διὰ τῶν ἐνεργειῶν τούτου (ἐκτοπισθέντος τὴν δευτέραν ἡμέραν τοῦ Πάσχα ὑπὸ τοῦ Βαλῆ Σκοπίων τῆ ὑποκινήσει τῶν προξένων Ρωσίας καὶ Βουλγαρίας) διωρίσθη διδάσκαλος κατὰ τὰ σχολικὰ ἔτη 1898-1899 καὶ 1899-1900 εἰς τὴν κατὰ Φανάριον τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπτατάξιον ἀστικὴν πατριαρχικὴν σχολὴν, τὴν ὑπὸ τὸ ὄνομα «Μαράσλειος Σχολὴ» λειτουργοῦσαν. Προαχθέντος τοῦ ἀγίου Σκοπίων Ἀμβροσίου εἰς τὴν Μητρόπολιν Πελαγονείας προσεκλήθη ὑπ' αὐτοῦ ὡς γραμματεὺς τῆς Μητροπόλεως¹, ἔνθα εἰργάσθη ἐπὶ ἓν μόνον ἔτος ἐνδυθεὶς καὶ πάλιν ἀπὸ τοῦ 1902 τὸν διδασκαλικὸν τρίβωνα, ὃν ἔφερε καὶ μέχρι τοῦ 1931.

Κατὰ τὸ μακρὸν χρονικὸν διάστημα 1902-1928 δὲν ἀπεμακρύνθη τῆς πατρίδος του Βλάτσης (συνεζεύχθη τὸ 1905) ἐργασθεὶς ἐν τῇ Δημοτικῇ σχολῇ ἀρρένων συνεχῶς μὲν μέχρι τοῦ 1909 ὡς ἀπλοῦς δημοδιδάσκαλος (πλὴν τοῦ σχολικοῦ ἔτους 1905-1906, ὁπότε ἀνέλαβε τὴν διεύθυνσιν ἀντικαταστήσας τὸν μικρὸν μετὰ τὴν ἔναρξιν τῶν μαθημάτων ἀποβιώσαντα διευθυντὴν τῆς Σχολῆς Γεώρ. Κωνσταντινίδην, Σχολάρχην), ἀπὸ τοῦ 1909 δὲ καὶ ἐφεξῆς ὡς διευθυντὴς τῆς εἰρημένης Σχολῆς. Κατελθὼν εἰς Καϊλάρια (Πτολεμαΐδα) τὸ 1928 διηύθυνε τὸ Γ' Δημοτικὸν σχολεῖον κατ' ἀρχὰς καὶ εἶτα τὸ Α' μέχρι τοῦ 1931, ὅτε παρητήθη. Ἀπέθανεν ἐν Πτολεμαΐδι τὸ 1946, Νοεμβρίου 25.

Ἡ συμβολὴ του εἰς τὸν Μακεδονικὸν ἀγῶνα ἐσημειώθη διὰ τοῦ διορισμοῦ του ὡς γραμματέως καὶ μέλους τῆς Ἐθνικῆς Ἐπιτροπῆς περιοδικῶς

1. Ὑπὸ τὴν ιδιότητά του ταύτην συνέταξε καὶ ὑπέγραψε τὸν Κανονισμόν τῆς ἑλλην. ὀρθοδ. Κοινότητος Τυρνόβου (Πελαγονίας), ἔτ. 1901 ἐκδιδ. εἰς *Μακεδονικά* 13 (1973) 439-441. Ὁ ἐκδότης ἀγνοεῖ, ποῖος ὁ γραμματεὺς τοῦ Κανονισμοῦ, ἐνῶ περὶ αὐτοῦ βλ. μνηεῖαν καὶ εἰς: *Τέσσαρες οἰκισμοὶ περὶ τὴν Σιάτισταν*, 4, καὶ εἰς: *Ὁ βαρῶνος Κ. Βέλιος*, 37, σημ. 2.

ἀπὸ τοῦ 1904 μέχρι τοῦ 1908. Ἐπίσης κατὰ τὸ μακρὸν διάστημα τῆς ἐν Βλάτση ὑπηρεσίας του ἐχρημάτισε γραμματεὺς τῆς Ἐφορείας τῶν σχολείων μέχρι τοῦ 1916 καὶ τοῦ Δήμου Βλάτσης ἀπὸ τοῦ 1912 μέχρι τοῦ 1920.

Ὑπὸ τὸν τίτλον «Βλάτση» ὁ Μιχ. Ἰωαννίδης ἐδημοσίευσεν εἰς τὸ *Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον* ἔτ. Δ' (1911) 271-277 καὶ μικρὰν πραγματείαν ἀναφερομένην εἰς τὰ τοῦ βίου γενικῶς τῆς γενετείας καὶ τῆς συμβολῆς τῶν εὐεργετῶν αὐτῆς.

Ὡς ἄνθρωπος ὁ Μιχαλάκης ἦτο ἐντιμος καὶ ἐνάρετος, φιλόκαλος καὶ φιλομαθής, τηρητῆς τῶν παραδόσεων, ἐπωφελῆς κατὰ τε τὸ κοινωνικὸν καὶ τὸ ἐθνικόν. Εἰς τὸ λεπτοφυές ἐκεῖνο σῶμά του κατώκει ψυχὴ γενναία καὶ ριψοκίνδυνος (δὲν τὸ ἀποδεικνύει ἡ θητεία του ὡς διδασκάλου τῶ καιρῶ ἐκείνω εἰς ... τὴν Ρέσναν καὶ τὰ Σκόπια, ὡς γραμματέως τῆς Μητροπόλεως Σκοπίων — εἶναι ἴσως ὁ τελευταῖος Ἕλληγν γραμματεὺς τοῦ Σκοπίων — καὶ τοῦ Πελαγονίας;). Ἡ πρὸς τοὺς μαθητὰς καὶ τὸ προσωπικὸν τοῦ σχολείου ὑπερβολικὴ αὐτοῦ ἀυστηρότης ἐξικνουμένη μέχρι σκληρότητος καὶ ἡ ἄτεγκτος καὶ ἄκαμπτος προσήλωσίς του εἰς τὸ καθῆκον ὡς ἐκτρεπές αὐτοῦ γνῶρισμα ἐκπροσωποῦν μετὰ τῶν ὡς ἀνωτέρω παρελθοῦσαν ἐποχὴν διὰ τὴν ἐκπαίδευσιν, ὅτε ὁ ὄρος διδάσκαλος ἐνεσάρκωνεν ἐννοίαν βαρυτέραν τῆς νῦν, περισσότερον σεβαστὴν, σαφῶς ἐθνικὴν.

στ'. Νικόλαος Ἀθανασιάδης

Ἐγεννήθη ἐν Βλάτση τὸ 1869. Ὁ πάππος του Ἀλῆ Νταῆς ἐπονομαζόμενος μετώκησεν εἰς Βλάτσην ἐκ τῆς γείτονος Πέλκας κατὰ τὴν πρώτην δεκαετίαν τοῦ ΙΘ' αἰῶνος. Ἦτο καλὸς διδάσκαλος ἐπιδείξας ἐνδιαφέρον διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς Βλάτσης (πρῶτος αὐτὸς εἶδε τὸ ἀρχεῖον Γραμματικοῦ). Ἐδίδασκεν ἐκτὸς τῆς Βλάτσης, κατὰ τὰ σημειωθέντα ἀνωτέρω, καὶ εἰς τὸ Τσοτύλι τὸ 1900-1906 καὶ 1912-1913, χρησιμοποιοηθεὶς καὶ διὰ τὰς κατωτέρας τάξεις τοῦ Γυμνασίου. Χρεωστοῦμεν εἰς τὸν ἴδιον τὸ δημοσίευμα εἰς τὴν ἐφημ. *Βόρειος Ἑλλάς Κοζάνης*, ἀπὸ 18 Νοεμβρίου 1928 μέχρι 3 Φεβρουαρίου 1929, ἀριθ. φύλ. 79-90 ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἱστορία. Ἡ κωμόπολις Βλάτσης (Βλάτζι)». Συλλογὴν αὐτοῦ ἐξ 11 ἐγγράφων βλ. εἰς Σιγάλα, *Ἀπὸ τὴν πνευματικὴν...*, 143-144. «Τὴν στιχοποιίαν τῶν φυγόντων» ἀπὸ Βλάτσην ἔτ. 1826 ἐδημοσίευσεν εἰς Ἐφημ. *Βόρειος Ἑλλάς* ἀριθ. φύλ. 301/19-2-1933.

ζ'. Ἀντώνιος Κεραμόπουλλος

Τὸ σημαντικώτερον τμήμα τῆς σταδιοδρομίας τοῦ Ἀντωνίου Δ. Κεραμοπούλλου¹, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῶν ὄσων περὶ αὐτοῦ ἐγράφησαν, ἀνήκει εἰς τοὺς

1. Τὸ οἰκογενειακὸν ἐπώνυμόν του ἦτο Κεραμάρης (ὑφίσταται ἡ οἰκογένεια Κ.) ἢ Τσίκαλας, βλ. καὶ *Αἱ συντεχνίαι Κοζάνης*, 77, σημ. 1. Ὁ πατήρ του Δημήτριος ἦτο γνωστὸς

χρόνους τούς μετὰ τὴν γ' 10ετίαν τοῦ αἰῶνος μας καὶ ἰδίᾳ εἰς τοὺς ἀπὸ τοῦ διορισμοῦ του ὡς τακτικοῦ καθηγητοῦ εἰς τὸ Πανεπιστήμιον, 1924, καὶ ὡς τακτικοῦ μέλους τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, 1926. Ἀλλὰ καὶ τὸ συγγραφικὸν αὐτοῦ ἔργον χρονικῶς ἐμπίπτει κατὰ μέγα μέρος εἰς τοὺς μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν χρόνους (1912).

Ἐκ τῆς ὅλης τοῦ ἀνδρὸς βιογραφίας σημειοῦμεν ἔνταῦθα τὰ κάτωθι: Ἐγεννήθη τὸ 1870 ἐν Βλάτση, ὅπου καὶ τὰ ἐγκύκλια μαθήματα ἐδιδάχθη. Ἐσπούδασεν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν ἀπὸ τοῦ 1888-1894 καὶ δαπάναις τοῦ κληροδοτήματος Βέλιου¹ ἐτελειοποίησε τὰς σπουδὰς του εἰς Βιέννην, Βερολίνον, Μόναχον. Ἐδίδαξε τὸ πρῶτον ὡς ἑλληνοδιδάσκαλος εἰς τὸ Ἀλιβέρι, ὡς σχολάρχης ἐν Φαρσάλῳ καὶ Μεσσηνίᾳ καὶ ὡς καθηγητῆς εἰς τὸ Γυμνάσιον Ἀμφίσσης. Τὸ 1904 διωρίσθη νομισματογνώμων βοηθὸς εἰς τὸ Ἐθνικὸν Μουσεῖον καὶ τὸ 1904 ἔφορος ἀρχαιοτήτων Φωκίδος. Ἐφεξῆς ὑπηρέτησεν ὡς ἔφορος ἀρχαιοτήτων Βοιωτίας, Κυκλάδων, Δελφῶν, τοῦ Ἐπιγραφικοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν, τῆς Ἀκροπόλεως. Ἦτο τακτικὸν μέλος ἀρχαιολογικῶν ἰνστιτούτων: Γερμανικοῦ, Αὐστριακοῦ κ.λ. Συνέγραψε δὲ πλῆθος ἐργασιῶν, πλεόν τῶν 130, τὰς ὁποίας βλ. καὶ εἰς τὸν πρὸς τιμὴν του τόμον «Γέρας Ἀντωνίου Κεραμοπούλλου», 1953, 684-690. Ἐκ τῆς γενικῆς συμβολῆς του κατὰ τὸ ἐπιστημονικὸν ἐπισημαίνομεν ὡς πολυτίμους τὰς πληροφορίας καὶ παρατηρήσεις του ἐπὶ τοῦ βίου τῆς γενετείας του Βλάτσης ὡς καὶ τοῦ ὅλου δυτικομακεδονικοῦ χώρου.

η'. Ἰωάννης Βασδραβέλλης

Ἐγεννήθη ὁ Ἰωάννης Βασδραβέλλης ἐν Βλάτση τὸ 1899. Εἰς τὸ παρὸν κεφάλαιον περὶ ἐκπαιδεύσεως ἔχει θέσιν μόνον καθ' ὃ μέρος ἀφορᾷ εἰς τὴν ἐν τῇ γενετείᾳ του μαθητείαν καὶ μέχρι τοῦ 1912. Ἀπὸ τὴν μετέπειτα σταδιοδρομίαν καὶ οἰκειοπραγίαν αὐτοῦ ἀξιομνημόνευτος τυγχάνει ἡ συγγραφικὴ του δραστηριότης εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς τουρκοκρατίας, ἰδίᾳ τῶν χρόνων τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821 ἐν Μακεδονίᾳ. Τὰ περὶ Βλάτσης δημοσιεύματά του ἔχουν μνημονευθῆ ἄνωτέρω κατὰ περίπτωσιν. Ἐκ τῶν προγόνων τῆς οἰκογενείας ὁ

καὶ μὲ τὸ παραντζούκλι: Σικλέτ'ς (τοῦ σικλέτι: βάσανο, -ίζουμι, -ίσικα, -τζμένους, ἀσικλέτστους ὁ καὶ ἀδιάφορος). Ἡ Τρανταφλιά τ' Σικλέτη, ἀδελφὴ τοῦ Ἀντωνίου, ἐπὶ κάλλει διαπρέπουσα ἐμνημονεύετο εὐφῆμως. Ἀπέθανε νεωτάτη, ὀλίγον μετὰ τὸν γάμον τῆς (μετὰ τοῦ Ἰ. Βούρτη, ἑξαδέλφου τῶν Γερμάνη).

1. Μαθητείαν του εἰς τὸ Γυμνάσιον Θεσσαλονίκης βλ. ἄνωτέρω εἰς τὸν βίον Ἀθ. Πουλιάδου. Ἐκ τοῦ καταστήτου τῆς Κοινότητος (Βλάτσης) ἔχω κρατήσει τὴν σημείωσιν: «Κυριάκος Ζαχαριάδης 1887 καὶ Ἀντώνιος Κεραμόπουλλος 1888 ὑπότροφοι τοῦ Βελιείου». Εἰς τὴν ἐπιλογὴν του ὡς ὑποτρόφου πολὺ συνέβαλε (καθ' ὁμολογίαν του) ὁ ἐκ Κρουσόβου Ἰ. Πανταζίδης (καθηγητῆς τῆς Φιλοσ. Σχ. Πανεπιστ. Ἀθηνῶν), ὡς πρόεδρος τότε τῆς ἐπιτροπῆς διαχειρίσεως τοῦ Βελιείου κληροδοτήματος.

Γεώργιος Βασδραβέλλης κατά τούς περί τήν ἐπανάστασιν χρόνους (1821) ἐχρημάτισε προεστὸς τῆς Κοινότητος καὶ ἐπανειλημμένως ἀντεπροσώπευσε τὴν Βλάτσην εἰς Λάρισαν, Ἰωάννινα κ.λ. ἐπὶ δυσκόλων ὑποθέσεων¹.

1. Μακεδονικά 4 (1955-60) 193, 219. Λαογραφία ΙΒ', 424, σημ. 6.

Ζ'. ΟΙ ΕΥΕΡΓΕΤΑΙ ΚΑΙ ΔΙΑΠΡΕΠΕΙΣ ΑΝΔΡΕΣ

Εἰς τὸ περὶ ἐκπαιδεύσεως κεφάλαιον ἔγένετο ἤδη λόγος περὶ τῶν γενναιοδώρων προσφορῶν τῶν ἐκτὸς ἰδίᾳ τῆς Κοινότητος τέκνων εἰς τὴν ἴδρυσιν καὶ συντήρησιν τῶν σχολείων παρὰ τὰ κατὰ καιροῦς μέτρα τὰ εἰς τὰς ἐπιχωρίους προσόδους ἀναφερόμενα.

Τοὺς εὐεργέτας καὶ δωρητὰς τούτους τῶν ἐκπαιδευτικῶν καταστημάτων ἐτίμων τὰ σχολεῖα ἰδιαιτέρως κατὰ τὴν κατ' ἔτος τελουμένην ἑορτὴν τῆς Ὁρθοδοξίας, ὅτε ὁ διευθυντὴς τοῦ σχολείου ἢ ἄλλος τις τῶν διδασκάλων ἐμνημόνευε, ἀπὸ καταλόγου εἰδικοῦ, τὰ ὀνόματά των καὶ ἐξῆρε τὴν συμβολὴν ἐκάστου. Ἐνθυμοῦνται δ' οἱ ἐπιζῶντες, ἀλύτρωτοι τότε, πόσῃ συγκίνησιν, ὑπερηφάνειαν καὶ ψυχικὴν ἀνάτασιν ἔδοκίμαζον, μεγάλοι καὶ μικροί, ἀπὸ τὰ ἐξαιρόμενα παραδείγματα φιλομουσίας καὶ φιλογενείας τῶν προγενεστέρων των συγχωριανῶν.

Ὁ τομεὺς τῆς ἐκπαιδεύσεως ἦτο ἀσφαλῶς κύριος καὶ σημαντικός, ὅχι ὅμως καὶ ὁ μόνος ἐκ τῶν θεραπευθέντων ὑπὸ τῶν εὐκαταστάτων ἐν τῇ ξένη πατριωτῶν. Ἡ ἀνέγερσις ναοῦ, ἡ ἀνακαίνισις καὶ ὁ εὐπρεπισμὸς αὐτοῦ, ὁ ἐξωραϊσμὸς τῆς Κοινότητος δι' ἔργων κοινῆς ὠφελείας, βρύσες, γκαλντερίμια, γέφυραι, ἡ συνδρομὴ τῶν ἐνδεῶν τὰ Χριστούγεννα ἰδίως καὶ τὸ Πάσχα, ἡ ἀποκατάστασις πτωχῶν κοριτσιῶν κ.λ. ἦσαν ἀντικείμενα μερίμνης καὶ ἐνδιαφέροντος. Τὸ παράδειγμα τῶν παλαιότερων εὐρίσκον μιμητὰς καὶ ἐφεξῆς ὡς πρὸς τὰς γενικωτέρας κοινωνικὰς κατευθύνσεις ἐσυνεχίζετο (καὶ μέχρι τῶν χρόνων μας).

Ὡς εὐεργέται τῆς γενετείρας των κατέλιπον μνήμην ἀξίων ἀνδρῶν, τινὰ δ' ἐκ τῶν ἔργων των διασωζόμενα μαρτυροῦν περὶ τοῦ σημαντικοῦ τῆς προσφορᾶς εἰς τοὺς χρόνους των.

Ἐπὶ τῆς Βλάτσης, τὰ ὅποια διὰ τῶν περιουσιακῶν των στοιχείων ἐφάνησαν λυσιτελεῖν καὶ εἰς ἔργα ἐκτὸς τῆς ἰδιαιτέρας των πατρίδος, τὸν τίτλον δηλαδὴ τοῦ εὐεργέτου ὀνόματά τινὰ προσέλαβον δι' εὐρυτέραν χρησιμότητα κατὰ τὸ πατριωτικὸν καὶ ἀνθρωπιστικὸν εἰς πανελλήνιον προβολὴν κ.λ., ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς χώρους τῆς πρὸς Β διασπορᾶς: Βελιγράδι, Βουκουρέστι, Βιέννη κ.λ. Πέραν τούτου τὸ ἀξιομνημόνευτον δὲν περιορίζεται εἰς τὸ ὅτι αὐτοὶ ὡς εὐεργέται ἐβελτίωσαν ὅπωςδὴποτε τοὺς ὄρους ζωῆς τῶν πρὸς οὓς αἱ δωρεαὶ των. Οἱ εὐεργέται Βλάτσης ἐν τῷ συνόλω ἀποτελοῦν καὶ τοὺς διαπρεπεῖς αὐτῆς ἀνδρας, διότι αἱ χειρονομίαι των, μεγάλαι ἢ μικραί,

ἐμπνέονται καὶ χαρακτηρίζονται ἐξ ἐνδιαφερόντων ὑψηλῆς πνοῆς καὶ ἀντιλήψεως καὶ ἐκ συνειδότος διανοουμένων πατριωτῶν.

Ἐκ τῶν καθ' ἕκαστα λεπτομερειακῶν θὰ συναχθῆ τὸ ἀσφαλές τῶν γενικωτέρων τούτων, περικοπτομένων πως διὰ τὸν κίνδυνον ὑπερβολῶν τὸν ἐμφιλοχωροῦντα εἰς πάντα πατριδογράφον.

α'. Ὁ βαρῶνος Κωνσταντῖνος Δ. Βέλιος¹

Ὡς εὐεργέτης καὶ διαπρεπῆς ἀνὴρ, κατὰ τὰ ἀνωτέρω, ὁ βαρῶνος Κωνσταντῖνος Δ. Βέλιος, ὑπῆρξεν σχεδὸν ἀσυναγώνιστος. Καὶ μόνον ἡ μέριμνά του διὰ τὰς ἀρχαιότητας καὶ ἡ συμβολή του (ὡς ἰδρυτοῦ) εἰς τὴν σύστασιν τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας (1836), ὡς καὶ ἡ περίνοια, ἡ προοπτικὴ καὶ ἡ ἀποτελεσματικότης εἰς ἀκτῖνα προεκτάσεως τοῦ ἐθνικοῦ ἡμῶν βίου μέχρι σήμερον ἐκ τοῦ φερωνύμου κληροδοτήματός του εἶναι ἱκανὰ νὰ δικαιολογήσουν τὴν συνύπαρξιν εἰς τὴν ἔννοιαν τῆς ἐμπράκτου εὐεργεσίας καὶ τὴν τῆς ὑψηλῆς ιδέας τοῦ εὐεργετοῦντος. Ὁ Βαρῶνος ἦτο καὶ εὐεργέτης καὶ διανοούμενος μὲ ὄνειρα καὶ προσδοκίας μεγάλου πατριώτου καὶ πνευματικοῦ ἀναμορφωτοῦ προπορευθεὶς τῆς ἐποχῆς του μὲ συνεχιζομένην ζῶσαν τὴν ἐπίδρασιν του ἀνὰ τὸ πανελλήνιον καὶ ἰδιαίτερος ὡς πρὸς τὴν Μακεδονίαν.

Ἐγεννήθη ὁ Κωνσταντῖνος τὸ 1772 (Μάρτιον) ἐν Βλάχτση, ὅπως ὁ ἴδιος μᾶς πληροφορεῖ εἰς τὴν διαθήκην του, 1835, καὶ εἰς τὸ παράρτημα αὐτῆς, 1837. Ἐζῆσε τὸ πλεῖστον τοῦ βίου του καὶ ἐσταδιοδρόμησεν ἐν Βιέννῃ, ὅπου καὶ ἀπέθανε τὸ 1838. Πρέπει νὰ ἔτυχε σπουδῆς καὶ εἰς Πανεπιστήμιον, ὡς συνάγεται ἐκ τῆς βιβλιοθήκης του, τοῦ εἴδους καὶ τοῦ πλήθους τῶν βιβλίων, γερμανικῶν καὶ γαλλικῶν ἰδίως, ἀλλὰ στοιχεῖον θετικὸν περὶ τῆς μαθητείας του εἰς σχολεῖα καὶ διδασκάλους οὐδὲν κατέχομεν.

Οἱ γονεῖς του, Δημήτριος ὁ πατὴρ του καὶ Δέσποινα ἡ μήτηρ, ἀπέθανον εἰς τὸ Βουκουρέστι καὶ ἐτάφησαν εἰς τὴν αὐτόθι μονὴν Ράντου Βόντα, ὡς βεβαιοῦται ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου εἰς τὴν διαθήκην του καὶ ὅπερ δύναται νὰ μεταφρασθῆ ὡς ἀποκοπὴ τοῦ δεσμοῦ τοῦ συνέχοντος κατὰ τὴν τότε συνήθειαν μέλη τῆς οἰκογενείας ἐν διασπορᾷ πρὸς τὴν ἐστίαν τῆς πατρίδος. Φαίνεται ἄλλως ὅτι ἡ οἰκογένεια τοῦ Δημητρίου Βέλιου εἶχε καταφύγει εἰς Βλάχτσην μετὰ τὸ 1770 ἀπὸ ἕνα χωριὸ τοῦ ἀπέναντι Γράμμου, τὸ Λινοτόπι λεγόμενον, ὡς παλαιοχώρι μνημονευόμενον καὶ νῦν, διὰ τὰς μαρτυρουμένας ἐπιδρομὰς τῶν Ἀλβανῶν. Ἡδύνατο ὅθεν ὁ Κωνσταντῖνος διὰ τὴν προέλευσιν τοῦ πατρὸς του νὰ γράψῃ «ἐκ Λινοτοπόλεως τῆς Μακεδονίας».

Ὁ πατὴρ του ἐπηγγέλλετο κατὰ τὸ πιθανώτερον τὸν ἔμπορον ἢ τὸν ἀγιο-

1. Περὶ τοῦ Βαρῶνου εἰδικὴν μονογραφίαν ἔχομεν ἐκδώσει τὸ 1973 εἰς τὴν σειρὰν τῶν δημοσιευμάτων τῆς Ἑταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν (Μακεδονικὴ βιβλιοθήκη, ἀριθ. 40). Τὴν σχετικὴν βιβλιογραφίαν δὲν ἐπαναλαμβάνομεν ἐνταῦθα.

γράφον¹ ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἤλθον εἰς τὸ Βουκουρέστι ὁ Κωνσταντῖνος καὶ ὁ μεγαλύτερος ἀδελφός του Στέφανος, ὁ ὁποῖος καὶ ὑπηρέτησεν ὑπὸ τὸν Ἰωάννην Καρατζᾶν ὡς σύμβουλος του καὶ εἶτα ὡς λογοθέτης τῆς Δικαιοσύνης εἰς τὴν Ἡγεμονίαν τῆς Βλαχίας, γεγονότα σημαίνοντα ὅτι καὶ ὁ Στέφανος εἶχε τύχει μορφώσεως.

Εἰζ. 16. Ὁ βαρὼνος Κωνσταντῖνος Δ. Βέλιος

Εἰς Βουκουρέστι ἡ οἰκογένεια Βέλιου ἐγκαθίσταται ὀριστικῶς ἔχουσα μὲ τὸν καιρὸν πολυμελῆ τὴν ἐμφάνισιν καὶ τὰς σχέσεις στενοτέρας μὲ τοὺς ἀνθρώπους τοῦ τόπου καὶ μὲ τὸν τόπον. Ὁ υἱὸς τοῦ Στεφάνου Ἀλέξανδρος γίνεται διευθυντὴς τῆς ἀστυνομίας (Ἄρχων Ἄγα) ἐν Βουκουρεστίῳ καὶ γαμβρὸς ἐπὶ θυγατρὶ τοῦ ἡγεμόνος τῆς Βλαχίας Barbu Vacarescu ἀποκτήσας 4 υἱούς: τὸν Στέφανον, Μπάρμπον, Κωνσταντῖνον καὶ Γεώργιον. Ἄνεψιὸς τοῦ Βαρώνου ἦτο καὶ ὁ Δημήτριος, καμινάρης τὸ ἀζίωμα, ὁ ὁποῖος, ὅτε ἐσπούδαζεν ἐν Βιέννῃ τὰ ἐλληνικὰ (γραμματικὰ κ.λ.) τὸ 1815, διέμενε πλησίον τοῦ θείου του. Τούτου τὰς ἐπιστολάς διώρθωνεν ὁ πατὴρ Στέφανος (Βουκουρέστι) καὶ διωρθωμένας τὰς ἐπέστρεφεν, ὥστε νὰ τεκμαίρεται ἐκ τούτου ὅτι ὁ Στέφανος ἦτο κάτοχος τῆς ἐλληνικῆς παιδείας καὶ ἐγκρατῆς αὐτῆς.

¹ Ὁ Κωνσταντῖνος 20ετῆς τὸ 1792 ἐμφανίζεται ἐκδίδων ἐν Βιέννῃ βιβλίον,

1. Ἐπιμένουν χωριανοὶ τινες ὅτι ὁ πατὴρ τοῦ Βαρώνου ἦτο γανωτής, τὸ ἐπώνυμόν του ἦτο βούναρης καὶ σπῖτι του τὸ τοῦ Χινοβίτη εἶτα (ἀριθ. 144).

μετάφρασιν ἐκ τῆς γερμανικῆς *Τοῦ νέου Ρομπινσὸν συμβάντα*. Ἀπὸ δὲ τοῦ 1808 ἐγγράφεται εἰς τὸ πρωτόκολλον ἐν Βιέννῃ ὡς ἔμπορος πραγματείας προερχομένης ἐκ Τουρκίας. Ἐπίσημα στοιχεῖα περὶ περιουσιακῶν του ἀπαντῶμεν μόνον ἀπὸ τοῦ 1816. Τὸ 1817 θὰ καταλεχθῆ εἰς τὴν τάξιν τῶν εὐγενῶν τῆς Βιέννης διὰ τῆς ἀπονομῆς εἰς αὐτὸν τοῦ τίτλου τοῦ βαρῶνου Konstantin Freiherr von Bellio ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Αὐστρίας Φραγκίσκου τοῦ Α' (1792-1835). Τὸ 1819 θὰ ἐπανεκδώσῃ τὸ βιβλίον *Τοῦ νέου Ρομπινσὸν συμβάντα*. Καὶ τὸ 1821 (Ἀπριλ. 4) εἰς τὸ σπίτι του ἐν Βιέννῃ¹ θὰ κονεύσῃ προσωπικότης, ὁ general monsieur Pinin (τῆς Ρωσίας εἰς Μολδαβίαν). Ἀπὸ τὴν μαρτυρίαν αὐτὴν ὡς καὶ ἑτέραν περὶ πολὺ στενῶν σχέσεων φιλίας τοῦ Βαρῶνου μὲ τὸν Genz τεκμαίρεται κανεῖς περὶ τῆς κοινωνικότητος τοῦ ἀνδρὸς ἐπὶ ἐπιπέδου ὑψηλοτέρου.

1. Ἐγράφη κατ' ἐπανάληψιν ὅτι τὴν 17ην Μαρτίου 1821 εἰς τὸ Ἰάσιον τῆς Μολδαβίας ἐντὸς τῆς ἀρχοντικῆς οἰκίας τοῦ ἐκ Βλάτσης τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας ἐπιφανοῦς Ἑλληνοῦ καὶ μετέπειτα μεγάλου εὐεργέτου τοῦ Ἔθνους Κωνσταντίνου Βελίου, ὅπου διέμενον ὁ ἕτερος τῶν ἀρχηγῶν τῶν ἀτάκτων στρατευμάτων τῶν Ἡγεμονιῶν Ἰωάννης Φαρμάκης, ἐγένετο πανηγυρικὴ τελετὴ τῆς ὑψώσεως τῆς ἐπαναστατικῆς σημαίας ἐν Μολδαβίᾳ κ.λ. Τὸ πλῆθος ἐξελθὼν τῆς οἰκίας τοῦ Βελίου, προπορευομένου δὲ τοῦ κλήρου... ὑπὸ πυκνοῦς πυροβολισμοῦς ἐπανῆλθεν εἰς τὸ κατάλυμα τοῦ Φαρμάκη, ἐνθα καὶ ἀνηρτήθη ἡ σημαία τῆς ἐπαναστάσεως. Ἄλλ' ὁ Ἡλ. Φωτεινὸς (*Οἱ ἄθλοι τῆς ἐν Βλαχίᾳ ἑλλην. ἐπαναστάσεως τὸ 1821 ἔτος*, Λειψία 1846. Ἀναδημοσίευσις, Ἀθῆναι 1956, 67), ἀναφέρων τὰ κατὰ τὴν πανηγυρικὴν τελετὴν τῆς ὑψώσεως τῆς ἐπαναστατικῆς σημαίας ἡμερομηνίαν μὲν σημειώνει τὴν 27ην Μαρτίου, τόπον δ' οὐχὶ τὸ Ἰάσιον, ἀλλὰ τὸ Βουκουρέστιον καὶ εἰς τὸν οἶκον τοῦ Βελίου. Ὁ δὲ Ἰ. Φιλήμων, *Δοκίμιον Ἱστορικὸν περὶ τῆς Ἑλλην. Ἐπαναστάσεως*, Ἀθῆναι 1859-1861, Β', 133-134, γράφει ὅτι ἡ ἱεροπραξία ὑψώσεως τῆς ἑλλην. σημαίας τοῦ φοίνικος ἐν τῇ πόλει τοῦ Βουκουρεστίου «συνήθης», πανηγυρικὴ, «ἀλλ' οὐχὶ καὶ κοινῇ ἐπίσημος, ὡς ἐν τῷ Ἰασίῳ» (24 Φεβρ.), ἐτελέσθη... ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Βελίου, ὅπου κατέλυεν ὁ Φαρμάκης κ.λ. Ἦτοι (ἀνεξαρτήτως τῶν ἄλλων ἀσυμφωνιῶν) ὑπὸ τῶν καθ' ἡμᾶς συγχρόνων παρεβιάσθη ἡ ἀλήθεια διὰ μιᾶς μικρᾶς προσκολλήσεως εἰς τὸ θεωρηθὲν ἀόριστον Βελίου (τοῦτο τὸ ἀόριστον, ἄνευ ὀνόματος ἐπῶν. Βελίου ἐσεβάσθη ὁ Διον. Κόγκινος (ὀρθῶς πράττων), *Ἱστορ. τῆς Ἑλλην. Ἐπαναστ.*, ἔκδ. Β', 191-192), ἐνὸς ὀνόματος Κωνσταντίνου καὶ ἐκεῖθεν ἦσαν εὐκόλοι καὶ ἔτοιμοι οἱ χαρακτηρισμοὶ τούτου: ἐπιφανοῦς, μεγάλου εὐεργέτου καὶ αἰ σχετικᾷ παραπομπᾷ, ἐπιζητηθείσης οὕτω τῆς συνδέσεως τοῦ Βαρῶνου μετὰ τοῦ ἔπους τῆς Μολδοβλαχίας. Δυστυχῶς ὅμως ἡ τόσον πρόχειρος αὕτη προσκόλλησις τοῦ Κωνσταντίνου καὶ ἀντίθετος εἶναι πρὸς τὰ ἀδιάψευστα στοιχεῖα τὰ μνημονευθέντα ἀνωτέρω περὶ τοῦ ὅτι ὁ Βαρῶνος κατῴκει ἤδη ἀπὸ τοῦ 1808 ἐν Βιέννῃ (βλ. τὰ ἐν τῇ ἐπιστολῇ τῆς 4ης Ἀπριλίου 1821 ἐκ Μπρασόβου εἰς Βιέννην) καὶ ἐλέγχεται ἄλλως ἐκ τῶν ὡς κάτωθι ἱκανῶν στοιχείων. Οὕτω εἰς *Documente privind istoria României. Răscuola din 1821* (ἔκδ. Ἀκαδημ. Ρουμανίας) V (1962) 62, 102, 339 καὶ 341, ἡ οἰκία τοῦ τοῦ Μπέλου ἀναγράφεται καὶ πάλιν ἀορίστως, ὡς γνωστὴ, εἰς τοὺς τότε, ἀλλὰ καὶ μὲ τὸν συγκεκριμένον ἰδιοκτήτην της, τὸν μέγαν λογοθέτην Στέφανον Μπέλου (Ἰούνιος 1821), ὁ ὁποῖος οἰκογενειακῶς ὁ ἴδιος καὶ ἄλλοι ἄρχοντες, Γρηγόριος Γκίικας κ.λ., καὶ ἔμποροι εἶχον ἐξέλθει νύκτωρ ἐκ Βουκουρεστίου τὴν 23ην Φεβρουαρίου καταφυγόντες εἰς τὸ Μπρασόβ πρὸς ἀσφάλειάν των καὶ πρὸς ἀποφυγὴν ἀναμείξεως (ἐπιφανοῦς τοῦλάχιστον) εἰς τὰ ἐπερ-

Ὡς ἔμπορος ἢ τραπεζίτης ἐν Βιέννῃ ὁ Κωνσταντῖνος εἶχεν ἀποκτήσει μίαν ἀξιόλογον περιουσίαν συνισταμένην κατὰ τὰ ἐν τῇ διαθήκῃ του τὸ 1835: εἰς ἀγροκτῆματα δύο, ἐν εἰς Βλαχίαν, εἰς τὸ Περέτο, νομοῦ Τελέορμαν, ἐκτάσεως 9.650 ὀργυιῶν καὶ ἕτερον εἰς τὸ Ἀλωνίσι, νομοῦ Ὀλτου, 1.886 ὀργυιῶν, εἰς ὑποστατικὰ εἰς Ἀθήνας ἀγορασθέντα τὸ 1832, οἰκίαν δηλαδή, οἰκόπεδον, περιβόλιον, ἀμπέλι κ.λ., εἰς πολύτιμα ἀντικείμενα, νομισματικὴν συλλογὴν κ.λ., εἰς βιβλία τόμ. 2.000 καὶ εἰς χρῆμα ἐν Βιέννῃ, ὁμολογίας κ.λ. ἐκ φιορινίων 152.000. Εἰς ὅλα αὐτὰ καθολικοὺς κληρονόμους ὤρισε τοὺς 4 μικροὺς ἀνεψιούς του, υἱοὺς τοῦ Ἀλεξάνδρου.

Καὶ τὰ μὲν κτῆματα εἰς τὴν Ρουμανίαν παρεχώρει εἰς τοὺς ἀνεψιούς του ὡς ὑποθήκην (ὄχι ἀπόλυτον ἐξουσίαν) μεταβαίνουσαν «μέχρι τοῦ τελευταίου ἄρρενος γόνου τῆς οἰκογενείας τῶν Βελίων». Ἀνὰ 40 δουκάτα κατ' ἔτος νὰ διατίθενται πρὸς προίκισιν νεανίδων πτωχῶν ἐκ τῶν εὕρισκομένων εἰς τὸ κτῆμα τοῦ Περέτο προκαταβολικῶς μάλιστα καὶ ἀμέσως, «ἵνα μὴ ἐλαττοῦται ἡ χαρὰ τοῦ προσώπου». Ἐκ δὲ τοῦ κτήματος Ἀλωνισίου νὰ διανέμονται εἰς ἀπόρους ὡς ἐλεημοσύνη ἀνὰ 10 δουκάτα κατ' ἔτος, τὰ 5 τὰ Χριστούγεννα καὶ τὰ ἄλλα 5 τὸ Πάσχα.

Ἐκ τῆς ἐν Βιέννῃ κινητῆς περιουσίας τῶν 152.000 φιορινίων νὰ δοθοῦν διάφορα ποσὰ εἰς τοὺς ναοὺς τῆς Βιέννης διὰ μνημόσυνα αὐτοῦ καὶ τῶν προγόνων του, εἰς τοὺς ἱερεῖς καὶ τοὺς διακονοῦντας τὰ τῶν ἐκκλησιῶν, πρὸς προικοδότησιν, ἀμέσως δύο νεανίδων, Γερμανίδος καὶ Ἑλληνίδος, εἰς εὐαγῆ ἰδρύματα, οἶκον ἀναπήρων, ὀρφανοτροφεῖον κ.λ.

Πληρωμὴν ποσοῦ φιορινίων ἐν Βουκουρεστίῳ παραγγέλλει: διὰ μνημόσυνα αὐτόθι τοῦ ἰδίου, τῶν γονέων, ἀδελφῶν (εἶχε καὶ ἄλλον ἀδελφόν, Ἰωάννην ὀνόματι), προγόνων καὶ οἰκείων, εἰς τὴν μονὴν Ράντου Βόντα, εἰς τὸ ἐν Βουκουρεστίῳ νοσοκομεῖον τὸ λεγόμενον παρὰ τῇ κρήνῃ τοῦ Μαυρογένους. Ἐκ δὲ τῶν ὡς ἐνέχυρον παραχωρουμένων χρημάτων εἰς τοὺς κληρονόμους καὶ οὐχὶ ὡς ἀπόλυτος ἰδιοκτησία. «Ἐὰν ἐπρόκειτο ὅμως νὰ σταλῶσιν εἰς Εὐρώπην πρὸς ἐκπαίδευσιν καὶ μόρφωσιν, τότε ἐπιτρέπω νὰ καταναλωθῇ καὶ

χόμενα γεγονότα. Προσέτι εἰς Hurmuzaki, *Documente* III(1967)113-114, ὁ μέγας λογοθέτης Στέφανος Beliu ἀναγράφεται τὴν 26-3-1821 μὲ 24 μέλη (personen) εἰς πίνακα τοῦ διευθυντοῦ τῆς Ἀστυνομίας (von Brennenberg) περιέχοντα 38 ἐξέχοντα πρόσωπα καταφυγόντα μὲ τὰ μέλη τῆς οἰκογενείας των ἐκ Βουκουρεστίου εἰς Μπρασόβ. Ἀπόντες δηλαδή τοῦ οἰκοδεσπότη Στεφάνου ἠλώνιζον οἱ κ.λ. τὰ παλληκάρια τοῦ Φαρμάκη. Διότι ἄλλως πῶς θὰ ἀπέφευγον οἱ Μπέλιου κ.λ. τὴν μὴ ἐνοχοποίησιν των καὶ τὰς συνεπείας μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τοῦ κινήματος διὰ τὴν καὶ ἐφεξῆς ἐν Βουκουρεστίῳ διαβίωσιν τῆς οἰκογενείας καὶ τὴν σταδιοδρομίαν μελῶν τῆς;

Πρβλ. καὶ ἐνεργείας τῶν εἰς Μπρασόβ καταφυγόντων βογιάρων, ἐν οἷς καὶ τοῦ Στεφάνου Μπέλου, λογοθέτου, πρὸς τὸν αὐτοκράτορα τῆς Αὐστρίας ἀπὸ 25-3-1821 (*Documente* I(1959)400-402), ζητούντων τὴν ὑποστήριξιν του διὰ τὴν σωτηρίαν τῆς χώρας των Βλαχίας μετὰ τὴν ἐξέγερσιν τοῦ Θεοδώρου Βλαδιμηρέσκου καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντου.

ὕπερ αὐτῶν τὸ ἐν πέμπτον τῶν προσόδων τοῦ ποσοῦ τούτου».

Ἐκ τῶν ὡς ἄνω παραγγελιῶν συνάγεται τὸ ἐνδιαφέρον καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ Βαρῶνου πρὸς τοὺς συγγενεῖς του (ἰδικήν του οἰκογένειαν δὲν εἶχε συμπήξει), ἡ συμπάθειά του πρὸς τοὺς ἀδυνάτους καὶ ἡ βαθεῖα ἀφοσίωσις περὶ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν θρησκευτικῶν του καθηκόντων κατὰ ζῆλον οἰκογενειακῶν ἐπιβιώσεων (μνημόσυνα) κ.λ. Ἀξιοπρόσεκτος καὶ ἡ ἐντολή του πρὸς μὀρφωσιν τῶν κληρονόμων του εἰς τὴν Εὐρώπην, ἰδεολογικὸν ἔχουσα νόημα.

Καὶ ἐρχόμεθα εἰς τὴν σχέσιν τῶν δωρεῶν, δραστηριοτήτων καὶ ἰδεῶν του ὡς πρὸς τὰ καθ' ἡμᾶς. Μετὰ τὸ πρῶτον δεῖγμα πνευματικῆς πρὸς τὸ Γένος προσφορᾶς διὰ τῆς δημοσιεύσεως «τῶν συμβάντων τοῦ νέου Ρομπινσόν», 1792, ὅθεν τεκμαίρεται καὶ ἡ κλίσις του πρὸς τὴν λογοτεχνίαν, πρὸς τὸ φανταστικὸν καὶ περιπετειῶδες, ὁ Κωνσταντῖνος ἐπὶ μακρὰν σειρὰν ἐτῶν δὲν δίδει σημεῖα ζωῆς.

Νέον δεῖγμα ἐνδιαφέροντος θὰ δείξῃ μόνον ἀπὸ τοῦ 1827. Θὰ εἶναι τοῦτο τῆς μορφῆς ἐμπράκτου οἰκονομικῆς ἐνισχύσεως πρὸς τὴν πατρίδα του. Διακόσια φιορίνια ἀργυρᾶ δίδει ὡς συνδρομὴν «διὰ τοὺς ἐν Γραικίᾳ ἐν πενίᾳ, δυστυχίᾳ καὶ σκλαβίᾳ διακειμένους συναδελφοὺς καὶ ὁμογενεῖς χριστιανοὺς Γραικοὺς». Καὶ 5 φιορίνια στέλλει ὁ Βαρῶνος εἰς τὴν Σχολὴν Κοζάνης, κατὰ λογαριασμὸν κώδικος ἔτ. 1832-1834, ποσὸν μικρὸν βεβαίως, προδίδον ὅμως τὴν πρὸς τὴν μάθησιν ἔφεσιν του ὡς καὶ τὴν πρὸς τὸν γενέθλιον χῶρον ἀνάμνησιν του.

Ἀγοράζων τὸ 1832 κτήματα εἰς Ἀθήνας ἐσχεδιάζεν ἐγκατάστασιν μόνιμον εἰς τὸ πάτριον ἔδαφος ἢ ἀποτράβηγμα ἀπὸ τὴν ξενιτιὰν τῶν μικρῶν ἀνεψιῶν του τῶν καὶ κληρονόμων τούτων. Τὸ 1835 συντάσσει τὴν διαθήκην του, ὡς καὶ ἄνωτέρω εἴπομεν, καὶ τὸ ἐπόμενον ἔτος ἐπισκέπτεται τὰς Ἀθήνας, πρῶτην καὶ τελευτίαν φοράν, παραμένων ἀπὸ Νεομβρίου 1836 μέχρις Ἀπριλίου τοῦ 1837. Ἐπιστρέψας συμπληρώνει καὶ τροποποιεῖ τὴν διαθήκην δι' ἐπισήμου παραρτήματος. Τῇ παρακλήσει δὲ καὶ προτροπῇ τῶν Σιατιστέων αὐταδέλφων Ἀργυριαδῶν παραδίδει εἰς αὐτοὺς πρὸς ἐκδοσιν ἔγγραφα κ.λ. ὡς πεπραγμένα τῆς ἐν Ἀθήναις διαμονῆς του. Οὕτω βάσει τῶν ἐν τῇ διαθήκῃ καὶ τῶν εἰς τὰ πεπραγμένα τῆς ἐκδόσεως τῶν Ἀργυριαδῶν αἱ δωρεαὶ καὶ αἱ δραστηριότητες τοῦ Βαρῶνου συνοπτικῶς ἔχουν ὡς κάτωθι: Τὰ ἐν Ἀθήναις ὑποστατικά του πάντα ὑπολογιζόμενα εἰς δραχμὰς 50.000-60.000 παραχωρεῖ καὶ δωρίζει εἰς τὸ μόλις πρό τινο, συστηθὲν νοσοκομεῖον Δημαρχίας Ἀθηνῶν ἐν τῇ ἐπιθυμίᾳ του νὰ συντρέξῃ καὶ νὰ φανῇ λυσιτελής εἰς τὴν πατρίδα, «εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς ἀναγεννήσεως» εὐρισκομένην.

Σχεδὸν συγχρόνως μὲ τὴν γενναίαν ταύτην δωρεάν, ἡ ὁποία προεκάλεσε μεγάλην ἐντύπωσιν εἰς τὴν ἀθηναϊκὴν κοινωνίαν καὶ εὐμενέστατα τοῦ τύπου σχόλια, ὁ Βαρῶνος ἀφιερώνει ἐν σιδηροῦν κιβώτιον πρὸς χρῆσιν τοῦ Γενικοῦ Ταμείου καὶ μετ' ὀλίγον τὴν πλουσίαν συλλογὴν βιβλίων του μὲ σπανίας καὶ

δυσευρέτους εκδόσεις. Ειρήσθω ὅτι τὴν βιβλιοθήκην του παρεχώρει, ὅτε συνετάσσε τὴν διαθήκην του, ὡς δωρεὰν εἰς τὸ ἐν Ἀθήναις ἰδρυόμενον Πανεπιστήμιον, ἐν ᾧ τὴν 15 Ἰαν. 1837 διὰ συμβολαιογραφικῆς πράξεως ὀρίζει νὰ παρακατατεθοῦν τὰ βιβλία εἰς τὴν ἐν Ἀθήναις Ἐθνικὴν βιβλιοθήκην κ.λ.

Βαρύτιμον σπάθην ἀπὸ τῶν βυζαντινῶν χρόνων προσφέρει εἰς τὸν Ὁθωνα κατὰ τὸ παρατεθὲν πρὸς τιμὴν του γεῦμα ὡς σύμβολον τῶν ὀνείρων τοῦ Γένους πρὸς τὸν νεαρὸν βασιλέα τῆς Ἑλλάδος (καὶ σπανιωτάτην ἔκδοσιν τοῦ Ὀμήρου πρὸς τὴν Ἀμαλίαν).

Ἐντολὴν ἐκτελῶν πληρεξουσιότητος τῆς ἐν Ἀθήναις Ἐπιτροπῆς ἐπὶ τοῦ οἰκισμοῦ τῶν Μακεδόνων πρὸς συλλογὴν ἐράνου εἰς τὸ Ἐξωτερικὸν (Βουκουρέστι-Βιέννην) διὰ τὴν ἀνέγερσιν ναοῦ εἰς τὴν Νέαν Πέλλαν Ἀταλάντης, συλλέγει ἱκανὸν ποσόν.

Προσκαλεῖ εἰδήμονα πρὸς μετάφρασιν καὶ ἔκδοσιν δαπάναις του τῆς περὶ τῆς ἀρχαίας Μακεδονίας ἀξιολόγου τότε ἱστορίας τοῦ Φλάθη.

Καὶ ὡς ἐπιστέγασμα τῆς οἰκειοπραγίας του κατὰ τὴν τὴν σημασίαν ζωτικῶν καὶ οὐσιωδῶν τομέων τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου τῆς ἐποχῆς του, ὡς τοῦ τῆς μορφώσεως νέων εἰς τὸ ἔξωτερικὸν καὶ τῆς μερίμνης διὰ τὰς ἀρχαιότητας τῆς πατρίδος, θεμελιώνει τὸ φερόνυμον κληροδότημά του καὶ συμβάλλει εἰς τὴν ἰδρυσιν τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας. Ἡ προτίμησις εἰς τὸ κληροδότημα νέων ἐκ Μακεδονίας καὶ ἰδιαίτερος ἐκ τῶν ἐστιῶν Νέας Πέλλης καὶ τῆς γενετείας Βλάτσης (Σιατίστης εἶτα κ.λ.) ἐνέπιπτεν εἰς τοὺς ἔθνικούς του ὀραματισμούς, τοὺς ὁποίους ἀντεπροσώπευσε ἡμίσεια χιλιάς περίπου μέχρι σήμερον ὑποτρόφων ὡς θετῶν υἱῶν του.

Εἶναι εὐεργέτης ὁ Βαρῶνος ἀλλὰ καὶ διαπρεπὲς τέκνον τῆς Βλάτσης με ψυχὴν εὐαίσθητον, καρδίαν φιλόκαλον καὶ πνεῦμα ὑψηλῶν ἐξάρσεων.

β'. Ὁ οἶκος Δούμπα

Ἡ οἰκογένεια Δούμπα, περὶ τῆς ὁποίας ἐσημειώθησάν τινα εἰς τὸ περὶ μετοίκων καὶ ἀποίκων κεφάλαιον, ὑφίστατο διὰ μελῶν της εἰς Βλάτσην μέχρι τοῦ 1826. Διὰ τὴν μετοικεσίαν της εἰς Σέρρας οἰκογενειακῶς ἔπρεπε νὰ θεωρῆται διακοπεῖσα ἡ σχέσις αὐτῆς μετὰ τὴν Βλάτσην, πράξεις ὅμως τινὲς καὶ ἐνέργειαι δὲν ἔπαυσαν νὰ συνδέουν τὴν οἰκογένειαν μετὰ τὴν πρῶην πατρίδα της¹. Τοῦτο ἀναφέρεται καὶ εἰς ὅσα μέλη τῆς οἰκογενείας διεκινήθησαν πρὸς τὴν ξένην καὶ ἐγκατεστάθησαν αὐτόθι, συγκεκριμένως εἰς τὴν Βιέννην, εὐδοκιμήσαντα δ' ἔδειξαν ἐνδιαφέρον διὰ τὴν γενέτειραν τῶν ἰδίων ἢ τῶν γονέων των.

1. Περὶ τῆς προγενεστέρως προελεύσεως τῆς οἰκογενείας Δούμπα βλ. ὅσα ἐσημειώσαμεν ἀνωτέρω εἰς τὰ περὶ μετοίκων, ὡς καὶ εἰς τὴν ἔκδοσιν: Ὁ βαρῶνος Βέλιος, 17, σημ. 2, 57, σημ. 2. Οἰκογένεια μετὰ τὸ ἐπώνυμον Δούμπα ὑφίσταται καὶ εἰς τὸ ἐγγὺς τῆς Βλάτσης χωρίον Παλαιοχώρι (2ωρον ΒΑ), οὐδεμίαν ὅμως ἔχει σχέσιν ἢ μία πρὸς τὴν ἄλλην.

Τὴν ἀπόδειξιν περὶ τούτων παρέχουν τὰ περιληφθέντα εἰς τὸ περὶ ἐκπαιδεύσεως κεφάλαιον σχετικὰ μὲ τοὺς Δουμπαίους, ἦτοι ὅτι συνέτρεξαν (τὸ 1843) γενναιοδῶρως οἱ ἀυτάδελφοι Ν. Δούμπα καὶ Μ. Δούμπα εἰς τὴν οἰκοδομὴν τῆς σχολῆς, ὅθεν καὶ Σκουλειὸ τ'Ντούμπα, ἀφιέρωσαν βιβλία οἱ: Ν. Δούμπας, Κωνσταντῖνος Ν. Δούμπας καὶ Μιχαὴλ Δούμπας, ἀπέστειλλον ἑτησίως ἀπὸ τοῦ 1846 οἱ ἀυτάδελφοι Δούμπα γρόσια 1.000 καὶ ἐκ προσφορῶν ἄλλων πατριωτῶν ἐμβάσματα «διὰ τῶν ἐν Σέρραις Δουμπαίων»¹ καὶ τὸ 1879 ὁ Θεόδωρος Ν. Δούμπα εἰς τὴν διαθήκην του ἀνέγραψεν ὑπὲρ τὰς 5.000 φιορίνια ὑπὲρ τῆς σχολῆς τῆς γενετείας του Βλάτσης (ὁ τόκος νὰ στέλληται ἑτησίως)².

Εἰς ταῦτα ἤμποροῦν νὰ προστεθοῦν καὶ τὰ ἐξῆς ἐπιχώρια ἀναμνηστικὰ τοῦ ὀνόματος Δούμπα. Πρῶτον ὑφίσταται οἰκία (ἐπυρπολήθη τὸ 1944), φερομένη μὲ τὸ ὄνομα σπίτι τοῦ Ντούμπα, μεγάλη διώροφος ἀξιόλογος μὲ αὐλὲς ὑψηλές καὶ νουβρὸν εὐρύχωρον, πολὺ ἐγγὺς τῆς ἀγορᾶς. Ἐνοικιάζετο χρόνια εἰς κτηνοτρόφους τὸ καλοκαίρι. Τὴν ὠριζεν ἓνας ἐκ τῶν εἰς Βιέννην Δουμπαίων. Ἐνα πολλῆς ἀξίας ἀργυρὸ ποτήρι μεταλήψεως εἰς τὸ "Ἁγιον Μᾶρκον εἶναι ἀπὸ τὴν Βιέννην, δωρεὰ ἑνὸς τῶν Δούμπα. Καὶ ἀπὸ τὸ ντύσιμο γυναικὸς Δούμπα ζώσης εἰς Βλάτσην ἢ ἐρχομένης ἐκ Βιέννης διασώζεται ἡ ἔκφρασις: εἶνι ἢ ντύνιτι Ντούμπινα, ἐπὶ πάσης γυναικὸς μεγαλοπρεπῶς καὶ βαρυτίμως ἐνδεδυμένης³.

Εἰς τὰ ὡς ἀνωτέρω οἱ Δουμπαῖοι λαμβάνονται συλλήβδην, ὡς ἐμφανίζονται εἰς τὰ δεδομένα τῆς ἱστορίας καὶ τὰ ἀναμνηστικὰ καὶ δι' ὧν μέσων προσῆλθον ἀρωγοὶ ἢ ἐμφαίνονται εἰς τὰ τῆς Βλάτσης, εἰς τὸν κατάλογον τῶν εὐεργετῶν της συναριθμηθέντες καὶ μνήμην ἀγαθὴν καταλιπόντες.

Εἰδικώτερον ὅμως ἤμπορεῖ νὰ γίνῃ λόγος περὶ δύο ἐκ τῶν Δουμπαίων: τοῦ Στέργιου Μιχαὴλ Δούμπα καὶ τοῦ Θεοδώρου Νικολάου Δούμπα. Εἶναι οὗτοι Βλατσιῶται, διότι ἐγεννήθησαν ἐν Βλάτση, ἀνετράφησαν ἐν αὐτῇ καὶ τὰς ἐντυπώσεις τῆς νεότητός των ἔλαβον ἐπίσης ἐξ αὐτῆς. Ὁ Στέργιος ἐγεννήθη τὸ 1794 καὶ ἐδιδάχθη τὰ κοινὰ γράμματα ἀπὸ τὸν πατᾶ Κῦρον, ἐφημέριον καὶ διδάσκαλον, τοῦ ὁποίου τὰς ἀρετὰς καὶ τὰς πράξεις μὲ σεβασμὸν καὶ εὐγνωμοσύνην ἐνεθυμεῖτο πάντοτε, ὡς ἐσημειώθη καὶ ἀνωτέρω εἰς τὰ περὶ διδαξάντων. Εἰς τὴν Βιέννην μεταβάς ἀπὸ τῆς θέσεως τοῦ ἀπλοῦ ὑπηρετοῦ εἰς ἐμπορικὸν κατάστημα ἀνεδείχθη διὰ τῆς ἐργατικότητος, τῆς οἰκονομίας κ.λ. προσόντων του εἰς τέλειον ἔμπορον δυνάμενον νὰ διαχειρίζηται καὶ ξένα κεφάλαια ἐπὶ πιστώσει. Συνεισέφερε πολλὰ ὑπὲρ τῶν ἀγωνιζομένων εἰς τὸν ἀγῶνα τοῦ 1821 καὶ βραδύτερον ἦλθεν ἀρωγὸς εἰς τὰ φιλανθρωπικὰ καὶ ἐκπαιδευ-

1. Σημειώματα ἱστορικά, 62, 63, 64.

2. Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον Δ' (1911) 276-7.

3. Βλ. καὶ Ὁ βαρῶνος Βέλιος, 57, σημ. 2.

τικά καταστήματα, ὡς τὸ Ἀρσάκειον Παρθεναγωγεῖον, τὸ Πανεπιστήμιον κ.λ. Διὰ τὴν ἀδρᾶν προσφοράν του εἰς τὴν ἀνέγερσιν τοῦ ἐν Ἀθήναις Πανεπιστημίου ἀνεκηρύχθη εὐεργέτης αὐτοῦ, ὡς μαρτυρεῖται ἐξ ἐγγράφου τοῦ 1842, Ἰαν. 25. Ἐπὶ ἔτη ἐχρημάτισε καὶ ὡς ἔφορος τῆς ἐν Βιέννῃ Ἑλληνικῆς Κοινότητος. Ἐκ τῆς συζύγου του Μαρίας ἀπέκτησε δύο υἱούς, τὸν Μιχαὴλ καὶ τὸν Νικόλαον. Κάτι σημαίνει ὁ παραδοθεὶς συνήθης λόγος του «ἂν ἀπέκτησά τι καὶ ἔχω ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, τὸ ἀπέκτησα ὡς Ἕλληνα». Ἀπέθανεν ἐν Βιέννῃ τὴν 16/28 Ἰαν. 1870.

Ὁ υἱὸς του Νικόλαος ἐκπαιδευθεὶς καλῶς (ἐφοίτησε καὶ εἰς τὸ ἀρτισύστατον τότε Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν) ἐχρημάτισε βουλευτῆς καὶ μυστικοσύμβουλος τοῦ Αὐτοκράτορος τῆς Αὐστρίας, ἔχων ἰδέας ὑψηλὰς περὶ τοῦ πῶς θὰ προήγοντο τὰ συμφέροντα τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ θὰ ἐσώζετο οὗτος ἀπὸ τῆς σλαβικῆς ἐπικρατήσεως καὶ ἐνδιαφερόμενος καθ' ὅλον τὸν βίον του, καίτοι αὐστριακὸς πολίτης, ὑπὲρ παντὸς Ἑλληνικοῦ. Τὸ 1888 ἐπισκεφθεὶς τὰς Ἀθήνας ἐκόσμησε ἰδίᾳ δαπάνῃ διὰ γραφῶν τὸ πρόστωρον τοῦ Ἐθνικοῦ ἡμῶν Πανεπιστημίου¹.

Καὶ τοῦτον οἱ χωριανοὶ μου θεωροῦν Βλατσιώτην χωρὶς νὰ δέχωνται ἀντίρρησιν. Πολλάκις δ' ἤκουσα παλαιούς γέροντας χωριανούς ὁμιλοῦντας περὶ τοῦ ... μυστικοσυμβούλου τοῦ Αὐτοκράτορος τῆς Αὐστρίας, εἰς τόνον καὶ ὕφος!! Τινὲς καὶ τὸν ἐγνώριζον.

Ὁ Θεόδωρος ἐγεννήθη μεταξὺ 1818 καὶ 1820. Δωδεκαετῆς ἦλθεν εἰς Σέρρας καὶ ἀπὸ τοῦ 1850 διετέλεσε σταθερῶς διαμένων ἐν Βιέννῃ, ἔνθα πλησίον τοῦ θείου του Ἀστερίου Δούμπα τὸν Ἐμπολαῖον Ἑρμῆν θεραπέων εὐδόκιμον ἐμπορικὴν δρᾶσιν μετήρχετο, ὡς ἔγραψεν ὁ φιλόλογος Ἰ. Τσικόπουλος². Τὸ 1853 συνεζεύχθη τὴν Καστοριανὴν Νίναν Βράνια, ἀπόφοιτον τοῦ Ἀρκασειοῦ, ἐξ ἧς ἀπέκτησε 3 τέκνα, τὸν Ἀστέριον, Νικόλαον καὶ Κωνσταν-

1. Περὶ τῶν γενικωτέρων δωρεῶν τῶν Δούμπα κ.λ., βλ. Ἀναστ. Ν. Γούδα, *Βίοι παράλληλοι*, Γ', Ἀθήναι 1870, 193-213, *Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον* Β' (1909) 269-270, Γ' (1910) 123-129, Δ' (1911) 271-277. Περὶ γενναίων δωρεῶν τῶν Δουμπαίων εἰς τὰ σχολεῖα Σερρῶν καὶ τὴν Κοινότητα αὐτῶν βλ. Ἑλλης Ἀγγέλου Βλάχου, *Ἡ παιδεία εἰς τὰς τουρκοκρατούμενας Σέρρας*, Ἀθήναι 1935, 22, καὶ Πέτρου Πέννα, *Ἱστορία Σερρῶν*, Ἀθήναι 1938, 156-163.

2. *Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον* Γ' (1910) 125, 127. Ὁ Θεόδωρος Δούμπα παρὰ τοῦ ὁποίου λαμβάνεται ἐν Βλάτση τὸ 1820 Δεκ. 12 δάνειον μὲ χρεωστικὴν ὁμολογίαν (*Μακεδονικὰ* Δ', σ. 195) εἶναι προγενέστερος τοῦ Θεοδώρου, ὁ ὁποῖος γεννᾶται, κατὰ τὰ ἀνωτέρω, τὸ 1818-1820. Εἰς τοὺς ἀνωτέρω τρεῖς υἱούς τοῦ Θεοδώρου ὄνομα Μιχαὴλ δὲν ὑπάρχει. Ἀλλὰ Μιχαὴλ Θεοδώρου Δούμπα ἐγγράφεται τὸ 1837 ὡς συνδρομητῆς μὲ τρία φλωριά εἰς τὸν κατάλογον τῶν φιλογενῶν, οἱ ὁποῖοι συνεισφέρουν ἐν Βιέννῃ ὑπὲρ ἀνεγέρσεως ναοῦ εἰς Νέαν Πέλλαν Ἀταλάντης (ὁ Θεόδωρος Ν. Δούμπα μὲ 3 φλωριά καὶ μὲ 60 φλωριά οἱ ἀυτᾶδελφοὶ Μ. Δούμπα). Βλ. *Πρακτικὰ τοῦ εὐγενεστάτου Βαρώνου ... ὑπὸ Ν. καὶ Δ. Ἀργυριαδῶν*, Βιέννη 1838, 83-86, καὶ Ὁ βαρῶνος Κωνσταντῖνος Βέλιος, 56.

τῖνον. Ἐξάδελφόν του εἶχε τὸν ἐν Σέρραις διατρίβοντα καὶ εἰς τὴν τάξιν τῶν προυχόντων κατειλεγμένον Στέργιον Δούρον, ὡς μανθάνομεν ἐξ ἐπιστολῆς τοῦ ἔτους 1849. Τοῦ Κ. Δούρου εἶναι τὸ κατάστιχον Βλάτσης ἀπὸ τοῦ 1843 κατὰ τὴν ἐπιγραφὴν ἐπ' αὐτοῦ «Ἐλαχίστη προσφορὰ εἰς τὰ σχολεῖα παρὰ τοῦ ἐν Σέρραις Κ. Δούρου».

Ὁ Θεόδωρος γενναίως δωρεὰς προσέφερεν — εἴπομεν διὰ τὴν πρὸς τὴν γενέτειράν του — διὰ τὰ φιλανθρωπικὰ καὶ ἐκπαιδευτικὰ καταστήματα τῆς Μακεδονίας ἐν γένει καὶ μάλιστα τῶν Σερρῶν καὶ τῆς Θεσσαλονίκης ὡς καὶ διὰ τοὺς Συλλόγους τοῦ ἐν Ἀθήναις πρὸς διάδοσιν τῶν Ἑλληνικῶν Γραμμάτων, τοῦ ἐν Σέρραις φιλεκπαιδευτικοῦ καὶ τοῦ ἐν Θεσσαλονίκῃ τοιούτου. Διὰ ταύτας μέγας δωρητῆς καὶ εὐεργέτης ἀνεκηρύχθη. Ἀπέθανε τὸ 1880, Φεβρ. 2.

Κατὰ τὰ μᾶλλον οὐσιώδη προσφέρονται ἐνταῦθα τὰ σχετιζόμενα μὲ τοὺς δύο Δουμπαίους, τὸν Στέργιον καὶ τὸν Θεόδωρον. Εἶναι ταῦτα ἱκανὰ πρὸς χαρακτηρισμὸν των. Διὰ τῆς παρεμβολῆς τοῦ Νικολάου, ἔστω καὶ δι' ἐλαχίστων, σκοπεῖται κυρίως ἡ ὀλοκλήρωσις τῆς περὶ τοῦ οἴκου Δούμπα γενικωτέρας ἀντιλήψεως. Ἀνεδείχθη ὁ Νικόλαος ὁ κορυφαῖος τῶν Δουμπαίων διὰ τὴν θέσιν του καὶ διὰ τὸ ἐνδιαφέρον του ὑπὲρ παντὸς Ἑλληνικοῦ.

Τοῦ Στεργίου καὶ τοῦ Θεοδώρου ἡ συμβολὴ ἐνδιαφέρουσα εἶναι ὡς πρὸς τὰς κατευθύνσεις. Κατὰ τὸ ἐκπαιδευτικὸν καὶ τὸ φιλανθρωπικὸν εὐεργετοῦνται: Ἡ Βλάτση, ὡς γενέτειρά των, αἱ Σέρραι καὶ ἡ Θεσσαλονίκη, ὡς καὶ αἱ Ἀθῆναι¹. Ταῦτα μόνον περὶ τοῦ οἴκου Δούμπα.

γ'. Οἱ Γερμάνηδες

Ἡ ὑπὸ τὸ ἐπώνυμον Γερμάνη οἰκογένεια τῆς Βλάτσης καταλέγεται εἰς τὰς ξειτευθείσας πρὸς βορρᾶν ἀνεπιστρεπτί. Εἶναι ὅμως ἀξιομνημόνευτος, διότι διὰ μελῶν τῆς προεβλήθη εἰς τὴν ξένην, εἰς τὸ Βελιγράδι συγκεκριμένως, τὸ Βουκουρέστι καὶ τὴν Βιέννην, ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς τὰ καθ' ἡμᾶς ἐγένετο κατὰ καιροὺς ἐπωφελῆς, ὥστε νὰ ἔχη θέσιν τινὰ εἰς τὰς δέλτους τῆς ἱστορίας ἡμῶν.

Πρώτην πληροφορίαν περὶ τῆς ἐν Βλάτση παρουσίας τῆς οἰκογενείας λαμβάνομεν ἐκ τοῦ καταλόγου τῶν σπιτιῶν τῶν ὑπαγομένων εἰς τὸ παλαιὸν χρέος ἀπὸ τοῦ ἔτους 1806, ὅπου ἓνας Κώστας Γερμάνη ἔχει χρέος (μπόρτζι) ἀπὸ τὸ σπίτι του γρόσια 98 (συγκριτικῶς μὲ τὸ τῶν ἄλλων σπιτιῶν μέσης ἀν μὴ κατωτέρας κατηγορίας, πρβλ. Θύμνιου Καπέτη γρόσια 450, Δημητρίου Σαράκου 500), δευτέραν ἐκ τῆς ἀναγραφῆς ἐπὶ στήλης λογαριασμοῦ ἔτους 1823

1. Ὁ Γ. Μόδης (Ὁ Μακεδονικὸς ἀγὼν καὶ ἡ νεώτερη μακεδονικὴ ἱστορία, Θεσσαλονίκη 1967, 72) μᾶς πληροφορεῖ ὅτι τὸ (μεγαλοπρεπὲς Ἑλληνικὸν) Γυμνάσιον Μοναστηρίου «εἶχε καὶ πλουσιώτατη συλλογὴ ὀργάνων φυσικῆς καὶ χημείας, δωρεὰ τοῦ Δούμπα τῆς Βιέννης».

«διὰ χειρὸς Ν Κ: Γερμάνη» (Νικολάου Κωνσταντίνου;) καὶ τρίτην ἐκ τοῦ καταλόγου ἐπίσης χρέους (μαχτοῦ μπόστζι) ἔτους 1828, ὅπου ὁμολογία διὰ γρόσια 400 ἀναφέρεται διὰ τὸν Νάνο Γερμάνη (πρβλ. Φαρμάκη τὰ σπίτια διὰ γρόσια 3.100)¹. Ἐκ τῶν μαρτυριῶν τούτων συνάγεται ὅτι οἱ Γερμάνηδες ἀνῆκον (ἀπὸ τῶν πρώτων δεκαετιῶν τοῦ ΙΘ' αἰῶνος) εἰς τοὺς καθ' αὐτὸ κατοίκους τοὺς ἔχοντας μόνιμον τὴν οἰκογενειακὴν ἐγκατάστασιν ἐν Βλάτση. Τὸ σπίτι τῶν Γερμάνηδων ἐκληρονόμησαν οἱ ἐξάδελφοί των υἱοὶ τοῦ Παπαγιαννάκη (Βούρτη) Ντίνας (=Κωνσταντῖνος) καὶ Στέργιος. Εὕρισκετο τοῦτο μεταξὺ Σιδέρη καὶ Στόϊου πρὸς Κατὴν, καὶ ἦτο μέσης ἀξίας, ὡς τὸ ἐνθυμοῦμαι ὀλίγον. Οἱ γόνοι τοῦ Ἰωάννου Βούρτη, υἱοῦ τοῦ Στεργίου, διασώζουσι μίαν μεγάλην καὶ ὠραίαν ἐλαιογραφίαν ἐνὸς τῶν ἐπιλέκτων μελῶν τῆς οἰκογενείας, τοῦ Μενελάου Γερμάνη, ὡς ὑπουργοῦ τῶν Οἰκονομικῶν τῆς Ρουμανίας, ἀποσταλεῖσαν παρὰ τοῦ ἰδίου πρὸς τὸν ἐξάδελφόν του Στέργιον Παπαγιαννάκη, κατ' ἰσχυρισμὸν δὲ μιᾶς τῶν συγγενεούτων, πρὸς τὴν θείαν του Λένω, τὴν σύζυγον τοῦ Σαράκου — τὸ ἀρχοντόσπιτο τοῦ Σαράκου (ὁ Δημήτριος Σαράκος προεστὸς Βλάτσης τὸ 1826-27 καὶ βεκίλης) ἐπιβλητικὸν ἐπάνω ἀπὸ τὰ «Δυὸ» (τὰ πηγάδια) μὲ σκαλιστὰ ταβάνια καὶ τοιχογραφίας (ἐπυρπολήθη τὸ 1944).

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω μνημονευθέντων ὀνομάτων οἴκου Γερμάνη ἐν Βλάτση, τὸ τοῦ Κώστα συναντῶμεν ὡς πατρώνυμον ἐνὸς Ἀδάμου ἐν Βιέννῃ ζῶντος τὸ 1837. Τὸν Ἀδάμον δηλαδὴ τοῦτον τοῦ Κωνσταντίνου Γερμάνη διανύσαντα τὸ στάδιον τῆς ἀφανείας καὶ ἀσκοῦντα ἐπιρροὴν τινα ἐπὶ τῶν ἐν τῇ μεγαλοπόλει τῆς Βιέννης ἐμπορευομένων ὁμογενῶν ὁ βαρῶνος Βέλιος, εὕρισκόμενος προσωρινῶς τὸ 1837 εἰς Βουκουρέστι, θὰ χρησιμοποίησῃ εἰς τὴν περίπτωσιν συλλογῆς ἐράνου διὰ τῆς ἐγγραφῆς συνδρομητῶν πρὸς ἀνέγερσιν ἱεροῦ ναοῦ εἰς Νέαν Πέλλαν, συνοικισμὸν παρὰ τὴν Ἀταλάντην ἐκ Μακεδόνων ἀγωνιστῶν τοῦ 1821. Εἰς τὰ *Πρακτικὰ*² τοῦ Βαρώνου καὶ εἰς τὸν κατάλογον τῶν ἐν Βιέννῃ φιλογενῶν συνδρομητῶν ἀναγράφεται ὁ Ἄδαμος Κ. Γερμάνη καὶ ὡς «ἐπιστατήσας» καὶ ὡς συνδρομητής.

Κλάδος Γερμάνη κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν εἶναι ἐγκατεστημένος ὡς καὶ ἄλλοι συγχωριανοὶ εἰς τὸν πρῶτον προσφερόμενον πρὸς τὴν γενέτειραν ἀξιόλογον πρὸς Β σταθμὸν ἐμπορίας τῶν χρόνων ἐκείνων, τὸ Βελιγράδι. Ἐμποροσπουδαῖοι καὶ τραπεζῖται ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἀδελφοὶ Γερμάνη» κατέχουσι ἐπιζηλον θέσιν εἰς τὴν κοινωνίαν τοῦ Βελιγραδίου³, ὡς ἀποδεικνύει καὶ τὸ γεγονός ὅτι ὁ ἐκ τῶν ἀδελφῶν Γιαννάκης Γερμάνη τὸ 1834 Φεβρουαρίου 18 νυμφεύεται τὴν θυγατέρα (Σίμκαν καλουμένην, ἐκ διδύμων) τοῦ Ἐφραὶμ Ὀβρένοβιτς,

1. *Μακεδονικά* 4 (1955-60) 182-3, 218 καὶ 221-222.

2. Ἐκδ. ὑπὸ Ν. καὶ Δ. Ἀργυριαδῶν, Βιέννη, 84-85.

3. Εἰς τὸ κατάστημα τῶν Γερμάνη εἰς τὸ Βελιγράδι ὑπηρετεῖ ὁ Νικόλαος Ζαδές, τελευτῶν τὸ 1839, βλ. Λιούφη, ἔ.α., 307.

ἀδελφοῦ τοῦ ἡγεμόνος Μίλος, καθ' ἃ γράφει ὁ Δ. Πόποβιτς¹. Κατὰ τὰ ὑπὸ τοῦ Πόποβιτς ἐπίσης γραφόμενα, σελ. 322, 478 (παρενθετικῶς προσθέτομεν ταῦτα), γαμβρὸς ἐπὶ θυγατρὶ αὐτοῦ τοῦ ἡγεμόνος Μίλος Ὁβρένοβιτς ἐγένετο ὁ ἐκ Βλάτση ἐπίσης Θεόδωρος Μπαίιτς ἢ Χατζῆ Μπαίικη (Χατζῆ Μπαίιου σπίτι ἐν Βλάτση ἀπὸ τοῦ 1806 χρεωμένον μὲ 365 γρόσια καὶ οἰκογένεια Μπαίιου ἐν Βλάτση ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας). Οἱ ἐν Βλάτση συγγενεύοντες μὲ τὴν οἰκογένειαν Γερμάνη ἰσχυρίζονται ὅτι εἰς τὸ Βελιγράδι ὑπῆρχον δύο Γερμάνηδες «πριγκηπικοὶ» σύζυγοι, ὧν ὁ εἷς ἐλέγετο Ἐφραΐμ. Τοῦτον δ' εἰκονίζει ἐν στρατιωτικῇ στολῇ μεγάλη φωτογραφία διασωζομένη εἰς ἐγγονὴν τῆς οἰκογενείας Σαράκου. Πρόκειται, καθ' ἡμᾶς, περὶ συμφυρμῶ ἀναμνήσεων ἐκ προσώπων καὶ γεγονότων.

Ἄλλος Γερμάνης, ὁ Νικόλαος, χαίρει τιμῆς καὶ ὑπεκλήψεως μεταξὺ τῶν ὁμογενῶν καὶ τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Βελιγραδίου, ὡς μαρτυρεῖται ἐξ ἐγγράφου, τὸ ὁποῖον συντάσσεται ἐν Σιατίστη τὸ 1837, Σεπτεμβρίου 18, καὶ ὑπογραφὴν παρὰ τοῦ Δεσπότη τῆς ἐπαρχίας τοῦ Σισανίου κ.λ., προωρίζετο πρὸς ἔνδειξιν καὶ ἰσχὺν διὰ τὸν τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Βελιγραδίου ἐκπρόσωπον (εἰς ἀπάντησιν προηγηθέντος ἐγγράφου τοῦ ἐκεῖ Μητροπολίτου). Ἀφεώρα εἰς κληρονομίαν ἀποθανόντος πρὸ πενταετίας εἰς Βελιγράδι συγχωριανοῦ, ἐκ Βλάτσης δηλαδή, τοῦ Μιχαὴλ Τέγου Μπόντη, καὶ εἰς ἀνάθεσιν εἰς ἐπιτροπὴν ἐκ τριῶν συμπατριωτῶν «τῶν αὐτοῦσε, δηλ. ἐν Βελιγραδίῳ, διεμπορευομένων συμπατριωτῶν», ἦτοι τοῦ Νικολάου Γερμάνη, πρῶτον, τοῦ Δημητρίου Καπέτη καὶ τοῦ Πάντου Νικολάου. Τὸ ἐγγραφοὺν ἐδημοσίευσεν ὁ Ἄντ. Κεραμόπουλλος². Ἡ Γκίτσα Σαράκου, κόρη τῆς Λένω, καὶ συγγενῆς τῶν Γερμάνη, εἶχε σύζυγον ἓνα ἐκ τῶν τῆς οἰκογενείας Νικολάου, ὀνόματι Γεώργιον ἐν Ρουμανίᾳ ζήσαντα. Οἰκογένεια Νικολάου ὑφίσταται ἐν Βλάτση. Ξενιτεμένα μέλη τῆς ἀπὸ τῶν πάππων εἰς Ρουμανίαν.

Καὶ ἐρχόμεθα εἰς τὸν πρὸς Ρουμανίαν ἐκπεμφθέντα κλάδον τῶν Γερμάνη. Ἐνα Γερμάνη Ἰωάννην, ἐμπορευόμενον ἐν Βλαχία, ἐκ Ναούσης ὅμως, ἀνέγραψε τὸ *Ἐγκυκλ. Λεξικὸν Ἐλευθερουδάκη* ὡς ἀγωνιστὴν τῆς μάχης τοῦ Δραγατσανίου, διασωθέντα εἰς Ρωσίαν καὶ τὸ 1823 κατελθόντα εἰς τὴν ἀγωνιζομένην Ἑλλάδα. Τὴν ἐκ Ναούσης ὅμως καταγωγὴν τούτου ὁ μακαρίτης Ἄντ. Κεραμόπουλλος ὑποπτεύσας ὡς οὐχὶ ἀκριβῆ ἔγραψεν (ἔ. ἀ., σελ. 13) ὅτι ὁ Ἰωάννης Γερμάνης ἢ Νάνος (πρόσθετον τοῦτο) ὁ ἱερολοχίτης ἦτο ἐκ Βλάτσης στηριχθεὶς εἰς τὸ ὅτι οἰκογένεια Βλατσιώτου Γερμάνη ἔζη ἐν Βουκουρεστίῳ κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1821 καὶ «ἠδύνατο νὰ δώσῃ ἓνα ἱερολοχίτην, ἐνῶ τοιαύτη πιθανότης δὲν ὑπάρχει διὰ τὴν Νιάουσαν».

Δὲν θὰ σχολιάσωμεν τὴν ἀποψιν περὶ τοῦ ποῦ θὰ ἐκλινεν ἡ πιθανότης συμ-

1. *O Cincarima*, 175, βλ. καὶ 51, 307 «αἵματος ἑλληνικοῦ» οἱ Γερμάνη, 468 κ.ἀ.
2. *Μακεδονικά* 3 (1953-55) 11-12.

μετοχῆς εἰς τὸν Ἱερὸν Λόγον, ἀλλὰ θὰ προσπαθήσωμεν νὰ ἐνισχύσωμεν μὲ στοιχεῖά τινα περισσότερον ἐπαρκῆ τὴν θέσιν περὶ τοῦ χρόνου παρουσίας τῆς οἰκογενείας Γερμάνη ἐν Βουκουρεστίῳ, διότι μόνον κατὰ συμπερασμὸν συνήχθη ὅτι ἡ ἐκ Βλάτσης οἰκογένεια Γερμάνη κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1821 ἔζη ἐν Βουκουρεστίῳ. «Ὅτε ἐγὼ ἐσπούδαζον εἰς τὸ ἡμιγυμνάσιον Βλάτσης, γράφει ὁ Κεραμόπουλλος, ὁ Μενέλαος Γερμάνης ἐν Βουκουρεστίῳ ἦτο πληρεξούσιος τῆς Κοινότητος Βλάτσης διὰ τὴν διεκδίκησιν καὶ παραλαβὴν τοῦ κληροδοτήματος τοῦ Βρανάκη ἢ τοῦ Μουσίου (Βλατσιωτῶν) ὑπὲρ τοῦ παρθεναγωγείου μας». Καὶ ὀλίγον κατωτέρω προσθέτει ὅτι εἶχεν ἀναγνώσει «ποτὲ ἐν Βλάτση» εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ συγγενοῦς του ἀρχιμανδρίτου Θεοφίλου Παπαθωμᾶ γράμμα τοῦ Μενελάου Γερμάνη πρὸς τὴν Ἐφορείαν τῶν σχολείων, ἐξ οὗ εἶχε κρατήσῃ μίαν φράσιν «νὰ ἔχητε ὑπομονὴν καὶ πεποιθήσιν, ὅτι δὲν θὰ λησμονήσω τὴν πατρίδα τῶν ἀειμνήστων προγόνων μου». Ὁ Μενέλαος ἐλέγετο τότε τραπεζίτης, τοῦ ὁποίου ἡ τράπεζα ἐφέρετο κρατοῦσα τὰ βιβλία τῆς ἑλληνιστί, βραδύτερον δ' ἐγένετο ὑπουργὸς τῶν Οἰκονομικῶν ἐν Ρουμανίᾳ.

Ἐν πρώτοις ἐπὶ τῶν ὡς ἀνωτέρω ἔχομεν νὰ παρατηρήσωμέν τινα: Δὲν ἦτο ἀκριβῆς ὁ μακαρίτης συγχωριανός μας Κεραμόπουλλος εἰς τὸν προσδιορισμὸν τοῦ διαθέτου κληροδοτήματος, δι' ὃ εἶχε δοθῆ πληρεξουσιότης εἰς τὸν Μενέλαον Γερμάνην. Δὲν ἀφεώρα δηλ. αὕτη εἰς τὸ κληροδοτήμα Βρανάκη, ἀλλὰ μόνον εἰς τὸν Μουσίου ἀφήσαντα ἐν Ρουμανίᾳ τὴν περιουσίαν καὶ τὸ κληροδοτήμα του. Ὁ Βρανάκης καὶ ἔζησε καὶ κατέλιπε κληροδοτήμα ἐν Βελιγραδίῳ τὸ 1881¹. Εἰς ἐπίρρωσιν δὲ καὶ συμπλήρωσιν τῶν περὶ Μουσίου καὶ Γερμάνη διαφωτιστικῆ εἶναι ἡ σημείωσις, τὴν ὁποίαν ἔχομεν κρατήσῃ ἐκ τοῦ Α' καταστίχου τῶν σχολείων Βλάτσης ἀπὸ 1843², «1870 Δημήτριος Μουσίου ἐκληροδότησε πρὸς ἀνέγερσιν καὶ συντήρησιν Ἑλληνικοῦ Παρθεναγωγείου φλωρία Καισαροβασιλικὰ 8 χιλιάδας, ἐξ ὧν ὁ Μενέλαος Γερμάνης ἐπέτυχε συμβιβαστικῶς νὰ λάβῃ τὰ $\frac{2}{3}$ ». Προσέτι δ' ὀλόκληρος ἐπιστολὴ ἔχει καταχωρισθῆ ἐν ἀντιγράφῳ εἰς τὸ κατάστιχον ληψοδοσίας τῶν σχολείων τῆς κωμοπόλεως ὑπὸ ἡμερομηνίαν «16 Μαρτίου 1878 πρὸς Μενέλαον Γερμάνην εἰς Βουκουρέστιον». Εἶναι εὐχαριστήριος τῆς σχολ. Ἐφορείας διὰ τὸ ἐνδιαφέρον του ὑπὲρ τοῦ Μουσικείου κληροδοτήματος. Ἐχομεν δ' ἀκούσει πολλάκις τοὺς παλαιότερους συγχωριανούς ὁμιλοῦντας καὶ περὶ μομφῆς βουλευτῶν Ρουμάνων πρὸς τὸν Μενέλαον ὡς ὑπουργὸν διὰ τὴν διακήρυξιν τῆς ἑλληνικότητός του κατὰ τὴν σθεναρὰν υπεράσπισιν τῶν δικαιωμάτων τῆς πατρίδος του ἐπὶ τῆς διαθήκης Μουσίου. Ἐγράφη μάλιστα ὅτι ἡ πληρεξουσιότης τοῦ Μενελάου ἐγένετο κοινῇ συνεννοήσῃ τῶν Κοινοτήτων Βλάτσης καὶ Μονα-

1. Βλ. καὶ διαθήκην του εἰς Κ. Π. Ζαβιτσιάνου, Ἐργεῖα ἔθνικῶν εὐεργετῶν, τεύχ. Β', 1929, 116-118.

2. Βλ. καὶ Σημ. ἱστορικά, 61.

στηρίου, διότι καὶ δι' ἀνέγερσιν παρθεναγωγείου εἰς τὸ Μοναστήρι (τὰ Μπιτώλια) ἀφεώρα ἢ διαθήκη. Τὸν Γερμάνην λέγεται ὅτι ἐβοήθησαν οἱ: Βρετὸς καὶ ὁ Εὐάγγελος Κόκκινος ἐκ Ζιουπανίου Ἀνασελίτσης. Τελικῶς διὰ τὴν Βλάτσην ἐπεδικάσθησαν φλωρία 5 χιλ., δι' ὧν ἰδρύθη τὸ φερόνυμον παρθεναγωγεῖον — Γεώργιος Καρύδας ὁ ἀρχιτέκτων 1881 — καὶ ἐπροικίσθη τοῦτο μὲ 120 χρυσᾶ εἰκοσόφραγκα κατ' ἔτος, εἰς δὲ τὸ Μοναστήρι φλωρία 15 χιλ., δι' ὧν ἀνηγέρθη καὶ ἐκεῖ τὸ μέγαρον τοῦ Μουσικείου Παρθεναγωγείου¹.

Ὁ Μενέλαος ὡς πρῶην ὑπουργὸς τῶν Οἰκονομικῶν καὶ μὲ ἴδιον πολιτικὸν κόμμα κατηγορεῖτο τὸ 1888 ὅτι εἶχε στείλει εἰς Καστορίαν, εἰς τὸν ἀντιπρόσωπον τοῦ Ἑλλήνος πρεζένου Πηχεῶν 1.000 λίρας χρυσᾶς καὶ ὑπέσχετο ἄλλα 100.000 χρυσᾶ φράγκα ὑπὲρ τῶν ἑλληνικῶν δικαίων ἐν Μακεδονίᾳ κ.λ. (Ἡ κατηγορία καὶ κατὰ τοῦ βουλευτοῦ ἐν Αὐστρίᾳ Δούμπα). Ἀλλὰ τὴν πληροφορίαν ταύτην δὲν ἠδυνήθημεν μέχρι σήμερον νὰ ἐλέγξωμεν.

Καὶ ἤδη εἰς τὰ σχετιζόμενα μὲ τοὺς ἐν Ρουμανίᾳ Γερμάνηδες τοὺς πρὸ τοῦ Μενελάου. Ἐνας Γερμάνης (German) τὸ 1836 Μαρτίου 14 ἀναμένεται εἰς τὸ Βουκουρέστι διωρισμένος παρὰ τοῦ ἡγεμόνος Μίλος ὡς πρόξενος (σύμβουλος) τῆς Σερβίας. Ὀλίγας μάλιστα ἡμέρας πρὸ τῆς 25 Μαρτίου ἀφικνεῖται εἰς Βουκουρέστι². Δὲν ἐσημειώθη τὸ ὄνομα τοῦ Γερμάνη, διότι τὸ ἐπώνυμόν του ἤρκει εἰς τοὺς ἐνδιαφερομένους. Τὸ γνωστὸν τότε πρόσωπον, δι' ἡμᾶς σήμερον δὲν εἶναι εὐκολοπροσδιορίσιμον. Καὶ ὁ μὲν Νικόλαος Γερμάνης ὁ τῆς τριμελοῦς ἐν Βελιγραδίᾳ ἐπιτροπῆς τοῦ ἐγγράφου τοῦ μετὰ ἐν ἔτος συντασσομένου (1837) πρέπει μᾶλλον νὰ ἀποκλείεται, μολονότι τοῦ μετέπειτα ἀναδειχθέντος ἐν Βουκουρεστίᾳ Μενελάου τὸ ὄνομα πατρὸς ἦτο Νικόλαος. Ὁ Γιαννάκης, λοιπόν, ὁ γαμβρὸς τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ ἡγεμόνος Μίλος, εἶναι πιθανώτερον νὰ ἐστάλη εἰς τὸ Βουκουρέστι τὸ 1836 ὡς πρόξενος τῆς Σερβίας. Ἡ ἔλλειψις καὶ πατρωνυμικοῦ ἀμφοτέρων δυσχεραίνει ἐπίσης τὸ ζήτημα. Σαφῆς ὅμως εἶναι ἢ ἐκ τῶν σημειώσεών μας πληροφορία περὶ τῶν ἀνταδέλφων Γερμάνηδων. Εἰς «τὴν καταγραφὴν τῶν φιλομούσων καὶ φιλοκάλων συνδρομητῶν διὰ τὴν ἑλληνικὴν τε καὶ ἀλληλοδιδασκτικὴν σχολὴν» Βλάτσης ἔτους 1845 εὔρομεν καταχωρισμένα: «Οἱ ἐν Βουκουρεστίᾳ φιλογενεῖς πατριῶται κ. ἀντάδελφοι Ἀδ. Γερμάνη». Ἡ ἀναγραφὴ αὕτη εἶναι τρίτη κατὰ σειρὰν προτεραιότητος. Ὡς πρῶτος συνδρομητῆς ἀναγράφεται ὁ πανιερώτατος μητροπολίτης Μογληνῶν κ. Νεόφυτος, δεύτερος δ' «ὁ εὐγενὴς καὶ φιλόπατρις πατριώτης κ. Ἰωάννης Ἀδ. Γερμάνης» καὶ περὶ τοῦ ἰδίου εἰς τὴν στήλην ὅπου «Σημειοῦνται ἐνταῦθα ... αἱ ἐκ συνεισφορῶν χρημάτων πρόσοδοι τῶν ἐν Βλάτσην ἐκπαιδευτικῶν καταστημάτων ἐμβραζόμεναι αἱ μὲν κατὰ Ὀκτώβριον, αἱ δὲ κατὰ Μάρτιον», «ἀπὸ 1843 Ὀκτωβρίου 13 ἀρξάμενα κατ' ἔτος ἀποστέλλεσθαι παρὰ τοῦ

1. Βλ. κατωτέρω παρατήρησιν εἰς τὰ περὶ τοῦ Δ. Μουσίου.

2. Κατὰ τὰ εἰς Hurmuzaki, *Documente*, XXI, 642, 643, 646, 647 κ.ά.

ἀειμνήστου κ. Ἰω. Ἀδ. Γερμάνου γρ. 1000». Πρὸς τούτοις εἰς τὸν κατάλο-
γον τῶν βιβλίων ἔτους 1844 Μαρτίου 20 πολλὰ ἐκ τῶν 373 τόμων ἀναγράφον-
ται ὡς ἀφιερῶματα τοῦ Ἰωάννου Ἀδ. Γερμάνου. Διὰ τὴν μὴ δήλωσιν ὡς τό-
που παραμονῆς τοῦ Ἰωάννου τοῦ Βουκουρεστίου, εἶναι δυνατὸν νὰ ὑποθέσῃ
καθεὶς ὅτι οὗτος εὑρίσκετο ἐν Βελιγραδίῳ συνδυάζων τοῦτο ἐκ τῶν ὀνοματε-
πωνύμων τῶν συγχωριανῶν τῶν προσφερόντων βιβλία, ἥτοι τοῦ Ἰωάννου Γ.
Ζάγλα, Δημητρίου Χατζῆ Φίτσιου κ.λ. ἐν Βελιγραδίῳ διαμενόντων. Ἀξιο-
πρόσεκτος ὁπωσδήποτε εἶναι ὁ χαρακτηρισμὸς ὑπὸ τοῦ συντάκτου τοῦ κατα-
λόγου διευθυντοῦ τοῦ Σχολείου Μοιραλῆ «ὁ εὐγενῆς καὶ φιλόπατρις πατριώ-
της», ἐν σχέσει πρὸς τοὺς ἐν Βουκουρεστίῳ φιλογενεῖς πατριώτας ἀδελφ-
φους Ἀδάμου Γερμάνη («οἱ εὐγενεῖς καὶ φιλογενεῖς πατριῶται κ. ἀδελφοὶ
Μ. Δούμπα») τέταρτοι καὶ Ν. Δούμπα πέμπτοι κατὰ σειράν). Εἶναι ἀείμνη-
στος ὁ Ἰωάννης κατ' ἀναδρομὴν τοῦ συντάσσοντος τὴν σημείωσιν περὶ τῶν
ἐμβασμάτων τῆς σχολῆς ἀπὸ τοῦ 1843 (ὁ γραφικὸς χαρακτὴρ τοῦ Μοιραλῆ
τοῦ καὶ γραμματέως τῆς Ἐφορείας μέχρι τοῦ 1852 Φεβρ. 20). Πάντως καὶ ὁ
Ἰωάννης ἦτο ἐκ τῶν ἀδελφῶν τοῦ Ἀδάμου τῶν ἐν Βουκουρεστίῳ ζώντων
καὶ κατὰ τὰ ἔτη 1843-45 προσφερόντων ἰδιαίτερος χρήματα ὑπὲρ τῶν σχο-
λείων τῆς πατρίδος των Βλάτσης, ἐπιδεικνυόντων ἐν ἄλλοις ὑπὲρ αὐτῆς ἐνδια-
φέρον παραδειγματικὸν καὶ ἐφεξῆς διὰ τὸν Μενέλαον.

Διὰ τῆς ἀναγωγῆς ἡμῶν εἰς τὸν προσδιορισμὸν τοῦ χρόνου παρουσίας
μελῶν τῆς ἐκ Βλάτσης οἰκογενείας τῶν Γερμάνη εἰς Ρουμανίαν — πρὸ τοῦ
Μενελάου Γερμάνη —, τῶν συγκεκριμένων μάλιστα μαρτυριῶν περὶ τοῦ Ἰωάν-
νου Ἀδάμου Γερμάνη τοῦ φιλοπάτριδος κατὰ τὰ ἀνωτέρω, μετὰ τῶν ἐν Βου-
κουρεστίῳ ἀδελφῶν του, ὡς καὶ περὶ τοῦ Νάνου Γερμάνη, τοῦ ὁποίου τὸ
σπίτι εἰς τὴν γενέτειραν Βλάτσην ἦτο χρεωμένον τὸ 1828 μὲ τὸ μαχτοῦ μπόρ-
τζι, ἐπεδιώχθη ἐκτὸς τῶν ἄλλων οὐσιωδῶν καὶ ἡ προσέγγισις εἰς τὸ περὶ προ-
ελεύσεως τοῦ ἱερολογίτου Ἰωάννου Γερμάνη ζήτημα. Τοῦτο φυσικὰ εἶναι χρή-
σιμον μόνον διὰ τὴν περίπτωσιν, καθ' ἣν τὸ περὶ καταγωγῆς του ἐκ Νκούσης
γραφὲν παραμείνῃ ἀτεκμηρίωτον.

Αὐτὰ μόνον γενικῶς περὶ τῶν Γερμάνηδων ἡμεῖς στηριζόμενοι εἰς ὅσα
κατὰ καιροὺς σποράδην ἐγράφησαν περὶ αὐτῶν ἐν συνδυασμῶ πρὸς ὅ,τι εἶχο-
μεν κρατήσῃ εἰς τὰς σημειώσεις μας ἐκ τῶν κωδίκων τῆς Κοινότητος Βλά-
τσης (ἐπυρπολήθησαν τὸ 1944).

Διὰ τῶν ὅσων πάντως ἐξετέθησαν ἐπιστώθη ὅτι καὶ οἱ Βλατσιῶται Γερ-
μάνηδες διακριθέντες κατὰ τὴν διασποράν κάτι συνεισέφερον καὶ εἰς τὸ κεφάλ-
λαιον τῆς φιλογενείας καὶ φιλοπατρίας, πρὶν ὑποκύψουν εἰς τὴν κατὰ χώρας
ἐγκραταστάσεώς των ἀφομοίωσιν¹.

1. Ὁλόκληρον τὸ ὡς ἀνωτέρω ἄρθρον «Οἱ Γερμάνηδες», ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον εἰς
τὴν ἐκδοσιν: Ἑπτὰ ἄρθρα, 17-22.

δ'. Κωνσταντῖνος Δόσιος

Ὁ Κωνσταντῖνος Δόσιος ἐγεννήθη ἐν Βλάτση τὸ 1810 καὶ ἀπέθανεν ἐν Ἀθήναις τὸ 1871. Ἡ οἰκογένειά του ἀνήκουσα εἰς τὰς ἐπὶ γένει καὶ πλούτῳ διακρινομένας τῆς κωμοπόλεως ἠναγκάσθη φεύγουσα τὸν κίνδυνον τοῦ τυράννου τῶν Ἰωαννίνων Ἀλῆ πασιᾶ νὰ μεταναστεύσῃ εἰς Τρανσυλβανίαν. Ταῦτα, καὶ ὅσα περὶ τοῦ ἀνδρὸς παραδίδομεν κατωτέρω, ἀναγράφονται εἰς βιογραφίαν μὲ τὸν τίτλον «Κωνσταντῖνος Δόσιος» δημοσιευθεῖσαν εἰς τὸ Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον, ἔτ. Δ', 1911, σ. 49-59, καὶ συνταχθεῖσαν ἐκ πληροφοριῶν (ἐκ τῶν ἐπικηδείων Π. Ρομπότου καὶ Θρασ. Ζαῖμη) καὶ ἐκ μακρᾶς καὶ περισπουδάστου νεκρολογίας δημοσιευθείσης εἰς τὴν Ἐφημερίδα τῶν Συζητήσεων τῆς 22 Ἰουνίου 1871 καὶ προερχομένης ἐκ τοῦ καλάμου τοῦ Ἐπαμ. Δεληγεώργη.

Ἐκ τῆς γενετείας ἢ ἄλλοθεν οὐδὲν τὸ θετικὸν διεσώθη ἐκτὸς ἀναμνήσεως περιορισμένης εἰς τὸ Ρουστατέλη, συνοικίαν γειτονικὴν μας, ὅτι ἓνα ἀπὸ τὰ δύο ἐν συνεχείᾳ παλαιὰ σπίτια, οὐχὶ ἀξιόλογα συγκριτικῶς, τῶν (κτηνστρόφων) Βαβουραίων λεγόμενα νῦν, ἀνῆκέ ποτε εἰς ἓνα Δόσιον. Τὸ 1934, ὅταν τῶν ἀπογόνων Δόσιου, ὁ διευθυντὴς τοῦ Χημείου τοῦ Κράτους, ἦλθεν ἐξ Ἀθηνῶν νὰ ἴδῃ τὸ χωριὸ τῶν προγόνων του, μία γραῖα τῶν Βαβουραίων ἔχουσα ἀκουστὰ περὶ τῶν πρώην οἰκοκυραίων τοῦ σπιτιοῦ τοῦ ἐχάρισε τὸ παλαιὸ μεγάλο κλειδί τῆς μεσιᾶς (πόρτας) τοῦ σπιτιοῦ.

Ὁ Κωνσταντῖνος ἐξεπαιδεύθη ἀρτίως εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Ἐϊδελβέργης, εἰς τὸ Μόναχον καὶ εἰς Παρισίους καταγίνας ἰδιαιτέρως εἰς τὰς κοινωνιολογικὰς καὶ πολιτικὰς ἐπιστήμας. Εἰς τὴν Ἑλλάδα κατῆλθε τὸ 1834 καὶ ταχέως προσελήφθη ὡς συνεργάτης εἰς τὸ μέγα ἔργον τῆς διοργανώσεως τῆς πολιτείας. Κατ' ἀρχὰς διωρίσθη ὡς πάρεδρος εἰς τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Οἰκονομικῶν, ἔπειτα δὲ μετὰ τινα χρόνον ἐγένετο εἰσηγητὴς εἰς τὸ Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας καὶ σύμβουλος τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐσωτερικῶν. Νόμους τινὰς παρεσκευάσεν αὐτὸς κατ' ἐντολὴν τοῦ κόμητος Ἀρμανσπέργ, μεθ' οὗ συνεδέετο, ὡς π.χ. τὸν νόμον περὶ ἐπαρχιακῶν συμβουλίων.

Ἐξ ἰδίας πρωτοβουλίας, μετὰ τὸ 1839, μετέβη εἰς τὴν Αἴγυπτον καὶ συνεννοηθεὶς προσωπικῶς μετὰ τοῦ ἡγεμόνος αὐτῆς Μεχμέτ Ἀλῆ κατήρτισε μετ' αὐτοῦ σχέδιον κοινῆς τῆς Ἑλλάδος καὶ Αἰγύπτου ἐνεργείας πρὸς κατάλυσιν τοῦ Τουρκικοῦ Κράτους. Τὸ σχέδιον μολονότι σοβαρὸν καὶ μεγαλεπήβολον δὲν ἔτυχε τῆς ἐγκρίσεως τοῦ Ὁθωνος.

Οὐκ ὀλίγον εἰργάσθη καὶ συνετέλεσεν εἰς τὴν Σεπτεμβριανὴν μεταπολίτευσιν. Ἐξελέγη πληρεξούσιος τῆς Α' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως καὶ ἐπὶ βραχὺν χρόνον ὑπηρέτησεν ὡς γενικὸς γραμματεὺς τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐσωτερικῶν.

Εἰς τὴν ζωηρὰν συζήτησιν περὶ τῶν σχέσεων τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος πρὸς τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει μεγάλην Ἐκκλησίαν ὁ Δόσιος ὑπεστήριξε τὴν ἄποψιν τοῦ Φαρμακίδη διὰ φλογερῶν καὶ νευρωδεδεσμάτων ἄρθρων του.

Ὁ Δόσιος ἀπεδοκίμαζε τὴν πολιτικὴν, ἣ ὁποία προεκάλεσε τὰ κινήματα τοῦ 1854. Ἐν ἰδίᾳ συγγραφῇ ἐπιγεγραμμένη «Ἑλληνισμὸς ἢ Ρωσισμὸς» μετέφρασε τὰς μεταξὺ Ἀγγλίας καὶ Ρωσίας ἀπορρήτους διαπραγματεύσεις περὶ τοῦ Ἀνατολικοῦ Ζητήματος προτάζας μικρὰν εἰσαγωγὴν καὶ πλείστας σημειώσεις. Ἡ εἰσαγωγὴ αὕτη εἶναι ἡ τελειοτάτη πραγματεία, τὴν ὁποίαν ἔχομεν, περὶ τοῦ Ἀνατολικοῦ Ζητήματος. Διὰ τοῦ δημοσιεύματος τούτου κατεδείχθη τὸ πρῶτον παρ' ἡμῖν ὁ κίνδυνος, τὸν ὁποῖον διατρέχει ὁ Ἑλληνισμὸς ἔνεκα τῆς συστηματικῆς ἐνεργείας τῆς ρωσικῆς πολιτικῆς πρὸς ἐξέγερσιν σλαβικῆς ἐθνότητος καὶ φυλετικῶν ἀντιθέσεων καὶ διαιρέσεων.

Τὸ 1862 ἐξελέγη πληρεξούσιος τῆς ἐπαρχίας Ἀττικῆς ἐργασθεὶς μετὰ ζήλου εἰς τὴν ἀναθεώρησιν τοῦ Συντάγματος. Τότε προσελήφθη καὶ ὡς ὑπουργὸς τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως.

Μετέσχε τῆς ἰδρύσεως τοῦ «Συλλόγου πρὸς διάδοσιν τῶν Ἑλληνικῶν Γραμμάτων» καὶ ὡς μέλος εἰργάσθη ὑπὲρ τοῦ σκοποῦ του. Ἦτο καὶ ἐκ τῶν ἰδρυτῶν τῆς «Ἐταιρείας τῶν Φίλων τοῦ Λαοῦ» ἀναδειχθεὶς καὶ πρόεδρος αὐτῆς. Δὲν ἀπεδέχθη πρότασιν πρὸς διορισμὸν του ὡς καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου.

Συνεζεύχθη τὴν Αἰκατερίνην, θυγατέρα τοῦ Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου καὶ τῆς Σμαράγδας Μουρούζη.

Ἰκανὸν μέρος τῆς οὐχὶ σημαντικῆς περιουσίας του διέθεσεν ὑπὲρ κοινωφελῶν σκοπῶν: Εἰς τὰ σχολεῖα τῆς πατρίδος του δραχμὰς 10.000. Ἠκούετο κατ' ἔτος μνημονευόμενον τὴν ἑορτὴν τῆς Ὁρθοδοξίας καὶ τὸ ὄνομά του μετόσας δραχμὰς καὶ εἰς τὴν αἴθουσαν τελετῶν τοῦ Παρθεναγωγείου εἰς περίοπτον θέσιν ὑψηλὰ ἐβλέπομεν ἀνηρτημένην μεγάλην φωτογραφίαν του.

Ἐγράφη εἰς τὴν Ἐφημερίδα τῶν Συζητήσεων περὶ τοῦ Κωνσταντίνου Δόσιου: «Δὲν εἶναι ὑπερβολὴ νὰ ἰσχυρισθῆ κανεὶς ὅτι ἀπὸ τοῦ 1834 μέχρι τοῦ 1871 οὐδὲν σπουδαῖον νομοθέτημα παρεσκευάσθη, οὐδεὶς ἐργατικὸς ἢ συντακτικὸς νόμος κατηρτίσθη χωρὶς πάντες, οἱ Ἵπουργοὶ καὶ πάντα τὰ συστήματα νὰ καταφύγουν εἰς τὰ φῶτά του, νὰ ἐπικαλεσθοῦν τὴν συνδρομὴν του, νὰ ἀκούσουν τὴν γνώμην του». Εἶναι ὁ πρῶτος κοινωνιολόγος καὶ πολιτειολόγος τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος. Διὰ δὲ τὰς ὑπηρεσίας του καθ' ὅλου καὶ τὰς ἀγαθοεργοὺς αὐτοῦ πράξεις δύναται νὰ καταλεχθῆ δικαίως εἰς τοὺς εὐεργάτας καὶ τοὺς ἐπιφανεστέρους ἄνδρας τῆς Ἑλλάδος.

ε'. Κωνσταντῖνος Θωμαΐδης

Τὸ ἐπώνυμον Θωμαΐδης διέσωζεν ἐν Βλάτση ὁ ἐκ τῶν ἱερέων Οἰκονόμος Παπακωτούλας, ἀπὸ δὲ τοῦ Κωνσταντίνου Θωμαΐδου, ὃν ὁ κατάλογος τῶν εὐεργετῶν κατέλεγεν εἰς τὰ μέλη του, διασώζεται τὸ φερόνυμον διδασκῆριον «Θωμαΐδειον» χρονολογίαν ἀνεγέρσεως ἔχον 1860.

Τὸν Κωστάκη ἐφέντη ἐνεθυμοῦντο οἱ παλαιότεροι ὡς ἰσχύοντα ἐν Κων-

σταντινουπόλει. Ἦτο προμηθευτὴς καπνῶν τοῦ σουλτανικοῦ παλατίου καὶ ἐκ τῶν εὐνοουμένων τοῦ σουλτάνου Χαμίτ. Τὸ δαπάναις του (κατὰ μέγα μέρος) ἀνεγερθὲν διδακτήριον προωρίζετο ὡς παρθεναγωγεῖον, ἐχρησιμοποιήθη ὅμως διὰ τὰς ἀνάγκας τῶν ἀρρένων.

Ὁ Θωμαΐδης δὲν ἐγένετο εὐεργέτης μόνον τῆς γενετείρας του Βλάτσης. Οὐχὶ εἰς μικρὸν συνέβαλεν εἰς τὰ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Μακεδονικῆς Φιλεκπαιδευτικῆς Ἀδελφότητος. Οὕτω συνέτεινεν εἰς αὐτὴν τὴν ἴδρυσιν τῆς Ἀδελφότητος, ὑπὲρ τῆς ὁποίας καὶ προσέφερεν ἀρχικῶς μίαν ἀξιόλογον οἰκίαν εἰς Ἐδιρνὲ Καποῦ 200 περίπου πήχεων κ.λ. Ἐχρημάτισε καὶ πρῶτος πρόεδρος τῆς Ἀδελφότητος (1871-78). Χάρις εἰς τὰς ἐνεργείας αὐτοῦ κυρίως κατωρθώθη ἡ παρὰ τοῦ Σουλτάνου ἐγκρισὶς ἰδρύσεως τῆς ἐν Τσοτυλίῳ Σχολῆς (1871), παρὰ τὴν ἀντίδρασιν τῶν μπέηδων τῆς Ἀνασελίτσης, μάλιστα δὲ τοῦ ἰσχυροῦ Ἀμπεντίν μπεη, ἐκ τῶν ραδιουργιῶν τοῦ ὁποίου ὁ Θωμαΐδης (μετὰ 3 ἄλλων) ἐκινδύνευσε νὰ καταδικασθῆ εἰς θάνατον.

Καὶ χρηματικὰ ποσὰ ἀξιόλογα προσέφερεν ὁ ἴδιος διὰ τὰς ἀνάγκας τῆς Ἀδελφότητος, ἀνέγερσιν τοῦ Οἰκοτροφείου ἐν Τσοτυλίῳ κ.λ. Παρέστη, καίτοι γέρων, εἰς τὴν μεγαλοπρεπῆ τελετὴν τῆς θεμελιώσεως τοῦ διδακτηρίου (ἐν Τσοτυλίῳ) τὴν 6 Μαΐου 1873 παραθέσας γεῦμα εἰς ὅλους τοὺς παρευρεθέντας.

Ταῦτα ὡς καὶ τὰ ἀπομνημονευόμενα περὶ υἰοθετήσεως τῆς ἀπόψεως ὑπὲρ τοῦ Τσοτυλίου ὡς τόπου ἰδρύσεως τῆς Σχολῆς (ἀντί: Βλάτσης, Σελίτσης) εἶναι πῶς χαρακτηριστικὰ τῆς ἀντιλήψεως καὶ τῆς προοπτικῆς του ὡς πρὸς τὴν προέκτασιν ἀποτελεσμάτων.

Τὴν φιλοπατρίαν καὶ τὸν ζῆλον τοῦ Θωμαΐδου πρὸς τὰ γράμματα ἐξαίρει καὶ ὁ συντάκτης καὶ ἐκδότης τοῦ ἔργου «Γνωθὶ σ' αὐτὸν» Κωνσταντῖνος Στεργιάδης, 1873, εἰς τὴν σχετικὴν ἀφιέρωσίν του.

στ'. Δημήτριος Μουσικός

Οἰκογένεια Μουσικοῦ ὑπῆρχε παλαιότερον ἐν Βλάτση. Μουσικὸν Γεώργιον ἀναγράφει λογαριασμὸς ἔτ. 1822¹. Σπίτι τοῦ Μουσικοῦ ἦτο αὐτὸ τὸ μετέπειτα ἐπ' ὀνόματι τοῦ Πατακοπούλου ἢ κοινῶς Γκάλαβου ὑπάρχον, ἀρχοντικόν, ἐν συνεχείᾳ πρὸς τὸ τοῦ Φαρμάκη.

Ὁ Δημήτριος Μουσικός ἐμπορεύετο ἐν Ρουμανίᾳ, ὅπου καὶ ἀπέκτησεν ἱκανὴν περιουσίαν. Μέρος ταύτης ἐκληροτόδησε τὸ 1870 διὰ τὴν ἀνέγερσιν ἐν τῇ πατρίδι του Βλάτση καὶ συντήρησιν παρθεναγωγείου, φλωριά δηλ. καισαροβασιλικὰ 8.000 ἢ φράγκα χρυσᾶ 94.800. Λόγω παρεμβάσεως τῶν κληρονόμων, τῶν ἀξιώσεων καὶ διεκδικήσεών των τὸ ζήτημα ἀνετέθη εἰς τὸν ἐν Βουκουρεστίῳ συγχωρικὸν Μενέλαον Γερμάνην (καθ' ἃ καὶ εἰς τὰ περὶ Γερμάνηδων ἐσημειώθησαν), ὁ ὁποῖος ὡς πληρεξούσιος ἐπέτυχε μετὰ

1. Μακεδονικά 4(1955-60)200, 203.

τινα ἔτη συμβιβαστικὴν λύσιν ἐπιδικάσεως τελικῶς διὰ τὴν Βλάτσην φλωρίων 5.000, δι' ὧν ἰδρύθη τὸ φερώνυμον Παρθεναγωγεῖον καὶ ἐπροικίσθη τοῦτο μὲ 120 χρυσᾶ εἰκοσόφραγκα κατ' ἔτος.

Ἡ πληρεξουσιότης ἢ δοθεῖσα εἰς τὸν Γερμάνην ἐγένετο κοινῇ συνεννοήσει Βλάτσης καὶ Μοναστηρίου (Μπιτώλια), διότι ἡ διαθήκη ἀφεώρα καὶ εἰς δωρεάν πρὸς τὴν πόλιν τοῦ Μοναστηρίου, ὅπου ἀνηγέρθη μέγαρον Μουσικεῖον λεγόμενον καὶ ἐκεῖ Παρθεναγωγεῖον¹ διὰ τῶν ἐπιδικασθέντων 15.000 φλωρίων.

ζ'. Γεώργιος Βρανάκης

Ὁ Γεώργιος Βρανάκης ἐγεννήθη ἐν Βλάτση τὸ 1845. Τὸ οἰκογενειακὸν του ὄνομα ἦτο Τσιώτσης. Ἐχρημάτισεν ὑπότροφος τοῦ Βελιείου κληροδοτήματος. Ἐλθὼν εἰς Βελιγράδι προσελήφθη ὡς γραμματεὺς εἰς τὸ ἐμπορικὸν κατάστημα τοῦ Μιχαὴλ Φίτσιου. Μετὰ τινα ἔτη ἦλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπου τῇ συστάσει καὶ ἐνεργείᾳ τοῦ Θωμαΐδου προσελήφθη εἰς τὴν ταχυδρομικὴν ὑπηρεσίαν τῆς Τουρκίας ἐργασθεὶς εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ Βράνιαν τῆς Σερβίας. Ἀποσυρθεὶς τῆς ὑπηρεσίας ταύτης ἐπανῆλθεν εἰς τὸ Βελιγράδι γενόμενος ἀργυραμοιβός. Ἀσθενήσας μετέβη εἰς τὴν Κατάνην, ὅπου καὶ ἀπεβίωσε 35ετής. Ἦτο γνώστης τῆς τουρκικῆς, σερβικῆς, γαλλικῆς καὶ γερμανικῆς.

Διὰ διαθήκης του ὑπὸ ἡμερομ. 17 Σεπτ. 1881 διέθεσε τὸ πλεῖστον τῆς περιουσίας του ἀνερχόμενον εἰς τὸ ποσὸν τῶν 120.000 δραχμῶν πρὸς ἀνέγερσιν σχολῆς ἀρρένων καὶ ἐνίσχυσιν τῆς καθ' ὅλου πνευματικῆς κινήσεως τῆς Βλάτσης².

Σημείωσις. Μεταξὺ τῶν ὀνομάτων τῶν εὐεργετῶν ἐμνημόνευον (οἱ χωριανοὶ) καὶ τὰ: τοῦ Καναρά καὶ τοῦ Δημ. Φιλιάδου. Εἰς τὸ Α' κατάστιχον τῶν σχολείων εὔρον καὶ ἐκράτησα τὴν ἐγγραφήν «90 βασιλικὰ φλωριά τοῦ Καναρά» εἰς τὸ ἔτος 1843. Ὁ Δημήτριος Φιλιάδης ἐν Ρουμανίᾳ ζήσας μέγα μέρος τῆς περιουσίας του κατέλιπε διὰ διαθήκης του εἰς τὴν πατρίδα του Βλάτσην, ἵνα διὰ τοῦ εἰσοδήματος ὑπανδρεύωνται κατ' ἔτος 4 πτωχὰ καὶ ὄρφανὰ κορίτσια. Βλ. Ν. Ἀθνασιάδην, ἔ.ἀ., (Ἐφημ. Βόρειος Ἑλλάς 1928-29).

1. Ὁ Μόδης (Ὁ Μακεδ. ἀγών, 72), γράφει ὅτι ἡ Ἀστικὴ Σχολή, μεγάλο καὶ ὠραῖο οἰκοδόμημα, ἐλέγετο Μουσικεῖος «ἀπὸ τὸ δωρητὴ καὶ εὐεργέτη» Μουσικο, ποὺ ἔζησε καὶ πέθανε στὴ Ρουμανία. Ὅχι τὸ Παρθεναγωγεῖον κτισθὲν ἐκ δωρεᾶς ἄλλων (τῶν ἀδελφῶν Δημητρίου ἢ Πινίκα).

2. Βλ. διαθήκην του εἰς Κ. Π. Ζαβιτσιάνου, Ἀρχεῖα ἐθνικῶν εὐεργετῶν, τεύχ. Β', 1929, 116-118.

Η'. Η ΕΚΠΡΟΣΩΠΗΣΙΣ ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΕΘΝΙΚΟΥΣ ΑΓΩΝΑΣ

Περὶ τῆς Βλάτσης ὡς ἔδρας τοῦ ἀρματολικίου τῆς περιοχῆς τῆς ἄνω τοῦ Ἀλιάκμονος κειμένης καὶ περὶ τῶν Βλατσιοτῶν ἀρματολῶν Βράκα καὶ Ντόκου τῶν ἐπαπειλούντων τὰ περίξ Καστοριάς, Σιατίστης, Κοζάνης, Βεροίας, Βοδενῶν, πρὸ τῆς προωθήσεως τοῦ Ἀλῆ πασιᾶ εἰς τὴν Δυτικὴν Μακεδονίαν, ἐγένετο ἤδη λόγος ἀνωτέρω.

Διὰ τὴν στρατηγικότητα τοῦ τόπου, μαρτυρουμένην ἤδη ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ ΙΖ' αἰῶνος διὰ τῆς παρουσίας καὶ εὐχεροῦς κινήσεως τῆς μεγάλης ὁμάδος τῶν κλεφτῶν τοῦ καπετὰν Πάνου, αἱ καθ' ὅλου ἀγωνιστικαὶ προσπάθειαι δὲν νοοῦνται διακοπεῖσαι εἰς τοὺς: Βράκαν καὶ Ντόκον μετὰ τὴν χηρείαν τοῦ ὑπ' αὐτοὺς ἀρματολικίου.

Ἐν ἀλληλοσυναρτήσει πρὸς τὸ γενικώτερον κλίμα τὸ ἐπικρατοῦν εἰς τὴν ἐγγὺς περιοχὴν τοῦ Ὀλύμπου καὶ τῶν Χασίων ἀρχομένου ἰδίως τοῦ ΙΘ' αἰῶνος, δύο Βλατσιοῦται: ὁ Ἰ. Φαρμάκης καὶ ὁ Γ. Ζάγλας θὰ ἐξέλθουν ἀνεπιστρεπτὶ τῶν ὀρίων τῆς Βλάτσης ὡς ἀγωνισταὶ τῆς ἐλευθερίας, ἐντασσομένοι εἰς τοὺς ἐκπροσώπους τοῦ συγκεκριμένου ἤδη ἀγῶνος ὑπὲρ τῆς ἐθνικῆς ἀποκαταστάσεως. Ἀρχομένου τοῦ αἰῶνός μας καὶ ὑπὸ τὴν πρόσθετον ἀπειλὴν κινδύνων ἰδιομόρφων εἰς βάρος τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Μακεδονίας τρεῖς κυρίως Βλατσιοῦται, ἐξ ὧν οἱ δύο ὀπλαρχηγοὶ μαχόμενοι θὰ ἐκπροσωπήσουν ἐπαξίως τὴν ἀντίστασιν καθ' ὃ μέρος ἀφεώρα εἰς τὸν ἐντόπιον παράγοντα.

Τὴν σταδιοδρομίαν τῶν ἀνωτέρω ἐκλεκτῶν ἀγωνιστῶν θυσιασθέντων κατὰ τὰς σημαντικωτέρας περιόδους τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν ἱστορίας, ἤτοι τὴν πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821 καὶ κατ' αὐτὴν ὡς καὶ κατὰ τὸν Μακεδονικὸν ἀγῶνα θὰ παρακολουθήσωμεν δι' ὄσων στοιχείων κατέχομεν, ἀναλυτικώτερον τοῦ Ἰ. Φαρμάκη, ἐπιμένοντες εἰς τὰ τῆς πατρίδος των πρωτίστως δεδομένα τὰ προκαλέσαντα τὴν μεταλλαγὴν τοῦ βίου τῶν ἰδίων καὶ τῶν οἰκογενειῶν των.

Παραλλήλως πρὸς τοὺς ἐπωνύμους τούτους ἐκπροσώπους τῆς ἐθνικῆς ιδέας ἐκρίθη χρήσιμος ἢ σύνθεσις ἰδίου κεφαλαίου περιλαμβάνοντος γενικὰ τινα σχετιζόμενα πρὸς τὰς δυνάμεις ἀμύνης τὰς περισσότερον μονίμους, αἱ ὁποῖαι συνεῖχον τὴν Κοινότητα ὡς ὁμάδα, ἄνευ τῶν ὑπηρεσιῶν τῶν ὁποίων ἢ συντήρησις αὐτῆς (τῆς Κοινότητος) ἐπὶ μακρὸν ἴσως θὰ ἦτο προβληματικὴ, ἂν μὴ ἀδύνατος. Τὰς δυνάμεις ταύτας ἀποτελοῦσας τὴν συνεχῆ ἀξιόμαχον φρουρὰν καὶ ἀντιπροσωπευομένας ἀπὸ ἀνωνύμους κατὰ τὸ πλεῖστον ἀγωνιστὰς ὠνομάσαμεν ὑπερασπιστὰς.

Ἀπήχησιν τῆς ἐν γένει μαχητικότητος καὶ τοῦ ἀδουλώτου πνεύματος νομίζω ὅτι ἀπέδωσεν ἡ γνωστὴ ἀνὰ τὴν εὐρεῖαν ἑκτασιν τοῦ δυτικομακεδονικοῦ χώρου χαρακτηριστικὴ προσωυμία «τὸ ἡρωϊκὸν Μπλάτσι», καθὼς καὶ τὸ ἐπιγραμματικὸ στιχάκι «ἢ Σιάτιστα ἔχει τὸ φλουρί, τὸ Μπλάτσι τὸ ντουφέκι», διατυπωθέντα κατὰ τινα ἴσως ὑπερβολήν, κατὰ τὸ πιθανώτερον ὅμως διὰ τῆς ἐπισωρεύσεως ἐντυπώσεων ἐξ ἀνδραγαθημάτων τῶν ἀγωνιστῶν κ.λ., μέχρι τῶν θυσιῶν τοῦ ἀπλοῦ ἀγγελιοφόρου ἢ τοῦ κοινοῦ τζιομπάνου Βλατσιώτου.

1. Πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821 καὶ κατ' αὐτήν

α'. Περὶ τῆς οἰκογενείας καὶ τοῦ ἀγωνιστοῦ Ἰωάννου Φαρμάκη

Ἡ οἰκογένεια Φαρμάκη ἤτο ποτε ἐκ τῶν ἀξιολόγων τῆς Βλάχης, διὰ τὴν ἐμπλοκὴν ὅμως τοῦ ἐκ τῶν μελῶν τῆς Ἰωάννου κυρίως εἰς τὰ κλεφταρματορικὰ καὶ τὰ ἐθνικοαπελευθερωτικὰ ἐκτὸς τοῦ κατατρεγμοῦ καὶ τῶν ζημιῶν, τὰς ὁποίας ὑπέστη, δὲν ἀπέφυγε κατ' ἀνάγκην καὶ τὸ ξεκλήρισμα ἐκ τῆς ἐστίας τῆς, καταλιποῦσα ἐν αὐτῇ μόνον ἔχνη τινὰ τῆς ζωῆς τῆς καὶ συντρίμματα ἀναμνήσεων εἰς τοὺς χωριανούς.

Ἀφετηρίαν ὑπάρξεως τῆς οἰκογενείας ἐν Βλάχῃ προσδιορίζει ἡ μνεία δύο ὀνοματεπωνύμων Φαρμακαίων εἰς προγαμιαῖον σύμφωνον ἔτους 1795. Ἐνας Στέργιος δηλαδὴ Φαρμάκης καὶ ὁ Ἰωάννης Στεργίου Φαρμάκη ἐμφανίζονται ὑπογράφοντες ὡς μάρτυρες προικοσύμφωνον συντασσόμενον ἐν Σιατίστη τὴν 20 Μαΐου τοῦ ἔτους τούτου (1795) καὶ περιέχον καταγραφὴν προικῶν κινητῶν τῆς Ἀγνῆς, γυναικαδέλφης τοῦ Σιατιστέως Χατζῆ Κώνστα Παπαγεωργίου, ὑπανδρευομένης τὸν Δημήτριον Χατζῆ Κώσταν, Βλατσιώτην, τὸν μετέπειτα Γραμματικόν, περὶ οὗ βλ. ἄνωτέρω εἰς τὸν βίον Δημητρίου Γραμματικοῦ.

Ἐξ ἐτέρου ἐγγράφου πωλητηρίου τοῦ ἐπομένου ἔτους 1796, Μαΐου 25, ἐν «Μπλάτση» συνταχθέντος, σημαντικὸν στοιχεῖον παρέχεται διὰ τῆς ἀπλῆς μνείας σπιτιοῦ τοῦ Στεργίου Φαρμάκη συνορεύοντος κολλητὰ μετὰ τόπου Βλατσιώτισσας πωλουμένου πρὸς τὸν Δημήτριον ἐπίσης Χ' Κώνστα¹.

Οὕτω εἰς τὸ ἐξ ἄλλων πηγῶν σκότος διὰ τῶν ὡς ἄνωτέρω λαμβανομένων πληροφοριῶν προσδιορίζεται ἐκτὸς τῆς παρουσίας δύο Φαρμακαίων μετὰ τῆς συγγενικῆς αὐτῶν σχέσεως, ὁ Ἰωάννης τοῦ Στεργίου υἱός, καὶ ἡ συμμετοχὴ τῆς οἰκογενείας Φαρμάκη εἰς ἔγγειον κυριότητα ἐντὸς τοῦ συνοικισμοῦ Βλάχης, συνεπῶς καὶ ἡ καταλογὴ τῆς οἰκογενείας εἰς τὰς ἐχούσας ὑποχρεώσεις καὶ δικαιώματα ἐντὸς τοῦ χώρου τῆς Κοινότητος, γεγονὸς πολλῆς σημασίας διὰ τὸ ἔκπαλαι ἰδιόρρυθμον σύστημα εἰσόδου καὶ διαμονῆς, τὸ καλοκαίρι μόνον, οἰκογενειῶν ποιμένων ἐντὸς τοῦ συνοικισμοῦ τῶν γηγενῶν ἐπὶ ἐνοικίῳ

1. Μακεδονικά 4 (1955-60) 169-171.

καὶ εἰς τὰ ξεχειμαδιὰ Θεσσαλίας καὶ Χαλκιδικῆς. Εἰδικώτερον δὲ προσδιορίζεται ἡ θέσις τοῦ σπιτιοῦ Φαρμάκη, τοῦ Στέργιου καὶ τοῦ υἱοῦ Ἰωάννου

Εἰκ. 17. Ὁ Ἰωάννης Φαρμάκης

ἐν σχέσει πρὸς τὸν πωλούμενον τόπον, ἦτοι κάτω τοῦ Γραμματικοῦ (Δ. Χ'' Κώστα) καὶ ἄνω τοῦ Στέργιου Φαρμάκη, εἰς τὸν ἐνδιάμεσον χῶρον, ὅπου ἐνθυμοῦνται οἱ γεροντότεροι ὅτι ὁ Γραμματικὸς εἶχεν ἰδιαιτέρον παράρτημα (ὡς ἀχυρῶνα). Ἡ παρατήρησις αὕτη εἶναι πολὺ χρήσιμος καὶ διὰ τὴν ἄγνοιαν τῶν πλείστων ἐκ τῶν συγχωριανῶν περὶ τοῦ ποῦ ἐντὸς τοῦ συνοικισμοῦ εὑρίσκετο τὸ σπίτι τοῦ Φαρμάκη, ἀλλὰ καὶ πρὸς πίστωσιν καὶ ἐπαλήθευσιν ὅσων οἱ ἄμεσοι γείτονες διέσωζον ἐξ ἀναμνήσεων τῶν γεροντοτέρων¹.

1. Ἡ διερεύνησις τῆς ἱστορίας τῆς οἰκογενείας πέραν τοῦ 1795 εἶναι ὀλισθηρὰ καὶ ἐπισφαλῆς. Οὕτω προκειμένου περὶ τῆς προελεύσεως τῆς οἰκογενείας διασώζονται μὲν ἀναμνήσεις τινές, ἀλλ' ὁ ἔλεγχος τῶν στοιχείων κατὰ τὰς παραλλαγὰς δὲν φαίνεται ἀποδοτικὸς

Ἐκ τῆς ὑπάρξεως σπιτιοῦ Στεργίου Φαρμάκη ἐν Βλάτση τὸ 1796 δύναται νὰ συναχθῆ τὸ περὶ γεννήσεως τοῦ Ἰωάννου ἐν Βλάτση καὶ τοῦτο οὐχὶ μετὰ βεβαιότητος, ὅπως ἐκ τῆς ἀπλῆς ὁμολογίας περὶ τῆς ἡλικίας του κατὰ τὸν χρόνον μνήσεώς του εἰς τὴν Φιλικὴν Ἐταιρείαν (45 ἐτῶν τὸ 1817) ὑπελογίσθη ὁ χρόνος τῆς γεννήσεώς του (1772), ἄνευ κωλύματός τινος ἐκ τοῦ ἐγγράφου τοῦ 1795, ἐφ' ὅσον ἠδύνατο νὰ παρίσταται ὡς μάρτυς ἄγων τότε τὸ 23 ἔτος. Ὁ προσθέσας τὸ Γεώργιος ὡς ὄνομα πατρὸς τοῦ καπετὰν Γιαννάκη ἦτο ὑποχρεωμένος νὰ ἄρῃ τὸ μεμαρτυρημένον ἐκ πηγῆς τῶν χρόνων ἐκείνων «Ἰωάννης Στεργίου» δι' ἀμαρτύρου διευρύνσεως τοῦ συγγενολογίου Φαρμάκη μὲ πρῶτα ἐξαδέλφια ὁμώνυμα ἢ ἄλλως πως. Κατ' ἀκολουθίαν δὲν ἤμπορεῖ νὰ γίνῃ ἀποδεκτόν, ἄνευ ἐλέγχου, τὸ ἄλλοθεν ἀμάρτυρον ὄνομα Γεώργιος ὡς πατὴρ τῆς ὡραίας κόρης Φαρμάκη τῆς ζητηθείσης διὰ τὰ χαρέμια τοῦ Ἀλῆ πασιᾶ κατὰ τὴν διασκευὴν τοῦ Γ. Μόδη (Μακεδ. Ἱστορ.), Ἀθῆναι 1920, σ. 36-48), μὴ παραλειπομένης ἐνταῦθα τῆς ἐκ παραδόσεως τῆς γειτονιαῆς μας μνείας περὶ τοῦ ὅτι ὁ Γιαννάκης εἶχεν ἀδελφὸν Γεώργιον ὀνόματι φονευθέντα εἰς μάχην «αὐτοῦ κατὰ τὸ Βελιγράδι, σ' ἓνα μέρος Ντόγτσιλάρ λεγόμενον».

εἰς ἀκρίβειαν. Ἐπειδὴ ὁμως καὶ τὰ ἀπίθανα σήμερον εἶναι δυνατόν νὰ ἀποδειχθοῦν καὶ ἐν μέρει ἀληθῆ ἀπὸ τινος πηγῆς ἀγνώστου εἰς ἡμᾶς ἢ εἰς ἄλλον ἔχοντα μείζονα ἡμῶν παρασκευὴν, δὲν ἐφάνησαν παραλειπτέα: Οἱ Φαρμακαῖοι κρατοῦσαν ρίζα ἀπὸ τὸ Φαρμάκι, χωρὶς περιφερείας Σαρανταπόρου Ἐλασσόνος. Χάλασέ ποτε τὸ χωριὸ αὐτὸ καὶ οἱ Φαρμακαῖοι ἐπίασαν πρὸς ξέμακρα καὶ πρὸς ἐπάνω, τὸ Βλάτσι. Τὸ Φαρμάκι ὡς χωριὸ τῆς Ἐπαρχίας τοῦ Δεσπότη Ἐλασσόνος βλ. εἰς μονὴν Ζάμπορδας μεταξὺ 1534-1692 μὲ διακοπὴν ἀφιερωτῶν ἐφεξῆς. Χαλασμόν τοῦ χωριοῦ εἶχεν ἀκουστὰ γραῖα Βλατσιώτισσα (ἢ Δεσπούλου Τσιουκριᾶ) ἀπὸ ἐκεῖνες ποὺ κατέβαιναν εἰς τὰ ξεχειμαδιὰ τῆς Θεσσαλίας καὶ διὰ τὸ ὄνομα συνέφυρε καὶ τὴν μετοικεσίαν τῆς οἰκογενείας Φαρμάκη εἰς τὸ Βλάτσι. Προκειμένου περὶ τῆς προελεύσεως τοῦ ἐπωνύμου ἐκ χωρίου δὲν δύναται νὰ εἶναι βέβαιον (παρὰ τὰ γνωστά: Βλαχάβας, Γκούρας, Σούλης, Λιδωρίκης, Πάτρας κ.λ.), διότι τὸ Φαρμάκης ἀπαντᾶται πολλαχοῦ καὶ εἰς τὸ σαρακατσιάνικο τσελνικᾶτο. Ἐπώνυμον Φαρμακιώτης καὶ οἰκογένεια -ιώτη κτηνοτροφικὴ, ἄσχετος πρὸς τὴν παλαιὰν τοῦ Φαρμάκη, ὑφίσταται ἐν Βλάτση.

Ἡ κατὰ τὴν ἰδίαν γραῖαν καὶ κατὰ τὸν ἰσχυρισμὸν ἄλλων προέλευσις καὶ καταφυγὴ εἰς Βλάτσην καὶ τῶν Καλιαντεραίων ὀφείλεται, ὡς φρονοῦμεν, πρῶτον εἰς τὴν ἀνάμνησιν περὶ τοῦ ὅτι οἱ Καλιαντεραῖοι ἦσαν Χάσιῶτες (ἓνας Θεόδωρος ἀπὸ τὰ Χάσια διωκόμενος ἐπίασε τὸ Βλάτσι) καὶ δεύτερον εἰς τὴν γειτονίαν τῶν οἰκογενειῶν ἐντὸς τοῦ ἀρχικοῦ οἰκισμοῦ, ὅπου εἶχον κατελημμένον χώρον εὐρὺν καὶ σχεδὸν ἴσον εἰς ἕκτασιν καὶ σχῆμα, οἱ ἐξώπορτές μας ἀντικρυστές κ.λ. Ἀλλ' ὁ προτιθέμενος νὰ ἀποδεχθῆ τὴν παράδοσιν ἀνάγκη νὰ ἄρῃ κωλύματα: 1) τὸ γεωργικὸν τῆς ἐγκαταστάσεως τῶν Καλιαντεραίων ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ ὀργανωμένον τσελνικᾶτον τῶν Φαρμακαίων, 2) τὴν σχέσιν συνδέσεως τῆς εἰκόνος τοῦ πολιοῦχου Ἀγίου Μάρκου μὲ τὸ παλαιοχώρι τοῦ Πεκρεβενίκου μὲ τὸ ὑφιστάμενον εἰκονοστάσι εἰς ἐν τῶν παραρτημάτων τῶν σπιτιῶν μας κ.λ., ἐν οἷς καὶ τὰς ἐπιγαμίας μετὰ γεωργῶν γηγενῶν.

Διασώζονται καὶ ἄλλαι ἀναμνήσεις περὶ προελεύσεως τῶν Φαρμακαίων ἐκ τῆς Πίνδου κατὰ τὴν οὐχὶ ἀσυνήθη μεταλλαγὴν καλοκαιρινῶν βοσκοτοπίων τοῦ τσελνικᾶτου πρὸς

Εἰς τὴν αὐτὴν, ἐκ πηγῆς πιστουμένην, περίοδον περὶ τῆς οἰκογενείας Φαρμάκη ἐν Βλάτση καὶ τῶν κατ' αὐτὴν, μελῶν κ.λ., ἀναφέρεται καὶ ἡ πολυτιμος πληροφορία τοῦ Νικολάου Κασομούλη περὶ τῆς μητρός του. Περιλαμβάνεται αὕτη ὡς συμφραζόμενον μὲ ὅσα περὶ μετοικεσίας τοῦ πατρός του μετὰ τῆς μητρός του καὶ τοῦ ἰδίου, νηπίου τότε ἐν Βλάτση, ὡς καὶ περὶ προσκολλησεώς του (τοῦ πατρός του Κωνσταντίνου) εἰς τὸν Ἰωάννην Φαρμάκην, θεῖον τῆς μητρός του, μετὰ τὰ θλιβερά γεγονότα τῆς Κοζάνης μεταξὺ τῶν ἀντιμαχομένων μερίδων: Αὐλιώτου (σουλτανικοῦ τὰ φρονήματα) καὶ Κοντορρούση (ἀληπασιαδικοῦ), τὰ ὁποῖα ὁ Ν. Κασομούλης ἀνάγει εἰς τὸ ἔτος 1795.

Λαμβανομένου ὅμως ὑπ' ὄψιν τοῦ ἤδη ἀναμφισβητήτου περὶ γεννήσεως τοῦ Νικολάου (Κασομούλη) τὸν Αὐγούστον (20) τοῦ 1795 ἐν Κοζάνη¹, ἡ αὐτὴ χρονολογία (ἀορίστως πως) πρὸ ἢ μετὰ τὴν γέννησίν του δὲν συμφωνεῖ μὲ τὰ ἄλλοθεν σαφῶς καθωρισμένα χρονολογικῶς γεγονότα, τὰ λαβόντα χώραν μετὰ τὸν Μάϊον τοῦ 1797², ἦτοι μὲ τὰ περὶ φονικῆς ἐντὸς τῆς πόλεως Κοζάνης συμπλοκῆς τῶν ἀντιμαχομένων (καὶ Ἀλβανῶν) καὶ σωτηρίας τινῶν ἐκ τῶν ἀποδρασάντων ὀπαδῶν τοῦ Αὐλιώτου, εἰς οὓς κατελέγετο καὶ ὁ πατήρ του, ὀπαδὸς τοῦ φονευθέντος ἀρχηγοῦ Αὐλιώτου.

Δυσχέρειαν προσδιορισμοῦ παρέχει καὶ ἡ πληροφορία του ἐκ τῆς διατυπώσεως «προσκολληθεῖς εἰς τὸν Ἰωάννην Φαρμάκην». Τί εἶδους προσκόλλησιν ἔκαμεν εἰς τὸν 23ετῆ ἢ 25ετῆ Ἰωάννην, τὸν θεῖον τῆς γυναικός του; Κατὰ τὸ πιθανώτερον ἐπιφανείας κατωτέρας καὶ δὲν τὴν ἀναφέρει. Δὲν ἀναφέρει ἐπίσης τὸ γένος τῆς μητρός του, ὅθεν θὰ ὑποβοηθούμεθα εἰς ἄλλας διαπιστώσεις. Δὲν τὸ ἐνθυμεῖτο; Αὐτὰ τὰ ἐκ Κοζάνης-Βλάτσης, ἤμπορῶ νὰ παρατηρήσω, τὰ ἔγραψε μετὰ παρέλευσιν πολλῶν ἐτῶν καὶ εἰς ἰδιαιτέραν μάλιστα προσθήκην εἰς τὰ «ἀρματολικά» του³. Τὸ ἔτος 1795 δὲν ἦτο αὐθαίρετον, ἀλλ' ἀνεφέρετο εἰς τὸν χρόνον ἐπιστροφῆς τοῦ Αὐλιώτου εἰς Κοζάνην μετὰ 14 ἐτῶν ἀπουσίαν εἰς Πέστην λόγῳ κατατρεγμοῦ του διὰ τὰ γκοτζαμπασλίκια⁴.

τοὺς μέσους ὄρεινους ὄγκους τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας, Σινιάτσικου-Βίτσι πρὸς Πρέσπες. Κατὰ ταύτας ἡ οἰκογένεια Φαρμάκη προέρχεται ἀπὸ τὴν Βωβοῦσαν (πλησίον τοῦ Μετσόβου), ὅθεν καὶ ἡ οἰκογένεια Ζήκα, μεθ' ἧς ἦλθεν εἰς ἐπιγαμίαν. Βλ. εὐθὺς κατωτέρω καὶ τὴν σημείωσιν διὰ τὴν Βαγγελίτσου Φαρμάκη τὴν ὑπανδρευθεῖσαν τὸν Ἀδάμον Ἐξάρχου ἐκ Σαμαρίνης. Ἀπὸ τὴν Βωβοῦσαν κρατᾷ καὶ τὸ τραγούδι εἰς τὸν τρανὸν χορὸν τῶν κτηνοτρόφων (ἄγνωστον εἰς τοὺς γηγενεῖς): «Ἄιντε ἐσεῖς Τσαλαπανιῶτες, ὅπου πᾶτε μόν' παίεστε τοῦ χουριό μας δὲν πατιέτι» κ.λ., τοῦ ὁποίου παραλλαγή ἐξυμνεῖ τὸν ἐκ Βωβοῦσης ἀρματολὸν Νικόλαον Δούβλην. Τσαρχπανά: γειτονικὸν χωρίον, παλαιόν. Βλ. Λαμπρίδου, Ἡπειρ. Μελετήματα, Ζαγοριανά, μέρος Β', Ἀθῆναι 1889, 39, 41, 55, 56, στήμ. 1.

1. Βλ. Ν. Π. Δελιαλῆ, «Ἡ ἰδιόγραφος διαθήκη τοῦ Νικολάου Κ. Κασομούλη», εἰς Δελτ. Ἱστορ. Ἐθνολ. Ἐταιρ. 14 (1960) 316, 318.

2. Π. Λιούφη, Ἱστορ. Κοζ., 75-76.

3. Ἐνθυμήματα, Α', 28 τοῦ χειρογρ., ν' τῆς ἐκδόσεως.

4. Λιούφη, ἔ.ἀ., 70.

Ἡ προσκόλλησις τοῦ πατρὸς Κωνσταντίνου εἰς τὸν Ἰ. Φαρμάκην δύναται νὰ ἔχη σχέσιν μὲ ἄλλην πληροφορίαν τοῦ 1817, χρόνου μύσεως τοῦ Φαρμάκη εἰς τὴν Φιλικὴν Ἑταιρείαν μακρὰν τῆς Βλάτσης εὐρισκομένου ἀπὸ ἐτῶν. Εἰς τὸν κατάλογον δηλαδὴ τῶν μελῶν τῆς Φιλικῆς «ὁ ἐκ τῆς κώμης Μπλάτζι» καπετὰν Ἰ. Φαρμάκης εἶχε χρηματίσει ἐκεῖ (εἰς Βλάτσην) «ἐξουσιαστῆς καὶ διοικητῆς τῆς πολιτικῆς καὶ πολεμικῆς»¹. Τὸ «καὶ πολεμικῆς» ἄγει κατ' ἀνάγκην εἰς τὴν ἀποδοχὴν ὅτι κατεῖχε καὶ τὸ ἄρματολίκι, εἰς ὃ θὰ εἶχε θέσιν καὶ ἡ προσκόλλησις τοῦ Κ. Κασομούλη φυγάδος ἐν ὄπλοις ἐκ Κοζάνης. Ἄλλ' ὁ ἴδιος ὁ Νικ. Κασομούλης δὲν θὰ ἐγνώριζεν ἢ δὲν θὰ εἶχεν ἀκούσει ὅτι ὁ θεῖος τῆς μητρὸς του ἦτο ἄρματολός; Ἐπειτα σαφῆς εἶναι εἰς τὴν διατύπωσίν του ὅτι μετὰ τὸν φόνον τοῦ Βράκα καὶ Δόκου «Μπλατζιωτῶν» ἔκτοτε ἔμεινε χηρεύουσα ἡ θέσις των (ὡς ἄρματολῶν τῆς περιοχῆς) πέραν τοῦ ποταμοῦ Βίστριτζας (Ἀλιάκμονος). Διὰ ταῦτα καὶ ὅ,τι ἐγράφη ὑπὸ τινων περὶ Γεωργίου Φαρμάκη ὡς πατρὸς τοῦ Ἰωάννου, ὡς ἀρχηγοῦ τοῦ ἄρματολικίου τῆς περιοχῆς τῆς πέραν τοῦ Ἀλιάκμονος καὶ ὡς συμμετασχόντος μετὰ τοῦ Ζιάκα εἰς τὰ Ὀρλωφικὰ μετὰ σώματος Μακεδόνων πολεμιστῶν κατελθόντων εἰς Πελοπόννησον κ.λ., ἔχει ἀνάγκην τεκμηριώσεως.

Προκειμένου περὶ τοῦ, ἀσφαλῶς κατὰ παράδοσιν, θεσμοῦ τοῦ προεστοῦ τῆς Κοινότητος ἀπὸ τοῦ 1806 καὶ ἐφεξῆς ἀνελλιπῶς παρακολουθοῦμεν τὰ πρόσωπα ἐπὶ δεκαετίας. Πάντως κατ' ἀμφοτέρα τὰ σκέλη τῆς ἀσκήσεως τῆς ἐξουσίας ἦτο ἐκ τῶν ὧν οὐκ ἄνευ πρωταρχικὸν τὸ τῆς πολιτογραφήσεως οὕτως εἰπεῖν τῆς οἰκογενείας ἐν Βλάτση κατὰ τὰ ἐξ ἀρχῆς λεχθέντα. Διότι, ἐὰν ὁ Γιαννάκης ἦτο «ἀρχιποιμὴν», ὡς γράφει ὁ Κασομούλης, ἦτοι τσέλνικας μὴ κατοικῶν χειμῶνα καλοκαίρι ἐν Βλάτση, θὰ ἦτο ἀνέφικτος ἢ ἄσκησις ἐξουσίας καὶ ἀπαράδεκτος διὰ τοὺς γηγενεῖς, τοὺς κυρίους τοῦ τόπου, ὡς ἐπιμαρτυρεῖται καὶ ἐκ τῶν ἐφεξῆς κατὰ παράδοσιν συνηθειῶν εἰς τὴν διοίκησιν τῶν κοινοτικῶν τῆς Βλάτσης. Διὸ καὶ κατὰ παρέκκλισιν εἶναι ἀνάγκη νὰ δεχθῶμεν ὅτι ὁ ἀρχιποιμὴν Ἰωάννης Φαρμάκης κατὰ τὴν θητείαν του ὡς προεστοῦ (ἢ ἄρματολοῦ) παρέμεινεν ἐν Βλάτση (τὸν Ἰανουάριον, χειμῶνα καιρὸ, τοῦ 1808 δραπετεύει πόθεν;), τῆς φροντίδος τῶν ποιμνίων του εἰς Θεσσαλίαν διὰ ξεχείμασμα ἐμπιστευομένης εἰς τοὺς συγγενεῖς του κ.λ. Δικαιολογεῖται ὅθεν ὡς μὴ ἀσφαλῆς καὶ ἡ σημείωσις τοῦ ἰδίου Κασομούλη περὶ σκηνιτῶν τσελιγκάδων, εἰς τὰ παραδείγματα τῶν ὁποίων κατέλεγε καὶ τὸν Φαρμάκην, ἀποσβεσθεῖσα ὑπὸ τοῦ ἰδίου (σελ. 133 τοῦ χειρογράφου, ἐκδ. σελ. 105, σημ. 3).

Ὅπως δὴποτε ἐκ τῶν ὄσων διέσωσεν ἡ γειτονιά μας ἀναμφισβήτητον πρέπει νὰ θεωρῆται ὅτι ὁ Γιαννάκης εἶχεν ἐξουσίαν τινὰ στὸ χωριὸ καὶ κατὰ

1. Βλ. Μέζα, Οἱ Φιλικοὶ. Κατάλογος τῶν μελῶν τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας ἐκ τοῦ ἀρχείου Σέκερη, Ἀθῆναι 1937, 4, ἀριθ. 17.

πὼς ἔλεγεν ὁ ὁμώνυμος πάππος μου (στὴ μάνα μου), «καὶ δικάζει καὶ φυλάκωνε στὴν Κούλια του καὶ εἶχε καὶ φάλαγγα».

Κατὰ τὰ ἀνωτέρω διὰ τὴν συντήρησιν τῶν ποιμνίων τῶν Φαρμακαίων κατ' ἀναστροφὴν μετατοπίσεως βοσκοτοπίων, χειμερινῶν ἀνὰ ἑξάμηνον πρὸς Δαμάσι Θεσσαλίας, καὶ διὰ τὴν ἄσκησιν τῆς ἐξουσίας ἐν Βλάτση παρὰ τοῦ Ἰ. Φαρμάκη ἀπητοῦντο ἱκανότητες εἰς χρόνους μάλιστα λίαν ταραχώδεις, ὡς οἱ τοῦ τέλους τοῦ 18ου καὶ ἀρχῶν τοῦ 19ου αἰῶνος, ὅταν ἡ μὲν κλεφτουριά τῶν Χασίων καὶ τοῦ Ὀλύμπου εὐρίσκετο εἰς ἔντονον δρᾶσιν, καθ' ἃ γνωρίζομεν, ὁ δ' Ἀλῆς πασιᾶς προωθούμενος διὰ τῶν ὀργάνων του πρὸς ἐδραίωσιν τῆς ἐπικυριαρχίας του ἐπάτασσε πάντα ἀντιφρονοῦντα ἢ ἀπειθαρχοῦντα. Ἡ περίπτωσις τῆς Κοζάνης (Αὐλιώτου-Κοντορρούση), χωρὶς νὰ εἶναι μοναδική, εἶναι χαρακτηριστικὴ καὶ διὰ τὴν καταφυγὴν τοῦ Κ. Κασομούλη εἰς Βλάτσην, ὅπου θὰ κατέφευγον καὶ κλεφταρματολοὶ μετὰ τῶν ποιμνίων τῶν Βλατσιωτῶν καὶ τῶν Φαρμακαίων κατὰ τὸ μέχρι τῶν ἡμερῶν μας συνηθέστατον σύστημα συνδρομῆς καὶ περιθάλψεως, πολλάκις ἐξ ἀνάγκης καὶ φόβου.

Εἰς τὰς ὡς ἄνω συνθήκας περιβάλλοντος ἡ ἐμπλοκὴ τοῦ Ἰ. Φαρμάκη εἰς συνωμοτικὰς ἐνεργείας ἦτο ἀναπόφευκτος. Τῆς μεταπτώσεως ὅμως αὐτοῦ εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν διωκτέων παρὰ τῶν ὀργάνων τοῦ Ἀλῆ τὰ λεπτομερειακὰ εἶναι πολὺ θολὰ μεμειγμένα μὲ ἀναξίας διαφωνίας προσωπικῶν (διὰ διαφορὰν π.χ. τόπου ἐγγὺς καὶ ἄνω τοῦ Φαρμάκη).

Ἐκ μεταγενεστέρας πηγῆς μανθάνομεν ὅτι ὁ Ἰ. Φαρμάκης ἦτο «διακεκριμένος ἐχθρὸς τοῦ Ἀλῆ πασιᾶ», ἐκ τῆς αὐτῆς καὶ τὸν χαρακτηρισμὸν του ὡς διασήμου ἀντάρτου, προφανῶς προερχόμενον ἀπὸ τὴν γνῶσιν τῆς καθ' ἕκαστα δράσεώς του ὡς κλέφτου.

Ἀπὸ πότε ὅμως ὁ Ἰ. Φαρμάκης, ἀρχιποιμὴν καὶ ἐξουσιαστῆς καὶ διοικητῆς ἐν Βλάτση ὦν μεταλλάξας βίον εὐρέθη μακρὰν τῆς Βλάτσης; Τὴν πρώτην πληροφορίαν μᾶς παρέχει ὁ D. Ρορονιέ. Οὗτος γράφει¹ ὅτι ὁ Φαρμάκης (πατὴρ τῆς Νούλας) μὲ τὸν συγχωριανόν του Ζάγλαν καὶ ἀρχηγὸν τὸν Γεωργάκη Ὀλύμπιον μὲ ἑπτὰ συντρόφους ἦλθον εἰς βοήθειαν τῶν ἐπαναστατησάντων Σέρβων καταταχθέντες εἰς τὸ στράτευμα τοῦ χαϊδούκ Βέλκου. Μὴ ἔχοντες οὐδὲν στοιχεῖον πρὸς ἀμφισβήτησιν τῆς πληροφορίας ταύτης τοῦ Ρορονιέ ἤμποροῦμεν νὰ συμπεράνωμεν περὶ τῆς δραστηριότητος τοῦ Ἀλῆ πασιᾶ εἰς τὴν περιοχὴν τῶν πατρίδων τῶν διωχθέντων. Μετὰ διετίαν, ἦτοι τὸ 1806, τὸ Βλάτσι ἀπὸ κεφαλοχώρι γίνεται τσιφλίκι τοῦ Ἀλῆ. Ἐπάνοδον τοῦ Φαρμάκη εἰς τὴν πατρίδα του σημαίνουν, ὅσα γράφει ὁ Κασομούλης (σ. 70) περὶ τοῦ Γιαννάκη Φαρμάκη συμβάντα τὸ 1808. Τὸν Ἰανουάριον δηλαδὴ τοῦ ἔτους τούτου — ὁ προσδιορισμὸς τοῦ μηνὸς ἀξιοπρόσεκτος — οἱ Λαζαῖοι καὶ οἱ Τζιαραῖοι ἐπεκτείνοντες τὸ πνεῦμα ὀργανώσεως νέου ἐπαναστατικοῦ κι-

1. O *Cincarima*, 24-25, 252-253.

νήματος «καὶ εἰς τοὺς σημαντικωτέρους ἐβοήθησαν ... εἰς τὴν δραπέτευσιν τοῦ περιφήμου ἀρχιποιμένος Γιαννάκη Φαρμάκη». Εἰς τὴν φυγὴν ταύτην τοῦ Φαρμάκη πρέπει νὰ ἀναφέρεται καὶ κάποιος περιορισμένος λόγος, καθ' ὃν ἐκ τοῦ Πεκρεβενίκου (παλαιοχωρίου) ὁ Φαρμάκης με δύο ἄλλους ἔπιασαν αὐθημερὸν κονάκι εἰς τὸ ἄνω τῶν Σερβίων, δεξιά, χωρίον Καλντάδες ἢ Ράχοβον εἰς ὑπάρχουσαν ἐκεῖ συγγενικὴν τοῦ ἐνὸς τῶν συντρόφων οἰκογένειαν. Τὸ γεγονός τοῦτο τῆς δραπέτευσως — ὑπονοοῦνται ἐνέργειαι τοῦ Φαρμάκη κατὰ τοῦ Ἀλῆ ὡς καὶ ἐνημερότης τῶν Λαζαίων καὶ Τζιαραίων εἰς τὰς προθέσεις κατὰ τοῦ Φαρμάκη — συμπίπτει μὲ τὸν ἐπαναστατικὸν εἰς Ὀλυμπον καὶ Χάσια ὄργανον τὸν ἐνταθέντα ἀρχομένου τοῦ 1808, τὴν ἀποστολὴν Ρώσων ἐκ Σερβίας εἰς τὸν Ὀλυμπον, τὴν σύγκλησιν συνόδου καπεταναίων περὶ τὰ μέσα Φεβρουαρίου τοῦ 1808 ὑπὸ τοῦ Παπᾶ Εὐθυμίου Βλαχάβα, τὸν καθορισμὸν ἡμέρας ἐνάρξεως ἐπαναστάσεως τὴν 29 Μαΐου, τὴν ὑψωσιν σημαίας ἐπαναστάσεως ὑπὸ τοῦ Παπαευθύμη τὴν 5 Μαΐου¹ μὲ συμμετοχὴν καὶ τοῦ Φαρμάκη κατὰ τὴν περιεκτικὴν διατύπωσιν τὴν ἐν τῷ ὑπομνήματι τοῦ Φιλικοῦ Ξάνθου «ἀποκτήσας (ὡς συνεργὸς ὁ Φαρμάκης) ἐπ' αὐτοῦ (τοῦ περιφήμου δηλ. Εὐθυμίου Βλαχάβα) καὶ εἰς ἄλλας περιστάσεις μεγάλην ἐπιρροὴν εἰς τὴν Ρούμελην...»².

Ἡ κατὰ τὸ 1808 ἀπομάκρυνσις τοῦ Ἰ. Φαρμάκη ἐκ Βλάτσης φαίνεται ὅτι ἦτο ὀριστικὴ. Ἡ ἐχθρα του μὲ τὸν Ἀλῆ πασιᾶ ἦτο βαθυτάτη, διὸ καὶ προὔτιμησε νὰ ὑπηρετήσῃ προσωρινῶς τὸν Ἰσμαήλ μπειη τῶν Σερρῶν (φρούριον Θεσσαλονίκης, ἀρματολίκι Καλαμαριάς)³ ὡς ἔπραξε καὶ μερὶς ἄλλων ἀρματολῶν (Τζιαραῖοι, Μπζιωταῖοι, ὁ Γούλας Δράσκος (εἰς Σέρρας ἀπὸ 1813-1816) κ.λ.) μὴ ὑποκυψάντων εἰς συμβιβασμὸν μὲ τὸν Ἀλῆ πασιᾶν⁴. Τότε ἢ ὀλίγον βραδύτερον θὰ μετεκινήθη καὶ ἡ σύζυγός του ἐκ Βλάτσης εἰς Σέρρας, πόλιν μὲ ἀρκετοὺς Βλατσιώτας.

Πρὶν ἀκριβέστερον ἀναζητήσωμεν προσδιορισμὸν τοῦ χρόνου ἀπομακρύνσεως τῆς συζύγου τοῦ Γιαννάκη ἐκ Βλάτσης βάσει μαρτυρίας, δὲν θεωροῦμεν παραλείπτεα καὶ ὅσα ἢ παράδοσις τῶν Βλατσιωτῶν διέσωσε λείψανα ἀναμνήσεων, θολὰ ἔστω καὶ πενιχρά, σχετικὰ ὅμως πρὸς τὴν φυγὴν τῆς οἰκογενείας ἐκ τῆς πατρίδος της. Ἀπομνημονεύουν λοιπὸν οἱ χωριανοί, ἄλλοι μὲν ὅτι ὁ Φαρμάκης οἰκογενειακῶς ἔφυγε πρὸς Βελιγράδι, Σερβίαν, λαβὼν τὴν πρὸς βορρᾶν ὁδὸν διὰ μέσου τοῦ Παλαιοχωρίου, περιοχῆς Ἐμπορίου (νήπιον κλαυθμηρίζον τὸ ἔπνιζαν διὰ νὰ μὴν προδοθοῦν), ἄλλοι δέ, οἱ περισσότεροι, ὅτι ἀποβραδὶς φορτώσας ὁ Γιαννάκης τὰ πολυτιμότερα (ἄφησαν ἐπίτηδες

1. Σάθα, *Τουρκοκρατούμενη Ἑλλάς*, 588.

2. Τάκη Χ. Κανδηλώρου, *Ἡ Φιλικὴ Ἐταιρεία*, Ἀθῆναι 1926, 58, καὶ Ἰ. Βασδραβέλλη, *Γιάννης Φαρμάκης*, Θεσσαλονίκη 1972, 13, σημ. 1.

3. Κασομούλη, *Ἐνθυμήματα*, Α', 74-76, καὶ Βασδραβέλλη, ἔ.ἀ., 14.

4. *Ἐνθυμήματα*, Α', 45, 75. Ἰ. Βασδραβέλλη, ἔ.ἀ., 14.

καὶ τὶς λάμπες ἀναμμένες) κατηυθύνθη πρὸς χωρίον Φραγκότσι, περιφερείας Καϊλαρίων, καὶ ἀπὸ τὸ Σέλι καταβάς προσεπέρασε τὸ Βαρδάρι, ὄριον κυριαρχίας τοῦ Ἀλῆ πασιᾶ, καὶ γλύτωσε καταφυγὼν εἰς Σέρρας. Καὶ περισσότερον συγκεκριμένα ἀναφορικῶς μὲ τὰ ξεχειμαδιὰ τῶν ποιμνίων τοῦ Φαρμάκη εἰς Δαμάσι Θεσσαλίας, ὡς καὶ μὲ τὴν φήμην φυγῆς του πέραν τοῦ Βαρδαρίου συνῆψεν ὁ λαϊκὸς τραγουδιστής¹: «Τρία πουλάκια κάθουνταν, Γιαννάκη Φαρμάκη μ', στὴν Κούλια ἔπ' τοῦ Δαμάσι... Γιαννάκης δὲ μᾶς φάνηκε κι' οὐδὲ στοῦ Μπλάτσι ἀκούσκι. Μᾶς εἶπαν κάτι ψέματα, μᾶς εἶπαν κάτι ἀλήθεια. Γιαννάκης, μωρ' ἀπέρασιν πέραν ἀπ' τοῦ Βαρδαρίου...».

Εἰς τὸν προσδιορισμὸν τοῦ χρόνου τῆς ὀριστικῆς ἐκ Βλάτσης ἀπομακρύνσεως τῆς συζύγου τοῦ Ἰ. Φαρμάκη ὑποβοηθούμεθα ἐκ τῶν πολυτίμων στοιχείων μιᾶς ἐπιστολῆς τοῦ ἰδίου Φαρμάκη πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον Ὑψηλάντην. Ἡ πολυτιμότης τῶν στοιχείων ἀφορᾷ καὶ εἰς τὸ τῆς τύχης ὀλοκλήρου τῆς ἐν Βλάτση οἰκογενείας Φαρμάκη μετὰ τῶν περὶ αὐτήν. Πρὸς πληρέστερον κατὰ τὸ δυνατόν σχολιασμὸν τῶν ἐν τῇ ἐπιστολῇ εἶναι ἀνάγκη νὰ λεχθοῦν τὰ καὶ γενικώτερον γνωστά: ἦτοι ὅτι τὸ 1816 ὁ Ἰ. Φαρμάκης εἶχε κατευθυνθῆ εἰς Πετρούπολιν μὲ ἄλλους ἀξιολόγους καπεταναίους προτιθεμένους νὰ ζητήσουν μέσον τοῦ Καποδιστρίου ἀντιμισθίαν διὰ τὰς ὑπηρεσίας των εἰς τὰ Ἑπτάνησα εἰς τὸν πόλεμον κατὰ τῶν Γάλλων (1806-1812), ὅτι τὸ 1817 (Αὐγούστου 2) κατηγήθη εἰς Μόσχαν ὡς Φιλικὸς καὶ κατὰ Μάϊον τοῦ 1818 ἐξ Ὀδησσοῦ ἔφθασεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπου ἐχρίσθη «Ἀρχηγὸς τῶν ἀφιερωμένων τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας» προοριζόμενος διὰ περιοδείαν εἰς τὴν Μακεδονίαν πρὸς μύησιν εἰς τὴν Ἑταιρείαν. Κατ' Αὐγούστον λοιπὸν τοῦ 1818 εὐρίσκεται εἰς τὰς Σέρρας — θὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὸ Βουκουρέστι τέλη Ἰουλίου 1819. «Ὅταν ἐμίσεψα ἀπὸ Μόσχαν εἰς Κωνσταντινούπολιν», γράφει ὁ Φαρμάκης πρὸς τὸν Ὑψηλάντην (Μάϊον 1818)², «οἱ συνάδελφοι τοῦ Ἰσκαριώτου — οἱ προδόται δὲν ἔλειψαν ποτὲ — πρὸ ἐμοῦ ἐπρόλαβαν καὶ ἐπρόδωσαν καὶ ἐχάσαμεν τότες σημαντικὰς φαμίλιες καὶ σχεδὸν 250 ἥρωες». Μὲ τὰς συνεπείας τῆς προδοσίας περὶ ἀπωλείας κατὰ τὰ γενικώτερα σημαντικῶν οἰκογενειῶν καὶ σχεδὸν 250 ἥρώων δὲν θὰ ἀσχοληθῶμεν ἡμεῖς ἐνταῦθα, ἀρκούμενοι εἰς τὴν διερεύνησιν τῶν ἐν συνεχείᾳ γραφομένων ὑπὸ τοῦ Φαρμάκη ἀφορώντων εἰς τὸ κύριον ἡμῶν θέμα, ἦτοι τὸ τῆς τύχης τῆς οἰκογενείας Φαρμάκη. «Ἐλήφθη αἰγμάλωτον τὸ σπίτι μου μὲ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους καὶ τὸ βιός μου κινητὸν καὶ ἀκίνητον. Πολλοὶ ἐξ αὐτῶν ἀπέθαναν ἐκτὸς τῆς γυναικός μου πού τὴν εἶχα εἰς τὰς Σέρρας καὶ ἐγλύτωσε καὶ ἕως σήμερα εὐρίσκεται

1. Τὸ τραγούδι ὀλοκλήρον ἐδημοσιεύσαμεν εἰς G. Eckert, *Lieder und Märchen aus Kozani und Siatista*, Thessaloniki 1944, 22.

2. Ἰ. Φιλήμονος, *Δοκίμιον Ἑλλην. Ἐπαναστ.*, Α', 259, Τ. Κανδηλώρου, *Φιλ. Ἑταιρεία*, 212, 225.

ἐκεῖ). Καὶ πρῶτον διὰ τῆς ἐκφράσεως «τὴν εἶχα εἰς τὰς Σέρρας» νοοεῖται ἀπὸ χρόνου προγενεστέρου τῶν ἐν Βλάτση ὀδυνηρῶν συμβάντων εἰς τὸ σπίτι του καὶ τοὺς ἀνθρώπους του, ἐξ ὧν πολλοὶ ἀπέθανον. Κατ' Αὐγούστον λοιπὸν τοῦ 1818 ὁ Φαρμάκης συνηντήθη εἰς Σέρρας μετὰ τὴν σύζυγόν του (ἢ ἐπιστολὴ ἐγρᾶφῃ μεταγενεστέρως). Ἐφεξῆς ὁμοῦ κατέληξεν αὕτη; Τὸ σπίτι τοῦ Φαρμάκη μετὰ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους καὶ τὸ βίος του, ἐπὶ μακρὸν ἀπὸ τῆς ἀπομακρύνσεως τοῦ ἰδίου ἐκ Βλάτσης ὑπὸ τὸν ἔλεγχον τοῦ Ἀλῆ πασιᾶ εὕρισκόμενα, δὲν εἶχον ὑποστῆ ζημίας, πρὶν δηλαδὴ γίνουσι γνωστὰ τὰ τῆς μεταβάσεώς του εἰς Ρωσίαν καὶ κατηχίσεώς του εἰς τὴν Φιλικήν. Συνεπῶς «ἡ αἰχμαλωσία», ὡς τὴν χαρακτηρίζει ὁ Φαρμάκης, τῶν ἀνθρώπων καὶ τῆς περιουσίας του ἐγένετο ἀπόντος τοῦ Γιαννάκη, καί, μόνον τῆς γυναικὸς του σωθείσης κατὰ πρόνοιαν μετακινήσεως ἐνωρίτερον εἰς Σέρρας. Αὕτη αὕτη ἡ αἰχμαλωσία ὀλίγον πρὸ τῆς ἐκ Μόσχας ἀναχωρήσεώς του διὰ Κωνσταντινούπολιν δὲν εἶναι ἀψευδῆς μάρτυς ὅτι ἡ ἄλλη οἰκογένεια καὶ τὸ βίος του ἐξηκολούθουν ὑφισταμένα ἐν Βλάτση; Ἐὰν προηγοῦντο φόνοι Τουρκαλβανῶν τοῦ Ἀλῆ ἐντὸς τῆς Βλάτσης, ὡς ἐγρᾶφῃ, εἰς δύο μάλιστα ἐπιδρομάς, δὲν θὰ ἐπηκολούθουν ἀντίποινα ἀνάλογα πρὸς τὴν γνωστὴν σκληρότητα τοῦ Ἀλῆ; Ὁ θάνατος πολλῶν ἐκ τῶν ἀνθρώπων τοῦ Φαρμάκη καὶ ἡ ἄρπαγὴ τοῦ βιοῦ του ἔδωσαν, καθ' ἃ φρονοῦμεν, ἀφορμὴν εἰς τοὺς χωριανοὺς νὰ ἀναζητήσουν τὰ αἴτια, ἄγνωστα, ἀνύποπτα καὶ ἀνερμήνευτα εἰς τοὺς περισσοτέρους ἐν σχέσει πρὸς τὰ τεκταινόμενα συνωμοτικὰ τῆς Φιλικῆς. Οὕτω τὴν ἐπιδρομὴν τῶν Τουρκαλβανῶν κατὰ τὴν περίπτωσιν αἰχμαλωσίας τῶν Φαρμακίων τοῦ 1818 συνέφυραν πρὸς ἄλλας ἐπιδρομάς κατὰ τῆς Βλάτσης καὶ συμπλοκάς ἐν αὐτῇ τῆς περιόδου 1821-1826, συνεπεία τῶν ὑποίων αἱ περισσότεραι οἰκογένειαι, ὡς εἶπομεν, ἐξεπατρίσθησαν προσωρινῶς ἢ καὶ ὀριστικῶς εἰς Μοναστήρι, Θεσσαλονίκην, Σέρρας καὶ ἀλλαχοῦ, παραλειπομένης τῆς μνείας τῶν ἐφεξῆς κατὰ καιροὺς ἐπιδρομῶν μέχρι καὶ τοῦ 1878. Πόσαι προγενέστεραι τῶν χρόνων τοῦ 1821 δὲν θὰ ἦσαν ἐπισωρευμένα εἰς τὴν μνήμην τῶν προγόνων μας!! Ἄλλοι τὸν κατατρεγμὸν τοῦ Φαρμάκη ἀπέδωσαν εἰς τὴν ἄρνησιν νὰ δώσουν διὰ τὸ χαρέμι τοῦ Ἀλῆ τὴν ἐπιλεγείσαν ὑπὸ τοῦ Βάγια ὠραίαν κόρην τοῦ Φαρμάκη Γεωργίου, Νούλαν ὀνόματι. Προηγούμενον βέβαιον ἐθεωρεῖτο ἢ παρὰ τοῦ ἰδίου Ἀλῆ πασιᾶ ἀποστολὴ Τουρκαλβανῶν πρὸς παραλαβὴν διὰ τὸ χαρέμι τοῦ τῆς νύφης τῆς Χαριζάμινας (μητρὸς τῆς Κώτσινας Πιπιλιάγκα, θανούσης 80 περίπου ἐτῶν τὸ 1938, Χαριζάνου ἀξιόλογος οἰκογένεια). Τὴν ἐφυγάδευσαν ὁμοῦ μετὰ κираτζίην (τὸν Γάκην Τάρην) προσπεράσαντα τὸ ντερβένι τῆς Βεροίας¹.

1. Καὶ εἰς Σέλιτσαν ὁ Βάγιας ἦρθε, λέγουσι, νὰ πάρῃ τὴν θυγατέρα τοῦ Παπαοικονόμου (σπίτι Ἰ. Τσιουλέκα). Ὁ πατήρ τῆς τότε τὴν ὑπάνδρευσε μετὰ τὸν ὑπάλληλόν του. Μετὰ ἐφυγαν ὅλοι καὶ πῆγαν εἰς Βιέννη (ὅπου ἐκτίσαν χωρὶς Σέλιτσα κληθέν).

Ἡ διατύπωσις «τὸ σπίτι ἐλήφθη αἰχμάλωτον» εἶναι ὀρθῶς διατυπωμένη, δὲν ἐπυρπολήθη δηλαδή, καθ' ἃ ἐγράφη, ἐφ' ὅσον διετηρήθη μέχρι τῶν χρόνων μας. Ὑπονοεῖται λεηλασία τῶν ὄσων ἦτο δυνατόν νὰ μετακινηθοῦν, μολονότι οἱ μετέπειτα, ὅπως ἐψιθυρίζετο εἰς τὴν γειτονιάν μας καὶ εἰς τοὺς χρόνους μας ὡς παιδιῶν, πολλὰ εὔρον ἀξιόλογα ἐκ τῶν τῆς οἰκοσκευῆς (καὶ θαυμάνα).

Τὸ βίος του, κατὰ τὴν ἔννοιαν τῶν ζωντανῶν, γιδοπροβάτων, φοραδιῶν (οἱ ὑπολογισμοὶ εἰς πολλὰς χιλιάδας εἶναι αὐθαίρετοι), ὠδηγήθησαν διὰ τῶν τζιομπαναραίων των εἰς τὴν Ἡπειρον. (Ἐνας Κόλτσης λεγόμενος ἦτο ἐκ τῶν βοηθῶν τῶν συνοδευσάντων τὰ ποιμνία, ἐτῶν 16 τότε, θανὼν περὶ τὸ 1890).

Θὰ παρέλθῃ δεκαετία ὀλόκληρος — ἦσαν οἱ χρόνοι ἀναταραχῆς ἰδιαιτέρως τῆς Βλάτσης λόγῳ τῆς θέσεώς της — καὶ τὸ 1828 ὡς terminus μνείας τῶν Φαρμακαίων ἐν Βλάτση θὰ ἀναγραφῆ εἰς τὸν κατάλογον τῶν σπιτιῶν τῶν Βλατσιωτῶν τῶν ὑποχρέων εἰς τὸ μαχτοῦ μπόρτζι «Φαρμακάδικα σπίτια 3.100 γρόσια», ἦτοι ποσὸν συγκριτικῶς μὲ τὸ τῶν ἄλλων πολὺ ὑπερβολικόν. Ἐπηξάνετο δηλαδή τὸ χρέος διὰ τὸν νοούμενον ἐκπατρισμὸν τῶν κτητόρων καὶ τὴν ἔλλειψιν κληρονόμων ἀμέσων, ὥστε νὰ δικαιολογῆται ἡ μετ' οὐ πολὺ ἐκποίησης των δυναμένη νὰ προσδιορισθῆ ἐκ τῶν ἀναμνήσεων τῶν γεροντοτέρων κατὰ χρόνον καὶ πρόσωπα¹.

Καὶ τοῦ ποτε τσέλνικα εἰς Ἀβδέλλαν Γρεβενῶν Μπαντραλέξη τὴν ὡραίαν θυγατέρα ἐζήτησε διὰ τὸ χαρέμι του ὁ Ἀλῆς. Εἰς τὰ πρὸς τοῦτο ἀποσταλέντα ὄργανά του ὁ Μπαντραλέξης ἔδειξε μεγάλην προθυμίαν ἀπαντήσας ὅτι θὰ τὴν πάῃ ὁ ἴδιος. Φορτώσας ὅμως μὲ τὴν οἰκογένειάν του ἐτράβηξε πρὸς Κοζάνην καὶ ἀπὸ ἐκεῖ ἔπιασε τὸ Σέλι ἐπάνω (Ναούσης) γενόμενος ἐκ τῶν ἀξιολόγων οἰκιστῶν τοῦ οἰκισμού. (Κατὰ τὰς ἀναμνήσεις Κ. Σαμαρᾶ, πρ. γενικοῦ διευθυντοῦ Ἐκθέσεως Θεσσαλονίκης. Καὶ ἡ οἰκογένεια Σαμαρᾶ ἐξ Ἀβδέλλας εἰς Σέλι).

1. Τὸν χῶρον ὅλον, ὅπου ἦσαν τὰ Φαρμακάδικα σπίτια — τὰ περιέβαλλε κοινὴ αὐλὴ καὶ ἐντὸς κῆπος μὲ πολλὰ ὀπωροφόρα — ἠγόρασε περὶ τὸ 1832-35 ὁ Δημήτριος Παναγιώτου, Ζέρβας τὸ ἐπίθετον, Παναγιωτόπουλος εἶτα καὶ Ἀμπράζος γνωστός, μὲ τὸν ἀδελφόν του Ἀναστάσιον. Καὶ τὸ μὲν κεντρικὸν σπίτι, μονώροφον, τὸ πῆρεν ὁ Δημήτριος, ἐδῶ ἡ μεγάλη ἐξώπορτα μὲ τὰ φαρδιά καρφιά καὶ τὸ σκεπαστό της ἐπάνω, τὸ δὲ ἀριστερὰ εἰς τὴν γωνίαν, διώροφον μὲ παραθυρόφυλλα ξύλινα, ὁ Ἀναστάσης. Ὅπισθεν τῶν σπιτιῶν, πρὸς τὴν γωνίαν συνοχῆς των εὕρισκετο ἡ Κούλια, ἐκ τῆς ὁποίας μικρὸν ὕψωμα ἀπὸ χῶμα καὶ πέτρες διακρίνεται. Τὰ σπίτια τὰ παλαιὰ διεσώζοντο μέχρι τῶν παιδικῶν μας χρόνων. Τὸν δεξιὰ χῶρον, ὅπου ἐλέγετο ὅτι ἦσαν τὰ βοηθητικὰ παραρτήματα διὰ τὰς ἐργασίας τῶν γυναικῶν Φαρμάκη, μαγειρικά, φοῦρνοι κ.λ., ἠγόρασε περὶ τὸ 1840 ὁ Νικόλαος Χρήστου Χρηστίδης, κοινότερον Γκράσους, κτίσας τὸ 1852 τὸ ὑπάρχον καὶ νῦν σπίτι. Εὐνόητον τὸ ἐλλιπὲς τῶν ἀναμνήσεων τῶν νέων οἰκητόρων ὡς πρὸς τοὺς πρόην. Ἐκ τῶν ἰδικῶν των ζωηροτέρων ἀναμνήσεων οὐχὶ περιφρονητέαι ἐθεωρήθησαν αἱ ἀφορῶσαι εἰς τὸν Χρῆστον Χρηστίδην. Οὗτος κατήγετο ἀπὸ τὴν Ζέρμαν Ἡπείρου. Ἦταν κάλφας κοντὰ στὸν Ἀλῆ πασιᾶ. Αὐτὸς ἔφκιασε τὸ μοναστήρι τοῦ Ἀγίου Γεωργίου στὰ Γιάννινα. Εἶχε κρατήσει

Ποῖοι ἀπὸ τοὺς πολλοὺς τῶν ἀνθρώπων τοῦ Φαρμάκη ἀπέθανον δὲν ἀποσαφηνίζεται. Προκειμένου περὶ τῆς συζύγου του, ἡ ὁποία εἶχε γλυτώσει εἰς τὰς Σέρρας, εἶναι ἄγνωστον, ποῦ κατέφυγεν ἰδίως μετὰ τὴν ἐπίσημον εἰς τὰς Ἑγεμονίας κήρυξιν τῆς ἐπαναστάσεως καὶ κυρίως μετὰ τὸν εἰς τὴν μονὴν τοῦ Σέκου ὀδυνηρὸν ἐπίλογον τῶν πολυετῶν ἀγώνων τοῦ ἀνδρός της. Πολὺ πιθανὸν πλησίον τῆς θυγατρὸς της Νούλας, ἡ ὁποία, καθ' ἃ παραδίδει ὁ Ρορονιέ¹ εἶχε σύζυγον ἓνα (Ἑλληνα) Ἀπόστολον ὀνόματι, εἶτα δ' ἀνηρπάγη εἰς Σερβίαν ὑπὸ τοῦ Βούτσις (δευτέρα σύζυγος τούτου). Αὐτῆς τῆς Νούλας, μετὰ 100ετίαν ὄλην, ἦτοι μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν (1912), ἓνας γαμβρὸς ἐπ' ἀνεψιᾷ ἐνεφανίσθη εἰς Βλάτσην — συνεννοήθη μὲ τὰ ὀλίγα γαλλικὰ του — κομίζων καὶ σχεδιαγράμματα τῶν χώρων Φαρμάκη².

Ἐξ ἄλλου γραῖα (Μπουζιάνα ὀνόματι) ἐγκατεστημένη εἰς Τζουμαγιάν διετῆρει ἀναμνήσεις (1926, Θεσσαλονίκη) περὶ προελεύσεως τῆς οἰκογενείας τῆς μητρὸς της ἐκ Βλάτσης, γένους Ζήκα καὶ συγγενείας Φαρμάκη³.

Διὰ πάντων τῶν ὡς ἀνωτέρω ἐκαλύφθη, φρονοῦμεν, ὁ λόγος ὁ περὶ τὸν ἄξονα τῆς παρούσης ἐκδόσεως συνεχόμενος ὡς πρὸς τὸ ἱστορικὸν δηλαδὴ τῆς ἐν Βλάτση εὐημερούσης ποτὲ οἰκογενείας Φαρμάκη συλλήβδην λαμβανομένης. Εἰδικώτερον λεπτομερειακὰ ἐκ τῆς μακρᾶς σειρᾶς ἀγώνων καὶ περιπετειῶν τοῦ Ἰωάννου Φαρμάκη, ἀφ' ἧς τὸ πρῶτον ἐξῆλθεν ἐκ Βλάτσης διω-

κάννα κόκκαλο ἀπὸ τὸ λείψανο τοῦ Ἀγίου, ἀλλ' ἐφανισθεῖς κατ' ὄναρ ὁ «Ἀγιώρς, νὰ μὴ βάλ-
 τς, τὸν εἶπιν, ἰκεῖ π' μὴ πῆρις». Καὶ ἦταν ἀκριβῶς τὸν καιρὸ πού ἔστρωνε τὴν ἀγία τράπεζα,
 ὅτε τὸν ἔπεσε τὸ δακτυλίδι. Ἀποδώσας τὸ κόκκαλο ἀπὸ τὸ χέρι τοῦ λειψάνου, βρῆκε τὸ
 δακτυλίδι του. Ἐκ Ζέρμας κατηυθύνθη τὸ πρῶτον εἰς Πιπιλίσταν περὶ τὸ 1821. Ἦτο πλού-
 σιος μὲ πολὺ φλουρί, στὸ μουσιαμᾶ τὸ εἶχε ἐδῶ στὸ κιμέρι καὶ στὴν Πιπιλίστα ἔφερε 10
 μουλάρια πράγματα. Τοῦτο ἐσκανδάλισε κάπως. Οἱ κλέφτες μυρισθέντες τὸν παίρνουν καὶ
 τὸν κρατοῦν 6 μῆνες. Τὸν ἀπέλυσαν ξημερώνοντας τὸ Πάσχα στὴν Παναῖα ἀπὸ τὸ Τσια-
 ρούσινο (ἢ στὸ Κοντσικό). Γλύτωσεν ἀπὸ τοὺς κλέφτες, ἀλλ' εὐθὺς ἐμπερδεύθη εἰς ἄλλο.
 Ἦταν τὸν καιρὸ πού χαλνοῦσαν τὴ Νιάουστα κινδυνεύσας νὰ φονευθῆ εἰς τὰ Καυλάρια,
 ὅπως ἐσημειώθη ἀνωτέρω εἰς τὰ περὶ μετοίκων.

1. Ο *Cincarima*, 252, 283.

2. Τὴν ἀφιξιν τοῦ ξένου μὲ τὰ σχεδιαγράμματα οἱ χωριανοὶ ἐσχολίαζον ὡς ἀποβλέ-
 πουσαν εἰς τὴν ἀναζήτησιν τῶν θησαυρῶν, τοὺς ὁποίους εἶχε κρύψει ὁ Φαρμάκης φεύγοντας.
 Εἶχε βαένια βέργες φλουρί, ἄκοπο. Τὸ μάλαμα, ἔλεγαν, τὸ ἔκοβε στὸ χαβάνι.

3. Εἰς κητάλογον λογαριασμοῦ μετ' ὀνοματεπωνύμων κ.λ. (*Μακεδονικά* 4, 213), μὲ
 χρονολ. 182, ἐξ ἧς δηλαδὴ παρελείφθη ὁ τελευταῖος ἀριθμὸς, πάντως τοῦ 1824 ἢ μετὰ τοῦτο
 κατὰ τὰ εὐθὺς προηγουμένως σημειούμενα, τὸ ἐπώνυμον Φαρμάκη νομίζω ὅτι πρέπει νὰ
 ἀναγνωσθῆ Φαρμάκη. Ἡ αὐτόθι ἀναγραφομένη Βαγγελίτζα Φαρμάκη, ἡ ὁποία κατὰ τὰ
 ἐν τῷ σχετικῷ λογαριασμῷ θὰ ἐπληρώνετο δι' ἡμέρας 11 πρὸς 3 γρόσια τὴν ἡμέραν (γρ. 33)
 διὰ τὰ ἄλογα πού ἔδωσεν, ἤμπορεῖ νὰ εἶναι ἢ ἐκ παραδόσεως γνωστὴ θυγατέρα τοῦ Γεωρ-
 γίου Φαρμάκη ἢ ὑπανδρευθεῖσα τὸν ἐκ Σαμαρίνης Ἀδάμον Ἐξάρχου, δηλητηριασθέντα.
 Αὐτὴ ἐπανελθοῦσα εἰς Βλάτσην, ὡς χήρα, εἶχε θυγατέρα τὴν Στεργιανὴν ὑπανδρευθεῖσαν
 τὸν Ζήκαν (βλ. βίον Ἀγγελῆ Κ. διὰ τὰ σκουλαρίκια Φαρμάκη).

κόμενος, δὲν περιλαμβάνονται ἐνταῦθα. Κεφαλαιωδῶς ὅμως ἔχει προσαρμογὴν ὑπόμνησις τῶν ὄσων ἔγραφεν ὁ Γ. Ὀλύμπιος πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον Ὑψηλάντην, ἐπικειμένης τῆς ἀποφασισθείσης ἀναχωρήσεως τοῦ Φαρμάκη διὰ τὴν Μακεδονίαν καὶ Ἡπειρον πρὸς ἐξέγερσιν. «... μὲ τὸν Καπετὰν Ἰωάννην Φαρμάκην παρακαλοῦμεν νὰ μὴ μᾶς ξεχωρίσης, διότι κάθε πρώτη ἀρχὴ εἶναι δύσκολη· ὅταν ἀποθάνῃ ὁ εἷς νὰ εἶναι ὁ ἄλλος ...»¹. Ἐν ἄλλοις: ὁ Ὀλύμπιος καὶ τελείως ἀπαραίτητον ἔκρινε τὴν παρουσίαν τοῦ Φαρμάκη εἰς τὸν ἀρχόμενον ἀγῶνα καὶ ἰσοτιμίαν ἀνεγνώριζεν εἰς τὸν ἐπὶ 20ετίαν ἀκαταπόνητον συνεργάτην του. Εἰς τὸ ὕψος τοῦ Γολγοθᾶ προκαλεῖ ὁμολογουμένως τὸν θαυμασμόν ὁ ἐκάστοτε ἥρωας. Ὁ Φαρμάκης δὲν ἄφησεν ἀνεκμετάλλευτον καὶ τὴν τελευταίαν εὐκαιρίαν πρὸς ἐξακολούθησιν τῆς ἀποστολῆς του, τὴν ὁποίαν δὲν ἐθεώρει λήξασαν μὲ τὸ ἀτυχὲς τέλος τοῦ ἀγῶνος εἰς τὴν μονὴν τοῦ Σέκου.

β'. Οἱ Ζάγληδες. Ὁ ἀγωνιστὴς Γεώργιος Ζάγλας

Ἡ ἀνάμνησις ὀνόματος μόνον οἰκογενείας Ζάγλα μεταξὺ τῶν παλαιότερων συμπατριωτῶν Βλατσιωτῶν διεσώζετο ἀμυδρά πως χωρὶς νὰ ἤμπορῇ νὰ καθορίσῃ κανεῖς, ποῦ ἐντὸς τοῦ οἰκισμού τῆς πατρίδος εἶχον τὸ σπίτι των οἱ Ζάγλα, ποίους εἶχον συγγενεῖς κ.λ. Νὰ εἶπη κάτι ἐπὶ πλέον κανεῖς δὲν ἦτο εἰς θέσιν. Καὶ τὸ παράδειγμα δὲν φαίνεται οὔτε παράξενον οὔτε ἀσύνηθες. Περὶ πολλῶν χωριανῶν ποτε, ὡς καὶ γεγονότων σημαντικῶν μάλιστα, ἔχει ἀποσβεσθῆ τελείως κάθε ἔχνος ἀναμνήσεως.

Τὸ σπίτι τῶν Ζάγλα εὐρίσκετο εἰς τὸν λεγόμενον «Κάτω μαχαλᾶν», ἀφετηρίαν δ' ὑπάρξεώς του λαμβάνομεν ἐκ τῆς ἀναγραφῆς «Ζαγλάδικο» εἰς τὸν κατάλογον τῶν σπιτιῶν τῶν ὑπαγομένων εἰς τὸ παλαιὸν χρέος μουκαντέμ μπόρτζι ἀπὸ τοῦ 1806.

Μετὰ 4 ἔτη, ἦτοι τὸ 1810 (Σεπτ. 11) ἐμφανίζεται εἰς ἔγγραφον καὶ πρόσωπον τῆς οἰκογενείας ὡς κάτωθι: Ἡ Λιώλινα (Γεώργαινα ὄχι Δημήτραινα), εἶναι ἡ σύζυγος τοῦ Γεωργίου (Λιώλιος = ὁ Γεώργιος), ὄχι ἡ μήτηρ «τοῦ πεσόντος εἰς τὸ Δραγατσάνι ἱερολοχίτου» ὡς ἐγράφη², διὰ νὰ ἀνταποκριθῇ εἰς ἄμεσον ἀνάγκην πληρωμῆς χρέους της δανείζεται (ἀπὸ τὸν Δημήτριον Γραμματικὸν) γρόσια 77 ἐπὶ ἐνεχύρω, «ἀμανέτι τὸ λιβάδι» της («νὰ πέρνη τὸ χορτάρι διὰ τὸ διάφορον τῶν ἀσπρῶν καὶ δίδοντας τὰ ἄσπρα νὰ μένη πάλι τὸ λιβάδι ἐδικόν») της. Σημασίαν ἐν προκειμένῳ ἔχει πρῶτον ἡ ἀπουσία ἀνδρὸς εἰς τὴν διεκπεραίωσιν ἐξωτερικῶν τοῦ σπιτιοῦ ὑποθέσεων καὶ δεύτερον ἡ κυριότης λιβαδιοῦ, ἔγγειος κτῆσις Ζάγλα, πτωχικὴ ἔστω, ἐν Βλάτση, ὅπερ σημαίνει ὅτι καὶ ἡ οἰκογένεια Ζάγλα ἀνῆκεν εἰς τὰς ἐχούσας τὴν κυριότητα τοῦ τόπου.

1. Ἰ. Φιλήμονος, *Δοκίμιον Ἑλλην. Ἐπαναστάσεως*, Α', 250, 257, καὶ Ἰ. Βασδραβέλλη, *Ὁ Γιάννης Φαρμάκης*, 34.

2. *Μακεδονικά* 4(1955-60)172.

Εἰς συμπλήρωσιν καὶ ἐξήγησιν τῶν ὡς ἀνωτέρω περὶ τῆς οἰκογενείας βοηθεῖ σαφῆς μνεία τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἰωάννου Γ. Ζάγλα ἀπὸ τοῦ 1844¹. Εἰς τὸν κατάλογον δηλαδὴ τῶν βιβλίων τῆς ἐν Βλάτση Ἑλληνικῆς σχολῆς, τὰ ὅποια εἶχον ἀφιερωθῆ παρὰ διαφόρων φιλογενῶν, τόμοι 373, κλασσικοὶ καὶ θεολογικά, μετὰ τὸ ὄνομα τοῦ «Ν. Δούμπα ἐκ Σερρῶν», εὔρομεν ἀκολουθοῦν τὸ τοῦ Ἰωάννου Γ. Ζάγλα, Ἰωάννου Ἀδ. Γερμάνου κ.λ. χωρικῶν ξενιτεμένων ἢ γνωστῶν γενικώτερων λογίων. Ἀσφαλῶς οὗτοι εὑρίσκοντο ἐκτὸς τῆς Βλάτσης καὶ διὰ τῆς δωρεᾶς τῶν χαρακτηριστικῆς τῶν κλίσεων καὶ ἐνδιαφερόντων τῶν ἀπεδεικνύοντο μνήμονες τῆς πατρίδος αὐτῶν ἢ τῶν γονέων των. Ποῦ ὅμως νὰ ἔζη ὁ Ἰωάννης Γ. Ζάγλα τὴν ἐποχὴν αὐτὴν (1844), ὡς ὡς καὶ ὁ Ἰωάννης Ἀδ. Γερμάνης; Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα εἰς τὸ Βελιγράδι, ἐὰν ληφθῆ ὑπ' ὄψιν ὅτι ὁ πατὴρ τοῦ Ἰωάννου Γεώργιος Ζάγλας μετὰ 3 ἔτη, ἦτοι τὸ 1847, ἀποθνήσκων θάπτεται παρὰ τῆ ἐκκλησίᾳ τοῦ Ἁγίου Μάρκου ἐν Βελιγραδίῳ, ὡς μᾶς πληροφορεῖ ὁ D. Ρορονιέ², ἱκανὰς καὶ χρησίμους ὁ ἴδιος παρέχων πληροφορίας περὶ τῆς ζωῆς καὶ τῆς δράσεως τοῦ Γεωργίου ἐν Σερβίᾳ.

Ὁ Γεώργιος κατὰ ταύτας ἐγεννήθη εἰς Βλάτσην καὶ εἰς τὴν Σερβίαν ἦλθε μὲ τοὺς τρεῖς ἀδελφούς του Δημήτριον, Παῦλον καὶ Θεόδωρον ἐγκατασταθεὶς εἰς τὸ Σμεντέρεβον (τὴν Σεμενδρίαν). Μετὰ τὸ 1813 ἐπέρασεν εἰς τὴν Μητροβίτσαν, ὅπου μετὰ τῶν ἀδελφῶν του³ ἤρχισε νὰ μετέρχηται τὸ ἐμπόριον, τὸ ὅποῖον δὲν ἠγάπα, ὅπως οἱ ἀδελφοί του, καὶ τὸ 1815 ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Σερβίαν, ὅπου καὶ ἔτυχεν συντάξεως ὡς ἐν πολέμῳ ἀγωνιστής.

Ὁ Ζάγλας καὶ ὁ Φαρμάκης, καταλέγονται εἰς τοὺς ἐπτὰ συντρόφους, οἱ ὅποιοι μὲ τὸν Γεωργάκην Ὀλύμπιον (τὸν Γιώργατς) ἦλθον εἰς βοήθειαν τῶν Σέρβων κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1804 καταταχθέντες εἰς τὸ στράτευμα τοῦ χιιδούκ Βέλκου, ὡς γράφει ὁ αὐτὸς Πόποβιτς⁴. Ἀνήκουν δηλαδὴ κατὰ λόγον γενναιοφροσύνης καὶ ἀνωτερότητος πνεύματος εἰς τοὺς Ἕλληνας τοὺς συν-

1. Βλ. Σημειώμ. ἱστορικά, 63.

2. Ο *Cincarima*, 252-253.

3. Τὸν Θεόδωρον καὶ Παῦλον Ζάγλα ἐν Μητροβίτση βλ. εἰς τὸν κατάλογον τῶν συνδρομητῶν τοῦ βιβλίου: *Ἐπιτομὴ Φυσικῆς Ἱστορίας Γεωργίου Δ. Κλήδους*, ἐκδ. ἐν Πέστῃ 1826. Εἰς δὲ τὸν κατάλογον τῶν συνδρομητῶν ἐπίσης τοῦ βιβλίου: *Ἀρχαὶ Γραμματικῆς Ἑλληνικῆς*, Β', Βιέννη 1829 τοὺς: Μιχαὴλ Γ. Ζάγλαν ἐκ Βλάτσης ἐμπορευόμενον ἐν Βελιγραδίῳ, τὸν Νικόλαον Παγούνην, Μιχαὴλ Στεργ. Βόντη, ἀταδέλφους Ν. Παπαδημητρίου, τὸν Νικόλαον Ἀδ. Γερμάνη ἐν Βελιγραδίῳ, τὸν ἐντιμότατον κύρ Ἰωάννην Δ. Καπέτη καὶ τὸν λογιώτατον Μιχαὴλ Ἰωάνν. Χάχαν ἐν Σέρραις ὡς καὶ τὸν ἐλλογιμώτατον κύριον Κωνσταντῖνον Δοσίαν ὑποψήφιον τῆς Νομικῆς Σχολῆς ἐν Μουνυχίᾳ τῆς Βαυαρίας. Ταῦτα προστίθενται ἐκ τῶν ὑστέρων καὶ κατόπιν ἀναδιφήσεως παλαιῶν ἐκ Κοζάνης σημειώσεων μας.

4. Βλ. καὶ Μ. Λάσκαρι, *Ἕλληνες καὶ Σέρβοι*, 27.

εργασθέντας μετὰ τῶν γειτόνων χριστιανῶν συμφώνως πρὸς τὰς ἀντιλήψεις τῆς ἐποχῆς κατὰ κοινοῦ ἐχθροῦ καὶ ὑπὲρ τῆς παλιγγενεσίας.

Κατὰ τὰ ὑπὸ τοῦ Πόποβιτς ἐπίσης μνημονευόμενα ὁ Γεώργιος Ζάγλα ἀνεδείχθη εἰς πολλὰς μάχας πληγωθεὶς μάλιστα βαρέως, ἰδιαιτέρως δὲ εἰς τὴν τοῦ Σουβοδόλ, ἔνθα διεκρίθη διὰ τὴν μεγάλην του ἀνδρείαν καὶ εὐαισθησίαν καταστάς μπουλούκμπασης (ἀρχηγός) παρὰ τοῦ (κνέζη) Βουίτσα Βουλίτσεβιτς. Εἰς τὴν Μητροβίτσαν μετέβη μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ 1813.

Πολὺ πιθανὸν ὡς σύντροφος τοῦ Φαρμάκη καὶ τοῦ Ὀλυμπίου νὰ συμμετέσχε καὶ εἰς τὰς ἐπιχειρήσεις τοῦ ἐν Μολδοβλαχίᾳ ἀπελευθερωτικοῦ κινήματος, δὲν ἔπραξε δὲ κακῶς ὁ εἰσηγηθεὶς τὴν ἀναγραφὴν ἐπὶ τῆς στήλης τῶν ἡρώων Βλάτσης μετὰ τὸ ὄνομα τοῦ Γιαννάκη Φαρμάκη, δεύτερον τὸ τοῦ Γεωργίου Ζάγλα ὡς ἱερολοχίτου. Τὴν ἀκρίβειαν καὶ ἀλήθειαν ὡς πρὸς τὴν προσθήκην «Ἱερολοχίτης», ἐν σχέσει πρὸς τὴν μαρτυρίαν τοῦ Πόποβιτς περὶ θανάτου, καὶ ἐνταφιασμοῦ τοῦ γενναίου ἀγωνιστοῦ τῆς ἐλευθερίας Γεωργίου ἐν Βελιγραδίῳ τὸ 1847, ἃς ἀναζητήσῃ καὶ ἀποδώσῃ ἐντριβέστερος¹.

2. Κατὰ τὸν Μακεδονικὸν ἀγῶνα

α'. Οἱ Κουντουραῖοι. Ὁ ὄπλαρχηγὸς Ἡλίας Κούντουρας

Ἡ οἰκογένεια τῶν Κουντουραίων ἐκ τῶν ἀξιολογωτέρων τῆς Βλάτσης παρακολουθεῖται εἰς τομεῖς δραστηριοτήτων ἐνδιαφέροντας κατὰ τὸ ἔθνικο-κοινωνικὸν εὐθὺς μετὰ τὴν μετοικεσίαν της, λαβοῦσαν χώραν μετὰ τὸ 1854, καθ' ἃ ἀσημειώθη εἰς τὸ περὶ μετοίκων κεφάλαιον. Οὕτω ὁ Γιαννάκης Κούντουρας ἐμφανίζεται συγκεκριμένως ἀπὸ τοῦ 1867 ὡς μέλος τῆς Σχολικῆς Ἐφορείας κρατῶν τὰ ὁμόλογα αὐτῆς, ὁ δὲ Δημήτριος Ἰ. Κούντουρας ὡς ἐπίτροπος τῶν σχολείων εἰς πρᾶξιν ἔτους 1872. Αὐτὸς ὁ Δημήτριος ἦτο ἐκ τῶν μᾶλλον ἀξιολόγων τσελνικάδων ἔχων μέχρι τοῦ 1904-5 ξεχειμαδιὰ ἐξ ἐνοικιάσεως εἰς Μυλόγουσταν, ἀνήκουσαν εἰς τὰ πασιάδικα χωριά (τοῦ Ρεσίτ) περιοχῆς Ἐλασσόνος (ἐν οἷς καὶ τὸ Βλαχογιάννη, τὸ Δομένικο, ἡ Σκόμπη, τὸ Βελεστινῖκο, τὸ Λευτεροχώρι)². Νικόλαον Κούντουραν ἐκ Βλάτσης εὐρίσκομεν μαθητὴν ἀναγεγραμμένον εἰς τὸ μητρῶον τοῦ Ἑλληνικοῦ Γυμνασίου Θεσσαλονίκης 1874-75, ἐτῶν 19, τὸν δὲ Κωνσταντῖνον Δημ. Κούντουραν ἀνεφέραμεν ἀνωτέρω σπουδάσαντα μηχανικὸν εἰς Ζυρίχην, ὅπερ διὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἦτο ἀρκετὰ σημαντικόν.

1. Βλ. καὶ Ἑπτὰ ἄρθρα, 23-25.

2. Εἰς τὰ ξεχειμαδιὰ τοῦ Δ. Κούντουρα εἰς Μυλόγουσταν εἰσῆλθεν ἀπὸ τῆς ὡς ἄνω ἐποχῆς ἕτερος Βλατσιώτης τσελνίκας ὁ Κατσιανῖκος Ἰωάννης (μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ του Γεωργίου). Πρέπει νὰ σημειωθῇ ἐνταῦθα ὅτι οἱ Κουντουραῖοι εὐρίσκοντο εἰς διχοστασίαν πρὸς τοὺς ἀντικαταστήσαντας αὐτοὺς εἰς Μυλόγουσταν Κατσιανικαίους, ἰδίᾳ τὸν Ἰωάννην. Μελλοντικῶς ἡ σημείωσις αὕτη ἠμπορεῖ νὰ εἶναι χρήσιμος.

*Αξίον σημειώσεως πρὸς τούτοις θεωρεῖται τὸ γεγονός ὅτι ἀπὸ τὸ ἐν Βλάτση μεγαλοπρεπὲς ἀρχοντικὸν σπίτι τοῦ Δημητρίου (Κούντουρα) ἐπέ-
ρασαν φιλοξενούμενοι ὅλοι σχεδὸν οἱ ἀρχηγοὶ τοῦ Μακεδονικοῦ ἀγῶνος, ὡς
καὶ ὅσοι ἐκ τῶν σημαινόντων Τούρκων, πασιάδων κ.λ. ἀνῆλθον εἰς τὸ Βλάτσι.

Ὁ Ἡλίας φέρεται ὡς φοιτητὴς τῆς Νομικῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθη-
νῶν διακόψας τὰς σπουδὰς του καὶ καταταγείς τὸ 1905 εἰς τὸ σῶμα τοῦ Βέρ-
γα ὡς ὀπλίτης. Διακριθεὶς εἰς τὴν μάχην τοῦ Μουρικίου (21 Ἀπριλίου 1905)
μετὰ τινὰ χρόνον διωρίσθη ὀπλαρχηγὸς εἰς τὴν περιφέρειαν Κορεστίων, ὅπου
καὶ συνεπλάκη πολλάκις μετὰ κομιτατζήδων καὶ μονάδων τοῦ τουρκικοῦ
στρατοῦ. Ἦτο ἰδεολόγος καὶ λίαν ριψοκίνδυνος, ἔδρασε δὲ καὶ εἰς τὸ Μορί-
χοβον καὶ τὸ Περιστέρι. Ἐδολοφονήθη τὴν 10ην Ὀκτωβρίου τοῦ 1908 εἰς
Λοσνίτσαν¹.

β'. Οἱ Ἀργυρακαῖοι. Ὁ ὀπλαρχηγὸς Χρῆστος Ἀργυράκος

Εἰς τὰς γηγενεῖς παλαιὰς οἰκογενεῖας τῆς Βλάτσης καταλέγεται ἡ τῶν
Ἀργυράκου γεωργικὴν εἶχε τὴν ἐγκατάστασίν της εἰς τὸν οἰκισμὸν, καθ'
ὅσον ἐλέγχεται ἐκ τῶν ἀναμνήσεων καὶ τῶν περιουσιακῶν στοιχείων, χωρά-
φια κ.λ., διακρινομένη διὰ τὴν σεμνότητα, τὴν τιμιότητα καὶ τὰ ἀγνά της
πατριωτικὰ αἰσθήματα.

Τὰ χαρακτηριστικὰ ταῦτα τῆς οἰκογενεῖας ἀντιπροσωπεύει ὁ Χρῆστος
Κ. Ἀργυράκος, ἀγωνιστὴς κατὰ τὸν Μακεδονικὸν ἀγῶνα, ὁ ὁποῖος ὡς ὀπλαρ-
χηγὸς ἐκφράζει ἅμα διὰ τοῦ ἡρωϊκοῦ του θανάτου ἐντελέστερον καὶ τὸ φρό-
νημα τῆς γενετείας του. Ἡ ἐκτίμησις τῆς θυσίας τοῦ Χρήστου καθίσταται
αἰσθητοτέρα, ὅταν αὕτη ἐνταχθῆ εἰς τὴν ὅλην τῆς οἰκογενεῖας προσφορὰν,
ἐκτρεπὲς ἔχουσιν τὸ τῆς φιλοπατρίας γνῶρισμα, διὰ τῶν ἀρρένων αὐτῆς μελῶν.

Οὕτω ἀπὸ τὸν κατάλογον τοῦ οἰκογενειακοῦ δένδρου μνημονεύονται ὡς
ἀγωνισθέντες ἐν ὅπλοις διαδοχικῶς κατὰ τὰ ὡς κάτωθι: Ἐν πρώτοις ὁ Κων-
σταντῖνος, πατὴρ τοῦ Χρήστου, ὁ καὶ Μπαστῆς κοινῶς προσονομαζόμενος,
καθὼς καὶ ὁ ἀδελφός του Γεώργιος φέρονται ὡς ἀπαλλάξαντες τὴν περιφέ-
ρειαν Γιαννιτσῶν ἀπὸ ἐνὸς τρομεροῦ ληστάρχου, Γκόγκα ὀνομαζομένου, δρῶν-
τος καὶ τρομοκρατοῦντος ἐπὶ ἔτη τὴν περιοχὴν. Ὁ Κωνσταντῖνος κατὰ συμ-
πλοκὴν μὲ ληστὰς ἐτραυματίσθη ἀπομείνας χωλός· ὁ Γεώργιος κατὰ τὸν Μα-
κεδονικὸν ἀγῶνα εἰς συμπλοκὴν πλησίον τῆς μονῆς τῆς Ἀγίας Τριάδος παρὰ
τὴν Ζαγοριτσάνην ἐφονεύθη. Κατὰ τὴν αὐτὴν συμπλοκὴν ἐτραυματίσθη καὶ ὁ

1. Περὶ τοῦ Ἡλία Κούντουρα, τοῦ ὀπλαρχηγοῦ ἔχοντος καὶ τὸ ψευδώνυμον Φαρμά-
κης εἰς ἀνάμνησιν τοῦ Γιαννάκη Φαρμάκη τῆς Μολδοβλαχίας, βλ. «Λεύκωμα Νομοῦ Κο-
ζάνης», Ἐφημ. Βόρειος Ἑλλάς, 1930, Κοζάνη, 36. Ἐσφαλμένη ἢ πληροφορία τοῦ Στίλπ.
Κυριακίδου (Μακεδονικά Γ', 1953-55, 419), καθ' ἣν ὁ Ἡλίας Φαρμάκης ἐφονεύθη εἰς
τὴν Ράχην τοῦ Λεχόβου (μὲ τὸν Κίτσον Ἀργυράκη, -άκος εἶναι ὄχι -άκης).

δευτερότοκος υἱὸς τοῦ Κωνσταντίνου Γεώργιος ἀποθανὼν κατόπιν καὶ ἀφήσας δύο θυγατέρας ὀρφανάς. Ὁ μεγαλύτερος υἱὸς του Θωμᾶς, ἐργαζόμενος εἰς Ρουμανίαν, ἅμα τῇ κηρύξει τοῦ πολέμου τὸ 1912, μετακινήσας τὴν οἰκογένειάν του εἰς Ἀθήνας, ἔσπευσε νὰ καταταχθῆ ὡς ἐθελοντής, εὔρε δὲ ἡρωϊκὸν θάνατον παρὰ τὴν Καστοριάν¹.

Ὁ δὲ Χρῆστος, γεννηθεὶς τὸ 1876, κατὰ Μάρτιον τοῦ 1905, κατατάσσεται εἰς τὸ σῶμα τοῦ ἀρχηγοῦ Βέργα. Συμμετέχει εἰς τὴν μάχην τοῦ Μουρικίου καὶ ὑποδεικνύων τὰ δέοντα συντελεῖ, ὡς λέγουν, εἰς τὴν ἐπιτυχῆ ἔκβασιν τῆς μάχης καὶ τὴν σωτηρίαν τῶν σωμάτων. Συμμετέχει ἐπίσης εἰς τὴν ἐπιχείρησιν κατὰ τῶν κομιτατζήδων τῶν εὐρισκομένων εἰς τὸ Παλαιοχώρι, 11 Ἰουνίου 1907, μολονότι ἀντετίθετο εἰς τὸ σχέδιον προσβολῆς τοῦ χωρίου ὡς γνωρίζων καλύτερον τὰ ἐν γένει τοπικά². Διορίζεται ὄπλαρχηγὸς καὶ δρᾶ εἰς τὴν περιφέρειαν Κορεστίων ὡς καπετὰν Μουρίκης Κίτσιος. Διαταχθεὶς ἀπὸ τὸν Βάρδαν ὡς ἀρχηγὸν³ νὰ μεταβῆ μὲ τὸ σῶμά του εἰς ἐνίσχυσιν τῶν εἰς Μορίχοβον σωμάτων ἐπέρασεν ἀπὸ τὴν Κλεισούραν καὶ ἐστάθμευσεν ἄνω τοῦ Λεχόβου. Πλησίον ἐλημέριαζαν καὶ ἄλλα σώματα: τοῦ Ζιάκα κ.λ. Κατόπιν προδοσίας περιεκυκλώθησαν ὑπὸ τριῶν τουρκικῶν ταγμάτων. Μετὰ πεισματώδη μάχην ὁ Χρῆστος ἔπεσε νεκρός⁴. Κατὰ τὸ παράστημα ἦτο, κοινῇ ὁμολογία,

1. Τὸ 1917 ἐκ τῶν κακουχιῶν τοῦ α' παγκοσμίου πολέμου ἀπεβίωσε καὶ ὁ μικρότερος υἱὸς Νικόλαος ἀφήσας σύζυγον καὶ ὀρφανάς θυγατέρας. Ὁ γεροΚώστας, ὁ Μπαστῆς ἔζη, (τὸν ἐνθυμούμεθα), ἔχων ἓνα μουλᾶρι μικρόσωμο, τσινιάρικο, τῇ Μότσιου, βλ. τὸ διήγημά μου («Ἡ Μότσιου Μπαστῆ», Μίχου Κουλτσίδα) εἰς *Ἡμερολ. Δυτ. Μακεδονίας*, 1937.

2. Ὁ Χρῆστος δὲν συνεφώνει μὲ τοὺς ἐπιμένοντας εἰς τὴν πραγματοποίησιν τῆς ἐπιχειρήσεως ὑποπτευόμενος ... πολλὰ. Ὁ Φούφας παρατόλμως ὤρμησε νὰ παραβιάσῃ τὴν γερὴν δίφυλλον ἐξώπορταν ἐκτεθειμένος εἰς τὰ ἐκ τῶν παραθύρων πυρὰ τῶν ὠχυρωμένων ἐντὸς κομιτατζήδων (καὶ ἐνοίκων).

3. Ὁ Βάρδας βασικὴν ἀκτῖνα προσωπικῆς κινήσεώς του εἶχε τὴν ἀπὸ Κοντσικοῦ μέχρι Κωσταραζίου περιοχὴν, γνησίως ἐλληνικὴν, μὲ συνήθη λημέριά του τὴν μονὴν Ἀγίου Δημητρίου Βλάτσης, τὸ Κουρὶ ἄνωθεν καὶ τὴν συστάδα τῶν δασῶν Σαντάδες-Σταυρουτουφουλιὰ, κάτωθεν τοῦ Σινιάτσικου. Τὸ σημεῖον τοῦτο ἦτο τὸ μᾶλλον οὐσιῶδες τῆς ἐπιτυχίας τῶν σκοπῶν του καὶ μάλιστα τῆς τοῦ ἰδίου διασώσεως, καθ' ἃ τούλάχιστον ἔκριναν οἱ χωριανοὶ μου, πολλοὶ τῶν ὁποίων ἐξεφράζοντο διὰ λόγους τινὰς οὐχὶ ἀβασίμους, δυσμενῶς πως χαρακτηρίζοντες μάλιστα τοῦτον ὡς δειλὸν ἔναντι ἄλλων γενναίων ὡς τοῦ Δεληγιαννάκη κ.ἄ. Ἄξιον σημειώσεως εἶναι ἐνταῦθα καὶ τὸ ἐξῆς: Ὁ Τσόντος Βάρδας ἔφθασε τὸ πρῶτον εἰς Βλάτσην τὸ 1905 (Μάϊον) μὲ 154 ἄνδρες, ἐν οἷς καὶ ὁ Παπαδράκος καὶ Πούλακας. Ἦτο βράδυ· κατ' εὐθείαν χτύπησαν στὸ σπίτι τοῦ Θωμᾶ Τσιουκρίκη. Τοὺς μοίρασαν καταλύματα· ὁ Παπαδράκος καὶ ὁ Πούλακας μὲ 3-4 ἄλλους στὸ σπίτι τοῦ Τσιγαρίδα (Εὐθ.). Τὸ πρῶτ' ἔφεραν κόσμος καὶ τοὺς ὠρkiζαν. Σ' ἓνα τραπέζι ἐπάνω εἶχαν τὸ σταυρό, πιστόλι καὶ μαχαίρι. Τὴν ἐπομένην ἡμέραν τουρκικὸς στρατὸς ἔφθασε ἀπὸ τὸ Σινὶ ΝΔ. Ὁ πατέρας μου (διηγεῖται ὁ Φώτιος Τσιουκρίκης, συμβολαιογράφος, 8 ἐτῶν τότε), ἔσπευσε πρὸς συνάντησιν τῶν ἀξιωματικῶν (Τούρκων), ἐνῶ οἱ ἀντάρτες ξεπετάχθησαν ἐπάνω ἀριστερὰ τῆς Μπιστιριᾶς.

4. Ἐκ τῶν πρεσβυτέρων ἡμῶν ἠκούομεν κατ' ἐπανάληψιν ὅτι οἱ ἀρχηγοὶ τῶν σω-

λεβεντάνθρωπος¹.

Εἰς τὰ λιτὰ ταῦτα στοιχεῖα συνοψίζεται ἡ ὑπὲρ πατρίδος προσφορὰ τῆς οἰκογενείας Ἀργυράκου μετὰ τοῦ ὀπλαρχηγοῦ Χρήστου². Καὶ εἶναι ἐκ τῶν μοναδικῶν, καθ' ὅσον γνωρίζω, εἰς τὸν χῶρόν μας.

γ'. *Περὶ τῆς αὐτοθυσίας τοῦ Ἰωάννου Μπουμπαρά*

Ψυχραιμίας καὶ αὐτοθυσίας παράδειγμα λαμπρὸν ἀποτελεῖ ὁ Ἰωάννης Μπουμπαράς, ὁδηγός, ὀπλίτης καὶ σύμβουλος εἰς τὰ ἐθνικὰ σώματα τοῦ ἀγῶνος. Διὰ τοῦ μαρτυρικοῦ του θανάτου ἀπηθχανάτισε τὸ ὄνομα αὐτοῦ καὶ τῆς οἰκογενείας, ἡ ὁποία τὴν ἐν Βλάτση ἐγκατάστασίν της ἔχει παλαιάν, ἀλλ' ἀμάρτυρον. Χωρὶς τίτλον τινὰ ἐπίσημον θὰ εἶχε θέσιν εἰς τὸ εὐθὺς ἐπόμενον κεφάλαιον τῶν λεγομένων ὑπερασπιστῶν τῆς Κοινότητος, ἀλλ' ἡ μαρτυρομένη πολύτιμος συμβολή του εἰς τὴν διάσωσιν καὶ διαφυγὴν τῶν σωμάτων μετὰ τὴν ἀξιόλογον μάχην τοῦ Μουρικίου (21-4-1905), συμπεριλαμβανομένης καὶ τῆς θυσίας του, ἐμπίπτει εἰς τὰ γενικώτερα τοῦ Μακεδονικῆ ἀγῶνος.

Ἐμπειρος τοῦ τόπου ὁ Ἰωάννης ἐκτὸς τοῦ ὅτι ἐπολέμησε γενναίως, εὐθὺς μετὰ τὴν λῆξιν αὐτῆς — ἀπέβη φονικὴ διὰ τοὺς Τούρκους — ἐν ὄψει ἀφίξεως ἐπικουρικῶς νέων ἰσχυρῶν δυνάμεων τουρκικοῦ στρατοῦ ἐπέδειξε τὰ δέοντα πρὸς ἀπομάκρυνσιν τῶν ἀγωνισθέντων ἀπὸ τὰ πλέον ἀσφαλῆ μέρη.

Λαβὼν τότε παρὰ τοῦ ἀρχηγοῦ Βέργα ἐμπιστευτικὴν ἐπιστολὴν διὰ τὴν Ἐπιτροπὴν Βλάτσης καὶ κατερχόμενος τοῦ Μουρικίου, εἰς τὴν θέσιν «Σταυρός» συνελήφθη ὑπὸ τμήματος τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ. Προλαβὼν τὴν ἐπιστολὴν ἐμάσησε καὶ κατέπιε. Ἀνακρινόμενος — ἦτο γνωστὴ εἰς ὠρισμένους Τούρκους ἡ ιδιότης καὶ ὁ ρόλος του — ἐβασανίσθη, χωρὶς νὰ ὁμολογήσῃ οὐδέν, κατακρεουργηθεὶς τέλος. Ἐχει διὰ πάντα ταῦτα ὁμολογουμένως δικαίαν τὴν κρίσιν ὡς ἀγνοῦ πατριώτου μαχητοῦ καὶ ὡς ἔθνομάρτυρος³.

μάτων τῶν ἀνταρτῶν ἀντιληφθέντες τὴν κύκλωσιν ἀπεφάσισαν νὰ τὴν διασπάσουν. Ὁ γενναῖος καὶ φιλότιμος Κίτσιος ἀνέλαβε νὰ μείνῃ ὑποστηρίζων τὴν διαφυγὴν τῶν ἄλλων... Ἀλλ' οἱ ἐξεληθόντες τοῦ κλοιοῦ δὲν ἐστάθησαν, ὡς εἶχε συμφωνηθῆ, διὰ νὰ ὑποβοηθήσουν τοὺς περὶ τὸν Χρῆστον μαχομένους (νεκροὶ 11).

1. Διὰ τὴν ἀνέγερσιν ἀνδριάντος τοῦ Μακεδονομάχου εἰς Δράμαν καὶ ἀλλαχοῦ ὡς πρότυπον ἐλήφθη (παρὰ τοῦ Δημητριάδου) ὁ Κίτσιος ἐκ φωτογραφίας, βλ. Γ. Μόδης, Ὁ Μακεδονικὸς ἀγὼν καὶ ἡ νεώτερη μακεδονικὴ ἱστορία, Θεσσαλονίκη 1967, 324. Ὁ Μόδης παραδίδει (289) καὶ ὅτι: τῆς ἡρωϊκῆς οἰκογενείας Ἀργυράκου Μπαστῆ ἐμπιστοὶ τεχνίτες ἐφκίασαν τὴν εἰδικὴν κρύπτῃν εἰς τὸ μοναστήρι τῶν Ἀγίων Ἀναργύρων Καστορίας.

2. Βλ. καὶ «Λεύκωμα Νομοῦ Κοζάνης», Ἐφημ. Βόρειος Ἑλλάς, Κοζάνη 1930, 34.

3. Περισσότερα βλ. εἰς Ἡμερ. Αυτ. Μακεδονίας 1935, 101-106, καὶ Γ. Μόδης, Ὁ Μακεδονικὸς ἀγὼν, 279 (ὅπου ἀναγράφεται ὡς Κώστας Μπούμπορας).

3. Ἀναμνηστικὰ ἀπὸ τὴν αὐτοάμυναν τῆς Κοινότητος. Οἱ ὑπερασπισταὶ τῆς

Τὸ οἰκογενειακὸν πλαίσιον καὶ ἡ ἱστορία ἐκάστου τῶν ἀγωνιστῶν τῆς Βλάτσης δὲν καλύπτουν εἰμὴ μέρος τοῦ ὅλου τῶν δυνάμεων, αἱ ὁποῖαι συνεῖχον τὴν Κοινότητα ὡς ὁμάδα, καθ' ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἀντιμετώπισιν τῶν κατὰ περιόδους πολλαπλῶν αὐτῆς κινδύνων. Μονιμώτεραι δυνάμεις συμφυεῖς πρὸς τὴν θέσιν καὶ τὴν φύσιν τοῦ τόπου, τὸν τρόπον ζωῆς καὶ τὰς συνηθείας τῶν ἀνθρώπων, καθ' ἃ ἀνεπτύχθη εἰς τὸ περὶ τοῦ ἀρματολικίου κεφάλαιον, ἐπενήργουν εἰς τὴν διαδοχικὴν παρουσίαν ἐκπροσώπων μὲ τὰ αὐτὰ ἢ ὀλίγον παραλλάσσοντα χαρακτηριστικὰ τῶν ἀγωνιστῶν. Ἦσαν οὗτοι οἱ ὑπερασπισταὶ τῆς Κοινότητος, ἐπώνυμοι καὶ περισσότερον ἀνώνυμοι, ἀποτελοῦντες κατὰ τινα τρόπον τὴν ἀνεξάντλητον αὐτῆς φρουρὰν, ἄνευ τῶν ὑπηρεσιῶν τῆς ὁποίας θὰ καθίστατο δυσχερὴς ἢ ἐπὶ μακρὸν συντήρησις τῆς Κοινότητος.

Κατὰ τὸ συγκεκριμένον τὴν αὐτοάμυναν τῆς Κοινότητος ἀπήρτιζον ἐν πρώτοις οἱ δυνάμενοι νὰ φέρουν ὅπλα ἐκ μέρους τῶν κοινῶν χωριανῶν ἐκ τοῦ θεωρουμένου ἀμάχου πληθυσμοῦ. Ἐνθυμοῦνται δ' οἱ γεροντότεροι ὅτι δὲν ὑπῆρχε σπίτι πού νὰ μὴ ἔχη ὅπλα εἰς τὰ κρυφὰ καὶ εἰς τὰ φανερά (νέα καὶ ἀνά 3-5 καὶ πλεόν καριοφίλια, κουμποῦρες, χαντζιάρες, μαχαῖρες κ.λ.). Εἷς τινὰς περιπτώσεις οἱ ζωηρότεροι καὶ ἐμπειρότεροι, οἱ μᾶλλον φιλοπάτριδες κ.λ. ἐνεφανίσθησαν καὶ ὡς δύνάμις κρούσεως καὶ πέραν τῆς Βλάτσης.

Οὕτω κατὰ τὰ ἀπομνημονεύματα τῆς πρὸ ἡμῶν γενεᾶς, γραπτῶς παραδοθέντα ἢ ἐκ τοῦ στόματος τῶν πρεσβυτέρων σημειωθέντα, προσφέρονται ἀποδεικτικά τινα περὶ τοῦ ἀξιομάχου τῆς φρουρᾶς ταύτης τῆς Βλάτσης.

Διατρέχουσα ἡ Σιάτιστα κίνδυνον ἀπὸ τοὺς Γκέγκηδες τὸ 1877-8, ὡς καὶ ἀνωτέρω εἰς τὰ περὶ μετοίκων ἐλέχθη, ζητεῖ ἐνισχύσεις ἀπὸ τοὺς περιοίκους. Ἐνοπλοι τῆς φρουρᾶς Βλάτσης περὶ τοὺς 60, κατ' ἄλλους 30, σπεύδουν πρὸς ἀπόκρουσιν τῶν ἐπιδρομέων εἰς Σιάτισταν.

Ὀλίγοι ἢ περισσότεροι ἐκ τῆς αὐτῆς φρουρᾶς συμμετέχουν εἰς ὅλας τὰς ἐπιχειρήσεις ἐκ τῆς προνομιούχου θέσεως Σινιάτσικου-Μουρικίου κατὰ τὴν περίοδον τοῦ Μακεδονικοῦ ἀγῶνος ὡς ὀπλιῖται, ὀπλιῖται ἅμα καὶ ὀδηγοὶ καὶ σύμβουλοι, πολυτιμότετοι πολλάκις, ἐκτελοῦντες ἐπικινδύνους ἀποστολάς ἀποτελεσματικῶς. Ἐπιχειρήσεις κατὰ κομιτατζήδων: Ζαγοριτσάνην¹, Παλαιο-

1. Εἰς Ζαγοριτσάνην Καστορίας ἐσημειώθησαν βιαιότητες καὶ ἀσχημίαι ὁμολογούμενως ἀνεπίτρεπτοι εἰς βάρος καὶ γυναικοπαίδων, ὡς ἐνεθυμοῦντο καὶ αὐτοὶ οἱ μετασχόντες εἰς τὴν ἐπιχείρησιν καὶ ἄλλοι χωριανοί. Εἰρήσθω ὅτι ἡ Ζαγοριτσάνη ἦτο ἡ γενέτειρα τοῦ Βασιλείου Σμύρνης ἐκ τῶν μᾶλλον διαπρεπῶν Ἱεραρχῶν (1834-1910), βλ. Μ. Γεδεών, *Μνεῖα τῶν πρὸ ἐμοῦ 1800-1863-1912*, Ἀθῆναι 1934, 343-350. Ἐπὶ τοῦ διαβοήτου βουλγ. σχίσματος αὐτὸς εἶπε: «μὴ σχίζετε τὸν χιτῶνα ... θὰ τὸν ἀμπαλώσωμεν».

χώρι¹, κατὰ Βουλγάρου πρωτοσυγκέλου εἰς Ἐμπόριον², ἐκτὸς τῆς πολυτίμου συμβολῆς εἰς τὴν μάχην τοῦ Μουρικίου κατὰ τὰ λεχθέντα ἀνωτέρω.

Ὡς συνεργοὶ τῶν ἀνταρτικῶν σωμάτων κατηγορημένοι ἔπεσαν θύματα τῶν κομιτατζήδων τοῦ Τζόλια (εἰς τὴν στρούγκαν των μεταξύ Φλάμπουρο-Ξινὸ Νερὸ) οἱ: Γ. Κιάνας καὶ Κ. Κίκης, Ν. Μαμάρας καὶ Ἴ. Μαμάρας, ἅπαντες κτηνοτρόφοι³, ὡς καὶ ὁ Γ. Τσιούκαρη φονευθεὶς ὑπὸ τῶν Τούρκων.

Διὰ τῶν καθ' ὅλου δυνάμεων οἱ χωριανοὶ κατὰ τὰς ἀγωνιώδεις ἡμέρας καὶ νύκτας τοῦ Ὀκτωβρίου τοῦ 1912, ἀπὸ θῆς ἰδίως, ὑπερήσπισαν τὴν γενέτειράν των ἐπὶ τῶν κορυφογραμμῶν, ἀπὸ ἐπιδρομᾶς Κονιάρων τοῦ κάμπου. Προσέφερον ὑπηρεσίας εἰς τὸ παραπλανηθὲν ἀπὸ περιοχῆς Ρούντικ τάγμα στρατοῦ κατὰ τὴν ὀπισθοχώρησιν τῆς 5ης Μεραρχίας. Ἐπι δέ τινες τῶν χωριανῶν ἔνοπλοι καθωδήγησαν ἀσφαλῶς ἀποσπάσματα στρατοῦ διὰ μέσου καταλλήλων ὁδῶν ΒΔ τῆς Κοζάνης συμβαλόντα ἐκ πλευρικῶν θέσεων εἰς τὴν ἐπιτυχῆ ἔκβασιν τῆς μάχης τοῦ Ναλμπάνκιοι, ὡς τοῦλάχιστον ἰσχυρίζοντό τινες. Εὐγλώττως ἅμα δηλωτικῆ τῶν δυνατοτήτων ἀμύνης τῆς Βλάτσης ἀπὸ ἀπόψεως θέσεως καὶ ἀνθρώπων ἢ καταφυγῆ ἑκατοντάδων καὶ χιλιάδων ἐκ τῶν πέριξ κατοίκων, ἰδίως γυναικοπαίδων, Κλεισουριέων μετὰ τὴν πυρπόλησιν τῆς κωμοπόλεως των, Βογατσικοῦ κ.λ., πρὸς σωτηρίαν των, ἐπιβεβαιωθείσης οὕτω καὶ τῆς τοῦ Κοσμᾶ τοῦ Αἰτωλοῦ προφητείας⁴.

Ὁμολογητέον ὅμως καὶ τοῦτο ὅτι ἴσως χειροτέρα τῆς τῶν Κλεισουριέων

1. Πρβλ. καὶ Γ. Μόδη, Ὁ Μακεδονικὸς ἀγὼν, 277, 323.

2. Διὰ τοῦ Ἀθαν. Δάρδα, κοινῶς Τσίμινη, ὑπηρετοῦντος τότε ὡς ζαπτιέ εἰς τὸ Κουκιμάτι, Ἀστυνομικὸν σταθμὸν Βλάτσης. Νύκτωρ (ἀπὸ βραδύς) ὁ Τσίμινης μετὸν ἀδελφόν του Γεώργιον κατῆλθον εἰς τὸ Ἐμπόριον κατατοπισμένοι ἐκ τῶν προτέρων εἰς τὰ λεπτομερειακά...

3. Τότε (τὸ καλοκαίρι πρὸ τοῦ Συντάγματος) σκοτώθηκαν ἐκεῖ καὶ δύο Νεβεσκιῶτες, ὁ Δημ. Κ. Φουρκιώτης καὶ ὁ Κουκουτρίγκας, κτηνοτρόφοι. Αἱ ὑπηρεσίαι αἱ παρασχεθεῖσαι ἐπὶ τουρκοκρατίας καὶ κατὰ τὸν Μακεδονικὸν ἀγῶνα εἰδικώτερον παρὰ τῶν κτηνοτρόφων τῶν διεσπαρμένων ἀνά τὴν ὑπαιθρον ἦσαν ἀνυπολογίστου ἀξίας. Χωρὶς στρουγγες καὶ τζιομπαναραίους πῶς θὰ ζοῦσαν οἱ λεβέντες (λησταί, κλέφτες καὶ ἄρματολοί, ποικίλης ἀποχρώσεως;). Ὁ Θεόδωρος Νάνος, κομματάκι λόγιος, ἀναπτύσσει τὰ τοῦ τσελνικάτου τῶν Ναναίων πού χρόνια εἶχαν τὰ κοπάδια των εἰς Ντριάναν (ν. Καρυές) Πρέσπας (καὶ πολὺ πρὸ τοῦ 1900) ἐνεθυμεῖτο, πόσοι εἶχαν περάσει ἀπὸ τὴν στρούγκα των: ὁμάδα τοῦ Καρτσιάκωφ μετὰ 4 ρουμανίζοντας, τὸν Πάντο Κλιάτσιωφ μετὰ 30 ἄντρες κ.ἀ. πολλοί, ὁ ἴδιος ἀπομνημονεύων καὶ τὴν ἐξυπηρέτησιν πού ἔκαμε, 17ετῆς ὡν τὸ 1908, εἰς τὸν Σκουντρῆ Ν. μετὰ 80ριά πού εἶχαν λημεριάσει στοῦ Νταλίπη, βουνὸ ἀπάνω ἀπὸ τὴν Ντριάνα. Ἐλλείψει ἄλλου διαθεσίμου ὁ Θεόδωρος πῆγε εἰς τὴν Μπίγλιστα γράμμα πρὸς τὸν ἐκεῖ γιατρὸν (Καστοριανὸν) καὶ ἔφερε 100 ψωμιά. Συνελήφθη ἀπὸ τοὺς κομιτατζήδες εἰς τὸ χωριὸν Βερνίκι καὶ παρ' ὀλίγον νὰ θανατωθῆ. Ἦταν δύο ἡμέρες πρὸ τοῦ Συντάγματος... Περὶ σωτηρίας σώματος ὑπὸ τσελνικά Νάνου (πατὴρ τοῦ Θεοδώρου), βλ. καὶ τὰ σημειούμενα ὑπὸ Γ. Μόδη, Ὁ Μακεδονικὸς ἀγὼν, 282.

4. Ἀπόσπασμα διδαχῆς Κοσμᾶ, 7-8.

τύχη θὰ ἀνέμενε τοὺς Βλατσιώτας, ἐὰν ὁ Νιαζῆ μπεης ἀπὸ Κλεισούρας κατ-
ελθὼν καὶ εὐρισκόμενος εἰς Παλαιοχώρι μὲ ἀξιόμαχον δύναμιν καὶ πυρο-
βολικὸν ἀνήρχετο τιμωρὸς εἰς Βλάτσην μετὰ τὴν μὴ ἱκανοποιητικὴν ἀπάντη-
σιν τῶν προκρίτων τῆς Βλάτσης εἰς τὴν διαταγὴν του νὰ παραδώσουν τὰ ὄπλα
καὶ ὁμήρους. Τὸ κατεπεῖγον νὰ σπεύσῃ ὁ Νιαζῆ πρὸς Κόμανον ἔσωσε τότε
τὴν Βλάτσην¹.

Εἰς τοὺς ὑπερασπιστὰς γενικώτερον ἀνήκουν καὶ οἱ τὰ πολιτικὰ τῆς
Κοινότητος διαχειρισθέντες κατὰ καιροὺς καὶ τὰ συμφέροντά της ἐξυπηρε-
τήσαντες μὲ κίνδυνον τῆς ζωῆς των, πρβλ. ἀνωτέρω τοὺς: Παπαϊωάννου,
Βασδραβέλλην, Σαράκον, Μισιγκρόν, Γραμματικὸν κ.ἄ. Δὲν θὰ πρέπει δὲ
νὰ παρορῶνται καὶ οἱ ἐν τῇ διασπορᾷ εὐρεθέντες (Κωνσταντινούπολιν, Βιέν-
νην κ.λ.) μὲ τὰς πολυτίμους ἐκάστοτε συμβουλὰς των.

Κατὰ δὲ τὸν Μακεδονικὸν ἀγῶνα τὴν ὁμόθυμον συμπαράστασιν ἀντι-
προσώπευσαν οἱ ἐκτεθέντες τρόπον τινὰ περισσότερον ὡς μέλη τῶν ἐπιτρο-
πῶν ἀγῶνος ἢ ἀπασχοληθέντες εἰς διαφόρους, λεπτὰς πολλάκις, ἀποστολάς²
ὡς οἱ: Παπαδημήτρης (Δ. Γεωργιάδης), Παπακωτούλας (Κωνσταντῖνος
Θωμαΐδης), Ἰωάννης Μπερεκετλῆς, ὁ καὶ καπετὰν Βλαχάβας προσονομα-
ζόμενος, ὑποδειγματικὸς εἰς πατριωτικὴν ἀγνότητα (τοῦ ἐκτελεστικοῦ), Θεό-
δωρος Ροῦγκος, πρότυπον εἰς βαρύτητα γνώμης, Γεώργιος Βαενᾶς, Κων-
σταντῖνος Κυριαζῆς (Τσικρίκης), κοινότερον γνωστὸς Ντούλης, δραστήριος
καὶ ἐπιβλητικός³, ὡς καὶ οἱ ἐξάφελφοί του, Σπυρίδων Κ., Χρυσόστομος Κ.
καὶ Θωμᾶς Τσικρίκης, δήμαρχος ἐπὶ ἔτη, Εὐθύμιος Τσιγαρίδας, Νικόλαος
Κούνδουρας, Παναγιώτης Μούρας ἢ Γιώτας κοινῶς, Κωνσταντῖνος Δαλα-
κιούρης, Μᾶρκος Δέλλας, Φώτιος Κοντομήσιος, Αἴσοφος Χρῆστος, Ἀλέξαν-

1. Ὁμήρους ἐξ ὅλων τῶν χωριῶν εἶχον μαζεῦσει εἰς Καϊλάρια οἱ Τοῦρκοι ἅμα τῇ
κηρύξει τοῦ πολέμου. Βλ. λεπτομερειακά τινα εἰς τὸ δημοσίευσμά μου «Ἡ ἀποχώρησις ...
καὶ ἡ ὑποταγὴ τῶν μπέηδων τῶν Καϊλαρίων», Ἐφημ. Ἐπαρχιακὴ Φωνὴ Πτομελαΐδος,
ἀριθ. φύλ. 378/23-10-1968. Μὲ τὴν ἀγγελίαν καταλήψεως τῆς Κοζάνης ὑπὸ τοῦ Ἑλλη-
νικοῦ στρατοῦ κοινῇ ἀποφάσει τῶν συνεδριασάντων μπέηδων οἱ κρατούμενοι ὁμηροὶ ἀφέ-
θησαν ἐλεύθεροι καὶ ἀνετέθη εἰς ἓνα χότζα καὶ δύο ἐκ τῶν ὁμήρων: τὸν Ἰωάννην Κατσια-
νῆκον, τσέλνικαν, καὶ τὸν Μιχάλην Πιπιλιαγκόπουλον, ξυλέμπορον, νὰ παραδώσουν τὰ
Καϊλάρια μεταβαίνοντες εἰς Κοζάνην. Ἐφιπποὶ λοιπὸν καὶ οἱ 3 καὶ μὲ λευκὴν σημαίαν
ὑψωμένην κατηρθύνθησαν εἰς Κοζάνην.

2. Περὶ τῶν ὑπηρεσιῶν, τὰς ὁποίας προσέφερον γενικώτερον οἱ ἄοπλοι Μακεδόνες
καὶ τὰ μέλη τῶν ἐθνικῶν ἐπιτροπῶν σημαντικὸν ἄρθρον ἔγραψεν ὁ Γρ. Φαληρέας, ὑπο-
στράτηγος (Καπετὰν Ζιάκας), εἰς τὸ *Λεύκωμα τῆς Δυτ. Μακεδονίας*, Κοζάνη 1932, 37-
40, μὲ τὸν τίτλον «Ὁ Μακεδονικὸς ἀγὼν 1903-1909. Τὰ εἰρηνικὰ καὶ ἄοπλα τούτου στε-
λέχη».

3. Ἡ Ἐπιτροπὴ: Κοντούλης, Παπούλας καὶ Κολοκοτρώνης τὸ 1904 ἐφιλοξενήθη
εἰς τὸ σπίτι τοῦ Ντούλη. Αὐτὸς (ὁ Ντούλης) κυρίως ὠργάνωσε τὰ τῆς ἀμύνης τῆς Κοι-
νότητος τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1912.

δρος Τζαντζάρης, ὡς ἀγγελιοφόρος, Καχπάναλης ὡς ἀγγελιοφόρος ἐπίσης, Ἰωάννης Σιάλας, ὁ μυλωνᾶς, ὡς ἀποθηκάριος ὄπλων καὶ φύλαξ αὐτῶν, καὶ ἄλλοι τινές. Πρὸς τούτοις οἱ διδάσκαλοι: Κ. Νταμπάκης, Δ. Γραμματικός, Ν. Πλίκας, Ν. Ἀθανασιάδης, Μιχ. Ἰωαννίδης (ὡς Γκούρας ὑπογράφων), ὁ φιλόλογος Κ. Ἀγγελῆς καὶ ὁ Χρυσόστ. Βούρδας ἐκ Λοσνίτσης ἀμφοτέρω ὀρμώμενοι καὶ ἐν Βλάτση ἀποκατασταθέντες. Ἐκ τῶν Πιπιλιστινῶν: ὁ Παπαθωμᾶς, ὁ Παπαστέργιος κ.ἄ.

Αἱ ὑπηρεσίαι αἱ παρασχεθεῖσαι παρὰ τῶν λεγομένων δυνάμεων ἀμύνης ὑπῆρξαν ἀνυπολόγιστοι εἰς ἀξίαν πρὸς διάσωσιν τῆς Κοινότητος πρωτίστως, πρὸς γενικωτέραν πολλάκις ἐξυπηρέτησιν. Αἱ δυνάμεις αὗται τῆς Βλάτσης ἐπηρέαζον κατὰ τινα τρόπον καὶ τὰς πέριξ Κοινοτήτας, ἰδίως ἀπὸ Κοντσικοῦ μέχρι Κωσταραζίου, ὥστε νὰ ὑφίσταται κάποια ἀσφάλεια εἰς τὴν περιοχὴν, ὡς καὶ ἐλευθερία κινήσεως ἐξυπακουομένη καὶ εὐνοουμένη ἅμα ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ἀπὸ Θεσσαλίας καὶ Χαλκιδικῆς ἕως τῆς Πρέσπης ὁ τόπος περπατιοῦνταν διὰ τῶν κτηνοτρόφων. Κατὰ καιροὺς καὶ κατὰ περιστάσεις ἐνεφιλοχώρησαν βεβαίως καὶ παρεκτροπαί, ὅταν, κατὰ τὰ φημιολογούμενα τοῦλάχιστον, χωριανοὶ τινες καὶ ἐκ τῶν πέριξ χωρίων ὑπέθαλψαν ἐνόπλους ἐντοπίους καὶ ξένους καταφεύγοντας πρὸς τὰ ἐδῶ βουνὰ τὸ καλοκαίρι ἰδίως μὲ τὰ ποίμνια τῶν κτηνοτρόφων. Εἰς τὴν ἕκτασιν ὅμως τῆς ἱστορικῆς πραγματικότητος τῆς τουρκοκρατίας αἱ παρεκτροπαὶ ἐκ τῆς νομιμότητος ἤμποροῦν νὰ δικαιολογοῦνται ἀναλόγως¹.

1. Περιστατικὰ ποικίλα, ληστρικὰ κ.λ. δὲν ἐκρίθησαν δημοσιεύσιμα σήμερον ἐνταῦθα.

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟΝ

ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ

Α'. ΟΙΚΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΣΚΕΥΗ

“Οποῖος δὲν ἔφκιασε σπίτι, δὲν πάντρεψε
καὶ δὲν παράχωσε, λίγο κατάλαβε, πῶς
ὁ κόσμος διαβαίνει.

(Λαϊκὴ γνώμη)

Αἱ οἰκίαι τῆς Βλάτσης ἔχουν κτισθῆ ἀπὸ ἐντοπίους οἰκοδόμους καὶ ἀπὸ Ζιουπανιώτας. Καλοὶ ἦσαν οἱ ἐντόπιοι, ἀλλὰ κάποιαν προτίμησιν εἶχον οἱ ἐκ Ζιουπανίου — νοοῦνται καὶ οἱ ἐκ τῶν πέριξ: Ντόλου, κατὰ πρῶτον, Λιμποχόβου¹ κ.λ.—, διότι οὗτοι δοκιμασθέντες ἔφκιαναν πιὸ σαγλάμικη² δουλειὰ καὶ πιὸ φθηνά.

Καλοὺς καὶ συστηματικούς οἰκοδόμους ἀναφέρουν ἐκ τῶν ἐπιχωρίων τῆς περιοχῆς καὶ τοὺς Λεχοβίτας — Λέχοβο, Μπελκαμένη (ν. Δροσοπηγῆ) καὶ Νεγκοβάνι (ν. Φλάμπουρο), τρία χωριά ἀλβανόφωνα ἐξ οἰκοδόμων τὸ πλεῖστον, ὀλίγον πέραν τῆς Κλεισούρας, παρεμβεβλημένα ἐν τῷ μέσῳ σλαβοφώνων — καὶ τοὺς τοῦ χωρίου Κοντσικοῦ παρὰ τὴν Σιάτισταν³. “Ἄλλοι, οἱ

1. «Μαστρογιόργι Ζουπάν 1842 Σεπτεμ. 14», ἐπιγραφὴ ἐκκλησίας Θεοτόκου χωρίου Τσκαλοχώρι. «Τέκτονες Ζιουπανιώται τὸν ναὸν τοῦτον ἔκτισαν. Ἀναστάσιος δ' ὁ Κώστα ἀρχιτέκτων ἦτον τούτων 1844», εἰς ἐπιγραφὴν Ἀγίου Γεωργίου Σελίτσης. Βλ. *Γραπτὰ μνημεῖα*, 36, 53. Μαστρονίκος Λιμποχοβίτης 1837 Ἰουνίου 3 εἰς ναὸν Ἀγίου Γεωργίου Γρεβενῶν. Ὑπὸ Λιμποχοβιτῶν ἐκτίσθη τὸ 1858 Ἀπριλ. 12 ὁ ναὸς τοῦ Ἀγίου Ἀθανασίου Τσοτυλίου, ὡς ἐσημειώθη καὶ προηγουμένως.

“Ἀμεσον ἔχων τὴν ἐμπειρίαν περὶ τῶν Ζιουπανιωτῶν ὡς κτιστῶν δὲν ἐδυσκολεῖθη, λέγουν, νὰ ἀπαντήσῃ ὁ ἐκ Ντόλου ὑποψήφιος διὰ παπᾶς πρὸς τὸν ἐρωτήσαντα Δεσπότην τοῦ Σισανίου: Ποῖος ἔκτισε τὸν κόσμον; — Οἱ Ζιουπανιώτες, εἰπὼν τοῦ Δεσπότη δ' ἀπορήσαντός πως, ὁ ὑποψήφιος προσέθεσεν: — Ἐ, βόητσαν λίγου κι' οἱ Ντουλιανιάτες, δηλαδὴ καὶ οἱ τοῦ χωριοῦ του.

2. *Σαγλάμικους*: (λ. τουρκ.) ἀσφελῆς καὶ ρ. *σαγλαμώνου*, -ουσα, -ώνουμι, -ώθκα, -ουμένους, ἀσαγλάμουτους. Τὸ *σάϊκους*: (τουρκ.) ὑγιής, γερός, «δὲν παρὰ εἶνι — αὐτός».

3. Τοῦ Κοντσικοῦ βλ. κατωτέρω συνθημ. γλ. τῶν μαστόρων. Σιατίστης τὰ μαστόρικα πρβλ. εἰς *Λαογραφία* IB', 428-447.

Κοντσιῶται, οἰκοδόμοι καὶ αὐτοί, ἐκ τῆς ἀπώτερον κειμένης Κονίτσης τῆς Ἡπείρου¹ καὶ τῶν περὶ αὐτήν. Ζιουπανιῶται κ.λ. πάντες εἰργάσθησαν εἰς ἀκτῖνα πολὺ πέραν τῶν ὁρίων τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας, μέχρι Μοριᾶ² καὶ Μικρᾶς Ἀσίας.

Οἱ Βλατσιῶται οἰκοδόμοι εἶχον πέρασιν εἰς τὰ χωριά τοῦ κάμπου τῶν Καϊλαρίων, τὰ Κουνιαροχώρια καὶ τὰ Βουλγαροχώρια. Ἐπήγαιναν παρέα δύο ἢ τρεῖς ἔχοντες καὶ κανένα παιδὶ γιὰ λάσπη. Ὀλίγοι κατέβαιναν πρὸς τὴ Λάρισα καὶ πολλοὶ τραβοῦσαν διὰ Κωνσταντινούπολιν, ὅπου καὶ εὐδοκίμησαν μερικοί, ὅπως ὁ Μᾶρκο κάλφας καὶ ὁ μέχρι τῶν ἡμερῶν μας διὰ μόνου τοῦ ἐπαγγελματικοῦ ὀνομαστὸς ὡς κάλφας, Κώτσιος τοῦ Πιπιλιάγκα, ὁ ἐκτὸς τῶν ἄλλων ἀνεγείρας καὶ τὸ Διοικητήριον τοῦ Μουτεσαρίφη Σερβίων καὶ τὸ Τραπάντζειον Γυμνάσιον Σιατίστης (ὡς ἀρχιτέκτων ἦτο αὐτοδίδακτος) κατὰ τὴν ἐντοιχισμένην εἰς τὸ οἰκοδόμημα ἐπιγραφὴν ἔτ. 1888. συνδεδεμένος στενωῶς μὲ τιτλούχους Τούρκους (Χιλμῆ πασιᾶν, Τζιαμάλ μπεην Καϊλαρίων κ.ἄ.). Ἡμπορεῖ νὰ θεωρηθῆ ὡς οὐχὶ ἀσήμαντον καὶ τὸ ὅτι εἰς τὸ Βλάτσι τοῦλάχιστον καθ' αὐτὸ κτηνοτρόφος μάστορας ἦτο κάτι τὸ ἀσύνηθες. Πέτρες ἠμποροῦσαν νὰ κουβαλοῦν ἐν τάχει μὲ τὰ ζῶά των διὰ τυχὸν ἰδικὴν των οἰκοδομήν, ἀλλ' ὄχι καὶ νὰ κτίζουν ντουβάρη, νὰ κουβαλοῦν λάσπη ἢ νὰ ξιανασέρονουν εἰς τὴν στέγην κεραμίδια³.

1. Λαογραφία Ζ', 521 κ.έ.

2. Βλ. Σημειώματα Ἱστορικά, 51. Ὁ Κώστας Παγουρτζῆς, κάλφας 1838 εἰς Μοριᾶν. Προγενεστέρως, ἦτοι τὸ 1816, ὅτε ἐκτίζετο ὁ Ἅγιος Ἀθανάσιος Ζιουπανίου, μὲ ἄδειαν τοῦ Ἀλῆ πασιᾶ, ὁ Κώστας Καρᾶς ἀναγράφεται (αὐτόθι, 47-48) ὡς κάλφας τοῦ Ἀλῆ. Κατὰ τὰς ἀναμνήσεις τοῦ Δ. Τσακνάκη εἰς τὰ ἔργα τοῦ φρουρίου τοῦ Ἀλῆ ἀρχιτέκτων ἦτο αὐτὸς ὁ Καρᾶς (ἀπόγονοὶ του οἱ τῆς οἰκογενείας Παπακοσμᾶ) μὲ μαστόρους Ζιουπανιώτας, μὴ εὐχαριστημένους μάλιστα ἀπὸ τὸ ψωμί (πικρὸ) ποὺ τοὺς ἔδ' ναν κ.λ.

Κάνης μάστιουρας Ζιουπανιώτης ἄργησε νὰ γυρίσῃ στὸ χωριό. Εἶχε συμφωνήσει καμμιὰ οἰκοδομή μὲ τὸ χωρῦγι ἐπάνω του, δηλαδὴ ἀσβέστες, ἄμμο κ.λ. Ἡρώτησαν στὸ χωριὸ τί ἀπέγινεν ὁ (τάδε). Καὶ ἐκ τῶν μαστιόρων ἕνας, καθὼς ἄκουσε πὼς πῆρε καὶ τὸ χωρῦγι ἐπάνω του, ἀσύμφορον συνήθως διὰ τὸν μάστιορα, ἐφώνησεν: —Ἐκεῖ δὰ θὰ μείνῃ ὁ μποῦφος. (Χωρῦγιον, ἔγχωρος + ὀρύσσω, Β. Φάβης, Ἀθηνᾶ 28, 339).

3. Πρβλ. διὰτύπωσιν Wace-Thompson, The Nomads, 94, 175, διὰ τὰ σπίτια καὶ τὰς ἐκκλησίας εἰς Σαμαρίναν κτισμένα ἀπὸ Ἑλληνας μαστόρους (Greek masons). Καὶ οἱ Ζιουπανιῶται κατὰ τινα παράδοσιν ἠσχολοῦντό ποτε καὶ αὐτοὶ μὲ τὴν κτηνοτροφίαν, πρὶν πιάσουν τὴν μαστορικὴν, ὡς ἐσημειώθη καὶ ἀνωτέρω εἰς τὸ περὶ ἐκπαιδεύσεως κεφάλαιον. Οἱ τοῦ Νεστραμίου κάτοικοι, ὡς καὶ τῶν γειτονικῶν χωρίων, πρὸς τὰ ὀρεινὰ εὐρισκόμενοι, ἦσαν καὶ αὐτοὶ οἰκοδόμοι, Ἕλληνες καὶ βουλγαρόφωνοι τὸ πλεῖστον. Νησιῶδες ἐκ κτηνοτρόφων αὐτόθι: τὸ Λινοτόπι μὲ φημισμένους τεχνίτας εἰς τὴν ἀγιογραφίαν ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ ΙΣΤ' αἰ. (βλ. ὑποσημείωσιν εἰς: Ὁ βαρῶνος Κ. Βέλιος, 17 σ.μ. 2), ἢ Γράμμυστα, ἢ Νικολίτσα, καταστραφέντα μετὰ τὸ 1770, τὸ Ντέντσκο ὑφιστάμενον καὶ εἴ τι ἄλλο. Μαστόρους εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐργαζομένους μνημονεύει ὁ Rouqueville, Voyage, Γ', 75, καὶ τοὺς κατοίκους τῆς κωμοπόλεως Βογατσικοῦ. Μαστόροι Σελτσιῶτες δουλεύουν εἰς αὐτὸ τὸ Ζιουπάνι εἰς τὸν Ἅγιον Ἀθανάσιον τὸ 1835, Σημ. ἱστορ., 51. Πόσον

Αἱ περισσότεραι οἰκίαι τῆς Βλάτσης παρουσίαζον ἐπικρατέστερον τὸν τύπον τοῦ τετραγώνου μετὰ τετρακλινοῦς στέγης. Ἦσαν κατὰ τὸ πλεῖστον διώροφοι, ἀλλὰ καὶ τριώροφοι μερικαὶ τῶν εὐπορωτέρων. Χαμηλαὶ μονώροφοι ἦσαν ἐλάχισται, περιορισμέναι εἰς χῶρον καὶ πτωχικὰ χαρακτηριζόμεναι γενικῶς ὡς κ'τάτσια¹. Οἰκίαι μετὰ τῶν παραρτημάτων των: μαγειρείου, στάβλου, ἀχυρῶνος, αὐλῶν κ.λ. ὅλα ἦσαν πέτρινα.

Ἡ πέτρα ἐλαμβάνετο ἐκ τῆς εὐθὺς ἔξω τοῦ χωριοῦ πλαγιάς, πρὸς Κατὴν, κριθεῖσα ὡς καταλληλοτέρα καὶ στερεωτέρα. Πολλάκις πρὸς ἐξαγωγήν ἐχρησιμοποιοῦντο ἐδῶ καὶ φουρνέλλα. Καὶ πλάκες μεγάλες ἐξήγοντο ἀπὸ τὴν αὐτὴν θέσιν, ὡς καὶ ἀλλαχόθεν (βλ. θέσιν Πλάκας). Τὴν κουβαλοῦσαν (τὴν πέτρα) μὲ ζῶα, γουμάρια κ.λ. ἐπὶ σανίδων, τοποθετουμένων ἀνὰ μίαν ἑκατέρωθεν τοῦ σαμαριοῦ. Τὴν πέτραν διὰ τὰ ἀγκουνάρια, τοὺς κιοσέδες κυρίως καλουμένους, καὶ διὰ τὴν γρηπίδα τῆς στέγης τὴν πελεκοῦσαν συνήθως πρὸ τῆς μεταφορᾶς εἰς τὸν τόπον τῆς οἰκοδομῆς.

Τὴν ἀσβέστη τὴν ἔψηναν εἰς καμίνια πλησίον τῶν ἀσβεστολιθικῶν πετρωμάτων τοῦ Σινιάτσικου καὶ τὴν ἔκαιον (ἢ ἔσβηναν) εἰς ὀρύγματα παρὰ τὸν τόπον τῆς οἰκοδομῆς καλυπτόμενα καταλλήλως πρὸς ἀποφυγὴν δυστυχημάτων. Ἐπρομηθεύοντο εὐθηνότεραν καὶ ἀπὸ τὴν ἀγορὰν τῶν Καϊλαρίων, προερχομένην ἐκ Κατρανίτσης κ.ἄ.²

Κεραμίδια ἐλάμβανον ἀπὸ εἰδικὸν κεραμοποιεῖον, τὸ ὁποῖον ἐλειτούργει παλαιότερον ὀλίγον ἔξω τοῦ χωριοῦ ΒΔ, εἰς τὴν θέσιν *Κιραμαργειό* καὶ τὸ ἐπώνυμον Κεραμάρης. Ὅλα τὰ σπίτια ἦσαν σκεπασμένα μὲ κεραμίδια. Κεραμοσκεπῆ ἦσαν (τὰ σπίτια) καὶ εἰς τὰ πέριξ χωριά. Μόνον εἰς τὴν ἐγγὺς παλαιότεραν κωμόπολιν Κλεισούραν (τὰ σπίτια) ἦσαν σκεπασμένα μὲ πλάκες. Ἦτο αὕτη κτισμένη κατέναντι τοῦ Βοριᾶ καὶ τὰ κεραμίδια ἰδίως εἰς τὰς γωνίας εὐκόλα ἤμποροῦσαν νὰ ἀναποδογυρίζουν. Δι' αὐτὸ καὶ εἰς Βλάτσην τὰ κατὰ μῆκος τῶν 4 γωνιῶν τὰ κολλοῦσαν μὲ ἀσβέστη, *κουρασάνη*.

*Γριντιές*³ καὶ *τσιμπίδια*⁴ ἐλάμβανον ἀπὸ τὰ γύρω δάση. Αἱ παλαιότερα οἰκίαι εἶχον ὅλο ἀδρόνια ξυλεῖα. Ὀλόκληροι κορμοὶ δένδρων ὀλίγον πελεκη-

παλαιὸν τὸ ἐπάγγελμα τοῦ μαστόρου εἰς τὴν περιοχὴν, ἐσημειώθη ἀνωτέρω εἰς τὰ περὶ τῶν ἀσχολιῶν τῶν κατοίκων.

1. *Κουτί*, *κουτάκι*, *κουτάτσι*, *κ'τάτσι*. Τὰ ἐκ τοῦ *κοίτουμι*, *κοιτάσι*, *κοίτασι* βλ. κτωτέρω.

2. Πρὸς 9 παράδες τὴν ἡμέραν ἠγόρασαν οἱ Ζιουπανιῶται ἀπὸ τὴν Μερασάνη (γειτονικὸ χωριὸ) 5 φορτία ἀσβέστη, ἐπειδὴ δὲν τοὺς ἔφθασε μία ἀσβεσταριά, ὅταν ἐκτιζον τὸν Ἅγιον Ἀθανάσιον τὸ 1835, *Σημ. ἱστορ.*, 51. Τὸ μείγμα ἀσβέστης καὶ ἕμμου: *δέρτσι* κοινῶς, «τοῦ βάρσι — » (τὸ ντουβάρσι).

3. Ἡ *γριντιά*: μεγάλη δοκός. Καὶ *ρ. γριντιόνου*, *γρέντουσα*, *γριντιόνουμι*, -ὠθκα, -ουμένους: *ρίχνω κάποιον κάτω* (ἀντίσθητον ἀπὸ *ζάλην* κ.λ.). Εἰς Κοζ. *παροιμ.* «*χάλασι τ' γριντιὰ κι' ἔφκιασι τοῦ μάντουλου*» (εἴρων.).

4. *Τσιμπίδι*: μικρὰ καὶ λεπτὴ δοκός.

μένοι ἔμπαιναν ἐπάνω στὰ ντουβάρια, τῶν πατωμάτων καὶ ἰδίως τῆς ὀροφῆς. Καὶ τὰ τσιμπίδια τῆς σκεπῆς καὶ τῶν χωρισμάτων ἦσαν ἀπὸ δρυῶς, πού εἶναι τὰ πιὸ γερά ξύλα. Ἀδρένια καὶ κέδρινα ἦσαν καὶ τὰ ζ'νάρια, λεπτότερα δοκάρια εἰς τὰ ἐνδιάμεσα τῆς τοιχοποιίας. Ὅσο στεγνώνει τὸ ἀδρένιο καὶ τὸ κέδρινο ξύλο, τόσο γερότερο γίνεται, καρφὶ δύσκολα μπήγεται. Καὶ σανίδια ἔβγαναν ἀπὸ τὰ πολλὰ εἰς τὸ χωριὸ λευκάδια, διαφόρου πάχους καὶ πολὺ λεπτά, τὰ λεγόμενα πέλλις: ἡ πέλλα καὶ διὰ τὴν σκεπὴν καὶ διὰ ταβάνια. Ἦρχοντο εἰδικοὶ προιονάδες (-ντζήδες), ἀπὸ τὸ Καταφύγι οἱ πιὸ καλοί¹, σημαδεύοντες μὲ τὴν κορδέλλαν, κόβοντες μὲ πελέκεις καὶ σχίζοντες μὲ τὰ πριόνια τῶν σανίδια, τσιμπίδια κ.λ. Ξυλεία καλή, τσιμπίδια ἰδίως ἀπὸ τσιάμι: πεῦκο, πολὺ ἴσια καὶ καλοπελεκημένα, ἔφερναν καὶ ἀπὸ τὴν περιφέρειαν τῶν βουνῶν τῶν Γρεβενῶν: Περιβολιῶτες, Ἀβδελλιῶτες, Μπριαζιῶτες κ.ἄ. Καραβάνια ὀλόκληρα μὲ διάφορον ξυλείαν (καὶ δαδὶ) περνοῦσαν καὶ διὰ τὴν περιφέρειαν Καίλαριων κ.λ.

Ὅταν ἀνοίγονταν τὰ θεμέλια σπιτιοῦ καὶ ἐγένετο ὁ ἀγιασμός, κατὰ τὰ γενικώτερον καθιερωμένα, θὰ ἔσφαζαν ἓνα πετεινὸ καὶ τὸ αἷμά του θὰ τὸ ἄφηναν νὰ χυθῆ, νὰ θεμελιώσῃ τὸ σπίτι.

Ὅταν δ' ἔβαναν τὴ σκεπή, κάθε συγγενῆς καὶ φίλος θὰ ἔστελνε πεσκέσι: ζευγὸς τσιοάπια ἢ μαντήλι ἢ προσώπι διὰ τοὺς μαστόρους, οἱ ὁποῖοι θὰ ἀνήγγελλον τὸ γεγονὸς χτυπῶντας τὰ τσιατόξυλα μὲ τὰ σκεπάρια τῶν. Ἐνας (μάστορας) φώναζε: «Καλῶς ὤρισεν ὁ (κ. τάδε) μαζί μὲ τὸ πεσκέσι τῶν. Ἐπροτίμησε τὸ ἀφεντικό μας. Ἐχαροποίησε καὶ τοὺς μαστιόρους. Ὁ Θεὸς νὰ χαροκοπήσῃ καὶ τὴν ἀφεντιά του. Νὰ ζήσουν τὰ παιδιά του. Ὁ Θεὸς νὰ τὸν ἀξιώσῃ νὰ πάῃ στὸν Ἅγιο Τάφο μαζί μὲ τὰ παιδιά του, νὰ πάῃ καὶ νὰ ῥθῆ καὶ ὁ πλουτὸς του νὰ μὴ σωθῆ. Ὅσα λουλούδια τοῦ Μαῖοῦ καὶ φύλλα ἔπουν τὰ δέντρα, τόσα καλὰ νὰ τοὺν δώσῃ οὐ Θεός. Καὶ τὸ γιὰ πὶ (σπίτι) πού χτίζουμε πέτρα καὶ χῶμα νὰ μὴ ἀραιστῆ, ξύλο, καρφὶ νὰ μὴ ξικαρφουθῆ. Νὰ ζῆ τ' ἀφεντικό μας, νὰ τοῦ χαίριτι. Χίλια χρουνιά νὰ ζήσῃ».

Τὴν χρονολογίαν κτίσεως τοῦ σπιτιοῦ καὶ τὸ ὄνομα ἢ τὰ ἀρχικὰ τοῦ ὀνοματεπωνύμου τοῦ ἐργολάβου μάστορα (κάλφα) ἔφερε μία πλάκα ἐντοιχιζομένη εἰς τὴν πρόσοψιν, ὑψηλὰ κάτω ἀπὸ τὴν γρηπίδα, συνήθως ἐντὸς μιᾶς εἰδικῆς κόγχης.

Ἐξωτερικῶς τὰ περισσότερα σπίτια τῆς Βλάτσης ἦσαν μπογιατισμένα οὐρανια, μερικὰ ἄσπρα, ἄλλα πράσινα. Κατὰ σύνολον ἡ ἐμφάνισις τοῦ χωριοῦ ἔκαμνεν ἐντύπωσιν ἰδίως ἀπὸ νότου, ὅπου καὶ αἱ προσόψεις σχεδὸν ὅλων τῶν σπιτιῶν².

1. Γραπτὰ μνημεῖα, 23. Ἦταν καὶ νιρουπρίονα.

2. Ἐρχόμενός ποτε ἀπὸ Σισανίου πασιᾶς τις καὶ ἀντικρύσας ἀπὸ τὸ ὕψωμα τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου τὸ χωριὸ λέγουν ὅτι ἐξέφρασε τὸν θαυμασμόν του χαρακτηριστικῶς εἰπών: «Μασιαλᾶ, κουτσιοῦκ Παρί, κουτσιοῦκ Παρί»: μικρὸ Παρίσι.

“Όλα τὰ σπίτια εἶχον αὐλὰς ὑψηλὰς καλυπτομένας μὲ κεραμίδια κυρίως. Εἶδος φρουρίου ἦτο κάθε σπίτι πρὸς ἀσφάλειαν καὶ ἄμυναν, ἐὰν θὰ παρίστατο ἀνάγκη, ἀλλὰ καὶ διὰ νὰ κινουῖνται ἐλευθέρως αἱ γυναῖκες ἰδίως τὰ κορίτσια ἐντὸς τοῦ νοβροῦ. Τὰ παράθυρα εἶχον κανονικῶς σίδηρα καὶ τζάμια. Εἰς τὸν δρόμον παράθυρα δὲν εἶχεν ὁ κάτω ὄροφος. “Όσα σπίτια ἦσαν κτισμένα πρὸ τοῦ 1850 περίπου εἶχον κατὰ τὸ πλεῖστον παράθυρα μικρότερα, εἰς τὰ κατώϊα πάντοτε μικρότερα, μὲ σανίδια ὡσὰν καφάσι καὶ μὲ κανάτια ὀλόκληρα κλειόμενα. Πάροδος ἀδιέξοδος, συνήθως καμμιὰ στινούρα, ἐλέγετο καὶ τσικμᾶ σοκάκι, γωνία δὲ σπιτιοῦ, αὐλῆς: κiousές (λ. τουρκ.) ἢ ἀγκουνάρι.

Ἡ θύρα τῆς αὐλῆς, ἢ οὐξώπορτα καλουμένη κατ’ ἀντίθεσιν πρὸς τὴν τοῦ σπιτιοῦ, τὴν μισιά, ἦτο δίφυλλος μεγάλη παλαιότερον μὲ καρφιά πλατεῖα καθ’ ὅλην τὴν ἔκτασίν της καὶ μὲ πιρτσίνια¹ γυρισμένα ἔσωθεν, μὲ σκεπαστὴν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ φέρουσαν κεραμίδια ἐπάνω διὰ νὰ μὴ βρέχηται καὶ χαλάη, κλειομένη (ἢ πόρτα) ἔσωθεν μὲ σίδηρα ἀπὸ τοῦ τοίχου εἰς τὰ κανάτια προσαρμοζόμενα ἢ μὲ χονδρὸν ξύλινον σύρτην χωνόμενον εἰς εἰδικὴν ὀπήν τῶν τοίχων ἐκατέρωθεν, περάτην λεγόμενον². Διὰ τὴν καθ’ ἡμέραν χρῆσιν ἐχρησιμοποιεῖτο μικρότερα θύρα μονόφυλλος, θυροπούλλι λεγόμενον, μὲ μάνδαλον στηριγμένον εἰς τὸ ὑπέρθυρον τῆς θύρας ἀνασηκωνόμενον μὲ τὰ δάκτυλα διὰ τὸ ἀνοιγμα, κλειομένη δ’ ἔσωθεν τὸ βράδυ μὲ σίδηρο ἢ μὲ περάτην³. Μπροστὰ ἀπὸ τὸ θυροπούλλι ἦτο πεζούλλι⁴, μὲ πέτρα μία μεγάλη ἢ καὶ περισσοτέρας. Ἐδῶ συνήγετο ὁ χωρατᾶς. Θυροπούλλι, ἐξώπορτα (καὶ μισιά) ἔφερον εἰς τὸ μέσον ἄνω ἔξωθεν ρόπτρον ξύλινον ἢ σιδηροῦν, μὲ τὸ ὁποῖον βάραιναν, κτυποῦσαν τὴν πόρτα διὰ νὰ ἀκούσουν οἱ ἔνοικοι.

Οὐ νομβρός ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον καθ’ ὅλην τὴν ἔκτασίν του ἦτο λιθόστρωτος, μὲ πλάκες πελεκημένες, χορταριασμένος εἰς τὰ ἐνδιάμεσα πάντοτε, διότι ἐβρέχετο καὶ ἐκαθαρίζετο. Κάθε σπίτι εἶχε τὸ πηγᾶδι του, τὸ *βνάρι*, κύχλι σπανίως καὶ δεύτερον ἐντὸς τοῦ μαγειρείου. Τὸ νερὸ τὸ ἔβγαναν μὲ γκουβᾶν μὲ τὰ χέρια ἢ μὲ εἰδικὸ καρούλι, τσιουκρίκι, τελευταίως καὶ μὲ τουλούμπα. Λουλούδια διάφορα: μουλόχες, πατάτες, ντάλιες, τριανταφυλλιές, παπαδίτσες, λιλίτσια, βασιλικός, μουσκόφυλλο, γλῶσσα τς πιθιρᾶς (μακρόστενο, ἀγκαθωτὸ χρώματος πρασίνου) ἦσαν φυτεμένα εἰς τὰ ἄκρα τοῦ νομβροῦ,

1. Πιρτσίνι, -ια: (λ. τουρκ.) καρφί μεγάλο μὲ πλατὺ κεφάλι καὶ μύτη μεγάλη ποὺ λυγίζει ἀπὸ μέσα ἀπὸ τὴν πόρτα, ἀφοῦ ἐμπηχθῆ. «Τοῦν βάρισιν ἕνα —»: ἐπείραξε διὰ λόγου.

2. Καὶ εἰς Ζιουπ. + Λιβ. «τοῦ σιδηροῦ τς πόρτας». Ὁ ξύλινος σύρτης πόρτας (καὶ παραθύρων τῶν παλαιῶν) *πιράτς*, οὐ, καὶ ρ. *πιρατώνου*, «πιράτουςι ἔν πόρτα». Εἰς Βλάτσην πόρτα καὶ ἐπὶ γυναικὸς ὑψηλῆς, χονδρῆς καὶ ὁμορφῆς.

3. Εἰς Κοντσ. ὁ σιδηροῦς ἀναβολεὺς πόρτας διὰ τὸ ἀνοιγμα: *καρκατσέλλι*: «σιούκουσι, πάτα τοῦ —». Ἐπώνυμον Ζιουπ. οὐ *Καρκατσέλτς*.

4. Εἰς Ζιουπ. + Λιβ.: ἢ *πιζούλλα*, -ις, κυρίως εἰς τὸ ἀμπέλι περίφραγμα τοίχου.

εἰς εἰδικὰ πεζούλλια ἢ εἰς τενεκέδια ἢ εἰς γλάστρες πήλινες, ἄλλα καὶ εἰς τὴν σκάλαν καὶ εἰς τὰ παράθυρα τῆς προσόψεως ἰδίως, τὴν ὁποῖαν πολλάκις ὀλόκληρον ἐκάλυπτον ἀναρριχώμενα φυτὰ ἢ καμμιά κληματαριά¹, ἀπαντωμένη συνήθως καὶ εἰς τὰ σπίτια τῶν ἐγγύς χωρίων: Πιπιλίστης, Σισανίου, Ἐμπορίου κ.λ. Εἰς τὸ νουβρὸ πρὸς τὰ ἄκρα ὑπῆρχον ὀπωροφόρα δένδρα: βυσσινιές, κυδωνιές, δαμασκηγιές, κουμπουλιές, κερασιές. Ἐπὶ μεγάλου νουβροῦ ἐχωρίζετο χῶρος ὡς μπαχτσές, κῆπος μὲ κάγκελα σιδηρᾶ ἢ παρμακλίγια ἢ σπανιώτερον καὶ μὲ παλούκια, εἶδος φράχτου μὲ βέργες, πλακὸς (πλουκός, Ζιουπάνι - Λιμπόχοβον).

Ἡ πρὸ τῆς κυρίας εἰσόδου τοῦ σπιτιοῦ σκάλα παρουσίαζε ποικιλίαν. Τρία ἢ τέσσερα σκαλιὰ ἦσαν ἀπαραίτητα καὶ κατόπιν ἤρχετο τὸ πλακόστρωτο περιποιημένο μὲ φρύδια γύρω ἀπὸ κάθε πλάκα. Κιγκλίδωμα σιδηρένιο ἢ παρμακλίγια δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ τῆς εἰσόδου. Στυλοὶ δύο ὑπεβάσταζον σκεπὴν πρὸ τῆς μεσιᾶς. Ἡ σκάλα εἰς πολλὰ σπίτια ἦτο μὲ πολλὰ σκαλιὰ ἀπ' εὐθείας ἢ ἐκ τῶν πλαγίων ἐρχομένη καὶ μὲ πλατύσκαλο δεύτερο οὐχὶ σπανίως. Εἰς πολλὰ σπίτια ἄνω τῆς κυρίας συνήθως εἰσόδου ἐξεῖχε τοῦ ἄνω ὀρόφου εἶδος κλειστοῦ ἐξώστου μὲ τὰ παράθυρά του ὠκοδομημένον μὲ ξύλα ἐξέχοντά πωσ καὶ μὲ σανίδια μπαγδατὶ κυρίως (ἄλλοτε μπαλκόνι ἢ τζιαμπλίκι). Ἡ τάξις καὶ ἡ καθαριότης τοῦ νουβροῦ εἰς ὅλα τὰ συστατικά του ἐπρόδιδον τὸ φιλόκαλον τῶν ἐνοίκων, ἰδίᾳ τῶν νέων γυναικῶν.

Τῆς τετραγώνου οἰκίας ὁ κάτω ὀροφος εἶχε τὴν σάλαν, δύο δωμάτια, τὸ κατώϊ καὶ ἐν κελλάρι ὑπὸ τὴν σκάλαν τοῦ ἄνω ὀρόφου. Ἡ νῦν σανιδένια σάλα εἰς πολλὰ σπίτια ἦτο πλακόστρωτος μὲ φρύδια περιποιημένη, καλουμένη κοινῶς χαϊάτι². Εἰς Τσακνοχώρι τὰ φρύδια ἐλέγοντο ἀράδισ (κινὰ φκιάσουμι τ'ς ἀράδισ στοὺν πατόσ'που»). Εἰς παλαιότερα σπίτια τὸ χαϊάτι ἦτο ἀπὸ χῶμα εἰδικὸ πρὸς τὸ κοκκινωπὸ, ἀλειφόμενον συχνάκις. Τὸ ἐν τῶν δωματίων, τὸ μᾶλλον προσήλιο, οὐ στρουτός, ἦτο τὸ κύριον ἐνδιαίτημα τῆς οἰκογενείας. Ἐδῶ ἡ παρστιχιά, ὅπου ἀνάβουν τὴ φωτιά μὲ τὸ τζιάκι. Ὑπεράνω τούτου τὸ μπουχαρὶ μὲ μπερντέν μάλλινον γύρω γύρω. Εἰς τὸ μπουχαρὶ ἐπάνω, ὅπου μικρὰ προεξοχή, εἶδος ἑταζιέρας, ἔβαναν κάλυμμα κεντημένο, ἄσπρο.

Ὀλίγον παραπέρα ἐπάνω ἦτο τὸ εἰκονοστάσι, δεξιὰ ἢ ἀριστερὰ εἰς τὸν τοῖχον καμμία καμάρα (ἡμικυκλικὴ συνήθως) κλειομένη μὲ παραπέτασμα ὑφαντό, κανένα ντουλάπι μονόφυλλο ἢ δίφυλλο διὰ πρόχειρα χρειώδη. Εἰς

1. Τῆς κληματριάς τὸ συνηθέστερον λαϊκὸν εἶναι: ἡ *πιρουνγιά* (pergula), εἰς Ζιουπ. ἢ *πιρουνγιά* καὶ *κρινβατχιά*.

2. Χαϊάτι λέγεται ἀλλαχοῦ τὸ πρὸ τῆς κυρίας εἰσόδου τῆς οἰκίας ὑπόστεγον, βλ. Ἐπετηρὶς Λαογραφικοῦ Ἀρχείου, 1939, 10 (Γ. Μέγα), 70 (Μ. Ἰωαννίδου). Εἰς Ζιουπ. καὶ Λιβ. τὸ μέρος ποὺ πατάει κανεὶς μετὰ τὴν πόρταν τῆς κυρίας εἰσόδου καλεῖται *πατόσ'πους* (εἶναι γκαλντιρίμι συνήθως).

τὴν παρσιάν, ὅπου καὶ ἡ λαμαρίνα τοῦ πυρομάχου καλουμένου, ἀρχομένης τῆς καπνοδόχου¹, εἶχον καρφιὰ μπηγμένα διὰ νὰ κρεμοῦν τὶς πυρουστιές καὶ μία ἀλυσίδα, ἕναν ἄλτσον, ὅθεν ἐκρέμων κανένα γκιουμούλλι διὰ ζεστό

Εἰκ. 18. Οἰκία Γαλάνου

νερό². Εἰς τὰς δύο πλευρὰς τοῦ στρωτοῦ εἶχαν στρώματα ἀπὸ λόζιον ἢ χορτάρι, γύρω εἰς τοὺς τοίχους προσκέφαλα μάλλινα γεμισμένα μὲ ξηρὰ φύλλα, ὄξυᾶς κυρίως, ἐνῶ εἰς τὸ μέσον ἐρρίπτετο ἢ ἐλαφρότερον στρώμα ἢ κάποιον

1. Εἰς Κοντσ. καὶ ρῆμα πυρ'χουμαχῶ, -οῦσαν = φροντίζω. Εἰς Βλάχτην καπνοδούκουσ· «θὰ φκιάσουμι —ν τοῦ νουντᾶ», θὰ τὸν καταμαυρίσουμε ἀπὸ τὸν καπνὸ.

2. Ἡ πυρουστιχιά: τρίπους σιδηροῦς, ἐφ' οὗ θέτουν τεντζερέδες κ.λ. Ἡ πυρᾶγρα ἐλέγετο μάσιας καὶ μασιᾶς. Ἡ σπιθα φωτιᾶς: σκανταλήθρα, εἰς Κοντσ. καὶ Ζιουπ. σκαντλήθρα, εἰς Κοζ. τσαγκαολήθρα. Τὸ χειμῶνα τοῦ τσ'κάλι (πήλινο) μὲ τὰ φασούλια ἔβραζε σιγὰ σιγὰ στὴν ἄκρη τῆς φωτιᾶς, στὴ χόβολη (θερμὴ τέφρα). «Εἶμιστι σὰν τὰ λάχνα στὸ τσ'κάλι»: ἄνω κάτω. Μαύρους, τσάλι (ὡσὰν τσουκάλι) καὶ οὐ μανρουτσούκαλους: ἐπὶ ἀνθρώπου μαύρου. Μεγεθ. ἢ τσάλα. Ἐπών. οὐ Τσίκαλας (καὶ Κισαμάρης) (Δουκάγγιος: Τσήκαλη). Τρυπουτσούκαλου, -α· εἰς Λιβ. στὰ παλαιὰ τὰ χρόνια «χτοῦσαν (ἐκτιζαν) τσ'κάλια» γιὰ νὰ κρύβουν πράγματα.

κάλυμμα άλλο, πρόχειρο κιλίμι ἢ τέντα διὰ νὰ κινουῦνται πιὸ ἐλεύθερα αἱ γυναῖκες εἰς τὴν παρσιάν, ὅπου ἐμαγείρευον τὸν χειμῶνα ἰδίως.

Εἰκ. 19. Ἀπὸ τὰς παλαιότερας οἰκίας Βλάτσης (Μισιολῆ)

Εἰς τὴν κόχην δεξιὰ εἶχε μόνιμον θέσιν ὁ σεβαστότερος τῆς οἰκογενείας, ὁ παπποῦς ἢ ὁ παπᾶς, ὅταν ἤρχετο. Εἰς τὸ στρωτὸ ἔτρωγον ἐπάνω στὸ σοφρᾶ, εἰς τὸ στρωτὸ ἐδέχοντο προχείρως (τοὺς ἰδικούς, ἦταν προσβολὴ νὰ δεχθοῦν ξένους στὸ στρωτό), τὸ στρωτὸ εἶχαν καὶ ὡς κοιτῶνα εἰς τὰ κρύα, σπανιώτερον καὶ ἐπὶ πολυμελοῦς οἰκογενείας ἐχρησιμοποιεῖτο τὸ ἄλλο δωμάτιο. Στρωτὸς καὶ τὸ ἄλλο δωμάτιο εἶχον ὅπωςδήποτε μισάντραν καὶ ντουλάπια ἐντοιχισμένα, ὅπου ἐσυμμάζευον βελέντζες, τέντες, κιλίμια καὶ λοιπὰ σκεπάσματα¹. Στὶς μισάντρες ὀπίσω ἢ κάτω ἔφκιαναν καὶ εἰδικές κρυψάνες «γιαὶ ὥρα ἀνάγκη». Κρυψάνες ἐγίνοντο καὶ εἰς κατώϊα ἢ κελλάρια. Εἰς τὰ ἄκρα τοῦ ταβανιοῦ τῶν δωματίων κρεμοῦσαν ἀπὸ τοῦ φθινοπώρου εἰς καρφιὰ φοῦντες (δύο τρία μαζὶ τσαμπιά) σταφυλιῶν, κυδώνια, μῆλα, καλίγκες καὶ κατὰ τὰ Χριστούγεννα θηλιές λουκάνικα διαφόρων σχημάτων. Τὸν χειμῶνα εἰς τὴν πόρταν τοῦ στρωτοῦ κρεμοῦσαν καὶ καμμιά βελέντζα,

1. Οἱ μεσάντρες εἰς Καστοριὰν λέγονται γιούκια, τοῦ -ι. Εἰς Βλάτσην γιούκουν λέμε τὸν μπόγο, δέμα, μαζωμένες βελέντζες.

διὰ νὰ περιορίζεται τὸ κρῦο ἀπὸ τὸ χαϊάτι, ὅταν ἰδίως ἦταν μὲ πλάκες.

Εἰς τὸ κελλάρι, στενόν¹, χωρὶς παράθυρον συνήθως, ἐμάζευον περιττὰ πράγματα εἰς τὸ βάθος. Διὰ πρόχειρον χρῆσιν μπαίνοντας ὑπῆρχεν ὁ νεροχύτης μὲ ντουλάπια πλάϊ διὰ γυαλικά καὶ πιατικά, παράμερα κάνα τσιτούρι, ὀπίσω ἀπὸ τὴν πόρτα τὸ φαράσι καὶ ἡ φουκάλη².

Εἰκ. 20. Τμῆμα ἀπὸ τὸ χαϊάτι μὲ τὶς πλάκες, τὰ φρύδια κ.λ.

Εἰς τὸ κατώϊ, συνήθως τοῦτο μὲ πλάκες στρωμένο διὰ νὰ κρατάῃ δροσιά, ἦσαν: τὰ βαένια³, ἐπὶ δοκῶν ἑριζοντίων στηριζόμενα κάτω, καὶ εἰς εἶδος πεζουλλίων ἐπάνω ἀραδιασμένα: οἱ βαρέλες καὶ τὰ μπότια (γυάλινα μὲ περι-

1. Τὸ παρ' ἡμῖν στενὸ κελλάρι ἀλλαχοῦ κατέχει χῶρον εὐρύτερον καὶ χρησιμοποιεῖται καὶ ἄλλως ὡς στάβλος κ.λ., βλ. Γ. Μέγαν εἰς Ἐπετ. Λαογρ. Ἀρχείου 1939, 12.
2. Τὸ τσιτούρι: ἀγγεῖο πήλινο, ὅπου κατουροῦσαν συνήθως. «Τί τὸν θέλει τώρα; γιὰ τοῦ τσιτούρι;» ἐπὶ μεγάλου τὴν ἡλικίαν ἀνδρὸς ποῦ εἶναι γιὰ κατουρήματα. Τσιτούρας, -αβους: ὁ ἔχων φαρδεῖες μύτες, ἀνοιχτές. Λέγεται καὶ τσιτούρι καὶ τσιτουρουλάϊνου (αὐτός, αὐτή). Φαράσι καὶ φαρασουμύτας: ὁ ἔχων ἀνοιγμένες περισσότερον τὶς τρύπες τῆς μύτης. Ἡ φουκάλη: τὸ σάρωθρον καὶ ρ. φουκαλινῶ, τὰ φουκαλίδια (καὶ Κοζ.): τὰ σκουπίδια, τὰ καὶ σκούπιρα.

3. Καὶ ἐπὶ οὐ Βαϊνᾶς. Συστατικὰ τοῦ βαενιοῦ: οἱ δόγεις: σανίδες, τὰ στιφάνια, οὐ τέλους, τοῦ κουφουτύλι: πώματα ξύλινα, ἡ κάννουλα (cannula): στρόφιγξ. Εἰς Λιβ. πιρὶ στὸ καδὶ ποῦ ἔχει τὴν τρύπα, ὅπου μπαίνει τὸ τσιουβὶ (ξύλο).

τύλιξιν) με τὰ κρασιά, τὰ καδιά διὰ τὸ τυρὶ τὸ καλό, ἄλλο διὰ τὸν μπιάτζιο, τὴν ἀρμιὰ, τὴ σταφυλαρμιὰ, τὰ κιούπια καὶ οἱ γκαβανούζες διὰ τὰ τουρσιά: πιπιργιές, πατλιτζιάνις, διὰ γκόρτσα στὸ συνάπι, στὸ ξύδι, χουκάδις¹ διὰ γλυκά, τὸ ἀμπάρι με χωρίσματα διὰ τὰ γεννήματα: σιτάρι κ.λ. διὰ τὸ ἀλεύρι κ.λ., τοῦ ψουμουσέντικου διὰ τὰ πισνίκια², τὰ σινιά, ταψιά, ταβάδες, τὸ σκαφίδι, π'νακωτό, πλαστήρι, κλώστς, σῆτες διάφορες, κόσκινα (κασινάκια ὁ κόθορνός των), κανέστρες, κατσαρόλες, μαστραπάδες, βενετσιάνες, λαδερά, στάμνες, καζάνια, κακκάβια, γκιούμια (μποῦκλές οἱ κτηνοτρόφοι), τεντζερέδες, τηγάνια, γάστρες, ἀπλάδες, μπσοῦρες, σουπχιέρες, γιαμάκια, χόλμπες³, τσιότρες γιὰ κρασιά, ἡ πιατοθήκη καὶ ἡ χλιαροθήκη με τὰ χλιάρια, τὶς βιλιοῦσκis, τὰ μαχαίρια, μασάτια διὰ τὸ ἀκόνισμα, τιλιούρια, καμμιά τσίτσα, κανὰ σουραϊ⁴, ζυγί, ἀπαραιτήτως, καὶ καντάρι πολλάκις με τὸ κανταρόζυλο κ.λ., ὅλα εἰς σειράν καὶ τάξιν, χαρακτηρίζοντα τὸ νοικοκυριὸ τοῦ σπιτιοῦ⁵. Ἀπὸ τοῦ μέσου τῆς ὀροφῆς ἦτο περασμένη, τριχιά γερή, ὅπου ἐκρέμοντο τσιγγέλια ἢ προσηρμόζετο σανὶς πλατειά, ἐφ' ἧς ἐτίθετο ψωμί, μανούρια πρὸς φύλαξιν ἀπὸ γάτες, ποντίκια. Μερικὰ σπίτια τὸ κατῶν τὸ εἶχαν κάτω εἰς ὑπόγειον χῶρον, ὅπου κατέβαινον ἀνοίγοντας σανιδένια καταπακτή, γκλαβανή, με σκαλιὰ ἢ κατάβασις. Ἐδῶ εἶχαν καὶ μέρος τῶν καυσο-

1. Χουκάς: (λ. τουρκ.) πῆλινος γούπος διὰ γλυκὸ συνήθως. Εἰς Κοζ. οὐ χουκάς.

2. Τὸ ἀλεύρι ὅσο περισσότερο παραμένει στὸ ἀμπάρι (τὸ ἀλευράμπαρο), τόσο καλύτερα ἀργάζει. Με τὸ ἀργασμένο ἀλεύρι τὸ ψωμί πλάθεται εὐκολώτερα, φουσκώνει, γίνεται ἀφράτο. Τοῦ πισνίκι, -α, λ. τουρκ. «Ποῦ τρώει ἓνα — σν κατσιά». Λέγονται καὶ ψουμνιά καὶ πλαστά ἀραιότερον (εἰς Λιβ. ἡ πρώτη φέτα τοῦ ψωμιοῦ ἢ ἔχουσα τὴν γωνίαν: ἡ σικόρτσι). Στὸ ψωμί: ἡ μέση καὶ ἡ κόρα. Καὶ τῆς πίττας ἡ μέση καὶ ὁ γῦρος: κόθαρους, ἀστεϊὰ πως καὶ κουθαρούμιστους· βουρέκι: «γίγκι — ἡ πίττα», π.χ. ὅταν καλοψηθῆ καὶ φουσκώσῃ (κοκκινίση). Ἀπὸ τὸ τελευταῖο ζυμάρι μικρότερο πλαστό: τοῦ πισκούρι, -ια (Τσικόπουλος, πισκούλι: λόφος πτηνῶν τινῶν). Εἰς τὰ ἐνδιάμεσα ἀπὸ τὶς λειτουργιές μικρὸ πλαστό τριγωνικόν: τοῦ γούγου, -α. Εἰς Κοζ. καὶ Γρεβ. τοῦ γκούγκου καλεῖται: ἡ βουβούκα, -ις. Οἱ πρὸς τὰ ΝΔ τῆς Κοζ. χωριᾶτες τοῦ Τσιαρσιαμπᾶ σκωπτικῶς καλοῦνται γουγούνια ὡς ἀπαίδευτοι, ἄπλαστοι. Πιταστή (Λιβ.): ἡ διάρα, παρ' ἡμῖν. Πιτλίδις (Κοζ.): οἱ παρ' ἡμῖν λαγγίτις. Πλαθοῖ (Ζιουπ.): εἶδος ζυμαρικοῦ. «Αὕτῃ ἡ πίττα εἶναι σάν —», δὲν εἶναι καλή, σάν ζυμάρι. Κουλιάσια: τὰ «γίγκι —», φαῖ, ψωμί = πολτῶδες.

3. Σουπχιέρα καὶ χόλμπα: πιατέλλες (εἶδη) διὰ σοῦπες. Εἰς Κοζ. καὶ παραντζ. οὐ Χόλμπας ἀπὸ τῆς λαιμαργίας του. Τοῦ γιαμάκι: (λ. τουρκ.) εἶδος πιάτου τσίγκινο: Εἰς Σέλ. μικρὸ δοχεῖον με χειρούλι: ὁ σακᾶς.

4. Τιλιούρι, -ια: μικρὸν ἐκ μετάλλου πιάτο. Εἰς Ζιουπ. ταλιούρ, Ψάλτου, Θρακικά, 205-206, ταλιούρ, δίσκος (ἀρχ. τάλαρος). Τσίτσα: μικρὸν δοχεῖον τενεκεδένιο πού πίνουν νερὸ τὰ μικρὰ παιδιά. Σουραϊ: μπουκαλάκι εἰδικὸ διὰ ρακὴ (σουραλί, Ψάλτου, 203) καὶ ἐπὶ ἀνθρώπου λεπτοκαμωμένου, ὁμορφου. Πιάτο τσίγκινο ἢ ἐκ πορσελάνης: τοῦ τσιρνί, -ιά, οὐ τσιρνένιους (καὶ εἰς Κοντσ.). Πιάτα τσιρνένια, πιάτα μπακαρένια, ἄλλα.

5. Τρία τέσσερα σπίτια εἶχαν καὶ χειρόμπλα (εἰς τὸν πληθ. κυρίως): χειρόμπλος πού στουμπίζουσι σιτάρι ἐκλεκτὸ προοριζόμενον γιὰ μπλιαγκούρι, τὸ ὅποιον πνίγουν ἔπειτα με γάλα διὰ τὸν τραχανᾶν τὸν σιτιαρίσιον, ἄλλος ὁ ἀληυρίσιους τραχανᾶς ἀπὸ ἀλεύρι.

ξύλων διὰ νὰ μὴ βγαίνουν ἔξω τὸ χειμῶνα καὶ πολλὰ ἄχρηστα πράγματα¹. Κατώϊ τοῦ εἴδους αὐτοῦ χωρὶς φῶς λέγεται καὶ γίζμπα. Γίζμπερ εἶναι καὶ τὰ ὑπόγεια μαγαζιῶν, παπουτσήδων κ.λ. (καὶ ἐν Κοζάνῃ).

Ἡ διὰ τὸν ἄνω ὄροφον κλίμαξ εἰς πολλὰ σπίτια δὲν ἦτο ἄλλοτε ἐκ σανίδων μὲ τὰ κελλάρια ὑποκάτω κλειστά. Δύο γριντιές μὲ ἐνδιάμεσα γερά σανίδια ἐσχημάτιζον τὴν κλίμακα ἀναβάσεως. Πολλάκις ὁ ἄνω ὄροφος ἔμενεν ἄφκιαστος, *dámi* (λ. τουρκ.), μὲ τὶς γριντιές μόνον χωρισμένος ὁλόκληρος ὁ χῶρος, ὅπου ἐμάζευον πολὺ ἀπὸ τὸ σπιτομάζωμα, διάφορα πράγματα: σαορμάντσες, σεντούκια, κασέλες, φουρτσέλλια², ἐπιπλα, σκεύη, ἀργαλειούς, τσιουκρίκια, σκανταλιές ἢ καπάντζες διὰ τὰ ποντίκια, ἄπλωναν ροῦχα, γεννήματα διὰ στέγνωμα, καὶ ἐκοιμῶντο πολλάκις τὸ καλοκαίρι. Οὐχὶ σπανίως τὸ ἄνοιγμα τῆς σκάλας ἐκάλυπτε καταπακτὴ, γκλαβανή, ἀναστηκωνομένη.

Στὸ φκιασμένο ἄνω ὄροφο τὰ δύο δωμάτια εἶχον κρεββάτια ἢ στρώματα, ὅπως τὰ κάτω δωμάτια, περιποιημένα, ἐδέχοντο δὲ τοὺς ξένους εἰς αὐτὰ εἰς ἑορτάς, ὀνομαστικάς, γάμους κ.λ. καὶ κυρίως εἰς τὸ δωμάτιον τῆς ὑποδοχῆς, τὸ λεγόμενον *σιαχνισῆς*, ὁ ὁποῖος εἶχε τὸ *μιντέρι* ἢ *μιντιολίκι*, ἦτοι τὸ συνεχές καὶ ἐκτεταμένον ντιβάνι, στενὸ μὲ στρῶμα, στρωσίδι ἐπάνω τέντα (καὶ προσκέφαλα στὸ ντουβάρη), ὅπου ἀραδιαζόταν ὁ κόσμος, ὡς καὶ εἰς τὴν σάλαν, ἐὰν μάλιστα εἶχεν ἐξώστην κλειστόν. Πρὸς τὸ μέρος τῆς σκάλας ἄνω ἐπὶ εἴδους μονίμου τραπεζιοῦ εἶχον τοὺς δίσκους, *νταμπλάδες*, τὶς *λίμπες* μὲ τὰ γλυκὰ διὰ κεράσματα. *Μάσες*, τραπέζια δηλαδή, ὑπῆρχον καὶ εἰς τὰ κάτω δωμάτια καὶ τὸ χαϊάτι, ἰδιαιτέρως ἐπάνω. Καρέκλες εἶχον τὰ σπίτια ὅλα — παλαιότερον πολλὰ μόνον *σκαπνιά* —, τὰ δὲ τῶν εὐπορωτέρων καθίσματα καὶ ἀνάκλιντρα ἐκ τῶν πολυτελεστέρων τῆς Βιέννης³. Λάμπες καὶ τοῦ χειριοῦ καὶ κρεμασμένες, ἀλλὰ καὶ πολὺ μικρὲς μὲ ἀδύνατο φῶς διὰ πρόχειρον χρῆσιν, τὶς *γκαβόλαμπες* λεγόμενες. Τὰ μᾶλλον πολιτισμένα σπίτια εἶχον καὶ πολυελαίους. Καθρέφτες (τοῦ γυαλι πού γυαλίζονται) ἀπὸ τῶν κοινῶν μέχρι τῶν πλέον πολυτελῶν καὶ βαρυτίμων. Φωτογραφίαι (κάδρα κοινῶς λεγόμενα) διάφοροι: τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας ἰδίως, σκηνῶν ἐκ τοῦ μύθου τῆς Γενοβέφας καὶ ἐλαιογραφίαι ξενιτεμένων συγγενῶν ἐκόσμουν

1. «Τὰ καλαμπαλίκια 'π' τοῦ σπίτι», πράγματα γενικῶς ἐδῶ κι ἐκεῖ χωρὶς τάξιν καὶ περιττὰ μᾶλλον λέγονται *ζάκατα* (ἄνευ ἐν.). *Ζακατούργια*: τὰ ἀθύρματα τῶν μικρῶν. *Ζακατούρι*: καὶ ὁ μικρὸς ὡς ἀνακατωσιάρης. «Τὶ ζακατούργου εἶναι!» *Ζακατίζου*, -άτσα: ἀνακατεῦω κάτι καὶ δυσκόλως τὸ εὐρίσκω. *Ζακατίσιμι*, -ίσιμα: -τιζμένους: ἀνακατεύθηκε κάπου κάτι. «Ποῦ τοῦ ζακατίσις;».

2. *Φουρτσέλλι*: εἶδος σιντούκι, ὅπου ἔβαναν ροῦχα διάφορα, τὰ *φούρτσια* (ἄνευ ἐν.). «Τοῦν ἔμασι τὰ φούρτσια τ'»: τὸν ἔδιωξε.

3. Τὰ πολῦτιμα κινητὰ ἀντικείμενα τοῦ σπιτιοῦ: *μομίλα*. «Ἐχει πουλὸ μόνιμου αὐτὸ τοῦ σπίτι». Εἰς Λιβ. *μάμαλου*. *Προσήφια*, τά: τὰ ἀναγκαῖα σπιτιοῦ «μὲ ὅλα τὰ — σπίτι»: μὲ ὅλας τὰς ἀνάσεις.

τὰ δωμάτια, τὸ σιαχνισῆ ἰδίως. Αἱ μικρότεραι φωτογραφίαι τῶν δωματίων ἔμπαιναν εἰς εἰδικὸν ὀρθογώνιον ἀνηρτημένον σύρμα ἢ εἰς εἶδος βεντάγιας μεγάλης ἀναρτωμένης εἰς τὸν τοῖχον. Προτίμησιν εἶχον εἰς τοὺς καθ' ἡμᾶς χρόιους αἱ φωτογραφίαι τῶν Μακεδονομάχων: Πούλακα μὲ τὰ παλληκάρια του εἰς θέσεις ἐντὸς τῆς περιοχῆς Βλάτσης, τοῦ Βάρδα, Δραγούμη, Μακρῆ κ.λ.

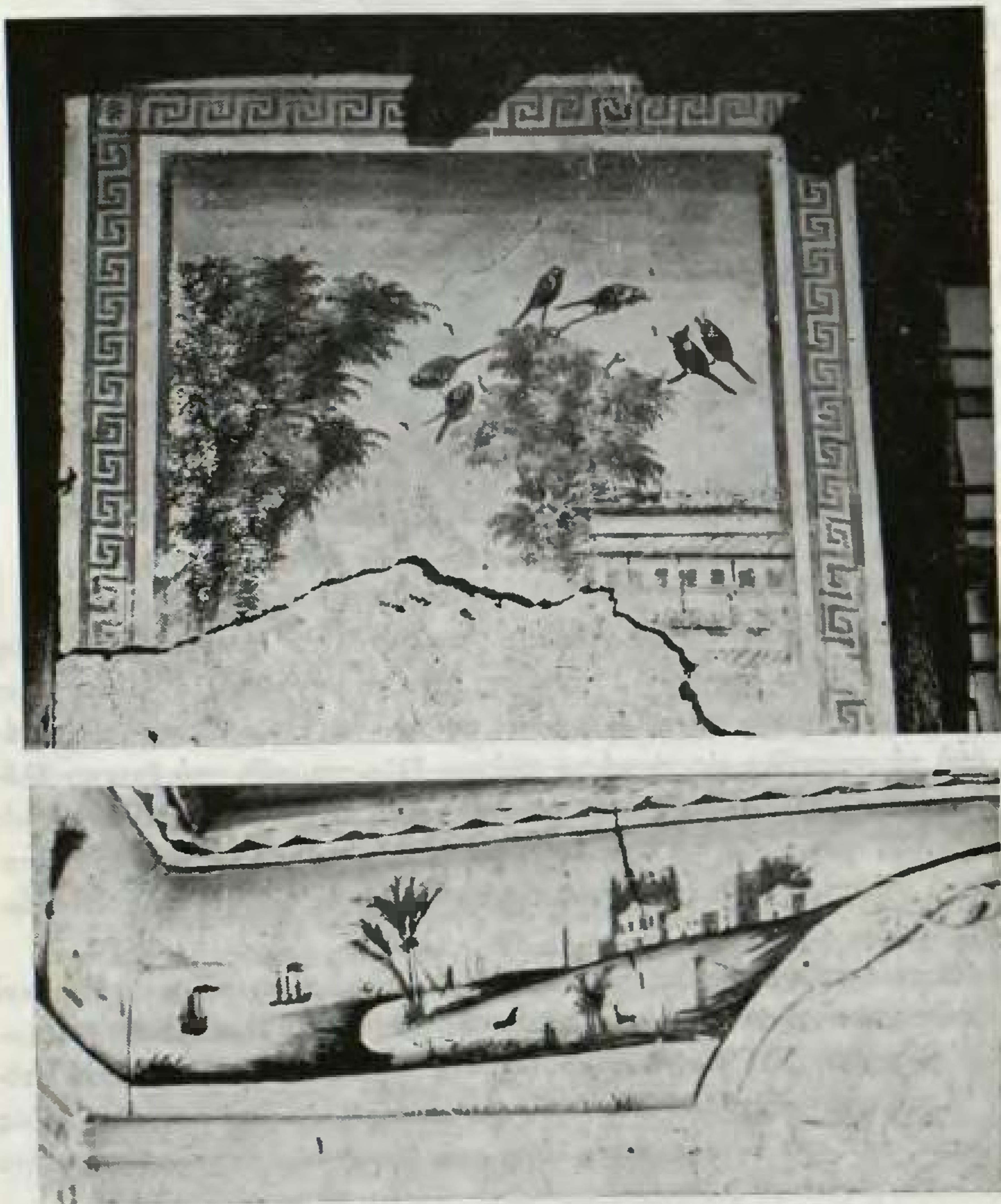
Τὰ ταβάνια τῆς σάλας καὶ τοῦ σιαχνισῆ τοῦ ἄνω ὀρόφου εἰς πολλὰ σπίτια εὐπόρων ἦσαν σκαλιστὰ καὶ οἱ πόρτες τῶν δωματίων καρυδένιες. Οἱ τοῖχοι κεκοσμημένοι μὲ διάφορες ζωγραφιές, λουλούδια, ἀρχαίας παραστάσεις.

Εἰκ. 21-22. Τοιχογραφίαι οἰκίας Τσάγκα

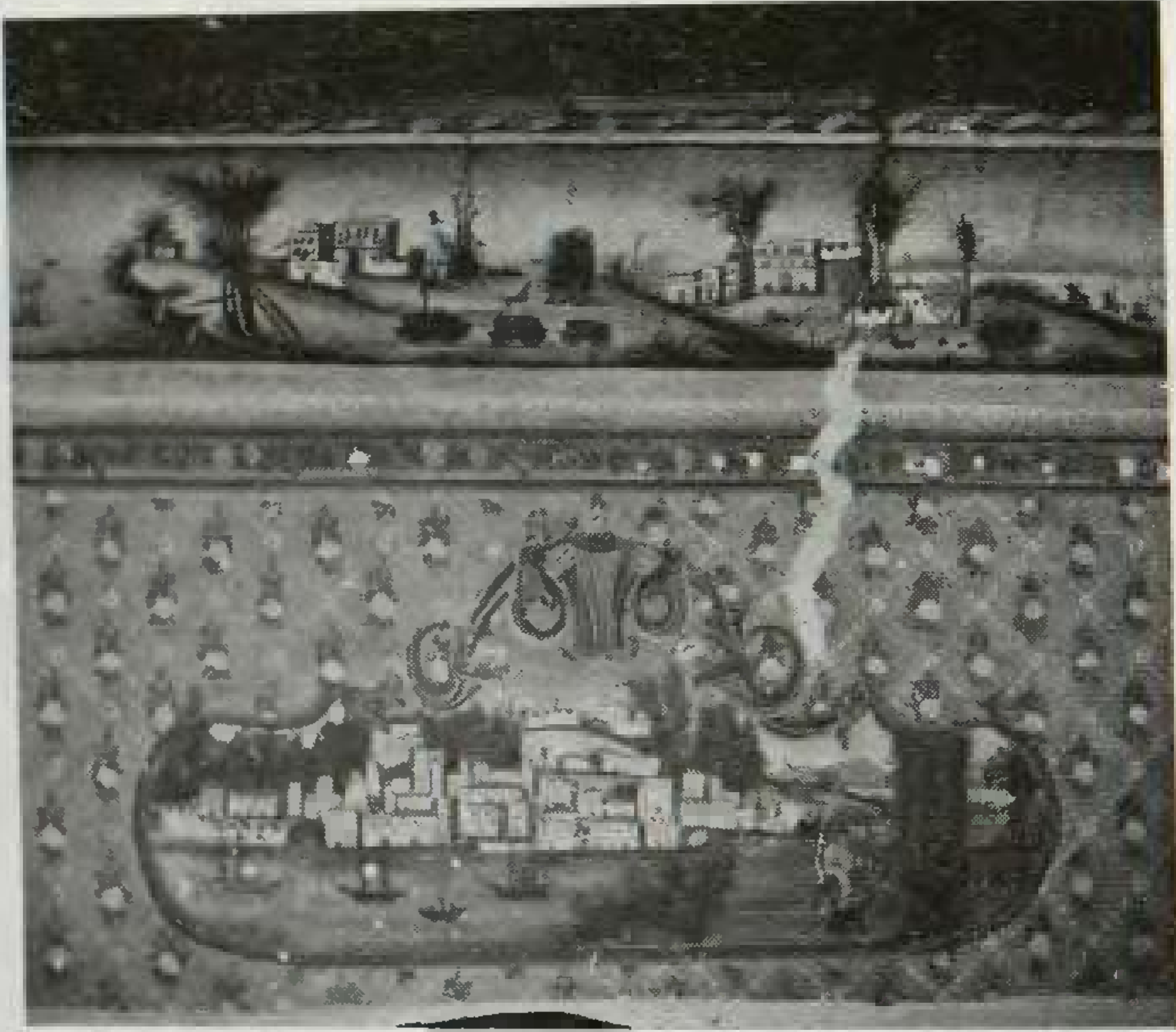
Εἰς τὸ σπίτι τοῦ Σαράκου οἱ ζωγραφιᾶς ἤρχιζαν ἀπὸ τὸ μέρος τὸ ἄνω τῆς κυρίας εἰσόδου καὶ ἀπὸ τοὺς δεξιὰ τοίχους τῆς σάλας συνεχίζοντο ἐπὶ ὀλοκλήρου τῆς ἄνω μεγαλοπρεποῦς σάλας καὶ τοῦ σιαχνισῆ. Εἰς τὴν πρόσοψιν παλαιοῦ σπιτιοῦ Τσάγκα ὑπεράνω τῶν παραθύρων τοῦ ἄνω ὀρόφου διατηροῦνται καὶ νῦν ἀξιόλογοι ζωγραφικαὶ παραστάσεις. Σάλα καὶ σιαχνισῆς τοῦ ἄνω ὀρόφου εἰς τὸ σπίτι Ντερβίση καὶ εἰς 2-3 ἄλλα μὲ κοκκινόχρωμα κάτω, τὸ δάπεδον. Εἰς τὰ τριώροφα σπίτια, τὸ δεύτερο πάτωμα εἶχε τὸ στρωτό, τοῦ πρώτου ὀρόφου χρησιμοποιουμένου κατὰ τὸν χειμῶνα ἀντὶ τοῦ μαγειριοῦ τοῦ κατὰ τοὺς καλοκαιρινούς μῆνας ἐν χρήσει.

Ἡ τετρακλινῆς τοῦ σπιτιοῦ στέγη (τοῦ τσιατὶ κοινῶ, ἢ ἡ σκιπὴ) ἐστή-

Εἰκ. 23-24. Τοιχογραφίαι οἰκίας Τσάγκα

ρίζετο βασικῶς ἐπὶ καθέτου στύλου τοῦ παπᾶ ἢ *babā* λεγομένου. Τὸ συνο-
χικὸ ξύλο τῆς στέγης: ἡ *μαχιᾶ*. Στρῶσες ἀπὸ τσιμπίδια ἐτοποθετοῦντο κατὰ
διαστήματα καὶ ἐκαρφώνοντο ἐπάνω εἰς τὶς γριντιές τοῦ ντουβαριοῦ καὶ ἄνω
ἐπὶ τῆς *μαχιᾶς*. Ἐπ' αὐτῶν ἐκαρφώνοντο λεπτὰ σανίδια, οἱ *πέλλες*, καὶ ἐπά-
νω ἐτίθετο φτέρη συνήθως ἢ ἄχυρο καὶ κατόπιν ἀραδιάζοντο τὰ κεραμίδια.
Διὰ νὰ μὴ φέρῃ τόσον βᾶρος ὁ παπᾶς ἰδίως, ἀλλὰ καὶ κάθε τσιμπίδι, τὸν χει-

Εἰκ. 25. Τοιχογραφία οἰκίας Τολίκα (εἰς ἐν τῶν δωματίων ἄνω ὀρόφου)

μῶνα μὲ τὰ πολλὰ καὶ βαρεῖα χιόνια, εἰς μερικὰ σπίτια, ἢ τεχνικὴ ἦτο ἄλλη,
ἦτοι ἐκτὸς τοῦ ὅτι ἔμπαιναν 2 παπάδες, κάθε τσιμπίδι περὶ τὸ μέσον εἶχεν
ὑποκάτω ὑποστήριγμα στηριζόμενον εἰς τὴν γριντιᾶ τὴν ὀριζόντιον καὶ ἐπά-
νω ἀπὸ τὰ τσιμπίδια εἰς τὸ μέσον πλάγιον ἄλλο τσιμπίδι ποῦ ἔπιασεν ὀλό-
κληρον τὴν πλευρὰν τῆς στέγης. Ἔτσι τὸ τσιατὶ εἶχε πολλὴν τελειότητα εἰς
ἀντοχήν. Ἡ γωνία στέγης, ὁ κενὸς χῶρος μεταξύ τοῦ τοίχου καὶ στέγης ἐσωτε-
ρικῶς, ὁ γεμᾶτος συνήθως ἀπὸ σκουπίδια καὶ ἀράχνες ἐλέγετο *κουτουλουϊόμ-
πση*¹.

Ὅταν ἔσταζε τὸ σπίτι, τὸ *ξιανάσερναν*, ἀνεσήκωναν τὰ κεραμίδια καὶ
τὰ ξανατακτοποιοῦσαν. Ἐν τετράγωνον ἐκ σανίδων μὲ λαμαρίναν προσηρ-
μοσμένην ἐξωτερικῶς ἀπετέλει τὸ *φεγγίτη* τῆς πρὸς τὴν Ν πλευρὰν στέ-
γης. Ἀποτραβῶντας τοῦτον ἀνέβαιναν εἰς τὰ κεραμίδια διὰ πρόχειρον ἰδίως
διόρθωσιν, ἐάν ποῦ ἔσταζε, διότι λόγῳ τοῦ ὕψους τῶν τοίχων ἔξωθεν ἦτο

1. Πρβλ. καὶ εἰς Βελβ. (Μπουντώνα, 91) ἢ *κουτλουϊόμουσι*: μέρος τῆς στέγης.

δύσκολος ἢ ἀνάβασις καὶ ἐπιζήμιον τὸ περπάτημα ἐπὶ τῶν κεραμιδιῶν¹. Πέτρες ἐπάνω στὰ κεραμίδια ἐξησφάλιζόν πως τὸ ἀναποδογύρισμά των ὑπὸ τοῦ σφοδροῦ ἀνέμου. Τζιάκια εἶχε 2-3 κάθε στέγη. Ὑπῆρχεν ἰδιόρρυθμος ἀσυνήθης οἰκοδομή (σπίτι τοῦ Παπαθόδουρου), ἔχουσα ἀντὶ κοινῆς στέγης 3 κυκλικούς θόλους ὡς τρούλλους, ὅπως τὰ λουτρά. Ἐμπαινες εἰς χωματένιο χαϊάτι, δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ ἀπὸ ἓνα νοιντᾶ, ἄνω ἔβλεπες τὰ τσιατόξυλα.

Σπίτια κτισμένα εἰς τὴν ἀνατολικὴν ἀνωφέρειαν τοῦ χωριοῦ ὀλόκληρα ντουβάρια εἶχον μόνον εἰς τὴν πρόσοψιν· τὰ πλάγια τὰ ντουβάρια ἦσαν ὅσον ἐπέτρεπεν ἢ διακμήρωσις τοῦ ἐδάφους — ἢ ἐσωτερικῆ διαρρύθμισις ἀνάλογος.

Ὑπῆρχε σπίτι τριώροφον (τοῦ Τζιούμαρα κάτω ἀπὸ τὸν Ἅγιον Νικόλαον) μὲ μικρὰν αὐλὴν πλαγίως, μικρὰν σάλαν, ἐν δωμάτιον καὶ ἐν συνεχείᾳ διαμέρισμα χρησιμοποιούμενον ὡς μαγαζὶ (παντοπωλεῖον) μὲ κλπείκια κλειόμενον, τοῦ τρίτου ὀρόφου ἔχοντος ἑνὸς μόνου μέτρου τοῖχον κατὰ τὴν πλευρὰν τῆς ἀνωφερείας. Ἄλλο ἐπίσης τριώροφον μεγάλο μίαν εἴσοδον εἶχεν ἀπὸ τὴν πρόσοψιν μὲ σκαλοπάτια ἐπὶ τοῦ δρόμου καὶ ἄλλην ἀπὸ τοῦ δευτέρου ὀρόφου εἰς τὴν ἀνωφέρειαν μὲ αὐλὴν καὶ βοηθητικούς χώρους ἀριστερὰ κτισμένους. Ὁ φωτισμὸς διὰ τῶν παραθύρων ἀπὸ τῆς προσόψεως καὶ τῶν πλαγίων πλευρῶν.

Τὸ μαγειρεῖον, οὐ μαειογειός, ἦτο ξεχωριστὸν οἶκημα ἐν συνεχείᾳ ἐκτὸς τοῦ σπιτιοῦ, λιθόκτιστον. Εἶχε τὸ τζάκι του, τὸ φοῦρνο², τὸ νεροχύτη, τὰ χρειώδη πάντα διὰ τὸ ζύμωμα καὶ διὰ τὸ πλύσιμος: ζυμώτρα, σκαφίδι, πλαστήρια, π'νακιωτά, κόσκινα, σῆτες, γραφτήρια³, γάστρες, κοπάνες, καζά-

1. Οὐ φιγγίτις, λέγεται καὶ φέγγους, ἔχει χάσει τὸν ἀρχικὸν του προορισμὸν, δηλαδή τὸν φωτισμὸν, βλ. Φ. Κουκουλέ, *ΕΕΒΣ* IB', 101, καὶ Γ. Α. Μέγα, *Ἐπετ. Λαογρ. Ἀρχείου Α'*, 1939, 12, αὐτόθι καὶ Μ. Ἰωαννίδου, 69. Ἡ λέξις μπατζιάς: τὸ ἄνοιγμα τῆς καπνοδόχου ἐν χρήσει μόνον εἰς τὴν φράσιν «καρτιράει νὰ πέση π' τοῦ μπατζιά», γαμπρός, νύφη κ.λ. ἐπὶ ἀναμενόντων ἐκ τῆς τύχης ἄνωθεν, μὴ ἐνεργούντων καταλλήλως. Πρβλ. καὶ τὴν λ. μπόντσα (εἶδος γάστρας) μόνον εἰς τὴν φράσιν «γίνκιν σφούγκους τς μπόντσας»: κατελερώθη καὶ πιν. «στοῦ Μπουντσόχουμα» τὴν λ. μπατῆς κυρίως ἐν χρήσει ἐπὶ γυναικὸς γεροδεμένης, μὲ ἀντοχήν. Οἱ παλαιότεροι ἐνθυμοῦνται καὶ ἐπὶ σπιτιοῦ «αὐτὸ ἔχει μπινᾶν γιρόν»: θεμέλια γερὰ (ἢ λ. τουρκ.).

2. Φοῦρνος ἐγένετο εἰς τὴν αὐλὴν που μὲ ἰδιαίτερον πρόχειρον ὑπόστεγον. Πολλάκις εἰς τὸ μαγειρεῖο ὑπῆρχε καὶ μεγάλος καὶ μικρότερος φοῦρνος. Πρὸ 60ετίας ὑπῆρχε καὶ ἓνας φοῦρνος στὸ χωριὸ πρὸς κοινὴν ἐξυπηρέτησιν. Εἰς ἐρωτῶντας, πόσο τρανὸ εἶναι τὸ χωριὸ σας, οἱ Βλατσιῶται ἔλεγον «βάλε μὲ τὸ νοῦ σου, ἀφοῦ ἔχουμε ἀπὸν 500 φοῦρνοι». Αἱ γυναῖκες τῶν κτηνοτρόφων ἐχρησιμοποιοῦν πολὺ πυκνὰ τὸ φοῦρνο. Οἱ εἰς τὰ μαντριά ἄνδρες (κτηνοτρόφοι) ἐφωδιάζοντο ἀπὸ τὰ σπίτια μὲ ψωμί, πρβλ. καὶ τὸ δημοτικόν: «Σιούκου, κυρὰ νύφη, γιὰτ' ἔφιξι, σιούκου νὰ ζυμώσης τὰ ἰνιὰ ψουμιά, νὰ τὰ προβουδήσης στὰ ἰνιὰ μαντριά» (λέει «ἢ ἀντραδέρφη, ἢ πύρινη»).

3. Γραφτήρι, -ια: τὸ καλούπι, σχέδιο στὶς κουλλοῦρες, λειτουργιῆς ἐπάνω. Εἰς Σιάτισταν (Τσοπανάκης, *Μακεδονικά* 5, 452, γλαφτήρι², κολαπήρι, κολάπτω). Τὸ γραφτή-

νια, γκιούμια, δλάπια, ράφια, τάβλες, ποδιές (ψουμουπόδγισ), φκυάρια, συμ-
πστάρια, γέλιμπουραν¹, τσιούμα², χαβάνι³ κ.ά. Ἐδῶ διημέρευεν ἡ οἰκογέ-
νεια τοὺς καλοκαιρινούς μῆνας⁴ καὶ διὰ τὸ διατηρῆται καθαρὸ τὸ (κυρίως)
σπίτι. Κάτω συνήθως εἶχε χῶμα, κοκκινόχωμα, καὶ πρὸς τὸ τζάκι ἦτο στρω-
μένο κανονικῶς μὲ σανίδια ἐπάνω ψάθα ἢ κατώτερα στρωσίδια.

Διὰ τὰ ζῶα, ἐὰν διετήρουν, ἀγελάδα συνηθέστερον, εἰς παράμερόν πως
θέσιν τῆς αὐλῆς ἦτο κτισμένον τὸ ἀχούρι, λιθόκτιστον, παχνὶ καὶ στρώση ὑπο-
κάτω ξύλινα, καὶ ἡ ἀχυρῶνα ἄνω τοῦ ἀχουριοῦ ἢ εἰς ἰδιαίτερον παράρτημα
διὰ τὰς ζωοτροφίας: χορτάρι, ἄχυρο κ.λ. Ἐδῶ ἔβαναν τὰ σαμάρια, τσάπες,
κασμάδια, λουστόν, ἀλέτρι, ὕνι (καὶ γυνί), καρπολόϊ, κάψουν κ.ά. Διὰ τὸ
γουρούνι ἦτο εἰδικὸς περιορισμένος χῶρος καὶ τὸ κουμάσι διὰ τ' ἀρνίθια.
Εἰς Λιβ. κ'μάσι: πού βάνουν τὸ γουρούνι ἢ τὸ σκυλί, κουταρέτσι, δέ: διὰ τὶς
κότες, «κόρνισαν οἱ κ.».

Τὰ κχυσόξυλα διὰ τὸν χειμῶνα, ἀνά 100 φορτιὰ καὶ ἄνω ἐκάστη οἰκο-
γένεια, ἐμαζεύοντο εἰς ξυλουθήκια μέσα εἰς τὸ ἀχούρι ἢ εἰς εἰδικὸν ὑπό-
στεγον ἢ ὅπου ἦτο προσφορώτερον.

Τὸ ἀποχωρητήριο, οὐ χαλές καὶ ἄλλως ἢ χρεῖα ἢ τοῦ ἀναγκαίου,
μὲ καταβόθραν ἢ γκιρίζι κατευθυνόμενον εἰς τὸν Λάκκον ἐστήνετο εἰς ἀπό-
μερον μέρος τῆς αὐλῆς. Ἐλάχιστα σπίτια εἶχον καὶ δεύτερον ἀποχωρητήριο
εἰς τὸ μαειργειὸ μέσα καὶ τρίτον σπανιώτερον ἐντὸς τοῦ κυρίως σπιτιοῦ μὲ
διπλές πόρτες κ.λ. διὰ τὸ μὴ μυρίζη. Τοῦτο ἐν χρήσει μόνον τὸ χειμῶνα καὶ
ἐπὶ μεγάλης κακοκαιρίας ἢ βαρείας ἀσθενείας τινός.

Κατὰ τὰ ἀνωτέρω μὲ βάσιν τὴν σύστασιν τοῦ προηγμένου τύπου οἰκῆ-
σεως, τοῦ συνθέτου δηλαδὴ τετραγώνου μετὰ τῶν ἰδιαιτέρων αὐτοῦ χώρων
καὶ παραρτημάτων, ἐγένοντο παρατηρήσεις καὶ ἐπὶ ἰδιορρυθμιῶν τοῦ αὐτοῦ

ρι λέγεται καί: φλαῖστηρας, εἰς Ζιουπ. φλάστουρας (εἰς Βελβ. φλασιτηρὸ - σφραγιστηρὸ),
σουφραγιστό, Ψάλτου, 203. Γραφτῆρ καὶ φλάστηρας, βλ. καὶ Φ. Παπανικολάου, Γλῶσ-
σα καὶ λαογραφία Ἐπαρχίας Βοΐου, Θεσσαλονίκη 1973, 81, 82.

1. Γέλιβουρας: ξύλο μακρὸν (μὲ σιδηρένια γυριστὴ λαβή), μὲ τὸ ὁποῖο τραβοῦν τὴ
φωτιά, ὅταν καίουν τὸ φούρνο. Ἐπὶ γυναικὸς παραμορφωμένης πως: «τό 'να τὸ μάτι γκέλι-
μπουραν καὶ τ' ἄλλο σὰ σταφίδα». Εἰς Ζιουπ. καὶ Λιβ. τοῦ *γιουλβιοί*. Καί: *γκελμπερί*,
Παπανικολάου, 258.

2. Ἡ τσιούμα: Ξύλινο γουδί (κορμὸς δένδρου), ὅπου στουμπίζουν τὸν καφέ.

3. Χαβάνι, -ια (λ. τουρκ.): γουδί μετάλλινον. Εἰς Κοζ. καὶ εἶδος μαχαιριοῦ διὰ κό-
ψιμο φύλλων καπνοῦ. Εἰς Κοζ. στουμπίζουν τὸν καφέ εἰς τὸ *doubéki* πέτρινον. Εἰς τὴν
μονὴν Ζάμπορδας τὸ ἐκ κορμοῦ δένδρου μεγαλύτερο γουδί ἐλέγετο *κουρβάσια*, ἢ χτυ-
ποῦσαν μέσα εἰς τὸ κοῖλον μὲ στοῦμπον ξύλινον ἢ σιδηρεῖνον.

4. Εἰς τὸ μαειργειὸ ἐστήνετο καὶ ὁ ἀργαλειός. Ἐδῶ καὶ ἡ ἀνέμη, τὰ τσιουγκρίκια,
οἱ ρόκες. Καὶ στὸ τρίτο πάτωμα, τὸ ἀνοιχτό, ἔβαναν τὸν ἀργαλειὸ κ.λ. Ἐν καιρῷ χειμῶνος
καὶ στὸ χαϊάτι καὶ εἰς αὐτὸ τὸ στρωτὸ στὰ κρύα. Τὸ καλοκαίρι καὶ στὸ νουβρό, κάτω ἀπὸ
κανένα δένδρο.

τύπου ἢ ἄλλων ὀφειλομένων εἰς τὴν φύσιν καὶ τὴν διαμόρφωσιν τοῦ ἐδάφους, εἰς τὴν ἀνάμειξιν διαφόρων ἐπαλλήλων στοιχείων πολιτιστικῶν καὶ εἰς τὴν παραλλαγὴν λεπτομερειακῶν τοῦ παλαιότερου ἀπλοῦ τύπου, κατὰ τὸ χαϊ-άτι, τὸ φεγγίτη κ.λ. ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν καὶ τοῦ βαθμοῦ ἐλευθερίας λόγω θέσεως, τῆς εὐπορίας τῶν κατοίκων, τῶν ἐμπειριῶν των ἐκ τῆς ξενιτιᾶς κ.λ.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἐπισήμανσιν χαρακτηριστικῶν τινων ἐξωτερικῶν ἢ ἐσωτερικῶν ὁ λόγος δὲν ἐπεξετάθη εἰς ἀναλυτικὴν σχεδίων καὶ τρόπων οἰκοδομίας¹ διὰ τὸ ἀλλότριον ἄλλωστε τῆς εἰδικότητος ἡμῶν καὶ τοῦ σκοποῦ τῆς παρουσίας ἐκδόσεως.

Μία συγκεφαλαίωσις ἐν τέλει τοῦ ὅλου λεξιλογίου τοῦ σχετιζομένου μὲ τὴν οἰκίαν, τὰ μέρη τῆς κ.λ. ἐθεωρήθη χρήσιμος. Οὕτω ἢ ἐκ τῆς τουρκικῆς γλώσσης ἐπίδρασις εἶναι φανερά διὰ τῶν λέξεων: *d'βάρι*, *κιουσές*, *γριντιά*, *τσιμπίδι*, *πιρτσίνι*, *νονντᾶς*, *τζιάκι*, *τσιατί*, *ταβάνι*, *χαϊάτι*, *δάμι*, *μπαγντατί*, *μπαχτσές*, *d'λάπι*, *τσιάμι*, *κουρασάνη*, *μπουχαρί*, *μιντιρλίκι*, *μπινᾶς*, *μπόντσα* κ.λ. Ἡ ἐκ τῆς λατινικῆς ἐπίδρασις διὰ τῶν λ. *σπίτι*, *πόρτα*, *μάστιουρας*, *μάσα*, *μισάλα*, *βινιτσιάνα* (αἱ δύο προτελευταῖαι ἐκ τῆς βλαχικῆς *măllon*). Ἡ ἐκ τῆς σλαβικῆς διὰ τῆς λ. *νουβρός*. Ἡ κυρία ὑπόστασις συνιστᾶται διὰ τῶν λέξεων: *θιμέλιον*, *γρηπίδα*, *σκιπή*, *παραθύρι*, *κατώϊ*, *ἀνώϊ*, *ἀσβέστη*, *πέτρα*, *πλάκισ*, *σανίδια*, *τοιῖχος*, *ἀδρένιου*, *ληνκάδι*, *πριόνι*, *πέλλις*, *κ'τάτσι*, *ζ'νάρια*, *νιρουχύτς*, *θύρα*, *θυρουπούλλι*, *πάτουμα*, *-σιά*, *-όσπους*, *φρύδια*, *αὐλή*, *ἀχυρῶνα*, *ἀχούρι*, *μαγειργειό*, *κιραμίδια*, *καλαμουτή*, *φουρνος*, *παρστιά*, *πυρουμάχους*, *καπνουδούκους*, *σύρτης*, *περάτης* κ.᾿.

Ἀπὸ τὴν κατὰ τὰ ἀνωτέρω παράθεσιν τοῦ λεξιλογίου διαπιστοῦται ὁ βαθμὸς τῶν ἐπιδράσεων εἰς τὰ καθ' ἕκαστα, ἀλλὰ καὶ αἱ δυνάμεις συνοχῆς τῆς ἐλληνικῆς παραδόσεως. Αἱ λέξεις κατὰ τὸ πλεῖστον δὲν εἶναι ἄγνωστοι, ἀλλ' ἢ σημειώσεις τῶν ὀλίγων μόνον εἰδικῶς τοπικῶν, δὲν θὰ διεφώτιζε τὴν ἐκτασιν ἐκάστης λέξεως τῆς ἐλληνικῆς ἢ καὶ ξένης εἰς τὸν τομέα τῶν οἰκήσεων καὶ σκευῶν².

1. Εἰδικώτερον βλ. Ν. Μουτσόπουλον, *Μακεδονικὴ ἀρχιτεκτονικὴ*, Θεσσαλονίκη, 1971.

2. Αἱ λέξεις αἱ χρησιμοποιούμεναι διὰ τὰ διάφορα μέρη τοῦ σπιτιοῦ εἰς Σχμαρίναν εἶναι ἐλληνικαὶ καὶ τουρκικαί, γράφουν οἱ Thompson καὶ Wace, *The Nomads*, 99, καὶ παραθέτουν 3 λέξεις ἐλληνικάς, τὰς: *χαμβλά*, *κατώϊ* καὶ *παραθύρι* καὶ 3 τουρκικάς, τὰς: *νονδᾶς*, *βουχαρί* καὶ *δουλάπι* (ἐπίσης τὸ ἐλλ. *νιρουχύτης* καὶ τὸ τουρκ. *μινδαρλίκι*). Ἐκ τῆς βλαχικῆς σημειώνουν τὰς: *κάζα*, *πόρτα*, *βάτρα*. Τὸ συμπέρασμα: ὅτι δηλ. αἱ μόνιμοι κατοικίαι ἦσαν ἄγνωστοι καὶ ἡ νομαδικὴ ζωὴ ὑπερτεροῦσε, ἢμπορεῖ νὰ εἶναι ὀρθὸν γενικώτερον, οὐχὶ ὅμως θεμελιωμένον εἰς τὸ προσαχθὲν ὡς ἀνωτέρω λεξιλόγιόν των.

Β'. Η ΕΝΔΥΜΑΣΙΑ

Ὑπὸ τὸν τίτλον ἐνδυμασία περιλαμβάνονται ἐνταῦθα καὶ τὰ εἶδη, δι' ὧν ἐντύνητο τὸ σπίτι, τὰ στρωσίδια λεγόμενα καὶ τὰ σκεπάσματα, φερόμενα μὲ τὸ γενικώτερον ὄνομα τὰ σκιχιά (σκουτιὰ) καὶ τὰ φορέματα, ὡς καὶ τὰ εἶδη ὑποδήσεως καὶ στολισμοῦ τῶν ἀνθρώπων, ἰδίως τῶν γυναικῶν. Τὰ φορέματα καὶ τὰ σκεπάσματα οἱ κτηνοτρόφοι ἰδίως καλοῦν *στράνια*, εἰς Κοζ. τὰ *ζντράνια*. Ταῦτα κατὰ μέγα μέρος ἐστηρίζοντο εἰς τὰ παράγωγα τοῦ μαλλιῦ. Τὸ μάλλινο σκουτι καὶ ἐνδυμα ἦτο τὸ ἐπικρατέστερον λόγῳ τῶν κλιματολογικῶν συνθηκῶν. Διὰ τὴν κακοκαιρίαν καὶ τὴν ὑγρασίαν τοῦ τόπου διαρκείας δμηνοῦ καὶ πλέον οἱ ἄνθρωποι δὲν ἀπεχωρίζοντο τῶν μαλλίνων καὶ κατὰ τὰς θερμότερας ἡμέρας τοῦ θέρους. Δὲν ἔβγαναν τὸ *κατασάρκι*, φέρ' εἶπεῖν, καὶ λόγῳ συνηθείας καὶ διότι τοῦτο ἀπορροφᾷ τὸν ἰδρῶτα καλύτερον τοῦ βαμβακεροῦ. Μαλλιότου ἔπειτα ἔφερεν ἐπάνω του ὁ κτηνοτρόφος, μποροῦσε καὶ κάνα λαιμοδότη ὀλόμαλλο τυλιγμένο στὸ λαιμό, νοιώθων μάλιστα ἀρχότη, ἐπειδὴ ἡ ζέστα δὲν εἰσχωρεῖ, δὲν *πιρουνιάζει*.

Κατὰ σύστημα παλαιὸν διὰ τὴν ἐπιτοπίως ἄφθονον πρώτην ὕλην τὸ μαλλί¹, ἡ οἰκιακὴ βιοτεχνία τῶν γυναικῶν ἦτο ἀπὸ τὰς βασικὰς καὶ κυρίας ἀσχολίας εἰς τὰ διάφορα στάδιά της καὶ καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ ἔτους. Οἱ ἀργαλοὶ — ἓνας, μπορεῖ καὶ δύο σὲ κάθε σπίτι — δὲν ἔπαυον καὶ τὸν χειμῶνα. Δὲν ὑπῆρχεν οἰκογένεια, ἡ ὁποία δὲν θὰ ἠγόραζε τὸ καλοκαίρι ἰκανὴν ποσότητα ἄνω τῶν 100 ὀκάδων μαλλί. Διὰ κάθε κορίτσι ἔπρεπε νὰ ἐτοιμασθοῦν τὰ προικιά του: βελέντζες, τέντες, φοῦστες, ποδιές, ἀδίμιτα κ.λ. Πτωχικαὶ οἰκογένειαι παρῆγον διὰ τῶν γυναικῶν εἶδη προοριζόμενα πρὸς πώλησιν εἰς τὰ χωριὰ τοῦ κάμπου.

Προκειμένου περὶ τῶν κτηνοτροφικῶν οἰκογενειῶν ἡ ἐργασία τῶν γυναικῶν, ὡς βιοτεχνία καὶ οἰκοτεχνία, ἐκάλυπτεν ὅλας σχεδὸν τὰς ἀνάγκας ὡς πρὸς τὰ εἶδη ἐνδυμασίας, στρωμνῆς, σκεπασμάτων, σαῖσματα διάφορα διὰ τὰ ζῶα κ.λ., τὰ ὁποῖα ἐμφανίζουν καὶ τὴν μεγαλυτέραν συντηρητικότητά εἰς τὰ παραδοσιακά των στοιχεῖα. Ἀπὸ τὴν μετακίνησιν καὶ τὴν ἐπαφήν των

1. Διὰ ποσότητος: μαλλιὰ ἐγχωρίου προελεύσεως καὶ ἀμπάδες, ἐπεξεργασίας ἐπιτοπίου, βλ. ἀπὸ τοῦ 1691 κ.έ. *Κῶδιξ Σιατίστης*, 28 κ.έ. Ἐξυπονοεῖται προγενεστέρα ἐμπορία ἐκτάσεως... Βενετιαν Σιατίστης ἀλλὰ καὶ πλησιοχώρων Γριάτσιανης, Πεκρεβενίκου, βλ. καὶ *Τέσσαρες περὶ τὴν Σιάτισταν οἰκισμοί*, 3.

μέ ἄλλας ομάδας (εἰς Θεσσαλίαν καὶ Χαλκιδικήν) φαίνεται ὅτι δὲν ὑφίσταντο ἐπιδράσεις εἰμὴ ἐλαχίστας καὶ ταύτας μετὰ δυσχερείας ἀνευρισκομένας μεταξὺ τῶν παλαιοτέρων ἰδιαζόντων χαρακτηριστικῶν εἰς τὴν φύσιν τῆς ἐργασίας τοῦ νομαδικοῦ των βίου.

Διὰ τοὺς γηγενεῖς αἱ ἐπιδράσεις ἐκ τῆς ἐπικοινωνίας μετὰ τοὺς χώρους καὶ τὰς συνηθείας τῆς ξενιτιάς εἶναι περισσότερο ἐμφανεῖς, μολονότι αἱ γυναῖκες δὲν ἀπεδήμουν κατὰ τὸ πλεῖστον, ὑπῆρχον μάλιστα μερικαί, αἱ ὁποῖαι διὰ βίου δὲν εἶχον ἐπισκεφθῆ οὐδὲ γειτονικὸν χωρίον.

Κοινότης στοιχείων ἐνδυμασίας κατὰ τὰ γενικὰ ὑφίστατο μεταξὺ γηγενῶν καὶ κτηνοτρόφων, ἀλλὰ καὶ ἱκαναὶ διαφοραί, ὡς θέλει φανῆ εἰς τὰ καθ' ἕκαστα. Πάντως ὁ τρόπος ἐπεξεργασίας, καθ' ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἐγγώριον πρώτην ὕλην ἐμφανίζει ταυτότητα καὶ εἰς τὸ λεξιλόγιον καὶ εἰς τὰ βασικὰ εἶδη μετὰ κύριον ἐργάτην καὶ φορέα τὴν γυναῖκα¹.

Μία σύντομος ἔκθεσις τῶν σχετιζομένων μετὰ τὸ μαλλὶ ἐκρίθη ἀρχικῶς ἀναγκαία. Θὰ παρθῆ τὸ μαλλὶ κατὰ πλοκάγια. Θὰ τὸ πλύνουν αἱ γυναῖκες, θὰ τὸ ὑγράνουν καὶ θὰ τὸ λαναρίσουν. Ὡς γνέμα θὰ τὸ τλιγαδιάσουν, θὰ τὸ ἰδιάσουν καὶ θὰ τὸ ὑφάνουν. Τὸ καλῆς ποιότητος μαλλὶ εἶναι μαλακό, ροῦντο. Κατωτέρας ποιότητος εἶναι τὰ κοντὰ μαλλιά, τὰ ἀρνοπούκια λεγόμενα. Τὸ ἀρνοπούκι δὲν βγαίνει ὀλόκληρο στὸ πλοκάρι. Τὸ κοντὸ μαλλὶ λέγεται καὶ κλόκουρου, τσιούγκραβα καὶ λουζγιασμένα εἶναι τὰ ἀνακατωμένα². Πλουκάρι (πόκος), εἰς Ζιουπ. πουκάρι. «Θὰ τὰ πλέν' οἱ γυναῖκες γιὰ νὰ τραβηχθῆ οὐ σιάρβους» (+Κοντσ.): ἡ ἀκαθαρσία, ζούρα ἄλλως, «καὶ θὰ τὰ καθαρίσουν ἀπὸ τὶς κουλλτσίδες». Εἰς Φιλιπ. σιάργκαλου μαλλί: ποὺ δὲν παίρνει ἀπὸ βαφήν. Ἡ λιπαρὰ οὐσία, τὴν ὁποία βγάνουν τὰ πλουκάρια λόγῳ τοῦ λίπους καὶ τοῦ ἰδρώτος, «ὅταν τὰ πλέν' μὲ ζιουματστὸ νιρό, τὰ ζιουματίζ'ν», λέγεται σούκος: «γίγκα σ.»: καταλερώθηκα κι ἀποὺ ἀπλυσιά. Θὰ τὰ πλέν' καὶ μετὰ κρύο νερὸ καὶ θὰ τὰ ἀπλώσουν στὰ ντ'βάρια, δέντρα κ.λ. νὰ στεγνώσουν. Τὸ σουκο τὸν κρατοῦν σὲ τενεκέδια, ρίχνουν καὶ καραμπουῖὰ μέσα, τὰ βράζουν, διὰ τὸ ἀδίμ'το, τὸ μπλὲ αὐτό, μέρες τὸ ἀφήνουν. Τὸ λουλάκι μόνον γαλάζιο βάφει. Ἐβαφαν καὶ μετὰ τὰ καριδόφυλλα, καφέ. Θὰ τὰ βάψουν τώρα μετὰ λουλάκι ἢ μετὰ φύλλα φράσου. Τὸ ὕγραμα γίνεται μετὰ τὰ χέρια, τὰ ἀνοίγουν, τὰ κάμνουν ἀφράτα. Εἰς Ζιουπ., Τριτσὸ καὶ Ραη. «γραίνου τοῦ μαλλί», «τό'γρανι». Δεσμὴ μαλλιοῦ: ἡ τσιούμα, τσιούμις, «τσιούμις τὰ χ'ν ἀπλουμένα τὰ μαλλιά». Καὶ ἐπὶ ἀνθρώπου, «τοὺν τράφσι, τοὺν ἔβγαλι μιὰ τσιούμα πτοῦ κιφάλι»³ (ἡ τσ., ποὺ

1. Ὡς ἐπάγγελμα ἐντὸς εἰδικοῦ ἐργαστηρίου ἠσκήθη ἐν Κοζάνῃ παρὰ τῶν ἀνδρῶν ἡ λινουργία καὶ ἡ κανναβουργία (μουταφτσῆδες), καθ' ἃ ἀνεπτύχθη εἰς τὰς Συντεχνίας Κοζάνης, 63 κ.έ.

2. Τσιούγκραβους: οὐλόθριζ, Μπουντώνα, 105, τσ'ούγκραβους: κατσαρός, εἰς Γέρμα, Γεωργίου, 263.

3. Εἰς Κοζ. τσιούμα: καὶ τὰ παραδάγκαλα λεγόμενα (ἀρχιότερον) τοῦ λιμιοῦ, «σν'

στομπίζουν τὸν καφέ, ἐσημειώθη εἰς τὰς οἰκήσεις κ.λ.). Θὰ τὰ λαναρίσουν. Τὸ λανάρι, -ια (ἢ λανάρα μηχανὴ πλέον): ὄργανον, δι' οὗ ξύνουν τὰ μαλλιά καὶ βγάνουν τὶς ἀπάλες καὶ πάλες, ἢ ἀπάλα: σχῆμα μαλλιῶ ἀφράτου. Ἡ ἀπαρχή, τὰ γένεια μαλλιῶ στὸ λανάρισμα: βλάσους (+Κοζ.). Κομμάτια μαλλιῶ λαναρισμένου εἶναι τὰ πιτρίκια, μὲ τὰ ὅποια φκιάνουν τὶς τουλοῦπες. «Τὰ μαλλιά τ' γίγκαν τουλούπα» = ἀσπρισαν. Εἰς Ραδ. τὰ λέν σκαμάγκια, εἰς Τριτσκό καὶ πιτρίκια καὶ σκαμάγκια, εἰς Ζιουπ. σκλήκι, -ια. Σοῦμμα στὸ μαλλί: τὸ ἐκλεκτό. Τὸ τσιουκρίκι, -ια: ὁ ἐριουργὸς τροχός. Τὸ σχοινὶ ἀπὸ τὸ τσικρίκι: ἢ κόρδα. Ὁ κττασκευάζων τσ.: τσιουκρικῆς, καὶ ἐπώνυμον ἀπὸ περναντζ. οὗ Τσιουκρίκς: ἀπὸ ὠκύποδος προγόνου. Ἡ διχαλωτὴ ράβδος μὲ τὴν ὁποίαν τλιγαδιάζουν: τλιγάδι (τυλίσσω). Τὸ στροφεῖον ποὺ μαζεῦει τὸ νῆμα: ἀνέμη, «αὐτὸς γυρνάει (σάν) ἀνέμη», ὀλόγυρα καὶ γλήγορα ὡσάν ἀν. Ἀνιμουστάτς: ὄργανον, ἐφ' οὗ στηρίζεται ἡ ἀνέμη. Στὸ τσικρίκι καὶ τὴ ρόκα: ἡλακάτη, γνέθου (νήθω) τοῦ γνέμα, ἄγνωστο μαλλί, «τ' ἄγνωστα, τ' ἀύφαντα στοὺν πλακὸ ριγμένα»¹, γνισμένους: ἐπὶ ἀνθρ. μὲ συμμετρικώτατα χαρακτηριστικὰ τοῦ προσώπου, φύσει καλοφκιασμένους, «τοῦ γνέθει καλά»: ἐπὶ χορεύοντος καλά, μὲ τσακίσματα, γνέσιμου. Γνέμα τσίντζαβου: τὸ πολὺ ψιλὸ ποὺ κόβεται γλήγορα, ἢ κάλτσα, γιατί ἔχει τσίντζις. Τσιντζίφι, -ια (λ. τουρκ.): τὰ ἄνωθεν εἰς τὴν ἄκραν φορέματος πρόσθετα, «κρέμουντι, -ια». Ἡ τσιντζίφου: ἐπὶ γυναικὸς εὐκινήτου καὶ λεπτούλας. Μέρος ἀπὸ τὸ τλιγάδι: τοῦ λυσίδι, -ια. Εἰς τὴν ρόκα ὁ σφόνδυλος: τοῦ σφοντύλι, «τοὺν ἦρθι (φάγκιν) οὐ οὐρανὸς σφ.»: ἐξαλίσθη. Ἡ ἄτρακτος: τ' ἰδράχτι². Κουβάρια κουβάρια (τὸ στημόνι) θὰ περάσουν στὴν ἰδιάστρα. Ἰδιάζου (διάζομαι): περνῶ τὸ στημόνι ἀπὸ τὰ καρφιά. Τλίχτρα: ὄργανον, δι' οὗ τυλίγουν, μαζεῦουν τὸ στημόνι στὸ ἀντὶ τοῦ ἀργαλειοῦ. Οὐ ἀργαλειός, -οὶ καὶ σπανιώτερον τὰ ἀργαλειά: ὄργανον ἐκ 4 εἰδικῶν δοκῶν καθέτων, μὲ τὸ ρ. συνήθως βάνου —, στήνου —, ὑφαίνου τὸ ρ., ὑφαμα, ὑφάδι. Μ'τάρια (-ρι), Μ'τάρια γιὰ ἀδίμ'του, — γιὰ βιλέντζις—, γιὰ πανί. Οἱ πατῆτρις: 2 ποὺ ἀνεβάζουν καὶ κατεβάζουν τὰ μ'τάρια, ἀναβουδίζ'ν στὰ μ'τάρια καὶ στὸ χτένι. Τὰ ἀδίμτα τὰ ὑφαίνουν μὲ 4 μ'τάρια καὶ 4 πατῆτρις. Κουμπουδέν'. Τὸ χτένι, ἀπὸ τὸ ὅποιο περνοῦν τὰ στημόνια: ξυλόχτινου. Ἡ σαίτα, -ις: ἡ κερκίς. Στὴ σαίτα στηρίζεται τὸ καλαμένιο μασούρι μὲ τὶς ἀνάλογες χρωματιστὲς κλωστὲς κατὰ τὸ σχέδιο ποὺ θέλουν νὰ ὑφάνουν. Οὐ ζάνουζας: τὸ ὄργανον, δι' οὗ σφίγγουν μὲ τὸ ἀρι-

τσιούμα ἔβαναν λίγου παστὸ κὶ προζύμι κὶ πιρνοῦσιν». Εἰς Ζιουπ. «τά φκιασι—», ὅταν κανεῖς τὰ φκιάση στὸ βρακί.

1. Πρβλ. καὶ Μπουντώνχ, 81.

2. Εἰς Λιβ. τὸ ἀδράχτι τὸ μεγάλο πως: ἡ δρούγκα. Καὶ στὸ τραγοῦδημα δρουγκάλινῶ, -άλτζμα, «ἔχει δρουγκάλ πουλλή», «τί τοῦ δρουγκάλινῶς τόσου»: κλώσιμο, τσάκισμα. Εἰς Κοζ. δρούγκα: σφοντύλι ποὺ γνέθουν τὸ μαλλί. Βλ. τπν. «στ' Δρούγκα» εἰς Βλάτσην, ἀνώμχλο, ἀπότομο μέρος μὲ στροφές.

στερὸ χέρι ἢ ἀπολνοῦν τὸ ἀντὶ στὸν ἀργαλειό, εἰρωνικῶς καὶ ἐπὶ ἀνθρ. σύρον-
τος τὸ πόδι, κουτσίνοντος. Εἰς Λιβ. ζάνουνας¹. Τὰ καλαμίδια: πού μαζεύ-
ουν τὸ νῆμα. Καλαμίζου, ἀκαλάμστου νῆμα πού δὲν μαζεύθηκε στὰ καλαμί-
δια. Τοῦ καλαμστάρι τοῦ τσικρικιού, ὅπου χώνουν τὸ καρούλι καὶ καλαμί-
ζουν. (Ἡ καλαμίδα: τὸ κόκκαλο τῆς μνήμης καὶ τοῦ μηροῦ, τὰ ἀδύνατα πό-
δια καλαμίdis). Μασούρι, -ια: πηνίον, λεπτὸ καλάμι, ὅπου μαζεύουν τὶς κλω-
στές, μασουρίζου, -ούρσα: μαζεύω τὶς κλωστές σὲ μ.

Τὰ ὑφανθέντα εἶδη θὰ ἀποσταλοῦν στὶς δροιστέλλες καὶ στὰ μπατάνια.
Καὶ ρ. μπατανιάζου, μπαταντζῆς, τπν. «στὰ Μπατάνια», εἰς Λιβ. τοῦ *mandán*,
εἰς Κοζ. *mandánia*, -ντζῆdis. Ἐπεξεργαζόμενα ἐκεῖ θὰ βγάλουν φροῦμα καὶ
θὰ δέση τὸ στημόνι καὶ τὸ ὑφάδι. Τὸ νερὸ μπαίνει στὰ καρούτια καὶ ἀπὸ
ὑψους πίπτει ἐντὸς δεξαμενῆς, τοῦ πουστάβι, ὅπου περιστρέφονται λόγῳ
πιέσεως τὰ μάλλινα. Εἶδος κλειδιοῦ, τσιφούνι καλούμενον, εἶναι προσηρμο-
σμένο στὸ κάτω καρούτι νὰ ἀνοίγη καὶ νὰ κλείη τὸ νερὸ (ζιργιό λέγεται εἰς
Μπουρμπ. τὸ μέρος ὅπου χύνεται τὸ νερὸ ἀπὸ τὴν καρούτα καὶ περιστρέφε-
ται ἢ φτερωτή, ἀπουλταριά: στὸ αὐλάκι, εἶδος πόρτας). Εἰς τὰ μπατάνια τὸ
ἀδίμτο χτυπιέται μὲ εἰδικὴν συσκευὴν ἐπάνω σὲ πέτρινη κουπάνα μὲ 4 ἄνω-
θεν κοπάνους ἐντὸς τῆς δεξαμενῆς, ὅπου πέφτει τὸ νερὸ ἀπὸ τὰ καρούτια ἐπί-
σης.

Πρὸ τῆς ἀναπτύξεως τῶν ὄσων ἀναφέρονται εἰς τὴν καθ' αὐτὸ ἐνδυμα-
σίαν θὰ προηγηθοῦν λεπτομερειακὰ τινὰ σχετικὰ μὲ τὰ στρωσίδια καὶ τὰ
σκεπάσματα τῆς οἰκίας. Οἱ βελέντζες, οἱ τέντες, τὰ κιλίμια, τὰ προσκέφαλα,
ὄλα μάλλινα, ἄφθονα, ποικιλοβαφῆ καὶ καθαρὰ ἀπετέλουν τὴν βασικὴν ἀρ-
χοντιά τοῦ χωριοῦ. Εἶναι ταῦτα ἐνδιαφέροντα καὶ ὡς στοιχεῖα παραδοσιακὰ
τοῦ τόπου.

Ἡ βιλέντζα, -ις: 4φυλλος συνήθως, δηλαδὴ τέσσερα φύλλα συρράπτον-
ται μὲ τὴ σακκοοράφα. Εἶναι καὶ 3φυλλος. Τρεῖς βελέντζες ἀποτελοῦν μίαν
στρωσιν, δύο διὰ τὰ πλάγια τοῦ δωματίου, τὶς κόχες, καὶ ἡ στενότερη διὰ τὸ
μέσον τοῦ δωματίου (εἶναι καὶ ἡ παρστιά στὸ μέσον). Τὸ κόκκινο (χρῶμα)
ἐναλλάσσεται στὸ φόντο καὶ στὰ π'λιά. Εἶναι ἐπίσημες οἱ ἄλικες. Εἶναι καὶ
γκάγκουρες κατώτερες μὲ μαυροπράσινο χρῶμα. Ἄσπρες συνήθως εἶναι διὰ
σκέπασμα: μὲ 5 φύλλα αὐτές. Γύρω γύρω ἔχουν τὸ μαίανδρο καὶ ἄλλο σχέδιο.
Ἡ βελέντζα πού στρώνεται κάτω στὸ κρεβάτι λέγεται γιατάκι (ὄχι γιὰ
σκέπασμα). Εἶδος μεγάλης βελέντζας διὰ σκέπασμα (εἰς τοὺς Βλάχους κυ-
ρίως) εἶναι καὶ ἡ τσέργα, -ις. Εἰς Κοζ. ἡ τσέργα: στρωσίδι, «θὰ σὶ ρίζου
σν τσ.»: θὰ σὲ δείρω, ὥστε νὰ πέσης στὸ κρεβάτι. Χονδρὴ βελέντζα εἶναι
καὶ ἡ δόγκα, -ις (doga) παρὰ τοῖς Βλάχοις ἰδίχ, «ποιὰ θὰ σὶ βάλῃ στ' δόγ-
κα (ἢ σν τσέργα)»: ἀλλοίμονον σ' ἐκείνην πού θὰ σὲ πάρῃ σύζυγον. «Ποιὸν

1. Ζάντζους ἢ ἄζαλους. Μπουντώνα, 71, 85.

θὰ βάλῃ αὐτὸς στ' ντόγκα;»: ποιόν θὰ ἐξαπατήσῃ. Ἐκκατώτερο μαλλὶ χονδρὴ μεγάλη βελέντζα ἐν χρήσει παλαιότερον καὶ ἡ μπουραζάνα¹. Ὑφαίνετο στὸν ἀργαλειὸ καὶ ἡ ποτε γιάμπουλη. Πουκρόβι: κουβέρτα μάλλινη μὲ λίγο μαλλὶ γίδας (Κοζ.). Κάθε βελέντζα ἅμα παλαιώσῃ καὶ ἀρχίσῃ νὰ τρίβεται λέγεται ζαγάρου, ἡ.

Ἡ τέντα, -ις (tenta): στρωσίδι ὑφαμένο, χρώματος κόκκινου μὲ μαῦρο ἐναλλάξ. Εἶναι καὶ 2φυλλη τέντα. «Τοῦν βρῆκαν τέντα»: καταγῆς ἡμιθαῖῃ ἢ πεθαμένον. Οἱ Βλάχοι καὶ οἱ Σαρακατσιαναῖοι φκιάνουν καὶ σκηνές μὲ τέντες. Κιλίμι, -ια (λ. τουρκ.): τάπητος, ποικίλων χρωμάτων, συνήθως κόκκινο μὲ μαῦρο, στημόνι βαμβάκι, ὑφάδι μαλλί.

Προυσκέφαλα, -ου, -λούλλι, -λάκι. Μάλλινο, ποικίλων χρωμάτων μὲ σχέδια διάφορα. Ἐνὰ τρία σὲ κάθε στρῶμα, κρεββάτι, ἕνα ἐπάνω στὸ κεφάλι καὶ δύο πλαγίως. Τρουβᾶς, -άδης, -άδια: σακκίδιον. «Λόϊα πουλλὰ καὶ πέτρις στὸν τρ.». Οὐ τρουβατσέλις, τοῦ -έλλι -έλλια. Τοῦ λαγουτρούβαδου: τρ. ἀλόγου γιὰ κριθάρι συνήθως. Εἶδος τρ. εἶναι καὶ τοῦ σακκούλλι, -ούλλια: μάλλινο καὶ αὐτό: εἶδος τσάντας, μ' αὐτὸ πήγαιναν στὸ σχολεῖο μὲ τὰ βιβλία μέσα. «Νὰ τοῦν μάσ'ν τοῦ σακκούλλι» (κατάρρα νὰ τοῦ μαζέψουν ἐλεημοσύνη). Ὁ διπλοῦς σάκκος: δισάκι καὶ τσάκι. Τὰ τσάκια: οἱ ὄρχεις, «νὰ μὴ φᾶς τὰ τσ.». Κάθε ἐφθαρμένο παλαιὸ ὑφαντό, τέντα κ.λ.: τοῦ τσιόλι, τέτοια τσιόλια: ἐπὶ εὐτελῶν ὑποκειμένων. «Τοῦν πῆριν ἕνα τσιόλι» (συνών. τοῦ *houz-mā*): τὸν προσέβαλε, τὸν ἐδιώξεν. Εἰς Κοζ. «τοῦν τράφ'ξιν ἕνα τσ.» καὶ ρ. τσιουλιάζου, τοῦν τσιούλιασιν: ἐκχυτηρίασε. Τσιούλι, -ια εἰς Κοζ.: εἶδος ταπήτων. (Γίδινα καλύμματα ζώων ποὺ τὰ φκιάνουν οἱ μουταφτσῆδες κυρίως). Εἰς Βλάτσην τσιούλι: εἰς τὴν παιδικὴν γλ. «τοῦ πιδὶ θὰ κάμη τσ.»: θὰ κατουρήσῃ. Σιτζιαντές, -έδης, -έδια: εἶδος τάπητος ἐν χρήσει ποτέ. Ἰχράμι (λ. τουρκ.) εἰς Κοζ. σκέπασμα λεπτὸν κρεββατιοῦ ἰδίως². Εἰς Κοζ. ἐπίσης τὸ μεγάλο ὑφαντὸ μήκους μέχρι 2¹/₂ μ. τὸ χρησιμοποιούμενον ὡς σκέπασμα εἰς φορτώματα συνήθως ζώων ὅταν βρέχῃ λέγεται μ'τάφι, -ια (μουτάφι). Διὰ τοὺς μουταφτσῆδες καὶ τὰ εἶδη τῆς τέχνης των ἐσημειώθη καὶ ἀνωτέρω. Δύο εἶδη, τὸ σάϊσμα καὶ τὸ χαράλι, θεωροῦνται ὡς εἰδικὰ πρὸς τῶν κτηνοτρόφων. Ὑφαντὸ εἶναι τὸ σάϊσμα, -ῖσματα ἀπὸ γιδόμαλλο ὅμως, τὸ ρ. σαῖζου (τ' ἄλουγου), πρὶν βάλω τὸ σαμάρι, ρίχνω στὴ ράχη του τὸ σάϊσμα, σαῖσμένου, ἀσάϊστου. Σαῖσματα λέγουν οἱ κτην. καὶ τὰ ἄλλα σκεπάσματα καὶ στρωσίδια των ἀπὸ γιδόμαλλο. Τὰ μεγάλα σακκιά τῶν κτηνοτρόφων ποὺ χρησιμοποιοῦν κατὰ τὰς μετακινήσεις τῶν οἰκογενειῶν καλοῦν χαράλια, τοῦ -λι (βλαττία χαράρια). Εἰς Κοζ. λέγονται χαράτσια, εἶναι ἀπὸ γιδόμαλλο καὶ τὰ φκιάνουν

1. Πρβλ. καὶ Λουκοπούλλου, *Ποιμενικά*, 177.

2. Τάπητας ὠραίους: σιτζιαντέδες, κιλίμια, ἰχράμια ἐδούλευον οἱ Τούρκοι τῆς ἐπαρχίας Ἐσκι Τζουμᾶ, ὡς ἀναφέρει ὁ Χ. Μεγδάνης, βλ. *Γραπτὰ μνημ.*, 11-12.

οί μουταφτσήδες. Ἰπόσχγμα ζώου εἶναι καὶ ἡ ἀπάλα, «θὰ τοῦ ζιστρῶσου τς ἀπάλις»: ἐννοεῖται τὸ ἄλογο, θὰ τὸ βάλω νὰ τρέξῃ καλπασμό. Διὰ τὰ σαμάρια ὕφαντὸ καὶ τὸ σαμαροσκούτι.

Εἰς τὰ στρωσίδια καὶ τὰ σκεπάσματα συμπεριλαμβάνονται καί: τὰ στρώματα (τοῦ ὕπνου): ἐκ λινοῦ κοινοῦ· τὸ στρῶμα τὸ ἐγέμιζον μὲ λόζιον συνήθως, ἄχυρα ἢ χορτάρι. Εἰς Ζιουπ. εἶδος στρώματος: ἡ κότσα. Εἰς Ρέζν. κότσα: εἶδος ψάθας χρησιμοποιουμένης διὰ τὸ τσιατί, εἰς Τριτσκό: κότσα κουτσαβιάζου: βρέχομαι πέρα καὶ πέρα, γίνεμαι λούτσα. Εἰς Βλάτσην «τοὺν βρῆκαν κότσα»: καταπαγωμένον, κουτσαβιάζου, κουτσαβιασμένους: κοκκαλιάζω ἀπὸ ὑπερβολικὸ κρύο. Τοῦ τσιοτσιαφι: σινδόνι, εἰς Κοζ. τσιορτσιάφι, εἰς Ραδ. τσιορτσιάφ. Τοῦ γιουργάνι (λ. τουρκ.): τὸ πάπλωμα, νεωστὶ εἰσῆχθη καὶ ἡ λ. πάπλωμα. Καὶ οἱ βατανίες: τύπος σιντόνια, λεπτοῦφαμένο πρᾶγμα, μὲ σοῦμμα καὶ μὲ νῆμα. Οἱ βιοντέδισ, τὰ -έδια: τῶν παραθύρων κυρίως. Ταχτᾶ βιοντές: φράγμα ἀπὸ σανίδια ἰδίως. Εἰς Κοζ. βιοντές, παραπέτασμα πόρτας, τοῦ παραθύρου λέγεται φιοχάνι (ferhang). Πύλις (Ζιουπ.). Τὰ πανιὰ μαζεύονται στὶς τροῦμπες, «ἀπ' ν ἴδια τὴν τρούμπα εἶσι κ' ἰσύ»: ἐπὶ ἀνθρ. ὁμοίου τὸν χαρακτῆρα. Εἰς Κοζ. καὶ τὰ καπνουπάνια: γιὰ καπνὰ καὶ γιὰ τζιαντήρια. Πρὸς τούτοις τὰ κιναρῖσια πανιὰ ποὺ ἡ ἄκρα των εἶχεν οὐβγίες. Οὐβγια (ῶα) καὶ εἰς Βλάτσην τὸ ἄκρον, ἡ κορυφή ὑφάσματος, π.χ. χασέ ποὺ δὲν ξεφτάει. Ἡ δέσμη νήματος ποὺ δὲν ἐπέρασεν ἀκόμη ἀπὸ τὸ ἀδράχτι: τσιλές (εἰς Κοζ. τσιουλές). Οἱ τσιουλέδες εἰς Κοζ. ἐλέγοντο καὶ λυσίδια, 20 τσιουλέδες ἀπετέλουν ἓνα γιλέπι. Χίντικο (Κοζ.): νῆμα (Ἰνδικόν), τὸ τιπόζιτο ἀπὸ χίντικο ἐλέγετο ἰδίκι. Εἰς Βλάτσην τὸ ἐργαλεῖο, δι' οὗ ἐκαθάριζαν καὶ ἄνοιγαν τὸ ἀκατέργαστο βαμπάκι, ἦτο τὸ τζαντζάρι καὶ ἐπῶν. οὐ Τζαντζάρος, εἰς Κοζ. καὶ ρῆμα τζαντζαρίζου, -άρισαν.

Καὶ ἤδη περὶ τῆς καθ' αὐτὸ ἐνδυμασίας. Κατὰ τὴν ὡς κατωτέρω ἀνάπτυξιν δὲν ἀποδίδεται εἰς ἴδιον κεφάλαιον ἡ ἀνδρική ἀπὸ τῆς γυναικείας διὰ τὸ εὐνόητον τῆς διαστολῆς καὶ διὰ τὸ κοινὸν εἰς εἶδη τινά. Ἐπίσης τῶν γηγενῶν ἀπὸ τῆς τῶν κτηνοτρόφων ἐνδυμασίας. Τὸ μᾶλλον συντηρητικὸν τῆς ἐνδυμασίας τούτων, τῶν τελευταίων, εἶναι κατάδηλον εἰς ὠρισμένα βασικὰ χαρακτηριστικὰ μνημονευόμενα ἐπὶ μέρους, τῶν δὲ γηγενῶν ἡ γνησιότης κατὰ τὸ παραδοσιακὸν ἐλέγχεται ἐκ τοῦ εἶδους τῆς κατασκευῆς τοῦ ἀνδρικοῦ ἐνδύματος, ἦτοι ἐὰν τοῦτο ἔγινεν ἀπὸ σιαϊάκι, τὸ ὁποῖον εἶναι παραγωγῆς ἐπιτοπίου καὶ χρησιμοποιεῖται ὡς ἐνδυμα καὶ εἰς τὰ πέριξ (ἐν χρήσει ἦτο καὶ εἰς τοὺς Κονιάρους Τούρκους). Κατὰ τὰ ἄλλα αἱ ἐπιδράσεις τῆς μόδας ἐκ τῆς ἐπικοινωνίας μὲ κέντρα μεγάλα ἦσαν τοιαῦται, ὥστε μετὰ βεβαιότητος νὰ μὴ ἀνευρίσκη κανεὶς πολλάκις τὸ ξενικὸν εἰς τὴν ἀνδρικήν καὶ τὴν γυναικείαν ἐνδυμασίαν.

Εἰς τὸ ἐνιαῖον τῆς ἀποδόσεως, κατ' ἐσωτερικὴν τινα πάντως σύνδεσιν καὶ ἀλληλουχίαν, χρήσιμος ἐθεωρήθη προκαταβολικῶς πρὸς ἀποφυγὴν συγ-

χύσεως ἢ παρανοήσεώς τινος ἢ διάκρισις εἰδῶν τινῶν ἀνηκόντων ἀποκλειστικῶς εἰς τοὺς κτηνοτρόφους μέχρι τῶν χρόνων μας τοῦλάχιστον καὶ ὅτε ἀκόμη ἢ κτηνοτροφία ἤκμαζεν ἐν Βλάτση. Τὰ τσιπούνια δηλαδή, ἢ φουστανέλλα, τὸ τζιαμαντάνι, τὸ μαλλιότο καὶ τὰ τσαρούγια μὲ τὶς φοῦντες, ἦσαν ἐκ τῶν μᾶλλον χαρακτηριστικῶν.

Κοινὸν εἶδος εἰς ὅλους, ἄνδρας καὶ γυναῖκας, ἦτο τοῦ κατασάρκι: ἡ μάλλινη φανέλλα ποῦ φοροῦσαν στὸ κορμί, ἐπάνω ἀπὸ τὴν σάρκα, κατὰ +σάρξ, κατασάρκιον καὶ ἐπιρρ. κατάσαρκα. Ἦτο ὑφαντὸ στὸ πρασινωπὸ ἀνοιχτὸ χρῶμα. Ὑφαίνετο μὲ μία σαῖτα· τὸ στημόνι βαμπάκι καὶ τὸ ὑφάδι μάλλινο. Ἐμπροστὰ γύρω γύρω εἶχαν περασμένο ἄσπρο χασέ καὶ ἔκλειε τὸ ἀνοιγμα μὲ κουμπιὰ διὰ νὰ μπορῇ ἡ γυναῖκα νὰ θηλάζῃ τὸ παιδί. Μανίκια δὲν εἶχεν ὡς κάτω, ἀλλὰ $\frac{3}{4}$. Εἰς τὴν μασχάλην ὑποκάτω εἶχε ραμμένο ἓνα τετράγωνον κομμάτι: λαγκιόλι, -ια, διὰ νὰ κινῆται τὸ χέρι εὐκόλα. Τὰ κατασάρκια τὰ ἔραβαν πρακτικὰς ράφτριες. Τὴν λέξιν φανέλλα δὲν εἶχον ἐν χρήσει· εἰσήχθη νεωστὶ ἐκ τοῦ ἐμπορίου. Κατασάρκι τὸ ἔλεγαν καὶ οἱ Βλάχοι. Εἰς Λιβ. τὴ μάλλινη τὴ φανέλλα τὴν ντόπια τὴν ἔλεγαν: *σιακαβέν, τού. Κατασάρ, -εja* (Λιβ.): εἶδος προσκεφάλου γιὰ νὰ κάθωνται ἐπάνω· καὶ τὸ παχὺ στρώμα ὑφασμάτων ἀγρήστων· βάνουν (οἱ μαστόροι) κάτω ἀπὸ τὴν κοπάνα (μὲ τὴν λάσπη) στὸν ὦμον νὰ μὴ τοὺς πονάη.

Τὸ ὑποκάμισο: *πουκάμπσου* (οἱ Βλάχοι ἐνίοτε καί: *π'κάμπσου*), ἦτο ὑφαντὸ, τὸ στημόνι νῆμα στριπτὸ, τὸ ὑφάδι μαλακὸ σὰ βαμπάκι. Μαῦρον τὸ στημόνι, τὸ ὑφάδι καὶ αὐτὸ χρωματιστό, μπλέ, κόκκινο, ἄσπρο. Τὸ ὑφαινῶν μὲ μία σαῖτα. Ἐλέγετο κοινῶς καὶ *ἀλατζιαῖς*. Ράβονταν μὲ σκέτη λιμόκοψη. Ἀνοιχτὸ ὡς κάτω μὲ κουμπιὰ. Τῶν γυναικῶν ὀλόασπρο, μακρὸ καθὼς ἦτο, ἐλέγετο καὶ *πουκαμίσα*. Τὸ στημόνι πάλι νῆμα στριπτὸ καὶ τὸ ὑφάδι νῆμα ρηχό, βαμπάκι. Ὑφαίνετο μονό. Διὰ νὰ λευκανθῇ τὸ πανὶ ἕσο ἐγίνετο καλύτερα τὸ βουτουῦσαν σὲ νερὸ καὶ τὸ ἤλιαζαν μέρες, 15 καὶ ἄνω. Τὸ περνοῦσαν καὶ ἀπὸ διαλυμένην σὲ νερὸ ἀκαθαρσία ζώων, *βουϊνιά*, καὶ πάλι τὸ ἐλεύκαιναν καὶ ἐγίνετο κάτασπρο: *κριτιτήρα*: Τὸ ἐμάζευαν σφιχτὴν τρούμπα, ὡσὰν εἶδος προχείρου σιδηρώματος. Οἱ ράφτριες τὰ ἔφκιαναν, ριχτὰ μὲ ἀνοιγμα ὡς τὸ στῆθος διὰ τὸ θήλασμα. Λαγκιόλια ἔβαναν πλάϊ, πρὸς τοὺς γκόφους, διὰ νὰ ἀνοίξῃ κάτω, νὰ ἔχη φάρδος. Λίγο ταντέλλα ἔπλεκαν μὲ τὸ τσιγκελάκι στὸ λαιμό.

Τὸ βρακὶ ἦτο ἀπὸ πανὶ ἄσπρο (ἡ βράκα μεγεθ., λατ. *braca* καὶ ἐπών. εἰς Λοσν. οὐ *Βράκας*). Ἐσφίγγετο ἐπάνω μὲ τὴν βρακουζούνα καὶ κάτω ἐδένετο μὲ τσιβιά (τοῦ τσιβί: εἶδος σχοινοῦ ἀπὸ πανί, τσιβικουτός, τσιβικουμένα: ἐπὶ ρούχων ἐφηρμοσμένων καλῶς). Ἡ φράσις: «ἀπόχτσιν οὐ γιούφτους βρακί» σημαίνει: ὁ φτωχὸς ἐπέτυχεν, ἐκέρδισε κάτι. «Τοῦν σέφκι οὐ διάουλους στοῦ βρακί»: ἤρχισε νὰ ἐρωτοτροπῇ, νὰ κινῆται, νὰ εἶναι ἀνήσυχος. *Ξιβρακώθκι*: καί: τὰ εἶπεν ὅλα καὶ ὅσα δὲν ἔπρεπε, *ξιβράκουτους*: χω-

Οἱ φουῖστες ἦσαν πανένιες καὶ ἀδιμτένιες. Ἡ πανίσια ἦταν ὑφαντὴ μὲ μιὰ σαίτα. Στημόνι νῆμα καὶ ὑφάδι ἔρριχναν στὸν ἀργαλειὸ ἓνα μασούρι σοῦμμα (εἰδικῶς γνεθόμενο πολὺ ψιλὸ στὴ ρόκα) καὶ ἓνα βαμπάκι, ὥστε ἐσχηματίζοντο ρίγες, ρίγες δάχτυλα, δάχτυλα. Τὸ ἐπάνω ἀπὸ τὴ μέση μέρος τῆς φούστας, τὸ πισλί λεγόμενον, εἰς τὸ ἔμπροσθεν μέρος τοῦ ἦταν ἀπὸ ἀλατζιᾶν, χασέν, κάποτ καὶ ἐκλείετο μὲ σοῦστες, κόψες. Στὴ μέση γύρω γύρω ἐμαζεύετο σούρα ἢ πιέτες πολλὲς διὰ νὰ γίνῃ πολὺ φουντωτὴ κάτω, ὅπου ἔφερε κεντήματα φαρμπαλωτά, φιστόνια, μὲ διάφορες χρωματιστὲς κουβαρίστρες, σειρήτια βελουδένια κ.λ. Διὰ νὰ δείχνουν αἱ γυναῖκες φουντωτὲς φοροῦσαν καὶ δεύτερη φούστα. Ἦσαν καὶ ἀδιμτένιες φουῖστες, βαρύτερες καὶ ἐπισημότερες. Τὶς ὕφαιναν μὲ 4 πατήτρες καὶ 4 μ'τάρια. Μετὰ τὴν ὕφανση τὸ ἀδίμ'το ἐστέλλετο εἰς τὴν ντριστελλαν διὰ νὰ βγάλῃ φροῦμα. Κατόπιν τὸ ἔφερναν καὶ τὸ ἔβαφαν κόκκινο, μπλέ ἢ πράσινο. Εἰδικὲς πρακτικὲς ράφτριες τὶς ἔρραβαν. Οἱ φουῖστες δὲν εἶχαν μανίκια. Τζιόπι ἔφκιαναν βελουδένιο στὶς ἐπίσημες ἀδιμτένιες.

Τὰ κοινὰ τὰ φουστάνια ἦταν μάλλινα, ἀγοραστὰ ἔξωθεν, ἢ μὲ ὕφασμα βαμπακούλα, ἀγοραστὴν καὶ αὐτὴν. Ἀπὸ 8-12 φουστάνια συνήθιζαν νὰ δίνουν οἱ γονεῖς εἰς τὴν κόρην των. Ὅσες δὲν ἤθελαν νὰ τὰ ράψουν, τὰ ἔπαιρναν κουμασλίκια (τοῦ -ίκι: λ. τουρκ.): ἔρραφτα (ἢ φουστανλίκια τόσα) νὰ τὰ ἰδῇ ἢ πεθερὰ κ.λ. συγγενεῖς ὅτι τὰ ἔχουν στὰ σιαντούκια των. Τὰ φουστάνια κάτω εἶχαν διάφορες πιέτες καὶ σειρήτια πολλὰ. Στὴ λιμαριά ὄλο πιέτα. Ἡ τραχηλιά σὲ ὅλα τὰ φουστάνια ἦταν ὄλο πενσάκια, πιέτες δηλ. μικρὲς γαζωμένες. Ἡ λαιμόκοψη στρόγγυλη καὶ ἓνα εἶδος γιακᾶ γιὰ στολίδι προσηρμόζετο μὲ λίγο μπουρουντζούκι, πανί στὸν ἀργαλειὸ ὄλο μεταξωτὸ καὶ φκιασμένο ταντέλλα μὲ τὸ βελόνι, καρμάδια, ὅπως τὰ εἶπαμε (καὶ καρμάδες σπανιώτερον). Ὅλο τὸ φουστάνι ἦταν ἀσταριωμένο μὲ ἀλατζιᾶν. Στὴ ραφὴ δεξιὰ ἀνοιγαν τζιόπι μὲ πανί. Τὸ νυφικὸ φουστάνι ἐκεῖνα τὰ χρόνια τὸ ἔφκιαναν ἀπὸ στιόφα ἄσπρη, σιέλ μὲ διάφορα κλαδιὰ καὶ κλωνάρια μεταξωτά. Ἀπ' ἔξω τὶς ἔφερναν τὶς στιόφες αὐτές, ποικιλία. Τὸ δευτεργιάτικο νυφικὸ ἦταν ἀτλάζι μεταξωτὸ μαῦρο ἢ μπλέ· ἐπίσημο ἦταν καὶ αὐτό. Τὸ τριτιάτικο ἦταν βελουδο συνήθως μπλέ, καφέ. Εἰς Κοζάνην τὸ νυφικὸ ἦτο στιόφα, τῆς δευτέρας ἡμέρας τὸ γκρόντι, -ια: μεταξωτὸ μὲ νερά καὶ τῆς τρίτης ἡμέρας τό: τζιᾶν φέσι, ἀτλάζι μὲ στημόνι μπλέ, ὑφάδι κόκκινο. Καὶ τὰ ἀντιριά τῶν ἀν-

ρω. Φουστανέλλα ἄσπρη καὶ πισλιὰ φοροῦσαν καὶ οἱ Κονιάροι (Τουῦρκοι) τῆς περιοχῆς τῶν Καραγιαννίων (Γκουρτζιόβαλην κ.λ.). Οἱ τῆς Ἀνασελίτσης Βαλλαάδες καὶ γαμπροὶ γινόμενοι φοροῦσαν τὴν ἄσπρη φουστανέλλα (καὶ τὸ μπαϊράκι μπροστὰ ὡς οἱ χριστιανοί). Εἰς Τσακν. φουῖστες τὶς ἔλεγαν τὶς φουστανέλλες. Δὲν φαίνεται ὅτι ἔχει ἱστορικὴν ἀπόδειξιν τὸ γραφόμενον ὑπὸ τῶν Wace-Thompson, The Nomads, 60, ὅτι ἡ ἀλβανικὴ φουστανέλλα ... καθιερώθη ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τὸ 1821 ὡς ἐθνικὸ τους κροστόμι.

δρῶν τὰ ἐπίσημα ἦσαν ἀπὸ τζιᾶν φέσι. Παλαιότερα ἀντὶ στιόφες ἦσαν τὰ κουτνια. Ἀπὸ κουτνια ἐγίνοντο καὶ τὰ φελόνια καὶ τὰ πατραχήλια. Οἱ γῆρες καὶ οἱ ἡλικιωμένες γυναῖκες φοροῦσαν πάντοτε μαῦρα φουστάνια.

Τοῦ πόπου, -α: τὸ φουστάνι, τὸ φόρεμα εἰς τὴν παιδικὴν γλῶσσαν (θαυμαστικῶς πως).

Εικ. 26. Φωτογραφία οἰκογενείας Βλάτσης ἔτους 1897

Ἐπάνω ἀπὸ τὸ φουστάνι ἔμπαινε ἡ ποδιά. Εἰς κάθε φόρεμα ἐκτὸς ἀπὸ τὸ νυφικὸ ἔκαμναν καὶ τὴν ποδιά ἀπὸ τὸ ἴδιο ὕφασμα, μονοκόμματη ἢ περισσότερο ἀτλάζι καὶ κάτω στὸν ποδόγυρο πιέτες καὶ ταντέλλα μαύρη, ἀγοραστή, μεταξωτή. Ἐφκίαναν καὶ καθημερινῆς χρήσεως, ὕφαντές. Ἄλλες τὶς φοροῦσαν, ὅταν ζύμωναν, ψωμοπόδιες λεγόμενες, ἄλλες μὲ ἀλατζιᾶν γιὰ πλύσιμο, ἄλλες γιὰ ἀπόγευμα νὰ κάθωνται αἱ γυναῖκες νὰ κεντοῦν καὶ νὰ δουλεύουν. Στὶς ψωμοπόδιες ἐπάνω στὸ μέσον προσέθετον ἀπὸ τὸ ἴδιο ἓνα σὰν μπλαστρόνι, περνοῦσαν ἀπὸ τὸ λαιμό, νὰ μὴ λερώνωνται ἀπὸ τὸ ἀλεύρι, γκούρα τὸ ἔλεγαν. Πολλάκις τὶς ψωμοπόδιες τὶς κεντοῦσαν κάτω καὶ στὴν τζέπη μὲ κουβαρίστρες διαφόρων χρωμάτων. Συνήθως ἔφκίαναν γύρω γύρω ἀπὸ τὴν ποδιά ὅλη φυτιλάκι μὲ ἄσπρο κάποι καὶ ἄφηναν καὶ κορδόνι νὰ δένη ἡ ποδιά πίσω. Ἐκτὸς ἀπὸ τὶς βαμπακερὲς ποδιὲς ἦσαν καὶ οἱ μάλλινες, οἱ

καλούμενες πιστιμάλλια¹, χονδρά ύφαμένα, στημόνι νῆμα καὶ τὸ ύφάδι μαλλί· με διάφορα χρώματα ἔκαμναν σχέδια στὸ ύφαμα, ρίγες, ρίγες σὲ σκοῦρο φόντο συνήθως. (Οἱ ποδιές εἰς Λοσν. καὶ εἰς Γκόμπλ. ἦσαν με ἀράδες χρωματιστές ἄσπρες, κόκκινες). Μπρουσινέλλις εἰς Βελ. Κοζ. καὶ Δεσκάταν αἰ εἰς Βλάτσην ἀμπρουστελλίς. Γνωστὴ ἦτο καὶ ἡ λ. μισάλα (mensula) ὡς ποδιά, ψουμουπόδια κυρίως. Εἰς Κοζ. φίρτα, -ις: ἡ ποδιά ἢ ἐπίσημη, πολυτελείας, καὶ μισάλα: ποδιά γιὰ τὰ χουσμέτια. Εἰς Ζιουπ. τοῦ μισάλ, -ια: πανὶ πού ἐσκέπαζαν τὸ ψωμὶ «ζμ π'νακουτή».

Ἵπῆρχε ζουνάρι (ζ'νάρι) μεταξωτὸ πού ἔζωναν τὸ γαμπρὸ με μπουρουντζούκι πανὶ ύφαντὸ με μετάξι. Τὸ ζουνάρι καθημερινῆς χρήσεως ἦτο μάλινο ύφαντὸ μακρὸ ὥσπου νὰ γυρίζη δυὸ φορές τοῦλάχιστον στὴ μέση. Οἱ Κονιάροι φοροῦσαν συνήθως κόκκινα. Εἰς Λιβ. παφόν': σιδηρένιο ζουνάρι, ἀσημουζούναρου πλατὺ χάλκινο. Τοῦ φώκι, -ια (Ζιουπ.): πέτσινα ζουνάρια πού φοροῦσαν ἄλλοτε ἐκ φώκης (καὶ Παπανικολάου, 92).

Τὰ κλειδώματα τῶν γυναικῶν ἦσαν ύφασμα, ζώνη κεντημένη με χρυσὸ καὶ οἱ δύο πόρπες, τουκάδισ, ἀπὸ ἀσήμι καθαρὸ καὶ ὄλο σκαλιστὸ με τὸ χέρι. Οἱ τουκάδισ (οὐ τουκάς) ἦσαν στρόγγυλοι ἢ μακρόστενοι.

Ἡ μηλόγouna, ἐνίοτε μήλου ἀπλῶς, ἦταν τσόχα μαύρη (βελούδινο παλτὸ) καὶ γύρω ἀπὸ τὸ γιακᾶ ἔως κάτω προσηρμόζετο τεμάχιο γούνας ἀνοιχτοῦ χρώματος σὰν πορτοκαλί. Ἀπὸ μέσα ἔβαναν γιὰ φόδρα πάλι γούνα, ἀλλ' ἄρνι. Ἦταν καὶ γούνα με στιόφα ύφασμα. Οἱ ἡλικιωμένες ἔβαναν γούνα σὲ καφε σκοῦρο. Εἶδος κοντῆς γούνας: τοῦ κουντουγούνι. Τὸ ρ. γουνιάζου, ξιγουνιάζου: βγάνω τὴ γούνα. «Τὸ 'χου ξιγούνιαστου»: χωρὶς γ. Ἐκλεκτῆς ποιότητος γούνα ἦτο ἡ λεγομένη νούρκα. Εἰς Κοζ. ἓνα εἶδος ἐπανωφορίου με ὀλίγη γούναν ἐλέγετο: σάκκουσ, οὐ. Γυναικεῖον παλτὸ τό: πιλούζι καὶ πιλουζέ-νιου παλτό.

Οὐ λιμπαντές τῶν γυναικῶν ἦτο τσόχινος, κοντός, με μανίκια φαρδεῖὰ καμπάνα καὶ σχιστά· κεντημένος με χρυσὸ στὴν πλάτη, ἐμπρὸς ἐπάνω καὶ γύρω γύρω. Ἀμα κατηγορήθησαν τὰ λιμπαντέδια ἔφκιαναν τὰ πουλκάκια ὡσὰν ζεκέττες.

Οἱ σικουρτέκις (Κοζ.) ἦσαν μακρὲς ἐναντι τῶν κοινῶν λιμπαντέδων. Ἡ σικουρτέκα: εἶδος ἐνδύματος ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν.

Ἡ τζικέττα γυναικῶν ὡσὰν σακάκι· ἐγένετο ἀπὸ βελούδο ἢ τσόχα ἢ καρακούλι: βελούδο με κύματα.

Ἡ πόλκα ἦτο ἀπὸ μαύρη τσόχα, ἓνα σὰν γελεκάκι τῶν γυναικῶν². Χρυ-

1. Πιστιμάλ εἰς τὴν τουρκ. λουτρικὸς χιτῶν.

2. Ἡ παρὰ Wace-Thompson, The Nomads, 64-65, εἰκὼν ἐμφανίζει πόλκα καὶ ἡ περιγραφή τῆς ζεκέττας εἰς Σαμαρίναν κεντημένης πολὺ με χρυσοῦν κλωστήν καὶ δουλειὰ με βελόνι (κατὰ λάθος, ἀν δὲν ἀπατῶμαι).

σοκέντητη πλάτη καὶ ἐμπρός. Πίσω εἶχε τὸν ἀετὸ κεντημένο. Τὶς ἔφκιαναν εἰδικοί μὲ χρυσῆ κλωστή. Ἦσαν δύο, οἱ τελευταῖοι ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας (ὁ Μπερεκετλῆς καὶ ὁ Σταμουλάς). (Καὶ στὰ μαλλιά: πόλικά, ἢ ἄλλως χουρίστρα).

Τοῦ τσιπκένιου: εἶδος ἐπανωφορίου ὡσὰν γιλέκο μὲ μανίκια ποὺ κρέμονταν στὶς πλάτες.

Εἰκ. 27. Νεοπαντομεμένη φοροῦσα τὴν μηλόγονναν

Οἱ Βλάχοι φοροῦσαν εἶδος γιλέκου ποὺ κούμπωνε στὰ πλάγια δεξιά· τὸ λέγαν *τζιαμαδάκι*. Τὰ τζιαμαντάνια ἦσαν μαῦρα, συνήθως ἀπλᾶ. Καὶ ἐπὼν. οὐ *Τζιαμαδάντς*. Εἰς Φιλιπ. τοῦ τσιαμανδάν. Γιλέκο (τῶν κτηνοτρ.) μὲ μανίκια ποὺ κρέμονταν στὶς πλάτες λεγόταν: *κοντιούσι*¹, εἰς Ζιουπ. *κοντιούσια*, -ις: μάλλινον χειριδωτὸν περιώμιον. Εἰς Κοζ. τὸ γιλέκο: ἡ βέστα.

1. Πρβλ. *κοντόσα ἢ τσιπούνη* εἰς Λουκοπούλλου, *Ποιμενικά*, 176.

Εἰς Ζιουπ. κουρμουστάσι: εἶδος γυναικείου γιλέκου. Εἰς Λιβ. τὸ παλιακὸ γιλέκο: καμβζέλα.

Προυσλούκι, -ια εἰς Κοζ. καὶ Γκόμπλ.: γιλέκο βαμπακωτὸ μὲ ἀλατζιᾶν φκιασμένο (οὐγγρ. pruszlik)¹.

Τοῦ κουζιόχι καὶ -ούχι καὶ ἡ κουζιόχα: ἔνδυμα χονδρὸ κοντὸ μαῖλλον. Σαλταμάροκα (Τσακν.) εἶδος ἐπενδύτου κοντοῦ, σιγκνίτικις σαλταμάρικις (ἀπὸ σιγκούνι). «Ζαβλόβια πουλλά ἔχει οὐπάνου τ'»: ροῦχα ἀπὸ μέσα παραπανίσια, παλαιά, γιλέκα κ. ἄ. «Ρουχουθέμι πουλὺ ἔχουμι ἡμεῖς στὸ σπίτι»: πολλὰ ροῦχα ποὺ δύσκολα τακτοποιοῦνται.

Ἐπάνω ἀπὸ τὸ φουστάνι οἱ Βλάχες φοροῦσαν τὸ χαρακτηριστικὸν των τσιπούνι, -ια (τὰ) καὶ μεγεθ. ἡ τσιπούνα². Ἦτο ἀδίμτου καὶ ὑφαίνετο μὲ 4 πατῆτρες καὶ 4 μτάρια. Ἐστέλλετο τὸ ἀδίμτο στὴν ντριστεῖλλα νὰ βγάλη λίγο φροῦμα καὶ κατόπιν τὸ ἔβαφαν μὲ ρ'ζάρι, ρίζες ἑνὸς δένδρου, καὶ μὲ σούκουν, νερὸ ποὺ ζεματίζουν τὸ μαλλὶ στὸ καζάνι. Γινόταν τὸ ὕφασμα μπλὲ σκοῦρο. Εἰδικοί ἄνδρες ἔρραβαν τὰ γυναικεῖα καὶ τὰ ἀνδρικό τσιπούνια. Τὸ τσιπούνι ἦταν ξεμανίκωτο χωρὶς μανίκια, ἀπὸ τῆ μέση καὶ κάτω ὅλο λαγκιόλι ποὺ ἐσχημάτιζε καλλιγράμμες πιέτες. Ὀλόγυρα στὶς ἄκρες περνοῦσαν κόκκινο σειρήτι. Εἶναι τὸ ἐπίσημο ἔνδυμα τῶν γυναικῶν (ὄχι τῶν κοριτσιῶν). Τὸ ἐπίθετον τσιπούνκουσ: ὁ εὐκίνητος, τὸ ἀντίθ. οὐ βράσας.

Ὁ ντουλαμάς τῶν γυναικῶν ἔμπαινε ἐπάνω ἀπὸ τὸ φουστάνι· ἦταν μακρὺς ὡς κάτω χωρὶς μανίκια. Τοῦ μαλλιότου τῶν Βλάχων ἰδίως εἶδος ἐπανωφόρι λίγο πιὸ μακρὺ ἀπὸ τὸ τσιπούνι· μὲ μανίκια, τζιόπια καὶ κουκούλα τζάτζουν, διὰ τὸ κεφάλι. Οὐ τζάτζους, εἰς Ραντ. τζάτσους, εἰς Τραπ. τζούτζους, εἰς Τριτσὸ τζούτσους.

Ἡ κάπα (capra) μακρειὰ καὶ φαρδειὰ εἶχε καὶ γιὰ τὸ κεφάλι τζάτζουν. Ἦταν κάπα καὶ χωρὶς μανίκια καὶ χωρὶς τζάτζουν. Γύρω γύρω ἔπλεκαν μία κουσίτσα (πλεξούδα) μὲ εἰδικὸ μαλλὶ γαρνιτούρα. Τὸ ὕφασμα, ὅπως εἰς τὸ κατασάρκι. Ἐστέλλετο στὴν ντριστεῖλλα νὰ ἀνοίξῃ τὸ μαλλὶ νὰ ἀπορροφᾷ βροχή, ὑγρασία. Τῶν ἀνδρῶν ἦτο ἡ κάπα. Ἀλλὰ καὶ οἱ ἡλικιωμένες γυναῖκες φοροῦσαν κ. Ἡ κοντὴ κάπα κουντουκάπι καὶ τπν. εἰς Πιπιλ. μὲ βρύσιν. «Τοῦν πῆριν ἀλὰ κάπα»: ἐπέπληξε. «Εἶνι τς κάπας μανίκι»: εἰρων. ἔχουν μακρινὴν συγγένειαν. Εἰς Κοζ. τοῦ καπί, -ιά: εἶδος κάπας μὲ μανίκια. «Ἀποὺ τὰ Γιάννινα ἔρχουνταν τὰ καπχιά, ἄσπρα μὲ φτιά καὶ χωρὶς φτιά». Εἰς Ζιουπ. καὶ

1. Εἰς προικοσύμφωνον ἔτους 1829 (ἐν Βλάτση) σχολιαζόμενον ὑπὸ τοῦ μακαρίτου συγγραφέου Ἄντ. Κεραμοπούλλου, *Μακεδονικά* 3(1953-55)23-25, μνημονεύεται καὶ ὁ: τζιουμπές: ἐπενδύτης γυναικεῖος ἐξ «εὐρωπαϊκῆς» τσόχας γουνιασμένος, καὶ τὰ προუსλούκια: περικόρμια τῶν γυναικῶν, κυρίως προωρισμένα νὰ καλύπτουν τὰ ἐκ κοινοῦ βαμβακεροῦ ὑφάσματος ὑποκάμισα. Ἀμφοτέρων καὶ τὰ ὀνόματα σχεδὸν ἔχουν λησμονηθῆ.

2. Εἰς Μπουντώνα, 105, τὸ τσιπούνι (Καταφ.), σκίτι (Βελβ.).

Μπουρμπ. είδος κάπας από μαλλί πρόβειο έλέγετο γιακαλί. Είς Ζιουπ. ή κ. από γίδινο μαλλί έλέγετο κανούτα. Είδος μαλλιότου, αλλά πιό μεγάλο ήτο τὸ ταλαγάνι (σλαβ.), μεγεθ. ή ταλαγαριά. Είδος έπενδύτου μαλλίνου ήτό πστε και ή gabivίτσα.

Οί άνδρες είς τὸ κεφάλι, εάν δέν φοροῦσαν τὸ φέσι, είχαν κασκέτο, άλλος καμμία σιαμπάρα — είδος σκούφου — οί δέ Βλάχοι άλλος σκούφια, άλλος κατσιούλα¹. Τὸ σκουφάκι πὸν έβαναν τὰ μικρὰ παιδιὰ τὸ χειμῶνα από ὕφασμα και από πλεχτὸ έλέγετο κουκκούλα. Ὁ κεφαλόδεσμος τῶν νηπίων, τρίγωνο μαντηλάκι, έλέγετο γαργούλι. Είς Κοζ. τὸ είς τὰ βρέφη περιδεμένο μαντήλι από κάτω από τὸ μάγουλο και από τὸ κεφάλι ὠνομάζετο μαγλίκι ὁ κεφαλόδεσμος κοριτσιῶν γαργούλι. Είς Λοσν. τὸ μαντήλι πὸν περνοῦν από τὴ σιαγόνα από κάτω και τὸ δένουν επάνω στὸ κεφάλι νὰ μὴ κρυώνουν τὸ χειμῶνα λέγεται γαζιλίκι². Οί Βλάχες, οί νέες, παντρεμένες φοροῦσαν στὸ κεφάλι φακιόλια μεταξωτὰ μαῦρα ή μπλέ. Καί τὰ μὲν καθημερινῆς χρήσεως ήσαν απλῶς μὲ μία μεταξωτὴ ταντέλλα γύρω γύρω, τὰ δέ επίσημα, τὰ λεγόμενα κουκκάκια, τὰ παρήγγελαν σὲ είδικούς και έκαμναν μία ταντέλλα μὲ σύρμα και μετάξι, τὴν ὁποίαν έβαναν επάνω στὸ φακιόλι· έστοίχιζε πολὺ. Τσιαμβαστίκι, έφκιαναν οί γυναῖκες σὰν περικεφαλαία (Λιβ.).

Είδη μαντηλιῶν διὰ τὸ κεφάλι γυναικῶν: Τὰ μαῦρα τὰ μπρισιμένα, μὲ μαῦρο πανί, μὲ φοῦντες μπρισιμένες ψαθωτές³. Ἐπὶ πένθους τὰ μπρισιμένα έδένοντο ὡς μπαρμπούλα. Ἐπὸ αὐτὰ έρριχναν και στίς κανέστρες τοῦ ψωμιοῦ επὶ πένθους επίσης.

Μπέτσικα (από τὴν Πέστην) ήσαν τὰ ὀλομέταξα μὲ μπουρντούρα καφέ ή πράσινη χωρὶς φοῦντες. Οί γεροντότερες και οί πεθερές (συνήθως) μπροστά στὸ λαιμὸ έρριχναν τὸ μπέτσικο και στὸ κεφάλι είχαν τὸ μπρισιμένο. Μεγάλης αξίας ήσαν τὰ λειψιάν'κα (από Λειψίαν) (+ Κοζ). Ὑπερηφάνειαν προσέδιδεν είς τὴν γυναῖκα ή σιούρκα: τρόπος δεσίματος (σιούρκα: και ὁ κρουνοῦς σὲ βρύση) μὲ προεξοχὴν ἄνω και εμπρός. Τὰ απλᾶ μαντήλια καθημερινῆς χρήσεως γιὰ τίς νέες ήσαν τὰ τσιμπέρια, ἄσπρα από πανί λεπτὸ λεγόμενο τουλπάνι (λ. τουρκ.), ἀγοραστά. Ἐπαιρναν χάντρες διαφόρων είδῶν και σὲ φουρκέτα μὲ τὸ τσιγκελάκι και κλωστή έπλεκαν μία ταντέλλα, τὴν ὁποίαν έβαναν γύρω γύρω. Ἡ ταινία κεφαλοδέσμου ή συγκρατοῦσα γύρω γύρω τὸ φέσι είς Κοζ. έλέγετο *δαρτιμας*, τὸ δέ χρυσὸ κόσμημα επάνω στὸ φέσι: *τεπές*. Είς Τραπ. τὸ κίτρινο μαντήλι πὸν δένουν οί γυναῖκες οί νέες στὸ κεφάλι έλέγετο *πλαταρᾶς*. Είς Λοσν. αἱ γυναῖκες φοροῦσαν τὰ *καλιμκιριά* (λ. τουρκ.),

1. Είς Βελβ. κατσιούλι: κεφαλόδεσμος γυναικεῖος, Μπουρντώννα, 89, βλ. και Γεωργακᾶν είς Ἐρχεῖον Θρακ. Θησ. ΙΔ', 233-35.

2. Γεωργίου, Γέσμα, 40.

3. Τοῦ μπρισίμι: νῆμα ἐκ μετάξης κλωσμένης, λ. τουρκ.

πολύχρωμα μαντήλια. Φοροῦσαν καὶ τὶς μποῦλες στὸ κεφάλι, πολύχρωμα, ἐπικρατοῦντος τοῦ μαύρου. Μποῦλις καλοῦνται γενικῶς αἱ γυναῖκες ἀπὸ Τσο-τύλι καὶ ἐπάνω. Μάλλινο μαντήλι μὲ κρόσσια: σπαλέτου γιὰ τὸ λαιμὸ στὸ κρῦο. Εἶδος σαλιού: τοῦ ταρτάνι καὶ εἰς Κοζ. τοῦ λαχούρι (ἐκ Λαχώρης Ἰν-διῶν). Τὸ κοινὸ μαντήλι διὰ τὴν μύτην: μυξουμάντηλου, διὰ τὴν μύξαν. Εἰς Κοζ. τὸ χειρομάντηλο: σαλβέτα (οὐγγρ. szalveta), εἰς Βλάτσην ἢ σιοβέτα: πετσέτα τυλιγμένη στὸ κεφάλι. Ὁ τσεβρὲς ἦτο ταινία πλατεία, κεντημένη εἰς τὰ ἄκρα. Οἱ ἐπίσημοι ἦσαν χρυσοκέντητοι. Τὰ προσώπια τὰ ὑφαμένα τὰ ἔλεγαν πισκίρια¹ (λ. τουρκ.), εἰς Κοζ. λουδίνια καὶ ἐγίνοντο μὲ μετάξι.

Τὰ τσιράπια, οἱ κάλτσες δηλ., ἦσαν μάλλινα. Τὰ ἔπλεκαν αἱ γυναῖκες. Ἐκτὸν καὶ ἄνω ζευγάρια, μαῦρα, ἐχρειάζοντο ὡς προῖκα διὰ δῶρα εἰς κάθε κορίτσι. Μποροῦσε νὰ ἔχουν καὶ 2-3 ἀράδες τὰ ἀνδρικὰ πράσινο, κόκκινο. Τὰ γυναικεῖα, ἄσπρα, μὲ μύτες καὶ φτέρνες μὲ κόκκινο καὶ σχέδια, κόκκινο μὲ ἄσπρο, μαίανδρο, σχήματα διάφορα ἦσαν τὰ πιὸ ἐπίσημα διὰ τὰς γραιίας κυρίως. Τὸ σχοινὶ πού ἦτο ἐπάνω προσηρμοσμένο ἐκαλεῖτο τσιραπόσκοινου (καὶ -όσικνου). Τὸ γνέμα τὸ κρατούμενον διὰ τσιράπια: τσιραπόγνιμα. Οἱ μάλλινες κλωστές, βαμμένες ἀναλόγως, δι' ὧν πλέκουν τὰ τσ. λέγονται κά-νουρες (ἄλλο κάνουλα τοῦ βαρελιού). Οἱ Βλάχες τὰ τσ. τὰ ἔλεγαν πιὸ πολὺ σκφούνια (καὶ εἰς Κοζ.). Τιρλίκια: λ. τουρκ., εἶδη ἐμβάδων, μάλλινα, φορού-μενα ἐπάνω ἀπὸ τὰ τσιράπια τὸ χειμῶνα ἰδίως, εἶδος παντόφλες γιὰ μέσα. Εἰς Ραδ. μέστ, μέστχια. Χουλέβια: τὰ χωρὶς πατούναν μὲ λουρὶ ὑποκάτω προσθέτως· τὰ παιδιὰ τὰ φοροῦσαν τὸ καλοκαίρι. Εἶδος περικνημίδων τὰ χολέβια τῶν κτηνοτρόφων μὲ καλτσουδέτις κάτω ἀπὸ τὸ γόνα καὶ φοῦντες, καὶ ἐπῶν. Χουλιβάτους. Ἡ κάλτσα κάτω τοῦ ἀστραγάλου: πατούνα. «Οὐ λι-μὸς καὶ ἡ πατούνα ἀπ' τοῦ τσιράπι». «Στ'ς πατοῦνις πῆγιν ἢ ἦταν» (+Ζιουπ.): μὲ κομμένο τὸ λαιμὸ οἱ κάλτσες. «Τούνα κὶ πατούνα τὰ ἴφκιασι ἢ γίγκιν»: ἀπὸ ἐπάνω ἕως κάτω, «πάτουν κουρφή», ἐλερώθη, ἐβράχη. Εἰς Μερασ. τὰ σχίσματα ἀπὸ τὰ τσιράπια χωρὶς πατούνα λέγονται βουρλίδια, -ιδ'.

Διάφορα εἶδη παπουτσιῶν: Τὰ στιβάλια ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν ὑψηλὰ μὲ μονοκόμματα ψίδια, τὸ τακούνι λίγο ψηλότερο γιὰ τὶς γυναῖκες. Καὶ τὰ κουρδέλια ἦσαν εἶδος παπουτσιῶν ὑψηλῶν, «νύφη νύφη μὴ τὰ τέλια κὶ οὐ γαμπρὸς μὴ τὰ κουρδέλια». Χονδρὰ π. τὰ κουντούρια. Τὰ κιορατζήθκα ἦσαν μὲ λουρὶ καὶ κόψα νὰ θ' λυκῶνη· γιὰ τοὺς δρόμους αὐτά. Τὰ τουλουμπατζήθκα χωρὶς συνήθως πιτσόφτιονα, ἢ. Οἱ μπότις, ὡς ἀπάνω μὲ κουμπιά, τὰ γουβάκια. Τὰ πουδήματα ὡς τὸ γόνα. Οἱ γαλότις. Τὰ πατίκια ἦσαν ξύλινα πέδιλα, εἰς Τραπ. λέγονταν γκαρλέτσια καὶ εἰς Ραδ., Κριμ., Τρίτσ. γαλέντζις. Οἱ παντόφλες μὲ σιλιόγκια καὶ κουκκούλια καὶ τιρτίρι ἦσαν πιὸ ἐπίσημες, ὅταν

1. Ὁ Κεραμόπουλλος γράφει (Μακεδονικά 3, 1953-55, 24), ὅτι τὸ πεσκίρι ἦτο πάλαι ποτὲ βαρὺς, λευκὸς κεφαλόδεσμος τῶν γραιῶν κυρίως.

κεντιοῦνταν, κάτω τὸ δέρμα τὸ ἔφκιανεν ὁ τσαγγάρης. Τὰ τσαρούγια τὰ φοροῦσαν οἱ Βλάχοι (τσαρχούλλι -άκι, τσαρουχόσκοινου, «τὸ ἴδιον ἀπ' τοῦ τσ.»), ἐπὶ ἐργασίας μὴ ἀσφαλοῦς). Τὰ τσαρούγια μὲ καρφιά καρφωμένα στὴ σόλα, χωρὶς τακούνη καὶ μὲ φοῦντες. Τὰ γουρνοντσάουχα ἦσαν γιὰ τοὺς χωριῶτες. *Λιατίν*, -ια (Lib.): τὰ βλάχικα τσαρούγια μὲ φοῦντα. Εἰδικώτερον περὶ τῶν ὑποδηματοποιῶν Κοζάνης βλ. κατωτέρω.

Αἱ γυναῖκες διὰ τὸ χτένισμα ἔβαναν ἓνα σύρμα στὰ μαλλιά στὴ μέση: τὰ σήκωναν κοῦκκο καὶ γίνονταν σὰν στεφάνι. Οἱ πιὸ παλιακὲς ἔφκιαναν κλωσσοσα. Λίγο μαλλὶ στὸ αὐτὶ πλάϊ ἔκαμναν μία μικρὴ κλωσσούλα καὶ περνοῦσαν σ' αὐτὴν ἓνα φλουρί, αὐστριακὸ συνήθως, καὶ τὸ κούμπωναν μὲ κόψα στὰ μαλλιά: τὸ φλουρὶ κρεμόταν κάτω, τοῦ φλουρουσέογκουτσου. Σὲ τσιαπάοι (σειρήτι) χρυσὸ ἦνωναν φλωριὰ μικρά, τὰ ἔρραβαν, ἐσχημάτιζαν ἓνα εἶδος καρφίτσας καὶ ἔπειτα τὴν ἔβαναν ἐπάνω ἀπὸ τὸ αὐτί, μὲ κόψα τὴν ἔπιαναν στὸ κεφάλι, στὰ μαλλιά. Τοῦ σιργκούτσι (λ. τουρκ., μτφρ. ὑπόδειγμα), «τοῦ ἔχουμι (γιὰ) σιργκούτσι». Οἱ γριὲς ἔπλεκαν συνήθως τὴν κλωσσοσα, ἀνάμεσα ἔβαναν ἓνα μαῦρο κορδόνι καὶ στὴν ἄκρη μία ἀσημένια κόψα μεγάλη. Ἄνεβαζαν τὴν κλωσσοσα στὸ κεφάλι καὶ μὲ τὴν κόψα ἔπιαναν στὰ μαλλιά.

Τὰ κεντήματα ἐγίνοντο μὲ μαλλάκια χρωματιστὰ διαφόρων χρωμάτων (ἀγοραστὰ). Τὰ κεντοῦσαν στὸ τελάρο ἐπάνω (πλαίσιο διὰ τέντωμα κεντήματος). Μὲ κουκκούλια, τὸ κέλυφος ἐκεῖνο τὸ ἔφκιαναν φύλλα, τριαντάφυλλα ἐπάνω εἰς τὸ κέντημα. *Τριτίοι*: χρυσὸ, σγουρὸ πράγμα. Ἐσχημάτιζαν μὲ μαλλάκια παγόνια κατὰ προτίμησιν, πουλιά, κεφάλια ἀλόγων, ἐλάφια, τριαντάφυλλα, λουλούδια, κλωνάρια, μαϊάνδρο. Παντόφλες φκιάναν μὲ κουκκούλια καὶ τριαντάφυλλα μπουκέτα καὶ τὶς δώριζαν στὸ γαμπρό. Εἶδη κεντήματος: τὸ ἀνεβατὸ μὲ βελονιὰ γεμιστὴ, τὸ ψαροκόκκαλο μὲ βελονιὰ σταυρωτὴ, τὰ κοφτά: ἔκοβαν τὸ χασέ καὶ σχημάτιζαν διάφορα σχέδια. Τὰ ἀπλικέ: ξεφτοῦσαν τὴν κλωστή καὶ τὴν ξανακεντοῦσαν. Τὰ συρματάκια στὸ ἐργόχειρο: *τιλάκια*. Ἄπὸ Ζιουπ. «τὸ κέντισμα εἶναι γλέντισμα κι' ἡ ρόκα εἶναι σιργιάνι καὶ τὸ λανάρι κι' ὁ ἀργαλειὸς εἶναι σκλαβιά μεγάλη».

Στολίδια: Στὸ στῆθος κρεμοῦσαν: χρυσοκέντητη ἀλυσίδα, καδένα, ὠρολόγι, καρφίτσα μὲ τρία φλουριά, φλουροκαπνισμένα, πεντόλιρο κ.λ. Τὰ φλουριὰ ἀράδες περνοῦσαν ἐπάνω στὸ φόρεμα, ἐμπρὸς εἰς τὸ στῆθος, οἱ πλούσιες σ' ὄλο τὸ στῆθος. Πεντόλιρα δυομισάρια, ρουμπιέδες (νομ. ἀργυρᾶ), μαχμουντιέδες (εἰς Κοντσ. *diliedis*, *dirikliá* (φλουριά), *grihlis*). Ἡ πρώτη σειρά τῶν φλουριῶν ἦταν ἀπὸ τὰ μικρά, τὰ ὅποια ἔμπαιναν γύρω γύρω στὸ λαιμό, αὐτὸ ἐλέγετο *γκιουρντάνι* (περιδέραιον). Ἠκολούθουν ἀναλόγως οἱ ἀράδες, τελευταῖα τὰ μεγάλα. Στὰ χέρια *μπιλιντζίκια* (βραχιόλια) διάφορα, *δαχτυλίδια* πολύτιμα. Στὰ αὐτιά *σκουλαρίκια* διαφόρων εἰδῶν καὶ ἀξίας. Τρυποῦσαν τὰ αὐτιά μὲ καμένο βελόνι καὶ περνοῦσαν μία κλωστή μὲ κηρὶ καὶ τὴν ἄφηναν νὰ θρέψη τὸ αὐτί, νὰ περνᾷ τὸ σκουλαρίκι. Τέλος ἄντρας καὶ ἰδίως

γυναῖκα ντυμένοι καλὰ μὲ καινούργια: (εἶνι) στὰ πέσπυρα, ἢ κο΄-κ. Εἰς Ζιουπ. στρακαλιὰ μὲ τὰ καθαρὰ καὶ τὰ καινούργια, ἢ (ἦταν) πατσάλα.

Εἰκ. 28. Νεάνιδες μὲ τὴν τοπικὴν ἐνδυμασίαν

Ἐκ τῶν κατὰ τὴν ὀρολογίαν τῆς ἐνδυμασίας, ἢ ὁποῖα, ὡς γνωστόν, διασώζει τὰ μᾶλλον ἀνεξέλικτα στοιχεῖα, συνάγεται ὅτι τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὰ βασικώτερα, ἦτοι εἰς τὸ μαλλὶ ὡς πρώτην ὕλην καὶ τὸν ἀργαλειόν, ἀνήκουν σχεδὸν κατὰ τὸ ὅλον εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν μὲ τὴν εἰδικὴν μάλιστα καὶ οὐσιώδη παρατήρησιν ὅτι ταῦτα εἶναι κοινὰ καὶ εἰς τοὺς Βλάχους ἐκ παραδόσεως. Οὕτω τὰ: πλουκάρι, ἀρουπόκι, γιδόμαλλου, ἀδίμτου, κατασάρκι, πουδιά, ζ'νάρι, μήλου (μηλόγουνα), προυσκέφαλου, σάϊσμα, δυνατὸν καὶ τὰ στράνια, ὡς καὶ ὅλα γενικῶς τοῦ ἀργαλειοῦ ἐξαιρέσει τῶν: λανάρι, σαῖτα, μασούρι (ἀγνοῶ τὴν προέλευσιν τοῦ ζάνουζας), εἶναι ἐκ τῆς ἑλληνικῆς. Πολλὰ λ. εἶναι ἐκ τῆς τουρκικῆς: μασούρι, τσιόλι, τρουβᾶς, κιλίμι, ἰχράμι, ζαγάρου, τσιοτσιαφι, μπιοντές, τσιουκρίκι, σιαλιβάρι, τζίμπρα, λιμπαντές, τζιαμαντάνι, πισκίρι, καλιμκιρί, γκαογκούλι, μπρισίμι, σιογκούτσι, τσιράπι, τιολίκι, τεπές, κ.ἄ. Ἐκ τῆς λατινικῆς (βλαχικῆς κ.λ.) ἱκαναὶ λ. ὡς αἱ: δόγκα, τέντα, κάπα, γούνα, λανάρι, σαῖτα, κόρδα, πανί, τζικέττα, φούστα, -έλλα, φακιόλι, δριστέλλα καὶ εἴ τινες ἄλλαι ἐκ τῶν μὴ ἐτυμολογηθεισῶν μετὰ βεβαιότητος ὡς τὸ τσιπούνι κ.λ. Ἐκ τῆς σλαβ. τὰ: ζαμπλόβια, τοῦ

πουκρόβι, πουστάβι. Ἐκ τῆς ἀλβανικῆς: ἡ δρούγα. Ἐκ τῆς οὐγγρικῆς: τοῦ μπέτσικου (μαντήλι ἐκ Πέστης), τοῦ προουσλούκι, ἡ σιοβέτα, καὶ εἰς Κοζ. τοῦ λουδίσι. Ἐκ τῆς Λειψίας: τοῦ λειψιάν'κου. Ἐκ τῆς Λαχώρης Ἰνδιῶν: τοῦ λαχούρι (Κοζ.).

Ἡ κατὰ τὰ ἀνωτέρω ἀναλυτικὴ τοῦ λεξιλογικοῦ πλούτου τῆς ἐιδυμασίας περιλαμβάνει κατὰ τὸ πλεῖστον γνωστάς λέξεις καὶ ἄλλοθεν μὲ ἀσφαλῆ τὴν ἐτυμολογίαν ἐκάστης. Ἡ ἐπανάληψις δὲν ζημιώνει, ὅταν ἡ διαπίστωσις ἀφορᾷ εἰς χῶρον παραμεθόριον. Αἱ ἀποκλειστικῶς εἰδικαὶ τοῦ τόπου, αἱ καὶ μᾶλλον ἐνδιαφέρουσαι, εἶναι ἐλάχισται. Ἐνδιαφέρουσαι ὅμως εἶναι καὶ ἐκ τῶν γνωστῶν αἱ παραλλαγαὶ καὶ διαφοραὶ κατὰ τὴν φωνητικὴν καὶ τὴν σημασίαν πολλάκις.

Γ'. ΕΘΙΜΑ

1. Συναφή πρὸς τὸ Ἑορτολόγιον

Τὸ δωδεκαήμερον

Τοῦ δωδεκαήμερου ἀπὸ τὴν παραμονὴν τῶν Χριστουγέννων μέχρι καὶ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου πού εἶναι μεγάλες καὶ βαρεῖες οἱ νύχτες¹, τότε βγαίνουν οἱ καρκαντζαλαῖ. Εἶναι δαιμόνια πού γυρνοῦν καὶ μεταμορφώνονται, πότε ἄνθρωποι μικροὶ μαῦροι, πότε ζῶα σκυλιά, γουρούνια. Κατεβαίνουν πολλές φορές ἀπὸ τὸ τζάκι, κατουροῦν στὴν παρστιά, λερώνουν τὰ ἄγγειά· χορεύουν στοὺς δρόμους. Λάλησεν ὁ πετεινός, ἔγιναν ἄφαντοι. Καρκάντζαλους καὶ ὁ πολὺ ἄδυνατισμένος ἄνθρωπος, ἰδίως παιδί².

Τὰ κόλιαντα

Μίαν ἢ δύο ἡμέρας πρὸ τῆς παραμονῆς κάθε οἰκογένεια ἀναλόγως τῆς οἰκονομικῆς της εὐρωστίας θὰ ζυμώσῃ ἀρκετὰ ταβάδια κουλιαντίνις, μικρὰ πλαστὰ εἴδους λειτουργιάς. Εἶναι κοινές στὸ προζύμι καὶ καλύτερες οἱ ρουφτένις μὲ ἀλεύρι φαμπρικίσιο καὶ π'λιὰ καὶ εἰδικὴν ζύμην. Βάνουν καὶ σταφίδες ἐπάνω. Ἀπὸ τὰ ἔκτυπα πού ἔκαμναν τὰ γραφτήρια, τοῦ -ι: καλούπι, σχέδιο σὲ λειτουργιές, κουλλοῦρες: «π'λι τ'ς κουλιαντίνας»: ὁ πολὺ ἄδυνατίσας. Κόλιαντα (σπανίως τοῦ -ου): τὰ προσφερόμενα, ἢ κουλιαντίνα καὶ τὰ κάστανα (ἄβραστα), τὸ τραγούδι μὲ τὴν ἐπαναλαμβανόμενὴ λέξη κόλιαντα, ἀλλὰ καὶ ἡ παραμονὴ τῶν Χριστουγέννων.

Τὴν ἑσπέραν τῆς 23 στὴν παρστιά ἔμπαινε τὸ κούτσουρο, χονδρὸς κορμὸς δρυὸς ἰδίως μὲ τὶς ρίζες διὰ νὰ κρατήσῃ περισσότερον ἢ δυὸ τρεῖς κ'φάλις. Ἡ φωτιά ἔπρεπε νὰ εἶναι ἄσβεστος δι' ὅλης τῆς νυκτός.

«Μόλις λαλήσ'ν τ' ἀρνίθια», οὐχὶ ἐνωρίτερον, τὰ παιδιὰ καθ' ὀμάδας μικρὰς κατόπιν προσυνηνοήσεως συναντῶνται καὶ ἐκκινοῦν διὰ τὰ κόλιαντα. Εἰς χειράς κρατοῦν τὴν τζιουμπανίκα: ξύλο ἑνὸς μέτρου καὶ πλέον ἀποληῖγον

1. Ἀλτές (νύχτες) τίς ἔλεγαν κοινῶς εἰς Κοζ. Αὐτὰς νύκτας τὰς ὀνομάζει ὁ Χαρ. Μεγδάνης εἰς τὸ Ἑλληνικὸν Πάνθεον, Πέστη 1812, 473.

2. Περὶ τῆς παραγωγῆς τῆς λ. καλικάντζαρος βλ. Λαογραφία Ζ', 15, Η', 488 κ.λ.

εἰς χονδροειδῆ σφαιρικὸν ἐξόγκωμα καὶ στὸν ὦμο τὸ σακκούλι, μάλλινο χρωματιστὸ συνήθως, ἢ τρουβᾶν. Κτυποῦν τὰς θύρας τῶν οἰκιῶν φωνάζοντα: «κόλιαντα». Φωνές: «κόλιαντα» ἀκούει κανεὶς νὰ φωνάζουν τὰ παιδιὰ καὶ ἀπὸ βραδύς πολλὰς μέρες ἐνωρίτερον μὲ ἀνταπαντήσεις μακρινές: «μέλιαντα, τ'ς μπάμπους»· τὸ «μέλιαντα», χωρὶς ἰδιαιτέραν σημασίαν, ἰσοδύναμον πρὸς τὸ κόλιαντα¹, «τ'ς μπάμπους» εἶδος ὕβρεως. Θὰ περάσῃ ἐκάστη ὁμάς σχεδὸν ὅλα τὰ σπίτια. Δὲν ἀνοίγουν — καὶ τὰ παιδιὰ σέβονται — τὰ σπίτια ποὺ πενθοῦν. Τὴν ὁμάδα τῶν παιδιῶν ποὺ θὰ μπῆ πρώτη σὲ ἓνα σπίτι τὴν δέχονται μέσα στὸ νουντᾶ καὶ τὴν κερνοῦν γλυκὸ καὶ τὴν φιλοδωροῦν κάπως ἰδιαιτέρως. Γύρω ἀπὸ τὴν παρστιά μαζεύονται ὅλα καὶ σκαλίζοντας τὴ χόβουλη μὲ τὴν τζιουμπανίκα λέγουν: «ἀρνιά, κατσίκια, πρόβατα κὶ γκόλιαβα πιδιά». Ἄλλες ὁμάδες μικροτέρων παιδιῶν καὶ κοριτσιῶν ἀναφαίνονται μὲ τὶς τζιουμπανίκες μικρότερες ἢ τσιόκουσ ξυλίνους καὶ τὰ σακκούλια, μόλις ἀρχίζῃ νὰ ξημερώνη. Τὸ ἄσμα τῆς βραδυᾶς εἶναι: «Κόλιαντα, μπάμπου, κόλιαντα κὶ 'μένα κουλιαντίνα» κ.λ.

Τὸ πρωτὶ τῆς 24ης θὰ σφάζουν τὸ γουρούνι. Κάθε οἰκογένεια ἔχει ἀπὸ τὴν ἀνοιξή θρέψει ἀπὸ ἓνα τοῦλάχιστον γουρούνι. Μπορεῖ νὰ τὸ σφάζουν καὶ ἐνωρίτερον, ἀλλὰ τὸ πλεόν σὺνηθες εἶναι τὰ Κόλιαντα. Ὁ παστὸς (τὸ λιπὸς) κοπτόμενος εἰς μικρὰ τεμάχια βράζεται στὸ καζάνι καὶ ἀναλνιέτι: εἰς λίγδα καὶ τὶς τσιγαρίδεις. Ἡ λίγδα προτιμᾶται διὰ τὶς πίττες, τὶς τσιγαρίδες τὶς ζεσταίνουν καὶ θὰ τρῶν μέρες. Τὰ ἔντερα θὰ γίνουν λουκάνικα, γεμιζόμενα μὲ κρέας τεμαχισμένο καὶ μυρωδικά. Οἱ λογκανίτσες μὲ λεπτότερα ἔντερα, μὲ τὰ χοντρά λέγονται μπάμπις.

Τὰ παιδιὰ καρτεροῦν, μετὰ τὴν ἐκδορὰν καὶ τὸ ἀνοιγμα τοῦ γουρουνιοῦ, τὴν κύστιν, τ' φούσκα (ἀρχ. φύσκη), τὴν ὁποῖαν ἐπιδεικτικῶς φουσκώνουν ὥσπου νὰ σπάσῃ. Τρεῖς τέσσαρες καὶ παραπάνω ὀκάδες κρέατος μὲ τὸ σχετικὸν λιπὸς του θὰ διατεθῇ διὰ τὰ σαρμάδια, οὐ σαομάς, -άδια καὶ -άδεις. Θὰ βγάλουν 2-3 λάχανα ἀπὸ τὴν ἀρμιὰ ἀπὸ τὸ καδί. Θὰ τὸ ἀνοίξουν καὶ θὰ περιτυλίξουν κομμάτια τοῦ κρέατος μὲ ρύζι βρασθὲν καὶ μὲ πιπέρι καὶ μπαχαρικά τὰ σαρμάδια θέτοντάς τα μέσα σὲ μεγάλο τσ'κάλι τὸ ὁποῖον βάνουν στὴ φωτιά τῆς παρστιάς. Ἐπὶ ἡμέρας θὰ ἔχουν νὰ τρῶν καὶ ἀπὸ μερικὰ σαρμάδια ἀρμυρούτσικα, νόστιμα. Τὰ λάχανα, καθὼς ἀνοίγεται καὶ περιτυλίγεται τὸ κρέας μὲ τὸ ρύζι, συμβολίζουν τὰ σπάργανα, δι' ὧν περιτυλίχθηκε τὸ ἅγιον βρέφος. Εἰς Κοζ. τὰ σαρμάδια καλοῦνται γιαπράκια (λ. τουρκ.) καὶ ἐπὼν. οὐ Γιαπράκας ἀπὸ προγόνου τρώγοντος κάπως πολλὰ γ. (πρβλ. καὶ Γιαχνί-κας).

«Πότι σφάζαν τοῦ γουρούνι ἰκεῖνα τὰ χρόνια, θυμιάτιζαν τοῦ μέρους ἰκεῖ

1. Μέλινδα, εἰς Σαμαρίναν, Wace-Thompson, *The Nomads*, 280.

πού ἔτριξι τοῦ γαῖμα γιά νά μὴ βγοῦν βρουκουλακκαῖ, γιὰτὶ μαζώνουντι ἰκεῖ στοῦ γαῖμα».

Ξημερώνοντας, τὰ Κόλιαντα, τὰ Χριστούγεννα, τὸ νέον ἔτος κοιτοῦν νά μὴ ἔχουν στὶς βελόνες περασμένο ἀντρίκειο πρᾶγμα, φανέλλα, κάλτσες. Πρέπει νά τὸ ἔχουν τελειωμένο.

Εἰς Ζιουπ. τὴν παραμονὴν αἱ γυναῖκες φκιάνουν κ'λλοῦρις. Τὰ παιδιὰ φκιάνουν ἀπὸ τενεκὲ τοῦ φιγγίτ', ὅπου θὰ καίη δαδὶ γιά τὴ νύχτα. Τὸν κρατάει ἓνα παιδί πού στέκεται ἔξω καὶ λέγει «νού μας κὶ γιά τοῦ φιγγίτ'» (δός μας φιλοδώρημα δηλ.). Ὅταν συμποῦν τὰ παιδιὰ μὲ τὰ δικανίγια των τὴ φωτιά λέν: «βά, τσί, ἀρνια, κατσίκια». Καὶ ἄνδρες γυρνοῦν ἀλλὰ τὴν ἡμέρα αὐτοί· ἔχουν μία σφόρα μακριὰ (σπάγγο) καὶ ἀπὸ ἐκεῖ περνοῦν ὅλες τὶς κ'λλοῦρις πού εἶναι κατὰ πολὺ μεγαλύτερες ἀπὸ ἐκεῖνες τῶν παιδιῶν. Εἰς Τσακν. ὅταν τὰ παιδιὰ συμποῦν τὴ φωτιά μὲ τὴ τζιουμανίκα λέν: «τσού, τσού, φέρνου ἀρνια, φέρνου κατσίκια, φέρνου γρόσια, φλουριά, γειά». Αὐτόθι: τὰ κόλιαντα ἀλλὰ ἢ κουλιαντρίνα. «Κόλιαντα, μπάμπου μ', κόλιαντα κὶ ἰμένα κουλιαντρίνα». Εἰς Τσοτ. καὶ τὰ παιδιὰ τῶν Βαλλαάδων πήγαιναν στὰ κόλιαντα. Εἰς Φραγκ. τὰ παιδιὰ συμπῶντα τὴ φωτιά εὔχονται «ἀρσενικὰ παιδιὰ καὶ θηλυκὰ πρόβατα». Τὸ κούτσουρο ἀπὸ τὴ φωτιά τὸ σβήνουν τὸ πρωτῆ. Τὸ ἀνάβουν καὶ τὶς 3 μέρες τῶν Χριστουγέννων σβήνοντάς το τὸ πρωτῆ, τὸ ἀνάβουν τελευταῖα καὶ τὴν παραμονὴν τὸ βράδυ τῶν Φώτων· τὰ κάρβουνα τὸ πρωτῆ τὰ πᾶν στὴν ἐκκλησιά· μέρος κρατοῦν γιά ξεβάσκαμα.

Τὰ σοῦρβα. Ἡ Πρωτοχρονιά

Τὴν παραμονὴν τοῦ νέου ἔτους τὸ πρωτῆ τὰ παιδιὰ γυρίζουν τὰ σπίτια λέγοντα: «σοῦρβα, βασίλισσα, κὶ τώρα κὶ τοῦ χρόνου». Τὰ φιλοδωροῦν μὲ λίγα σοῦρβα καὶ κάστανα¹. Οἱ καρποὶ τῆς σουρβιάς, τὰ σοῦρβα, ἀργοῦν νά ὠριμάσουν.

Τὴν ἴδια μέρα ἐτοιμάζεται ἡ βασιλόπιττα. Εἶναι συνήθως πιτουρόπ'τα (petur), μὲ φύλλα ἀνοιγμένα ἓνα ἓνα καὶ μὲ τυρὶ μόνον, σπανιώτερον κριατόπ'τα. Πρὸς τὸν κόθαρο καὶ κάτω ἀπὸ τὸ ἐπάνω φύλλο τίθενται χωριστὰ καὶ εἰς ἀπόστασιν: ἓνας σταυρὸς μικρὸς ἀπὸ ξυλάκια κερασιᾶς ἰδίως καὶ ὁ παρᾶς ἢ σακκούλλα, ὅπως λέν, ἦτοι ἓν νόμισμα.

Νύχτα, ξημερώνοντας ἡ Πρωτοχρονιά, θὰ πᾶν ὅλοι μεγάλοι καὶ μικροὶ καὶ οἱ πενθοῦντες καὶ αἱ πενθοῦσαι εἰς τὴν ἐκκλησίαν. Μετὰ τὴν ἀπόλυσιν πρωτῆ πρωτῆ μία τοῦ σπιτιοῦ θὰ ἀδειάσῃ τὰ ἀγγεῖα καὶ θὰ πάη νά φέρῃ ἀπὸ τὴ βρύση νερό. Δὲν τὸ ἔχουν γιά καλὸ νά πρωτοσυναντήσῃ δυσοίωνα: μαυροφορεμένην, χήραν κ.λ. Νέαν, κορίτσι εἶναι καλὸς οἰωνός, παιδί πιδιμάρα.

1. Πρβλ. καὶ Λαογραφία, ΣΤ', 468-475.

Εἰς τὴν κεντρικὴν πλατεῖαν, τὸ παζάρι, θὰ μαζευτοῦν τὰ μπουμπουσιάρια¹ καὶ θὰ στήσουν καμμία ὥρα χορό. Συνήθως οἱ χοροὶ κατὰ ὀμάδας μὲ νταούλια. Εἶναι καὶ ὀμάδες μικροτέρων μὲ γαῖτες.

Τὰ νταούλια, ἓνα νταούλι συνήθως καὶ μία σούρλα (μποροῦσε καὶ ἀνὰ δύο) τὰ ἔφερναν μέχρι καὶ τοῦ 1924 ἀπὸ τὸ Λεψίστι. Οἱ νταουλτζῆδες ἦσαν τουρκόγυφτοι (φημισμένοι τελευταῖα οἱ: *Ραμανταῖτες* καὶ *Χαϊντάρς*). Μπαίνοντας ἢ ἀποκριά, ἀπὸ τὰ Εἰσόδια τῆς Θεοτόκου καὶ πέρα, πήγαιναν ἓνας δύο στὸ Λεψίστι καὶ συνεφώνουν διὰ κάθε παρέα. Τὸ κλείσιμο τῆς συμφωνίας ἐγένετο μὲ χρῆμα ἀφ' ἑνός, διὰ τῆς παραδόσεως ἀφ' ἑτέρου ἑνός νταουλιού, τὸ ὁποῖον χτυποῦσαν τὰ παιδιὰ κάθε βράδυ στὸ χωριό.

Ἡ ἀφιξὶς τῶν ὀργανοπαικτῶν ἐγένετο πανηγυρικὴ. Οἱ παρέες συνηθροίζοντο στὸν "Ἄγιον Ἀθανάσιον ἐπάνω καὶ ἀνέμενον τοὺς ἐκ Σισανίου ἀνερχομένους ὀργανοπαίκτης. Ἡ συνάντησις ἦτο ἐνθουσιώδης. Χοροὶ ἐστήνοντο εἰς τὸ παζάρι. Οἱ γαῖτες ἤρχοντο ἀπὸ τὰ ΒΑ Βουργαροχώρια, ἰδίως ἀπὸ Λύγκαν κ.λ. Ὁ φουσῶν τὸν ἀσκὸν γαῖτατζῆς, ὁ ἄλλος χτυποῦσε τὴν στάμναν.

Τὸ πρῶτ' μετὰ τὴν ἐκκλησίαν καὶ τοὺς χορούς, ὅταν ἐδίδετο τὸ σύνθημα ἐκκινήσεως διὰ τὰ σπίτια, τὰ νταούλια ἔπαιρναν εἰδικὸ τραγούδι εὐθυμο προσηρμοσμένο εἰς πηδήματα καὶ συγκαθίσματα, ὡς τὸ κοινῶς λεγόμενον "Ἐντεκα, ἐνῶ αἱ ὀμάδες τῶν μπουμπουσιαραίων ταῦτοχρόνως τραγουδοῦσαν τό: «Ἄγιους Βασίλης ἔρχιτι, Γινάρης ξημιρώνει» κ.λ. Ἐπὶ κεφαλῆς κάθε ὀμάδος ἦτο ἡ μάννα, ἓνας δηλ. χωρὶς νὰ εἶναι μετημφιεσμένος κρατῶν εἰς χεῖράς του ἓνα δρουγκό, μεγάλο ξύλο, εἰς τὴν ἄκρην τοῦ ὁποίου ἦτο δεμένος ἓνα μαντήλι. Ἐδῶ θὰ ἔδενε κάθε οἰκοδέσποινα ἀπὸ τὸ παράθυρο ἀπὸ μέσα (τοῦ ἄνω ἰδίως πατώματος) τὸ ποσὸν τὸ δι' ἐκάστην παρέαν ἀναλόγως τῆς οικονομικῆς τῆς δυνατότητος καὶ τῆς προαιρέσεώς της. Αἱ ἐπισκέψεις τῶν σπιτιῶν ἐτελείωναν πρὸς τὸ μεσημέρι. Αἱ εὐχαὶ συνήθεις: «Σι' ἔτη πουλλά. Καλὴ χρονιά. Κι τοῦ χρόνου» κ.λ. Παλαιότερον ἰδίως μπαίνοντας εἰς τὴν αὐλὴν σπιτιοῦ ἔλεγον τὰ μπουμπουσιάρια εἰδικὸ τραγούδι διὰ τὸ σπίτι, ἐὰν εἶχε π.χ. κοπέλλαν διὰ παντρεῖά, ξενιτεμένον κ.λ. (βλ. δημοτικὰ τραγούδια, κατωτέρω).

Τὴν βασιλόπιττα ψημένην ἀπὸ τὴν προηγουμένην ἡμέραν θὰ ζεστάνουν μόνον τὴν Πρωτοχρονιά καὶ θὰ τὴν κόψῃ εἰς φιλλιὰ τὸ μεσημέρι τὸ σεβαστότερον τῆς οἰκογενείας πρόσωπον. Κόβοντας ὀνοματίζει: τὸ πρῶτο στὸν Ἄϊ Βασίλη, τὸ δεύτερο στὸ σπίτι, τὸ τρίτο στὰ πρόβατα καὶ εἶτα εἰς ὅλους ἀναλόγως τῆς ἡλικίας, τοὺς οἰκείους παρόντας καὶ ξενιτεμένους τυχόν, συνδαιτυμόνας κ.λ. Τὸ φιλλί, ὅπου εὐρίσκεται ὁ παρᾶς, θὰ εἶναι τὸ πιὸ τυχηρό. Στὸν Ἄϊ Βασίλη: θὰ βοηθάῃ ὁ Ἄγιος, στὸ σπίτι, θὰ εὐημερήσῃ διὰ τὸ ἔτος τὸ

1. Ἐμπουσαρίους ἀπὸ τοῦ Ἐμπούσα, Χαρ. Μεγδάνης, Ἑλλην. Πάνθεον, 475.

σπίτι, στὰ πρόβατα, θὰ ἀποκτήσουν βιό, εἰς τὰ πρόσωπα: εἰς τὸν εὐρισκόμενον εἰς τὰ ξένα: θὰ ἐπιστρέψῃ κ.λ.

Τὸ ἀπόγευμα ἔνωρὶς οἱ χοροὶ τῶν μετημφιεσμένων συνεχίζοντο εἰς τὸ παζάρι καὶ μέχρι βαθείας νυκτὸς εἰς τὰ σπίτια τῶν μετεχόντων εἰς τὰς ὀμάδας. Αἱ ἀμφιέσεις¹ δὲν εἶχον κάτι τὸ σταθερόν. Εἰς τὴν γειτονικὴν Πιπιλί-
 σταν, καθ' ἃ διηγείτο ἡ μάγνα μου, ἕνας ἦτο ὁ μπουμπουσιάσης, ὁ τρανὸς τῆς παρέας μὲ χοντρὸ ὕφασμα στὸ κεφάλι, μαλλιότου, καὶ κόκκινα βαμμένα μάτια, καὶ ὅλοι οἱ ἄλλοι ἦσαν τσουφταραῖ (μπαλιάτσοι) μὲ κουδούνια στὸ λαιμὸ καὶ μαῦροι στὸ πρόσωπο ἀπὸ καπνιὰ τοῦ φούρνου. Εἰς Βλάτσην ἐγίνοντο συνήθως: χοτζιάδες μὲ σαρίκια στὸ κεφάλι, ἀντιὰ στὸ χέρι, ποδήματα καὶ μὲ ὑποκάμισα μακριὰ ὡς κάτω (ἀπὸ τὴ Βλαχιά) καὶ μὲ βελέντζα στὶς πλάτες ριγμένη, μπαλιάτσηδες μὲ μακαράδες κρεμασμένους ἀπὸ τὸν ὦμο καὶ στὸ στόμα κρεμμύδι, ἀπὸ τοῦ ὁποῖου ἀφηρέθη ἡ καυστικὴ μυρουδιά, Βλάχες μὲ τσιπούνια, χανούμισσες, βοσκοπούλες, νύφες μὲ φλωριὰ καὶ πλεξοῦδες, γαμπροί, μπάμπες, πάπποι, κοκκόνες μὲ πορτοκάλια στὰ χέρια, φουστανελλοφόροι μὲ χαϊμαλιὰ κρεμασμένα καὶ γιαταγάνια στὸ χέρι, Βλάχοι μὲ κουδούνια κρεμασμένα στὸ λαιμὸ, στὴ μέση, ἐμπρός, ὀπίσω, ὅλοι μὲ προσωπίδες τεχνικὲς ἀγοραστὲς στὸ πρόσωπο ἢ μαντήλι, μαῦρο ἢ χρωματιστό, ὅπου ἔφκιαναν 2-3 τρῦπες γιὰ τὸ στόμα καὶ τὰ μάτια· ἔβαναν καὶ ματογυάλια ἀπὸ περίβλημα λεμονιοῦ. Κατὰ τὰς ἀπογευματινὰς δ' ἰδίως ὥρας ἐνεφανίζοντο καὶ ἔκτακτοι παραστάσεις μὲ ἀναλόγους ἀμφιέσεις: πομπὴ γαμήλιος ἐπὶ ὄνων ἢ ἵππων, διαπόμπευσις γυναικὸς ἢ γυναικῶν ἐπὶ ὄνων ἀνάποδα, κατασκευὴ σκηνῶν γύφτων καὶ παρασκευὴ φαγητῶν των, παρουσίασις πεθαμένου ἐπὶ νεκροκραββάτου, ἄρκτου ὀδηγουμένης ὑπὸ ἄρκουδᾶ καὶ χορευούσης, καμήλας ὑπὸ καμηλιέρη, πιθήκων ἀνερχομένων εἰς ξύλα, ἱατρῶν ἐπιδεικνυόντων τὴν τέχνην των, ἀναπαράστασις εἴδους ἀστεροσκοπείου μὲ τηλεσκόπιον μετὰ προρρήσεων ἀστρονόμου περὶ τῶν μελλόντων νὰ συμβοῦν στὸ χωριὸ (ἀκρίβεια στὰ σπανάκια, ψόφος στοῦν ἀπάν' τοῦ μαχαλᾶ κ.λ.). Τὴν ἐπομένην, 2 Ἰανουαρίου, στὸ παζάρι ἐπαναλαμβάνονται οἱ χοροὶ μὲ μετημφιεσμένους καὶ μὴ μέχρι μεσημβρίας, ὅτε κατευώδωναν τὰ νταούλια.

Μπουμπουσιάρα ἀπὸ τὸ Βλάτσι δὲν πηγαίνουν εἰς γειτονικὰ χωριὰ οὔτε ἔρχονται ἀπὸ αὐτά. Εἰς τὸ χωριὸν Ρόκαστρον Ἀνασελίτσης καὶ τὸ γειτονικὸν Φυτώκι καλοῦνται ρουγκατσιάρια (rogatarii) καὶ θέσιν ἔχουν κοινὴν «στὰ Ρουγκατσιάρια» καλουμένην, διότι ἐδῶ, ὡς λέγουν, ἐφονεύθησαν καὶ ἐτάφησαν συγκρουσθέντες μετημφιεσμένοι ἐρχόμενοι ἐκ Τσοτυλίου μὲ ρουγκατσιάρια τοῦ χωριοῦ. Καὶ εἰς Λόπεσι θέσις Δ «στὰ Ρουγκατσιάρια». «Στὰ Λουγκατσιά-
 ρια», θέσις εἰς Μαυραναίους. Διηγοῦνται: ἕναν Ἀἰ Βασίλη συνεκρούσθησαν τὰ λουγκατσιάρια ἀπὸ τοὺς Μαυρ. καὶ ἀπὸ τὸ Σνίχοβο. «Στὰ Λουγκατσιάρια» καὶ

1. Διὰ τὰς ἀμφιέσεις τῶν Βυζαντινῶν Καλανδῶν βλ. Πολίτου, *Παραδόσεις*, 1.269 κ.έ.

εἰς Λιπιν., «στὰ Ρουγκατσιάρια» καὶ εἰς Βελ. Ἄνασ., Ντέβλα καὶ Λουκ. «Ρουγκατσιάρια» καὶ «Λουγκατσιούρια» εἰς Τσακν. Καὶ εἰς Λοζιανήν (Σερβίων) τὰ «Ρουγκατσιάρια». Ἐδῶ τὴν ἡμέραν τοῦ Ἁγίου Βασιλείου συντητήθησαν τῆς Παλληκαριᾶς καὶ τοῦ Νιχωριοῦ (χωρίων ποτὲ) τμήματα μετημφισμένων καὶ ἐπειδὴ δὲν προχωροῦσεν οὔτε τὸ ἓνα οὔτε τὸ ἄλλο συνεκρούσθησαν καὶ ἐφονεύθησαν (τὰ μνήματα σώζονται μέχρι σήμερον).

Εἰς τὴν γειτονικὴν Λουσνίτσαν «ζ'τζ Βίλιας τὰ μνημόρια» κατὰ σχετικὴν παράδοσιν συνεκρούσθησαν καὶ ἐφονεύθησαν καρναβάλια ἐρχόμενα ἐκ Σισανίου μὲ καρναβάλια τοῦ ποτε χωρίου Κερασόβου, νῦν θέσις¹. Κατ' ἄλλην παράδοσιν ἀπὸ τὸ Βογατσικὸ ἐρχόμενοι συνεκρούσθησαν μὲ Σιανιωῶτες τὸ μέρος στρογγυλό, ἴσιο.

Εἰς Κοζάνην «τ'ς Μπήλιους τὰ μνημόρια», θέσις, ὅπου ἐπίσης ἐτάφησαν δύο ἀδέρφια ἀνήκοντα εἰς ἀντιθέτους ομάδας κωδωνοφόρων².

Εἰς δὲ τὸ χωριὸ Κοντσικὸ διὰ τὴν θέσιν «στοῦ Συμπιθιριακῆ», ὅπου πολλὰς πέτρες ὡσὰν ἄνθρωποι ποὺ κινοῦν συμπεθεροί, διηγοῦνται ὅτι μπουμπουσιάρια συναντηθέντα ποτὲ ἐδῶ ἐλογομάχησαν ἄπρεπα τὸ πρωτὶ Ἁγίου Βασιλείου. Καὶ ὁ Ἅγιος τοὺς μετέβαλεν εἰς πέτρες, ἔδειξε τὸ θῆμά του σὲ τέτοια μέρα γιὰ τὴν μάλωνα.

Δὲν φαίνεται ἀνάξιον μνείας καὶ λεπτομερειακὸν συμβὰν στὰ μπουμπουσιάρια Βλάτσης τὸ 1907 κατ' ἀναμνήσεις τῶν μεγαλυτέρων μου. Τὸ πρωτὶ τῆς Πρωτοχρονιᾶς ἀπὸ τῆ συνοικία «Κ'νιές» ξεκίνησε διὰ τὸ Παζάρι μία ὁμάς πολυμελὴς ἐφιππων. Οἱ περισσότεροι ἦσαν ντυμένοι μὲ μανδύα, χαμαϊλιά, ἀρκετοὶ ἔφερον καὶ ὅπλα, γκράδες, μαλινχέρια (ἀναπαράστασις σώματος ἀνταρτικοῦ ἐν κινήσει). Προηγοῦντο τὰ νταούλια καὶ ἠκολούθει τὸ ἔφιππον σῶμα. Ἡ ἀστυνομία (4 τζιαντιομάδες), εἶχε πληροφορίας ὅτι μεταξὺ τῶν μετημφισμένων θὰ ἦσαν καὶ πραγματικοὶ ἀντάρται. Πρὶν λοιπὸν φθάσουν οἱ ἔφιπποι κορυβαντυῶντες εἰς τὸ Παζάρι, ἐπενέβησαν οἱ τζιαντιομάδες πρὸς ἀναχαίτισιν ἢ καὶ σύλληψιν των. Οἱ ζωηρότεροι τῶν ἐφιππων ἐξήφθησαν καὶ καταβάντες ἀπὸ τὰ ἄλογα ἀδραξάν τοὺς τζιαντιομάδες καὶ ἤρχισαν νὰ τοὺς κτυποῦν. Τῇ ἐπεμβάσει ψυχραιμοτέρων τοὺς περιεμάζεψαν καὶ τοὺς πῆγαν στὸ κατάλυμά τους, τὴν Κούλια. Ἐδῶ αὐτοὶ ἐσκέφθησαν καὶ προὔτιμησαν νὰ ἐγκαταλείψουν τὸ χωριὸ ἀμέσως. Εἰς τὰ Καϊλάρια ἐλθόντες ἐγνωστοποίησαν ἀρμοδίως τὸ γεγονός. Καὶ οἱ χωριανοὶ συσκεφθέντες καὶ ἀναλογιζόμενοι ἔκτασιν τοῦ ἐπεισοδίου καὶ συνεπείας ἐπεφάσισαν νὰ στείλουν τὴν ἐπομένην εἰς τὰ Καϊλάρια 3 ἐκ τῶν μᾶλλον εὐστρόφων καὶ φίλων τῶν ἰσχυρόντων. Οὗτοι ἰσχυρίσθησαν ὅτι ἀντάρται δὲν εἶχαν μεταξὺ τῶν μετημφισμένων, τὰ ὅπλα ἦσαν κοινοὶ τσιφτέδεις καὶ ὅτι τὸ ἔθιμον ἦτο παλαιόν, σεβαστὸν

1. Γεωργίου, *Γέρμα*, 349 καὶ σημ. 1.

2. Λιούφη, *Ἱστορία Κοζάνης*, 30.

καὶ ἀνεκτὸν πάντοτε εἰς τὴν διοίκησιν. Μετὰ πολλὰ τὸ ἐπεισόδιον ἀπεσκεπάσθη, ἐπειδὴ καὶ ὁ μᾶλλον ἔνοχος ἦτο ἀδελφὸς μικρότερος ἰθυόντων τότε τὰ τῆς Βλάτσης.

Εἰς Ζιουπ. τὴν παραμονὴν καίουν κέδρα καὶ κраниές στὰ τζιάκια ὅλην τὴν νύχτα. Πρὶν κοιμηθοῦν λαμβάνουν κόκκους σίτου — προτιμῶνται ἐκ τῆς φάτνης τῶν ζώων — καὶ ἀφοῦ ἀνοίξουν λίγο τὴ στάχτη, ἐκεῖ πού καίει ἡ φωτιά, θέτουν ἀπὸ ἓνα κόκκον, τὸν ὁποῖον ὀρίζουν τοῦ δεῖνα τῆς οἰκίας. Ὁ κόκκος, ἅμα φουσκώσῃ, πετάχεται. Ἐὰν πάῃ μακριά, ταξίδι θὰ ἔχη, λέν, μακρινό, ἐὰν κοντά, θὰ μείνῃ πάλι ἐκεῖ, σπίτι· πρὸς κατεύθυνσιν τῶν νεκροταφείων, θὰ πεθάνῃ. Ἐπὶ κοριτσιοῦ· ἐὰν πεταχθῇ ὁ κόκκος μακράν, θὰ παντρευτῇ τὸ κορίτσι, κοντά, θὰ μείνῃ οὐδὲ στὸ σπίτι. Ἐὰν καῖ, δὲν ἔχουν κανένα χαῖρι. Ἐὰν χαθῇ («ντίπ κὶ ντίπ»), πεθαμένο σημαίνει (Λαογραφία ΣΤ', 169-171). Τὸ πρωτὶ τῆς Πρωτοχρονιαῶς, ὅταν αἱ γυναῖκες πᾶν ἐνωρὶς ἐνωρὶς νὰ φέρουν νερό, ἀλείφουν πρῶτα τὴ βρύση μὲ βούτυρο, ἢ κάθε μιά, γιὰ νὰ εἶναι τυχερὸ καὶ καλὸ σὰν τὸ βούτυρο.

Εἰς Φραγκ. ὅταν κανεὶς φταρνίζεται τὸν Ἀἰ Βασίλη, εἶναι πολὺ τυχερός.

Τὰ Θεοφάνεια ἢ Φῶτα

Τὰ Θεοφάνεια, ἀπὸ βραδὺς τὰ μεσάνυχτα, ἀνοίγουν οἱ οὐρανοί. Ἀνοίγοντας πέφτουν φλωριά. Ὅποιος τύχῃ νὰ ἰδῇ τὸ ἀνοιγμα πού γίνεται σὲ μιὰ μόνον στιγμὴ μένει χωρὶς φωνή. Τὸ πρωτὶ θὰ φέρουν νερὸ ἀπὸ τὴ βρύση, ὅπως καὶ τὴν Πρωτοχρονιαῶς. Πρὶν τελειώσῃ ἡ ἐκκλησία, βγάνουν ἔξω τὰ μπαργιάκια, φανάρια, λάβαρα, σταυρούς, εἰκόνες. Παπάδες, ψάλται, ὅλος ὁ κόσμος κατευθύνονται εἰς τὴν θέσιν «Βουργάρικο» παρὰ τὴν ὁμώνυμον βρύσιν, ὅπου εἰς ἓνα τοῖχον ὑπάρχει κόγχη μὲ σταυρόν. Ἐδῶ γίνεται δοξολογία παρουσία ὅλων τῶν χωριανῶν. Ἀπὸ τὸ ἁγιασθὲν νερὸ ἐντὸς μεγάλης λεκάνης λαμβάνουν ὅλοι. Λίγο ρίχνουν στὸ κεφάλι μὲ τὸ χέρι, λίγο πίνουν ἀπὸ τρεῖς φορές. Τὸ κρατοῦν στὸ εἰκόνισμα τὸ ὑπόλοιπο εἰς ἀρρώστειαν. Ἐπίσης λαμβάνουν καὶ ἀπὸ ὀλίγον λόζιον πού σὲ δεμάτια ἔχουν ρίζει στὴ βρύση. Μὲ τὸ λόζιο αὐτὸν δένουν τὸν κορμὸν κάθε δέντρου τοῦ σπιτιοῦ ἢ τοῦ μπαχτσέ γιὰ νὰ καρποφορήσῃ τὴ χρονιὰ αὐτή. Ὅσα δέντρα δὲν καρποφοροῦν τὰ φοβερίζουν ὅτι θὰ τὰ κόψουν παίροντας μίαν τσεκούρα καὶ ἀνασηκώνοντάς τιν ἀπειλητικῶς πρὸ τοῦ κορμοῦ τοῦ δέντρου.

Τὰ μπαργιάκια, ἦτοι εἰς, δύο, τρεῖς ἄνδρες, οἱ κανδηλανάπτει συνήθως, μὲ παιδιὰ πού κρατοῦν εἰς χεῖρας τὰ λάβαρα, εἰκόνα κ.λ. μετὰ τὴ δοξολογία περιέρχονται κατὰ ὀμάδας χωριστὰ ὅλα τὰ σπίτια καὶ μαζεύουν χρήματα διὰ τὸ ταμεῖον τῶν ἐκκλησιῶν. Ψάλλουν τό: «Ἐν Ἰορδάνῃ...» καὶ ἐπαναλαμβάνουν δυνατὰ: «Κύριε, ἐλέησον» ἢ «Κύργια λήησον». Γίνονται καὶ μπου-

μπουσιάρια εἰς περιωρισμένην κλίμακα περιερχόμενα τὰ σπίτια τὰ συγγενικά καὶ φιλικὰ συνήθως.

Εἰς Τσακν. Τὰ οὐράνια ἀνοίγουν τὴν παραμονὴ τὰ Θεοφάνεια. «Κάθουνταν ἡ μάγνα μ' ὄλην τὴν νύχτα κὶ καρτιροῦσι. Ἄν'ξαν τὰ οὐράνια κὶ πρόφτασα κὶ εἶπα 'ζουή' γιάτ, αὐτὸ κὶ ζῶ τόσα χρόνια» (ἔλεγεν ἡ μπάμπω Νίτσα Τσαμπαρλῆ, χρονῶν 110). «Ἀνοίγουν τὰ οὐράνια καὶ τὸν Αὐγουστο, δὲν ξέρου τς πόσις».

Στὴν ἐκκλησίᾳ τὸ πρωτὶ πηγαινταν χειρόβουλο (γιά τὰ δέντρα), πίτυρα καὶ κ'λλούρα ἀπὸ τὰ κόλιαντα. Τὴν πρώτη κουλλούρα γιά τὰ πρόβρατα διπλῆ τὴν φκιάνουν τὰ κόλιαντα καὶ τὴν πηγαινουν τὰ Θεοφάνεια στὸν ἀγιασμό. Τὴν δίνου τὰ πρόβρατα καὶ τὴν τρῶν καὶ τὰ πίτυρα μὲ ἄλας. Τὴ δεύτερη κουλλούρα τῶν καλάνδων τὴν φκιάνουν γιά τὰ βόδια των, τὴν δίνου καὶ τὴν τρῶν. Εἶναι σὲ σχῆμα σταυροῦ (σάν ζυγός). Εἰς Ζιουπ. τὰ Φῶτα τὸ ἄχυρο ἀπὸ βρύζα τὸ βάνου κἀτω ἀπὸ τὴν Ἁγία Τράπεζα. Μὲ τὸ ἀγιασμένο νερὸ ραντίζεται καὶ δένου τὰ δέντρα. Πολλάκις φέρνου ἀπὸ τὸ στρωμά των τὸ ἄχυρο.

Εἰς Φραγκ. Τὸ πρωτὶ τῶν Φώτων ποὺ θὰ πᾶν στὴν ἐκκλησίᾳ παίρνου: σὲ μία κανάτα τὰ κάρβουνα ἀπὸ τὸ κούτσορο (ἀπὸ τὰ κόλιαντα), ἓνα δέμα ἄχυρο δεμένο μὲ κόκκινο σχοινί, μία ζεύγλα καὶ δύο ψωμιά. Μετὰ τὴ λειτουργία τὰ ραντίζουν μὲ ἀγιασμό. Τὸ ἓνα ψωμί ποὺ εἶναι γιά τὸν νοικοκύρη τὸ μοιράζου στὴν οἰκογένεια, τὸ ἄλλο ποὺ εἶναι γιά τὸ ζευγάρι τὸ δίνου στὰ βόδια, μὲ τὸ ἄχυρο ἀπὸ λίγο δένου τὰ δέντρα γιά νὰ καρποφορήσου μερικὰ ἀπὸ τὰ κάρβουνα κρατοῦν γιά ξεβάσκαμα, τ' ἄλλα τὰ παραχώνου. Τὴν ἀνοιξη μαζεύου ὄλην ἐκείνην τὴν κοπριά καὶ τὴν σκορποῦν στὰ ἀμπέλια γιά νὰ μὴ καταστρέφωται. Ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω στὴν ἐκκλησίᾳ μία θὰ φέρη ἓνα μεγάλο ψωμί ποὺ μέσα κατὰ τὸ ζύμωμα ἔχει βάλει ἓνα σταυρό. Τὸ ψωμί αὐτὸ τὸ μοιράζει σὲ ὅλους. Σὲ ὅποιον πέση ὁ σταυρὸς λέν πῶς θὰ εἶναι ὁ τυχηρός.

7 Ἰανουαρίου

Τὴν ἐπομένην τῶν Φώτων, δηλ. τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου, καὶ πρὶν τελειώσει ἡ ἐκκλησία, γίνονται διάφορες δωρεές ἐκ μέρους εὐσεβῶν χριστιανῶν, συνήθως γυναικῶν. Λάδι συνήθως προσφέρου ἀπὸ μία (ὀκτῶ) μέχρι καὶ 15-20 ὀκάδων. Τὰ ὀνόματα τῶν δωρητῶν καὶ τὴν δωρεὰν φωνάζει εἰς ἐπήκοον τοῦ ἐκκλησιάσματος ὁ κανδηλανάπτης, π.χ. ἡ (τάδε) 2 ὀκάδες λάδι γιά τὸν Ἁγιον Νικόλαον γιά τὴν υἰεία τῆς θυγατέρας της Κατίνας, ἄλλη τόσο... κ.λ.

Τὸν τελευταίως προσελθόντα εἰς τὴν ἐκκλησίαν τὴν ἡμέραν αὐτὴν «θὰ τὸν πνίξου» βιαίως. Συνήθως θὰ εἶναι κάποιος ἐκ τῶν εὐυπολήπτων. Μετὰ τὴν ἐκκλησίαν θὰ κατευθυνθοῦν ὅλοι καὶ οἱ παπάδες στὸ Λάκκο, ὅπου πίνουν τὸν καθυστερήσαντα, τὸν πλησιάζου στὸ νερὸ καὶ τὸν λέν: «τάξει».

Ἐκεῖνος τάζει ἕναν τενεκέ λάδι στὸν Ἅγιο Μᾶρκο π.χ. καὶ ἔτσι τὸν ἀφήνουν. Πρὶν βαπτισθοῦν τὰ νερὰ τὰ Φῶτα «δὲν πλένουμι».

18 Ἰανουαρίου

Πιστεύουν ὅτι μεγαλώνει ἡ ἡμέρα ἀπὸ τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου, ἐπιλέγοντες τὴν γνωστὴν τουρκικὴν ἔκφρασιν: «Ἀἰ Τανάσ γιαλδί, ἄς γιαλδί»: ὁ Ἀἰ Θανάσης ἔφθασε, ἡ ἀνοιξή ἦλθε¹. Ἔτσι λέγουν καὶ πιστεύουν ὅτι ἡ ἡμέρα ἔχει μεγαλώσει τὸν Ἀἰ Θανάση κατὰ μίαν ὥραν. Κατὰ ἕνα σπυρὶ ἔχει μεγαλώσει (ἡ ἡμέρα) ἀπὸ τοῦ Ἁγίου Σπυρίδωνος (12 Δεκεμ.).

30 Ἰανουαρίου

Τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν. Πολὺ μεγάλη ἑορτή. Γιορτάζουν τὰ Σχολεῖα καὶ ἀπὸ βραδύς θὰ πᾶν στὴν ἐκκλησία. Καὶ τὸ πρωτὶ ὄλοι, μεγάλοι καὶ μικροί. Ἔχουν μνημόσυνο διὰ τοὺς εὐεργέτας. Θὰ διαβαστοῦν τὰ ὀνόματα ὄλων τῶν εὐεργετῶν καὶ θὰ μνημονευθῆ τί ἕκαστος προσέφερεν εἰς τὴν Κοιότητα. Ἀπὸ τὴν ἐκκλησία θὰ κατευθυνθοῦν εἰς τὴν μεγάλην αἴθουσαν τοῦ Παρθενωγαγείου, ὅπου ἕνας ἐκ τῶν διδασκάλων θὰ ἐκφωνήσῃ λόγον περὶ τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν καὶ εἰδικώτερον περὶ ὅσων συνέβαλαν ὑπὲρ τῶν σχολείων Βλάχης.

1 Φεβρουαρίου

Τὸν Ἀἰ Τρίφυλλα δὲν κάμνει νὰ κλαδεύουν. Τὸ ψαλίδι τὸ δένουν μὲ κλωστή. Ἀνοιχτὸ τρώει ὁ λύκος τὸ βιό. Ἀπὸ βραδύς, ἅμα βαραίσῃ ὁ σήμαντρος «πιάνιτι, γιὰ νὰ ἔχ'ν οἱ οὐχτροί μας τὰ στόματα κλειστά».

Οἱ τσιφτσῆδισ τὸν Ἀἰ Τρίφυλλα παίρνουν ἁγιασμὸ καὶ ραντίζουν τὰ χωράφια τους ἀποτρέπουν ἀσθενείας τοῦ καρποῦ. Τότε «ἀρχινοῦν τὰ σκλήκια».

Εἰς Κοζ. οὗ Ἀἰ Τρίφυλλους εἶναι προστάτης «ἀπ' τς μπαχτσιαβαναῖοι, ἀπ' τς τσιφτσῆδισ, ἀπ' ἀφνοὺς ποὺ ἔχ'ν ἀμπέλια». Ἀπὸ τὸν ἁγιασμὸ ποὺ γίνεται στὴν ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Κωνσταντίνου παίρνουν καὶ ραντίζουν τὰ μπαχτσέδια, τὰ χωράφια καὶ τὰ ἀμπέλια γιὰ νὰ μὴ χαλάσων ἀπὸ ἀσθένεια, ἀνομβρία, ἀκρίδα.

Εἰς Τσκαλ. τὸν Ἀἰ Τρύφωνα χτυποῦν τὰ κουδούνια τὰ παιδιὰ σὲ ὅλα τὰ δωμάτια γιὰ νὰ φύγουν τὰ ποντίκια. Πᾶν καὶ τὰ χτυποῦν καὶ στὰ ἀμπέλια νὰ φύγ'ν τὰ ποντίκια (τὴν ἴδια μέρα τοῦν Ἀἰ Τρύφωνα) (πρβλ. καὶ Φ. Παπανικολάου, Γλῶσσα ... Βοῖου, 23).

1. Πρβλ. Πολίτη, Παροιμίαι, Α', 232 κ.έ., Λαογραφία ΣΤ', 481.

2 Φεβρουαρίου

Τῆς Ὑπαπαντῆς τελειώνουν ὅλες οἱ γιορτές. Μαζώνει, λέει, ἡ Παπαντῆ ὅλες τὶς γιορτές μὲ τὸ ἀντί (κατὰ συσχέτισιν τῶν λ. Παπαντῆ μὲ τὸ ἀντί). «Ζώνουντι οἱ γιορτές κι' οἱ ὀνομασίες. "Ὅ,τι καιρὸν θὰ κάμη 'ν Παπαντῆ, θὰ κάμη 40 μέρες». Εἰς Κοζ. λέει ἡ ἀρκούδα τ'ς Παπαντῆς «Ἐβγα, ἀρκουδούλλι μ', νὰ προυσηλιαστῆς, γιατί 40 μέρις δὲ θὰ ἰδοῦμι ξανὰ καλὸν κερὸ. "Ἄμα πῆ ἔτσι ἡ ἀρκούδα 40 μέρις δὲν κάμνει καλὸν κερὸν, ἔλου βρουχῆς, χιόνια, κακουκιρία».

Αἰ Ἀπόκριω

Μετὰ τὴν ἐκκλησία τὴν Κυριακὴ τῆς Τυρινῆς ποὺ θὰ ἀποκρέψουν «ἀποὺ τυρί, ἀποὺ π... καὶ ἀποὺ μ...» —ἡ προηγούμενη τῆς Κρεατινῆς— θὰ γίνουν ἐπισκέψεις. Τὸ συνήθως προσφερόμενο γλύκισμα εἶναι τὸ σαραϊλί. Αἰ ἐπισκέψεις συνεχίζονται καὶ τὸ ἀπόγευμα, συχουρηιοῦντι, ὅπως λέγουν, φιλῶντας τὸ χέρι τῶν μεγαλυτέρων διὰ νὰ εἰσέλθουν εἰς τὴν Σαρακοστήν, χωρὶς νὰ εἶναι μαλωμένοι, τὸ ἔχουν γιὰ ἁμαρτία.

Τὰ παιδιὰ δι' ὅλης τῆς ἡμέρας ρίχνουν κοντάκια. Εἶδος προχείρου πιστολιοῦ εἶναι τὸ κοντάκι. Σὲ ἓνα ζύλο κυρτὸ στῆ λαβὴ καὶ τὸ ὑπόλοιπο, ἀνοίγουν μία μικρὰ κοιλότητα, ὅπου προσαρμόζουν ἓνα φυσίγγι ποὺ τὴ δένουν μὲ σύρμα. Μέσα στὸ φυσίγγι βάνουν μπαρούτι ποὺ τὸ βουλώνουν μὲ ράκη («ν' ἔφκιασα φ'σέκι»: ἐννοεῖται τὴν κοιλιά: παραχόρτασα). Στῆ βάση τοῦ φυσιγγιοῦ ποὺ ἔχουν ἀνοίξει μία τρύπα ἐπικολλοῦν ἀναμμένο φῶς. Ἀναφλέγεται τὸ μπαρούτι καὶ ἀκούεται ἓνας κρότος ὡσάν ὄπλου. Τὰ κοντάκια εἶναι ἐπικίνδυνα. Γίνονται καὶ μπουμπουσιάρια τὴν ἡμέρα αὐτὴν, ἀλλὰ ἐλάχιστα.

Τὸ βράδυ στὸ τραπέζι, μόλις φᾶν, θὰ γίνῃ ἡ χάσκα. Ἐνα βρασμένο αὐγὸ ξεφλουδισμένο καὶ ἓνα κομμάτι χαλβᾶ, μιμπλίσιου στερεοῦ —τὸν πωλοῦσαν στὴν ἀγορὰ ἐρχόμενοι Ἀρβανῆτες— δένεται στὸν κλώστη τῆς πίττας ἢ σὲ βέργα γερή, στῆ μία ἄκρη σὲ μία κλωστή στερεή καὶ αἰωρεῖται ἀνὰ τρεῖς φορές μόνον πρὸ τοῦ στόματος ἐκάστου τῶν συνδαιτυμόνων, ἰδίως τῶν παιδιῶν, παρὰ τοῦ πρεσβυτέρου τῆς οἰκογενείας. Ὅποιος τὴν πιάσῃ τὴ χάσκα μὲ τὸ στόμα του, θεωρεῖται νικητῆς καὶ τυχηρός. Ὁ αἰωρῶν λέγει καὶ τὸ «χάσκα, μαλάσκα κι τώρα κι τοῦ χρόνου». Μὲ αὐγὸ βουλώνουν τὸ στόμα γιὰ τὴ Σαρακοστή, μὲ αὐγὸ τὸ ἀνοίγουν τὴν Πασκαλιά. «Ἄμα τελειώσουμε τὴ χάσκα, τὸ σχοινὶ τὸ ἀνάβουμε κι' ἀρχινοῦμε νὰ μετροῦμε γλήγορα. Ὅσα θὰ μετρήσουμε, τόσα χρόνια θὰ ζήσουμε».

Ἐξω ἔχουν ἀναφθῆ οἱ κλαδαριές, μὲ κέθαρα (ὄχι μὲ κλαδιὰ) μικρὰ καὶ μεγάλα, καλούμενα οὔρσις (ursa, βλάχικα ἢ ἀρκούδα)¹. Τὰ κέθαρα ἔχουν

1. Καὶ εἰς τὸ Βογατσικὸν λέγονται κλαδαριές. Ἄλλ' ἐκεῖ εἶναι ὄντως μὲ κλαδιὰ δρυ-

κοπῆ καὶ μεταφερθῆ πρό εβδομάδων ἀπὸ τὶς γύρω βουνοπλαγιές σὲ ἓνα καθορισθὲν ὑπὸ τῆς παρέας ἐκάστου μαχαλᾶ μέρος, σπίτι, ὑπόστεγο κ.λ., 50, 100, 200 διὰ κάθε κλαδαριάν. Πέριξ ἐνὸς σκαφέντος κυκλικοῦ λακλίσκου, εἰς περίοπτον μέρος τοῦ μαχαλᾶ, γίνεται ἡ κλαδαριά. Τὰ παιδιὰ ὀρχοῦνται πέριξ τῆς κλαδαριᾶς ἄδοντα τῆς ξικουλουμένης βραδυᾶς τὰ ἄσεμνα καὶ σατυρικά. Ὁ χορὸς των εἶναι ὀλίγον πηδηχτὸς καὶ ὁ ἦχος τῶν τραγουδιῶν ὀλίγον βαρῦς. Πρωταρχίζουν καὶ ἐπαναλαμβάνουν πολλάκις: «Στὶς τρανέ, ἡρέ ἡρέ ἡρέ, στὶς τρανές τὶς ἀπουκριές. Ἀπουκρέ, δρούγου δρούγου δρού, ἀπουκρεύουν πού τυρί, ἀπού π... κι' ἀπὸ μ...». Ἐπειτα ἄλλο (τραγούδι). Ὀλίγον παρέκει κί οἰκογένειαι τῆς συνοικίας παρακολουθοῦν τὰ παιδιὰ οὐχὶ ἐπὶ μακρὸν καὶ πέραν τοῦ μεσονυκτίου· καὶ τὰ κορίτσια τῆς γειτονιᾶς βγαίνουν καὶ παρακολουθοῦν ἀπὸ πιὸ μακριὰ ἀπὸ ἐντροπήν. Ἀπὸ ἄλλας συνοικίας παρέες περιέρχονται τὶς κλαδαριές καὶ ἡμποροῦν νὰ ποῦν σὲ ξένην κλαδαριάν καὶ ἰδικὰ τους τραγούδια μὲ περισσότερα καὶ χτυπητότερα μασκαρλίκια· κάποιος μᾶλλον εἰδήμων καὶ πιὸ ξινέντραπος θὰ ξεφαντώσῃ. Ὄταν κοῦν τὰ κέθαρα —μὲ τῆ φωτιὰ πιστεύουν πὼς καίονται καὶ οἱ φύλλοι στὰ σπίτια— καὶ μείνουν οἱ ζιάρες, τότε εὐκολώτερα καὶ τὰ πηδήματα ἀπὸ ἐπάνω, μαζεύονται γύρω γύρω σὲ πέτρες τὰ παιδιὰ ὅλα ὡς τὸ πρωτὶ καὶ λέν διάφορα παραμῦθια κ.λ. Τὰ κάρβουνα πού θὰ μαζέψουν τὸ πρωτὶ, τὰ καῖν ρίχνοντας νερὸ ἐπάνω καὶ τὰ πωλοῦν στοὺς σιδηράδες (γύφτους) ἀντὶ χρημάτων, δι' ὧν ἀγοράζουν μπιμπλιά, μισμέρια, ξυλουκέρατα κ.λ. ἢ φκιάνουν χαλβᾶν δι' ὅλην τὴν παρέαν.

Τὴν πρωτὴν τῆς Δευτέρας —ἀρχίζει τοῦ τριόημιρου— εἰς κάθε σπίτι θὰ πλύνουν (θὰ βράσουν) ὅλα τὰ ἀγγεῖα, σουφράδες κ.λ., καθαρισμὸς ἀπὸ τὰ ἀρτυμένα. Τὴν Καθαροδευτέρα καὶ τὴν Τρίτη πολλαὶ γραῖαι ἰδίως δὲν βάζουν τίποτε στὸ στόμα των μέχρι τῆς Τρίτης τὸ βράδυ, διότι, ὅπως λέν, ὁ Χριστὸς βγῆκε στὸ δάσος τῶν Ἐλαιῶν καὶ εἶναι νηστικός. Τὴν Τρίτη κοπανίζουν σιτάρια μὲ τοὺς κοπάνους ὅλες καὶ τὰ βράζουν, βράζουν καὶ τὰ ξιάφια καὶ τὴν ἐπομένην, τὴν Τετάρτην, τὰ διαμοιράζουν εἰς τὰ γειτονικά καὶ τὰ συγγενικά σπίτια ἀπὸ ἓνα λιγκέρι σιτάρι καὶ ξιάφι. Οἱ τσουκνιδόπ'τις συνήθεις χωρὶς λάδι μὲ κάχτις (καρύδια) μόνον μέσα. Ἄλλες μοιράζουν σταφυλαρμιά ἢ ἀρμιά μὲ ρύζι.

Δὲν τρῶν κηθόλου ἀπὸ τὴν Κυριακὴ τὸ βράδυ. Τῆ Δευτέρα πρωτὶ πρωτὶ θὰ πιοῦν μόνον ἓναν καφέ. Αὐτὲς πού κρατοῦν λέγονται τριουμιρίτσες. Τὴν Τετάρτη τὸ μεσημέρι θὰ φᾶν καὶ τὴν Παρασκευὴ τὸ πρωτὶ πού διαβάζεται ὁ Ἅϊ Θόδωρος. Παίρνουν ἀντίδωρο καὶ θὰ πᾶν στὸ σπίτι καὶ φκιάνουν φυτιλιά, ἀγένωτο ψωμί σὰ διάρα, τὴν ψήνουν στὴ χόβολη. Γενωμένο ψωμί κατ' εὐθεῖαν δὲν τρῶν νὰ μὴ τὶς πειράξῃ. Τὸ ἀπόγευμα φκιάνουν σαρμάδια

λαδωμένα. Κι ὅποια περίσσεψε σαραϊλὶ ἢ μπακλαβᾶ ἀπὸ τὴν Κυριακὴ τῆς ἀποκριᾶς, τρώει τώρα τὴν Παρασκευή. Οἱ τριουμιρίτσις τὸ κρατοῦν μυστικὸ ὅτι νηστεύουν «νὰ πιαστῆ, νὰ μὴ μάθ' ἰσὺ κι' ἰγὼ, νὰ πιαστῆ γιὰ τὴν ψυχὴ τς». «Δὲν ἔχ'ν συχώργιου ὁμοίους πεθάνη ἐκεῖνες τὶς μέρες. Δὲν τς παραχῶν' μέσα στὸ νεκροταφεῖο οὔτε καμπάνες βαροῦν (ὅπως τς σκοτωμένοι καὶ τς ἀστραπουκαμένοι)».

Τὴν πρωΐαν τῆς Παρασκευῆς αἱ γυναῖκες πήγαιναν στὴν ἐκκλησία καὶ ἔδιδαν εἰς τὸν παπᾶ ἀπὸ λίγου σιτάρι ἄβραστο, τὸ ὁποῖο διευμοιράζετο πάλιν εἰς τὰς ἰδίας, ἀφοῦ θὰ εἶχε διαβασθῆ καὶ ἀγιασθῆ. Τὸ σιτάρι αὐτὸ κάθε μέλος τῆς οἰκογενείας, ἰδίως οἱ νέοι καὶ περισσότερον τὰ κορίτσια, τὸ περιετύλιγαν σὲ ἓνα πανάκι μὲ ὀλίγον ψωμί. τὸ ὁποῖον θὰ ἦτο ἀπὸ τὴν πρώτην ἐπιμελῶς κρατηθεῖσαν βουκιὰν τοῦ φαγητοῦ τῆς ἐσπέρας τῆς Παρασκευῆς καὶ τὸ ἔβαναν ὑπὸ τὸ μαξιλάρι τὴν Παρασκευὴν τὸ βράδυ κρατῶντάς τε καὶ τὸ Σάββατο —ψυχοσάββατο τ' Ἀἰ Θουδώρ μὲ κόλλυβα στὴν ἐκκλησία— καὶ τὴν Κυριακὴ —τοὺν Ἀἰ Θόδουρου—. Πίστευαν ὅτι ὅ,τι θὰ ἔβλεπαν στὸ ὄνειρόν των, θὰ ἐπραγματοποιεῖτο κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ἔτους ὅσον ἀφορᾶ εἰς τὴν ἀποκατάστασίν των.

Εἰς Κοζάνην κάθε γειτονιὰ ἀντὶ κλαδαριᾶς ἔχει τὸ φανὸ τῆς. Καίουν δαδιά καὶ τὰ τραγοῦδια δὲν εἶναι τόσον ἄσεμνα. Πλεονάζουν τὰ σκωπτικά, γνωστὰ καὶ ἀλλαχοῦ καὶ εἰδικὰ τοπικά. Τραγουδοῦν καὶ διάφορα ἠρωϊκὰ. Πιάνονται καὶ μεγάλοι ἄνδρες στὸ χορὸ. Ὁ κορυφαῖος λέγει μέρος τοῦ τραγουδιοῦ, ἐπαναλαμβάνουν ὅλοι μαζὶ κινούμενοι 4-5 βήματα πηδηχτά πως, σταματοῦν, χτυποῦν τὶς παλάμες τῶν χειρῶν τους, ἀκούουν τὸν κορυφαῖον καὶ συνεχίζουν. Τὴν Καθαρὰ Δευτέρα ὅλη ἡ Κοζάνη μαζεύεται στὸν Ἅγιο Δημήτριον, ἐκκλησίαν ὀλίγον ἔξω ἐπὶ περιόπτου θέσεως. Πολλοὶ εἶναι οἱ μετνημφιεσμένοι καὶ τὴν ἡμέραν αὐτὴν.

Εἰς Φραγκ. πρὸ τῆς δύσεως τοῦ ἡλίου τὰ ἀγόρια ἀνάβουν μὲ ἄχυρο φωτιά καὶ πηδοῦν ἐπάνω ἀπὸ τὴ φωτιά. Ὑστερα μαζεύουν τὴ στάχτη καὶ ἀλείφονται νὰ μὴ τοὺς τρῶν οἱ ψύλλοι, «ἔξω, λέν τότε, ψύλλοι, ποντικοί, μέσα φίλοι καὶ δικοί».

Εἰς Κοζ. «τοῦ τριόημιρου: Δευτέρα, Τρίτη καὶ Τετάρτη μόνι πρῶϊμα δὲν τρῶν. Τοῦ γιόμα ν' Τετράδη τρῶν κι' ν' Παρασκευὴ πάλι. Κι' γιατί: "Ὅταν πᾶμι στὸν ἄλλο κόσμον στέκιτι ὁ σατανᾶς μὲ τὸ Χριστὸ μπροστά, ὅταν παραδίν' οἱ ἀγγέλοι τὴν ψυχὴ, μὲ τοῦ κατούρμα, γουμαρουκατούρμα κι' μὲ βουϊνιά, κι' ὁποιους θὰ μπουρέση νὰ βαστάξῃ τοῦ τριόημιρου, πακίνει στὸν παράδεισο, κι' ὁποιους δὲν μπουρεῖ νὰ βαστάξῃ, τρώει τοῦ γουμαρουκάτουρου κι' τ' βουϊνιά κι' πακίνει στὴν κόλαση. Ἐκεῖνος ποὺ βαστάει τὸ τριόημιρου βαστάει καὶ ἐκείνη τὴ στιγμή ποὺ γίνεται τὸ δικαστήριον νὰ βάλουν τὴν ψυχὴ στὸν τόπον τῆς. Μὰ ἐκεῖνοι ποὺ εἶναι ἀμαρτωλοὶ δὲν μποροῦν νὰ βαστάξουν ἐκείνη τὴ στιγμή ποὺ γίνεται τὸ δικαστήριον, ποῦ θὰ πᾶν τὴν ψυχὴ ν'

παίρν' οί διαόλοι 'ν ψυχή. "Όσοι ἔχ'ν καλή ψυχή, βαστοῦν. "Έτσι ἀκοῦμι, ἔτσι λέμι, ἔτσι κρένουμι» (Ζιώλια 'Ι. Μάτσου, Κοζανίτισσα, ἐτῶν 72/1941, ἀγράμματος).

Εἰς Τσακν. τὸ βράδν τὴν Κυριακὴ τῶν 'Απόκρεω οἱ γριές πιὸ πολὺ πᾶν στὴν ἐκκλησία. Μετὰ τὸ τέλος τῆς ἀκολουθίας ὁ παπᾶς κάθεται στὸ δεσποτικό, ἐνῶ οἱ γριές καὶ γενικῶς αἱ γυναῖκες κάμνουν 3 μετάνοιες μπροστὰ στὶς εἰκόνες τοῦ Χριστοῦ, τῆς Παναγίας καὶ στὸν παπᾶ, φιλοῦν τὸ χέρι του καὶ ἔπειτα συγχωροῦνται ἀναμεταξὺ των ὅλες ἀράδα ἀράδα¹.

Εἰς Τσακν. τὶς 'Αποκριές φκιάνουν «φανούς μὶ κλαδγιά». Χορεύουν καὶ γυναῖκες, ὅχι ἄσεμνα τὰ τραγούδια των. "Έρριχναν καὶ ἀπὸ κανένα «τ'φέκι στοῦ φανό».

Εἰς Ζιουπ. ἔχουν τς φουτιχιές, ὅπου καῖν κέδρα. Τὰ παιδιὰ φωνάζουν «ψύλλ', ψύλλ' μαχαλιῶτις νὰ καλλ'γώσουμι τοῦν (τάδε: 'Ανδρέα, Γιώργου πὺ θὰ εἶναι παντρεμένος ἐκείνη τὴ χρονιά) μὶ χίλια πέταλλα κὶ μὶ χίλια καρφιά». 'Η χάσκα μὲ σχοινὶ στὴ ρόκα. Τὰ παιδιὰ πὺ ξενυχτοῦν ψένουν τὴ Δευτέρα πατάτες καὶ τὶς τρῶν. Αἱ γυναῖκες κρατοῦσαν τὸ τριόημερο, δὲν ἔτρωγαν παρὰ ἀπὸ βράδν σὲ βράδν καὶ μετὰ τὸ χτύπημα τῆς βραδυνῆς καμπάνας. Κρατοῦσαν, ἄλλες γιὰ τὴν ψυχή τους, τὴν τυραννοῦσαν, ἄλλες γιὰ νὰ βροῦν φωλιά, γιὰ νὰ παντρευτοῦν.

Εἰς Τσακν. τὶς 'Αποκριές αἱ γυναῖκες τῶν Βαλλαάδων ἔφερναν γλυκό, μπακλαβᾶν στὶς παραδέρφες των χριστιανές, αἱ ὁποῖαι τὸ Πάσχα πήγαιναν μὲ κ'λλούρα καὶ μὲ αὐγά. Συνομήλικες νέες συνήθως γίνονταν παραδέρφες, τὸ ζητοῦσαν κυρίως οἱ Τουρκάλες. 'Αντήλλασσον δακτυλίδια (ὅταν χριστιανὸς ἔκοβε τὰ μαλλιὰ Τούρκου, μικροῦ ἢ γαμβροῦ ὄντος, ἐγένετο μπράτιμος μὲ τὸν Τοῦρκο).

«Τὸν 'Αἰ Θόδωρο, τὴν παραμονὴ τὴν πρώτη καὶ τὴν τελευταία δαγκουσιὰ ψωμιοῦ τὴν βάνουμε λίγο στὸ στόμα. Μετὰ 3 μέρες τὸ σπέρνουμε (σιτάρι καὶ ψωμί) στὸ μπαχτσὲ κὶ' ἅμα φυτρώση τὸ σιτάρι λέμε: θ' ἀρραβωνιαστῆ».

Στὴν Γκόμπλ. τὸν 'Αἰ Θόδωρο παίρνουν σιτάρι ἀπὸ 3 Θεοδῶρες καὶ 3 Θεοδουραῖ. Τὴν παραμονὴν τὸ βράδν θὰ κρατήσουν τὴν πρώτη βουκιὰ μὲ τρόπο νὰ μὴ τοὺς ἰδοῦν. Τὸ σπέρνουν στὸ μπαχτσὲ καὶ λέν: «ἀντάμα θὰ τοῦ σπείρουμι, ἀντάμα θὰ τοῦ θιρίσουμι, ἀντάμα θὰ τοῦ φᾶμι». Πρὶν κοιμηθοῦν θὰ τοῦ βάλ'ν στοῦ προυσκέφαλου. "Όποιον ἰδοῦν στοῦν ὕπνου, ἐκεῖνον εἶναι ἢ τύχη νὰ πάρουν. Στὴν Κοζ. τὸ σιτάρι πρέπει νὰ εἶναι ἀπὸ 3 Θεοδῶρες πὺ ἔχουν πάρει ἐπίσης 3 Θεοδώρους, ἄντρες... Τοῦ σπέρν' τὰ κουρίτσια πουκάτ' π' τοῦ μαξιλάρι λέγοντας: «ἀντάμα νὰ τοῦ θιρίσουμι κὶ' ἀντάμα νὰ τοῦ φᾶμι».

Εἰς Βελ. Κοζ. τὸν 'Αἰ Θόδωρο, ὅταν ἀπολύκη ἢ ἐκκλησία, μιὰ γριὰ

1. Πρβλ. Λαογραφία ΣΤ', 174.

ἐπὶ τούτοις θὰ κάμῃ 3 μετάνοιες «κὶ παίρνει μὶ τ' γλῶσσά τ'ς ἀπὸ κατὰ ἀπὸ τὰ φουκαλίδια σιτάρια κὶ τὰ φέρνει στοὺ κουρίτσι ἢ στοὺ πιδὶ (στοὺ κουρίτσι πιὸ πολὺ). Κὶ πααίνει τοὺ κουρίτσι κὰ τὸ σπέρνει τὸ βράδου στοὺ ξυλικὸ στοὺ νουβρό, στοὺ μπαχτσέ στοὺ χῶμα, στ' ρίζα. "Οποιοὺν ἰδῆ στοὺ γείνουρου, αὐτὸν θὰ πάρῃ. Μιὰ βραδυὰ γίνιτι αὐτό».

Εἰς Φραγκ. τὸ σιτάρι τὸ διαβασμένο ποὺ θὰ πέσῃ ἀπὸ τὰ κεραμίδια σὲ σπυριά, γιὰ τὸ προσκέφαλο τὸ βράδου ὑποψηφίας, κατὰ προτίμησιν ρίχνεται ἀπὸ γυναῖκα ποὺ λέγεται Θοδώρα καὶ ὁ ἄντρας τῆς Θόδωρος, ἀλλὰ καὶ ὅταν ἄντρας καὶ γυναῖκα ἔχουν τὸ ἴδιο ὄνομα: Γιαννούλα-Γιάννης, Δημητρούλα-Δημήτρης κ.λ.

1 Μαρτίου

Τὴν παραμονὴν τῆς 1 Μαρτίου τὰ παιδιὰ καθ' ὀμάδας μὲ ἐπὶ κεφαλῆς ἓνα, τὸν μεγαλύτερον, κρεμοῦσαν στὸ λαιμὸ των κουδούνια, καμπάνες, τσιουκάνια, κυπριά καὶ περιήρχοντο ὅλους τοὺς δρόμους καὶ τὶς ράχες κρούοντάς τα, «νὰ φύγ'ν τὰ φίδια καὶ τὰ ποντίκια».

Τὸ βράδου τῆς ἴδιας ἡμέρας αἱ νέαι καὶ οἱ νέοι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον θὰ ἔδεναν τὸ Μάρτη. Ἦταν οὖ Μάρτης μία κλωστή (μάλλινη) ἄσπρη καὶ κόκκινη τριανταφυλλιά, ποὺ τὴν περνοῦσαν ὡσὰν δαχτυλίδι στὸ δάχτυλο τὸ ἓνα καὶ τὸ πόδι, καὶ ὡς περιδέραιον εἰς τὸν λαιμόν. Ἦταν διὰ νὰ μὴ τοὺς πιάνη ὁ ἥλιος καὶ μαυρίσουν τὸ καλοκαίρι. Τὸν Ἄϊ Σαράντη, ὅταν δηλ. εἶναι 40 Μάρτηδες, στὶς 9 Μαρτίου, ἡμέραν ἢ ὁποῖα ἐθεωρεῖτο ὡς κατ' ἐξοχὴν ἡμέρα τῆς ἐπιστροφῆς τῶν χελιδόνων, τότε ἔβγαναν τὸ Μάρτη καὶ τὸν κρεμοῦσαν στὰ ἵππουρα (δέντρα), τριανταφυλλιές κ.λ., γιὰ νὰ τὸν πάρουν τὰ χελιδόνια, τὰ πουλιά, νὰ φκιάσουν φωλιές. Τότε ἔλεγαν τὰ παιδιὰ (τὸ χελιδόνισμα): «χιλιδόνα, μιλιδόνα, ἄφ'κα στάχου κὶ σταφύλι κὶ πῆγα στοὺ πανηγύρι. Κὶ ὅταν ἤρθα, δὲν τὰ βρῆκα, τσιτσιρβίτσιρ».

Καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν (τῆς 1ης Μαρτίου), ἰδίως τὴν πρωτῆν, ἐπαναλαμβάνονται αἱ κωδωνοκρουσίαι στοὺς δρόμους, στοὺς κήπους, στὶς ράχες γιὰ νὰ φοβηθοῦν τὰ φίδια νὰ φύγουν, ὅπως πιστεύουν.

Ἀρχομένης τῆς ἀνοιξέως, κάθε πρωτὶ βάνουν στὸ στόμα καὶ ἀπὸ μίαν βουκιάν (δαγκουσιά) ψωμί. Θὰ πρωτακούσῃς τὸν κοῦκκο λαλοῦντα καὶ δὲν θὰ σοῦ πᾶν καλὰ οἱ δουλειές σου ὅλη τὴ χρονιά, ἂν τὸν ἀκούσῃς νηστικός¹. Ἄμα τὸν ἀκούσῃς νηστικός, σπάνεις γυαλικά. Ἀπὸ τὸν Εὐαγγελισμό ὡς τὸν Ἀγιάννη ἀκούεται. Μετὰ κλείει τὸ στόμα του.

Τοὺν Ἄϊ Σαράντη φκιάνουν λαγγίτες στὴ γάστρα (ὄχι στὸ τηγάνι) καὶ δίνουν γιὰ συχώργιο στὴ γειτονιά, στοὺς συγγενεῖς. Δίνει ἄλλους καὶ

1. Πρβλ. Λαογραφία ΙΑ', 273.

ζεστό ψωμί. ἄμα θέλη. «Θὰ πῆς μὲ τὸ νοῦ σ' γιὰ τ' μάνα μ', γιὰ συχώριου». Λὲν τότε: «σαράντα φαῖ, σαράντα πιέ, σαράντα δόσι τὴν ψυχὴ». Αὐτὴν τὴν ἡμέρα βάνουν, σπέρνουν τὰ λουλούδια.

Τὰ κορίτσια τὸ πρωτὶ τὸ Μάρτη ρίχνουν ἀλεύρι στὸ πρόσωπο καὶ βγαίνουν ἔξω, προτοῦ χτυπήσῃ ὁ ἥλιος καὶ λὲν 3 φορές: «Σι' ἀσπρίζου, προυμὴ μὴ μαυρίσης» καὶ ἔχουν τὴν ἐντύπωση ὅτι δὲν θὰ μαυρίσουν τὸ καλοκαίρι.

Εἰς Κοζ. «Οὐ Μάρτε μᾶς ἔρρ' ζι τοῦ τουμάρι στ' γριντιά»: τόσο κρύο, ὥστε φοφάει τὸ γομάρι. «Οὐ Μάρτε τ' χαραὴ τοῦ ψουφάει (ἐνν. τὸ γομάρι), τοῦ βράδου τοῦ βρουμάει (ἀπ' τὸν ἥλιο)».

Εἰς Τσακαλ. τὴν 1 Μαρτίου ἀνασηκώνουν τὴν κυψέλη, ρίχνουν λίγο πιπέρι καὶ βάνουν λίγο λάδι. Ἐπάνω βάνουν τὸ Μάρτη καὶ κλωνάρι, μικρὰ ἀνθίσματα, ἀπὸ κρανιὰ γιὰ νὰ προκόψουν (τὰ μελίτσια).

Εἰς Τσακαλ. Μάρτη βάνουν καὶ στὰ ζῶα: στὰ κέρατα τῶν βοδιῶν, τῶν ἀρνιῶν στὸ λαιμό.

Ἑορταὶ τοῦ Πάσχα

Τὸ Σάββατο τοῦ Λαζάρου αἱ γυναῖκες πήγαιναν σιτάρια στὴν ἐκκλησία. Τὰ παιδιὰ καθ' ὀμάδας κατεσκευάζον ἐπὶ ἐνὸς ὑψηλοῦ κοντοῦ ἓνα ὁμοίωμα ἀνθρώπου μὲ παρτάλια ἢ καλὸ ροῦχο. Κρατῶντάς το ὑψηλὰ τὸ περιέφερον ἀπὸ οἰκίας εἰς οἰκίαν καὶ ἐμάζευον μέσα σὲ ἓνα καλάθι αὐγά. Εἰς τὸν αὐλόγυρον ἰστάμενα ἔψαλλον: «Ἐύπνα, Λάζαρε, καὶ μὴν κοιμᾶσαι. Τοῦ Λάζαρου, τοῦ Λάζαρου, τ' αὐγὸ στὸ καλαθάκι. Ἦρθε Λάζαρους, ἦρθαν τὰ Βάϊα, ἦρθε ἡ Κυριακὴ ποὺ τρῶν τὰ ψάρια».

Εἰς Τσακν. τοὺν Ἀἰ Λάζαρου ἔρχουνταν κάτι γυναῖκες ἀπὸ ἄλλα χωριά. Λαζαρίνις λεγόμενες, αἱ ὁποῖαι μάζευαν αὐγά λέγουσαι: «Λαζαρίνα, κουκουτίνα, βάλι αὐγὸ στὴν καλαθίνα κὶ παράδεις μέσ' στοῦ τζιόπι κὶ καρύδια στοῦ καντήλι».

Εἰς Τσακν. τῶν Βαίτων τρῶν ψάρια. Τὰ μαγειρεύουν ἀπὸ βραδύς. Τὴν ἡμέρα τῶν Βαίτων, τὴ Μεγάλῃ Παρασκευῇ καὶ τὸ Πάσχα δὲν μαγειρεύουν.

Τῶν Βαίτων θὰ πάρουν ἀπὸ τοῦ παπᾶ τὸ χέρι ἀντὶ χρημάτων κλάδους βαίτων (φύλλα δάφνης), δι' ὧν στέφει κάθε νοικοκυρὰ τὸ ἐπιστύλιον τῆς οἰκίας, τῶν δωματίων, μέρος ἀποθέτουσα στὸ κουτί, ὅπου τὸ καντήλι πρὸς χρῆσιν γιὰ κάπνισμα στὴ βασκανία. Αἱ ἐπισκέψεις ἀπὸ οἰκίας εἰς οἰκίαν εἶναι συνήθεις. Τὰ παιδιὰ ἔλεγαν τὸ ἀσμάτιον: «Βάϊα, Βάϊα τῶν Βαῖῶ, πότε θὰ ῥθῃ ἡ Πασκαλιὰ μὴ τὰ κόκκινα τ' αὐγά. Πότε θὰ ῥθῃ ἡ Πασκαλιὰ μὴ τὰ κόκκινα τ' αὐγά, μὴ τ' ἀρνούλια στοῦν ταβᾶ». Τὴ Μεγάλῃ Πέμπτῃ βάρουν τὰ κόκκινα αὐγά μὲ μπακάμι (χρῶμα), 100-150 κάθε οἰκογένεια. Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ κοινὰ κόκκινα ἔβαφαν καὶ τὶς λεγόμενες πιοδίκις: μὲ ζωγραφιὰς ἐπάνω, μορφὲς πουλιῶν κ.λ. (στὸ βαμμένο σχέδια μὲ κηρί). Τὸ πρῶτο βαμμένο

αὐγὸ μπαίνει στὴν καντήλα: «τς Παναίης τ' αὐγόν». Αὐτὸ καὶ τὴν πυρροστιά (ἀνάποδα) βγάνουν ὄξω στὴν αὐλή (στοῦ νουβρό) ἐν περιπτώσει δυνατῆς χαλάζης ὡς ἀποτρεπτικὰ τῆς θεομηνίας. Τὴ Μεγάλῃ Παρασκευῇ στὸν ἐπιτάφιο ἐπάνω συνήθη λουλούδια εἶναι οἱ γκουρέτζιδισ, τὰ πρῶτα λουλούδια τῆς ἀνοίξεως (κίτρινα), ποὺ πᾶν καὶ τὰ μαζεύουν τὰ παιδιὰ ἀπὸ τὶς βουνοπλαγιές τὶς ὀπωσδήποτε προσήλιες. Λίγα λουλούδια ἀπὸ τὸν ἐπιτάφιο φυλάσσονται στὴν καντήλα ἐπὶ ἀσθενειῶν. Τὴν ἡμέρα ὅλη (Παρασκευῇ) δὲν βράζουν φαγητό, τρῶν ὅ,τι ἐκ τῆς προηγουμένης καὶ τίποτε ξιάφια. Δὲν σκουπίζουν οὔτε πλέν'. Τὴ Μεγάλῃ Ἑβδομάδα δὲν τρώγουν οἱ περισσότεροι, ἰδίως αἱ γραῖαι, οὔτε λάδι.

Εἰς Τσακν. τὴ Μεγάλῃ Πέμπτῃ φκιάνουν ἀπὸ μία κ'λλούρα μὲ μέλι ἐπάνω ἀλειμμένη. Κάθε νοικοκυρὰ μὲ κόκκινο μαντίλι ριγμένο ἐπάνω στὴν κ'λλούρα τὴν φέρνει στὴν ἐκκλησία, ὅπου, ἀφοῦ τὴν διαβάσῃ ὁ παπᾶς, τὴν μοιράζουν. «Καλοῦμι μ' Πασκαλιὰ ἔτσι μὲ κ'λλούρα» (καὶ εἰς τὸ Ζιουπ. μὲ τὶς λεγόμενες μπουγάτσες). Κ'λλοῦρες πήγαιναν καὶ στὶς 14 Σεπτεμβρίου, «τοῦ Σταυρό», τὶς μέραζαν καὶ αὐτές. Τώρα δὲ φκιάνουν, τὴ Μεγ. Πέμπτῃ φκιάνουν καὶ τώρα ἀραιότερὰ πως.

Καὶ αἱ γυναῖκες τῶν Βαλλαάδων ἔβαφαν αὐγὰ τὴν Μεγ. Πέμπτῃ (εἰς Τσοτ). ἢ πήγαιναν σὲ γειτονικὰ χριστιανῶν σπίτια (εἰς Τσακν.) πρὸς βαφήν.

Εἰς Φραγκ. Μὲ τὸ πρῶτο αὐγὸ ποὺ βάφουν κόκκινο τὴ Μεγ. Πέμπτῃ βάφουν λίγο καὶ τὴ μέση τους γιὰ νὰ μὴ τοὺς πονῆ, γιὰτὶ σὰν γεωργοὶ σκύβουν πάντα στὴ γῆ καὶ τοὺς ξεκλειδώνεται ἡ μέση. Τὸ αὐγὸ αὐτὸ τὸ τρώει ὁ νοικοκύρης μόλις ποῦν τὸ Χριστὸς ἀνέστη. Τὸ δεύτερο: στὸ εἰκόνισμα καὶ σὲ θεομηνίες, χαλάζι κ.λ. Τὸ γάλα ποὺ ἀρμέγουν τὴν ἡμέρα αὐτὴν τὸ βράζουν μὲ ἄχυρο.

Εἰς Ζιουπ. Τὴν Παρασκευῇ πρωτὶ πρωτὶ τὰ παιδιὰ μαζεύουν καὶ φέρνουν ἴτσια, πασχαλοῦδισ καὶ φάσις, ἢ φάσα: λουλούδι κόκκινο καὶ βάϊα: κισσόν: οἱ βάϊς.

Οἱ μεταβαίνοντες εἰς τὴν ἐκκλησίαν διὰ τὸ: Χριστὸς ἀνέστη εἶναι ἐφωδιασμένοι καὶ ἀπὸ ἓνα αὐγὸ κόκκινο. Τσιουγκρίζουν οἱ οἰκεῖοι συναμεταξύ των εὐθὺς μετὰ τὸ Χριστὸς ἀνέστη, καὶ τρώγουν τὰ θραυσθέντα (αὐγὰ). Τυχρὸς ὁ σπάζων τὸ τοῦ ἄλλου. Μερικὲς γυναῖκες μοιράζουν κόκκινα αὐγὰ καὶ γιὰ συχώργιου ἀποθανόντων μελῶν τῆς οἰκογενείας των. Σύνηθες τὸ ρίζιμο ντουφεκιῶν εὐθὺς μετὰ τὸ Χριστὸς ἀνέστη παρὰ τινος ὀπλοφοροῦντος (ἔχοντος ἄδειαν). Τὰ παιδιὰ ἔρριχναν πατοάκες (εἶδος κροτίδων). Τὰ κορίτσια μεταλάβαιναν τὴ νύχτα τὸ Πάσχα συνήθως. Τότε μόνον ἤρχοντο στὴν ἐκκλησία καὶ τὰ ἔβλεπαν, μάννες καὶ ὑποψήφιοι, νεφοδιάλεγαν. Τὴ λαμπάδα ἀπὸ τὸ Χριστὸς ἀνέστη φροντίζουν νὰ τὴν φέρουν στὸ σπίτι ἀναμμένην, τὴν γυροῦν σ' ὅλα τὰ δωμάτια καὶ ἀνάβουν μὲ τὸ φῶς αὐτῆς καὶ τὴν καντήλα.

Τὸ μάζεμα τῶν φύλλων τὸ Πάσχα: Γιὰ νὰ μὴ ἔχουν φύλλους πολλοὺς

στο σπίτι το καλοκαίρι, τους μαζεύουν το Πάσχα. Κινώντας τη νύχτα για το Χριστός ανέστη ή νοικοκυρά παίρνει ένα παρτάλι και το γυρίζει από όλες τις γωνιές του σπιτιού που μπορούν να βγούν φύλλοι. Έτσι «μαζώνει τις φύλλοι να τ'ε πάη στο Χριστός ανέστη». Στο λάκκο ή σε καμμιά κωπριά ή σε όποιο σοκάκι θελήσει, αφήνει το παρτάλι με τους φύλλους. Όταν πρωτοϊδοῦν φύλλο προς την άνοιξη, τον πιάνουν και τον περνούν από βελόνι για να μην έχουν όλην τη χρονιά.

Είς Ζιουπ. οί έχοντες πρόβατα δέν τρών το Πάσχα αὐγά κόκκινα και στα παιδιά τους δέν ἐπιτρέπουν να φᾶν, για να μη βγάλουν βλουγιά τα πρόβατα (ή αστροάκα).

Και τὰς 3 ἡμέρας του Πάσχα χοροὶ ἐστήνοντο εἰς τὰς πλατείας τῶν συνοικιῶν με νταούλια και γαίτες παλαιότερον, ἀλλὰ και τὰ βιελιὰ (παρέα με πνευστά). Εἰς κάθε συνοικίαν ἦσαν στημένες οἱ κ'νιές (κούνιες) μέχρι 3 πεταχτές και ἀπὸ μία τρουῦροστή (τριγυριστή). Μεγαλοπρεπῆ ἦσαν τὰ κνίσματα (ἀντὶ χρημάτων) νεονύμφων ἢ ἀρραβωνιασμένων με ὄλο τὸ σόϊ ἐκατέρωθεν εἰς ὅλες τις τρουῦροστές του χωριού (περὶ τὰς 4-5). Κνίζονταν νεόνυμφοι ἢ μεμνηστευμένοι (ἐναντι, να ζυγιάζουν) και ἐφεξῆς ὄλο τὸ συγγενολόγι κατὰ σειράν τιμῆς και τάξιν μεγάλοι και μικροί. Οἱ κνιές συνίστανται: ἀπὸ δύο κορμούς δένδρων μέχρι 2 μ., τις φοῦρκες ἐμπηγνυομένας εἰς τὸ ἔδαφος και προσθέτως ὑποστηριζομένας ἐκ τῶν πλαγίων με ἄλλους κορμούς, νταϊάκια. Στο ἐπάνω μέρος οἱ φοῦρκες ἀπολήγουν εἰς δύο διχάλια, ὅπου θὰ μπῆ ὁ καβαλλάρης, δοκὴς συνδέουσα τις 2 φοῦρκες. Εἰς τὸ μέσον του καβαλλάρη ἔχει δύο ὀπὰς διὰ τις πεταχτές τις κνιές και 4 διὰ τις τρουῦροστές. Εἰς τὰς ὀπὰς αὐτὰς εἶναι κρεμασμένα με δύο σφῆνες προσηρμοσμένες στον καβαλλάρη τὰ σκουλαρίκια, λεπτότερα δοκάρια. Στο κάτω ἀπὸ τὰ σκουλαρίκια εἶναι προσηρμοσμένο ἓνα κ'τί, με σανίδες, ὑποβασταζόμενον εἰς τὰ σκουλαρίκια εἰς τὰς ὀπὰς των με 2 σφῆνες. Τὸ κουτὶ αἰωρεῖται. Οἱ τρουῦροστές φέρουν 4 σκουλαρίκια καλούμενα τέμπλις (ή -α), στηριγμένες διὰ σφηνῶν στον καβαλλάρη, μισὴ τέμπλα ὑπερθεν του καβαλλάρη και μισὴ κάτωθεν. Ὅριζοντίως στα καταληκτικὰ ἄκρα τῶν σκουλαρικιῶν ἔχει προσαρμοσθῆ ὁ ζυγός, στρόγγυλος συνήθως, ἐκ του ἑνὸς δὲ και του ἄλλου ἄκρου αὐτοῦ κρέμονται 2 σκουλαρίκια ἀπολήγοντα εἰς κ'τιὰ ἄνευ ἐρεισινώτου. Ἡ λειτουργία, τὸ κνίσιμο, διὰ μὲν τις πεταχτές γίνεται, ἀφοῦ πιάσουν ἓνας ἢ δύο ἀπὸ τὰ σκουλαρίκια ὠθοῦν διὰ τῶν χειρῶν ἐμπρὸς ἢ ὀπίσω και τὸ κουτὶ με τὰ σκουλαρίκια κινεῖται λόγω του ὅτι ὁ καβαλλάρης εἶναι κυλινδρικός και μπορεῖ να κλωστῆ μέσα στις διχάλεις ἀπὸ τις φοῦρκες. Εἰς τὴν τρουῦροστήν ἢ κίνησης και ἡ λειτουργία στηρίζεται εἰς τὴν ἰσορροπίαν κατὰ βάρος τῶν κνιζομένων, οἱ ὅποιοι αἰωρούμενοι περιστρέφονται γύρω ἀπὸ τις κούνιες. Τὸ κούνημα στις πεταχτές συνοδεύει ὁ κουνῶν πολλάκις με τὰ κάτωθι ρυθμικά: «Ἄπου καραμούζα», και ὠθεῖ προς τὴν μίαν κατεύθυνσιν, «τοῦ γλυκό», προς τὴν

ἄλλην, «τοῦ ξινό», «τ' ἀνέβασμα», «τοῦ κατέβασμα». «Νά, μία κακιά», καὶ ὠθεῖ δυνατά. «Δυὸ κακιές» κ.λ. «Ἐλα κάτου, μωρ' Μαρία» κ.λ. Καὶ τελιώνει τὸ κούνημα.

Εἰς Βρατ. χορεύουν (καὶ τὶς 3 μέρες τοῦ Πάσχα) μπροστὰ στὴν πρώτη σειρά οἱ ἡλικιωμένες πωρ, στὴ δεύτερη οἱ νεώτερες καὶ στὴν τρίτη τὰ κορίτσια.

Εἰς Τσακλ. τὴν Τρίτη ἡμέρα τοῦ Πάσχα οἱ γυναῖκες ντύνονται μὲ τὰ ντόπια (πετοῦν τὰ εὐρωπαϊκά), καὶ χορεύουν μὲ πλεχτὰ τὰ χέρια ἢ μὲ μὲ τὴν ἄλλη. «προυβουδοῦν ἔτσ' ἔν Πασκαλιά».

Εἰς τὸ Τσακν. καὶ εἰς ἄλλα χωριά οἱ χοροὶ ἐπὶ 3ήμερον μὲ τραγούδια (βλ. κατωτέρω δημ. τραγ.). Εἰς Βλάτσην οἱ χοροὶ μὲ τὰ νταούλια, τὶς γαῖτες καὶ τὰ βιολιά, συνετέλεσαν εἰς τὸ νὰ λησμονηθοῦν τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ τραγούδια τῆς Πασκαλιάς.

25 Μαρτίου

Τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τρωῶν συνήθως ψάρια.

1 Ἀπριλίου

Γελοῦν, προυταποιλιά, λέν ψέματα. "Οποῖος γελαστῆ, θὰ χάνη, ὅπως πιστεύουν, ὅλο τὸ χρόνο. Εἰς Κοζάνην γελοῦν τὴν 1 Μαρτίου.

23 Ἀπριλίου

«Ἀπὸ τὸν Ἀἰ Γιώργη ὡς τοὺν Ἀἰ Δημήτρη στοιχειοῦντι». Μίσθωσις τῶν τζιομπαναραίων κυρίως διὰ τὸ ἐξάμηνον. Διὰ τὸ ἄλλο ἐξάμηνον ἢ μίσθωσις ἀπὸ τὸν Ἅγιον Δημήτριον. Ἔτσι ὑπολογίζονται. Ὁ Ἀ Γιώργης θεωρεῖται προστάτης τῶν ξενιτεμένων, τῶν ποιμένων καὶ τῶν ἐλευθέρων κοριτσιῶν.

Τὸν Ἀἰ Γεώργη παίρνουν τὸν καθρέπτη, τοῦ γυαλί, καὶ γυαλίζουν τὰ ἴπουρα γιὰ νὰ βαστάξουν τὸν καρπό τα. Ἄμα ἓνα δέντρο ρίχνει τὸν καρπὸ του κάθε χρόνο, σκάβουν στὴ ρίζα του καὶ παραχώνουν τρία κ'τάβια καὶ τὴν ἄλλη χρονιά βασιέται ὁ καρπός.

Εἰς Φραγκ. τοῦ Ἁγίου Γεωργίου καθρεφτίζουν τὰ δέντρα γιὰ νὰ μὴ σαπίζουν καὶ πέφτουν οἱ καρποί.

25 Ἀπριλίου

Τοῦ Ἁγίου Μάρκου. Τὴν τοπικὴν ἐορτὴν μὲ τοὺς πανηγυριῶτες Μαοκιῶτες βλ. εἰς τὸ κεφ. Ἐκκλησία.

1 Μαΐου

Τὸ πρῶτ' ἀδειάζουν τ' ἀγγεῖα καὶ φέρουν φρέσικο νερὸ ἀπὸ τῆ βρύση. Τὰ παιδιὰ κόβουν κλάδους ὄξυᾶς καὶ τοὺς φέρουν ἐκεῖ, ὅπου τὰ κορίτσια ἰδίως, ὄξω στοὺς γύρω λόφους ἔχουν στήσει χορούς, πιάνοντας τὸ Μάη. «Ἐπιασι τοῦ Μάη, τοῦ μαϊόζυλου» λέγουν εἰρωνικῶς τὰ παιδιὰ κυρίως. Μὲ τὴν ὄξυά φριάνουν καὶ στεφάνια. Πίνουν κάνα ποτήρι γάλα ἀπὸ τὸν καφετζῆ, ἐὰν ὑπάρχη. Τὸ καθ' αὐτὸ τραγούδι τοῦ Μάη: «Τώρα Μαϊά, τώρα δροσιὰ ...», τὸ λέγουν καὶ τὸ ἐπαναλαμβάνουν καὶ μὲ τὸ στόμα, ἀλλὰ καὶ τὰ ὄργανα, ἐὰν παρευρεθοῦν. «Μ' προυτουμαϊὰ λούζουμάσταν γιὰ τ' Ἀῖ Θανασιοῦ κι' ἔζου-νάμι τ' μέση μὲ λυγαριές, τς στουλνούσαμι· γιὰ νὰ μὴ μᾶς πουνάη ἢ μέση π' θέρ'ζαμι. Πόσα μουρίτικα ἔκαμνιν οὐ κόσμους τότε!».

Εἰς Τσακν. Πρῶτ' πρῶτ' φέρουν νερὸ ἀπὸ τὸ πηγάδι τραγουδῶντας τὸ «Μάη». Στολίζουν μὲ λούδια τὶς πόρτες ἀπὸ τὰ ἴπουρα, σφεντάνια, πρασι-νάδες ὅ,τι νὰ ἴναι.

2 Μαΐου

Ἄρκετοὶ Βλατσιῶται, ἰδίως γυναῖκες, πηγαίνουν εἰς τὴν Σέλιτσαν, εἰς τὸν Ἅγιον Ἀθανάσιον, τὴν μονὴν ποὺ γιορτάζει αὐτὴν τὴν ἡμέρα, συν-ήθως ἀπὸ βραδύς.

3 Μαΐου

Εἰς Κοζ. εἶναι πολλὲς ποὺ «τ' φ'λάγ'ν» αὐτὴν τὴν ἡμέρα. Εἶναι ἡ Ἁγία Μαύρη, Μαυρίτσα τὴν λέν. «Ἄμα σπάης τὸ χέρι μὲ βελόνι, μαζώνει, γίνεται φούλτακας, τρανὸς πόνους». Εἰς Βλάτσην δὲν ζυμώνουν γιὰ νὰ μὴ βγῆ τὸ ψωμὶ μὲ μαυραδάκια.

Τῆς Ἀναλήψεως

Ἄνεβαίνουν οἱ πιὸ πολλοὶ ἀπὸ τὸ χωριὸ ψηλὰ στὸ ἐξωκκλήσι τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονος. Ἐκεῖ γίνεται λειτουργία. Διὰ τὴν ἡμέραν αὐτὴν οἱ ψυχὲς τῶν πεθαμένων βγαίνουν καὶ κυκλοφοροῦν ἔξω ἀπὸ τὸν Ἄδη.

Τὴν Ἀνάληψη δὲν κάμνει νὰ λουστοῦν καὶ λέν «κόρη ἀλούσθηκι κι' ἀνα-λήφθηκι». Δὲν λούζονται ἐπίσης καὶ τὴν Τρίτη καὶ τὴν Παρασκευή: «τό ἔχουν σὶ φόβουν, τὴν Τρίτη γιὰτὶ εἶνι μιὰ ὥρα ἀχαμνή, τὴν Παρασκευή γιὰτὶ σταύ-ρουσαν τοῦ Χριστό. Ἡ λεχῶνα ὡς τὶς 40. Τὰ λούσματα δὲν τὰ ἔρχνάμι ὄξου τότε, τὸ πρῶτ' τὰ ρίχναμι, δὲν τοῦ ἔρχαμι σὶ καλό».

Οἱ Βλάχες δὲν λούζονται μέρα παζαριοῦ, «γιατὶ βουτίζει τὸ κεφάλι, ἔχει

βαγμούρα», ὅπως τὸ παζάρι. Κάθε Πέμπτη γίνεται ἀγορὰ στὸ Βλάτσι καὶ κάθε Δευτέρα. Καὶ τῆ Δευτέρα δὲν λούζονται.

Εἰς Βλάτσην ὅλην τὴν ἐβδομάδα τῆς Τυρινῆς δὲν λούζονται, γιὰτὶ γεμίζει τὸ κεφάλι ἀπὸ πιτυρίδα ἐκείνου πού θὰ λουστῆ. Οἱ Βλάχες τότε «τ'νάζ'ν τοῦ κουζίι 'π' τοῦ τυρί».

Τῆς Πεντηκοστῆς

Τὸ ψυχουσόββατο τῆς Πεντηκοστῆς, τὰ Ρουσάλια, λέγουν τότε, ἐπειδὴ πιστεύουν ὅτι ὅλες οἱ ψυχές γυρνοῦν στὸν Ἄδη, ἀπὸ τοῦ Πάσχα ἐλευθέρως κινούμεναι εἰς τὸν ἐπάνω Κόσμον. Ὅταν στὴν ἐκκλησία γονατίζουν, τὴν ὥρα ἐκείνη περνοῦν οἱ ψυχές, «ἀκούϊτι», λέν, «ἡ βουή πού περνοῦν». «Ὅλα τὰ ψυχουσόββατα νὰ πᾶν, νὰ ῥθοῦν, τοῦ Ρουσαλιῦ τὸ Σάββατο νὰ μὴ μεταγυρίση»¹. Τὴν παραμονὴν ἔχουν ἐτοιμάσει ρουφτένια ψωμιὰ πρὸς διανομὴν στὰ σπίτια καὶ πίττες (γαλατόπ'τις κυρίως), πού τὶς ψήνουν τὴν ἐπομένην ἡμέραν τὸ πρωτὶ. Μὲ τοὺς ταβάδες μὲ τὶς πίττες πηγαίνουν αἱ γυναῖκες στὰ μνήματα στὸν Ἅγιο Ἀθανάσιο, ἐκάστη εἰς τὸ τῶν οἰκείων τῆς. Θρηνοῦν, μοιρολογοῦν. Ἄμα περάση ὁ παπᾶς καὶ κάμη τρισάγιο διαμοιράζεται ἡ πίττα ἀπὸ ἓνα φιλλὶ στὸν παπᾶ, στὶς ἄλλες γυναῖκες, στὰ ὑπάρχοντα παιδιὰ νὰ συχωρέσουν τοὺς πεθαμένους.

Τὴν Πεντηκοστή «τς γονατιστῆς», ἀκούν τ' βουή 'π' τς πιθαμένοι. Ὅλες τὶς ἄλλες μέρες οἱ πεθαμένοι εἶναι ὅζω ἐλεύθεροι, τς Πεντηκοστῆς μαζώνουντι». Ὅταν γονατίζουν, παίρνουν φύλλα «καρυᾶς κὶ μιλισουβότανου» καὶ τὰ βάνουν καταῆ στὴν ἐκκλησία ἐκεῖ πού γονατίζουν. Ἐκεῖνο τὸ φύλλο γυρνῶντας στὸ σπίτι τὸ βάνουν μέσα «στὸ σιαντούκι νὰ φ'λάγη τὰ ροῦχα ἀπὸ μόλτσα».

24 Ἰουνίου. Οὐ Ἀγιάντις. Τὰ κλήδονα

Ἀπὸ βραδύς ἔνωρις τὰ κορίτσια φκιάνουν ἀπὸ μίαν ἀνθοδέσμη ἀπὸ λουλούδια διάφορα, ἐν οἷς καὶ ἀπὸ ἓνα εἰδικὸ ἀγριολούλουδο ἄσπρο μὲ φύλλα σὰν τοῦ κυπαρισσιῦ καὶ μακρὸ κοτσιάνι —εἶναι ἄφθονο στὶς πλαγιές—. Αὐτὸ λέγεται Ἀγιάντις ἢ ἀρμένι. Τὴν ἀνθοδέσμη βάνει κάθε κορίτσι σὲ ἓνα δοχεῖο: γκιουμούλλι, λαϊνάκι ἢ μαστροπᾶν μὲ λίγο νερὸ καὶ στὸ ἀνοιχτότερο μέρος κάθε συνοικίας μαζεύονται ὅλα —οἱ ἀνθοδέσμες καταῆ—. Γκαλιάτα λέγεται εἰς Πιπιλίσταν ἡ ἀνθοδέσμη αὐτή. Γύρω θὰ στήσουν τὸ χορὸ τὰ κορίτσια (μὲ τὰ ντόπια) ντυμένα ὅλα. Τὸ πρῶτο τραγούδι καὶ τὸ καθ' αὐτὸ τοῦ Ἀγιάννη: «Ἄγιου Γιάννη μου, σταυρουβότανι, ποιός σὶ φύτψι...»,

1. Διὰ τὰ ρουσάλια βλ. Λαογραφία Γ', 701, Δ', 324, 748, ΣΤ', 465.

χορεύεται εἰς μορφήν συρτοῦ μεῖ ἰδιάζοντά πως τσακίσματα μπρὸς πίσω. Σχεδὸν τὸ ἴδιο καὶ τὰ ἄλλα, τὰ ὁποῖα εἶναι περισσότερον ἐρωτικὰ ἢ παραλογές. Νυχτώνοντας θὰ πάρη τὸ καθένα κορίτσι τὸν Ἅγιάννη του καὶ θὰ κινήσουν διὰ τὰ πηγάδια (τις βρύσες), τὰ ἐντὸς τοῦ συνοικισμοῦ. Πᾶν νὰ βρέξουν τὰ κλήδουνα. Συνοδεύονται ἀπὸ γυναῖκες μεσόκιρες καὶ κανένα ἄνδρα καὶ ἔχουν κατεύθυνσιν δεξιὰ πάντα στὸ δρόμο (ὄχι ἀριστερὰ πηγαίνοντας). Τραγουδοῦν. Μόλις πλησιάσουν στὸ πηγάδι ἀρχίζουν: «Βρυσούλλα πιτροκάγκιλη, δός μας νιρὸ νὰ βρέξουμε τὰ κλήδουνα τώρα τ' Ἅγιαννιοῦ». Θὰ χορέψουν καὶ κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν ἀπὸ τὰ πηγάδια στὴν ἴδια θέσση περίπου μέχρι τις 11 μ.μ. Τὸν Ἅγιάννη του κάθε κορίτσι θὰ τὸν φέρη σπίτι του καὶ θὰ τὸν ἀφήσῃ ὅλην τὴν νύχτα ἔξω κάτω ἀπὸ δένδρο ἢ τριανταφυλλιά.

Ὅταν τὰ κορίτσια πιάσουν τὸ χορὸ, τὸ ἀπόγευμα, τὰ παιδιὰ, ἡλικίας μέχρι καὶ 14 χρόνων μεταμφιεσμένα, γίνονται ταταβρακαῖ. Οὗ ταταβράκας, ὡσὰν πρόχειρο καρναβάλι, φοράει τὸ σάβρακό του μόνον καὶ τὸ ὑποκάμισό του καὶ εἶναι βαμμένος στὸ πρόσωπο καὶ στὰ χέρια με καπνιὰ ἀπὸ τὸ τζάκι φούρνου. Οἱ ταταβράκηδες με δεκανίκια ὄλοι στὰ χέρια παρέες παρέες γυρίζουν στοὺς δρόμους χοροπηδῶντας, παρακολουθοῦν τὴν πομπὴ τοῦ Ἅγιάννη ἀπὸ τὰ κορίτσια ἢ κairoφυλακτοῦν, ὅταν ὁ κόσμος λείπη ἀπὸ τὰ σπίτια τους στὴν πομπὴ νὰ πατήσουν τὰ ἵππουρα: βυσσιγιές, κερασιές.

Τὴν ἄλλην ἡμέρα, στὶς 24, στὴ γιορτὴ δηλ. τοῦ σταυρουβότανου, ἅμα σκάση ἢ χαράη, τὰ κορίτσια κάθε μαχαλᾶ βγαίνουν στοὺς γύρω λοφίσκους τοῦ χωριοῦ. Βρέχουν τὰ κλήδουνα στὸ πηγάδι ποὺ βρίσκεται πιὸ κοντὰ καὶ ξαναπιάνουν τὸ χορὸ, ἀφοῦ στὴ μέση βάλουν τὰ κλήδουνα. Ὑστερα ἀπὸ χορὸ συνεχῆ 2-3 ὥρῶν με τραγούδια τ' Ἅγιαννιοῦ κ.λ., γυρνοῦν στὰ σπίτια των καὶ κρεμοῦν τὴν ἀνθοδέσμη τ' Ἅγιαννιοῦ εἰς ἓνα προσήλιο μέρος.

Ὁ Ἅγιάννης στεγνὸς χρησιμεύει γιὰ θυμιάτισμα ὡς ἀποτρεπτικὸ τῆς βασκανίας. Γιὰ γειὰ οἱ γυναῖκες τὴν ἡμέρα αὐτὴν κόβουν τὸ δυόσμο ἀπὸ τοὺς μπαχτσέδες των καὶ τὰ φύλλα του, ἀφοῦ τὰ ξηράνουν, τὰ χρησιμοποιοῦν γιὰ φαγητὸ τὸ χειμῶνα. Γιὰ τὸν ἴδιο λόγον κόβουν καὶ τὴ γλυκομύριστη τσιουμπρίτσα ἀπὸ τοὺς γύρω λόφους καὶ μαζεύουν τὰ καθαρὰ χαμόμηλα ἀπὸ τοὺς μπαχτσέδες ἢ τοὺς λόφους γιὰ τὸ χαμομήλι¹.

Εἰς Ζιουπ. βγάνουν τὰ ροῦχα, τὰ προικιὰ τῶν κοριτσιῶν στὸν ἥλιο καὶ τὰ καθαρίζουν «για νὰ μὴ τὰ τρώη ἢ μόλτσα».

Εἰς Τσακν. Ὅταν μαζεῦαν τὰ γιαννάκια νύχτα, «ἔρουμάσταν κὶ χόρη-ἀμι σν ἰκκλησία». Αἱ γυναῖκες τῶν Βαλλαάδων ἔβγαιναν μόνον τὸν Ἅγιώρη καὶ τὴν πρωτομαγιά, ἐπότε ἐχόρευαν καὶ αὐτὲς χωριστὰ ὁμῶς. «Δὲ ζύγωνεν ἐκεῖ νὲ Τοῦρκος, νὲ Ρωμνιός. Τὸν Ἅγιάννη καὶ τὴν πρωτομαξιά μα-

1. Γιὰ τὸν Ἅγιάννη Βλάτσης βλ. καὶ ἄρθρον μου εἰς Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον (Σφενδόνη) 1930, 151-156.

ζεύουν και δγυόσμουν πού τόν ἔχουν και για πρήσματα, κοκκιναδάκι κ.λ. (βλ. κατωτέρω αναλυτικά εἰς τὰ δέντρα, ἄνθη. Τσακν.).

Εἰς Φραγκ. τ' Ἀγιαννιοῦ νύχτα ἀκόμη ἕνα πρωτότοκο κορίτσι, πού ζοῦν οἱ γονεῖς του, θά πάη νά φέρη ἀπό τῆ βρύτη ἀμίλητο νερό μέσα σέ ἕνα μπακίρι, κακκάβι, και τὸ βάνει μέσα στὰ χόρτα κάτω ἀπὸ τὰ ἄστρα. "Ὅλα τὰ ὑποψήφια κορίτσια θά βάλουν μέσα ἀπὸ ἕνα σημάδι: δαχτυλίδι, σκουλαρίκι. Σκεπάζει (τὸ ἴδιο τὸ κορίτσι) τὸ μπακίρι μὲ ἕνα πανὶ ὀλόγυρα, τὸ δένει, κλειδώνει τὰ κλήδωνα μὲ δυὸ κλειδαριές. Τὸ πρωτ. μόλις βγῆ ὁ ἥλιος, πάλι τὸ ἴδιο κορίτσι ξεκλειδώνει και παίρνει ἀπὸ ἕνα σημάδι. "Ὅποις βγῆ πρωτο, ἐκείνη θά παντρευτῆ πρώτη. Τὰ λουλούδια τ' Ἀγιαννιοῦ τὰ βράζουν και μὲ ἐκεῖνο τὸ νερό λούζονται για νά μεγαλώσουν τὰ μαλλιά των.

20 Ἰουλίου

"Ὅλο τὸ χωριὸ θά ἐκκλησιασθῆ στὸ ἐκκλησάκι τοῦ Ἀἱ Λιᾶ. Θά ἀκολουθήση χορός. Ἀπὸ ἕνα ποτήρι γάλα ἔπινε κανεῖς, ἐὰν ἀνέβαινε καφετζῆς.

26 Ἰουλίου

Ἀἱ Παρασκευή. Γιώρταζε τὸ μοναστήρι Ἀγίας Παρασκευῆς Δομαβιστίου. Συμμετεῖχον και ἀπὸ βραδύς (25) και πολλοί, ἰδίως γυναῖκες, ἀπὸ τὸ Βλάτσι εἰς τὴν πανηγυριν, ὅπως και ἀπὸ τὰ γύρω χωριά. Μικροπωληταὶ πάσης φύσεως ἄπλωναν τὰ πράγματά των στὶς αὐλές τοῦ μοναστηριοῦ και ὅλοι ἀγόραζαν ἀπὸ κάτι. Χοροὶ ἐγίνοντο και τὸ βράδυ και μετὰ τὴν πρωτὴν λειτουργίαν. Οἱ πανηγυριῶτες ἀπὸ ἐδῶ τραβοῦσαν διὰ τὸν Ἅγιον Παντελεήμονα στὸ Μουρίκι ἐπάνω, ὅπου ὑπῆρχον νουντάδες διὰ διανυκτέρευσιν.

27 Ἰουλίου

Ἀἱ Παντελέμωνας. Ἀπὸ ὅλα τὰ περίχωρα θά ἀνεβῆ κόσμος. Θαυματουργὸ τὸ ἅγιασμα. Ἐξω ἀπὸ τὴν ἐκκλησία ἐκθέματα τῶν μικροπωλητῶν ἀπλωμένα. Θεαματικὴ ἢ ἀνάβασις τῶν καβαλλάρηδων τὴν πρωτὴν και περισσότερον ἐπιδεικτικὴ και θερυβώδης ἢ κατὰβασις τὴν μεσημβρίαν μετὰ τοὺς χοροὺς πού ἐστήνοντο εἰς τὸ ἴσιωμα, «στ' Ρούση τ' ἀλώνι». Τὸ ἀπόγευμα χοροὶ εἰς τὰ Λιβάδια. Ὁ τρανὸς ὁ χορὸς ἦτο ἀποκλειστικῶς τῶν Βλάχων και τὰ τραγούδια ἐπίσης ἰδικά των. Ἀδιανόητος ἢ συμμετοχὴ Γκραϊκοῦ εἰς τὸν χορὸν αὐτόν. Μόνον οἱ Βλάχοι ἐχόρευον (μέχρι τῆς ἀκμῆς των 1920-1930. Ἐσχάτως ἢ γραφικότης ἐξέλιπε. Μπαίνουν Βλάχοι, χωρὶς τσιπούνια, και Γκραϊκοὶ και ξένοι). Ἐμπαιναν ὅλοι, ἄνδρες, γυναῖκες κατὰ τάξιν. Κορυφαῖος ἦτο ὁ μάλλον λεβέντης και ἰδίως ὁ κάτοχος τῶν τραγουδιῶν και ἰλα-

νός τραγουδιστής. Ἐκολούθουν οἱ τσελνικάδες κατὰ ἡλικίαν, τιμὴν, σεβασμόν. Ἐκ τῶν ἱκανωτέρων τραγουδιστῶν 2-3 κατεῖχον τὴν κατάληξιν τῆς ἀνδρικήσ σειρᾶς. Κορυφαία ἐν συνεχείᾳ πρώτη τῶν γυναικῶν ἦτο μία τῶν ἱκανωτέρων εἰς τὸ τραγούδι. Κατόπιν ἤρχοντο αἱ γυναῖκες εἰς τάξιν· μέτρον εἶχε κάθε μία τὸν χρόνον παντρεῖᾶς της, προηγεῖτο ἢ ὑπανδρευθεῖσα ἐνωρίτερον. Ὁ χορὸς κατὰ βηματισμόν: ἀπλοῦς μὲ τὸ ἀριστερὸ πόδι προηγούμενον δύο βήματα ἐμπρὸς καὶ δύο ὀπίσω. Λέγει ὁ κορυφαῖος τὸ ἡμιστίχιον μὲ τοὺς ἐν συνεχείᾳ του, τὸ ἴδιον ἐπναλαμβάνει ἢ κορυφαία τῶν γυναικῶν μὲ τὰς ἐν συνεχείᾳ γυναῖκας. Τῶν ἀνδρῶν αἱ φωναὶ εἶναι κάπως ἄγριαι, τῶν γυναικῶν ἔχουν ἀρμονίαν καὶ γλυκύτητα. Περίπου 400 χορευταὶ μὲ τὰ γιορτινὰ τους ντυμένοι στὰ Λιβᾶδια θὰ βγοῦν προφανῶς... δι' ἐπίδειξιν. Ὁ χορὸς των εἶναι σοβαρὸς, βαρῦς, ἐπιβλητικὸς, πιστὸν ἀπεικόνισμα τῆς ὑψηλῆς καὶ μεγαλοπρεποῦς φύσεως.

Ὀλίγον πρὶν τελειώσῃ (ὁ χορὸς) καὶ μετ' αὐτὸν ὀμάδες νεωτέρων ἔπαιζαν: ἄλλοι τὸ βαλμᾶ, ἄλλοι ἔρριχναν πέτρα, ἄλλοι πηδοῦσαν στίς τρεῖς τὸν ἀστιομᾶ, ἄλλοι ἔπαιζαν τὴν ψηλὴν καμηλίτσα. Οἱ χοροὶ ἐξακολουθοῦν καὶ τὸ βράδυ μέσα στὸ χωριό, στὴν πλατεῖα, μὲ τὶς ἐγχώριες μουσικῆς.

Αὐγουστος

Λέγουν: «Πρωταυγουστία, πρώτη ἀρρυστεία». Δὲν κάμνει νὰ ἀρρωστήσῃ τὴν πρώτην Αὐγούστου. Τὶς πρώτες μέρες εἶναι τὰ μουρουμήνια. Τηροῦν, τί κιορὸν θὰ κάμη κάθε μέρα καὶ λέν ἔτσι θὰ εἶναι καὶ τὸν κάθε μῆνα ἀπὸ τὸν Αὐγουστο καὶ πέρα. Αἱ γυναῖκες δὲν λούζονται τὰ μουρουμήνια, τὸν Αὐγουστο 12 μέρες. Γιατὶ ἀνακατώνεται ὁ καιρὸς καὶ ἀνακατώνεται καὶ τὸ κεφάλι. Ἄμα λουστοῦν αὐτὲς τὶς μέρες βάνουν ἕνα καρφὶ στὸ νερό, ἕνα σίδηρο γιὰ νὰ βαστάξῃ γερὸ τὸ κεφάλι σὰ σίδηρο, νὰ μὴ ἀνακατωθῇ. Νύχτα δὲν κάμνει νὰ βγῆς λουσμένη, νὰ περάσῃς ἀπ' τὶς ἀστρέχισ. Αἱ γυναῖκες δὲν λούζονται ἀκόμη τὶς 12 μέρες τῶν Χριστουγέννων ὥσπου νὰ βαφτιστοῦν τὰ νερά τὰ Φῶτα. Καὶ οἱ λεχῶνες ὡς τὶς 40 δὲν λούζονται, δὲν κάμνει. Οἱ Βλάχες ἐκεῖνα τὰ χρόνια, ἅμα πέθνησκε κανεὶς οἰκεῖος ὡς τὸ χρόνο δὲ λούζονταν στὸ κεφάλι, τοῦ ἔχαν σὲ ἀμαρτία.

6 Αὐγούστου

Τῆς Μεταμορφώσεως. Πολλοί, ἰδίως γυναῖκες καὶ παιδιὰ, πηγαίνουν στὴν Ἀἰ Σωτήρα, στὸ Ντριάνοβο. Μαζεύονται τὰ περίχωρα. Γίνεται πανηγύρι καλὸ. Ἡ μετάβασις ἀπὸ βραδύς. Ὑπνος εἰς τὰ εἰδικὰ νουντάδια. Αἱ μεταβάσεις εἰς τὰ μοναστήρια συνωδεύοντο ἐνίοτε καὶ ἀπὸ ἐπιδείξεις διάφορες καὶ τσακώματα.

14 Αὐγούστου

Ἐπολ'νοῦν τὰ ζῶα, γελάδια ἄλογα στὰ Λιβάδια. κατ' ἐπιτόπιον ἔθος, ἀπαγορευομένης τῆς νομῆς ἐνωρίτερον μετὰ τὸ κόσισμα τοῦ χορτοῦ.

15 Αὐγούστου

Πανηγυρίζει τὸ χωριὸ ἐπὶ διήμερον, 15 καὶ 16. Οἱ κτηνοτρόφοι ἔχουν τελειώσει τὶς δουλειές τους καὶ ὀλιγώτεροι ἤμποροῦν νὰ ὑπηρετοῦν στὰ κοπάδια (μέχρι Πρεσπῶν καὶ Γράμμου). Θεωρεῖται καθ' αὐτὸ κτηνοτρόφων τὸ πανηγύρι τοῦ Δεκαπενταύγουστου, ἐνῶ ὁ Ἅϊ Πανταλέμονος τῶν Γκραίκων μᾶλλον. Εἰς τὸν ἐκκλησιασμόν τῆς πρώτης ἡμέρας ὄλο τὸ χωριό. Τὸ ἀπόγευμα στὰ Λιβάδια οἱ χοροὶ καὶ ὁ τρανὸς ὁ χορὸς τῶν Βλάχων χωριστὰ μὲ τὰ τραγούδια μόνον ὡς καὶ τὸν Ἅγιον Παντελεήμονα. Τῆς ἐπομένης ἐκκλησιασμός μὲ ὄλο ἐπίσης τὸ χωριό· ἔρχεται ὁ Δεσπότης Σισανίου ἀπὸ τῆ Σιάτιστα καὶ ἱεουργεῖ καὶ εἰς τὰ μνήματα μετὰ τὴν ἐκκλησίαν γονατίζει καλούμενος παρ' ἐκάστου (γυναικῶν κυρίως). Στήνεται μετὰ τὴν ἐκκλησίαν γιὰ καμμιά ὥρα καὶ περισσότερο «οὐ τρανὸς οὐ χορὸς» στὰ Λιβάδια. Μὲ μουσικὲς παρέες παρέες γυρίζουν στὰ σπίτια καὶ γλεντοῦν. Τὸ ἀπόγευμα ἀργὰ ἐπαναλαμβάνεται ὁ χορὸς ὁ τρανὸς καὶ οἱ χοροὶ μὲ τὶς μουσικὲς συνεχιζόμενοι εἰς τὴν ἀγοράν. Παιδιά εἰς τὰ Λιβάδια ὡς καὶ τὸν Ἅγιον Παντελεήμονα. Οἱ Βλάχοι ἀπὸ τῆς ἡμέρας αὐτῆς ἀρχίζουν νὰ ἀγγέλλουν ἀρραβῶνας καὶ νὰ τελοῦν γάμους κατὰ τὰς ἐφεξῆς Κυριακάς.

23 Αὐγούστου

Ἐννεαήμερα τῆς Παναγίας. Εἰς Κοζ. τοῦ Νιάημιου (καὶ οὐ Νιάημιους) πανηγυρίς.

29 Αὐγούστου

Ἀποκεφάλισις τοῦ Ἰωάννου. Κρατοῦν νηστεία, οὔτε λάδι δὲν τρῶν.

Εἰς Κοζ. τὸ ἀγιασμένο νερό. Τὴν 29ην Αὐγούστου, ἑορτὴν τῆς ἀποκεφαλίσσεως Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου γίνεται τὸ ἐξῆς: Ἐξω στὸ ἰάροπηκα τοῦ Ἁγίου Νικολάου εἶναι τὸ παρακλήσι τοῦ Προδρόμου. Τὴν παραμονήν, στίς 28, μετὰ τὸν ἑσπερινὸ ἀπὸ ὅλα τὰ σπίτια τῆς πόλεως πήγαιναν —καὶ τώρα πηγαίνουν λίγα— τὰ λαίγια γεμᾶτα νερὸ βάνοντας ἢ κάθε μία στὰ χερούλια, στὸ λαϊμὸ καὶ ἀπὸ ἓνα σημάδι (κουρέλι, μαντήλι κ.λ.), νὰ γνωρίζουν τὸ δικό τους. Τὸ πρωτὶ μετὰ τῆς λειτουργίας πίνουσι ἢ κάθε μία τὸ δικό της καὶ πίνουν νερὸ ἀπὸ τὸν Πρόδρομο ὅλη ἢ οἰκογένεια. «Γιατὶ τ' Προδρόμ, χίρσιν

ή θέρμη. "Αντα πῆριν ή κόρη τς 'Ηρωδιάδας π' του π'νάκι του κιφάλι τ' Προυδρόμ, χίρσι νά τρέμη κι' άπού τότε είνι ή θέρμη». Για όλο τὸ χρόνο κρατοῦν άγιασμένο νερό. Κι άπ' τὰ Φῶτα πού γίνεται «ού μιγάλους άγιασμός».

8 Σεπτεμβρίου

Γενέθλια τῆς Παναγίας. «Μ'κρή Παναΐα». Πολλοί και ιδίως πολλαί και άπό βραδύς στην «Παναΐα π' του Σιάνι». Μεγάλο πανηγύρι, όπου μαζεύονται όλα τὰ περίχωρα.

26 Ὀκτωβρίου. Τοῦ Ἁγίου Δημητρίου

«Τοῦν Ἁϊ Δημήτρη στοιχειοῦντι», συνάπτουν, όπως είπομεν και άνωτέρω, συμφωνίας έργασίας οί τζιουμπαναραῖοι με τούς τσελνικάδες ή οί χουσμικιάρδισ με τ' άφεντικά, παπτοῆδες κ.λ., δι' ισχύν εξαμήνου, ως τὸν Ἁγιον Γεώργιον.

1 Νοεμβρίου

Ἄρκετοί και ιδίως άρκεταί πήγαιναν στην Ἁϊ Νάργυαρη, θαματοργό μοναστήρι πέρα άπό τὴν Κλεισούρα, υπό τὸ Βίτσι, στὸ εκεί πανηγύρι.

11 Νοεμβρίου

Τοῦ Ἁγίου Μηνᾶ. «Δέν άνοίγ'ν ψαλίδι». Ἄπό βραδύς, άφ' ὅτου «βαραίνει ὁ σήμαντρος πιάνιτι για νά έχ'ν οὔ ούχτροί μας τὰ στόματα κλειστά».

Εἰς Γκόμπλ. «Τοῦν Ἁϊ Μηνᾶ δένουμε τὸ ψαλίδι με μαύρη κλωστή και τὸ βάνουμε στὸ μάνταλο, στην πόρτα, στη μισιά. Νά μη κυνηγάη ὁ λύκος τὰ πρόβατα, ζῶα τὸν δένουν τὸ στόμα. Και ρίχνουμε ἕνα πέταλλο στὸν πυρομάχο νά κρούη ὁ λύκος τὰ δόντια του άπό τὸ σίδηρο, νά μη κρούη άπό τὰ ζῶα. Και δέν άνοίγει ή κάθε μνιά ψαλίδι».

21 Νοεμβρίου

Εἰσόδια τῆς Θεοτόκου. Πουλσπουοίτσα (Παναΐα).

30 Νοεμβρίου. Τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου

Και ὁ μῆνας Ἀντριᾶς. Ἄπό ἔδῳ και πέρα «άντρώνει τὸ κρούου».

Εἰς Τσακν. Τὸν Ἀντρᾶ βράζουν σιτάρι και πρὶν φᾶν, βάνουν στὸ στόμα

τους βρασμένο, ρίχνουν λίγο στά κεραμίδια καὶ λέν: «'Αντρᾶς ἀντρώνει τὰ στιάργια, ἀντρώνει καὶ τὰ παλληκάρια. Κι τὸν 'Αντρᾶ φκιάνουν λαγγίτες στὴν πλάκα». «Τς ἰννιὰ πτοὺν 'Αντρᾶ γυρνάει οὐ ἥλιους κατ' τὸν 'Αγναντέου», ἀγναντεύει ὁ ἥλιος κατὰ τὸ καλοκαίρι. «Τὸν 'Αντριᾶ, βράζουν καλαμπούκι καὶ τὸ μοιράζουν. Πῶς ἀντρειώνιτι τοῦ κρύου, θ' ἀντρουθῆ καὶ τοῦ χουράφι», ἔτσι πιστεύουν.

4, 5, 6 Δεκεμβρίου

Τῆς 'Αγίας Βαρβάρας (4 Δεκ.). Φκιάνουν λαγγίτες στὴ γάστρα (ὄχι στὸ τηγάνι). Εἶναι ἀνάστες, τὶς βρέχουν μὲ καρύδια (κάχτες) καὶ ζεστὸ νερό, μπουχνίζου καὶ ὕστερα τὶς τρῶν.

Διὰ τὸ πολὺ κρύο λέγουν: «Βαρβάρα βαρβαρώνει, Σάββα σαβατώνει, 'Αἰ Ν'κόλας παραχώνει».

Εἰς Τσακν., 4 Νοεμ., τς 'Αἰ Βαρβάρης φκιάνουν λαγγίτες, «λαγγίτις σμ' πλάκα». Εἶναι χωρὶς λάδι, χωρὶς τίποτα. Μόνον μέλι, ζάχαρη καὶ σκόρδο. Τὶς βουτοῦν μέσα καὶ τὶς καῖν στὴν πλάκα. Τὶς βρέχουν ἔπειτα (καὶ μὲ βούτυρο, ὅταν τρῶν).

12 Δεκεμβρίου

Τοῦ 'Αγίου Σπυρίδωνος ποὺ μεγαλώνει ἡ μέρα ἓνα σπυρί.

Εἰς Ζιουπ. δέν τρῶν κάστανα αὐτὴν τὴν ἡμέρα, γιατί, ἅμα φᾶν, βγάν' σπυριά.

15 Δεκεμβρίου

Τοῦ 'Αγίου 'Ελευθερίου ποὺ βοηθάει τὶς λεγῶνες καὶ ἐλευθερώνονται εὐκολα¹.

Τὸ καλοκαίρι ἐπὶ ἀνομβρίας τὰ παιδιὰ φκιάν' πιρπιρούνα κ.λ.:

*Πιρπιρούνα πιρπατεῖ
καὶ τὸν Θεὸ παρακαλεῖ, (ἦ κι' ὡς τοὺν...)
βρέξι, βρέξι, μνιὰ βρουχή,
μνιὰ βρουχή καλὴ καλή,
στά στάρια, στά κοιθάρια
στοῦ γιουρογούλη τὰ καλαμπούκια².*

1. Πρβλ. καὶ Λαογραφία ΣΤ', 342, ὡς προστάτης (ὁ 'Ελευθέριος) καὶ βοηθὸς τῶν κρουσῶν.

2. Παράλλ. βλ. Eckert, *Lieder...*, 35-36.

2. Τὰ κατὰ τὴν γέννησιν, τὸν γάμον, τὸν θάνατον

α'. Γέννησις

Γενικὰ προγνωστικὰ κ.λ.: Αὐτὲς ποὺ δὲν κάμνουν, δὲν ἀπουχτοῦν, φκιά-
νουν ἰλιάτσια (θεραπευτικὰ) χίλια δυό: Ρίχνουν γκαβανοῦζες στοῦ νουφαλό.
Τὶς βάνουν ἔμπλαστροι μὲ μαστίχα καὶ θυμιάμα στὴ μέση· ὁ ἔμπλαστρος
τραβάει. Μαζεύουν λουλούδια, χαμόμηλα, ἔτσι ἀρμένια, τὰ βράζουν καὶ τὰ
βάζουν σ' ἓνα ἀγγεῖο καὶ ἐπάνω στὸν ἄβουρο τὸ ζεστὸ κάθεται ἡ γυναῖκα,
στὰ λούδια λέν. Στούς ἀγίους δωρίζουν διάφορα, ὅ,τι θέλουν: ὑποκάμισα,
κάλτσες· ἀνοίγουν ἐκκλησιές. Τὶς τρίβουν οἱ μαμμές: τὶς μαζώνουν τὴν κοι-
λιά ἐπάνω καὶ τὶς ζώνουν μὲ ζουνάρια σφίγγοντας τὴ μέση ν' πέση ἡ κοιλιὰ
των κάτω.

Ἡ μὴ γεννώσα πηγαίνει στὴ φτερωτὴ ἀπὸ τὸ μῦλο· τὴν καταβρέχει τὸ
νερό· ἔρχεται γύρω γύρω. Δὲν πιάνει καμμία, ἀκουμπάει ἄλλην γεννώσαν
στὸν ὦμο κ.λ. Τὶς στεῖρες οὔτε στὶς λειτουργιές δὲν τὶς ἔβαναν (νὰ ζυμώ-
σουν). Τὸν Ἀἰ Θόδωρο ὅσες δὲν κάμν', ἅμα βάλουν σιτάρι καὶ ἰδοῦν φουστα-
νάκια μικρά, μικριάτικα γενικῶς πράγματα, ὡς τὸ χρόνο θὰ ἀποχτήσουν.

Ἡ πρὸς γέννησιν (ἢ ἄλλος κανεῖς ἐκ τῶν στενωῶν συγγενῶν) ἅμα ἰδῆ
στὸν ὕπνο της: ὅτι θὰ κάμη παιδί, θὰ βγῆ, πιστεύουν, τὸ ἐναντίον, κορίτσι,
ἅμα ἰδῆ κορίτσι, θὰ κάμη παιδί. Ἄμα ἰδῆ ὅτι φοράει φουστάνι ντόπιο, θὰ
κάμη κορίτσι. ἅμα ἰδῆ ὅτι φοράει σταυρὸν ἢ κανένα διαμαντικὸ ἐπάνω της,
τότε εἶναι τυχηρὰ αὐτά, θὰ κάμη παιδί¹.

Τὴν ἔρχεται ἄχαρα, βάρος, ἐμετό, ἀρχίζουν οἱ εἰρωνεῖες: «σέφ'κι τοῦ

1. Πιδι-κουρίτσι. «Τόσα πιδιά κὶ τόσα κουρίτσια». Πιδι κυρίως τὸ ἀγόρι. Παιδίον: «ἓνα παιδίον» (ἐνδιαφέρων τύπος ὑποκορ.). Πιδιά τι: ἐπὶ ἐπιφων., σεῖς παιδιὰ. Μεγ. παι-
δαρους, ὑποκ. -ούλλι, -άκι καὶ πιδαρέλλι, -ια. Εἰς Κριμ. πιδόπ'κου. Πιδιακίσιους· πιδι-
κουμῶ, -όμπσα (+ Κοζ.): παιδοκομῶ, τρέφω, μεγαλώνω παιδιὰ. «Πιδιά κὶ πιδιμάρις»: ὄλο φροντίδες. «Πιδιά κὶ πιδιμός»: βάσανα. Πιδουκλάρις, ἓνας -ς: ζιζάνιο (παιδί) βλ. καὶ
μβιδουκλάδι. Σιπαιδίασιν αὐτή: ἔπυσε νὰ κάμη παιδιὰ (ἄλλα), ἐτελείωσε τὰς ὑποχρεώ-
σεις, «τὰ τράνιψι» πλέον. Πιδουκόπι: ἡ ἀμοιβὴ ἱατροῦ διὰ τὸν κόπον του. Τὰ παιδιὰ λέ-
γονται καὶ τσιουτζιουκλάρια (λ. τουρκ.): ἀστεῖά πως καὶ σπανίως τοῦ -κλάρι καὶ τσιουτζιούκ.
Εἰρων. πως: τοῦ δίβι μας: τὸ παλληκάρι τὸ ἄξιο. Τὸ τελευταῖο παιδί: σουγκάρι, ἐνίοτε καὶ που-
σώρι, τού. Πίτσι, τού: παλιόπαιδο. Καὶ πίτσικου καὶ πιτσικαρέλλι (+ Κοζ.). Τοῦ κουρίτσι
(ἀρχ. κόρη), «κουρτσούλλι, κουρτσάκι μ'». Λέγεται καὶ κουράσιου καὶ -σιά. Εἰς τὸ δημοτ.
«Ἰδῶ ἔχουν κόρη γιὰ παντρεία». Κουρτσουμάννα: ἅμα μεγαλώση, δὲν παντρευτῆ. Κουρ-
τσουκόπανους: ἐπὶ νέου ἀρεσκομένου νὰ παίζη καὶ νὰ ἀνακατεύεται μὲ τὰ κορίτσια (ἀνε-
πίτρεπτόν ποτε). Τὸ κορίτσι σπανίως καὶ κουπέλλα (ἰταλ.), «Μωρὴ καλὴ κοπέλλα, τὴ
ρόχα σ' πάρει κὶ ἔλα...». Ἀστεῖά πως καὶ τσιούπρα (ἀραιότερον καὶ τσιούπα καὶ -ου).
Τσιούπα (Pad): θεία, μά-. Ὁ ἀρσενικός: σιρκός καὶ σιργός. Θηλικός (καὶ ἐπὶ ζῶου).
Τοῦ θηλικό, τὰ -ά: τὸ κορίτσι, ὑποτιμ. καὶ θηλικούρα, σπανιώτερον τοῦ -ούρι καὶ μεγεθ.
ἢ θηλικούρα.

πουντίκι στ' άμπάρι», «έφαγι φασούλια», «ού μ'κρός νίκ'σι τούν τρανό...», «ν' άρέζ'ν τά ζ,νά, ή ν' άρέζ'ν οί άρμιές» ή γυναίκα «ώς τις 3 ή 4 μήνες δέν άπουδείχνιτι», για να βγῆ ὁμορφότερο, λέν. 'Απουβάλθ'κιw ή γυναίκα (άπουβέλνιτι σπανίως, σύνηθες τὸ «έκαμιν άπουβουλή»), θά πάρη μισή εὐχῆ, από τὸν παπᾶ. 'Ανιμουγκαστριά και -άστοι και -στρώνουμι -ώθκα: ὅταν πρήζεται ή κοιλιά χωρίς παιδι μέσα (και ἐπὶ εἰρων.). Κάναν καιρὸ τις άγκαστροωμένες δέν τις άφηναν να βγοῦν άπ' τις 9-12 ὥσπου «να λαλήσ'ν τ' άρνίθια». «'Αμα λαλήσ'ν τ' άρνίθια, φέγ'ν τά κκαά». Εἶναι άμαρτία να «τὰ ρίχ'ν τὰ παιδιά, πουμνίσκι κι μι σμαρδᾶν» (έλάττωμα) ή γυναίκα. "Όσα έδωσεν ὁ Θεός, εἶναι τὸ σωστό¹. Τὰ κοπέλια βγαίνουν ὁμορφότερα². "Όταν τὸ παιδι ὁμοιάζει με τοὺς γονεῖς του, λέγουν: ὄκαχτους (πατέρας τ' π.χ.), χαλίσικους, «φακή 'ταν κι' έσκασι» (ἴδια ή μάμμα τς π.χ.). Γιουφτόπιασμα, -άσματα: ἐπὶ έλευνοῦ, άθλίου παιδιοῦ (ούχι εἰς τὴν κυριολ. γόνος νόθος εκ γύφτου). Τὸ υἱοθετούμενον κορίτσι: παρακόρτσου, τὸ άγόρι: παραπαιδι³. "Όταν τὰ πρωτοπαίονουν, τὰ περνοῦν φέρομελη από τὴ λιμαριά. 'Η βυζάξαστά τινα μικρόν: παραμάννα και ή θετή μητέρα: ή μητροιά (και μ'τροιά και οὐ μ'τροιός).

Εἰς Κοζάνην, ὅταν ή μάμμα φκιάνη τὰ μ'κροιάτικα, σπάργανα κ.λ., και κόβουν τὴν τραχηλιά, τὰ ψαλιδίσματα που θά πέσουν κάτω, εἴναι άνοιχτά, ή έγκυος θά κάμη πιδί, εἴναι κλειστά, θά κάμη κορίτσι.

'Εγκυος κίτρινη, «ζετραχειλωμένη» και με πρέκια στὸ πρόσωπο, θά γεννήση κορίτσι, πυροκόκκινη και νόστιμη άγκαστροωμένη, θά γεννήση άγόρι. "Η με άπαλή κοιλιά, κορίτσι, με πετρωτή, άγόρι. Με ρόγα τοῦ στήθους κόκκινη, κορίτσι, με ρόγα μαύρη, πολὺ μαύρη, άγόρι.

Εἰς Τσακν. άμα τὰ μάτια της εἶναι λιάρα (άσπρα πως), θά κάμη παιδι και στρόγγυλη κοιλιά, αν έχη παιδι, πλιατσικατή, φαρδειά δηλ., κορίτσι. 'Η παιδιά που φοράει ή έγκυος, άμα έχη σιούρκα στὴ δεξιὰ μεριά, πιδί, στὴ ζερβιά, κορίτσι (Τσακν.). Στὴ ζερβιά μεριά, ὅταν έχη τὸ παιδι τὸ κεφάλι, καθὼς στεκεται στὴν κοιλιά, εἶναι κορίτσι, στὴ δεξιὰ άγόρι. 'Αγόρι εἶναι και ὅταν πιάνεται, τὴν πονάη τὸ πόδι, τὸ ένα. 'Αγόρι ἐπίσης και ὅταν στὴν ἐκκλησία νοιώση ή έγκυος ὅτι κουνήθηκε τὸ μικρὸ από μέσα τὴ στιγμή που ὁ παπᾶς λέγει τό: «μετὰ φόβου». "Αμα πρωτοχτυπήση τὸ μικρὸ στὴν κοιλιά τῆς μητέρας 3 φορές εἶτσι σαν ὠρολόγι, θά εἶναι άγόρι: κορίτσι, ὅταν εἶναι, φεύγει μέσα

1. Μνημονεύονται γυναίκες που άπόχ'τσαν μέχρι και 18 παιδιά. 'Ο Ρορονιέ, Ο *Cincarima*, άριθ. 1183, αναφέρει 'Ιωάννην τὸν πρωτοςύγγελον ἐν Βλάτση, άδελφὸν τοῦ Δημητρίου (Πούλιου) με 18 υἱούς και 4 θυγατέρας.

2. Τοῦ κουπέλι: νόθον λέγεται και κουπούκι (+ Κοζ., λ. τουρκ.), ὕπακ. κουπιλόπ'λου. Κουπέλι (άπόκρισις)— «Τς μάμμας τ' άμπέλι». Οῦ κουπιλιάος: ἐπὶ άνδρός, ή κουπιλιάου: «που έκαμι κουπέλι, -ια».

3. Παρακόρτσου εἶναι και λέγεται και ή δούλα ή παραδουλεύτρα. 'Η παρὰ και εἰς τὰ: παραπατέρας, παραγνιός, παραδιοφός, -ια.

σάν σαΐτα, σάν νά περπατάη μέσα. "Όταν τὸ γάλα τῆς μάννας, πρὶν γεννήση, τ' ἀρμέξῃ, τὸ βάλουν στὸ νερὸ καὶ μοιάζει σάν ρετσίνη, τότε κάμνει παιδί, ὅταν γαλατιάξῃ μὲ τὸ νερό, τότε κάμνει κορίτσι (καὶ εἰς Ντόλον). Μαντεύουν οἱ γυναῖκες τὸ εἶδος τοῦ νεογεννήτου καὶ ἀπὸ τὸ ἐξῆς: Ὀλίγα σπυριά ἀλάτι τὰ ρίχνουν κρυφὰ ἐπάνω ἀπὸ τὸ κεφάλι τῆς ἐγκύου· ἂν αὐτὴ κινήσῃ ἀμέσως τὸ χέρι της πρὸς τὰ ἐπάνω, θὰ κάμῃ ἀγόρι, ἂν τὸ κατεβάσῃ κάτω, κορίτσι. Πολὺ ἐξετάζουν καὶ τὴ στάση ποὺ θὰ πάρῃ ἢ κανέστρα τῆς νούνας ποὺ τὴν ρίχνει ἓνας (μπράτιμος) στὰ κεραμίδια τοῦ σπιτιοῦ μετὰ τὸ στεφάνωμα: ἀνάπεδα ἢ κανέστρα ἅμα σταθῆ μὲ τὸ ἀνοιχτὸ κάτω, πιστεύουν πὼς τὰ νιόνυφα θὰ ἀποχτήσουν ἀγόρι, στὴ συνηθισμένη στάση, κορίτσι.

Κανονικὰ ἀποχτάει ἡ γυναῖκα στοὺς 9 μῆνες· παίρνει καὶ 2-3 μέρες ἀπὸ τοὺς 10, ἂν εἶναι ἀγόρι —μπορεῖ καὶ ὥρα νὰ πάρῃ μονάχα, ὄχι μέρα— ἀφήνει 2-3 μέρες ἀπὸ τοὺς 9 στὸ κορίτσι. Τὸ μικρὸ ποὺ θὰ γεννηθῆ στοὺς 7 μῆνες τὸ λέν *ἰφτάρκου*, εἶναι πολὺ ἀσθενικὸ καὶ ἔχει τὰ αὐτιά κολλημένα, «ἰφτάρκους ἄνθρωπος» κατόπιν ὁ ντελικᾶτος καὶ ἐκεῖνος ποὺ δὲν τὸν φτάνει ἡ γνώμη, ὁ ἀνόητος.

Τὰ κατὰ τὴν γένναν¹: "Αμα τὴ γυναῖκα τὴν βαραίσουν, τὴν πιάσουν οἱ πόνοι, φωνάζουν τὴ μαμμή. "Όταν δυσκολεύεται, ρίχνουν ἐπάνω της νερὸ πιστεύοντας ὅτι θὰ τὴν διευκολύνουν γιὰ νὰ τὸ κάμῃ γλήγορα σάν τὸ νερό. "Αμα γεννηθῆ τὸ βρέφος καὶ πέσῃ καὶ τὸ ὕστερο, τὸ στρώμα, θυμιατίζουν τὴ λεχώνα μὲ ἀρμένια καὶ στὸ κρεββάτι της ὑποκάτω —πάντα στὴ δεξιὰ κόχῃ θὰ εἶναι, ὄχι στὴν ἀριστερά— βάνουν τὰ μ'τάρια τὸ χτένι ἀπὸ τὸν ἀργαλειὸ καὶ ἀρμένια γιὰ νὰ μὴ ἀρμενίζεται. Ἐκεῖνα τὰ χρόνια ἔφκιαναν καὶ σταυρὸ στὸν τοῖχο γιὰ νὰ μὴ ματιάζεται. Τὸ μικρὸ θὰ τὸ πλύνουν, θὰ τὸ ἀλατίσουν μὲ ἄλας ἀρκετὸ καὶ θὰ τὸ βάλουν στὴν κόχῃ πλάϊ κοντὰ στὴ μάννα του. Τὸ στρώμα θὰ τὸ παραχώσουν στὸ ὑπόγειο τοῦ σπιτιοῦ συνήθως ἀνοίγοντας μία τρύπα κάπως βαθειά. Δὲν κάμνει νὰ τὸ τρῶν τὰ σκυλιὰ κ.λ. Θὰ στείλουν νὰ φωνάζουν τὸν παπᾶ γιὰ νὰ διαβάσῃ τὴ λεχώνα «*ηὺκὴ τς γέννας*» καὶ θὰ βάλουν «*τοῦ τραπέζι τς Παναΐας*» μὲ λαγγίτες, πιλάφι καὶ ὅ,τι ἄλλο εὐρίσκεται καὶ τρῶν οἱ σπιτιακοί. Τὸ τραπέζι παρατίθεται πολλάκις καὶ πρὶν ἔλθῃ ὁ παπᾶς. Θὰ στείλουν κατόπιν ἓνα ἢ δυὸ παιδιὰ νὰ πάρουν τὰ συχαρίκια στὸ συγγενολοῖ. «*Τὰ συχαρίκια ἢ ... ἔκκμι (ἀπόχτσι) πιδὶ ἢ κουρίτσι*», λέν καὶ παίρνουν μικρὰ φιλοδωρήματα εἰς χρῆμα. Οἱ συγγενεῖς συνήθως μὲ κρασί σὲ καμμιά κανάτα, μπότσα ἢ βνιτσιάνα, ἔρχονται νὰ εὐχηθοῦν τὸ μικρὸ. «*Τυχῆρό, καλουρίζκου, νὰ ζήσῃ*». Καὶ ἂν εἶναι κορίτσι «*νὰ φέρῃ κὶ πιδάκι*», στοὺς σπιτιακοὺς, «*στ' χαρά σ'*», στοὺς ἀνυπάντρους, «*κὶ' ἀπού ν' καρδιά σ'*», στίς στεῖρες, «*πουγυρσμένα*», ἀναλόγως τοῦ προσώπου καὶ ἢ

1. Βλ. καὶ ἄρθρον μου εἰς *Μακεδ. Ἡμερολόγιον* 1931, 253-258.

εὐχή. "Όσοι ἔρχονται, θὰ φᾶν ἀπὸ καμμιά λαγγίτα καὶ ἀφοῦ δωρίσουν τὸ μικρὸ —κατὰ προτίμησιν ἀσημένιο φλωράκι— μὲ τὴν κανάτα ἄδεια, ἂν εἶναι ἀγόρι τὸ νεογεννηθέν, ἢ μὲ λίγο κρασί μέσα. ἂν εἶναι κορίτσι «για νὰ γυρίσ'ν οὐπίσου τὰ κουρίτσια», νὰ μὴ κάμη ἄλλο ἢ λεχώνα —«κὶ στ' βασιλιᾶ 'ν πόρτα τοῦ κουρίτσι δὲν τοῦ ἀπουδέχουντι μὲ χαρὰ» ὅσῃν τὸ ἀγόρι— καὶ μὲ δυὸ τρεῖς λαγγίτες στὸ χέρι φεύγουν. Τὸ πρῶτο δῶρο τοῦ παιδιοῦ ἀπὸ οἰονδήποτε ἢ μητέρα τὸ κρατάει ἐπιμελῶς γιὰ τυχηρό. Θὰ τὸ δώσῃ στὸ παιδί, ὅταν θὰ κινήσῃ γιὰ τὰ ξένα. Καὶ τὸ πρῶτο κουλπάνι (πανὶ ποὺ καθάρισαν τὸ μικρὸ) τὸ κρατοῦν ὡς θεραπευτικόν. Παιδὶ ποὺ θὰ γεννηθῇ στὶς 5 ἢ ὦρα τὸ ἀπόγευμα, ὅταν βασιλεύῃ ὁ ἥλιος, εἶναι ἄτυχο. Ὁ σαββατογεννημένος εἶναι διαουλικός, μαζώνει ἀπὸ ὅλην τὴν ἐβδομάδα διαβολές. Κυριακὲς καὶ ἰδίως τὴν Ἀνάσταση (τὸ Πάσχα) ἅμα γεννηθῇ κανεὶς, εἶναι τυχηρός, «μ' Πασκαλιὰ γεννημένη»: πολὺ τυχηρή. Τυχηρὰ εἶναι καὶ ὅσα παιδιὰ γεννιοῦνται ντυμένα μὲ μιὰ τσέπα. Δὲν εἶναι καλά, εἶναι ἄτυχο τὸ παιδί, ἅμα γεννηθῇ ἀνάμεσα στοὺς μῆνες, τὴ βραδυὰ ποὺ βγαίνει ὁ ἕνας καὶ μπαίνει ὁ ἄλλος.

"Ἄμα τὸ παιδί —καὶ ὁ μεγάλος— ἔχῃ δύο κορυφές στὸ κεφάλι, θεωρεῖται ὡς προγνωστικὸν ὅτι θὰ παντρευτῇ δυὸ φορές· μὲ τρεῖς κορυφές, τρεῖς φορές. "Ἄμα τὸ παιδί ἔχῃ τὰ μαλλιά του ὀπίσω σὰν κλωσσα, ἢ μητέρα του ἅμα γεννήσῃ ἄλλο, θὰ εἶναι κορίτσι. Καὶ τὸν «νουφαλὸ ἅμα τὸν ἔχῃ σιακάτ'», κορίτσι, «σιαπάν', πιδί». Τὸ δεύτερο διγλ. ποὺ θὰ κάμη κοντὰ σ' αὐτό. "Όταν γεννηθοῦν τὰ παιδιὰ καὶ ἔχουν στὸ μέτωπο, μεταξὺ φρυδιῶν, μύτης καὶ ματιῶν, μία μυῖγα γαλάζια (ἢ φλέβα), ἂν τὴν ἔχουν δίπλα, δὲν εἶναι, λέν, καλά, δὲν ζάει τὸ μικρό· ἂν τὴν ἔχουν ὀρθά, θὰ εἶναι τυχηρό.

Τὸ τριουμέρι: Τὴν τρίτην ἡμέραν ἀπὸ τῆς γεννήσεως θὰ ζυμώσουν μία κουλλούρα ξινή ἢ ρουφτένια, θὰ φτιάσουν καναδυὸ φαῖά —πάντα οἱ λαγγίτες καὶ τὸ πιλάφι σ' ὅλες τὶς ἀράδες γιὰ τὸ νεογέννητο— καὶ θὰ φωνάξουν ὅλο τὸ σόϊ. Ἡ μάνα τῆς λεχώνας θὰ ῥθῇ τότε μὲ τὰ σπάργανα καὶ μὲ τρανὸ τινταρλίκι (έτοιμασία): κουλλούρα, λαγγίτες, στολίδια καὶ τσιγκαλίδια (ἀθύρματα) διάφορα γιὰ τὸ μικρὸ. Τὰ σπάργανα, τὰ ὅποια ἔχει πάντα ἔτοιμα ἐγκαίρως, εἶναι 3 κυρίως. Ἄλλ' εἰς αὐτὰ συμπεριλαμβάνονται: 3-4 σπάργανα ἐπίσης μικρότερα, μπαομπλίκες, ἤτοι πανὶ ἄσπρο ποὺ βάνουν γύρω στὸ σπάργανο γιὰ νὰ μὴ ξάη τὸ λαιμό, 2 'πουκαμισάκια, σαλιέρες, σαλίστρες, παπ'τσούλλια, 2 φουστανάκια, μία ἄσπρη βιλιντζούλα ἢ παπλουματάκι, κουλπανούλλια, μπαομπτούλλια (κεφαλόδεσμοι), ἢ φασιὰ μὲ ἕνα δαχτυλίδι καὶ λίγο σκόρδο ἀποτρεπτικὸ τῆς βασκανίας καὶ ἕνα κουμπὶ συρματένιο στὴν ἄκρη καὶ γενικῶς στὸ πρῶτο παιδί πολλὰ καὶ διπλᾶ, στὰ ἄλλα λιγώτερα. Σπάργανα δὲν πηγαίνει στὰ ἄλλα. Ἡ μαμμη θὰ ἀλλάξῃ τὴ λεχώνα. θὰ τὴν βάλῃ νὰ πατήσῃ μία πυρροστιὰ ἢ κανένα σίδηρο γιὰ νὰ σηκωθῇ ἀπὸ τὴ λεχωνιά τῆς γερῆ σὰν τὸ σίδηρο καὶ μὲ ἕνα ψωμί στὸ κεφάλι καὶ κρασί στὸ χέρι τὴν

βγάνει ἔξω «για ν' ἀγνατέψη τὰ β'νά», γιὰ νὰ γίνη γερή καὶ ἀτέλειωτη σὰν τὰ βουνά. Τὸ μικρὸ τὸ πλένει ἢ μαμμή, τὸ φασκιώνει καὶ γιὰ πρώτη φορά τὸ βάνει στὴ σαρμάντσα (κούνια σπανιώτερον)¹, ἀφοῦ τοῦ βάλῃ ἐπάνω του λίγο λουλάκι, σκόρδο καὶ θυριάμα καὶ αὐτὸ καὶ τὴ μάσσα του γιὰ νὰ μὴ βασκαίνωνται. Ἡ μαμμὴ μὲ τὸ λεγέει, ὅπου ἔπλυναν τὸ μικρὸ, ἔρχεται γύρω γύρω στὸ τραπέζι ὅπου ἔχει στηθῆ, γιὰ νὰ φᾶν ὅλοι καὶ μαζεύει φιλοδωρήματα πρὸς τῆς ρίχνουν ἢ λεχώνια καὶ ὅλοι οἱ ἄλλοι παρόντες. Τὸ βράδυ στὸ προσκεφαλάκι τῆς σαρμάντσας θὰ βάλουν ἓνα κομματάκι κουλλούρα πρὸς ἔχουν κρατημένη ἀπὸ τὸ τραπέζι τοῦ γεύματος, καμμία ἀράδα φλωριά, καλαμάρι καὶ πέννα γιὰ τὴ θὰ ῥθοῦν οἱ μοῖρες —τὶς φαντάζονται γριές μὲ μπαμποῦλες ἄσπρες— νὰ γράψουν τὸ μικρὸ, τί θὰ τραβήξῃ στὴ ζωὴ του, τὸ γραφτό του. Ἀπὸ τὶς τρεῖς ἢ πρώτη λέει καὶ ἡ δεύτερη λέει, ἢ τρίτη τυπώνει, βουλώνει ἄλλως καὶ ὁ λόγος αὐτῆς γίνεται πάντοτε. Σημάδι ἀπὸ τὸ γράψιμο λέν πὼς θὰ ἔχῃ τάχα τὸ μικρὸ στὴ μήτη του τὸ πρωτὶ δυὸ τζουγκραντσιές². Ἄν καμμία νέα δυσκολεύεται νὰ παντρευτῆ, φκιάνουν μία κουλλούρα ἀπὸ τὸ ζυμάρι πρὸς ἔφκιασαν τὴν κουλλούρα τοῦ παιδιοῦ, ἄλλὰ μικρὴ κουλλούρα καὶ πηγαίνει καὶ κοιμάται (ἢ νέα) κοντὰ στὸ μικρὸ γιὰ νὰ τὴν γράψουν οἱ μοῖρες, νὰ μὴ τὴν ξέχασαν, νὰ τὴν ξαναγράψουν. (Μία ν' ἔφκιασιν ἢ ἀντραδέωφῃ τῆς καὶ ὡς τὸ χρόνο τὴν πάντρεψαν).

Τὰ βαφτίσια: Ὀκτὼ μέρες συνήθως μετὰ τὴν γέννησιν θὰ βαφτίσουν τὸ μικρὸ. Μπορεῖ καὶ ἀργότερα καὶ ἐκτάκτως ὅταν ἀρρωστήσῃ, ὅποτε γιὰ νὰ μὴ πεθάνῃ ἀβάπτιστο καὶ κολαστοῦν, τὸ βαφτίζουν μὲ ἓνα ἀπλὸ σήκωμα στὸ ἀέρα ἔξω δίνοντάς του καὶ ἓνα ὄνομα. Τὴν παραμονὴν θὰ στείλουν νὰ καλέσουν τὸ νοῦνο μὲ κανίσι, κουλλούρα, κρασί, λαγγίτες καὶ σφαγτὸ (μπορεῖ καὶ μὲ 2-3 ὀκάδες κρέας καὶ 2-3 ὀκάδες ζάχαρη). Στὴν κανέστρα πρὸς τὴ νούνα, τὴν ὁποῖαν πηγαίνει ἢ μαμμὴ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, συνοδευομένη καὶ ἀπὸ κανένα παιδί, ρίχνουν μέσα κριθάρι ἢ ρύζι νὰ ριζώσῃ. Τὴ μαμμὴ καὶ τὸ παιδί δωρίζει ἢ νούνα χρήματα καὶ τῆς δίδει πρὸς ἐπιστροφὴν μία λαγγίτα καὶ ἐλάχιστο κρασί ἀπὸ τὴν πλήρη κανάτα πρὸς ἔφεραν, ἂν τὸ νεογέννητο εἶναι

1. Σαρμάντσα, -ις: τὸ λίκνον, μτφ. «μιά «σαρμάντσα πιδί»: μικρὸ παιδί, μὲ αὐτὸ τὰ ἔβαλες; Ἐνῶ κ'νῶ, κούντσα: κινῶ, ταράσσω τὴν κούνια νὰ κοιμηθῆ τὸ μικρὸ, νὰ ἡσυχάσῃ, ἢ κ'νιά, -ές: κυριολεκτεῖται εἰς τοῦ Πάσχα τὶς κούνιες. Ἀλλὰ κουνουσταργιά: ἐφ' ἧς κουνιέται ἢ κούνια τοῦ μωροῦ. Οἱ Βλάχοι τὸ λίκνον καλοῦν καὶ *bisiki* (λ. τουρκ.), «τὰ Βισίκια» πτν. περιοχῆς Λαγκαδᾶ, ὅπου παραχειμάζουν πολλοὶ τῶν κτηνοτρόφων. Καὶ κοινὴ κουπάνια, ξυλίνη συνήθως σκάφη, ἐχρησιμοποιεῖτο ὡς λίκνον. Κουπανούσιμα, ἐπιφρ. εἰς τὴν κουπάναν, βρέφος, «τοῦν ἡφιρι κουπανούσιμα».

2. Τὸ μωρὸ πρὸ τοῦ βαπτίσματος τὸ λέν βρέντζιους εἰς Κωστ., «κλαίει οὐ —». Εἰς Ραδ. καὶ Μαρτσ. τὸ μικρὸ ἀβάπτιστο τὸ λέν: φίτζιουν, οὐ, —ους. Εἰς Ρέζν τὸ κορίτσι ἀβάπτιστο: ἢ πούπου (λατ. *purus*, -a). Εἰς Βλάτσην ἢ πούπου: ἐπὶ κοντῆς γυναικός. Καὶ παχαντζ.

κορίτσι, στο άγορι δέν δίνει τίποτα πίσω ή νούνα. Ἀπό τήν κουλλούρα πού τῆς ἔστειλαν, ή νούνα θά μοιράτη κομματάκια στους συγγενείς της, εἶδος προσκλήσεως. Τό πρωτό θά ἔλθῃ τό συγγενολόι. Ὁ νοῦνος μέ τόν ἰδικόν του τόν ταϊφᾶ (ἀκολουθία) θά ἔλθῃ στήν ἐκκλησία μέ δυό γκιούμνια νερό, τό ἕνα ζεστό, τό ἄλλο κρύο, μέ λάδι, σαπουνι, θυμιάμα, λαμπάδες. Ἡ νούνα θά ἔχη γιά νά καρτερέσῃ τό μικρό, ἅμα τό βγάλουν ἀπό τήν κολυμβήθρα: δύο πῆγες χασέ, ὑποκαμισάκι, βρακάκι, φουστανάκι, σγλιέρα, καλτσάκια, παπ' τσάκια, σκουφούλλα καί στυρόν.

Πρὶν βαπτισθῆ τό μικρό, θά δώσῃ ή νούνα τό ὄνομα, «ὄρσι, νούνα, τ' ὄνουμα», τό ὁποῖον θά εἶναι συνήθως τό ὄνομα τοῦ πλησιεστέρου συγγενοῦς πεθαμένου. Εἰς τόν πρωτότοκον δίδει συνήθως τό ὄνομα τοῦ πρὸς πατρός πάππου, ἂν δ' εἶναι θηλυκό στή νιάνια¹. Εἰς τόν δευτερότοκον ὡς ἐπὶ τό πλεῖστον δίδει τό ὄνομα ἀπό τόν πατέρα τῆς μητρός, στο κορίτσι ἀπό τήν μητέρα τῆς μητρός. Προτιμῶνται τῶν πεθαμένων γιά νά μή χαθῆ τό ὄνομα, νά ἀκούεται τό ὄνομα τῶν παππούδων. Τό ὄνομα ζωντανοῦ πάππου ή νιάνιας δέν τό ἔχουν γιά καλό νά δίδεται, γιὰτι «ὑστια τοῦ μ'κρό, λέει, σιούκου ἰσὺ νά κάτσου ἰγὼ» καί πεθαίνουν οἱ παππούδες. Ἀλλαζαν τό νοῦνο, ἅμα πέθαιναν τὰ παιδιά. Γιά νά ζήσῃ τό ἄλλο πού ἐγεννᾶτο, τό ἔρριχναν στο δρόμο τό πρωτό ἔξω ἀπό τό σπίτι γιά νά περάσῃ ὁ κόσμος. Ὁ πρῶτος πού θά περνοῦσε, θά τό ἐβάφτιζε. Εἰς τὰς περιπτώσεις αὐτὰς ἐδίδοντο ὀνόματα: Ζήσης, Στέργιος, ἁγίου προσεχῶς ἑορτάζοντος κ.τ.τ.

1. Πάππους, πάπποι καί -οῦδες. «Πάππους πίττα, πάππους τούρτα, πάππους κόκκινη ματσούκα» (ὡς ταχτάρισμα νηπίων). Πάππους λέγεται καί ή εἰκὼν (βιβλίου), «χαρτί μι πάπποι, -οῦδης». Παλλιούκας ὑποκ. «Πάππουν πρὸς πάππουν»: ἀρχαῖοθεν. Εἰς Ζιουπ. Στ' πᾶππ' τοῦ πηγᾶδ', πιν. Βάβου, -ις: ή γραῖα (ἐκ τοῦ βουβῶ, Ἰστ. Λεξ., Γ', 405), λέγεται καί τοῦ babí, -já, ή babούλου καί ἀρχαιότερον ή babούρου, babουρέτσιον καί babούγια, ἀλλὰ καί τζαδόγια καί τοῦ τζαδί. Οἱ babις: καί εἶδος λουκάνικων ἀπὸ χειρότερα ἔντερα. Εἰς Κοζ. «ἔβγαλι hάβου στοῦ χέρι πτοῦ πουλὺ πλέξιμο», ἕνα κόκκαλο σηκώνεται στὸν καρπό: hάβου εἰς Ζιουπ. ή μάνα τῆς μάνας ἀπὸ μέρος τῶν παιδιῶν: hάβις εἰς Ζάλ. τὰ πρὸχρητασμένα ἀπίδια, εἰς Ντόλ.: ή μαμμή, «ή hάβου θά hαhέψη τοῦ μ'κρό»: περιπρωθῆ. Ἡ γριά καί σκατόγια καί σκατουῖρ'κό. (Καί οὐ σκατοῖαρους: πρὸ γέρων). Τοῦ σαγοῖ: ἐπὶ γυναικὸς ἰδίως γραίας, ἀπόμ'νιν ἕνα—ίω ἀδυνάτισε (τουρκ. σαγρί: εἶδος πετσιῦ). Μάκου: ή γραῖα, βλ. καί βαῖμάκου: ἐπὶ γραίας κοντῆς, μαζωμένης πού περπατάει καί λίγο στραβά. Ἡ κάκου: ή γραῖα (ἀστεῖά πως) καί ἐπὶ σκυφοῦ, πονηροῦ καί κακοφρομένου ἀνθρώπου. Νιάνια: ή γιγιά καί κάθε ἡλικιωμένη γυναῖκα τιμῆς ἕνεκεν. Οἱ Βλάχοι τῆ γιγιά τήν ὀνομάζουν περισσότερον: (ή) μάη. Ἡ θεία λέγεται καί νινέ (τουρκ. μή-τηρ). Εἰς Κοντσ. νινέ: γιγιά τρανή. Οὐ Νένης εἰς Βλάτσ. παραντζ. καί ἐπών. Βλάχου οὐ Νένας. Παρὰ τοῖς Βλάχοις ἰδίως ή θεία (ή πρεσβυτέρα ἀδελφάδων) λέγεται καί τέτα: (σλαβ. teta) (ή τέττα: τὸ παρ' Ὀμήρω, Δ', 412). Καί ή τέτου σπανιώτερον, τέτου δέ καί ὁ παρετός ή θιομασιά ἄλλως, «τοῦν ἔπιασι τρανή τέτου». Ἡ θεία: θ'χειάκου (Φιλίπ., Ζάλ.), ὁ θεῖος: καί θχειούκας καί hάρβας, daῆς καί daῖκους Εἰς Κοζ. ὁ θεῖος: καί τσίτσιους καί τσιούτσιους, ή θεία: τζιτζίκου. Μπαῖους εἰς Βλάτσ.: ἐπών., εἰς Καταφ. Βελβεν., Μπουντώνα, 79: τιμητικὴ προσφώνησις πρὸς γέροντας.

“Αμα ἡ νούνα πῆ τὸ ὄνομα, μικρὰ παιδιὰ πού καρτεροῦν ἔρχονται τρέχοντας στὸ σπίτι, «ποιό ἀπὸ ποιό» νὰ ἀναγγεῖλη τὸ ὄνομα τοῦ μικροῦ. Περισσότερα λεφτὰ τὸ πρῶτο λιγώτερα εἰς ὅλα τὰ ἄλλα παιδιὰ πού ἀκολουθοῦν διαμοιράζει ἕνας τοῦ σπιτιοῦ. Τὸ μικρὸ θὰ τὸ ξεντύσουν γιὰ νὰ τὸ βαπτίσουν χριστιανὸ καὶ μετὰ τὸ κολύμπημα θὰ τὸ ἀλείψῃ μὲ θεία μύρωση σὲ τρεῖς μεριές, θὰ τὸ σταυρώσῃ ὁ παπᾶς, θὰ τὸ κόψῃ ἀπὸ τὴ δεξιά μεριά τοῦ κεφαλοῦ του λίγες τριχοῦλες (τρεῖς ψαλιδιές), πού τις ρίχνει μέσα στὸ νερὸ τῆς κολυμβήθρας, τὸ ὁποῖον θὰ χυθῆ πάντα στὴν κταβόθρα τῆς ἐκκλησίας. Σταυρώνουν τὸ μικρὸ καὶ μὲ τὴ φασκιά, ἀφοῦ βρέξουν τὴν ἄκρη τῆς στὴν κολυμβήθρα. Μὲ τὰ ροῦχα τοῦ νούνου θὰ ἀλλάξουν τὸ μικρὸ καὶ ἀφοῦ σ’ ὅλους τοὺς παρόντας μοιράσῃ ἡ νούνα λεφτὰ, θὰ πάρῃ τὸ μικρὸ στὰ χέρια τῆς κρατοῦσα καὶ δύο λαμπάδες ἀναμμένες καὶ θὰ τὸ φέρῃ στὸ σπίτι, ὅπου θὰ τὸ δεχθῆ ἡ μητέρα, ἀφοῦ κάμῃ 3 μετένοιες μπροστὰ τῆς καὶ τῆς φιλήσῃ τὸ χέρι. Καὶ μικρὸς τὴν ἡλικίαν νὰ εἶναι ὁ νοῦνος, θὰ κάμῃ μετάνοιες καὶ θὰ φιλήσῃ τὸ χέρι τοῦ ἡ μητέρα. “Ολοι θὰ καθίσουν στὸ τραπέζι, στὸ ὁποῖο προσφέρονται διάφορα φαγητά, λαγγίτες, πιλάφι, μπιμπλιά, σταφίδες. Ἐντὶ νὰ παρατεθῆ «τραπέζι», ἡμπορεῖ νὰ προσφέρουν γλύκισμα ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μπακλαβᾶ ἢ ριβανί. Ἡ νούνα, ὅταν θὰ φύγῃ ἀπὸ τὸ σπίτι, δωρίζει στὸ μικρὸ χρήματα. Ἡ ἰδία κάθε Πάσχα στέλνει στὰ κουμπαρούλλια τῆς τις λαμπάδες γιὰ τὴν ἐκκλησία. Τώρα τοὺς ἀπαρατοῦν τοὺς νοῦνους. Κάναν καιρὸ δὲν τις ἀφῆναν τις κουμπαριές. Ἡ κουμπαριά ἄλλοτε μετεβιβάζετο κληρονομικῶς εἰς τὰ παιδιὰ κ.λ.¹ Πάντως καὶ σήμερον πρῶτα ρωτιέται ὁ νοῦνος, ἂν δέχεται καὶ ἐν ἀρνητικῇ περιπτώσει βάνουν ἄλλον γιὰ νὰ μὴ τοὺς καταραστῆ. Καὶ ἀδέρφια μποροῦν νὰ βαπτίσουν καὶ νὰ στεφανώσουν. Θεωρεῖται καλὸ νὰ δεχθῆς ἀπὸ τὴν κολυμβήθρα πολλὰ βαπτισιμνιά. Ἀφαιρεῖς ἀπὸ τις ἀμαρτίες σου. Σαράντα ἄμα βαπτίση ἡ γυναῖκα, εἶναι καλά. Τὰ κουμπαρούλλια τὰ βρίσκει σ’ ἐκεῖνον τὸν κόσμον. “Όταν τὸ φασκιώνουν τὸ μικρὸ ὥσπου εἶναι ἀβάφτιστο, δὲν τὸ κάμνουν τὸ σταυρό. Καθαρίζουν μάτια καὶ φρύδια καὶ τὸ τραβοῦν τὴ μύτη. Μετὰ τὸ βάφτισμα τὸ κάμνουν τὸ σταυρό, τὸ τραβοῦν τὴ μύτη γιὰ καλὸ καὶ φέρνουν τὰ δάχτυλα στὰ μάτια καὶ στὰ φρύδια ὡσὰν νὰ καθαρίζουν. Στις 8 ἀπὸ τὸ βάφτισμα μεταλαβαίνουν τὸ μικρὸ στὴν ἐκκλησία. «Τοῦ πακὶν στοῦ δρόμου τ’ Ἰοῦ, γένιτι χριστιανός». “Ό,τι ὦρα νὰ ’νι ἄμα εἶναι ἄρρωστο. Κατὰ καιροῦς (ἀπὸ τῆς γεννήσεως), οἱ συγγενεῖς φέρνουν τούρτα, πιλάφι καὶ κρασί, ἄλλοι λαγγίτες καὶ κρασί, ἄλλοι ρυζόγαλο καὶ κρασί καὶ δῶρα: ὑποκάμισο, σκούφια, σαλιέρα, φουστανούλλι, τσιραπούλλια, βρακάκι, καὶ ἀπὸ κανένα τσιγκαλίδι.

1. Ὁ Πορονιέ, *O Cincarima*, 478, ἀναφέρει κουμπαριὰν Μπόντη κ.λ. Βλατσιωτῶν ἀπὸ 200 ἐτῶν.

Ἡ λεχώνα: Ἡ λεχώνα θὰ μείνη στὸ κρεββάτι 40 μέρες. Ἄμα σηκωθῆ γληγορώτερα ἢμπορεῖ νὰ ματιαστῆ καὶ νὰ πάθῃ. Ὅποιος τὴν ἰδῆ, τὴν δίνει ἓνα σημάδι ἀπὸ ἐπάνω του, παρτάλι ἢ κλωστή, γιὰ νὰ καπνιστῆ μὲ αὐτὸ καὶ νὰ μὴ ἀρμενιστῆ. Πότε (ὁσάκις) ἀφήνουν μονάχη τὴ λεχώνα, τὴν βάνουν κοντὰ κάτω ἀπὸ τὸ κρεββάτι τῆς τῆ σκούπα γιὰ νὰ μὴ μένη μοναχή. Συντροφιά τὴν κρατᾶει ἢ σκούπα καὶ αὐτὴ τὰ παίρνει ὅλα. Δὲν ἴσκιώνεται τότε. Οὔτε γράμμα ἀφηναν νὰ γράψῃ ἢ ἴδια ἢ λεχώνα ἐκεῖνα τὰ χρόνια καὶ νὰ τὸ στείλουν, γιὰτὶ κοιμᾶται ὅζω τὸ γράμμα καὶ ἀρμενίζεται ἢ λεχώνα. Ἐξω ἀπὸ τὸ σπίτι τῆς λεχώνας δὲν δίδουν τίποτε δανεικὸ κ.λ., μετὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου. Ὅταν πάῃ κανεὶς μετὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου, πρῶτα τὸν θυμιατίζουν στὰ πόδια καὶ ὕστερα θὰ πάῃ μέσα στὴ λεχώνα γιὰ νὰ μὴν πάῃ τὰ κακὰ ἀπ' ἔξω. Νύχτα μέσα στὸ δωμάτιο τῆς λεχώνας δὲν ὁμιλοῦν φωναχτά, γιὰτὶ εἶναι νύχτα καὶ ἴσκιώνεται.

Ὅταν κλαίῃ τὸ μικρὸ, εἶναι πολὺ κακὸ, ρίχνουν τὴ φασκιά ἔξω στὸ δρόμο γιὰ νὰ πάρουν τὴν κακία τὰ παιδιὰ ἔξω. Ἡ τὴν πηγαίνουν στὸ γελαδάρη νὰ τὴν πάρουν τὰ βόδια. Ἄμα ἦταν κακὸ καὶ δὲν κοιμοῦνταν, «τὸ ἔδωσαν μάκουν στὸ χλιάρι». Τὸν στούμπιζαν τὸ μάκο, τὸν ἀνακάτευαν μὲ ζάχαρη καὶ νερὸ καὶ τὸν ἔδιναν. «Τοῦν πότζι (ἐπότιζε) μάκουν ἢ μάννα τ'», γι' αὐτὸ ἔμεινεν ἀποκοιμισμένος (ὁ τάδε).

Ἄμα σαραντίση μὲ τὸ μικρὸ τῆς ἢ μάννα θὰ πάῃ στὴν ἐκκλησία γιὰ νὰ πάρῃ εὐχή. Μπροστὰ στὸ εἰκόνημα τῆς Παναγίας θὰ βάλῃ «τὸ μικρὸ καταγῆς, θὰ κάμη τρεῖς μετάνοιες, θὰ τὸ ξαναπάρῃ, θὰ διαβαστῆ ἀπὸ τὸν παπᾶ καὶ μετὰ τὴν ἐκκλησία θὰ ῥθῆ πρῶτα στὸ σπίτι τῆς μητέρας τῆς. Ἐκεῖ θὰ τὴν δώσουν λίγη ζάχαρη ἢ ἄλας νὰ φάῃ γιὰ νὰ φέρῃ γάλα πολὺ. Τὸ μικρὸ θὰ τὸ φέρουν μία φιλλιότα ψωμί βρεγμένο στὸ κρασί μὲ λίγη ζάχαρη πασπαλισμένη ἐπάνω, μὲ μιὰ δεκάρα σπασμένη στὸ ψωμί καὶ μαλλὶ ἄσπρο καὶ θὰ τὸ φκιάσουν «πάππου ἢ μπάμπου» πρῶτα ἔδω καὶ ὕστερα καὶ στὰ σπίτια τῶν συγγενῶν, ὅταν τύχῃ νὰ τὸ φέρουν. Τὸ ψωμί μὲ τὴ ζάχαρη εἶναι γιὰ τὴ μάννα, νὰ φέρῃ γάλα πολὺ, τὸ μαλλὶ γιὰ τὸ μικρὸ, νὰ ζήτη χρόνια πολλὰ καὶ νὰ γηράσῃ. Στὸν Ντόλο τὸ δίνουν καὶ ἀπὸ ἓνα κουτάλι, τὸ ὁποῖο παίρνει σπίτι του. Εἰς Φραγκ. ἢ λεχώνα μετὰ τὶς 40 πάει στὴν ἐκκλησία καὶ παρακολουθεῖ ὅλην τὴ λειτουργία σκεπασμένη μὲ ἓνα ἄσπρο πανί. Μετὰ τὴν διαβάσει ὁ παπᾶς, βγάζει τὸ πανὶ καὶ φιλάει τὰ χέρια ὅλων ὅσοι εἶναι στὴν ἐκκλησία.

Ἄμα ἢ γυναῖκα δὲν ἔχη γάλα πολὺ, τότε τάζουν στὴν ἐκκλησία ὅτι θὰ τὴν ἀνοίξουν. Ἡ Ἁγία Παρασκευὴ θεωρεῖται ὡς Ἁγία ὑποβοηθοῦσα εἰς τὸ νὰ ἔρχεται τὸ γάλα τῆς γυναίκας. Δι' αὐτὸ μετὰ τὸ σαράντισμα πολλὰς πηγαίνουν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς (μοναστήρι τοῦ Δομαβιστίου), «βουσκοῦν τὸ γάλα», λέν τότε, γιὰ νὰ ἔλθῃ περισσότερο τὸ γάλα τῆς μητέρας, ἀνοίγουν τὴν ἐκκλησία (πάντα στὸ ἀνοιγμα τῆς ἐκκλησίας

φκιάνουν τρεῖς λειτουργιές) καὶ πηγαίνουν ὡς δῶρο στὴν Ἀγία: εἰκόνα, κάλτσες, ἄλλη ποκάμισο, ἄλλη κάνα μπερντέ, ἔτσι γιὰ σκέπασμα.

Τὴ λεχῶνα ὡς τὶς τρεῖς τὴν θρέφουν μὲ γάλα, χαμόμηλο κ.λ., μᾶλλον δὲ περιορίζουν τὴν τροφήν της γιὰ νὰ μὴ κατεβάσῃ πολὺ γάλα. Τὴν τρίτην ἡμέραν τὴν δίδουν καθάρισιο (ριτσινόλαδου). Ἄς πάρῃ καὶ καθάρισιο, θὰ τὸ βάλουν τὴν τρίτη ἡμέρα τὸ παιδί στὸ γάλα της νὰ πιάσῃ. Μετὰ τὴν τρίτην φαῖ καθαρὸ καλὸ ὅ,τι νὰ εἶναι καὶ κρασί περισσότερο γιὰ νὰ κατεβάσῃ γάλα καὶ νὰ σηκωθῇ δυναμωμένη. Μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἀπὸ τῆς γεννήσεως θὰ ἐπιχειρήσῃ ἢ μάννα νὰ τὸ δώσῃ ἀπὸ τὸ δικό της βυζί. Τὴν πρώτη βραδυὰ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὸ δίνουν χαμόμηλο ρίχνοντάς το μὲ τὸ κουτάλι στὸ στόμα. Τὴν ἐπομένην θὰ τὸ δώσουν νὰ φάῃ γάλα, ἀφοῦ φωνάξουν μιὰ γυναῖκα ἀπὸ αὐτὲς ποὺ β'ζαίνουντι. Αὐτὴ θὰ ἔλθῃ τὸ πολὺ 2-3 μέρες «ὡσπου νὰ κατεβάσῃ ἢ μάννα γάλα». Ἡ γυναῖκα σφίγγει τὸ στῆθος της μὲ πετσέτα κ.λ., γιὰ νὰ μὴ μαζεύεται τὸ γάλα. Ὄταν ἔχῃ πολὺ γάλα μετὰ τρεῖς μῆνες τὸ τραβοῦν, τὸ βγάζουν ἢ βάνουν καὶ ἄλλο παιδί καὶ τὴν βυζαίνει. Ἀπὸ τὸ δευτερο-τρίτο μῆνα, ἂν δὲν τὸ φτάνῃ τὸ γάλα τῆς μάννας, τότε τὸ δίνουν ρύζι κοπανιστὸ στὸ χαβάνι χτυπημένο καὶ κροκινισμένο μάλιστα νὰ ἴναι ψιλὸ πολὺ ἢ σιμιγδάλι καὶ ἐκεῖνα τὰ χρόνια ποὺ δὲν εἶχαν σιμιγδάλια (οἱ Βλάχες καὶ σήμερα), ἔκκιγαν ἀλεύρι στὸ τηγάνι καὶ τὸ ἔφκιαναν κουρκούτι καὶ ἔτρωγε. Πολλὲς τὰ συνήθιζαν πολὺ γλήγορα καὶ τὰ ἔδιδαν ἀπὸ λίγο ψωμί μασημένο, φαῖ ποὺ ἔτρωγαν κ.λ. Τὰ ἀποκόβουν πολλὰ, μόλις καταλάβουν ὅτι εἶναι ἔγκυες. Τὸ γάλα τῆς ἔγκυου τὰ πειράζει. Ἐμεναν ἔγκυες καὶ μετὰ 2-3 μῆνες ἀπὸ τῆς γεννήσεως, μποροῦσε καὶ μετὰ τὸ σαράντισμά της. Ροῦχα δὲν ἔχουν συνήθως οἱ βυζανόμενες. Πολλὲς ἔχουν καὶ ροῦχα καὶ μικρό.

Στὸ χρόνο: Ἄμα χρονίσῃ τὸ παιδί, τὸ γυρίζουν —οἱ νιάνιες κυρίως— στὶς κοπριές νὰ μάσῃ τσακνούλλια, τὰ ὁποῖα τοῦ τὰ βάζουν στὶς πλάτες του, «τοῦ φουρτών», ὅπως λέν καὶ μ' αὐτὰ ψήνουν μιὰ κουλλούρα ξινή ἢ ρουφτένια ποὺ τὴν μοιράζουν στοὺς συγγενεῖς. Βάνουν κατόπιν σὲ ἓνα σουφρᾶ μία πέννα, σκιπάρι, μαχαίρι, φλουριά κ.λ. καὶ ἀφήνουν τὸ μικρὸ νὰ ἀπλώσῃ τὸ χέρι του μόνο του. Ἄμα πρωτοπιάσῃ τὴν πέννα, λέν πῶς θὰ γίνῃ, ὅταν μεγαλώσῃ, γραμματικός, σκιπάρι, μαστιορας, μαχαίρι, χασάπης, φλωριά, θὰ γίνῃ πολὺ πλούσιος κ.λ.

Στὸ χρόνο ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον θὰ ἀποκόψῃ ἢ μάννα ἀπὸ τὸ βυζί τὸ μικρό. Ἡμπορεῖ καὶ στοὺς 14 μῆνες. Ἐκεῖνα τὰ χρόνια τὰ ἀπόκοβαν καὶ στὰ 2 τὰ χρόνια. Ἄμα βυζαίνει, συνήθως δὲν μένει ἔγκυος. Γι' αὐτὸ καὶ 3 χρόνια ἀκόμη τὰ ἐβύζαιναν πολλὲς. Γιὰ τὸ ἀπόκομμα ἢ μάννα βάνει στὴ ρόγα της βούρτσα ποὺ βουρτσίζουν τὰ ροῦχα, καφέν ἢ κινίνο γιὰ νὰ ἀποτραπῇ τὸ μικρό.

Ἄν, ὅταν τὸ ἐβύζαινε, δὲν εἶχε γάλα καὶ τὸ ἐβύζαινε ἄλλη καμμία γυ-

ναῖκα, τότε δὲν κάμνει νὰ παρθοῦν τὰ παιδιὰ των, κορίτσι τῆς μὲν, ἀγόρι τῆς δέ, καὶ τὸν κνήτιον, σὺν σταυρώονται. Τὰ δίδυμα καλοῦνται *didymōta*. Στὸ κούνημα ἢ στὸ χόρεμα ξεγνοῦν τὸ μικρὸ μὲ νανουρίσματα ἢ τραγουδάκια. Ἄμα τὸ παιδί, καὶ μεγάλο, κατουργιέται τῇ νύχτα ἐπάνω του, τὸ κάμνουν χάρει διάφορες, τὸ περνάει ἡ παπᾶς ἀπὸ ἐπάνω του τὴν ὥρα ποὺ θὰ περνᾶ ἡ μὲ τὰ Ἄγια ἢ κάμνουν καμμία λειτουργία ἢ καὶ 4)λείτουργο. Ξενυχτοῦν μὲ τὸ παιδί, τοὺν κατοῦρα, στὴν ἐκκλησία. «Ἄμα κατουργιέτι (τοῦ παιδί), τὸ καλύτερο εἶναι νὰ τοῦ διαβάσῃ οὐπάνου τ' τὰ 12 Βαγγέλια. Προυσχοῦρεϊ, ἀνάθιμά τους. Τοῦ δίν' κὶ τ' σὺν π' τοῦ βόδι, τοῦ φκιάν' σὰ σκόνη, τοῦ στομπίζ'ν κὶ τοῦ δίν' κὶ τρώει. Τοῦ γουρούνι δὲν τοῦ φουβᾶτι οὐ τρισκατάρατους».

β'. Γάμος

Γενικά τινα: Τὰ κορίτσια δὲν «ζητιοῦνταν» προξενιοῦνταν, παντρολογοῦνταν». Ἦτο ὑποτιμητικόν πως νὰ ζητήσουν κορίτσι. Ἄλλὰ καὶ ὅποια ἐπανειλημμένως ἐπροξενεύετο καὶ δὲν τῇ ἐπαιρναν, ἔβγανεν ὄνομα. Ἀρραβωνιασθεῖσα καὶ ἀφθεῖτα δυσκόλως ὑπανδρεύετο, ἰδίᾳ ἅμα μπῆκε καὶ βγῆκεν ὁ γαμπρός. «Ἀφθιμένου θὰ πάρουμι;». Ἐταζαν συνήθως παραπάνω. Ἐρωτικαὶ σχέσεις ἐβάρυναν πολὺ, «ἀναφιρμένη» μὲ τὸν τάδε.

Προνομιοῦχος ἢ θέσις τοῦ γονέως ποὺ εἶχε παιδιὰ, ἀγόρια δηλαδή. «Θὰ μὴ τσακίς'ν 'ν πόρτα», ἔλεγε καὶ ὑπερηφανεύετο ἢ μητέρα ἰδίως. Ὅποιες εἶχαν κορίτσια ἔπρεπε νὰ ἔχουν συμπεριφορὰν ἄψογον.

Ὁ πατέρας καὶ τὰ ἀδέρφια ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ σκεφθοῦν γιὰ τὰ κορίτσια. Κατὰ σειράν ἡλικίας τὸ πάντρεμα καὶ στὰ ἀγόρια. Σπάνιαι αἱ παρεκκλίσεις ἐκ τοῦ κανόνος. Ἄριστον συστατικὸν ἦτο διὰ τὸν ἀδελφόν, ἢ ὅποιος ἀπὸ τὴν ξενιτιὰν ἰδίᾳ ἔστειλε χρήματα καὶ πάντρευεν ἀδελφός. ἄλλως ἐνρίνετο ὡς ἀνηπρόκοπος. «Στοῦν τρανύτιρου»: γονέα καὶ ἀδελφόν δὲν κοιτοῦσαν (δὲν ἀτόλμων) νὰ σηκώσουν κεφάλι τὰ κορίτσια. «Ἦρθιν οὐ ἄλλους», ἠγνοεῖτο ὁ μεγαλύτερος ἀδελφός συνήθως. Κορίτσι, κουνιάδα καλὸν ἦτο νὰ μὴ βρῆ ἢ νύφη ἐρχομένη μέσα στὸ σπίτι. Ζημία θὰ ἔκαμνε μανθάνουσα τὰς ἐσωτερικὰς ἀτελείας.

Πολὺ ἐνωρίς τὰ κορίτσια τὰ συμάζευαν μέσα. Καμμιά τάξη δυὸ στὸ σχολεῖο καὶ μετὰ στὸ νοικοκυριό. «Γκουτζιάμ παλιουφόραδα ἀκόμα θὰ γυρνᾶ ἡ στὰ σουκάκια;». Ἐβγαίναν μόνον σὲ γάμον οἰκείου, στὸ σιργιάνι μὲ ἄλλα συνομήλικα καὶ γυναῖκες συνοδεία πάντοτε, στὸν Ἀγιάννη, τὸ Πάσχα καὶ ὅταν μετλάβαιναν, ἰδίως τὸ Πάσχα. Τότε νυφοδιάλεγαν καὶ οἱ ὑποψήφιοι. Ἡ μάνα μάτιαζεν ἀναλόγως καὶ μὲ τρόπο ἔλεγεν εἰς φίλην τῆς κ.λ. Αὐτὴ ἦτο ἢ μᾶλλον συνήθως μέθοδος διὰ συνοικέσια. Ἡ ἐπιθυμία ἢ ἡ ἄρνησις ἐμκντεύετο. Τὸ ταίριασμα ἐγίνετο πολλάκις καὶ πολὺ ἐνωρίτερον. Περιπτώσεις ἀρραβώνων πολλὰς ἀναφέρουν καὶ χωρὶς νὰ ἰδωθοῦν τὰ παιδιὰ

καὶ ἀπὸ τῆς γεννήσεώς των καὶ πρὶν ἀκόμη ἐλέγετο λόγος καὶ ἐκρατεῖτο. Οἱ γονεῖς ἦσαν οἱ κύριοι ρυθμισταὶ καὶ συνήθως δὲν διεψεύδετο τὸ «κατὰ μάννα, κατὰ κύρην...»¹. Ὁ σεβασμὸς ἦτο ἀπέραντος καὶ ἡ πειθαρχία ἐξικνουμένη μέχρις ἀνοχῆς βαρείας. Καὶ τὸ ντέσιμο ἦτο μοιραῖο καὶ ἀνεκτό. Τυχὸν παραβίασις ἐβάρυνεν ἐπὶ τῶν ἄλλων ἐν συνεχείᾳ ἐλευθέρων κοριτσιῶν. Ἡ διαγωγή, ἀνοχὴ καταστάσεων τῆς πρώτης ἀδελφῆς, ἦτο συστατικὸν καὶ διὰ τὰς ὑπολοίπους. Τὸ πρῶτο κορίτσι πάντρευε καὶ τὰ ἄλλα. Μνημονεύονται καὶ περιπτώσεις νέων ποὺ ἀπὸ τῆς ἐπομένης τοῦ γάμου των αὐτοετιμωρήθησαν μὲ ἀειφυγίαν ἐκ διαπιστώσεων βασικῶν ἀτελειῶν τοῦ γάμου των.

Καὶ οἱ προξενητάδες ἔπαιζαν σοβαρὸ ρόλο. Ἦταν μερικοὶ καὶ μᾶλλον μερικὲς ποὺ τὰ πύτιαζαν. Οἱ ὑπερβολὲς καὶ οἱ ἔπαινοι εἰς ἐνέργειαν: «Τίμιου, γνωμ'κό, δουλητάρκου, χρυσουχέρα, τὸν κατώφλοιου δὲν ξέρει» κ.λ., ἐπὶ κοριτσιοῦ. Καὶ εἰς τὰς οἰκονομικὰς προσφορὰς ὠμίλουν μὲ ὑπερβολὰς. Ἡ παντρεῖα κοριτσιοῦ ἦταν δύσκολη. Διότι ἕνας γονιὸς μὲ πολλὰ κορίτσια ἔπρεπε νὰ ξεθεωθῇ εἰς προῖκες καὶ τραχώματα καὶ δι' ὅλας τὰς διατυπώσεις καὶ ὑποχρεώσεις τοῦ γάμου. Τὸ κορίτσι ἔπρεπε νὰ βγῇ ἀπὸ τὸ σπίτι καὶ ἐγκαίρως. Τὰ 20 δὲν ἔπρεπε νὰ τὸ βροῦν ἐλεύθερο. Νυφοῦλες ἔγιναν καὶ στὰ 12-13. Τράβηξεν ἀπὸ τὰ 20 καὶ ἐπάνω, ἐλέγετο *μαννιά*, *παλιουμαννιά* καὶ *κουρτσουμάννα*: μάννα στὰ κορίτσια. Ἐπὶ νέου συμμιγνυομένου πολὺ καὶ ἀντικανονικῶς μὲ τὰ κορίτσια, αὐτὸς εἶναι: *κουρτσουκόπανους*.

Ὁ γαμπρὸς δὲν κατεβαίνει, δὲν πέφτει ἀπ' τοῦ *βατζιά* (ἀπὸ τὴν καπνοδόχο), χρειάζεται καὶ ἀνάγκαση (ἐνδιαφέρον, πίεσις). Ἰσχύοντες κανόνες ἐπιτυχίας στὸ οὔιτζμα (*οὔδιζ'ν*) ἦσαν ἡ αὐτὴ κοινωνικὴ θέσις, τὸ καλὸ γένος², «πάρι γυναῖκα 'ποὺ σειριά κὶ σκύλα 'ποὺ κουπάδι»³ καὶ «παπούτσι ἀπὸ τὸν τόπο σου...».

Τὰ φτωχότερα κορίτσια καὶ τὰ ἀκουσμένα πως παντρεύονταν ὄξω ἀπὸ

1. Μάννα, -ούλα, -ίτσα (καί: «μάννα πτο ὁ νερό»: ἡ ἀρχικὴ πηγὴ νεροῦ καὶ τπν.). «Αὐτὸς εἶναι μ. γιὰ τέτοια»: ἱκανός, ἐπιδέξιος. «Δικὴ μου μάννα πέθανι, καμμιά νὰ μὴν 'πουμένη» (Φιλιπ.). *Μαννιά* καὶ *παλιουμαννιά*: ἐπὶ μεγάλου τὴν ἡλικίαν κοριτσιοῦ, ἐλευθέρου. *Μητιρίτσα* ἔλεγεν υἱοθετημένη τὴν νέαν μητέρα της. Εἰς Κοζ. *μαμάννα* (*maman*), *μάλη*, *μὰ μάλη* (βουλγ. *male*). Εἰς Ραδ. *μάλη*: ἡ μάννα τῆς μάννας (βλ. ἐπιρρ. *μάλι*, *κόσμου*:-πολλοί). *Οὐ πατέρας*, -άδης, -ούλλης. Παραντζ. *οὐ Πατέας*, ἐπειδὴ δὲν μποροῦσε νὰ προφέρῃ κτλὰ τὸ ρ. Εἰς Κοζ. *βά*, προσφών. ἑλλιπῆς ἀντὶ *babà* (ὕπως καὶ *μά*: ἀντὶ *μαμά*, ἄλλο τό: «τί θέλεις μά;»· «Χάϊ, *baħá* μ'» πρὸς ἐνθάρυνσιν ἀορίστως)· *babás*: καὶ ὁ προϊστάμενος τεκὲ (τουρκ.).

2. Ὁ ἐκ κηλοῦ γένους: *δαμαρλίσιους*. Τοῦ *δαμάρι* (λ. τουρκ.): ἡ φλέβα (καὶ ἐπὶ ζώων καὶ φυτῶν, μεταλλεύματος). *Μουρουδάμαρου*: ἐκ γένους μωρῶν, *γιουφτουδάμαρου*, *κλιφτουδάμαρου*, *παλιουδάμαρου* (πρβλ. καὶ «ἀποὺ τζιάκι»): ἄτιμη φάρα.

3. *Σειριά*: τάξις κ.λ. *Σειρουλόι*, *εἴμιστι τρανὸ -ι*: πολλοὶ συγγενεῖς. Εἰς Κοζ. *σειρεύουν*: συγγενεῖσιν.

τὸ χωριό, συνήθως πρὸς τὰ Βουργαροχώρια, ὅπου δουλεύουν ὅλοι τοῦ σπιτιοῦ στὰ χωράφια. Τιμητικὸ ἐθεωρεῖτο νὰ πάρουν νύφη ἀπὸ τὸ Μπλάτσι, ὅπως καὶ νὰ ῥθῆ νύφη στὸ Μπλάτσι. Εἰς γάμου ἡλικίαν τὸ κορίτσι λέγουν: «σέφ'κι σν καμάρα», κατέλαβε δηλ. θέσιν στὸ σπίτι παρὰ τὸ τζιάκι, ὅπου θὰ καμαρώσῃ ὡς νύφη. Ἡ «τό ῥουμι στοῦ ζυγκί», οἰονεὶ ἔτοιμο νὰ πατήσῃ τὸν ἀναβολέα ἵππου ὡς νύφη. Ἐπὶ ἀνδρὸς ὑπαχθέντος εἰς τὰ τοῦ γάμου: «τοὺν ἔδισαν», «τοὺν βαγλάρουσαν», «τοὺν τράφ'σαν βαγλάρα», (-ώνω: κλείω μέσα στὸ σπίτι, στή φυλακῆ), «τοὺν σαμάρουσαν», «τοὺν ἔβαλαν τὰ τσάκνα», (στεφάνια), «τοὺν ἔβαλαν τοῦ ζυγό». Ἐπὶ δυστροποῦντός πως «θά ῥθῆ κι ἡ θ'κή σ' ἡ τυφλοβδομάδα, πού τὰ τζιβώνει», κατὰ τινὰ τρόπον, τὰ κλείνει τὰ μάτια του.

Ξικλουσμένα παιδιὰ ἢ κορίτσια θεωροῦνται καὶ εἶναι τὰ σουγγάγια: οἱ ὑστερότοκοι καὶ τὰ μοναχουκόρτσα. Αὐτὰ μὲ τὸ πολὺ: διαλέξου, διαλέξου, κατέληγον οὐχὶ σπανίως εἰς ἀποτυχίαν. Ἐπὶ ἀποτυχίας, παιδιοῦ - κοριτσιοῦ, «τοῦ τράφουσαν», «τραφώθ'κι» (τάφρος). Ἐπὶ νεωτέρου ἀρραβωνιζομένου λέγουν πρὸς τὸν μεγαλύτερον ἐλεύθερον «σ' ἔρρξι ἂν ἰζηντάρα». Τὰ κορίτσια ἰδίως σπληνίζονται (ζηλεύουν) καὶ τότε καὶ ὅταν ἀκούσουν ν' ἀρραβωνιάζονται ἐκεῖνοι πρὸς οὓς ἀπέβλεπον. «Τάτι μ' κὶ κουρδάτι μ', κὶ τί θὰ φᾶμι βράδυ» (καὶ εἰς Γκόμπλ.): ἐπὶ ὑπόψηφίου διὰ γάμον ὑπερηφάνου κατ' ἐμφάνισιν, ἀλλὰ πολὺ φτωχοῦ.

Ἄρραβών¹. Ἀλλαγὴ σημαδιῶν: Ὅταν θὰ ἔχουν συμφωνηθῆ κατὰ τινὰ τρόπον τὰ ἀφορῶντα εἰς τὴν προῖκα, τὸ τράχωμα, λίρες τόσες, χωράφι, ἀμπέλι, γουρούνι, βόδι, εἶδη ρουχισμοῦ ἐπὶ γηγενοῦς, πρόβατα, γίδια, ζῶα μεγάλα, φουράδια τόσα εἰς κεφάλια ὡς καὶ εἶδη ρουχισμοῦ ἐπὶ κτηνοτρόφου, οἱ στενότεροι συγγενεῖς τοῦ γαμπροῦ ἔρχονται στὸ σπίτι τῆς νύφης καὶ ἀλλάζουν σημάδια. Ἡ ἐπισημοποίησις τῶν ἀρραβώνων γίνεται μὲ τρεῖς πυροβολισμοὺς ἀπὸ τῆς νύφης καὶ τρεῖς κατόπιν ἀπὸ τὸ γαμπρό. Ἐὰν θὰ πάρουν καὶ τὸν παπᾶ τῆς ἐνορίας, θὰ συνταχθῆ καὶ προικοσύμφωνον μὲ ἀναλυτικὴν καταγραφὴν τῶν προικῶν. Εἰς μεγάλους καὶ μικροὺς ἐκ τῶν προσελθόντων τοῦ γαμπροῦ θὰ δωρίσῃ ἡ νύφη ἰδιοχείρως ἀπὸ ἓνα ζευγάρι τσιράπια, εἰς δὲ τὰς γυναῖκας ἀπὸ ἓνα μαντήλι μεταξωτὸ φιλῶντας τὸ χέρι ὄλων.

Οἱ προξενιές: Τὰ ἐπίσημα: Τὰ ἐπίσημα τῶν ἀρραβώνων ἐγίνοντο μετὰ 2-3 ἑβδομάδας ἢ καὶ περισσότερον. Ἐκ τοῦ γαμπροῦ οἱ συγγενεῖς καὶ φίλοι ἐν πομπῇ ἤρχοντο εἰς τὸ σπίτι τῆς νύφης μὲ τὰ δῶρα μπροστὰ καὶ γλυκίσματα σὲ κανέστρες καὶ ταβάδια. Προηγεῖτο ἡ ἐντοπία μουσικὴ ἢ μὲ τραγούδια προχωροῦσαν μπροστὰ οἱ ἄνδρες, ὀπίσω αἱ γυναῖκες. Ἐκερνῶντο

1. Βλ. καὶ Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον, 1912, 212, 222.

πρῶτα τὸ γλυκὸ καὶ παρουσίαζαν τῇ νύφῃ, ἢ ὁποῖα ἠσπάζετο τὸ χέρι ὄλων, μεγάλων καὶ μικρῶν. Παρουσία καὶ τοῦ παπαῖ ὁ μεγαλύτερος ἐκ τοῦ γαμπροῦ, ὁ πατέρας ἢ ὁ θεῖος, περνοῦσε τὰ δαχτυλίδια καὶ πάντες οἱ στενότεροι ἐδώριζον εἰς τὴν νύφην ὁ καθείς, ἄλλος λίρα, χρυσό, καδένα, στολίδια διάφορα, βαρύτιμα πολλάκις. Ἐπηκολούθει διασκέδασις μέχρι τῶν πρωῖνῶν ὥρῶν. Κατὰ τὴν ἀναχώρησιν ἐλάμβανον εἰς τὶς κανέστρες καὶ τοὺς ταβάδες γλυκίσματα καὶ δῶρα διὰ τοὺς συγγενεῖς. Τὴν ἐπομένην βραδυὰν ἐπήγαινε ὁ γαμπρὸς μόνον μὲ τὰ συγγενικὰ κορίτσια διὰ νὰ γνωρίσουν τὴν νύφην. Καὶ κατὰ μίαν τῶν εὐθὺς ἐπομένων πήγαινε ἡ μάνα τοῦ γαμπροῦ μὲ τὶς δικές της. Σημειωθήτω ὅτι ἡ νύφη στὴν ἀρραβῶνα καὶ μετὰ τὸν γάμον, ὅταν ἤρχιζε τραγούδι νέο (μὲ τὰ λόγια), ἐσηκῶνετο πάντα ὄρθια.

Γύρω ἀπὸ τὴν ὑπόθεσιν τῶν δῶρων πολλαὶ παρεξηγήσεις ἐγεννῶντο. Τὰ μπουχτσιαλίκια καὶ τὰ μαντήλια, μπέτσικα ἢ λειψιάνικα, ἦσαν ἐκ τῶν βασικῶν δῶρων πρὸς τὰς γυναῖκας, πεθεράν, θείας, κουνιάδας κ.λ. Πολλάκις ἐγίνοντο σχετικὰ ὑποδείξεις περὶ τῆς τιμῆς, τὴν ὁποῖαν ἔπρεπε νὰ κάμουν πρὸς τὴν α ἢ β συγγενῇ ἢ φίλῃν· ἰδιαίτερος δ' ἐτιμᾶτο ἡ τυχὸν προξενήτρα. Τὰ ἐγγόνια ἀποθανόντων ἐτιμῶντο διὰ δῶρων, ὡσὰν νὰ ἦσαν παρόντα αὐτὰ τὰ συγγενῇ πρόσωπα.

Ὁ γαμπρὸς πήγαινε στὴν νύφην κάθε ἡμέρα. Οἱ λαγγίτες ἐγίνοντο σχεδὸν πάντοτε. Τὴν κοπέλλα τὴν ἐφύλαγαν ὅσον ἤμποροῦσαν. Δὲν τὴν πολυάφηναν μὲ τὸ γαμπρὸ μοναχῆν, οὔτε ἔξω, ὅταν ἔβγαιναν. Πέθανε κανένας στα 300 του χρόνια καὶ τὸν ἠρώτησαν, τί χάρηκε σ' αὐτὴν τὴν ζωὴν. —Μόνον στὴν ἀρραβῶνά μου, ἀπήντησε. Διαρκούσης τῆς ἀρραβῶνος ἡ μάνα τοῦ γαμπροῦ στέλνει εἰς τὴν νύφην τὰς μεγάλας ἐορτάς, π.χ. Πάσχα: κουλλούρα καὶ λαμπάδες.

Ὁ γάμος: Ἡ λέξις γάμος δὲν συνηθίζετο, χωρὶς νὰ εἶναι ἄγνωστος. Ἄντ' αὐτῆς κοινὴ ἦτο ἡ λ. χαρά. Καὶ εὐχαί: «στ' χαρά σ'», «στς χαρές σας». Ἡ χαρὰ ἤρχιζεν ἀπὸ τὴν Τετάρτην κυρίως. Τὴν Δευτέραν καὶ τὴν Τρίτην ἐγέμιζαν τὰ προυσκέφαλα (μὲ ζηρὰ συνήθως φύλλα ὀξυᾶς εἰς τὸ πλησίον δάσος) καὶ ἔδειχναν τὴν προῖκν σὲ ὅσες ἤρχοντο νὰ τὴν ἰδοῦν ἀπλωμένην. Τὴν Τετάρτην παρεδίδετο εἰς τὸν γαμβρὸν τὸ τράχωμα. Οὗτος δ' ἄφηνεν ὑποχρεωτικῶς ποσόν τι, πουδησιές λεγόμενον, διὰ τὰ τῆς ἐνδυμασίας τῆς νύφης. Πρὸς τὸ βράδυ τῆς Πέμπτης ἔπιαναν τὰ προουζύμνια καὶ στὴν νύφην καὶ στὸ γαμπρὸ διὰ τὶς κουλλούρες, τὰ ψωμιὰ τοῦ γάμου (2, 3, 4 φούρνους). Ἐκείνη ποὺ θὰ κοσκινήσῃ τὸ ἀλεύρι, μὲ μάνα καὶ πατέρα ἀπαραιτήτως (ποτὲ ὄρφανή). Θὰ χορέψῃ καὶ πρώτη μὲ τὰ ὄργανα, εἴαν ἔχουν πάρει, ἢ μὲ τὰ τραγούδια. Τὸ σκαφίδι μὲ τὸ προζύμι θὰ τὸ σηκώσουν ὡς τὸ ταβάνι. Ὅποιος πάῃ τὴν ὥρα αὐτὴν στὸ σπῆτι τῆς νύφης ἢ τοῦ γαμπροῦ τὸν ἀλευρώνουν. Τὸ προζύμι ἅμα τὸ πιάσουν, τὸ βάνουν στὴν κανέστρα καὶ ἐπάνω βάνουν μίαν φούνταν μου-

σκόφυλλου με βασιλικόν και ἀρχίζου νά δωρίζουν, πρώτα ἡ μάνα. Τὰ λεφτά μένουν ἐκεῖνο τὸ βράδυ ἐπάνω και τὴν ἄλλη μέρα ποὺ θὰ πάρουν νὰ ζυμώσουν τὰ κορίτσια μοιράζονται τὰ λεφτά. Ἐπίσης μετὰ τὸ γάμο, Δευτέρα, Τρίτη, ἡ νύφη ἀπὸ τὰ λεφτά ποὺ τὴν δώρισαν τὴν Κυριακὴ θὰ στείλῃ σὲ ὅλα τὰ κορίτσια ἀπὸ μία δυὸ δραχμές. Τὴν Παρασκευὴ θὰ πᾶν στὰ Μῆλα. Ἀπὸ τὸ γαμπρὸ δηλ. θὰ πᾶν στὴ νύφη γυναικες ἀρχετές, εἰδικῶς προσκαλούμεναι, τὰ δῶρά της, ἦτοι κουλλοῦρες, τέλια χρυσᾶ, γιρλάντες, μοσκοσάπουνα, παπούτσια κ.λ. Ἡ νύφη θὰ φιλήσῃ τὰ χέρια ὅλων τῶν γυναικῶν, αἱ ὁποῖαι τῆς δωρίζουν και ἀπὸ ἓνα φλωρί, λίρα κάθε μία. "Ὅταν παίρῃ ἡ νύφη τὸ σινὶ με τὰ δῶρα, τὴν λέγει μία, ἡ κρατοῦσα τὸ σινί: «Σ' ἔχει καλεσμένη οὐ γαμπρός ἔν Κυριακὴ τοῦ γιόμα». Ἐπειτα φιλοῦσε τὰ χέρια. Γυρνῶντας στὸ γαμπρὸ χορεύουν ὅλες. Τὸ Σάββατο τὴν ἡμέρα δουλεύουν ὅλες και ἔλοι. Ἐτοιμάζουν ἀρνιά, ψωμιὰ κ.λ. Καὶ τὸ ἀπόγευμα τὰ μπρατίμια συνοδεία μουσικῆς συνήθως, θὰ πᾶν νὰ καλέσουν ἐπισήμως συγγενεῖς και φίλους ἀπὸ καταλόγου ἐγγράφου· τοῦτο ἡμπορεῖ νὰ γίνῃ και τὴν Κυριακὴν τὸ πρωτὶ. Εἰς χειράς των κρατοῦν και ἀπὸ ἓνα παγούρι ἢ καμμίν τσιότραν ἢ τσίτσαν, προσφέροντες εἰς τὸν προσκαλούμενον ἢ τινὰ τῶν καθ' ὁδὸν ἐντυχόντων γνωστῶν νὰ πιῇ ἀπὸ λίγο ρακὶ (σπανίως κρασί). Εἰς κάθε σπίτι προσκαλουμένου λέν: «Νά ἔστι ἀκαλιασμένοι στ' χαρά... ταχιά ὦρα...». Ἄν ποῦν: «μὶ τὸν καφέ», σημαίνει, χωρὶς τραπέζια. «—Φ'χαριστοῦμι κὶ στ' χαρά σας, στὰ κιφαλάκια σας», ἡ συνήθης ἀπάντησις. Τὰ μπρατίμια, μεγάλα και μικρά, καλοῦνται εἰδικῶς με κουλλούρα στελλομένην σπίτι των φέρουν γιρλάντα στὸ πέτο και ποδιὰ στὴ μέση ἐκ τοῦ γαμπροῦ προσφερόμενα. Τὸ βράδυ κατὰ τὰ μεσάνυχτα τὰ συγγενικά κορίτσια ποὺ ἔχουν προσκληθῆ εἰδικῶς στὸ σπίτι τῆς νύφης, ἀφοῦ φᾶν και χορέψουν με ὄργανα ἢ με τὰ τραγούδια, θὰ πᾶν τὴ νύφη στὰ πηγάδια. Θὰ τὴν γυρίσουν σὲ τρεῖς βρύσες νὰ πάρῃ νερό. Πίνει ὀλίγον και ρίχνει στὴν κάθε μία βρύση νομίσματα. "Ὅταν γυρνοῦσαν ἀπὸ τὰ πηγάδια ἔπλεκαν τὰ μαλλιὰ τῆς νύφης τραγουδῶντας.

Τὴν Κυριακὴν τὸ πρωτὶ ὁ μπράτιμος ὁ πιὸ μέγανος ἀλλάζει τὸ γαμπρό, τὸν βοηθάει δηλ. νὰ ντυθῇ στὰ ἐσωτερικά του. Τὰ κορίτσια ταιριάζουν τὴ νύφη με τὰ τέλια, τσίπκες κ.λ. και τὴν βάνουν στὴν καμάρα, νὰ καμαρώνῃ. Τὰ βλέμματα κρατοῦσε κλειστά. "Ὅταν ἔλθουν οἱ προσκεκλημένοι, θὰ ἐκινήσουν μόνον ἄνδρες, καμμία γυναῖκα, με τὰ μπρατίμια ἐπὶ κεφαλῆς, νὰ πᾶν νὰ φέρουν τὸ νοῦνο με μουσικὴ ἢ με τραγούδια. Νοῦνος, καθ' αὐτό, εἶναι ὁ βαπτίσας ἢ ὁ υἱὸς αὐτοῦ¹. Ἐὰν δὲν δεχθῇ, τότε ἀλλάζεται. Καὶ ὁ ἀδελφὸς ἡμπορεῖ νὰ στεφανώῃ. Νουνιά δὲν παίρνονται. Τὰ δῶρα τοῦ νοῦνου ἦσαν στε-

1. Νούνο, ἡ -α. «Οὐ νοῦνο, μὶ τὸν ταῖφᾶ τ'»: με τὴν ἀκολουθίαν του. Ὁ χορὸς τοῦ νουνιάτικου (ὡς τῆς νύφης τοῦ νυφχιάτικου). Ἡ νουνιά, «τς ἔχουμι -»: συγγενεῖς ἀπὸ τὸ ν. Οὐ κουμπάρους, ἡ -οῖά, τοῦ -οῦλι, -οῖάζου. Παρακούμπάρους (βεν. compare).

φάνια πρώτον αγοραστά. Πολλοὶ ἔπαιρναν τῆς ἐκκλησίας μόνιμα στεφάνια δίδοντες μικρὸν ποσὸν ὡς ἐνοίκιον. Τὰ στεφάνια τῆς ἡ νύφη τὰ φυλάγει διὰ βίου στὸ σιαντούκι νὰ μὴ τὰ ἰδοῦν. Φόρεμα ἔπειτα ποὺ θὰ ρίξῃ στὴν πλάτη τῶν νεονύμφων, πέντε λαμπάδες καὶ κινέστρα μὲ τὸ κριθάρι. Ὁ νοῦνος θὰ ἔλθῃ καὶ αὐτὸς μὲ τὴν ἀκολουθία του, τὸν ταϊφᾶ του, 10-20 ἄνδρες καὶ γυναῖκες. Καὶ «νοῦνος διατάζει». Ἀπὸ τὴν στιγμήν τῆς παραλαβῆς του ὑπὸ τῶν μπρατίμων, αὐτὸς δίδει ἐντολάς. (Στὸν Ντόλο καὶ σὲ ἄλλα χωριὰ ὁ νοῦνος πᾶει καβάλλα). Κατὰ τὸ ἐν τῷ μεταξύ διάστημα θὰ ζουρίσουν τὸ γαμπρό. Ὁ μπαρμπέρης ξυρίζει καὶ αἱ γυναῖκες ὅλες πέριξ κλαίουں καὶ τραγουδοῦν εἰδικὸ τραγούδι. Φεύγει τὸ παιδὶ ἀπὸ τὴ μάνα του, σιβαίνει σὲ βάσανα. Ἀπὸ τὸ σπίτι τοῦ γαμπροῦ τώρα ὅλοι ἔχοντες καὶ τὸν παπᾶ μπροστὰ θὰ ἐκινήσουν γιὰ τὸ σπίτι τῆς νύφης. Μπροστὰ τὰ ὄργανα παίζοντα εἰδικὸ τραγούδι, ἀκολουθεῖ ὁ ταϊφᾶς τοῦ νοῦνου, οἱ ἄνδρες καὶ αἱ γυναῖκες κατόπιν. Ὅταν ὁ γαμπρὸς ξεκινᾷ γιὰ τὴ νύφη, ἡ μάνα του τὸν συνοδεύει ὡς τὴν πόρτα μὲ μιὰ κουλλούρα καὶ κρασί. Ρίχνει λίγο κρασί καὶ κατατῆ στὴ μεσιὰ βάνουν στὸν κατώφλιο μ'τάρια, φλουριά. Μὲ κουλλούρα καὶ κρασί συνοδεύει καὶ ἡ μάνα τὴν κόρη τῆς ὡς τὴν ἐκκλησία ρίπτουσα καθ' ὁδὸν ἀπὸ μία βουκιά καὶ λίγο κρασί πρὸ τῶν ποδῶν τῆς. Τὰ μπρατίμνια καβάλλα στὰ 2-3 ἄλογα, ἐπὶ τῶν ὁποίων θὰ φορτώσουν τὴν προῖκα, προπορευόμενα ἀναγγέλλουν εἰς τοὺς ἀναμένοντας στὴ νύφη τὴν ἐκκίνηση τῆς πομπῆς, οἱ συχαρκάδες δηλ. σημαίνουν ὅτι φθάνει τὸ συμπεθεριακό¹. Ἀπὸ τὶς τσιότρες προσφέρουν στοὺς τῆς νύφης ἀναμένοντας κρασί νὰ πιοῦν ἀπὸ λίγο καὶ νὰ εὐχηθοῦν λαμβάνοντας ἕκαστος καὶ ἀπὸ ἓνα μαντήλι, μυζομάντηλο, κόκκινο συνήθως ὡς δῶρο. Μαντήλια δωρίζουν καὶ εἰς ἓνα ἕκαστον τῶν ὀργανοπαικτῶν. Μαντήλια δένουν καὶ εἰς τὰ ἄλογα τὰ διὰ τὴν προῖκα. Οἱ τῆς νύφης ὑποδέχονται τοὺς τοῦ γαμπροῦ κατὰ τάξιν διατεταγμένοι μὲ ἀναλόγους εὐχάς: «στιργιουμένα», «καλὰ στέφανα», «νὰ ζήσ'ν, νὰ γηράσ'ν», «κι στὰ ἰπίλοιπα», «κατὰ τὸν πόθου σας», «κι' ἀπού'ν καρδιά σ'». Ἀλληλοασπάζονται οἱ μᾶλλον οἰκεῖοι καὶ ὁ γαμπρὸς φιλάει τὸ χέρι τῆς πεθερᾶς καὶ τοῦ πεθεροῦ του, πολλάκις καὶ τῶν ἀδελφῶν αὐτῶν. Διὰ νὰ κατεβοῦν τὰ μπρατίμνια ἀπὸ τὰ ἄλογα, ὑποχρεωτικῶς οἱ τῆς νύφης θὰ τὰ δωρίσουν (εἰς χρῆμα). Θὰ φορτωθῇ ἡ προῖκα διὰ τὸ σπίτι τοῦ γαμπροῦ. Θὰ κερασθοῦν ὅλοι οἱ προσελθόντες γλυκὸ καὶ οὔζο ἐντὸς τοῦ σπιτιοῦ καὶ θὰ ἐτοιμασθοῦν καὶ οἱ τῆς νύφης πρὸς ἐκκίνηση διὰ τὴν ἐκκλησίαν. Ἐνας μπράτιμος θὰ φορέσῃ τὰ καινούργια παπούτσια τῆς νύφης, «θὰ τὴν ποδέσῃ» καὶ θὰ μοιράσῃ νομίσματα καὶ γλυκὰ στὰ γύρω

1. Συμπιθιρός, ἐνίστε καὶ συμπεθιρους, - ριάζου, - ἐρjασα, τοῦ συμπιθιρjακό: ἡ πομπὴ τῶν συγγενῶν καὶ οἱ συμπεθεροὶ (ἐξ ἐπιγαμίας). Καὶ θέσις εἰς Κοντσ. τοῦ Συμπιθιριακό (βλ. σχετικὴν πκράδοσιν). Εἰς Ζιουπ. ζβέθιρους, ζβιθιρjάζου, τοῦ ζβιθιρjό. Οὐ πιθιρός, περιληπτικῶς: τὰ πιθιρ'κά: ὁ πεθερὸς καὶ ἡ πεθερά. Παραπιθιρός, ἡ -ά: ὁ ἀντικαθιστῶν τὸν π.

κορίτσια πού τραγουδοῦν. Τὸ γαμπρὸ θὰ τὸν ζώσουν στὴ μέση μαντήλι με-
ταξωτὸ καὶ στὸ πέτο τοῦ ἐπανωφορίου θὰ προσαρμόσουν δέσμη λουλουδιῶν
δεμένων μὲ σύρμα χρυσό. Ὁ γαμπρὸς δὲν εἶναι γυμνὸς τὴν κεφαλὴν, γκου-
σιουκέφαλους δὲν κάμνει, φοράει μαῦρα ροῦχα προκειμένου περὶ Γκραϊκού,
τὸ ἓνα τσιράπι τὸ φοράει ἀνάποδα, ὁ κόσμος εἶναι κακὸς, κάμνει πολλά.
Ἡ νύφη στὰ ἄσπρα φοράει τὴν τσίπια (νῦν βέλο) καὶ στὸ στῆθος τῆς κάνα
χαμαϊλί. Ὅταν τὴν ντύνουν τὴ νύφη περνοῦν τὰ ροῦχὰ τῆς ἀπὸ «μ'τάρια ἢ
ζυλόχτινου» κ.λ. «Ἄμα τοῦν ἔχ'ν πουδιμένου τοῦ γαμπροῦ, δὲν ἀπουχτάει» (εἰς
Κοζ. ξιπουδέου). Τὰ μουρουμηνιάτικα τ' ἀδέρφια τὰ κλειδώνουν σὲ δωμά-
τιο μέχρι τῆς ἐπανόδου ἀπὸ τὴν ἐκκλησίαν. Ἄμα δύο ἀδέρφια παντρευτοῦν
τὴν ἴδια μέρα, δὲν κάμνει νὰ σταυρωθοῦν στὸ δρόμο.

Ὅταν ἡ νύφη ἐξερχομένη φθάσῃ στὸ κατώφλιο τῆς θύρας, ἡ μάνα
τῆς προπορευομένη καὶ κρατοῦσα κουλλούρα χύνει λίγο κρασί ἀπὸ τὴ λαένα
πού ἔχει στὸ χέρι τῆς, ἐνῶ ὁ γαμπρὸς ἰστάμενος ἔξω καὶ περιστοιχιζόμενος
ἀπὸ γυναῖκες ρίπτει νομίσματα καὶ ζαχαράτα στὸ πρόσωπο τῆς νύφης. Ἡ
ἐκκινούσα πομπὴ ἔχει καθωρισμένη σειρὰ καὶ τὰ βιολιά λαλοῦν εἰδικὸ τρα-
γούδι. Αἱ γυναῖκες τῆς νύφης συνοδεύουν μέχρι τοῦ προνάου. Φιλοῦν τὴ νύφη
καὶ γυρίζουν στὸ σπίτι. Στὴν πόρτα τῆς ἐκκλησίας στέκονται 3 παιδάκια
συγγενικὰ τοῦ γαμπροῦ, ἀγόρια. Τὰ δωρίζει ἡ νύφη ἀπὸ ἓνα μῆλο μὲ δραχμὲς
μψηγμένες μέσα, τὰ φιλάει τὸ χέρι καὶ μετὰ μπαίνει μέσα γιὰ στεφάνωμα
(Γκραϊκου+Βλάχοι). Τὴ νύφη τὴν πατάει ὁ γαμπρὸς στὸ πόδι, λέγοντας ὁ
παπαῶς τὸ Εὐαγγέλιο. Τυχὸν ἔγκυος νύφη, «δὲν κατεβαίνει», λέν, «ὁ παντο-
κράτορας ἀπὸ πᾶν νὰ τ'ς σιφανώσῃ». Ἡ νύφη πίνει τὸ κρασί ἀπὸ τὸν
παπαῶ προσφερόμενον· ἔχει στὴν κανέστρα τῆς τὸ κριθάρι, ρύζι καὶ ζαχα-
ράτα πού ρίχνουν στὸ στεφάνωμα καὶ μέχρι τῆς μεταβάσεως στὸ σπίτι τοῦ
γαμπροῦ. Φθάνοντας στὸ σπίτι τὴν κανέστρα αὐτὴν τὴν παίρνει ἓνας μπρά-
τιμος καὶ τὴν πετάχνει στὰ κεραμίδια τοῦ σπιτιοῦ ἢ τοῦ μαγειρειοῦ. Τὴν
κατεβάζει ἓνας μετὰ 40 ἡμέρας προσθέτων: «σὲ ἀγόρια» (ἕχι κορίτσια).

Δεξιὰ πᾶν πάντα, ζιοβὰ γυρνοῦν (ἐπὶ πομπῆς). Ἡ πεθερὰ ἀναμένουσα
τὸ ζεῦγος τῶν νεονύμφων σκορπάει ἄσπρο μαλλὶ ἐπάνω ἀπὸ τὰ κεφάλια
τῶν εὐχομένη νὰ ζήσουν ὥσπου ν' ἀσπρίσουν, ἀλείφει δὲ τὸ ἐπιστύλιον τῆς
θύρας μὲ βούτυρο. Ἡ πεθερὰ, μητέρα τοῦ γαμπροῦ, στὴν ἐκκλησίαν κάθεται
ὥσπου ἡ νύφη θὰ ἀλλάξῃ τὰ στεφάνια. Στὸ γάμο ἡ νύφη τὰ ἔχει κλειστὰ
καὶ τὴν ἐπομένην Κυριακὴν πού θὰ τὴν πᾶν στὴν ἐκκλησίαν. Καὶ στὴν ἀρρα-
βῶνα χαμπλά. Τὶς γελοῦσαν, ἄμα ἄνοιγαν τὰ μάτια. Τὰ στεφάνια τῶν νεο-
νύμφων φιλοῦν ὅλοι, πεθερὰ, πεθερὸς κ.λ., τὰ βγάνει δὲ ἀπὸ τὰ κεφάλια τῶν
ὁ νοῦνος καὶ τὰ τοποθετεῖ ψηλὰ στὸ τζιάκι, στὴν πουλίτσα. Στὸ τζιάκι θὰ
χτυπήσουν τὸ κεφάλι τῆς νύφης νὰ στεριώσῃ. Τὰ παρατιθέμενα φαγητά:
σοῦπα, λαχανάτου, πατατάτου καὶ ψητά. Τὰ ἐπιτραπέζια τραγούδια λέγον-
ται: ζαοράφτις. Καὶ τὰ βιολιά λαλοῦν καὶ εἰδικὰ τραγούδια λέγονται μὲ τὸ

στόμα. Θὰ ἀκολουθήσῃ ἔξω ὁ τρανὸς χορὸς. «Νοῦνος διατάζει». Θὰ πιαστοῦν ὅλοι στὸ χορὸ αὐτὸ κατὰ τάξιν: Κορυφαῖος ὁ νοῦνος. Στὸ νουνιάτικο εἰδικώτερον τραγούδι ὁ νοῦνος θὰ κάμῃ τρεῖς γύρους μὲ βραδὺν βηματισμόν. Σ' αὐτὸν κανεῖς δὲν δωρίζει. Οἱ ὄργανοπαῖκται πολλάκις καὶ στὸ ἐνδιάμεσο τὸ λέν καὶ μὲ τὸ στόμα. Ἐὰν δὲν ἔχουν ὄργανα, ὁ χορὸς γίνεται μὲ τραγούδια. Εἰδικὸ τραγούδι χορεύει ὁ γαμπρὸς καὶ εἰδικὸ ἢ νύφη, τὸ νυφιάτικο. Τῇ νύφῃ οἱ Βλάχες τὴν λέν μὲ τὸ στόμα τρία τραγούδια προσηρμοσμένα. Οἱ πεθερὲς καὶ συγγενεῖς κάπως μεγαλύτερες χορεύουν μπεράτικα. Τοῦ μπιράτικου (καὶ οὐ μπιράτικους) εἶναι μὲ βραδὺν ρυθμὸν καὶ καγκέλια ἀρκετά. Ἐκτὸς ἀπὸ τὸ χορὸ τοῦ νοῦνου στοὺς ἄλλους δωρίζουν τοὺς ὄργανοπαίκτας. Διαρκῶντος τοῦ χοροῦ τοῦ νοῦνου ἔρχονται ἀπὸ τῆ νύφῃ ὅλοι οἱ δικοὶ τῆς καὶ πιάνονται καὶ αὐτοὶ στὸ χορὸ κατὰ τάξιν, βαθμὸν συγγενείας κ.λ. Θὰ φέρουν μαζί των γλυκίσματα καὶ τοῦ γυαλι (κάτοπτρον) τὸ προορίζομενον πρὸς χρῆσιν τῆς νύφῃς. Θὰ χορέψουν ἐν συνεχείᾳ καὶ στὸ σπίτι ὡς τὸ βράδυ, ὅποτε φεύγοντας θὰ ποῦν μὲ τὸ στόμα εἰδικὸ τραγούδι παρακλητικὸ νὰ μὴ μαλώσουν οἱ νέοι γονεῖς τῇ νύφῃ «ὄσου νὰ μάθῃ τὰ χούϊα σας». Θὰ πᾶν κατόπιν τὸ νοῦνο στὸ σπίτι του μὲ τὰ ὄργανα καὶ ἔτσι τελειώνουν τὰ τῆς Κυριακῆς.

Νύχτα στεφανώνονται οἱ χῆρες ἢ οἱ χῆροι (ὁ χῆρος καὶ χηρός), οἱ δευτεροπαντρευόμενοι, οἱ πενθοῦντες καὶ οἱ πολὺ φτωχοί. Καὶ χωρὶς φυσικὰ ὄργανα. Τὰ πρῶτα ἑξαδέλφια δὲν ἐπιτρέπει ὁ νόμος νὰ παντρεύωνται. Καὶ νουνιά δὲν ἐπιτρέπεται, εἶναι πνευματικὰ ἀδέλφια, τῆς βαπτίσεως ἐννοεῖται ὄχι τοῦ στεφανώματος. Ἀνεψιὰ ἀπὸ δεύτερα ἑξαδέλφια, δηλ. σιάλα ἐβδόμη, μὲ δυσκολίαν ἐπιτρέπεται. Τρίτα νηί. Θεωροῦνται τρίτα κι ἀνηπρόκουπα¹.

Τῇ νύφῃ ὅλην τὴν ἡμέρα, τὴν Κυριακῆ, τὴν κρατοῦσαν νηστικιά, «νὰ μὴ φάῃ ἔν πιθιρά τς». Τὴν Δευτέρα ἢ μάκνα τῆς νύφῃς καὶ οἱ συγγενεῖς θὰ ῥθοῦν στὸ σπίτι τῆς νύφῃς μὲ φαγώσιμα καὶ γλυκίσματα. Θὰ φέρουν ἀπαιτήτως τὴ *houkouβάλα*, παπάρα μὲ βούτυρο γιὰ τὰ μπρατίμνια. Καὶ πέτεινον μὲ κόκκινη κορδέλα θὰ στείλουν στὴ νύφη. Ἡ νύφη θὰ προσέλθῃ καὶ θὰ καθήσῃ πλησίον τῆς μητρὸς τῆς. Θὰ ἔχῃ φόρεμα ἄλλο τὸ δευτεργιάτικο λεγόμενον, μαῦρο νυφικό. Τὸ τριτιάτικὸ τῆς θὰ εἶναι μεταξωτό, ὅ,τι λογιῆς νὰ εἶναι. Θὰ φᾶν, θὰ πιοῦν καὶ θὰ πᾶν τῇ νύφῃ μὲ τὴ μουσικὴ στὰ πηγάδια. Γυρνῶντας θὰ ρίξῃ ἢ νύφη σ' ὄλους, στὰ χέρια, ἀπὸ λίγο νερὸ ποὺ πῆρεν ἀπὸ τὰ πηγάδια.

Τὸ βράδυ τῆς Δευτέρας θὰ κοιμηθῇ ἢ νύφη μὲ τὸ γαμπρό. Τὴν Κυριακῆ

1. *Μίλαδερός*, -ή, -ια, -ές καὶ (Μπουντώνα, 95): ὁ ἑτεροθαλῆς ἀδελφός. Τὰ παιδιὰ μιᾶς χήρας ἢ χήρου νυμφευομένου. Διὰ τοὺς Βαλλαάδες ὡς φούτσηδες: ἀδελφοὺς βλ. *Μακεδονικά* 17 (1977) 316 σημ. 1. Εἰς Ραδ. φούτσους καὶ -τσης, «ἔλα φούτση μ'»: χαϊδευτ. καὶ εἰρων. Εἰς Τραπ. φουτσιόπ'κου, τοῦ: μικρὸ ἀδερφάκι. Ἀντράδιοφους, γυνικάδιοφους.

τὸ βράδυ νοιμᾶται μὲ τὰ κορίτσια· προφυλάττουν τὰ νιόνυμφα: ὅπως πιστεύουν, ἀπὸ τὴν ἐπήρειαν κακῶν, «νὰ μὴ τς πρυδέσ'ν». (Πρβλ. καὶ Λαογραφίας Ε', 31, ΣΤ', 475-476). Ἐπάνω στὸ κρεββάτι κάθονται οἱ μπρατίμοι καὶ θὰ ἀποσυρθοῦν, ἀφοῦ πρῶτον πάρουν δῶρα, νομίματα ἀπὸ τὸ γαμπρό. Τὸ αὐτὸ κάμνουν τὰ μπρατίμια τῆς νύφης καθήμενα ἐπάνω στὰ σιαντούκια τῆς προικός. Οἱ τοῦ γαμπροῦ μόνον μετὰ τὸ δῶρισμα τῶν μπρατίμων ἤμπο-
ροῦν νὰ σηκώσουν τὰ σιαντούκια καὶ νὰ τὰ φορτώσουν. Τὸ πρωτὶ τῆς Τρίτης, ἡ νύφη ἐγειρομένη ὑποχρέωσιν ἔχει νὰ δείξῃ εἰς τὴν ἀναμένουσαν πεθερὰν τὰ σημάδια περὶ τοῦ ὅτι εὐρέθη παρθένος. Ἐγκυρὸς ἐνωρίτερον, προσβλητι-
κό, κουτσομπολιά.

Τὸ ἴδιο βράδυ τῆς Δευτέρας τὰ μπρατίμια γυροῦν τὰ κοπέτσια τῶν οἰκείων τῆς νύφης καὶ προσπαθοῦν νὰ κλέψουν ἀρνίθια (ἐκλεβαν καὶ μεγὰλα ζῶα: γελάδια, μοσχάρια) ποὺ τὰ μαγειρεύουν καὶ τὰ τρώγουν τὴν ἐπομένην στὸ σπίτι τοῦ γαμπροῦ. Τὴν Τρίτην ἔχουν τὰ κρεμάσματα: ὁ καθεὶς τῶν μπρατίμων κρατῶντας ἀπὸ μία τριχὴ πᾶν στὴ νύφη καὶ στοὺς συγγενεῖς καὶ ἓνα ἓνα πιάνοντας ἐπιχειροῦν νὰ τοὺς δέσουν, νὰ τοὺς κρεμάσουν δῆθεν. Αὐτοὶ διὰ νὰ ἀποφύγουν ὑπόσχονται νὰ φέρουν στὸ σπίτι τῆς νύφης φαγητὰ καὶ γλυκίσματα, τὰ ὅποια καὶ φέρουν νὰ τὰ φᾶν μπρατίμοι καὶ λοιποὶ¹.

Τὸ Σάββατο γίνονται τὰ π'στρόφια. Νεόνυμφοι μετὰ τῶν οἰκείων των καὶ συγγενῶν ἔρχονται στὸ σπίτι τῆς νύφης, ὅπου τρώγουν καὶ διασκεδά-
ζουν. Τὴν Κυριακὴ ὅλοι οἱ συγγενεῖς προσκχλούμενοι θὰ συνοδεύσουν τοὺς νεονύμφους εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ ἐκεῖθεν θὰ κάμουν βίζιτες στοὺς συγγενεῖς τοῦ γαμπροῦ· στοὺς συγγενεῖς τῆς νύφης τὴν ἐπομένην Κυριακὴν. «Τς βάν' σκαπνὶ» μὲ διάφορα φαγώσιμα.

Γάμος δὲν γίνεται τῆ Σαρακοστή, τὸ Πάσχα, τὸ Μάη. Τὴν νεόνυμφη δὲν τὴν βάνουν βαρειὰς δουλειὰς. Εἶναι καὶ ἐντροπή. Ἡ συννυφάδα ἢ ἡ κου-
νιάδα τὴν ἔδειχναν τὶς βρύσες μετὰ τὸ γάμο. Κακὴ διαγωγή τῆς νύφης εὐ-
θὺς μετὰ τὸ γάμο ἤσκει ἐπίδραση στὶς ἀδερφές της. (Ἡ νεόπαντρη εἰς Κοζ.
δὲν σπέρνει λούδια). Κουλλούρα τὴν ἔστελναν τῆ νύφη οἱ συγγενεῖς τὰ ἐρ-
χόμενα Χριστούγεννα ὡς κόλιαντα. Χαρακτηρισμοὶ νύφης: «Δὲ φ'λάγει κου-
πάδι» «νὲ κλαίει, νὲ γιλάει, νὲ δαγκώνει». «Ἄξβόρστη» (ἀμίλητη), «δουμούζου»
(ἀγροῖκος)².

1. Σταυρουμίγια, σταυρουπατέρα. —ἀδέφια: λέν τὰ μπρατίμια τὴν μητέρα, τὸν π.,
ἀ. τοῦ γαμπροῦ. Σταυρουγιός: λέγεται ὁ μπράτιμος παρὰ τῆς μητρὸς τοῦ γαμπροῦ.

2. Ἡ νύφη καλεῖ τὴν πεθερὰ της: κυραμίγια (ὡς καὶ τὶς ἀδερφές της). Κυρὰ λέν
(οἱ γυναικες) καὶ πᾶσα φανούμενη γενικῶς γυναικα, κυράτσα δέ: τὴν περήφανη, τὴν ἀπρό-
σιτη γυν. Ἡ νύφη καλεῖ: ἀφέντη τὸν πεθερὸ της, ὡς καὶ κάθε ἡλικιωμένο συγγενῆ. Ἀφέντς:
προσφωνεῖται, κυρίως, ὁ παπᾶς. Ἀφεντάκη: προσφωνεῖ (Ζιουπ.) ἡ νύφη κάθε ἀνδρά-
δελφὸ της, μεγαλύτερο τὴν ἡλικία. Ἡ ὑπὸ τῶν συγγενῶν τοῦ γαμπροῦ ὀριζομένη ὡς συν-
οδὸς τῆς νύφης καλεῖται εἰς Κωστ. ἀδιοπουφή. Εἰς Ντόλ. διοπουφή, εἰς Λιβ. διοπουφή
(μεσαιων. ἀδελφοποιητός, -ποιτός, Κουκουλέ, Ἄθηνᾶ 56, 312).

Ἰδιάζοντά τινα ἀπὸ τὰ τοῦ γάμου ἄλλων χωρίων (Ἀνασελίτσης, Καϊλαρίων, Τσιαροσιαμπᾶ): Εἰς Τσακν. ὅταν ἀλλάζουν σημάδια, δίνουν βασιλικόν, ρίζα, ἀπὸ μία φούντα ἀμφοτέρωθεν: γαμπροῦ πρὸς νύφη - νύφης πρὸς γαμπρόν. Ἡ πεθερὰ ἔχει τὸ φλουρὶ ποὺ δωρίζει τῇ νύφῃ μὲ βασιλικό. Τσιράπια δίνουν σὲ ὅλους τοὺς συγγενεῖς. Στὰ π'στρόφια πήγαιναν ἐκεῖνα τὰ χρόνια τὴν Τρίτη. Ὅταν φέρνουν τῇ νύφῃ μὲ τὰ στέφανα, κριμνοῦσαν πιθιρά, πιθιρόν... τοὺς σήκωναν ἐπάνω καὶ τοὺς ἔταζαν (μετὰ τὰ στέφανα). Τῇ Δευτέρᾳ τὸ βράδυ κοιμοῦνταν τὰ νεόνυμφα. Πορτοφόλι μὲ ἀσήμι ἔβαναν κάτω ἀπὸ τῇ βελέντζα, ποὺ θὰ πατοῦσε ἡ νύφη μὲ τὸ δεξιὸ τῆς πόδι, γιὰ νὰ ἔχη παράδες, νὰ εἶναι ἀσμένια ἢ τζέπη της. Πλὴν τοῦ ἀσημικοῦ, κλειδώματα, βάνουν καὶ ζνάρι ἀσημένιο γιὰ νὰ τὸ πατήσῃ.

Εἰς Βελ. Ἀνασ. οὔτε ὁ γαμπρὸς δίνει τίποτα στὴ νύφη οὔτε ἡ νύφη στὸ γαμπρό. «Παράδις, δὲν ἔβγαλιν αὐτὸ τοῦ ἀνάθιμα τοῦ χουργιοῦ μας νὰ δώσῃ χρήματα...». «Τὰ τραγούδια ποὺ λέν δὲν τὰ κάμνουν ζηγυάρι, γιὰτὶ δὲν προυκόβ'ν τὰ νιόγαμπρα». Ἡ 1 ἢ 3 ἢ 5. Καὶ μπρατίμους βάνουν 3 συνήθως: δύο μεγάλους καὶ 1 μικρόν, στὴ νύφη μπρατίμισσες 2 καὶ ἓνα παιδάκι. Καὶ ἡ νύφη θὰ χορέψῃ ἢ ἓνα χορὸ ἢ τρεῖς. Καὶ τὰ ψωμιὰ τρεῖς φοῦρνοι στὸ κορίτσι, στὸ παιδί 3, 5 κατὰ πῶς θὰ καρτερέσουν (νὰ μὴ εἶναι 4). Τὴν Παρασκευὴ φκιάνουν τὸν πρῶπκαστου καὶ τὸν χορεύουν στὸ γαμπρό (γυναῖκες καὶ κορίτσια) τὸ Σάββατο βράδυ, στὴ νύφη τὴν Κυριακὴ, πρὶν ἔλθουν οἱ συμπεθεροὶ νὰ πάρουν τῇ νύφῃ. Τὸν βάνουν ἐπάνω σὲ ἓνα ταγάρι σὲ πετσέτα μὲ ἓνα ποτήρι κρασί ἐπάνω. Μετὰ τὸ χορὸ τὸν σπάζουν στὸ κεφάλι ἑνὸς παιδιοῦ καὶ μοιράζουν ἀπὸ λίγο σὲ ὅλους. (Εἰς Τσακαλ. λέγεται προυτόπκαστους καὶ τὸν χορεύουν τὸ Σάββατο βράδυ). Ὁ νοῦνος ἔρχεται καβάλλα καὶ ἀπὸ μέσα ἀπὸ τὸ χωριὸ νὰ εἶναι. Καβάλλα πᾶν στὴν ἐκκλησιὰ καὶ ὁ γαμπρὸς καὶ ἡ νύφη καὶ ὁ πεθερός. Ἡ μάννα τῆς νύφης στὸν κατώφλοιο ρίχνει κρασί καὶ ἀσημικὸ νὰ τὸ δρασκελίσῃ ἡ νύφη «νὰ ἰένῃ σιδηρένια». Μόλις καβαλλικέψῃ — κατὰ ἡλιοῦ τὸ ἄλογο — ρουφάει ἀπὸ τὸ ποτήρι 3 γουλές, τὸ ὑπόλοιπο κρασί τὸ ρίχνει ὅλο ὀπίσω. Στὴ στέψῃ προσέχουν αἱ περίξ «νὰ μὴ πάρ'ν τίπουτα τέλια, πτὴ σκέπη, μὴν κλέψουν τίπουτα σημάδια, νὰ μὴ κάμν' τίπουτα μάϊα». Ἡ πεθερὰ τὴν καρτεράει στὸ σπίτι μὲ ψωμί καὶ μὲ μέλι: τὸ ψωμί τὸ περνάει ἀπὸ τὸ κεφάλι καὶ τῆς νύφης καὶ τοῦ γαμπροῦ. Στὸν κατώφλοιο ρίχνουν «γυλί, σημ'κὰ ὅ,τι, τοῦ ζ'νὰρ τς, τὰ κλειδώματά τς» (ἢ πιθιρά). Μὲ τὸ μέλι ἀλείφει ἡ νύφη τρεῖς φορές τὴν πόρτα, μία ἐπάνω, μία ἀπὸ μεριές καὶ μία κάτω στὸν κατώφλοιο. Τὸ μέλι νὰ εἶναι «μιλιουμένοι», ἔτσι λέν. Ἡ νύφη θὰ δρασκελίσῃ μὲ τὸ δεξιὸ πόδι. Στὰ π'στρόφια πᾶν στὶς 8 καὶ στὶς 15 στὴν ἐκκλησιὰ. Τὴν Τετάρτη τὸ πρωτὶ ἡ νύφη θὰ φκιάσῃ πίττα μίαν, δύο, τρεῖς, κατὰ τὴν φιλιά, θὰ δώσουν καὶ στοὺς συγγενεῖς. Τὶς πίττες αὐτὲς τὶς κάμνουν μπουντσόπ'τις: πράσσα, κρουμμύδια στὴν μπόντσα, δὲν τὶς βάνουν στοῦ τιπί. Τὸ

μεσημέρι τῆς Κυριακῆς κλέβουν οἱ μπρατίμοι κόττα, πιάττα κ.λ. ἀπὸ τὸ σπίτι τῆς νύφης τὴν ὥρα ποὺ εἶναι μαζωμένοι ὅλοι ἔξω.

Εἰς Βελ. Κοζ. ὁ γαμπρὸς δίνει παράδες, τοῦ γαρλίκι, 500-7.000 δραχ., λίρες 3 παλαιότερον, «θὰ τ' φκιάση κι' ὅλα: πουκρόβια, φουστρες κ.λ. Δὲν ἀπουμένει κουρίτσι ἀνύπαντρου. Δ'λεύν'. Πῶς τοῦ βρήκαμι ἡμεῖς, εἶνι πρώτα. Σν Κόζιανη γίν'κισ φουκαρᾶς, νὰ 'χες κουρίτσια». Ὁ γαμπρὸς ρίχνει μῆλο στὴ νύφη. Ὁ πεθερὸς κατεβάζει τὴ νύφη ἐρχομένην καβάλλα καὶ ἀπὸ τὸ χωριὸ μέσα νὰ εἶναι. Βάνουν ἓνα θλυκάκι ἀσημένιο καὶ περνάει ἀπὸ ἐπάνω, ἀσημικό, ἀνά 'νι σιδηρουμένη, νὰ μὴν πιρνάη ἀρρώστεια, ὅπους τοῦ σιδήρου. Ἀλείφει τρία χόβια (φορὲς) τὴν πόρτα μὲ μέλι, σὰν τοῦ μέλι γλυκειὰ νὰ ἰένη, νὰ μὴ μαλώνη κι' νὰ κουλλήση σὰ μέλι. Τὴν δίνει ἡ πεθερά της καὶ μίαν τουλούπα σν ἀμπασκάλη νὰ μάθη νὰ γνέθη κι' σν ἄλλη 'ν ἀμπασκάλη τ' βάνει ἓνα τσουράκι (κουλλούρα) νὰ μάθη νὰ τρώη».

Εἰς Γκόμπλ. ἔδουναν γιὰ γαρλίκι 2, 3 ὡς 5 λίρες: «μνιὰ σκρόφα κι' 2 λίρις μ' ἔδουσιν οὐ πιθιρὸς μ'». Καὶ στὴν Καισαριά, τὸ Μπαζί, τὸ Ντογτζιλάρ, τὴν Κάλιανη κ.λ., ἦταν ὑποχρεωτικὸ τὸ γαρλίκι. Εἰς Κάλιανη τὰ ζητοῦν οἱ γαμπροὶ τὰ κουρίτσια. Τώρα τελευταῖα ἔδουναν γιὰ γαρλίκι (παλληκαριάτικα στὴν Κοζ. τὸ τράχωμα, τὸ νάχτι), πρόβατα, σιτάρι ὡς 1.000 ἑκάδες. Ἐπίσης εἰς τὰ Βέντζια, ὡς μοὶ εἶπον. Στὰ σημάδια («γέν'νταν Κυριακὴ ἰκεῖνα τὰ χρόνια») θὰ πᾶν 3 ἢ 5. «Τοῦ ζιτάζουμι, νὰ 'νι μόια. Ὅπους κι' οἱ μπρατίμοι π' θὰ βάλουν 3 ἢ 5 ἢ 7. Ἄντροι θὰ πᾶν» (ὄχι γυναικες). Τοὺς κερνοῦν στὸ πόδι, δὲν κάθονται «γιὰ νὰ μὴ ἔχη ἡ νύφη τεμπελιά, νὰ μὴ οὐκνεύη». Καὶ φούρνους γιὰ τὰ τσουράκια θὰ ζυμώσουν 3, 5 ἢ 7, καὶ τὰ πεσκέσια γιὰ τὴ νύφη θὰ τὰ πᾶν τὴν Πέμπτη 3, 5 ἢ 7. Τὴν Παρασκευὴ φκιάνουν «Προυτόψουμου μὲ μπιμπίλια οὐπάν', νὰ κάμη ἡ νύφη πουλλὰ πιδιά». Τὸν χορεύουν τὸν προυτόψουμου καὶ τὸν σπάζουν στὸ κεφάλι ἐνὸς παιδιοῦ καὶ τὸν μοιράζουν σ' ὅλους. Ὁ πεθερὸς τὸ Σάββατο βράδυ πάει στὴ νύφη καὶ ρίχνει στὸ καυκί. Στὸ τραπέζι μίαν κ'λλούρα, τὴν ἀλείφουν μὲ αὐγὸ κρόκκου, μὲ ζάχαρη ἢ μέλι ἐπάνω καὶ σταυρωτὰ ἐπάνω τρία ἀσήμνια, τὸν αἰτό, φλουριά κι' ὅ,τι. Στὴ μέση τῆς κουλλούρας βάνουν ἓνα φυλτζιάνι μὲ κρασί καὶ ὁ πεθερὸς ρίχνει μέσα στὸ φυλτζιάνι ἀσήμι ὡς καὶ ὅλοι οἱ παρευρισκόμενοι ἀσήμι, λεφτά. Πεθερὸς καὶ νύφη χαιρετιῶνται τρεῖς φορὲς μὲ σταυρωτὰ τὰ χέρια, σπάνει ὁ πεθερὸς τὴν κουλλούρα, δίνει μέρος στὴ νύφη, μοιράζει καὶ σ' ὅλους τὰ χαριῶτοι ἀπὸ λίγο («ρίξι, μπάμπου, στοῦ καυκί»: ὅταν τζιβῶνη γάνας μικρὸς τὰ μάτια καὶ ζητάει στραγάλια κ.λ.). Εἰς Βλάτσην «καλή, νὰ μ' πλῆς στοῦ καυκί»: ἐπὶ γυναικὸς ὁμορφης. Εἰς Κοζ. τὴν ἐπομένην ἀπὸ τὴν κηδεῖα ὁ παπᾶς ἔρχεται καὶ «διαβάζει τὰ καυκιά»: φαγητὰ στὸ τραπέζι καὶ μίαν παξιμαδαρὰ ψωμί). Ὅταν ξεκινάη ἡ νύφη ἀπὸ τὸ σπίτι της τὴν δίνει ἡ μάνα της ἓνα φυλτζιάνι κρασί στὸ χέρι. Γυρίζει ἡ νύφη πρὸς τὸν ἥλιο, κάμνει τὸ σταυρὸ της, πίνει ἀπὸ λίγο τρεῖς φορὲς, ρίχνει τὸ ὑπόλοιπο ὀπίσω της

καὶ τὸ φυλτζιάνι τὸ παίρνει γιὰ τὸ σπίτι τοῦ γαμπροῦ. Ἀνεβαίνουν καβάλλα νύφη, γαμπρός. Ἀπὸ τὸν ἴδιο δρόμο ποὺ ξεκίνησαν δὲν ξαναπερνοῦν. Ἀπὸ τὸ ἄλογο τὴν κατεβάζει ὁ πεθερός ἢ ὁ μεγαλύτερος ἀδελφός χωρὶς νὰ πατήση ἢ νύφη τὸν κατώφλιο (καὶ πεζῇ ἂν ἔλθῃ πάλι ἀγκαλιὰ θὰ προσπεράσῃ τὸν κατώφλιο). Ἡ πεθερὰ θὰ τὴν δώσῃ ἕνα πιάτο ζάχαρη νὰ ἀλείψῃ τὸν τοῖχο στὴν πόρτα μὲ τὰ δάχτυλά της, «γιὰ νὰ ἴνι γλυκειά», θὰ τὴν βάλῃ κάτω ἀπὸ τὴν ἀμασχάλη της μία ἄσπρη τουλούπα γιὰ νὰ εἶναι δουλευτάρου, «νὰ ἀσπρίσῃ, νὰ γηράσῃ». Ἄν εἶναι μυρουμηνιάτικα, τότε κλειδώνουν τὸν ἄλλο τὸν ἀδερφὸ σὲ δωμάτιο, χαιρετοῦν τὰ νεόγαμπρα καὶ μετὰ τὸν ἀνοίγουν «νὰ μὴ ἴδῃ τοῦ φλάμπουρου ποὺ ἔρχιτι». Τὰ φορέματα τῆς νύφης καὶ τοῦ γαμπροῦ τὰ περνοῦν ἀπ' τοῦ ξυλόχτινου νὰ μὴ τοῦν πιάσ' ἡ μάϊα». Πολλοὺς τοὺς κρεμνοῦν μιὰ κλειδωνιὰ κλειστὴ πίσω «στὸ ζ'νάρι, βρακοθλιὰ (στὸ γαμπρό), νὰ μὴ τς πιάν' ἡ μάϊα». (Εἰς Κοζ. καὶ τὴ νύφη «πιρνοῦσαν π' τ' μισάλα, π' τοῦ ζουναράκι τς μισάλας, μιὰ κλειδουνιὰ γιὰ τὰ μάϊα»). Οὐ γλάμπουρας (καὶ τοῦ φλάμπουρου): μαντήλι λειψιάνικο ἢ μάλλιανου σ' ἕνα κοντό. Εἶχεν ἀπάνω σταυρὸ καὶ μπηγμένα 3 μῆλα ἢ πορτοκάλια. Τὸ κρατάει ὁ νοῦνος (ὄχι παιδί). Ὁ γαμπρός φοροῦσε γιδόκαπα γιὰ νὰ πάῃ νὰ πάρῃ τὴ νύφη (καὶ Αὐγούστος νὰ ἦταν). «Δὲ βάνουμε γυνὴ νὰ προυσπιράσῃ ἢ νύφη τοῦν κατώφλιου (ὅταν ἀγουράζουμε ζῶα ρίχνουμε τοῦ γυνί, τσικούρι, σίδηρου)». Τὴ Δευτέρα οἱ μπρατίμοι θρέφουν τὰ νιόγαμπρα: ὁ τρανὸς ὁ μπράτιμος, προτοῦ νὰ φᾶν, βάνει μέλι στὸ τσινί (πιάτο) καὶ ἔξ μουκουσιές τὶς σουγλίζει σὲ δυὸ βίλις, βάνει τὰ χέρια σταυρωτά, τὸ δεξὶ ἐπάνω καὶ τὸ ζερβὶ κάτω, καὶ προσφέρει εἰς τοὺς καθημένους γαμπρὸ καὶ νύφη τὶς μουκουσιές τρεῖς φορές. «Ἄμα ἢ νύφη ν' ἀρπάξῃ, εἶνι κισκίν'κη, ἄμα δὲν ν' ἀρπάξῃ, εἶνι τεμπέλου». Τὸ ἴδιο καὶ γιὰ τὸ γαμπρὸ (καὶ στὴν Κοζ. «τ'ς θρέφ'ν μὴ μέλι κὶ σιμίτια» (μουκουσιές). Τὴν Τρίτη τὸ βράδυ στὴν Κοζάνη «πάϊναν στοῦ μπουρέκι». Εἶδος πίττας γλυκειᾶς, μὲ φύλλα, ρυζόπ'τα: τὸ μπουρέκι. Τὴν φκιάνει ἢ νύφη (πλάθει ἕνα φύλλου). Φωνάζουν οἰκογένεια καὶ μπρατίμους, «τ'ς φ'λεύ'ν». Στὰ π'στρόφια πᾶν τὴν Κυριακὴ τὸ γιόμα, στίς 8 καὶ στίς 15 «στὰ μικρὰ τὰ π'στρόφια». Εἰς Κοζ. στὰ π'στρόφια πᾶν τὴν Πέμπτη τὸ βράδυ (ὄχι τὴν Κυριακὴ). Ἔχουν καὶ δεύτερα π'στρόφια τὴν Παρασκευὴ τὴν ἄλλη, στίς 13. Σ' αὐτὰ τὰ δεύτερα, ὅταν φεύγουν, δίνουν «ἕνα πέτεινον καὶ μιὰ ἀρνίθα, νὰ κάμη ἢ νύφη πιδὶ κὶ κουρίτσι».

Εἰς Κάλιανην τὴν Κυριακὴ ἐκτὸς ἀπὸ τὴ σημαία ποὺ προηγεῖται, ἄλλο παιδὶ ἀκολουθεῖ μὲ ἕνα κριάρι ζωντανό, στὰ κέρατα τοῦ ὁποίου ἔχουν μπηγμένα μῆλα, ἀπὸ ἕνα στὸ κάθε κέρατο. Τὸ δῶρο αὐτὸ πρὸς τὴ νύφη σφάζεται, ὅταν γυρίσουν τὸ Σάββατο στὰ π'στρόφια.

Καὶ στὸ Δεσπότη ἔστελναν μπουχτσιάλικι: ποκάμισο, βραχὶ καὶ μὲ τὴ μεσάλα: μπουχτσιᾶς (Κοζ.). Τράπιζα, δηλαδὴ φαϊὰ ἔστελναν (μὲ τὴ μαϊο-τζοῦ συνήθως), πρὸς τοὺς μὴ παρευρεθέντας στὸ γάμο συγγενεῖς, πενθοῦν-

τας τυχόν, ἀσθενοῦντας κ.λ., ὡς καὶ πρὸς τὸν Δεσπότην. Οἱ γάμοι γίνονται κυρίως ἀπὸ τὸν Ἀϊ Δημήτρη καὶ σιαπέρα ὡς τὸν Ἀϊ Σπυρίδωνα κι ἀπ' τ' Ἀϊ Θανασιῶ ὡς τὴν Πέμπτη τς Κοιτ'νῆς (Κρεατινῆς). Μποιόντα: ἡ χρυσῆ φορεσιὰ τῆς νύφης. Μουραές: μεταξωτὸ φόρεμα. Κουρνί: μὲ ρίγες μεταξωτό. Χαραές: μεταξωτὸ μὲ λούδια. Σιάμ κι ταπί: ριγωτὸ μπλέ μὲ χρυσῆ ρίγα (Κοζ.).

Στὰ Χάσια, ὅταν βγάνουν τὴ νύφη νὰ χορέψῃ τὴν δένουν μὲ τὸ ζουνάρι (οὐ μπράτιμους) καὶ λέν τὴν πεθερά: «Τάξι νὰ σι' ἀπουλύκου τ' νύφη. — Μνιὰ μπραχάτσα σιτάρι», λέει αὐτὴ (μπραγάτσα λέν ἐκεῖ τὸ εἰς Κοζ. μπακράτσι).

Ὅποιος θέλει νὰ χορέψῃ στὸ γάμο ζητάει τὴν ἄδεια ἀπὸ τὸ νοῦνο «τοῦ ἰζίνι σ', νοῦνι». — Ὡρα καλή σας: ἐλεύθερα, ἔχεις τὴν ἄδεια. «Νοῦνους διατάζει» στὰ Χάσια. Εἰς Γκόμπλ. «ἰκεῖ πού σφιφανών'»: Μὲ ἓνα καινούργιο βελόνι θὰ σπάζῃ ἓνας τὴ νύφη, ἄλλος τὸ γαμπρὸ τζουνάει, σπάζει στὸ φόρεμα, νὰ μὴ πιάν' τὰ μάϊα. Μετὰ τὸ στεφάνωμα εἴτε στὴν ἐκκλησίᾳ εἴτε στὸ σπίτι, ὅταν ὁ παπᾶς στέκεται ἀκόμα κοντά, ἓνας «σβαρνίζει τς πατλιές», χαλνάει τοὺν τουρό, τὰ ἴγνη, τὶς πατημασιές, ἄς ῥῆ ἔχῃ τίπουτα καταῆ, νὰ μὴ πιάσ'ν μάϊα πάλι. Ὅταν ἡ νύφη θὰ βάλῃ τὴ ζάχαρη στὸν τοῖχο, ἔχει καὶ τὸ τσουράκι στὸ κεφάλι. Τότε παίρνει καὶ σιτάρι ἀπὸ τὸ πιάτο πού ἔχει στὸ χέρι τῆς ἢ πεθερὰ καὶ τὸ σπέρνει, τὸ σκορπάει, στὴ μεσιὰ μέσα, νὰ δώσῃ ὁ Θεὸς μπιρικέτι, πλοῦτον. Δὲν τὸ ἔχουν γιὰ καλό: νὰ πέσῃ κάνα στεφάνι κατὰ τὴν στέψιν ἢ νὰ ἀνάψῃ ροῦχο, νύφης, γαμπροῦ, τσίπα κ.λ. ἀπὸ ἀπροσεξία. Δὲν κάμνει ἐπίσης νὰ ἰδῆ μία νύφη τὴν ἄλλη, δὲν προκόβουν ἐπὶ τελέσειως ταύτοχρόνου γάμου, τὴν ἴδια μέρα. Σταματοῦν νὰ περάσῃ ἡ μία.

Τοῦν προυτόψουμου τοῦν γιουμών, ὅταν τὸν ζυμώνουν, μὲ μπαλάμνια «γιὰ νὰ κάμῃ ἡ νύφη πουλλὰ πιδιά» (νὰ τ' φᾶν π' τὰ μάτια).

Εἰς Γκόμπλ. ἀπὸ νωρίτερα, πρὸ τοῦ γάμου, ἡ μάμνα κάμνει τὸ κορίτσι τῆς πού θὰ γίνῃ νύφη ἓνα χαμαϊλί. «Βάνει θυμνιάμα μαύρη, δὲ σι, ἀκουλνάει κὰν τίπουτα οὔτι στοιχειὸ οὔτι βρουκόλακκας, λουλάκη μαύρη, εἶνι καλὴ ἀποὺ νύχτα, μάϊα, κι σκόρδου κι χαρτί, γράφ'ν: τὸ πάτερ ἡμῶν καὶ τὸ πιστεύω».

Εἰς Φραγκ. γίνονται γάμοι συνήθως ἀπὸ τὸν Ἅγιον Δημήτριον μέχρι τῆς δευτέρας Κυριακῆς μετὰ τὰ Χριστούγεννα. Τὴν Κυριακὴ τὸ πρωτὶ, ὅταν πᾶν νὰ στολίσουν τὴ νύφη, πεθερὸς καὶ γαμπρὸς πᾶν καβάλλα, προηγεῖται μπαϊράκι. Ὅταν πᾶν νὰ πάρουν τὴ νύφη, ὁ γαμπρὸς μόνον καβάλλα. Ὁ γαμπρὸς τρώει μοναχὸς σὲ ἰδιαιτέρο τραπέζι φαγητὰ πού μαγεῖρεψε μόνη τῆς ἡ νύφη. Βγαίνοντας ἔξω ἀπὸ τὸ σπίτι τῆς νύφης τὸ γαμπρὸ τὸν ἔχουν σκεπασμένο μὲ ἓνα ἄσπρο πανὶ γιὰ νὰ μὴ ἰδῆ τὴ νύφη. Δὲν κάμνει νὰ γυρίσῃ καθόλου τὸ κεφάλι του πίσω. Ἡ νύφη βγαίνει τελευταία συνοδευομένη μὲ τὰ κορίτσια. Στὴν ἐξώθυρα ἡ μητέρα τῆς περιμένει. Κρατάει ἓνα ψωμί κι ἐπάνω ἔχει ἓνα ποτήρι μὲ κρασί, λίγο ἀλάτι καὶ δαχτυλίδι. Ἀριστερὰ εἶναι

ὁ ἄντρας τῆς καὶ δεξιὰ ὁ κουμπάρος. Ἡ νύφη φιλάει πρῶτα τὸ ψωμί. Ἡ μητέρα τῆς κόβει λίγο ψωμί, τὸ βουτάει στὸ κρασί, βάνει καὶ λίγο ἀλάτι καὶ τῆς τὸ δίνει νὰ τὸ φάη, τὴν φορεῖ καὶ τὸ δαχτυλίδι. Ὑστερα ἡ νύφη χαιρετάει πάλι καὶ φιλάει τὸ χέρι τοῦ κουμπάρου, μάννας τῆς καὶ πατέρα τῆς. Ὁ κουμπάρος τὴν παίρνει, τὴν βάνει καβάλλα καὶ τὴν σκεπάζει. Ἡ στέψις γίνεται στὸ σπίτι. Κατὰ τὴν ὥραν τῆς στέψεως τὸ ἔχουν σὲ κακὸ καὶ ἓνα ἀκόμη κουμπὶ νὰ εἶναι κουμπωμένο, ξεδέκουν καὶ τὰ κορδέλια γιὰ νὰ μὴ πιάνουν τὰ μάϊα. Τῆ Δευτέρα τὸ πρωτὶ βγαίνουν καὶ χορεύουν στὸ μεσοχώρι ὅλοι γύρω ἀπὸ ἓνα στῦλο τυλιγμένο μὲ ἄχυρο ἀναμμένο. Τελευταῖα χορεύει ἡ νύφη καὶ ὁ γαμπρός. Στὴ βρύση ἡ νύφη πίνει 3 φορές νερό, ρίχνει λίγες δεκάρες καὶ γεμίζει 2 κανάτες. Τὴν Παρασκευὴ βράδυ γίνονται τὰ π'στροφία.

γ'. Θάνατος

Προγνωστικά: «Ἄμα λαλάη ἢ ἀρνίθα» ἀσυνήθως, σπιτιακὸς θὰ πεθάνη ὡς τὸ χρόνο. Κόρακας στὴν αὐλὴ ἢ σὲ δέντρο τῆς αὐλῆς ἐρχόμενος ἐπισκέπτῃς καὶ φωνάζων κρά-κρά, θάνατον σπιτιακοῦ προῦμάει (προῦμῶ, -ίμπσα: προοιωνίζομαι). Πλατάρι τς ἀρνίθας ἅμα ἔχη λάκκον, τρύπα, οἰκείου τάφον προοιωνίζεται. Καὶ «οὐ πλάτς σφαγτοῦ ἅμα ἔχη τρύπα»: ὅταν εἶναι κόκκινος, πόλεμον (αἷμα) πιστεύουν, ὅτι θὰ ἔχουν. Ἄρκουδα εἶδῃς στὸν ὕπνο σου, θάνατον οἰκείου καρτέρα. Θάνατον σημαίνει καὶ ὅταν ἰδῆς πεθαμένον συγγενῆ ἢ ἀγίους: τὸν Ἄρχάγγελο Μιχαὴλ μὲ τὸ σπαθί του ἢ τὸν Ἅγιο Γεώργιο. Εἰς Τσακν. ἅμα λαλοῦν τὰ πιτ'νάρια πρὸ τῆς δύσεως τοῦ ἡλίου, πιστεύουν πὼς κάποιος θὰ πεθάνη. Ὅπως καὶ ὅταν οὐρλιάζῃ τὸ σκυλὶ διαφοροτρόπως πως. Ἄμα λαλήσ'ν μετὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου πιστεύουν ὅτι θὰ βρέξῃ τὴν ἐπομένην.

Ἄσθενῶν. Ἐτοιμοθάνατος: Ἄσθενῶν βαρέως καὶ μὴ δυνάμενος νὰ σηκωθῆ ἀπὸ τὸ στρῶμα: κοίτιτι (-ουμι), κοιτάσκι, «ἔπισι σν κοίταση». «Νὰ τοὺν φάη ἢ κοίταση» (κατάρα). «Θὰ σὶ βάλου σν —» (ἀπειλὴ πρὸς ἀπειθοῦντα παιδιά), «τοὺν ἔρριζι σν —»: καὶ ἐπὶ δαρμοῦ δυνατοῦ. Καὶ εἰς Ζιουπ. «κοιτάσκιν ἓνα μῆνα» (ἀπὸ ἀρρώστεια). Ἐπὶ ἐτοιμοθανάτου: «τοὺν σώνουντι», «τοὺν σώθκιν» (ἐννοεῖται οἱ μέρες), «ἤρθιν οὐ σουσμός τ'», «τοὺν σώθκι τοῦ λάδι» (ἀπὸ τὴν καντήλα του ἐννοεῖται). Ἡ: «σώθκι τοῦ σιτάρι τ'» ἢ «τό 'φαγι τοῦ — τ'». «Κίντσι (ἀπλῶς) ἢ κίντσι γιὰ τοὺν Ἀἰθανάση», ὅπου τὸ νεκροταφεῖον, ἢ «— γιὰ τ' Βραγανιά»: θέσις πρὸ τοῦ νεκροταφείου μὲ ἓνα δέντρο, μιὰ βραγανιά, ὅπου ἀποθέτουν τὰ κόλλυβα διὰ τὸ μέρασμα, ἐδῶ γίνεται καὶ στάσις τοῦ νεκροῦ. «Ἐσουσι τς ἀράδῃς τ', πάντριψι πιδιά, εἶδι ἀγγόνια» κ.λ. «Τὰ κακάρουσι»: παρέδωσε τὸ πνεῦμά του, ξεψύχησε (καὶ ὑπεχώρησε χωρὶς νὰ ἀντιλέξῃ. Ἄρχ. καρῶ, κάρος). Εἰς Κοζ. ξιρουτανίσι,κι: πέθανε. «Τὰ τζίβουσι»: ἔκλεισε τὰ μά-

τια του, πέθανε. «Τὰ τίναξι»: πέθανε, «τὰ τινάξει», «θὰ τὰ τινάξει» (ἐννοεῖται τὰ πέταλα): πεθαίνει. «Πῆρι τὰ βάϊα τ'». «Τοῦν ἔρρι σε ἄλλη ἀράδα»: βαίνει πρὸς θάνατον. Ἐπὶ κακοῦ ἀνθρώπου: «ψόφ' σι», «νὰ ψουφήση», «οὐ ψόφχιους» (οὐ ψόφους: ἐπιδημητικὴ νόσος θανατηφόρος). «Νὰ τοῦν μάση ἢ ἀνάγκη» (κατάρρα). «Νὰ σὶ παραχώσου», «νὰ σὶ σαβανώσου», «νὰ σὶ κινταυρώσου» (ἀπειλὴ καὶ κατάρρα, κινταυρώνου, -ώνουμι, -ώθκα: ξαπλώνω καταγῆς φαρδεῖα πλατεῖα). «Νὰ σὶ φέρ' ν στ' διζγιριά»: νεκρὸν ἐπὶ τοῦ ξυλίνου φορίου, δι' οὗ μεταφέρουν πέτρες καὶ ἀκαθαρσίες ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον. «Νὰ σὶ ρίζ' ν τὰ τσάλια» (ἀδυνατοῦντα νὰ σηκωθῆς διὰ τὴν ἀνάγκη σου). «Μαζώνει ὑπουγραφές»: ἐπὶ ἐτοιμοθανάτου. «Ἀγκουμαχάει»: ἀναστενάζει βαθεῖα. "Όταν γλυτώνη ἀπὸ βαρεῖες ἀρρώστειες: «αὐτὸς εἶνι ἰνιὰ ψυχους» ἢ «ἔχει ἰνιὰ ψυχές», ὅπως ἡ γάτα.

Ἄτομο θάνατος ζητάει συγχώρεση. Καὶ οἱ μαλωμένοι τυχὸν συγγενεῖς καὶ ξένοι ἔρχονται καὶ τὸν βλέπουν. Οἱ παραγγελίες του εἶναι σεβαστὲς καὶ ἐκτελοῦνται. Ἡ κατάρρα του πιάνεται περισσότερο. Ἀμετάλαυτους δὲν κάμνει νὰ πεθάνη. Καὶ εὐχέλαιο τὸν κάμνουν πολλάκις διὰ νὰ διευκολυνθῆ νὰ βγῆ ἢ ψυχῆ του. Ἀργοποράει νὰ βγῆ, ἅμα ἔχει ἀμαρτίες ὁ ἴδιος ἢ καὶ ἐκ τῶν γονέων του καὶ δὲν βγαίνει εὐκόλα. Κλουτσώθκι καὶ κλουτσαβιάσκι: παρέλυσεν ἐπὶ λιποθυμίας καὶ ἐτοιμοθανάτου. «Θὰ τοῦν βγῆ ἢ ψυχῆ πτοῦν κώλου»: δυσκόλως ἐπὶ ἀμαρτωλοῦ. Λέγουν συγκεκριμένως ὅτι ὁ ..., πολλὰ κακὰ πράξας κατὰ πολλῶν ἐτοιμοθανάτος καὶ ὑποφέρων πολὺ, ἐφώναζε: «Δικαιοσύνη, δικαιοσύνη». Ἄμα ἀγγιλουκρούϊτι (-οὔχτι) ὁ ἄρρωστος, κινάει. Παραδίδει τὸ πνεῦμά του, ὅταν ἀρχίζη νὰ μελανιάζη στὰ χέρια, στὸ πρόσωπο. Ἄκουη «φωνιές καὶ κλιάματα», ἀργοπορεῖ νὰ βγῆ ἢ ψυχῆ του. Ἄκουη πεθαίνη κάτω ἀπὸ σκληρὲς σωματικὲς κακώσεις λέν: «εἶδι τοῦ χάρου μὲ τὰ μάτια τ'»¹. Ἄκουη πεθαίνη ὁμαλῶς καὶ εὐκόλως, «πέθανι μὲ ἀνοιχτὰ τὰ μάτια τ'», «πέθανι μὲ ν οὐμίλια τ'». Ἄκουη ξεψυχήση καὶ ζαβουτηοῖη, σὰν νὰ βλέπη, θὰ πάρη καὶ ἄλλον συντόμως ἀπὸ τὸ σπῆτι μαζί του.

Πεθαίνοντας: Τὸ νεκρὸ πρώτη δουλειὰ ἔχουν νὰ τὸν ἀλλάζουν, ὅσο εἶναι ζεστὸς καλύτερα, μὲ τὰ καινούργια του. Πολλὲς φορὲς τὰ ἔχουν ἔτοιμα. Τὸν τοποθετοῦν στὴ μέση τοῦ δωματίου μὲ τὸ πρόσωπο πρὸς τὴν ἀνατολὴ τοῦ ἡλίου. Σταυρώνουν τὰ χέρια του καὶ τὰ δένουν μὲ μαντήλι. Δένουν καὶ τὰ πόδια του (τὸν ἔχουν φορέσει τὰ καλά του παπούτσια), ὅπως καὶ τὸ κατασάγουνό του μὲ μαντήλι μπέτσικο. Ἄν εἶναι ἀνύπαντρη, τὴν στολίζουν νύφη μὲ τέλια στὸ κεφάλι. Στὸ τζιόπι θὰ ρίξουν 2-3 νομισματάκια νὰ ἔχη διὰ

1. Πρβλ. καὶ Σπ. Συγκολλίτου, Ἄκουη εἰς τὴν Ἄκουη, Λαογραφία ΙΑ', 389 καὶ σημ. 1. Παρ' ἡμῖν καὶ ὁ βαρετὸς ἄνθρωπος λέγεται Χάρους. Χάρους ζουτανός. «Σὰ χάρους στέκισι μπροστά μ'». Χαρουκαμένους: ὁ πληγεὶς ἀπὸ θανάτου προσφιλῶν προσώπων. «Εἶνι κὶ μαυρόχαρους κὶ ἀσπρόχαρους», ὅταν μαζεύη κανένα πρὸς ὁ θάνατός του εἶναι «λυτρουμός». Κὶ ἄσπρα γέλοια κὶ μαῦρα γέλοια ἐπὶ λύπης.

τὸ Χάρο πού θά τὸν (τὴν) περάσῃ στὸν ἄλλο κόσμ¹. Θά ρίξουν τὸ σάβανο ἐπάνω, πανὶ πού τὸ σχίζουν μὲ τὰ χέρια· ψαλίδι δὲν χρησιμοποιοῦν στὸ νεκρό. Θά σκεπάσουν τὸ γυαλί (τὸν καθρέπτη) μὲ μαῦρο μαντήλι καὶ θά τὸ κρατήσουν ἐκεῖ 40 μέρες. Δὲν γυαλίζεται κανεὶς. Ἐπὶ 40 μέρες ὁ πεθαμένος γυρνάει σπίτι του. Κάτι ζητάει, ἅμα τὸν ἰδῆ κανεὶς οἰκεῖος στὸν ὕπνο του. Ἄνάβουν τὴν καντήλα, θυμιατίζουν, ἀνάβουν κεριά, λαμπάδες κοντὰ στὸ νεκρό, στὸ κεφάλι του ἰδίως. Ἀνοίγουν τὶς πόρτες καὶ εἰδοποιοῦν. Οἱ ἐρχόμενοι συγγενεῖς κ.λ., περισσότερο αἱ γυναῖκες προσέρχονται μὲ κηριὰ καὶ λούδια ἀπαραιτήτως στὸ χέρι, καμμιὰ φορὰ καὶ φροῦτα, ὡς χαιρετίσματα πρὸς τοὺς οἰκεῖους τῶν πεθαμένους², ἰδίως νέους. «Θιὸς συχωρέσ' τουν (την)». «Ζῆσι οὐ λόγους σας». «Νὰ ζήσ'ν τὰ πιδιά σ'», λέγουν πρὸς τοὺς στενοτέρους τοῦ νεκροῦ καὶ λαμβάνουν θέσιν ἀνάλογον. Τὰ μοιρολόγια θά εἶναι προσηρμοσμένα πρὸς τὸ νεκρὸ ἢ τὸν πεθαμένο συγγενῆ πού θέλει νὰ κλάψῃ ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τοῦ προκειμένου νεκροῦ ἢ ξεκινούσα τὸ μοιρολόγι. Ὅλες καὶ ξέρουν καὶ συνοδεύουν τὸ ἐκάστοτε μοιρολόγι. Εἶναι ὅμως καὶ μερικὲς, ὠρισμένες, κάπως εἰδικὲς ὡς μοιρολογίστρες. Μερικὰ μοιρολόγια εἶναι κοινὰ τραγούδια καὶ εἰς ἄλλας περιστάσεις (γάμου π.χ.). Διαφέρουν μόνον κατὰ τὸν ἦχον. Στὸ νεκρὸ ἔχουν πένθιμο τὸν τόνο καὶ διακόπτονται ἀπὸ κοπετούς, καὶ ἄχ βᾶχ τῶν γυναικῶν. Μοιρολόγια καὶ κλιάματα βασιλεύοντας ὁ ἥλιος παύουν. Τὸ πρόσωπο τοῦ νεκροῦ τὸ σκεπάζουν μὲ τὸ σάβανο. Τῇ βραδυᾷ πού θά μείνῃ σπίτι του ὁ νεκρός, μόνος ἐντελῶς δὲν ἀφήνεται ὅλην τὴν νύχτα. Ξάγρυπνες θά βγάλουν τῇ βραδυᾷ φυλάγοντας γυναῖκες μία, δύο ἢ περισσότερες. Φοβοῦνται, μήπως περάσῃ κανένα ποντίκι ἢ καμμία γάτα ἀπὸ ἐπάνω του καὶ βρουκολακκιάσῃ, βγαίνει βρουκόλακκας.

Συνήθως δὲν χρησιμοποιοῦν τὸ νεκροκράββατο ἀπὸ τὴν ἐκκλησία. Φκιάνουν ἀπὸ πέλλις ἓνα εἰδικὸ σιαντούκι στὰ μέτρα τοῦ νεκροῦ μὲ καπάκι. Θά ἐτοιμάσουν ὡς κόλλυβο ψωμί γιὰ μέρασμα καὶ σιτάρι μισοβρασμένο.

Εἰς Φραγκ. βάνουν στὸ νεκρὸ ἓνα δρεπάνι κι ἀπάνω σάβανο κομμένο σὲ τρίγωνο.

Κηδεῖα: Κάνει τέταρτο τῆς ὥρας καὶ περισσότερο πρὶν τὸν σηκώσουν γιὰ παράχωμα, θά στείλουν τὰ παιδιὰ γιὰ νὰ «χ'πήσ'ν τς καμπάνις» τῶν δύο κυρίως ἐκκλησιῶν. Τὸ χτύπημα εἶναι βραδύ εἰδικῶς ἀπὸ τρεῖς φορές μὲ παύση καὶ συνεχίζεται ὥσπου νὰ ἰδοῦν ἀπὸ τὰ καμπανηριὰ ὅτι ἔφθασαν στὴν ἐκκλησίαν τοῦ νεκροταφείου. Μόλις σηκώσουν τὸ σιαντούκι μὲ τὸ νεκρὸ καὶ

1. Λαογραφία ΣΤ', 127, Ζ', 476, Ν. Πολίτου, *Νεοελλην. Μυθολογία*, 266 κ.ε. Τοῦ ἰδίου, *Λαογρ. σύμμεικτα*, 3, 327 σημ. 2, 28 σημ. 4, 329, 330.

2. Εἶδος χαιρετισμῶν πρὸς τοὺς πεθαμένους. Βλ. καὶ Ν. Πολίτου, *Νεοελλην. Μυθολογία*, 344, *Λαογραφία* ΙΑ', 402.

τὸ βγάλουν ἔξω, κάτω ἀπὸ τὴ βελέντζα, ὅπου ἦτο ὁ νεκρός, βάνουν μία κεραμίδα καμένη, σίδηρο, συνήθως φκυάρι, καὶ θυμιατίζουν τὸ νουντᾶ διὰ νὰ μὴ ἴσκιώνεται τὰ βράδια. Τὸ σιντούκι τὸ βγάνουν ἀπὸ τὸ σπίτι μὲ τὰ ποδάρια τοῦ νεκροῦ ἔμπρὸς καὶ τὸ κεφάλι ὀπίσω. Ἔτσι καὶ θὰ ἐνταφιασθῆ, νὰ βλέπη τρόπον τινὰ πρὸς ἀνατολάς. Στὸ δρόμο σταματάει ἢ ἀκολουθία 3-4 φορές, στὰ σταυροδρόμια ἰδίως καὶ ὀλίγον πρὸ τῆς Βραγανιάς. Στὴν Βραγανιά θὰ βάλουν κάτω τὶς κανέστρες μὲ τὰ ψωμιὰ καὶ τὶς ἀπλάδες μὲ τὸ σιτάρι. Ἀναπέμπεται δέησις ἀπὸ τὸν παπᾶ ἢ τοὺς παπάδες. Ὁ παπᾶς, ὅταν κινήσῃ μὲ τὸ νεκρό, δὲν κάμνει νὰ γυρίσῃ πίσω τὸ κεφάλι του, γιὰτὶ παίρνει καὶ ἄλλον, λέν. Ὅταν περνᾶ τὸ λείψανο¹, ὅλοι βγάνουν τὰ καπέλλα τους καὶ σκύβοντας λίγο λέν: «Θιὸς συχωρέσ' τουν». Τὰ μαγαζιά σφραγοῦν τὰ κιπέγκια. (Ὅταν περνᾶ νεκρός, πιάνουν σίδηρο στὸ σπίτι, ὅπως καὶ ὅταν κοιμᾶται τὸ μικρό, βάνουν κοντὰ κάνα ψαλίδι). Τῆς πομπῆς προηγεῖται ἐκεῖνος ποὺ κρατᾶει τὸ καπάκι τοῦ σεντουκιοῦ καὶ ἐντελῶς τελευταῖες ἀκολουθοῦν αἱ γυναῖκες. Πρὶν κατεβασθῆ στὸν τάφο, γιὰ φυλαχτὸ θέτουν στὴ μέση του παρὰ τὸν ὀμφαλὸν μικρὰν πλάκα, εἰς τὴν ὁποίαν χαράσσουν σταυρὸν μὲ τὰ στοιχεῖα ΙΣ-ΧΣ γιὰ νὰ μὴ βρουκολακκιάσῃ. Κατεβάζοντας τὸ νεκρὸ στὸ μνήμα τὸν ξεδένουν πόδια, χέρια, κατασάουνοι. Καὶ ρίχνουν τὰ λουλούδια ἐπάνω του καὶ ἓνα κομμάτι κεραμίδας, ἀφοῦ τὴν σπάσουν. Ὅταν τὸν σκεπάσουν μὲ τὸ σάβανο, ὁ παπᾶς χύνει τρεῖς φορές στὸ κεφάλι, στὴ μέση, στὰ πόδια ἀπὸ λίγο κρασί καὶ μὲ τὸ φκυάρι ρίχνει τρεῖς πάλιν φορές χῶμα. Μετὰ τὸν σκεπάζουν μὲ τὸ καπάκι καὶ οἱ περισσότεροι ρίχνουν 3 φορές ἀπὸ λίγο χῶμα μὲ τὸ χέρι τους λέγοντας: «Θιὸς συχωρέσ' τουν». Περνώντας ἀπὸ τὴ Βραγανιά ὅλοι θὰ πάρουν ἀπὸ λίγο σιτάρι καὶ ἀπὸ ἓνα κομμάτι ψωμί.

Στὸ σπίτι ἔχουν ἤδη καθαρῖσει ἔχουν ἀδειάσει τ' ἀγγεῖα καὶ ἔχουν φέρει ἀπὸ τὴ βρύση φρέσκο νερό. Μία γυναῖκα ἢ κορίτσι ποὺ στέκεται στὴν ὀξώπορτα μὲ ἓνα γκιούμι νερὸ καὶ μία πετσέτα ρίχνει στὸν καθένα ἀπὸ λίγο νερό², πρὶν περάσῃ μέσα. Ὅταν γυρίσουν σπίτι, ὁ παπᾶς θὰ ρίξῃ τρισάγιο μὲ ποτηράκι κρασί παληγουριά ποὺ τὸ πίνουν ἀπὸ λιγάκι ὅλοι οἱ παριστάμενοι, συγγενεῖς καὶ ξένοι. Τὰ τραπέζια εἶναι ἔτοιμα χωρὶς τραπεζομάντηλα καὶ πετσέτες καὶ ἀναλόγως τῆς οἰκονομικῆς ἀντοχῆς τοῦ θανόντος. Ἀπολύτως συνήθη φαγητά: τὸ πιλάφι, τὰ φασόλια καὶ οἱ ἐλιές. Τὶς πρῶτες μέρες μετὰ τὴν κηδεῖα κάθε συγγενῆς ἢ γειτόνισσα θὰ πάῃ παληγουριά φαγητὸ ὁ,τιδήποτε, πιλάφι πάντοτε κ.λ. Παληγουριά καὶ παληγόγια, -οῦ, -όρσα, -ογιούμι, -οθηκα: διὰ λόγων καὶ ἔμπράκτως, τὸ φαγητὸ καὶ τὸ ψωμί ποὺ φέρνουν. Κουλλούρα καὶ φαγητὸ συνήθως πιλάφι καὶ εἰς Κοντσο. ὡς παληγουριά.

1. Λείψανο εἶναι καὶ χέρι, ποδᾶρι, σῶμα ἀγίου καὶ ἄγιο λείψανο.

2. Βλ. καὶ Λαογρ. Σύμμεικτα 2, 278, καὶ Λαογρ. ΙΑ', 403.

“Όταν πεθάνη τὸ πρῶτο παιδί μέχρις 6 ἐτῶν, ἡ μάνα δὲν πακίνει στὴν κηδεῖα οὔτε χτυποῦν καμπάνες, ψωμί, σιτάρι δὲν φκιάνουν. “Όταν τὸ σηκώνουν, σπάζουν κεραμίδα, πυρροστιὰ διὰ νὰ πουμένη ἐκεῖ. “Αμα εἶναι ἔγκυος καὶ πεθάνη τὸ πρῶτο παιδί, δὲν εἶναι καλό, λέν, δὲν θὰ ζήση καὶ αὐτό, ἄμα γεννηθῆ.

Ἐτάφους δὲν ἀφήνουν καὶ τοὺς ἀλλοθρήσκους. “Όλους μαζί, ὅσους σκότωσαν τὸ 1912 Βαλλαάδες (11 ἢ 22), τοὺς ἔθαψαν πίσω σὲ ἓνα λάκκο, στὸ Κιόσκι. Καὶ τοὺς ἀστραποκαμένους δὲν τοὺς βάν’ στὴν ἐκκλησία· τοὺς θάβουν ἔξω. Κανονικῶς θάβουν καὶ τὸν παπᾶ, ἂν ἡ παπαδιά πῆ ὅτι θὰ παντρευτῆ. Τὸν θρονιάζουν, ἂν πῆ ὅτι δὲν θὰ ζαναπαντρευτῆ. Μίαν ποὺ πολὺ ἔκλαιγε καὶ θρηνοῦσε, καθ’ ἃ καὶ ἄλλοθεν γνωρίζομεν, τὴν ἠρώτησαν, «πῶς νὰ θάψουν τὸν πολὺκλαυστόν της παπᾶ», ἐκείνη ἀπήντησε: «Σὰν πέρα δῶθι βάλτι τουν, δὲν ξέρου, τί μὲ βρίσκει». Τοὺς Βαλλαάδες τῆς Ἀνασελίτσης, ὅταν πέθαιναν, τοὺς ἔρραβαν μέσα σὲ ἓνα σακκὶ καὶ τὸ βελόνι ποὺ χρησιμοποιοῦσαν τὸ ἔσπαζαν μετὰ, δὲν τὸ κρατοῦσαν (κατὰ τὸν ἐκ Κριμινίου καθηγητὴν τῶν μαθηματικῶν Πέτρον Τσατσόπουλον).

Μετὰ τὸν ἐνταφιασμόν: Τὶς βελέντζες καὶ τὰ στρωσίδια τοῦ δωματίου ἰδίως ποὺ πέθανε, τὰ πλένουν ὅλα. Τὰ ροῦχα ποὺ φοροῦσε τὰ χαρίζουν σὲ κανένα φτωχό. Τὸ δωμάτιο τὸ ἀσβεστῶνουν. Στὴν καντήλα βάνουν ἓνα φυλτζάνι νερὸ καὶ ἓνα μὲ κρασί. Ἐπὶ 40 μέρες ὁ νεκρὸς ποὺ γυρίζει σπίτι, ὅταν διψᾷ, πίνει ἀπὸ λίγες ἀπὸ τὸ φυλτζάνι τὸ ἓνα καὶ τὸ ἄλλο. Τὴν καντήλα τὴν ἔχουν πάντα ἀναμμένη. Ἐρχεται ἡ ψυχὴ, νὰ φέγγιτι.

Ἐπὶ τὰ σχετικὰ μὲ τὸ πένθος ποὺ κρατοῦν οἱ σπιτιακοὶ καὶ ἰδίως αἱ γυναῖκες: Μαλλιά καὶ γένεια δὲν κόβουν οἱ ἄνδρες, πολλοὶ μέχρι καὶ τὶς 40 καὶ δὲν ξουρίζονται. Αἱ γυναῖκες ρίχνουν στὸ κεφάλι πρόσθετο μαντήλι μαῦρο νὰ σκεπάζη ὅλο τὸ πρόσωπο, τὴν λεγομένην *βαρβούλαν*. “Όταν τὶς ἔρχεται ὁ πόνος, μοιρολογοῦν διὰ νὰ ξεσπάσουν. Δὲν πᾶν στὴν ἐκκλησία ὡς τὸ χρόνο. Δὲν πᾶν καὶ δὲν δέχονται ἐπισκέψεις τὰς ἑορτάς, ὀνομαστικὰς καὶ ἄλλας μεγάλας, Πάσχα κ.λ. Δὲν χρουντσοπουλίζ’ν τὰ σπίτια οὔτε λέν τὰ κόλιαντα οὔτε δέχονται *βουβουσιάρια*. Δὲν φκιάνουν κόλιαντα, βασιλόπιττα οὔτε αὐγά κόκκινα δίνουν. Στούς ἐρχομένους ἐπισκέπτας γλυκὸ δὲν προσφέρουν, κερνοῦν μόνον ρακὴ καὶ καφέ. Τὸ πένθος βαρύτερο εἶναι διὰ τὰς γυναῖκας. Δὲν βγάνουν τὰ μαῦρα καὶ ὡς τὰ 3 χρόνια καὶ πιὸ πέρα πολλές. Στὴν πρώτη Ἀνάσταση θὰ πᾶν μὲ κίτρινη λαμπάδα. Σὲ σιργιάνι δὲν θὰ βγοῦν. Μόνον σὲ κηδεῖα ἄλλου θὰ πᾶν. Χοροὶ, τραγούδια εἶναι ἀπηγορευμένα.

Μνημόσυνα ὡς τὸ ξιανάχωμα: Μνημόσυνα κάμνουν στίς 3, στίς 9, στίς 20, στίς 40, στὸ ἐξάμηνο, στὸ χρόνο, στὰ 3 καὶ στὸ ξιανάχωμα. Στίς 3 (ἀπὸ τοῦ θανάτου ὄχι τῆς ταφῆς), θὰ πᾶν στὰ μνήματα οἱ γυναῖκες: ψωμί, σιτάρι

κ.λ. Θὰ ρίζη τρισάγιο ὁ παπᾶς. Θὰ ποῦν μοιρολόγια μετὰ πάντα 3, 5 κ.λ., ὄχι διπλᾶ, νὰ μὴ πάρη κι ἄλλον ὁ πεθαμένος. Στὶς 9 τὰ ἴδια καὶ στὶς 20 καὶ στὶς 40. Πάντα θὰ λείπη καμμιά μέρα ὄχι νὰ περνᾷ. Στὴν ὀνομαστικὴ ἑορτὴ μοιράζουν στὴν ἐκκλησίᾳ στοὺς συνομήλικούς του κυρίως πίττα ἢ μπακλαβᾶν ἢ σαλιάρια γιὰ συχώργιου. Τὰ κόλλυβα¹, δηλ. σιτάρι καθαρισμένο καὶ βρασμένο μὲ παξιμάδι ἐπάνω καὶ καρύδια καὶ ζάχαρη στουμπισμένα καὶ κανέλλα (καὶ στολισμένα μὲ κορδέλλες κ.λ. ἀναλόγως τοῦ νεκροῦ), μέσα σὲ ἓνα σινὶ ἢ ἀπλάδα μὲ τὸ σταυρό, ἐπάνω, καὶ τὸ ψωμί στὴν κανέστρα σκεπασμένο μὲ μεταξωτὸ μαντήλι, θὰ πᾶν στὴν ἐκκλησίᾳ νὰ διαβαστοῦν. Θὰ μοιράσουν ἀπὸ ἓνα κηρὶ στὸ χέρι σὲ ὅλους τοὺς ἐκκλησιαζομένους, γυναῖκα στὶς γυναῖκες, ἄντρας στοὺς ἄνδρες κατὰ τὰ γενικώτερον ἐπικρατοῦντα. Ἀχρόντιστη νύφη καὶ παιδὶ δὲν κάμνει νὰ δίνουν σιτάρι ἀπὸ πεθαμένο οὔτε ψωμί ποὺ μοιράζουν (καὶ εἰς Κοζ.). Ἡ νιόπαντρη φεύγει, μόλις ἀρχίσῃ μνημόσυνον νὰ ψάλλουν, ὥσπου νὰ χρονίσῃ. Εἰς Κοζ. δὲν ἀνοίγουν τὸ σπίτι, πρὶν χρονίσῃ ὁ νεκρός, μὲντὶ πεθαίνει ὁ μπουντίνος (μπουντίνους: ὁ μεταξοσκώληξ).

Μετὰ τὴν πρώτη Ἀνάστασι, θὰ πᾶν στὸ μνήματᾳ αὐτὰ 20-30 γιὰ τοὺς νεκροὺς ποὺ τὰ μοιράζουν κατόπιν στὰ παιδιὰ. Τὰ Ψυχοσάββατα κανονικὰ τὰ κόλλυβα. Καὶ τὴν Κυριακὴν τῆς Πεντηκοστῆς θὰ πᾶν μὲ πίττες στὰ μνήματα. Στὸ γονάτισμα βγαίνουν οἱ ψυχές καὶ γυρίζουν καὶ τρῶν ἀπὸ τίς προσφορές. Μετὰ ὁ Ἀρχάγγελος τς σφαλνάει μέσα. Ἀπὸ τὴν ἐκκλησίᾳ παίρνουν οἱ γυναῖκες κάνα καρυδόφυλλο ἢ χορτάρη ποὺ τὸ κρατοῦν στὸ μαντήλι νὰ μὴ τρώῃ ἢ μόλτσα (ὁ σκῶρος) τὰ ροῦχα. Στὸ νεκροταφεῖο τὴν ἡμέρα αὐτὴν βρίσκεται ὅλος ὁ κόσμος. Τὸ 15 αὐγούστο ποὺ ἔρχεται ὁ Δεσπότης (Σισανίου), 16 τοῦ μηνός, πηγαινέει καλούμενος καὶ στὰ μνήματᾳ, ὅπου κάθε μίᾳ φωνάζει τὸ Δεσπότη νὰ κάμῃ τρισάγιο καὶ στὸ μνήμα τοῦ πεθαμένου τῆς καὶ νὰ γονατίσῃ.

Τὸ ξιανάχοιμα γίνεται στὰ 7 χρόνια. Στὸ μνήμα γονατίζουν κάμνοντας τὸ σταυρό τους καὶ ἀρχίζουν ἀπὸ τὸ μέρος τοῦ κεφαλιοῦ νὰ σκάβουν. Ἀνοίγοντας τὸ καπάκι μαζεῦουν τὰ κόκκαλα. Τὰ πλύνουν μὲ κρασί καὶ τὰ βάζουν σὲ μιὰ σακκούλα πάννηνη. Τὰ διαβάζουν στὴν ἐκκλησίᾳ καὶ ξαναγυρνοῦν σκεπάζοντάς τα ξανά πρὸς τὸ μέρος τοῦ κεφαλιοῦ τοῦ μνήματος μὲ χῶμα. Κάνουν μετάνοιες, λέν μοιρολόγια καὶ μοιράζουν τὰ κόλλυβα. Ἄμα βγῆ ἀχάλαγος λόγῳ ἀμαρτιῶν («ἀθανόζι τὸν ἔβγαλαν», ὀλόκληρον, ἄλειωτον), τὸ χέρι, ἂν εἶναι μπακάλης, γιὰτὶ ζύγιαζε ξίκικα κ.λ., τὸν ξαναθάβουν. Ὄταν ἔλθῃ ὁ Δεσπότης τὸν προσκαλοῦν γιὰ τρισάγιο. Μετὰ 1, 2, 3 χρόνια τὸν ξαναβγάνουν, συνήθως λειωμένον.

Στὰ μνήματα ἐπάνω δὲν κάμνει νὰ πατᾶς, πατᾶς τὰ μάτια τοῦ πεθα-

1. Διὰ τὰ κόλλυβα βλ. Ν. Πολίτου, *Λαογρ. Σύμμ.* 3, 349 κ.έ., *Λαογρ.* ΙΑ', 409.

μένου. Περνώντας ἀπὸ τὸ νεκροταφεῖο κύνουν τὸ σταυρὸ τους ὅλοι. Εἶναι φόβιο τὸ μέρος. Μπορεῖ νὰ βγοῦν βρουκουλακκαῖ. Βρουκουλακκαῖ βγαίνουν πιὸ πολὺ στὰ σταυροδρομια¹. Παίρνουν μορφὴ ζώου. Βγαίνουν καὶ στὰ σπίτια. Χτυποῦν τὰ παράθυρα, ρίχνουν πέτρες, μουρνταρεύουν τὸ ἀλεύρι, τὴ λίγδα. Πατσιές, βρουντήματα εἶναι δηλωτικὰ ὅτι βγαίνει βρουκόλακκας. Ἀπαλλάσσονται τούτου, ἀφροῦ θυμιατίσουν, κάμουν χάρες κ.λ.

Ὅταν χύθηκεν αἷμα ἀπὸ ἄνθρωπον ποὺ σκοτώθηκε, πολλές φορές ἀκούεται τὴ νύχτα τὸ μουγκρητό του. Κάθε νεκρὸ τὸν πλύνουν τὸ πρόσωπό του ὀλόκληρο μὲ κρασί. Ἄμα ἔχει πληγές τὶς ζεματίζουν μὲ λάδι καὶ τὶς θυμιατίζουν νὰ μὴ βγῆ βρουκόλακκας. Εἰς Γκόμπλ. «ὅποιος ἔχει πληγές, γιοράδης, καὶ δὲν τὸν ζεμάτιζαν μὲ βραστὸ κρασί καὶ νὰ τὸν ρίξουν καὶ κεχρί, στὶς 40 τ'ς μέρες ἔβγινι βρουκόλακκας. Κὶ πάϊνι στ'ς συγγινῆδης τ', στ'ς θχιουῶδης κι' ἔτρουγι ὅ,τι εὔρισκεν: ἀλεύρι, βούτυρο, τυρί, λίγδα, μέλι. Ὑστερα τὸν παρακολουθοῦσαν Σάββατο, μέρα κὶ πάϊναν στ' γούρνα κὶ τὸν φύλαγαν κι' ἄμα δὲν πρόκαμναν νὰ τὸν κ'ψ'ν μὲ παλιούρια, τὸν ζ'μάτζαν μὲ βραστὸ νιρό. Σὰ διρμάτι εἶνι οὐ βρουκόλακκας. Βγάνει φουτιές: κόκκινη, γαλάζια, πράσινη. Ρίχνουνται τρούπ τρούπ. Δὲν εἶδαμι, καθὼς ἄκουγάμι τς παπουῶδης μας. Πάϊνι κὶ στὰ πρόβατα κὶ τὰ καβαλλίκηυῖ. Οὐ τζιουμπάνους ἔρ'χνιν ὄπλα, δὲν τὸν πρόφτινι. Τὰ καβαλλίκηυῖ, μὰ δὲν ἄκαμνι ζημία. Ὅλου τὸν κιρὸ ὡς τ'ς σαράντα. Κὶ τώρα νὰ τύχη ἄνθρωπους μὲ πληγές νὰ τὸν θάψ'ν, δίχους νὰ τὸν ζ'ματίσ'ν, βγαίνει... Ἀπὸ πέτσιμο, ἀπὸ κάτσιμο οἱ πληγές». Εἰς Κοζ. ἄμα ἔχη πληγές ὁ ἀποθνήσκων, ὅταν τὸν ἀλλάζουν, φροντίζουν νὰ πάρουν συνάπι νὰ τὸν βάλουν στὶς τζέπες του, γιατί ὅσου νὰ κάτση ὁ πεθαμένος νὰ μετρήση τὸ συνάπι, περνοῦν οἱ μέρες, φτάνει 40. Ζεματίζουν τὶς πληγές καὶ μὲ κρασί ζεστό. Καθὼς καὶ τὰ γαίματα στὶς ἐγχειρήσεις πρέπει νὰ τὰ θάψουν, νὰ μὴ τὰ ρίξουν μέσα «τ'ν νιρουδγιάβαση (ὄχετὸς), γιατί κὶ τοῦ γαῖμα φουνάζει».

3. Προλήψεις λαϊκαί. Ἀσθένειαι

Εἰς τὰ ὡς ἄνω ἀναπτυχθέντα περὶ τῆς γεννήσεως, τοῦ γάμου καὶ τοῦ θανάτου ἔχουν περιληφθῆ κατὰ περίπτωσιν καὶ ἀρκεταὶ μαγικαὶ καὶ δεισιδαίμονες συνήθειαι καὶ δοξαστικαί. Τὸ ἐπὶ πλεον εἰς τὴν διάθεσιν ἡμῶν ὑλικὸν ἐντάσσεται εἰς τὸ παρὸν κεφάλαιον ὑπὸ τὸν τίτλον Προλήψεις λαϊκαί. Διὰ τὴν συνάρτησιν τῆς λαϊκῆς ἱατρικῆς πρὸς τὰς καθ' ὅλου προλήψεις ἐν συνεχείᾳ ἀκολουθοῦν περὶ τῶν ἀσθενειῶν λεπτομερειακὰ τινὰ προερχόμενα ἐκ τῆς Βλάτσης καὶ ἰδιαίτερος ἐκ Κοζάνης κ.λ. Μερικὰ ἐκ τούτων εἶναι ἐνδιαφέροντα καὶ οὐχὶ συνήθη οὐδὲ κοινὰ ὡς πρὸς τὰ θεραπευτικὰ μέσα καὶ τὰ

1. Βλ. καὶ δημοσίευσμά μου, Ἀπόσπασμα διδαχῆς Κοσμᾶ τοῦ Αἰτωλοῦ, ἔ. ἀ., 7-8.

ἐγκαταμειγνυόμενα ἐπεισοδιακά¹. Πολλὰ προλήψεις γνωσταὶ καὶ ἄλλοθεν, παρόμοιαι ἢ μικρὸν παραλλάσσουσαι, δὲν ἐθεωρήθησαν παραλειπτέαι διὰ τὸ ὅπωςδῆποτε χρήσιμον καὶ ὡς κοινὰι πολλάκις. Ὡς πρὸς τὴν ἀπόδοσιν, προλήψεων καὶ ἀσθενειῶν, ἡ ἰδιωματικὴ τῆς γλώσσης μορφή διετηρήθη μόνον ὁσάκις ἐκρίθη ἀναγκαῖον καὶ κατὰ τὸ δυνατὸν ἐπεζητήθη ἐνίοτε ἡ πιστότης τοῦ λαϊκοῦ ὕφους.

Τῆ στάχτη τίς ἐπίσημες μέρες: Χριστούγεννα, νέον ἔτος καὶ Φῶτα δὲν τὴν μαζεῦουν ἀπὸ τὴν παρσιὰ «για νὰ μὴ λείψ'ν τὰ καλὰ 'π' τοῦ σπίτι». «Στάχτη 'πού σταυροδρόμι κι' ἀπὸ κάθε σοκκάκι δὲν κάμνει νὰ δρασικλίης, γιατί σὶ πιάνει καμνιά ζουτικιά ἀρρώστεια, ἀνιμουπύρουμα, μάϊα. Κὶ τὰ σαπ'νόνιρα δὲν κάμνει νὰ τὰ δρασικλίης».

Τὴν ἡμέρα τῆς Ἀναλήψεως δὲν κοιμοῦνται «για νὰ μὴ ἀναληφθῆ οὐ ὕπνους κι δὲν μπορεῖς νὰ κοιμπ'θῆς τ'νύχτα».

Ἐποια ἔχει τὰ δυὸ μπρουσιὰ δόντια ἀραιά, θὰ πάρη τσέλνικα, θὰ ζήση πλούσια (βλάχικα *daglédia* εἶναι αὐτά).

Τὸ ζώσιμο εἰκόνας: Ἄμα τὸ ἔχουν τάμα «ζώνουν τὸν ἅγιο». Μὲ μιὰ βαμπακερὰ κλωστή δένουν τὴν εἰκόνα του. Αὐτὴν τὴν κλωστή ἔπειτα τὴν φκιάνουν κερὶ καὶ τὸ καῖν στὸν ἅγιο. Τὸ ζώσιμο γίνεται: για ἀρραβῶνα, πόθο τους ὅποιοςδῆποτε. Θὰ γίνη ἐκεῖνο πού θέλουν, ἅμα λυθῆ ἢ κλωστή, ἅμα δὲν λυθῆ ἢ κλωστή πού ζώνουν, δὲν θὰ γίνη (περὶ νηματούσεως ἐκκλησιῶν, περισχοίνισμα ἀρχαίων, βλ. *Λαογραφ.* Β', 483, Γ', 275).

Ἀπὸ βραδύς Τετάρτη καὶ Παρασκευή, ἅμα σημάνη, δὲν πιάνουν δουλειά: πλέξιμο, γνέσιμο, μπάλωμα, ράψινο, ὅτιδῆποτε. Καὶ ξημερώνοντας Κυριακὴ ἢ γιορτή. Τὴν Τετάρτη «νὰ μὴ τς βγάλ'ν ἄδικα». Τυχαίνει καμνιά πού τὴν πονοῦν τὰ μάτια καὶ τὸ 'χει τάγμα, τὴν Παρασκευὴ δὲ δουλεύει ὅλην τὴν ἡμέρα. Τὸ Σάββατο δὲν τελειώνουν δουλειά: ὅ,τι φόρεμα, κεντήματα. «Σαββάτου κόψι κι' ἄρχισι, δουλειὰ μὴν τελειώνης».

Ἄμα γεννήση ἢ ἀρνίθια *hólogan* (μικρὸ χυγὸ), δὲν εἶναι καλὸ για τὸ σπίτι. Καταστροφὴ.

Ὅταν παύση ἢ βροχὴ καὶ βγῆ τοῦ τουξάρι πιστεύουν ὅτι κατεβαίνει νὰ πιῆ νερὸ ἀπ' τὴ γῆ, στ'ς λακκιές (τρέχαμε τὰ παιδιὰ νὰ βροῦμε τὸ κεφάλι του).

Ὅταν φυτεύουν τριανταφυλλιὰ για νὰ πιαστῆ, βάνουν στὴ γῆ ἐκεῖ πού θὰ τὴν βάλουν σκατὰ καὶ μαλλιὰ μπόλικα ἢ καὶ κουτσουλιές.

1. Τὰ περισσότερα ἐκ τῶν τῆς Κοζάνης ἔλαβον (καθ' ὑπαγόρευσιν) ἀπὸ: τὴν Κυριακούλα Κουκουλιῶ Χατζηγιαννάκη ἐτῶν 60/1941, τὴν Ζιώλια (Θεοδώρα) Μάτσου, ἐτῶν 72/1941, τὴ Μιχρία Δ. Δελιαλῆ, ἐτῶν 65/1942, τὴν Κητσιάνα Ν. Τουρτούρα, ἐτῶν 60/1938, ἀπὸ Γκόμπλιτσαν κ.λ.

Τῶν Κοζανιτισσῶν γυναικῶν ἢ ἀλληλοσυμπλήρωσις ἐν διαλόγῳ, ἔπου ἀπαντᾶται, δὲν εἶναι πλαστή. Κατὰ τὸ δυνατὸν ἡ ὑπαγόρευσις ὑπῆρξε πιστή.

Στὸ ἀποχωρητήριο, ὅταν πᾶς, νὰ μὴ φυσᾶς τὴ μύτη σου γιατί βγάνεις σπυριά (στὴ μύτη σου). Ἐπίσης (στὸ ἀποχωρητήριο) νὰ μὴ τραγ'δᾶς γιατί δὲν θὰ σ' ἀγαπάη ἢ πεθερά σου.

Ἄναποδα παπούτσι, παντόφλα, δὲν τ' ἀφήνουν γιὰ νὰ μὴ πεθάνη τοῦ σπιτιοῦ ἄνθρωπος.

Τὰ δ'λάπια, ὅταν τρῶν, δὲν τὰ ἀφήνουν ἀνοιχτά, «γιατί στέκουντι οἱ οὐχτροὶ μὴ τὰ στόματα ἀνοιχτά».

Τὸ ψαλίδι δὲν κάμνει νὰ τὸ κρατοῦν ἀνοιχτό. «νὰ κλᾶς τ'ς οὐχτροὶ τὰ στόματα».

Πίνοντας καφέ, ὅταν τὸ φυλτζιάνι μας ἔχη ἐπάνω φουσκαλίδες, ἅμα ἔχη μία, θὰ λάβουμε ἓνα γράμμα, πολλές πολλά (γράμματα).

Ἄμα πέση τὸ σαπούνι ἀπὸ τὸ χέρι μας, ὅταν νιβόμαστε. φίλος θὰ μᾶς ἔρθη. Φίλος θὰ μᾶς ἔρθη κι ἅμα πέση καμμία τρίχα ἀπὸ τὸ κεφάλι μας, κατεβῆ πρὸς τὸ μέτωπο, στὶς γυναῖκες ἰδίως. Ἐπίσης «ἅμα σὶ μένει τοῦ μάτι», σταματάει, φίλος θὰ ῥθῆ.

Ἄμα κανένα τὸν βαραίνει τοῦ μάτι τὸ δεξιὸ ἢ τὸ ἀριστερό, κατὰ πῶς τὸ ἔχει, κάτι καλὸ ἢ κακὸ θὰ τοῦ συμβῆ.

«Δὲν κάμνει νὰ σὶ δρασι, κλοῦν, δὲν τρανεύς, δὲν ψηλώντ'ς. Ἄμα σὶ δρασι κλίση, τὸν βάνης ξανά, σὶ ξιδρασι, κλάει».

Ἄμα τὸ ποντίκι μᾶς χαλάση, μᾶς φάη κάνα ροῦχο, ὅ,τι, τότε λέμε καμμιά κλεψιά θὰ μᾶς γίν'κι στοῦ σπίτι.

Ἄμα βγοῦν πολλά μυρμήγκια στὸ σπίτι, τό ἔχουμε γιὰ καλό, «ἀρχουντιά». Ἀρχουντιά τὸ ἔχουμε κι ὅταν ἡ πυρουστια πιάνη πολλές σκανταλιθροισ.

Τὸ τυρὶ ἀπὸ τὴν ἀρμύρα, ἅμα πηχτώνη, ἀρχουντιά πάλι λέμε γιὰ τὸ σπίτι, θ' ἀρχουνταίνουμι.

Ἄμα μᾶς καίει ὁ λαιμός, μᾶς κακολαλοῦν.

Ἄμα βουτίζη τ' αὐτί, μᾶς ἀναφέρ'ν. Ρωτᾶς τὸν ἄλλο: «ποιό φτὶ μὴ βάζει». Ἄν τὸ βρῆ, λέν «μᾶς ἀναφέρ'ν κιὰ τ'ς δύο». Ἄν δὲν τὸ βρῆ, λέει ἐκεῖνος ποὺ τὸν βουτίζει «μονάχου μὴ ἀναφέρ'ν». Μᾶς ἀναφέρ'ν καὶ ὅταν πααίνει τσι τσι ἢ φωτιά.

Τὰ κορίτσια, ὅταν θέλουν νὰ μαντεύσουν, ἂν θὰ φκιάσουν καινούργιο φουστάνι, δοκιμάζουν στὴ φωτιά. Ἄν φυσῶντάς τὴν ἀνάψη, θὰ τὸ κάμουν, ἂν δὲν ἀνάψη, δὲν θὰ τὸ κάμουν.

Ἄν ὁμιλῆ κανεὶς καὶ φταρμιστῆ, λέν οἱ ἀκούοντες: «γεια σ' κι' ἀλήθεια λές». Μπορεῖ καὶ ὁ ἴδιος νὰ τὸ πῆ πρὸς ἐπιβεβαίωσιν τοῦ λόγου του: «ἀλήθεια λέου».

Ἄν λυγκιάζουμι, κάποιος μᾶς ἀναφέρνει. Καὶ λέμε «ἂν μᾶς ἀναφέρνη γιὰ καλό, καλὸ νὰ ἔχη, ἂν γιὰ κακό, κακὸ νὰ ἔχη».

“Όταν τὰ μικρὰ βροῦν καμμία πασκαλίτσα λέν: «Πασκαλίτσα, λίτσα, φέρι μι φουστάνι, φέρι μι κούκλα», ὅ,τι θέλουν.

Κινῶντας γιὰ ταξίδι, ἀρραβῶνα, ὅ,τι, ἅμα συναντήσουμε γυναῖκα μὲ ἄδεια ἀγγειά, δὲν θὰ ἐπιτύχουμε τὸ σκοπὸ μας. Παιδί ἅμα συναντήσουμε, «πιδιμάρα». Τὸ κορίτσι τὸ ἔχουν γιὰ καλὸ, ἅμα πρωτοσυναντήσουμε.

“Ἄμα γεννηθοῦν τὰ ἀρνιά, εἶναι καλὸ νὰ πρωτοἰδοῦμε ἄσπρο «γιὰ νὰ μὴ μᾶς τσιμποῦν οἱ φύλλοι», ἅμα ἰδοῦμε μαῦρο «ἀοῦ! θὰ μᾶς φᾶν οἱ φύλλοι φέτου».

Τὰ μάγουλα, μάλουγα, μὲ τὰ δυὸ τὰ χέρια δὲν τὸ ἔχουμε γιὰ καλὸ νὰ τὰ πιάνουμε: «πιθαίνει ἢ μάννα σ’ κι’ οὐ πατέρα σ’». Καὶ τὰ δάχτυλα δὲν κάμνει νὰ τὰ συμπλέκουμε, «μαζώνιτι ἢ τύχη σ’».

Στὸν κατώφλιο τῆς μεσιᾶς ἢ τῆς ὀξώπορτας δὲν κάμνει νὰ κάθεται κανεὶς ἐπάνω, «γιατὶ γυρνοῦν οἱ προυζιντάδεις πίσου».

“Όταν σὲ τρώῃ τὸ χέρι τὸ δεξιὸ, παράδες θὰ δώσης, τὸ ἀριστερό, θὰ πάρης.

“Όταν σὲ τρώῃ ἢ μύτη, ζύλο θὰ φᾶς.

“Όταν σὲ τρῶν τὰ μάτια καὶ τὰ φρύδια, θὰ κλάψης.

“Όταν ἔχουμε πλύση καὶ μουσκευθοῦμε μπροστὰ μας στὴν ποδιά, λέμε: «θὰ πάρ’ς ἄντρα μπεκρῆ».

Τῆς Κυριακῆς τοῦ εἵνουρου ὡς τοῦ γιόμα δείχνει.

Τὴν τάβλα ἀπὸ τὸ τραπέζι μεσημέρι-βράδυ τὴν σηκώνουν, τὴν μαζεύουν, δὲν τὴν ἀφήνουν οὐδ’ ἐκεῖ. Γιατὶ τρῶν «οἱ μακριὰ πτ’ ἰδῶ». Αὐτὴν τὴν τάβλα ἐπίσης δὲν κάμνει νὰ τὴν τινάζουν τὴ νύχτα ἀπὸ βραδύς τὴν μαζώνουν γιὰ νὰ τὴν τινάζουν τὴν ἄλλη μέρα.

Τὴν κανέστρα τοῦ ψωμιοῦ ποτὲ δὲν τὴν ἀφήνουν ἄδεια τελείως. Ἐστὼ καὶ μία δαγκουσιὰ θὰ ἀφήσουν μέσα.

Ὁ σουφρᾶς ἄδειος τελείως καὶ τοποθετημένος γιὰ φατὶ δὲν κάμνει νὰ μένη. Μία δαγκουσιὰ ψωμί τοῦλάχιστον πρέπει νὰ ἔχη ἐπάνω, ἄλλως τὸν γυρίζουν στὸ πλευρὸ ἢ τὸν σηκώνουν.

Εἰς Κοζ, τὸ βράδυ ἅμα φᾶν, δὲ φουκαλοῦν τ’ς ψίχισ ’π’τοῦ τραπέζι. Γιατὶ ἅμα φουκαλίσ’ν, φέγ’ν τὰ καλὰ ’π’τοῦ σπίτι. “Ἀφ’ναν ἀφουκάλτστου. «Τοῦ τραπιζουμάντηλου ’π’τοῦ σουφρᾶ νύχτα ὄξου ἀπ’ τ’ς ἀστρέχισ δὲν τοῦ τ’νάζ’ν, φέγ’ν τὰ καλὰ».

“Ἄντα φουκαλοῦν χ’ποῦν τρεῖς βουλὲς σιαπάν’ κι’ μέσα κατὰ τοῦ νουν-τᾶ τ’ φουκάλη κι’ ὕστερα φουκαλοῦν γατὰ ὄξου. Κάθε ὥρα ποῦ φουκαλοῦν γίνεται αὐτό. Γιὰ νὰ μὴ πάρ’ν κατήφουρου τὰ καλὰ, νὰ πάρ’ν ἀνήφουρου».

“Ἄμα χάσουμε κάνα πρᾶγμα, δένουμε κόμπουν σὲ ἓνα μαντήλι καὶ καρφώνουμε ἓνα καρφὶ κάτω στὸ πάτωμα ἢ στὸν τοῖχο ὅπουδῆποτε καὶ λέμε τρέγοντας στὸ σπίτι μὲ τὸ μαντήλι ἄνω κάτω, ὅπου φανταζόμαστε ὅτι θὰ τὸ βροῦμε τὸ χαμένο:

Βρέ του, διάουλι, νά σι ξιδέσου,
βρέ του, διάουλι, νά σι ξικαοφώσου.

Καί «τάχα τού βρίσκουμε, ἄμα φικιάσουμε αὐτό».

“Όταν ραβόμκστε ἐπάνω μας — αὐτὸ δὲν κάμνει — «γιαὶ νὰ μὴ ἀστουχοῦμι ὕστιρα», δαγκώνουμε μὲ τὸ στόμα μας μία ἄκρη ἀπὸ τὸ φόρεμά μας, τὸ ὑποκάμισο π.χ. (Κοζ., Μάτσου. «Τ’ ζιρβιά τ’ μιριά πτοῦ φόριμα. πτοῦ γιακά»).

Τὸ ἡλιοβασίλεμα δὲν τό ’χουμε γιαὶ καλὸ νὰ τρῶς ψωμί, «τρῶς τς γου-νῆδισ σ’».

«Βασίλιμα, λιού δὲν κάμνει νὰ τ’ λιγαδιάηζη, μαζώνουντι οἱ μέρις σ’».

Φίδι τ’ νύχτα, ἄμα ἰδῆς στὸ δρόμο, εἶνι κακό. Πεθαίν’ οἱ γονεῖς.

“Όταν κοιμᾶσαι, ἄμα ἀκούτης τὸ ὄνομά σου, δὲν κάμνει «ν’ ἀπηλουηθῆς, οὐρίστι», γιατὶ μπορεῖ νὰ πάθης κακό. Πρὶν λαλήσ’ν τ’ ἀρνίθια, γιατὶ ἄμα λαλήσ’ν δὲν ἔχει ἀνάγκη. (Εἰς Κοζ., Μάτσου, «Βουβαίνισι, φουνάζ’ν οἱ νιράϊδισ»).

Εὔδι, ἄμα εἶναι γνήσιο, δὲν κάμνει νὰ βγῆ ἀπὸ τὸ σπίτι μετὰ τὸ ἡλιοβασίλεμα, γιατὶ χαλνάει τὸ ξύδι. Οὔτε προζύμι δίνουν τῆ νύχτα, οὔτε τηγάνι, οὔτε καζάνι καὶ τέτοια. Οὔτε νὰ βγῆ οὔτε νὰ μπῆ «μαυρίλα». (Εἰς Κοζ. ἄμα δώσουν τὴν ἡμέρα προζύμι κρατοῦν «μνια μουκουσιὰ γιαὶ νὰ μὴ βγοῦν τὰ καλὰ πτοῦ σπίτι τους»). Δὲν τό ’χουμε γιαὶ καλὸ νὰ δώσουμε τοῦ προζύμι ὄξου καὶ νὰ μένη τὸ σπίτι χωρὶς προζύμι. Καμμιά βραδυὰ δὲν κάμνει τὸ σπίτι νὰ μείνη χωρὶς προζύμι.

Ἡ γάττα ἔχει ἐννέα ψυχές. Δύσκολα σκοτώνεται. Καὶ σὲ ἄνθρωπο: γριά ἢ ἄρρωστο λέν, δὲν πεθαίνει αὐτὸς ἔχει «ἰννια ψυχές» (+Κοζ.).

Τὰ μαλλιὰ πού μαζεύονται στὴ χτένα, ὅταν χτενίζονται αἱ γυναῖκες, δὲν τὰ πετοῦν ἔξω οὔτε τὰ καίουν, γιατὶ ὕστερα τὶς πέφτουν τὰ μαλλιὰ. Τὰ χώνουν σὲ καμμιά ἀπόκρυφη γωνιὰ τοῦ σπιτιοῦ.

Τὸ δαυλί, χόρτο ἀναμμένο κ.λ. δὲν κάμνει, στὰ παιδιὰ ἰδίως, νὰ τὸ κουνοῦν πρὸς τὰ ἐπάνω, νὰ τὸ πκίζουν, «γιατὶ κατουργιοῦνται ὕστερα στὸ κρεββάτι», λέν.

Νερὸ δυὸ ἀντάμα δὲν κάμνει νὰ πίνουν· γίνονται βόδια. Πίνει ὁ ἕνας καὶ καρτεράει ὁ ἄλλος ὥσπου νὰ σώση ὁ πρῶτος.

Τὸ ψωμάκι πού μᾶς ἔπεφτε κάτω, ὅταν εἴμασταν παιδιὰ, τὸ παίρναμε, τὸ φιλούσαμε 3 φορές, τὸ βάναμε καὶ στὸ μέτωπο καὶ ἢ τὸ τρώγαμε ἢ τὸ βάναμε σὲ μιὰ ἄκρα. Ἔτσι μᾶς εἶχαν συμβουλεύσει οἱ μάννες μας. Ἄμαρτία νὰ πέση κάτω. Ἄν πατήσουμε τὸ ψωμί «θὰ μᾶς βγάλη ὁ θεὸς τὰ μάγια».

Τυρὶ μᾶς ἔλεγαν νὰ μὴ τρῶμε πολὺ. «γιατὶ χουντραίνει τοῦ κιφάλι» (τὸ μυαλό).

Κίνησες γιαὶ δουλειὰ, πῆρες τὸ δρόμο, ἄμα γυρίσης καὶ ξανακινήσης, τὸ ἐξετάζουν «δὲ θὰ πάη καλὰ ἢ δλειὰ, δίλιμα γύρσις» (+Κοζ.).

“Όταν κινάη κανείς για ζινιτιά παίρνουν μία κανάτα με νερό και με κρασί και με 3 βουκιές ψωμί οὐδὶ μέσα. Κινῶντας τὸ ζῶο φορτωμένο, ρεντίζουν ἀπὸ τὴν κανάτα τὸ μισὸ στὸν κατώφλιο τῆς ὀξώπορτας και τὸ ἄλλο μισό, ὅταν δρασκιλάη τὸν κατώφλιο ὁ ξενιτεμένος. Πρῶτα θὰ κάμῃ τὸ στυρό του στὸ εἰκονοστάσι μέσα. Τὸν ξεπροβεδοῦν ὡς ἔξω ἀπὸ τὸ χωριό. Γυρνῶντας παίρνουν, ὅσοι ἦταν στὸ ξεπροβόδημα, λίγη πρασινάδα, ὅ,τι, γιὰ νὰ γυρίσῃ γλήγορα ὁ ξενιτεμένος. Τὴν πρασινάδα αὐτὴν τὴν ρίχνουν στὴν ὀξώπορτα ἐπάνω στὰ κεραμίδια. Δὲν σκουπίζουν τὸ σπίτι καθόλου και δὲν κλείουν τὴν πόρτα, πρὶν ὁ ξενιτεμένος περάσῃ νερό· ὑπολογίζου, πότε θὰ ἔχῃ περάσει ἀπὸ βρύση. Εἰς Κοζ. ἔταν κινάη ὁ ξενιτεμένος, στὸν κατώφλιο βάνουν ἓνα τέντζιαση γεμάτον νερό. Περνάει αὐτός, χτυπάει με τὸ πόδι και χύνεται τὸ νερό. «Ὡρα καλή, λέν, καλὸν δρόμον κι γλήγορα πίσου».

Τὸ σαμάρι τῆς ἀρνίθας: “Αμα τὸ σαμάρι τῆς ἀρνίθας εἶναι στραβό, τὸ ἔχουμι γιὰ κακό. Ἄν ἔχῃ τρύπα, κάποιος ἀπὸ τὸ σπίτι θὰ πεθάνῃ. Ἄμα λαλήσῃ κότα στὸ σπίτι, δὲν εἶναι καλὰ, σπιτιακὸς θὰ πεθάνῃ «οὐπὴν στοῦ χρόνου». Τὴν σφάζουν ἢ τὴν πωλοῦν. Εἰς Κοζ. «νὰ λαλήσῃ ἢ ἀρνίθα, φόντα κρούῃ οὐ ἥλιους και νὰ τηράῃ κατὰ τοὺν ἥλιου», δὲν εἶναι κακό, καλὸ εἶναι. Ἄμα εἶναι βασίλεμα ἥλιου και λαλήσῃ και τηράῃ και κατὰ βασίλεμα ἥλιου, δὲν εἶναι καλὰ. «Βγαίν’ κι’ αὐτὰ τὰ σκασίμ’κα! Μνιὰ φουρά ἓνα π’λι ἀπὸ τὴν κλουσσαρά μας λάλ’τσι 3 φουρές. Ἐ! δὲν τοῦ γαϊλιτίσι,κα. Σώνει τοὺν κλώσσου ἢ ἀρνίθα. Βασίλιμαηλιοῦ ἔν τηρῶ μιὰ μέρα χ’πάει τὰ πλατάρια. Λάλ’τσι ἢ κλουσσαρά. Κι τί νὰ μάς ἔρθῃ... Δὲν τ’ σφάζ’ν». Τὴν παίρνει κάνας και τὴν πακίνει σὲ ἄλλη γειτονιὰ μακρινή και τὴν ἀφήνει και φεύγει ἢ τὴν πετάχνει «σὴν ἰχτρομάχους σ’ ἰκείνου» πού ἔχει γινάτι». — (Μάτσου. «Τηρᾶς δὲν ἔφαγέτι. Αὐτό, νὰ τ’ ρίξ’ σὲ ἄλλον δὲν εἶναι καλό, νὰ τοὺν πάρῃ οὐ ἄλλους τοὺν πόνου»).

(Κοζ.). “Αμα ἢ ἀρνίθα τινάζῃ τὰ φτερά της, φίλος θὰ ῥθῇ. Ἄμα ἢ ἀρνίθα ἢ οὐ πέτεινους ἔχῃ φτερό πεταγμένο στὸ πλατάρι, τότε ὁ νοικοκύρης φορτιὸ θὰ φέρῃ στὸ σπίτι: ἀλεύρι, ζύλα, ὅ,τι, φορτωμένο πράγμα. Ἄμα ἢ ἀρνίθα ἔχῃ σάλωμα, χορτάρια στὴν οὐρά, στοῦ γένου (ἀκολλημένο σάλωμα), φέρνει ξενιτεμένο στὸ σπίτι. θὰ ῥθῇ ξενιτεμένος. Στραβὸς ὁ πλάτης, στραβώνει τὸ σπίτι. Θιλός, γένιτι πόλιμους, ἀκταστασία ἢ τὸ σπίτι ἐκεῖνο ἔχει καμμιὰ ἀνησυχία. Σακκούλα, πλουτίζει ὁ νοικοκύρης.

Τὸ ξεμάτιασμα: “Αμα εἶναι κανένας ματιασμένος, παίρνουν ἓνα ποτήρι νερό, ἀμίλητο νερό. Στὸ δρόμο πού θὰ πάρουν, δὲν μιλοῦν ὥσπου νὰ φθάσουν στὸ σπίτι τῆς γυναίκα πού θὰ ρίξῃ στὰ κάρβουνα ἢ στοῦ μουνόκιρου. Καὶ στὸ γύρισμα δὲν ὁμιλοῦν. Ἄμα τὰ κάρβουνα πού ρίχνει ἢ γυναῖκα με τὸ μασιᾶ ἓνα ἓνα πέσουν στὸν πάτο ἀπὸ τὸ ποτήρι, εἶναι ματιασμένος, ἄμα δὲν πέσουν, δὲν εἶναι. Ἄμα τσουρίζ’ν τὰ κάρβουνα και ἄμα χασμνιέτι ἢ ρίχνουσα στὰ κάρβουνα, θὰ πῇ ἐπίσης ὅτι εἶναι ματιασμένος. Ἄν ἀργοῦν

νά κχτεβοῦν, στὸ ποτήρι, ματιασμένος ἀπὸ μέρες. Μὲ τὸ νερὸ βρέχουν τὸ ματιασμένο τρεῖς φορές στὸ μέτωπο, πίνει καὶ τρεῖς φορές. Μὲ λιγάκι ἀλάτι τὸν σταυρώνουν στὸ πρόσωπο. Τὸν δίνουν λιγάκι καὶ τρώει καὶ τὸ ὑπόλοιπο τὸ ρίχνουν στὴ φωτιά. Ἄμα παρτσαλίση στὴ φωτιά, εἶναι ματιασμένος. Στὸ μουνόκιρου ρίχνει μόνι (ἢ Παπαχατζήνα). Καὶ στὸν πονοκέφαλο τὸ ξεμάτιασμα. Ὀνοματίζει, ἀναφέρει τὸ ὄνομα τοῦ βοσκαμένου. Ἀγλείφει τὸ μέτωπό του 3 φορές. Στὰ ὡς ἄνω λέει καὶ λόγια πού τὰ μεταδίδει σὲ ἄλλην, ὅταν πρόκειται νὰ πεθάνῃ. «Δὲν τικνίζ'ν, ἄμα τὰ πῆ ὅπουτι νὰ 'νι».

Τὸ σκόρδο-τὸ μονόσκορδο (Κοζ.). Τὸ σκόρδο εἶναι γιὰ τ' ἀβάσκαμα. «Τφοῦ! σκόρδα νὰ μὴν ἀβασκαθῆς, σκόρδα στὰ μάτια σ'», λέμι. Μὰ τοῦ μονόσκορδου εἶναι τὸ κχλύτερο. Αὐτὸ ἡμεῖς τὸ παίρνουμε καὶ τὸ κεντοῦμε μὲ χρυσῆ κλωστή καὶ τὸ φκιάνουμε κέντημα καλὸ νὰ τοῦ οὐρέϊτι καένας, νὰ τοῦ τηράῃ· τηράει αὐτὸ κὶ δὲν τηράει τοῦ πιδί. Τοῦ φκιάνουμι φυλαχτὸ μόνι αὐτὸ μὶ ἄλλα καὶ τὸ κρινοῦμι τοῦ πιδί νὰ μὴν ἀβασκαίνιτι. Τοῦ μονόσκορδου αὐτὸ γίνιτι ἓνα κιφάλι, ἓνα σικλίδι.

Ὅταν ματώναμε πουθενά: Ὅταν εἶμασταν παιδιὰ καὶ βαραίναμε πουθενά: χέρι, πόδι ματωνόμκσταν, τότε ξούσαμε τὸ λουρὶ ἀπὸ τὴ μέση μας καὶ τὰ ξύσματα τὰ βάναμε ἐπάνω στὸ ματωμένο μέρος καὶ σταματούσαμε τὸ γαῖμα. Ἄμα ματώναμε τὸ κεφάλι μας (μᾶς τὸ τρυποῦσαν σὲ κανένα πετροπόλεμο), τότε μᾶς ἔρριχναν οἱ μάννες μας ἐπάνω στὸ ματωμένο μέρος κόκκινο πιπέρι. Ἄμα ματώσῃ ἢ μύτη τραβοῦν καμμιὰ τρίχα ἀπὸ τὴν κουρ'φή ἀπ' τὸ κεφάλι γιὰ νὰ σταματήσῃ τὸ γαῖμα. Εἰς Κοζ. (Μάτσου), ἄμα ματώσῃ ἢ μύτη, δένουν τὸ δεξιὸ τὸ χέρι, ἂν ἢ δεξιὰ ἢ τρύπα τῆς μύτης ἔχῃ τὸ αἷμα, στὸ μπράτσο, ἂν ἢ ἀριστερά, τὸ ἀριστερό. Ἡ ρίχνουν κρὺο νερὸ στὸ κεφάλι καὶ στὴ μύτη. «Μὶ τοῦ ματουστάσι 'ν πέτρα π' τοῦ δαχ'λίδι τ' φέρ'ν ἀλούαρα στὴ μύτη». Τὴν πέτρα αὐτὴν τὴν φκιάνουν ἀπὸ «τ' αὐγὸ τ'ς Πανατάς». Τ' αὐγὸ ἀπὸ τὴ Μεγάλῃ Πέφτη νὰ μὴ εἶναι τσακισμένο, νὰ μὴ παίρνη ἀέρα, τὸ κρατοῦν 7 χρόνια. «Ὁ κρόκος καθαρίζει καὶ γίνετα γυαλὶ κὶ ὕστερα φκιάνουμι πέτρις. Κατὰ πῶς θὰ βγῆ: μνιάν, δυό, τρεῖς πέτρις. Τοῦ ματουστάσι εἶνι οὐφέλιμου σὶ πουλλά. Εἶνι κὶ σὶ γυναῖκα πού 'ν κυνηγάει οὐ ἧσκιους, ἀγκαστρομένη, παθαίνει, ἀπουβάλνιτι».

Ἡ ἀτίμητη ἢ πέτρα. Ὁ βῶλος: Μιτά, σαράντα μέρες ἀπὸ τὴν ἀστραπὴ βγαίνει ἢ ἀτίμητη ἢ πέτρα στὴν γῆς. Ἄμα πέση ἀπὸ τὸν οὐρανὸ, σαράντα μέρες κάμνει μέσα στὴν γῆς. Σαράντα μέρες ἄμα καθίσουν τρουγιούρι οἱ ἀνθρώποι καὶ δὲν ἀφήσουν ἄδειον τὸν τόπο πού ἔπεσεν ἢ ἀστραπὴ, τότε βγαίνει αὐτὴ, ἢ ἀτίμητη πέτρα. Ἐτσι λέγεται. Χωρὶς φῶς νὰ κάθεσαι, λάμπει, φέγγει. Ἄμα παραστρατήσ'ν καὶ δὲν τηροῦν ἐκεῖ στὸ μέρος πού θὰ βγῆ, φυλάγει οὐ δαίμονας, κατουράει αὐτός, μαυρίζει ἢ πέτρα καὶ βγαίνει αὐτός οὐ λίθους πού τὸν λέν: βῶλουν. Ἄν προσέξουν καὶ τὴν ἀρπάξουν, γίνετα πολύτιμο πρᾶγμα, μάλαμα. Σαράντα μπόια, χώνετα στὴν γῆς καὶ κάθε

μέρα ανάβει ένα μπόϊ. Με τὸ βῶλο γιατρεύουν. "Όταν εἶναι κάνας καὶ σκιάζεται. Βάν' αὐτὴν τὴν πέτρα, τοῦ βῶλου, καὶ λίγο νερὸ σὶ χουματέϊνου μέρους κὶ τοῦ στρίφν, τοῦ ἀγανών' ἔτσι καὶ πίνουν τὸ νερό. Ἡ καὶ ὀλίγο ζοῦν τὴν πέτρα καὶ γιατρεύει ἐκεῖνον πού σκιάζεται. Τὸν δίνουν τὸ νερὸ καὶ πίνει: κάθι χαρὰ στ' χάση. Τὴν ἔβαναν στοῦ ηουχάρι κὶ ἔλαμπιν (ἢ πολυτιμη ἢ πέτρα). Φύλαξαν 40 μέρες ἐκεῖ πού ἔπεσεν ἡ ἀστραπή καὶ τὴν εἶχαν (Κοζ., Κυριακούλα Χ.).

Τὸ φτεροπόντικο: Τοῦ φτιρουπόντικου, τ' λέμι κὶ νυχτιρίδα, ἅμα τὴν πιάσουμι, παίρνομι βινένδικου φλουρί καὶ τὴν κόβουμε τὸ κεφάλι με τὸ φλουρί. Καὶ ἅμα στάζῃ τὸ αἷμα, τὸ παίρνομι καὶ τὸ ρίγνομι στὴ μελάνη καὶ μ' αὐτὴν γράφουμε γράμμα. Καὶ ἅμα ὁ ξενιτεμένος ἔχη χρόνια νὰ ῥθῆ, ἔρχεται. Καὶ ὕστερα τὸ σῶμα τὸ ἄλλο ἀπὸ τὸ φτιροπόντικο τὸ φκιάνομι χαμαῖλι καὶ τὸ κρεμνοῦμι τὰ κορίτσια. Πρὶν τὸ φκιάσουν χαμαῖλι, τὸ στέλνουν στὴν ἐκκλησία σαράντα μέρες στὴν Ἀγία Τράπεζα. Ἄμα τὸ πάρουν ἀπὸ τὴν ἐκκλησία, τὸ πηγαίνουν οὐπ'κὰτ ἀπὸ γιουφύρι νὰ περάση στρατὸ ἀπὸ ἐπάνω καὶ ὕστερα τὸ φκιάνομι χαμαῖλι τὸ δέρμα, τὰ κόκκαλα οὐδὲ ἔτσι ὅπως εἶναι καὶ τὸ κρεμνάει τὸ κορίτσι οὐπανουθιό τ' κὶ ἀκλουθοῦν τὰ πιδιά. — Εἶδης πῶς λέμι: ἀκλουθοῦν σάματι ἔχει τοῦ κόκκαλου τς νυχτιρίδας (Κοζ., Μ. Δελιαλῆ).

Πῶς σταματᾶει τὸ χαλάζι - ὁ αἰσταύρουτος: (Κοζ.). Στὸ χαλάζι, ἅμα χιρίση, παίρνομι μιὰ πυροστιὰ καὶ τὸ αὐγὸ τς Πανατίας (τς Πασκαλιᾶς) καὶ βάνουμε ἀνάποδα τὴν πυροστιὰ καὶ τὸ αὐγὸ ἐπάνω, πουκάτ' π'ν' ἀστρέχα. Καὶ δίνουμε — ὅποιος εἶναι πρῶτος γεννημένος — νὰ φάῃ ἕνα σπυρὶ χαλάζι. Ἄμα εἶναι πολὺ δυνατὸ τὸ χαλάζι κροῦν' τὶς καμπάνες ἀπὸ τὶς ἐκκλησιές, ἀπὸ τὰ ἐξωκλήσια καὶ ρίγνουν τ'φέκια γιὰ νὰ φύγῃ ὁ αἰσταύρουτος (πρβλ. καὶ Λαογρ., ΙΑ', 273). Εἶναι ἡ τρανή ἢ φουρτούνα, ἐκείνη ἢ μαύρη. Τοῦν λέν αἰσταύρουτου, γιὰτὶ δὲ σταυρώνει με μαγικὰ σταυρώματα. Αὐτὸς παίνει μπροστά. Ξιζγκουργιάζ'ν τὰ τ'φέκια κὶ σταματᾶει ἕνα κὶ ἕνα, ἅμα τ'φικίσ'ν (Μ. Δελιαλῆ). Μπροστά ἀπὸ 20 χρόνια — συνεχίζει ἡ Δελιαλῆ — εἶχα πάει στὸ Τσούργλι (Γρεβενῶν) κὶ ἀρχινάει ἕνα χαλάζι, μὰ τί! Πηγαίνουν καὶ σηκώνουν ἀπὸ τὸν ὕπνο μιὰ γριά. Αὐτὴ παίρνει δύο μαχαίρια (τοῦ ψωμιοῦ σκέτα) καὶ βγῆκεν ἔξω κὶ ἄρχισε νὰ σταυρώνῃ με τὰ μαχαίρια. Μὰ τί ἴλιγι, ποῦ νὰ ξέρ'ς. Νὰ τὰ ἰδῶ, τὰ εἶδα.

Τὸ σταύρωμα: Σταυρώνουν: Μὲ ἄλας. (Κοζ.). Σταυρώνουν: Μὲ τοῦ φκιάρι. — Μὲ κλούτσα, βελόνα πού πλέκουν τὴν καίει με λαμπάδα κὶ ἅμα χιρνάει νὰ χασμιργιέτι αὐτὴ πού σταυρώνει, λέει: εἶναι ἀπὸ νύχτα. — Μὲ γίσκνα, τὴν καίει με λαμπάδα. — Μὲ τοῦ φλάστηρα. Τὸν ἔχει στὸ χέρι καὶ σταυρώνει. — Μὲ τοῦ κατσιαούλι ἀπ' τ' ἀρνί. Τὸ ἔχουν κρατημένο στὸ σακκούλι στ'ς χάρις κάτω ἀπὸ τὸ εἰκονοστάσι. — Οὐ χατζῆς με τὴ βέργα (κλῆμα) ἀπὸ τὸ χατζηλίκι. — Ἄλλη παίρνει κόκκινο φέσι καὶ ψαλίδι, τὰ βάνει ἀν-

τάμα καὶ σταυρώνει. Στὸ σταύρωμα λέν (Ν. Δελιαλῆς): «Σὶ σταυρώνου, σὶ μαντεύου. σὶ γ...ῶ, σὶ θιραπεύου». (Εἰρωνικῶς προσθέτει: «κτσαίνει καμ- μιὰ φουρά ἢ καμήλα π' τοῦ φτί; Ἔτσι εἶναι κι' αὐτό». "Όταν σταυρώνη (ἢ Μάτσου) μὲ ἄλας: παίρνει 3 σπυριὰ ἄλας. Τὸ ἓνα τὸ σπυρί, ἀφοῦ σταυρώση μὲ αὐτό, τὸ ρίχνει ὀπίσω στὸ μικρὸ αὐτὸ ποὺ εἶναι ματιασμένο. Τὸ δεύτερο σταυρώνει, τὸ βάνει στὸ στόμα καὶ λέει: «Πῶς ἀναλ'νάει τ' ἄλας, ν' ἀναλύ- ση τοῦ κακό». Τὸ τρίτο τὸ ρίχνει στὴ φωτιά καὶ λέει: «Νὰ σκάσ'ν (ἢ νὰ κα- οῦν) τὰ μάτια τ'». "Η: «"Όπους χ'πάει τ' ἄλας, ἔτσι νὰ χπῆσ'ν τὰ μάτια τ'». Μὲ τὸ φουάρι σταυρώνει ἢ Ἄλεξ. τ' Τ. Τοῦ καίει καλὰ στ' φουτιά. «Τοῦ πυρώνει. Τί καλὰ: ἰκεῖ π' σὶ πουνεῖ: δόντια, χέρι, ποδάρι». Λέει καὶ λόϊχ, μὰ δὲν τὰ λέει. Μὲ τὸ κατσικούλι καὶ μὲ τὴ σιδηρόπετρα — ἔχει σιδηρόπι- τρις κι' ἰδῶ — σταυρώνου (Μάτσου) τ' λούγκα. Μὰ στ' χάση. Λούγκα εἶναι κάτι πρησκάρια ποὺ βγάν τὰ μ'κρὰ τὰ πιδιά. Σταυρώνου κι' λέου: «Ἡ λούγ- κα πάτ' στὴμ Πόλη κι' ἢ ντρούγκα ἤρθιν ἰδῶ», τρεῖς φορές, (μὲ τὴν ντρούγκα γνέθουν τὸ μαλλί). Αὐτὴ ποὺ σταύρωνε μὲ τὸ κόκκινο φέσι καὶ μὲ τὸ ψαλίδι ἦταν ἀπὸ τὸν Πιραία. Ἦ ἔλιγαν Πολυζ. Ἦν. Ὁ Θεόδ. Μουρ., Κοζανίτης, πῆγεν ἐκεῖ καὶ τὴν πῆρε. Πέθανι τώρα. «Ἐπιρνι κόκκινου φέσι, ἓνα κουμματσιούλι κι' μι' τοῦ ψαλίδι κι' ἔβανι σὶ τρεῖς μιριές κι' ἀποὺ λίγου βαμπάκι οὐπὰν ἀπ' τοῦ φέσι κι' τό 'κιγιν μι' τοῦ κηρὶ τοῦ βαμπάκι. Κὶ σταύρουνι μι' τοῦ ψαλίδι».

Τὸ σαράντισμα: «Τὸ σταύρωμα (Κοζ., Κυριακούλα) γίνιτι πυκνά: τοῦ σαράντισμα μιὰ φουρά. Παίρνει μπόλικο ἄλας, ἓνα π'λόχειρου, ἐκείνη ποὺ σα- ραντίζει καὶ λέει: Ποιὸς τὰ ξέρει, πάλι ἐκείνη ποὺ σαραντίζει ἘΠαναγία στοῦ κιφάλι κι' οὐ Χριστὸς στὰ πουδάρια' τρεῖς φορές. Μὲ ὀλίγο ἀπὸ τὸ σαραν- τισμένο τ' ἄλας σταυρών' πυκνά, ὅπουτι θέλ'ν». («Όταν (Μάτσου) ἔβαναν τοῦ πιδι νὰ κοιμηθῆ, τό ἔδουναν κι' ἀπὸ ἓνα σπυρὶ ἄλας».

Τὸ κακὸ τὸ μάτι (Κοζ., Μάτσου): «Ἄμα πάρ'ε 3 τρίχες ἀπ' τοῦ κεφάλι π' τ' ἰκείνουν ποὺ ἔχει τοῦ μάτι τοῦ κακὸ — μ' πῶς τς παίρνεις: — καὶ τς κά- ψ'ς στ' φουτιά λές: "Όπους καίουντι οἱ τρίχες, ἔτσι νὰ καοῦν κι' τὰ μάτια τ' νὰ μὴ ξαναβασκαίνη». Θέλει ζιρβιά, διζιά κι' ἀπ' τοὺν κούτικα ποὺ ἴπισου 3 τρίχες, ὅχι ὅπουθιν νὰ ἔνι. Αὐτὸς ὕστερα ποὺ ματιάζει, δὲν ξαναβασκαίνει ὅποιον νὰ ἰδῆ. Ἄμα τὸν ραντῆς κι' μι' κάτουρου χουρὶς νὰ καταλάβη — μὰ πῶς; — δὲν ξαναβασκαίνει ἄλλον. Εἶναι καλὸ πράγμα τοῦ κάτουρου. Ἄμα τοῦ πιδι ἔχει ἀβάσκαμα ἢ μάννα τ' κατουράει μιὰ ὄπλατα ἀπ' τοῦ θ'κό τς τοῦ κάτουρου καὶ τὸ βάνει ζιστούτσικου ἀπ' τοῦ λιμὸ ἀποὺ οὐπίσω ὡς κατ στ' νουρά. Γίνιτι καλὰ. Πουλὸ καλὸ ἰλιάτσι εἶναι αὐτό. Ἄπ' τ' ἀβάσκαμα ποὺ μάτι εἴπιτι κι' θμήθικα (Κυριακούλα). Εἶχα ἀποχτήσει τοῦ πρώτου: «ἔρχιτι οὐ . . . μὲ ὑφάσματα νὰ φκιάσομι γιουργανόπ'λου. Μπᾶ! λέει. φά- σκιουσι ἢ Κουκουλιόϊνα; ἐνῶ εἶχα 20 μέρις. Πυρετὸς ἀμέσως ἀπὸ ἐκείνην τὴν ὥρα. Θὰ πᾶμι, λέν σ' αὐτὸ τὸ παιδί. Καὶ ξοῦν χῶμα ἀπὸ τὸ δεξί, ζιρβί, δὲ θ'μοῦμι καλὰ, τοῦ πουδάρι (τοῦ παπούτσι τ') κι' τζιρτζέλι ὅ,τι ἀπὸ ἐπάνω

του κὶ μὶ δίνουν καὶ πίνου κὶ καπνίσμα. Ἀποὺ ἕνα: Μπά!. Τοῦ ἀρμέντσου εἶναι τρανὸς πυρετός. Τοῦ χάνει οὐ ἄνθρωπους. Γιὰ τὴ λεχώνα κυρίως. Φλουγίζ'ν τὰ μέσα τς'. Ἀρμινίζιτι ἀποὺ μάτι, ἀποὺ νύχτα πλειότερου. Γιατι, αὐτὸ ὡς τὶς ὀχτῶ τς μέρις δὲ σηκώνιτι ἄπ' καταῆ. Εἶνι (Μάτσου) κατὰ ἕνα ὥρα. Πολλές βγαίν' ὄξου κὶ τίπουτα. Κὶ μούτους (Κυριακούλα) ἀπόμνιν ἕνας ἀποὺ ἀβάσκαμα. hã!, hã!, τί ὄμουρφου διαμάντι, εἶπι μία κὶ ἀπόμνιν οὐ ἄνθρωπους. Δυὸ ντέγκια ἀλεύρι σιούκουσιν στοῦ ὑπόγειου. Παραχουρεῖ (προυσχοουρεῖ) οὐ σατανᾶς κὶ δίνει δύναμη τοῦν ἀβάσκαμένου (τοῦ μούτου). Νὰ πάρ'ς (Μάτσου) φτύμα ἀπ' τοῦ στόμα ἐκείνου ποὺ ἀβάσκακι κὶ νὰ τοῦ πιῆς. (Γιὰ τὸ κακὸ μάτι βλ. Κ. Α. Ρωμαίου, *Μακ. Ἡμερολ.* (Ν. Σφενδόνη), 1934, 113-120.

Τὸ χαμαϊλί: (Κοζ.). Τοῦ χαμαϊλὶ τοῦ φκιάν' μὶ χῶμα οὐλίγου ἀπ' ἕνα Ἄια Τράπιζα, μὲ ἕνα σπυρὶ ἄλας, ψίχα μπαρούτι, ψίχα θυμιάμα κὶ ἕνα σικλίδι σκόρδου. Τὸ χῶμα γιὰ φυλαχτό, γιὰ πᾶσα κακὸ. τοῦ ἄλας νὰ σκουρποῦν τὰ μάτια τὰ κακὰ, τοῦ μπαρούτι ἀποὺ νύχτα, νὰ μὴ σκιάζιτι κὶ τοῦ θυμιάμα, φύλαξη κὶ αὐτὴ ἀποὺ νύχτα (Μάτσου).

Οἱ κακὲς οἱ ὥρες (Μάτσου). Τρεῖς βουλές τ' μέρα κὶ τρεῖς τοῦ βράδου πιονάει ἢ κακιὰ ἢ ὥρα. Νὰ φ'λάξη οὐ Θός. Γιατι αὐτὸ δρασκίλτσιτι τοῦν κατώφλοιου, μὶ τοῦ ὄνουμα τοῦ Κυρίου νὰ λές. Ἀποὺ πᾶσα κακὸ νὰ φ'λάγη.—Ἰὰ τώρα (Κυριακούλα) ἢ ὥρα δώδικα τοῦ γιόμα εἶνι κακιὰ ἢ ὥρα, ἢ ὥρα δώδικα τοῦ βράδου πάλι.—(Μάτσου). Οἱ ἄλλις οἱ ὥρις εἶνι ἀγνώριστις. "Οπουτι θέλ'ν αὐτὲς πιρνοῦν. Πυριτὸν σὶ φέρ'ν, στραβουμάρα πιάνει τοῦν ἄνθρωπου, κατσιαούλι, στόμα πακίνει σιαπέρα κὶ ὕστερα κάμν' τὰ σταυρώματα κὶ τὰ μαγέματα. Μνια Τούρσκα μ' ἴλιγι: "Ακ'σι νὰ σὶ πῶ, Ζιόλια. Κατὰ τὴν πίστη σ' ἰσὺ κὶ ἰγὼ πάλι κατὰ τὴν πίστη μ'. Πάτσις τοῦ κατώφλοιου... Κὶ τοῦ ὄντι δὲν ἔπαθάμι τίπουτα.

Τὰ μάγια: (Κοζ., Κυριακούλα). Στὰ στιφανώματα, τότε εἶνι πλειότερου φόβους. Ὑπάρχει τοῦ διμόνιου τότε στ' ἀντρόγυνου γιὰ ἀπόδιμα. Παντρεύκαμι ἕνα Τιτράδη μὶ πιάνει μνια κουμούρα κὶ πόνι στὰ δάχτυλα κὶ βγάλτσιμου. Οὐ πατέρας μ' πᾶι στ' Βέργοια. Ἦταν ἕνας φίλους τ' χότζιας. Τηράει οὐ χότζιας τ' ἄστρου: Ἦ ἔχ'ν σὶ 40 μέρις νὰ πιθάνη, λέει τοῦν πατέρα μ'. Εἶνι κὶ ἕνα ζῶου στοῦ σπῆτι σας ἀποὺ ἕνα ἴδια ἄρρώστεια. Μνια ἀρνίθα ἦταν. Εὐτυχῶς ποὺ δὲν ἀπέρασαν (τὰ μάια). λέει, ποὺ νιρό, ἀλλοιῶς, ἂν πνίγουνταν (πιρνοῦσαν ποὺ νιρό), δὲ χὰ νὰ βρῆ θεραπεία. Οὐ χότζιας ἔδουσι ἕνα τισκιρὲ μὶ γράμματα. Νὰ μὴν τοῦ ἀνοίξουμι. Ποιὸς ξέρει, τί ἔγραψαν. Κὶ ἕνα χαμαϊλὶ τρίγουνου. Ξέπλυνα τὰ γράμματα πτοῦν τισκιρὲ μὶ νερὸ κὶ τοῦ ἄπ' τοῦ νιρό μὶ φουρὰ κὶ γίγκα καλά. (Κοζ., Δελιαλῆ Θ.Ι.). "Αμα κόψ'ν νύφη κὶ γαμπρὸς ἀπὸ ἕνα κουμματάκι ἀπ' ὅλα τὰ νύχια, τὰ εἴκοσι, χέρια-ποδάρια, καὶ τὰ βάλουν σὲ μὴ μουκουσιὰ ψωμὶ καὶ φᾶν: νύφη τὰ δικὰ της, γαμπρὸς τὰ δικὰ του, κὶ ὅποιος ἄλλος κορίτσι παιδὶ τὰ φκιάνει αὐτά, ὅταν πλύνεται, μουτσιαλτσέτα (μάσησέτα), τότε δὲν ἔχουν φόβον ἀπὸ μάια. "Οταν ἦταν αὐτὴ (ἢ Δελιαλῆ) κορίτσι, πήγαιναν στὰ Μπαλαμὲς (στὶς ἀμυγδαλιές, θέσις εἰς Ἅγιον Δημήτριον), εὑρισκαν κάνα παρᾶ σκου-

ριασμένον, μπακαρέϊνον. Ἐπαιρναν ἓνα καρφι καὶ ἄρχιζαν νὰ τὸν τρυποῦν τὸν παρᾶ, ὅσον τὸ δυνατὸν περισσότερες τρύπες. Μετὰ ἔπαιρναν καὶ ἀπὸ τὶς τρύπες περνοῦσαν διάφορα: τρίχες ἀπὸ ἄλογο, γουρούνι, ἀρνί, προβατίνα, ἄσπρο, μαῦρο, μαλλιά διάφορα ἐπεξεργασμένα ἀπὸ κύνουρες, τζιρτζέλια διάφορα, λούδια, βασιλικόν. Τὰ τύλιγαν καὶ μετὰ, τῆς νύχτα, τὰ πήγαιναν καὶ ἤ τὰ πέταχναν στὴν αὐλὴ ἐκεῖνου (ἐκεῖνης) ἐναντίον τοῦ ὁποίου τὰ μάϊα ἤ τὰ ἔβαναν κάτω ἀπὸ τὸν κατώφλιο τοῦ σπιτιοῦ. Μία πού τὰ βρῆκε δὲν τὰ ἔπιασε μὲ τὸ χέρι. Τὰ πῆρε μὲ τὸ τσιμπίδι ἵπτην παρσιὰ καὶ τὰ ἔρριξε στὰ σκατὰ καὶ ἄρχισε νὰ καταργιέται νὰ γυρίσῃ τὰ μάϊα ἐκεῖ πού τὰ ἴφκιασαν. Εἰς Βλάτσην, ἅμα βρῆ κανεῖς κομποδέματα μὲ παρτάλια κ.λ. στὸ σπίτι του, τὰ θεωρεῖ μάϊα καὶ τρέχει νὰ τὰ χαλάσῃ σ' τ'ς μαῖστρις. Γιὰ νὰ μὴ τὸν πιάνουν κανένα τὰ μάϊα, βάνει τὸ τσιράπι τοῦ ἀνάποδα. Εἰς Γκόμπλ. (Τουρτούρα Κ. Ν.), ἅμα θέλουν νὰ κάμουν μάϊα, παίρνουν ἓνα τσ'κάλι ἄφουρου καὶ ἓνα καλούπι σαπούνι καὶ μπήγουν καὶ 5 βελόνια σταυρωτά, 4 καὶ 1 στὴ μέση καὶ τὰ παραχώνουν κοντὰ στὸ σπίτι ἀφνοῦ..., στὸ μπαχτσέ, στὴν αὐλὴ. Νὰ λειώσῃ τὸ σαπούνι ὅλο, νὰ λειώσῃ καὶ αὐτός. Ἄμα τὸν ἔχουν γιὰ νὰ πεθάνῃ ἀγλήγουρα, τὸ ἔχουν ἐπάνω, νὰ μουσκεύῃ τὸ σαπούνι ἀγλήγουρα. Καὶ ἅμα θέλουν νὰ τὸν τυρανοῦν, τὸ βάνουν βαθειά. Πότι νὰ λειώσῃ τοῦ σαπούνι! Κὶ πακίνει 2-3 χρόνια. Παίρνουν καὶ κλωστή ἀπ' οὐπανουθιό τ', σημάδι. Λέν καὶ λόγια, ὄντα τὰ νουματίζ'ν. Νύχτα τὰ παραχών'. Ἡ τοῦ δαίμουνα μακριὰ ἵπ' ἰδῶ στέλ'ν καὶ τὰ παραχώνει αὐτός. (Παραλείπω ἐκτενῆ διήγησιν, πῶς μία Σαρακατσιάνα ἀπὸ τὰ Χάσια διαμένουσα εἰς χωρίον Ντόγτζιλάρ (ἔφκιανε καὶ χαλνοῦσε μάϊα) χάλασε καὶ μιᾶς χωριανῆς νέας. Τὴν ἔδωσε ἓνα παλιούρι στὸ χέρι, τὴν πῆγε σὲ ἓνα μνημόρι καὶ ἐνῶ ἡ νέα ἔμενεν ἄφωνη, ἡ μαῖστρα χίρσι νὰ σουρίζῃ. Μαζώθ'καν οἱ διαόλοι καὶ εἶπε τὸν τρανό: «Θὰ μὴ φέρ'ς ἕν τάδε... τὸ πνέμα τοῦν ἤσκιου τς πού εἶχε κάμη τὰ μάϊα καὶ χαλνοῦσι καὶ στέγνουνι καὶ ἔτριμι τοῦ κουρίτσι. Κὶ γίγκι καλά»).

Ἀπάντημα λαγοῦ, φιδιοῦ, οὐρσοῦζης ἀνθρώπου: (Κοζ., Κυριακ.). «Κίντ'σις γιὰ δρόμουν καὶ σταύρουσις λαγόν, καὶ φίδι, σατανᾶς εἶνι, γύρσι πίσου. Κὶ πουλλές γυναῖκις εἶνι ἔτσι οὐρσοῦζις. (Μιὰ φουρά οὐ Κουκουλιός (ἄντρας της) κίντσι γιὰ τ' Βάντσα. Ἀνταμώνει τὴν τάδε... Θὰ γυρίσου πίσου. — Ἄϊντι ἀρά, σιουρδαμάρις. Παρακάτω σκοντάβει τὸ ἄλογο... πρήζιτι τοῦ ποδάρι καὶ νὰ γένη βούμβαρους... Δόξα τουν, λέου, εἶχα κάμει μ' παράκληση»). «Εἶνι (Μάτσου) τέτχις στρίγλις, οὐρσοῦζις. Τς καταλαβαίνουμι ἀπ' τοῦ ὕφους. Σὶ τηράει καὶ κάμνει ἔτσι ἄγρα. ὄχι γλυκὺ τοῦ μάτι. Ἐχει μουρφή ἀλλοιώτικη ἀπ' τοῦν ἄλλου κόσμου. Καλημέρα, πὲ καὶ γέλασι καὶ ἡ Παναγία στοῦ καλὸ τοῦν πακίνει. Ἐντισις αὐτήν, γύρνα πίσου, κακὸς ἄγγιλους. Εἶνι οὐ ἄγγιλους τ'ς τυφλός. Εἶνι λουγιοῦν τοῦ λουγιοῦ μάτι. Ἰκείνου τοῦ μάτι γκριμάει ἄλουγου. Οὐ Κώτσιους τ' Χ. ἴλιγι: θέλτι νὰ γκριμήσου αὐτὸν ἀπ' τ' ἄλουγου; Ἦταν δηυτιρουβυζαγμένους». (Ν. Δελιαλῆς προσθέτει: «Κὶ ἀπὸ

σκάλα μάστιουσαν γκριμάει τὸ κακὸ τὸ μάτι. Ἐν καὶ τὰ γαλανὰ μάτια δὲ ματιάζ'ν. Κακὸ μάτι ἔχουν ὅσοι ἀπὸ μικροὶ ἄνδρες ἢ γυναῖκες ἀποκόπηκαν μιὰ φορὰ ἀπὸ τὸ γάλα τῆς μάννας τους καὶ ξαναέφαγαν», δὲν ἀποκόπηκαν δηλ. μὲ μιᾶς.

Ἡ σκιά στὸ θεμέλιο σπιτιοῦ: (Κοζ.). Ἡ σκιά ἀπ' τὸν ἄνθρωπο, ἅμα θεμελιωθῆ, πεθαίνει ἐκεῖνος ὡς τ'ς σαράντα. Ἐν δὲν ἔπειραν σκιά δὲν θεμελιώνονταν, ἔπεφτε τὸ σπίτι, δὲν ἔστικι. «Τοῦ καμπαναροῦ τ'ς Ἀἰ Νάργουαρης γίγκι μι τὸν (τάδε). Τοῦν πῆραν τοῦν ἤσκιου μι τοῦ τραντάφυλλου. Τοῦν εἶπαν οἱ μαστιόροι, φέρι μας ἓνα τραντάφυλλου νὰ μυρίσουμε. Ἦταν Μάης. Ἐβαλαν ἓν πέτρα στοῦν ἤσκιου του, θεμέλιουσαν. Κὶ βγαίνει ἤσκιουμα μι τοῦ τραντάφυλλου στοῦ χέρι. Καὶ τώρα βάνουν στς γουνίεις φλουρὶ κὶ διαβάζ'ν οἱ παπάδεις κὶ ρίχ'ν ὅλοι παράδεις. Τοῦ κουρμπάνι πού ἔσφαζαν ἢ ἓν ἄρνιθα, τὰ μαέρησαν γιὰ τ'ς μαστιόροι. Αὐτοὶ ἔπειραν κὶ τ'ς παπάδεις». Εἰς Βλάτσην, ὅταν βάνουν τὰ θεμέλια οἰκοδομῆς σπιτιοῦ, μαγαζιοῦ, ὅ,τι, προσέχουν πολὺ νὰ μὴ περάση σκιά, νὰ μὴ χτίσ'ν σκιά ἀνθρώπου γιὰτὶ γίνεται σιτχειό. Ἐν τύχη καὶ περάση γάτα ἀπὸ πάνω, γίνεται ἢ γάτα σιτχειό. Δὲν εἶναι καλὰ γιὰ κεῖνον πού θὰ περάση. Πεθαίνει.

Οἱ ἄτεκνοι: (Κοζ., Μάτσου). Γυναῖκα (ἢ ἄντρας) πού δὲν κάμνει παιδιὰ (δὲν τικνίζει), δὲν πιάνει ἢ λειτουργία. Θέλει νὰ ἔχη πιδιά. Οὐ Ἄγιους δὲν δέχτι ἀπ' ἄφνους πού δὲν ἔχ'ν πιδιά. (Κυριακούλα). Οὐ Θὸς δὲν τ'ς ἔδουσι τὰ πιδιά. Βαφτίζει, θυμιατίζει, διαβάζει αὐτὴ πού ἔχει πιδιά, ἢ ἄλλη ἰσοῦ ἀτέκνιστη δὲν πῆρις 5 παράδεις θυμιάμα. Οὐ ἄτικνους τίπουτα δὲν πιάνει. Τὸ ἔχου ἀκουῆ ἓνα κιρό, ἅμα πέθνησκιν ὅποια δὲν ἀπουχτοῦσιν, πέθινιν οὐ ἄντρας τ'ς, ἔβαναν κὶ τ' γυναῖκα ζουντανῆ τιμουρημένη ἢ τοῦν ἄντρα, ἅμα πέθινιν ἢ γυναῖκα. Τόσου ἄχρηστοι εἶνι ἓν δὲν ἔκαμαν πιδιά.

Τὸ δεκανίκι τοῦ διακονιάση: «Τοῦ δικανίκι τ' διακονιάρη ἅμα τὸ κλέψη κανεῖς — μ' τοῦ προφυλάγει — κὶ νὰ τοῦ βάλῃ σὶ μέρους νὰ μὴ βρέχτι, στοῦ ταβάνι, ξέρ'ς, τί καλὸ πρᾶμα εἶνι! Ὅσις πόρτις πάει κὶ κρούει, τόσα καλὰ ἔρχουντι στοῦ σπίτι ἐκεῖνου. Μόνι νὰ μὴ βριχτῆ. Σὶ μέρους στιγνὸ τοῦ βάν'. Ἐμα βριχτῆ φέγ'ν τὰ καλὰ» (Κοζ.).

«Ἐμα ἔχ'ς πέτεινουν μάρουν, πού κάθιτι ἤσκιουμα στοῦ σπίτι!». (Μήκας Παράνομος, Κοζ.). «Νὰ μὴ ἔχη φτιρὸ ἄσπρου» (Μάτσου). «Εἶνι τς νύχτας πρᾶγμα, τ' ἄσπρου εἶνι τ'ς μέρας» (Κυριακούλα).

«Τ' νύχτα δὲν κάμνει νὰ τ'λιγαδιάηζ. Πακίνει οὐ ἄντρας, τὰ παιδιὰ στοῦ παζάρι, σὶ ταξίδι κὶ θὰ τοῦν πιάσ'ν σκλάβουν» (Μ. Δελιαλῆ, Κοζ.).

«Ὅταν βάνουμε τοῦ ἰβρίκι στ' φουτιὰ κὶ βράζουμε τοῦν καφέ, εἶδεις γένιτι ἓνας τουρὸς στ' χόβουλη. Τοῦν τουρὸ αὐτὸν τοῦν χαλνοῦμι, ἅμα βγάνουμε τοῦ ἰβρίκι. Τοῦ ξιτάζουμε. Πακίν' τὰ πιδιά στὰ παζάρια, ταξίδι κὶ τὰ πιάν' σκλάβοι (Δελιαλῆ).

«Ἐμα ἔσπαζάμι ἓν κόττα τοῦ κιφάλι, τς ἄντροι δὲν τς ἄφ'νάμι νὰ φᾶν

τὰ μῆγυαλὰ (π' τοῦ κιφάλι π'ν κότα), γιατί θὰ πιράσ'ν πτοῦ πουτάμι (ὅποιου) κὶ τ'ς ἔρχιτι ἀντράλα» (Δελιαλῆ, Κοζ.).

Εἰς Κοζ. τὸ κορίτσι, ἅμα παντρευτῆ, ἀφήνει στὴ μάννα του ἓνα ὑποκάμισο ἀνοιχτὸ τ' λιμαρὰ (Κυριακούλα). "Ἄμα δὲν τ' ἀνοίξουν τὸ ὑποκάμισο τ' λιμαρᾶ, δὲν ἀνοίγει τὸ κορίτσι στόμα στὴν πεθερά. Αὐτὸ εἶνι ζέταγμα (Μάτσου).

Εἰς Κοζ. (Κυριακ.): «Πουλλές φουρές στοῦ γυαλι δὲν εἶνι καλὰ νὰ γυαλίζισι. Χάντ'ς τοῦ μῆγυαλό σ'. Οὐ! χάλασα, κιτέρνισα». (Μάτσου): «Θάνατουν τό 'χουμι, ἅμα σπάση τοῦ γυαλι πού γυαλίζουμέστι».

Εἰς Κοζ. (Μάτσου): «Ὅπουτι βαραίση τ' ἀμπέλι χαλάζι, παίρν' τ' αὐγὸ τ'ς Πασκαλιάς ἢ κὶ πουλλὰ αὐγὰ Πασκαλιάτικα κὶ στ'ς γουνίϊς πτ' ἀμπέλι παραχῶν' αὐγὰ».

Εἰς Κοζ. (Μάτσου): «Ἄμα βιζιρνᾶς κἀναν σ'ν ἐπίσκεψη, βάντς ἓνα καρφί, φουρκέτα. ὅ,τι, στοῦ κουτσιάνι πτ' φουκάλη κὶ τ' φουκάλη τ' βάντς ἀνάπουδα. Σηκῶνιτι, φεύγει ἐκεῖνος». «Ἄμα βιζιρνᾶς πάλι κανένα, πακίντς στοῦ ἰτζιάκι (κὶ σὶ ἄλλουν νουντᾶ) κὶ λές, φουνάηζ: ὦ Γιάννη, σὶ φουνάζ'ν, σιούκου νὰ πᾶς. Κὶ φεύγει». Εἰς Βλάτσην βάν' λίγου ἄλας στὰ παπούτσια τ' πού τὰ ἀφήνει συνήθως στ' μισιὰ ἢ στὸ χαγιάτι. Πρὸς ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τῆς παρουσίας ὀχληροῦ ἐπισκέπτου, βλ. καὶ Λαογρ. ΣΤ', 316.

«Ἄμα κάθισι οὐπάν' στ' φουκάλη, ὅσα σέρνει ἢ φουκάλη θὰ τραβήξ'». Εἰς Κοζ. ἅμα κανένας φεύγη ξενιτεμένος, δὲ φουκαλνοῦν. Κὶ ὅταν φεύγη τὸ κορίτσι ἀπὸ τὸ σπίτι πού παντρεύεται, δὲ φουκαλνοῦν. Ἄμα τὸν χτυπήσης ἓναν μὲ τ' φουκάλη, φουκαλιέτι, πιθαίνει.

«Στάχτη ἴσια μὲ ν' ὥρα (βραδυάζοντας) δὲ βγάν ὄξου 'π' τοῦ σπίτι» (Κοζ.). Εἰς Κοζ. (Μάτσου): «Φωτιά δανεικὴ δὲν δίνου, ἅμα παίρνη νὰ νυχτώνη. Κὶ τήλιμέρα δὲν κάμνει. Μὰ εἶνι ζόγανα καμόσις κὶ δὲν νουγοῦν. Ἡ καρδιά π' τοῦ σπίτι εἶνι τοῦ ἄλας, ἢ φωτιά κὶ τοῦ προυζύμι. Τί μπορούμι δίχους αὐτὰ νὰ κάμουμι; Βασίλ, μαηλιοῦ κὶ τ'ς γιουρτές ξύδι δὲ δανείζ'ν. Γιατί: Μ' Γιατί;».

Ἡ νυφίτσα (Κοζ. Μάτσου). «Ὅταν ζέρ'ν, εἶνι νυφίτσα στὸ σπίτι. 'ν κράζ'ν: «Νύφη, νύφη ρόκα κὶ ἀδράχτι». Κὶ δὲ φκιάνει τίπουτα.

Εἰς Κοζ. (Μάτσου): «Στοῦν ἡσκιου τ'ς καρᾶς δὲν κάμνει νὰ κοιμᾶσι ἢ καρὰ ἔχει σπυρτάδα κὶ ἀπουκοιμάει τοῦν ἀνθρουπου». (Κυριακούλα): «Κὶ ξέρει, τί τὰ τοῦν ἔρθη ἰκεῖ;». (Μάτσου): «Ζούζουλα εἶν, ἀπουκοιμᾶτι κὶ...».

«Ἡ ὥρα δώδικα μὲ μινὰν τ' νύχτα νὰ μὴ ἀπαντᾶς, ἅμα σὶ κράζ'ν» (Κυριακ.).

«Στὰ ρέματα δὲν κάμνει νὰ κοιμᾶσι. Εἶνι πουλλὰ κακά. Ἰκεῖ εἶνι οἱ διμόνοι καὶ στὰ σταυρουδρόμια» (Κοζ.).

«Δὲ σουρίζ'ν τ' νύχτα, μαζώνουντι οἱ διαόλοι» (Κοζ.).

Τὴν πυρουστιά χωρὶς πρᾶγμα οὐπάνω δὲν τὴν ἀφήνουν. Βάνει ὁ νοικο-

κύρης χρέους. Γι' αυτό βάν' ένα τσάκνο, τὸ τσιμπίδι, ὅ,τι (Κοζ., Δελιαλῆ Μ.).

«Πιθαμένον γιά νά τὸν δρασκλίση γάτα, γένιτι βρουκόλακκας» (Μάτσου).

«Τὰ δόντια πτ' ἀγρουγούρου τὰ βάν' στὰ μπλάρια καὶ στὰ καλὰ τὰ ἄλογα νά μὴν ἀβασκαίνουντι. Τὰ φκιάν' σὰ μισουφέγγαρου κὶ τὰ κριμουῦν στοῦ μέτουπου πτοῦ πρᾶμα» (Κοζ., Κυριακούλα).

Τὸ Μάη δὲν κάμνει νά στιφανώνουντι. Γιατὶ εἶναι τὰ καλὰ στὴν γῆς ἓνα μῆνα κὶ ἔντικα μῆνες εἶναι στὸν κόσμο. Γιατὶ αὐτὸ δὲν παντρεύουντι. Ἔμα γεννηθῆ τὸ Μάη, πάλι ἄτυχους εἶναι γιατί εἶναι τὰ καλὰ ὅλα στὴν γῆς. Ὅλα τὰ λούδια. Εἶνι προουκουμένη ἡ γῆς κὶ οὐ κόσμους δὲν προουκόβει (Κοζ., Κυριακούλα).

Ἄπο τὴν ἡμέρα πὸ θὰ πεθάνη κανεῖς, ἄμα εἶναι ἄρχοντας, μπορεῖ νά τὸν κάμνου σαραντάρι. Σαράντα μέρες συνέχεια κάθε πρωτὶ πᾶν στὸν παπᾶ στὴν ἐκκλησία μία λειτουργιὰ καὶ ἓνα κερί καὶ διαβάζει ὁ παπᾶς συγχωρητικὴ εὐχὴ (καὶ τὸν πληρώνουν) (Βλάτση).

Τὸ σκυλὶ ὅταν οὐρλιέτι καὶ σκάφτει δὲν εἶναι καλὰ. Εἰς Κοζ. (Μάτσου): «Τοῦ σκλί, ὅταν οὐρλιέτι κατὰ γηλιοῦ εἶνι καλὰ. Κατὰ βασιλιμαηλιοῦ δὲν εἶνι καλὰ. Κὶ πότι σκάφτει δὲν εἶνι καλὰ, φκιάνει γοῦρνις, τάφουν. Νέ νά σκάψ'ν τὰ γιρμάδια, νέ νά οὐρλιαστοῦν».

Πόρτες καὶ μεσάντρες δὲν εἶναι καλὰ νά κριτσοῦν. Εἰς Κοζ. (Κυριακούλα): «Νά κριτσνάη ἡ πόρτα, νά κριτσοῦν οἱ μισάντρες εἶνι κὶ καλὰ, μὰ εἶνι κὶ γιά κακό. Κριτσοῦσι τοῦ σιντούκι μ' καλὸ τοῦ 'χα. (Μάτσου): «Τιτράδη τοῦ βράδου ἄξα τοῦ κριτσίντσμα, μ' Παρασκηυῆ τοῦ βράδου πέθανιν οὐ ἄντρας μ'». (Ν. Δελιαλῆς): «Κριτσινίζ'ν κὶ τὰ εἰκονίσματα κὶ τόπι γιά κακό».

Φωτιά, καφές, αὐτί. Κοζ., Μάτσου. «Ἄμα ἡ φουτιὰ κάμνει μπού, μπού, μπού, μᾶς ἀναφέρ'ν, μᾶς κατηγουροῦν. Κὶ στ' φουτιὰ κὶ στοῦν καφέ τοῦ ζιτάζουμι. Ὅταν ἡ φουτιὰ καρδαρίζη, λέμι: «Ἄν εἶνι φίλους, νά 'νδους, κὶ ἂν εἶν οὐχτρός, νά σκάση». Τὸ ἴδιο λέμι κὶ στοῦν καφέ: ὅταν βγάλλη φούσκα, μιτὰ τοῦ κένουμα. Ἄν στέκη ἡ φούσκα λέμι: «φίλους εἶνι κὶ νά ζήση». Ἄν σβήση ἡ φούσκα, εἶνι οὐχτρός κὶ νά σκάση. Κὶ τοῦ 'φτί σ' ἄμα σὶ βουτζη, σὶ ἀναφέρ'ν. Κατὰ πῶς τό 'χει οὐ πᾶσα ἓνας, καλὸ τοῦ διζὶ ἢ τοῦ ζιρβί».

«Ἄμα πλέκουμι κὶ κάμνουμ νά σικουθοῦμι κὶ γυλήση τοῦ κουβάρι σιαπέρα, δρόμουμ ἔχουμι λέμι, ταζίδι» (+Κοζ.).

«Ἄμα χυθῆ ρακή, ζημιά τό 'χουμι, ἄμα χυθῆ κρασί, χαϊρλίτικου τό 'χουμι» (Κοζ.).

Εἰς Κοζ. (Μάτσου). Οὐ πάιγκας, ἄμα φκιάνη πανγουφουλιὰ, μουσαφίρη φέρνει. Ἄμα εἶνι μαύρη κὶ ἔχη ξενιτεμένον τὸ σπίτι, κακὲς εἰδήσεις θὰ πάρ'ν. Ὅντα τοῦν γλέπουμι τοῦν πάιγκα κὶ κατιβαίνη ἀποῦ πᾶν' 'πτοῦ d'βάρι, στ' σκέπαση, μὶ 'ν κλουστή στοῦ στόμα, θὰ 'ρθῆ οὐ ξενιτεμένους λέμι, ἂν ἔχη τὸ σπίτι ξενιτεμένον.

“Αμα συμποῦν πολλοὶ τ’ φωτιά, μαλὼν’ στοῦ σπίτι. Ἐνας νὰ τ’ συμπάη (Κοζ.).

«Ἀμα τὰ γιράκια ἔρχουντι τρουγιούρι, στοῦ σπίτι καὶ φωνάζουν κοῦρ κοῦρ — τί ἄσκημου πρᾶγμα!, λέμι θὰ χουρίση ἀντρόγυνου» (Κοζ., Μάτσου). (Πρβλ. καὶ Λαογραφία ΙΑ΄, 258).

«Ἡ λαγόμουγα, ἄμα σταθῆ οὐπάνου μας, θὰ μᾶς φέρη γράμμα, λέμι. Τ’ δένουμι στοῦ μαντήλι κι’ ἄμα τὰ ’πυμένη ζουντανή, τὰ μᾶς φέρ’ν γράμματτα, ἄμα ψουφήση, δὲ θὰ ’ρθῆ γράμμα» (Κοζ., Δελιαλῆ Μ.).

Οἱ βαζδραβίτσις: Τὶς βαζδραβίτσις τὶς σταυρώνουν, ὅταν εἶναι χάση τὸ φεγγάρι (νὰ χαθοῦν), μὲ ἓνα ξυλαράκι ἀπὸ ἰτιά. Τρεῖς βραδυές καὶ μετὰ τὸ ξύλο αὐτὸ πααίν’ καὶ τὸ ρίχνουν ὀπίσω ἀπὸ τὸν Ἀϊδῆμο τῆς ἐκκλησίας. *Βαζδραβίτσις βγάν’:* 1) ὅσα παιδιὰ μετροῦν τὰ ἄστρα, 2) ὅσα καβαλλικεύ’ν τὰ γουμάρια ἀνάπουδα, μὲ τὸ κεφάλι ὀπίσω (Κοζ.). Εἰς Κοζ. ἄμν ἔχη κανένας βαζδραβίτσις, βγαίνει τὸ βράδυ ὄζω, ἄμα βγῆ τὸ ἄστρο τὸ πρῶτο, κοὶ λέει 3 βουλές: «Ἀπόψι ἄστρου κι’ βαζντραβίτσα (ἢ -ίτσις), ταχιά νὲ ἄστρου, νὲ βαζντραβίτσα (-τσις)». «Μὰ χουρίς νὰ τηρήσουμι πίσου» (Μάτσου, ἢ ἰδία καί:) «ἄντα μαντεύ’ν τ’ ἄστρα σ’ν ἀστρέχα, ὅταν βγῆ τ’ ἄστρου τοῦ βράδυ λὲν κί: «Ἄστρου, πάρι μι τ’ς βαζντραβίτσις, ὅπους μ’ τ’ς ἔδουκις». (Ἡ Δελιαλῆ Μ.): «Ἀμα ἔχ’ς βαζ., θὰ βγῆς στ’ χάση τὰ μισάνυχτα ὄζου σ’ν αὐλῆ κι’ θὰ σταθῆς πουκάτ’ π’ν ἀστρέχα, πὸ μέσα π’ν ἀστρέχα, κι’ θὰ πῆς: «Καλῶς τοῦ φηγγάρι μ’. Πόθιν ἔρχισι»: Ἀπανιᾶει τῶρα τοῦ φηγγάρι (δὲν ἀπαντάει, μὰ τοῦ λέμι ἔτσι): «Ἀπ’ ν’ Ἀραβία.—Τί μᾶς ἔφρις;—Σάνταλα, μάνταλα κι’ κούφχις βαζντραβίτσις». Κι’ ἄμα πῆ ἔτσι, τὰ κ’φίς’ν (κούφχιους) οἱ βαζντραβίτσις κι’ θὰ χαθοῦν. Ἀμα ἰδοῦμι μαύρου γουμάρι κι’ εἶνι δυὸ καβάλλα, ἓνας στοῦ σαμάρι, ἓνας στὰ καπούλια, λέει ἐκεῖνος πὸ ἔχει τὶς βαζ.: «Δυὸ καβάλλα στοῦ γουμάρι κι’ ἢ βαζντραβίτσα μ’ (ἢ -ίτσις μ’) στ’ μέση». Κι’ χάνουντι οἱ βαζντραβίτσις. Ἔτσι μαντεύουμι».

Ὅταν πέση κανένας: Ἀμα πέσουμι, φτοῦμι 3 φουρές στοῦ μέρους πὸ ἐπισάμι. Εἰς Κοζ. (Μάτσου): «Ἀμα πέση κανένας, παίρνουμι γάλα, καρφι ἄφουρου, σιμίτι, ζάχαρη κι’ τὰ παραχώνουμι ἰκεῖ πὸ πέφτει κανένας. Πέθανιν ἓνα κουρίτσι μας. Βασανίσικι τ’ ἄλλου.—Μαμάκα, δὲν πιρπατοῦν τὰ πευδάρια μ’. Ἐξ χρουνῶν ἦταν. Δὲν πατοῦσι, κουλουργιάζουνταν.—Μ’ τῶρα τί νὰ τοῦ κάμουμι. Σ’ν Κουσμαίνα (γιούφτσα). Σταύρουνιν αὐτή.—Νὰ πάρ’ς, λέει ἢ γιούφτσα, κι’ νὰ βάλ’τι τοῦ σκαφίδι (ἀπ’ ζυμώνουμι) ἀνάπουδα οὐπάνω τ’ σὰν καπάκι. Κι’ νὰ τοῦ βάλουμι ὕστιρα ἓνα καρφι ἄφουρου (ἄκαγου) κι’ σιμίτι κι’ ζάχαρη κι’ γάλα ἰκεῖ πὸ ἐπισιν, ἰκεῖ πὸ γουνάτσιν. Τὰ ’βαλάμι ἰκεῖ, τὰ παράχουσαμι σὶ μιὰ τρύπα πὸ ἄνοιξάμι. Γίγικι καλά. Ν’ ἔχουμι γκουτζιὰ Ζιώλια». (Ἡ Κυριακούλα: «κι’ τσακίζ’ν κι’ τ’λιγάδι στ’ μέση σ’ ἰκεῖνου τοῦ μέρους πὸ θὰ πέση. Ἀντὶ ζάχαρη βάν’ κι’ μέλι».

Τὸ κιτιρνοβότανο. Θεραπεία κιτιρνάδας: (Κοζ., Κυριακ.). «Τοῦ κιτιρνου-

νου τοῦ βρίσκ'ν στὰ πράματτα, στὰ ζῶα. "Αμα τοῦ σφάξ'ν, τοῦ βρίσκ'ν μέσα, ἀνάμισα στοῦ σικώτι κὶ στ' χουλή. Εἶνι σὰν καλούπι» («σὰ φασούλι τρανό», προσθέτει ἡ Μάτσου). «'Αφοῦ τοῦ στιγνώσ'ν, τοῦ δίν' σκόνις, σκόνις. Θὰ πάρ'ς μιὰ σκόνη, θὰ τ' φικιάης τρία ἰσύ. Τ' σκόνη τ' βάν' μι φλουρί καλὸ κὶ μ' ἓνα χ'λιάρι ζύδι σ' ἓνα φυλτζιάνι μέσα πουκάτ' σ'ν ἀστρέχα, πουκάτ' πτοῦ κира-μίδι νὰ μὴν τοῦ βρέχη. Τοῦ βράδου θὰ τοῦ βάλτς, τ' χαρχή θὰ τοῦ πχιῆς. Τρεῖς χαρσές στ' χάση. Τοῦ ζύδι μι τοῦ κιτιρνοβότανου θὰ τοῦ λειώσ'ν, θὰ βγάλ'ν τοῦ φλουρί, μάλαμα, κὶ θὰ τοῦ πχιῆ. "Αμα τοῦ πχιῆ, μι καμμιά β'δουμάδα χύνιτι ἢ κιτιρνάδα. "Αλλη δόση κιτιρνοβότανου μι τοῦ ἴδιου τοῦ φλουρί, ἄλλη μέρα. Ν' κιτιρνάδα 'ν ἔχει τοῦ σῶμα ὄλου. Ν' καταλαβάν' πλειότερου στὰ μάτια, στ' ἀσπραδάκια» (Κυριακούλα), «Σκόνη ἀποῦ πικραγγουριὸν γιὰ 'ν κιτιρνάδα ἔδουνιν οὐ Βασίλτς τ' Β...» (Δελιαλῆ Μ.).

Τὸ στειροβότανο: (Κοζ., Κυριακ.). «"Οποῖους ἔχει γιράδις κὶ πάρη ἀπ' αὐτὸ (τοῦ στειροβότανου) κὶ φάη κὶ πασπαλίση οὐπάν' τοῦ γιρῶ, γιστρεύιτι. Τοῦ στειροβότανου πιτάχνιτι ἀπ' τοῦ γέννου, ὅταν τὰ σφάξ'ν τὰ ζῶα. Πιτάχνιτι σὰ μύγδαλου. Νὰ ἰδῶ, δὲν εἶδα. Μὰ ὅπους μᾶς τὰ 'λιγιν οὐ Κουκουλιὸς (ὁ σύζυγος, χασάπης). Βρίσκιτι σὶ στείρα, γιλάδι, προυβατίνα θηλυκιά. Πῶς γίνιτι τοῦ στειροβότανου: Βγαίνει σὶ μέρους ἐρημνιά, σὶ β'νό. "Ἢξιραν οἱ Βλάχοι. Βγαίνει σὶ ἀλώνι χουρίς νὰ φυτρώνη ἄλλου χουρτάρι οὔτι μέσα οὔτι τρουγιούρι ἀπ' τ' ἀλώνι. Εἶνι μουνόκλουνου χουρτάρι, πῶς εἶνι τοῦ στάχου οὐρθό, δὲ βγάνει ἀμβασκάλις. Κι' ἅμα τοῦ φάη γίδα, προυβατίνα κὶ γυναῖκα ἀκόμα, στειρεύει. Πιδὶ νὰ 'χη μέσα ἢ γυναῖκα, νὰ 'νι ἀγκαστρουμένη, δὲ γινάει, στειρεύει, τοῦ μ'κρό στιγνώνει μέσα. Νὰ ἔχη μέσα ἢ γιλάδα μ'κρό, στιγνώνει, ἀπουρρίχνει. Μνιὰ φουρά ἔσφαξιν οὐ πιθιρός μ' μνιὰ προυβατίνα κὶ βρῆκι μέσα ἓνα ἀρνὶ μ'κρό, στιγνὰ τὰ κουκκαλάκια κὶ ὄλα, μ'κρούτσικα κὶ τό 'δουνι γιὰ στειροβότανου. Εἶνι κὶ χουρτάρι στειροβότανου κὶ αὐτὸ ποῦ βγαίνει σὰ μύγδαλου ἀπ' τοῦ σῶμα στειροβότανου κὶ τοῦ μ'κρό ποῦ βγάν' ποῦ μέσα π' τοῦ σῶμα ποῦ στείριψι κὶ αὐτὸ τό 'χ'ν γιὰ στειροβότανου».

Ὁ σεληνιασμός. "Ενας μῦθος: «"Οταν τοῦν ἰδοῦμι, ἄντρα, γυναῖκα, πέφτει γρέντα κὶ βγάνει ἀφοριὰ π' τοῦ στόμα, τοῦν πιάνει τοῦ χάλι, λέμι, μακριὰ π' ἔδων. Κακὸ πράγμα. Νὰ φ'λάξη οὐ Θιός». Εἰς Κοζάνην καλεῖται σινηλιασμός. «Εἶχα (Μάτσου) τοῦν Τσιώμου τοῦν ἀδερφό μ' χρόνια. 'Ιλιάτσια ὅσα δὲν εἶνι οὐπάν' στήν γῆς. Παρακλήσεις, ἀγρυπνίεις, λειτουργίεις, ὄλα. Δὲν εἶδαμι καλousύνη. Νὰ 'ρθῆ ἓνας ντιρβίεις π'ν Κουσαντινόπουλη κὶ νὰ πάη νὰ τοῦν ρουτήση οὐ ἀδερφό μ'. "Ετσι κὶ ἔτσι, 'ν ἔχου πουλλὰ χρόνια. —Τὰ διαβάσου τοῦ κιτάπι κὶ ταχιά ἔλα νὰ σὶ πῶ. Μὶ λέει ἰμένα. —Σύρι, τοῦν λέου. Πακίνει 'ν ἄλλη τ' μέρα. Τοῦν λέει: —"Εκαμῖς ἓνα κακὸ ἀσυγχώρητου. Κὶ λέει αὐτός: νὲ τ' μάννα μ' σκόπουσα, νὲ τοῦν πατέρα μ'. —"Ασυγχώρητου, τοῦν λέει. Κὶ πάλι ἔλα τοῦ βράδου. Γυρνάει στοῦ σπίτι. —"Ασυγχώρητου κακό. Τί; Τί; Βρῆκα ἰγώ: —Σκόπουσις ἓνα φίδι. —"Αντι μάρ, χαμένα. —Μπρὲ

ἀστόησις πὸ σκότουςις, τὸν λέου, τοῦ φίδι; Εἶχι κινήσει γιὰ τοῦ Κουτσιούκ Ματλή (γειτονικὸ Τουρκοχώρι). νὰ πᾶν νὰ πᾶρ'ν ἄρνιά. "Ἄς εἶνι εἴκουσι πέντι χρόνια ἀπὸ τότε. "Ἀλλαξι ὄλα. Φόρισι τοῦ σιαλιάχι τ', ἰκεῖ νὰ τὸν εἶνι: (θαῦμα ἰδεῖν). Πάει σὰ διαμάντι. Ἦταν εἴκουσιδὺ χρόνου. Στοῦ δρόμου τὸν ἔκουψιν ἓνα φίδι. — Αὐτὸ τοῦ κερατεῖνου τὰ μὲ κόψη τοῦ δρόμου; Τοῦ δίνει μιὰ μὲ τοῦ δικανίκι. Τοῦ φίδι σηκώθ'κιν οὐρθό. Τοῦν φτάνει κὶ τὸν ἄρπαξι πτοῦ π'κάμπσου. Φίδι σημαντικὸ. Ἰδῶ τό 'χει, ἰκεῖ τό 'χει, μ' ἓνα παλούκι τοῦ σκουτώνει. Φτάνει στοῦ Κουτσιούκ Ματλή. Οἱ Κουϊνιάρου ἦταν στοῦ τζιαμί: — Τί 'σι τέτχοιους, Τσιώμου, τὸν ρουτοῦν. Οὐ Τσιώμους χλουμός. — Βρῆκα ἓνα φίδι τέτχοιου. Πιτάχνιτι ἓνας Τούρκους ἰκατὸ χρόνια: — Δὲν ἔκαμις καλά. Τοῦ βρῆκα ἰγὼ αὐτὸ τοῦ φίδι, τοῦ βρῆκιν οὐ μπαμπᾶς μ'. Παλιό. Δὲν ἔκαμις καλά. Ἦρθι σπίτι γιρὲς μὲ τ' ἄρνιά. "Ἐφιζιν ἡ Τρίτη, ἔσφαξιν ἓνα, τό 'γδαρι, παίρνει νὰ σφάξῃ κὶ ἄλλου, πᾶρ' τουν κᾶτ'. Τοῦν ἴφιραν σπίτι. Θάρσάμι βαργιάσκι. Σήμιρα, ταχιά ἔτσι ἔτσι. Παντρεύκι. "Ἐτσι τὸν πῆριν ἡ Μὼ (Μὼ γιὰτὶ ἦταν κακιά, Ματιώ). Ἰλιάτσια κὶ ξανὰ ἰλιάτσια. "Ἦστιρα τὸν λέει οὐ ντιρβίις. Σκότουςις... Θὰ πᾶς νὰ τσακώῃς ἓνα ζουντανὸ χέλι κὶ νὰ μὲ τοῦ φέρ'ς ἰμένα. Τσάκουσι, κὶ τό 'κουψιν ἔντικα κουμμάτια οὐ ντιρβίις. Κὶ τό 'βαλάμι στοῦ φούρνου νὲ ἄλάτι, νὲ πιπέρι, μούγκι λάδι κὶ νερό. Κὶ ἔβρασι κὶ ἔτρουγι ἓνα τ' χαράῃ, ἓνα τοῦ γιόμα κὶ ἓνα τοῦ βράδου κὶ τὸν ἀπέρασιν». (Ἡ παροῦσα καὶ ἀκούουσα Κυριακούλα συνεπλήρωσε μὰ τὰ ἐξῆς): «Τὰ τοῦ μουρμούρσι. Ἀμουρμούρζτου ὄχι. Τὰ τοῦ εἶπιν τίπουτα λόϊα οὐ ντιρβίις κὶ ὕστιρα κόφτουντας κὶ μουρμουρίζουντας. Γιατί θέλει νὰ πῆ κὶ τοῦ μάντιμα. Γιατί... Δυὸ γειτόντσις ἦταν ἀγαπημένις, μὰ εἶχαν ἔργα σὶ'ν καρδιά. Φάσκουσιν ἡ μία ἡ γειτόντσα. Θέλτσι μιτὰ νὰ φκιάσῃ πιτλίδις κὶ νὰ πάῃ στοῦ πιδί. Κὶ σὰ δὲν εἶχι καλὸ ἀλεύρι, πῆγι νὰ πάρῃ ἀπὸ ἄλλη τ' γειτόντσα, αὐτὴν πὸ εἶχι τοῦ μίσους σὶ'ν καρδιά. Τοῦ κουρίτσι τοῦ ρώτσι ἡ γειτόντσα: — Τί τὰ τοῦ κάμ'τι τ' ἀλεύρι; Τὰ στείλουμι πιτλίδις στ' γειτόντσα πὸ φάσκουσιν. Αὐτὴ παίνει μέσα κὶ παίρνει τ' φακῃ. Κὶ χιρνάει κὶ ρίχνει μέσα στ' ἀλεύρι τ' φακῃ κὶ ἴλιγι: "Ἐνα κόψι, ἓνα ρίζι. "Ἐνα κόψι, ἓνα ρίζι. "Ἐνα νὰ ζάῃ, δηλαδή, ἓνα νὰ πιθαίνῃ (πιδί). Παίνει τοῦ κουρίτσι κὶ λέει στ' νοικουκυρά: — Ἐέρς, τί ἴλιγι; "Ἐνα κόψι, ἓνα ρίζι. Ἰκείνη ἡ νοικουκυρά λέει: — Μπᾶ! Αὐτὲς θὰ 'χ'ν τίπουτα προυηγούμινα. Σκέφκι: δὲν τοῦ κουσκινίζου. Γλέπει τ' φακῃ. Δὲν τοῦ στέλνου οὐπίσου. Τὸ 'στελι κὶ λέει: — Πίσου τς κὶ ἀπανουθὸ τς. Κὶ πέθνησκαν τὰ θκά τς τὰ πιδιὰ ἀπ' τὴ ἰκείνη πὸ μουρμούρζι τ' φακῃ. Ἦταν ἰκ Θιοῦ νὰ μὴν πάθῃ ἰκείνη πὸ ἔκαμι τοῦ πιδί, μὰ ἰκείνη πὸ εἶχι κακιά ψυχῃ».

Ἄ χαμόραγας: Ὁ παρ' ἡμῖν χάμουραγας — λέγεται ὡς παραντζ. καὶ ἐπὶ ἀνθρώπου, κοντοῦ καὶ πονηροῦ — εἰς Κοζ. καλεῖται χαμόραγας. «Δὲν ἔχει μάτια» (Μάτσου). «Πιρπατάει κὶ φκιάνει τοῦμπις τοῦμπις. Κὶ ἄμα φκιάσῃ τ'ς τοῦμπις κὶ εἶνι ἰκείνους πὸ τσακῶνει, βάνει σ'ν τρύπα νιρό. Τοῦ

φουβᾶτι τοῦ νιρὸ οὐ χαμόραχας κὶ δὲν πιρνάει. Σταματάει κὶ τοὺν τσακῶν'».

Πῶς γιαιορεύεται τὸ χουλικό. (Κοζ., Δελιαλῆ Μ.): «Ἄμα ἔχῃ κάνας χουλικό, τοὺν παίρνει κὶ τοὺν βάνει σὶ μ' πόρτα στ' μέση κὶ στέκιτι. Κὶ λέει ἰκείνους π' θὰ τοὺν σταυρώσῃ τοῦ χουλικό:

Βοῒ χουλικό δγιαουλικό,
πῆγισ, βγῆκισ μουναχό.
Δὲν ἔβγινέτι ἰφτὰ οὐχτώ
νὰ φχαοιστιῆστι τ' ἀφιντικό.

Κὶ πιρνάει». Κάποιος χωρικός ἀπὸ τὴν Κάλιανη παρῶν προσέθεσε: «Χουλικὸ διμουλικὸ στοὺν τόπου δικουχτώ».

Φουντανέλλα (fons, -ana, -ella): (Κοζ., Μάτσου). «Τ' φουντανέλλα 'ν ἀνοίγ'ν γιὰ ὑγεία, ζιδιαλέγει τοῦ γαῖμα. Φκιάνουμι ἓνα γκουργκόλι κηρὶ κίτικρονου ἀπ' τ' μιλίσσα κὶ τοῦ βάνουμι ἰκεῖ σ'ν ἀρίδα, σ'ν ἄντζα κὶ ἀνοίγει τρύπα. Κὶ τρέχει 'γρό, νιρό. Τοῦ γαῖμα καθαρίζει. 'Γρὸ τρέχει, ὄχι νὰ χυθῆ γαῖμα. Ὅσουν κηρὸ θέλτς τ' ἀφῆντς. Πρῶτα τοῦ γκουργκόλι μὶ τοῦ κηρὶ βάν' κὶ ἀνοίγει τρύπα κὶ καθαρίζιτι κὶ μετὰ βάν' ἓνα σπυρὶ ρουβίθι νὰ μὴν κλάῃ ἢ τρύπα. Κάθι μέρα προῦ βράδου 'ν καθαρίζ'ν γιὰτὶ μυρίζει».

Τὸ κριθαράκι (στὸ μάτι): «Τοῦ κριθαράκι (ἢ ἀρχ. κριθή) γιὰ νὰ περάσῃ τοῦ λυχτάει ὅποιος εἶναι ὑστερότοκος λέγων τρεῖς φορές: Ἄμ, ἄμ κριθαράκι, σῆμιρα σ' εἶδα, ταχιά νὰ μὴ σὶ ἰδῶ». (Τὸ ἄμ, καὶ ὡς ἐπιφών.: ὅταν ἀνοίγουν, δαγκώνουν σκυλιά, ἄνθρωπος). Εἰς Κοζ., Μάτσου: «Ἄμα ἔχουμι κ'θαράκι, πααίνουμ' ὄξου, ὅταν εἶνι χάση κὶ βρέχῃ, κὶ ἰκεῖ ποῦ γένιτι μπάρα καταῆ κὶ εἶν' φοῦσκισ στοῦ νιρὸ, λέμι: Ὅπους χάνιτι ἢ φούσκα, νὰ χαθῆ τοῦ κ'θαράκι μ'. Τρεῖς φουρές. Κὶ ἄλλου: Ἄμα δὲν ἔχῃ βρουχῆ, πααίνουμι στοὺν ἀρβανίκου, σὶ μακρινὸν ἀρβανίκου νὰ μὴ βγάλου ζανὰ νιρὸ ἰγῶ ποῦ μὶ πουνεῖ τοῦ μάτι. Κὶ παίρνουμι τρία σπυριὰ κ'θάρι κὶ λέμι: ὄντα ρίχνουμι τοῦ ἓνα:

Ἄντα φουρώσῃ τοῦ κ'θαράκι κὰτ' στοὺν ἀρβανίκου,
τότι νὰ βγῆ κὶ τοῦ κ'θαράκι στοῦ μάτι μ'.

Τρία σπυριὰ ἔτσι λέμι τρεῖς φουρές. Κὶ τοῦ ἀλυχτοῦμι. Ἡ πρώτους ἢ πάτους (γεννημένος) τ' χαραῆ, πρὶν φάῃ. Λέει 3 φουρές: Ἄπ, ἄπ κ'θαράκι, σῆμιρα σ' εἶδα, ταχιά νὰ μὴ σὶ ἰδῶ».

Οἱ λιβίθρις. «Οἱ λιβίθρις βγκίν' ἀποῦ πολυφαγία, ὄχι ποῦ ζάχαρη, κὶ ἀπ' τοῦ γάλα τοῦ πουλύ. Τ' ἀγαποῦν τοῦ γάλα οἱ λιβίθρις. Γιατρειά: Μὶ μυρμηνοβότανου. Τοῦ φκιάν' μὶ πιτμέζι. Πρῶτα τοῦ στουμπίζ'ν, τοῦ πιρνοῦν ἀπ' τ' σῆτς κὶ ὕστια σ' ἓνα πουτηράκι μὶ πιτμέζι, μαντζιούνι τοῦ φκιάν'». (Μάτσου) «—Πικρὸ ποῦ 'ταν!» (Κυριακούλα). «Κὶ τοῦ δίν' 3 φουρές τ' μέρα, πρὶν τοῦ φαγητοῦ, ὅσου νὰ σουθῆ τοῦ μαντζιούνι» (Κυριακούλα). Κὶ

ἀκόμα ἓνα ἰλιάτσι. Βρίζα οὐμή, τ' βράζ'ν κι τ' δίν' κι τρώει μὶ τοῦ χλιάρι, ὅπου τρῶν τοῦ σιτιάρι βρασμένου. Κι τ' ρίχνει τ'ς λιβίθρις. Εἶνι ἰνιργητικὴ ἢ βρίζα γιὰ τ'ς λιβίθρις. Ἄν πάρη τοῦ μυρμηνοβότανου, μιτὰ νὰ πιράση μνιὰ βδουμάδα, ἐπιρνάμι κι λάδι (ριτσινόλαδου)» (Μάτσου, Κοζ.).

Ὁ νουφαλός: «Ἄμα καμμιά τ' φύγη οὐ νουφαλός, χαλνάει ἢ ὄριξή τ'ς, πίνει νιρό, δὲν μπουρεῖ. Ἄν τρίβει πού ξέρει μνιά, τ' φέρνει ἀλόῦρα τοῦ νουφαλό κι βάνει ἓναν πιδιλόγουν» (τυλιγμένο πανί). «Ἐνας ἄντρας τραβοῦσι φλέβα σ'ν ἀμβασκάλη μὶ τοῦ χέρι. Στοῦ νουφαλό βάν' κι κούπα» (Κοζ., Μάτσου). Εἰς Βλάτσην στοῦ νουφαλό βάν' καὶ κούπα καὶ γκαβανούζα, ἰδίᾳ ὅταν δὲν ἀπουχτοῦν.

Τὰ χτινάκια: «Ἄμα πέσ'ν τὰ χτινάκια, εἶνι γυναῖκις πού τὰ σηκών'. Κριτσινίζ'ν κι τὰ πλακῶν' κατάπλασμα, μακιδουνίσι, κρουμμύδι κι ἄλας» (Κοζ., Μάτσου).

Ὁ κάλος: «Ἄμα ἔχουμε κάλουν στοῦ πουδάρι, βάνουν οὐπάνου ψημένη ντουμάτσα κι πέφτει, γιατρεύῃτι» (Κοζ., Μάτσου).

Τὸ πέσιμο: «Ἄμα πέση καένας, εἶνι πού νδέσιμου, παίρν' χῶμα πτ'ρικεῖ πού ἔπισι μὶ τὰ τρία δάχτυλα. Λέν κι λόττα» (Μάτσου). «Ἡ χῶμα π'ν οὐμβλή τ'» (πατησιά του) (Κυριακούλα).

Ὁ ψωραφύτης: «Ἄμα τοῦ γαιῖμα εἶν' ἀκάθαρτου, βγάν' τὰ μ'κρά τὰ πιδιὰ σπυριά σὰν ἔμβγιουν στοῦ κιφάλι, στοῦ κουρμι ὄλου. Αὐτὰ τὰ λέν ψωραφύτη. Τὰ πλέν' μὲ κατρανουσάπ'νου (μαύρου σαπούν') κι βάν' ἀλοιφές. στουθέτσι κι λάδι» (Μάτσου).

Τὸ πάσιμο αἵματος: «Γιὰ υἰγεία, ἄμα ἔχ'ν κάναν πόνου πουθινά, κάναν πουνουκέφαλου, ζάλη, παίρν' γαιῖμα τοῦ Μάη πλειότερου μὶ βδέλλις, μιὰ δυό, ὅσις θέλτς, ἀπ' τοῦ σβέρκου» (Κοζ. Μάτσου). Εἰς Βλάτσην «τοῦ Μάη ρίχ'ν τ'ς βδέλλις νὰ καθαρίζη τοῦ γαιῖμα. Τότι πού ἀλλάζ'ν ὅλα στὴν γῆς».

Ὁ σταφυλίτης: «Τοῦ κουμπὶ π' τὸν οὐρανίσκου, τοῦ σταφυλίτη, δὲν τὸν πειράζ'ν. Γιατὶ μπουρεῖ νὰ πιθάνη. Πόσα πέθαναν στὰ χέρια! Πατοῦν πού μιρὲς τοῦ σταφυλίτη, ὄχι οὐπάνου. Ζ'λίγ'ν ἀπὸ δίπλα μὶ τοῦ δάχτυλου. Τ' ἀλατίζ'ν τοῦ δάχτυλου οὐδὲ ἔτσι μὶ ζάχαρη. Ἄπὸ κρύουμα θυμώνει οὐ σταφυλίτ'ς» (Κοζ., Μάτσου).

«Τὸν τριχοφάγου τὸν γιατρεύει οὐ Νικουλάκ'ς τ' Τσ.».

«Στ' διάρροια πέτσα π' ἀγρουγκουρτσιὰ τ' βράζ'ν κι πίν' κι πιρνάει» (Κοζ., Μάτσου).

Τὰ χιλουνάκια: «Τὰ γιατρέν' μὶ χιλουνόπλου. Τοῦ τσακῶν' κι τοῦ βάν' στοῦ ἰτζιάκι κριμασμένου ἀπὸ ἄνα καρφὶ κι λέν: ὅπου στιγνώνει τ' ἀχιλουνόπλου, νὰ στιγνώση κι οὐ πόνους. Τρεῖς φουρὲς κι ὕστιρα τοῦ κριμνοῦν. Κι τ' ἀφῆν' ἰκεῖ νὰ στιγνώση» (Μάτσου). —«Γιατὶ σὶ λέου ἰγὼ σὶ κάθι τὶ εἶνι κι τοῦ μουρμούρσμα ἢ μάντιμα» (Κυριακούλα). «Ἦστιρα στιγνώνει αὐτό. Τοῦ παίρν'ν κι τοῦ παραχῶν' σὶ μέρους νὰ μὴ μουσκηυτῆ» (Μάτσου).

—«Ἐτσι εἶναι τοῦ μάντιμα· νὰ γένη τοῦ μάντιμα. Ἄμα νουτσιτῆ, μιταγυρνάει οὐ πόνους. Ἐτσι τοῦ ζιτάζ'ν» (Κυριακούλα). Ἄλλον τρόπον, δι' οὗ γιατρεύονται τὰ χιλώνια πρβλ. Λαογραφ. ΣΤ', 100-101.

Ὅταν πέφτουν τὰ μαλλιά ἀπὸ τὸ κεφάλι: «Ἄμα πέφ'ν τὰ μαλλιά π' τ' γυναιῖκα λέμι: νὰ πᾶς σν ἀγρουγκουρτσιά, νὰ βρῆς πέτρα οὐπάν' σν ἀγρουγκουρτσιά ἀπ' αὐτὴν ποὺ πουλιόμπσαν τὰ πιδιά κι στάθ'κιν οὐπάν'. Τ' ρίχν' στοῦ νιρὸ στοῦ θιρμάρι, κι γίνιτι τοῦ νιρὸ κι λούζιτι μὲ τ' ἰκείου τοῦ νιρὸ κι λέει: Ὅπως στάθ'κιν ἡ πέτρα, ἔτσι νὰ σταθεῖν τὰ μαλλιά μ', νὰ μὴ μιταπέσ'ν» (Κοζ., Μάτσου).

Ὁ πονόματος: «Στοῦν πουνόματος βράζουμι βιζιλάνθι, ἰκείνη 'ν κούκλα τοῦ βιζιλάνθι κι τοῦ πλακόνουμι» (Μάτσου).

Τὸ τσίρνισμα: «Ἄμα εἶν' καμνιά ἀδύνατη, τσιρνιάζει τοῦ χέρι τς. Ἄλλου τσίρνισμα (τσιρνισσι) ἄλλου μούδιασμα. Σὰ μούδια κι' αὐτό. Ἄμα μούδιάζει τοῦ πουδάρι λέμι: μούδγια στ'ς ἀγκαστρουμένις, μούδγια στ'ς ἀγκαστρουμένις, ἡ ἀγκαστρουμένη κάθιτι κι' ἀπ' κάθιτι» (Κοζ., Μάτσου).

Τὰ ἀσημένια δόντια: «Τὰ πρόβατα ἄμα φᾶν ἀσημόχουρτου, βγάν' δόντια ἀσημέϊνα. Πακίνει τ' ἀσήμι στὰ δόντια. Τὰ παίρν' οἱ χρουσικοί, τὰ χύν' τὰ δόντια ἰκείνα κι βγάν' τ' ἀσήμι» (Κοζ., Μάτσου).

«Οἱ χουριαταῖ δὲν τρῶν αὐγὰ 'μ Πασκαλιά νὰ μὴ βγάν' τὰ πρόβατα ἀστένεια, σπυριά στ'ς ἰσικις» (Μάτσου).

Ὅταν δαγκώση κανέναν λυσσασμένο σκυλί, πρέπει νὰ πάρη καὶ νὰ φάη σαράντα δαγκουσιές ψουμι ἀπὸ σαράντα Γιαννουβιές (γιὰ γειά) καὶ γίνεταὶ καλά (Σέλ., Καραλάζος Ζ., φιλόλογος).

Στὴν εὐλογία: «Σν αὐλουῖα νὲ ζιουματίζ'ν τὰ ροῦχα νὲ βράζ'ν στοῦ νουντᾶ». Κάτω ἀπὸ τὸ μαξιλάρι τοῦ ἀρρώστου βάνουν γλυκά, καραμέλες, ζάχαρη. Ἡ γειτονιά ἄμα πληροφορηθῆ, ἀλείφει τὴν πόρτα τῆς ἢ κάθε μιὰ γυναιῖκα μὲ ζάχαρη, γλυκό, μέλι γιὰ νὰ 'μ προυσκαλέση νὰ πιράση κι' αὐτὴ γλυκειά, νὰ μὴ 'ρθῆ μὲ ἄγριου».

Ὁ καρκαλόβηχας (κοκκύτης). «Στοῦν καρκαλόβηχα δίν' νὰ πχιῆ γέλα ποὺ γουμάρα».

Στὴ θερμοῖη: «Στ θερμοῖη (καὶ ὅταν κανεῖς εἶναι βαρεμένος) τοῦν βᾶν (πιρνοῦν) μέσα σὶ κουζίνι ἀπ' ἀρνί». Τὸ γδέρνουν καὶ, ζεστό, τὸν τυλίγουν. Ὅταν εἶναι κρυωμένος κανεῖς πολὺ, τὸν βάνουν γυμνὸν στοῦ κ'θάρι. Βράζουν ἀρκετὸ (3-5 ὀκ.) κριθάρι καὶ τὸ ἀπλώνουν σὲ σιντόνι καὶ τὸν τυλίγουν. «Τραβάει τοῦ κ'θάρι τοῦ κρύου». Μία Ποντία εἰς Ντέμπρην Καϊλαρίων μοὶ ἔλεγεν ὅτι εἶχε θερμοσιὰ καὶ τὴν ἔφυγεν, ἀφοῦ τὴν ἔρριξαν ἓνα γκιούμι κρύο νερὸ ἐπάνω τῆς ἀνεπάντυχα, χωρὶς νὰ τὸ περιμένῃ. Ἀπὸ τὴ λαχτάρα τῆς ἔφυγεν ἡ θερμοσιὰ. Ἄλλες τὴν ἔλεγαν ὅτι τὸ παιδί τῆς τὸ ἔδειρε πολὺ, ἔκλαψεν, ἴδρωσε καὶ ἔφυγε τὸ κρυολόγημα.

Τὸ ἀγερικό: Ἄμα ἔχ'ς, σὶ βαραίνει ἀγερικό, τὸ καλύτερο γιατρικὸ εἶναι

νά πάρης «μαγαρσιὰ» ἀπ' ἔξω ἀπὸ τὴν κοπριά ἀπὸ σκυλί, νά τὴ ζεστάνης καὶ νά τὴν βάλῃς ζεστὴ στὴ μύτη ἢ στὸ στόμα, ποῦ θὰ σὲ βαραίση τὸ ἀγιρκό.

Τὸ λιβάκωμα: Ἀπὸ τὴν πολλὴ τὴ ζέστα μπορεῖ νά λιβακουθῆς. Τότε σὲ κόβει (ἐκείνη ποῦ ξέρει) τὸ ραμματάκι ποῦ ἔχουμε ἴποκάτω ἀπὸ τὴ γλῶσσα καὶ γίνεσαι καλὰ.

Ἄμα θέλῃς νά μεγαλώσουν τὰ μαλλιά σου, νά τρῶς ἐκεῖνο τὸ ἄσπρο ἴπο τὸ κρέας (κότας) ποῦ εἶναι σκληρό.

Οὐ ἀρώπκας (ἀρχ. ὑδρωπικὸς) ὅταν πρήζιτι ἢ κλιά.

Τὸ φκιασίδι: «Τοῦ φκιασίδι τοῦ φκιάν' μὴ ἄξιφαν κὶ μὴ διαργυραουν. Πότι βάν' τὸν ἄξιφα καὶ τὸ διαργυραο στοῦ π'νάκι, σταυρών' μὲ μαχαίρι καὶ λέν: Πῶς λάμπει οὐ ἥλιους, νά λάμπη κὶ τοῦ πρόσουπου ἴπο θὰ τοῦ φουρέση. Τρεῖς φορές. Τὸ π'νάκι τὸ βάνουν στὸν ἥλιο· τὸ φτοῦν μὲ σάλι καὶ τὸ τρίβουν πολλές φορές ὥσπου νά ἀσπρίση. Ἰστερα τὸ ζεματίζουν μὲ νερό, τρία νερά καὶ μετὰ τὸ ἀφήνουν καὶ στεγνώνει. Γίνεται σκόνη. Τὴ σκόνη αὐτὴ τὴν ἀνακατεύουν μὲ τ' σαδέτικη ἴπο ἀλοιφή, βούτυρου, κηρὶ καὶ μαστίχα. Εἶναι καὶ τῆς ἡμέρας καὶ τῆς νύχτας φκιασίδι. Μὲ νερὸ στὸ φυλτζιάνι σκέτη τὴ σκόνη, τῆς ἡμέρας. Τὴ νύχτα μὲ τὴν ἀλοιφή». Ἡ πολὺ ἀλειφομένη: ἢ φκιασίδου, καὶ ἄντρας πολὺ καλλωπιζόμενος στὸ πρόσωπο: οὐ φκιασίδας. Ἰπερβολικὰ ἀλειμμένη: «ἔβαλι μαλᾶν μὴ τοῦ σουρό, φκιασιδώθ'κι».

Ἄμα τὸ Μουρίκι (βουνὸ ὑψ. 1800 μ., ΒΔ τῆς Βλάτσης) πιάνη σύννεφα στὴν κορυφή του, θὰ βρέξῃ. Τὸ ἐξετάζουν καὶ ὅλα τὰ περίχωρα καὶ τοῦ κάμπου τῶν Καϊλαρίων Α. καὶ τῆς Ἀνασελίτσης Δ.

Ἄμα βάζῃ τὸ τζιάκι καὶ γυρνᾶ τὸν καπνὸ, θὰ πιάση καιρός. Κὶ ἄμα βάζ'ν τὰ δέντρα π' τοῦν Ἀἰ Λιᾶ (ἐγγὺς ἄλσος).

Ἄμα τὸ φεγγάρι ἔχη ἀλώνι, θὰ χαλάση ὁ καιρός, θὰ πιάση κακοκαιρία.

Ἄμα λαλοῦν τ' ἀρνίθια ἀπὸ βραδύς, θ' ἀλλάξῃ ὁ καιρός.

Τὸ φθινόπωρο ἢ τὴν ἀνοιξή, ὅταν περνοῦν μπλούκια μπλούκια οἱ ἀγρόπατικις, πακίν' πρὸς τὰ κάτω κατὰ τὸ νότο, ὁ καιρός θὰ χαλάση. Οἱ ἀγρόπατικις πακίν' σ'ν Ἀφρικὴ νά ξιχειμουσιάσ'ν. Τὴν ἀνοιξή, ὅταν πετοῦν κατὰ τὸ βορρᾶ, λέμε θὰ καλυτερέψῃ ὁ καιρός.

Ἄμα ἀρχίσῃ νά βρέγῃ Σαββατοκύριακο, ὅλην τὴν ἐβδομάδα θὰ βαστάξῃ καὶ θὰ σταματήσῃ πάλι τοῦ Σαββάτου, ὅπους πιαστῆ.

Εἰς Κοζ., Μάτσου: «Ἄμα δὲ φᾶμι κὶ λαλήσῃ οὐ πέτινους, ἀλλάζει οὐ καιρός. Ἄμα φᾶμι κὶ λαλήσῃ, θ' ἀκουστῆ κάνας λόγους καλός. Χουρταμένοι εἶμιστι οὐ κόσμους ὅλους».

Ἄμα βγῆ ἀντάρα, ἔρχιτι κὶ βρουχὴ κὶ ξικόφτει πουλλές φουρές.

«Οὐ τσόντες, μὴ μακρὰ νουρά π'λί, ἄμα φουνάξῃ τσὸν τσόν, χειμῶναν ἔχουμε βαρύν».

Ἄμα εἶνι κόκκινα σύννιφα, ὅταν βασιλεύῃ ὁ ἥλιος, ἀέραν θὰ ἔχουμε τὴν ἄλλη τὴν ἡμέρα.

“Αμα εἶνι ν’ ἀλλάζῃ οὐ κιρός, γουρλίζει τοῦ γουρούνι.

“Όταν καίῃ ἡ φωτιά οὐπίσω π’ τοῦ ἰτζιάκι, πίσου θά ’χουμι τοῦ χειμῶνα.

“Όταν ἡ γάτα λούζιτι κὶ τηράῃ κατὰ τοῦ νότου, βρουχῆ καρτέρα (Βλάτση).

«Όταν πέσουν τὰ φύλλα ἀπὸ τὰ δέντρα τ’ Ἀἰ Δημητροῦ, ἄμα πέφ’ν ἀποῦ κάτ’, ἀποῦ χαμβηλά, ἀρχινάει ὁ χειμῶνας πρῶϊμα, πρῶϊμουν, λέμι, χειμῶνα θά ’χουμι. “Αμα πέφ’ν ἀποῦ ’ν κουρφῆ, ἀργά πιάνει ὁ χειμῶνας, ὕστ’ρα πτὰ Χριστούϊνα. Σι’ν κουρ’φή ἄμα πουμέν’ τίπουτα φύλλα, ὡς ’ν ἄνοιξη θά ’χουμι χειμῶνα» (Μάτσου).

«Τ’ Ἀἰ Δημητροῦ τοῦ χινόπουρου εἶναι πολλὰ δέντρα ποῦ ἀνοίγ’ν, κάμν’ καρπόν. Τότι λέμι, χειμῶναν μιγάλουν θά ’χουμι. Βρίσκουμι μήλου, κουρόμβηλου, τραντάφυλλου σι’ν τρανταφλιά ἀνοιγμένου. Πουλλὰ χρόνια θ’μοῦμι ἰγῶ. Τοῦ δεύτιρου τοῦ καλουκαίρι φέρνει τρανὸ χειμῶνα. Μνια χρονια εἶχιν ἀνοίξει ἡ τρανταφλιά μας πέντ’ ἔξι τραντάφυλλα. “Αἶδι ἀρὰ κὶ χινάει ἕνας χειμῶνας!! τέτοιουσι, πάγουσιν ὅλους οὐ τόπους. “Γλιγάμι, εἶδεις τὰ τραντάφυλλα, τί ἴφισαν» (Μάτσου).

«Όταν θά κάμη, πρὶν τ’ Ἀἰ Δημητροῦ χιόνι κὶ κρύου κχαναδὸ μέρις ὡς μνια βδουμάδα, λέμι ἀπουρρίχνει οὐ χειμῶνας καὶ δὲν θά κάμη χειμῶναν. Μιτά, καλὰ Χριστούϊνα. Ἀδυνατίζει οὐ χειμῶνας» (Κυριακούλα). (Τὸ ἀπορρίχνου (ἀρχ. ἀπορρίπτω): ἀποβάλλω, ἐπὶ ζῶων τ’ ἀπόρρημα: τὸ προῶρως γεννηθέν).

«Τσάπουρα, ὅταν εἶνι πουλλά, γένιτι χειμῶνας πουλύς» (Κυριακούλα). Εἰς Βλάτσην, ἕνα κираσι στ’ βυσσινιά, ἦντα πουμένη, βαρὺς ὁ χειμῶνας θά εἶναι.

Τὸ φεγγάρι τῆς Πασκαλιάς: τὸ νέο φεγγάρι: Τὸ Πασκαλιάτικο τὸ φεγγάρι, μόλις πιαστῆ, παίρν’ ἕνα πισνίκι στὸ κεφάλι καὶ κρασί στὸ ποτήρι μὲ τῆ σακκούλα γιομάτη λεφτὰ ἢ χρυσαφικὰ καὶ βγαίνουν ἔξω. Κοιτάζοντάς το λέν:

Νιὸ φεγγάρι, νιὸ παλληκάρι,
κί’ ἡ σακκούλα μου γιομάτη,
τὰ μαλλιά μου ὡς τὸ ζ’νάρι.

Νὰ μακραίνουν δηλ. τὰ μαλλιά, γιὰτὶ τότε «τοῦ ’χαν σὶ καμάρα» νὰ ἔχη ἡ γυναῖκα πολλὰ καὶ μακριὰ μαλλιά. Τὰ ἴδια φκιάνουν καὶ ὅταν πιάνεται κάθε μῆνα τὸ φεγγάρι. “Η τὸ κοιτοῦν ἐρχῶντας ἀπὸ τῆ βρύση μὲ μεγᾶτα ἀγγειά ἢ πιάνουν ὅ,τι χρυσαφικό, καρφίτσα. Τὸ κοιτοῦν βγαίνοντας φαγωμένοι.

“Όταν ἔρθῃ πρώτη φορὰ λέλικας στὰ λιβάδια, ἀφοῦ κρησιστοῦν τὸν Ἰούλιο, καὶ τὸν ἰδοῦν τὰ παιδιὰ λέν:

Λέλικα, ποροδέλικα,
ποῦ ’νι τὰ χίλια πρόβατα;

Κάτου στὰ λακκώματα.
 Τρώει οὐ λύκους χείριτι
 κί' οὐ λαγὸς μαραίνιτι.

4. Τὰ παιδιὰ εἰς τὰ παιγνίδια τῶν

Μνεῖα συνοπτικὴ γίνεται καὶ τῶν κυριωτέρων παιγνιδιῶν τῶν παιδιῶν. Τὰ βασιλιάδια καὶ βασικλιάδια: οἱ παικτικοὶ ἀστράγαλοι. Λέγονται καὶ βασιλιάδεις καὶ βασικλιάδεις, ἐξ ἐν. οὐ βασιλιᾶς καὶ βασικλιᾶς (ἀλλὰ οὐ βασιλιᾶς, τοῦ βασιλόπλου, ἢ βασιλουπούλλα). Σπανιώτερον ὀνομάζονται καὶ κότσια, τοῦ κότσι (κόττος, κότζιον)¹, «χτύψι στοῦ κότσι» (τοῦ ποδιοῦ), καὶ σέγκια, τοῦ σέγκι, πού ἔχουν ἐν χρήσει περισσότερον οἱ Βλάχοι². Μὴ πόσις παῖς παίζεις; Πάϊα: οἱ Βλάχοι λέν τὰ 2 σέγκια. Νουμᾶς ἀπὸ τοὺς βασικλιάδες καλεῖται συνήθως ὁ ἔχων συγκολλημένο μολύβι ἀστράγαλος, μὲ τὸν ὀποῖον ὡς βαρύτερον παίζουν. Καὶ ἓνας μεγάλος καὶ χοντρότερος ἀστράγαλος μπορεῖ νὰ χρησιμοποιῆται ὡς νουμᾶς, κανονικῶς αὐτὸς εἶναι καὶ οὐ βασιλιᾶς. Ἀναλόγως τῆς θέσεως τῶν ἀστραγάλων κατὰ τὸ παιγνίδι: Ἀλάκα: μὲ τὸ κοῖλον ὑποκάτω, ἀδάπα: μὲ τὸ κοῖλον ἐπάνω, καζάκα: μὲ τὸ πλάγιο στενὸ κάτω, τσιούρα: μὲ τὸ φαρδύτερο κάτω (τσιούρα μωρή!, ὡς ἐπιφ. παίκτου, «γίγκι τσιούρα καζάκα»: ἦπιε, μέθυσε). Δούγκουλους: μὲ τὸ πῖο στενὸ ὄρθιο. Εἰς Κοντσ.: οὐ βασιλιᾶς, ἢ δάπα, ἢ λάκα, τοῦ σέγκι, τοῦ τανί, τοῦ οὔτσκ. Εἰς Κοζ.: οὐ βασιλιᾶς, οἱ -άδεις καὶ τοῦ κότσι (ὄχι σέγκι). Τοῦ τί: ἢ ἀδάπα, τιμά: ἢ ἀλάκα, κάζ: τὸ πολὺ ἴσιο νὰ εἶναι ἐπάνω, τσ'-κα ἢ τσ'-ρλια: τὸ ἀντίθετο (τὸ λίγο). Οὐρθὸ ἢ γουμάρι: τὸ ντούγκουλους. Νουμᾶς: ὁ ἔχων τὸ μολύβι. Χέστρα!: ἔχασες, φωνάζουν, ὅταν ρίχνοντας ἀπὸ τὸ χέρι τς βασιλιάδεις κάτω ἔχουν κάζ καὶ τσ'-κα ἢ τσ'-ρλια.

Ἐνα ἀπὸ τὰ κυριώτερα παιγνίδια μὲ τὰ βασιλιάδια εἶναι: οὐ σόυαρας (ἰσόγυρος): ὁ κύκλος, τὸ ἄλῶνι πού χαράσσουν στὸ χῶμα τὰ παιδιὰ. Τὸ ἐλλειψοειδὲς σχῆμα πού φκιάνουν μέσα στὴ μέση τοῦ σόυαρα καλοῦν βόδα. Βόδα λέν καὶ τὸν ἀστράγαλο πού θὰ πέση μέσα στὸ βόδα. Τὰ ἐκτὸς τοῦ κύκλου μετὰ τὸ ρίζιμο τοῦ νουμᾶ ἀπὸ καθωρισμένου σημείου («σημάδι» μὲ γραμμὴ σημειούμενο) εἶναι κέρδη τοῦ παίκτου, τὰ ἐντὸς τοῦ σόυαρα λέγονται κουτσούλια. Τὸ καθὲν ἀπὸ τὰ κουτσούλια ὁ παίκτης ξαναχτυπάει μὲ εἰδικὸ κτύπημα μὲ τὸ νουμᾶ (μὲ τὸν ἀντίχειρα καὶ τὸ τρανὸ τὸ δάχτυλο τῆς δεξιᾶς χειρός), νὰ τὰ βγάλῃ ἔξω ἀπὸ τὸ σόυαρα, ἄλλως τὰ χάνει³. Καὶ 2 καὶ

1. Κοκουλέ, 56, 315.

2. Εἰς Βελβ. Μπουντώννα, 102, σιγκιάζου: βάλλω ἐπὶ σκοπόν.

3. Πρβλ. παίξιμο ἀστραγάλων ἐν Βερροῖα, Λαογραφία ΣΤ', 535. Ἡ παρατήρησις τοῦ Κεραμοπούλλου, Τί εἶναι οἱ Κοντσόβλαχοι, ἔ.ἀ., σ. 46, σημ. 3, ὀρθῶς ἔχει ὡς πρὸς

περισσότεροι μπορεί νὰ εἶναι οἱ παῖχται. Βάνουν ἀναλόγως τῆς συμφωνίας ἀπὸ πόσα κάτω. Σειρά: "Οποῖος ρίξη ὑπὸ τὰ σκέλη κρατῶν (τὴν) πέτρα μακρύτερα, αὐτὸς παίζει πρῶτος, δεύτερος ὁ ρίξας κοντότερα¹ κ.λ.

Μὲ τὰ βασικλιάδια παίζεται καὶ τὸ παιχνίδι: Μονὰ ζυγά. Τὸ ἴδιο παίζεται καὶ μὲ κόκκαλα, κουκκούτσια ἀπὸ ἐλιές.

Ἡ καμηλίτσα καὶ κυρίως καμβλίτσα (καμήλα καὶ γαμήλα: τὸ ζῶον καὶ ὁ ἰσχυρογνώμων). Ἡ ψηλὴ ἢ —, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν χαμβλή. Στὴν ψηλὴ παίζουν 2 ὀμάδες μὲ ἴσον ἀριθμὸν παικτῶν. Οἱ μὲν ὄρθιοι σκύβουν κεφάλια καὶ μὲ τὰ χέρια φικάνουν κύκλο. Ἐνας ὡς ἀρχηγὸς φυλάγει φέροντας γύρω τὴν καμηλίτσα κρατῶν τὴν ἄκρην σχοινοῦ ἢ λωριοῦ (2, 3 ἠνωμένα), τὴν ἄλλη (ἄκρη) πιάνει ἓνας ἀπὸ τοὺς σκυμμένους. Οἱ τῆς ἄλλης ὀμάδος ἀπὸ γύρω προσπαθοῦν νὰ πηδήσουν καβάλλα ἐπὶ τῶν ὤμων οἰουδήποτε τῶν σκυμμένων. Ὁ φυλάγων μὲ τὸ πόδι, ἐὰν ἐγγίση ἓναν πρὶν πηδήσει, γίνεται ἀλλαγὴ τῶν κάτω εὐρισκομένων διὰ τῶν ἄνω. Ἡμπορεῖ καὶ ὅλοι νὰ βρεθοῦν ἐπάνω χωρὶς νὰ χτυπήσῃ ὁ ἀρχηγὸς ὁ φυλάγων κανένα, ἢμπορεῖ καὶ ὁ ἴδιος νὰ δεχθῇ ἐπὶ τῶν ὤμων τοῦ κανένα, ἐὰν δὲν προλάβῃ νὰ τὸν ἐγγίση, νὰ τὸν χτυπήσῃ στὸν ἄερα. Εἰς Τριτοκό: ἢ καμπήλα². Ἐπὶ μικρῶν παιδιῶν λίγο καβάλλα: ἢ καβαλλίτσα καὶ ἢ σχολικὴ τιμωρία, ὅταν δέρεται ὁ μαθητὴς ἀπὸ τὸ δάσκαλο, ἐνῶ βρίσκεται καβάλλα εἰς ἄλλον μαθητὴν.

Ἡ χαμπλή ἢ καμηλίτσα διαφέρει τῆς καθ' αὐτὸ καμπλίτσας τῆς καὶ ψηλῆς κατὰ τὸ ὅτι τὰ χέρια τῶν παιδιῶν ἀκουμποῦν στὴ γῆ, τὸ κεφάλι στὰ πλάγια περιορισμένο πῶς ὅλων τῶν κατὰ σειρὰν σκυμμένων κάτω. Ὄταν ἀνὰ εἷς πηδήσουν ὅλοι, ὁ πρῶτος φωνάζει σηκώνοντας 1 ἢ 2 ἢ μέχρι καὶ 10 δάχτυλα: «Τιατάλι, ματάλι, κατσιανέστι μπουχαρί, καρκαάξα, κουλουβιά,

ὄρους τινὰς τοῦ ἀστραγαλίξιν: βασιλιάς, ὀμάδα, κόκκαλο, ἀλλ' ἢ κατὰ τὰ ἀνωτέρω ὀρολογία τῆς παιδιᾶς (εἰς τὴν γενέτειράν μας καὶ τὰ πέριξ) μὲ τοὺς βασιλιάδες δὲν εἶναι ἀπὸ γλαγμένη ξενικῶν στοιχείων.

1. Εἰς ἄλλα παιχνίδια πρῶτος παίζει (ἢ πρώτη ὀμάς) ὁ τυχερὸς εἰς ἓν ἀπὸ τὰ λαχνίσματα: τὸ κοινὸν κορῶνα ἢ γράμματα, τὸ χλώση ἢ στέγνη: μὲ τὸ βρεγμένο δηλ. ἢ σαλιωμένο μέρος πλάκας, κεραμίδας, παρᾶ ἢ τὸ στεγνὸ μὲ τρόπους μετρήματος ὡς: ποῖος θὰ πατήσῃ τελευταῖος τὸ πέλμα τοῦ ἄλλου, ὅταν ἐξ ἀντιθέτου ἐκκινήσουν δύο ἢ τέλους, ποῖος θὰ συμπέσῃ νὰ πῆ τὴν τελευταίαν λέξιν ἀπὸ τὴν ρυθμικῶς ἀναφώνησιν κατὰ λέξεις τῶν κάτωθι: «Ἰάστι μαλιάστι ζιουζιακαῖ, ποῦ 'νι οἱ κλέφτις οἱ πολλοί, ἀρματωμένοι στοῦ φλουρί, ἔκατσαν νὰ φᾶν ψομί, τὰ καρασύλια φώναζαν, τὰ ντουφέκια ρίχνουνταν. Μπάμ μπούμ, βούνι βοῦ, βούτου μᾶρι σάλχι μπόφ». Τὸ ἰάστι: εἶναι ἐκ τῆς βλαχικῆς, τὸ μαλιάστι: ἀκατάληπτον, τὸ ζιουζιακας, οἱ -καῖ: ὁ τέπιξ, τὰ τελευταῖα ἀπὸ τῶ: βοῖνι κ.λ.: ἀκατάληπτα. Παιχνίδι καὶ λάχνισμα εἶναι καὶ τῶ: (Καραῆ.) Μεταξὺ 2 παιδιῶν τὸ ἓνα προτείνει τὰ χέρια τοῦ κλειστὰ λέγοντας: Κόι μοῖ; Στὴν παλάμη τοῦ τῆ μίχ ἔχει κλείσει νόμισμα ἢ κόκκαλο κ.λ. Τὸ ἄλλο παιδί πιάνοντας τὸ ἓνα χέρι, ἂν εἶναι αὐτὸ ποῦ ἔχει τὸ νόμισμα, κερδίζει, ἂν τὸ ἄλλο τὸ ἄδειο, χάνει.

2. Καμπυλίτσα, Μπουντόνα, 88. Πρῶλ. καμπλίτσαν εἰς Γκριντάδες Γρεβενῶν, Δ. Λουκοπούλλου, Λαογραφία ΣΤ', 144-146.

ἀνέβινι κατέβινι, σαράντα δικανίικια (ἢ κυπαρίσσια). Πόσα εἶνι ἀπάν';». Ἐὰν ὁ ὑποκάτω (πρῶτος) ἐπιτύχη νὰ εὔρη τὸν ἀριθμὸν τῶν δαχτύλων, οἱ κάτω λαμβάνουν τὴν θέσιν τῶν ἄνω. Ἄλλως ἐπαναλαμβάνεται ἡ καβάλλα. Τὸ «τσιατάλι ματάλι» κυριολεκτεῖται ὡς ἰδιαίτερο παιχνίδι ἀνεβαίνοντας καβάλλα (στοὺς ὠμούς) οἱ μὲν τοὺς δὲ καὶ κλείνοντας μὲ τὸ χέρι τὸ μάτι ἐκάστου. Τὰ δάχτυλα (πόσα) σηκώνει ἓνας πρὸ φωνάζει καὶ τό: «τσιατάλι ματάλι». Τσιατάλι λέγεται τὸ διχαλωτὸ ξύλο. Τά: ματάλι καὶ κατσιανέστι: ἀκατάληπτα. Μπουχαοὶ εἶναι ἡ καλλιτεχνικὴ προεξοχὴ τοῦ τζιακιοῦ.

Τοῦ παχὺ τοῦ κριῆς. Ἐνα παιδί κάθεται κάτω καὶ ἄλλο ὄρθιο τὸ φυλάγει κρατῶντας τὴν ἄκρη σχοινοῦ ἢ λωριοῦ (λωριῶν ἠνωμένων): τὴν ἄλλη ἄκρη κρατᾷ τὸ καθήμενο. Τὰ γύρω πικιδιά προσπαθοῦν νὰ πιάσουν μὲ τὸ χέρι ἐκεῖνο πρὸ κάθεται, ἐνῶ ἐκεῖνο πρὸ φυλάγει νὰ κτυπήσῃ μὲ τὸ πόδι ἓνα ἀπὸ τὰ ἄλλα. Αὐτὸ τότε θὰ καθήσῃ κάτω. Εἰς Βρατ. τὸ λέν κριατάκι: Τσιμπεῦν λέγοντα: «πόσου πουλᾷς τοῦ κριάς». Παρόμοιον παιχν. εἶναι: οὐ βαλμᾶς (τῶν κτηνοτρόφων). Ἐπιφ. «βαλμᾶ, βαλμᾶ». — «(Ἄ)λέθει οὐ μύλους δὲν ἀκούει)».

Οἱ φοῦολις, ἢ -α, ἢ πουλίτικη —: ἡ ἐρχομένη συνήθως ἔξωθεν, ἐκ τοῦ ἐμπορίου, στρόγγυλη τροχισμένη καλὰ κοιμᾷτι, λέν, ὅταν στρεφουρίζη ἐπιτυχῶς ριπτομένη. Ἐντοπίας κατασκευῆς ὄχι πολὺ στρόγγυλη πρὸ ἡγεῖ πολὺ, ὅταν ρίπτεται, ταρταρίζει, λέγεται κακαρδάκους, οἱ -αῖ. Κακαρδάκους: καὶ ἐπὶ ἀνθρώπου, ἰδίως παιδιοῦ μικροῦ, ἀδυνάτου, ἀνορθουμένου. Τὸ σχοινὶ κάθε φούρλας, κακαρδάκου, μὲ ξυλάκι στὸ τέλος λέγεται σφουρνόξυλου, -α. Δὲν εἶναι ἄγνωστος καὶ ἡ λ. σβούρα: (φούρλα, -ις κάμνουν, φέρνουν καὶ στὸ χορὸ, στροφὴν, ἐλιγμούς). Ζβουγκάδες εἶναι τὸ παιχνίδι. Θὰ χαράξουν κύκλον σούαραν καὶ βόδα καὶ σημάδια ἔξωθεν, ὡς καὶ εἰς τὰ βασιλιάδια εἶπομεν. Βάνουν στὸ βόδα οἱ μὲν τὶς φούρλες των καὶ ἄλλοι τόσοι ἀπὸ ἓνα ἀπὸ τὰ δυὸ σημάδια στόχον ἔχουν μὲ τὶς δικές των ρίχνοντας μὲ τέχνην νὰ τὶς βγάλουν ἔξω ἀπὸ τὸ σούαρα. Πολλές σπάζουν ἀπὸ τὴν ὀρμὴ μὲ τὰ σουγλιά. Ἡ ὀνομασία ζβουγκάδες ἀπὸ τοῦ προκαλουμένου ἤχου ζβ'γκ καὶ ρῆμα ζβουγκανῶ καὶ ζβαγκανῶ: καὶ ρίπτω πέτραν ἰδίως μὲ ἐρμὴν καὶ πέρδομαι μὲ βοήν.

Ἡ τόπκα, -ις: σφαῖρα ἀπὸ παρτάλια (ἢ λαστιχένια). Εἰς Κοζ. τόπα καὶ τόπι. Εἰς Κοντσ. σιούμκα, -ις. Ὁ παίκτης ρίχνει στὸν ἀέρα ἢ κτυπῶντας ντουβάρη καὶ λέγει «Ἄϊ μπίμ, ἄϊ μπιλίμ, ἄϊ μάτα, ἄϊ κουμμάτα (ἢ μαυρουμάτα), ἄϊ κὶ σν κιφαλάκκ». Ὅταν τελειώνοντας δὲν πιάσῃ τὴν τόπκα, γάνει καὶ ἀρχίζει ἄλλος. Τὴν τόπκα παίζουν καὶ τὰ κορίτσια. Μὲ τὴν τόπκα παίζουν καὶ τὸ παιχνίδι τὸ καλούμενον βαρισιότις: βαραίνουν, χτυποῦν μὲ αὐτήν, ὅπου τοῦ σώματος καὶ στὸ κεφάλι.

Τὰ σκλαβάκια: Τὰ παίζουν 2 ὀμάδες. Εἰς ἀρκετὴν ἀπόστασιν ἢ μίαν ἀπὸ τὴν ἄλλην ἔχουν καθορίσει τὰς ἐστίας των, ὅπου ἔχουν βάλει συνήθως καταγῆς ἀπὸ κανένα ροῦχό των. Ὁ ἐξερχόμενος ἀπὸ τὴν ἐστίαν ἔχει τὸ δι-

καίωμα νὰ χτυπήσῃ, νὰ ἐγγίσῃ παίκτην τῆς ἄλλης ομάδος ἐξελθόντα ὀλίγον προηγουμένως λέγων φωναχτὰ «σι ἔχου». Ὅπισθοχωρῶν εἰς τὴν ἐστίαν του γλυτώνει, ἄλλως χτυπημένος παίρνεται σκλάβος. Οἱ ἐκατέρωθεν λαμβανόμενοι σκλάβοι ἴστανται ὀρθιοὶ μὲ τὰ χέρια ἀνοιχτὰ ὥσπου νὰ ἐξαντληθῇ εἰς παίκτης ἢ μία ἢ ἡ ἄλλη ομάδα.

Ἐκ τῆς μάτι εἶναι ἰτούτου: Ἐνα ἀπὸ τὰ παιδιὰ πού θὰ παίζουσι κάθεται κάτω ὡς μάννα μὲ παραπλεύρως ἄλλο ὡς βοηθό. Τὰ ἄλλα παιδιὰ πᾶν μακριὰ καὶ ἀπὸ ἐκεῖ ξεκινοῦν νὰ ἔρχονται φωνάζοντα τραγουδιστὰ ρυθμικά: «Ζάμπου ζαμπουργιάζουμι (ἢ ζούμπου ζουμπουργιάζουμι) κὶ καταραδιάζουμι πᾶϊ οὐ πς στοῦν ἀγᾶ κι' ἔφαγι τὸν τραχανᾶ» (ἀσυνάρτητα μᾶλλον). Στέκουν μπροστὰ στὴ μάννα καὶ τὸ βοηθό της. Μὲ ἓνα σχοινάκι ἢ μὲ τὸ δάχτυλό της δείχνει στὸν καθένα ἓνα στρόγγυλο σχῆμα λέγουσα: «ἀπὸ τί μάτι εἶναι ἰτούτου» (μὲ τὸ βοηθό της ἔχουν συμφωνήσει γιὰ τὸ μάτι: ἀνθρώπου, ζώου ἢ πουλιοῦ). Ἄμα ἓνας τὸ βρῆ μετὰ πολλὰ, ἢ μάννα ἀντικαθίσταται διὰ τοῦ τυχεροῦ.

Ἡ τσιλίγκα: Κομμάτι ξύλο 10-15 ἐκ., πελεκημένο στὶς ἄκρες τὸ χτυπάει ἓνας παίκτης σὲ μία ἀπὸ τὶς 2 ἄκρες μὲ ἄλλο μεγαλύτερο ξύλο, δεκανίκι: τοῦ τσιλιγκόξυλου. Ἀναπηδῶντας τὸ μικρὸ πᾶει μακριὰ ἀπ' ὅπου τὸ ξαναχτυπάει ὁ ἴδιος ἐξακολουθητικῶς. Ὅταν χάσῃ ὁ πρῶτος, ἀρχίζει ὁ ἄλλος δεύτερος κ.λ. Εἰς Τριτσκό: τσιλέγκα, τοῦ τσιλιγκάου, -οja.

Ἡ βίτσικα: Ἐνα τενεκεδάκι συνήθως ἢ κᾶνα κοτσιάνι καλαμπούκας βάνουν στὸ μέσον εἰς μίαν προχείρως ἀνοιγομένην γουρνίτσαν, γύρω καὶ εἰς ἀπόστασιν ἄλλες μικρὲς πού ἀνήκουν στοὺς παίκτης. Ἐκεῖνος, ἓνας, πού φυλάγει τὴ βίτσικα: οὐ βίτσικας (ἢ βιτσικάρου συνών. τοῦ καβαλλικούρου ἐπὶ σέζ). Μὲ τὰ δεκανίκια οἱ γύρω χτυποῦν τὴ βίτσικα, ἐνῶ οὐ βίτσικας τὴν φυλάγει. Ὅταν φωνάζῃ: Ἀλλαλάξιους! ὁ κάθε παίκτης θὰ σπεύσῃ νὰ βάλῃ τὸ δεκανίκι του (τὴν ἄκρη) σὲ μίαν ἀπὸ τὶς γούρνες τῶν ἄλλων. Ἐκεῖνος πού θὰ μείνῃ χωρὶς γούρναν χάνει καὶ γίνεται αὐτὸς βίτσικας. Εἰς Ζιουπ. τὸ ἐπιφ. «Ἀλλέξι!», εἰς Κωστ. «Ἀνταλλαή!». Εἰς Κοντσ., Τριτσκό καὶ Ρέζν ἢ βίτσικα. Εἰς Κοζ. ἢ βίτσικα, -ις: τὸ πέλμα ποδιοῦ ἀλόγου, γομαριοῦ, βοδιοῦ· ἄμα κουράσῃς κανένα στὸ δρόμο «μ' ἔβγαλις, τὰ μὲ βγάλτες τὲ βίτσικις» καὶ παρκαντζ. οὐ βίτσικας.

Οὐ φίκους ἢ τοῦ φίκου (ficus): Παιχνίδι τῶν κοριτσιῶν ἰδίως. Χτυποῦν μὲ τὸ ἓνα πόδι κεραμιδάκι, τὸ ἄλλο στὸν ἀέρα περνῶντας ἀπὸ ὀρθογώνια κουτάκια χαραγμένα στὸ χῶμα (τοῦ φίκου: καὶ τὸ γυναικεῖον αἰδοῖον· αὐτὴ βαραίνει τοῦ φ.: γ).

Εἰς Τριτσκό οὐ φίτσιους παιχνίδι μὲ τὴν οὐμάδα (εἰς Βλάτσην σημάδα: παιδικὸς δίσκος ἐκ πέτρας, πλακός¹). Τ'ς νουμάδης: παιχνίδι μὲ δίσκους πέτρινους καὶ τοῦ φίτσιου, -τσια ἄλλο παιχνίδι. Πλάκα ἢ κεραμιδα

1. Πίκος: λίθος κυλινδρικός μικρός, Ψάλτου, 197.

χτυποῦν με τὸ ἕνα πόδι καὶ στῆ λεγομένη σούδα¹, ὡς καὶ εἰς τό: κτισὸ ἢ κουτσουνητὸ παιχνίδι τῶν κοριτσιῶν ἰδίως (καὶ εἰς Κοζ.).

Τὰ κουροπανάκια: Μὲ μικρὲς στρόγγυλες πέτρες παίζουσι τὰ κ. τὸ κορίτσια κυρίως. Τὰ ρίχνουσι ἀνά 2, 3 κ.λ. ἐπάνω μετὰ τὸ ἕνα χέρι καὶ τὰ δέχονται μετὰ τὴν παλάμη τοῦ ἄλλου. Εἰς Κοζ. λέγεται τὰ ζιβουβαλάκια.

Τοῦ κρυφτοῦ, λέγεται καὶ κρυφτοῦλλί. "Ἐνας σκεπάζει μετὰ τὰ χέρια τὰ μάτια του καὶ οἱ ἄλλοι τρέχουσι νὰ κρυφτοῦν. "Ὡσπου νὰ κρυφτῆ ὁ καθεὶς φωνάζει «'Αχόμα». Πολλάκις συμπληρώνουσι οἱ ἄλλοι «Νὰ φᾶς πουλὺ γῶμα». Κλείοντες τὰ μάτια ἑνὸς τῶν παικτῶν παίζεται καὶ τό: τζιβουντάκι («τζιβώνου τὰ μάτια», τὰ «τζίβουσι»: καὶ πέθανε. Τὰ τζιβουντάκια καὶ ἐπίρρ. ἔχων τὰ μάτια κλειστά). Εἰς Κοζ. τὸ τζιβουντάκι εἶναι παιχνίδι τῶν κοριτσιῶν ἰδίως. "Ὅταν φτύνη, δηλοῖ, τὸν εἶδε καὶ ἔχασε. «'Απόμ'νι κούκκου»: ἔμεινε μόνος ἔφυγαν, πέθαναν οἱ μετ' αὐτοῦ. Κούκκου: στὸ τζιβουντάκι. "Ἄγου!: στὸ παιχν. ἴσον πρὸς τὸ «τρέξε νὰ μᾶς βρῆς τώρα», ἀφοῦ κρύφθηκα. Παιχνίδι: —«Ποῦ 'νι τὰ ξύλα; —Γίνκαν στάχτη. —Ποῦ 'νι ἡ στάχτη; —'ν ἔρρξαμι στοῦ λάκκου. —Ποῦ 'νι οὐ λάκκου; —Τοῦν ἤπγαν τὰ βόδια. —Ποῦ 'νι τὰ βόδια; —Τὰ 'φαγιν οὐ λάκκου». "Ἰστερα λέν δείχνοντας μετὰ τὰ χέρια ποῦ τὰ εἶχαν πρωτύτερα ὀπίσω: «'Ιά τα ἰὰ πῶς ἔρχονται μὴ μαμὰ κὶ μὴ τσιτσι μὴ τῆς γάτας τοῦ κουτί». Μέτρημα: «ἕνα, δύο, πέντε, δέκα καὶ τοῦ Παντελῆ ἢ γυναιῖκα, ἔσκυψε νὰ πάρη πέτρα νὰ βαραίσῃ τῆ γυναιῖκα, ἢ γυναιῖκα τοῦ Γεωργάκη, ἄφερὶμ παλληκαράκι».

Στις τρεῖς τοῦν ἀρτιομά: "Ὅποιος, πηδῶντας 3 μεγάλα βήματα, βγῆ παραπάνω οὐ ἀρτιομάς: τὸ περισσεῦον γενικῶς. Λέγεται καὶ ἀπλῶς «Στις τρεῖς». Εἰς Βρατ. «τοῦν ἀρτιομά» μόνον.

Τὸ ρίξιμο πέτρας: 'Απὸ ὀρισμένου σημείου ρίχνει ὁ παίκτης γονατιστὸς πέτραν τυλιγμένην σὲ μαντηλάκι μετὰ τὸ στόμα, μετὰ τὰ δόντια του, ὅσο μπορεῖ πιὸ μακριά.

Οἱ πασιπάκις: "Ἐνα κομμάτι ξύλου ἀπὸ βούζιλα, ἀφοῦ βγάλουν ἀπὸ μέσα τὴν ψίχα, προσαρμόζουσι μέσα στὸ κοῖλον τὸ λεγόμενον πασιπακόξυλο, μετὰ μουστάκια μπροστὰ σὰν τριχωτό. Στὴν πασιπάκα βάνουσι ἀπὸ ἕνα κιθουμπόμπαλου, ποῦ τὸ ὠθοῦν μετὰ τὸ πασιπακόξυλο καὶ φεύγει ἔξω μετὰ κρότον. Τὸ ρ. πασιπακόνου: γ...: «αὐτῆ πασπακόνιτι» ὡς τὸ πασπακόξυλο μπαίνει στὴν πασιπάκα.

'Ἐκτὸς τῶν ὡς ἀνωτέρω παίζουσι καὶ τὰ: τ'ς βίλις (ἢ μεγαλύτερη, μετὰ τὴν ὁποίαν χτυποῦν τὶς μικρὲς b., λέγεται: καφᾶς), τὴν τριότα τὰ κορίτσια ἰδίως (ἢ τριότα ἔχει ποικιλίαν κινήσεων στὰ κουτάκια της), τὴ σικλέντζα («γίγκι διπ —»: ἀδυνατίσει πολὺ). Εἰς Ζάλ. σικλέντζα: ξύλο τρίποδο: τὴν χτυποῦν μετὰ τὰ δεκανίκια. (Κοιτάει νὰ τὴν στήσῃ, πρὶν φθάσῃ ὁ ἄλλος στὸ ση-

1. Σούδα: στενὴς δρόμος, Ψάλλου, 203.

μάδι), τὸ *biori biori bótci* (συμπλ. «στοὺν κώλου σ' νὰ ἰδρώσῃ»), τοῦ σκαφτουμούι, διὰ τὴν τρύπαν πού σκάβουν τὰ παιδιὰ παίζοντα. Ἐκεῖνον πρὸ θὰ χάσῃ, τὸν παρχιώνουν τὰ πόδια του στὴ γκούβα μὲ ὅλα τὰ δεκανίκια, τοῦ καλουγρᾶκι (εἰς Λούντζι), τὰ κουμπούλλια (εἰς Ζάλ. μὲ καρπούς δρυός, ἡμέτ. σιοῦχλις), τὸ μάννα μαννίτσα (εἰς Κοζ. κοριτσιῶν παιγν.), τὸ ζύμι καὶ τὸ γλυκὸ προζύμι, τὶς γιάδεις μὲ τὸ κόκκαλο τῆς ἀρνίθας¹ κ.ἄ. Διὰ τὶς κνιές ἐγένετο λόγος εἰς τὴν ἑορτὴν τοῦ Πάσχα. Ἡ τραμπάλα εἶναι καὶ αὐτὴ εἶδος κούνιας: τὸ ρ. τραμπαλίζου, -ουμι καὶ δραμπάλα, -ίζουμι συνών. τοῦ ἀντραλιάζουμι. Εἰς Φιλιπ. ἡ δραμάλα, -ίζουμι. Εἰς Ζιουπ. «τί τραμπαλνάει ἔτσι;»: τράμπαλου: κάθε πράγμα πού ἡγεῖ, βροντάει (ἰταλ. trabalare).

Εἰς τὰ παιγνίδια καὶ ὁ πετροπόλεμος. Τὸ καλοκαίρι μεταξὺ Βλάχων καὶ Γκραίκων εἰς τὰ Λιβάδια, ἐλάμβανον μέρος καὶ μεγάλοι τὴν ἡλικίαν. Τὸ χειμῶνα τὰ παιδιὰ ἀπὸ τὸν ἀπάν' μαχλαῖ μὲ τὰ τοῦ κάτω. Τὸ χειμῶνα, ὅταν πάγωναν τὰ νερὰ στὰ Λιβάδια, ἐγίνοντο παγοδρομίες τῶν παιδιῶν (μὲ πατίκια οὐχὶ σπανίως): στὰ σοκάκια συνήθιζαν νὰ φκιάνουν γλύστρες, ὅταν πάγωνε τὸ χιόνι. Χτυπιοῦνται μὲ τὰ σβώλια, τοῦ σβώλι: βῶλος χιονιοῦ. Ἐπιτυχία, ἔπαθλον εἰς τὸ παιγνίδι λέγεται: ζαμπούκι. «Βάνου ἦ ἔχου τόσα ζ.». Τὰ παιδιὰ νικῶντα φωνάζουν ρυθμικά: «ζάμπου ζάμπου κώλου μὲ τοῦ ζαμπούκι στοὺν κώλου». Εἰς Κοζ. *baħarāki*, «θέλει νὰ βγάλῃ τοῦ b.». Τὰ *baħarāki*: ὅταν δέρουν τοὺς γάνοντας. Ἡ ἀποτυχία, τὸ πάθημα: καῖ'κι, λ. τουρκ. «Ἐφαγιν ἓνα —», «μᾶς καῖ'κουσι»: μᾶς τὴν ἔσκασε, τὴν ἐπάθαμε. Ἡ δὲ ψευτιά, πονηρία, στρεψοδικία στὸ παιγνίδι: ἡ ζαβλικιά, -ιές. Οὐ ζαβλικιάος, ἡ -κιάρου καὶ -κούρου, τοῦ ζαβλικιούρκου. Εἰς Κοζ. οὐ ζαβγιάος, -άρου. Εἰς Λιβ. τοῦ ζαβλίκι καὶ τζαβλίκι. Εἰς Κωστ. ἡ μουζαβλικιά, οὐ -ίκις. Εἰς Ζιουπ. «Ἄς τα τζαβλίκια», «πάει τζαβλίκι ἢ δ'λειά», τοῦ τζαβλόουρου, «τί, τοῦ τζαβλόουρου θὰ παίζουμι;» θὰ ἀστειευθοῦμε:

Τὰ κορίτσια εἶχον καὶ ἄλλα παιγνίδια, ὡς τό: Πολλές περδίκες ἔχετε ..., νὰ στείλω τὸ χεράκι μου ... Σᾶς πήραμι νύφη καμαρουμένη ... (ἡ 'ν' καλύτερη περδίκα). Μᾶς πήριτι τοῦ μπάκακα πτ' αὐλάκι ... (ἡ τὴν πάνα 'πὸ τοῦ φούρου ἡ τοῦ κούτσουρου πτ' ἀμπέλι). Τσιμ τσιμ τοῦ λιφτό, τοῦ λιφτοῦ τοῦ σιγανὸ κ.λ. Εἰς δὲ τὴν Πιπιλίστια: Στὸ παιγνίδι, παλαιότερα, ὅταν τὰ κορίτσια ὁμάδος ἄρχαν ἀπὸ ἓνα ἀπὸ τὰ τῆς ἄλλης (ὁμάδος) μὲ ρυθμὸ ἔλεξαν τό:

Ἄλ δούμ κι' ἄπαλ δούμ
 ἄ νὰ πᾶμι στοὺν κρᾶσᾶ
 στοὺν κρᾶσᾶ, στοὺν κρᾶσαπλειὸ
 γιὰ νὰ πιούμι μνιὰ ρακὴ
 μνιὰ ρακὴ κι' ἓνα κρᾶσί.

1. Πρβλ. καὶ Λαογραφία ΣΤ', 657.

Στὸ παιχνίδι τῶν κοριτσιῶν, ποιά θὰ πέση κάτω, εἶχαν τό:

Ἔπι ἰσίνα, σίνα, σί
κὶ στὴν πόλη ν' ἀκουστῆ.
Τσάγγαο, μάγκαο
βιλένγεο βούφο.

Καὶ ὅταν ἔπαιζαν τὰ μικρὰ ἔλεγαν:

—Μωοῦ κυρὰ γουργούλινα
—Ἦορσι γαργατσούλινα
—Δό μ' τοῦ κουσκινάοι σου
νὰ κουσκινίσου μάλαμα.
Ποιός εἶνι μέσα;
γυιός κὶ νύφη
Φασικόν', ξιφασικόν'.

Ἐπὶ τὴν παιδικὴν γλῶσσαν:

Τὰ βάλια: τὰ πόδια. Τὰ λέλια: τὰ χέρια. Ἡ τζούκα: ἡ κοιλιά. Τὰ πόπα: τὰ ροῦχα, τοῦ πόπου. Ἡ πιιάπια: ἡ πίττα. Τοῦ λιλί: τὸ πέος. Τοῦ μάμα: τὸ ψωμί, τὸ φαγητό. Μάμ, γυιέ μ': νὰ φάη. Τοῦ διάκα: τὸ ἄλογο, γομάρι. Βαβᾶ: ἐπὶ ἀδιαθεσίας, ἀρρώστειας, πόνου στὸ κεφάλι. «Τί ἔχ'ς, γυιέ μ'; βαβᾶ;». Στράτα: στρατούλλα: νὰ περπατήσῃ ἢ ὅταν περπατάη. Τσιούλι: «Κάμι γυιέ μ' —»: νὰ κατουρήσῃ καὶ: τὰ τσίσια — Κούλι κούλι: «— θὰ τοῦ κάμου»: ἐπὶ μπάνιου. Ἡ τσουρουβέλλα: τὸ πέος, χαϊδευτικῶς: «ἔλα ἔλα — μ'» ἢ «-βέλλι μ'»: παιδάκι μου. «Τσουρουβέλλα καρτσάνη, πάϊ στοῦ γάμου νὰ χαρῆ» (λογοπ.). Τὰ κουκουβέλια: τὰ γεννητικὰ ἄρρενος. (Φρονῶ ἐκ τοῦ κύβελλον, κουβέλλι καὶ μὲ δίπλωσιν τῆς πρώτης συλλαβῆς: κουκουβέλλι, ἀπὸ τὸ οὔρο ποῦ μαζεύει καὶ κατουράει). Τὰ τιάτια: τοῦ -του: τὰ σκατά. Τὰ κακά: περιττώματα, τὰ καὶ μάτσια. Τοῦ τσίτσι (τιθίον): ὁ μαστός, τὸ κρέας ποῦ τρώγει. Βιβέκι: «ἔνα —»: ἓνα μικρὸ παιδί. Τοῦ τσιουτσέκι: «ἔνα —»: ἓνας μικρόσωμος, περιφρ. (τσιτσέκ: τουρκ., ἄνθος). Τζιαοίτι: «ἔνα —»: ἐπὶ ζωηροῦ, εὐκινήτου (τζερίτ: λ. τουρκ., ἀκόντιον).

Δ'. ΔΕΙΓΜΑΤΑ ΔΗΜΟΤΙΚΩΝ ΤΡΑΓΟΥΔΙΩΝ

Ἐκ μίαν συλλογὴν ὀκτακοσίων (800) περίπου παραλλαγῶν, ποὺ ἀπὸ χρόνια ἔχω μαζέψει ἀπὸ τὸ Βλάτσι καὶ ἀπὸ ἄλλους τόπους τῆς Δυτ. Μακεδονίας, δημοσιεύεται ἑνταῦθα κατὰ ἐνότητα μέρος ἀναφερόμενον μόνον εἰς ἔθιμα: ἦτοι: μοιρολόγια τῆς Βλάτσης (16) καὶ τοῦ Κοντσικοῦ (6), τοῦ τρανοῦ τοῦ χοροῦ τῶν κτηνοτρόφων Βλάτσης (11), τοῦ γάμου Βλάτσης (15), Γκομπλίτσης (7) καὶ ἄλλων τόπων τῆς Δυτ. Μακεδονίας: (Ἄπ. Βάν., Βελ., Ἄνασ., Κοζ., Ζιουπ., Τριτσ., Κοσμ.) (7), Ἀϊβασιλιάτικα Βλάτσης (5), Πιπιλίστης (1), Κοζάνης (11) καὶ Βελιστίου Ἄνασελ. (2), τῆς Πασκαλιᾶς Βλάτσης (1), ἄλλων τόπων Δυτ. Μακεδ.: Κοντσ., Φιλίπ., Βελιστίου Κοζάνης (3) καὶ Τσακνοχωρίου Ἄνασελ. (15): ὡς καὶ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Τσακνοχωρίου (3), τοῦ Κάστρου τῆς Ὠριᾶς Φυτ., Τσακν., Περιβ. (2) καὶ τοῦ Μπλατσιοῦ (2), τὸ ὅλον 107. Περισσότερα δὲν συνεχῶρει τὸ παρὸν δημοσίευμα, τοῦ ἐνιαίου παραδοσιακοῦ τῆς περιοχῆς ἀποδιδόμενου καὶ διὰ τῶν ὀλίγων, ὡς κατωτέρω, δειγμάτων τῆς λαϊκῆς ποιήσεως εἰς τὰ βασικώτερα τῶν ἐθίμων. Δὲν ἐκρίθη δὲ σκόπιμον νὰ περιληφθοῦν ἑνταῦθα καὶ ὅσα τραγούδια ἔχουν δημοσιευθῆ τοῦ γάμου Βλάτσης παρὰ τοῦ φιλολόγου Ἄστ. Παπαδημητρίου εἰς τὸ *Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον* ἔτ. 1912, σ. 212, 222 καὶ παρ' ἡμῶν τοῦ Ἀγιαννιοῦ, *ναναρίσματα κ.ἄ. εἰς Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον* (Σφενδόνη) 1930, σ. 151-156 καὶ 1931, σ. 258, εἰς Eckert, *Lieder...*, σ. 8 κ.ἑξ.¹.

1. Ἐλαβον (καθ' ὑπαγόρευσιν): τὰ μοιρολόγια ἀπὸ τῆς μάνας μου καὶ ἀπὸ τὴν Καλλιόπη Καρακαντίρη, τοῦ Κοντσικοῦ ἀπὸ τῆς Χατζήνα (Παπαϊωάννου), τοῦ τρανοῦ χοροῦ ἀπὸ τὸν Γούσιαν Τιάμη, ἐτῶν 70/1930, κορυφαῖον τοῦ χοροῦ ἐπὶ χρόνια, καὶ ἀπὸ τὸν Κώσταν Σοφολόγη, ράπτην, συμμαθητὴν μου, ἀπὸ τοὺς ἰδίους καὶ τὰ τοῦ γάμου, τῆς Γκομπλίτσης ἀπὸ τὴν Κατσιάναν Τουρτούρα ἐτῶν 65/1936, τῆς Κοζάνης ἀπὸ Θεόδωρον Ντραγατσίκην, σχοινοποιόν, ἐτῶν 65/1941, καὶ Χ' Παναγιώτην Λαβαντσιώτην, ράπτην, ἐτῶν 70/1940, Τσακνοχωρίου ἀπὸ Χαρίκλειαν Βουλγαροπούλου, ἐτῶν 65/1934, καὶ Ζαχαρένιαν Ζηκοπούλου, ἐτῶν 68/1937, Ζιουπανίου ἀπὸ τῆς Δέσπω Βεζύρη καὶ Ἄθην. Κούσταν, ἐτῶν 50/1934, Βελίστι Κοζάνης ἀπὸ Γρ. Γ. Δουγαλῆν, ἐτῶν 75/1937, Βελίστι Ἄνασελ. ἀπὸ Ἄθην. Σανόπουλον, γεωργὸν ἐτῶν 50/1934 καὶ ἀπὸ ἄλλους, ὧν τὰ ὀνόματα δὲν μνημονεύω.

1. Μοιρολόγια

1

Ἐνάθεμα ποιὸς ἔλιγι τ' ἀδέροφια δὲν πουνιοῦντι.
 Τ' ἀδέροφια σκίζουν τάϊ βοννά κι' οἱ ἀδεροφῆς τοὺς κάμπους
 κι' ἡ μάνα σκίζει θάλασσα, νὰ πάη νὰ τ' ἀνταμώση.
 Κι' πάησι κι' τ' ἀντάμουσι σ' ἓνα ξηρὸ πουτάμι.
 Κι' ἀπὸ τὰ δάκρυα τὰ πουλλὰ κι' ἀπὸ τὰ μοιροουλῶια
 σὰν κίνησι οὐ πόταμους...
 Φέρονει δεντροά, φέρονει κλαδιά, δέντροα ξεριζωμένα.
 Φέρονει κι' μιὰ γλυκειὰ μηλιά στὰ μῆλα φουρτουμένη.
 Κι' ἀπάνου στὰ κλονάοια της δυὸ ἄδέροφια ἔγκαλιασμένα.
 Κρυφὰ κρυφὰ κουβέντιαζαν, κρυφὰ μὲν κουβεντιάζουν.
 —Κροτήσ' καλά, βρὲ ἀδέροφια μου, νὰ μὴ ξεριζωθοῦμι,
 νὰ μὴ μᾶς πάρη οὐ πόταμους, νὰ μὴ μᾶς πάρη τοὺ κῦμα.
 Τοὺ λόγου δὲν ἀπόσουσαν, τοὺ κῦμα τοὺς ἐπῆρε.

Τὸ ἀτελὲς τῶν στίχων 6, 11, 13 (ἀτέλειαι καὶ εἰς τὰ ἐπόμενα μοιρολ.), ὀφείλεται ἐν πολλοῖς εἰς τὸ ὅτι ἡ ὑπαγορευοῦσα δὲν ἐνεθυμεῖτο καλῶς καὶ ἐν λεπτομερείᾳ τὸ κάθε μοιρολόγι.

2

Ν' ἔμ δώδικα χρόνους ἔκαμα νὰ στήσου περιβόλι.
 Ν' ἔμ βάνου μηλιές κι' κυδουნიές ἀντάμα μὲ τίς ἄσπρις.
 Σὰν τό' μαθαν κι' τὰ πουλιὰ τῆς ἀνοιξῆς τ' ἀηδόνια
 σιβαίνουν, βγαίνουν κι' λαλοῦν.
 Κι' ἓνα ἴ πουλί, καλὸ πουλί, τοὺ λέγουν ἀηδοννάκι,
 σιβαίνει, βγαίνει κι' λαλεῖ, ἀνθρώπινη λαλίτσα.
 Ν' ἔμ κι' ἡ κόρη τ' ἄκουσι ψηλὰ ποὺ μιὰ ψηλὴ ραχούλα
 (ἡ πτοὺν Ἀϊθανάση).
 —Ν' ἔμ καλότυχος πουλάκι μου μὲ τῆ λαλίτσα πό'χεις.
 —Ν' ἔμ τί μοῦ ζήλιψις, κυρίτσα μ', ἰμένα τόϊ πουλάκι;
 Ἴσὸ κοιμᾶσι σὶ πάπλουμα, σὶ στοῶμα, σὶ κριββάτι
 κι' ἰγὼ κοιμοῦμι στοὺ κλαδὶ κι' ἀέρας μὲ συνάζει.
 Ἴσὸ τρώγεις ἀφρὸ ψουμὶ κι' ἀφράτου παξιμάδι
 Κι' ἰγὼ βουσιζῶ χουτάρι...
 Ἴσὸ πίνεις γλυκὸ κρασί κι' ἰγὼ νιοὸ π' τίς μπάοις.

3

Σὰν κίνησαν οἱ ὄμουρφισ μὶ τὰ παλληκαριάκια
 νὰ πάνουν κάτου στοῦ γιαλό, κάτου στοῦ περιγιάλι,
 νὰ βροῦν καράβι νὰ σιβοῦν κὶ βάρκα νὰ πιράσουι.
 Σὶ βαρκοπούλα σέβιναν κὶ πέρα νὰ πιράσουν.
 Τοὺς κρούει ἄερας πὸν μπρουστά, τοὺς κρούει κὶ ἀπὸν πίσου,
 τοὺς κρούει κὶ ἀπ' τὰ δυὸ πλαϊνὰ κὶ σκίσκιν τοῦ καράβι.
 Γιουμίζει ἡ θάλασσα πανιά, νύφισ κὶ παλληκάρια,
 γιουμίζει κὶ ἡ ἀκρουθαλασσιὰ ξανθὲς κὶ μαυρομάτις.
 Κι ὄλις οἱ μάννισ ἔκλιγαν κὶ ὄλις παληγουριούνταν.
 Μιὰ μάννα, μιὰ πικρόμαννα παληγουριὰ δὲν ἔχει.
 Μαζώνει πέτραις στὴν πουδιά, λιθάρια στοῦ μαντήλι.
 Πιτρουβουλάει τὴ θάλασσα, πιτρουβουλάει τοῦ κῶμα.
 —Θάλασσα πικροθάλασσα κὶ πιτρουκυματοῦσα,
 πὸν μ' ἔφαγισ τοῦ μονναχό, κὶ ἄλλου πιδι δὲν ἔχου.

Μέχρι τοῦ στ. 7 κὶ παλληκάρια, τὸ λὲν οἱ κτηνοτρόφοι καὶ στὸ γάμο, ὅταν πηγαίνουν
 νὰ πάρουν τὸ νοῦνο, εἰς ἕχον φυσικὰ διάφορον.

4

—Τί νὰ σοῦ στείλου, ξένε μου, αὐτοῦ στὰ ξένα ποῦσι.
 Νὰ στείλου μήλου σήπιτι, κυδῶνι μαραγκιάζει,
 νὰ στείλου κὶ βασιλικόν, χουρὶς νιορὸ στιγνώνει.
 Νὰ στείλου κὶ τοῦ δάκρου μου σ' ἓνα ψιλὸ μαντήλι,
 τὸ δάκρου εἶναι καυτεροὸ καὶ καίει τὸ μαντήλι.
 Ἄχ, ποῦ νὰ ἴβρω πράσινο χαρτὶ καὶ κίτρινο μελάνι.
 Ποῦ νὰ ἴβρω κὶ γραμματικὸ νὰ γράφῃ κὶ νὰ κλαίῃ.
 Νὰ γράφῃ τὰ καμούδια της τοῦ τίνους εἶνι πλειότιρα.

5

—Μωρὴ κοντούλα λεμονιά, μὶ τὰ πουλλὰ λιμόνια,
 τὸ γκιντέρι μου, τὸ φαρμάκι μου.
 Χαμπήλωσε τοὺς κλώνους σου νὰ πάρω ἓνα λιμόνι,
 γιὰ νὰ τοῦ στύψου νὰ τοῦ πχιῶ, νὰ μοῦ διαβοῦν οἱ πόνοι.
 Τοῦν πόνου πῶχου στὴν καρδιά, κάνας δὲν τοῦν πιστεύει.
 Γιὰ νὰ τοῦ πῶ στὴ μάννα μου κὶ αὐτὴ δὲν τοῦ πιστεύει.
 Γιὰ νὰ τοῦ πῶ στ' ἀδέρφια μου κὶ αὐτὰ δὲ μ' τοῦ πιστεύουν.
 Τοῦν πόνου πῶχου στὴν καρδιά, κάνας δὲν μοῦ τὸν ξέρει.

6

—'Ακουῶς, ἀκουῶς, μώρ' μάννα μου:

Σαββάτου μέρα μὴ λουστῆς, τὴν Κυριακὴν ἢ ἀλλάξης
 κὶ τὴ Δευτέρα τοῦ ταχὲν μέσ' τοῦ μπαχτοῦ μὴν πάγης.
 Μὴν κόψης μῆλο πτῆ μηλιά, σταφύλι ποὺ τοῦ κλῆμα.
 Μὴν κόψης κὶ δαμάσκηνον ἀπ' τὴ δαμασκηνιά μας.
 Τὸ μῆλο εἶν' ἀστένεια μου κὶ τοῦ σταφύλι δάκρυα,
 τοῦ ἔρημου δαμάσκηνον εἶναι ὁ χωρισμός μου.
 Στοὺν τόπον ποὺ χορίζουμι, χοροτάοι δὲ φυτρώνει.
 Κι' αὐτὸ τοῦ ἔρ' μου φύτρουσι, ἀγκαλιές γιουμάτις.
 Τοῦ τρωῶν τ' ἀρκούδια κὶ ψουφοῦν, τὰ λάφια κὶ λυσιάζουν.
 Νὰ τὸ ἄτρογιον κὶ ἡ μάννα μου, προουτοῦ μὴ κάμη κὶ μένα,
 γιὰ νὰ μὴ κάψη τὴν καρδιά, προουτοῦ μὴ κάψη κ' ἱμένα.

7

Μωρ' ψηλὰ στοὺν Ἀϊθανάση παλληκαράκια γκιζιροῦσαν
 κὶ ἔπιασιν λιανὴ βροσχὴ κὶ ἓνα λιανουχαλαζάκι.

Στέκει ἡ μάννα κὶ τοὺν λέει:

—Μάοι, γυιέ μου, τοῦ παλτό. τοῦ χορσὸ τοῦ πανταλόσι.

8

Κάτου στοὺν Ἁγίου Θόδουρου, στοὺν Ἁγίου Κουσαντίνου
 πανηγυροῖσι γένουνταν, μιγάλου πανηγύρι.

Σαράντα δίπλις οὐ χοροὸς κὶ ἱξῆντα δυὸ τραπέζια (ἢ καγκέλια).

Τὰ παλληκάρια σέρονουν τοῦ χοροὸ κὶ τὰ πιδιά (τὰ) τραγούδια.

Κὶ οἱ γιρόντοι τς ἔλιγαν:

—Γιὰ πάψ' τι τὰ τραγούδια, νὰ κατακάτση οὐ κουροιαχτός,
 νὰ σηκουθῆ ἢ ἀντάρα.

Νὰ βροῦν οἱ μάννις τὰ πιδιά κὶ τὰ πιδιά τὶς μάννις.

Μέχρι καὶ τοῦ στ. 3 καὶ εἰς τὸν τραγὸν χορὸν τῶν κτηνοτρόφων, μὲ ἕχον διάφορον.

9

—Γαμπρέ μ', τί μάννα σ' ἔκαμνιν κὶ εἶσι ἄσπρους σὰν τοῦ γάλα;

—Ἡ μάννα μ' ἦταν πέριδικα κὶ οὐ ἀφέντης μου σιαῖνι
 κὶ τοῦ βυζι π' μὴ βύζανιν ἦταν μαρογαριτάοι

κι' ἡ κούνια ποὺ μὶ βύζανιν ἦταν μαλαματένια.

Παραλλ. βλ. Λαογραφία ΙΑ', 394, 2. Καὶ εἰς τὸν γάμον, ὅταν ξυρίζουν τὸ γαμπρό, τραγουδιέται μὲ ἄλλον τόνον.

10

Ἐπόψε ἡ μάνα ἀπ' τοὺν γυιὸ μὶ τοὺς ἀνέμους μάλονεν.
—Γιὰ πάφτε, ἀνέμοι, μπρὲ πάφτετε, νὰ ἰδῶ τοὺν γυιὸ ἀπ' ἄλλαξι
μὶ τὰ στουλίδια τοῦ Χριστοῦ, μὶ τ' ἄοματα τῆς Παναγιᾶς.

Τὸ αὐτὸ εἶναι καὶ γαμήλιο, ὅταν πιάνουν τὰ προζύμια, τὴν Πέμπτη, τὸ βράδυ.

11

—Νά 'ξερα, μωρ' μάνα μου ποὺ θέλεις νὰ πεθάνης,
νὰ παραγγείλω σὶ Καστοριά νὰ φέρω τοὺς μαστόρους.
Νὰ φέρω πρότουν μαστιόρα.
Νὰ πιλικήσουν πέτρα μάρμαρου, νὰ φκιάσουν τοὺν κιβούρι σ'.
Νὰ λάχη κι' ἐγὼ γιὰ νὰ διαβῶ νὰ τοὺς καλημιρίσου.
—Μαστιόροι μ', τί δουλεύῃτι, μαστιόροι, τί πιλικᾶτι,
τίνοὺς κιβούρι φκιάνιτι;
—Δικό σου, μάνα μ', φκιάνουμι, δικό σου πιλικουῦμι.
Γιὰ φκιάστι του φαρδύ, γιὰ φκιάστι του πλατέ,
νὰ στέκου οὐρθὸς νὰ ζώνουμι, νὰ σταυρώνουμι, νὰ κάθουμι.
Κὶ στὴ διξιά μου τὴ μεριά ν' ἀφήσ'τι παραθύρι.
Νὰ μπαίνουν, βγαίνουν τὰ πουλιά, νὰ φέρονουν τὰ χαμπέρια.

Παραλλ. βλ. Λαογραφία ΙΑ', 394.

12

Παλληκάρι μ', ποὺ κοιμᾶσι σὶ κινούργιου πιριβόλι,
σὶ βασιλικὸν ἀμπέλι.
Κάμνει τὰ σταφύλια μαῦρα, τοὺν κρασί πικρὸ φαρμάκι.
Κὶ ὅσες μάννες κι' ἂν πιούν, ὅλες πιδιά δὲν κάμνουν.
Νὰ τό 'πινεν κι' ἡ μάνα μου, προτοῦ μὶ κάμη ἰμένα
γιὰ νὰ τὴν κάψου τὴν καρδιά.

13

Κάπου κίνησα νὰ πάνου, στοὺν 'Αἰθανάση στοὺν σιογιάνι

κὶ τὰ πιδιά μου δὲ μ' ἀφήνουν.
 —Κάτσι, μάννα μ', μὴν πααίνης, ὅτι ἰκεῖ καλὰ δὲν εἶνι.
 Ἰκεῖ σκουργιάξιν οἱ ἔμουρφισ, ἰκεῖ τὰ παλληκάρια.

14

Θέλου νὰ φύγου κί' ἀπὸν ἄδῶ, σὶ ἄλλον τόπου νὰ πάνου,
 οὐ καημένους μου.
 Ἰκεῖ ἔνι τὰ δέντρα τὰ ψηλὰ κὶ οἱ δυὸ κροβορσοῦλιν.
 Ἰκεῖ ἔπισα νὰ κοιμηθῶ, γλυκὸν ἕπνο νὰ πάρου.
 Κί' ἄκουσα μιὰ πέρδικα κὶ μιὰ πιρδικοπούλα,
 πῶς καταργιέτι τὸν αἰτό, πικρὲς κατάρις λέγει:
 —Ἄϊτέ μ', νὰ φᾶς τὰ νύχια σου, τὰ νυχοπόδαρά σου
 ποὺ μ' ἔφαγισ τ' αἰταίρι μου (ἢ τὸν ἄντρα μου) κὶ ἴμένα μί' ἄφκισ χήρα
 κὶ τὰ πιδιά μου ὄρφανά.

15

Μιὰ κόρη ἔτραγούδησε σὲ πέρπερο γεφύρι
 καὶ τὸ γεφύρι ράγισε κὶ τὸν πουτάμι στάθ' κί.
 Κὶ τὸν στοιχειὸ τοῦ ποταμοῦ μὸν σκούζει, μὸν φουνάζει:
 —Γιὰ πές του, πές του, κόρη μου, ξαναδευτέρωσέ του.
 —Σὰν εἶχα ἰγὼ καλὴ καρδιά χὰ νὰ τὸν ξαναδευτερώσου.
 Ἰγὼ ἔχου χρόνια ἄρρωστη, βαρειὰ γιὰ νὰ πεθάνω.
 Κί' ἄρρωστικὸ μοῦ γύρεψε ν' ἀπ' ἄγριου γίδι γάλα
 κί' ἀπὸν λαγὸν τυρὶ νὰ γιαιορητῆ.

16

Πουλάκιν εἶχα στοῦ κλουβὶ κὶ τοῦχα κλουβιασμένου.
 Τοῦ τάιζα, τοῦ πότιζα μόσκουν κὶ γκαρουφύλι.
 Κὶ σκανταλίσκιν τοῦ κλουβὶ κὶ ἴφυν τοῦ πουλάκι.
 Κί' ἡ μάννα του ἀπὸν κουντὰ μὶ τοῦ κλουβὶ στὰ χέρια:
 —Γύρνα, γύρνα, πουλάκι μου, πουλί μου, γύρνα πίσου.
 —Ἄχ δὲ γυρνῶ, μαννούλα μου, δὲν θέλου νὰ γυρίσου.
 Θυμασι, ὄντας μὶ μάλουνις, ὄντας μὶ φουβέριζις;

Εἰς Κοντσικόν

1

Κὶ νύχτουσι κὶ βράδουσι, πάησι κὶ τούτῃ ἢ μέρα.
 Πάνουν τ' ἀηδόνια στὶς φουλιές κὶ τὰ πουλιὰ στὶς μάννις.
 Κὶ ἰγὼ ν τοῦ ἔρημου πουλί, τοῦ ποῦ νὰ ξινουμήσου:
 Κὶ ἰγὼ στοῦ σπίτι μ' ἔρισα, στοῦ σπίτι μου πααίνου.
 Κορούου τὴν πόρτα τρεῖς φορὲς, τὰ παραθύρια πέντι.
 Κάνας δὲν ἀπουκρίθηκι, κάνας δὲν ἀπουκρὲν'τι.
 Ν' αὐτήν ν ἢ πίκρου ἐκρινιν ἀπὸ τοῦ παραθύρι.
 —Ποιός εἶν, αὐτὸς ἀπὸ χτυπάει τόσο βαρειά ν τὴν πόρτα;
 Ἄν εἶνι ξένους νὰ διαβῆ, διαβάτης κὶ νὰ διάβῃ.
 Ν' ἂν εἶνι αὐτὸς οὐ νοικουκός, ν' ἀνοίξῃ νὰ ῥθῃ μέσα.
 Ἐχου δυὸ λόγια νὰ τοὺν πῶ γιὰ νὰ τοὺν ξιχειλιάσου.
 Πῶς εἶσι, μαῦρι μ', πῶς πιρνᾶς στοῦ ῥαχνιασμένου τόπου;
 —Μὴ μὶ ρουτᾶς, μοῦ πίκρου μου, κὶ μὴ μὶ ξιχειλιάζῃς.
 Ἰδὼ τοῦ λέουν μαύρη ν γῆς κὶ ῥαχνιασμένου ν τόπου.
 Ῥαχνιάζει νιούς, ῥαχνιάζει νιές, ῥαχνιάζει παλληκάγια,
 πὼς ῥάχνιασι τοῦ νοικουκέῳ μ' κὶ εἶνι ῥαχνιασμένους.

2

Μαῦρά μου χιλιδόνια κὶ ἄσπρα μοῦ μ' πουλιά.
 Ν' αὐτοῦ ψηλὰ ποὺ πᾶτι, χαμπηλώσιτι.
 Μηλιά ῥου στὴν ἀελλή μου, νὰ κουνέψιτι.
 Νὰ στείλου ἓνα γράμμα, μιὰ πικρὴ γραφή.
 Ἄν πᾶτι ἀπὸ τὰ ξένα (κὶ ἀπ' τὴν Ἀμιοική, π.χ. ἀναλόγως),
 νὰ δώσιτι αὐτό ν τοῦ γράμμα, αὐτό (τοῦ Ν' κόλα μου, π.χ. ἀναλόγως).
 (Οὐ Ν' κόλας) τοῦ διαβάζει κὶ ἢ νύφη (:γυναικᾶ του), ἀρώτησι
 (Ν' κόλα μου) τί μᾶς γράφουν κὶ τί μᾶς προουβουδοῦν;
 —Πικρά (Θόλου), μᾶς γράφουν, πικρὰ μᾶς προουβουδοῦν.
 Οὐ πατέρας μας πὼς χάθ'κι κὶ οὐπίσου δὲ ὑρνάει.

Κάποιαν μορφήν σχεδίου ἔχει τὸ ἄνωτέρω, ὡς καὶ τὰ ἐπόμενα ὑπ' ἀριθμ. 3 καὶ 4.

3

—Σήκου, ἰσὺ νοικουκυρά μου, κὶ ἀγνάντιφι τοὺν ἥλιου.
 Ἄν εἶνι ψηλὰ νὰ κάτσου ῥόμα λίγου.

Ἄν χαμπήλουσι, νὰ σιουκουθῶ νὰ φύγου.

—Σιούκ'τι ἰσεῖς, καλά μ' πιδιά, κι' ἀγνάντιψιτι τοὺν ἥλιου.

Ἄν εἶνι ψηλὰ κ.λ. ὡς ἀνωτέρω.

—Σιούκ'τι, ἰσεῖς καλές μου νύφεις κ.λ.

—Σιούκ'τι, ἰσεῖς καλοὶ γαμπροὶ μου κ.λ.

4

—Κώστα μ', π.χ., τί κροῦν τὰ σήμαντρα, τί βάζουν οἱ καμπάνις;

—Ἐχιτι ὑειά.

—Δὲν κροῦν γιὰ σένα, Κώστα μ', μὸν κροῦν γιὰ ἕναν ξένου.

—Ἐχιτι ὑειά, δὲν ἔρχουμι.

—Πιδιά μ', τί κροῦν τὰ σήμαντρα, τί βάζουν οἱ καμπάνις;

—Δὲν κροῦν, πατέρα μ', γιὰ τι ἰσένα.

—Ἐχιτι ὑειά.

—Νύφεις μ', κ.λ.

5

Κάτου στὴν ἄσπρη πέτρα, κάτου στοῦ ἰαλοῦ
παίζουν παλληκαράκια, παίζουν, χαίρουντι,
παίζουν τὰ δασκαλούλια μέσ' στὴν ἐκκλησιά.

Κι ρίξουν τὰ σπαθάκια στοὺν ἀνήφουρου.

Κι παῖσιν ἴνα σπαθάκι ἴνα ὑμνὸ σπαθί.

Βαρέσιν (τοὺν παπᾶ μου κι τοὺν Κώτσιου μου, ἀναλόγως προσ-
αρμοζόμενον).

Τοῦρκοι τοὺν παραστέκουν κι Ρουμαῖοι τοὺν κλαίν.

Κι δυὸ καλὰ κουρίτσια τοὺν μοιριουλουγοῦν.

(Παπᾶ μ', π.χ.) νά ἴχισ ἴναῖκα, νά ἴχισ κι πιδιά.

Νά ἴχισ κι τὰ κουρίτσια σ' θάροουμ σι' ἔκλιγαι.

Ἐπίκου ἔρχιτι μὲ τὰ πιδιά τς ἀντάμα.

Ρίξουν: ἔτσι μοι παρεδόθη. Καί: παῖσιν καὶ βαρέσιν. Στ. 10 θάροουμ: ἴσως.

6

Πέραν σι' ἰκείνου τοῦ ἰ βουνό, πέραν στοὺν Ἀἰθανάση
παναῦρίτσι ἰένουνταν, ψηλὰ στοὺν Ἀἰθανάση.

Τρεῖς δίπλις ἦταν οὐ χουροῦς κι' ἰξήντα δυὸ τραπέζια.

Κι οὐ παπᾶς σιουμπέτιζιν στὴ μέση ἀπ' τὰ τραπέζια.

Κί' οί νοικονκυραίοι σιουμπέτιζαν στή μέση άπ' τὰ τραπέζια.
 —'Ià φᾱτι, πιέτι, βρε πιδιά, χαρητι νὰ χαροῦμι.
 'Iτούτον του χρόνου τον καλό, τον ἄλλου ποιός τον ξέρει,
 ιὰ ζοῦμι, ιὰ πιθαίνουμι, ιὰ σι' ἄλλον κόσμου πᾱμι,
 ιὰ σι' ἄλλου κάνα σύνουρου, ιὰ σι' ἄλλον κάναν τόπου.

Τά: ὕρσα ἀντι γύρισα στ. 4 (1), ὑρνάει στ. 10 (2), 'Υειά στ. 2.4.7 (4), ιαλό στ. 1 (5), ὕμνὸ στ. 5 (5), ἴναϊκα στ. 9 (5), παναῦρίτσι, ἰένουνταν στ. 2 (6) εἶναι τοῦ ιδιώματος Κων-
 στατικοῦ, βλ. κατωτέρω εἰς τὸ φωνητικὸν τῆς γλώτσης περὶ τοῦ γ.

2. Τοῦ τρανοῦ χοροῦ τῶν κτηνετρόφων (Βλάτσης)

1

Σήμωρα ἔχουμι κιορὸ νὰ βγοῦμι στοῦ σιογιάνι
 νὰ μάσουμι γραμματικοί, νὰ μάσουμι παπάδισ,
 ν' ανοίξουμι τὶς ἰκκλησιές, νὰ ἰδοῦμι τὰ βαγγέλια,
 νὰ ἰδοῦμι κὶ τὴν Παναγιά, πῶς στοῶνει, πῶς κοιμᾱτι.
 Κοιμᾱτι στὰ τραντάφυλλα, γροτιέτι στὰ λουλούδια,

Μὲ τὸ τραγοῦδι αὐτὸ πρωταρχίζουν τὸ χορὸ, ὀλίγοι ἀρχικῶς. Ὁ βηματισμός, ὡς πε-
 ρίπου εἰς κοινὸν συρτόν, σταθερὸς καὶ πολὺ ἀργός. Ὅταν μποῦν περισσότεροὶ καὶ πιεσθοῦν
 κανονικῶς ἀλὰ μπρατσέτα, θὰ πάρουν ἕνα ἀπὸ τὰ εὐθὺς ἐπόμενα καὶ μὲ βηματισμὸν τὸν
 προσιδιάζοντα εἰς τὸν τρανὸν χορὸν τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονος καὶ τῆς Παναγίας, καθ' ἃ
 προελέχθησαν εἰς τὰ περὶ Ἐθίμων.

2

Τοῦ βράδου βγαίνει οὐ ἀγγεινὸς κὶ τοῦ ταχιά ἢ πούλια.
 τοῦ μισημέρι οὐ βασιλιᾶς νὰ λαφουκνηγήση (ἦ λαγου-)
 μὶ τιτρακόσιους ἄρχουντες, μ' ἰξήντα τσιαουσιάδισ (ἦ σιουμπασιάδισ)
 κὶ μὶ τοῦ ρήγα τὸν ὕγιὸ κὶ μὶ τοῦν Κουσαντίνου.
 Ὅλημερὶς κινήγησαν κὶ τοῦ κινήγι δὲ βοῆκαν.
 Κί' αὐτὸ τ' ἀργὸ τ' ἀργοῦτσικο...

Αἱ λ. τσιαούσης: λογίχας καὶ σιούμπιασης: ἐπιστάτης εἶναι τουρκ. τίτλοι. Ὁ βασιλιᾶς
 μὲ τοὺς ἄρχοντας, τὴν ἀκολουθίαν καὶ τὸ ρήγα τὸν υἱὸν τοῦ εὐνόητον εἰς ποίους χρόνους
 ἀναφέρονται. Τοῦ ἀκριτικοῦ κύκλου στοιχεῖα ἔχουν καὶ τὰ ἐπόμενα τραγοῦδια μέχρι καὶ
 τοῦ ὑπ' ἀριθμ. 8, τὰ τρία τελευτᾶ εἶναι τῆς τουρκοκρατίας.

3

Κάτου στοῦν Ἁγιου Θόδουρου, Σουλτάνα, Σουλτάνα,

στοὺν Ἅγιον Κουσαντίνου, Σουλτάνα βιογινάδα!¹
 πανηγυρίτσι γένουνταν, μιγάλου πανηγύρι.
 Τοὺ πανηγύρι ἦταν πουλὰ κι' οὐ τόπους ἦταν λίγους.
 Σαράντα δίπλις οὐ χουρός, κι' ἰξήντα δυὸ τραπέζια (ἢ καγκέλια).
 Κρατεῖ τ' (ἢ βαστάει) οὐ δράκους τοὺ νιορό, διψάει τοὺ πανηγύρι.
 — Ἀπόλ'να, δράκι μ', τοὺ νιορό νὰ πχιῆ τοὺ πανηγύρι (ἢ διψάει τοὺ
 πανηγύρι).

1. Κοινῶς βιογινάδα καὶ κάθε ἄμορφη, λυγερὴ κοπέλλα (virgo, -inis, -άδα). Τοῦ τραγουδιοῦ τοὺς πρώτους στίχους βλ. καὶ ὡς μοιρολόγι ἀνωτέρω, ἀριθμ. 8.

Εἰκ. 29. Μικρὸν τμήμα τοῦ τρανοῦ χοροῦ τῶν κτηνοτρόφων

4

Κάτου στοὺς τρανοὺς τοὺς κάμπους κὶ στὰ πράσινα λιβάδια
 ἔσπειρα σπυρὶ κοιθάρι, φύτρουσι μαργαριτάρια,
 γιόμουσιν οὐ κάμπους ὄλους κι' ἔβαλα πιρ'σσοὺς¹ ἰογάτις.
 Ἐβαλα κι' ἕνα λεβέντη γιὰ νὰ δένη τὰ διμάτια.

1. Περισσοὺς: Λέγεται καὶ: πολλοὺς.

5

Μνια Μαρουδιά, μωρὲ (ἢ καλὴ) Ρουμνιά, μνια Μαρουδιά 'π' τὰ Γιάν-
 νινα,
 Δηντέρα μέρα κίνησε νὰ πάη γιὰ 'σημόχουμα,

ἄσημόχουμα κὶ ἄσπροόχουμα.
 Σκιπάρει δὲν τῆς ἔλαχι κὶ μὶ τὰ νύχια τὸ ἄβγανι
 κὶ μὶ τ' ἄσημουμάχιου (ἤ τὰ νυχουπόδαρα).
 Κὶ πέσιν τ' ἄσημόχουμα κὶ πλάκουσιν τῆ Μαρουδιά.
 Σκούζει, φουνάζει ἡ Μαρουδιά, ποῦ ἔστι ἄδιοφάκια μ' καρδιακά.

6

Οὐ Μίλιους οὐ προματηνητής, ἔρ, ν οὐ Μίλιους οὐ στραχιώτης,
 μωρ' Μάρου μαουγιολή,
 οὐ Μίλιους οὐ στραχιώτης¹,
 Γιουργάκη μ' κὶ ἄδιοφέ μ',
 σέρονει μουλάρια τριανταδυὸ κὶ μοῦλις τριανταπέντι.
 Σέρονει καὶ μνιὰ χρυσόμουλα νὰ περπατῆ καβάλλα.
 Τοῦν ἡσκίου ἡσκίου πάϊνι, τοῦν ἡσκίου ἀποὺ τὰ δέντρα,
 μὴ τοῦν μαράνη (ἤ πάρη) οὐ κουρνιαχτός, νὰ μὴ τοῦν κάψη οὐ ἡλιους.

1. Τὸ δεύτερον ἡμιστίχιον ἐπαναλαμβανόμενον κανονικῶς εἰς τὴ τραγούδι αὐτὸ ἔχει διάφορον γύρισμα, ἐνδιαφέρον τὴν ἱστορίαν του. Πληρεστέρας παραλλαγὰς βλ. Π.Ε., 127, 87, Λαογρ. ΣΤ', 530, 17, Μακ. Ἡμερολόγιον Γ', 196.

7

Μέσ' στοῦ Μπουγντά, μωρὲ Ρουμνιά, μέσ' στοῦ Μπουγντάιου τοῖ βουνὶ
 τρεῖς λυγιρὲς ἀνέβιναν.
 Ἄνέβιναν κατέβιναν νὰ μάσουν τ' ἄγιου μάραντου κὶ τοῦ μιλισσου-
 βότανου.
 Κὶ δίφασαν οἱ λυγιρὲς, πάϊσαν νὰ πχιοῦν κρούου νιρό.
 Στῆ ρίζα ποῦ τοῦ μάζουναν, βροῖσκουν τοῦ λαβουμένου
 στοῦ αἶμα βουτηγμένου.
 —Μάννα μ', νὰ τοῦν ἐπάρουμε, γαμπρὸν γιὰ νὰ τοῦν κάνουμε
 στὴν ἀδεοφή μας τῆ μικροῖ.

Μερικοὶ τελειώνουν τὸ τραγούδι εἰς τὸν στ. Κὶ δίφασαν οἱ λυγιρὲς, πάϊσαν (ἤ πάνουν) νὰ πχιοῦν κρούου νιρό. Ἄλλοι δὲν γνωρίζουν τὸν στίχον τοῦτον, συνεχίζου ὅμως μὲ τὰ ἐπόμενα.

8

Γκιουφύροι εἶχα στῆ θάλασσα, μωρὲ κὶ σκάλα δὲν ἔταν ἄλλη,
 μωρὲ μαυροματοῦσα.
 Τρεῖς λυγιρὲς ἀνέβιναν τοῦ χάρου ἀρουτοῦσαν.

Δειξέ μας, χάρε, δεϊξές μας, πότε θὲ νὰ πιθάτου.
 —Τί νὰ σοῦ δείξω, κόρη μου, μαραίνεται ἡ καρδιά σου.
 Σὰν ἔχης ροῦχα, φόρις τα, φλουριά μὴν τὰ λυπᾶσι.
 Σὰν ἔχης κί ἄλουγου γουροῖ, πιοπάτα παηγύρια.
 Τὴν Κυριακίτσα πῶρογιτι, τὴν ἄλλη παραπάνω.

Εἰκ. 30. Τριῆμα τοῦ τραγοῦ χοροῦ τῶν γυναικῶν

9

Ἄκου τόϊ πουλί, ἄκου τόϊ πουλί, Μπηῖνα μ' (ἡ μπρὲ γυιέ μου),
 πῶς μορφολαλεῖ καὶ λέει
 γιὰ τὴν ἄνοιξι, τοῦ χινόπουρου.
 Τοῦρκοι διάβιναν κί Γιαρίτσαροι
 γιὰ μνιὰ ὄμορφη, μπρὲ γυιέ μου, γιὰ μνιὰ ὄμορφη.
 Σέρνει τοῦ χοροῦ τὸν καγκιλουτό.

10

Ἄϊντι σεῖς Τσαλαπανιῶτις¹, ὅπου πῶτι, μὸν πινέστι²
 τοῦ χοροῦ μας δὲν πατχιέτι³,

1. Παραφθορὰ τοῦ: Τσαραπλανιῶτες. Διὰ τὰ Τσαραπλανά, τοὺς -ίτας καὶ διὰ μίαν παραλλαγήν τραγουδιοῦ (ὕμνουντος τὸν Ν. Δούβλην, ἀρματολὸν τῆς Βωβούσης (Δόλια-νης) καὶ μὲ στοιχεῖα κοινὰ πρὸς τὰ ἀνωτέρω βλ. εἰς Ἰ. Λαμπρίδου, Ἑπειρ. Μελετήματα, Ζαγοριακά, μέρος Β', Ἀθῆναι 1889, 39, 41, 55, 56 σημ. 1.

2. Μόνον ἐπαινεῖσθε. Κοινῶς: πινῶ, πνιοῦμι, πινέθ'κα, -σιὰρς καὶ πινέστρας, οἱ ἴπαινις: οἱ ἔπαινοι.

3. Πατῶ: κοινῶς: κατλαμβάνω, κλέβω νύκτωρ ἰδίως, δὲν πατχιέτι: δὲν προσφέρεται γιὰ κλέψιμο, δὲν κατλαμβάνεται.

τι⁴ ἔχουμι πουλλά ντουφέκια
 κὶ πιρίσσια παλληκάρια.
 [Ἔχουμι πόρτις ἀσημένις, κλειδουγιές μαλαματένις]⁵.

4. Τι: γιατί.

5. Τὰ εἰς ἀγκύλας ἐγνώριζον ὀλίγοι. Τὸ τραγούδι ἦλθεν ἄλλοθεν, ἀλλὰ τὰ λόγια τοῦ εἰς τὸ στόμα 400 καὶ ἄνω στὰ Λιβάνια ἀπηχοῦσαν καὶ μεγαλεῖον καὶ ὑπερφάνειαν.

11

Στοὺν Ἀϊθανάση τὴν αὐλή, ἔρ¹, στοὺ μάρομαρου στρουμένη,
 μὶ μουλύβι σκιπασμένη²,
 χουσοῖ πουλάκι στέκει κὶ λαλεῖ, ἔρ, μορφολαλεῖ καὶ λέει
 καὶ τὸ Χατζηγιάνη³ λέει:
 Τότ⁴ ποῦ ἔστι σεῖς οἱ ἀρχόντισσες, μορ⁵, κὶ σεῖς οἱ ἀρχοντουποῦλες,
 τί μᾶς ἔρχονται ζουρμπάδις⁶ τὰ Γιάνεια⁶ νὰ πατήσουν
 κὶ ἄρχοντα νὰ μὴν ἀφήσουν.
 Στοὺ Γριβινὸ γιουμάτισαν, μορ⁵, στὴν ἄκρο ἄπτοῦ γκιουφύρι,
 ἔστησαν κὶ ἓνα τζιαντήρι.

1. Ἔρ: ἐπιφ. ὡς τὸ μορ⁵.

2. Κκί: στρουμένου ... σκιπασμένου.

3. Κκί: Χατσιογιάννη.

4. Κκί: νόι.

5. Ζουρμπάδις: στασιασταί, ἐπαναστάται, ζουρμπᾶς καὶ ὁ βίαιος τὸν χαρακτηῖρα, ὁ ταραχοποιός.

6. Τὰ Γιάνεια. Ἀξιοπρόσεκτος ὁ πληθ. τοῦ οὐδεν. Ἡ Γεράνεια, τῆς Σιατίστης ἢ κάτω συνοικία, ἀπὸ τοῦ 1697, βλ. Ὁ κῶδιξ Σιατίστης (1686), 53, 56. Παραλλαγὴν τοῦ τραγουδιοῦ ἐκ Σιατίστης βλ. Μακεδ. Ἡμερολ. Γ' (1910), 143-144, Ἀποστόλου, ἔ.ἀ., 29-30.

Τὰ τραγούδια τοῦ τρανοῦ χοροῦ εἶναι σύντομα, οἶονεὶ ἐπιτομαὶ γνωστῶν ἄλλοθεν ἐκτενεστέρων παραλλαγῶν, καὶ συνεπεία τῶν ἐξῆς: λόγῳ τοῦ περιορισμένου τοῦ χρόνου ποὺ κρατᾷ ὁ χορός, 1 καὶ 1 1/2 τὸ πολὺ μέχρι 2 ὄρες, λόγῳ τῶν διπλῶν ἐπαναλήψεων τῶν ἡμιστιγίῶν παρὰ τῶν ἀνδρῶν ἀφ' ἑνός, τῶν γυναικῶν ἀφ' ἑτέρου καὶ λόγῳ τῆς ἀνάγκης ἐναλλαγῆς τῶν τραγουδιῶν πρὸς ἀποφυγὴν μονοτονίας. Εἰς κάθε χορὸ δὲν λέγονται ὅλα, τὸ ὑπ' ἀριθμ. 8 π.χ. ἔχει χρόνια νὰ τραγουδηθῇ.

3. Τοῦ γάμου

1

Μιὰ πέροδικα παινεύθηκε σ' ἀνατολὴ καὶ δύση,
 πὼς δὲν εὐρέθη κυνηγὸς νὰ τὴν ἐκυνηγίση.
 Κὶ ὁ κυνηγὸς σὰν τ' ἄκουσε, πολὺ τὸν κακοφάνη.

Στήνει τὰ βρόγια στὰ ἰ βουνά, τίς ξώβεργες στοὺς κάμπους.
 Στήνει καὶ μιὰ χρυσόβεργα σὲ κρυσταλλένια βρούση.
 Πεοδίκα πάϊ νὰ πιῆ νερὸ καὶ πιάσθηκε στὰ βρόγια.
 Τὸν κινηγὸ παρακαλεῖ γιὰ νὰ τὴν ἀπολύκη.
 —"Αφ'σές μ', ἄφ'σές με, κινηγέ, τὰ φύγω, νὰ πετάξω
 "Εχω πουλιὰ ἀπέταγα.

Διὰ τὰς παραλλαγὰς βλ. Λαογραφία Δ', 4, 17, 42, Η', 8, 594, Γ', 10, 62, 31.

2

Τοὺ λέν, μάνα μ', τοὺ λέν οἱ κοῦκκοι στὰ ἰ βουνά
 κι' οἱ πέροδικες στὰ πλάϊα.
 Τοὺ λέει καὶ μιὰ τζιουμπάνισσα, τοὺ λέει μὲ τὴ φλουέρα.
 —"Ηοθι κιοὸς γιὰ τ' ἄρμιγμα κι' ἡ ὥρα γιὰ τὴ στρούγκα.
 Ν' ἄϊντι, Σύρμον μ', ν' ἀρμέξουμι τὰ ἔρημα γαλάρια.
 —Σύρτι, πιδιά μ', δὲν ἔρχουμι, τ' εἶμι ἀραβονιασμένη
 κι' ἀντρέπουμι ἀπ' τοὺν τσέλιγκα κι' ἀπ' τοὺς τζιουμπαναραίους
 κι' μι μαλώνει ἡ μάνα μου κι' οἱ δόλιες οἱ ἀδιοφές μου.

Τὸ τρ. εἶναι τῶν κτηνοτρόφων ὡς καὶ τὰ ἐπόμενα 5.

3

—Σ' ὅλον τὸν κόσμον, μωρὲ τσιούπρα, καὶ σ' ὅλον τὸν ντουριά,
 σὰν τὴ δική σ' μορφάδα δὲν εἶδα πουθινά.
 Πῶχεις βαμμένο χεῖλι, τὸ μάτι σὰν ἰλιά
 κι' ἀνάμισα στὰ φρύδια φορεῖς τριαντάφυλλο.
 Νὰ σὲ φιλοῦσα μέσ' στὸ μάγουλο κι' ἄς μῶβαναν
 τίς μπράγκες μέσα στὴ φυλακή.

Αὐτὸ καὶ τὸ ἐπόμενο τὸ λέν στὶς προξενιές, ὅταν πρωτοβγάνουν τὴ νύφη νὰ τὴν ἰδοῦν.

4

—Πηροδικούλα γκιουρτανούσια κι' καμαρουτή,
 δὲ φουβᾶσι αὐτοῦ στὰ πλάϊα κι' στὰ πιτρουτά;
 —Δὲ φουβοῦμι ἰδῶ στὰ πλάϊα κι' στὰ πιτρουτά.
 —Δὲ φουβᾶσι π' τὰ σιαῖνια κι' ἀπ' τὰ σταυραῖτά;
 —Δὲ φουβοῦμι π' τὰ σιαῖνια κι' ἀπ' τὰ σταυραῖτά.
 Τὰ σιαῖνια τᾶχου ἀδέροφια κι' τὰ σταυραῖτά,

5

—'Ιψὲς εἶχα καλὴ καρδιὰ κὶ σήμερα δὲν ἔχου
 γιὰ τὰ χαρῶ τοὺς φίλους μου κὶ τοὺς ἀγαπημένους μ'.
 Τοῖα γεράκια πέτουντι, τὰ τοῖα ἀράδα ἀράδα.
 Τὰ δυὸ πάνον πάρα ψηλὰ κὶ τ' ἄλλον χαμπηλώνει.
 'Ικεῖνου ποὺ χαμπήλουνι ἔχει ν τὰ νύχια κόκκινα
 κὶ τὰ φτερὰ γραμμένα.

Βαστοῦσαν στὰ κιφάλια των μαντήλια λιουμένα
 Κατ' ἄλλην παραλλαγὴν μετὰ τὸ «κὶ τ' ἄλλον χαμπηλώνει» συνεχίζει:
 'Ικεῖνου ποὺ χαμπήλουνι κὶ χαμηλὰ λουγιάζει,
 ἔχει ν τὰ νύχια κόκκινα κὶ τὰ φτερὰ γραμμένα,
 κρατοῦσι κὶ στὰ νύχια του χαρτὶ κὶ καλαμάρι.
 Τὸ καλαμάρι ἔγραφε καὶ τὸ χαρτὶ διαβάζει:
 Γράφει τὶς νιές, γράφει τὶς γριές, γράφει τὰ παλληκάκια
 γράφει κὶ ἰμένα, μάννα μου, καλόγρια γιὰ τὰ γένου.

Τὸ ἀνωτέρω τραγουδιέται ἀπὸ τοὺς κτηνοτρόφους στὴν ἀρραβῶνα ὡς καὶ τὸ ἐπόμενον.

6

Σὰν κίνησεν οὐ νιούτσικος τὰ πάη ν' ἀροαβονιάση
 κὶ οὔτε τὰ ροῦχὰ τ' ἐπιρην κὶ οὔτε τὸν ντουλαμᾶ του.
 Κὶ ἢ μάννα του τὸν ἔλιγι κὶ ἢ μάννα του τὸν λέει:
 —Πιδί μ', πάρε τὰ ροῦχὰ σου, πάρε τὸν ντουλαμᾶ σου.
 Πότε θὰ κάμης τὴ χαρὰ, πότε θὰ κάμης γάμο.
 —Τὸ Μάη θὰ κάμω τὴ χαρὰ, τὸ Μάη θὰ κάμω γάμο.
 Τὸ Μάη μὲ τὰ τριαντάφυλλα, τὸ Μάη μὲ τὰ λουλούδια.
 Κρατεῖ ν ὁ δέντρος τὴ δροσιὰ κὶ ὁ νιούτσικος τὴν κόρη.
 Στὰ γόνατα τὴν ἔπαινε, στὰ μάτια τὴ φιλοῦσε.

7

Στὰ πράσινα λιβάδια καὶ στὰ κίτρινα
 μᾶς κλέψαν τὴ Θαλάσω (ἢ Θανάσω), μᾶς 'ν πῆσαν μιὰ βραδυά.
 Δὲν ἔσκουζις, Θαλάσου, τὰ σὶ γλυτώσουμι.
 —Τοῦ ἰ πῶς τὰ σκούξου, μάννα, τοῦ ἰ πῶς ν' ἀπιλουηθῶ,
 Τοῦ στόμα βουλουμένου, μαντήλι στοῦ λιμό.
 —Πιοπάτα, μωρ' Θαλάσου, τὰ σὶ γλυτώσουμι,
 τὰ πᾶμι στὰ κουνάκια τὰ ξιφουρωτώσουμι.

—Τού ἰ πῶς νὰ πιρπατήσου, τού ἰ πῶς ν' ἀπιλουηθῶ.
 τοῦ στόμα βουλουμένου, μαντήλι στοῦ λιμὸ
 κι' αὐτὸς οὐ Γκουστιαρέλλας βαροῦσι κουντακιές.
 —Πιοπάτα, μωρ' Θαλάσου, νὰ σὶ γλυτόσουμι.
 —Τοῦ πῶς νὰ πιρπατήσου, μάνα, τ' εἶμι ξυπόλυτη.

Τὸ ἄνωτέρω τραγ'δοῦν οἱ κτηνοτρόφοι ξεκινῶντας στὶς προξενιές καὶ ἰδίως στὸ γάμο.
 Πρβλ. Μακεδονικά Β' (1941-42) 386.

8

—Ἰσὺν γαμπρέ, κὺρ γαμπρέ, τὴν ἀροαβῶνα πῶφιοις
 τὴ νύφη δὲν τὴν ἄρισι.
 —Γιὰ πέστι την νὰ καρτιρέση, ὅσου νὰ πάνου κὶ νὰρθῶ.
 —Κι' ἰσὺν νουνέ, κυρὲ νουνέ, τί 'ν' τὰ στιφάνια πῶφκιασις;
 Τὴ νύφη δὲν τὴν ἄρισαν.
 —Γιὰ πέστι την νὰ καρτιρέση, ὅσου νὰ πάνου κὶ νὰρθῶ.
 —Κι' ἰσὺν μπρατιμέ, κύρι μπρατιμέ, τί 'ν' τὰ παπούτσια ποῦ φορεῖς;
 Τὴ νύφη δὲν τὴν ἄρισαν.
 —Ἰὰ πέστι την νὰ καρτιρέση, ὅσου νὰ πάνου κὶ νὰρθῶ.

Τὸ τραγουδοῦν οἱ κτηνοτρόφοι, ὅταν πααίν' νὰ παρὸν τ' νύφη.

9

Ἰδῶ σ' ἰτούτην τὴν αὐλὴν πιρδὶκα στέκει κὶ λαλεῖ.
 Μορφολαλοῦσε κι' ἔλεγε, μορφολαλεῖ καὶ λέει.
 —Τὸ ποῦ εἶστε σεῖς, τραγὴ σειρά, ὅλοι τρουῦρου ἰλᾶτι.
 Κι ὅλοι ντουφέκια ρίξετε, νὰ μὴ μ' ἀδράξη οὐ σταυραῖτός.
 —Κι' αἰ μὴ φουβᾶσι πέρδिका, ὅλοι τρουῦρου εἴμαστι
 κι' ὅλοι ντουφέκια ρίχνουμι.

10

—Χίλιοι μίλλιοι μου δικοί μου, ποῦ μὶ πᾶτι μοναχή.
 Μοναχὴ στὴν ξενιτιὰ κὶ σὶ ξένονν μαχαλᾶ.
 Ἰγὼ κάναν δὲν ξέρου ἰκει, οὐδὲ μάνα οὐδ' ἀδιρφή.

11

—Νὰ μὴ σᾶς κακουφάνηκε ποῦρθαμαν στοῦ χουριό σας.

Ἐμεῖς κλέφτις δὲν εἶμαστι κὶ σπίτια δὲν πατοῦμι.
Ἐμεῖς τὴ νύφη θὰ πάροουμε κὶ τοῦ χουριὸ δικό σας.

12

Πουλάκι κλαίει στὴν ξευτιά, κλαίει ποὺ δὲν εἶρι συντρουφιά.
Κὶ ἰγὼ τοῦ παρηγόρησα: «Μὴν κλαῖς, μὴν κλαῖς πουλάκι μου,
ἰγὼ θὰ σ' εὔρου συντρουφιά, τοὺν ἥλιου κὶ τὴ φεγγαριά.

Ὅταν φεύγουν γιὰ τὴν ἐκκλησία, γιὰ τὸ στεφάνωμα.

13

—Γαμπρόέ μ', σὰ θέλεις νᾶρχισι στῆς πιθιοῦς τὸ σπίτι,
ἔλα τρούρου στὴν αὐλή, νὰ βοῆς μηλιάς κλωνάρι
νὰ δέσης τ' ἄλογό σου.

Τὸ τραγουδοῦν, ὅταν ὁ γαμπρὸς σταματᾷ νὰ ρίξει τὰ λαχαράτα: κουφέτα.

14

Διαβαίνει ἡ νύφη μὶ τοὺ γαμπρὸ κὶ μουρφαίνουν τὰ ἰ βουνά.
Διαβαίνει μὶ τὴν πουλλὴ σειρὰ κὶ μουρφαίνουν τὰ ἰ βουνά.
Διαβαίνει μὶ τοὺν πατέρα της κὶ μουρφαίνουν τὰ ἰ βουνά.
Διαβαίνει μὶ τὴ μαννούλα του κὶ ξανθίζουν τὰ ἰ βουνά.
Διαβαίνει μὶ τ' ἀδιοφάκια του κὶ μουρφαίνουν τὰ ἰ βουνά.
Διαβαίνει μὶ τς ἀδιοφούλις του κὶ ξανθίζουν τὰ ἰ βουνά.

15

Νύφης:

—Ν' ἰσὺ μῆλου βουργάρικου, τού ἰ ποῦ βραδυάστηκε, ἰφές:
—Ἰφές ἤμαν στὴ μάννα μου κὶ ἀπόψε ἤρθα στὸ σπίτι μου,
ἤρθα στὴν πιθιοίτσα μου.

Εἰς Γκόμπλιτσαν

1

Ὅλις οἱ πέροδικες πάνουν γιὰ νιοτό,
μὸν μιὰ πέροδικα δὲν πᾶνι γιὰ νιοτό.
Ἄϊντι, συντρούφισσα, γιὰ νὰ πᾶμι γιὰ νιοτό.

—Σύρτι ἰσεῖς, δὲν ἔρχουμι, γιατί μ' ἀραβόνιασαν,
στοὸ μισιὸ τοῦ δάχτυλου δαχτυλίδι μου ἔβαλαν
ἰπρουχτὲς τὴν Κυριακή.

Μὴ τὰ λόϊα κὶ μὴ τὰ ὄργανα.

2

Δέντρον εἶχα στὴν ἀλλή μου,
κυπαρίσσι στοῦ νουβουρό μου
κὶ δὲν ξέρου, τὶ λουϊῶ ἦταν.
Πράσινα ν ἀογυρῶ ν τὰ φύλλα
κὶ ἀσημέϊνα τὰ λουλούδια.
Τράβηξιν ψηλὸς βουργιᾶς
κὶ τὰ τίναξι τὴν ἄνθη.
Γιόμουσιν οὐ κάμπους ὄλους,
γιόμουσαν καὶ τὰ λιβάδια,
ἦρθαν κὶ στοῦ νουβουρό μου.

Τὸ χορεύουν εὐθὺς μετὰ τὰ προζύμια.

3

Πέρα στὰ Γιάννινα κὶ στὶς Γιαννιώτισσες
κόρη ν ἰκάθουνταν κὶ τ'λιγάδιαζι
μπρισίμι κὶ μάλαμα κὶ ἀογυρουμέταξου.
Κὶ κιντάει χρυσὸ μαντήλι.
Πέρασι κὶ ἕνας λεβέντης
κὶ τὴν λέει κὶ τὴ ρουτάει.
—Ἄλλον νιὸν νὰ μὴν τοῦ δώσης
τοῦ μαντήλι ὅποῦ κεντάεις,
μούγκι ἰμένα τοῦ λιβέντη
νὰ τοῦ βάνου στοῦ σιαλιάχι
νὰ σκανιάζου τὰ κουρίτσια.

Τὸ τραγουδοῦν τὸ Σάββατο βράδυ, ὅταν τ'λιγαδιάζου τὰ τέλια τῆς νύφης (τὰ παῖον' γυλιαντοαῖ).

4

—Μῆλό μου, μῆλό μου, μῆλό μου κόκκινου

κι' ἄσπρον κι' ροῖδινου,
 κιὰί τί μαραίνισι κιὰί τί πικραίνισι;
 —Τοῦι πῶς μὴ μαραθῶ, τοῦι πῶς μὴν πικραθῶ,
 ἀπὸν χουρίζουμι πὸν τὴ μάνα μου
 κι' ἀπ' τοὺν πατέρα μου κι' ἀπ' τ' ἀδέρφια μου
 κι' ἀπ' τὴν πουλλὴ σειριά μου.

Τὸ τραγοῦν δταν βάν' τὴ νύφη τὴ γίνα τὸ Σάββατο βράδυ

5

Στουλίζουν γρίβου ἄλοιγον,
 τὴ νύφη πᾶν νὰ πάρουν.
 Νὰ πᾶν στὴν Μπροῦσσα κι' νὰ ῥθοῦν.

Τὸ τραγοῦδου, ὅταν στολίζουν τὰ ἔλογα.

6

Ἐμεῖς καλὰ τοῦ βρήκαμι σ' ἰτοῦτ' τοῦ νοικουκῶρη
 μὴ τοῦ φουμί, μὴ τοῦ κρᾶσί, μὴ τὴ γλυκειὰ κουβέντα.
 Ἐμεῖς θὰ τοὺν ἠῶκιούμαστι κι' οὐ Θιὸς θὰ τοὺν προουκόψη,
 γιὰ νὰ τοὺν δώση ἰννιὰ πιδιὰ κι' μία θυγατέρα,
 τό ῥνα νὰ ἰένη βασιλιᾶς κι' τ' ἄλλου καῖμακάμης,
 τοῦ τρίτου τοῦ μικρότιρου γκουτζιάμπασης θὰ ἰένη,
 θὰ τοὺν τιμοῦν οἱ χουριανοί, θὰ τοὺν τιμοῦν οὐ κόσμους,
 θὰ τοὺν τιμάει κι' οὐ βασιλιᾶς.

Τὸ λέει ὁ νοῦνος, ὅταν τρῶν καὶ πίνου, πρὶν ποῦν τὰ ἱβγιλιά ἔνα νομιπέτι.

7

Πέρα στοὺν πέρα μαχαλᾶ
 ἦταν μία παπαδιὰ
 κι' ἔβαλιν μιὰ κουσαριά,
 ν ἔβαλιν σαράντα ἀνγά,
 βγῆκαν δικουχτῶ πουλιά.
 Τὰ πουλιά τὴν ἔφυγαν,
 πᾶν στοὺν πέρα μαχαλᾶ.

Τὸ τραγοῦδου τὸ βράδυ τὴ Δευτέρα.

Εἰς Ἐπάνω Βάνιτσαν

1

Ὁ νοῦνος ἐρχῶντας μὲ τῆ νύφη λέγει:

Ἐβγάτι, ἰσεῖς μπρὲ χουριανοὶ κι' ἰσεῖς μιγάλη χώρα,
νὰ ἰδῆτι μαύρου σύννιφου κι' ἕνα κουμμάτι ἀντάρρα.

Δὲν εἶνι μαύρου σύννιφου κι' οὐδὲ κουμμάτι ἀντάρρα,
μόν' εἶνι κόρη τοῦ παπᾶ πόρχιτι ἄπο τ' ἀμπέλια.

Φέρονει ν τὰ μῆλα στὴν ποδιά, τὰ μῆλα στὸ μαντήλι.

Οὐ Ζήντρος κάμνει τὴ χαρά, χαρὰ στοὺν ἀνιφιό του,
Ζήντρον μου ἀνάβιμά σι.

Κι' ἀκάλιασι τὴν κλιφτουργιὰ κι' ὄλα τὰ προυτᾶτα.

Τοῦ Λάπα δὲν ἀκάλιασι κι' οὐ Λάπας παῖ ἀκάλιαστους
μ' ἀλάφι στουλισμένου.

Ἄπ' τοῦ φλουριὸ δὲ φαίνιτι κι' ἀπ' τοῦ μαργαριτᾶρι.

Τὸ χορεύουν οἱ γυναικες στὰ προζύμια. Φαίνεται ὅτι ἔγινε συμφυρμός δύο τραγουδιῶν. Ὁ ὑπαγορευσας εἶχε στὸ νοῦ του τὸ νοῦνο ἐβγάτι...χουριανοί. Ὑστερα θυμήθηκε τὰ προζύμια Οὐ Ζήντρος κάμνει τὴ χαρά....

Εἰς Βελίστι Ἀνασελίτσης

2

Πρόπκαστι, προυτόπκαστι,

ποιός σὶ προυτουζύμουσι;

—Μάννα μου κι' ἐφέντης μου,

τὰ ἰνιὰ τ' ἀδέρφια μου,

δικουχτὸ ξαδέρφια μου.

Κάλισιν ἰνιὰ χουριά,

κάλισιν κι' ἔν Καστουργιὰ.

Εἰς Κοζάνη

3

Κι' αἶ κερὰ συμπιθιοῖτσα, τί ἔνι τ' ἀμάχι ἀπὸ πιασάμι.

Κι' ἔστειλες τοῦ σταυραῖτό σου κὶ μὴ πῆρις τὴν πιοδίκα.

Κι' ἀσκημαίνει τοῦ σπῆτι ὄλου κὶ ἄμουρφαίνει τοῦ δικό σου;

Κι' ἀσκημαίν' τὰ κάγκιλᾶ μου κὶ ἄμουρφαίνουν τὰ δικά σου.

Κι' ἀσκημαίνει ἡ γειτουριά μου κὶ ἄμουρφαίνει ἡ δική σου.

Τὸ τραγουδοῦν, ὅταν γεμίζουν τὰ στρώματα.

Εἰς Ζιοιπάνι

4

—Ποῦ ἔσταν, πιριστιρούλα μου, τόσων κιὸ χαμένη;
 —Στοὺς κάμπους ἤμουν πό ἔβουσκα κι στῆ βουνὰ λαλοῦσα.
 Κι τώρα τοῦ χινόπουρου, σιμὰ τοὺν Ἀἰ Δημήτρη
 πῆγα νὰ μάσου κάστανα μὲ τ' ἄλλα τὰ κουρίτσια.
 Κι' οὐ Λάπας μᾶς ἀγνάντηνι πὸ μιὰ ψηλὴ ραχούλα.
 Κουρίτσια Καστανιώτικα κι γαϊτανουφουδάτα,
 ἔλατε στοῦ λημέρι μας δυὸ λόϊα νὰ σᾶς ποῦμι.
 —Μὴν ἤρθαν κλέφτις στοῦ χουριό, μὴν ἤρθαν κι' Ἀρβανίτις;
 —Ἐμεῖς, Λάπα μ', δὲν ξέρουμε, δὲν ἔχουμε χαμπέρι,
 ἡμεῖς τὴ νύχτα φεύγουμε, τὴ νύχτα ἔρχουμέστι.

Στὴν νύφη στὴν ἀραβῶνα. Παραλλαγή εἰς Γκόμπλ. μετὰ τὸν 4 στίχ. Κι κάνας δὲ μὲ
 λόϊασι, κάνας δὲ μὲ λουϊάσι, μούνκι ν οὐ Λάπας τοῦ σκελὶ παραδομένου μὲ πρόδουσι στοὺν
 κόσμον (κι βγῆκι κι' ἔν ἀραβῶνιασαν). Ἀτελεστέρα παραλλ. εἰς Βελ. Ἄνασ. στ. 2 στὰ
 πλάϊα ἤμαν κι' ἔβουσκα, στοὺς κάμπους γκιζιουῦσα καὶ μετὰ τὸ: μὲ τ' ἄλλα τὰ κουρίτσια:
 κι' οἱ κλέφτις τὴν ἀγνάντηναν πὸ μιὰ ψηλὴ ραχούλα).

5

Κάτου στοὺν τρανὸ τοὺν κάμπου κι τὰ λιανουκροθαράκια
 πιρπατεῖ μιὰ πιριστέρα μὲ τὰ ξιά, μὲ τὰ γαλάζια.
 μὲ τοῦ φριτζὲ στοὺν ὄμου.
 Κι' ἄγουρους τὴν τρουγγυρίζει, θέλει νὰ τῆς οὐμιλήση.
 —Μάσι, κόρη μ', τοῦ σαγιαῖ σου, νὰ μὴ λασπουθῆ ἢ πουδιὰ σου.
 —Τί σὶ κόβει, μπρὲ λιβέντη, γιὰ τοὺν πρόσκου τῆς πουδιᾶς μου;
 —Κάτι μὲ κόβει κι σοῦ λέγω.
 Νὰ ἔσταν χήρα νὰ σὶ πάρου κι κουράσιον νὰ σὶ ἀδράξου.

Χορευτικὸ τῆς νύφης στὸ γάμο.

Εἰς Τριτσκό

6

Μέσα σ' ἰτούτην τὴν αὐλὴν πιρδίκα στέκει ν κι λαλεῖ.
 Μόνι λαλοῦσι κι' ἤλιγιν, μόνι λαλάει κι λέγει:
 —Κιὰ ποῦστι, σεῖς, δική μ' σειρὰ κι' ἰσεῖς καλὰ μ' διοφάκια.
 Ν' ὄλοι σιμὰ μου ἔλατι κι' ὄλοι ντουφέκια ρίξ' τι,
 νὰ μὴ μ' ἀδράξῃ οὐ σταυραῖτός.

Κάτω στὸ δαφνοπόταμο, ἐκεῖ ἔναι οἱ δάφνες οἱ πολλές.
Ἐκεῖ κάθεται ὁ κὺρ νουνὸς μὲ τετρακόσιους ἄρχοντες
καὶ μὲ τὸ ρήγα τὸν ὕγιὸ κι' εὔχεται τοὺς κουμπάρους:
Νὰ ζήσουν χρόνους ἑκατὸ κι' ἑξάμηνα διακόσια,
νὰ φκιάσουν γυιοὺς μαλάματα.

4. Ἀἰβασιλιάτικα

1 (α')

Ἄγιους Βασίλης ἔρχιτι, Γινάσης ξημιρώνει.
—Βασίλη μ', πόθιν ἔρχισι κὶ πόθεν κατιβαίνεις;
—Ἄποὺ τὰ ξένα ἔρχουμι κὶ στὰ δικά μου πάου
(ἢ ἀποὺ τὰ ξένα ἔρχουμι, στοὺ Μπλάτσι κατιβαίνου)
—Ἄν ἔρχισι πτὴν ξινιτιά, πές μας ἓνα τραγούδι.
Κὶ ἡμεῖς τραγούδια κὶ χαρὲς κὶ τώρα κὶ τοὺ χρόνου.

Ἄλλη παραλλαγή:

(β')

Ἄγιους Βασίλης ἔρχιτι, Γινάσης ξημιρώνει.
—Βασίλη μ', πόθιν ἔρχισι κὶ πόθεν κατιβαίνεις;
—Ἄποὺ τὰ μέρια τῆς Βλαχιάς κι' ἀποὺ τοὺ Μπουκουρέστι.
Βοῖσκει τοὺ Ντούναβου θουλό, τοὺν πόρου χαλασμένου.
Σκύφτει φιλεῖ τοὺ μαύρου του, κουφὰ τοὺν κουβεντιάζει.
—Δύνισι, μαῦρι μ', δύνισι πέρα νὰ μὴ πιράσης;
—Δύνουμι, ἀφέντη, δύνουμι πέρα νὰ σὶ πιράσου.
Βάλες με σέλλα ἀποὺ φλουρί, ξιγκιὰ μαλαματένια.
Ἄστύρησέ με τὴν ταῆ σαρανταπέντε χοῦφτις
κὶ πιάσ' ἀποὺ τὴ χιότη μου κὶ πιάσ' ἀπ' τοὺν τσιαμπᾶ μου
νὰ πιταχτῶ, νὰ λιχνιστῶ πέρα νὰ σὶ πιράσου.

Πρβλ. Eckert, 41-42.

2

Ἰδῶ σ' ἰπούτην τὴν ἀυλή, στοὺ μάρομαρου στρουμένου,
ἰδῶ ἄχουν κόρη γιὰ παντροιὰ, πάσχουν νὰ τὴν παντροέψουν.

Τὴν τάξουν γυιὸν τοῦ βασιλιᾶ, τὴν τάξουν γυιὸν τοῦ ρήγα.
 —Δὲ θέλου γυιὸν τοῦ βασιλιᾶ, δὲν θέλου γυιὸν τοῦ ρήγα,
 μὸν θέλου τ' ἀρχοντοῦπουλου πὸν μέσα πὸν τὴν Πόλη,
 πὸν κουσκινίζει τὰ φλουριὰ κὶ διομοννίζει τ' ἄσπρα.

Τὸ λὲν μπαίνοντας στὸ σπίτι πὸν ἔχει κορίτσι γιὰ παντρεία. Παρὰλλ. Λαογραφία
 ΣΤ', 131, Eckert, 43.

3

Ἰδῶ σ' ἰτούτην τὴν ἀλλή στοῦ μάμαρου στρουμένου,
 ἰδῶ ἄχουν κόρη γιὰ παντρεία, κόρη ἀρραβωνιασμένη.
 Τὴν τάξουν χίλια πρόβατα, τὴν τάξουν χίλια γίδια,
 τὴν τάξουν γυιὸν τοῦ βασιλιᾶ, τὴν τάξουν γυιὸν τοῦ ρήγα.
 —Δὲν θέλου γυιὸν τοῦ βασιλιᾶ, δὲν θέλου γυιὸν τοῦ ρήγα,
 μὸν θέλου τοῦ πασιόπουλου νὰ περπατῆ καβάλλα.

4

Ἔνα σπυρὶ σπυροῦπουλο, σπυρὶ μαργαριτάρη.
 Ἡ μάνα πῶχει τὸν ἔγγιό, τὸ μονοκανακάρη
 τὸν ἔλουζε, τὸν χτένιζε, στοῦ δάσκαλου τοῦν στέλνει.
 Κὶ οὐ δάσκαλους τοῦν καστιρεῖ μὶ μιὰ χουσῆ βιογίτσα.
 Κὶ ἡ μάνα του τοῦν καστιρεῖ μ' ἕνα κουμμάτι μόνου.
 —Πιδί μ', ποῦναι τὰ γράμματα, ποῦναι τὰ πινακίδια;
 —Τὰ γράμματα μέσ' στοῦ χαρτί κὶ οὐ νοῦς μου πέρα πέρα.
 Κὶ ἡμεῖς τραγούδια κὶ χαρὲς κὶ τῶρα κὶ τοῦ χρόνου.

Στὸ σπίτι πὸν ἔχουν μοναχογυιόν. Παρὰλλ. βλ. Π.Ε., 193.

5

Κίνησιν οὐ νιούτσικους νὰ πάη ν' ἀρραβωνιάση
 κὶ οὐδὲ τὰ ροῦχά τ' ἔντυσε κὶ οὐδὲ τὸ φερειζέ του
 κὶ οὐδὲ τ' ἀσημομάχαιο πὸν κάμνει τρεῖς χιλιάδες.
 Κὶ ἡ ἀδερφή τ' ἡ ἀγλήγορη πααίνει νὰ τοῦν γυρίση.
 —Γύονα, γύονα, νιούτσικι, νὰ γτύης τοῦ φιοιτζέ σου.
 Κὶ ἡμεῖς τραγούδια κὶ χαρὲς κὶ τῶρα κὶ τοῦ χρόνου.

Ἄπου ἔχουν ὑποψήφιον διὰ παντρεία. Παρὰλλ. καὶ Eckert, 44.

Εἰς Πιπιλίσιαν

1

—Μωρὸ ζγκαολίτσου τσαπουρνιά, τί στέκεις στολισμένη;
 Ἐπὶ τοῦ φλουροῦ δὲν φαίνισι κί ἄπ' τοῦ μαρογαριτάρι.
 —Μὴ στόλισιν ἡ μάννα μου κί στέκου στολισμένη.
 Κί ἡμεῖς τραγοῦδια κί χαρὲς κί τώρα κί τοῦ χοῶνου.

Δὲν ἐννοῶ τὴν λ. ζγκαολίτσου. Παρὰλλ. Eckert, 45, ὅπου: Μωρὴ μικρὴ μου τσαπουρνιά. Τὸ λέν, ὅπου ἔχουν μικρὸ κορίτσι.

Εἰς Κοζάνην

1

—Βασίλη μ', πόθιν ἔρχισι κί α πόθιν κατιβαίνεις;
 —Ἀπὸν τὰ ξένα ἔρχουμι κί στὰ δικά μου πάνου.
 —Κί ἂν ἔρχισι πτὴν ξινιτιά, πές μας ἓνα τραγοῦδι.
 —Ἰγὼν γράμματα μάθινα, τραγοῦδια δὲν ἰξεύρου.
 —Κί σὰν ἰξεύρεις γράμματα, πές μας τὴν ἀλφαβήτα.
 Στὴν πατιρίτσα ἀκούμπησε νὰ πῆ τὴν ἀλφαβήτα.
 Κί ἡ πατιρίτσα ἦταν χλουρὴ κί ἀπόλυκε κλωνάρι,
 κλωνάρι χουσοκλώναρο σὰν τῆς ἰλιᾶς τὸ φέλλο.

Παρὰλλογὴν βλ. εἰς Λαογραφία ΣΤ', 135.

2

Κί τὰ σιχαρίκια ν' ἐπιροναν πὼς ἔρχιτι οὐ καλὸς της
 μὴ τοῦ σιδέριν τ' ἄλουγου, μὴ τὴ χουση τὴ σέλλα.
 Κί κόπ'κι τοῦ χουσοῦ λουροῦ κί φύγι τοῦ πουλάκι.
 Οὐδὲ σὶ πέτρα ἔκατσιν οὐδὲ σ' ἰλιᾶς κλωνάρι.
 Ἰκεῖ πὸν πάησι κί ἔκατσι οὐπὰν τς κυρᾶς τοῦ γόνα.
 Κί ἡ κυρὰ τοῦ ρώτησι κί ἡ κυρὰ τοῦ λέει:
 —Πουλάκι μ', ποῦ ἔνι οὐ ἀφέντης μου κί ποῦ ἔνι οὐ καλὸς μου;
 --Ἰδῶ κουντὰ τοὺν ἄκουσα, κουντὰ στὴ Σαλονίκη.
 Τοὺν ἡσκίου, ἡσκίου ἔρχουνταν, μὴ τοὺν μαράνη οὐ κουρνιαχτός,
 μὴ τοὺν μαράνη οὐ κουρνιαχτός, μὴ τοὺν μαράνη οὐ ἡλιους.
 —Ἄς ἔρθη, ἄς ἔρθη ἀφέντης μου κί ἄς εἶνι κουρνιαχτζμένους,
 ἔχου λουτροῦ νὰ λουτροητηῆ, ροῦχα νὰ τοὺν ἀλλάξου.

Σὲ σπῆτι πὸν ἔχουν ξενιτεμένον.

3

Σὰν κίνησιν οὐ νιούτσικους νὰ πάη ν' ἀροαβουριάση
οὐδὶ τὰ ροῦχά τ' ἔβαλιν οὐδὶ τὴ φοουρισιά του.

Μόν' ἔβαλιν πουδήματα κι' ἀγορροουπιωνιστήρια.

Κι' ἡ μάννα του τοὺν ἤλιγι κι' ἡ μάννα του τοὺν λέει:

—Πιδί μ', δὲ βάντς τὰ ροῦχά σου, δὲ βάντς τὴ φοουρισιά σου;

—Μήγαν μὶ προέπ'ν τὰ ροῦχά μου, μήγαν ἡ φοουρισιά μου.

Ἰμένα μὶ προέπ'ν τὰ νειᾶτά μου, μὶ πρόπει ἡ λιβιντιά μου.

"Όπου ἔχουν ὑποψήφιον διὰ πικντρεϊάν.

4

Πῶς πρόπει τοὺν χρουσόνημα στὴν ἀγορροῦ ἀνέμη,
ἔτσι πρόπει τοὺν νιούτσικου νὰ παίξη μὶ τὴν κόρη.

Νὰ τὴν φιλῆ στὰ γόνατα, νὰ τὴν φιλῆ στὰ μάτια.

στὰ μαῦρα τὰ ματόφυλλα κι' στὰ καγκιλουφούδια.

"Όταν ἔχουν νιόπαντρον.

5

"Ἐνα μικρὸ μικροῦτσικο, μικρὸ κι' χαϊδιμένου
στοὺν δάσκαλον τοὺν ἔστειλναν τὰ γράμματα νὰ μάθη.
Κι' οὐ δάσκαλους τοὺν ἔκρουγι μὶ τὴν χρουσι, τὴν βέρογα,
δασκάλα τοὺν ἡμέρηϊν μ' ἕνα κουμμάτι μόσχον.

"Όπου ἔχουν παιδί γιὰ σχολεῖο.

6

—'Απ' ἀρχουρτας ἡγῆκαμι σ' ἡγῆνικους νὰ πᾶμι.
Σ' ἡγῆνικους κι' σὶ καλούς κι' σὶ πραγματητάδης
πῶχον τὸ μάτι σὰν κανκί, τοὺν φρούδι σὰ γαιτάνι,
τοὺν κάτου τοὺν ματόφυλλον σὰν τῆς ἰλιᾶς τοὺν φύλλου.

Μπαίνοντς στὰ περισσότερα σπίτια.

7

'Αρχὸς μὶ τὴν ἀρχόντισσα βασίλισσα νὰ γένουν.
Κι' στοὺν θροονὶ νὰ κάθοντι τὶς ὁμορφὶς νὰ κρένον.

Τὶς ὁμοιοφίς κὶ τὶς καλὲς κί' ἀπ' τὲς τὶς μαυροματίς
 πῶχον τοῦ μάτι σὰν καυκί, τὸ φρούδι σὰ γαιτάνι,
 τοῦ κάτου τοῦ ματόφυλλου σὰν τῆς ἰλιῶς τοῦ φύλλου.

8

Μέσα σ' ἰπούτην τὴν αὐλὴν στὰ μάρομαρα στρουμένη,
 ἰδῶ ἔχουν κόρη γιὰ παντρεία, πάσχουν νὰ τὴν παντρέψουν.
 Τὴν τάζουν γυιὸν τοῦ βασιλιᾶ, τὴν τάζουν γυιὸν τοῦ ρήγα.
 —Δὲν θέλου γυιὸν τοῦ βασιλιᾶ, δὲν θέλου γυιὸν τοῦ ρήγα,
 μὸν θέλου τ' ἀρχοντοῦπουλου μὶ τὰ πουλλὰ τὰ γρόσια
 ποὺ κουσκινίζει τὰ φλουριὰ κὶ διρμουτίζει τὰ γρόσια
 κὶ αὐτὰ τὰ κουσκινίσματα τὰ δίνει τὰ λουγκατσιάρια.
 Νὰ τραῶν, νὰ πίν, νὰ χαίρουντι, νὰ λέν γιὰ τὴν ὑγεία σας.
 Γιὰ τὴν ὑγεία τ' ἀφέντη μου, γιὰ τὴν καλὴ χρονιά του.
 Ἐμεῖς τραγούδια κὶ χαρὲς κί' οὐ Θιὸς μέρος κὶ χρόνια.

9

Ἐ λιγυρὴ ν ἢ λιγυρὴ ν ἢ λιγυρὴ ν ἢ κόρη.
 Στὰ σύννιφα τὴν ἔκρουβαν νὰ μὴν τὴν ἀβασκάνουν.
 Κὶ σκόρπισαν τὰ σύννιφα κὶ φάνηκιν ἢ κόρη.
 Φάν' κιν κουρμὶ γι' ἀγκάλιασμα κὶ μέση γιὰ ζουρνάρι.
 Φάν' κιν κί' οὐ ἄσπρους οὐ λιμὸς γιὰ τοῦ μαρογαριτάρου.

Ἐποῦ ἔχουν κορίτσι νέο.

10

Παραθυρίτσια μ' ἀργυροᾶ κί' ἀργυρουκαρφομένα,
 γιὰ πέστι τὴν κυροῦλα σας νὰ βγῆ στοῦ παραθύρου.
 Καὶ ἢ κυρὰ δὲν ἔχει ἀδ'ιά, παίζει μὶ τοὺν ἀφέντη.
 Παίζουντας κί' ἀγκαλιάζοντας ἀπουκοιμήθ' κὶ οὐ ἀφέντης.
 Βάλτι λαλτάδεις δώδικα, νταούλια δικαπέντι.
 Κί' ἀφέντης ὅταν ξύπνησιν, βιγλάει γιὰ μάτια μαῦρα.
 Βιγλάει ἀγκάλεις δρουσιρὲς νὰ σφίξῃ ν' ἀγκαλιάσῃ.

Εἰς παντρεμένον πρὸ ὀλίγων ἐτῶν.

11

—Κυρὰ μ', ὅταν στουλίξῃσι στὴν ἐκκλησιὰ νὰ πάνῃς,

βάνεις τὸν ἥλιον πρόσουπου κὶ τὸν φηγγάρι στήθη
κὶ τὸν καθάριου ἀγγιρινὸ τὸν βάνεις δαχτυλίδι.

“Ὅσου νὰ πᾶς κὶ ὅσου νὰ ῥθῆς κὶ πίσου νὰ γυρίσης,
ἢ στράτα ρόδα γιόμουσιν, τὰ μοννουπάτια μόςχουν.

Γιὰ ὅποιον δὲν ἔχει ἄντρα στὸ σπῆτι. Παρ. βλ. Λαογραφία ΣΤ', 129, Eckert, 41.

Εἰς Βελίστι Ἀιασελίτσης

1

Μέσα σ' ἰτούτην τὴν αὐλή, στὰ μάρομαρα στρουμένου.

Ἰδῶ ἦταν χίλια πρόβατα κὶ πιντακόσια γίδια.

Ἰδῶ ἦταν κὶ ἕνας πιστικὸς στὰ κάγκιλα φρονδάτους.

Μὴ τὴ φλουέρα τὰ λαλεῖ, μὴ τὴν ἀντροειὰ τὰ διώχνει,

κὶ μὴ τὴ μακρουφλόυρα μαζώνει τοὺ κουπάδι.

2

Κρατεῖ ν οὐ δέντρος τὴ δρουσιά, κρατεῖ κὶ οὐ νιὸς τὴν κόρη.

Στὰ γόνατα τὴν ἔπιονι, στὰ μάτια τὴ φιλοῦσι.

—Καλή ἔσαι, κόρη μ', κὶ ἔμουρη, καλά ἔσαι καὶ νιμένη,

καλή ἔσαι κὶ ὅταν νίβεσαι ἔποὺν τρεῖς φουρὲς τοῦ χρόνου.

5. Τῆς Πασχαλιᾶς

1

Σήμερα, Δέσπου μ', Πασκαλιά, σήμερα πανηγύρι.

“Ὅλις οἱ νύφες στοὺ χουρὸ κὶ ὄλις στοὺ πανηγύρι

κὶ ἰσύ, Δέσπου μ', δὲ φαίνισι νὰ βγῆς στοὺ πανηγύρι.

—Μάννα μου, κλαίει τοὺ πιδί, δὲν μπόρ νὰ τοὺ μιρέψου.

—Γιὰ κόφι μήλου πτὴ μηλιά, δὲς του νὰ ἡμερέψη.

—Τοὺ δίνου, μάννα μ', δὲν τοὺ θέλει ποὺ νὰ τοὺ κόψη οὐ χάρους.

Εἰς Κοιτικὸν

1

—Ἡρθιν, Δέσπου μ', ἢ Πασκαλιά, κὶ αὐτὲς οἱ τρεῖς οἱ μέρις

κι' ἰσύ, Δέσπου μ', δὲν φάνηκες κι' στοὺ χουρὸ δὲ βγῆκεις.
 —Τοὺ ποιὸ καλὸ νὰ θυμηθῶ νὰ στουλιστῶ ν' ἀλλάξου:
 Ν' ἔχου τοὺν ἄντρα μ' ἄρρουστων κι' ἄρρουστικὸ ὑρεύει.
 Ὑρεύει ἀποὺ λαγὸν τυρὶ κι' ἀπ' ἄγοιου γίδι γάλα.

Εἰς Φιλιππαίους

2

Καλότυχοί 'νι οἱ χριστιανοὶ μὴ τοὺ ζακόν' ἀπῶχουν.
 Κάνουν τρεῖς μέρις Πασκαλιὰ κι' λέν: Χριστὸς ἀνέστη.
 Πῶχουν τὰ κόκκινα τ' αὐγὰ κι' τὶς χρυσὲς λαμπάδεις.
 Σὰν πάη οὐ ξένους τοὺν τιμοῦν, τοὺν στρώνονν κι' κοιμᾶτι,
 τοὺν δίνουν κόκκινου αὐγὸ, τοὺν λέν: Χριστὸς ἀνέστη.

Εἰς Βελίστι Κοζάνης

3

Τρεῖς μέρις, Δέσπου, Πασκαλιὰ κι' τρεῖς Χριστὸς ἀνέστη,
 κι' ἰσύ, Δέσπου μ', δὲν φάνηκεις κι' στοὺ χουρὸ δὲ βγῆκεις.

Χορεύουν χωριστὰ γυναικες, χωριστὰ ἄνδρες.

Εἰς Τσακνοχώρι

1

Σήμιρα, Δέσπου μ', Πασκαλιὰ, σήμιρα ἄσπρη μέρα.
 Βγῆκαν οἱ νύφεις στοὺ χουρὸ, κουράσια στὰ τραγούδια
 κι' ἰσύ, Δέσπου μ', δὲν φάνηκεις μέσ' στοὺν ἀπάνου κόσμου.

Αὐτὸ ἀρχινοῦν πρῶτο.

2

Δέσπου μ', σὶ κλαίει τοὺ πιδί, κλαίει κι' δὲν μιρώνει.
 —Μάννα μ', σὰν κλαίει τοὺ πιδί, μάννα μ', σὰ δὲ μιρώνει,
 μηλιά ν' ἔχου στοὺν οὐβρὸ κι' κνδουριά στοὺν κήπου,
 κόφι μήλου κι' δόστι του, κνδώνι νὰ μιρώνη.

3

Σημαίνει οὐ Θχιός, σημαίνει ἡ γῆς, σημαίνουν τὰ οὐράνια,

σημαίνουν οί γ' Ἀνάστασις νὰ πᾶν νὰ μιταλάβουν.
 Σὰ βάνουν κὶ στουλίζονται ἀπ' τοῦ προῦ ὡς τοῦ βοάδου.
 Στουλίζει ἡ μάνα τοὺν ἡγιὸ Σαββάτου ὅλη μέρα.
 Κί ν Κυριακίτσα τοῦ προῦ νὰ πᾶν νὰ μιταλάβουν.
 Κινάει ἡ μάνα ἀμπρουστὰ κί ἡ γ ἀδιοφή κατόπι
 κί οὐ νιούτσικους πᾶνι στή μέση σὰ μήλου μαραμένου.
 Σὰν τοὺν εἶδαν οί γ ἱκκλησιές, τὰ κρηαμίδια ρίχνουν.
 Γυρνάει ἡ μάνα κὶ τοὺν λέει, γυρνάει τοὺν κουβιντιάζει.
 —Γυιέ μου, τί κρηῖμα ἔκαμεις κί εἶσι κοιματισμένους;
 —Κί ἰσύ, μάνα μ', μὴ ρότησες κί ἰγὸ νὰ σὶ τοῦ δείξου.
 Ὅλοι ἔδιναν τὶς μοῦλεις τους ἀπ' τῆς μηλιᾶς κλοννάοι
 κί ἰγὼ ἴδινα τῆ μούλα μου π' τῆς κόρης τοῦ κιβούοι.
 Κί ἡ μούλα μου ἦταν ἀτζιαμίτκη κὶ παραπιχνιδιάρα,
 σὰ ἴδωσι κὶ χλιμίτρισιν βγάνει τὴν κόρη ὄξου
 κὶ φάν'καν τὰ σγουρὰ μαλλιὰ, τ' ἀρχοντικὰ πλιξίδια.

4

Ἦρθαν τὰ πασκαλόγιουρτα κί οί ἴσημις οί μέρις.
 Βάν' οὐ Μιχάλμπεης τ' ἄρανα, βάνει κὶ τὰ νταούλια.
 Κί ἀπὸ τοῦ βρόντου π' ἄρανα, ἀπ' τὰ πουλλὰ τραγούδια
 σηκώθ'κιν ἕνας κουρνιαχτός, μιὰ πίσινη ἀντόρα.
 Χάσαν οί μάννεις τὰ πιδιὰ κὶ τὰ πιδιὰ τὶς μάννεις,
 χάσαν οί νύφεις τς πιθιρῆς κί οί πιθιρῆς τὶς νύφεις,
 χάσαν γυναῖκις τς ἄντρες τὶς κί οί ἄντρες τὶς γυναῖκις.

5

Κάτου στοῦ Γιουρσόλημπου κὶ στοῦ Χριστοῦ ν τοὺν τάφου,
 ἱκεῖ σκιντζέβουν τοῦ Χριστοῦ οί ἄνουμοι ν Οὐβραῖοι,
 οί γ ἄνουμοι κὶ τὰ σκελιά, οί τρισκαταραμένοι,
 γιὰ νὰ σταυρώσουν τοῦ Χριστοῦ τοὺν πάντων βασιλέα.
 Θέλτσιν οὐ γυιὸς τοῦ Θεοῦ νὰ μπῆ σὶ πιρβόλι,
 νὰ λάβη δείπνον μυστικὸν γιὰ νὰ τοὺν λάβουν κί ὅλοι.

6

Τρεῖς λυγιρῆς, τρεῖς ἔμουρφεις, Παρασκευούλα μου,
 πάνον νὰ μάσουν μάραντου, φούντα μιλισσουβότανον.
 Κί σκύφτουντας μαζεύουντας κὶ δίφασαν οί λυγιρῆς,

πάνουν νὰ πιούν κούου νιοῦ κὶ βροῖσκουν ἕναν νιόν γαλο,
κουμμένου τοῦ κιφάλι του, ἀχώργια π' τοῦ κουρμάκι του.

Ριχτό πως, τὸ ἐπόμενο ταπ'νό.

7

—Δέν κλαῖτι, μαῦροι χριστιανοί, δέν κλαῖτι μαῦρα ἀδέργια,
πατήσαν τὴν Ἁγίου Σουφιά, τοῦ μέγα μαναστήρι.
πό 'χει τετρακόσια σήμαντρα κὶ ἱξηνταδυὸ καμπάνις.
Μᾶς πῆσαν τ' αἰκουνίσματα στὴ θάλασσα τὰ ρίχναν.
Κὶ τ' ἅγιου πνέμα λάλησι πὸν μέσ' ἀπ' τοὺν Ἀϊ δήμου.
—Ν' ὄλαν τὰ εἰκόγια πάρι τα, κανένα μὴν ἀφήκ'τι,
μόν' τοῦ Χριστοῦ κὶ μ' Παναγιά νὰ μᾶς χουρίση τίς πίστις.
Ρουμαῖοι νὰ πᾶν στὴν ἐκκλησιὰ τὰ κάμουν τοῦ σταυροῦ τους,
Τουῶκοι πααίνουν στοῦ τζιαμί, σταλοῦσαν τὰ γουμάγια.

8

Γιουφύρ' εἶχα στὴ θάλασσα, σκάλα ν εἶχα σ' ἀλώνι.
'Ανέβινα, κατέβινα τοῦ χάρου χιοιτοῦσα.
—Δειξί μι, χάρι, δεῖξί μι, πότι θέλ νὰ πιθάνου;
—Γιὰ δὲ σὶ δείχνου, νιούτσικι, μαραινιτι ἢ καρδιά σου.
'Αν ἔχης ροῦχα βάστα τα, φλουριὰ χαρτζιάνιπέ τα,
ἂν ἔχης κὶ μουνόγρουσα, δός τα γιὰ τὴν ψυχὴ σου.
'Αν ἔχης κὶ ἄλουγου γουροῦ, πιρπάτσι καβαλλάρη
κὶ ἂν ἔχ'ς κὶ κόρη ἔμουρφη, πιρπάτχια πανηγύρι.

Λέγεται καὶ στὸ νεκρὸ εἰς ἄλλον ἦχον.

9

Οὐ Μίλιους οὐ πραματηντής, οὐ Μίλιους οὐ στραχιώτης,
μούνκι μόναχους.
Σέρνει μουλάγια δώδικα κὶ μουῖλις δικαπέντι,
Μίλιους μόναχους.
Στὴ στοάτα ν ὄπου πάγνι, στὴ στοάτα πὸν παραίνει,
μόν τραγουδοῦσι κὶ ἔλιγι, μόν τραγουδεῖ καὶ λέγει:
—Τί' μόρφους τόπους πού'νι ἰδῶ, κὶ χαραμίδης (κλέφτες) δέν'νι.
Κὶ οἱ χαραμίδης πὸν μογια τὶς μουῖλις ξιφουρτώνουν.
—'Ιγὼ σάπηκαν τὰ στήθγια μου φουρτώντας, ξιφουρτώντας.

—Τί λέει, τί λέει οὐ κερατᾶς, τί λέει οὐ πεζεβέγκης.

Μιά παταργιά τοὺν ἔρριχναν οὐπάνου στοὺν κιάλι,
μόνκι μόναχους,

τοὺν στόμα τ' γαῖμα γιόμουσι, τ' ἀχείλι του φαρμάκι.

Ψιλή φουνίτσα ἔσιον ὅσου κι' ἂν ἤμποροῦσι.

—Μουστάκι μου καρμπονιά κι' φρούδια μου γραμμένα,
δὲν προέπ'τι γιὰ τὴ μαύρη γῆς γιὰ τ' ἄραχνου τοὺν χῶμα.

Ἔλα τὰ ἀνωτέρω τὴν πρώτην ἡμέραν.

10

—Μάρου ποῦ ἔνι ἡ Μαρουδιά; ἡ Μάρου ἔποῦ τὰ Γιάννινα.
Δηυτέρα μέρα κίνησι νὰ πάη γιὰ ἄσημόχουμα.

ἄσημόχουμα κι' ἀσπρόχουμα.

Σκιπᾶσι δὲν τὴν ἔλαχι κι' μὴ τὰ νύχια τό ἔβγανι,

κι' μὴ τὰ νυχουπόδαρα.

Κι' πέσιν τ' ἄσημόχουμα κι' πλάκουσι τὴ Μαρουδιά,
ψιλή ν' λαλίτσα ἔσιον.

—Βοινά μ', νὰ χαμηλώσιτι, δέντρα μ', παραμιοῖσιτι,

νὰ δγκιάβη ν' ἡ λαλίτσα μου, νὰ πάνη στὴ μαννίτσα μου.

Ν' ἀνάψη μιὰ τραγὴ φουτιὰ στὴ μέση ἀπὸν τοὺν οὐβρό,

νὰ κάψη τὰ δουροίσματα, πτοῦν νιόγαμπρου τοὺν π'κάμπσου.

11

Ἄκούη (ἄκουστικά) τό ἔχει οὐ Γιάννακης πὼς ἔχει καλὴ γυναῖκα.

Κι' ἄκουσιν τοὺν Συροῖπουλου κι' πάνει νὰ τὴν πάρη.

Τὴν βροῖσκει ποῦν γιουμάτιζι, στοῦν γιόμα γιουματίζει.

—Καλὴ μέρα σου, Γιάννη μου. —Καλῶς τοῦ Σύρου ποῦ ἔρθι.

Κάτσι, Σύρου, νὰ φᾶς, νὰ πιῆς, νὰ καλουγιουματίσης.

Δὲν ἤρθη ἐγὼ γιὰ φαῖ, γιὰ πῆ, δὲν ἤρθη γιὰ σιουμπέτι,

μόν ἤρθη γιὰ ν' καλούδα σου κι' ἤρθη γιὰ τὴν καλή σου.

—Πᾶρ' την, πᾶρ' την, Συροῖπουλι, μπροστά μ' μὴ τὴ φιλήσης.

Σὺν πάρης ῥάχης κι' βοινά, τότε νὰ τὴ φιλήσης.

12

Κάτου στοῦν Ἄγιου Θόδουρου, Γιαννοῦλη, στοῦν Ἄγιου Κοσταντίνου,

Γιάννου μ', κι' δόλια Γιάννου,

πανηγυροῖσι γένουνταν, Γιάννου μ', μιγάλου πανηγέρι.

Σαράντα δίπλις οὐ χουρὸς κί' ἱξήντα δυὸ νταούλια.
 Κί' οὐ Κουντουδήμους φώναζιν ἀπὸ ψηλὴ ραχούλα.
 —Γιὰ φᾶτι, πχιῆτι, φίλοι μου, χαοῆτι νὰ χαροῦμι,
 τούτουν τοῦ χρόνου τοὺν καλό, τοὺν ἄλλου ποιός τοὺν ξέρει,
 γιὰ ζοῦμι, γιὰ πιθαίνουμι, γιὰ σι' ἄλλουν τόπου πᾶμι.

Τὰ ἄνωτέρω τὴν δευτέραν ἡμέραν.

13

Ἄσπρου σταφύλι τριγανὸ κί' ἀπὸ τὴν Τρίτ' κουμμένου.
 Ὅποιους τοὺ κόφει, κόφτιτι κί' ὅποιους τοὺ φάει, πιθαίνει.
 Κί' ὅποιους τοὺ βάλει στοὺν κόρφου του, πουτῆς πιδὶ δὲν κάμνει.
 Νὰ τό 'βανι γί' ἡ μάννα μου, προσημὴ μὴ κάμη ἱμένα.
 Σὰ μ' ἔκαμι. τί μ' ἤθιλι γιὰ πίκρις, γιὰ φαομάκια.

14

Μνια μάννα, μνια καλό μαννα, 'ποὺν τίς καλῆς τίς μάννες,
 ἀπὸ 'χει τοὺς ἱνια ὑγιούς κί' τίς οὐχτὼ τίς νύφης,
 ἔχει τὴν Εὔδω μόναχη, μονάχη θυγατέρα.
 Τὴν Εὔδω (Εὔδου ἔχουν ὄνομα) μᾶς τὴν γύριψαν πουλὸ μακριὰ στὰ
 ξένα.

Ὅλα τ' ἀδέρφια δὲν τὴν δίν' κί' οὐ Κουσαντᾶς τὴν δίνει.
 —Κώστα μ', κί' σὰν τὴ δώσουμι, ποιός πάνει νὰ τὴν φέρη;
 Ἰγὼ πααίνου, μάννα μου, ἱνια φουρῆς τοῦ χρόνου:
 πέντι φουρῆς τὴν ἄνοιξι, τέσσιρις τοῦ χειμῶνα.

Ἡ Εὔδου καβαλλίκιπι κί' οὐ χάρους ξιπιζεύει.
 Τὴν πῆριν τοὺς ἱνια ὑγιούς κί' τίς οὐχτὼ τίς νύφης
 κί' ἄφησαν τὴ μαννίτσα τους σὰν κούτσουρου καμένου.
 Σ' ὅλαν τὰ μνήματ' ἔκλιγι κί' ὅλα κηρὶ τ' ἀνάφτει.
 Τοὺν Κώστα δὲν τοὺν ἔκλιγι κί' οὐδὶ κηρὶ τ' ἀνάφτει.
 —Ἀνάθιμά σι γί' ἤλιγι, ἀνάθιμα κί' λέει.

Ἀνάθιμά σι, Κουσαντῆ κί' μικρου Κουσαντίνου,
 ποὺ μ' ἔδουσις τὴν Εὔδω μου πουλὸ μακρὰ στὰ ξένα.
 Κί' ἀπ' πουλὸ τ' ἀνάθιμα κί' ἀπ' τίς πουλλῆς κατάρης
 οὐ Κώστας ἀναστήθηκε τὴν Εὔδω πάει νὰ πάρη.

Ἰγκιν τοὺ χῶμα Κουσαντῆς κί' τὰ σανίδια γοίβους,
 τοὺ γέρημου τοῦ σάβανου σέλλα νὰ καβαλ'κέψη.

Στὴ στράτα ν ἀπὸ πᾶνι, στὴ στράτα ποὺ πααίνει,

παρακαλοῦσι κι' ἔλιγι, παρακαλάει κι' λέει:

—Κέργια μ' (Κύριε) νὰ βροῖ τὴν Εὔδου μου στοῦ χοροῦ νὰ χορευεῖ.

Πὼς ἔτσ πὼς παρακάλισι, πααίνει κι' τὴν βροῖσκει.

Βροῖσκει τὴν Εὔδω στοῦ χοροῦ, στοῦ χοροῦ ποὺ χορευεῖ.

Κι' μι' τοῦ χέρι τὴν ἔκαμνι κι' μι' τοῦ χέρι τὴν κάμνει.

—Ἄϊντι, Εὔδου μ', κατ' τοῦ σπίτ', ἄϊντι κι' κατ' τὴ μάνα σ'.

Κι' κίνησαν κι' πάϊναν, κινήσαν κι' πααίνουν.

Στὴ στράτα ν' ἀποὺ πάϊναν, στὴ στράτα ποὺ πααίνουν,

πουλάκι πάϊσι κι' ἔκατσι στοῦ Κουσαντιῆ τὴ σέλλα.

Οὐδὲ λαλοῦσι σὰν πουλὶ κι' οὐδὲ σὰν χελιδόνι,

μόν' ἱλαλοῦσι κι' ἤλιγι ἀνθρουπινὴ κουβέντα.

—Μὰ τ' εἶδαν τὰ ματάκια μου ἕνα μιγάλον θάμα,

νὰ πιρπατοῦν οἱ ζουντανοὶ μι' τς πιθαμένοι ἀντάμα.

—Κωστά μ', τί λένε τὰ πουλιά, τί λέν τὰ χελιδόνια;

—Πουλάκια ν' εἶνι, Εὔδω μου, χιλ' δόνια κι' ἄς τοῦ λέουν.

Πάνουν σιμά, πάνουν κοντά, σιμά κατ' τὰ μνημόρια.

—Ἄϊντι, Εὔδω μου, κατ' τοῦ σπίτ', ἄϊντι κι' κατ' τὴ μάνα σ'.

Ἰφές προυφές ἀπέρασα κι' χάσα ν' ἀραβῶνα.

Ἡ Εὔδω παῖνι μόναχη, μόναχη στὴ μάνα της.

Κρούει τὴν πόρτα τρεῖς βουλές, τὰ παραθύρια πέντι.

—Τί κρούεις, μαῦρι χάρουντα κι' μαυρο Μιχαίλη;

—Μάνα μ', δὲν εἶν' οὐ χάρουντας, δὲν εἶν' οὐ Μιχαίλης.

μόν' εἶμι ἰγὼ ἢ Εὔδου σου, μοννάχη θυγατέρα σ'.

—Εὔδου μ', κι' ποιός σὶ ἔφρι, Εὔδου μ' κι' ποιός σὶ φέρνει;

—Οὐ Κώστας. μάνα μ', μ' ἤφρι κι' οὐ μικροῦ Κουσαντιῆ.

—Οὐ Κώστας, γ' Εὔδου μ', πέθανιν, τὴν δώδικα χρόνους.

Τὸ τραγούδι μὲ ἀτελείας γλώσσας, στίχων. Χορευτικό.

15

Χίλιοι μαστόροι δούλησαν, ματά, στῆς Ἄστας τοῦ γιουφύρι,
κόρη παπαδοπού.

Ἐλημερίτσα δούλησαν, ματά, κι' τοῦ ταχιά χαλνοῦσι,
κόρη παπαδοπού.

Πουλάκι πάϊσι κι' ἔκατσι, ματά, μέσ' στὴ δεξιὰ καμάρα.

Κι' οὐδὲ λαλοῦσε σὰν πουλὶ κι' οὐδὲ σὰν χελιδόνι.

μόνι λαλοῦσι κι' ἔλιγι ἀνθρουπινὴ κουβέντα.

—Δὲ θεμελιώστι ἀνθρουπουν, γιουφύρι δὲ στεργιώνει,

ἀνθρουπουν πασάνθρουπουν τοῦ κάλφα τὴ γυναῖκα.

Τὰ μαστιουρούλια ἔστειλαν τὴν κάλφιν νὰ φέρουν.

Βάλτι γιρόντοι στοῦ κλάδιμα, παλλ'ζάρια νὰ μᾶς σκάψουν
κὶ κουριτσάκια ἀπάθθινα νὰ μᾶς βλαστουλογήσουν
κὶ δέστι τὰ βαένια σας, τὰ παλιουβᾶϊνά σας.

Τὸ χορεύουν τατ'νὰ τὴν Πασκαλιὰ κὶ τοὺν Ἀγιώθ'.

7. Τοῦ κάστρου τῆς Ὠριᾶς

Τὸ τρ. γιὰ τὸ κάστρο τῆς Οὐργιᾶς εἶναι γνωστὸ εἰς Βλάτσην εἰς παραλλαγὴν ἀτελῆ,
τραγουδιέτχι στὸ σιουμπέτι (δὲν εἶναι χορευτικὸ).

Εἰς Φυτόκι καὶ Τσακροχώρι

1

Ν ὄσα κάστρα κὶ ἄν πῆγα κὶ ἄν περπάτησα,
σὰν τ' Παλιουγλᾶ τοῦ κάστρου, κάστρου δὲν εἶδα.
Τοῦρκοι τοῦ πουλιμοῦσαν χρόνους δώδικα,
δὲν μπὸρον νὰ τοῦ πατήσουν, τοῦ γιομόκαστρου.
Κὶ ἓνα μικρὸ τουρκάκι, ρουμνιουγύρισμα,
σιμὰ στοῦ κάστρου πάνει κὶ παρακαλεῖ.
—Κυράτσα πουρτουπούλα, ἄνοιξι ἰδῶ,
ὄτι εἶμι ἀγκαστρουμένη κὶ στοῦ μῆνά μου,
νὰ ῥῆς τοῦ κριμά μου.
Γιλάστηκι κὶ ἡ κόρη κὶ τοὺν ἄνοιξι.
Σέφκιν οὐ Τούρκους μέσα μ' ὄλων τοῦ στρατοῦ
κὶ χάλασι τοῦ κάστρου, τοῦ γιομόκαστρου.

Τὸ τρ. εἶναι πασκαλιάτικο καὶ ἡ παραδῶσα τοῦτο εἰς ἡμᾶς (Ζαχαρένια Ζηκοπού-
λου, ἐτῶν 68/1937) κάστρο συγκεκριμένο ἐννοοῦσε τὸ ἐγγὺς τῶν Παλαιουκωπρίων, προσ-
θέτουσα ὅτι ἀπὸ τὸν Παλιουγλᾶ (θέσις ἐγγὺς τῶν Παλαιουκωπρίων) εἶχαν, ὅπως ἔλεγον
οἱ παλαιοί, ἐκκλησία μέσα στὴ γῆ καὶ ἀπὸ ἐκεῖ περνοῦσαν μὲ ὑπόνομο καὶ πῆγαιναν καὶ
λειτουργοῦνταν στοῦ Φυτόκ στὴν ἐκκλησία, τὴν Παναγία τὴ φανιρουμένη, βλ. καὶ Σημειώμ.
Ἱστορ., 46.

Ἀπὸ τὸ Περιβόλι (Γρεβ.). Ἄλλη παραλλαγή, διάφορος ἀπὸ Κουλοῦσινα Σαμαρᾶ,
ἐτῶν 70/1936, ἡ ὡς κάτωθι:

2

Δώδικα χρόνους πολεμῶ, δὲν μπόθ' νὰ τοῦ πατήσου
τ' ἀρημόκλησι.
Ἕνας γιαιιτσαοαῖος δώδικα χρόνῶν
μόν' πάησι κὶ πινεύτηκε, παῖ στοῦ βασιλιᾶ.

—Ν ἀφέντη μου, κὺρ βασιλιᾶ, τί ᾽ν' τοῦ κέρασμά σου.

—Χίλια σοῦ δίνου ροῦχα, χίλια κέρασμα
κὶ μιὰ κούπα ἀσημένια μὴ χροσὸ σταυρὸ
γιὰ τοὺν πόλιμου.

—Γιὰ ἀνοίξ'τι πόρτις, τζιάνουμ, πόρτις τῆς Οὐβοιᾶς,
πόρτις τὶς μαρζουμάνις τῆς Σαλουνικιᾶς.

Δὲν σᾶς ἀνοίγου, τζιάνουμ, γιατίι μὴ ξιγιλάτι.

—Δὲν εἶμι κλέφτης, τζιάνουμ, δὲν σὶ ξιγιλῶ.

Εἶμι καλουγιράκουσ δικουχτῶ χρουνῶν.

Καλόγηρους θὲ νὰ γίνου τὰ ράσα νὰ φουρῶ.

Ἐτέλειαι γλωσσικῶς κ.λ. κατὰ τὰ ὑπαγορευθέντα. Περὶ τῶν κάστρον τῆς Ὀριᾶς γενικώτερον βλ. Ν. Βέην, *Byzant. Zeitschrift* 17 (1908) 101 σημ. 1.

8. Τοῦ Μπλατσιοῦ

1

Ἔχου κιοὺν π' δὲν πῆγα κὶ ἀπ' δὲν ἀπέρασα
ποὺ μέσα ποὺ τοῦ Μπλάτσι κὶ ἀποὺ τοὺν κασαμπᾶ¹,
νὰ ἰδῶ τίς βλαχοποῦλις μὴ φουντουτὰ βρακιά.
Κὶ αὐτὲς οἱ βλαχοποῦλις χαμηλουζώνουντι,
κάνουν τὰ παλληκάρια κὶ παλαβώνουντι.
—Μὴ μὴ πειράζης, πούστη, τοῦ φουστανάκι μου,
γιατ' εἶμι ἀρχουντουπούλα, βαρὺ ᾽ν' τοῦ τζιάκι μου.

2

Ἔχειν καιρὸ π' δὲν πῆγα κὶ δὲν πέρασα
ποὺ μέσα ποὺ τοῦ Μπλάτσι, ν' ἀποὺ τοὺν κασαμπᾶ,
ποὺ ἔχειν τὰ κουρίτσια μὴ τὰ ξανθὰ μαλλιά.

1. Κασαμπᾶς: λ. τουρκ. πρωτεύουσα ἐπαρχίης.

Τὸ ὑπ' ἀριθμ. 1 ὡς χωρευτικὸ συρτὸ προέρχεται ἀπὸ τὸ Τσακνοχώρι Ἀνασελίτσης (μοῦ τὸ εἶπε τὸ 1934 ἡ Χαρίκλεια Βουλγαροπούλου, ἐτῶν 65), τὸ δὲ ὑπ' ἀριθμ. 2 τὸ τραγουδοῦσε στὰ Γρεβενὰ ὀλίγον βραδύτερον ἕνας ἀπὸ τὴν Κοπρίβα Βεντζίων ὡς σιουμπετλίσιο. Εἰς Βλάτσην τελείως ἄγνωστα ἀμφότερα.

ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

ΓΛΩΣΣΑ

Α' ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ

1. Φωνητικόν

Ὁ φθόγγος α

Προθεματικός. Ἀνάπτυξις α. α') Εἰς ἀπὸ συμφώνου ἀρχόμενα ῥήματα, ὀνόματα, ἐπιρρήματα, ἐπιφωνήματα: ἀγανώϊου (γανώνω, γανόω), ἀγαριουτής, ὁ καὶ ἀγαλαντζής καὶ γαλαντζής, λ. τουρκ., ἀγλείφου (γλείφω, ἐκλείζω), οὐ ἀγλείφας, -αβους, ἀγροικῶ (γροικῶ), δὲν ἀγροικοῦσιν ἀπὸν τίπουτα, ἀνέγροικους, γνωστὸν καὶ τὸ ἀγροίκους: ὁ μὴ εὐγενής, χοντρός, ἀδῆ. -άζουμι (βία, -άζομαι): σπουδή, σπεύδω¹, ἀδίμτου (δίμιτος): μάλλινο ἐγχώριο ὕφασμα, ἀδουκῶ (δοκῶ), -ειοῦμι, -ήθκα: ἐνθυμίζω, ἐνθυμοῦμαι, τοῦν ἀδουκῶ, δὲ μι ἀδόκισις, καὶ -όξις, θὰ σι ἀδουκήσου, μι ἀδουκήθκαν, ἀδόκισι την, καὶ -όξι την, καὶ ἀδόξέ την. λέγεται ὁμως καὶ δουκειοῦμι, -ήθκα², ἀδράχνου (δράττομαι), ἄδραγμα: λαμβάνω τι βιαίως, ἀρπάζω, ἀδράχνει, ἄδραξι τοῦ φουμί, τὸ σκουτί: πυροῦται, ἐπυρώθη ὑπὲρ τὸ δέον ἐπάνω ἐπάνω, ἀκαλῶ (καλῶ) εἰς τὸν γάμον διὰ τῶν μπρατίμων, τὰ ἔστι ἀκαλιασμένοι: προσκαλεῖσθε, ἀκουλλῶ (κολλῶ), ἢ ἀκόλλα, ἢ γυναῖκα εἶνι ἀκόλλα κὶ θέλει ἀπ' ὅλα, παροῖμι, ἀβασικαῖνον, -ουμι, -άθκα (βασκαίνω) (Κοζ.), ἀβοιηθῶ, ἀβόητσα (Κοζ.), ἀκουττῶ (κοττῶ): τολμῶ (Κοζ. + Ζιουπ.), ἀλιποῦμι (λυποῦμαι), -ήθκα, -πούμινους ἀνθρουπους: πὸν λυπεῖται τὸν ἄλλον (Κοζ.), ἀμβασκάλι (μασχάλη) (Κοζ.), ἀμάχουμι, τοῦν ἀμάχουμι, τοῦν ἔχου ἀμάχι: τὸν μισῶ, ἀλλὰ μαχεύουμι, -εύκα, ἀμπσιοῦμι, -σίσικα (μισῶ, -οῦμαι), τοῦν -ίσικα: τὸν ἔβγαλα ἀπὸ τὴν καρδιά μου, ἀνκῶ (νικῶ), - τὸν κακὸ (Κοζ. + Κοντσ.), ἀπαρῆτῶ, -τιοῦμι,

1. Βλ. Εὐθ. Μπουντώνη, «Μελέτη περὶ τοῦ γλωσσικοῦ ιδιώματος Βελβενδοῦ καὶ τῶν περιχώρων αὐτοῦ», εἰς Ἀρχεῖα συλλόγου «Κοραῆς», ἐν Ἀθήναις 1892, 71. Ἄλλο τὸ ἀδῆ-ζου ἐκ τοῦ ἄδῆους: κενώνω, μεταγγίζω, δὲν ἀδῆζου: δὲν εὐκαιρῶ.

2. Μπουντώνη, ἔ.ἀ.: ἀδουκειοῦμι, -ήθκα καὶ ἔνευ τοῦ προθεματικοῦ α δουκειοῦμι. Π. Σπυριδωνίδης, Μελένικος, ὁ νεκρὸς μακεδονικὸς ἀκροίτης, Θεσσαλονίκη 1930, 165, δουκειοῦμι, Ἀραβαντινοῦ, Ἡπειρ. Γλωσσάριον (ἀνατύπ. ἐν Ἀθήναις 1909), 37, δουκειοῦμαι.

-ήθκα. -τιμένους: ἀφηρημένος καὶ ὁ μὴ ἐνδιαφερόμενος διὰ τὸν ἑαυτὸν του, ἀπιονῶ (περνῶ), -ρασούμινους (Κοντσ.), ἀραθμῶ (ραθυμῶ), ἀραθύμ-
 πσα: ἐπιθυμῶ νὰ ἐπανίδω τινά, τί, ἀλλὰ οὐ ράθμους: ὁ εὐερέθιστος, ὁ ὀργίλος,
 ἀσικαίουμι (σικχίνουμαι), -άθκα, ἀλλὰ ἡ σιχασιά. Τοῦ ἀνᾶμα (νᾶμα), ἀ-
 χαμιὸς (χαῦνος), -αίνου: ἐξησθενημένος, ἐξασθενῶ, ἀδρένιους (δρύνος),
 τ' ἀδρένια τὰ ξύλα. στ' Ἀδρένιου, τπν., ἀγλήγουρα (γρήγορα), ἡ ἀξυάλι καὶ
 ξυάλι¹ (ξυήλη), οἱ ξυάλις: εἴρων. τὰ πόδια ἀνθρώπου ὑψηλοῦ ἰδίως καὶ ἀδυνά-
 του, ἡ ἀπαλάμι (παλάμη), ἀλλὰ παλαμίζου: ἀλείφω τοῖχον διὰ τῆς χειρός,
 παλαμουδέρονου, -όδιρι: κουρρίζομαι στὰ πόδια ἀπὸ δρόμον, εἰς Ζιουπ. παλα-
 μόδιριν αὐτὸς ὥσπου νὰ τὴν πάρη αὐτὴν πὺν ἀγαποῦσι, παλαμίσικι τοῦ πιδί:
 ἐλερώθη, ἡ ἀβδέλλα, οἱ -ις καὶ ἡ Ἀβδέλλα (ἡ κωμόπολις τῶν Γρεβενῶν), ἡ
 ἀχιλώια (χελώνη) (Κοζ.), ἡμεῖς (Βλάστην) γαχιλώνα, ἡ Ἀβγέννα (Βιέννη),
 τ' ἀξούγκι (ξύγκι), τ' ἀστήθι (στῆθος), τ' ἀκάλλι (κάλλος). τ' ἀχείλι (χει-
 λος), ἀπού. ἀπ', ἀναφορ. ἀντωνυμία τῆς νέας Ἑλληνικῆς, καστιοᾶει αὐτὸν
 ἀπ' τ' θέλει, τ' ἀονάρι (ρινάρι, ρίνη), -ίζου, -άρσμα, τ' ἀοζάρι (ριζάρι): ἐρυ-
 θρόδανον, ἀοζόγαλου (ρυζόγαλο), ἀοζουγαλίις: τὶς Σιατιστινὲς διὰ τὰ πολ-
 λὰ ρυζόγαλα τὰ προσφερόμενα εἰς τὰς ἐορτάς. ἀλλὰ ρύζι, ἀβρὲ (βρέ), ἀβρὲ ἰσύ,
 (προσφ. γυναικῶν), ἀρὲ (ρέ), εἰς Κοζ. ἀοά²: τί χαλεύς, ἀοά, ἀμὼρ ἰσύ; ἐπὶ
 γυναικῆς. ἀμὼ (Κωστ. + Λοσν.), ἀθρήσικοις (θρησκος). εἶνι ἀθρήσικου:
 ἐπὶ ζωηροῦ καὶ ἀνυποτάκτου, ἀμασόνους (μασόνος), ἀψιχῶ (ψυχῶ)³, τοῦν
 ἀψιχῶ. -ύχισα καὶ -ύϊσα, τὸν λυποῦμαι, συμπονῶ, ἀδεύτιου (ἐκ δευτέρου),
 ἀρχὸς (ρηχός): δροσερός. καταπαύοντος τοῦ πυρετοῦ συνήθως, σπανιώτερον
 καὶ ρχὸς καὶ ρχὸ φαί, ἀρχαίνου, ρήχαι, νὰ ρχάνη, ἡ ἀρχάδα καὶ ἀρχότι: δρο-
 σιά, εἰς Κοζ., ἡ ἀρχότι: δροσερὴ καὶ ἀφράτη γυναῖκα, ἡ ἀποροιά: ἡ πουριά,
 πόρος (Ρέζν), ἀχώρja (χώρja, χωρίς), οὐ ἀρβανίκους (ἡ οὐρδάνη, -ίκους):
 τὸ φρέαρ (Κοζ., ἀπὸ τὸ μακρὸ σχοινὶ τὸ πρὸς ἄντλησιν). Εἰς Βλάτσην: τοῦν
 πῆγιν (ἔβγαλιν ἢ ἔκουπι) ρουδανίκους: ἐπὶ διαρροίας ἰδίως, ἀκροναζῆς (Κοζ.),
 εἰς Βλάτσην: κουραζῆς: μεταξωτό, οὐ ἀνυφαντάκους (ὑφαντάκος): ἡ ἀρά-
 χνη (Κοζ.), τ' ἀλβάδ, -δja (λιβάδι) (Μαυρ. + Τριβ.), τ' ἀλμάκι, -ια: τὸ
 παρ' ἡμῖν λουμάκι (λεῖμαξ) (Κοσμ. + Ζάλ.).

Σημ.: Τὸ προθεματικὸν α συνηθίζουσι οἱ κτηνοτρόφοι (οἱ Βλάχοι) καὶ
 πρὸ λέξεων τινῶν (ρημάτων καὶ ὀνομάτων) ἀρχομένων ἀπὸ ρ (κ, λ, μ, π, σ):
 ἀοίχνου, -ουμι (ρίπτω), καὶ εἰς τὸ ἄπόσπ. δημοτ. ἄσματος: μάτια μου, μαλ-
 λιά μ' γραμμένα κὶ στὶς πλάτις ἀοιγμένα, ἀοράφτου (ράπτω), οὐ ἀοράφτς,
 προσηγ., καὶ κύριον οὐ Ἀοράφτς, τοῦ ἀοράμμα, ἡ ἀρόκα (ρόκα), τ' ἀοιβούηλικου
 καὶ ἡ -α (ρεμπούμπλικο, -α), ἀορούσους (ροῦσος): ξανθός, τ' ἀορέπιτα (ρέ-

1. Γ. Χατζηδάκι, Γλωσσολογικαὶ Μελέται, Α', ἐν Ἀθήναις 1901, 539.

2. Αὐτόθι, 204 κ.έ.

3. Μπουντώννα, 77, ἀψιχῶ, ἀψιχήσου, ἀψήϊσα=(ἀ)ψηφῶ, ψηφίζω, φείδομαι.

πιτα): μέρη διάφορα ἄνω κάτω, τ' ἀοιβάνι (ριβάνι). -λίσιου ἄλουγον: εἶδος βηματισμοῦ ἐδραίως εἰς τὸ ἄλογο, ἢ ἀοίγανι (ρίγανη), ἢ ἀρόγα (ρόγα), -ιάζου, -ιάζουμι, -άσικα, κὶ πῆγα κὶ ἀρουγιάστηκα οἱ μνιὰ κυρὰ Βουρογάρα, ἐκ δημοτ. ἕσμ., οὐ ἀρόζους (ρόζος), ἀρόπουτους (ρόποτος): κρότος, Ἀρουμόνους (Ρωμοῦνος), ἢ ἀρακὴ καὶ τοῦ ἀρακὶ (ρακὴ καὶ -ί), ἀκουττῶ, ἢ ἀκάμα (κάμα): μαχαίρι, δίκοπο, ἀλάθους, -ώνου, ἢ ἀμανία (μανία), ἀπιρνῶ, ἀσμά (σιμά), καὶ ἢ Ἀρίνα (Ρίνα, Αἰκατερίνη), ἀρουτῶ, -ώτιμα (ἐρωτῶ). Ἀκουόμενα ταῦτα εἶναι δηλωτικὰ περὶ τοῦ ὅτι ὁ ὁμιλῶν δὲν εἶναι ἐκ τῶν μονίμων κατοίκων Βλάτσης. Ἐμπαιγμὸν προκαλοῦν ἐκτὸς τούτων καὶ τὰ ὑπὸ τῶν ἰδίων λεγόμενα: ἤξιονα, -νι, ἤξιονι, ἔμιλνι, ἔφυγα, -νι, ἤπχα, πίνξα, συρῆτι, κατσηῆτι, σηκουῆτι, ἀναψηῆτι του, παγαλιᾶτι, ράητον, μαθαίνου, ἢ Γιάννις, ἢ Κώστας κ.λ., δαῖμα, μαναχὸς κ.ἄ. ἀντὶ τῶν κανονικῶν ἰδιωματικῶν τῆς Βλάτσης: ἤξιρα, ἔφιονι, ἔμιλι, ἔφηγα, ἤπχια, ἔπνιξα, σύριτι, κάτσιτι, σιούκτι, ἀνάψι του, πουγάλιατι, ράβ'ν, μαθαίν', οὐ Γιάννις, οὐ Κώστας, πάντα ἢ ὄλου, μόναχους κ.λ. Ἀντίστοιχα κατὰ τὸ φωνητικὸν ἰδίως ἀπαντῶνται εἰς τὰ τῆς θεσσαλικῆς διαλέκτου. Ὡς παραφωνίαι εἰς τὸ ἰδίωμα τῆς Βλάτσης, ὀφείλονται κατὰ τὴ πιθανώτερον εἰς τὴν ἐπὶ ἐξάμηνον κατ' ἔτος παραμονὴν (τῶν κτηνοτρόφων), τὴν ἐπικοινωνίαν καὶ ἀναστροφὴν εἰς τὰ ξεχειμαδιὰ μετὰ τῶν κατοίκων Τυρνάβου καὶ τῆς περιοχῆς κ.λ.¹

β') Ἐκτοπίσει ἄλλου φωνήεντος (ε, ο) ἐν ἀρχῇ ρημάτων, ὀνομάτων: ἀμπουδῶ (ἐμποδῶ) καὶ ἀμπουδίζου, τοῦ ἀμπόδηου καὶ ἀμπουδου σπανιώτερον, ἀγγαστρώνου (ἐγγαστρώνω), ἢ ἀγγαστριᾶ, ἀργάζου (ἀρχ. ὀργάζω), ἀργασα: κατεργάζομαι, θὰ σὶ ἀργάσου τοῦ κουζίνι ἢ 'ν κόζια: θὰ σὲ δεῖρω ὑπερβολικά, θὰ σὲ βασανίσω, ἀργασι, -σμένου ἀλεύρι ἀπὸ τὴν πολυκαιρίαν πιὸ κατάλληλο διὰ ζύμωμα, κὺτὸς ἀργασι: συνήθισεν εἰς σκληρὰν ἐργασίαν, ἀργασμένους ἀνθρώπους: συνηθισμένος εἰς ταλαιπωρίας τοῦ σώματος, ἀργάτς, -τιά, -στήρι, ἀντηροῖοῦμι, -ήθα, -ρσμένους (ἐν-τηρῶ, ἐντήρησις): συστέλλομαι, ἐντρέπομαι, ἀντρουπιάζου (ἐντροπιάζω), -άζουμι, -άσικα, ἀντρέπουμι, -άπκα, ἀντρουπή, ἢ ἀντρουπίτσα τρώει πιτρίτσα: ὁ ἐντρεπόμενος χάνει πάντοτε, παροιμ., ἀντρουπιαρὸς, ἀντίθ. ξινέντροαπους, ἀμπουλιάζου (ἐμβολιάζω) καὶ ἀμβουολιάζω, -ούρλιασα: ἐπὶ συνοικεσίου τὰ τακτοποιῶ εὐρίσκων τὸ ὅμοιον, ἀμβουολιάσκαν μνιὰ χαρὰ, ἀγκαλνῶ (ἐγκαλῶ): ἀναφέρω, σπάνιος ὁ ἐνεστώς, σύνηθες τό: θὰ σὶ ἀγκαλέσου στοῦ δάσκαλου, τ' ἀπίτιχα, ἀπὸ σπάνιον ἐνεστ. ἀπιτιχαίνου (ἐπιτυχαίνω)², ἀρμάζου καὶ ρμάζου (ἐρημάζω), ρήμαξι. Κάμνει κὶ ἀρμάζει, ἔκαμι κὶ ρήμαξι: εἰς τὴν ἀπελπισίαν δὲν ξέρει, τί κάμνει, ρήμαξαν τὰ ἵπουρα: κατέφαγαν τοὺς καρπούς τῶν δένδρων,

1. Ἀχ. Τζαρτζάνου, *Περὶ τῆς συγχρόνου θεσσαλικῆς διαλέκτου*, ἐν Ἀθήναις 1909, 17, 28, 62, 88.

2. Τζαρτζάνου, 57, τ' ἀπέτυχι.

ρήμαξι μὴ τὸν κιστό τ': δὲν κάμνει καλὸν καιρόν, ἢ ἀομάδα: ἢ κακομοῖρα, εἰς Ζιουπ. νὰ φᾶν τ' ἀομαδιακά οας, τ' ἀοιθί, -ια καὶ ἢ ἀοιθίθα, -ις (ῥοις, -ιθα), τ' ἀοργανου (ῥοργανόν): τὸ νταούλι κυρίως, γίγκιν -ου π τοὺν ἔπνου: ἐκοιμήθη πολὺ, οὐ ἀοργαντζῆς καὶ νταουλτζῆς ἄλλως, οὐ ἀοργανόγιουφτους: καὶ ὁ παίζων καὶ ὁ πολὺ μελαχροινὸς ἄνθρωπος, οὐ ἀομός (ὄρμη), ἔχει πολὺν ἀομόν τοῦ νισό, τ' ἀομάνι (ὄρμάνι), τ' ἀοόγκι, -ια (ῥοογκος, Ἡσύγιος) (Μαυρ., Ρέζν, Λιπ., Τριβ.), χωράφια μὲ γύρω γύρω δάση, ἢ ἀοκκλησιὰ (Μαυρ. Γρεβ.), τ' ἀογγόνι, ἀλλὰ οὐ ἰγγουνός, τ' ἀογγόνια κὶ παραογγόνια, τ' ἀογγουνάοι: ξύλο πὸ μπαίνει στὴ γωνία, ἀογγουνάοκου τισσιοἀογγουνου: μὲ 4 γωνίες, καὶ κισφάλι τισσιοἀογγουνου: γερό, μὲ πολὺ μυαλό, τ' ἀοτζιάκι (ὄτζιάκι) (Κοντσ.), ἀλάφι, σπανιότερον ἰλάφι, ἀλλὰ πάντοτε: ἀοαφιάζου: τρομάζω, -άζουμι, -άσι,κα, -ομένους, ἀοαφρός, -ίτικα, παραοαφρίτικα: πολὺ ἔοαφρὰ λόγια καὶ μετὰ τῆς ἀνά: ἀνάοαφρα, ἀντιοου (ἔντερον), μουνάντιοους: ὁ ἀδύνατος καὶ ψηλός, μουνάντιοους κουλάντιοους, τ' ἀξάϊ (ἔξάγι): ἢ εἰς εἶδος πληρωμὴ τοῦ μυλωθροῦ¹, ἢ ἀοστρέχα (ῥοστρακον)²: ἢ ὑδροορρόη τῆς στέγης, τ' ἀοϊκόντζμα, τ' -ίσιματα: παοετυμ. πρὸς τὸ ἀϊ: ἀογια εἰκονίσματα, ἀλλὰ: τοῦ κουνουστάσι, ἀοιοκκλημα (αἰογὸκκλημα), καὶ τπν., ἀοιδουμαλλίτικισ πατοῦνις (Κωστ.): πατοῦνις ἀπὸ μαλλὶ γίδας.

Σημ.: Δι' ἐκτοπίσεως ἄλλου φωνήεντος εἰς τὸ μέσον λέξεως: θαοαπαούου, θαοάοαοα, -οομι, ἀύκα (θεοαοεύω), μᾶς θαοάοαοις: εἰρων., μᾶς διώορθωοες, δὲν μᾶς ἰκαοοοιήοες καθόλου, θαοαπαύκα: ἰκαοοοιήοην, εὐχαοιστήοην πολὺ ἀπὸ φαγητό, ποτό, τοῦ θαοάοαοιου: ἢ θεοαοεία καὶ ἢ τελεία εὐχαοιστήοις, οὐ κόθθοοους (κόθθοοος)³, οἱ -οαἰ καὶ τὰ κουθόοογια: γύρος πίττας, πισιοκιοῦ ψωμιοῦ, κοσκίνου καὶ ἢ χονδρὴ ραφή, ἀοτεϊά πως καὶ οὐ κουθθοοούμπστοους, οὐ πλακός: ὁ φράχτης, ἢ ἀνύπανδρη ἀοελφή ὡς ἐμπόδιον γάμου εἰς τὸν ἀοελφόν, εἰς Ζιουπ. πλοουκός, τοῦ γκαοάοι (κεοάοι): ἐπὶ χονδροκεοάοου, ἰδίως οἱ Βουλγαοόφωοι: τὰ Γκαοάοια, μαναχός, μαναχά τα τὰ πιδιὰ (οἱ Βλάχοι), ματὰ (μετὰ): ξανὰ, ματαπέτου: ξαναπέσ' το (οἱ Βλάχοι), εἰς Λοοσν. κλοудаοια ἀντὶ τοῦ ἡμετέρου κλαδαοια (οο ἀντὶ α).

Ἀνάπτυξιν α ἄνευ ἐκτοπίσεως εἰς τὴν λ. τοῦ κέθθοου (κέδρον), ἀλλὰ τοῦ κισθοουβόοαλου. Ἐκτόπισιν εἰς τὴν κατάληξιν: ἢ ἀλοῦπα (ἀλώπηξ), μουλόχα (μαλάχη), τουλούπα (τολύπη), γίγκι — : ἔοπρισε πολὺ στὰ μαλλιά, οὐ Καραδόοακκας (κουραδόοακκας), τπν., γκαοβόοακκας.

Ἀνάπτυξιν καταληκτικοῦ α εἰς τὰ ἀφηορημένα οὐοιαοτικὰ (ὑποχωοητικῶς): ἢ (ἀ)ποομώοα (ἀ-ποομιοοώνου, -οομι), ἀναοούοια (ἀναοοουλιάζου), ἀοουοὰ καὶ ἀοόοα, λάοοα, ἔχ'ν πουλλή — στοῦ σπῆτι: φασαοία, δουοειά, παπά-

1. Ἀθηνᾶ ΚΓ', 489-90.

2. Ἱοτοο. Λεξ., 3, 240.

3. Μπουντώνα, 90, οὐ κόθθοοους.

ρα καὶ πασιπάκα διάφορα τῶν συγκεκριμένων ἢ μεταφορικῶς ἐκ τούτων, τοὺν ἔγκιασι παπάρα: προσέβαλε, ἐπέπληξε, αὐτὴ θέλει πασιπάκα: γ...σι, ἢ ρουγάλα (ρουχαλίζω), ἢ στρέκλα, στροκλιάζ'ν τὰ βόδια, ἢ τσίολα (τσιολιοῦμι, ἀρχ. τιλάω), ἢ γαύλα (γαυλῶνον), γλίστρα, ἢ πύρα, γύρα, ξάπλα, ἄχνα, ἀνάσα, βράχνα, τσούφα, γέννα, λέρα, νύστα, διάτα, πίκρα (πικρός), τύφλα (τυφλός), λαγάρα, βγῆκι —: καθαρός, χωρὶς κουσούρι.

γ') Κατόπιν ἀτόνου φθόγγου *i* (πρὸς στήριζίν του), ἐπομένου τοῦ συμφώνου *o* κυρίως, προηγούμενου τοῦ συμφώνου *λ, σ* (τς): οὐ διάργαρους (ὕδραργυρος), οὐ καλόϊαρους (καλόγηρος), οὐ σούαρος (ἰσόγυρος, ἄλῶνι στὸ παιχνίδι), μάειαρος (μάγειρος), λούαρα, τρούαρα, ἀνάαα (ὀλόγυρα, τριγύρω, ἀνάγυρα), προυτόϊαρους, σκατόϊαρους (πρωτόγερος, ἐσχάτογερος), κατσιαρητῶ, λ. τουρκ., τοὺν κατσίοτσι καὶ κατσιαότσι: τὸ ἔχασε, τὸ μυαλό του, ἔνα γκιαρημέ (γκερμέ, λ. τουρκ.): συχνά, πάντοτε, τοὺν τσιαρίσι (τσιρίς, λ. τουρκ.): εἶδος κόλλας τοῦ παπουτσῆ, τὰ γιαρημάδια (ἐρημάδια): τ' ἀρνίθια, λιαρώνου, -ουμι (λερώνω), εἰς Κοζ. τρανύτιαρους, μικροτίαρη, κίτιαρηους, τέντζιαρος, τέσσιαρις, ἐνῶ ἡμεῖς τρανύτιρους κ.λ., Καλιαντέρς (Καλενδέρης), ἀκόλιασα (ἐκάλεσα), γκύλιανιρους (κύλινδρος), εἰς Λιβ. γκύλιαντους, βλιαγούρι, εἰς Λιβ. βλιγούρι, εἰς Κοζ. βουλιγούρι: τὸ χοντροαλεσμένο σιτάρι, τοὺν Λιανουτόπι (Λιανοτόπι, τπν.), τοὺν Λιαψίσι (Λεψίσι), τὰ κόλιαντα (κόλιντα), οἱ Σιαρσαιοῖοι, χωρίον Γρεβενῶν (Συρκάνης), τοὺν καλιαμάφ (Ζάλ.): καμηλάκιον, ἡμεῖς καμβλάφι τ' παπᾶ, τοὺν λιαβὸ τοὺν χέσ (λιβό, λέβι, σλαβ.): ἀριστερὸ χ., εἶτα καὶ ὁ ἀριστερόχειρ: λιάβους (Ζιουπ.), ἀρὲ λιαβέ, εἰς Λιβ. οὐ λέβας, τσιασίτι (τσισίτ, λ. τουρκ.): ποικιλία ὑφασμάτων, τοὺν σιαντούκι (σιντούκι), οὐ τσιαχρές (τσιχρές, λ. τουρκ.): ὄψις προσώπου κανονική, εἶνι στοὺν τσιαχρέ τ', εἰς ἐπώνυμά τινα λήγοντα εἰς -λις ὡς ἐν Κοντσ. Κούκαλιας, Διόκαλιας (Διουκαλίνα) καὶ ἐν Κοζ. Δράμαλιας, Γάγαλιας, Κοάλιας, εἰς Γκόμπλ. Λιούλιας, εἰς Βλάτσην: Γούλιας, Θυμνιούλιας, Στιογιούλιας, Γιαννούλιας (ὀνόματα), Κόλιας (ἐπών.).

Σημ.: Ἰδιάζων εἶναι ὁ φθόγγος *ia*, τονούμενος ἰδίως: οὐ Νιάνιους (Ἰωάννης), ἢ νιάνια (θεία, γριά), τοὺν τιάτιον, τὰ τιάτια: σκαπά, οὐ Τσιάρας, ἢ πτιάπια: ἢ πίττα εἰς τὴν παιδικὴν γλῶσσαν, τὰ κλιάματα (ἐνῶ κριατουσάνδου: τὸ σανίδι ποὺ κόβουν, τεμαχίζουσι τὸ κρέας), ιάδισ (παιχνίδι), πιλιατεύου (Βογ.), τιά (ἐπιφ.): ἰδέ, στὰ μικρά, τσιάτσι, θὰ σὶ κάμου —: θὰ σὲ δείρω, στὰ μικρά, οὐ μουτιᾶς (μοῦτος) καὶ μουτιατιάκας, ὡς παρηντζ, ἰδίως, ιάλα, τοὺν πῆριν — μέσα: τὸν ἔρριζε μέσα ἀνεζέταστα.

Ἀποβολὴ *a*. α') ἐν ἀρχῇ ρημάτων, ὀνομάτων κ.λ.: πιθνήσικου, πέθνισικι, πέθανι, πιθαμένους, σφαλνῶ, μὴ σφάλτσι τοὺν σπίτι, παροιμιωδῶς ἐπὶ μεγάλῃς συμφορᾶς, μὴ σφάλτσι (ἢ ἔκλεισι) τὰ χέροια: μὲ ἔφερεν εἰς οἰκονομικὴν δυσχέρειαν, χιονῶ, χίρσα (ἀρχινῶ, ἀρχίζω καὶ χερνῶ), γιλάδα, -άος, -ροῦ, ἐπὶ ἀγροῖκου γυναικός, ἀλλά: ἢ ἀέλι (ἀγέλη) (+ Κοντσ.), μύγδαλου, -λιά, μά-

ραιτου και -ντους, να μάσων τ' ἄγιου μάραντου κι τοῦ μιλισσουβότανου, ἐκ δημοτ. ἄσμ., γίγκι μάρατους αὐτός: ἀδυνατίσε πολύ, ἰοὺ πλόχειρου (ἀπλόχειρο), ἄν σὶ στοάψου μνιά: σὲ δώσω, σὲ φέρω μίαν μετὰ δυνάμεως. ἀλλὰ ἀστράφτου κ.λ., τοῦ ἄμβιλουκλάδι (ἀμπελοκλάδι), τὰ ἄμβιλουκλάδια: ἰσότιμον πρὸς τό: παλιόπαιδο, -α, ἢ μαντάρα, -ις (ἀμανιτάρι), διοπουφτή (ἀδελφοποιητή): εἰς τὸν γάμον ἢ περιποιουμένη τούς προσκεκλημένους (Ζιουπ.)¹, πλαβούκια (ἀπαλὰ βούκια), σιρκὸς (ἀρσενικός), οὐ Θανάϊς (Ἀθανάσις), Ντώιας: ἐπών. ἐκ τοῦ Ἀντώνης, ὡς παραντζ. και γαβαντώιας, Λέτσης (Ἀλέξης), Λέτσας: ἐπών. εἰς Βογατσ., ἢ Λιξάντρα, -ούλα και Ἀλιξάντρα, Ρουστατέλτς (Ἀριστοτέλης) και στοῦ Ρουστατέλι: συνοικία, ριτσιώνουμι, -ώθκα: ἐξοργίζομαι, ἀλλὰ ἀρίτσιους (ericius), σπανίως ρίτσιους, εἰς Κοζ. ἀρίτσιους βαρδιρίζουνταν να πάρη ἄν ἀχιλόια, ἐκ δημοτ. ἄσματος.

Ἔχομεν ἐν χρήσει και διπλοῦς τύπους, μετὰ ἢ ἄνευ τοῦ α, τούς ἐξῆς: ἀκόμα και κόμα, κόμα, να φᾶς πουλὸ χῶμα, τό: κόμα, ἐπιφ. εἰς τὸ παιχνίδι τοῦ κρυφτάκι, τ' ἀδράχτι και δράχτι (ἀτρακτος), ἀξιουματικός και ξιουματικός, ἢ σύζυγος -ία, ἀπουμουρώνουμι, ἢ ἀπουμώρα και πουμουρώνουμι, πουμώρα. τὸν ἀπουμώρουσιν οὐ Θιός, πουμουρώθκι, τὸν ἔπιασι πουμώρα: ἔμεινε ἀναυδος, ἀπανουθιό, λέγεται και οὐπανουθιό και πανουθιό: πρὸς τὰ ἐπάνω, πῆριν (ἀ)πανουθιό τ': ἀνέλαβε κατόπιν ἀσθενείας ἢ ἀποτυχίας εἰς ἐπιχείρησιν, τὸν πῆριν (ἀ)πανουθιό τ': τὸν προστατεύει, ἀνάκατα και νάκατα, ἐπιρρ.: ἄνω κάτω, ἀπουκοιμίζου, -μνιοῦμι και πουκοιμίζου, -μνιοῦμι. ἀπουμνίσικου, ἀπόμνα και πουμνίσικου, ἀγαναχτῶ, -τζμένους και γαναχτῶ, -τζμένους, ἀποὺ πᾶν', ἀποὺ κάτ' και ποὺ πᾶν', ποὺ κάτ', ἀποὺ πόθιν και ποὺ πόθιν, ἀποὺ μπρὸς και ποὺ μπρὸς, εἰρων. τὸν ἔβαλι πᾶχ πᾶτ: ἀπὸ κάτω, πᾶχ πᾶν, πᾶχ πᾶτ, ἀναγουλιάζου, ἀναγούλια και ναγουλιάζου, ναγούλια, τ' ἀλιτρουπόδι και τοῦ λιτρουπόδι, συνηθέστερος ὁ πληθ. τ' ἀλιτρουπόδια και τὰ λιτρουπόδια, τ' ἀιμουσοῦρι, -ρja και τοῦ ἰμοσοῦρι, -ρja, τὸ ἀλέθω εἰς τὸ παιχνίδι βαλμᾶ τῶν κτηνοτρ.: — Ὡε βαλμᾶ, βαλμᾶ, — Ἄθει οὐ μέλους, δὲν ἀκούει, και τὸ ἀκούω εἰς τὴν προσφώνησιν τοῦ κήρυκος: Κοῦτι, χῶρα, χουοjανοί.

β') ἐντὸς λέξεως. Λόγω συμπτώσεως τοῦ φωνήεντος α εἰς δύο ἐφεξῆς συλλαβάς και δὴ πρὸ ὑγροῦ: τὰ πλαβούκια (ἀπαλὰ βούκια), μ' ἔπισι —, στὸ στομάχι βαρειά: ψωμι ζεστό, πίττα, λαγγίτες, ἢ πουρδουβλακιά (πορδῆς ἢ πόρδου αὐλακιά), παρζιαλνῶ και -λίζου, -λιτζμένου ψουμι (παραζιαρίζου), τοῦ τσιγκρισούλι (τσαγκαροσουγλί), τὰ Νταμπακλιά, συνοικία Σελίτσης ἀντὶ τὰ Νταμπακαοjά: βυρσοδεφεῖα, οὐ σταχτουβαβλιᾶρος (Φιλιπ.): ὁ παρὰ τὴν φωτιὰν ἀρεσκόμενος να κάθετα, εἰς Ζάλ. σταχτουβαβλιᾶρος, εἰς Βλάτσην σταχτουβιβλιᾶρος, τοῦ Κρανίκ', χωριὸ τῶν Σερβίων, κτῆμα Καρανίκου, στ' Χοοῦ-

1. Γ. Ἀνγκωστοπούλου, Περὶ τοῦ δυναμικοῦ τονισμοῦ ἐν τῷ ἰδιώματι τοῦ Ζαγορίου, Θεσσαλονίκη 1915, 9, ἀδιφουπτός.

ba (Τσούρχλι): βρύση. Χαρούβα (Βλάτσην), στ' Χαρούπα (Lib.): βρύση επίσης¹. οί Πρασκηυῶτις: κάτοικοι τοῦ χωρίου Ἀγίας Παρασκευῆς ἐγγὺς τῆς Κοζάνης, οὐ Σαρμανιώτς, ἢ Σαμαρίνα. Τοῦ φαλκάρι: φαλκαγκάρι, βλ. καὶ εἰς τὰ περὶ τῶν ποιμένων κατωτέρω.

Ὁ φθόγγος e

Ἀνάπτυξις φθόγγου i πρὸ τονιζομένου e (φθόγγος ie). α') εἰς τὴν ἀρχὴν λέξεων: ἰέμ... ἰέμ: καὶ ... καὶ, ἰέμ αὐτό, ἰέμ ἰκεῖνου, ἰέ δέ.: ἐπιφ., ἰέμπουρας, ἰέμπριπους, ἰέμουρφους, ἰένας, ἰέντζα, ἰέμβους, ἰέρμους, ἰέλα, ἰέλατου, ἰέτσι, ἰέρχουμι, ἰέχου καὶ εἰς τὴν συλλαβικὴν αὔξησιν e: ἰέρχουμαν, ἰέπιφτιαν, ἰέρξα, ἰέκατσα, ἰέγραφα, ἰέκλαφα κ.λ.². β') εἰς τὸ μέσον λέξεων: ἰέρξιέτι (ἐρρίζατε), ἰέκατσιέτι (ἐκαθίσατε), ἰέγραψιέτι (ἐγράψατε), πιδιεύουμιέστι (πικιδεύομεθα), σιέβα, σιέρτικους, τοῦ γκιντιέρι, ἰσιένα, ἰμιένα, ξιουκιέφαλου, ὄξουγκουκιέρι, βρουμουτιέρι, κορουνιέρι, κιέρατου, γλιέπου (βλέπω), λιέλε (λέλε, ἐπιφ.), λιέημουνας (ἐλεήμων), γνιέθου, γνιέμα (γνέθω, γνέμα), μαχιαῖοι κ.λ. γ') εἰς τὸ τέλος λέξεων: οὐ ζαχιριές (αἱ ζωοτροφίαι), οὐ τσιφτιές, Γκιριχτιές, παραντζ, καὶ ἐπών. Σιατιστινοῦ, σκότουσιέ τον, ἄφκιέ του (ἄφησέ το) κ.λ., Καὶ εἰς Βουρβ.: ἰέχου, λιέμι, λιέν, κλιαίει κ.λ., καὶ τὰ. λιέμε, κλιαῖνε, γιερός, δ'λιέου, λιέγανε ἐκ Βοῖτου εἰς Λεξικ. Δελτίον 11(1969)25, 42, 44.

Σημ. Ὁ κατὰ τὰς ἀνωτέρω περιπτώσεις φθόγγος i παραλείπεται ἐφεξῆς πρὸς ἀποφυγὴν (μεγάλῃς) παραμορφώσεως τῶν λέξεων, διατηρουμένης τῆς ἱστορικῆς των μορφῆς: ἔμπουρας, ἔμουρφους κ.λ.

Τὸ τονούμενον e εἰς τὰ ὡς ἄνω ἀξουγκουκέρι, βρουμουτέρι, οὐχὶ ἀπὸ γνήσιον e, ἀλλ' ἀπὸ i, λέγεται καὶ βρουμουτέρι, ἀλλὰ πάντοτε ἀξουγκουκέρι. Ἀπὸ i = e καὶ τὰ: τοῦ διολύκι, -ώνου, οὐ δέρλυκας: φάι πολὺ, τοῦ μιομίγκι, οὐ μέομηγκας: καὶ ἐπὶ ἀνθρώπου νωθροῦ πως, τὸ κάνιστρον: ἢ κανέστρα, τοῦ ψουμουσέντικου (ψωμοσέντουκον), σιαντούκι, ἢ ξέρα, ἔχει ποικίλη -, ἀλλὰ ξήρανιν οὐ κισός, πληρώνου, ἀλλὰ πλέρουσα, κρένου (κρίνω), κρένι, ἁρέ: ὀμίλει ..., ἀρτένου, -ουμι (ἀρτύνω, -ομαι), ἀρτύθκα, πλένου, πλύθκα, μαέριψα, γέτουμι (γίνομαι), θὰ (τὰ) γένου, γένι σάρα = φύγε, θὰ (τὰ) θιλέσου (θελήσω), θὰ (τὰ) σιχουρέσου (συγχωρήσω).

Τὰ οὐδέτερα εἰς i ὀνόματα μετὰ τῶν ἀντωνυμιῶν μου, σου, του προφέρονται παρ' ἡμῖν κανονικῶς: τοῦ πιδάκι μ', τοῦ χουράφι σ', τοῦ σπιτάκι τ' καὶ

1. «Συμβολή... τῶν Βαλκάνων», εἰς Μακεδονικά 17(1977)337, σημ. 2, βλ. τὰ ἀνωτέρω κ.λ.

2. Ἀνάπτυξιν φθόγγου η πρὸ τονιζομένου e δι' ἀναλογικὴν ἐπίδρασιν ἐκ τοῦ ἀορίστου ἠέκανα, ἠέγραφα κ.λ. (καὶ ἐξάπλωσιν καὶ εἰς τὸ μέσον λέξεως), βλ. Ἄνθ. Παπαδοπούλου, Γραμματικὴ τῶν βορειῶν ἰδιωμάτων τῆς νέας Ἑλληνικῆς γλώσσης, ἐν Ἀθήναις 1926, 21. Ἀξιοπρόσεκτα καὶ τὰ: ἰένας, ἰένα τοῦ Γερ. Καψάλη ἀπὸ Πλακτίτσαν Πιερίας, Λαογραφία ΣΤ', 460-461.

οὐχὶ σπανίως καί: τοῦ πιδάκι μ', τοῦ χουράφι σ', τοῦ σπιτάκι τ'. Πρόκειται περὶ ἐπανόδου εἰς τὸ ἀκέραιον τοῦ τελικοῦ ι εἰς τὸ οὐσιαστικὸν καὶ οὐχὶ περὶ προθεματικοῦ ι εἰς τὴν ἀντωνυμίαν (ἀποδοθέντος ὡς ιμ', ισ', ιτ'¹). Γνωστὴ ἡ παρατήρησις περὶ ἐπανόδου κωφωθέντων ἢ ἐξαφανισθέντων φθόγγων εἰς τὸ τραγούδιμα δημοτ. ἄσμάτων καὶ εἰς περιπτώσεις ἐκφωνήσεως μετ' ἐπιμελείας ἢ μετ' ἐμφάσεως².

Ὁ φθόγγος λ

Ἀπαντᾶται ἰδίᾳ μετὰ τὰ σύμφωνα λ καὶ τ (τσ, τζ), ἀλλὰ καὶ τὰ γ, ζ, θ, ν, σ, χ, π.χ. τοῦ λῖοκι καὶ κυρίως τὰ λῖοκια: τὰ γεννητικὰ ὄργανα, νὰ μᾶς φᾶς ἢ νὰ μᾶς ταράξ' τὰ λῖοκια, ἄλλως καὶ τὰ τσιόκια, εἰς Κοζ. τοῦ λῖοκι, -ια: εἶδος δέρματος, οὐ λῖόλιους: τὸ νερό, ράξι ψίχα -ν: εἰς τὴν συνθημ.: δόσε λῖγο νερό, αὐτὸς εἶνι λῖόλιους καὶ ἀῖπ -: εἶναι χαμένος, ἐλαφρόμυαλος, Λιόλιους καὶ ὑποκορ. τοῦ Γεώργιος, τοῦ λῖόκουρου: τὸ μικρὸ παιδί (ἀστεϊά πως), τὰ ἐκ τοῦ παλιο- (παλαιο-) σύνθετα: Παλιόκαστρον (χωριό), παλιόβουῖδου, οὐ Τιόκας (εἰς κτηνοτρ., ὑποκορ. τοῦ Δημήτριος, Τάκης κ.λ.), τὰ ἐπών. Τιόνας, Τσιότσις (Τσιότσης) καὶ ὡς παραντζ. κτηνοτρ. οὐ Τσιότσιας, Τζιόλας, τοῦ τσιόλι, -ια: ἐφθαρμένο χαλί, τέντα, ἐπὶ ἀνθρώπου εὐτελοῦς, ἕνα τσιόλι, καὶ εἰς ἐκφράσεις: τὸν πῆρι (ἔδουσιν) ἕνα -: τὸν ἐπέπληξε, τοῦ κασιό (καθισιό), ἢ ἀπουσιόνα: ἐλευθερία, 'ν ἔχ'ν -: τὴν ἔδωσαν ἐλευθερίαν πέραν τῶν κανονικῶν (σχεδὸν ἐπιρρ.), γνωστὴ καὶ ἡ στασιόνα: στάσις, τί λουῖός, τί λουῖό, ἐκπεσόντος τοῦ γ (τί λογιός κ.λ.), Παναγιῶτς (Παναγιώτης), ὁ καὶ Γιώτας λεγόμενος, οὐ Γιώος (Γεώργιος), τοῦ γιόμα, ἢ Ζιώτα (μία ἐκ Καστοριάς προελθοῦσα Θεοδώτα), ἢ Ζιώλια (Κοζ., ἢ Θεοδώρα), Ζιώγους (Σισ., ἐπών.), οὐπανουθιό: ἐπιρρ., οὐ γουνιός (γονεύς), τοῦ προουξινιό, ἢ κουσιόρα: τὸ κοφίνι ἄλλως, σπαλιόρα: τὸ σφάξιμο, τὸν τράφ'σι -, χιόντζι: ἔοριχνε χιόνι, τοῦ σ, τ, χ, χειό κ.λ.

1. Παπαδόπουλου, ἔ.α., 21.

2. Ἑλλην. Φιλολ. Σύλλ. Κωνσταντινουπόλεως 8 (1874) 597, Λαογραφία Β', 88, Ἀντιγνωστοπούλου, Περὶ τοῦ δυναμ. τονισμοῦ, 13. Βλ. καὶ Στ. Μάνεση, «Ἀντικωφικὰ φαινόμενα βορείων ἰδιωμαμάτων», εἰς Λεξικογρ. Δελτίον 11 (1966-1969) 3-66. Τὰ διὰ τὴν ἀντικώφωσιν παραδείγματα τοῦ Μάνεση (ἐκ τῆς κοιλάδος τοῦ Ἄνω Ἀλιάκμονος) ἢμποροῦν νὰ πολλαπλασιασθοῦν, ἐφ' ὅσον μετὰ δυσκολίας ἀνευρίσκειται σήμερον διὰ πολλοὺς εὐνόητους λόγους τὸ πρῶτον καθεστῶς τῶν φωνητικῶν (ἰδίως, ἀκόμη καὶ παρ' ἐντοπίων). Δὲν ἐπεκτείνομαι ἀρκούμενος νὰ παραπέμψω εἰς τοῦ ἰδίου τὴν σημείωσιν, σ. 57, σημ. 8, διὰ τὸ ἀφετέ (ἀλλ' ἐκ σλαβοφώνου χωρίου), ὡς καὶ εἰς τὸ πρῶτόν του παράδειγμα (σ. 18, πρβλ. καὶ 17, σημ. 2): ἀρεστερός, ἐνῶ δέξους καὶ ζέβρους τὰ παραδοσιακά: τοῦ διξι καὶ τοῦ ζιρβί χ., λιαβό (Ζιουπ. κ.λ.), ἀναφέρων καὶ τὰ (ἐκ βλαχοφώνων ὁμως): κεντρεκός, περεμένοντας, σ. 19, ὡς καὶ τὰ σ. 26, σημ. 4: Βεθός, τὸ (καθαρῶς ἑλλην.) χωρίον Βυθός, ὕπερ μέχρι τοῦ 1928 ὠνομάζετο: Ντόλους, οὐ, καὶ συνεπῶς: τί τύπον νὰ ἔχη τὸ Ι.Α. τῆς Ἀκαδημίας; Ἡ συνέχισις παρατηρήσεων ἐπὶ ἄλλων παραδειγμάτων κρίνεται περιττή.

Ὁ φθόγγος ιου

Ὁ φθόγγος οὗτος εἶναι συνήθης. Τὰ ἀκολουθοῦντα παραδείγματα ἔχουν ληφθῆ ἐξ ἑκάστου συμφώνου, μετὰ τὸ ὅποῖον ἀπαντᾶται τὸ ιου ἀντιστοιχοῦν ἐν τισὶ πρὸς τὸ ἀρχαῖον φωνῆεν υ, κατὰ τὸ πλεῖστον δ' ἄσχετον, ἰδίᾳ εἰς ξένας λέξεις: γιούφτους (γύφτος, Αἰγύπτιος), τοῦ γιούκι, λ. τουρκ.: ὁ μπόγος, τὸ δέμα, οὐ Γιουογάκς καὶ Γιουοίκας, τρουγιούο (τριγύρω) (Κοζ.), γιούδης καὶ θυγατέρις (Κοζ.), τοῦ γιουοράνι, λ. τουρκ.: περιδέρακιον, τοῦ γιουφούρι (γεφύρι), τοῦ διούδιου: γυναικεῖον αἰδοῖον, ζιούρου συναπτ. — Δέσπον: κακομοῖρα —, εἰς τὸ στόμα τῶν γυναικῶν, ζιούλιους, ζιουλιάζου (διυλίζω), ζιούλιασαν: μαλακῶνω ἐπὶ φρούτων, ζιουγώνου, ζιούγουσα: πλησιάζω (Τριτσ.), ἡμεῖς ζιγώνου, ζύγουσα, ἢ ζιούσικα: τὸ πρῆσμα στὸ κεφάλι, στὸ λαιμό. οὐ ζιούσικαρος, τοῦ ζιουντούρι, -οja: τὸ δοντάκι, τοῦ κιοῦπι (ἢ κύπη)¹: τὸ πιθάρι, κιοῦρος², αὐτὸς εἶναι —: ἄθλιος, λιοῦ, λιοῦ, λιοῦ!, ἐπιφ., ἔτσι φωνάζουν οἱ λύκοι, ὅταν οὐολιοῦντι, κουλιουμπῶ, -ιούμπσα, ἀλλὰ τοῦ κουλέμπι, πουλιουμπῶ, -όμπσα: πολεμῶ, ἰδίως ρίπτω πέτρες, φροντίζω, ἀγωνίζομαι, οὐ Λιούλτς, Λιούλης, Στιογιούλτς (Στέργιος), οὐ Νιάνιους (Ἰωάννης), εἰς Κοζ. Νιούλτς, τ' Νιούλη τοῦ πηγάδι, τπν., ζιοῦ, ξιοῦ, ξιοῦ! ἐπιφ. πρὸς τ' ἀνίθια νὰ φύγουν³ (καί: ξί, ξί, ξί!), τὸν ἔκαμαν ἀνξιοῦ: τὸν ἔδιωξαν ὡς ἀνεπιθύμητον, σιοῦ: ἀρκεῖ μόνον, σιοῦ τὰ φκιάση τοῦ θκό τ', σιοῦο, παράδης —: πολλὰ π. ὡσάν νὰ τρέχουν, τὰ καλὰ σιοῦο: ἄφθονα, ἢ σιοῦοκα: ὁ κρουνός, τρόπος δεσίματος μηχανηλιοῦ εἰς τὰς γυναῖκας, σιοουκαλνάει, με -άλτσι: με ἔγρσε νερὸ ἐπάνω μου ὡς ἀπὸ σιοῦοκαν, Τασιούλτς (Ἀναστάσιος), Τάτσιους, Τούσιους (ὁ Δημήτριος), ἢ Τασιούλα, Τσιούλα (Ἀναστασία), εἰς Κοζ. ἢ Τσιουτσιούλα, τοῦ σιουτζιούκι, λ. τουρκ.: εἶδος γλυκίσματος, εἰς Κοζ. σιτζιούκι καὶ ἐπών. οὐ Σιτζιουκῆς, τοῦ σιουουβίτσι, τὰ -ια: ξύλα κοντὰ ἐκ θάμνων κυρίως, ἀν πάρου τοῦ σ., διὰ δαρμόν, τοῦ Σιουουβίτσι: νῦν Ἀμύνταιον, εἰς Κοζ. Σουουβίτσι, ἢ σιουμφάδα (Κοζ.), ἢ παρ' ἡμῖν συμφάδα (συνφυάδα), τοῦ τσιουκρίκι (τσικρίκι), οὐ Τσιουκρικῆς ἐκ τοῦ ἐπαγγέλματος καὶ οὐ Τσιουκροῖκς ἐπών., παραντζ. πρότερον ἀπὸ τῆς ὠκυποδίας του, ἢ Τιούμπτιου, ἢ ἄλλως Νούμτα, εἰς Σιάτ. Ναούμα, εἰς Κοζ. Νούμτσιους (ὁ Νζούμης), τοῦ τσιούνγου, -α: χέρι ἀνάπηρό πως, κατ' τὰ τσιούνγα σ' (+Κοντσ.), τοῦ τσιουκάνι (ἀρχ. τυκάνη): εἶδος κουδουνιοῦ εἰς τὸν λαιμόν ζώου, εἶδος ἰχθύος, τσιουκαλνώ: κτυπῶ, -νάοja: οἱ μαστιόροι, τσιουκαλτιστάρου: ἐπὶ γυναικὸς οὐχὶ ἠθικῆς, τσιουλιῶ, τσιόλτσα, -λιουῦμι: χτυπῶ τὰ κλωνάρια ὀπωροφόρων δένδρων, τὰ στάχυα βρίζης, ἐπιπλήττω τινά⁴, ἢ τσιουτίνια (ρῖγος), -ιάζου, -σμένους,

1. Εἶναι ἢ ἀρχαία κύπη ἢ προέρχεται ἐκ τῆς τουρκ. κυρ; Κιοῦπκιοῖ, τπν.

2. Εἰς Γεωργίου, 90, ἢ κιοῦρου: πουλλί.

3. Τζαρτζάνου, 13.

4. Ψάλτου, Θρακικὰ ἢ μελέτη περὶ τοῦ γλωσσικοῦ ἰδιώματος τῆς πόλεως Σαοάντα Ἐκκλησιῶν, Ἀθήναις 1905 (βιβλιοθ. Μαρσαλῆ), 208, τσιλίζω: περιλούω τινὰ δι' ὑβρεων.

ψιούλος, ψιούλιν (ύψηλός) (Ζιουπ.) καὶ αὐτὸ τὸ χωριό τους οἱ Ζιουπανιῶται: τὸν Ζιουβάι.

Ὁ φθόγγος *u*

Α') Ἀντὶ τοῦ *e* ἢ *i*. Ἐκ τῆς τροπῆς τοῦ φθόγγου *e* ἢ *i* ἐν ἀρχῇ ἢ εἰς τὸ μέσον λέξεως προῆλθεν ὁ ὑστερογενὴς φθόγγος *u* καὶ ἀπαντᾶται ὡς κάτωθι: οὐχτροός (ἐχθρός), -τριά, -εύουμι, ἀλλὰ ἡ ἰχτροουπάθεια, εἰς Κοζ. ἡ οὐχτροά, ἡ οὐχτροουπάθεια. οὐρμηνεύου (ἐρμηνεύω), ἡ οὐρμήνεια: συμβουλεύω, -ή, Οὐβροῖός (Ἐβραῖος), Οὐβριά: καὶ ἡ φωνακλοῦ καὶ κακιά γυναῖκα, ἀλλὰ καί: Ἰβραίους: πολὺ ἀκριβὸς εἰς τὴν πώλησιν πράγματος, εἰς Κοζ. Οὐβρός, -ρά, εἰς Κοζ. τὸν ζουμπίλι (ζεμπίλι) καὶ οἱ Ζουμπέγδισ (Ζεῖμπέκηδες), οὐ ζουμπέκς, ἡμεῖς τὸν σιουμπέκι: ἐπὶ παντός μικροσώμου, τουρλαίνω (τρελλαίνω), μὴ τούολααν, -αίνουμι, -άθκα, ρουφτένιους, -ια, -ιου (ρεβίθι, τὸν ρουβίθι), τρουῦρου (τριγύρω), -ίζου καὶ τρουῦριῶ, τ' ἀξούγκι (ξύγκι), οὐδὲ ἔτσι (ἐδέ ἔτσι)¹, ἔδουνα (ἔδιδον)², λουμάκι (λεῖμαξ), οὐ Μουχός (Μίχος, Μιχός) καὶ οὐ μουχός, ἡ μουχοῦσα, τὸν -σούλι: ὁ μυστήριος καὶ εἰς τὰ κουδαρίτικα³, τὸν κρούσταλλου, ξουράφι, πουριάρι, τούμπανου, σουσάμι, ἡ μούχλα, τουλούπα, σουπιά, τσουκνίδα.

Σημ.: Τὸ ἀντίθετον εἰς τά: οὐ Ἐλυμπους (Ὀλυμπος), τὸν ἀντίδιρου (ἀντίδωρον), τὸν γιούδουλου (Ζιουπ.), ἀντὶ τοῦ ἡμετέρου: εἶδουλου: ἐπὶ δυσειδοῦς ἰδίως μικροῦ.

Β') Ἐκπτώσις. α') ἐν ἀρχῇ λέξεως. Ὁ ἄτονος φθόγγος *u* ἐ προελθὼν ἐκ τοῦ συσταλέντος *o* διασώζεται κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς τὴν ἀρχὴν λέξεως. Ἐκ τῶν περιπτώσεων καθ' ἃς ἐκπίπτει ὅλως, ὅπως καὶ εἰς ἄλλα ἰδιώματα, σημειοῦμεν ἔνταῦθα μόνον: πίσου, ἀλλὰ τὸν πῆγιν ἢ δλειά τς οὐπίσου (ὡς τς οὐμπρός), πισινός, πιστάγκουια, τὸν ἔδισαν -, ἡ πσιτιὰ καὶ οὐπιστιὰ (ὀπισθία): ἐξάρτημα σάγματος, λουρί, τριχιά, τὸν πιστιμάλλι: ποδιὰ μάλλινη γιὰ δουλειές (τουρκ. μάλλον), μόρφινι, μουρφαίνου, ἀλλὰ καὶ οὐμουρφαίτου, μιὰ μουρφαδα: πολὺ καλὰ ἦταν ἡ πέρασα -, ἀλλ' εἰς τὸ δημοτικόν: ποῦ τὴν εῦρι (εῦρε) τόση ἀσπράδα κι' ἄλλην τόσην οὐμουρφαδα, ἡ ζουιτάγρια (ὀδοντ-ἄγρα): ὁ τραπεζίτης⁴, εἰς Ζιουπ. δουιτάγρια, εἰς Ρέζν καὶ Κωστ. δουιτάγρια, τὸν ζιουντούρι, -ια: τὰ δοντάκια παιδιῶν, ζένου (ὀζένω), εἰς τὴν φράσιν: ζῶ κὶ ζένου: μάρρη ζωῆ πού κάμνω, τὸν λούκι, -ια (σπανίως καὶ οὐλούκι, λ. τουρκ.): ἡ ὑδρορρόη, μουλουγῶ: διηγούμαι, δὲν εἶνι γιὰ μουλουγιμὸν αὐτά, τὸν

1. Γ. Χιτζηδάκι, Μεσαιωνικά καὶ Νέα Ἑλληνικά, 2, 131, Τζαρτζάνου, 28.

2. ΜΝΕ, 1, 85, Τζαρτζάνου, 87.

3. Λαογραφία ΙΑ', 417, 449-50, βλ. καὶ κατωτέρω.

4. Τὸν δουδουκάρι, Τζαρτζάνου, 39.

μούλουγου, ἀλλὰ καὶ οὐμόλουγου: συμβόλαιον, γραμμάτιον καὶ ἡ οὐμουλουγία σπανιώτερον.

β') εἰς τὸ μέσον λέξεως. Ὁ ἄτονος φθόγγος *u* ὁ ἐξ ἄτόνου ο προελθὼν καὶ ὁ γνήσιος *u* ἐν τῷ μέσῳ λέξεως ἄλλοτε μὲν διατηρεῖται (προηγούμενου ἢ ἐπομένου *o* ἀπλοῦ ἢ μεθ' οἰουδήποτε συμπλέγματος κ.λ.), ἄλλοτε δ' ἐκπίπτει. Θὰ ἐκτεθοῦν ἐνταῦθα μόνον τὰ ἀφορῶντα εἰς τὴν ἐκπτώσιν. Ἐκπίπτει τὸ *u* ἐπομένων τῶν συμφώνων *λ*, *ν*, *μ*: τοῦ *h*λούκι καὶ συνηθέστερον τὰ *h*λούκια (λ. τουρκ.): *σιῆνος*, *σιῆφος*, καὶ ἀνθρώπων (*h*ουηλούκι, ἔχουμι σπῖτι μας -: ἀπὸ ὄλα, ἐν ἀφθονίᾳ), εἰς Κοζ. τοῦ *h*λιούκι, -ια. εἰς Γκόμπλ. τοῦ *h*λίκι, τὰ *h*λίκια, *γ*λιανός: *γ*ουλιανός, *γ*λάις¹, *δ*λειά, *δ*λεύου, ἀλλὰ δουλιμένους ἀνθρουπους: πὸ ἐκουράσθη, ἔμπειρος, δουλητὰς καὶ -άρκος: ὁ ἔχων ἔφρσιν πρὸς ἐργασίαν, τοῦ *d*βάρι, ἀλλὰ τοῦ *ξ*ηρουδούβαιον, τοῦ *d*λάπι, εἰς Κοζ. *d*ουλάπι, τοῦ *ζ*λάπι (*ζ*ουλάπι): *θ*ηρίον, *κ*λλός, *κ*λλάθκι, *μ*ὶ *κ*ούλλαρι, ἡ *κ*ουλλούρα, εἰς Κοζ. *κ*λλούρα, ἡ *κ*ουλιάστρα, εἰς Ζιουπ., Ραδ. *κ*λιάστρα, τοῦ *μ*ηλάρι (*μ*ουλλάρι), *π*λάρι (*π*ουλάρι, *π*ῶλος, -άρι), ἡ *π*λάρα, *π*λλί (*π*ουλλί), *π*λῶ, *π*ούλτσα, *π*λλὰ τὰ ἔτη (Κοζ.). ἀλλὰ Βλάτσην καὶ Κοζ. *χ*ρόντς *π*ουλλούς, τοῦ *π*χιατλίκι (Ραδ.), εἰς Βλάτσην *π*χιατουθήκι, *σ*κλήκι (*σ*κουλήκι, *σ*κώληξ), *σ*κλήκιασι, -σμέιου, *σ*λούπκος: ὁ ἔχων χαρακτηριστικὰ ἰδίως κανονικά, ἀλλὰ τοῦ *σ*ουλούπι, *σ*ουλουπιασμένους, *φ*ουοκλίτσα (Κοντσ.): τὸ *π*ιρουνάκι, ἡ παρ' ἡμῶν *β*ιλιούσκα, *χ*λιάρι (*χ*ουχλιάρι, *κο*χλιάρι), *χ*λῶ (τὰ χέρια ἀπὸ τὸ κρῦο), *χ*ούλτσα (Ζιουπ., Ραδ., Ρέζν, Τριτσκό), τὸ παρ' ἡμῶν *χ*ουχλίζου, τὸ εἰς Βλάτσην *χ*ουοχουλάζει τοῦ *ν*ιρὸ εἰς Ζάλ. *χ*ουοχλάζει, *χ*ουοχούλαξι, τό: *φ*ουνίζου εἰς Κοντσ. *φ*νίζου, τὸ *h*ουηουνίζει, *h*ουηνίζει, τοῦ *β*ιό, τὰ *β*νά (*β*ουνό), *ζ*νάρι (*ζ*ουνάρι), ἡ *ζ*ώνη τῶν γυναικῶν: ἡ *ζ*ούνα, τοῦ *κ*νάβι (*κ*ουνάβι), τοῦ *κ*νούπι (*κ*ουνούπι), *κ*νῶ (*κ*ουνῶ), *κ*ούντσα, ἡ *κ*νιά, ἀλλὰ ἡ *κ*ουηουσταρjά: ὑψηλοῦ λίκνου τὰ πόδια, *μ*νί (*μ*ουνί), *σ*κατνιά (*σ*-κατουνιά), *χ*νί (*χ*ουνί, *χ*ώνη), οἱ *Χ*οῦνις, *τ*πν., εἰς Κοντσ. *στ'* *Χ*ούνη, τοῦ *ζ*μι (*ζ*ουμι) (+Ζιουπ. +Κοντσ.), τὸ *μ*ουστάκι οἱ Βλάχοι καί: *μ*στάκι. Πρὸς τούτοις ἐκπίπτει καὶ εἰς τὰ: *τ'* ἀπίπκα (τὰ ἐπίκουπα²), *ἄ*κσα (*ἄ*κουσα). τὸ *γ*ουδι λέγεται καὶ *γ*δί, *γ*δούνι (*κ*ουδούνι), ἀλλὰ *κ*ουδουνίζει ἢ *φ*ουνή *τ'*: ἀκούεται δυνατὰ, *γ*ιόμπσα (*γ*ιόμουσα, *γ*ιουμόζου, -ώνου), τοῦ *Γ*κουηλάρι καὶ *Γ*κουηλαράκι, χωρὶά τῶν *Γ*ρεβενῶν (ἐκ τοῦ *cumulus*), εἰς Βλάτσην τοῦ *γ*κουμούλι, -ια: τὰ *ψ*ωμιά τῶν *σ*κυλιῶν ποιμνίου ἀπὸ μαζέματα *ζ*ύμης, *π*ιτυρούχου συνήθως³, τοῦ *γ*τζιούπι, -ια: μικρὸ καὶ κοντὸ *κ*αυσόξυλο, ἰδίως πάτου δένδρου καὶ ἐπὶ ἀνθρώπου κοντοῦ, σχετικὸν τό: *κ*ουτσιουμβάδι: ἐπὶ κοντοῦ ὡς *π*αραντζ. (*κ*όσυμβος), εἰς Βελβ. ἡ *γ*ουτζιούπα⁴, τοῦ *κ*τάβι (*κ*ουτάβι, *κ*όταβος): μικρὸ *σ*κυλί, τοῦ *γ*καβουκούταβου,

1. MNE, 2, 117.

2. Μπουντώνα, 74.

3. Ψάλτου, 184, *κουμοῦλα*: σωρός.

4. Μπουντώνα, 82.

τοῦ κιοῦκι (κουτούκι): ἐπὶ ἀνθρώπου πού δύσκολα καταλαβαίνει¹, τοῦ κτι (κουτί, κυτίον), τοῦ κτάκι, ἓνα κτάτσι: σπίτι χαμηλό, εὐτελές, τοῦ κάρβου-
νου εἰς Ζιουπ. + Κηπ. κάρβου, -α², τοῦ κσιάφι (κοσιάφι), εἰς Ρέζν - Τραπ.
κουσιάφ, εἰς Ραδ. χουσιάφ, κτσός (κουτσός), κφός (κουφός), τοῦ κφάλι, -ια
καὶ μεγεθ. ἢ -άλα (κουφάλι): μικρὰ πρίμνος, λέγονται καί: τὰ κουφαλέτσια,
μουρομήνια (ἡμερομήνια)³, τὸ πουθινὰ οἱ Βλάχοι ἐνίοτε καὶ πθινὰ καὶ τὸ που-
κάμπσου, πκάμπσου, ἢ π'τάια (πουτάια), τοῦ π'ταρουσόϊ, τοῦ σκτι καὶ συν-
ηθέστερον τὰ σκτιχιά (σκουτί): τὰ ροῦχα πού φορεῖ κανεὶς ἐπάνω του, τὰ
σκεπάσματα τοῦ ὕπνου, τοῦ σκφούνη καὶ συνηθέστερον τὰ σκφούνια (σκουφού-
νια): τὰ περιπόδια (ἢ ἐνδυμασία γενικῶς τῶν Βλάχων), ἢ σκτέλλα (σκουτέλ-
λα) (Ραδ.): εἶδος πινακωτοῦ ἀποκλειστικῶς διὰ τὴν πίτταν, πρὶν τὴν ρίζουν
στὴν μπόντσα, εἰς Τριτσὸ ἢ κστέλλα, τὴν χρησιμοποιοῦν καὶ ὡς τραπίζον⁴,
τὸ σκουλαρίκι ἐνίοτε οἱ Βλάχοι σκλαορίκι, καὶ εἰς Κοντσ. + Κοζ. σκλαορίκι,
τραγδῶ (τραγουδῶ), τσκάλι (τσουκάλι), μαυρουτσούκαλους ἐπὶ ἀνθρ., τφέ-
κι (τουφέκι), τς (τούς), ἀπ' ἀφιούς (ἀπὸ αὐτουνούς).

γ') εἰς τὰς καταληκτικὰς συλλαβὰς: 1) τοῦ γ' πληθ. προσ. τῆς ὀριστικῆς
καὶ ὑποτακτικῆς βαρυτόνων ρημάτων: παῖζ'ν, ράβ'ν, νὰ θέλ'ν κ.λ. Καταληκτικὰ
ν'ν διαστέλλονταί πως διὰ παρατεταμένης προφορᾶς: χύν'ν (χύνουν), νὰ χών'ν
(χώνουν), 2) εἰς τὸ β' ἐνικὸν πρόσ. τῆς προστακτ. τοῦ ἀορίστου βαρυτόνων
ρημάτων: ρίξ' (ρίξου), ρίξ', μπάμπου μ', ρίξ', ταράξ', φαγώσ', στάσ', καὶ μετ'
ἐμφάσεως στάσου, οἶονεὶ μετὰ δευτερεύοντος τόνου: σιούκ' καὶ σιούκού, σιούκ'τι
καὶ σιούκουτι, δουβουζιάσ': κοιμήσου, πέσε, εἰς Κοζ. τουμβαζιάσ', καὶ 3) εἰς
τὴν γενικὴν τοῦ ἐνικοῦ βαρυτόνων δευτεροκλίτων ὀνομάτων, ἀραιὰ ὅμως,
ἐφ' ὅσον ἡ γενικὴ εἶναι ἀσυνήθης: στ' λύκ' τοῦ στόμα (τοῦ λύκου), οὐ Γιάννις
τ' Μίλι (τοῦ Μίλιου), στ' Μπούφ'ν πέτρα, τπν. (τοῦ μπούφου), τ' κούκκ' τοῦ
σουρῶ (τοῦ κούκκου), εἰς Κοζ. τι χροῦνι τ' αἰλιακούκκ', ἡμεῖς τ' χροῦν' τ' Αἰλιῶ:
εἰς ἀόριστον χρόνον, ποτέ.

Ὁ φθόγγος *i*

Εἰς τὴν ἀρχὴν λέξεως ὁ ἄτονος φθόγγος *i* ἄλλοτε μὲν χάνεται, ἄλλοτε δὲ
διασώζεται. Μνημονεύομεν περιπτώσεις τινὰς, καθ' ἃς χάνεται: σώνου (ισώ-
νω), δὲν τὰ σώνει: λέει συνέχεια, οὐ σούαρας (ισόγυρος): παιχνίδι ἀστραγά-
λων ἰδίως μὲ ἐστίαν καὶ κύκλον, οὐ Σουφαράπς ('Ισοῦφ 'Αράπης), θκός μ'
(ἰδικός μου), μπσός, ἤκουσα καὶ τὸν τύπον ἓνα ἡμπου ἀντὶ τοῦ κοινοῦ ἐνάμπου,
μισόκιρους, μισουκιρίς, σιαπέρα (ἴσια πέρα), καὶ παραντζ. οὐ Σιαπέρας.

1. Κιουτούκ, λ. τουρκ.: κερμὸς δένδρου, ξύλον.

2. Μπουντώνα, 88, κάρβουνα καὶ κάρβα.

3. Κουκουλέ, ἐν 'Αθηνῶ ΝΣΤ', 321.

4. Μπουντώνα, 103, σκτέλλι: ἀγγεῖον διὰ τὰ κόλλυβα, Ψάλλου, 202, σκουτέλα:
πινακίον.

σιαπάν', σιακάτ', οί Βλάχοι καί: σιαδῶθι, σιακεῖθι, γειά, νά χ'ς τὴν γειά σ', ἀλλὰ καί: μὴ τῆς υἰγείας σας (εὐχὴ), τοὺ λιουτήρι, ἀλλὰ καὶ ἡλιουτήρ' τους, τη: πολὺ ὁμορφη, τοὺ λιόκουρου: τὸ νεογνόν, ἀστεῖά πως καὶ ἐπὶ παιδιοῦ.

Διατηρεῖται π.χ. ἰσιάζου, ἰσιάδα, νά σὶ πῶ 'ν ἰσιάδα: τὸ σωστό, ἄνευ περιστροφῶν, εἰς Λιβ. εἶμι στὰ ἴσια μ': ἐπὶ παιχιδιοῦ, μὲ ἕσα ξεκίνησα παίζων, εἰς Κοζ. κινῶ τὰ ἴσια: γραμμή, κατ' εὐθείαν, ἴσιουμα!: ἐπιρρηματικῶς, προσφώνησις πρὸς τινα σκοντάψαντα, ὑφαίνου, ὑφώνου, ἰδρώνου, οἰκουνόμους, -μῶ, εἰς λέξεις εἰλημμένας ἐκ τῆς γλώσσης τῶν λογίων: ἡσυχία, εἰδουποιῶ, εἰσόδημα κ.λ., εἰς λέξεις εἰσαχθείσας ἐκ τῆς τουρκικῆς γλώσσης: ἰβοῖκι, ἰχοάμι, ἰμάνι, δὲν ἔχει ἰμάνι: πίστιν, θρησκείαν, ἰβοῖτι, ἰβοιτῶ, ἰβοῖτσα: βαρέθηκα, ἰκοάλι, ἰλιάτσι, ἰστιντάκι, ἰχτιζᾶς κ.λ., τὸ ἰβοισίμι λέγεται βοισίμι.

Καὶ εἰς τὸ μέσον λέξεως τὸ ἄτονον ἰ ἄλλοτε μὲν διασώζεται, ἄλλοτε δ' ἀποβάλλεται.

α') Θὰ μνημονευθοῦν πρῶτον περιπτώσεις ὀλικῆς ἐκπτώσεως τοῦ ἰ μετὰ τῶν συμφώνων:

β-ζ βζαίνου, βύζαξα, βυζαχτάρι.

β-σ φουφσιᾶος (φοβητσιᾶρος) καὶ φουφσιᾶρας (+Κοζ.).

β-τ φτσι (βυτίον), φτσέλλα (+Ζάλ.).

β-χ φχῶ, βήχισα (Κοντσ.), εἰς Βλάτσην βηχῶ.

g-λ γλιοῦμι, γλίσικα (Κοντσ.), εἰς Βλάτσην γυλιοῦμι.

δ-κ θκέλλι (δικέλλι), εἰς Κοντσ. φκέλλι: θκός μ' (ἰδικός μου).

δ-σ τσάκκι, -ια (δισάκκι), λέγεται καὶ δισσάκι, τὰ τσάκκια καὶ οἱ ἔργεις.

θ-λ θλιά (θηλειά), θλίκι, θλυκῶνον.

θ-μ ἄραθμῶ (ῥαθυμῶ).

κ-λ κλιά (κοιλία), ξικλιάζου, εἰς Κοζ. ξικλιάσματα: τὰ ἀστεῖα.

κ-ν δρουκνιά (δουροκινέα).

λ-ν φιλνάδα (φιλινάδα), λέγεται καὶ φιλινάδα, εἰς Ζιουπ. καὶ φιλινάτσα.

μ-κ μικρός, -ότιρους, μικραίνιτι: κάμνει τὸ μικρό.

μ-λ μβλιά (μηλέα), κιασόμβλου, -ιά, χειρόμβλου, -α (χειρόμυλος), καμβλίτσα¹ (καμηλίτσα: παιχιδί).

μ-σ μησός (μισός), ἡ γιόμβσι (γέμισις πρὸς πανσέληνον φεγγαριοῦ), ἀντίθ. ἡ χάσι.

ν-ρ συμγάδα (συννυφάδα).

ν-ψ ἀμφιός (ἀνεψιός), ἀμφίδι (ἀνεψίδι), ἀμφιά.

ξ-σ ἔξα (ἔξυσα), βλ. καὶ ἔψα.

π-θ πθαμή οἱ Βλάχοι ἀντὶ τοῦ πιθαμή.

π-λ(χ) πχιαλῶ (πηλαλῶ), τὰ πχιαλοῦντα: τρέχοντα, πλιάφι (πιλάφι).

π-ν πνάκι (πινάκιον), πνακουτό.

1. Μπουντώνα, 88, καμπυλίτσα (ἡ καμηλίτσα).

π-στ τὰ πισιρόφια (ἐπισιτρήφια εἰς τὸν γάμον), ἡ πισιὰ (ὀπισθία): τὸ λουρὶ σάγματος ζώου.

π-τ ἡ πτιὰ (πυτία) (Κοντσ.), παρ' ἡμῖν ἡ πυτχιά, πυτχιάζου.

ρ-γ μαογαοτάοι.

ρ-ζ ἄρζόγαλον, -ἴνις, εἰς Ζιουπ. τοῦ ρζό(ριζό), ρζά (καὶ εἰς Βλάτσην ἐνίοτε).

ρ-ν ἄονάοι, -ίζου.

ρ-ξ ἔροξα, ἡ ριξιά (εἰς Σιάτ. ρξιά), τ' ἀπόρογμα (ἀπόρριγμα): ὁ ἀδύνατος, μὴ σωστός, ἔκτρωμα.

ρ-σ πιρσσοῦς εἰς τὸ δημοτ.: κί' ἔβαλα πιρσσοῦς ἐργάτες.

ρ-τς κουρτσουκόπανους: ὁ θέλων, ἀρεσκόμενος νὰ εὕρισκεται πάντοτε ἀνάμεσα σὲ κορίτσια.

σ-β(φ) ἔσφσα (ἔσβησα).

σ-κ σικλίδι (σκελίδι), ἀλλὰ ἀνάσκιλα, σικλί, σικλεύιτι, δαμασικνιά.

σ-κ(χ) σικνί.

τ-λ τλίγου (τυλίγω), τλιγάδι, τλίχτρα.

τ-ς τς (τῆς, τίς).

φ(θ)-ν ἴφνός, -αίου (εὐθηνός).

φ-σ φσῶ (φυσῶ), φσέκι (φυσέκι).

χ-ν(μ) χνῶ (χυμῶ)¹, χνιοῦμι, χνήθκαν.

χ-π χπῶ (χτυπῶ), ἀλλὰ ἡ χτυπαριά: αἰφνίδιος πόνος, τοῦ χπᾶρ (Τσοῦρχλι), ἡ χπᾶρα (Ζάλ.): κομμάτι ξύλου ἀπὸ βουζλιά διὰ τὸ παιχνίδι καραμπζίτσα.

χ-σ χοῶς (χρυσῶς καὶ Χρυσῶς), ἡ Χσοῦλα: Χρυσούλα.

ψ-σ ἔψα (ἔψησα).

β') Τοῦ ἀτόνου *i* εἰς τὸ μέσον λέξεως διασώζεται ὑπόλειμμα μεταξὺ τῶν συμφώνων:

ζ-γ ζιγῶς (ζυγῶς), ζιγιάζου, ἀλλὰ ζυασμένους, ζιγούρι, -ια: πρόβχτα, ἡ ζιγούρα καὶ ἡ καμπούρα ἀνθρ.

ζ-λ ζιλεύου (ζηλεύω), ἀλλὰ ζηλιμένους: ἀξιόλογος, τοῦ βούζιλου, -α, ἡ βουζλιά: κουφοζυλιά.

ζ-μ ζιμῶιου (ζυμώνω), ζιμάοι, -ώτρα, ἀλλὰ ζυμουμένου.

λ-φ ἀλφῆ (ἀλοιφή), ἀλιμμένους.

ξ-λ ξιλένιους (ξυλένιους), ἀλλὰ ξυλόχτιου, ξυλόγατα.

ξ-ν ξινός, ξινάδα, ξινήθρα καὶ ξινήθρα. -ις², ξινίλα καὶ ξινίλα, ξιναδὲς μ' ἔοχιτι, τοῦ ξινόμηλου, -α (ξινόμηλο).

σ-κ σικῶτι (συκῶτι), ἀσικαίνουμι, ἀλλὰ σιχασιά.

σ-λ βασιλιᾶς καὶ βασικλιᾶς: πικτικὸς ἀστράγαλος, βασιλεύει οὐ ἥλιους.

1. Εἰς Βελβ. χμῶ, Μπουντώνα, 107.

2. Εἰς Βελβ. οὐ ξινήθρους=ξυνήθρα, Μπουντώνα, 97.

- ἀλλὰ οὐ βασιλιᾶς, βασιλεύει, τοῦ σιλιάχι (σιλάχι).
- σ-μ σιμά (σιμά), οἱ Βλάχοι ἄσμά (σ-μ ὄχι ζ-μ), σιμαζώνου, -ουμι, -ώχτρας, τοῦ σιμάδι (σημάδι), -εύου.
- σ-ν σιράζου, -ουμι (συνάγω): κινῶ, σείω κ.λ., τοῦ σιράχι (συνάχι), -ώνουμι καὶ συναχώνουμι.
- σ-τ σιτιάρι (τὸ σιτάρη), σιτιαρίσιον.
- σ-χ σιχαρίκια (συγχαρίκια), σιχορjάτς: ὁ κομιστῆς ἀγγελιῶν, σιχορυνῶ, σιχορουμενους (συγχωρῶ).
- στ-λ σιλιάρι (στειλιάρι), σιλιαρόνου.
- στ-μ σιτιμόρι (στημόρι).
- στ-χ σιτιχειὸ (στοιχειὸ), σιτιχῶ (στοιχῶ), σιτοιχιμένους: μισθῶ τινα.
- τ-χ ἄτιχους (ἄτυχος).
- τσ-π τσιποῖνι, -ια (τσιποῦνι).
- τσ-φ τσίντζιφου, ἀλλὰ ἡ τσιντζιφιά.
- χ-μ χιμῶνας, χιμάδι πρόβατου, ἀλλὰ ξιχειμουνιάζου.
- χ-ν χινόπουρου, ἀλλὰ χινουπόρjασι.
- ψ-χ ἄψιχῶ, οὐ ψιχός, ἀλλὰ ψυχοусάββατου.

Εἰς τὰς καταληκτικὰς συλλαβὰς ὁ φθόγγος ἰ:

Ἐποβάλλεται τελείως 1) ἐκ τῆς καταλήξεως -ις: οὐ δραγάτς, ψεύτς, οὐ Σιανιώτς, Σιλτσιιώτς, Πιλκιιώτς, ἐνῶ κανονικῶς διασώζεται εἰς τοὺς πληθ. τῶν θηλυκῶν: οἱ γυναῖκεις, φιλνάδεις, ἄσπρις, μαῦρις κ.λ. τοῦ ἰ προερχομένου ἐκ τοῦ ε. γυναῖκες κ.λ.

2) ἐκ τῆς καταλήξεως -ηδες: οἱ τεμπέλδεις, οἱ Γιάννδεις κ.λ.

3) ἐκ τῆς καταλήξεως τοῦ β' ἐν. προσ. ρηματικῶν τύπων: φέρ'ς, θὰ (νά) γράφ'ς κ.λ.

4) ἐκ τοῦ β' πληθ. προσ. τοῦ ἐνεργ. τῶν ρημάτων: γράφτι (γράφετε), πέφτι (πέφτετε), συνεκπίπτει καὶ τὸ τ, ἐνῶ εἰς τὸ γ' ἐν. τοῦ παθητικοῦ: ἀφή-ριτι (ἀφήνεται), στουλίζιτι (στολίζεται) κ.λ.

5) ἐκ τῆς καταλ. τοῦ παθητ. ἀορίστου -τηκα (συνεκπίπτει πολλάκις καὶ τὸ τ) βαθαίθκα, ταράχκα κ.λ.

6) ἐκ τῆς καταλ. -μένος τοῦ παθητ. παρκειμένου: διαβροαντζμένους, καμπλατζμέιου, κουρτζμένους κ.λ.

7) ἐκ τῆς καταλ. -τους, λός: ἄψτους, ἀλώντιστους, ἀβασηρόστους, χαμβλός (εἰς Κοζ. χαμβηλός), ἀλλὰ ψηλός, εἰς Ζιουπ. ψιουλός, ψιούλιν.

Διασώζεται ὑπόλειμμα τοῦ ἰ:

1) πρὸ τῶν καταλήξεων -(τ)μα, -(σ)μα, -(σ)μου, -κός, -μους, -νός, -νους: πιοπάτ,μα, σταμάτ,μα, φύσι,μα, δέσι,μου, δόσι,μου, πέσι,μου, ἀδjαστι,κός, ἀλιστι,κά, νόσι,τι,μους, φρόνι,μους, πιρσι,γός, ξι,γός, πέι,γους (πετεινός).

2) πρὸ τῆς καταλήξεως -ζις ἢ -σις ρημάτων καὶ ὀνομάτων (κυρίων καὶ

προσηγορικῶν), λ.χ. κουβαροῦζιάζις, ἀρέζις, γιουμώζις, σκούζις, σκίζις, θὰ (νὰ) σκάσις, θιλήσις, ἀμπαλώσις, ἀκούσις, ὅπως καὶ κουβαροῦζιάζιτι, ἀρέζιτι κ.λ., οὐ Κυροῦζιάζις, νικέζις, τζιαμπάζις, καρραγκιόζις, Ἀναστάσις, Ρούσις, Παπαζήσις, ὅπως καὶ Κυροῦζιάζιδις, νικέζιδις κ.λ. Παραλλήλως πρὸς τοὺς ὡς ἄνω τύπους λέγονται πῶς καὶ τὰ: κουβαροῦζιάϊζις, ἀρέϊζις, Κυροῦζιάϊζις, παρατεινομένης πῶς τῆς προφορᾶς τοῦ τελικοῦ ζ καὶ ς καὶ τέλος μὲ περισσοτέραν ἄνεσιν: κουβαροῦζιάϊζις, ἀρέϊζις, Κυροῦζιάϊζις κ.λ. ἐκπίπτοντος τοῦ ς κατ' ἀνομοίωσιν πρὸς τὸ προηγούμενον συριστικόν¹. Ἐν συνεφορᾷ: τοῦ πιλούζι σ', τοῦ τσιαπράζι σ', τοῦ μαχμούζι σ', τοῦ ναμούζι σ', μᾶλλον ἐπικρατέστερον καὶ ἡ ὄμβρασις (δεκανεύς): οὐ ὄμβρασις καὶ οὐχὶ ὄμπαϊς, οὐ τσιαουῖς (τσιαούσης καὶ ἐπών. Τζ.), οὐ χαῖροσ'ιζ καὶ χαῖροσ'ις (χαῖροσούζης), τοῦ χαῖροσούσικου.

3) εἰς τὰς καταλήξεις: α') τῆς ὀνομαστικῆς καὶ αἰτιατικῆς τῶν πρωτοκλίτων θηλυκῶν (οὐσιαστικῶν καὶ ἐπιθέτων), β') τῆς ὀνομαστικῆς καὶ αἰτιατικῆς πληθυντικοῦ τῶν δευτεροκλίτων (οὐσιαστ. καὶ ἐπιθέτων), γ') τῆς ὀνομαστ. καὶ αἰτιατ. τῶν (δευτεροκλ.) οὐδετέρων, καὶ δ') τοῦ γ' ἐν. προσ. ρηματικῶν τύπων (προηγούμενου οἰουδήποτε συμφώνου), π.χ. ἡ νύφι (νύφη), σ ν ἀνέμι (στὴν ἀνέμη), σ ν Πόλι 'ν πιμιμένι (στὴν Πόλη τὴν πιμιμένη), οἱ (τσ) νομάτι (νομάτοι), οἱ (τσ) ἄσουτι (ἄσωτοι): πολλοί, τοῦ μαχμούζι, στοῦ γουμάρι, τοῦ (πτού) δόχι, αὐτὸς γράφι (γράφει), αὐτὴ γνέθι (γνέθει), θὰ λείφι (λείψη), ἄς κόψι (κόψη) κ.λ.²

Εἰς τὰ ἰδιώματα τῶν τόπων: Ζιουπάνι, Μπίσιοβο, Μαυραναῖοι, Τριβένι, Τριτσκό, Φιλιππαῖοι κ.λ. τὸ ἄτονον *i* εἰς τὰς ὡς ἄνω καταλήξεις, προηγούμενου οἰουδήποτε συμφώνου, ἐκτὸς τῶν κ, γ, χ καὶ σ (ζ, ξ, ψ), ἐκπίπτει κανονικῶς. Οὕτω, ἐνῶ: τοῦ σκλήκι, οἱ κοῦκκι, θὰ δώκι (δώκιτι), ἔχου φύγι, ἡ ράχι, αὐτὸς ἔχι, ἔτσι τοῦ καρπούζι, θὰ τρέξι, ἡ κόψι, ἄνευ οὐδενὸς ὑπολείμματος *i* λέγονται: τοῦ μουλύβ, τοῦ βράδ, τοῦ καλάθ, αὐτὴ γνέθ, τοῦ καρραούλ, τοῦ Τσουτύλ, σ μ Πόλ, τοῦ προυζύμ, ἡ ἀνέμ, τοῦ Κομίν, ἡ κόκκιν ἡ μιλάν, τοῦ κνούπ, τοῦ κατόπ, ἡ φτέρ, τοῦ πουτήρ, αὐτὸς φέρ, τοῦ κριββάτ, οἱ νομάτ, αὐτὸς γράφ, ἡ νύφ³.

1. Περὶ ἀνομοιώσεως βλ. Τζαρτζάνου, 19-20, καὶ τοῦ αὐτοῦ ἐν Ἀθηναῖς ΚΕ', 65.

2. Διατήρησιν τοῦ ἄτονου καταληκτικοῦ *i* προηγούμενου οἰουδήποτε συμφώνου βλ. καὶ εἰς τὸ ἰδίωμα Βελβενδοῦ, Μπουντώνα, ἔ.ἀ., ὡς καὶ εἰς τὸ ἰδίωμα Τυρνάβου Θεσσαλίας, Τζαρτζάνου, 10, πρβλ. καὶ Ν. Ἀνδριώτην, Ἀθηναῖς ΜΒ', 156, διὰ τὸ ἰδίωμα τῆς Ἰμβρου, χωρία: Παναγία, Εὐλάμπιον κ.λ.

3. Τὰ ἰδιώματα Ζιουπανίου κ.λ., εἰς τὰ ὁποῖα ἀπόλλυται κανονικῶς τὸ *i* ὡς ἄνωτέρω, γειτνιαζοῦν πρὸς τὰ τοῦ Ζαγορίου Ἠπείρου, βλ. Ἀναγνωστόπουλον, Περὶ τοῦ δυναμικοῦ τονισμοῦ, 8 σημ. καὶ σ. 31. Ἀξιοσημεῖωτα ἐκ τῶν εἰς Ζιουπ., Ντόλον καὶ τὰ ἐξῆς μετὰ τὸ χ (καὶ γ): Προφέρουν οὐ νόχιτους, κρέχιτους, ἡ κάχιτα, δινιχιτσῆς (τενεκετζῆς), σφάχιτς, τλίχιτσα, πνίχικα, νυχιτώνου, χιποῦσα, ἡ στάχιτ, ἀχιτέντσους, ἀμπώχικα, σμίχικα ἀντὶ τῶν ἡμετέρων: νόχιτους, κρέχτους ... σμίχκα· τό: φανταγμένους προφέρουν φανταγμένους, τό: γινάτι, γινατιάζου: γινάτ, -τώνου, τὰ γιομῖσια: γλυκίσματα κ.λ.:

Εἰς ἐνδιάμεσον κατάστασιν εὐρίσκονται τὰ ἰδιώματα τῶν χωρίων: Κοντσικό, Τσούργλι, Κηπουργειό κ.λ., εἰς τὰ ἑποῖα διατηρεῖται ὑπόλειμμα τοῦ καταληκτικοῦ ἢ προηγουμένων (ἐκτὸς τῶν κ, γ, χ, σ) καὶ τῶν λ, ν, τ: π.χ. αὐτὸς θέλι, στοὺ καραούλι, οἱ πιθαμένι, αὐτὸς κλάνι, τοὺ κριββάτι, σάματι, ὅτι κ.λ.¹

Τὴν ὡς ἀνωτέρω παρατήρησιν ἐθεωρήσαμεν ὡς τὴν μᾶλλον χαρακτηριστικὴν ἐπὶ τῶν (ἐλληνικῶν) ἰδιωμάτων τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας. "Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν παράστασιν τῆς προφορᾶς τῶν ἐκάστοτε κατὰ τόπους περιπτώσεων ὁ ἐνδιαφερόμενος θὰ ἔχη ὑπ' ὄψιν του ὅτι πρὸς ἀποφυγὴν παραμορφώσεως τῶν λέξεων καὶ ἐπεξηγήσεως εἶτα προκειμένου ἰδίᾳ περὶ του ὑπολείμματος ἢ εἰς τὰ καταληκτικά γράφομεν ἢ νύφη, ἢ ἀνέμη (σν -), αὐτὸς γράφει... ᾶς κόβη κ.λ. καὶ ὅχι πάντοτε τὸ κανονικὸν ἢ νύφι, ἢ (σν) ἀνέμι, αὐτὸς γράφει, ᾶς κόβι.

Ὁ φθόγγος ἰ ἐν συνίζησει

Ἐκ τῶν παθήσεων τοῦ ἰ εἰς τὰ συμπλέγματα ια, ιο, ιου δύναται νὰ μνημονευθοῦν ἐνταῦθα αἱ ὡς κάτωθι: Προηγουμένων τῶν συμφώνων β, δ καὶ ρ τὸ ἰ ἐγένετο j, π.χ. κλούβjους, κλουβjάζου, ἀραδjάζου, δjό, πουδάρjα, χουρjό κ.λ. Πρὸ τοῦ μ=ν: μνιά, ζημνιώνου καὶ πρὸ τῶν θ, π, τ καὶ φ=χ: θχειά, θχειός, πχιάνου, ὄπχοιους, κριββάτχια, ματχιάζου (ἀλλὰ τειάφι), τέτχοιους, νυφχιάτικους, κούφχιους, ὄφχιους κ.λ. Ταῦτα ἰσχύουν καὶ διὰ τὸ ἰδίωμα Ζιουπανίου καὶ Κοζάνης². Εἰς τὸ ἰδίωμα Κοντσικοῦ κατὰ τὴν συνίζησιν δὲν ἀναπτύσσεται κανεὶς φθόγγος. ἤτοι προφέρουν (τὸ ἰ πολὺ μαλακόν): προυβιά, κλούβιους, ἰόμβιους, ἀραδιάζου, δυὸ πουδάρια, χουριό κ.λ., μιά, ζημιώνου κ.λ., ἢ θειά, πιάνου, ὄποιους, ἀγαπιούμιστι, ματιάζου, τέτοιους, κούφιους, ὄφιους κ.λ.

Τὸ ἰ τὸ προελθὸν ἐκ τῆς μεταπτώσεως τοῦ e εἰς τὰ εα, εο πρὸ τοῦ β καὶ δ καὶ τοῦτο ἐγένετο j, π.χ. προυβjά, βραδjά, λαδjά, ὅχι ὅμως καὶ πρὸ τοῦ ρ: καρούα, μουριά, ἢ βαρειά (σφῶρα), λιμαριά, λυγαριά, βιστιριά, ἄβραϊά, ἀφριά, ἀπουκριά, ἀλαφρειά, οὐχτρειά, ἀχοειάνκους, πουριά, παταριά, βαντακαριά, πικραγγουριά, χλιαριά, φκναριά, σειριά, συρταριά (πολλοὶ ἐν συνεχείᾳ), κλουσσαριά, οὐ Οὐβριός, κουπριά, πιτριά. Εἰς Ζιουπάνι ὁμοως: ἢ καοjά, ποοjά, τοῦ Ρjάχουβου (θέσις, πλαγιά), τοῦ βαοjό (ἢ βαρεῖα σφῶρα). Εἰς Ζιουπάνι ἐπίσης ἢ παρ' ἡμῖν ἀομιὰ καὶ ἢ σταφυλαομιὰ μὲ ἀνάπτυξιν ν: ἢ ἀομιὰ καὶ οἱ τίμις οἱ γυναῖκεις ἀντὶ τοῦ παρ' ἡμῖν τίμις.

γμῖσια: ὀπῶραι κ.λ., τοῦ τσούργμα (τσουρίζου) καὶ πουτσούργμα, ἡμεῖς -εργμα.

1. Πρβλ. καὶ Ἀνδριώτην, ἔ.ἀ., διὰ τὰ χωρία: Κάστρο καὶ Γλυκί.

2. Ὁ συσταλεὶς διὰ τὴν συνίζησιν φθόγγος ἰ πρὸ τῶν συμφώνων: λ, ν, κ, γ, χ, σ (ζ, ξ, ψ) ὡς ἐξαφανισθεὶς ἐσημειώθη ὑπὸ τοῦ Ἀναγνωστοπούλου, ἔ.ἀ., 37: δλ'ά, κν'ά, γ'ατοός, βζ'ά, οὐχ'ά, παχ'ά. Καὶ ὡς οὐραν. χ' (ἀπὸ ἡμιφώνου): θχ'ός, κοίφχ'ους ἢ ὑγρὸν ν' μετὰ τὸ μ: μν'ά (μιά).

Πρὸ τοῦ θ τὸ ι τοῦ εα καὶ εο δὲν ἐγένετο χ, π.χ. ἡ ἀγκαθιά, οὐ Θιός. Εἰς Κοζάνην ὅμως τὸ εα καὶ εο προφέρονται μὲ ὀλίγον παρατεταμένον τὸ α καὶ ο πρὸ τοῦ δ, π.χ.: ἡ βραδά, πρὸ τοῦ θ: ἡ ἀγκαθά, οὐ θός καὶ πρὸ τοῦ ρ: ἡ καοά, ἡ βιστιοά, ἡ μουρά, ἡ ἀπουκρά, ἀπουκράτικους, γαμποάτικους, χράζουμι, χράσικιν, ἀγρόδα, ἡ μτροά, κουπροά, πιτροά, οὐ Οὐβρός κ.λ.

Προηγούμενων ἄλλων συμφώνων, ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω, ἡ συνίζησις κατὰ τὸ γενικὸν εἶναι κανονική, δὲν ἀνεπτύχθη δηλαδὴ ἐνδιάμεσον σύμφωνον. Οὕτω: ἡ ἀλουγιά, ζ, γιάζου, οὐ Γιώος, τὰ τραπέζια, ντουφικιά, ἀπουθηκιάζου, καφαλιά, ἡλιους, ἀξιάδα, ξιοῦμι, ἰκκλησιά, ἴσιους, ταχιά, οὐχιά, κλιψιά κ.λ.

Ἐκ τῶν ἀσυνιζήτων, τῶν τονιζομένων ἐπὶ τοῦ ἀ' στοιχείου τῶν συμπλεγμάτων (αἱ λέξεις εἶναι ἐκ τῆς λογίας παραδόσεως ἢ ἐκ τῆς ἰταλικῆς γλώσσης): ἡ εἰσουδία, λέγεται καὶ σουδία, κληροινουμία καὶ κληρουνουμνιά, ἐρημία καὶ ἐρημνιά (καὶ ρημνιά σπανιώτερον), οἰκονουμία, ἀδυναμία, ἀγγαρεία, λέγεται καὶ ἡ ἀγγάροια, ἡ ἰνουρία, θιουρία, διουρία, βαταρία, τραπιζαρία, καβαλλαρία, λουταρία, κρέας καὶ κριάς, κρέατα καὶ κριάτα (ἐπὶ παχυσάρκου ἰδίως), χρέους, τὰ χρέα, ἡ χροία (τὸ ἀνχγκαῖον ἄλλως), τρία, τριότικου (ἄλουγου), ἀπ' τὰ τριάνκουροφα βουνά (ἐκ δημοτ. ἄσμ.), τριάντα, ἀλλὰ τοῦ τραντάφυλλου, οὐ Τραντάφυλλους, ἡ τρανταφλλιά καὶ -ούσιου, τοῦ κρούου, ἰτία, ἀμαρτία, σουφία, Σουφία καὶ ἀγιά Σουφχιά, ἰκκλησία καὶ -σιά, Παναγία, Παναῖα καὶ Παναγιά, Παναῖά, οὐνουμασία, οὐμιλία, Οὐρανία, τὰ οὐράνια (οἱ οὐρανοί), θυσία, οὐσία, ἰτοιμασία, Ἀναστασία, -σιά καὶ Τασιά κ.λ.

Δίφθογγοι

Συνδυασμὸς δύο φθόγγων ἀπαντᾶται ὡς κάτωθι: 1) -aī: βασίλ, μαηλιού, δουδικάημιρου, οὐ Νιάημιρους (Κοζ.), Τσιαμπούντς, τπν. (Κοζ.), ἄι, προτρ., ἄιδι, ἄιστι, βάι ἐπιφ. καὶ εἰς τὸ δημοτ. σέβηκα νὰ σιογιανίσου, βάι Ρούσα μ', βάι, λάι (οἱ κτηνοτρ.), λάι πάππου: καημένε π., καὶ εἰς τὸ τσάκισμα τοῦ δημοτ. οὐ Ζήντροους κάμνει τῆ χαοά, πέρδικα λάι πέρδικα, γαιλές, λ. τουρκ. (βάσανο), θκό τ' ψουμι τρώει, ξένο, γαιλέδισ τὸν γηράζ'ν (παροιμ.), εἰς Κοζ. καὶ ρ. γαιλιτίζουμι, -ίσικα, γαιρόετι (λ. τουρκ., κουράγιο), μαιτάπια (λ. τουρκ., πανουργίες), -πτσῆς, θὰ (νὰ) μάις (μάσης), θὰ (νὰ) κριμάις (κρεμάσης), τάυσα (τὰ ἔχυσα), τάειδι (τὰ εἶδε). 2) -aou: θὰ (νὰ) φάου, πάου. 3) -ei: λέημουνους ἄνθρ., νικέιζ (λ. τουρκ., νικέζης: φιλάργυρος), τοῦ λέει: καὶ ἡ εὐφράδεια καὶ τὸ τραγούδημα, μουτσουκλαίει: κλ. ἐλαφρῶς, κρυφά, ἔυσα (ἔχυσα), ξέυσα: ἔβγαλα σπυριὰ στὰ χεῖλη, στὴ μύτη, δὲν παίιζ; (παίιζεις). 4) -eou: λέου, κλαίου. 5) -oi: ὦι, κάτσι κλά, πισιμόημιρου (ἐπίσημος ἡμέρα), τόι, εἶνι διπ — : ἐπὶ ἀνθρώπου κουτοῦ, σόι: γένος, εἰς τὸ δημοτ. δὲ στόειπα, Θύμνιου μ'; ἐνῶ εἰς τὴν ὁμιλίαν στοῦπα: σοῦ τὸ εἶπα, ἀστόησα (ἀστόχησα): ἐλησμόνησα. 6) -oou: τρώου. 7) -ouī: οῦι, ἐπιφ., οῦι, οῦι, ἐπὶ παθήματός τινος (αἱ γυναῖκες), χούι: ἔξις, χουιλῆς: ὁ ἰδιότροπος, οὐ παλιόβουιδους, τοῦ πιλούιζ σ'

(τὸ πιλῶζι σου), δουμούϊζ (λ. τουρκ.), δουμούζης: σκαίος, τούειδα. 8) -ουον: κρούου. 9) -iī: ζήϊς, χροινίϊς (παροιμ. ἔκφρασις): κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ζωῆς σου, νὰ τὸν χπῆϊς (χτυπήσης), οὐ Χαριῖς: Χαρίσης (Κοζ.).

Αἱ αἰ καὶ οἱ ἐμφανίζονται καὶ εἰς τὰς ἀκολουθοῦσας περιπτώσεις κατόπιν τοῦ ἄρθρου τὰ καὶ τὸ ἰδίως εἰς δημοτ. τραγούδια κ.λ.: καλότυγά 'ναι τάϊ βουνά, πέρα σ' ἐκεῖνο τοῖ βουνό, 'Ελένη ν' ἀμάν, ἄκου τοῖ πουλί, βρὲ γιέ μου, πῶς μορφολαλεῖ, καὶ ἐντὸς λέξεως ἢ συλλαβῆ, τό, κὸ (καὶ χο): χορεύουν τὰ κλεφτοῖπουλα, σ' ἓνα μικρὸ κανκοῖπουλο θέλου νὰ πιῶ πείτε ἔξη, τὸ τσάκισμα: μωρ Φράγκου, Φραγκοῖπούλα, ν' ἔσεις παιδιὰ βλαχόῖπουλα. Ἡ ἀνάπτυξις αὕτη τοῦ *i*, περιορισμένη, προῆλθεν, ὡς φρονοῦμεν, ἐκ τῆς ἀνάγκης διαστάσεως τοῦ ἤχου τοῦ ἄσματος εἰς τὰ α, ο διὰ μαλακωτέρου φθόγγου ὡς εἶναι τὸ *i* (ὄχι ἄλλο), ἐκ τοῦ ἄσματος δ' ἐγένετο χρῆσις καὶ εἰς τὴν ὁμιλίαν (εἰς τὰ ἐλάχιστα): τὸ κλεφτοῖπουλο, τὰ -οῖπουλα, ἀρχοντοῖπουλο, -λα¹. Ἀνάγκη νὰ προσθέσωμεν καὶ τοῦτο: ὅτι κατὰ τὸ τραγούδιμα τὸ *i* ἀνήκει κανονικῶς εἰς τὸ πρόσθετον νό, νά, νόϊ, νάϊ, παρχλειπόμενα εἰς τὴν καταγραφὴν τοῦ τραγουδιοῦ. Τραγουδιέται δηλ. τανάϊ βουνά, τὸ νόϊ βουνό, τὸ νόϊ πουλί, κλεφτοροῖπουλα, κανκονοῖπουλο κ.λ.²

Σύμφωνα

Σύμφωνά τινα, παραλειπομένου πολλάκις ἐπομένου φωνήεντος (μᾶλλον λανθάνοντος *i*, *ou*, *a*), τονιζόμενα εἰδικῶς ἀποτελοῦν κατὰ τινὰ τρόπον συλλαβὴν. Εἰς τὰς ἀκολουθοῦσας περιπτώσεις τονιζόμενα σύμφωνα εἶναι τά: β, γ, g, d, ζ, κ, λ, μ, ρ, σ, χ: ζβ'γκ, ἐπιφ. (σβουγκανίζου, -νῶ, σβουγκάδης), στὸ παιχνίδι μὲ τὶς σβοῦρες, ἀπὸ τοῦ ἤχου, γ'τσιους, γίγκι —: πάχυνε πολὺ, ἰδίᾳ στὸ σβέρκο, g'd, g'd, τὸν κάμνει —: τὸν γαργαλάει, γαλαγ'τσι: ἐπιρ. ἐπὶ τῶν ὤμων, λέγεται καὶ γαλαγούτσι³, εἰς Ζάλ. γαλαγούτσια, εἰς Βουρβ. τσιούσι: τὸν πῆρι —, οὐ g'ργαλας: γούργουλας, γαργαρεών, λέγεται καὶ γούργαλας, εἰς Κοντσ. γούργουλας⁴, οὐ γαρτσαλιάνους λέγεται καὶ g-ρτσλιάνους καὶ συνηθέστερον γαργαλιάνους (στὸ λιμό). νg'τς, νg'τς πααίνει τοῦ γουμάρι, τ'

1. Παράδοξον τὴν γένεσιν τοῦ *i* εἰς τὸ ἄρθρον τὰ ἐχαρακτήρισεν ὁ Τζάρτζανος, 20 (καὶ τ' ἀρχοντοῖπουλα). Καὶ ὁ Ἄνθ. Παπαδόπουλος, 24, εἰς ἄγνωστον λόγον ἀπέδωσε τὴν ἀνάπτυξιν *i* παρὰ φωνῆεν καὶ ἐντὸς λέξεως εἰς τὸν καθ' ἡμέραν λόγον καὶ τὴν δημοτικὴν ποίησιν.

2. Καὶ ἄλλαι προσθήκαι γίνονται εἰς τὸ ἄσμα παραλειπόμενα συνήθως κατὰ τὴν καταγραφὴν, π.χ.: κίνησιν οὐ Βλαχουστέοργιους, τραγουδιέται: κίνησιν οὐ Βλανάχουστέοργιους ..., βγῆκα ψηλὰ νὰ στοὺν Ἐλιμπου ..., κι' εἶδα ζουμμά νά τι σίντιφου ..., μὸν ἦταν κὸ νὸ ρη τοῦ παπᾶ ..., σὰν κίνησαν οἱ ἔμορφοις μὲ τὰ παλληκαρὰ νά κια κ.λ., στὰ πρόσινα λιβὰ νὰ δια ..., μᾶς κλέψαν τὴ Θαλὰ νὰ σω ..., κι αὐτὸς οὐ Γκουστιαρὲ νὲ λας ..., τοῦ στόμα βουλουμὲ νὲ νον, μαντήλι στοῦ λιμό κ.λ. Γνωστὰ καὶ τά: μωρέ, βρὲ, ἐρ, ν'ερέ, λελέ, ἄϊντι, ν ἀμάν κ.λ.

3. Μποντώνα, 81, γαῖγούσι.

4. Αὐτόθι, 82, γούργλας.

ἄλουγον, ἐπειδὴ κουτσαίνει ἢ βαΐζει τὸ σαμάρι, *g'kas* (Κοζ.): τραυλός, *Gag's* (Κοζ.), ἐπών., *Gag'ina*, *Z-g'rlias* (Κοζ.), ἐπών., στ' *G'ρη* τοῦ λιβάδι (Λοσν.), εἰς τοῦ Γκούρη, ἐπών. Κλεισουριώτου, φανδ'να: ἡ πηγὴ (*fons*, -ntis, -ana), *Tziád'ras* (Κοζ.), ἐπών., ἡ -d'rina, τοῦ ζ'vg: εἶδος παιχνιοχάρτου, τζ'ζζ: στὸ μικρό, καίει, νὰ μὴ καῖς, *χαζ'ρκους* (λ. τουρκ.): ἔτοιμος, τσιγάρα *χαζ'ρκη*: ὄχι χειροποίητος, ξύλα *χαζ'ρκα*: ἔτοιμα πρὸς φόρτωσιν, κομμένα, *καζ'κι*, -ια (λ. τουρκ.), *πάσσαλος*, αὐτὸ ἦταν τρανὸ -: πάθημα, καὶ *καζικώνου*, μᾶς *καζ'κουσι* καὶ *καζίκουσι*: μᾶς τὴν ἔσκασε, τὴν ἐπάθαμε, *γιαζ'κ*, ἐπιφ. (λ. τουρκ.), *κρῖμα*, *γιαζ'κ* νὰ σ' εἶνι (νὰ τοὺν εἶνι), οὐ *Z'ρκας*: παρών. καὶ ἐπών., οὐ *Z'ρδας* (Κοζ.), *παρκαντζ.*, οὐ *Tz'τσαρς* (Κοζ.), *παρκαντζ.*, οὐ *Κώτσιους* τ' *Tz'τσαρ*, οὐ *Καρμ-ζ'-ς* (Κοζ.), ἐπών., ἡ -ζ'-ina (Καρμεζῆς), τοῦ *βακ'ρι*, -rja: ὁ χαλκός, κάθε *χάλκινο* σκεῦος¹, *βακαρένιου ἀγγειό*, *ἀκ'ρι* (λ. τουρκ.), μέσ στ' *ἀκ'ρι*: εἰς τὸ ἔπκρον κρύου, *ζέστης*, τοῦ *τσιακ'-ρτσι*. ὁ ἐνεστ. *τσιακαρντίζου*: *χάνω* τὸ μυαλό μου, *τσιακ'-ρ* *κέφι*: *πιωμένος*, εἰς Κοζ. τοῦ *τσιακίρτσι*, ἀλλὰ τοῦ *τσιακ'-ραβου* *μάτι*: ἄμα εἶναι σὰν ἀλλοίθωρο, *Τσιακ'-ρας*, ἐπών., ἡ -κ'-rina, τοῦ *τσιακ'-λι* (λ. τουρκ.): τὸ *χαλίκι*, εἰς Βλάτσην: *σακ'-νι* καὶ *σακ'-ν* (λ. τουρκ.): μὴ ὀμιλεῖς, ἀκίνητος, φυλάξου, καὶ *παρκαντζ.* οὐ *Σακ'-νας*, εἰς Κοντσ. *σακ'-νι*, τοῦ *κ'-ρτζμα*: *κλαμπουκιού*, *κ'-τι-φλιός* (ἀπὸ εἶδος πίπας, δύο ξυλαράκια πὺ συγκρατοῦσεν ὁ καπνιστὴς τὸ τσιγάρο του)², τοῦ *τσιαμτσιακ'-ζι*: *κολοφώνιον*, εἰς Κοντσ. *τσιαμτσιακίζι*, *τσιαπκ'-νι*, -ια, -κ'-ντς, -κ'-νικους, -ου (λ. τουρκ.): νέος ἰδίως ἐπιρρεπῆς εἰς τὰς γυναῖκας, οὐ *κούτικας* (ἀρχ. κοτίς) εἰς Βλάτσην: τὸ κεφάλι, τὸ ἰνιακὸν ὄστοῦν καὶ τὸ μυαλό γενικῶς³, εἰς Κοζ. καὶ Γκόμπλ. λέγεται *κ'-τικας*: καὶ θανατηφόρος ἀσθένεια, *ψοφοῦν* τ' ἀρνίθια, τοῦ *τακ'-μι* (λ. τουρκ.), αὐτὸς εἶνι *θκό* μας -: ἰδικῆς μας κατηγορίας, *κλάσεως*, *τακ'-μνια*: οἱ ὑφαντάδες (Κοζ.), οὐ *Κ'-τσης* καὶ *Κ'-τοιας* ὁ καὶ *Κίτσιους*: Χρῖστος, ἡ *Σκ'-ρκα* (Κοζ.): *συνοικία*. *Σκίρκα* εἰς Κοντσ., οὐ *Δακ'-ς* (Κοζ.), ἐπών., ὁ *Δακῆς*, ἡ *Λ'-γκα*: τὸ χωριὸ ἢ *Λύγκα*, οὐ *Λουγκιώτς*, τοῦ *Λουγκιώτικου*: μέρος, δάσος, περιογὴ, *βακαλ'-μ* (λ. τουρκ.): νὰ (θα) ἰδοῦμε, σπανίως καὶ *σαραϊλ'* ἀντὶ τοῦ συνήθους καὶ κοινοῦ *σαραϊλί* καὶ *σικλ'* ἀντὶ *σικλί*, *γλ'-κ*: *κατάπιε* κάτι μὲ μιᾶς, *Πασιαλ'-ς* (Κοζ.), ἐπών., ἡ -λ'-ina, *Σακαλ'-ς* (Κοζ.), ἐπών., ἡ -λ'-ina (τὸ τουρκ. γενειᾶτος), *Κασαμπαλ'-ς* (Κοζ.), ἐπών., οἰκογ. Μάνου ἐκ Σερβίων, *Καραδαλ'-ς* (Κοζ.), ἐπών., ἡ -λ'-ina, ἡμεῖς οὐ *Καρανταλῆς*, ἐπών., *ντυμένους* *κρ'-κ*: ὄμορφα, *σ'-βρέ!*, ἐπιφών. πρὸς τὰ σκυλιά, νὰ *χρηθοῦν*, ὀρμήσουν, *κρ'-τς*, *κρ'-τς* *κάμν'* τὰ *πουντίκια* καὶ ὅταν τρώῃ τὸ μικρὸ μὲ τὰ δοντάκια του, *πρ'-τς*, *πρατσαλνάει* τ' ἄλας *στή φωτιά*, *μρ'-τς*: δὲν θὰ ἔλθω, ὄχι, *ἀπανσ'-ς* καὶ *ἀπανσ'-ς*: *αἰφνιδίως*⁴, *ἐδεπσ'-ς*

1. MNE, A', 194.

2. Λαογραφία IB', 455.

3. Β. Φάβην, Λεξ. Δελτ., 2, 91.

4. Τὸ θεσσαλικὸν ἀπαντισιούς, Τζαρτζ., 13.

καὶ -σίηζ, λ. τουρκ.: ἐπαίσχυντος, χαῖρσ'-ηζ καὶ χαῖρσίσι, κους καὶ χαῖρσοῦσι-
κους, λ. τουρκ.: ἐλεεινός, ἔ μὴ πράττων ἀγαθόν τι, εἰς Κοντσ. χαῖρσ'-ζι, κους,
τοῦ μανασ'-πι, καὶ μουνασ'-πι, τὰ -ια, λ. τουρκ.: τρόπος εὐλογος, τοῦ βροῖκι
τοῦ - κὶ θὰ τὰ καταφέρη, χ'-ρτα, αὐτὸς εἶνι χ'-ρτα: ἔτοιμος, πρόθυμος, τοῦ
καχ'-ρι, λέγεται καὶ κ-χ'-ρι: στενοχώρια, βάσανο, αὐτὸς ἔχει τρανό -, στὸ
λαιμό, π.χ. δυσκολία, ἀρρώστεια, οὐ Χ'-ιτς, παραντζ, καὶ ἐπών. ἢ Χ'-νινα.

Κατὰ τὰ ἀνωτέρω ἱκαναὶ τῶν λέξεων ἔχουν τουρκικὴν τὴν προέλευσιν.

Ἀλλοιώσεις συμφώνων

Τὸ β ἐτρέπη: 1) εἰς γ: γλέπου, ἡγλιπα, εἰς Σέλ. στοὶ τρανὸ τοῦ γλέψιμου:
εἰς τὴν ἀρραβῶνα, ὅταν ἐπισήμως πρωτοβλέπουν τὴν νύφην, τοῦ σουγλί: τὸ
κοινὸν σουβλι (subula), τὰ σουγλιὰ τ' παπτιῆ, σουγλίζονν, μὴ σουγλίζει, καὶ:
μὲ πονάει ἀπὸ μέσα, σουγλιρός, σουγλιμάδα, παραντζ, οὐ Σουγλιῆς, τπν. στὰ
Σουγλιά, 2) εἰς δ: αἰ δῆμους: τὸ ἄγιον βῆμα, στοὺν αἰ δῆμον, ἀδζά: βία, βιά,
ἀδζάζουμι, ἀδζασιτικός, εἰς Κοζ. ἀδζασικός, 3) εἰς π: παμ.πόρι, εἰς Κοζ. οὐ
Παμ.πόρας, παραντζ., 4) εἰς φ: φτσι (βυτίον), φτσέλλι, φτσέλλα, δζάφκα
(διάβηκα: ἀνέρρωσα), σέφκα (εἰσέβηκα), ρέφκα, ἀνέφκα, κατέφκα, ράφκα,
θὰ (νὰ) φουφθῶ¹, οὐ φουφσιὰς (φουφσιάσας + Κοζ.), τράφσα (τραβῶ), θὰ
(νὰ) τραφτῶ (καὶ τραβηχτῶ), ἔσφσα (ἔσβησα, σβῶ).

Ἀπεβλήθη: δζάουλους, δζαουλιά, -ίγια, -λικός, ἀλλὰ καί: ἡ ζαβουλιά,
-ιάρς, καὶ ἰδίως ἐπὶ παιχιδιού: ἡ ζαβλικιά, -ιές, οὐ -κιάρς, ἡ -κιάρου καὶ
-κούρου, τοῦ ζαβλικούρου, εἰς Λιβ. καὶ Ζιουπ.: τοῦ ζαβλίκι καὶ τζαβλίκι,
-ια, εἰς Κηπ. καὶ Ζιουπ.: τοῦ κάρου, -α: κάρβουνο².

Τὸ h. Ὁ φθόγγος h ἐγεννήθη ἐν συλλαβῇ μεταξὺ μ-λ καὶ μετὰ τὴν ἀπο-
βολὴν διαμέσου φωνήεντος: ἡ μηλιὰ (μηλιά), ἡ κρασουμβλιά, τοῦ κρασόμ-
ηλου, τὰ χειρόμβλα³, εἰς τὸν πληθ. κυρίως: ὁ χειρόμυλος, τοῦ μηλάρι, χαμηλός,
-ώνου καὶ ἐπανερχομένου τοῦ i: χαμηήλουσι, ἀλλὰ καὶ χαμήλουσι, εἰς Κοζ.
χαμηηλός, χαμηηλώνου, ἡ φαμβλιά. Τὸ h καὶ μεταξὺ μ-σ: τοῦ πουκάμψου.
Τὸ h τοῦτο εἶναι μεταξὺ h καὶ π: πουκάμπσου, μπσός (μισός), μπσάδι,
γιόμπσι (ἐγέμισε) καὶ ἡ γιόμπση (φεγγαριού), ἀντίθ. ἡ χάση, ἀλλὰ γιόμβζι
(ἐγέμιζε), τς ξινόμπσα τς ἀρνίθις καὶ ἐν συνεχείᾳ: ἀπ' τ' γνόμπ σ': ἀπὸ τὴ
γνώμη σου.

Τὸ γ ἀποβάλλεται: 1) ἐν ἀρχῇ τῆς λέξεως γύψος, οὐ ἔψους, τό'βαλι τοῦ
χέρι στοὺν ἔψου, εἰς τὸ κατα ἦς, κατὰ ἦ ἢ ἔκπτωσις διὰ τὸ προηγούμενον
φωνῆεν ἐν μιᾷ λέξει καταῆς, καταῆ, ὡς καὶ ἀσπρόη, κουκκινόη κ.λ., ἀλλὰ
γίγκιν γῆς: ἐταπεινώθη, σὰ νὰ βγῆκιν ἀπ' τὴν γῆς: τόσον ἀδύνατος, γλωμός.

1. Τζαρτζάνου, 34: φουφθῶ.

2. Βλ. καὶ ἀνωτέρω, σ. 334, σημ. 2.

3. Τζαρτζάνου, 62: χειρόμβλα.

Καὶ μιὰ γύρα, γυρονῶ, γυρεύου, ἀλλὰ τρουῦρου, τρούρα, ἀλούρα (ἐλόγυρα), 2) ἐν τῷ μέσῳ λέξεων μεταξὺ φωνηέντων, ἐὰν ἀκολουθῇ τονούμενος ἢ μὴ ὁ φθόγγος *i* ἰδίως ἢ *e*, σπανιώτερον οἱ ἄδρῳ φθόγγοι *a*, *o*, *ou*, π.χ. ἡ χαραΐ, ἡ συλλουή, -ιοῦμι, ξισυλλοῖαστους, ξιπαϊάζου, ἀλλὰ πάγους, ἡ κασταλαή, τοῦ τραΐ, -ΐσιου, ἀλλὰ οὐ τράγους, οὐ τραγουγέντς, οὐ καλοῖαρους, θὰ καλουῖρέψη, καλουέριφι, σκατοῖαρους (σκατόγερος, ἐσχατόγηρος)¹, ἡ μαϊά, τὰ μάια, μαεύου, ἡ Παναϊά, ἀλλὰ καὶ Παναγιά, τοῦ μαειοῖό, τί λουϊά, τί λουϊός, τοῦ σειρουλόϊ: συγγενεῖς πολλοί, τρανὸ —, τοῦ καρπουλόϊ (διὰ τὸ λίχνισμα), τοῦ συναγώϊ, ἔχ'ν τρανὸ —: μεγάλη φασαρία ἐκ τοῦ πλήθους, τοῦ κατώϊ, τ' ἀνώϊ, τοῦ βαένι, τοῦ λαένι, ἡ λαένα, τοῦ λαϊνούλλι, εἰς Κοζ. τοῦ λαῦνι (τὸ λαγύνι), ἡ λαῦνα. ἀλλὰ ἡ λαγῖνα: ὁ θῆλυς λαγῶς (κοινόν), ἡ ταή, ταΐζου, σαΐζου, σάϊσμα, σαΐτα, ραΐζου, ράϊσιν ἢ στάμνα, ραΐζιτι ἢ καρδιά μ'. δὲ ραΐζιτι: στέκει ἀδιάφορος, ἀπηλουῖοῦμι, τοῦ φαΐ, τὰ φαϊά, τοῦ φαΐ (τοῦ πχί), φαΐ δέ: φάγε, τρώει καὶ τρώς, τρώου, τρώμι, τρώτι, λέει, τοῦ λέει τ': ἡ εὐφράδεια, λέου κ.λ., πααίνου, τοῦ κατσιαούλι: ἡ κάτω σιαγών, τοῦ κατασάουνου ἄλλως, τ' ἀγροῖδου, ἡ Κουτσουροῖδου, τπν., ἀλλὰ ἡ γίδα. ἀρουϊάσ'κα, ἀλλὰ ρόγα, ζύασα, ἀλλὰ ζιγί, ζιγιαζου. Συγκοπὴν τοῦ γ ἔχομεν εἰς τὸ Γιώργης: Γιώρς.

Εἰς Κοντσ. ἐν ἀρχῇ λέξεως, ἐὰν ἀκολουθῇ ἄδρῳ φθόγγος *a*, *o*, *u*, τὸ γ ἔχει ἐμφανῆ τὴν προφορὰν ἡμιφώνου: οὐ 'Ιάντς (Γιάννης), ἰουμόζου, ἰόμβζα, ἰουμάτους, ἰόμπσι, ἰόμα, ἰουματίζου, ἰουφύρι, ἰουφτούλι, σν 'Ιουντσιώτικη τ' βάρα: στὴ Γιουντσιώτικη τὴν μπάρα. Σχεδὸν ὁμοία ἡ προφορὰ τοῦ γ καὶ ὅταν ἀκολουθῇ *e*: ἰέρασα, ἰέριπα (γέρεψα, γερός), ἰέροντας, τί ἰένισι, παλιουιέλαδα. Καὶ ὀλιγώτερον αἰσθητὴ ἡ παρουσία ἡμιφώνου πρὸ ἐπομένου *i*. ἔχοντος παρατεταμένην ἐλαφρῶς πως τὴν προφορὰν του (οὐχὶ πάντως ἀπλοῦ *i*), υρονῶ, νὰ υρίσου, ἄντρα μ', ιράζου, ιλῶ, υρεύου, ιράματα, ιλάδα, ινωῶ, στὰ ιννά μ': στὰ γεννά μου, μὲ ὅσα εἶχα ἀρχίσει τὸ παιγνίδι².

'Αναπτύσσεται γ ἐν ἀρχῇ λέξεως εἰς τά: γαῖμα (+ Κοζ), γέτιμους, συχνότερον ὅμως ἔτιμους (καὶ τοίμασα), γυφαίνου, ἀλλὰ συνηθέστερον ὑφαίνου, γή, ἐπιφ., — τί ἔπαθάμι!, ἀλλὰ καὶ συχνότερον ἦ!..., γειδουλουπάνουκλα: ἐπὶ ἀνθρώπου δυσειδοῦς, ἀλλὰ πάντοτε τοῦ εἰδουλου μὲ τὴν αὐτὴν σημασίαν, τοῦ γυαλί, -ίζουμι: ὁ καθρέφτης, γιαομάδια: τ' ἀρνίθια. Εἰς Κοζάνην: γένας: ἕνας, ζ'γένα, τοῦ γείνουρου, οὐ γέμβηους, οὐ γέομους, τοῦ γυνί, ἡ γίκνα, ἡ γιτιά, καὶ τπν. ἐντὸς τῆς ἀγορᾶς, ἡ γιλιά, καὶ ὄνομα ἡ Γιλιά, ἡ γίγκλα, ἡ γίζβα, γέτιμους. Εἰς Ζιουπ.: τοῦ γείνουρου, γίπουρου, γηλιουτήρ, γίδρουτου, γύ-

1. Μπουντώνα, 27.

2. Ἐκ τῆς γείτονος Σιατιστῆς ἀνεγράφη ὅτι τὸ γ, ἂν ἀκολουθῇ *e*, *i* καὶ τὸ ἡμιφωνικὸν *i* (πρὸ τῶν *a*, *o*, *u*), χάνεται ὁλότελα (Α. Γ. Τσοπανάκη, «Τὸ Σιατιστινὸ ἰδίωμα», *Μακεδονικά* 2 (1941-1952) 280-281). Προφέρουν δηλαδὴ εἰς Σιάτισταν τὸ γνιέ μ' καθαρὸ ἔμ, τὸ γέρασα: ἔρασα κ.λ. καὶ τὸ γιλῶ καθαρὸ ἰλῶ; Ἄλλ' ὁ ἴδιος γράφει (σ. 284) ἰέροντας, οἱ ἰέρ'.

φομα, γήλιους, οὐ γέμνιους, γέρομους, γιομάδα, τοῦ γείδουλου, γινί, γήμι-
ρους, ἡ γιλιά, γίγκλα, γιδιάζου, τοῦ γήδσμα (ἡδυσμα)¹, εἰς Λιβ. τὰ γίτσια,
εἰς Ραδ. ἴτσια, τὰ παρ' ἡμῶν λιλίτσια: τὰ ἴα.

Εἰς τὸ μέσον λέξεως ἀνάπτυξιν γ ἔχομεν εἰς τὰ: νοιγῶ, -οῦσα, ἀλλὰ νό-
ησιν, νοηκός, ἔκλιγα, ἀλλὰ κλαίου, ἔκρουγα, ἀλλὰ κρούου, ἔτρουγα, φύλαγα,
φταίγου, τοῦ ξόγανου, ἀλλὰ καὶ ξόανου, εἰς Σιάτ. ξίκικα καὶ ξουγανίτικα, ἄ-
γουρους, εἰς τὸ δημοτ. ἄγουρους ἀπ' ἡ Ἄνα, κόρη π' τὴν Ἀνατουλή, ἡ μυῖγα,
μυιγιάζουμι, ἄλαγόμυιγα, τοῦ ἀγιοκό, παρὰ τὸ ἀϊοκό: συνεπεία κακῶν πνευ-
μάτων, στή μύτη, τὰ χεῖλη, καὶ ἀϊοκό μέρους: ποῦ τὸ πιάνει ἄερας, πρόσθετος
καί: οὐ μβjaλός καὶ τοῦ μβjaλὸ (τὸ μυαλό).

Εἰς γ τρέπεται ἐν συνεχείᾳ πρὸ τῶν οὐρανισκοφόνων κ, γ, χ καὶ τοῦ ξ
τὸ ν (τελικόν), ἰδίᾳ τοῦ ἄρθρου τούν, τὴν καὶ τῆς τριτοπροσώπου ἀντωνυμίας,
ὡς καὶ τῶν ἀρνητικῶν μορίων καὶ συνδέσμων: δέν, μὴν, σάν, ἄν κ.λ.: τοῦγ
κακό τ' τοῦγ κιορό, ἄγ καρνά, φέσ' τουγ κοιντά σ', δὸς τὴγ κάπα, θὰ ἄγ κόψη,
δὲγ κιντῶ, μὴγ κλαῖς, σὰγ καλά, δὲγ ξιτάζου, καγκάνας καὶ καγκαένας, τοῦγ
γηράζει, τὸν χαλνάει, ἔναγ καλόγ κιοατζήν, χουντροῦγ κόπανου, πουλὲγ κούπ-
τσιουν: κομπόδεμα, σι, ἄλλουγ κόσμου.

Περὶ τοῦ ε ἐκ τῆς συνιζήσεως j βλ. ἀνωτέρω.

Εἰς τὸ ἐπίρρ. βοουγὰ κατ' ἀνομοίωσιν β ἀντὶ γ: γουγά, φά' του βοουγὰν
καυτά: γλήγορα, ἄς εἶναι καὶ καυτερό, βοουγᾶτι γὰ τοῦν θάψουμι: βιασθῆτε,
γλήγορα, βοουγὰ γὰ πᾶς στήν ξεπιτιά, βοουγὰ γὰ καζαντήσις (ἐκ δημοτ.),
εἰς Λοσν. βοουγός, -ά, κατ' ἀνομοίωσιν β ἀντὶ γ: βουγγῶ (ἐκ τοῦ γογγῶ,
γογγύζω), ἀκούου τὰ πεῦκα γὰ βογγοῦν..., βουγγάει τοῦ σπῆτι ἄπ' τὰ καλά:
ἔχει ὅλα ἄρθουα.

Τὸ δ ἐτράπη εἰς θ: θκός μ', θκέλλι, λέγεται καὶ δικέλλι, εἰς Κοιτσ. φκέλ-
λι, τοῦ λαθκό, λέγεται καὶ λαδκό: ἐλαιοδογεῖον καὶ ἐπὶ γραίας πτωχῆς καὶ
φλυάρου, τοῦ τσάκκι: διπλοῦς σάκκος, λέγεται καὶ δισάκκι, τὰ τσάκκια: οἱ
ὄργεις, στὰ τσάκκια μας (ὑβρις). Εἰς Κοζ. καὶ τὰ: ἀράτσα (ἀράδισα), ἀμπό-
τσα, μάτσι (μάδησε) ὡς καὶ μέτσα (ἐμέθουσα), βόητσα.

Τὸ δ εἰς ζ: ἡ ζουντάγοια (ὀδοντάγοια), ἡ ζαβουλιὰ² καὶ ζαβλικιά, ἡ
Ζάβουρα (χωρὶς καὶ μονή): διὰ πόρτα: ὡς πέρασμα τοῦ Ἀλιάκμονος εἰς
τὴν περιοχὴν (Βεντζίων). Εἰς Ζιουπ. ὁ εἰς ν: νό μ', ἐνίστε καὶ νοῦ μ', ἀραιό-
τερον καὶ δό μ': δός μου. Εἰς τὸ ἐπίθ. διδυμάροους (διδυμάριος), διδυμάροου
εἰς Κωστ., δουδυμάροου εἰς Ζιουπ. καὶ Λιβ., τζιτζμάροου, -ραῖοι εἰς Ρέζν³,
ἔχομεν d ὀδοντικὸν ἀντὶ μεσοδοντικοῦ δ. Οὐχὶ σαφῆς ἡ προσφορὰ δ ἢ ρ εἰς τὴν

1. Περὶ τῆς χρήσεως τοῦ ἀρκτικοῦ τούτου γ, ὡς καὶ τῆς ἐρμηγείας προελευσεώς του
βλ. Ἄνθ. Παπαδοπούλου, ἔ.α., 36.

2. Ἄνθ. Παπαδοπούλου, 31.

3. Μπουντώνη, 83: δουδυμάροους.

λ. *βουροσίδα* καὶ *βουροσίρα*: μεγάλη πέτρα στὸν πετροπόλεμο ἰδίως. Τὸ ζ ἐτράπη εἰς τζ, προηγούμενου ὑγροῦ ἢ ἑρρίνου: *λιάντζα* (λιανίζου), -τζμα, -τζμένους. *ξιβουτάντζα*. -τζμα, -ντζμένους, *βασάντζα* κ.λ.

Τὸ θ ἐγένετο φ εἰς τὸ φκάρι (θηκάρι), οὐ στάφνους (στάθμη), τρωῶν μὶ—: μὲ μέτρον, οἰκονομίαν, φλιβιρός, -ή (ἄραιά που), θ εἰς δ (καὶ γ εἰς χ) εἰς τό: *δυχατέρα* εἰς σπκνίαν χρῆσιν. Τὸ θ ἀκολουθοῦντος τοῦ σ = τσ: *κάτσι* (κάθισε), *κάτσιτι*, οἱ *Βλάχοι* καὶ *κατσιῖτι*. Εἰς Κοζ. τὸ μέτσα (ἐμέθυσσα), *βόητσα* (βοήθησα). Τὸ θὰ οὐχὶ σπανίως, προηγούμενου τοῦ δέ(ν) κατ' ἀνομοίωσιν = δά, δέ δὰ πᾶμι¹. Εἰς Κοζ. τὸ θὰ = τά², τὰ πααίνουμι (θὰ πηγαίνουμε, θὰ πᾶμε).

Τὸ θ = τσ: οὐ *Θύμνιους*, *Τσύμους* (Κωστ., Ρέζν) (πρβλ. *Θύαμις*, *Τσάμης*, *Τσαμουργιά*, *Φιλήντας*, *Γλωσσολ.* 1, 149 κ.έ.), *Θωμᾶς*, -ούλλης, *Τσιώμους*, *Τσιμούλλις* καὶ τοῦ *Τσιμούλλι* (Κοζ.), εἰς Σέλ. ἐπών. οὐ *Τσιώμινας*. *Θεοδώτα* καὶ κοινότερον *Ζιώτα*, *Θεοδώρα Ζιώλια* (Κοζ.). *Ζιώλτις*, *παραντζ*. (*Βλάτσην*).

Τὸ κ μὲ ἐπόμενον σ = ξ. π.χ. *πλέξ* (πλέκεις), *κατσιάξ*, λ. τουρκ.: ὁ μαθητῆς ποὺ τὸ σκάζει ἀπὸ τὸ σχολεῖο, καὶ *παραντζ*, *ἀχμάξ*, λ. τουρκ.: ἀνόητος. *ἀλτσιάξ*, λ. τουρκ.: ἀφιλότιμος, εὐτελής, *Τούρξα* (Τούρκισσα): καὶ ἐπὶ κακιάς γυναικός, *Νικουλάξ* κ.λ., ἀλλὰ καὶ *πλέκις*, *κατσιάκις* ... *Νικουλάκις*. Προηγούμενου ἑτέρου σ: *βρίσιξ* (βρίσκεις), *ἔσιξα* (ἔσκισα), *ἄσιξτα* (ἄσκιστα). Πρὸ τοῦ δ καὶ ζ = γι ἢ g: οἱ *κατσιάγιδις* καὶ *κατσιάγδισ*, *Νικουλάγιδις* καὶ -γδισ, *Γκέγιδις* καὶ -γδισ (*Γκέκηδες*), *τσάγιζα* καὶ -γζα (ἔτσάκιζα), *ράγιζαν* καὶ *ράγζαν* (ἔπιναν ρακή). Τὰ ἀκουστός, ἀκουστὰ προφέρονται *κστός*, *κστά*, *ἔχου κστά*, *ἄξα* (ἄκουσα). Εἰς Κοζ. ὁ *χουκάς* (ἀπὸ τὸ γλυκό), λ. τουρκ., λέγεται *χουχᾶς*. Ἀποκοπὴν τοῦ κ ἔχομεν εἰς τό: *κανίσι*, λεγόμενον καὶ *κανίσκι*. Ἀποβολὴν τοῦ κ ἔχομεν εἰς τὰ καταληκτικὰ τοπωνυμικῶν τύπων εἰς -ντσκό, -τσκό, -ντσκου: *Κουντσιώτις*, -ώτσα (*Κουντσκό*)³, *Βουγατσιώτις* (*Βουγατσκό*), *Ζαντσιώτις* (*Ζάντσκου*) κ.λ.

Τὸ λ. Ἀνεπτύχθη εἰς τὴν λ. *πλουκάρι* (πόκος, -άρι), ἐνῶ εἰς *Ζιουπ*. *πουκάρ*, εἰς *Βλάτσην* πάλιν τοῦ ἀρνούποκι. Ἀπεβλήθη λ κατ' ἀνομοίωσιν ἐκ τοῦ ἐπιλαλῶ (πιαλῶ), *πχιαλῶ*. Τὸ λ+σ μετ' ἀποβολὴν διαμέσου ἀτόνου *ι* = τσ καὶ λ+ζ = τζ: *θέλτις* (θέλεις), δὲ *θέλτσι*, *φίλτσα*, *πούλτσα*, ἢ *ἀπόλτσι* (ἐκκλησίας), *ἀπουλνάει*, *ἀπόλκιν* (ἢ ἐκκλησία), οὐ *ἄλτσους*, *κατάλτσι*, *γαδάλτσι* καὶ *καψάλτζι* (καψάλιζε), *ρουγάλτζι*. *Τς* καὶ

1. Μπουντώνα, 82, Τζαρτζάνου, 38, Β. Φάβην, Ἐπει. Βυζαντ. Σπουδῶν ΙΗ' (1948) 175, ὅπου ὅμως δὲν ἀπεδόθη καλῶς ὁ ὅρος τροπῆς τοῦ θὰ εἰς δὰ (δὰ πᾶμι), διότι παρελείφθη τὸ εἰς τὴν περίπτωσιν ἀναγκαῖον δέ(ν): δέ δὰ πᾶμι.

2. Μπουντώνα, 82.

3. Τὸν τύπον *Κουισκόν*, -σιώτης ἀπὸ τοῦ 1686, βλ. *Κώδικα Ζωσιμᾶ*, 49, καὶ *Κουισκό* ἐπίσης ἀπὸ 1534 εἰς τὸν κώδικα τῆς *Ζάμπορδας*, βλ. *Γραπτὰ Μνημεῖα*, 62.

ἀπὸ ν+σ καὶ τξ ἀπὸ ν+ζ, π.χ.: χιόντσι (χιόνισε), κουσικίντσα, Γιάντς, Δη-
μουστέντς, τί θὰ γέντς, καὶ τηγάντζι, ἀλώντζι, βουβούντζι. Καὶ ἐπομένου
μετὰ τὸ στ π.χ.: σκαλτσθήρι, -ίρκου, ἀσκάλτσα, ἀχτέιτσους, ἀκουσικίντ-
στους, ἀκουπάντσους. Τὸ λ ἀπὸ ν εἰς τὰς λέξεις: τὰ μηλίγγια, σπανίως τοῦ
μηρίγγι (μῆνιγξ), τοῦ πλιμόνι, -ια (πνεύμων), λαμανιάζου (ἀναμαλλιιάζου),
ἀλαμανίζου καὶ λαμανίζου, -άντσα, -αντζιμένους: ἐπὶ χιόνων ἰδίως, φέρω ἄνω
κάτω, ἀνακατεύω μὲ τὰ πόδια, χέρια, ἴ ἀλαμάντσι τ' γυναῖκα, διὰ νὰ τὴν
βάλῃ χέρι, τὸ ποτάμι ἢ Προμόλτσα (Ρόκ.), Προμόρτσα (Φυτ.), ἦτοι λ ἀπὸ
ρ, λαχανιάζου (ἀναχανιάζω): ἀσθμαίνω, τώρα ξιλαχάνιασα κὶ θὰ πχιῶ, καὶ
ἀντιθ. ρ ἀπὸ λ: ξυαοίζου καὶ -ρνῶ (ξυαλίζω), ξυάοσι τς κουποιές, τὰ χιόνια.
Τὰ παρ' ἡμῖν βλούσιτιαρα: ἄγρια λάπατα, εἰς Τριτσκό: βρούσιλα, εἰς Τραπ.
βρούσιτουρα¹.

Τὸ ι ἐγένετο γ ἐπομένου κ, ξ καὶ μ ἐπομένου π, ψ. Τὸ κ ἔλαβε τὴν προ-
φορὰν τοῦ g καὶ τὸ π τὴν προφορὰν τοῦ b, π.χ.: γίγκα (γίγηκα), φάγκα, ἄγξι
(ἄνοιξη), τὸνγ κερατᾶ, ἴγ κροά, κάγκαένας καὶ καγκάνας, δέγ ξέρον, ἀμ-
πιός (ἀνεπιός), σᾶμ πέτινους, μῆμ πιδεῦῖσι (μὴν παιδεύεσαι), σμ Πόλι (εἰς
τὴν Πόλη). Τὸ ν σαφῶς διαστέλλεται κατὰ τὴν προφορὰν ἀπὸ τοῦ ἐπομένου κ,
ἐκπεσόντος τοῦ ι, εἰς τὰ εἰς -ικός ὀξύτονα, ὅπου διατηρεῖται ἢ μαλακὴ προ-
φορὰ τοῦ κ: δαν.κός, φουν.κό, λαγου.κό². Καὶ Γιάν.κους, βαγιάν.κους, πα-
ραντζ. Διαστέλλεται πῶς ἢ προφορὰ καὶ διπλῶν: φκιάν.ν (φκιάνουν), ἄς
πᾶν νὰ λέν (καὶ ἄς πᾶ νὰ λέν). Τὸ ν ἀπεβλήθη εἰς τὸ σύμπλεγμα ρν: παίρνεις
= παίρς, φέρνεις = φέρς, τὸ σκεπάρνι = σκιπάρνι, ἀλλὰ ἢ σκιπαρνια: ἐπὶ
δυσειδοῦς γυναικός, καὶ εἰς τὸ ρκ: σιρνκός = σιρκός. Ἀνεπτύχθη ν εἰς τὸν
ἐνεστ. καὶ παρατ. ἱκανῶν ρημάτων, τὰ ἐποῖα εἶχον πρὸ τῆς καταλήξεως λ ἢ ρ:
φουκαλνῶ (ἢ φουκάλη), σκαλνῶ, -ίζου, χαλνῶ, σκουλνῶ, ἀκαλνῶ, ἀπουλνῶ,
στέλνου, παραγγέλνου, ψέλνου, σκαρνῶ (σκάρους), φέρνου, σέρνου, σπέρνου,
καθαρνῶ, -ίζου, σιχουρνῶ, γυρνῶ, -ίζου. Οἱ Βλάχοι μόνον εἰς τὸν παρατ. λέ-
γουν: δὲ μ' ἔμιλι (ἡμεῖς ἔμιλι), ἦξινα ἀντὶ τοῦ ἦξιρα (καὶ ἔφηνι παρὰ τὸ
σύνηθες ἔφηνι)³.

Τὸ τελικὸν ν τῆς προηγουμένης εἰς τὴν αἰτιατικὴν ὡς ἀρκτικὸν ν τῆς ἀπὸ
φωνήεντος ἐπομένης εἰς τὴν ὀνομαστικὴν ἀπαντᾶται εἰς τὰ: οὐ τοικουκός,

1. Παραδείγματα ἀποβολῆς τοῦ λ προηγουμένου κ, ὡς τῶ: κουτσῶ, κώθον, ἄκουστους,
κουλί, κώστις, πιδικώνου, πλόχειρον ἀντὶ κλωτσῶ, κλώθω, ἄκλωστος, κλωνί, κλώστις, πε-
δικλώνω, ἴπλόχειρο μνημονευόμενα ἐκ τῆς γειτονικῆς Λοσνίτσας (Χρ. Γεωργίου, Τὸ γλωσσ.
ιδίωμα Γέρμα, 1962), ἐν Βλάχισι δὲν ἀπαντῶνται ὡς μόνην περίπτωσιν σημειῶ τῶ: κουνα-
ρίζου, -ουμι, -ίσικα: αἰωρῶ, αἰωροῦμαί πῶς ἐπὶ τῆς τρουῦρστῆς ἰδίως κνιᾶς (τὸ Πάσχα)
(κλωναρίζω, -ουμι). Ἐκτῶσιν τοῦ λ πρβλ. καὶ Λαογραφία ΙΑ', 122, ἀπὸ Φάρασα, R.
Dawkins.

2. Πρβλ. Μπουντώνα, 52, Ἀναγνωστοπούλου, 35.

3. Τζαρτζάνου, 62.

ἢ γ' κουκουρά, ἢ κακουγκόκ ρα, οὐ νουντᾶς, ἢ νουρά, ἢ λαγουνουρά (ἄλογ...).
 ἢ νουρίτσα: κόκκυξ, οὐ νόμους, οὐ νουφαλός, ξιουφαλίζουμι, -ίσικα (π' τὰ
 γέλοια), οὐ νόχτους, οὐ νουχτᾶς. οἱ -άδισ καὶ -άδια: οἱ ὑπαινιγμοί, οὐ νουμᾶς
 (στὸ πιχνίδι), οὐ νουβρός, εἰς Κοζ. καὶ Γκόμπλ. νουβουρός, οὐ νηχός¹, οὐ
 Νυφαντής, τπν. (καὶ εἰς Κοντσ.)², οὐ Νουγλᾶς τπν. (Λούντζι).

Εὐφωνικὸν ν συνηθίζεται εἰς ἀπὸ φωνήεντος ἀρχομένας λέξεις ὡς: ν ἀποὺ
 ποῦ ν ὡς ποῦ (σουῖζισέστι;), ν οὐδὶ δῶ (νὰ κάτσοῦμι), ν ἰγῶ, ν ὄσα (κι ἄν
 λές) καὶ περισσότερο εἰς τὰ δημοτικὰ τραγούδια: Ν ὦρὲ Μουρίκι μου περή-
 φανο ..., ν ἰφές, προῦφές στοῖν ἔπνου μου, ν ἔσεις ν ἀπουκοιμίσατε, καὶ ἀπὸ
 συμφώνου στά: ψηλὰ ν τὰ παραθύρια (πρβλ. καὶ τό: βουρὰ ν καυτά). Εἰς τὸ
 ἐπίθετον νοιμικιάκου: φιλάσθενος, ἀδύνατος, τὸ ν ἀπὸ λ, διότι ἡ λοιμκή (λοι-
 μός): νόσος.

Τὸ π μὲ ἐπόμενον ς = ψ: Ἀράψ, Σουφαράψ (Ἰουσοῦφ Ἀράπτης), σκρό-
 ψαν (σκόρπισαν), ἢ ψτιὰ (ὀπιστιὰ), τὸν χαρουκόψιν κ.λ. Π μὲ ἐπόμενον
 δ = β: χασάβδισ, Ἀράβδισ καὶ ἐν συνεπαίχ: ἔλα β' δὲν ἀκούει. Καὶ μὲ ἐπόμε-
 νον ὑγρὸν = β: ζβρώχιου, βρούμτα, βρόλουγας (προῖλιξ)³: τὸ πολὺ μικρὸ
 ἀγγό. Π κατ' ἀνομοίωσιν πρὸς ἐπόμενον π ἀποβάλλεται: ἀπὸ πάνω: ἀουπάν',
 ἀστεϊά πωρ, σπανιώτερον καὶ ἀουπίσου καὶ ἀουμπρός. Τὸ π εἰς φ κατ' ἀνο-
 μοίωσιν καὶ μετάθεσιν εἰς τὴν λέξιν: διρφουφτή (Λιβ.), ἀδιρπουφτή (Κωστ.),
 διρπουφτή (Ντόλον): ἢ συνοδὸς τῆς νύφης κ.λ.⁴ Παπαρούσους (Σαμ.) =
 Κουπαρούσους.

Τὸ ρ. Κατ' ἀνομοίωσιν λ ἀντὶ ρ εἰς τὴν λ. παληγουρjα καὶ παληγόρjα,
 -ιοῦμι κ.λ. (Κοντσ.), παλαθύρι, -ρjα ἀντὶ τοῦ συνηθεστέρου παραθύρι. Ξυαοί-
 ζου καὶ ξυαρνῶ (ξυαλίζω), ξυάρσα τ' ἀχούρι ἀπὸ τὶς κουριές, βγῆκι νὰ
 ξυαοίση τὰ χιόνια, ἀνοίγων δρόμον ὡς καὶ προηγουμένως. Τὸ ποτάμι ἢ Πρα-
 μόλτσα (Ρόκ.), εἰς Φυτ. Πραμόρτσα. Τὸ ρ ἐξέπεσεν εἰς τὰς λ.: χσός (χρυ-
 σός), ἢ ἔχ'ν στά χσὰ τὰ χέρια: τυγχάνει πολλῆς ἀγάπης καὶ περιποιήσεων.
 οὐ Χσός, ἢ Χσίνα, ἢ Χσούλλα (Χρυσούλλα), οὐ Χσόστουμους, Χστός, Χστός
 ἀνέστη, χστούτσικους: ἐπὶ ἀποτόμου ἀδιαθεσίας παιδιοῦ, τὰ Χστούϊνα (Χρι-
 στούγεννα). Τοῦ κθάρι, -ρjα καὶ στά Κθάρjα, τπν., καὶ οὐ καφές ἔχει πούλὸ
 κθαράκον, ἀλλὰ τοῦ κριθαράκι, οὐ κριθαράκους: τὸ ἐξάνθημα τῶν βλεφάρων.
 Παρκατζ. τινός: Πατέας, ἐπειδὴ δὲν μποροῦσε νὰ προφέρῃ τὸ ρ.

Τὸ σ ἐπομένου κ(χ) ἔγινεν ἡχηρὸν σ (ch. γαλλ.): σικίζου, πασικίζου,
 σικύβου, μουσικεύου, σικλί, κανίσι, σικνί. Τὸ σ, τσ ἐξ ὑπολείμματος ι, ἀκο-
 λουθοῦντος κ ἢ χ: σικώτ (συκώτι), σικώνου, θρήσικους, σιχώρjου, τὰ σιχα-

1. Μπουντώνα, 96, Χατζηδάκι, Ἀκαδ. Ἀναγν., Α', 31, Τζαρτζάνου, 65.

2. Οὐ νυφαντάκου (ὑφαντάκος): ἡ ἀρχὴ ἐν Βελβεντῶ, Μπουντώνα, 97.

3. Λεξικογραφικὸν Δελτίον, 1940, 312.

4. Κουκουλές, ἐν Ἀθηναῖς ΝΣΤ, 312.

ρίκια, ξιγούτσικους, πιχρούτσικους κ.λ.¹ Τὸ ς τοῦ ἄρθρου: τοῦς, τῆς, τῖς πρὸ τῶν β, γ, δ, b, d, g τρέπεται εἰς ζ: τζ βοῆκα (τούς, τῖς βρ.), ιζ βοάγκις. τζ γάτας τὰ προικιά: εὐτελῆ πράγματα. τζ γάβανιν οὐ Θιός (ἐτύφλωσε), τζ δίνου, τζ δαγκουσιές, τζ δριστέλλις. Εἰς Κοντσ. ὅπου τὸ ἀντικείμενον εἶναι: μου, σου, του, τὸ σ = ζ: δὲ ζ' βάνου, δὲ ζ' δίνου κ.λ., ἡμεῖς τὸ ἀντικ. εἰς αἰτιατ.: μί, σί, τούν. Τοῦ συμπλέγματος σμ τὸ σ μὴ προελθὼν ἐκ μεταπτώσεως = ζ: σειζμός, καθαροζμένους, συϊζμάρα κ.λ. καὶ ἐν συνεκφορᾷ: οὐ πατέρας μ', οὐ ἀδιοφός μ', ἀλλὰ δέσιμου, πέσιμου κ.λ. καὶ ἐν συνεκφορᾷ: τοῦ κιοράσι, μ'. Τό: κακουρίζικους καὶ κακουρίσικους.

Τὸ ς τοῦ ἄρθρου τῖς πλημμελῶς συλλαβισθὲν καὶ προσκολληθὲν εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς βυζαντινῆς λ. κατοῦνις (catuna): σκηναί, τζικντήρια ἐγένετο ἐν συνεκφορᾷ τῖς κατοῦνις, τσκατοῦνις καὶ ἐκ τῆς αἰτιατ. ἡ ὀνομαστικὴ μετὰ τοῦ σ: οἱ σκατοῦνις, ἡ σκατούνα: οἱ Βλάχοι (ὁ Βλάχος) οἱ ζῶντες εἰς τὰ τζικντήρια, τὰς σκηνάς. Καὶ ὁ σκατούνας: ὁ Βλάχος (+ Κοζ.). Εἶτα ἡ σκατνιά, οἱ -νές: εἰς καὶ πολλοὶ Βλάχοι καὶ τοῦ σκατράοι, τὰ -άοια. Βουροτζοῦνις (ἡ -ούνα) καὶ Σκατοῦνις καὶ βουροτζόβλαχους, -οι καὶ σκατόβλαχους -οι. Οἱ β' κατ' ἀντιδιαστολὴν πρὸς τοὺς ζῶντας εἰς τὰ φρούρια, τὰς πόλεις. Ἡ κατάληξις -οινα, -ούνας, -ουνιά, -ιές, -άοι, -άοια δὲν ἔχει σχέσιν πρὸς τὸ κακόηχον τῶν ἀκαθαροσιῶν, εἰ μὴ ὅτι ἐρχόμενοι οἱ Βλάχοι διὰ τῶν ζώων των μικρῶν καὶ μεγάλων λερώνουν τὸν τόπον². Τοῦ σβῶλι, -ια ἀπὸ χιόνια, ρίχ'ν, πουλιουμοῦν -ια, εἰς Κοντσ. σβῶλις χωραφιοῦ. Τό: βῶλους παρ' ἡμῖν μόνον εἰς τὴν ἔκφρ. μ' ἐπισι -, πολὺ βαρὺ στὸ στομάχι, π.χ. πίτα³ (βλ. καὶ πλαβούκια). Τοῦ σικλήθρου καὶ οὐ -θρους, τὰ σικλήθρα ἐκ τοῦ: ἡ κλήθη (-α). Οὐ σικόρας: ἄμυαλος, ἐκ τοῦ σικόκα: κεφάλι. Οὐ Σικούρτις: ὁ Φεβρ., καὶ ἐπόν. Ἀνασέλιτσα. Τὴν εἰς Βελβ. σικόρτσα⁴ ἡμεῖς (+ Σιάτ.) καλοῦμεν: κόρτσα, -ις. Τὸ σιμούρτου: γυναικεῖον κίδοϊον ἐκ τοῦ ἡ μύρτος κατὰ τὸν Ν. Ἀνδριώτην⁵ ἀμφίβολον, ἐκ τοῦ σμούλτου, σμούρτου, μετοχὴ τοῦ exmulgeo: πιέζω, μαδῶ τῆς βλαχικῆς εἰς τὴν συνθηματικὴν γλ. τῶν κτιστῶν Βλάτσης⁶. Καὶ εἰς τὰ: σφουρολέτσικους, οὐ: (ἐκ τοῦ: φούρα ἡ): τοῦ φουρολέτσκου (εἰς Βόϊον καὶ Γρεβενά), σκαλιουρίζου, -ονῶ, -ιώρτσα, ἡ σκαλιώρα (εἰς καλὴν ὥραν): δοκιμάζω τὸ πρῶτον φροῦτα, οπειράζου, -χτήρι, καὶ πειράζου, σπαστροεύου καὶ παστροεύου,

1. Εἰς τὰ: σκίζου, πασκίζου... κανίσι, δὲν ἐξηφανίσθη ἐπόμενον ἐνδιάμεσον ι/ε μεταξὺ σκ (σχ), ὡς εἰς τὰ σκῶτι, σηκώνω... καὶ ἠδύνατο νὰ σημειωθῆ τὸ ἠχηρὸν τοῦτο σ: σκίζου, πασκίζου κ.λ. (βλ. Ἀναγνωστόπουλον ἐν Ἀθηνᾶ ΛΣΤ', 79-80 σημ.).

2. βλ. καὶ «Συμβολή... τῶν Βαλλαάδων», *Μακεδονικά* 17 (1977)339, σημ. 1.

3. βλ. Χρ. Παντελίδου, «Προσθήκη καὶ ἀφαίρεσις σ πρὸ συμφώνου ἐν τῇ ἀρχαίᾳ, μέση καὶ νεωτέρᾳ ἑλληνικῇ», *Byzantinische Neugriechische Jahrbücher*, 6, 401 κ.ε.

4. Μπουντόνα, 103.

5. *Λεξικογρ. Δελτ.* 2 (1940)154-155.

6. *Μακεδονικά* 17 (1977)339, σημ. 1.

(σ)πάστρα. Ἀφαίρεσις ἀρκτικοῦ σ εἰς τὰς λ. καπούλια (scapula) καὶ πιθαμή.

Τὸ τ ἐνούμενον μὲ σ = τσ, π.χ. σιχαροῦν: ὁ φέρων εὐχαρίστους ἀγγελίας, σιχαροῦν, -ια, ἀροῦν, ζιουμάτσα. σιάσιτσα (σιαστιζου), ἀροῦσιτσα, βίτσα (βιτίζου), γιούφτσα (βλ. καὶ δ + σ καὶ θ + σ ἄνωτέρω). Καὶ ἐν συνεπείᾳ τὸ τ τοῦ ἄρθρου τή(ν) μὲ ἀκολουθοῦν ἀπὸ σ σύμπλεγμα: τσκούφια (τὴ σκούφια), τσιχώρισι (τὴν συνεχώρησε), θὰ τσκότουνι, τζβρόνιζι κ.λ. Εἰς τσ καὶ ἀπὸ d + σ, βαῖλδῶ, βαῖλτσα, δαῖανδῶ, δαῖάντσα, κατσιαροῦν, τοῦ κατσίρτσι καὶ τοῦ κατσιαρτσι, βρόντσα, κούρτσα, καζάντσα, καὶ ν + σ: ἀλουρίζου, ἀλώντσα, κουσικίντσα κ.λ.¹

Τὸ τ = ἡχηρὸν d, προηγουμένης λέξεως μὲ καταληκτικὸν ν, π.χ. τοῦν δρόγου, δὲν δοῦν θέλει, αἰ δοῦν τιοῦζή, σὰν δὰ χιόνια, δὲν δαράζιτι, ἀλλ' ἐν μέσῳ λέξεως ἐκπεσόντος ἰ ἢ διαστολῆ εἶναι σαφής: ἀρχίν.του ψουμί, ἀγένν.τη γυναῖκα, ἀπέθαν.του σπῖτι, ροῦχο: πολὺ γερό.

Τὸ τ τοῦ ἄρθρου τοῦ, τὴν (τ' πρὸ συμφώνου) ἢ τῆς τριτοπροσώπου ἀντωνυμίας πρὸ τῶν β, γ, δ, h, d, g = ἡχηρὸν d: d' Βαγγέλη, d' βρουχή, d' βαοβούλα, d' γύρσι πίσου, d' γάνγουρη d' βιλέντζα, d' δέρνει, d' Δαμασιώτσα, d' Ντέλα καὶ δέλα, d' δαλάκα (τὴν νταλάκα) καὶ δαλάκα, d' γοιολώνου, d' ζιάρη, d' ζημνιά καὶ ἠνωμένα dζιάρη, dζάχαρη κ.λ. Τὸ τ ἐν τῷ μέσῳ λέξεως ἐπομένου δ = d, ἀροῦδδισ, σακάδδισ. Τὸ τ = δ εἰς τὸ δουξάρι: τέξον οὐράνιον (δόξα, Κοζ.), τὰ δι' ὧν παίζουσι λέγονται δουξάρια καὶ τὸ ἀδράχτι (ἄτρακτος). Τὸ τ ἀπεβλήθη εἰς τὰς λ.: στειλιάρι² = σιλιάρι, -ώνου, αὐτνοῦς =

1. Τὸ φαινόμενον τῆς τροπῆς τοῦ τ + ε, ι εἰς τσε, τσι καὶ d + ε, ι εἰς dζε, dζι ἔχον ἕκτασιν νόμου εἰς τὸ ἰδίωμα τῆς Σιατίστης ἐπεχείρησεν ὁ Τσοπανάκης, Μακεδονικά 2 (1941-1952) 277-278, νὰ ἐρμηνεύσῃ ὡς ἐπιβίωσιν φωνητικοῦ φαινομένου «βλάχικων ἰδιωμάτων, ὕστερα ἀπὸ τὴν ὑποθετικὴν ἀνάμειξιν βλαχόφωνων πληθυσμῶν μὲ τοὺς ἑλληνικοὺς τῆς Σιατίστης καὶ τὴν ἀφομοίωσίν τοὺς ἀπὸ τοὺς τελευταίους». Νομίζω ὅμως ὅτι ἡ περιγραφή τοῦ φαινομένου θὰ ἦτο ἀρκετῆ. Ὁ ἴδιος ἄλλωστε οἶονεὶ ὁμολογῶν τὸ ἐπισφαλές (ἐρμηνείας) γράφει (αὐτόθι, σ. 277): «μία τέλεια γνώση ὅλων τῶν ἰδιωμάτων ὅλης τῆς Μακεδονίας ἑλληνικῶν, βλάχικων, σλαβικῶν θὰ ἦτο πολὺ διαφωτιστικὴ». Μὲ τὰ Ἱστορικά του ἔπειτα, σ. 267-269, δὲν ἤμπορεῖ νὰ ὑποστηριχθῇ σοβαρῶς ὅτι ὁ βλάχικος πληθυσμὸς ἀπὸ τὴ Μοσχόπολη κ.λ. (φυσικὰ μετὰ τὸ 1769, πόσοι δὲ νὰ ἦσαν αὐτοί, οἱ μέτοικοι;) ἐπέβαλε φωνητικὸν νόμον εἰς τοὺς Σιατιστινοὺς, ἀρτίους ἔχοντας ἀπὸ αἰῶνος τοὺλάχιστον τοὺς συνοικισμοὺς ἄνω καὶ κάτω, Γερανεῖας δηλ. καὶ Χώρας. (Βλ. Κώδικα τοῦ Ζωσιμᾶ, 25, 26, 53, 56 κ.έ.). Τὰ Καλύβια, ἐὰν ὑπῆρξαν, ἐλέγχουσι οὐχὶ μόνιμον πληθυσμὸν, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ ὀλίγον πρὸς τὰ δυτικὰ Καστράκι, τὸ ὁποῖον καὶ φρουρὰν ἔδει νὰ εἶχε καὶ ὡς καταφύγιον τῶν ἐγγύς νὰ ἐχρησίμευεν (ἐναντι καὶ τὸ χωρίον Παλιόκαστρον). Τὸ ἀνακριβές τῆς μνείας τῶν Καλυβίων εἰς τι σημεῖωμα εὐρεθὲν εἰς τὸν κώδικα τῆς Ἱ. Μητροπόλεως βλ. παρατηρήσεις εἰς τὸν Κώδικα, 26. Εἰς Βλάτσην καὶ Πιπιλίσταν, ὕπου καὶ νομάδες ὑπῆρξαν καὶ ὑφίστανται (καὶ Μοσχοπολιταὶ κ.λ. κατέφυγον), πῶς δὲν εἰσέδυσεν τὸ φαινόμενον; Ἀλλὰ καὶ οἱ Κουπατσιραῖοι τῶν Γρεβενῶν, ὁμιλοῦντές ποτε τὴν βλαχικὴν (κατὰ Wace-Thompson, ἔ.ἀ., 30, 31), πῶς δὲν διέσωσαν τὸν νόμον τῶν βλάχικων ἰδιωμάτων; κ.λ.

2. Τσοπανάκης, 282: στειλιάρι.

ἀφρούς, οἱ Βλάχοι τοῦ δάχλου, ἀστεῖά πως, ἡμεῖς τοῦ δάχτυλου, ἀλλὰ πάν-
 τοτε ἢ δαχλήθρα, ἀνάροτους, κασταλαή, χπῶ, πέφν (πέφτουν), χάφν (χάφτουν),
 θάφν καὶ θάβν, εἰς Κοζ. νησικός, ἀδjasικός, εἰς Ζιουπ. πατόσπους (πα-
 τόσπους εἰς Λοσν.). Τὸ τ (ἀπὸ θ) τοῦ παθητ. ἀορ.: πειράχια, στουλίσικα, βα-
 φτίσικα κ.λ. (τὸ θ προηγούμενου ρ διατηρεῖται: φέρθκα, δάρθκα κ.λ.). Τὸ τ
 κατ' ἀνομοίωσιν ἀποβάλλεται (μὲ τὸ ἀκολουθοῦν φωνῆεν): ἔλα καὶ τοὺν 'Αἰ-
 λιᾶ, ἀντὶ κατὰ τοὺν ..., πῆγι καὶ τ' ἀνάθιμα, τοῦ τήν ὄρα καὶ τοῦ τν ὄρα, ἀντὶ
 τούτην τήν ὄρα, βάρισι καὶ τοῦ Σινιάτσικου: κατρυθύνθη κατὰ τὸν Σινιάτσικο
 (βουνό), νὰ κάμου καὶ τοὺν "Ολυμπου, εἶνι πουλλὰ ν τὰ χιόνια..., εἰς Βουδ.,
 καὶ 'ν Κόντσα: κατὰ τήν Κόνιτσα. Ὡς ἀποβολὴν συλλαβῆς κατ' ἀνομοίωσιν
 ἐρμηνευτέα καὶ τά: daodaμάννα: ἐπὶ εὐσώμου γυναικός, ἐκ τοῦ daodaμνα-
 μάννα, μαύρη κούνα σ': εἶδος ἀπειλῆς καὶ κατάρας: ἀλλοίμονον, ἐκ τοῦ μαύρη
 κουρούνα σου, πλακόντυλου: ἐκ τοῦ πλακουκόντυλου, καιαοχῶ (κανοναρχῶ).

Τὸ φ πρὸ τοῦ δ ἔγινε β: σαράβδισ, ἀλλὰ σαραφλίγια: οἰκονομίες, τερτί-
 πια, μαγκούβδισ. Πρὸ τοῦ σ μένει ἀμετάβλητον: γράφς, τς νύφς.

Τὸ χ. Τὸ ἀστόχησα προφέρουν ἀστόησα, τὸ ἔχισα: εὔσα, σπανιώτερον
 καὶ ἔχισα, τὸ ἀψύχησα: ἀψύησα, σπανιώτερον καὶ ἀψύχισα, τὸ ἐστοίχησα ὅ-
 μως μόνον στοίχισα, τὸ ἔχεις: ἔχισ καὶ ἔχ'ς, εἰς Ζιουπ.: ἔεις¹. Εἰς τὸ συῶζου
 (συγχύζω), -ύζουμι, -ύσικα, -υζμένους, ἢ σέυσι, συῶζμάρα καὶ σπανιώτερον
 συῶζμός, ἀρχικῶς ἐκ τοῦ συμπλέγματος γχ ἀπεβλήθη τὸ γ καὶ εἶτα τὸ χ. Ὁ
 κοινὸς σεισμὸς μὲ οὐδὲν τὸ ἰδιαίτερον². Τὸ ρ. σειέτι - σειοῦνταν, στὸ χορὸ ἰδίως
 ἐπὶ γυναικῶν. Σειοῦντι, -νταν ἐπὶ δένδρων, σειοῦντι τὰ δέντρα ὄλα, Ζαχα-
 ρούλα μ'.

Μετάθεσις συμφώνου

Τὸ λ ἀμοιβαίως μὲ τὸ δ: τοῦ μβιλουκλάδι, -ια, καὶ μβιδουκλάδι, -ια (ἀμ-
 πελοκλάδι): ἄτακτο, ἀνάποδο παιδί, τὰ πκλαιόπαιδα.

Τὸ λ μὲ τὸ γ: εὔλουγου καὶ εὔγουλου, τοῦ βροῖκαμι -.

Τὸ μ(α) μὲ τὸ τσ(ια): ματσιαλιάζου καὶ τσιαμαλιάζου: κάμνω θρυμματα
 ψωμί, φροῦτα (μάτσια: θρυμματισμένα ἰδίως σκατά).

Τὸ κ(α) μὲ τὸ το(ια). ἢ κατοιαμόκα, εἰς Ραδ. τσιακαμάκα: παρρασκεύ-
 ασμα μὲ καλαμπουκήσιο ἀλεύρι.

π - τς: ἢ πέτσα καὶ τσέπα: ὑμῆν ἀπὸ γάλα, κρέατος, ὄλου πέτσα, -ις.

1. Διὰ τροπῆς τοῦ χ εἰς γ καὶ ἀποβολῆς τοῦ ἀτόνου *i* εἰς ἡμίφωνον *i*, ἀστόησα, ἔησα
 ἀψήησα, στοίησα, ἔης, βλ. Παπαδόπουλον, 31.

2. Ὁ Τσοπανάκης, 266, 282, γράφων συσσεισμός > σσεισμός (χωρὶς διασάφησιν τινα
 ὡς πρὸς τὴν σημασίαν του), ἀποδίδει λαμβασμένον τό: συῶζμός, τὸ ὅποιον μετὰ τῶν: συῶζου,
 -ύζουμι, -σμένους, -σμάρα, συῶζμός, εἶναι πάντα συνήθη καὶ εἰς τὴν Σιάτισταν, ὡς καὶ τὸ
 κοινὸν σεισμὸς (συσσεισμός > σσεισμός, προφανῶς ἐκ συγχύσεως).

μ - β: τὸν *Δουμαβίστι* καὶ *Δουβαμίστι*, χωρὶς Ν τῆς *Βλάτσης*, δίωρον ἀπέχον.

β - λ: οὐ *καβαλλάος* (τς *κνιάς*) καὶ *καλλαβᾶος* ἀραιότερον.

λ - μ: τὸν *καλιαμάφ* (Κοζ.), τὸ παρ' ἡμῖν *καμβλάφι* (καλημαχύκι).

φ - ρ: οὐ *κατήφουρους*, ἀστεϊά πως καὶ οὐ *κατήρουφους*.

λ - δ: οὐ *πιλιγόδους* (Κοζ.), εἰς *Σιάτ.* *πιδιλόγους*: ἐπίδεσμος ἐπὶ τῆς κεφαλῆς διὰ βᾶρος¹.

τζ - γρ: ἡ *τζουγρᾶνα*, -ίζου, εἰς Κοζ. *τζγρᾶνα*, -ίζου (+ζγραινίζου), εἰς *Ζιούπ.* καὶ *Λιβ.* *γρουτζάνα*, -ίζου καὶ -νῶ καὶ *γριτζανῶ*.

χ - φ: ἡ *χούφτα*, -ώνου (φούχτα)².

ρ - τ: ἡ *βαρβαρούτα*, εἰς *Λοσν.* *βαρβατούρα*, εἰς *Λιβ.* *βουρβουρούτα*, εἰς Κοζ. *βουρβουρούτα*: φωτιά μεγάλη μὲ φλόγα.

σκατ - κστ: ἡ *σκέλλα* (Ραδ.), εἶδος *πινκωτοῦ*, εἰς *Τριτσκό* ἡ *κστέλλα*³.

π: τὰ *πίπκα* (τὰ *ἐπίκουπα*). Ἡ *ὄπλατα*, -ις, εἰς *Ζιούπ.* *λώπκατα* (ἀρχ. *λώπη*), εἰς *Λοσν.* *λώπκατις*.

ρ: *παρσινάδα* (*πρασινάδα*), τὸν *διοπάνι*, σπανιότερον *διοπάνι*, ἀδιοπάν-
τστου, τὸν *δουρλάπι* (ὕδρολαιλάπιον), -άπ, *Τριτσκό*, εἰς *Κοντσ.* *δαρλάπ*,
διολκῶνον, *στορέγου* (στέργω), *ἀσινάστριγους*, *κίτισιους*, -ονάδα (κίτρινος),
Κοζ. *κίτιασιους*, *τουρλλῶνον*: γυρίζω τὰ *πισινά* ὡς *τροῦλλον*, *τουρλλαίνου*, μὲ
τούρλιαν τὸν *κιφάλι*, εἰς *Ζιούπ.* *τούρλιακας*: μὲ χαλασμένο πως *μυαλό*, *σιρκὸς*
(ἀρσενικός), *σκρόπχιον*, τὸν *σκρόπχιον* (εἶδος *χοροῦ*), *σκρουπουχώρι*, *σκρόπ-*
σαν (*σκορπῶ*), τὸν *γαρβουλάχανου* (*κραμβολάχανο*), *κουρκόδουλους* καὶ
κρουκόδουλους (*κροκόδειλος*): καὶ ἐπὶ *δυσειδοῦς* ἀνθρώπου. Ἐπὶ τῆς αὐτῆς
σημασίας λέγεται καὶ *βουρδόδουλους* (*Βερτόλδος*), *κουρκόρι* (Κοζ.), τὰ
μικρὰ κρεμμύδια διὰ σπόρον, τὸ κοινὸν *κροκᾶρι* καὶ ἐπὶ *Κοζ.* οὐ *Κουρκόρις*,
ἐπισήμως *Κροκᾶρις*, τὸν *Πιορόνι*, *τπν.* εἰς *Λοσν.*, *παρσαλιάει*, ἡ *φωτιά*, τὸ *λάδι*
κaiόμενον, εἰς *Λιβ.* *πρατσαλιάει*, ἰδίως τὸ *κέδρο*, *γουρλῶνον*, εἰς Κοζ. καὶ Ραδ.
γλυρῶνον (*γρυλίζω*, *γρυλώνω*)⁴, οὐ *γαρτσαλιάνους* καὶ *g-οτσαλιάνους*, εἰς
Ζιούπ. *γριτσαλιάνους*: ἡ *τραχεῖα*. Τὸ παρ' ἡμῖν *ψιχαλίζει*: *βρέχει* ὀλίγον, ἡ
ψιχάλα, εἰς *Τριτσκό* *σιαψαλίζει*, *σιαψιάλα*. Τὸ *κουτσιακαλνῶ* κατὰ *μετάθεσιν*
ἀπὸ τὸ *τσιουκαλνῶ*: ὅπερ σημαίνει *χτυπῶ* τὴν *πόρτα* μὲ *τσιόκον*, *εὐνουχίζω*
ζῶν, ἡ *τσιουκαλτσάρου*, ἐπὶ *γυναικὸς* πού τὴν *ἀρέσει* τὸ -*σμα*, τὸ *κουτσι-*
καλιῶ, -*άλτσα*: *ταράσσω* νερὸ στὸ *στόμα*, *ἀναζητῶ*, ἡ *κουτσιακάλου*: αὐτὴ πού
γυρνᾶει τὶς *πόρτες*, τὰ *σπίτια*. Ἡ *πιργουλιά* (*pergula*) *Ζιούπ.*, παρ' ἡμῖν
πιρουνγλιά, ἡ *κουκουβάϊα* καὶ *κουκουϊάβα* ἀραιότερον. Οὐ *Σαρμανιώτις*, ἡ
Σαμαρίνα.

1. Μπουντώνι, 99.

2. Β. Φάβη, *Λεξικ. Δελτ.*, 37, ἐκ τοῦ ἀρχ. *πύκτη*.

3. Βλ. καὶ ἀνωτέρω, σ. 334, σημ. 4.

4. Γεωργίου, 320, *γριλῶνον*.

2. Τυπικόν

Τὸ ἄρθρον

Οἱ κτηνοτρόφοι τῆς Βλάχτσῆς (καὶ τῆς Πιπιλίστῆς) εἰς τὰ κύρια ὀνόματα ἀντὶ τοῦ ἄρθρου οὐ τῶν γηγενῶν Βλατσιοτῶν (καὶ Πιπιλισινῶν) ἐχρησιμοποιοῦν τὸ ἦ τοῦ θηλυκοῦ, π.χ. ἦ Κίτσιους, ἦ Κουτούλτς· καὶ εἰς τὰ προσηγορικὰ ἐνίοτε: ἦ λύκους¹.

Τὸ τοῦ τῆς γενικῆς, ἐκπίπτοντος τοῦ ου, μένει τ' καὶ πρὸ τῶν β, γ, δ, b, d, g προφέρεται d, λ.χ. τ' ἄρχουντα, ἀλλὰ d' βασιλιᾶ, d' γαμπροῦ, d' Ντέλα (καὶ ὡς εἰς σχεδὸν φθόγγος Déλα). Εἰς Κοζ. τ.πλάππου, ἦτοι μὲ ἀνάπτυξιν ἀσθενοῦς συνοδίτου φθόγγου i. Τὸ τῆς: τς πρὸ φωνήεντος καὶ συμφώνου τς πρὸ τῶν β, γ, δ, b, d, g, λ.χ. τς ἀδιορῆς, τς καρδιᾶς, τς Βουρογάρας, τς γάτας, τς Δέσπους, τς γαχιλόνας. Τὸ ν τῆς αἰτιατικῆς τοῦν πρὸ φωνήεντος διατηρεῖται, πρὸ τῶν ψιλῶν κ, π προφέρεται γ, μ, πρὸ τῶν ἄλλων συμφώνων τοῦ, ἄνευ τοῦ ν, π.χ. τοῦν ἀογάτη, τοῦν κάλφα, τοῦν πούρτσιου, καὶ τοῦ Γιννάρη, τοῦ δροάκου, τοῦ φράχτη, τοῦ Μηγᾶ. Ἡ αἰτιατ. τήν: τν ἦ ν πρὸ φωνήεντος, γ πρὸ τοῦ κ, μ πρὸ τοῦ π, τ' πρὸ συμφώνου (d πρὸ τῶν β, γ, δ, b, d, g): τν ἀστραπή καὶ ἂν ἀστραπή, ἂν ἀστρέχα ἂν οὐμλία, ἂν κότα, ἂν Πόλη, τ' σαρμάντσα καὶ d' βάοδα, d' γλίστρα, d' δέσι, d' γαβανούζα. Τὰ τοὺς καὶ τίς: τς καὶ πρὸ τῶν β, γ, δ, b, d, g: τς, λ.χ. τς πατιοάδης, τς βέογης, τς γιοῦφτσης, τς δραγαάδης κ.λ.

Τὸ ῶ τῆς κλητικῆς μόνον διὰ τὸ ἀρσενικὸν ἐμφύχων καὶ ῶϊ καὶ ῶέ, ῶε Γιάννη καὶ ἔ Γιάννη. Σύνηθες καὶ τὸ ἐπιφ. μωρέ, ἀβρέ καὶ βρέ καὶ ρέ, εἰς Κοζ. ἀρά. Ἐπὶ γυναικῶν: ἀβρέ καὶ βρέ διὰ τοὺς ἄρρενας, οἱ Βλάχοι ἀρέ· μῶρ καὶ ἀμῶρ, μῶρ μάννα, καὶ μά, μὰ μάννα καί, ἐπιτασσόμενον, μάννα μά. εἰς Κοζ. μάρ, εἰς Κωστ. ἀμῶρ, ἀμῶ, μῶ².

Οὐσιαστικά

Ἐν συντομίᾳ θὰ ἐκτεθοῦν τινὰ ἀφορῶντα εἰς τὴν κλίσιν κ.λ. τῶν οὐσιαστικῶν: Ἡ γενικὴ τοῦ ἐνικοῦ τῶν ἀρσενικῶν εἰς -ας καὶ -ās, (i)ς καὶ -is καὶ -ēs σχηματίζεται διὰ τῆς ἀποβολῆς τοῦ τελικοῦ ς, λ.χ. τ' πατέρα, τ' ψουμᾶ, τ' Θανάση, τ' κουβαλτσιῆ, τ' Καφῆ (οἰκογ.). Τῶν εἰς -ὸς καὶ -ους (-ος) ἀρσενικῶν οὐσιαστικῶν καὶ ἐπιθέτων εἰς -οῦ καὶ -ου, π.χ. τ' γραμματικοῦ, τ' φτουχοῦ, τ' λύκου (καὶ τ' λύκ' σπανιώτερον). Ἡ γενικὴ τῶν θηλυκῶν εἰς -α, -ά, -i, -i, -ου, -οῦ, -ὼ διὰ τῆς προσθήκης τελικοῦ ς, π.χ. τς μάννας, τς κουμπουλιᾶς, τς νύφς, τς γιορτῆς, τς Σίομους, τς γιλαδαροῦς (ἐπὶ γυναικῶς

1. Περὶ τῆς προελεύσεως τοῦ ἀρσενικοῦ ἄρθρου «i» βλ. Β. Φόρην, *Τὸ ἀρσενικὸ ἄρθρον «i»*, Κοζάνη 1956, Α. Θαβώρην εἰς *Ἑλληνικά* 16 (1958-59) 189-202. Βλ. καὶ παρατηρήσιν Δ. Τομπάτση εἰς: *Τὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα τῆς Θάσου*, Θεσσαλονίκη 1967, 28.

2. Εἰς Λοσν. μῶ κ.λ., Γεωργίου, 366 καὶ σημ. 1.

μέ συμπεριφορὰν ἀπρεπῆ), τς μαϊμοῦς, τς Χλιαροῦς (ἔξ ἔπων.), τς Θιανῶς, τς Βαγγιλιῶς, τς Καουδῶς (ἢ Καουδῶ). Τῶν δὲ οὐδετέρων εἰς -ι, -ὶ ἢ γενικὴ σχηματίζεται εἰς -οῦ: τ' πουδαοιαῦ, τ' ἀροιοῦ, τ' κουρτσιοῦ, κακὸ τ' κεφαλιοῦ τ', περιορισμένη πάντως ὡς ἀντικαθισταμένη συνήθως δι' ἐμπροθέτου διορισμοῦ: τοῦ κιφάλι πτ' ἀρνί, ἢ γλωῦσσα πτοῦ κυροί. Τῶν εἰς -ος οὐδετέρων τοῦ φάρδος, τοῦ μάκρους, τῶν εἰς -ου καὶ -ό οὐδετ. τοῦ κούου, τοῦ βέλου, τοῦ βάσανου, τοῦ κρασόμβλου, τοῦ κασιό (καθησιό), φουρτιό, τῶν εἰς -ίκι (τουρκ. κατάλ.): ζουρπαλίκι, βουχτσιαλίκι καὶ τῶν εἰς -μα γενικὴ δὲν σχηματίζεται. Τύποι τῶν εἰς -μα (-ατος) ὡς φερσίματος δὲν εἶναι: λαϊκοί, ἐνῶ τοῦ πουδήματος, τὰ -ατα: παπούτσια ὡς τοῦ γόνα, τοῦ γόνατου. Ἐν χρήσει ἢ γενικὴ τῆς λ. νιοῦ μετὰ τῆς πρὸς: πρὸς νιοῦ μ' (σ', τ', μας, σας, τς), πῆγα πρὸς νιοῦ μ': νὰ οὐρήσω.

Ὡς γενικὴ τῆς ιδιότητος ἢ τοῦ τρόπου ἀπαντῶνται αἱ: τς πουδαοιαῖς: μέ τὰ πόδια, τς κλιαῖς, τό ῥξι —: μέ τὴν κοιλιὰ κάτω (ξαπλώθηκε), τς χρου-νιῖς, ἔφαγι —: πάρα πολὺ ξύλο, τς χρουνηῖς καὶ ἀπλῶς χρουνηῖς στοιχήθη-κε: δι' ἓνα ἔτος, τράφει τς ἰλιαῖς καὶ τς πικραλιαῖς: ἐτράβηξε τὰ πάνδεινα, τς πιπκαστῆς, πααίνουμι τοὺν βροῖσκουμι τς -ῆς καὶ πιπκαστί, ἔπισι τ' πιθα-μοῦ καὶ τς πιθαμοῦς: νὰ πεθάνη ἀπὸ στεναχώρια, τς οὐμπρός, πααίνει —, πρὸς τὰ ἐμπρὸς καὶ προοδεύει, τὸ ἀντίθ. τς οὐπίσου, εἰς Κοντσ. τς πικράδας σ': ἀλλοίμονόν σου.

Ἡ αἰτιατικὴ τοῦ ἐνικοῦ τῶν οὐσιαστικῶν ἀρσ. σχηματίζεται ἄνευ τοῦ τελικοῦ ς: τοὺν πατέρα, τοῦ Θανάση, τοὺν ψουμά, τοῦ ζηλιάρη, τοὺν κουβαλ-τστή, τοὺν καφέ, τοῦ γραμματικό, τοῦ λίκου, τοῦ γουνιό (καὶ τοῦ γουνή): τῶν θηλυκῶν οὐσιαστικῶν καὶ ἐπιθέτων παραμένει ἢ αἰτιατικὴ ὁμοία μέ τὴν ὀνομαστικὴν: τ' μάνα, τ' χαρά, ἔν κουμπουλιά ἔν ψηλή, τ' νύφη, ἔν τρανή τ' γιουρτή, τ' Σίρμου, τ' γιλαδαροῦ, τ' μυλουνοῦ, ἔν Καουδῶ. Αἰτ. τοῦ ἢ χάρη καὶ χάρ'τα (χάριτα), ἔχει -α, ἔχι —: νὰ εἶσαι εὐχαριστημένος.

Ἡ κλητ. τῶν ἀρσ. δευτεροκλ. λήγει εἰς ι καὶ ε: ἔ ρέ κόσμι, ἔ ρέ Θεέ, ὡς καὶ εἰς ου: ὡὲ Κώτσιου, τῶν ἀρσ. πρωτοκλ. εἶναι ὁμοία μέ τὴν αἰτιατικὴν: ὡὲ γείτουνα, ὁμοία μέ τὴν ὀνομαστ. τῶν θηλυκῶν: μῶρ ἀδιοφή, μὰ μάνα.

Ἡ ὀνομαστικὴ τοῦ πληθυντικοῦ τῶν εἰς -ας, -ᾶς, -ᾶρς, -ῖς, -ἔς σχηματίζεται εἰς -δεις: πατιράδεις, ψουμάδεις, ζηλιάρδεις, κουβαλτστῆδεις, δουλητῆδεις καὶ -άδεις (τὸ δουλητάρδεις ἐκ τοῦ δουλητάρς), οἱ καφέδεις (χόρτο στὰ λιβάδια), ἀλλὰ καὶ τῶν εἰς τς εἰς (ἰ)ς: κλέφτις, ψάλτις καὶ -άδεις, ἀργάτις, -τδεις καὶ -άτοι. Λέγεται οἱ ἀρχουντάδεις καὶ -όντοι, ἐνῶ οἱ ἄντροις καὶ οἱ ἄντροι (εἰς τὴν γενι-κὴν τοῦ ἐν. λέγεται: ἀραιά: τ' ἀντροῦς τς: τοῦ ἀνδρός της, οὐ γέρουντας, -άδεις καὶ -όντοι καὶ -όντια) καὶ οὐ γέρους, οἱ -οι, οἱ γουνιοὶ καὶ -ῆδεις, οὐ δαίμου-νας, τὰ διμόνια (μ' ἔπιασαν τὰ —: θυμός, ὀργή), οὐ κόρακας, οἱ -καῖ καὶ τὰ -άκια, οὐ λέλικας, οἱ λιλικαῖ καὶ τὰ -έκια, οὐ μᾶστιουρας, οἱ μαστιόροι, οὐ διακουνιαῖς, οἱ -ᾶρδεις καὶ διακουνιαραῖ, γιλαδάς, -ᾶρδεις καὶ -ραῖ, καρβου-

νιάος, -άρις καὶ -ραϊ· καὶ μὲ τὸ -αραῖοι ὡς πτωτικὴν κατ'ἀλήθειαν: οὐ τζιουμπάνους, οἱ τζιουμπαναραῖ, οὐ δραγάτς, οἱ δραγαταραῖ καὶ -άρις, οὐ χαχτσιαβάνους, -ναραῖ, οἱ δασκαλαῖ. Τῆς κατ'ἀλήθειαν -αῖοι ὁ τελικὸς εθόγγος ι (οι) δὲν προφέρεται εἰς τὰ ὡς ἀνωτέρω, καθὼς καὶ εἰς τὰ ὀνόματα τὰ δηλοῦντα οἰκογένειαν περιληπτικῶς: οἱ Μπαρμπαρουσαῖ, Τσιουκοικαῖ, Τιτσαῖ κ.λ. Ἄλλ' εἰς τοπωνύμια τὸ -αῖοι διασώζεται: οἱ Φιλιππαῖοι (χωρὶς Γρεβ.), Ἄγαλαῖοι, Μανραναῖοι κ.λ.

Ἐκ τῶν ὀνομάτων, τὰ ὅποια σχηματίζουν τὸν πληθ. εἰς -δισ, τὰ δηλοῦντα ἰδίως πρῶγμα ἔχουν πολὺ συνήθη καὶ πληθ. εἰς -δια: οὐ καφῶς, οἱ καφάδισ καὶ τὰ καφάδια, οἱ τραχανάδισ καὶ τὰ -άδια, παστοιμάδισ καὶ -άδια, οὐ τσιρτσιβές, οἱ -έδισ καὶ -έδια, σιτζιαδές: εἶδος τάπητος, -έδισ καὶ -έδια, τσιφτέδισ καὶ -έδια, γαῖλές: βάσανο, -έδισ καὶ -έδια καὶ ἄλλα πολλά¹. Οὐ πάχους, πληθ. τὰ πάχηα, ἀλλὰ καὶ τὰ παχάδια, οὐ πόνους, οἱ πόνοι, ἀλλὰ καὶ τὰ πουνούδια καὶ πουνίδια καὶ εἰς Κοζ. οὐ κλέτσιους, τὰ κλιτσιάδια. Ἐκ τῶν ἱκανῶν εἰς -ές ὄνομ. τά: τσιαρές: τρόπος, θεραπεία, γιὰ τὰ τραβήξου χέρι τσιαρές δὲ γένιτι, σιφτές: ἡ πρώτη πώλησις τῆς ἡμέρας, τσι(α)χοές: ὄψις προσώπου κανονικῆ καὶ μιμηλιμῆς=εἶδος μπεράτικου (χοροῦ), σπανίως ἀπαντῶνται εἰς τὸν πληθυντικόν, ἐπίσης τό: κιοιστές: ξυλεία οἰκοδομῶν καί: τιλιμές: πρὸς κασεροποίησιν γάλα διὰ τὴν περιληπτικὴν των σημασίαν. Τὸ Γκιριχτές, ἐπών. εἰς Σιάτ., οἱ -έδισ (ἔχι καὶ -έδια). Καὶ τὰ ἐπιθέτου σημασίαν ἔχοντα: τσιγγενές: τσιγγούνης, γύφτος, πιρικιντές καὶ σουροτουκλιμές μόνον εἰς -έδισ ὁ πληθυντικός. Αὕτη εἶναι ἕνας σουροτουκλιμές: ἄσχημη πρῶτα καὶ οὐχὶ κοσμία, λέγεται καί: ἕνα σουροτούκι καὶ ἡ σουροτούκου: πού πολὺ γυρνάει. Γυρνάει πιρικιντές: τεμπέλης ὡς παράσιτον (αἱ λ. τουρκ.). Εἰς -άδισ ἄρκεται τοπωνυμία, βλ. κατωτέρω.

Τῶν εἰς -ος, -ους ἢ ὀνομαστ. τοῦ πληθ. σχηματίζεται εἰς -οι: οἱ γραμματικοί, οἱ λύκοι. Οὐ γυιός, ὑποκορ. γυιόκας (εἰς Καστ. ἐπών.), εἰς Κοζ. γιοῦδισ καὶ θυγατέρις. «Γειά, ἀγᾶ μ'», «Νὰ ζήσ'ν τὰ γόπ'λα σ'». Εἰς τὰ προπαροξύτονα ὁ τόνος κατέρχεται εἰς τὴν παραλήγ.: οἱ καλονιέροι, οἱ ἀνθρωποῖ, οἱ δασκάλοι, οἱ διαόλοι. Μερικὰ μετασχηματίζουν ὀνομαστικὴν τοῦ πληθ. κατὰ τὰ εἰς -ὸ οὐδέτερα: οὐ ἀδιοφός, οἱ -φοῖ καὶ τὰ ἀδέροφια, τὰ νιόγαμπρα, τὰ τοίχια, τὰ μύθια, οὐ χόντροους: τὸ πάχος καὶ μᾶλλον ἐν χρήσει ὁ πληθ. τὰ χόντρα, οὐ τζιόπς καὶ τοῦ τζιόπι, τὰ τζιόπια, οὐ πέτινους, σπανίως οἱ -νοι, συνήθως τὰ πιτνάρια (τοῦ -άρι), οὐ ἀργαλειός, οἱ -οὶ καὶ τὰ -λειά, οὐ δείπνους,

1. Τὰ μνημονευόμενα ὑπὸ τοῦ Τσοπκνίκι, 284, θηλυκά: ἀρνίθα, γαλότσα, ἡ ἰλιάδα, ἡ παντόπλα, ἡ κουσόρα σχηματίζουν τὸν πληθ. καὶ εἰς -ια: οἱ ἀρνίθις καὶ τὰ ἀρνίθια, ἀλλ' ἔχουν καὶ οὐδέτερον: τ' ἀρνίθι, τοῦ γαλότσι, τοῦ ἰλάδι, ἡ κουλουκίθα, οἱ κουλουκίθις καὶ τοῦ κουλουκίθι, τὰ κουλουκίθια κ.λ., ἐκ δὲ τῶν ἀρσ. οὐ λέλικας, οἱ λιλικαῖ καὶ τὸ σπανιώτερον τὰ λιλέκια ἔχει καὶ ἐν. τοῦ λιλέκι, οὐ τζιόπς, τὰ τζιόπια καὶ τοῦ τζιόπι χασιλίκι: ψιλάστην τζέπτι.

τὰ -να, σπανίως οἱ -οι, οὐ βράχους, τὰ βράχια, σπανίως οἱ -οι, οὐ τράγους, τὰ τραϊά, σπανίως οἱ τράγοι, οὐ κόρφους (κόλπος), τὰ κόρφια, οὐ μισίρκους (καὶ ἢ -α), τὰ μισίρκια, τὸν ἦρθι κόλπους (dablās ἄλλως), στὰ βάθα τῆς γῆς. Μὲ τὴν ὀνομαστικὴν ὁμοίαν εἶναι καὶ ἡ αἰτιατικὴ. Κατάληξιν -ους εἰς τὴν αἰτιατικὴν τοῦ πληθ. ἀπαντῶμεν μόνον εἰς τὴν στερεότυπον εὐχὴν: χρὸντς πουλλούς, εἰς τὰ ἐπίθετα ὄλνους καὶ ὄλνους καὶ εἰς τὰς ἀντων.: ἀφνούς (αὐτουνούς), τς ἄλνούς, πόσινους, ἰτούτνους, τόσινους, ὄσινους.

Γενικὴ τοῦ πληθυντικοῦ δὲν ὑφίσταται ἐκφραζομένη συνήθως δι' ἐμπροθέτου διορισμοῦ: τὸν γάλα πτ' γιλάδα, — πτὰ γίδια, σιτιάρι πτὰ θκά μας τὰ χουράφια. Σπανιωτάτη ἢ χρῆσις: πόσου χρουνῶ (ν), τόσου(ν) οὐκαδῶν. Στερεότυπο τό: οὐ φόβους τὸν 'Ιουδαίον. Τῶν θηλυκῶν εἰς -α καὶ -i (ἢ ὄν. πληθ.) εἰς -ις: οἱ μάννις, οἱ νύφισ, εἰς -ἄ καὶ -i εἰς -ές: οἱ κουμπουλιές, γιουρτές καὶ ἡ μαϊμοῦ, οἱ μαϊμές, σπανίως καὶ οἱ μαϊμοῦδισ. Ἡ τσελνικοῦ ἔχει πληθ. εἰς -οῦτσις: τσιλνικάδισ ψέν' τ' ἄρνιά, τσιλνικοῦτσις ψέν' τὰ μ...ἄ ('Αποκριᾶς), ἐνικ. καὶ ἡ τσιλνικοῦτσα, ἡ μυλοννοῦ, οἱ -οῦτσις, ἀπὸ ἐνικ. καὶ ἡ -οῦτσα. Τῶν δὲ οὐδετέρων ἢ ὀνομαστ. πληθ. σχηματίζεται εἰς -α: τὸν βουχτσιαλίκι, τὰ -ίκια, φαϊά, μερικᾶ καὶ εἰς -τα: τὰ ἄλουγα καὶ ἀλόγατα, πρόσουπα καὶ προυσώπατα, βούτυρα, βουτύρατα καὶ -τέρατα καὶ ἄλλα ἐκ τῶν εἰς -ος μετὰ παρεκτάσεως: τὰ στήθη, τὰ χροῆα, τὰ χεῖλη, πάχη, μέρη, οὐ ἔργους (μῖσις), τὰ ἔργατα.

Ἐπίθετα

Εἰς -ος ἐπίθετα λήγουν ἐκτὸς τῶν ἐκ τῆς ἀρχαιότητος παραδιδόμενων μετασχηματισθέντα ἐκ τῶν εἰς -ις: σμιγός (συμμιγής), ἀκριβός, γλυκός, μπσός (ἡμισυς), λέγεται καὶ ἓνα ἡμπσυ ἀντὶ τοῦ συνηθεστέρου ἓνα κὶ μπσό. Τό: μβαθής: ἐμπαθής, ἀλλὰ μὲ τὴν σημασίαν τοῦ πάσχοντος ἐκ χρονίου νοσήματος, θηλ. μβαθίτσα, εἶνι ἢ γυναῖκα λίγου -ίτσα, τὸ ηὔγινῆς μᾶλλον λόγιον, ἀκούεται καὶ θηλ. ηὔγινίτσα, τὸ συγγινῆς ἔχει λαϊκώτερον ἐν χρήσει τὸ σοῖ (καὶ σουῖλῆς, -λίσιους, σουῖζουμέστι: συγγενεύουμε) καὶ τὸ ἀστενής, ἀντὶ τοῦ ὁποίου περισσότερον εὐχρηστον τὸ ἄρρουστους. Τό: ἀδρύς, κυρίως μαλλὶ ἀδρύ: σκληρό, ἀγριωπὸ (γιδόμαλλου), βιλέντζα ἀδρειά, τό: ἀρύς: ἀρειά ἢ σούπα, ὁ φιδές, ἀρειά ἢ βιλέντζα: οὐχὶ καλοχτυπημένη στὸν ἀργαλειό, λάβαβη ἄλλως λεγομένη: οὐχὶ καλοπλεγμένη, καλοῦφαμένη, ἐπὶ σήτας: ἢ ἀρειά καὶ ἄλλη ἢ πυκνή, ἀρὸν μουστάκι, μουστάκι μου ἀρύ, ἀρύ..., ἀρειάν τὰ σκόρδα χουντραίν'ν, παροιμ., καὶ τὸ ἀψύς: εὐερέθιστος, δριμύς, ἀψειά ρακή, τ' ἀψὺ τοῦ ξίδι χαλνάει τ' ἀγγειό: ἐπὶ ὀξυθύμων ζημιουμένων, παροιμ.

Σχηματισμοὶ διάφοροι τῶν παλαιῶν εἰς -ις οὐχὶ διὰ μετακινήσεως τοῦ τόνου¹: ἄβαρους (οὐχὶ ἐκ τοῦ ἀβαρής), νοικουκῆρς -ους, νοικουκυρά -η, σπίτι

1. MNE, 2, 109-110.

-ου: με ὅλα τὰ καλά, πλούσιος, ἄδρους (οὐχὶ ἐκ τοῦ ἀδεῆς ἀλλὰ τοῦ ἀδῆζου), πρόσβαρους: χωρὶς νὰ λείπη βάρος, με κάτι ἐπὶ πλέον, ζυγιάζει πρόσβαρος, τὸ ἀντίθ. ξίκικα, πρόσχαρους: εὐχαρις, προσηγής, τὸ ἀντίθ. μούζγαβους, ἄπριπους, ἀλλὰ καὶ ἔμπριπους: ὁ πριπούμενος, εὐπαρουσίαστος (+Κοζ.). Εἰς Κοντσ. ἔμπριπους: ὁ πρέπων εἰς ἐμφάνισιν, ἐνδύματα, ἀλλὰ καὶ ὁμορφος, εἰς Λοσν. καὶ ρ. ἱμπριπαίνου, ἱμπρέπνα: στολίζω, κοσμῶ¹. Τὸ φτηνὸς συνήθως λέγεται ἱφνός, ἀλλὰ ἱφτήνυναν τὰ πράγματα. Τὸ ἄχαρους: ἄνοστος, χωρὶς χάρη καὶ νερὸ ὠρισμένης βρύσεως καὶ αὐτῆ ἢ βρύσις: τοῦ ἄχαρου, τῆς ἄλλης βρύσεως στὸ πλάϊ: τοῦ καλὸ (ἐνν. τὸ νερό), θηλ. ἢ ἄχαρι, καὶ ἄχαρις, ἀούϊ ἄχαρις εἰς τὴν κλητ. εἰς τὰ κορίτσια, σπανιώτερον: - ἄχαρι.

Ἐκ τῶν εἰς -ος νέων σημειοῦμέν τινα: ξινέντραπους: ὁ χωρὶς ἐντροπήν, τὸ ἀντίθ. ἀντρουπιαρός, ξιμέτουχους (Μακεδονικὰ 5,455): ὁ ἀπρόσεκτος, ξιζώνατους: ὁ χωρὶς ζώνην, ζουνάρι, ἀέργατους, τὸ ἀντίθ. ἰργατάρς: ζηλιάρης (μὴ ἔργουν, ἔργατα: μῖσος), ἀῖσκιουτους: ἐπὶ δυσειδοῦς, τὸ ἀντίθ. σκιδιρός: με ἥσκιον, ὁμορφιά, νόστιμος, ἀτρώντσους, τό ἔχει τοῦ μαγαζὶ ἀτρώντσου: τελείως γεμᾶτο, ἄνουψους (+Ζιουπ.): χωρὶς ὄψιν, κιτρινιάρης, ἀόρστους: πού δὲν ὀρίζεται, δὲν δείχνει προθυμίαν, ἀπειθής, ἀσίητου, τρώει -: χωρὶς νὰ σταματάη (Ραδ.), ἄγλυκου, ἀγλύκατου, ἄχ -: ἄθλιο (Ζιουπ.), ἀπηρέτητους: ἀπεριποίητος (Λούντζι), ἀλληφουρισινός (Κοντσ.)²: ὁ οὐχὶ τῆς μόδας, συνών. πρὸς τὸ ἡμέτερον καναγκιουρίσιους, ἀπουχέροστου ψουμί: πού δὲν ἐπλάσθη μετὰ τὸ φούσκωμα, ἀνέσουστους: ὁ μὴ σουστὸς τελείως, ἀσθενικός, ἀνιχόρταγους, -αβους: ἐκεῖνος πού δὲν χορταίνει³, ἀνιγνώρτους: ἀγνώριστος ἀπὸ ἀδυναμίαν κ.λ., ἀμαρκάλτσους: ἀνόχευτος, ἀντίθ. μαρκαλιζμένους, ἀπάτιτου μέρους, ἀπέθαν.τους: ἀθάνατος (Ἱστορ. Λεξ. 2, 379), κυρίως ἀπέθαν.του πρᾶγμα: πολὺ γερό, ἀρχίν.τους καὶ ἀρχίνκα φασούλια, ἀρχίνκου γλυκὸ καὶ ἀχίργου καὶ ἀχίρτου φαί, ἀσπρουδιρός: ὑπόλευκος, οὐλάκιρους: ὀλόκληρος, ὅμοιος, ἀτσάρχουτους (Ζιουπ.), τσαρχώνουμι. -ώθκα: φορῶ τὰ τσ., ἀχαίρητους, συνών. ἀνιπρόκουπους, ἀῖρτζιφτους: ὁ χωρὶς ἴρτζι: φιλότιμο, λ. τουρκ., ἀζβόρστους: ἀμίλητος, ξιβλέτσουτους: μὴ ἐνδεδυμένος κανονικά, στὸ λαϊμὸ ἰδίως, ξυλέστρατους: ἐπὶ ὑψηλοῦ καὶ ἀντικανονικῶς βαδίζοντος, ξικαίγκλουτους: ἐπὶ ἀντικανονικῶς βαδίζοντος, ὅπως τὰ ζῶα χωρὶς τὴν ἴγκλαν των εἰς τὸ σαμάρι, καὶ ἄλλα πολλά. Τὸ ἀντίμαχος: ἄθλιος καὶ ἀντίχριστος: κκακορίζικος, συνήθη, σχεδὸν καταλήγουν εἰς φιλοφρόνησιν, πού ἔσι, ρὲ ἀντίμαχι ἢ ἀντίχριστι; ὀκαχτους: πολὺ ὅμοιος. Ἀπίθανος ἢ συσγέτισις με τὸ κάχτα, Ἄνδριώτη, *Lexicon der Archaismen in Neugriechischen Dialekten*, Wien,

1. Γεωργίου, 72.

2. Γεωργίου, 12, ἀλφουρισινός.

3. Ὁ λαίμαργος λέγεται καὶ χαρταλάμας, αὐτὸς εἶνι τρανός - (βυζαντ. τὸ -μιον.: ζώνη, πόρπη).

1974, 456. Ὑποθέτω μᾶλλον ἀπὸ τὸ: ὅπως (ὅπως) + αὐτός. Παρτσιακλός: ὡσάν ἀνάπηρος στὰ πόδια ἰδίως, πιρπατάει -ά. Ἄραϊά καὶ τό: παρτσιακλώ-νου, -ουμαν, -ουμι, -ώθια. Παρτσιακλός μὲ ἕλλας σημασίας βλ. Μπουντώναν, 99, Ψάλτην, 196, παρτακλός, τζιαχνάτους: εὐδιάθετος, χαρουκόπους: χι-ρούμενος, ἀσιγούρητους: ἀνήσυχος (Ἱστορ. Λεξ. 3,169), ἀχρόντσους: ὁ μὴ συμπληρώσας χρόνον, ἔτος. ἄσμιχτους: πού δὲν σμίγει μὲ κόσμον, ἀκοινώ-νητος, ἀνάλλαγους: πού δὲν ἄλλαξεν, ἰδίως ἐσώρουχα, ἀβόσικτους: ζῶο πού δὲν ἐβόσκησε, τόπος πού δὲν ἐβόσκηθη, ἀφιρτους: ἀγενής, τὸ ράδους: ἐπὶ πολὺ ἐργατικοῦ (ἀνδρὸς-γυναικός, καὶ εἰς Δέβρην Ράδους: ὄνομα). Κουτσιάφκους: μὲ κομμένον αὐτί, σημαδεμένος (ζῶον, ἄνθρωπος).

Τὰ ἐπίθετα εἰς -ος σχηματίζουν τὸ θηλυκὸν εἰς -η, ὅταν εἶναι συμφωνό-ληκτα: καρπιρός, -ρή, χαμβλός, -ή, εἰς -α, ὅταν εἶναι φωνηεντόληκτα: νιός-νιά, ἄξιος-ἄξια, γόλιους (γυμνός) -γόλια. Συμφωνόληκτά τινα λήγουν εἰς -ιά, ὅπως τὰ λήγοντα εἰς -ύς: βαρύς, βαρειά, ἢ βαρεία, καὶ οὐσιαστικόν, ἐνν. ἢ σφῦρα, εἰς Ζιουπ. τοῦ βαρjό: ἢ σφῦρα, λ.χ. ἀλαφρός, ἀλαφρειά καὶ ἀλαφρύς, λαφρύς, ἀλαφρειά καὶ λαφρειά, γνουσι,τικιά, κακιά, γλυκειά, κουλουβιά, φτουχιά, νησι,τικιά. Λέγεται στραβός, στραβή καὶ στραβιά, χαζή καὶ χα-ζιά, παλαβή καὶ παλαβιά. Τὰ εἰς -ις (-άρις) σχηματίζουν τὸ θηλ. εἰς -άρα: ζημνιάρς, -άρα καὶ τὸ οὐδέτ. εἰς -ικο: ζημνιάρκου, δουληντάρς, -αρα, ἢ τεμπέλα, μὴ νοικοκυρὰ λέγεται: ἀδούλτσα.

Τὰ εἰς -ας καὶ -λῆς, -τζῆς εἰς -οῦ: μασκαρῶς, μασκαροῦ, μιρακλῆς, -λοῦ, γινατζῆς, -τζοῦ, οὐδέτ. γινατζῆδκου καὶ -θκου. Ἐχομεν καί: ψεύτς, ψεύτρα καὶ -τρου, κλέφτς, κλέφτρα καὶ -τρου, ἀκαμάτς, ἀκαμάτσα. Ὁ συγ-κριτικὸς βαθμὸς σχηματίζεται εἰς -ότιρους, -ύτιρους: μικρότιρους, τρανύτι-ρους. Ὁ ὑπερθετικὸς μὲ τὸ συγκριτικὸν καὶ τὸ ἄρθρον: οὐ μικρότιρους. Ὁ συγκριτικὸς ἐκφέρεται καὶ περιφραστικῶς μὲ τὸν θετικὸν βαθμὸν καὶ τὸ πχιό, ὁ ὑπερθετικὸς καὶ μὲ τὸ ἄρθρον. Πολλάκις ἐπίτασις τῆς ἐννοίας τοῦ ἐπιθέτου γίνεται καὶ μὲ τά: πουλύ, δίπ, (ἀ)κόμα, πέρα καὶ πέρα. Οἱ Βλάχοι: κάμα κα-λύτσια: πχιό -. Λέγονται ἢ ἐλέχθησαν καὶ τά: κακώτιρους καὶ κακύτιρους, γιου-ματώτιρους, δηντιρώτιρους, γιουντώτιρους, γιλουμινώτερους, ἀρχουντικώτσια, γνουσι,τικώτερους, καλώτατους, λαμπρέστατη (γιουρτή), πουλύς, πλειότιρους καὶ ἰδίως τὸ οὐδέτ. πλειότερου (καὶ ἐπιρρ.). Τὸ σιμά: πλησίον, σιμότσια τὸ συγκρ. τοῦ ἐπιρρήματος (σ.μὰ οἱ Βλάχοι), ἀρχιρώτερα: πιὸ νωρίς (+ Κοζ.).

Ἄντωνυμια

1. Προσωπικά: Ἰγώ, ἰσί, γεν. μ' (μου), σ' (σου), ἰμένα, ἰσένα (ἀμφό-τερα ἐπὶ ἐμφάσεως καὶ ἀντιδιαστολῆς), μί, σί, πληθ. ἰμεῖς, ἰσεῖς, γεν. μας, σας, αἰτιατ. ἰμάς, ἰσᾶς (ἐπὶ ἐμφ. καὶ ἀντιδ.), μάς, σᾶς, κλητ. μόνον διὰ τὸ β' πρόσ. ἰσύ, ἰσεῖς. Ἡ αὐτός ὡς γ' πρόσ., γεν. αὐτνοῦ καὶ ἀφνοῦ, θηλ. αὐτνῆς καὶ ἀφνῆς, οὐδ. αὐτνοῦ καὶ ἀφνοῦ, κλητ. ἀρσ. αὐτέ, αἰτιατ. πληθ. αὐτνοὺς καὶ

συνηθέστερον ἀφνούς. Ἡ αὐτῶν καὶ ἀφνῶν ὡς γεν. πληθ. καὶ τῶν τριῶν γενῶν σπανιωτάτη¹.

Εἰς τοὺς ἐγκλιτικούς τύπους τῆς προσωπικῆς: τους (τος), τς (τους), την, τς (τες), του (τὸ), τὰ μετὰ τοῦ νὰ ἢ τοῦ δεικτικοῦ ἐπιρρ. ιά: ἰδού, ἀπαντῶνται: νά-τους, νά-τς², νά-την, νά-του, νά-τα ἢ ιά-τους, ιά-τς κ.λ. (λέγεται καὶ ιά-μι καὶ ιάμι-ιά, ιά-μιστι). Εἰς τοὺς τύπους τούτους (τοὺς ἐγκλιτικούς) μετὰ τοῦ νά, ιά καὶ προσχηματισμοῦ εἰς τὸ τέλος: ιά-τους-ιά (ὡς μία λέξις μὲ δύο τόνους ιάτουσιά, ιά-την-ιά, ιά-τς-ιά, ιά-τς-ιά, ιά-τα-ιά: ἰδού αὐτὸς ἐδῶ, ἐκεῖ κ.λ.).

Προηγούμενων οὐσιαστικῶν: οὐ πατέρας τς (τους), -- τς, -- τα, ἡ μάννα ἢ οἱ μάννις τς, -- τς, -- τα, τὰ μάτια τς, -- τς, -- τα. Αἰ ἀπειρατικῶν ἀντιγενικῆς των ἢ ἐμπροθέτου διορισμοῦ: ἀπὸ αὐτούς, ἀπὸ αὐτές, ἀπὸ αὐτά³. Ἀπαντᾶται καὶ ἀναμεταξύ τς (τους) καὶ ἀναμεταξύ τς, ὡς καὶ ἀναμεταξύ τα, τὰ θκά τς, θκά τς, ὡς καὶ τὰ θκά τα, μοναχά τα, ἀλλὰ καὶ μοναχοί τς, μοναχές τς.

Τὸ οὐδέτερον τῆς τριτοπροσώπου ἀντων. ἐνικοῦ καὶ πληθ.: του, τα, τῶν: αὐτός, ἰκεῖνους, ἄλλους μετὰ συναπτομένου ἐπιθέτου χρησιμοποιεῖται πολλάκις ἀντὶ ὀνόματος παραλειπομένου ἄρσ. γένους, σπανιώτερον θηλυκοῦ: νά του ἢ ιά του ἀντὶ νά τους (τος), ιά τους (τος), σπανιώτερον καὶ νά την, ιά την, νά τα, ιά τα ἀντὶ νά τους, ιάτους, σπανιώτερον καὶ νά τς, ιάτς (τες): κόψ' του ἀντὶ κόψ' τουν καὶ κόψ' την σπανιώτερον, κόψ' τα ἀντὶ κόψ' τους καὶ -- τς σπανίως, δόσ' τα ἀντὶ -- τους, -- τς. Τοῦ φουβέρι: τὸν... τὴν ἐφοβέρισε, τί τοῦ κρατᾶς χατήρι; τί τὸν... τὴν..., τοῦ ξιστρούγκιασι: τὸν ἔδιωξε, θὰ τοῦ φκιάσου τοῦ κιβούρι: θὰ τὸν..., τοῦ πλακόντς τς γαβιές ἢ ὄχι; τὸν... ἀρχίζεις στὸ ξύλο; αὐτὸ θέλει διώξιμον: αὐτὸς..., ἰκεῖνου τοῦ ξισυλλόϊαστου τὰ φαγι: ἐκεῖνος ὁ ζ. ἢ ἐκεῖνη ἡ ζ., αὐτὰ θέλ'ν ξύλον: αὐτοὶ..., τ' ἄλλα τὰ χαμένα φταίγ'ν: οἱ ἄλλοι οἱ χαμένοι ἢ οἱ ἄλλες οἱ χαμένες..., ὅλα αὐτὰ τέτοια μούϊαβα εἶνι: ὅλοι αὐτοὶ ἢ ὅλες αὐτές... κ.λ. Ταῦτα ὡς ἰδιορρυθμίαν ἀπαντῶμεν ἐπὶ ἀστεϊσμῶν ἢ καὶ πρὸς ἀπόκρυψιν συνθηματικὴν πως τοῦ ὀνόματος, μετατοπιζομένου τοῦ γένους ἀπὸ προσώπου εἰς πρᾶγμα, σημαίνοντο συνήθως διὰ τοῦ οὐ-

1. Διὰ τῆς αὐτῆς αἰ γυναῖκες ἰδίως ἐννοῦν οἰκεῖον: τὸν ἄνδρα, τὸν πατέρα, τὴν ἀδελφόν, ἀποσιωπώμενον τοῦ ὀνόματός του. Ἐνα αὐτὲ ὡς κλητικὴ εἶναι ἐν χρήσει, ὅταν κανεὶς δὲν ξέρῃ ἢ δὲν ἐνημῆται ἀμέσως τὸ ὄνομα τοῦ πρὸς ἃν ἀπευθύνεται: ποὺ λέξ, αὐτέ... τί νὰ σὶ πῶ, αὐτέ... Ἡ ἔκφρασις αὐτοῦ κ' αὐτοῦ, ἐπιρρηματικῶς, --- μᾶς ἔρχονται: συνεχῶς, ἀκχτάπχσστα, μ' εἶχιν αὐτοῦ κ' αὐτοῦ: μὲ ἠνώχλει συνεχῶς.

2. Καὶ εἰς Σιάτισταν ἔχουν τά: νά τς (νά τς, νά τς οἱ ἄλλοι), νά τους κ.λ., οὐχὶ ὅμως καί: νά τοι ὡς παραδίδει κατὰ λάθος ὁ Τσοπανάκης, Μακεδονικά 2, 285, παρασυρθεὶς ἴσως ἐκ τοῦ: νά τος.

3. Μόνον εἰς τὴν πληθ. τοῦ οὐδετ. τα ἀναφέρονται τὰ παραδείγματα τοῦ Τσοπανάκη, ἔ.ἀ., 285, «σὲ ἰδιαιτέρες χρήσεις ἀσυνήθιστες», ἐνῶ εἰς τὰ ἴδια παραδείγματα τοῦ δύνανται νὰ προστίθενται καὶ τὸ τς (τους) καὶ τὸ τς (τες): οὐμίλτσα μαζί τα καὶ μαζί τς καὶ μαζί τς, τοῦ φουμί τα, φουμί τς καὶ φουμί τς, τὰ παπούτσια τα, παπούτσια τς, -- τς.

δετέρου¹. Πρβλ. κατωτέρω καὶ τὰ εἰς -άδι: τοῦ γαβάδι, τοῦ μουράδι κ.λ. ἀντὶ τῶν ὁ γαβός, ἢ -ή, ὁ μωρός, ἢ -ή κ.λ.

2. *Κτητικάί*. Ἐν χρήσει εἶναι αἱ ἐγκλινόμεναι γενικαὶ τῶν προσωπικῶν: μου, σου, του κ.λ. καὶ ἦ: θκός, κλινομένη καὶ συνεκφερομένη μετὰ τῶν γενικῶν μου, σου κ.λ., οὐ θκός μ' (πρόφ. θκόζ μ'), οὐ θκός σ' κ.λ. καὶ ἄνευ ἄρθρου: θκός μ' κ.λ.

3. *Αὐτοπαθεῖς*. Ἡ ἑαυτὸς μὲ τὰς γενικὰς τῶν ἐγκλινομένων προσωπικῶν: οὐ ἱαυτός μ' (πρόφ. ἱαυτόζ μ'), οὐ ἱαυτός σ' κ.λ.

4. *Δεικτικάί*. Ἡ αὐτὸς ὡς δεικτικὴ λαμβάνουσα εἰς τὸ τέλος καὶ τὸν προσχηματισμὸν ἰά, συνήθη εἰς ὅλας τὰς δεικτικάς: αὐτόσια καὶ αὐτόσιασιά. Αὐτνοῦ καὶ ἄφνου, σπανίως καὶ ἄφνούϊα, αὐτὸν καὶ αὐτόνια καὶ αὐτόνιασιά. Αὐτοί, αὐτοῖϊα καὶ αὐτοῖϊασιά. Αὐτῶν καὶ ἄφνῶν οὐχὶ συνήθως. Αὐτοὺς καὶ ἄφνοὺς, σπανιώτερον καὶ ἄφνούσια καὶ ἄφνούσιασιά. Αὐτές καὶ αὐτέσια καὶ αὐτέσιασιά τς μέρος (+Κοζ.), αὐτὰ καὶ αὐτάϊα καὶ αὐτάϊασιά. Ἡ: ἰούτους καὶ ἰούτουςιά, ἰουτνοῦ, ἰούτουν, ἰουτουνια, ἰουῖτοι, ἰούτνους, θηλ. ἰούτη, ἰουτνηῖς, ἰούτηνια, ἰουῖτις καὶ ἰουτισιά, οὐδέτ. ἰούτου καὶ ἰουτουῖα, ἰουῖτα καὶ ἰουταῖα.

Ἡ ἰκείνους καὶ ἰκεινουσιά, ἰκεινοῦ, ἰκείνουν καὶ ἰκεινουνια. Ἰκεινοὶ καὶ ἰκείνια, ἰκείνους καὶ ἰκεινοὺς. Ἰκείνη καὶ ἰκείνια καὶ ἰκείνιασιά, ἰκεινῆς, ἰκείνια καὶ ἰκεινιασιά, ἰκεινῖς, ἰκεινισιά, ἰκείνου καὶ ἰκείνουῖα, ἰκειῖνα καὶ ἰκειῖνασιά. Ἡ τόσους καὶ τόσουσιά, τόσουν καὶ τόσουνια. Τόσοι, τόσινους. Τόση, τόσην καὶ τόσηνια, τόσις καὶ τόσισιά. Τόσου καὶ τόσουῖα, τόσα καὶ τόσαῖα. Ἡ τέτχοιους ἐπὶ ποιότητος. Λέγεται καὶ τέτχοιουσιά, τέτχοιουνια, αἰτ. πληθ. τέτχινους, θηλ. τέτχια καὶ τέτχιασιά, τέτχιαν καὶ τέτχιανια, τέτχῖς καὶ τέτχουσιά. Τέτχοιου καὶ τέτχοιουῖα, τέτχια καὶ τέτχιασιά. Οὐ τέτχοιους..., ὥσπου νὰ θυμηθῆ τὸ ὄνομά τινος. Φέρι μι τοῦ τέτχοιου..., κάτι ποὺ δὲν ἔχει πρόχειρο ἢ ἀποφεύγει νὰ τὸ ὀνομάσῃ. Μὰ τέτχια... (καλὲ Δέσπου τ.ἔ.). Καὶ ρῆμα τιτχοιώνου, τέτχοιουσα καὶ σπανιώτερον τίτχοιουσα: κάμνω κάτι γενικῶς καὶ ἀορίστως² (καὶ ἐπὶ ἀπρεποῦς πράξεως). Ἐπιτασσομένου τοῦ: πάντjους (παντοῖος): τέτχοιους πάντjους: τοιοῦτός τις. Μετὰ τούτων μόνον ἐν συνδυασμῶ καὶ τό: ράντjους: τέτχοιους πάντjους ράντjους³: τοιοῦτος καὶ τοιοῦτος, ἐπὶ μομφῆς.

5. *Ἐρωτηματικάί*. Ἡ πχοιός, πχοιοῦ καὶ πχοιανοῦ, πχοιανοῦ τὰ λέτε ἐτοῦτα, πχοιὸν οὐρμηγεῦῖτι..., πχοιᾶς καὶ πχοιανῆς, πχοιοὺς καὶ πχοιανούς. Ἡ: τί ὡς οὐδέτ. (εἰς τὴν φράσιν: καρτιοῶ ἀπὸ τί ὥρα: ἀπὸ (πρὸ) πολλῆς

1. Τὴν ὡς ἀνωτέρω παρατήρησίν μου περὶ τῆς χρήσεως τοῦ οὐδετέρου, βλ. καὶ Ἐπετ. Ἐταιρ. Βυζ. Σπουδῶν Η' (1948) 179-180, ὅπου ὁ μακαρίτης Β. Φάβης παρασημειῶν ἐμνημόνευε τὸ ὄθεν ἦντλει χειρόγραφόν μου (ἐκ διαγωνισμοῦ Γλωσσ. Ἐταιρείας).

2. Τζαρτζάνου, 26, 38.

3. Τσοπανάκη, 283 καὶ σημ. 5: ὁ πάντζιος, ὁ ράντζιος.

ώρας) καὶ ἡ γενικὴ τίνους καὶ διὰ τὰ τρία γένη. Ἦ: τί λουῖός, τί λουῖά, τί λουῖὸ (λέγεται καὶ τί λουῆς). Ἦ: πόσους, αἰτ. πληθ. πόσους καὶ πόσινους. Ἦ: πόταβους τριγ. καὶ τρικατ. εἶναι ἐν χρήσει εἰς Λοσν. καὶ Σέλ. κ.λ.: ὁποῖός τις, τί λογγῆς¹. Ἦμεῖς ἔχομεν μόνον τό: κάγκαπόταβους: καθόλου καλός, -ου γνέμα. Εἰς Ζιουπ. ἔχουν τὴν πότχιους, - εἶναι αὐτός, τὸ οὐδέτ. πόταβου.

6. Ἀόριστοι. Ἦ: ἄλλους, γεν. ἄλλουῦ, θηλ. ἄλληνῆς, ἄλλη (εἰς Κοζ. ἂν ἄλλην), αἰτ. πληθ. τς ἄλλνους καὶ ἄλλνούς². Ἦ: ὄλους, γεν. ἐν. οὐλνοῦ, αἰτ. θηλ. ὄλη (εἰς Κοζ. ὄν τηλιμέρα), γεν. πληθ. οὐλνώων, αἰτ. ὄλνους καὶ οὐλνούς, ὄλου (καὶ οὐλου) δλειῆς μᾶς ἀνοίγει, ἦ: ὄπχοιους, κάπχοιους, καμπόσους (αἰτ. πληθ. καμπόσινους), εἰς Κοζ. καμόσους, -η, -ου, καμόσοι, -ις, -α. καένας, καμμία καὶ καμνιά (εἰς Κοζ. καμνιάν, ὅπως καὶ μνιάν ἀντὶ τοῦ ἡμετέρου μνιά), καένας καὶ κάνας, καμνιά, κάνα, καγκαένας καὶ καγκάνας, καγκαμμία καὶ καγκαμνιά, καγκαένα καὶ καγκάνα: κανεῖς ἀπολύτως. Καγκαπόσου: διόλου εἰς ποσόν, καγκαπῶς: διόλου εἰς τρόπον. Οὐ κάθι ἕνας, ἦ κάθι μνιά, τοῦ κάθι ἕνα λέγεται πᾶσα ἕνας, πᾶσα μία, πᾶσα ἕνα καὶ ἐνάρθρως: οὐ πᾶσα ἕνας κ.λ. Ἐνάρθρως καὶ οὐ, ἦ, τοῦ τάδι (λέγεται καὶ οὐ τάδις) καὶ οὐ, ἦ, τοῦ δεῖνα (λέγεται καὶ οὐ δεῖνας), οὐ, ἦ, τοῦ κάθι, κάτι: κάτι καλὰ πὸν ἦρθι: ἰκανοποιητικῶς καλὰ πὸν ἦ., κάτιτι καὶ κατιτίς, τίπουτα(ς).

7. Ἀναφορικάι. Ἦ: πὸν κοινουῦ γένους καὶ ἀριθμοῦ, λέγεται καὶ ὁπὸν καὶ ἀπ': π' νὰ μὴ σ' εἶχα, ἀπ' ἰὰ σὶ κόψη οὐ Θιός (κατάρες), ἦ: ὄπχοιους, αἰτ. πληθ. καὶ ὄπχινους, ἦ ὄ.τι, γεν. ὄτινους (ἀρχ. ὄ.τι, οὐτινος). ὄ.τι κι' ἄν, ὄ.τι κι' ἀνδί: ὅτιδήποτε. ὄ.τι λουῖός, ὄ.τι λουῖά, -ιό καὶ ὄ.τι λουῆς, ἦ: ὄσους, εἰς αἰτ. πληθ. καὶ ὄσινους, τό: ὄσου καὶ ἐπιρρ.: ὄσου ἔφυγι: μόλις, πρὸ ἠλίγου ἔ., οὐσοῦ νὰ σώση τ' δλειά τ', κι' ὕστιρα ...: μέχρις ὅτου νὰ ...

Προθέσεις

Σὶ (εἰς), πρὸ φωνήεντος σι: ἰκ, μόνον εἰς τὸ ἰκ Θιοῦ, σπανιώτερον καί: ἐκ Θεοῦ, προῦς (πρὸς) εἰς τὴν εὐφημιστικὴν ἔκφρασιν: προῦς νιοῦ μ' (σ', τ', κ.λ.): νὰ οὐρήσω καὶ σπανιώτερον προῦς ὥρας, ὅπερ συνήθως λέγεται κατὰ ὥρας: τό γε νῦν κατὰ: κατὰ τι ἰμένα, κατὰ τι ἰσένα (καὶ κατὰ σι ἰσένα), κατὰ τι ἦμας, κατὰ τι ἀφνούς: πρὸς ἐμένα κ.λ., ἀναλόγως μὲ ... καὶ μὲ ἀποβολὴν τῆς συλλαβῆς τα κατ' ἀνομοίωσιν: καὶ τοῦ Σινιάτσικου κ.λ., βλ. ἄνωτέρω εἰς τὰ περὶ συμφώνων: τονίζομένη ἐπὶ τῆς παραληγοῦσης κάτα: κάτα μάννα, κάτα κύρην ἔκαμι κὶ γυιὸν Ζαφείρην: γιά: γιά τι ἰμένα, γιά τι ἰσένα, γιά ταύτου (δι' αὐτὸ) κ.λ.:

1. Γεωργίου, 188: πόταβους, Τσοπανάκη, 286: πόταπους, -η, -ου. Ὁ Ψάλτης, 198: πόταπος: εὐτελής, ποταπός.

2. Κάθε σπιτικὸς ἢ φίλος ἀποσιωπώμενος εἰς τὴν ὁμιλίαν: οὐ ἄλλους, ἦ ἄλλη, τοῦ ἄλλου καὶ τ' ἄλλα καὶ ἀντὶ ὀνόματος γένους ἀρσ., σπανιώτερον θηλ. κατὰ τὰ ἄνωτέρω ἐπὶ ἀστεϊσμῶν κ.λ. Εἶχι κόσμον ἄλλου καλό: πάρα πολλόν, τὰ ἴπουρα ἔχ'ν φέτου ἄλλου καλό: ἐν ἀφθονίᾳ φροῦτα.

μι (μετά), αντί(ς), ἀπ', πού, π' (ἀπό).

Ὡς καταχρηστικά: χοιρίς, δίχους ἰδίως εἰς τὴν φράσιν: δίχους ἄλλου καὶ τοῦ δίχους ἄλλου, ἢ χοιρίς συνηθέστερον ἐν χρήσει, ὡς, μά, μὰ τὴν Παναγία καὶ μά μ' Παναῖα, ἰξὸν (ἐκτός, πλήν)¹: ἰξὸν τοῦ φαί: ἐξαιρέσει τοῦ φαγητοῦ· ἴσια μι (καὶ ἴσιαμι), ἴσιαμι τοῦ βόϊ τ', ἴσια μι (τι) ἰμένα: τῆς αὐτῆς ἡλικίας, ἴσιαμι (τὰ) χτές, ἴσιαμι (τὰ) τώρα, ἴσια μι ἔν ὥρα: περὶ λύχνων ἀφάς.

Αἱ ἀρχαῖαι προθέσεις μετὰ καὶ παρὰ τονιζόμεναι ἐπὶ τῆς παραληγοῦσης, μέτα καὶ πάρα, ὡς καὶ ἡ ὑπό, ἀπαντοῦν μὲ ἐπιρρηματικὴν σημασίαν: μέτα πέτου: ξανά, πάλιν πές το, πάρα καλός: ἀρκετά, λίαν καλός, ἀντὶ τοῦ συγκριτικοῦ ἢ ἐπὶ τῆς σημασίας ταύτης καὶ ἡ πέρjα: κάλλια πέντι κάρβουνα, πέρjα χίλια πρόβατα, εἰς Κοζ. πέριξ: παραπάν' ἰκεῖ, πέριξ ἰδῶ. Ἡ ὑπὸ μόνον μὲ τὰ ρήματα: κάθουμι, γίνουμι, πέφτου, ὑπό: ταπεινώνομαι.

Ἐπιρρήματα καὶ ἐπιρρηματικαὶ ἐκφράσεις

Ἰδῶ, ἰδῶ-ια καὶ ἰδῶ-ια-ιά, ἰκεῖ, ἰκεῖ-ια καὶ ἰκεῖ-ια-ιά, αὐτοῦ, αὐτοῦ-ια καὶ αὐτοῦ-ια-ιά. Δῶθι, κεῖθι, παρὰ δῶθι, παρέκεια. Οὐδ' ἰδῶ, οὐδ' ἰκεῖ, οὐδὲ αὐτοῦ, οὐδὲ τότε², οὐδὲ τώρα (ἄλλο τό: οὐδὲ τώρα, οὐδὲ τότε, ἄλλην φορὰν), σὰν τώρα-ιά, -ιάς, οὐδὲ ἔτσι, λέγεται καὶ οὐτ' αὐτοῦ, οὐτὶ τότε, οὐτὶ ἔτσι καὶ οὐδὲ ἔτσι: Τὸ οὐδὲ κ.λ. ἐπὶ σχεδιαζομένης μεταβολῆς τόπου, χρόνου, τρόπου: ἀπόμιν οὐδ' ἰδῶ, οὐδὲ αὐτοῦ, οὐδὲ τότε, οὐδὲ τώρα, οὐδὲ ἔτσι³, εἰς Ζιουπ. ἀδὲ ἔτσι.

Τό: αὐτοῦ τοπικὸν καὶ τροπικόν: βλ. καὶ ἀνωτέρω, σ. 359, 1. Τό: ἄλλου τοπ. καὶ πααίνει ἄλλου(ν) κατ' ἄλλου: ὄχι κανονικῶς. Λέγεται καὶ ἄλλουθι κατ' ἄλλουθι, ἀπ' ἄλλουθι: ἀπὸ ἄλλο μέρος. Ἄλλουτις: ἄλλοτε, ἄλλουνης ἀνθρουπους: διαφορετικοῦ εἴδους ἄ. Κάπουτι κι' ἄλλ (φάγκαν): μετὰ πολλὴν ὥραν αἴφνης ἐφάνησαν⁴, κάπ' κι' ἄλλ (μᾶς ἔρχουντι): κάποτε, κάποτε.

Ἀπάν, κατ' ἀπάν, κατ' οὐπάν, ἀουπάν, εἰς Ντόλον: ἀουπάνου πτοῦ (στοῦ) σπιτάκι μου καχιτίσις ἀπλουμένις (ἀνιγμα = τὰ ἄστρα), πάν κάτ, οὐπκάτ, ποῦν κάτ, πουκάτου τς: ὑποκάτω της, θὰ κοιτιβοῦμι κάτ': οἱ Βλάχοι ἐννοοῦν τὰ ξεχειμαδιὰ (Θεσσαλίας), ἀστεῖχ' πως: πὰχ πάν, πὰχ πάτ, εἰς Κοζ. ἀπ' χάτ, ἀπανουθιὸ καὶ οὐπανουθιὸ (οἱ Βλάχοι κυρίως), τὸν πῆριν οὐπανουθιὸ τ': τὸν προστατεύει, τοῦ πῆρι οὐπάνου τ': ἄρχισε νὰ ὑπερηφανεύεται, ἀλλὰ καὶ τοῦ παίρει οὐπάνου τ': τὸν κακοφάινεται καὶ πῆρι οὐπάνου τ': ἐπὶ ἀσθενοῦς ἀνέλαβε, εἰς Κοντσ. ἔρχουμι ἀπὰ οὐπάν: ἀπὸ ἐπάνω.

Πόθιν, ἀκούεται καὶ ποῦθιν (ἔρχισι π.χ.), ἢ φρ. πόθιν κι' ὡς ποῦ: εἰρων.

1. Ἀναγνωστοπούλου, 19: ἰξών.

2. Τζαρτζάνου, 28: ἐδέ.

3. Τσοπανάκη, 286: οὐδὲ (ὧδε) ἔτσι: ἔτσι ἀκριβῶς, οὐδὲ αὐτοῦ: ἐδῶ ἀκριβῶς.

4. Μπουντώνη, 72: κάπουτι κι' ἀλλότι.

ἐπὶ μὴ ἔχοντων σχέσιν συγγενείας, φιλίας. Πέτι πότι, μᾶς ἔρχιτι —: ἀραιά πως, ἐνίοτε. Ποῦ καταλαγοῦ: τυχαίως, ποῦ, εἰς τὴν φρ. τοὺν ἔχ'ι, ποῦ κὶ τί: τὸν περιποιοῦνται πολὺ, ὅ,τι θέλει. Ἄπου ποῦ κὶ ὡς ποῦ: ὡς τὸ ἀνωτέρω, πόθιν κὶ ὡς ποῦ, ὅπουτι (ὀπότε), ὅπουτι νά 'νι: ὀποτεδῆποτε καὶ ὀπουτι κὶ ἄν. "Οπ' νά 'νι, ὅπ' ὅπ' νά τοῦ δώσουμι τοῦ κουζίτσι;: ὀπουδῆποτε. ὀπους ὀπους: καθ' οἶονδῆποτε τρόπον. Πῶς κὶ τί (μᾶς θ' μὴθ' κὶ): ἐπὶ ἀπειρίας. Κὶ ὄλα: παρὰ ταῦτα, κὶ ὄλας, κὶ ὄλαστον, μᾶς ἦρθι κὶ ὄλα: χωρὶς νά τὸν κερτεροῦν τόσο γλήγορα. Μᾶς μάλουσι κὶ ὄλας. "Οπ' κὶ ἄν: ὀπουδῆποτε¹. "Οπ' κὶ ἄν ποῦ (δὲν πααίνου π.χ.): ὀπουδῆποτε ἐπίσης. Πουθινά, οἱ Βλάχοι καὶ πθινά, ἰχτέ(ς), χτισινὸ φαῖ, χτεσινὴ νύφη: ὀλίγων ἡμερῶν, προυχτέ(ς) καὶ ἰπρουχτέ(ς), προυχτισινός, ἀτιπρουχτέ(ς), ἰφέ(ς): χθές τὸ βράδυ, προυψέ(ς) καὶ ἰπρουψέ(ς), ἀτιπρουψέ(ς), πέρσι: πέρσι, πησινές κουμμάτις φητισινές δαγκουσιές, παροιμ., ἀγλιούγουρα(ς) (Κοζ.), τάχα (δῆθεν), ταχαϊά, τάχατι, τάχατις, ταχατισιὰ καὶ ταχατισιὰ: ἐπίτηδες, εἰς Φιλιππ. ταχοτιά. Παράουρα, σικώθκι —: πρὸ τῆς ὥρας, πολὺ γλήγορα. νύχτα πολὺ, ἰπιτιώουγια καὶ πιτιώουγια: πρὸ ἀρκετῆς ὥρας σήμερον, εἰς Σέλ. πιτιώου: ἀρχύτερα, προηγούμενως².

"Ἐνα κὶ ἔνα(ς), πῆγι κὶ ἦρθι —: εὐθύς ἀμέσως, εἶναι κινὸ πιτάχτι (Κοζ.): ἐκείνη τὴν στιγμή, ἔνα κὶ μ βρώτου (πρῶτον) δὲν μᾶς χουράει ἡμᾶς τοῦ σπίτι: πρῶτον καὶ κύριον, γόρτσα ἔνα κὶ κακὸ (Κοντσ.): ἄφθονα. Μνια κὶ μνια, ἦθιλι — νά τελειώση κάτι: πολὺ γλήγορα, χωρὶς κόπο καὶ πολλὰ φορὲς, μνια κὶ μνια τοὺν ἔρξι κατ' (ἢ ἀρρώστεια). Μάνι μάνι (ἰταλ.): ἀμέσως, χέρι χέρι. Ἄπανσ' -ς καὶ ἄπανσ' -ς: αἰφνιδίως (+ Κοζ.). Ἄλόγα καὶ λάογα. Παράκιρα, γέρασι —: πρόωρα. Κακὴν τοῦ κάκ' καὶ κακὴν δοῦ κάκ: κακὴν κακῶς. Κατάσαοκα, τοῦ φόρσι —. Χαραμαντάλι, ἄφκι τοῦ σπίτι, τίς πόρτες —: ὀρθάνοιχτο, -ες. Ρέγκα, θὰ τ' ἀφήσου ὄλα ρέγκα: ἀνοιχτά. Μάλι, κόσμους —: πολὺς. Καρσί: ἀπέναντι. Βιράθ'κα (houpb.): λοξά. Εἰς Βλάχ. τσην: βιρέφκα, ἀντζιάκ: ἀκριβῶς ('Ιστορ. Λεξ., 2,266), ἄτζιαθα: ἔραχ. Ρόνδου ρόνδου: σιγὰ σιγὰ μὲ ἀδιαφορίαν, αὐτὴ ἔρχιτι —. Ναίισι: βεβαίως, μόριον. Ράσιτι (λ. τουρκ.), μ' ἔρχιτι, δὲ μ' ἦρθιν (ἀπὸ) ράσιτι: εὐνοϊκῶς (+ Τσούργ., Ζιουπ.). Ψίχα (ψίξ): ὀλίγον, λέγεται καὶ πσιά, — ψουμί. βάσαθάο: σχεδὸν ὅμοια ἐν συγκρίσει, φύσκα: σπίτι, σιαντούκι —, ὀλόγεμο (ἢ φούσκα: γουρουνιοῦ, -ις: πεφρυγμένα σπυριὰ καλαμπουκιοῦ, ἀρχ. δωρ. ἢ φύσκα, βλ. καὶ φουσκαλίδα, -ις), δίγκα: τελείως γεμᾶτο σακκὶ κ.λ.. Βούλα ἢ ἰκκλησιὰ ἀπὸ κόσμουν, — τοῦ κιλλάοι ἀπὸ πράγματα. Στούπα κόσμους: πολὺς κ., — ἢ μισάντρα ἀπὸ σκτχιά..., βλιόντα: ἀπὸ νερό, λάδι, βλ. καὶ ρ. βλιουιταοίζου, εἰς Ζιουπ. ὅταν βραχῆ κανεὶς πολὺ λέν: γίνκα βίβλι ἦ — τζατζάνα ἦ — γούλτζμα,

1. Τζαρτζάνου, 60.

2. Μπουντών, 74: ἀπ' τὰ πιτιώου, Γεωργίου, 333: πιτιώου: πρωύτερα.

εἰς Λιβ. καὶ Ρέζν μόνον: γίνκα γούλτζμα. Μουτσιάλι: γίνκα —: καταβράχηκα, βιοβάτι: γίνκι —: καταλερώθηκε ἐπὶ μικροῦ. "Ένα γερμέ (καὶ γιαρμέ) λ. τουρκ.: διαρκῶς, πάντοτε. "Ιτσι, — δέν ταράχι: καθόλου, λ. τουρκ.. ἢ φράσις γιὰ τὸν ἰτσίν ἰβρέτι: εἰς πείσμα. Μάξους: ἐπίτηδες, βιρικιάβρισουν: εὐτυχῶς, "Ακαβέτι, λ. τουρκ.: οὕτως ἢ ἄλλως ἐπὶ τέλους, — τό φκιασι τοῦ θκό τ' ('Ιστορ. Λεξ., 1, 304), ἄσκουλσουν:μπράβο. "Ε βιτζέ, λ. τουρκ.: ὑπὲρ ἀρκετά. μι ἔδουσι — — ἀπὸ τὸ τάδε πρᾶγμα καὶ τί βιτζέ: τί διάβολο, τί τὸ ἀπροσάρμοστο. 'Αγάλια¹ καὶ ἀπαγάλια, παγάλια καὶ πουγάλια, παγάλιατι καὶ πουγαλιᾶτι (οἱ Βλάχοι καὶ παγαλιᾶτι). Βουργά, -ᾶτι: γλήγορα, χουρίς, — ἀφνούς, χώρ-για καὶ ἀχώργια ἀπ' ἀφνούς, χώργια κάθουντι καὶ χουριστά, ξέχουρα: ξεχωριστά. Τᾶπίπκα, ἔπισαν — οἱ οὐχτροί μ': ἐταπεινώθησαν, συνών. τὸ βρούμτα, τὸ ἀντίθ. τάνάσκιλα, τρουῦρου καὶ τρούρα, εἰς Κοζ. τρουζούρι, οὐπίσου καὶ πίσου, πίσουτι (οἱ Βλάχοι καὶ πισοῦτι), οὐμβρός, ἀμβρουστά (- μ', - σ', - τς), τς οὐπίσου (πααίνει), τς οὐμβρός (γενικὴ τοπικὴ μὲ κινήσεως ρήματα), καὶ μὲ τὴν σημασίαν προοδεύει, τς χρουνηῆς καὶ χρουνηῆς, κᾶν τι κᾶν (καὶ κᾶν κὶ κᾶν): ὅλως διόλου, πιπκαστί καὶ τς πικπαστῆς, καταγῆς καὶ καταῆς καὶ καταῆ, καταρραχῆς, μισουρανῆς, σιμά (οἱ Βλάχοι καὶ σ.μά): ἐγγύς, ὄντα κὶ ὄντα (ἔρχονται): σιγὰ σιγὰ, πολὺ βραδέως, τὰ μαρούκουτα (ἔφυγι π.χ.)², εἰς Σέλ. μαρούκουτους, τὰ προυβατάκια: εἶδος ρίψεως τῆς πέτρας, συνήθως πρὸς τὰ πρόβατα, μὲ τροχιᾶν πρὸς τὰ ἄνω διὰ νὰ μὴ πέση μὲ ὀρμήν, τὸ ἀντίθ. τὰ ψηλουντρά: πρὸς τὰ ἄνω, τὰ τζιβουντά, ἦρθα — —: μὲ κλειστὰ μάτια, τὰ πασπατάκια, πααίνου — —, ψηλαφῶν (+ Κοζ.), τὰ πχιαλοῦντα: τρέχοντας καὶ ἦρθι τὸν πχιαλτό, τὰ βάκακα: (περπατάει) μὲ τὰ 4. ἐπὶ μικροῦ, εἰς Κοζ. τὰ βακακέλια, εἰς Φιλιππ. τὰ κούκουρα, τὶ κάθισι ἔτσι — —: στηριγμένος στὰ ὀπίσθια, εἰς Ζάλ. τ' ἀνακούκουρα, τὰ κουντόκουρα, πίσου — τ': τὰ δυσᾶρεστα τοῦ μέλλοντός του, τὰ κουρραῖ, ἀνέφκι στὰ —: εἰς τὰ ὑψηλότερα δένδρου (κορυφή, -ινά, οὐσιαστικοπ. ὡς καὶ τὸ κουντόκουρα), πατόκουρφα, χέσιμι —, μουνουρρούφι, καταπόδι, τὸν ἔχει —: ἀπὸ ὀπίσω. θάρρουμ: ἴσως³, βάριμ: τοῦλάχιστον, τζιάιουμ⁴: καημένε μου, γιόϊμ: δῆθεν, δίλιμι: ἀφοῦ, κέσιμι: μακάρι, καλύτερα (λ. τουρκ.). Τὸ καλῶς γίνεται καλοὺς συνεκφερόμενον: καλουσουρίζου. καλουσκάμι: ὅταν τοὺς βρίσκουν στὴ δουλειᾶ ἐπάνω, καλουσταχαίριστι: ὅταν τοὺς βρίσκουν νὰ τρῶν, καλουσηῆθις-καλουσασβρηῆκα, καλουσανταμουθήκαμι ἡμεῖς οἱ ντερτιλῆδισ, ἐκ δημοτ. τρ. Περὶ τῶν προθέσεων μετὰ-μέτα, παρὰ-πάρρα καὶ ὑπὸ μὲ ἐπιρρηματικὴν σημασίαν εἶπομεν ἄνωτέρω εἰς τὰ περὶ προθέσεων. Καιουκέφαλα, φουρτιῶ —: πολὺ βαρὺ, με-

1. 'Ιστορ. Λεξ. 1, 49: ἀγάληα.

2. Μπουντώνα, 72: ἀμαρούκουτους (ἀμηρύκητος), καὶ Τσοπανάκης, *Byzant. Zeitschrift* 48, σ. 55, σημ. 2.

3. Τσοπανάκης, 286: θάρρουμ', Μπουντώνας, 86: θάρραμ (καὶ θάρρου Παλιγρ.).

4. 'Ανδριώτης, 217, 366: μπάρε μου, τζιάνε μου.

γάλο, τὸν χτύποι -, ἐπάνω στὸ κεφάλι, θανάσιμα, εἰς Κοζ. κατσικέφαλα. Κουτσουμβάνα, τὸν σιούκουσαν -: χωρὶς νὰ πατάη, στὰ πόδια.

Σύνδεσμοι

Χαρακτηριστικά τινὰ περὶ τῶν συνδέσμων σημειοῦνται:

Συμπλεκτικοί: κί. ἐπὶ συνεκφραζομένων, ἂν ἓνας εἶναι καλός, μία καλή κ.λ. ἢ ἀπάντησις εἰς σχῆμα: καλὸ κί., καλή κί, νοεῖται ἀμφιβολία καὶ μάλλον τὸ ἀντίθετον: δὲν εἶναι κ. Κιά: κιά τὰ δυό, κιά τς τρεῖς, πρὸ ἐνάρθρου ἀπολύτου ἀριθμητικοῦ καί: κί' ἄς λέη, κί' ἀπ' λές, κί' ἄλλα κ.λ.¹. Οὔτι-οὔτι. οὔτι τό 'να, οὔτι τ' ἄλλου, μήτι-μήτι, μήτι ἰμένα, μήτι αὐτόν. "Εμ-ἐμ, ἐμ ἰκείνου, ἐμ τ' ἄλλου, ἐμ σαλάτα, ἐμ μαλάτα, ἐμ τ' ἀρνὶ θηλικό: ἐπὶ τῶν ὀρεγομένων τὰ πάντα νὰ ἀποβοῦν κατ' εὐχὴν, ἐμ: ἀλλά, ἐμ τί καστιραῖς; Νέ-νέ, οὔτε οὔτε, νέ ἰσύ, νέ ἰγώ, νέ μᾶς ἦθε, νέ πήγαμι.

Διαζευκτικοί: ἦ, ἦ, σπανιώτατα καὶ γή, γή, ἰά, ἰά: ἰὰ τοῦ ἓνα, ἰὰ τ' ἄλλου, λέγεται καὶ γιά. "Ενα ἰά, μὲ τὴν σημασίαν τοῦ: μάλιστα, ἀσφαλῶς, εἰς τὴν ἔκφρ.: γιά τρανὸς κόβισι κί' ἰσύ; 'Απάντ.: Εἶμι ἰά.

'Αντιθετικοί: μά, ἄμ: ἀλλά, ἄμ τί θαρρεῖς; ἄμ πῶς κί δὲν (θα πάου), ἐννοεῖται, μὴ τὸ φαντασθῆς ὅτι θα πάω. Μόνι, μόνι, μόν, σπανιώτερον μόγκι (οἱ Βλάχοι καὶ μούγκι): μόν νὰ 'ρθῆ, μόν κί μόν (ὄθεν μόγκι) νὰ φκιάση τοῦ θκό τ', μόνι αὐτός, μόν δὲ στεναχώρια δὲν χρειάζιτι: ἀλλὰ στ., μόν ἄϊδι: ἀλλὰ ἄ. Εἰς Κοζ. μὸν στοῦ τσίτσι: ὀλόγυμος, μὸν δὲ δὲ βλάβ'ν αὐτά².

Συμπερασματικοί: πού, σικλιτίσικα τόσου πὸν...: ὥστε, λοιπόν, τοῦ λοιπὸν κί' ἀπ' λές...

Εἰδικοί: πῶς, πού, λέου πῶς τό 'χ'ς χαμένον γλέπουμι πὸν μαοαίτι.

Χρονικοί: ἄμα, σὰν πρὶν, ὅπουτι, ὄντα(ς), σίντα(ς), ἀφόντα(ς) καὶ φόντα(ς), ἀφόντς καὶ φόντς (ἀφ' ὅτου)³, σὰν εἶν' ἔτσι...: ἀφοῦ, ἐφ' ὅσον... σὰν τοῦ φέρη...: ὅταν ἦ ἔάν τὸ φ., μ' σὰν ἦρθι, τί νὰ κάμου, σὰ δέχουνταν ἔτσι: ἐφ' ὅσον, ἔάν.

'Ομοιωματικοί: σά(ν), - βόδι, σὰν ὄρνιου, σὰν καλή ὥρα, ὅπως π.χ. νῦν, σὰν καλὰ εἶνι: φαίνεται νὰ εἶναι καλά, σάμα καὶ -τι, καὶ -τις σπανιώτερον, σάμα μὴ λάβουσαν, σάμα δὲ μὴ λάβουσαν: πιθανόν, νομίζω ὅτι μὲ ἐλ., σάγκιμ: ὡς ἔάν, τρόπον τινὰ (Φιλιπ.).

'Ενδοιαστικοί: μή, νὰ μή, νὰ μὴ δέν, τήρα νὰ μὴ δὲ γένη τίπουτα κί' ὕστιρα, ἀἴλλοι σ', σάμα, - θέλει; μήπως θ. Εἰς Κοζ. μάν: μήπως, μάν ἔχει τοῦ νοῦ τ': ἐννοεῖται δὲν τὸν ἔχει.

1. Μπουντώνα, 89, Τζαρτζάνου, 57, Γεωργίου, 89.

2. Μπουντώνα, 95.

3. ΜΝΕ, 2, 299, καὶ Μπουντώνα, 76, 98.

Ἐπιφωνήματα

Τὰ ἐπιφωνήματα κατετάγησαν ἀλφαβητικῶς καὶ κατὰ περίπτωσιν προσετέθησαν σχετικὰ.

Ἄϊλλοί: ἀλλοίμονον, λέγεται καὶ ἄϊλλοὶ καὶ τρισαῖλλοὶ πρὸς ἔμφασιν, ἄϊλλοὶ μ', — σ' κ.λ. (ἀρχ. φρ. ἀλλ' οἴμοι), ἀκούεται καὶ τὸ ἀλλοίμονό μ', — σ' κ.λ. Εἰς Κωστ. καὶ Ρέζν ἀγλοί. Ἄμ ἄμ: — — κάμνει τὸ σκυλί, θὰ σὲ φάη, εἰς τὴν παιδικὴν γλῶσσαν. Ὅταν λυχτοῦν τὸ κριθαράκι στὸ μάτι, λέν: ἄμ ἄμ κριθαράκι κ.λ. Μάμ, γνιέμ': πρὸς τὸ μικρὸ νὰ φάη. μάμτσιους: τὸ ψωμί ἀστεϊά πως, δόσ' του ψίχα μάμτσιον (καὶ τοῦ μᾶμμα) (μαμμᾶν, ἀρχ. ἀπαρέμφ.). Ἄμάν, λ. τουρκ., ὅταν ζητῆται ἔλεος, χάρις καὶ ἐπὶ ὀδύνης, ἄμάν, ζαμάν δὲν ἔχει: ἀδύνατον νὰ ἀλλάξῃ. Ἄ(χ)α: ἐπὶ ἐπιδοκιμασίας, θὰ ῥθῆς, ἀρέ; —. Ἄ(χ)ά, ἐπὶ ἀποδοκιμασίας: ἄ(κ)α. Ἄχ, ἄχ βᾶχ, μὶ τοῦ ἄχ κὶ μὶ τοῦ βᾶχ: μὲ ἀναστεναγμούς: βᾶ! ἐπὶ θαυμασμοῦ, bā! πῶς τὰ λὲς αὐτά. bā bā bā: ὄχι, ὄχι, εἰς τὸ στόμα τῶν γυναικῶν ἰδίως. Εἰς Κοζ. bā, ὡς προσφώνησις ἑλλιπῆς ἀντὶ babā, καὶ mā ἀντὶ μαμά: biā hiā!: ἐπὶ βελάσματος τῶν προβάτων, ἀρνιῶν¹ ἐπὶ σκυλιῶν γάβ γάβ, γαυγίζουν. Βούζ βούζ, πααίνει ἢ βουζβούρα (Τραπ.). Γιασασίν, λ. τουρκ.: ζήτω. dāng dāng, ἤχοῦν οἱ καμπάνες τῶν ἐκκλησιῶν καὶ τὰ γδούνια τῶν ζώων, εἰς Κοζ. τοῦ dāng, βάρισι τοῦ —: ἐσήμανεν ἢ 12η. Dār dār, ἐπὶ φλυαροῦντος καὶ ρ. daodaρίζου. Δούα, ἐπὶ λύκου κυρίως νὰ φύγῃ. G-'d g-'d: κάμνω — —: γαργαλίζω νὰ γελάσῃ καὶ ρ. gadaalnō, σπανίως γαργαλνῶ. Ἐα! μὲ παρατεταμένον πως τὸ ε, ἔα τσάπ τσάπ, πρὸς τὰ γίδια νὰ προχωρήσουν, τέα τέα! πρὸς τὸ σκυλί νὰ φύγῃ, ἔσα ἔσα: ἐπὶ χορεύοντος, τιά!: πρὸς τὸ μικρὸ, κοίτα, σὲ βλέπω. Ζὰρ ζὰρ! πρὸς ὄνον ὅταν ἀγγαρίζῃ ἢ θέλῃ νὰ ἐπιβῆ τῆς ὄνου. Κὰ κὰ κά! καθαρίζ'ν τ' ἀρνίθια. Λέλε λέλε! ἐπὶ πόνου, πολλάκις καὶ λέλε μ'. Οὐσιαστικοποιηθέν: τοῦ λέλε, πῆρι τοῦ λέλε: προσεβλήθη ὑπὸ νόσου βαρείας, ἰδίως κρυολογήματος. Λιὸν λιὸν λιού! φωνάζουν οἱ λύκοι, ὅταν οὐρλιούντι. Μbr'-τς! ἐπὶ κοριτσιοῦ ἰδίως, ἀρνοῦμαι τρόπον τινά, δὲν θέλω. Μιάου μιάου! ἐπὶ γάττας, μισουρίζει, καὶ νιάου νιάου, νικουρίζει. Μῶρε μῶρε! ἐπὶ θαυμασμοῦ, μῶρε πώπου: ἐπὶ ἐνδύματος παιδιοῦ, μῶρε μῶρε καμάρα. Ναούνξι! νὰ σταματήσῃ, νὰ λοξοδρομήσῃ τὸ μουλάρι ἰδίως, βάριτσα ναούνξι: βάριτςους, -α: ξανθὸς (ἢ λ. ἀρχαία θρακικὴ). Ξὶ ξὶ ξί! ἢ ξιοῦ ξιοῦ ξιοῦ! πρὸς τὰ ἀρνίθια διὰ νὰ ἀπομακρυνθοῦν, τὰ ξιουμάει. Ὅπ! ὄπαλα, ὄπαλάκια(ς): στὸ μικρὸ νὰ σηκωθῇ. Οὔϊ!: — τί ἔπαθα, λέγεται καὶ ἀοῦϊ καὶ ἀγοῦϊ, — ἄχαρις, εἰς τὸ στόμα τῶν γυναικῶν ἰδίως. Οὔβούρασι ἢ ὀβούρασι ἀρέ: ἐμπρός, ὀρμήσατε, μὴ φοβᾶστε (οὐ βούρας: δυνατός, γενναῖος, εἰρων.: εἶνι βούρας κὶ κατούρας). Οὔσιτι! πρὸς ὄνον νὰ κινηθῇ, νὰ προχωρήσῃ. Τσιούνξι: νὰ σταματήσῃ. Π'-ρ-ρ! νὰ σὶ γκρημίση οὐ λύκους, ὄχι, τὸ ὄχι μὲ κατεβασμένη τῆ φωνή (ἀπεύχεται δηλ.). Πᾶτ κιοῦτ: ἐπὶ κτυπημάτων καὶ πάτα

1. Πρβλ. τὸ θεσσαλικὸν βεά, βεά, Τζαρτζάνου, 14, καὶ τὸ ἀρχαῖον βῆ! βῆ!

κιούτα καὶ οὐσιαστ.: πατακιοῦτις, τοῦ ἔδουσι, τοὺν ἔροξι καναδυό —, τοὺν χώθκι τς —. Πούλι, πούλι! πρὸς ὄρνιθας νὰ μαζευθοῦν. Κουμάσι, κουμάσι, κουμάσι! νὰ μαζευθοῦν εἰς τὸ κ. Εἰς Τριτοκὸ προούσι,κα! νὰ ἔλθουν νὰ φᾶν. Πλάτς πλούτς, στὰ νερὰ μέσσα καὶ πλάτσα πλούτσα. Πῶ πῶ! ἐπὶ θαυμασμοῦ: βῶ βῶ! τί ἔπαθάμι. Σ-βρέ! ἔτσι παρορμάει τὸ σκυλί, τὰ -ιά, τοῦ (τὰ) χνάει. Σιού: ἀρκειῖ, μόνον, — νὰ γένη τοῦ θ'κό τ'. Σιούρ! ἐπὶ νεροῦ τρέχοντος ἐν ἀφθονίᾳ καὶ ἐπὶ νομισμάτων: παράδισ — πολλές, καὶ εἰρων. δὲν ἔχουμε πολλές, τὰ καλὰ σιούρ: ἐν ἀφθονίᾳ. Στιῆ! πρὸς ταῦρον, στιῆ bougā, στιῆ, ὅταν ἐλαύνεται ὑπὸ τῆς γενετησίου ὀρμῆς (ἀρχ. στῦσις, στύω, στύ;). Τὰρ τὰρ πααίνει ἡ φούρ-λα, ὃ ἦχος της, καθὼς γυρίζει. Καὶ ἐπὶ τοῦ πρωκτοῦ: τὰρ τάρ, οἱ πορδές. Τράκ τρούκ καὶ τράκα τρούκα πααίνει μὴ τὰ κουντούρια στοῦ γκαλντιρίμι. Τσάκ τσάκ: ἐπὶ ξηρῶν ἰδίως καρπῶν (πιθανὸν τὸ τσακίζου καὶ τοῦ τσάκνου: ξηρὸ λεπτὸ ξύλο θραυόμενον). Τσάρ τσάρ: ὅταν στάζῃ, βρέχῃ συνεχῶς καὶ ἀπὸ λίγο. Τσίτ τσίτ παλιόγαττα: νὰ φύγῃ. Χὰ χὰ χὰ! γελάει κανεῖς, τὰ χαχα-νίσματα. Χὰρ χὰρ πααίνει καὶ ρ. χαρλίζει (καὶ ρουχαλίζει). Χούρ χούρ! βράζει τὸ νερό, τὰ φασούλια, τὸ στῆθος ἐπὶ κρυολογήματος. ὦ, ὦϊ, ὦέ! ἐπὶ κλήσεως βλ. εἰς τὰ περὶ τοῦ ἄρθρου. ὦχ καὶ οὔχ! ἐπὶ πόνου καὶ ρ. οὔχαλνῶ: ἀναστενάζω, οὔχαλτζμένα (πράγματα, χρήματα: ἀπὸ ἀναστενάγματα). Προσ-έτι τὰ: χλάπ χλοῦπ καὶ χλάπα χλούπα: ἐπὶ τροφῆς μαλακῆς κυρίως καὶ ρ. χλαπατῶ, τς χλαπάτσι τς λαγκίτις, τὴν πίττα. Ἀπὸ τὸ χάρπ: ἡ χαρπάλα, -ις: τὸ φλέγμα. Φούρ φούρ: φουρφουρίζει, βλ. καὶ κατωτέρω εἰς τὰ παράγωγα ρήματα.

Ρήματα

Εἶμι, ἔχου

Εἶμι, εἶσι, εἶνι, εἶμιστι, εἶστι, εἶνι· τὸ β' καὶ γ' πληθ. καί: εἶμαστι, εἶσαστι. Νὰ (θά) εἶμι κ.λ. καὶ συνηθέστερον: νὰ 'μι (θά 'μι), νὰ 'σι, νὰ 'νι, νὰ 'μιστι, νὰ 'στι, νὰ 'νι καὶ νὰ (θά) 'μαστι, νὰ (θά) 'σαστι σπανιώτατα. Καὶ ὡς συμπεροφερόμενα: νάμι, νάσι κ.λ. ἤμαν, ἦσαν, ἦταν, ἦμασταν, ἦσασται, ἦταν. Εἰς τὸ γ' ἐνικὸν καὶ γ' πληθ. τοῦ ἐνεστ. δὲν εἶνι καὶ δέ 'νι δῶ, δὲν ἦταν καὶ δέν 'δαν ἰδῶ αὐτός, αὐτοί. Ἐπιτασσομένων τύπων γ' προσ. τῆς προσωπ. ἀντων. τος, την κ.λ.: εἶνι τους καὶ εἶνδους, δέν εἶνι τους καὶ δέν δους, εἶνι την, εἶνδην, εἶνι τς καὶ εἶντς, δέντς, εἶνι τισ, εἶνδισ, δένδισ, εἶνι τα, εἶνδα, δένδα. Ποῦ εἶνι τους, ποῦνδους, ποῦ εἶνι την, ποῦνδην, ποῦντς αὐτοί, ποῦνδισ αὐτές, ποῦνδα. Τοῦ εἶνι τ': ἡ περιουσία του, ὅλου τοῦ εἶνι τ', αὐτὸ ἦταν, τό 'φαγι κὶ βίτσι. Εἰδικὴ ἢ ἔκφρασις: ἰκεῖ νὰ τοὺν εἶνι: ἐπὶ ἀξίου ἀνθρώπου ἀτυχήσαντος ὡς ἀπὸ μάτι. Εἰδικὴ ἐπίσης καὶ μὲ τὸ φαίνομαι: εἶμι κὶ φαίνουμι, εἶσι κὶ φαίνισι κ.λ. ὡς εἶδος καυχησιολογίας μετ' ἀστειότητος.

Ἐχου, ἔχισ καὶ ἔχ'ς, ἔχι, ἔχουμι, ἔχιτι καὶ ἔχτι, ἔχ'ν. Νὰ (θά) ἔχου κ.λ. καὶ συνηθέστερον: νὰ 'χου, νὰ 'χισ καὶ νὰ 'χ'ς κ.λ. καὶ ὡς συνεκφερόμενα: νάχου

κ.λ. *Εἶχα, εἶχισ, εἶχι(ν), εἶχαμι, εἶχιτι, εἶχαν.* Εἰς Ζιουπ. ἔχου, ἔεις, ἔχι κ.λ., νὰ (θα) ἔης κ.λ. Τοῦ ἔχι καὶ τοῦ ἔχους: ἡ περιουσία, ἀραιὰ καὶ πληθ. τὰ ἔχη καὶ ἔχητα, ἔχει ἔχητα αὐτός, μῶρ' γυιέ μ'! Ἰχούμινους: ὁ εὐπορος. Ἔχι του ἰσού: κράτησέ το ἐσύ. Ἔχιτέ του ἔγνοια: νὰ (ἄς) τὸ ἔχητε ἔγνοια. Ἔχιτέτι τουν αὐτοῦ (κράτατέ τουν αὐτοῦ). Ἔχιτέτι τὰ καλά. Ἔχιτέτι μας. Ἔχιν ἀντὶ ἔχουν ἐνίοτε εἰς τὸ δημ. ἄσμα. Σι ἔχου: εἰς τὸ παιχνίδι, ἔχω προτεραιότητα, σὲ κερδίζω. Τοῦν ἔχου μὴ στάξη κὶ μὴ βρέξη: τὸν περιποιοῦμαι πολὺ, στὰ χσὰ τὰ χέρια (τοῦν ἔχου), τοῦν ἔχ'ν σὶ τρανή καμάρα, τί νὰ ἰδῆς! Ὑπερηφανεύονται πολὺ δι' αὐτόν τοῦν ἔχ'ν στοῦ τφέκι: τὸν κατατρέχουν πολὺ.

Εἰς τὴν χρῆσιν τοῦ ἔχω ὡς βοηθητικοῦ οἱ ἐγκλιτικοὶ τύποι τῆς προσωπ. ἀντων. μου, σου, του κ.λ. τίθενται καὶ μετὰξὺ βοηθητικοῦ καὶ ρήματος, ἐπὶ χρόνου ἰδίως ὑπερσυντελικού. Παρὰ τὰ κοινὰ δηλ.: μι ἔχει πῆ, τοῦν ἔχου ἰδῆ, σ' ἔχου τρουμάξει, μᾶς ἔχει μαθιμένοι (μαθημένους) κ.λ. λέγονται καί: ἔχου τοῦν πῆ, ἔχει 'ν ἰδῆ, ἔχουμι τς ἰδῆ, ἂν δὲν ἔχ'ν τὰ οὐρμηνέψει (τὰ παιδιὰ), δέν τς ἔχ'ν ρίξει κ.λ., συχνότερον ὅμως: εἶχα τοῦν δώσει, εἶχισ μι ἰδῆ, εἶχι τοῦν πῆ, εἶχαμι τς βαραίσει, εἶχαμι τς δέσει, εἶχαν τὰ ταράξει (τὰ παιδιὰ) κ.λ. Εἰς Κοζ. εἶχι νὰ μᾶς ποῦν τραγούδια: θὰ μᾶς ἔλεγαν τρ. Εἰς Λιπιν. ποὺ εἶχι ποῦμι: ποὺ εἶχαμε πῆ.

Ἐκ τοῦ εἶχα προῆλθε τὸ χὰ συντασσόμενον μεθ' ὑποτακτικῆς: χὰ νὰ φύγου, μὰ δὲν πρόφτασα, χὰ νὰ σὶ δώσου ἰκεινις τς παράδισ, ἂν τς ἦθιλις, ὅπως τὸ θαλά ἐκ τοῦ ἠθέλα νὰ ἐν Ζιουπανίω καὶ Ντόλω: θαλά πῆ, θαλά φύγου, θαλά σὶ δώσου. Ἀπὸ τὴν ἐπέκτασιν τοῦ χὰ τούτου (εἶχον + ἀπαρέμφ.) καὶ εἰς τὰ ἄλλα πρόσωπα ἀμφοτέρων τῶν ἀριθμῶν ἔχομεν: χὰ νὰ πῶ, χὰ νὰ πῆς, χὰ νὰ πῆ, χὰ νὰ ποῦμι, χὰ νὰ πῆτι, χὰ νὰ ποῦν¹.

1) Σχηματισμὸς βαουτόνου

Γράφου, γράφ'ς, γράφι, γράφουμι, γράφτι, γράφ'ν. Ἐγραφα, ἔγραφισ, ἔγραφι(ν), ἔγραφάμι, ἔγραφέτι, ἔγραφαν. Ἐγραφα, ἔγραφισ, ἔγραφι(ν), ἔγραφάμι, ἔγραφέτι, ἔγραφαν. Θὰ γράφου, θὰ γράφ'ς κ.λ. Θὰ γράφου, θὰ γράφ', θὰ γράφι, θὰ γράφουμι, θὰ γράφτι καὶ γράφτι, θὰ γράφ'ν. Ἐχου γράφι, ἔχ'ς γράφι κ.λ. Εἶχα γράφι, εἶχισ γράφι κ.λ. Θὰ ἔχου γράφι, θὰ ἔχ'ς γράφι κ.λ. Γράφουμι, γράφισι, γράφτι, γράφουμέστι, γράφισέστι, γράφουντι. Γράφουμαν, γράφουσαν, γράφουνταν, γράφουμάσταν, γράφουσάσταν, γράφουνταν. Γράφ'κα, γράφ'κισ, γράφ'κι(ν), γράφ'καμι καὶ γράφ'κάμι, γράφ'κιτι, γράφ'καν. Θὰ γράφουμι, θὰ γράφισι κ.λ. Θὰ γραφῶ, θὰ γραφῆς κ.λ. Ἐχου γραφῆ, ἔχ'ς γραφῆ κ.λ. Εἶχα γραφῆ, εἶχισ γραφῆ κ.λ. Θὰ ἔχου γραφῆ, θὰ ἔχ'ς γραφῆ κ.λ.

1. Βλ. καὶ ΕΕΒΣ ΙΗ', 174-175, ὅπου ὁ Β. Φάβης, εἰς ἐπίρρωσιν παρατηρήσεώς του, λαμβάνει, καθ' ἃ ὁμολογεῖ, τὰ περὶ τοῦ εἶχα (καὶ θαλά) γραφόμενα ἐκ τοῦ χειρογράφου μου.

Ἑποτακτικὴ ἐνεστ.: νὰ γράφου, νὰ γράφ'ς κ.λ., ἀορ.: νὰ γράψου, νὰ γράψ', νὰ γράψι κ.λ., παρκακειμ.: νὰ ἔχου γράψι, νὰ ἔχ'ς γράψι κ.λ. Νὰ γράφουμι, νὰ γράφισι κ.λ. Νὰ γραφῶ, νὰ γραφῆς κ.λ., νὰ ἔχου γραφῆ, νὰ ἔχ'ς γραφῆ κ.λ. Προστακτικὴ: ἐνεστ. γράφι, ἄς γράφι, γράφτι, ἄς γράφ'ν. ἀορ.: γράψι ἄς γράψι, γράψιτι, ἄς γράψ'ν, ἄς ἔχ'ς γράψι, ἄς ἔχη γράψι, ἄς ἔχιτι γράψι, ἄς ἔχ'ν γράψι. Ἐς (νὰ) γράφισι, ἄς γράφιτι, ἄς γράφισι, ἄς γράφουντι, ἀορ.: γράψ', γραψῆτι καὶ γράψ', γράψας, παρκακείμ.: ἄς ἔχ'ς γραφῆ, ἄς ἔχη γραφῆ, ἄς ἔχ'τι γραφῆ, ἄς ἔχ'ν γραφῆ. Μετοχὴ ἐνεστ.: γράφοντας, παρκακειμ. γραμμένους, -η, -ου.

2) Σχηματισμὸς περισπωμένου

Ἄγαπῶ, ἀγαπᾶς, ἀγαπάει, ἀγαποῦμι, ἀγαπᾷτι, ἀγαποῦν. Ἄγαποῦσα, ἀγαποῦσις, ἀγαποῦσι(ν), ἀγαπούσαμι, ἀγαπούσιτι, ἀγαποῦσαν. Ἀγάπ'σα, ἀγάπ'σις, ἀγάπ'οι(ν), ἀγάπ'σαμι καὶ ἀγάπ'σάμι, ἀγάπ'σιτι καὶ ἀγάπ'σέτι, ἀγάπ'σαν. Θὰ ἀγαπῶ, θὰ ἀγαπᾶς κ.λ. Θὰ ἀγαπήσου, θὰ ἀγαπήσης, θὰ ἀγαπήση, θὰ ἀγαπήσουμι, θὰ ἀγαπήσιτι, θὰ ἀγαπήσ'ν. Ἐχου ἀγαπήσει, ἔχ'ς ἀγαπήσει κ.λ. Εἶχα ἀγαπήσει, εἶχισ – κ.λ. Θὰ ἔχου ἀγαπήσει κ.λ. Ἀγαπιοῦμι (πρόφ. ἀγαπχιοῦμι), ἀγαπιέσι, ἀγαπιέτι, ἀγαπιούμισι, ἀγαπιέστι, ἀγαπιοῦντι. Ἀγαπιοῦμαν (πρόφ. ἀγαπχιοῦμαν), ἀγαπιοῦσαν, ἀγαπιοῦνταν, ἀγαπιούμασταν, ἀγαπιούσασταν, ἀγαπιοῦνταν. Ἀγαπήθ'κα, ἀγαπήθ'κισ, ἀγαπήθ'κι(ν), ἀγαπήθ'καμι καὶ ἀγαπήθ'κάμι, ἀγαπήθ'κιτι καὶ ἀγαπήθ'κέτι, ἀγαπήθ'καν. Θὰ ἀγαπιοῦμι, θὰ ἀγαπιέσι κ.λ. Θὰ ἀγαπ'θῶ, θὰ ἀγαπ'θῆς κ.λ. Ἐχου ἀγαπ'θῆ, ἔχ'ς ἀγαπ'θῆ κ.λ. Εἶχα ἀγαπ'θῆ, εἶχισ ἀγαπ'θῆ κ.λ. Θὰ ἔχου ἀγαπ'θῆ, θὰ ἔχ'ς – κ.λ. Ἑποτακτ. ἐνεστ.: νὰ ἀγαπῶ, νὰ ἀγαπᾶς κ.λ. Νὰ ἀγαπήσου, νὰ ἀγαπήσης, νὰ ἀγαπήη κ.λ. Νὰ ἀγαπιοῦμι, νὰ ἀγαπιέσι κ.λ. Ἀορ.: νὰ ἀγαπ'θῶ, νὰ ἀγαπ'θῆς κ.λ. Προσταστ. ἐνεστ.: ἀγάπα ἦ ἄς ἀγαπᾶς, ἄς ἀγαπάη, ἀγαπᾷτι ἦ ἄς ἀγαπᾷτι, ἄς ἀγαποῦν, ἀορ.: ἀγάπ'σι ἦ ἄς ἀγαπήσης, ἄς ἀγαπήση, ἀγάπ'σιτι, ἄς ἀγαπήσ'ν. Ἐς (ἦ νὰ) ἀγαπιέσι, ἄς ἀγαπιέτι, ἄς ἀγαπιέστι, ἄς ἀγαπιοῦντι, ἀορ.: ἀγαπήσ' καὶ ἄς ἀγαπ'θῆς, ἄς ἀγαπ'θῆ, ἀγαπ'θῆτι καὶ ἄς ἀγαπ'θῆτι, ἄς ἀγαπ'θοῦν ἀλλὰ καὶ ἀγαπήσ', ἀγαπήσας. Μετοχὴ ἐνεστ.: ἀγαπιοῦντας, παρκακ.: ἀγαπ'μένους, -η, -ου.

Τὸ ἄτονον καταληκτικὸν ἰ τοῦ γ' ἐνικοῦ προσώπου κ.λ. (αὐτὸς) γράφι, νὰ (θὰ) γράφι, νὰ (θὰ) γράψι, νὰ (θὰ) ἀγαπήσι, ἐκπίπτει πρὸ ὠρισμένων συμφώνων εἰς ἄλλα ἰδιώματα κατὰ τὰ λεχθέντα ἀνωτέρω, αὐτὸς γράφ' κ.λ. Τὸ γ' πληθ. τοῦ ἐνεστ. γράφ'ν, νὰ (ἄς) γράφ'ν οἱ Βλάχοι κατὰ τὸ πλεῖστον σχηματίζουσι μὲ ὀλόκληρον τὴν κατὰληξιν -ουσι: γράφουσι, οἱ ἴδιοι καὶ γράφουσι, μαθαίνουσι, γράφουσι ἀντὶ τῶν πρὸ ἡμῶν κοινῶν μαθαίν'ν, γράβ'ν. Τὸ γ' ἐν. πρόσ. τοῦ ἐνεστ. καὶ διαρκοῦς μέλλοντος ρημάτων, ὧν ὁ χαρακτήρ ἔχει ν, συμπίπτει μὲ τὸ γ' πληθ. εἰς ὅσα ἰδιώματα ἐκπίπτει τὸ ἄτονον ἰ, τῆς διαφορᾶς γινομένης ἀντιληπτῆς ἐκ τοῦ ὑποκειμένου ἦ τῆς παρατεταμένης πῶς προφορᾶς τοῦ

τελικού ν: δίν' αὐτός, δίν'ν αὐτοί, χύν' αὐτός, χύν'ν αὐτοί. Παρὰ τὸν τύπον: θὰ γραφῶ, νὰ γραφῶ, ἔχου γραφῆ, εἶχα γραφῆ κ.λ. εἶναι ἐν χρήσει καὶ ὁ μετὰ τοῦ τ: θὰ (νὰ) γραφτῶ, ἔχου (εἶχα) γραφτῆ κ.λ.

Εἰς τὴν συλλαβικὴν αὐξήσιν καὶ διὰ νὰ μὴ παραβιασθῆ ὁ νόμος τῆς τρι-συλλαβίας, ἐφ' ὅσον ὁ τόνος διατηρεῖται ἀμετακίνητος καὶ τὸ ρῆμα ἔχει πέραν τῶν τριῶν συλλαβῶν, ἔχομεν δεύτερον τόνον εἰς τὴν παραλήγουσαν καὶ οἰο-νεὶ διχοτόμησιν τοῦ ρήματος: ἔγραφάμι (ἔγρα-φάμι), ἔγραφέτι, ἔγραψάμι, ἔγραψέτι, γράφουμέστι, γράφισέστι κ.λ., πρβλ. καὶ εἰς τὴν ἔγκλισιν τόνου τὸ σκασάμι, τὸ σκασέτι, τοὶν τσέλνικά μας κ.λ., ἄφκέμι, τράφξέ τουν κ.λ. Ἐκ τῆς συλλαβικῆς αὐξήσεως εἰς ἡ ἔχομεν τά: ἦπινα (πίνω) καὶ ἦγλιπα. Λέγεται ἦλιγα, ἀλλὰ καὶ ἔλιγα, ἦφινα, ἀλλὰ καὶ ἔφινα, ἔφιοα. Κοινότερα τά: ἦθιλα, ἦξιοα, ἦρθα (καὶ εἶδα, εἶπα, εἶχα). Μετὰ προθέσεων: κατάπ'να, -πχια, παράπ'να, -πχια, κατάφινα, -ιοα, παρόφινα, -ιοα: παρωμοίαζα, -σα μὲ..., παραφέρθ'κα: ἐξωργίσθην.

Ὁ ἐνεργ. παρακ., ὑπερσ. καὶ τετελεσμένος μέλλων ρημάτων τινῶν σχηματίζεται καὶ μὲ τὸ ρηματικὸν ἐπίθετον τοῦ ρ., π.χ. ἔχου, εἶχα, θὰ ἔχου... ἀκουστά. Μὲ τὸ ἔχω ἐπίσης καὶ τὴν μετοχὴν τοῦ παθητ. παρακ. ἔχου, εἶχα, θὰ ἔχου... σφαλτζμένου. Εἰς τὴν ὑποτακτ. καὶ προστ. ἀμφοτέρων τῶν παρακ.: νὰ ἔχου ἀκουστά κ.λ., ἄς ἔχ'ς ἀκουστά κ.λ., νὰ ἔχου σφαλτζμένου κ.λ., ἄς ἔχ'ς σφαλτζμένου κ.λ. Ὁ παθητ. παρακ., ὑπερσ. καὶ τετελεσμένος μέλλων σχηματίζονται καὶ μὲ τὸ εἶμαι καὶ τὴν μετοχὴν τοῦ παθ. παρακ.: εἶμι γραμμένους, ἦμαν - κ.λ. καὶ θὰ εἶμι γραμμένους. Ἡ περιφραστικὴ ἔκφρασις: εἶμι φαγουμένους, εἶμι πιουμένους ἔχει σημασίαν ἐνεργ.: ἔχου φάει, ἔχου πιῆ.

Τὴν θαμιστικὴν κατάληξιν -ίσκω ἀπαντῶμεν εἰς τὸν ἐνεστ. καὶ παρατ. τῶν πιθνήσικου, πέθνησικα παρὰ τὰ κοινὰ πιθαίνου, πέθινα, ἀπουμνίσικου, ἀπόμνισικα. Λέγονται καὶ οἱ παρατ. τῶν: μάθνισικα, πάθνισικα, καταλάβνισικα καὶ πιριλάβνισικα ἀρχιότερον, σπανιώτατα ὅμως καὶ οἱ ἐνεστ.: μαθνίσικου, παθνίσικου, μνίσικου, καταλαβνίσικου,¹ πιριλαβνίσικου (κοινὰ τά: βρῖσικου, βουσικῶ).

Ἄοριστον εἰς -κα, ἐκτὸς τῶν παρ' ἡμῖν κοινῶν: ἄφκα (ἄφησα), ἔδουκα, εἰς Ζιουπ., Ρέζν καὶ Κωστ. εἶχον καὶ τοῦς: ἔφκα (ἔφυγα), ἔφκιν, ἔφκαν, ἔφτακα (φτάνω), ἀπόμκα (ἀπουμένου καὶ ἀπουμνίσικου), ἔπχιακα (πιάνω), θὰ πχιάκου, πχιάκτου καὶ πιάστου, ἔφκιακα (φκιάνω), θὰ φκιάκου (+φκιάσου), τοῦ ἔδουκα ὁ μέλλων: θὰ δώκου, θὰ δώκισ, θὰ δώκι, δώκουμι, δώκιτι, δώκ'ν. Ὑπὸ μορφήν τινα ἀπειλῆς ἀπραγματοποιήτου λέγονται οἱ ἀόριστοι: σὶ γ...πσα τὴν πουτάνα, σὶ σκότουσα, σ' ἔσφαξα, σ' ἔφτασα, σ' ἔφαγα κ.ξ.

Ἐκ τῶν ἰδιαζόντων τύπων τῆς προστακτ. τοῦ ἐνεστ. καὶ ἀορίστου ση-

1. Πρβλ. Τζαρτζάνου, 87, Τσοπανάκη, 287-288.

μειοῦνται οἱ: σέβα, σέβατι καὶ σιβᾶτι (σιβαίνου), ἔβγα, ἔβγατι καὶ ἰβγαῖτι, ἰβγαῖτι ἀγόρια στοῦ χουρό..., βγῆκα καὶ βῆκα, βῆκι πού ν καρδιά μ, ἔβγῆκε, ἔλα, ἔλατι καὶ ἰλᾶτι, ἀνέβα, ἀνέβατι καὶ ἀνιβᾶτι, κατέβα, κατέβατι καὶ κατιβᾶτι, στέκα, στέκατι καὶ στικᾶτι¹ (ἀντὶ στέκα καὶ ἔκα σπανιώτερον ἐκτὸς ἡμῶν καὶ εἰς Κωστ. καὶ Ρέζν), ἰδέ, ἰδέτι, πέ, πέτι, πιέ, πιέτι, φέρι, φέριτι, οἱ Βλάχοι καὶ φιοῆτι, πάρι, πάριτι, οἱ Βλάχοι καὶ παρηῆτι, σύρι, σύριτι, οἱ Βλάχοι καὶ συρηῆτι (τὸ σύρι τοῦτο ἀναπληροῖ καὶ τὸ περισσότερον σὺνηθες εἰς τοὺς Βλάχους: πᾶνι: πῆγαινε, πᾶν.τι), δό μ', δόμ τι, εἰς Ζιουπ. νό μ' καὶ νό μ', φεύγα καὶ συνηθέστερον φέγα, φεύγατι καὶ φέγατι καὶ φιβγαῖτι, φιβγαῖτι πουδαράκια μου... καὶ φιγάστι, φέγα (ισὺ) κι ἔρχουμι (ῆ κι ἦρθα) = ἀντὶ μέλλοντος: φύγε καὶ θὰ ῥθῶ, βάρα καὶ βάρι, βαρᾶτι καὶ βάριτι, βάριτι (τὰ ζῶα): χτυπᾶτέ τα, κάτσι, κάτσιτι, οἱ Βλάχοι καὶ κατσηῆτι, σιούκου, σιούκ' ῆ σικώσ', σιούκιτι καὶ σικουθῆτι, οἱ Βλάχοι καὶ σηκουῖτι, ἀναπίτι του (πρὸς τοὺς ἑργανοπαίχτας οἱ Βλάχοι), τραβα, τραβατι καὶ τραβᾶτι, πχιάλατι καὶ πχιαλᾶτι, daïándā, daïándāti καὶ daïāndāti. Πρόσθες καὶ τοὺς εἰς τὰ ἐπιρρ. ἴσια (ῶρμησε), ἴσιατι (εἰς τὸν πετροπόλεμον ἰδίως), πίσου, πίσουτι, οἱ Βλάχοι καὶ πισοῦτι, παγάλια, παγάλιατι, οἱ Βλάχοι καὶ παγαλιᾶτι (πουγαλιᾶτι), ἄidi, ἄdi, ἄdiστι καὶ ἄiστι, ἄiστι ἴσεις συντροφισσες γιὰ νὰ πᾶμι γιὰ νιρό, βουρογά, βουρογᾶτι, πλάκα, πλάκατι: σιωπᾶτε. Τὸ ὄψουμι μετὰ τοῦ ἄς ῆ νὰ ὑπὸ μορφῆν κατάρκας (εἰς τὸ γ' ἐν. καὶ πληθ. ἰδίως): ἄς ὄψισι, νὰ ὄψιτι, ἄς ὄψισι, νὰ ὄψουντι.

Εἰς τὸ β' πληθ. πρόσ. τῆς προστακτικῆς ρημάτων τινῶν, ἐπιτασσομένης αἰτιατικῆς τοῦ προσωπικοῦ ἀντικειμένου μι (με) ἀπαντᾶται ἡ ἐξῆς ἰδιορρυθμία: φέριμι, φέριμέτου (τα), φέριτέτου (την), ἀλλὰ καί: φέριμέτι (φέριμέτι), φέριμέτι του (τα), φέριμέτι του, βάριμέτι: χτυπᾶτέ με, μὲ ἀποχωρισμὸν δηλαδὴ τῆς καταλήξεως τε καὶ παρεμβολῆν τοῦ προσωπικοῦ ἀντικειμένου: πέτιμι, πέτι μέ τα καὶ πέμιτι, πέμιτι τα, σύριμι καὶ σύρι μέ τι, πάρι μέ τι, ἰδέμ τι, δόσιμι καὶ δόμιτι, δόμιτι του (τα), δόσι μέτι νὰ φύου: δόστε με νὰ φ. ('Αρπαξέτι τα, κράτσέ μ τι: κρατῆστε με).

Ἡ μετοχὴ τοῦ ἐνεστ. εἰς -ουντας, ἄκλιτος, ἔχει θέσιν ἐπιρρ. τροπικοῦ ῆ χρονικοῦ: γλέπουντας κὶ κάμνουντας, θέλουντας, παίζουντας. Σπανιωτέρα ἡ εἰς -ουντα συνεκφέρεται μὲ τὸ ἄρθρον: τὰ πχιαλοῦντα: (ῆρθι) τρέχοντας, στὰ ζῶντα (ἐν ζωῆ ὦν), ὡς: τὰ μαρούκουτα, τὰ βρούματα, τὰ προβατάκια (ρίζιμο πέτρας), τὰ ψηλουντρά, τὰ βακακάκια, τὰ τζιβουντὰ (-άκια), τὰ πασπατάκια.

Τὸ γ' πληθ. τοῦ ἔρχουμι εἰς τὸν ἐνεστ. καὶ παρ.τ.: ἔρχουντι κὶ ἔρνδι, ἔρχουνταν κὶ ἔρνδαν, φλεύνδαν κ.λ. Τοῦ θέλω συνηθέστεροι οἱ τύποι: νὰ (θα) θιλέσου, θιλέης κ.λ. ἀντὶ τῶν: θιλήσου κ.λ. Ἡ προστακτ. τοῦ ἄορ. εἰς τὸ β' ἐνικὸν καὶ β' πληθ. λήγει εἰς -σ(ου), -θῆτι: γράψ', γραφῆτι (καὶ γραφτῆτι)

1. MNE, 2, 97.

κοιμήσ', κοιμπθῆτι, στάσ' καὶ ἀραιότερον βραδέως πως: στάσου, σταθῆτι, χτινίς', χτινιστῆτι, νίψ', νιφτῆτι, κρούψ', κρουφτῆτι κ.λ., ἀλλὰ καὶ εἰς: σ(ου), σας: στάσ' (στάσου), στάσας, ἀραιότερον ἀκούεται καὶ στάσαστι, πιάσ', πιάσας καὶ πιάσαστι, ρίξ', ρίξας καὶ ρίξαστι, ταράξ', ταράξας, κλώσ', κλώσας, κουκλώσ', κουκλώσας, πυρώσ', πυρώσας, κοιμήσ', κοιμήσας, λυπήσ', λυπήσας, νδύσ', νδύσας κ.λ. Τὸν πληθ. τοῦτον εἰς -σας ἀνέγραψε πρῶτος ὁ Μπουντώνας ἐν Σιατίστη ἀπαντῶντα¹, ὁ δὲ Παπαδόπουλος προσέθεσεν ὡς ἄγνωστον, πῶς σχηματισθέντα². Ἐκ τῶν ἀνωτέρω τὰ τρία παραδείγματα: στάσαστι, κρούσαστι, ρίξαστι, ἀραιὰ ἔστω εἰς τὸ στόμα τοῦ λαοῦ (τῶν παιδιῶν ἰδίως), ἤμποροῦν νὰ στηρίξουν ἀναγωγὴν εἰς τὴν ἀρχαίαν κατάληξιν -σασθι (εἶτα -σαστι). Ἀλλὰ τὸ τι ὡς κατάληξις πληθ. εὐρίσκεται προσκεκολλημένον καὶ εἰς ἐπιρρήματα: παγιαλάτι καὶ παγαλιᾶτι (παγάλια), ἄδιστι καὶ ἄϊστι, ἴσιατι, βουργᾶτι κ.λ. Πρόσθεσ καὶ τὴν ἀντιστοιχίαν τοῦ -σου, -σας εἰς τὸ γειά σου, γειά σας.

Ἐκ τῶν μετοχῶν εἰς -οῦμινους, -άμινους μὲ σημασίαν ἐπιθέτου ἢ οὐσιαστικοῦ: φρισσοῦμινους: εὐγενής, διχοῦμινους: ποὺ δέχεται μὲ εὐχαρίστησιν, καὶ τὰ καλὰ – καὶ τὰ κακὰ –: δεκτά, γιλοῦμινους: εὐχαρις, φανούμινους: ἐπιδεικτικός, τριχοῦμινου καὶ τριχάμινου νιρό, στικούμενο καὶ στικάμινου, χαρούμινους: γελαστός, ἀλλὰ καὶ ὡς εὐχή εἰς ἐορτάζοντα ἢ γαμπρόν, τὰ λαλούμινα: τὰ μουσικὰ ὄργανα, χρειαζοῦμινους, ἰχοῦμινους: πλούσιος³, παντιχοῦμινους: ὁ ἀναμένων κάτι.

Ἐκ τῶν συνηρημένων ρημάτων τά: θαρρῶ καὶ μπουρῶ κλίνονται κατὰ τὰ εἰς -έω: θαρρῶ, -εἷς, -εἷ, -οῦμι, -εἵτι, -οῦν. Παρὰ τὸν συνήθη παρεκτεταμένον τύπον εἰς -άει τοῦ γ' ἐν. προσώπου ἀπαντᾶται καὶ εἰς -εἷ εἰς ῥήματά τινα: βουλάει, δὲ βουλάει ἀπὸ κόσμονν πουλύν, ἀλλὰ καί: δὲ μὴ βουλεῖ⁴: δὲν μὲ εὐκολύνει, δὲ χουράει ἀλλὰ καὶ δὲ χουρεῖ, πουνάει καὶ πουνεῖ, ποῦ σὶ σφάζει, ποῦ σὶ πουνεῖ, ἀγαπάει ἀλλὰ καὶ ἀγαπεῖ, καὶ ἡ κόρη ποὺ τὸν ἀγαπεῖ καὶ ἡ κόρη ποὺ τὸν θέλει, ἐκ δημοτ., λαλάει καὶ λαλεῖ, ἔρ στοὺν Ἀἰ Θανάση στήν ἀυλή, πουλάκι στέκει καὶ λαλεῖ, ἔρ μουρφουλαλεῖ καὶ λέει, ἐκ δημοτ., ὡς ἐπίσης καί: ποὺ πιρπατεῖ μαράγκιαβους..., φηγγάρι μου... αὐτοῦ ψηλὰ ποὺ πιρ-

1. Μπουντώνας, 53.

2. Παπαδοπούλου, 96. Ὁ Τσοπανάκης, 289-294, προσεπάθησε νὰ προωθήσῃ τὸ θέμα ἐρμηνείας τοῦ φαινομένου.

3. Παπαδοπούλου, 97.

4. Παρὰ τό: δὲ μὴ βουλεῖ εἰς τὸ γ' ἐνικὸν μετὰ τῶν: μί, σί, τοῦν (τήν), μᾶς, σᾶς, τς συνήθη καὶ τά: μὴ κρανάει (-ίξει): φοβοῦμαι, μᾶς φέγγει: τολμῶμεν, σὶ κουτάει; τολμᾶς; μὴ βρέχει, σᾶς βρέχει κ.λ., ὡς καὶ τά: μὴ ρέμπιτι: θέλω, δείχνω διάθεσιν νὰ στολισθῶ π.χ., δὲν τ' ρέμπιτι, μὴ γιλιέτι: θέλω, ἔχω διάθεσιν νὰ γελάσω, μὴ τρώϊτι νά: μὲ γκρινιάζει νὰ βγῆ ἔξω π.χ., μὴ κάθιτι, σὶ κάθιτι, πῶς σᾶς κάθιτι; πῶς ὑπομένετε καὶ κάθεστε; σὶ χορεῦϊτι, δὲ μὴ ἀνοίγιτι στόμα, δὲ μὴ καίτι καρφί: δὲν νοιάζομαι καθόλου κ.λ.

πατεῖς, τί ἀργεῖς κ.λ. Κατὰ τὰ εἰς -έω ἐσχηματίσθη ὁ ἐνεστώς καὶ παρατατ. τῆς μέσης φωνῆς, ἐκτὸς τῶν ἀποθετικῶν, εἰς τὰ ὅποια μόνον πρόσωπά τινα τοῦ ἐνεστώτος ἐκλίθησαν κατὰ τὰ εἰς -έω, π.χ.: κοιμοῦμι, κοιμᾶσι, κοιμᾶτι, κοιμούμαστι (καὶ κοιμούμιστι), κοιμᾶστι, κοιμοῦντι, φουβοῦμι, φουβᾶσι κ.λ. (παρατατ. κοιμοῦμαν, -οῦσαν, -οῦνταν κ.λ.). Ἡ μετοχὴ εἰς -ῶντας, -οῦντας: π.χ. πιρπατῶντας, -τχιῶντας καὶ -τχιοῦντας, ρουτχιῶντας καὶ -τχιοῦντας, τραγδῶντας, εἶναι περιορισμένη πως.

Ἐκ τῶν ἀνωμάτων κατὰ τὴν κλίσιν ρημάτων σημειοῦνται τά: ἀκούου, ἀκοῦς, ἀκούει, ἀκοῦμι, ἀκούτι, ἀκοῦν, ἀκούουμι, -ισι, -ιτι, ἀκούουμέστι, ἀκούϊσέστι καὶ ἀκούϊστι, ἀκούουντι, παρατατ.: ἄκουγα, ἄκουγισ καὶ ἄκουῖς, ἄκουγι(ν) καὶ ἄκουῖ(ν), ἄκουγάμι, ἄκουγέτι, ἄκουγαν, ἀκούουμαν, ἀκούουσαν..., -μάσταν, -σάσταν, -ουνταν, ἄορ.: ἄκσα, ἄκσις, ἄκσι, ἄκσαμι καὶ ἄκσάμι, ἄκσιτι καὶ ἄκσέτι, ἄκσαν, ἀκούσικα, -κισ, ἀκούσικαμι, ἀκούσικιτι, ἀκούσικαν, θὰ ἀκουστῶ. Πάου, πᾶς, πάει, πᾶμι, πᾶτι, πᾶν, οἱ Βλάχοι εἰς τὸ ἀ' ἐν. καὶ πάνου (θὰ πάνου), πᾶς... καὶ γ' πληθ. πάνουν. Συνηθέστερον τό: πααίνου, -αίντς κ.λ. Εἰς Κοζ. τὰ πααίνου ἀντὶ τοῦ παρ' ἡμῖν: θὰ πάου, παρατατ. πάῖνα, -νις κ.λ. Ἐπὶ τῆς ἐκφορᾶς τοῦ πάω προσθετέα καὶ τά: θὰ (νὰ) πὰ νὰ δῶ: θὰ (νὰ) πάου νὰ ἰδῶ. Δὲν πὰ νὰ νι: δὲν πάει νὰ εἶναι, ἄς εἶναι. Δὲν πὰ νὰ λές: ἄς λέγῃς. Νὰ πὰ νὰ πῆς. Ἄ νὰ πᾶμι, ἄῖστι νὰ πᾶμι. Πάμιτι. Πᾶνι πέτουν. Πέτς: πές τους. Μι (σί, τοῦν κ.λ.) πααίνει (τοῦ φόριμα κ.λ.). Δὲ σὶ πᾶν τέτοια: δὲν ἀρμόζουν εἰς ἐσένα τέτοια. Κλαίου, κλαῖς, κλαίει, κλαῖμι, κλαῖτι, κλαῖν, κλαίουμι, -ισι, -ιτι, κλαίουμέστι, κλαίϊσέστι καὶ κλαίϊστι, κλαίουντι. Λέου, λές, λέει, λέμι, λέτι, λέν, ἤλιγα (καὶ ἔλιγα)...., ἤλιγάμι, ἤλιγέτι κ.λ. Τρώου, τρώς, τρώει, τρώμι, τρώτι, τρών, ἔτρουγα. Καίου, καῖς, καίει, καῖμι, καῖτι, καῖν, ἔκιγα.

3. Ἐτυμολογικὸν

α'. Παράγωγα οὐσιαστικὰ

Ἐξ οὐσιαστικῶν

Ταῦτα δηλοῦν: 1) τὸν κάτοικον χωριοῦ, κωμοπόλεως, πόλεως, περιοχῆς καὶ λήγουν εἰς -ιώτς, -ώτς (-ιώτης, -ώτης), -(ι)νός, -κίος, -ιάνους, -ίτς (-ίτης)¹, -ιάος, -άος²: βλατσιώτς, Σιανιώτς, Μβουογιώτς (Ἐμπόριον), Καλιαογιώτς, Κουζιανιώτς, Ζιουπανιώτς, Σιασινός, Πιπιλινός, Καστουριανός, Ντριανουβνός, Λαρσινός, Σαλουγκιός, Μπιτουλιάνους, Ἀοβανίτς, Μου-

1. Αἱ καταλήξεις -ώτης, -ινός, -ίτης ἀρχαῖαι, βλ. Γ. Χατζηδάκι, Ἐπιστημ. Ἐπετ. Πανεπιστ. Ἀθηνῶν 9, 36, Κ. Ἀμάντου, Γλωσσ. Μελετ., 102 κ.έ.

2. Περὶ τῆς καταλήξεως -άος (-arius), βλ. Χατζηδάκι, ΜΝΕ, 1, 421.

ραίτς, Χασιώτς, Ἡπειρώτς, Κουπασιός, Σκιπιτός, Πιρατνός, Δουλιανιάτς ἀπὸ Ντόλον ὡσὰν νὰ ἦτο Ντόλιανη τὸ χωριό.

2) Τὴν σύζυγον τοῦ Κώστα, Γιάννη κ.λ. καὶ λήγουν εἰς -ινα (-αινα): Κώστινα, Γιάννινα, εἰς -οῦ: οὐ Ντούρβαρος, ἢ Ντουρβαροῦ, οὐ Σταμβλᾶς, ἢ Σταμβλοῦ, εἰς Κοζ. οὐ Βαμβακᾶς, ἢ Βαμβακούϊνα, οὐ Σαμαρᾶς, ἢ Σαμαρούϊνα, Κουντούς, Κουντούϊνα, Πχιαλτούϊνα, ἢ Γλυκιρία τς Πχιαλτούς, ἀλλὰ καί: Ρακᾶς, Ρακάϊνα, Κασικᾶς, Κασικάϊνα, Διλιαλήϊνα, Τέριπια κ.λ. Τὴν κατάληξιν -ουβῆ ἀπαντῶμεν: εἰς τὰ Γιαννουβῆ (+Κριμ.) καὶ Γιννουβῆ, Μαρκουβῆ¹, τὴν δὲ -ουδῆ εἰς μόνον τὸ Μαρουδῆ καὶ εἰς τὸ δημοτ. μινὰ Μαρουδῆ π τὰ Γιάννινα. Τὸ μητρωνυμικὸν κατὰ γενικὴν τοῦ κυρίου ὀνόματος ἢ τοῦ ἀνδρωνυμικοῦ εἶναι ἐν χρήσει, λ.χ. οὐ Μιχαλοῦλλτς τς Ἀφρουδίτς ἢ τς Θανάσινας. Διὰ τὴν ἐκτὸς τῆς οἰκίας ἀπουσίαν τῶν ἀνδρῶν ἰδίᾳ εἰς τὴν ξενιτιάν, πλέον γνωστὴ εἶναι ἢ μήτηρ. Ἐντεῦθεν μητρωνυμικά τινα² ἔγιναν οἰκογενειακά: ὡς οὐ Νάσινας (Σιάτ. + Κοζ.), Σίμινας (Κοζ.), βουζιάνας (Κοζ.), Κυρατσούς, οὐ Τσιώμινας (Σέλ.), Θωμᾶς, Σιώμους τς Σιώμινας = Τσ., οὐ Ἀγουρίτσας (Ντόλ.).

3) Τὸν ἐπαγγελλόμενον ἢ ἐμπορευόμενον καὶ λήγουν εἰς -ᾶς, -ᾶρος: τσαρχᾶς (τσαρούχι), ξυλᾶς, μυλουᾶς, βαλμᾶς: ὁ βόσκων τὰ φοράδια, γουναρᾶς καὶ γούναρος, γιλαδᾶρος, ἀρκουδᾶς καὶ ἀρκουδιᾶρος. Ἀξιοσημείωτος ἢ παρούσια πολλῶν ἐπωνύμων: Ἀσβιστᾶς, Βαϊνᾶς, Δαδᾶς, Πηγαδᾶς (+Κοζ.), Πιταλᾶς, Σαμαρᾶς, Τσιουκρικᾶς, Χαλκιᾶς (+Κοζ.), Χαρτᾶς, Χλιαρᾶς, Χουβαρδᾶς, Μπαζβανᾶς, εἰς Κοζ. Ἀλευρᾶς, Κασικᾶς, Κουρκᾶς, Σιντουκᾶς³, εἰς Βελβ. Βαλουμᾶς, εἰς Βογ. Τακαντζιᾶς.

4) Τὸν ἔχοντα ἐν πλησμονῇ τὸ ὑπὸ τοῦ πρωτοτύπου δηλούμενον καὶ λήγουν εἰς -ᾶς, -ας: κουραδᾶς, πισινικᾶς: ὁ καταλύων πισινίγια, τραχανᾶς: ὁ ἀρεσκόμενος νὰ τρώῃ τρ., καὶ ἐπών. εἰς Σέλ. Μουμουζιᾶς ἐπών. (Κοζ. ὡς μικρόσωμος, μουμούδι), κασσίδας ἀπὸ παραντζ. ἐπών. (Κοζ.), κασιαμάκας, σικόκας, σάλιας, -ιάρος καὶ σαλιακούτας.

5) Τὸν ἔχοντα ὡς ἐπάγγελμα ἢ ὡς ιδιότητα τὸ ὑπὸ τοῦ πρωτοτύπου δηλούμενον καὶ λήγοντα εἰς -τζῆς (-ατζῆς, -ιτζῆς τουρκ. προελεύσεως): ἀβτζῆς: κυνηγός, (ἀ)γαλαντζῆς, δαουλτζῆς, ζανατζῆς (ζανάτι: τέχνη), καζαντζῆς, καὶ ἐπών., κανταροτζῆς, καὶ ἐπών. (Βελβ.), βῆουλτζῆς, παλιατζῆς, πριουντζῆς, σουφατζῆς καὶ σουβατζῆς, χαντζῆς, τινικιτζῆς, τσικοιτζῆς (καὶ ἐπών. Κοζ.), τζιαμτζῆς, χαλβατζῆς (καὶ ἐπών. Κοζ.), ψιλικατζῆς, φουρατζῆς, βουγτζῆς,

1. Μπογδοβιά Κοζ. ἀπὸ 1748, Κῶδιξ κτημ. ἀγίου Νικολάου, 4: τῇ Μπογδοβιά Οἰκονόμου διὰ ἐνοίξιον ἄσπρα 244.

2. Μητρωνυμικά μὲ ἀκολουθοῦντα σύνθετα, ὧν τὸ α' συνθετικὸν τὸ οἰκογεν. ὄνομα, τὸ β' μὲ τὴν λέξιν νύφη βλ. εἰς Ἱστορικὰ σημειώματα, 48, ἀπὸ Ζιουπάνι: Κοσμάνια Χαλκιόνυφη, Κώστινα Καραλόφυ, Μήτρινα Λιατόνυφη.

3. Ἐπώνυμα ἀπὸ ἰσνάφια εἰς Κοζάνην, βλ. καί: Αἱ συντεχνίαι, 19.

-ῆδης: οἱ συνοδεύοντες τῆ νύφη... Ἰδιότητα: βιοντζῆς: πολὺ ἱκανός, πρῶτος εἰς ὅλα, βιοντζῆ νούμιου: πρῶτος ἀριθμός, γινατζῆς, καταφεοτζῆς, καιγατζῆς, πιογιαλαντζῆς, σιογιαντζῆς, χαβιοτζῆς, μασλατζῆς, χουρατατζῆς. Ἰδιότητα καὶ τινα εἰς -λῆς: μισακλῆς, παραλῆς, μουστακαλῆς, θηριακλῆς (θηριακουμένους, ἢ μετοχὴ μόνον: ὑψηλὸς καὶ εὐρωστος), χαταλῆς: παρκαντζ.: ὁ χαμένος, σουῖλῆς: ἐκ καλοῦ γένους. Καὶ εἰς -τζίκος, ὑποκ. μασκαρατζίκους, καιγατζίκους, λαουτζίκους.

6) Ἀφηρημένην ἔννοιαν λήγοντα εἰς -ίκι, -λίκι (ἢ κατὰλ. -κι τουρκ. κατγαωγῆς, ὡς καὶ αἱ περισσότεραι λέξεις): ἀροατουλίκι, βατακτσιλίκι, -ια, γιουφτλίκι, -ια, γουμαολίκι, δασκαλίκι, θηριακλίκι, -ια, ζαοαλίκι, -ια, ζουοβαλίκι -ια, κιορατζλίκι, μαναφλίκι καὶ μοναφλίκι, -ια: πανουργίες, τεχνάσματα, τιφαρίκι: ὅ,τι ἐκλεκτό, μακροναοίκι, μασκαοίκι, -ια, οὔροσουλίκι, -ια, παζαοίκι, -ια, πασιαλίκι: ὁμορφὴ ζωῆ, πουσιτλίκι, -ια, π'τανλίκι, -ια, σαοφλίκι, -ια, ταντσαοίκι, -ια (Κοζ. τανύματα, περηφάνειες), τζιαμπασλίκι, -ια: τεχνάσματα τῶν τζιαμπάσηδων: ζωεμπόρων εἰς τὰς ἀγοραπωλησίας), χαμαλίκι, χουβαοδαλίκι, -ια, χατζηλίκι, ψηντλίκι, -ια. Τὸ ἀοαλίκι: διέξοδος, βουχτσιαλίκι, -ια: δέμα ρούχων ὡς δῶρον εἰς τὸν γάμον, δουμουζλίκι (καὶ δουμουζλούκι), γιά -: ὡς σπόρον ἐκλεκτῆς γενεᾶς, καλαμπαλίκι: πολὺς κόσμος, κουμασλίκι, -ια: ὕφασμα ἄρραφτο τῆς νύφης, μουλαλίκι: ὁμορφος τόπος μὲ κήπους, δέντρα κ.λ., τζιαμβλίκι, τὰ οὔοταλίκια, γιόμπσι τὰ -: γ. παντοῦ γύρω, ἀβανταλίκι: τὰ κινητὰ γενικῶς πράγματα μαγαζιοῦ (Αἰ συντεχνίαι Κοζάνης, 61), γαοίκι (Βελ. Κοζ., Γκόμπλ.): ἡ προῖκα εἰς χρῆμα κ.λ., χασιλίκι: χρήματα ξενιτεμένου πρὸς τὸ σπίτι του, μιτιλίκι.

7) Ἀφηρημένην ἔννοιαν εἰς -ιά: ἀρχουντιά, ἀνθροουπιά, γαιδοουριά, γιουογτιά, μαστιουογιά, παληγοουριά, ἀμουκαϊτιά: ἀδιαφορία.

8) Πλησμονὴν εἰς -οῦρα: κουσμοῦρα, τσιβοῦρα: διαπεραστικὴ ψύχρα τὸ πρῶτ' ἰδίως (τσιβί: τὸ καρφί, τὸ σχοινὶ βρακιοῦ). Τὰ πλεῖστα τῶν εἰς -οῦρα προέρχονται ἐξ ἐπιθέτων ἢ ρημάτων: πιζοῦρα, ξινοῦρα, κλαδοῦρα, ἀνακατουσοῦρα, λιανοῦρα, μπρουστοῦρα: ἢ κοιλιὰ πηχειὰ ἰδίως, ἢ πιρπατοῦρα: εἶδος καρέκλας διὰ τὰ μικρά, ἀνιμουδοῦρα: ἐπὶ ἀνησύχου ἀνθρώπου, στινοῦρα, καοῦρα (στὸ λαιμὸ ἐνόχλησις).

9) Ἰδιότητα τοῦ πρωτοτύπου καὶ λήγουν εἰς -άδα: παχάδα (πάχος), μουχλάδα (μούχλα), γυαλάδα: ἢ στιλπνότης, σπιρτάδα: καὶ ἡ εὐφυΐα, πανάδα (πανί): θάμπωμα στὰ μάτια, βιογινάδα (virgo, -inis): ἐπὶ νέας ὁμορφῆς καὶ ἔξυπνης: σουλτάνα βιογινάδα..., τσάκισμα ἐκ δημοτ., χαοαμάδα (χηραμῆς): ρωγμὴ, σουγλιμάδα: κομμάτι κρέας εἰς τὸ σουγλί διὰ ψήσιμο. Προσέτι τὰ: βουσσινάδα, πορτουκαλάδα, λιμοννάδα κ.λ., ὡς καὶ ἐξ ἐπιθέτων μὲ ἀφηρημένην ἔννοιαν: νουσιτιμάδα, φρουνιμάδα κ.λ.

10) Τόπον μὲ πλῆθος πραγμάτων ἢ ἀπλῶς τόπον, πλῆθος: καὶ λήγουν εἰς -ῶνα: ἀχουῶνα, ἢ πιριστιοῶνα, οἱ ἀμπιλιῶνις, καὶ τπν., εἰς -ιά: καλαμνιά,

βοιζαμνιά, παρταλιά: ὄλο ράκη, λυκνιά, βουζιλιά, καὶ τοπων., βαντακαριά, εἰς -ιάς: χιονιᾶς, φουσκουδινοῖᾶς, δαουλτζιᾶς: ἀσθένεια ζώων ἰδίως (πρήζουντι), δουρατζιᾶς εἰς Κοζ., εἰς -άσι: καρουτουστάσι (Κοζ.), εἰς -ειό, -αρειό (-λειό): δαβακαρειό, δαβακλειό, χασαπχειό καὶ κριουπουλειό, ἢ λ. γιουφταργειό: πολλοὶ γύφτοι, σιδηρουργοί, πτωχικὴ ἐν γένει κατάστασις.

11) Δέρμα, ὀσμὴν, μέτρον, πληγὴν: εἰς -ιά: προυβιά, γιδιά, ἀλουγιά, εἰς -ίλα: χουματίλα, βαρβατσιλά, βουτυρίλα, τυρίλα, σκουροδίλα, κρουμμδίλα, πουρδίλα, πουδαοίλα, τσικνίλα, πουρτσιλά, κρασίλα, σκατίλα, καπνίλα, παπίλα, ἔβγαλι -: ἐκουράσθη λέγων, γαήλα: ἡ μαυράδα προσώπου, μαυρίλα. Εἰς -ιά: καζανιά, φουρνιά, χλιαριά, φκναριά, χειριά: ὅ,τι ἤμπορεῖ νὰ περιλάβῃ τὸ καζάνι ἄπαξ, ἔ φουρνος κ.λ., βρασιά, μιὰ - φασούλια: διὰ μίαν φορὰν ποσότητα. Ἔτι δέ: πιτριά, μαχιριά, καρικλιά, κιφαλιά, σβιοκιά: χτύπημα μετὴν πέτρα, τὸ μαχαίρι κ.λ., ἡ σφαγιά: τὸ εὐαίσθητο μέρος, ἡ πουρδουβλακιά (πορδῆς αὐλακιά), ἡ πιρδουκλιά (πεδίκλωμα μετὸ πόδι). Εἰς -ίδα: ἡ φουσκαλίδα, -ις: στὸ νερὸ κυρίως καὶ σὲ πρήξιμο (οἶδημα), ἡ βουρλίδα, -ις: τὰ μάτια τ' πιτάχαν -ις, καὶ ἔ ἔχων μάτια ἐξέχοντα καὶ ἄγρια: οὐ βουρλίδας, ἡ γουλιारीδα, -ις: τὰ γυμνὰ πόδια καὶ οἱ ξηροὶ κλάδοι δένδρων, ἐνίοτε καὶ γουλιαφίδα: χωρὶς μαλλιά στὸ κεφάλι, γουτζαρίδα, -ις: γυμνὰ καὶ ἀδύνατα πόδια ὡς τὰ γόνατα (βλ. καὶ γουτσνάρου κατωτέρω), τσουκνίδα (κνίδη), ἀγουρίδα, πιτυρίδα κ.λ.

Ἐξ ἐπιθέτων

Δηλοῦν τὴν ἀφηρημένην ἔννοιαν τῶν ἐξ ὧν παράγονται ἐπιθέτων καὶ λήγουν (τὰ περισσότερα) εἰς -ίλα: κουκκινίλα, μαυρίλα, ἀχαοίλα (καὶ ἄχαρ μ' ἔρχιτι), ξινίλα, σαπίλα, εἰς -άδα: ἀσπράδα, ποῦ τὴν εὔρες τόση ἀσπράδα καὶ ἄλλην τόσην ὁμορφάδα, μαυράδα, κουκκινάδα: τὸ συνεχὲς μαῦρο, κόκκινο, ἐνῶ μαυρίλα, κουκκινίλα: τὸ αἰφνιδίως, ἀξιάδα, νουσιτιμάδα, φρουνιμάδα, ξινάδα: καὶ τὸ συγκεκριμένον παρακράτημα ξινοῦ εἰς τὸ γιαούρτι, κιτρινάδα καὶ κιτρινάδα: καὶ ὁ ἴκτερος, βραχνάδα, πυκνάδα: καὶ συγκεκριμένως ἡ πυκνὴ σήτα (ἡ ἄλλη ἀρειά), ἀλικάδα (ἄλικους), ἀπλάδα: δίσκος, πιατέλλα, πρασινάδα καὶ παρσινάδα: καὶ ἡ χλόη, κρυάδα: τὸ ψῦχος, ἡ ρμάδα: ἡ κκκομοῖρα, ἡ κουριμάδα: κατημένη καὶ ἀθλία, καὶ τὰ φιλινάδα, ἀράδα, φ'λλάδα. Εἰς -αμάρα, -ουμάρα: σιουροδαμάρα (Κοζ., ἡμεῖς σιουρονταμάρα), γαβαμάρα καὶ γαβουμάρα, τυφλαμάρα, κουτσαμάρα, ξινησιτικουμάρα, βαῖλτζμάρα, στραβουμάρα, θαμπουμάρα, κουφαμάρα, παλαβουμάρα, στιγναμάρα: ἀπὸ ἔλλειψιν ὀπωρικῶν.

Εἰς -άδι ἔχοντα τὴν σημασίαν τοῦ ἐξ οὗ παράγονται ἐπιθέτου: μετ' ἀποκλισίν τινα πρὸς θωπεῖαν ἢ ὑποτίμησιν (εἰς τὸ οὐδέτερον γένος κατὰ τὰ λεχθέντα ἀνωτέρω, σ. 359-360): τοῦ γαβάδι ἀντὶ ὁ γαβός, ἡ γαβή, τὸ -ό, τοῦ κφάδι ἀντὶ ὁ κουφός, ἡ -ή, τὸ -ό, μουράδι, οὐμάδι (οὐμός), λουλάδι (λουλός), στραβάδι, μπσάδι ἀντὶ ὁ μισός: ἀδύνατος, στιγνάδι: ὁ ἰσχνός, τοῦ κουτσιομπάδι (κοσυμ-

βός): ὁ πολὺ κοντός, πατσάδι: κοντός καὶ ἰσχνός. Εἰς τὸ ἀσπράδι τοῦ αὐγοῦ οὐσιαστικοποιήθη (οὐ κρόκους κὶ τ' ἀσπράδι), τοῦ καρτσανάδι, -ια, τῆς πίττας ἰδίως τὰ καρτσανά μέρη, καὶ τὰ πρασινάδια: τὰ πράσινα, πολὺ ἄωρα ὀπωρικά.

Εἰς -ιά: γουλιασιανιά: ἡ γύμνια. Καὶ μὲ συγκεκριμ. σημασίαν: ἡ καψαλιά: τὸ πέος, ἡ βουγδανιά: ἐπὶ χονδρῆς καὶ ὠραίας γυναικός, ἡ κατσανιά: ἡ καχημένη, τουρτουφουλιά: ἐπὶ χονδρῆς καὶ κοντῆς γυναικός, ἡ μαντρινιά (Κοντσ.). Δύναται νὰ προστεθῆ ἐνταῦθα καὶ ἡ χρῆσις τοῦ θηλυκοῦ οὐσιαστικῶν ἀντὶ καὶ ἐπιθέτου γένους ἀρσενικοῦ: χαζουμουραλιά ἀντὶ τοῦ: ἡ μωρῆ καὶ ὁ μωρός, σκιπαρνιά: ἡ ἄσχημη ἀλλὰ καὶ ὁ ἄσχημος, ἀσκημουφουριτιά: ἐπὶ θηλυκοῦ καὶ ἀρσενικοῦ δυσειδοῦς. Προσθετέα καὶ τὰ: αὐτή, αὐτὸς καὶ αὐτὸ εἶναι: σούρλα: σουρλωτή, -τός, -τό, ἀνουσιτιά, ξέπλυμα, σπανουμαρία, ὑπουχόντρια, μαγάρα, ὄρκους (ἐπὶ δυσειδοῦς), χουλέρα, πανούκλα, μουρουνέρι κ.λ.

Ἐξ ἀριθμητικῶν

Πρὸς δήλωσιν μονάδων ἢ ποσοῦ ἐκ μερῶν. Λήγουν εἰς -άρα: δυάρα (καὶ στὸ ψωμί: διάρα. -ις), -άρι, τισσάρι, τισσιράρι, -άρον: κατουστάρον, -αριά, (καμμιά) σαρανταριά κ.λ.

Ἐκ ρημάτων

Ταῦτα δηλοῦν: 1) Τὸ δρῶν πρόσωπον καὶ λήγουν εἰς -τής, -τς, -ιᾶς, -άος, -τρας, -άρας, -ούτας, -ούτσας: ἀγανουτής, κουβαλτσιτής, ἀναγνώστς, ψάλτς, σκαφτιᾶς, χουῖαχτάος, χουζμικιάος, ἀνακατουσιᾶος, μαζώχτρας, πινέστρας, τσούχτρας, ταντστάρας (Κοζ.), ξαμβλακούτας: ὁ ἐπιφορεπῆς εἰς τὰς γυναῖκας, παρζιούτας καὶ πουρζιούτας: ὁ ἀρεσκόμενος παρὰ τὴν παρστιάν..., πρησκούτας: παχὺς ὡσὰν νὰ ἔχη πρησθῆ, μουζμούτας: καχύποπτος, γουζγούτας: ὁ ἀνερευνῶν κρυμμένα μέσα στὸ σπίτι, Καρούτας (ἐπών., Ζιουπ.), κλιαμούτσας: ὁ κλαίων, παραπονούμενος συνεχῶς.

2) Τὴν ἀφηρημένην ἔννοιαν τοῦ ρήματος καὶ λήγουν α') τὰ ἀρσενικὰ εἰς -ος, -μός: θέρους (συνήθως δὲν ἔχουν πληθ.), τρύγους, κλάδους (-έματα), σκάρους (-ίσματα), γνώρους, γένρους, οὐ τέλους, τέλους μ' ἔρχιτι: στενοχωροῦμαι πολὺ, μᾶς ἔφιοι τὸν τέλου, ἀλλὰ τέλη: ἀγαθὰ, στένους (+ Κοζ.): ἀρρώστεια, ὄργους (Κοντσ.), ἀνασασμός, δαομός, ταντζμός, χουρταμός, τς κτσιᾶς τοῦ μ.ἰ κὶ τς στράτας τοῦ ψουμί χουρταμὸν δὲν ἔχ'ν, παροιμ., τιλειουμός, ἰοχουμός, πιθαμός, σκουτουμός: φασαρία μεγάλη, σκουνταμός, καὶ τπν. εἰς Σέλ., συντιλιμός, πληρριτουμός, σουμός, τὰ βάσανα σουμὸν δὲν ἔχ'ν: τόσα πολλὰ εἶναι, σουσμός, ἤρθιν οὐ σουσμός τ': ἤλθε τὸ τέλος του, χάνεται, κουριμός (καὶ εἰς Κοζ. κουρμός): μὲ ἐπιρρηματικὴν μᾶλλον σημασίαν: ἄς εἶναι ἔτσι, τέλος πάντων, λέγεται καὶ κουριμός κὶ σιμαδιμός ἢ καὶ κουριμός κὶ βαδιμός καὶ κουρέματα μόνον ἢ καὶ κουρέματα κὶ βαδέματα. β') Τὰ θηλυκὰ εἰς -σι, -σιά, -α, -άλα, -ητα, -οῦρα, -μάρα, -ια: ἢ

στρώσι, φώτισι ἢ φώσι, βράσι, στ' βράσι οὐπάνου: καιροῦ, ζητήματος, ἀνάγκας: πίεση, κρέμασι: κλίσις ἐδάφους, μάζουξι, στένουσι: ἀρρώστεια, ἢ σύβρασι (+Κοζ.) καὶ ἐπὶ φαγητοῦ, ἢ χάσι, ἢ γιόμπσι (φεγγαριῶ), στ' χάσι κὶ στ' γιόμπσι (μᾶς ἔρχεται): ἀραιά, κάποτε-κάποτε, πιρπασιά, πουδισιά, κατσιά, πατσιά, χαψιά, χουρτασιά, ρουγλιά, ἴκωμα μινιά - (στὸν καφέ): ρουφιζιά (Κοζ.), φανειά, σουρβουλιά, κλάψα, κάψα, ξέρα, γύρα, λέρα, στοίβα, τσίμπλα, στάλα, λίγδα, δούλα, ἢ φηγά, φηγγάλα, προχάλα, ψιχάλα, πασπάλα, χαρπάλα, καψάλα (καφαλινῶ: φεύγω κρυφά), ἢ ἄργητα (βραδύτης), ἢ φουβέρτα (καὶ φουβέρα), ἢ βαγμοῦρα (στ' αὐτιά), θουλοῦρα, τριμοῦρα, χιριτοῦρα, φαγοῦρα, κρατιμάρα, παρμάρα, κουτσαμάρα, βουβαμάρα, κουμάρα, πιδιμάρα, ξηραμάρα, ταντζμάρα, σκονταμάρα, φαγουμάρα, βαϊλτζμάρα (βαϊλδίζου, βαϊλτζμένους), σιαστισμάρα (σιαστίζου), σιαστισμένους: μένω ἔκπληκτος, συνζμάρα (συνζουμι, συνζμένους), ξινησιτικουμάρα (ξινηστικουμένους), παρακάλια. γ') τὰ οὐδέτερα εἰς -μα, -ιμου, -ιου, -ιό: ἀγάνουμα, κλάδιμα, μέτρομα, βάφτζμα, δόσιμου, πάρσιμου, ἔρσιμου, γδάρσιμου σιχώρjου, κατσιό. (Ἐκ τῶν ὡς ἄνω πολλὰ σημαίνουν τὴν ἐνέργειαν).

3) Τὸ ὄργανον καὶ λήγουν α') τὰ ἀρσενικὰ εἰς -τς: κλώστς, τριφτς, οὐσφάχτς: περαστικὸς πόνος στὴν κοιλιά κ.λ., β') τὰ θηλ. εἰς -τρα, -τήρα: ἰδίαστρα (καὶ ἡ ἰδιάζουσα), τλίχτρα, ζυμώτρα, ξύστρα, σουρίχτρα, κουβαρίστρα, φουρτουτήρα, γ') τὰ οὐδέτ. εἰς -τήρι, -τάρι: κλαδητήρι, πλαστήρι, σκαλτστήρι, ξικουρνιαχτήρι, πουτιστήρι, συμπσάρι (στὸ φούρνο), ἐνῶ γυλτσάρι: κομμένος κορμὸς δένδρου, καὶ ἐπὶ γυναικὸς κοντῆς καὶ χονδρῆς.

4) Τὸ ἀποτέλεσμα καὶ λήγουν α') εἰς -ή: χαραή, κασταλαή, β') εἰς -ούδι, -ιου, -τό: πιλικούδι, καζάντζου, ξιρατό, κατιβατό, κουτσουντό (παιχνίδι), γ') εἰς -τρα, -θρα: πλέχτρα: δέμα ἀπὸ σκόρδα, κρομμύδια, κιορήθρα (κερί), δ') εἰς -ότα: βαρисиότα καὶ κυρίως οἱ βαρисиότις (παιχν.), φιλιότα (ψωμιῶ) (λατ. offella), τριότα (παιχνίδι), καὶ ε') εἰς -ίμι: ψουφίμι: καὶ ἐπὶ πολὺ ἀδυνατου, σκασίμι: ἐπὶ εὐρώστου, σαπίμι (ξύλου ἢ ἀνθρώπου), ζουντίμι: ἐπὶ μικροῦ χαϊδευτ., ριχτίμι (Κοζ.), τοῦ ἔρξιν ἢ τοὺν πάτσιν ἕνα -: ξύλο (τοῦ βρисиίμι: κλωστή μεταξωτή, τοῦ σιτζίμι: σχοινὶ γερὸ, λ. τουρκ.).

5) Τὸν τόπον καὶ λήγουν εἰς -τρα, -στρα: ἠλιάστρα, πουτίστρα, ἀρέστρα: εἰς θέσιν ἐκλογῆς, νὰ τὴν ἀρέσουν ἐπὶ ὑποψηφίας εἰς γάμον καὶ εἰς -άνα: τὸ κρυφάνα. Ἡ τριψάνα: τὸ τριμμένο ψωμὶ εἰς γάλα κ.λ. Λαγουγαμίστρα, -στρις: τὰ ἀκαλλιέργητα, τὰ ἄγωνα χωράφια μὲ κέδρα κ.λ. μέσα ὡς ἐνδικοιτήματα λαγωῶν.

Μεγεθυντικὰ

Ταῦτα λήγουν εἰς: -ους: παλλήκαρους, σάλιαρους (σαλιάρι: κοχλίας), προσουπους, κράσους, ἀρμόζιμους, πόδαρους, γόμαρους, βούβαλους, καὶ παρχντζ., βούβανους (Κοζ.), γούσιτιαρους (-ας), πρσινουγούσιτιαρους (-ας),

πεύκους, πόταμους, βούβαρους, πέτινους, πόρδους, βρόντους, τσιάκαλους, πάταρους, τράπιζους (Κοζ.), δάβανους, τόκανους (ὁ χονδροκέφαλος, ὁ βουλγαρόφωνος), πούτανους, κόπανους, Τσιόκανους, ἐπών. (Τρανόβ.), κουντουπίθαρους: ἐπὶ χονδροῦ καὶ κοντοῦ ἀνδρός, παλιόβουῖδους: καὶ ἐπὶ παρηκμακός ἀνδρός, κουρτσουκόπανους: ὁ ἀρεσκόμενος νὰ ἀναμειγνύεται μέσα στὰ κορίτσια, ἀγρουτζιόβανους, καὶ ὁ ἀγενής, μαυροτσούκαλους: ἐπὶ ἀνθρώπου, Κόνιαρους, κι' ἕνας παλιουκόνιαρους, βότσιαρους (φόβητρον), μονάντιρους, κουλάντιρους. Εἰς -αρους: παίδαρους, ζαλίκαρους, κουλουκύθαρους, μούναρους, σιάπκαρους, μύτκαρους (καὶ μύτους καὶ μύτικους), σκύλαρους, καὶ ἐπὶ ἀνθρ. ἱκανοῦ καὶ σκληροῦ, γάφλαρους (τοῦ γανλί), τσίλταρους, τσιάταλους (τσιατάλι), τσίτσικαρους: ὀλόγυμνος, τσιούλαρους: διὰ γυναῖκα ποὺ ἀνδρόφερνε (Τασιούλα, Ἀναστασοῦλα). Εἰς -ας: λεύκας, στοὺν Ἀσπρόληγκα (τπν., Λοσν.), μέρμηγκας, καὶ ἐπὶ ἀνθρώπου νωθροῦ πως, πόντικας, κάβουρας, κουλουκύθας, κιφάλας, ταγάρας, σιλιώρας (+Κοζ., παραντζ.), γαβασιλιώρας ἡμεῖς: ὁ μισοβλέπων, φούλτακας, ζιάβζιακας: ἐπὶ παιδιοῦ μικροκαμωμένου. Καὶ εἰς ὀνόματα καὶ ἐπώνυμα ὡς: Μιχαλάκας, Τάκας, Μουστάκας, Τζιουβάκας, Νικουλάκας (Κοζ.) καὶ γλάκας ὡς παραντζ. Εἰς -αράς: κλιφταράς, ψηνταράς, λιβινταράς, πουτσαράς καὶ πουτσακράς, daγλαράς, κοιλαράς, μυταράς. Εἰς -άρας: Σπαθάρας, ἐπών. (-άρης: βυζαντ. τίτλος), Λαγάρας, ἐπών., Γκαγκανιάρας, ἐπών. (ὁ ρυτιδώδης), σιαμπάρας, παραντζ., ταγάρας: ἐπὶ χονδροκεφάλου, Καστανάρας, Πουπνάρας (Κοζ.), Στρομπάρας (Βελβ.) καὶ Κασιάρας (Κλεισ.), Ταρτάρας (Κοζ.), ἐπών. Καὶ εἰς Κοζ. ἐπών. Χαντζιάρας, Γουλιάρας. Εἰς -άνας: γλακατάνας (ὁ πίνων), φουστάνας, παραντζ., Καρανάνας, παραντζ.- ἐπών., Καρακάνας, βουζιάνας (Κοζ.), Γατζιάνας (Κοζ.) κ.ἄ. Εἰς -ίρας: Τσιαχτίρας (τσιαχτσιρί: ἀναξυρίς). Εἰς -άκας, -ακας, -άγκας, -αγκας: φτιάκας, εἰς Κοζ. φτάκας, καὶ ἐπών., μισύστακας, ξέρακας, μοντιατιάκας καὶ μοντιᾶς καὶ ἢ μοντιὰ ἐπὶ ἀρσεν., χαζούλιακας (+ Ζιουπ., Λιβ.), τούρλιακας (Ζιουπ.): με χαλασμένο μυαλό, μούτλιαγκας καὶ μοντλιάγκας, κούφλιαγκας, τσούχτραγκας, κακαφλιάγκας, Πιπιλιάγκας, Γαλαφάγκας, γαφλιάγκας, εἰς Κριμ. γάβλιαγκας: ὁ μὴ βλέπων καλά, γαβλίζου: μισοβλέπω, Πίτλιαγκας (ἐπών., Σιάτ.). Τὰ θηλ. εἰς -άρα: γυνικάρα, σπιτάρα, χουραφάρα, παπτσάρα, -ις, μουστακάρα, -ις, νυχάρα, -ις, χειράρα (+ χειρούκλα), δαχτυλάρα, -ις, βζάρα, -ις, σκιζάρα, -ις, βαντακάρα, ἀρχιδάρα, βατακτσάρα, μουρτζάρα (γίδα γιὰ γάλα καὶ πρὸς ἐκμετάλλευσίν τινος). Εἰς -όνα: σπιταρόνα, ἀπουλσιόνα, ν' ἔχει -: πολὺ ἐλεύθερα. Εἰς -ῖνα: κουκκαλίνα. Σπανίως καὶ ἔχει κάτι πουδαρίνις. Τὸ μεγάλο λάπατο: ἢ λαπατίνα, -ῖνις¹. Ἡ προουβατίνα, -ῖνις καὶ ἢ προπορευομένη τοῦ ποιμνίου γίδα: μπρουστιλίνα (lena)· ἀπόμνι τιντιλίνα: ζετινάχθηκε, τὰ ἐξώδευσεν· εἰς Ζιουπ., τιντιλίνα: εἶδος ἀγριολούλουδου. Τὴν κατ'ἀληξιν -οῦνα ὡς

1. Πρβλ. καὶ Ἡλιόπουλον, Ἀθηνα NB', 188, Λαπατίνα, 192, Φτερίνα.

μεγεθ. πιθανόν εἰς τὸ γουβοῦνα, -ις: τὰ χονδρὰ καὶ πολλὰ σκατά, εἰς ἄλλα εἰς αὐτὴν τὴν ρίζαν: ζαβοῦνα, πατοῦνα, βρακουζοῦνα, πιρπιροῦνα, ζιοῦνα (Ζιουπ.), γουροῦνα, τσιποῦνα. Τὴν κατάληξιν -άτσα, -τσα: κυράτσα, νιάτσα: ἐπὶ ὄγληροῦ, ἰδίως γυναικός, νέμτσα: σχεδὸν συνών., καὶ ἡ ψεῖρα -, πουρδόλτσα: ἀσθένεια ζώων κ.ῆ.

Ἑποκοριστικά

Ταῦτα λήγουν εἰς: -άκις, -άκ'ς, -άκους, -άκι: Δημητροάκις καὶ Δημητροάκις, Τάκις καὶ Τάκς, Νικουλάκις (-άκς), κουσμάκις (-άκς), ψητάκους, κλιφτάκους, κακαοδάκους (εἶδος σβούρας, βλ. παιγν.), ξιδάκους, Ζησάκους, Μητροάκους (Πιπ.), Πιπιντάκους (Πιπ.), Μητάκους (Τριτσκό), δρουμάκους, ἀρονάκι, ἀσπραδάκι, -ια (ἀπὸ τὸ μάτι), μαυραδάκι, σταυρουδάκι, λουλουδάκι, χιλοννάκι, κουρπανάκι, -ια (τὸ παιχνίδι μὲ κ.), κριθαράκι (στὸ μάτι), σπιτάκι, σπίτι μου σπιτάκι μου κὶ πουρδουκαλυβάκι μου, τὰ κανάκια: χαϊδέματα. σκαπνάκι, βουναλάκι, σαπροάκι (ἐπὶ εὐτελοῦς ὑποκειμένου), ζιαβνάκι, ματσάκι, τσιαοδάκι, ζαβράκι: τὸν πῆρι ἕνα -: ἐπέπληξε.

Εἰς -άρι: βλαχνάρι ἢ σκατνάρι: ὁ Βλάχος, τσακουστάρι, σφαγάρι, σουγάρι, σκουρδάρι, πλάρι, μβλάρι, πιτνάρι, πιριδάρι, στόμα -: ἐπὶ λάλου, φαλκάρι, γουγουμάρι, Γκουβλάρι, πουδουνάρι: ἐπὶ κοντοῦ ἰδίως, κρουκκάρι, κιλλάρι, σαλιάρι, στραγγστάρι, λειαντσικάρι, κθάρι (κρηθή).

Εἰς -έλλας, -έλλις, -έλλα, -έλλι: Φαρδέλλας, Τσιομιντζέλλας, Μπατσέλλας, Βρέλλας (Κοζ.), Μπαζντραβέλλις, Γιουρογασέλλις, Τσιτσέλλις (Κοζ.), Πιτσέλλις (Κοζ.), τσουρουβέλλα: τὸ πέος τῶν μικρῶν, τσουρουβέλλα καρτανῆ πάϊ στοῦ γάμου νὰ χαρῆ (λογοπ.), βουρδέλλα, -ις, ἀπόλι, κὶ κάτι b..ις: πάχη στὰ λαιμά, φτσέλλα (+Κοντσ.), σκτέλλα, πιδαρέλλι, τσιουτσιανέλλι καὶ τσιουτσκανέλλι, γουμαρέλλι, πιτσικαρέλλι, κουτσαντρέλλι, πουσταρέλλι, γουτζιβέλλι, βαρβατσέλλι (κουρέλλι, τζιριτζέλλι, βιδέλι: ἀντισήκωμα στρατ., κουνέλλι, ριτσέλλι, τὸ -έλλι εἰς τὴν ρίζαν).

Εἰς -ίδι: γίδι, -ια, βαλανίδι, σικλίδι, γρασίδι, ἀντικλείδι, στουλίδι, τά: μουσκίδι καὶ τσιτσίδι ἐπιρρ. μάλλον, ἤρθι μουσκίδι: μουσκεμένος, ἤρθι τσιτσίδι: γυμνός.

Εἰς -έττα, -ίκα, -ικα, -ν'κου, -ίτσα, -ούσιου, -α, -ίτσα, -ίτσας, -ίτσου, -ίτσι, -έτσι, -ίκας: Ἄννέτα, Μαρζαννέτα (+Κοζ.), Ἄννίκα (Κοζ.), Ἀγγέλικα, Λέν'κου καὶ Λέν'κα, Λέντσιου καὶ Λέντσια, Τίν'κα καὶ Τίν'κου, Νικουλίτσας, ἢ Νικουλίτσα, κωμόπ. ποτε τοῦ Γράμμου (ἐκ τοῦ βυζαντ. Νικολίτσας), Κουλίτσας, ἐπών. ἐκ τοῦ Κόλης (Νικόλαος), Κουτίτσας, ἐπών. (Τσοῦρχλι), Βαίτσας (κλέφτης), χιλοννίτσας, ἐπὶ ἀνθρ. πού βγάνει πρησκάκια στὸ λαιμό, Βαγγιλίτσα καὶ -ίτσου, μαννίτσα, γατίτσα¹, Λινκούσιου, καὶ Κούσιου, Μα-

1. Εἰς -ίτσα ἔχομεν ἀρκετὰ προσηγορικά, ὀνόματα καὶ τοπωνύμια. Σημειώνω ἐκτὸς

ρούσιον, Τρ(ι)ανταφλλούσιον καὶ Φλούσιον (καὶ -ούσια), Καλούσιον, Καλλιρούσιον, Ρινούσιον (-σια), Γλυκιρούσιον, Μανούσιον (Κοζ.), βλιούσιον, Τσιούσιον, τὸν λιλίτσι, τὸν κουφαλέτσι, -ια: πάτοι ζύλων ξηρῶν, τὸν καρκαλέτσι, Κουστίκας, Νασίκας (Σμίξη), Τασίκας, Πασίκας, βαρδανίκας, Καρανίκας, Σιαφαρίκας.

Εἰς -όκας: Νασιόκας, χαϊδευτικῶς ὁ Νάσιος, Βαρτζόκας, ἐπών. (Πιπιλ.), Μιλιόκας, τπν. (βρύση).

Εἰς -όπ(ι)κου¹: γουρνόπκου (Κριμ.), πιδόπκου (Κριμ.), σικλόπκου τ' κερατᾶ (Κριμ.), φουτσιόπκου (Τραπ.): μικρὸ ἀδερφάκι, διδιόπκου, παρκαντζ. εἰς Βάνιτσαν: θυμώδης, Χατζιόπκους, ὄνομα παλαιοῦ χωρικοῦ εἰς Φυτῶκ καὶ τπν.: στ' Χατζιόπκι τὰ δέντρα. Οἱ Βαλλαάδες ἔλεγον τὸ παιδί τοῦ Λίχα Λιχόπκου καὶ τοῦ Ζάχου Ζαχόπκου. Βουνόπ'κα (Βουρβ.), τπν.: λόφοι διαδοχικοί.

Εἰς -ούδης, -ούδα, -ούδι²: Ἀργυρούδης, Παπαργυρούδης (Κοζ., ἐκ Λαριγκόβης Χαλκιδικῆς προελθόν), ἡ Βαγγιλούδα (Κοζ.) καὶ παρ' ἡμῖν εἰς ἐπιδόν: μωρ' Βαγγιλούδα μου, μωρ' Βαγγιλίτσα μου, εἰς Λοσν. τπν. σν Κυρατσούδα: ράχη ἀγναντερή. Εἰς τά: ἀρκούδα, καλοιακούδα, πιταλούδα, πλιξούδα, ἡ κατάληξις ἄνευ ὑποκοριστικῆς σημασίας (εἰς τὸ ἀρκούδα μᾶλλον μεγεθ.). Εἰς -ούδι: ἔχομεν τά: ἀρκούδι, -ια, κουκκούδι, -ια (τῆς μύτης), μουμούδι, -ια: ζωύφιον, ρούδι, χνούδι, λούδι, -ια, πιλικούδι, -ια, ἀγγιλούδι, -ια. Εἰς Ζιουπ. τπν. Λυκούδ'. Εἰς τὸν πληθ.: τὰ καμούδια, ἐξ ἑν. καημός καὶ καμός, τὰ καλούδια: δῶρα μικρὰ διὰ τὰ παιδιά, γλυκὰ κ.λ. ἄνευ ἑν., πλακούδια ἐξ ἑν. πλακός: ἐμπόδιον γάμου, πουνούδια καὶ πουνίδια: πόνοι μικροί, χουρούδια (καὶ χουροὶ μικροὶ καὶ πολλοί), ξιγίλασούδια διὰ τὰ μικρὰ, καλημιρούδια σας, ἐπὶ τρυφεροῦ χαιρετισμοῦ, ξιπιταρούδι, -ια. Εἰς Λιβ. πιταρούδ', -ια, πὸν μόλις ἄρχισαν νὰ πετοῦν, πουλάκια.

Εἰς -ούκας: ἀμφιούκας, θχειούκας, μαζιούκας (καὶ μάζιακας) ἐπὶ κοντούλη, μιθούκας (+Κοζ., Κριμ.), παπλιούκας, χαχμούκας: ὁ τσευδός, καὶ ἐπών. εἰς Σιάτ. + Κοντσ., Τσαμπαροδούκας, μὲ εἰρωνικὴν καὶ χαϊδευτικὴν διάθεσιν λεγόμενα πάντα, Ταμπούκας (Σαμαρ.).

τῶν ἀνωτέρω καὶ τά: ἀλίτσα: σταφυλιοῦ εἶδος, βαζδαβίτσα, βιρβιρίτσα: καὶ ἐπὶ γυναικὸς εὐκινήτου, βιανίτσα (Κοντσ.): ντάλα, καὶ τὸ νερωμένο γιαούρτι, εἰς Ζιουπ. βινίτσο, γαβινίτσα: ἐπενδύτης, γουνιανίτσα, γουσιτιαρίτσα, σιτιαρίτσα, καρφίτσα, καμβλίτσα, κονκλίτσα, κουκουνίτσα, νυφίτσα: τὸ ζῶο, λουκανίτσα, τσιουμβριτσα (φυτό), πουλίτσα, γουρλίτσα, σαρμανίτσα: καὶ ἐπὶ μικροῦ παιδιοῦ, σταμνίτσα, σκουφίτσα, γαρλίτσα: ἀσθένεια τοῦ λαίμου χοίρου, Σουλτανίτσα, Καλλίτσα, Ζουίτσα, ὡς καὶ τὰ: Πηγαδίτσα, Τραπιζίτσα, Καλονογρίτσα, Λιπινίτσα, Λακκαβίτσα, Λουσονίτσα, Νικουλίτσα ἐκ τῶν ἐντὸς τῆς περιοχῆς, ἔτι δὲ εἰς τὴν ἔκφρασιν: γείτσα σ' κι' χαρίτσα σ' (ὕγειτσα, εὐχή).

1. Περὶ τῆς καταλήξεως -όπικο βλ. Τσοπανάκη, 295.

2. Περὶ τῆς καταλήξεως -ούδι, -ούδα βλ. καὶ Byz. Zeitschrift 48, 53.

Εἰς -ούκι: κ'τούκι, παλούκι, φουντούκι κ.ἄ. ἰδίως τουρκ. προελεύσεως: κουπούκι, σορτούκι, ζαμβούκι κ.λ.

Εἰς -ούλλας, -ούλιας, -ούλλις, -ούλλα, -ούλλι: Τακούλλας, Κουντουγούλλας, Γιαννούλας (Χάσια), Ζιζιούλλας (Βελβ.), Τασιούλλας (Σιάτ.), Γούλιας, Στιογιούλιας, Κούκαλιας (Κοντσ.), Κράλιας (Κοζ.), Λιούλιας (Γκόβλ.), Κουσαντουλλίς καὶ Δούλλις, Μιχαλούλλις, Θανασουλλίς, Μητρούλλις, βουγαδούλλις: μικρὸς ταῦρος, ζαοζαβούλλις: διαβολάκος, τσιτσαμασουλλίς: ἀδύνατος κατὰ τὸ πρόσωπον ἰδίως, σιατραφούλλις: μικρούλης καὶ ἔξυπνος, φουντούλλις: οἰηματίας, βρυσούλλα, νυφούλλα, μαννούλλα, ἀγούλλα, πουρτούλλα (καὶ πουρτουπούλλα), πιρδικούλλα, σακκούλλα διὰ τὰ χρήματα, Σιανούλλα, Ρινούλλα, Τασιούλλα, Τσιατσιούλλα, Μαριγούλλα, Γκιτσούλλα, Κατινιούλλα (Κοζ.), Φανούλλα (Κοζ.), Κυριακούλλα (Κοζ.), πηγαδούλλι, χειρούλλι, βακακούλλι, γατούλλι, ματσούλλι, κουμπούλλι: ὁμορφο παιδί, συμμετρικό, πουρτέλου καὶ πουρτουπούλ (Ζιουπ.): ἡ μικρὴ πόρτα. Σιανουτούλλι, Χασιουτούλλι. Εἰς τὰ κύρια θηλ. ἢ κατάληξις -ούλλα εἶναι περισσότερον εὐχρηστος ἀπὸ ὅσον εἰς τὰ προσηγορικά. Ἡ κατ. -ούλλι μᾶλλον συνήθης (ἀντὶ τῆς εἰς -άκι).

Εἰς -ούρι: ζιοντούρι, -οῖα, στηθούρι, τσιμπούρι, σκατούρι, ἐπὶ μὴ ἀνδρωθέντος νέου, μιλαιούρι, ζακατούρι: ἐπὶ μικροῦ ἰδίως ποῦ ψάχνει καὶ ἀνακατώνει, γινητούοια, ξυπνητούοια, γαϊδούρι, μανούρι. (Εἰς -ούρι καὶ τά: βουγγούρι, τσιτούρι, βουρτούρι, βλιαγούρι, χαμούρι, κουντούρι, πουτούρι, τιλιούρι, κιβούρι, γλυκαντζούρι, νταβατούρι, ἀχούρι, μὴ ἔχοντα πάντα παραγωγικὴν τὴν κατάληξιν).

Εἰς -ούης (-ούσης): Γιαννούης, Γλυκιρούης, Πιτρούης (Παλαιοχ.), Δουνούης (ἐπών., Κοζ.), Ματούης (Σαμ.), Μανούης (Σιάτ.). Ταῦτα προφέρονται καὶ -ούσις: Γιανούσις κ.λ.

Εἰς -πουλλους, -πούλλα, (-πουλλου) πλλου: Τὰ εἰς -πουλλους ἀρσ. φαίνονται νέα, ἤτοι Καραγιανόπουλλους, Κιραμόπουλλους (Κιραμὰρς τὸ οἰκογενειακόν του¹), εἰς Κοζ. οὐ Νικουλάκς τ' Βουργαρόπλλ', τς Λουλόπλινας, Λουλόπουλος καὶ εἰς τὸν κώδικα ἀπὸ 1882, οὐ Πέτρος τ' Καστροόπλλ', Καστροόπουλος ἐπίσημο (Κοζ.)², πουρτουπούλλα, θυρουπούλλα καὶ θυρουπούλλι, Βουργαρουπούλλα, - θέριζι, δοῦρ βρὲ Γέγα, δοῦρ, κανκόϊπουλλου, μὶ τούτου τοῦ - θέλου νὰ πιῶ πέντ' ἔξη, πλόπλλου, διαουλόπλλου, κουρτσόπλλου μ', σικλόπλλου, χαϊδευτικῶς, καὶ κираτόπλλου, τηγανόπλλου (Κοζ.), ἀχουρόπλλου, γόπλλα (ἀγᾶς, Κοζ.).

Εἰς -ούσικου, θηλ.: ἡ κουμματούσικου: ποῦ ἀρέσκεται νὰ μαζεύῃ ἢ νὰ

1. Βλ. καί: Αἱ συντεχνίαι Κοζάνης, 77, σημ. 1.

2. Περὶ ἐπωνύμων Σιατιστέων (καὶ περιοίκων) εἰς -πουλλος ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ ΙΖ' αἰῶνος, βλ. παρατήρησίν μου εἰς Κώδικα Ζωσιμαῖ, 96.

τρῶη ξένα ψωμιά (ὑποτιμ.), ἡ κουκκινούσιου, -ις: οἱ κόκκινες μαντάρες. Εἰς τὸ κουπανούσιου ἔχει ἐπιρρ. σημασίαν, τὸν πῆρι -: στὴν κοπάνη ὡς βρέ-
φος, προβατουῖσις (μαντάρες) ἓνα εἶδος, πουρτούσιου (+ Ζιουπ.), σου-
κακούσιου, ζαλικούσιου: (ὑποτιμ.) γυναῖκα πὺ γυρνάει τὶς πόρτες, τὰ
σοκάκια, φέρνει ξύλα στὸν ὄμο, τοῦ οὐρσούσιου, -α: παιδί, ἀρνίθια, βρα-
κούσιου: κόττα βρακάτη μὲ πόδια χονδρὰ σὰ νὰ φορῆ βράκα (καὶ ἡ βιλιούσιου,
-ις: τὸ πηρούνι), καρακούσιου (ἄλουγου).

Παράγωγα ἐπίθετα

1) Ἐξ οὐσιαστικῶν

Λήγουν εἰς -ἄος (-ιάος), -άρκους (κυρίως -άρκου) καὶ σημαίνουν τὸν
ἔχοντα ἐν πλησμονῇ ἢ ἀπλῶς ἔχοντα τὴν ὑπὸ τοῦ πρωτοτύπου ιδιότητα: αὐ-
λουϊάος, -άρκους καὶ αὐλουϊαρός, ζαβλικιάρς (στὸ παιχνίδι), -ιάρκου, κατα-
τσιάρς (ἄτακτος, -τσὲς κάμνει), ταμαχιάρς (πλεονέκτης), -άρκου, μαραζιάρς
(ἀρρωστιαρής), -άρκου, χλιβουνιάρς, -άρκου (φιλάσθενος), κασιδιάρς, -άρκου,
κουκκαλιάρς, τσιρλιάρς, -ρου, -άρκου, τσιμπλιάρς, λούζναος (λούζνα: οὐλή),
χτικιάρς, ψειροῖάρς. Τὸ θηλ. τῶν εἰς -ἄος λήγει συνήθως εἰς -άρου: αὐλουϊάρου,
κασσιδιάρου κ.λ. Ἄνευ ἄρσ. εἰς -άρου ἀπαντῶνται τά: κουσκινάρου: ἡ γύφτισσα
πὺ γυρίζει μὲ τὰ κόσκινα καὶ κάθε ὁμοία γυναῖκα, τσακστάρου: πὺ ἀρέ-
σκεται νὰ κάμνη τσακίσματα, τσιουκαλτστάρου: αὐτὴ πὺ τσιουκαλνιέτι (εὐ-
φημ.), γουτσνάρου: πὺ ἔχει πόδια ἀδύνατα, ἰδίως ὡς τὰ γόνατα, στιγνιάρ-
ρου: ἡ ἰσχνή (καὶ στιγνιάρς), σακαϊάρου: φτωχικὴ γελάδα, βελέντζα φθα-
ρεῖσα, σπληνιάρου: πὺ σπληνίζεται, ζηλεύει, μαλλιάρου. Εἰς -λου: κουτσι-
κάλου: πὺ γυρίζει τὶς πόρτες, κουτσικαλνάει, τζιαμάλλου: μὲ τὰ μαλλιὰ
ἀνακατεμένα. Ἀλειφέντρον (ἀλιφ.): ἐπὶ ὑποκριτίας (γυναικός), καὶ στραγ-
γαρχίδου καὶ πουτσαγγίδου (ἐπὶ ἀδυνάτου ἰδίως μὲ πολλὰς ὀρμάς).

Εἰς -ένιους, -ουτός καὶ δηλοῦν τὴν ὕλην, ἔξ ἧς κατασκευάζεται τι: ἀδρέ-
νιους, ἄσιμένιους, γαλατένιους, γυαλένιους, βακαρένιους, δζαμαντένιους, μαλα-
ματένιους, μουλυβένιους, κριθαρένιους καὶ κθαρένιους, καρυδένιους, κισατέ-
νιους: ἄθλιος, κουτσουρένιους, ξιλένιους, πιτροένιους, σιδηρένιους, τσιουλικέ-
νιους, τσινένιους, φιλιδισένιους, χαστένιους, χουματένιους, γλαβουδανένιους,
-ια (εἶδη οἰκιακά: τέλεια, δῶρα, κοσμήματα), βαμβακουτός, μιταξουτός,
καλαμουτή, ὡς οὐσιαστ.: ἀπὸ καλάμια, πνακουτό: εἰδικὸ σκεῦος γιὰ τὰ πλα-
στά πρὸ τοῦ φουρνίσματος. Τὰ εἰς -ένιους λήγουν εἰς Κοζάνην καὶ Σιάτισταν
εἰς -έϊνους¹. Εἰς Κοζ. ἐν χρήσει καὶ τὰ εἰς -ιάϊς: κλανιάϊς: ὁ δειλός, σκουοδιάϊς,
χλιαπατιάϊς, πιριστιριάϊς: ὁ ἀσχολούμενος μὲ τὰ περιστέρια, σκαφτιάϊς,

1. Βλ. Τσοπανάκη, 294, καὶ Μπουντώνη, 61, Τζαρτζάνου, 73. Εἰς Λοσν. λήγουν
εἰς -έϊνους, ἀλλὰ σ. 52 (Γεωργίου) δγ'αμαντένιους καὶ δγ'αμαντέιν'ους, 160 ξ'υλέινους, 209
σιδηρέιν'ους, 301 χαλκουματέιν'ους, 342 ἀδρέινους.

ἀλειφιάϊς: ὁ ἑξαπατῶν, ἄρπαξ. Εἰς -ής, δηλοῦντα ὁμοιότητα πρὸς τὸ πρωτότυπον, χρῶμα ἰδίως: σταχτής, οὐρανής, μουλυβής, καφετής, θαλασσής, κανελής, λιμουνής, πουροτουκαλής, μαβής (μαβίς).

Εἰς -ιρός, -ιαρός, -ουλλός, -ουτός, -άτους καὶ σημαίνουν πλησμονὴν τοῦ πρωτοτύπου: καρπιρός, καρπιρὴ γυναῖκα: πού ἀποχτάει ταχτικά, λαδιρός (λαδιὸν φαγητὸ ὄχι ἀρτιμένου) καὶ τὸ δοχεῖο γιὰ τὸ λάδι, (ἀ)ντρουπιαρός: ὁ ντροπαλός, νιρουλλός καὶ νουρλουτός (ἀντὸν -), μουνάτους, καφές χωρὶς μεῖγμα, σπαθάτους, - κὶ κουρδάτους κὶ τί θὰ φᾶμι βράδν: ἐπὶ σπουδαιοφανοῦς, χουλιβάτους (ἀπὸ τὰ περιπόδιά του), πανταλουνάτους, βρακάτη ἀρνίθα, λουλουδάτη ποδιά, ψουμάτη βροῖζα, τζιαχνάτους: βιαστικός καὶ εὐδιάθετος, κιφάτους, τσιλνικάτου: ἡ διοίκησις ποιμεν. πατριᾶς, ζαχαράτου, φαγουλάτου, φαϊά: ἀρμάτου, πατατάτου, πρασάτου, κρουμμδάτου, κουλουκιθάτου, γλυκά: κνδουνάτου, βυσσινάτου, καρπουζάτου, στὸ βάψιμο: καρυδάτου (ἀστεϊά πως καὶ ἰαοιαριδάτου) καὶ πολλὰ ἄλλα εἰς -άτους, -άτου.

Εἰς -ινός, -ιανός, -ιμους, -ειους, -ήσιους, -άτικους, -ικός καὶ δηλοῦν τὸν ἀνήκοντα εἰς τι ἢ προερχόμενον ἐκ τινος: γιλαδνός, ἀλουγνός, γουμαρνός, χουριανός, φρόνιμους, γυναίκειος, ἀντρίκειος, ἀληυρήσιους, ἀρνήσιους, βαγατήσιους (Ζιουπ.), γιδήσιους, γουρνήσιους¹, νυφιάτικους, γαμπριάτικους, γνουμκός καὶ γνουσιτικός (ἄγνουμους), ἀλισιτικά, ραφτικά: ἀμοιβή διὰ τὸ ἄλεσμα, ράψιμο, νυφικὸ (φόρεμα), δισπουτικὸ (καὶ ὅπου στέκεται ὁ δεσπότης), ἀρρουσιτικό. Εἰς -ικούς, μὲ ριζικὰ ἐκ τῆς τουρκικῆς ἰδίως: χαζ'ρκους, χαῖρσουσίκους: ἀνωφελής, οὐρσουσίκους, τσιουρούκικους: σαθρός, ζαῖφκους, χόσικους: ἀστεῖος, χάσικους: νωπός, χαλίσικους: ἀμιγής, βόσικους, βαβάτσικους: ἰκανός, δουμούζικους, σαδέτικους, βρούσικου (κρασί), διδυμάρκους, σαγλάμκους, μουχόζικους: ὑπόξιμος, κιβάρκους: ἀξιοπρεπής, σιαχούλτς καὶ -λικους: ἐπιπόλαιος.

Εἰς -αβους (-ούλιαβους), -αβη, -αβου. Μὲ τὴν κατάληξιν ταύτην ἀπαντᾶται ἰκανὸς ἀριθμὸς ἐπιθέτων παραγῶγων ἐκ ρηματικῶν θεμάτων, ἐξ οὐσιαστικῶν καὶ ἐπιθέτων². Τὰ πλεῖστα σημαίνουν πλησμονὴν τοῦ πρωτοτύπου, μερικὰ δὲ καὶ ιδιότητα ἀποκλίνουσιν πρὸς τὴν τοῦ πρωτοτύπου. Ἐκ τῶν τριῶν γενῶν συνηθέστερον ἐν χρήσει τὸ οὐδέτερον, ἐκ τοῦ ὁποίου φαίνεται ἐσχηματίσθη εἴτα τὸ ἀρσ. καὶ θηλ.³: ἀγλείφαβους, παρὰ τὸ ἀγλείφας, -ου, τὸ οὐδέτ.

1. Μπουντώνα, 61. γρουνήσκικους, ὁ Τσοπανάκης, 294, γράφει μὲ *ι* τὴν κατάληξιν -ίσιος, -ίσους.

2. Ὁ Νικολαΐδης εἰς τὸ Λεξικὸν τῆς Κουτσοβλαχικῆς ἐσημείωσε, 299, 309, δύο ἐπιθετα μὲ τὴν κατάληξιν -αβου, ὁ Μπουντώνας, 61, εἰς -αβους τὸ ὅλον ἐξ συμπεριλαμβανόμενων καὶ τῶν δύο τοῦ Νικολαΐδου, καὶ ὁ Τσοπανάκης, 296, εἰς -αβους τὸ ὅλον 11.

3. Ἐπιχώρια τὰ εἰς -ουβου τοπωνύμια: Γραμματίκουβου, Μουρίχουβου, Μαύρουβου, δουάνουβου, Ζάλουβου (Ζάλης, ἐπών.), Μπόζουβου (Μπόζιους, ἐπών.), Κιράσουβου κ.ἄ. Καὶ ἡ Γιάγκουβη (Γιάγκος), χωρὶς παρὰ τὴν Σιάτισταν.

ἀγλείψαβου. Ἀντάραβους καὶ ἀνταογιασμένους. Ἀσπρούλιαβους (+Κοζ., Κριμ.) καὶ ἀσπρουλιάοκους, βάγαβους (+Φιλ.): μελανόφαιος, καὶ ἐπών. κτηνοτρ., εἰς Κοζ. βιάγαβου μαλλί, βαϊμάκαβους παρὰ τὸ *baïmákas*. -κον: ἐπὶ γυναικὸς ἰδίως κοντῆς πού περπατάει λίγο στραβά, καὶ εἰς Κοζ. -κας, -κον: πού δὲν μπορεῖ νὰ περπατήσῃ καλά. βόραβους, ἐπών. Σιατ., βτζέραβους (+Φιλ.), γαβασιλιόραβους παρὰ τὸ -όρας, -όρου, οὐδέτ. γαβασιλιόροκου καὶ -όραβου, γαβουκούταβους καὶ μᾶλλον μόνον τὸ οὐδέτ. -ούταβου: τυφλὸ κουτάβι καὶ ἄνθρ. πού δὲν βλέπει καλά, γαργαλαίμαβους: μὲ ὑψηλὸ λαίμω (Τριτσκό), γαργάναβους: μὲ ὑψηλὸ λαίμω ἐπίσης, γάτσαβους: ἀσπροδιρῶς, γλιάτσιαβους (*glacies*): γλοιώδης, γνούσαβους (Κριμ.): λέραβος, γόλιαβους (Κοζ.), σὰν οὐ – στ' ἀγκάθι, ὅπου καὶ νὰ γυρίσῃ ὁ – τὸν τσιμποῦν τ' ἀγκάθια, γούβραβους: κάπως ἄγριος, κρυψίνους, γουγουράνγαβους: κακοφκισμένος, παπούτσια -α: χονδροειδῆ, Γούσιαβους: ὄνομα βρύσης εἰς Λιβ., γούσια: ἡ βρογχοκήλη ἄνθρ. ἢ ὄρνιθος, γριμότσιαβους (Ζιουπ.): λαίμαργος εἰς γλυκὰ ἰδίως, ἐπιρρεπῆς εἰς τὰς γυναῖκας, δάμκαβους (+Κοζ., Κριμ.), δάμκα: ἡ κηλὶς, ζαβούγκαβους: καχεκτικός, στοῦ Ζανίνδαβου: τπν. (Κωστ.), ζγούραβους (+Μαυρ.), ζιούδαβους καὶ ζούδαβους (ἄνθρ., ἄρνι, γάτα) (+Κοζ. Κριμ., Μαυρ.): χωρὶς ζωογόνον δύνκμιν, κανκαπόταβους (+Κριμ.): καθόλου καλός, ἐν χρήσει τὸ οὐδέτερον μᾶλλον. Τὸ ἀπλοῦν πόταβους δὲν χρησιμοποιεῖται παρ' ἡμῖν. Κάσιαβους: ὑγρός¹, κατράναβους: καημένος, τοῦ -αβου πλέον εὐχρηστον, κλιαμούτσαβους: ὁ κλαίων συνεχῶς καὶ ὁ παραπονούμενος, κόνκουβα καὶ κόνγουβα (Τριτσκό): τὰ καρύδια πού δύσκολα βγαίνει ὁ καρπὸς ἀπὸ τὸ τσέφλι, τὰ κουσταντίκαβα λεγόμενα ἄλλως καὶ παρ' ἡμῖν εἰς Κριμ. ἐπὶ καρυδιῶν καὶ ἐπὶ ἀνθρώπου στρυφνοῦ. Κόραβους (+Κριμ.) καὶ ἐπών. εἰς Βιλιὰ Γρεβ. Κουκκινούλαβους (Κριμ.), κουκούδαβους, τὸ -αβου κυρίως, κουλιάσιαβους: πηχθεὶς μετὰ τὸ βράσιμο, κουλλτσίδαβους, τὸ -αβου ἐν χρήσει περισσότερο. Στοῦ Κουρκόταβου, τπν. (Λιβ.), Κούραβους, ἐπών. (Λιβ.), λάβαβους, ὁ μὴ καλοῦφαμένος, ὁ μὴ καλοπλεγμένος, -η βελέντζα. Εἰς Κριμ. χάμπαβου, Παπανικολάου, 263, λειχούδαβους, λέραβους (Κριμ.), λέγκραβους (Λιβ., Φιλ.), λίμαβους, τὸ οὐδέτ. περισσότερο ἐν χρήσει, μαράγκιαβους (+Κριμ.), μόλλαβους (*mollis*): ἤπιος τὸν χαρακτηῖρα (+Φιλ.), μούζγαβους: ἀγέλαστος, εἰς Ραδ. μούζγαβου χουράφι: τὸ μὲ κόκκινο χῶμα καὶ σκληρό, μουζμούταβους (Ραδ.): καχύποπτος, μούϊαβους (καὶ μούϊας): νωθρός, μὲ τὴν αὐτὴν σημασίαν καὶ τὸ μούμβλιαβους καὶ μούμβλιαος, ἢ μούμβλιου, μβίραβους (Κριμ. + Μαυρ.): ἔρημος, νιουβλιάγαβους (εἰς Κοζ. νιου-

1. Τὸ κάσιαβους τὸ ἔχουν ἐν χρήσει εἰς Λοσν. καὶ εἰρων. παρ' ἡμῖν διὰ τοὺς κατοίκους Λοσν. Ὁ Γεωργίου μνημονεύει ἐκτὸς τοῦ κάσιαβους, 84, τὸ κόραβους, 95, ὡς καὶ τὸ βούτραβους, 320, οὐχτίκαβους, 332 (καὶ εἶ τι ἄλλο).

βλιάγκας: ὁ πίνων πολὺ νερό), υιρούλιαβους, ξιδράχλιαβους (Κοζ., Βάνιτσ.), ξιδλέτσουτους: ἀπέριττος στὸ στῆθος, πάτσιαβους: μὲ πεπιεσμένη μύτη, εἰς Κοντσ. καὶ Κριμ. πατσιούραβους, πέγκαβους (+Κοζ.) (πέγκα: κηλῖς), πλαστάραβους: χονδροειδής, πόταβους: ὁποῖός τις (Σέλ., Σιάνι), πρόκναβους (+Κοζ., Κριμ.), προύχαβους: σπανιώτερον καὶ βρούχαβους: φουσκωτὸς καὶ χλωμός, ρίζαβους (+Κοζ., Κριμ.): αὐθάδης, ἐπιρρεπής εἰς τὰς γυναῖκας, ρίζαβους (+Κοζ., Κριμ., Φιλ.), σουκάκαβους, σιτιούραβους: σκοτεινός, εἰς Ραδ., Κριμ.: ὁ πολὺ δριμύς, δυσάρεστος στὴ γεύση, ἀπὸ ὀπωρικά: γκόρτσα, τσάπουρνα κ.λ., Στρούζιαβους, τπν. Δόλου: δάσος, βοσκή, τζιούγραβους, τζιου-γρουμάλλις, τζιοτζίελαβους, τούμπαβους, τσιακ'-ραβους (Κοζ.), -αβουμάτι: σὰν ἀλλοίθωρο, τσίκναβους (+Κριμ.) (τσίκνα: καμένο λίπος, κρέας), τσιτούραβους, φαρδουμύταβους, φαρμακούσαβους, χουντροπέτσαβους, χάμκαβους (Ζιουπ.): κκχεκτικός, -αβου χῶμα, κρέας: ἀπαλό, χαλαρὸ κ.λ., ψώραβους¹.

2) Ἐξ ἐπιθέτων

Λήγουν εἰς -ειός, -ικος καὶ δηλοῦν ὅ,τι καὶ τὸ πρωτότυπον: οὐ βαρειός (Ζιουπ.), ἢ παρ' ἡμῖν βαρειά (ἐνν. σφῦρα), ἀνοιχτουμάτικους, ἰφταμηνίτικους. Εἰς -ουλλός, -ούτσικους: μακρουλλός, παχουλλός, μικρούτσικους καὶ κούτσικους καὶ παραντζ. οὐ Κούτσικους. Ὁ ὑποκορισμὸς δύναται νὰ ἐκφρασθῆ καὶ μὲ ἐπανάληψιν τοῦ ἐπιθέτου: μικρός μικρός ἢ μὲ συνεκφορὰν τοῦ ὁμοιωμ. σά(ν), σὰν πυρουκόκκινους καὶ διὰ περιφρ. μὲ τό: βαραίνει στὸ κόκκινο, - στὸ χαζό: πλησιάζει πρὸς τὸ κ. ἢ κρούει, χπάει πρὸς τὸ κ. κ.λ.

3) Ἐξ ἀριθμητικῶν

Λήγουν εἰς -ώτικους, -ίτικους, -άρκους καὶ κυριολεκτοῦνται ἐπὶ ἡλικίας: δυνώτικους, τριώτικους, πινταῖτικου, ἰφτάρκους: ἀσθενικός, λειψὸς λίγο στὰ μυαλά.

4) Ἐκ ρημάτων

Λήγουν εἰς -ιρός, -ός, -τός: κουφτιρός, λειψός, παρτσιοκλός (στὰ πόδια), Σ(ζ)β(φ)στός, σμιχτός, πηρικλουτός, ἀπουλτός, καθιστός, πιταχτός

1. Ὁ Ψύχαβος, ἐπών. εἰς Σιάτισταν ἀπὸ τοῦ 1691, Κῶδιξ Ζωσιμᾶ, 38 κ.έ. Κατὰ τὸ γενικώτερον ἢ κατ'ἀλήξιν -αβους φέρεται ὡς σλαβικῆς προελεύσεως. Ἐκ τῶν ἐμόρων σλαβοφώνων τῆς περιοχῆς ἔχω σημειώσει παραδείγματά τινα εἰς -αβο (χωρὶς νὰ εἶμαι εἰς θέσιν νὰ διαπιστώσω τὴν ἔκτασιν τῆς καταλήξεως κ.λ.): καστάβο: ψειριάρης (Παλαιοχ.), σιπανιτσιάβο, παρταλιάφ, παρταλιάβα, παρταλιάβο: ὁ παρτάλας, πεσουκλιάβα: χωράφι ἀμμῶδες (Ἐμπόριον). (Καὶ βρίγκουβα τσέσιμα: βρύση τοῦ Βρίγκα, Φίλτσιουβα νίβα: χωράφι τοῦ Φίλτσιου). Ἄλλ' ἢ -anus δύναται νὰ ἔχη προέλευσιν λατινοβλαχικὴν (γλιάτσιαβους, μόλαβους) ἢ καὶ νὰ προέκυψεν ἐξ ἑλληνικῶν προτύπων (πόταβους). Τὸ εὐάριθμον πάντως τῶν παρ' ἡμῖν εἰς -άβους ἐπιθέτων ἐκ ριζικῶν διαφόρων εἶναι ἐνδιαφέρον θέμα, ἐὰν ἰδίᾳ πρόκειται περὶ καταλ. σλαβικῆς. (Εἰς τὰ Γρεβενὰ ὁ Παπαϊωάννου μνημονεύει 15 ἐπίθετα).

(καὶ παραντζ.), τουρλουτός, γουργουλουτός, ρουφηχτός, ρουφτό (αὐγό).

5) Ἐξ ἐπιρρημάτων

Λήγουν εἰς -ινός, -ιανός: μπρουσινός, πισινός, τουρινός, φιτισινός, χτισινός, (ὑ)στινός, παρακατιανός.

Εἰς -ουτός: ἀπανουτός, εἰς -ήσιους: παραπανήσιους.

Παράγωγα ἐπιρρήματα

Ἐκ τῶν ἐπιρρημάτων τὰ σχηματιζόμενα μὲ παραγωγικὰ καταλήξεις μνημονεύομεν: Εἰς -ίς χρονικὰ ἐκ περιφράσεων ἐπιρρηματικῶν: ὅλη μέρα: οὐλιμιρίς, ὅλη νύχτα: οὐλουνηχτίς. Εἰς -ιά, -ιάς: τωραϊά, τωραϊάς. Εἰς -οῦθι: ἀπαλλοῦθι. Εἰς -ῆς τοπικά: ἐκ περιφρ. ἐπιρρηματικῶν: καταῆς, καταραχῆς, μισουρανῆς. Εἰς -ι τροπικὰ καὶ τοπικὰ ἐκ περιφρ.: μουνουρρούφι, καταπόδι. Εἰς -ιοῦ τοπικὰ ἐξ ἐπιρρ.: οὐπανουθιοῦ.

Παράγωγα ρήματα

1) Ἐξ οὐσιαστικῶν ἢ ἐπιθέτων¹

Λήγουν: α') εἰς -αίνου, -αίνουμι (μεταβατικὰ ἐνεργητικὰ καὶ ἀμετάβητα) ὡς: ἀρχουνταίνου, ἀρχόντινι, -ιφι, ἀρταίνου, τὸν ἀρτσα, ἢ ἀρτσια, -αίνουμι, -ήθκα, -τιμένου, ἀνάρτου (φαῖ), ὁ μὴ κρατῶν νηστείαν: χασάντς, (τουρκ.) -νδης, ἀχαμναίνου: ἀδυνατίζω, βαραίνου: κτυπῶ, ἔπισι κὶ βάρισι, βάρισι πέρα τ' ἄλουγα, βαραίθκαν: ἐχτυπήθησαν, βαραίνου ἀπ' αὐτόν: τὸν θεωρῶ ἔνοχον, βάρινι: ἐπὶ ἐγκύου, ἐτοιμαθανάτου, βασκαίνου, -αίνουμι, -άθκα, -μένους καὶ ξιβασκαίνου, βουλκαίνου, βόλκικα: χαλαρώνω σχοινὶ π.χ. καὶ ξιθουλκαίνου, γνουσιταίνου, γνώστινι: γίνομαι γνωστικός, ἰφναίνου, ἰφτήνιναν, ἡνὸς καὶ φνός (+Ζιουπ.), ἢ φτήνια, κουλλαίνου (σπκνίως κούλανα), κλάθκα, σύννηθες, κλλός: κυλλός, κουλλουχέρς, κριχταίνου, κρέχτους, κριχτάδα: δροσερός, χόντρινι κὶ κρέχτινι, κτσαίνου, κούτσανα, κτσάθκα, οὐ κτσόνας, καὶ παραντζ., κφαίνου, μὶ κούφανι, κφάθκα καὶ μὶ ξικούφανι: παραζάλισε, λαχαίνου, ἔλαχινὰ λάχου ἰκεῖ, νὰ μὴ σὶ λάχη, ἡμεῖς οἱ Βλάχοι, ὅπους (νὰ) λάχη, ληυκαίνου, -αίνουμι, -άθκα, -μένους: ἄσπρισα, καὶ ἀπὸ βάσανο, ἀρρώστεια, μικραίνου, μίκρινι, μουραίνου, τὸν μούρανι, -αίνουμι, -άθκα καὶ ξιμουράθκαν ἀπὸ χαρά, μουταίνου, -αίνουμι, -άθκα: βουβαίνουμι: σιωπῶ, ἀπαντυχαίνου καὶ παντυχαίνου (ἀπαντουχή, οὐ παντυχούμινους, Μακεδονικὰ 5, 451-52), ἀνυπάντυχος: ἀπροσδόκητος, τουρλαίνου, τούρλανα, -αίνουμι, -άθκα, φυραίνου (φυρῶ, MNE, 1, 173), φύρανα, φύρινι τοῦ μυαλό, φυρὸ μ., φυρη ἢ θύρα, ἢ φυράδα: ἢ σχισμάδα, ψηλαίνου, εἰς Ζιουπ. ψιουλαίνου, ψιουλός, ψιούλιν, ψιούλουσα, ψιούλουμα.

1. Ἡ κατάταξις ἀλφαβητικῶς μὲ τῶν σχηματισμῶν καὶ τὰς σημασίας των (ὅπου ἔτι ἀνάγκη).

β') Εἰς -εύου, π.χ. ἀναγουρεύου, -ουμι, -εύκα, τοῦ φαῖμι ἀναγούριφι: με ἐπροξένησεν ἀηδῖαν, λέγεται καὶ ἀναγούριφι, ἢ ἀναγόρjα, ἀναγουρεύκαν: ἀπὸ λύπη δὲν μποροῦν νὰ στρώσουν τὴν καρδιά των, δjανεύουμι, σπανίως καὶ -εύκα: γυρίζω, ποῦ -ισι; γυρίζεις σὲ ξένο τόπο; ἰσεῖς νὰ -ιστι (εἴρων.): ὑψώνεσθε, ὑπερηφανεύεσθε, δυναστεύου: τὸ σχοινὶ καὶ θὰ κοπῆ, τεντώνω, -ουμι, -εύκα, μὴ -ισι: βάνης δύναμη, ἀπότομα κινεῖσαι, γουζγουτεύου (καὶ -νεύου): ἀνερευνῶ νὰ βρῶ κάτι μέσα στὸ σπίτι, οὐ γουζγούτας, ἐπών., εἰς Κοζ. οὐ Γουζγούντς, γριτζιαλεύουμι: γκρινιάζω (Λιβ.), ἢ γριτζιάλα (+Κοντσ.), ζαπεύου (Κοντσ., βλ. συνθημ. γλ. κατωτέρω), κανακεύου, -ουμι, -εύκα, -ιμένους, τοὺν ἔχουμι ὄλου στὰ κανάκια, κασιμιρεύου (Κοζ.): εἴρωνεύομαι (Μπουντώνα, 117, χασιμιρεύου, χασιμέρς: εὐήθης, εἰς Θρακικὰ 2(1929)224 χασιμιρέγω), κασιμέρς, -έρδις, καὶ οἱ Κοζανῖτες διὰ τὰ πολλά των κασιμέρjα: ἀστεῖα, κιουτεύου, κιότιφα, κιουτής: ὁ δειλιάζων, κουσεύου, μόνον εἰς τὴν φράσιν τὸ ρ. γόλια τοῦ κουσεύς: ἄδικα καταγίνεσαι, ἀντ' αὐτοῦ ἡμεῖς τό: πχιαλῶ, εἰς Κοντσ. κόσιφι τ' ἄλουγου, τοὺν κιουσιό: πιαλτό, εἰς Κοζ. πχιάλτσαν ἕναν κιουσιό: ἔτρεξαν γλήγορα γλήγορα, εἰς Ραδ., Τριτσ. ἔφυγι κιουσιᾶτα: τρέχοντας, λιμπεύουμι, -εύκα: ζηλεύω, μανεύου, μάνιφα, -ιμα, ματοεύου, -ιφα (μάτσια: τὰ κακά), μασλατεύου, -ατᾶς: ὁ λογαῖς, μαχεύουμι, -εύκα: ἔρχομαι εἰς διάστασιν, ἢ ἀμάχη, μουρνταρεύου, -ουμι, -εύκα, μουσικεύου, μούσκιφα, -εύουμι, -εύκα, -ιμένους: κάμνου κάτι ὑγρό, μουσικέψ': πάψε, χάσου, δὲν τοὺν μουσικεύει: δὲν ἀντιλαμβάνεται, μπινεύου: καβαλλικεύω, ἀνεβαίνω τὸ μπινέκι, μουφλιούζιφι: ἐχρεωκόπησε, οὐκνεύου, ὠκνιφα, οὐκνός, ἢ οὐκα: τεμπελιά, ξισιμπρεύου (Ζιουπ.), ἢ σέμπρα, (σ)παστρεύου, πιλατεύου: τυραννῶ, αὐτὴ εἶνι πιλάτους: πολὺ ἀξία καὶ ἐργατικὴ, πισιμανεύου, -άνους: ὁ μεταμελημένος, πουρεύου: περνῶ φτωχικά, ρασεύουν (τὰ ψάρια): καταφεύγουν εἰς νερὰ καθαρὰ (Ζάλ.), ραχατεύου, σακατεύου, συντιλεύου, -εύουμι, -εύκα: στὸ πόδι π.χ. καὶ κατασυντιλεύουμι, -εύκα, οὐ συντιλιμένους: ὁ πανάθλιος, τζιλιατεύου (τζιλιιάτς: δήμιος), τιμαρεύου (ζῶον), τσιουρουκεύου, -ιφα: ἐπὶ σπιτιοῦ καὶ ἀνθρ., τσιουρουφλίζου, -ίσκι, ἰδίᾳ τὸ μαλλί, καφαλίσθηκε (Κοζ.), χαζεύου, χαλεύου: ζητῶ (ἀρχ. χαλή: παλάμη), χουζουρεύου, χουρατεύου, χουσμιτεύου¹.

γ') Εἰς -ιάζου, -άζου: ἀβουρjάζει: ἀναδίδει ἀτμούς (I.L.A., 1, 549), εἰς Ζιουπ. ἀμβουρjάζ'ν, ἀβραιιάζου: φκιάνω ἀβραϊάν, ἀμβουλιάζου καὶ ἀμβουρλιάζου: ἐπὶ συνοικεσίου, τακτοποιῶ, ἀργάζου ἐπὶ δερμάτων, ἀργασμένου ἀλεύρι καὶ -σμένους ἀνθρ.: συνηθισμένος εἰς ταλαιπωρίας τοῦ σώματος, ἀρμάζου καὶ ῥμάζου, ρήμαξα: με πολλὰς σημασίας, τί νὰ ῥμάξη οὐ ἔρμους, ρήμαξι μὴ τοὺν κινό τ': δὲν κάμνει καλὸν κ. ρήμαξαν τὰ ἵπουρα: κατέφαγαν τοὺς καρπούς, τὰ ρήμαξαν ὄλα: τὰ κατέστρεψαν, εἰς Ζιουπ. νὰ φᾶν τ' ἀρμα-

1. Πολλὰ ἐκ τῶν ρημάτων εἶναι τουρκικῆς προελεύσεως λέξεις.

διακάσας..., ἡ (ᾶ)ρμάδα: ἡ κακομοῖρα, ἄρουϊάζου, -ουμι, -ιάσικα: μισθώνω, βαρουκουλιάζου: κάθομαι ἀνεπιθύμητος, βαροζιάζουμι, -άσικα: πέφτω ἀνίσθητος, βιοζιάζει τοῦ νιοῦ: λιμνάζει, βουβούκιασαν τὰ δέντρα, βτζιοζιάζου, βτζέρτσι (βτζέρα, -ις: πτυχές στο πρόσωπο ἰδίως), γιδιοζιάζουμι, -άσικα: τὸ παίρνω κατάκρδα, γλιατσιαβζιάζει: γίνεται γλοιῶδες, εἰς Ζιουπ. γλιατσιαζέει, γλιάτσιασιν ἡ ντομάτα, τὸ πεπόνι, γρουβζιάζου, γρούβιασι: ἔκαμε καμπούρα, γρουβός: γρυπός, ἡ γρούβα, ἄλλως καὶ ζιγούρα καὶ καμπούρα, εἰς Σαμ. + Σιατ. ἐπών. οὐ Γρούβας, δαγκιάζει, δαμκιάζει (δάμκα: κηλὶς), δουβουκιάζουμι, δουβουκιάσ': πέσε γιὰ ὕπνον, εἰς Κοζ. τουμβακιάσ', δουζινιάζουμι (δουζένι: καλλωπισμός), δουμανιάζου (δουμάνι: φωτιά), τοῦ δουμάνιασι: καὶ τὸ διέδωσε, δρουβουλιάζουμι, δρουβουλιάσ', νὰ τσακστῆς κὶ νὰ δρουβουλιαστῆς, ζαβουνιάζου, ζαβούνιασι: ἀδυνάτισε, εἰς Φιλ. ζαβούνιασι τ' ἄρνι: φτώχυνε, ζιουλιιάζου: ἐπὶ φρούτων, -άζ'ν: μαλακώνουν, ζιουμβλιάζου, ζιούμβλιαξα: συμπιέζω, ζουδαβζιάζου, -άβιασι: χάνω τὴν ζωογόνον δύναμιν, τὸ μανάρι, ἡ γάτα κ.λ., κακωνιάζου, τς τοὺν κακάνιασι: τὴν ἔχωσε τὸ πέος, κανιάζου, κάνιασι τὸ μικρὸ κλαίοντα, κανιασμένου (Κουκουλές, Ἀθηνα ΜΔ' (1939)94-95, γάνα, οὐσ.), καταρουϊιάζουμι, -άσικα, μένω ἐμβρόντητος, καρτιάζου, κάρτιασι: ἐπὶ κοριτσιοῦ κυρίως ποῦ μεγάλωσε, κατιβαροζιάζει γάλα ἡ γυναικῶς ἰδίως, κατσιχιάζει, κάτσιχιασι: ἔχασε τὴν κρεχτάδα, π.χ. γιακᾶς, καφτανιάζου, ἂν σὶ -νιάσου καμνιά: χτυπήσω στὸ κεφάλι, κηρουπανιάζου, -σμένους: χλωμός, κλιτσιαζ'ν. κλέτσιασαν τὰ πουδάκια ἀπὸ τὸ κάτσιμο (Νάουσα), κλουνιάζου, κλώνιασα, δέν 'ν κλουνιάζ'ν πουθινά: δὲν ἤμποροῦν νὰ τὴν παντρέψουν, κουβαροζιάζου καὶ -άσικα: διπλώθηκεν ἐπὶ γηράσαντος, τᾶχει κουβαριασμένα τὰ χρουνάκια τ', κουκουδιάζει ἡ μύτη π.χ., κουλπανιάζου καὶ κουλπανιάσικαν τὰ ροῦχα: λέρωσαν, τσαλακώθηκαν, κουλπιάζουμι, πιάσικι κὶ κουλπιάσικι, πιασμένους κὶ κουλπιασμένους, κουραβζιάζου, -άβιασι, -σμένου ψουμί, κουρκουτιάζει μυαλό, φαῖ, κουρουνιάζου, ποῦ νὰ 'ν κουρουνιάσ'ν: ἐπὶ ὑποψηφίας, κουρουνιάζουμι, -άσικα, τί μὶ κουρουνιάσικις ἰδῶ: ἦλθες καὶ κάθισες ἀνεπιθύμητος, κουτσουκιφαλιάζουμι, -άσικα: ἀδιαθετῶ πως, κουαδζιάζει, λαγγοουνιάζου (Ζιουπ.): χορταίνω, λιμάζου, λίμαξι, λυγκιάζου, λύγκιασα, λουζιγιάζου, λόζιγιασα, -σμένα (μαλλιά ἰδίως) καὶ ξιλουζιγιάζου: τὰ τακτοποιῶ, λυσσιιάζου καὶ λύσσιαξι μὶ...: ἀπὸ ἔχθρα, μαυρουχαρχαλιάζου, -άλιασι, ὅπως ἡ ὄρνιθα, ματσιαλιάζου: κάμνω θρύμματα. Τὸ μπλάζου: συναντῶ τινὰ ξαφνικά, συνήθως εἰς φρ. τοὺν ἔμπλαξα, ἂν σὶ μπλάξου (ἐμπλήττω, δωρ. ἐμπλάσσω, Τσοπκνάκης, Μακεδονικὰ 5, 454-455). Ξιγουφιάζου (γόφους), -άζουμι, -άσικα, ξιδουχιάζου (τοὺν ἔχου δούχον (+Λιβ.): μισῶ), ξηρουσταλιάζου: μένω ἔξω (βλ. καὶ Byz. Zeitschrift 48, 56, στήλη, στάλα), ξιχειμουνιάζου, ξιστρουφιάζου: χαλνῶ τὸ στρώσιμο, ξιστρουγκιάζου: χαλνῶ τὴν στρ. καὶ διώχνω κάποιον, ξισυλλουϊιάζουμι, -άσικα: κουράζομαι σκεπτήμενος, οὔρδνιαζου: τακτοποιῶ, οὔρλιάζου, πιρουνιάζου, μὶ πιρόνιασι:

μέ περνάει ἡ ἰδέα, πατλάζου, νὰ πατλάξη: σκάση, πιστιλιάζου: φικιάνου τοῦ πιστίλι: δέρνω ἄσχημα, πλαντάζου: σκάνω ἔπτου κακό μ', ραγαβιάζου, νὰ τοῦ πλέντς, νὰ τοῦ -βιάης, τ' μύτη, τ' αὐτιά, ραχνιαζου: ἀδυνατίζω, σακκουβιλουνιαζου, σκαμπιοζιάζου: βάνω στό νοῦ μου, σουρβουλιάζου, -ουμι, -άσικα: πέφτω, ἰδίως ἐπὶ τοίχου. ἀλλά καὶ γηρασμένου ἀνθρ., σουργουνιαζου, τὸν -ούνιασαν: τὸν ἔκαμαν σουργούνη: ἔδιωξαν, στρικλιάζ'ν. στορέκλιασι, σινάζου, σύναξα (συνάγω): κλέβω, μαζεύω, τὰ σύναξι κι' ἔφυγι: ἀλλὰ καί: κουνώ, σείω, αὐτὴ σινάζιτι, τοῦ σπίτι σινάχκι: ἐσείσθη, σινάζει τοῦ δέντρον, γιὰ νὰ πέσουν κάτω οἱ καρποί. Εἰς Βελβ.: σείω, Μπουντώνα, 112, βλ. καὶ Ἄνδριώτην εἰς *Lexicon... Dialekten*, σ. 457, σ' νάζου, ἐσύναξα. Συντάζου τοῦ στρατό. Συντάζουμι: ἐτοιμάζομαι νὰ κάμω κάτι (ἤκουσα καὶ τό: συντιρντίζουμι, ἄδικα συντιρντίζισι: προετοιμάζεσαι), τνάζου (ροῦχα), τὰ τίναξι (πέθανε), τζιντζινιάζου: φειδωλεύομαι, τρουμαρζιάζουμι, -άσικα, τσιρικιάζου: ἐπιπλήττω τινά, τσιουτινιάζου: αἰσθάνομαι ρῖγος, τσιουτσιουρζιάζου: φρικιῶ, τυρουγαλιάζει, τυφλουπανιάζου, χουϊιάζου, καὶ τὰ χούϊαξι μέσα: πρόβατα κ.λ.: τὰ ἔσπρωξε μέσα, φαλκαοιάζου, μὴ ποιόν -ιασις: συντρόφιασες ἐπὶ τζιομπάνων (Βόϊον, Παπανικολάου, 202), χτικιάζου, ψειρζιάζου, ψουρζιάζου.

δ') Εἰς -ίζου: (ἀ)λαμανίζου, -άντσα: κάμνω ἄνω κάτω γυναῖκα, τὰ χιόνια, ἀναβατίζου (Ραδ.): ζυμώνω, ἀναβουδίζου (στὸν ἀργαλειό), ἀνιμίζου, -έμσα: μὴ τὸν -ίης: μὴ τὸν ξεσηκώνης, ἀνιμουσουρίζει (τ' ἀνιμουσοῦρη): φυσάει δυνατὰ καὶ τὸ χιόνι μαζεύεται εἰς ὠρισμένον μέρος, ἀραδίζου, τὸν -ζει: τὸν ἀναζητᾶ, αὐτὸς -ίζει σ' αὐτὸ τοῦ σπίτι: συχνάζει, εἰς Κοζ. ἔχι ἀράδσα, ἀλλὰ ἀράτσα, ἀρμινίζου, -έντσα, -ουμι, -ίσικα: βάνω νὰ ὀσφρανθῆ ἀρμένι (ἐπὶ βασκανίας), ἀχνίζει (MNE, 1, 164-6), ἄχνα δὲ βγάνει, βαῖλδίζου καὶ -dō, βαῖλτσα, -τζμένους: ἀποκάμνω ἀπὸ κούρασιν, βαρβουλίζουμι καὶ βουρ., -ίσικα, -τζμένη: μέ τὸ μεγάλο μαντήλι, ἐπὶ πένθους, ἢ βαρβούλα, βιτίζου, βίτσα, βλιουνταρίζου (plenus), εἰς Ζιουπ. βλιουντίζου, βλιούντσι καὶ βλιόντσι, εἰς Λιβ. βλιούνξαν τὰ χωράφια π.χ., βουῖνίζει, βόῖνισι (τὸ βόδι), βουῖουρδίζου, -ιούρτσα, δὲ σὶ βουῖούρτσαν, βουρίζει, βούρσι, γαιῖλδίζουμι (γαιῖλές: θλιψίς), γιουβιντίζουμι: ὑπερηφανεύομαι, γουλιαβίζου, -ουμι: παίζω μέσα στό νερό, γουρτζανίζου καὶ τζουγρ..., εἰς Ραδ. γριτζανῶ καὶ γριτζ., ἀλλὰ ἡ τζουγρᾶνα, εἰς Λιβ. + Ζιουπ. ἡ γρουτζᾶνα, τὰ γρούτζανα καὶ -ντσιές, δαβίζου, γρημουτσακίς, -ίσας καὶ -κστῆτι, δουζιδίζου, δούσιτσα: τὰ κανόνισα, δραμβάλίζου, -ουμι, -ίσικα: ζαλίζομαι εἰς τὴν τραμπάλαν, εἰς Φιλ. δραμάλα, -ίζουμι, ζακατίζου, ζαορίζου, ζάορσα: βλέπω ἀμυδρῶς (εἰς Βελβ., Μπουντώνα, 55, ζιαορίζου), ζαολατίζου, -άτσα -ίσικα, -τζμένους: μισοζαλίζω ἀπὸ τράνταγμα ἰδίως, ζβουρίζου καὶ -ρνῶ: εἴρων. ζβόρνα ἀρέ: μίλα, ἀζβόρστους, ζδουμπανίζου καὶ -ιάζου: κτυπῶ ὡς ἐπὶ τυμπάνου, ζιουπίζου καὶ -πῶ, καλαμίζου, καντίζου, τὸν κάντσι: μετέπεισε, καρτσανίζου καὶ -νῶ, νὰ σὶ κατσανίσου, οὐχὶ

εὐχρηστος ὁ ἐνεστῶς -ίζου: δὲν σὲ θέλω, πρὸς τὰ μικρὰ χαϊδευτικῶς, κλαορίζου καὶ -ρνῶ, -άρσα, κουλουροδίζουμι, -ίσικα, -τζμένους: ἐπιδεικνύομαι φορῶν κάτι, κουναρίζου, -ουμι, -ίσικα, κουπρίζου, κουσίζου, κόσισα, κουσισμένου μὲ τὴν κόσα, ἀκόσιτον, εἰς Ραδ. ἢ κόσια καὶ κουσιά, κουτσλίζου καὶ -λῶ, κουτσούλτσι, τὰ κουτσούλτσι: ἄφησε τὴ δουλειὰ ἡμιτελῆ, κουδουνίζει ἢ φουνή τ', κουδουνίζου (Κοζ., βυρσοδ.), κφίζου, κούφσι, λαβίζου, λαβίζ'ν τὰ μικρά: θορυβοῦν, λαμπυρίζει, -ύρσι, λασπίζει ὁ τόπος, -ώνου, -ουμι, -ώθκα, -μένους, λειανίζου καὶ τοὺν λειάντσι πτοῦ ξύλου: τὸν ἔδειρε πολὺ, λικουτίζου καὶ -τῶ, -ότσα, -τιοῦμι, -ίσικα καὶ -τήθκα στ' στράτα: κάμνω κάποιον νὰ βραδύνη, λιχνίζου, λυγκρίζου, λύγκρισι π' ν πεῖνα, μαγαρίζου, μαγαρίσικι τοῦ μικροῦ, οὐ μαγαρσμένους: καὶ ὁ ἄθλιος, μαγγανίζου, -ίσικι: ἐδοκιμάσθη εἰς δυσκολίας, μουγκρίζει, μουνουχίζου, -ούχισα, -σμένου, μουρογίζει (σπκνίως μούρξι), νουσιτιμίζει τοῦ φαῖ, ξιαομυρίζου, ξιγιουροδίζου, -γιουρτσα, -ουμι, -ίσικα, -τζμένου πιδί: κακομαθημένο (ξικλουσμένου), ξιγκλίζου, ξίγκλ. καὶ ξέγκλ., -ίσικι τοῦ κλονάρι, ξιζγαλίζου + -λνῶ: ξετρυπώνω, ξικαχτίζου, ξικαχτίζιτι, ξικληρίζου, -ίσικι ἢ γεννεά, ξικουροτουλίζου, -ουμι, -ίσικιν: ἔφυγεν ἀπὸ τὸ σπίτι ἀνεπιθύμητος (κούρτη: αὐλή, Λορεντζᾶτος, 'Αθηνᾶ ΚΕ', 217), ξιλιχνίζου, -ίσικι: ἐφόρεσεν ἐλαφρὰ ἐνδ., ξιμανλίζου + -λῶ, ξιμιγδανίζου, -άντσι, ξιουψίζουμι, -ίσικα, ξιπλατίζου, -ουμι, -ίσικα, ξισκαρίζου, -άρσα: τὰ πρόβατα κυρίως, ξινουφαλίζου, -ουμι, -ίσικαν πτὰ γέλοια, ξισπυρίζου, ξισουφίζου, -ουμι, -ίσικα: ἐπινοῶ, ξιντρουντίζου, -ουμι, -ίσικι: μετακινῶ ἀπὸ τὴν θέσιν του, ξισσιφλίζου, -ίσικι, ξιψειρίζου, ξιψυλλίζου, οὐδίζου, οὐῖτσα, οὐνουματίζου, παλαίζου νὰ τοὺν βρῶ: τρέχω (Κοζ.), βλ. καὶ Μπουντόνα, 98, παλαμίζου, παρατουρίζου + -ρνῶ, -όρσι: τρομάζω, παταρίζουμι. -ίσικα: τρομάζω, ἐπὶ πτηνοῦ κυρίως. Εἰς Κοντσ. πιταρίζει ἢ καρδιά τ' (ἐπὶ γέροντος): τὸ λέει ἢ καρδούλα του, παχνίζει, πουδαρίσικι (Ζιουπ.): πέθανε, προουφαλίζου (Ζιουπ.): βρέχω μὲ νερό, ρουκανίζου, σαβουροδίζου, σαλαίζουμι, -ίσικα: νοιάζομαι. Δὲ σαλαίζιτι κὰν, ἀσαλάϊστους (σαλαγεῖ: τράσσει, 'ΗΣύχ.), σιαστίζου, σιάστσα: ἐξεπλάγην, σικτιρίζου, σιουροδίζου, σκαλιουρίζου καὶ -ρνῶ, -λιώρσα (Μακεδονικά 5, 457), σουτζουμι: συγγενεύω, στουμπίζου, συγκαθίζου (στὸ χορό), συνοιρίζουμι, δὲν τοὺν -ίσικα (Τζαρτζάνου, 69), σφουνοτουρίζου, -ούρσα: πετάχνω ἔξω, εἰς Λιβ. σφιντζουρίζου, σφουρολατίζου, -άτσα: πετῶ, πέτραν ἰδίως, τοὺν -άτσι μνιά: τὸν ἔδωσε μίαν, σιχαοχατίζου, τζιαουνίζου, τικνίζει, τίκνισι: πιάνει ἐπὶ μαγικῶν, τσιαβαλίζουμι, -ίσικαν αὐτοί: ἐλογομάχησαν (Κοζ.), τσιακαροδίξει, τοῦ τσιακόρτσι: τὸ ἔχασε, τσιακματίζου, -άτσι, δὲ μᾶς τσιακματίζει: δὲν μᾶς δίνει σημασία, προσοχῆ, τσιουγκρίζου, τσιουκτίζου, τσιόκσι: λόγῳ γήρατος, εἰς Κοζ. τσιόκτσα, τσουλουφρίζου, φηυγατίζου, τοὺν φηυγάτσαν, φιγγορίζει, χαλαλίζου, δὲν τοὺν -, χανταβαρίζου, -ουμι: ἀστειεύομαι, χαοαμίζου, χουματίσικι: ἐπὶ μελλοθανάτου, χλιαρίζου.

ε') Εἰς -ῶ: ἀγκουμαχῶ, ἀκαλνῶ, ἀκάλιασα, (ἀ)λυπῶ, (ἀ)πουχιονῶ, -σμένου πουμί, βαῖλντῶ, βαῖλτσι: ἀποκάμνω ἀπὸ κούρασιν, βιζιονῶ, -έρσα. daβραντῶ, -τζμένους, daϊαντῶ, δρουγαλνῶ (Ζιουπ.) στὸ τραγούδι, κακουλαλῶ, καναρχῶ, καταλιῶ, -άλτσα: τρώγω πολὺ καὶ λαίμαργα, ψωμί ἰδίως (καὶ μετάληψη τέλος), καταπατῶ, -άτσα: δοκιμάζω, τὸν καταπάτσι οὐ Θεός: ἐτιμώρησε, κατσιαρντῶ, τοῦ κασίρτσι, -τσιάρτσι: τὸ ἔχασε. κλιτσιουροῦν τὰ γίδια (Ζιουπ.): τρῶν κλέτσιον, ματσιακαλνῶ, μιζλιπῶ: τρώγω ἀπὸ λίγο, ντῶ, ντένου (ἀντῶ) οὐχὶ ἐν χρήσει ὁ ἐνεστῶς. Ἄλλά: ἔντισα, τί θὰ ντέης, τοῦ ντέσιμου: ἐπὶ κακοῦ: συναντῶ κ.λ. Μπουντώνας, 96-97, ντένου, Τσοπανάκης, Μακεδονικὰ 5, 151, ντῶ, οὐνδῶ, τί οὐντάει: ἐλπίζει (ἄνευ ἀορίστου), ξιαραθμῶ, ξιβαβαλνῶ, ξικῶ: ξεσχίζω, ξινουμῶ, ξισυρνῶ, ξιχῶ (τὸ μικρό), παρζιαλνῶ, πιτῶ: καὶ ρίπτω πέρα κάτι ἄχρηστον. Τὸ πέτουμι εἰς τὴν φρ. πέτιτι μὴ τ' γνώμη τ' (πέτομαι, ἀρχ.), πουρτσιαλνῶ, πουρτσιάδι, πουρτσιίλα, μυρίζει -ίλα: βρωμάει. Εἰς Κοζ. μὴ πουρτσιάλτσις, πουρτσιαλνῶ μὴ τοῦ νιρό, σὲ λάκκον, μὲ βούρτσαν, ἀσβέστη, μὲ λάσπη. Εἰς Βελβ., Μπουντόνα. 111, πουρτσιαλίζου: ραντίζω. Πραχαλνῶ, προουιμῶ, πχιαλῶ, τρουπουκαλνῶ, μὴ -νάει: βασκανίζει, ἐνοχλεῖ ὁ πόνος, τσιαταλνῶ: ἐπιπλήττω, τσιακματῶ: σκοπέω, τσιουκαλνῶ, τσιουλνῶ: ἐπιπλήττω, τσφῶ, τσούφσα, εἰς Λιβ. ξουφῶ, ξούφσι, εἰς Ζιουπ. ξφῶ, εἰς Ραδ., Τριτσ. τσουφῶ, τφικῶ, τφέκσα, χροунтс-πουλνῶ. Πρὸς τούτοις: ἀπιστῶ σπάνιον, σύνηθες εἰς τὸν ἀόρ. ἀπίσιτσαν ἀπὸ παράδης: ἀπέκτησαν πολλὰ, ξετρελλάθησαν, ἀπίσιτσι τρώγοντας πολὺ καὶ ἀπλήστως -τζμένους: παραχορταμένος, βρουμουκουπῶ, -ότσι: ἐβρώμησε πολὺ εἰς ἔκτασιν, βιῖντῶ (λ. τουρκ.: προτιμῶ): καταδέχομαι (κτηνοτρ.), εἰς Κοζ. σὶ βιέντσα, εἴρων., γαζγαλνῶ: γαργαλῶ, -νιοῦμι: κινουῖμαι ἀνήσυχα, καῖ(α)ντῶ (Κοζ.): ἀνέχομαι, κουτσιακαλνῶ, -άλτσα: ἀναταράσσω νερὸ σὲ δοχεῖο ἢ στὸ στόμα, ἢ κουτσιακάλου: ποὺ γυρίζει πόρτες, σπίτια, καφαλνῶ, τοῦ καψάλτσι: τὸ ἔσκασε, μπακαλνάει τοῦ μικρό: περπατάει τὰ μπάκα, εἰς Φιλ. λέγεται μπουσιλάει, ξιμουμαλνῶ, -άλτσι (Ζιουπ.): πῆρε ὅ,τι εἶχε, τοῦ μάμαλου: κινητά, ὅ,τι, ξιμανλῶ, εἰς Ζιουπ. τοῦ μαυλῶ ὁ ἀόρ. μαύληξα, ὄχι μαύλησα, ξισουῖντῶ (Κοζ.), μὲ ξισούτσι: μὲ ἐκέρδισε ὄλα, γισυρνῶ, -ιοῦμι, -ήθκα: σύρω. τραβῶ πρὸς τὰ κάτω (βλ. καὶ συνθημ. κατωτέρω), σιουμαλνάει τὸ φίδι ἰδίως περνῶντας ἀπὸ φύλλα, χόρτα, μὴ -νάει: μὲ ἐνοχλεῖ ἐλαφρῶς στὴ γλῶσσα π.χ. (+Ζιουπ.), -νοῦν τὰ φύλλα: κινουῖνται πως, τσιαλιστῶ, -στιμένου πιδι (Κοζ.): προκομμένο.

στ') Εἰς -ώνου: ἀνασκιλώνου. -ουμι, -ώθκα, ἀνασκουμπώνου, -ουμι, -ώθκα, ἀψυώνουμι: ἐρεθίζομαι (Ἱστορ. Λεξ. 3, 400), βατακώνου, βουλτώ-νου, βρουχώνου: ἐπιπλήττω, daϊακώνου, διολυκώνου, ζαμβλακώνου: πέφτω ἐπάνω, γ... εἰς Ζιουπ., ζαμπλαρώνου: φορτώνω, πλακώνω, χτυπῶ, ἔρχιτι ζαμπλάρα: πολὺ φορτωμένη, θαλαμώνου, θὰ σὶ -ώσου: (ἀπειλή) δαίρω, σκοτώσω, κακαρώνου, τὰ κακάροισι (καρῶ, κάρος): ὑποχωρῶ, καὶ πέθανε,

καρδαμώνου, -μουμένους: δυναμωμένος, καϊπχιώνου, -ίπχιουσα, -ουμι, -ώθκα: κρύπτω κάτι, καμώνουμι, -ώθκα: προσποιούμαι, καπιστρώνου, καρακώ-
 νουμι, -ώθκα: πιάνομαι (ἀπὸ κρυολόγημα) στὸ λαϊμό, εἰς Σιάτ. κουρακώνουμι,
 καρδουσώνουμι, -ώθκα: βασανίζομαι ἀναμένων, κατσιαρώνου, -ώνουμι, -ώθκα:
 ἀνοίγω τὰ σκέλη, κατσιλώνου, τοῦ κατσίλουσι: τὸ ἔσκασε, καὶ τρελλάθηκε,
 κηρώνου, κέρουσι, κινταυρώνου: ξαπλώνω καταγῆς, θὰ σὶ -ώσου (ἀπειλή),
 κουρδώνου, -ουμι, -ώθκι, -μένους, μουρσιώνου, -ουμι, -ώθκα, -μένους: χτυπῶ
 στὰ μοῦτρα, ξιβαρτζαλώνου, -ουμι, -ώθκα, ξιγουλιώνου, ξιβλιτσώνου, ξιπα-
 τώνου, οὐ -μένους: ὁ ἄθλιος, παραδώνου, -ουσιν οὐ πόνους, παταγώνου: ἐκ-
 πλήττομαι, πιρδικλώνου, πηχτώνου, τραφώνου, -ουμι, -ώθκα: ἀδικῶ, τσια-
 ταλώνου, τσιλώνου, τσαπαρδώνουμι: σηκώνω κεφάλι, ὑπερηφανεύομαι, χα-
 λιπώνου, χαλέπουσιν ἢ φουτιά: πάει νὰ σβήση. Πρὸς τούτοις: βαγλαρώνου,
 -ουσα, -μένους: δένω, φυλακίζω, τοὺν τράφσαν βαγλάρα, βλιτσώνου, βλέ-
 τσουσα: τρώγω γερά, τοῦ βλέτσι, τρανὸ -, βουτζώνουμι, -ώθκα, -ουμένους:
 συνοφρουῶμαι, εἰς Λιβ. βουτζουρώνουμι, γαοδαλώνου: ἀνοίγω μάτια, πληγή,
 γουβώνω: σκεπάζω, γουβώσ': κοιμήσου, γουβρώνου: κοιτῶ ἄγρια, εἰς Λιβ.
 γούβρους: κρυψίνους καὶ ρ. γουβρίζει: δὲν ὁμιλεῖ ἀνοιχτά, γραπατσώνου,
 -ουμι, -ώθκα, εἰς Βελβ. γραπατσώνου, γριντώνου, ζαλικώνου, -μένους (Λιβ.):
 παραφορτώνω (τοῦ ζαλίκι: ξύλα στὸν ὄμο), ζαπώνου, τοῦ ζάπουσι τοῦ σπίτι:
 ἐσφετερίσθη, ἰμβιώνει, εἰς Κοντσ. ἰόμβιασι, ἰόμβιους (Τζαρτζάνου, 59), εἰς
 Ζιουπ. + Λιβ. γέμνιους, γιμνιών', γέμνιουσι τοῦ χέρ', καζικώνου, τοὺν κα-
 ζίκουσι, τοῦ καζ'κι: πάθημα, κλειδαρώθκι μὶ τοῦ κλειδὶ (Κοζ.), λιαγρώνου:
 λερώνω, εἰς Λιβ. λιαγαβίζουμι, λιγώνου, μὶ λίγουσι τοῦ φαῖ (ἀπὸ πάχος ἰδία),
 λιγώνει τὰ μάτια, -μένα μ.: γλυκά, ἔλκυστικά, λουρώνου, λούρουσι τοῦ πιδί:
 ἀπὸ ἀνάποδο ποῦ ἦταν, καὶ λουρώνει τοῦ ζυμάρι: σκληραίνει καὶ δὲν ἀνοίγει
 (οὐ λούρους, τὸ ξύλο διὰ τσιόλιτζμα, ἢ λούρα (Ραδ. + Σέλ.), ματσκώνου,
 τοῦ ματσούκουσι: τὸ ἔσκασε, εἰς Κοζ. τὰ ματσούκουσι: τὰ ἔμασι ὄλα (στὸ
 παιγν.), μουρτζουλώνου, -ουμι, -ώθκα, -μένους (στὸ πρόσωπο ἰδίως), πασι-
 πακώνου, ἐνίοτε καὶ φασιμακώνου: γ..., ρουκώνου, ρούκουσα: χώνω μέσα,
 καὶ φορῶ κάτι μὴ προσηρμοσμένο, εἰς Κοζ. καὶ ρώκουσα, τὸ ρουκώνουμι,
 -ώθκα: χώνομαι μέσα, ρουμώνου (Ζιουπ.), πῆραν νὰ ρουμών', τοῦ ρούμου,
 -α: ἀγένωτα ἐπὶ ὀπωρικῶν, σιλιαρώνου, τοὺν σιλιάρουσι: τὸν ἐκτύπησε μὶ
 τοῦ σιλιάρι (στειλιάρι), σουφρώνου, σούφρουσι στὸ πρόσωπο ἰδίως καὶ τὸ
 φόρεμα, ἢ σούφρα, -ις, εἰς Φιλ. ἢ σιούφρα, εἰς Ζιουπ. σιούφρα, σιουφριάζου,
 -ιασι, φαρσώνου, -ώνουμι, -ώθκα, -ουμένους: λερώνω (στὸ πρόσωπο, τοῖχον)¹,
 φκιασιδώνουμι, -ώθκα, -μένη (τοῦ φκιασίδι).

ζ') Εἰς -ιουῖμι: ἀτηλουῖουῖμι, -ήθκα, ἀμπσιουῖμι, -σίσικα, ἀντηροῖουῖμι, -ήθκα.

1. Εἰς Βελβ. φαρσώνου: περιορίζω διὰ σανίδων. Μποντώνα 105, φαρσώνω: πλιγώ, ἀποκρύπτω, Παπανικολάου, 253.

-σμένους, ἀπουλιουῖμι. βαρζοῖμι, γαργαλιουῖμι, -ίσικα, μαρκιουῖμι, ξηρουτα-
νιοῖμι, εἰς Κοζ. -ίσικι: πέθανε, ξιστουχιουῖμι, -ήθκα, ξιστόχαστους, συλλουῖοῖμι,
τσιολιοῖμι καὶ -ίζουμι (τιλάω), φταρμ(ν)ιοῖμι, -μίσκα, χασμουροῖμι, -ήθκα.

η') Εἰς -όβου: ἀπουκόβου, -ουμι, -όπκα: ἐπὶ θηλασμοῦ κυρίως ('Ιστορ.
Λεξικὸν 2, 448), αὐγουκόβου, θιρμουκόβου, -ουμι, -όπκα: ἔμεινα ἐμβρόντη-
τες, ξικόβου, -ουμι, -όπκα. μισουκόβου, -ουμι, -όπκα.

2) Ἐξ ἐπιρρημάτων καὶ ἐπιφωνημάτων

Ἄϊ. ἄϊστι, ἄδι, ἄδιστι: ἐμπρός, πᾶμε. Ἐσημειώθησαν ἀνωτέρω καὶ αἱ
προστακτικαὶ (β' πληθ. πρόσωπον): ἴσια-ἴσιατι, πίσου-πίσουτι καὶ πισοῦτι,
παγάλια (πουγ.), παγάλιατι καὶ -λιᾶτι. Βουργὰ (γοργά), βουργᾶτι, βουρ-
γᾶτι νὰ τοὺν θάψουμι. Ἀνασκιλῶνου ἐκ τοῦ ἀνάσκιλα, ἀνταμώνου ἐκ
τοῦ ἀντάμα. Βλιάζου, βλιάζ'ν, βίλιαξαν (τ' ἀρνιά, τὰ μωρά). Γανγίζου
(κοινόν), δαρδαρίζου: φλυαρῶ, πακίνει δὰρ δάρ. Εἰς Λιβ. δαρδαλνῶ, ἢ
δαρδάλα, οὐ δαρδάλας, ἢ -λου, γαδαλνῶ, -λιμα: τοὺν κάμνου g'd, g'd
νὰ γελάσῃ, γλακατίζου: τοῦ κάμνου γλάκ, καταπίνων... γλακατάνας
τρανός, γλιουκατίζου: στὸ στόμα ἀνακατώνω, γραφαλνῶ, -οῦσι: πάϊνι γράφ,
γκρίνιαζι, ζβουνγανῶ: ρίχνω μακρὰν κάτι πὺ ἡχεῖ ζβ'ng, οἱ ζβουγγάδισ:
παιχνίδι μὲ τὶς φοῦρλες, ζιβρανγαλνῶ, -άλτσα, ζιβραγγαλνοῦν οἱ παράδισ
στοῦ τζιόπι, πααίν' ζιβράγγ, ζιβράγγ. Θά'ν πάρη τ' θυγατέρα τ', ἄμα τς ζιβραγ-
γαλίση τόσις..., πακαλνῶ (Λιβ.) τὰ μάτια, τὰ ἀνοιγοκλείω, πααίν' πὰκ πὰκ.
Παρ' ἡμῖν: πλιατσικανίζου τὰ μάτια, κάμν' ἔτσι πλιάτς, πλιάτς... Παρπα-
λιουῖμι καὶ -λιουῖμι, -ίσικι, -ιέτι ἢ ἀρνίθα, μὲ τὰ φτερά της κάμνει πὰρ πάρ,
ἐπὶ ἀνθρ.: παρπαλίσικι: ἐταράχθη ἀποτόμως, πετάχθηκε, σιουρκαλνάει ἢ βρύση,
μὲ -άλτσι: ἔτρεξεν ἀποτόμως (σιουρ βλ. καὶ ἀνωτέρω εἰς τὰ ἐπιρρ.), κακαρίζει,
-άρσιν ἢ ἀρνίθα, μιουρίζει καὶ νιαουρίζει ἢ γάτα, οὔχαλνάει καὶ οὔχαλίζει:
ὑποφέρων, πονῶν ἐπαναλαμβάνει οὔχ, ὦχ..., προτσαλνάει τὸ ἄλας στὴ φωτιά,
κάμνει πρ'τς, πρ'τς. Εἰς Κοζ. καὶ τὰ κάρβουνα στὸ μαγγάνι προτσαλνοῦν,
προτσαλάλα καὶ ὡς παραντζ., εἰς Φιλ. πριτσάει τ' ἄλας: σκάζει καὶ βροντάει,
πρίτσισ ἢ βουβουλίτσισ λέν τὰ σκασμένα ἀπὸ τὴ φωτιά καλαμπούκια. Εἰς Ζιουπ.
προτσαλνάει ἢ φωτιά, ἰδίως τὰ κέδρα, πριτσίζου, θὰ πριτσίσου πτοῦ κακό:
σκάνω, σκανιάζω. Εἰς Βλάτσην: ἢ πρέτσιου: ἐπὶ γυναικὸς νευρικῆς. Ταρταρίζου,
ἐπὶ τῆς σβούρας κυρίως, πααίει τὰρ τάρ. Εἰς Κοζ. καὶ ἐπών. οὐ Ταρτάρας.
Τζιαοννίζου: μουρμουρίζων ζητῶ κάτι, τζιάν τζίν: κανεῖς δὲν ἠκούετο (Τζαρ-
τζάνου, 68, τζιαντζιούν), τζιάν: τουρκ.: ψυχὴ, τσαρτσαρίζει ἀπὸ λίγου ἢ
Τσαρτσάρα: βρύση (Βρατίνι), στοὺν Τσαρτσαράκου (Μαυρ.), στοὺν Τσαρ-
τσαλάκκου (Λιόπ., Ζάλ.), εἰς Ζιουπ. τσαρτσαλνῶ, νὰ -ήσου: πίνω λίγη ρακὴ
ἀπὸ τὴν τσαρτσάρα: εἰδικὸ δοχεῖο διὰ ρακὴ, φουρφουρίζει τὸ φόρεμα, ἢ φω-
τιά, ἢ καρδιά, ἢ κοιλιά, πααίνει φούρ φούρ, καὶ τὸ φίδι, ἢ γαχιλώνα πααίν'
φούρ φούρ στὰ φύλλα καὶ στὰ χόρτα, φουρφούρια: τὰ ξηρὰ ξυλαράκια, φύλλα

διὰ προσάνημα, στὶς φοῦστες, στὰ φουστάνια οἱ πτυχῆς. χαρπάλα, -ις: ἀπό-
 χρεμμα, φλέγμα, λέγεται καὶ χαρβέλα (σπανιώτερον καὶ χάοπα, -ις) καὶ
 οὐ χαρβέκας, εἰς Ζιουπ. + Λιβ. γρόχαλουν καὶ ρ. ρουχαλνῶ, χαχανίζιτι (χά-
 χανα), χάχας, -γδισ, εἶνι dīp -, καὶ ἐπών. ἀπὸ παρκαντζ., εἰς Κοζ. χαχάλιας με
 ἀναδίπλωσιν, χλιμτάει: κάμνει χλὶμ-χλὶμ τὸ ἄλογο (Ζιουπ.), ἡμεῖς χλιμι-
 τράει, χαρλίζου στὸν ὕπνο, πααίνου χ'ρ χ'ρ, λέγεται καὶ ρουχαλίζου: ρέγγω, ἢ
 ρουχάλα, χλαπατίζου καὶ -ατῶ: τρώγω, κατεβάζω γλήγορα χλάπ χλάπ τὴν
 πίττα, τὶς λαγκίτες, εἰς Ζιουπ. καὶ Δόλ. χλιαπάτσι, εἰς Κοζ. οὐ χλιαπατιάις,
 χουρχουλάζει τοῦ νιοῦ στὴ φωτιά, πααίνει χούρ χούρ, ἔχει τρανὸ χούρχουλου:
 μῖσος, ὀργή. Εἰς Ζάλ. χουρχλάζ', χουρχούλαζι, -ξι. Τό: χουρχουλιάζου, τς
 τὸν χουρχούλιαξι μέσα: τῆς τὸν ἔβαλε..., χουχλίζου καὶ χουχλῶ, χούχλισα
 τὰ χέρια μ', τὰ ἔκανα χού χού με τὸ στόμα νὰ ζεσταθοῦν, εἰς Ζιουπ., Ραδ.,
 Ρέζν, Τριτσ.: χλῶ, χούλτσα τὰ χέρια μ', χραπαλνῶ, -άλτσα: τρώγω λαί-
 μαργα χράπ χράπ, εἰς Ζιουπ. χραπαλνάει τοῦ πέταλλου, ὅταν φύγουν τὰ καρ-
 φιά καὶ πηγαίνουν χράπα χρούπα, χραπάλιασι τοῦ πέταλλου, τοῦ ρουλόϊ,
 γίγκι χράπαλου.

Ἴσως καὶ τό: βουβουνίζει: βροντᾶ, βουρβουτιάζει: ἢ φουτιᾶ ἀνάβει,
 γουργουρίζει ἢ κοιλιᾶ (καὶ γουργουρίζει), γουργυλνῶ: κυλίω με θόρυβο γούρ
 (διὰ τὸ α' συνθ.), τρατσικαλίζου καὶ -λνῶ, -λίσματα καὶ -λνιοῦμι, βρέχω ἔναν
 με νερὸ αἰφνιδίως καὶ ἄτακτα, εἰς Κοντσ. γουρδουγλυνάει, -γλενοῦσι.

Δύναται νὰ προστεθοῦν ἐνταῦθα καὶ τὰ οὐσιαστικά: ἢ τσουρτσούρου: ἢ
 βροχή, ἢ συνεχῆς ἰδίως καὶ ἀδύνατος, ἀπὸ τοῦ ἤχου: τσοῦρ τσοῦρ, τοῦ του-
 κάνι, -ια: οἱ βουλγαρόφωνοι ἀπὸ τοῦ ἐπιρρήματός των: τούκα τούκα: ἐδῶ,
 ἐδῶ, λέγονται καὶ Τακατοῦκδισ, οἱ ἴδιοι καί: Νιζνάμδισ ἀπὸ τῆς ἐκφράσεως:
 νὲ ζνάμ: δὲν ξέρω. Πρὸς τούτοις: κ'φά, τοῦ κ'φά: περιφρονητέος Βούργαρος
 (καθυστερημένος κατὰ τὸ πνεῦμα, ὄχι: στὰ αὐτιά, πρβλ. καὶ Λαογραφία Στ',
 504-505), καὶ Τίκφηδες ἀπὸ τῆς κολοκύνθης, καλυμμένης παρ' αὐτῶν τίκβα:
 ὄθεν οὐ Τίκφας. Τὸ χονδροκέφαλον τῶν ἰδίων δηλώνουν καὶ τὰ Γαφάλια,
 τοῦ -άλι: κεφάλι, τὸ γολέμα γλάβα: τρανὸ κεφάλι, καὶ τό: κόλκο πάρι:
 πόσα λεφτὰ (ἀξίζει): εἶναι δηλ. Βούργαρος.

Ἀπὸ τὴν ἐπιφώνησιν: βαλλαχί: μὰ τὸν Θεόν, εἶδομεν: οἱ Βαλλαάδες.
 Πρβλ. τὰ ἐπ' ἐσχάτων οἱ Ἄουτοι (ὁ Ἄβουτος): οἱ Πόντιοι. Καὶ οἱ Χαμου-
 τζήδες, οὐ -τζῆς. Πατακιοῦτις, τὸν ἔρρι καναδνὸ -, ζυλιές πάτ κιούτ, μου-
 τιατιάκας: παρκαντζ., ἕνας ψευδός, οὐ Ἐπειτας: ἕνας ποῦ ἐπανελάμβανε τὴν
 λ.: ἔπειτα, οὐ Ριχτός: παρκαντζ., διότι ἀναβὰς εἰς τὰ κεραμίδια τοῦ σπιτιοῦ,
 ἦταν λίγο λειψός, ἐφώναζε τὴ μάνα του: θὰ ριχτῶ. Ἐνας, καθὼς μεγάλωνε.
 λέγων τὸν πατέρα του, πατέα, ἔμεινε μετὰ τὸ παρκαντζ.: οὐ Πατέας. Ἄλλος
 συχνὰ λέγων ἀντὶ μ' ἀρέσει: μ' ἀλέσει ἔλαβε τὸ παρκαντζ.: Μαλέης, Μαλέσης.
 Πιρατνοὶ λέγονται οἱ πέραν τοῦ ποταμοῦ (Ἀλιάκμονος): Λουκόμι. Μαρτσίστι
 κ.λ. Βοιάμδισ λέν οἱ τοῦ Βρατινίου τοὺς Πελκιώτας μετὰ τὴν σημασίαν τοῦ

χονδροειδοῦς ἀνθρώπου. Καὶ ἡμεῖς: αὐτὸς εἶνι ἕνας βράμους. Λέγομεν καὶ τὸ βροίμας ὡς παραντζ. ἐνὸς πολὺ ἀτσάλου. Τοὺς χωρικούς τοὺς ἀπολιτίστους, τοὺς ΝΔ, λέμε καὶ Κουτσορουγόνατα, τοῦ -του. Οἱ Κοζανῖται τοὺς πρὸς Ν χωριάτας καλοῦν: Γουγούνια. Ἐκεῖνοι τοὺς Κοζ. τοὺς λέν Ἀγράδεις, Γαροῦφεις λέμε τοὺς Καστοριανούς. Ἀγρόσικλα λέν τοὺς Κοντσιῶτες οἱ Σελτσιῶτες καὶ ὡς Ψουρουβέηδες γνωστοὶ οἱ Σελτσιῶτες. Ρακουπαπαράδες λέν τοὺς τοῦ Ντόλου οἱ Ζιουπανιῶτες, οἱ ὁποῖοι προσονομάζονται ἀπὸ τοὺς Μερασаниῶτες ἐμπαικτικῶς: Μέτσικεις, ἢ -α (μέτσικους: ἀρκούδα) διὰ τὴν φιλαργυρίαν των, Μτσοῦν καὶ Ζιουναριῖτις ἀπὸ τὰ κάστανα (τὶς ζιοῦνεις). Τσιουκανάρια τοὺς κατοίκους ἰδίως τοῦ χωριοῦ Λούντζι: ἀπὸ τοὺς τσιόκους τῶν μαστόρων. Τσ-ια: καὶ ὅλους τοὺς ἀσχολουμένους μὲ τὴν μαστορικὴν (ἐμπαικτικῶς). Γραψίμνια: τοὺς κτηνοτρόφους ἐνίοτε, καὶ τοὺς Τούρκους: τ' Ἀγαρηνά.

Σύνθεσις

Σύνθετα ἀντικειμενικά

Σημειῶνω μερικά: Ἀλουγουςύρτζ, γουμαρουγυλτσιά, καρδουφαγοῦσα, κλειδουκράτουρας, καπνουδόκους καὶ -δούκους, κουλουπλέντζ, νιρουχύτζ, λιθουπάτια: φλεγμονὴ στὰ πόδια ἀπὸ κούραση, ξυλουφάϊς, καρπουλόϊ, παλουκουκαύτζ, πουτσαγκίδου, ὑπνουφάϊς, διρνουθύρου, σακκουράφα, σκαφτουμούνι, στραγγαρχίδου, παλιουρουκόπους, τρυπουσάκκους, τρυπουσβώλους (Ζιουπ.), χασουμέρς, χαλασουσπίτζ, πουνόδουντους.

Προσδιοριστικά

Σημειῶνω μερικά: Ἀνιμουπύρουμα, (ἄ)νιμουσοῦρι, ἀρκουδόπιτρα, καὶ τπν., ἀρμουζούμι καὶ ἀρμόζμους, ἀσβιστουπέτσι καὶ πιτυρουπέτσι (Κοζ.), βουϊδάμαξα καὶ -ου, βρακουζούνα, βουρτζόβλαχους καὶ σκατόβλαχους, γιρακουμύτζ, -τικους, γουμαρουκούραδα, γουρνότριχα, γιουφτόπιασμα, γαβόλαμπα, κανταρόξυλου, καρουτουστάσι (Κοζ.), καρυδότσιφλου, κιθρουδόβαλου, γιδουμάντρι, κλειδαρότρυπα, κλιφτουπάτιμα, κλουτσόβριγα, κουλάντιρου, κουλάντιρους καὶ μοννάντιρους, κουλουφουτιά, κουλπάνι καὶ κουλόπανου, κουμπουβέλου(α)νου, κουρτσουκόπανους, κουτουλουϊόμπση, κουφουτύλι, κριατουσάνδου, κουτσοουλονπόντικου, λαγουνουρά, λαγουτρούβαδου, λαδουβουϊά, λιμόντουζου, λιόκουρου, μα(ου)νόγαλου, ματουτσίνουρου, μβιλουκλάδι, μυλοννόπιτρα καὶ μυλόπιτρα, μυλουκόπια, νιρουκλόκιθα (ἐπὶ ἀνοήτου), λαφουμούσκι, Πηλουρὸν (χωριό), ξηρουλιθιά, ξυλόφειρις, παγκουφουλιά, παλιουρούτι, παλιόβλαχους, παλιοντόκανους, πιτροστρουγκα, πόπουρδεις, πουρδουβλακιά, πουτσοῦργμα, πουρδουβότανου, πυρουμάχους, πουντικουκούραδα, ρακουπάπαρα, ρακουκάζανου, ρου(α)κουκέφαλου, τς θειᾶς τοῦ -γιουμάτου γαραβίδεις (σάν ὕβρις), σικλόδουντου, σκουλουσκούφι, σκιλλου-

κρομμύδου: ἄγριο κρ., σταφυλαομιά, -ομόζμους, σταυρουτουφουλιά, καὶ τπν., σιτιαρουπάζαρου, σφουρονόξυλου, τουρτουφουλιά, ἐπὶ γυναικὸς παχειάς στὰ πσιναὶ καὶ κοντῆς, τσιατόξυλα, τσιραπόσκινου, Τσακνουχώρι, Τσκαλουχώρι, τσιραπόγνιμα, φιδουπόκαμπσου, ψουμουσέντικου, ψουμόφκναρου (καὶ σκατόφκναρου), χλιαρουθήκη καὶ -θήκι, χλιαρουκούτι καὶ πάντα τὰ μετὰ τοῦ: πίττα σύνθετα: πιτουρόπ'ττα, κουλουκθόπ'ττα, λαχανόπ'ττα, σπανακόπ'ττα, γαλατόπ'ττα, κριατόπ'ττα, κρουμμδόπ'ττα, βατζιαρόπ'ττα, βαθανόπ'ττα (Ζιουπ.).

Ἐπιθέτου ἢ περιφράσεων: ἀγριό(ἀγρό)γατους καὶ πάντα τὰ μετὰ τοῦ ἄγριος σύνθετα, ἀσημόκουπα, ἀσπρόχουμα καὶ ἀσπρόη, Κουκκινουπλό(η), ἀσπρόχαρους, μαυρόχαρους, ἀσπρόκουλους (πτηνό), Βλαχόστρατα, Κουνιαρόστρατα, Βλαχουχώρια, Βουγαρουχώρια, Βουγαρουβλάτσι, γαλαζιόπιτρα, -ουνέρι, γλιανόστουμους, γουλιουμόνου, χουντρουμόνου, γαυλουμόνου, γουσιουκέφαλους: ἀσκεπῆς, γαβουκούταβου, γαβουμανάστηρου, διδυμάσκους, ζαβουκέρατη (γίδα), ζιοβουδίμου, ζιούρου, συναπτόμενον: ζιουρου Δέσπου, εἰς τὸ στόμα τῶν γυναικῶν ἰδίως, εἰς Κοζ. περισσότερο εὐχρηστον, ὡς παρ' ἡμῖν τό: κάψου, -Στέργου, ἢ τό: σκούρου, -Βύια, κουκκινόχουμα καὶ -όη, κουκκινουγούλι, κουκκινότριχα, κρασουμηλιά, κρασουπάπαρα, λουλουπαντέρα, μαυρουζούμι, μαυρουπίπιου, μουνόκιου, μουρουδάμαρου, μουτουγάζιλου, μουτουζάγαρου, ξυλόχτινου, ξυλόγατα, ξυλουφαῖς, ξυλόβρουκίς, ξινόμβλου, παλιουμανάστηρου καὶ πάντα τὰ ἐκ τοῦ παλαιὸς σύνθετα: παλαιουκόπρια κ.λ., σκατόϊαρους, σκατουκερατῆς, πσιμώημιου, τριόημιου, πλαβουβότανου (Κοντσ.), πρσιουγουστιαρους (-ας), προυτόπλαστους, -ψουμου, προυτουπούλ' (Ζιουπ.), στραβουλέμς, στραπουδόντου καὶ κουτσοδόντου, τιμιόξυλου, τουρκόγιουφτους, τουρκανάκατους, τουρτουρόμπεης, τσιτουρουλάϊνου, φραγκουστάφυλλον, ψουρουγιδέμς (ὁ καὶ μουρουπιρήφανους), χουντρουβαλῆς, -λουῦ, χαρταλάμας (carta lamina): συνών. τοῦ λαίμαργος.

Κτητικὰ

Ἄνοιχτόκαρδους, ἀνοιχτουμάτς, γουσιουκέφαλους: γυμνὸς τὴν κ., καλόκαρδους (θηλ. -δισ), δίκλουνου, δίφυλλον, τρίφυλλον, τιτράφυλλον, μαυρουμάτς, μουνουβύζα, μπουλικουχέρος, -ρου, γλιανόστουμους, κουτσιαφκους, σαρανταπόδαρους, -ροῦσα, σπανουμαρία, στραπουδόντου, χουσουχέρου, τσιουγκουφόκαλη: φθαρεῖσα φ., τσαπουγέντς: ὁ παπᾶς (ἐμπαικτ.), νιόχαρους: ἀδύνατος, ἀνυπόφορος (νωχαλός, Ἡσύχιος...).

Παρατακτικὰ

(Ἄ)μπιλουχώραφα, καὶ τπν., ἀντρούνου, μηλουκέδουνου, σιωνικουθήλικους, Σαββατονκύριακου.

Μνημονεύομεν καὶ μερικὰ σύνθετα μετὰ προθέσεων: παρά: παρασάντα-
 λου: ἐπὶ ἀνθρώπου μὴ ἀρτίου στὰ πόδια ἰδίως (σάνδαλον), παρασήμιουμα:
 ἐπὶ ἀνθρώπου μὲ οὐχὶ ἀρτίαν φυσικὴν διάπλασιν, τὸν παρασήμιουσιν οὐ
 Θιός: τὸν ἔκαμεν ἄσχημον, ἀνάπηρον, παραουμιάζου, σὶ -όμνιασα: παρο-
 μοιάζω, παραφέρου, τὸν -ου μὲ τὸν τάδι: παρομοιάζω, παραφέρουμι:
 ὀργίζομαι, παράφουρους: θυμώδης, συνών. παραφουριάζουμι, παραδίνει (αὐ-
 τός): καὶ ἀναθεματίζει, παραλέκατους (καὶ στραβουλέκατους): παραμορφω-
 μένος, παρακούτι στὸ σιντούκι ἰδιαίτερα ἐπάνω σὰν κουτί, ὅπου βάνουν πο-
 λύτιμα, χρυσαφικά κ.λ., παραλλάζου, παράλλαγμα: ἐπὶ ἀνθρώπου ἀδυνατί-
 σαντος, παρασκανταλῶ: χαλῶ τὴν κλειδαριά, τοῦ -άλτσι λίγου: πειράχκι,
 ἄλλως ἐπὶ μυαλοῦ, παρασόκακου, σουκάκια κὶ παρασόκακα, παράστρατου:
 ἀταξία, λάθος, παρατουρίζου, -όρσα: τρομάζω, πάρα καλός, -ά: ἀρκετὰ καλός.
 Κατά: καταθήκια, κόσμους -, κόμπουλα -, ἐν ἀφθονία, εἰς Ζιουπ. οἱ καστα-
 νιές, μηλιές, φέτου εἶνι κατσίβουλου, ἐπιρρ.: φορτωμένες, τὸν κατακάηκα:
 περιφρ., δὲν τὸν θέλω, καταλλαχοῦ, ποῦ - νὰ τὸν ἀνταμώσου: τυχαῖα, συνέ-
 πεσε νὰ..., καταλνῶ, -άλτσα: καὶ κατατρώγω, καταβροχθίζω. Περί: περί-
 δρουμους, εἰς τὴν φρ.: ἔφαγιν ἕναν -: πάρα πολύ.

Β'. ΛΕΞΙΛΟΓΙΚΑ - ΣΗΜΑΣΙΟΛΟΓΙΚΑ

1. Ἀπὸ τὴν μετεωρολογίαν

Τὰ μιτέουρα, εἰς τὴν φρ. ἀνέγκι στὰ —: πολὺ ψηλὰ ἐπὶ δένδρου π.χ., τοὺν σιούκουσι στὰ —: κολακεύων καὶ εἰρων. Γνωστὰ τὰ μοναστήρια Μιτέουρα τῆς ἐγγύς Θεσσαλίας.

Οὐ οὐρανός, ἀραιὰ καὶ οἱ -οὶ καὶ τὰ οὐράνια. Σικώθκι (ἢ πιτάχκι) στὰ —: διαμαρτυρούμενος ἐντόνως. Τὰ Φῶτα, ὡς πιστεύουν, ἀνοίγ'ν οἱ οὐρανοί. Χρῶμα: οὐρανό, ἀνοιχτὸ —, βαθὺ —. Μισουρανῆς, ἐπίρρ. Μισουρανάει, -άντσι. Οὐρανοκατέβατους, -η: πολὺ ἐκλεκτὸς καὶ εἰρων. Οὐρανία, ὄν. Νὰ τοὺν φανῆ οὐ οὐρανός σφουντύλι: νὰ καταζαλισθῆ, πέφτοντας ἀπὸ ψηλὰ συνήθως.

Οὐ ἥλιος. Βγαίνει, κρούει, χπάει, βαθαίνει, φαίνιτι, ξιμντάει, ἀνιβαίνει, ἀνέγκι 3 ξνάλις κρούβιτι, χάνιτι, πέφτει, γέρνει, κατιβαίνει, βασιλεύει, βασιλμαηλιού, καὶ ἐπίρρ. Οὐ ἥλιος καίει, στοὺν κάμα τς Λέκινας, ἀλλὰ καὶ ἥλιος μὴ δόντια: ποὺ δὲν ζεσταίνει, κάμνει κρύο. Κατὰ ἡλιοῦ τοὺ ἔβαλι: εἰς θέσιν ὥστε νὰ τὸν φωτίζῃ ὁ ἥλιος, νὰ φαίνεται καλὰ. Δὲν ἔχει πτοὺν ἡλιου πρῶσουπου (ἢ μέρα): εἶναι πολὺ φτωχός. "Ἡλί' μ' κὶ ἡλιάκι μ', ἐκ δημοτ. Ἡλιουτήρους: πολὺ ὁμορφος, δὲν εἶναι αὐτὴ καμνιά -η. Ἡλιάζου, ἡλιασα, -ουμι, -άσικα: ἐκθέτω εἰς τὸν ἥλιον. Ἡλιάστρα: τόπος ποὺ ἡλιάζουν τι. Ἡλιαστό κρασί: τὸ τῆς Σιατίστης κυρίως. Ἡλιακός (Σιάτ.). Τοὺν λιουτήρι: φυτό, βλ. κατωτέρω. Τοὺν λιόκουρου: τὸ παιδί, τὸ βρέφος (ἀστεϊά πως). Τοὺν λιουπύρι. Προσηλιάζου, τοὺν προσηλιου, τοὺν ἀνήλιου, καὶ τπν. ἀμφότερα. Ἡλιουκαίουμι, -καμένους.

Τοὺν φηγγάρι. Στ' χάσι, στ' γιόμπσι (φεγγαριού): ὅταν χάνεται, πρὸς πανσέληνον. Στ' χάσι κὶ στ' γιόμπσι μᾶς ἔρχιτι, π.χ.: ἀραιότατα ἢ μᾶς ἤρθι κάνα φηγγάρι: Φηγγαριάτικους (ἐπὶ ἀνθρ.): πότε καλός, πότε ἰδιότροπος. Φηγγάρι μου: παιδί μου ὁμορφο. Αὐτὴ εἶναι —: ἐπὶ πολὺ ὁμορφης. «Ἄμα ἔχτι ἀλώνι τὸ φ., θὰ ἀλλάξῃ ὁ καιρὸς» (προγνωστικόν). «Οἱ μάστρις γυμνὲς μὴ ἀντὶ στοὺ χέρι κάτω σὲ λακκιές, τὰ μεσάνυχτα κατεβάζουν τὸ φεγγάρι». Φέγγει: ἀρχίζει νὰ ζημερώνῃ. Ἐφιξι κὶ χάραξι. Φέξι λίγον κατὰ ἰδῶ μὴ τ' φέξι: φώτισε... μὲ τὴ λάμπα (γκαζόλαμπα, ὄ,τι...), ἔφιξι: καὶ ἀδυνάτισε πολὺ (ἐπὶ ἀνθρ.). Μὴ πῆρι τ' φέξι πτὰ μάτια: μὲ ἐπέπληξε ἀπότομα. Ἄν σὶ φέξου μινιά: σὲ δώσω, κτυπήσω. Μὴ φέγγει, σὶ φ., τοὺν φέγγει, μᾶς φέγγει...: τολμῶ. Δὲ μὴ φέγγει: δὲν τολμῶ..., δὲν τς φέγγει: δὲν τολμοῦν. Φηγγοίξει

τὸ ὕψωμα, ἢ βελέντζα ἐκ τῆς φθορᾶς, τῆς πολλῆς χρήσεως. Οὐ φέγγους καὶ οὐ φιγγίτς σπιτιοῦ βλ. εἰς τὰς οἰκῆσεις.

Τ' ἄστρα. Ἀστρουφιγγιά. Τ' ἄστρου τς μέρας, οὐ Αὐγιρινὸς ἄλλως. Ἡ Πούλεια: ἀστερισμὸς τῆς Πλειάδος. «Στοῦ Ντόλου βγαίνει (κρούει) οὐ Αὐγερινὸς κὶ στοῦ Ζιουπάνι ἢ Πούλεια, στοῦ ἔρημου Κουστάντσικου βγῆκαν τὰ Λιτροπόδια». Ἀλιτροπόδια: ἀστερισμὸς. «Ὅποιους τηράει (μιτράει) τ' ἄστρα, βγάνει βαζδραβίτςις στὰ χέρια». Ἀστρα ἢ ἀστράκια: καὶ σχέδιο σὲ κέντημα. Ἀστρου καὶ ἐπὶ ἐντυπωσιακῆς εἰς ὁμορφιὰν γυναικός.

Ἀστράφτει, ἀστραφι, ἀστραπή, -φτιρός. Ἐφυγι (γίν'κι) ἀστραπή: πολὺ πολὺ γρήγορα ἔφυγε. Ἀστράφτει τοῦ σπίτι πὸν ἔν πάστρα: λάμπει ἀπὸ καθαριότητα, τ' ἀστραφι τ' ἀγγειά, ὥστε νὰ λάμπουν. Ἄν σι ἀστράφου καμμία: σὲ δώσω ἀποτόμως καμνιὰ μπάτσα. Ἀστραπουκαίει, -όκαφι, -όκαμα, -μένους. Τ' ἀστρουπιλέκι, εἰς Ντόλον καὶ τ' ἀστρουπόβουλου καὶ -όβρουντου. Εἰς Ρέζν καὶ Κωστ. τοὺν χτύπσι τ' ἀστραπόβουλου ἢ τοὺν ἀστραπόκαφι. Νὰ τοὺν ἀστραπουκάψη οὐ Θιὸς (κατάρα).

Διαλλάζει, διάλλαξι, -γμα: ἀστράφτει (οὐ οὐρανός). Βρουντή, -ές. Βρουντῆς κὶ ἀστραπές. Βρουντάει, βρόντσι, οὐ βρόντους. Καὶ ἐπὶ θορύβου, ἐπιπλήξεως, κτυπήματός τινος, τοὺν ἔδουσιν ἕνα βρόντου: τὸν ἐπέπληξε. Τὰ βρόντσι κατ' κὶ ἔφυγε: ἀπαρατῶντας τῆ δουλειά του, ἀφήνων ἐργαλεῖα κ.λ. ἐννοεῖται, ἔφυγε. Βρουντάει ἢ τζιόπη τ': ἔχει, εἶναι πλούσιος. Σημείου, τού: διοσημία. Θὰ ἰδοῦμι τέρατα κὶ σημεῖα. Σημείουμα: ἐπὶ ἀνθρ. κοντοῦ, ἐλαττωματικοῦ, σημειουμένους, «ἀπὸ ἀνθρ. σημειουμένουν νὰ φουβᾶσι». Οὐ Θιὸς τοὺν σημείουσι: τὸν ἔκαμεν ἐλαττωματικὸν κατὰ τὸ σῶμα, κουτσὸν κ.λ. Καὶ σιμάδι: ὁ πολὺ κοντός, καὶ σιμαδιμένους: ὁ φέρων σημάδι καὶ ὁ ἀνάπηρος συνεπεῖα θεϊκῆς ἐπηρείας.

Οὐ κιρός. Χαρά Θιοῦ: λαμπρός, ξέκουσιν οὐ -: ἢ κακοκαιρία. Ἀστατους -, χιμῶνας κιρός, χιμῶταν κιρό. Κακουκιρία, καλουκιρία. Βοῆκα κιρόν: εὐκαιρίαν. Σήμιρα ἔχουμι κιρό νὰ βγοῦμι στοῦ σιργιάνι. Πῆρι κιρόν ἢ γειτονιὰ κὶ γλύτουσι τοῦ σπίτι: ἀντελήφθησαν ἐγκαίρως οἱ γείτονες. Παίρον' κιρόν τὰ ξύλα, γιατί εἶνι στιγνά: ἀνάβουν γλήγορα. Πῆρι κιρόν αὐτός, θὰ μᾶς πῆ πουλλά: ἄρχισε μιὰ φορά... Τοῦ κουρίτσι εἶνι στοὺν κιρό τ': γιὰ παντρεία. Ἐναν κιρό κὶ ἕνα ζαμάνι. Μνιὰ φουρά κὶ ἕναν κιρό. Πέθανι παράκιρα: πρόωρα. Μισουκιρίς, ἐπίρρ. Ὁ καιρός (ἰδίως ὁ ἀέρας, τὸ κλίμα) λέγεται καὶ χαβᾶς, λ. τουρκ.: Ἀλλαξιν οὐ χαβᾶς. Ἰδῶ ἀπάν' στοῦ βνὸ ἔχουμι ἄλλουν χαβᾶν. Εἶνι στοῦ χαβᾶ τς (+Κοζ.), εἰς ἡλικίαν γάμου. Τὰ χαβάδια τ': αἱ ἰδιορρυθμίαι, τὰ σφάλματα, πᾶσα ἕνας μὲ τὰ χ. τ'. Κυρίως χαβᾶς: ὁ ἰδιάζων μουσικὸς ἦχος, τὰ βιουλιὰ ἄλλαξαν τοῦ χ. Ἰγὼ τοὺν μαλώνου κὶ αὐτός τοῦ χαβᾶ τ': ὅ,τι ἔκαμνε, κάμνει ἀδιαφορῶν. Χαβᾶς εἶνι νὰ μὴ ῥθῆ: ἔχει γοῦστο νὰ μὴ ἔλθῃ.

Οὐ ἀέρας, σπανίως οἱ ἀέρδις. Φσοῦν οἱ δώδικα: ἀπὸ ὅλες τὶς μεριές, πολὺ

δυνατά. Παίονου άέραν, άϊοίζουμι. Πῆριν άέρα του κιαλί τ'. Πῆρι άέρα πα-
 ράν κι τραβήγκι: έλαβεν εις χειρας... Άϊοκò μέρος: πού τò πιάνει ó άέρας,
 άϊορίζιτι καλῶς, δέν ει̃νι γούρα. Τò άϊοζάζου, άϊοζασα: άερίζω έπὶ ρούχων,
 άϊογιαζουντι, -νταν, άϊοζάσικαν οί βελέντζες, τὰ στοάγια (άπό ύγρά, νότια
 πού ἦταν).

Βουοζᾶς, -άδης: έπὶ ίσχυροῦ β., άστεϊά πως και διλιβουοζᾶς: τρελλός β.
 Φουσκουδιντριᾶς, ού, και ἡ -ντριᾶ και -ντριίτς: ἡ έποχή κατὰ Μάρτιον πού
 φουσκώνουν τὰ δέντρα. Εἰς Κοζ. και Κριμ. -δέντρος.

Ού άνιμους, σπανίως και οί -οι. Γίνκιν άνιμους: έφυγε γλήγορα, έξηφα-
 νίσθη. Γίνκαν — οί παράδης τς: έξηφανίσθησαν, τὶς έχασε. Άνιμίζου, -ίσικα.
 Μῆ' ν' άνιμίηζ: μῆ' τὴν ταράττεις, ένοχλεῖς. 'Η άνιμου(α)γγαστριᾶ ἡ τ' -άστρι.
 -ώνουμι, -ώθκα: φούσκωμα, ὄχι πραγματικῆ έγγ. Άνιμκό. τοῖν βάρισιν —
 (+Ζιουπ.). Άνιμουπύρουμα και -πύρι: έρυσίπελας, ὅταν πρήζεται κανεῖς
 στῆ μύτη, στα̃ μουτρα, άποῦ νύχτα. Τ' άνιμουσούρι, -ούοζα και -οίγματα.
 Τ' άνιμουσουρίζει: φυσάει δυνατά και τò χιόνι πού πέφτει μαζεύεται σέ ώρι-
 σμένα μέρη (ά)νιμουσούρι. Τί στοῖν άνιμον: συνών. τί στο̃ διάβολο. Άνι-
 μουβλουῖᾶ: άσθένεια. Άνιμουμαζώματα. Άνιμουδούρα, γίνκι — τρανή: ὅταν
 τρέχη κανεῖς άνω κάτω, ὡσαν να̃ δέρεται ὑπὸ τῶν άνέμων.

Ού λίβας: ΝΔ άνεμος, πῆρι, βάρισι — κι κάηκαν τὰ σπαητά. Λιβακῶ-
 νουμι, -ώθκα, -μένους, -ουμα: παθαίνω άπό ἡλίασιν και άπλῶς ζεσταίνουμα:
 πολύ, του -ουμα: άρρώστεια. Σὶ κόβει του ραμματάκι άποῦ κάτ' άπ' τ' γλῶσσα.

Βρέχει, έβριξι, βρουχή, βρουχόνιου, βρουχήσιου ν. Τοῖν βρέχου,
 τᾶβριξι τὰ ρουῖχα, βράχκαν άποῦ βρουχῆ ἡ άπό άλλο νερό. Βρέχουμι, βράχικα.
 βριγμένους, έφυγι βριγμένους: έντροπιασμένος, άβριχτους. Μάσι τὰ βριγμένα
 (ἡ τὰ κατουμένα σ') κι τράβα: φύγε. "Ηλιους κι βρουχῆ, παντρεύουντι οί
 φτουχοί, ἡλιους κι χιόνι, παντρεύουντι οί άρχόντοι (ἡ οί γειτόνοι), λογοπ.
 Εἰς Ζιουπ. βρεξ ἡ στεγν (στο̃ παιχίδι. ἡμεῖς χλώρη ἡ στεγνη. Τò ρ. βρου-
 χώνου, βρόχουσα: έπιπλήττω, τ' βρόχουσι (πού ἡ στα̃ λοῖᾶ). Τò βρουχιου̃μι,
 -ίσικα, πτᾶ (στα̃) κλιάματα, βρουχιου̃νταν: εκλαιγε πολύ (εκ του̃ άρχ. βρου-
 χῶμαι). Ψιχαλίζει, ἡ ψιχάλα, εις Τριτσκό σιαψαλίζ", ἡ σιαψιάλα. Βρουχῆ
 ραγδαία: καθόρι. "Ερριχινι -ι.

Χαλάζι, έπισι, ἡρθι, βάρισι (του) —. Εἰς Κοζ. τὸ λεπτό χιλιάζι λέγεται:
 τζιουγραβέλιτς. 'Ημεῖς τζιουγραβέλιτς: τὸ χιόνι, χιλιάζι σα̃ σπυρί, τζιουγρα-
 βέλι μ': θωπευτικῶς, παιδάκι μου. Τὰ τζιουγραβέλια: τὰ μικρὰ παιδιᾶ.

Του̃ χιόνι, -ια, χιοννίζει, χιοννίτσι, -ίζουμι, -ίσικα, -σιμένους. Τὰ πον-
 δάρια μ' κρούα, χιόνι. Χιοννίσικα: έπεσε χιόνι έπάνω μου, -ίσικαν τὰ μαλλιᾶ μ'
 κι άσπρισαν. Χιοννίστροις έβγαλαν τὰ πονδάρια. Χιοννιᾶς: άέρας πού φέρνει
 χιόνι. Χιοννόνιου: τὸ πολὺ ὑγρὸ χιόνι ἡ ὅταν ξεπαχώση: ἡ γλιάτσα, -ις (gla-
 cies), εις Ζιουπ. γλιάτσια, -ιαβου, -ιάζει, -σιμένου: γλοιῶδες, ἡ ντουμάτα
 γλιάτσιασι, του̃ πιπόν' ει̃νι γλιατσιασμένου. Ρουπούο': ὅταν βρέχη πολὺ με

χονδρές σταλαγματιές. Πῆρι ἓνα -. Εἰς Ζάλ. ρουβούλ', (Φιλιπ.) πλάκουσιν ἓνα -, ὅταν πιάνη τὸ χιόνι μὲ βροχή. Εἰς Ραδ. οἱ γλιάτσιν: ρουτσιάλα, -ις, εἰς Ζιουπ. + Λιβ. ὄξου τοῦ χιόν εἶνι ρουτσιάλα.

Οὐ πάγους, ἀραιὰ οἱ -οι, -ώνου, -ουσα, -μένους, ἢ παγουτή, -ές: παγωνιά, παγουμένους τόπους. Σήμιρα εἶνι πάγους: πολὺ κρύο, αὐτὴ εἶνι -: ἀπρόθυμος, τοῦ πάγουσι ἢ τοῦχι παγώσει τοῦ μέρους, κὶ ἦταν... κακό. Μὴ πάγουσι: καὶ μὲ ἐχάλασε τὴν διάθεση, μὲ ἔκαμε νὰ φοβηθῶ. Μὴ πάγουσι 'ν καρδιά: μὲ ἐψύχρανε, μὴ παγουμένη καρδιά. Σιπαϊάξου, -άϊασα, -σμένους: κρυώνω πολὺ. Ἡ γλίστρα: παγωμένη ἐπιφάνεια χιονιοῦ.

Τοῦ δουρλάπι (-άπ', Τριτσκό), ὑδρολαῖλαψ, -άπιον: χονδρές νιφάδες, δουρλάπ' (Κοντσ. καὶ τ'φάνι): ὅταν φυσάη δυνατὰ καὶ ρίχνη χιόνι ἄφθονο. Εἰς Κοζ. ἀπόφι γίγκι δουρλάπι: χιονοθύελλα. Εἰς Ραδ. τίς νιφάδες χιονιοῦ τίς λέν σκαμάγγια. Τοῦ τ'φάνι, -ια (τυφών, -ιον): βαρυχειμωνιά. Εἰς Κοντσ. ἔχει τ'φάνι ἢ δουρλάπ'. Εἰς Ραδ. τὸ χιονόνερο: σουλότα, ρίχνει ⁻¹.

Τοῦ νιρό, -ά. Νιρὸ λαγαρὸ καὶ νιρὸ λαγάρα. Λαγαρίζει, -άρσι τὸ νερὸ ἀπὸ ἀκάθαρτο ποῦ ἦτο, -ίζει ἢ δλειά: ξεκαθαρίζει ἀπὸ σκοτεινὴ ποῦ ἦτο. Ἀχαμνὸ -, ἔρρι - -: ἔβρεξε πολὺ μὲ νερὸ ἐπικίνδυνο. Νιρουπουντή, κατακλυσμός. Γάλα νιρό, νιρουμένου. Τὸ νερὸ λέγεται καὶ λιόλιους (λιόλιους καὶ ὁ λουλός), ἐπὶ νερωμένου κρασιοῦ: λιόλιους ἔκλιγι μὴ ὄλον τὸν ταῖφᾶ τ' (εἰρων.). (Λιόλιους καὶ ὑποκ. τοῦ Γεώργιος). Νιρουκρατάει (+Τριβένι) οὐ τόπους, τοῦ μέρους: εἶναι πάντα ὑγρὸς. Νιρουφαγιά, -ές. Νουρλὸ αὐγό: ὑδαρές > σφιχτὸ πέτρα, νιρούλιαβους: νερουλός, νιρουβλιάγαβους, ἰδίχ -αβου, εἰς Κοζ. νιρουβλιάγκας: ὁ πίνων πολὺ. Νιρουγάλαζου χρωμα. Νιρουκλόκιθα, -ις: εἶδος κολοκύθας, καὶ ἐπὶ ἀνθρ. οὐχὶ πολὺ νουνεχοῦς. Οὐ νιρουχύτς, νιρουκουβαλτής, -τστής. Νιρόφιδου. Κοστιίζει τόσου μέσ' τοῦ νιρό: τιμᾶται τόσον ἀκριβῶς κατὰ ὑπολογισμόν. Πῆγι προὺς νιροῦ τ': νὰ οὐρήση.

Τοῦ πουτάμι. Ἡροθι - τοῦ νιρό: πολὺ ὡσὰν π., -ήσιους, ἢ πουταμνιά: τὰ περὶ τὸν ποταμόν. Εἶνι -νιά κὶ κρατάει (ἐνν. ὑγρασίαν). Πόταμους, μεγεθ., σπανίως.

Ἡ κατιβασιά: καταρροή, συνάχι δυνατό. Καὶ τὸ ὀρμητικὸ νερὸ βροχῆς, ἢ πλημμύρα.

Ἡ λάβα: ὑπόκωφος βοή νεροῦ, ἰδίως θόρυβος ἀπὸ φωνές. Λαβίζου, λάβ' ζαν τὰ μικρά². Ἀκ'σα λάβα, θάρσα κόσμους, βγαίνου ὄξου, Μπουγατσιῶτοι: σκωπτικῶς διὰ τοὺς κατοίκους τῆς κωμοπ. Βογατσικοῦ, θεωρουμένους ὡς θορυβοποιούς³.

Τοῦ σύννιφου, -α, ἢ -ιά, -ιάζει, -ιασι, -σμένους, ἀσυννέφιαστους, τοῦ συννιφόκαμα.

1. Σλότα εἰς Βελβ., Μπουντώνα, 103.

2. Λαβατίζου εἰς Βελβ., Μπουντώνα, 92.

3. Παραλλαγήν τοῦ περιπαίγματος βλ. Μ. Παπαϊωάννου, Τὸ γλωσσάριο Γρεβενῶν, 60.

Ἡ βόρα (bora): καταιγίς, ἔρχιτι - τρανή. Τοὺν ἔπιασαν (ἦ, ἔχει) τὰ βουρίνια τ': θύμωσε πολὺ, ἔρχιτι τρανὸ βουρίνι: μεγάλη θύελλα. Οὐ βούρινους, οὐ βούρινι! στέκιτι βούρινους: συνωφρυωμένος, κατσούφης, συνών. τοῦ: βούδρους, οὐ βούδοι! Οὐ Μπούρινους καὶ τοῦ -ου: τὸ παρὰ τὴν Σιάτισταν ὄρος.

Ἡ ἀντάρα, -ις: ὀμίχλη, ἀνταργιάζει, -ιασι, -σμένους. Ἀντάργιασιν οὐ νουντᾶς ἀπὸ καπνὸ. Μὶ ἀντάργιασι: μὲ ἔκχμεν ἄνω κάτω, ἀνεστάτωσε, ἀνταριασμένους καὶ ὁ δύσθυμος, θυμωμένος, ἦρθι -. Ξιαντάργιασι: τραβήγγιν ἢ ἀντάρα.

Ἡ κατιχνιά, -ιάζει: ὀμίχλη, ἔπισι πουλλή -, τύφλα.

Ἡ βουνάτσα, -ις (Κοζ.): ὀμιχλώδης καιρός.

Ἡ μούχλα (ἀρχ. ὀμίχλη), ἐνίοτε ἢ μουχλάδα, -ις, -λιάζον, -ιασα, -σμένους, μουχλιασμένου ψουμί. Μούχλιασι στοῦ ἴδιου μέρους. Ἡ μούχλιον: ἐπὶ γυναικὸς καθημένης ὄλο μέσα καὶ στὸ ἴδιο μέρος.

Ἡ βούνδα: ὑγρασία, -ιάζον, -ιασα, -σμένους, -ασμα: πύρνω βαθὺ κρυολόγημα.

Ἡ νότη: ἢ ὑγρασία. Οὐ νουτιᾶς, καὶ ἢ νουτιά. Νότιους, -ίζον, νότσα, -ίζουμι, -ίσικα. Νότη ἢ στέγνη στὸ παιχνίδι.

Ἡ τσιάφη: πρωϊνὴ παγωμένη δροσιὰ τὸ χειμῶνα. Εἰς Ζιουπ. τσιάφ': ἢ μετὰ τὴ νοτιὰ ἐλαφρὰ ψῦξις.

Ἡ τσιβοῦρα: διαπεραστικὸ κρύο, τσουχτερό, ἔχει, ἔπιασι σήμιρα μνιά -. Τὸ ρ. τσιβουρίζου, θὰ τοὺν τσιβούρξι: μιλῶνω, ἐπιπλήττω (λ. τουρκ.).

Ἡ χαραή: ὄρθρος, σικάνουμι χαραή χαραή, πουλλὰ προνί. Βαθειὰ χαράγματτα. Χαραιᾶτικους, -άτικα: ὄχι καὶ τόσον ἐπιθυμητός. Χαράζει, χάραξι: ἀρχίζει νὰ φέγγη, παίρνει ἢ μέρα, ξημερώνει. Ἦρθα κατὰ τς χαραές. Σκάζει ἢ χαραή, γλυκουχάράζει ἢ χουραγγὴ κι' οἱ ἔμουρφισ κοιμοῦντι. Οὐ ὄρθρους καὶ οὐ ἐσπρινὸς εἶναι πολὺ γνωστὰ ἐκ τῆς ἐκκλησίας.

Σουρουπώνει, -ούπουσι, -ούπουμα: ἀρχίζει νὰ νυχτώνη, νὰ σκοτεινιάζη. Λέγεται καὶ σουρουπιάζει, -ιασι, -ιασμα.

Μουργίζει (ἀμόργη), κατὰ τοῦ μούργισμα: νυχτώνει, σκοτεινιάζει. Καὶ στὸ χρῶμα κλίνει πρὸς τὸ σκοῦρο. Εἰς Ζιουπ. μουργίζ', μούρξι, -σμα. Οὐ μούργους: τὸ σκυλί, ὅταν προκαλῆ κυρίως φόβο, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ ἀνθρ. βλοσυροῦ, ἀγελάστου. Γίδα μουργιά: (κόκκινη) μὲ μαυροκόκκινο πρόσωπο καὶ πόδια. Χρῶμα μούρνου: μελανωπὸν. Εἰς Κοντσ. μούρνους: πολὺ μαῦρος ἄνθρωπος, ἀρνὶ -ου, προβατῖνα -α: πουθενὰ ἄσπρο.

Μούρτζιους: ἄνιφτος, ἀκάθαρος, λερωθεὶς εἰς τὸ πρόσωπον ἀπὸ καπνιά, ἀσβέστη, χῶματτα, γίνκι διπ - (+Κοζ., καὶ ἐπὸν. Μούρτζιους). (Ἡ μουρτζούλα: κηλὶς, -ώνου, -ώνουμι, -ώθκα).

Ἡ ζέστα, -ις, στοῦ βάχτι τς ζέστας: στὸ ζενίθ. Ζιστασιά. Ζισταίνου, ζέστανα, -αίνουμι, -άθκα.

Τοῦ κούου, -α. Κουώνου ὁ ἴδιος καὶ -ει τοῦ γάλα. Οὐ κούους: ἐπὶ ἀνθρ.

οὐχὶ ἐκφραστικοῦ. Ἡ κρυάδα: τὸ ψῦχος καὶ κρυαδίζει, κρυάδσι: ἀρχίζει νὰ κάμνη κρύο. Λέγεται καὶ κρυαδῆζει, -άδjaσι. Εἰς Κοζ. οὐ κρυϊώντης: ὁ παρὰ τὴν πυρὰν ἀρεσκόμενος νὰ κάθεται καὶ ὁ ἀνόητός πως. Λέγεται καὶ κρυϊοῦνάκουσ παλιός¹.

Οὐ χιμῶνας, σπανίως καὶ -ώνδισ, -ιάζει, -ιασι. Χειμονιάτικους. Χειμαδῆ, -ά, ὅπου μποροῦν νὰ διαχειμάσουν, νουντᾶς γιὰ -ὀ καὶ τὰ χειμαδῆ τῶν Βλάχων: κατάβασις ἀπὸ τὰ βουνὰ πρὸς διαχείμασιν μετὰ τῶν ποιμνίων των. Τοῦ ξιχειμαδῆ, -ά, ξιχειμονιάζου καὶ ξιχιμάζου, ξιχείμασα, τοῦ ξιχιμάδι (βλ. καὶ κατωτέρω).

Οὐ χινοπούρους καὶ τοῦ -ου. Χινοπουργιάζει, -όργιασι: ἀρχίζει νὰ κρυαδίζει.

Τοῦ καλουκαίρι, -ια, -ρονός καὶ -ργιανός, -ιάζου, -ιασα. Σικαλουκαίργιασαν: ἔβγαλαν τὸ καλοκαίρι, ἢ καλουκιρία.

Ἡ ἄνξι. Βάρισι, μύρσι, πῆρι. Ἄνοιξαν τὰ δέντρα. Ἄνοιξιάτικου τυρὶ καὶ μαΐσιου τυρὶ, ἀνοιξιάτικισ βρουχές.

Ἡ μέρα, ὄλι τ' μέρα, ὄλι τὴν μέρα, ὄν-δήλι μέρα. Νὰ μὴ μᾶς πάρη ἡ μέρα. Μέρα μὴ τὴν μέρα. Μέρα παρὰ μέρα. Μέρις μέρις. Ξημέρουσι κὶ μιτὰ 2 ὥρις. Μισημιρῆζου: ξαπλώνομαι, κοιμοῦμαι τὸ μεσημέρι. Τοῦ πισιμόημιρου, -α. Τριόημιρου, -ρίτσις. Τοῦ Ἰννιάημιρου καὶ οὐ Νιάημιρους (Κοζ.).

Ἡ νύχτα, -ις, μᾶς πῆριον ἢ νύχτα καὶ νυχτώθαμι ἐκεῖ. Νύχτουσι κὶ βράδνασι, πάϊσι κὶ ἢ τούτη ἢ μέρα. Σικώθκι ἀπ' τὰ Ἰννιὰ μισάνυχτα. Τοῦ νυχτουπούλλι: ἢ νυκτερίς καὶ ὁ διανυκτερεύων ἄνθρ. Ἡ νυχτι(α)ρίδα. Οὐ νυχτουκόρακας.

Τοῦ βράδν, -ια, ἢ βραδειά, -ές, βραδνός. Ἄλλα τοῦ προῦτ' κὶ ἄλλα τοῦ βραδύ: ἐπὶ ἀστάτου εἰς τὸν λόγον του. Ἄπου βραδύς, ἐπίρρ. Βραδνάζει, βράδjaσι: ἀρχίζει νὰ νυχτώνη. Βράδνασα ἰδῶ: μὲ πῆρεν ἡ νύχτα, πέρασα τὴ νύχτα. Βράδνασάμι καὶ βραδνάσκαμι ἰδῶ: ἀργήσαμε καὶ μᾶς πῆρε τὸ βράδν, περάσαμε ὅλο τὸ βράδν, τὴ νύχτα ἔδῶ. Ἰσια μὴ ν' ὥρα (ἔφτασι): ἀργά, μόλις ἔρχισε νὰ νυχτώνη. Νὰ ῥθῆς μὴ ν' ὥρα σ': ἐνωρίς, ἐγκαίρως. Μαζώνιτι (ἢ κλειέτι) στοῦ σπίτι μὴ ν' ὥρα τ'. Κοιμάτι μὴ τ' ἀονίθια (ἢ μὴ τς κότις): πολὺ νωρίς.

Ταχιά, ἐπίρρ.: αὔριον. Ταχιά τ' χαραή. Ἄραιότερον καί: τοῦ ταχινό. Ταχιά κατὰ ἡ ὥρα 5 ἔλα (ἢ κοντὰ ἡ ὥρα...). Μέχρι (ἢ ὡς) ἡ ὥρα 11 ταχιά θὰ καρτιροῦμι: περίπου κατὰ τίς 5 ἢ 11, ἀλὰ τούρκικα, μὴ τοῦ παλιὸ φυσικά. Ἄλλου τοῦ ἀλὰ φράγκικα.

Ἡ φουτχιά, -ιές, ἀνάβει, βουβοννίζει, παίρνει, πῆρι δουμάνι. Ἡ λ. φῶς γνωστή, ἔχασι τοῦ φῶς πτὰ μάτια τ'. Πῆρι φουτιὰ τ' ἀρμάνι, τοῦ σπίτι, ἢ ἀχυρῶνα κ.λ. Πῆρι φουτιὰ αὐτὸς καὶ ἔρχισε νὰ λέγη (παρορμηθεῖς). Ἰδῶ

1. Τὸ ἐπίθετον κρυῆός εἰς Βελβ., Μπουντώνχ, 92.

καίει φουτιά στοῦ (τοῦ) κιφάλι μ' ἀπὸ φρουντίδης. Φουτιά τοῦ ἔχει: τὸν πυροβόλησε. Φουτιά στὰ τόπια: ἐμπρός... Ἀκρίβεια φουτιά: μεγάλη ἀκρίβεια. Φουτχιάζου, φώτχιασα, τοὺν φ.: ἐρεθίζω, ἀνάπτω, πυροβολῶ, τοὺν φώτχιασι μινιά: τὸν ἔδωσε μία δυνατὴ μὲ τὸ χέρι. Χαλιπώνει, χαλέπουσι (ἢ φουτιά καὶ τὴ φωτιά): ἀδυνατίζει. Φουτίζου, φώτσα, ἢ φώτσι, καλὴ φώτσι νά 'χη: φώτισιν. Ἡ φρ. φώτσι κὶ προμηθία (εὐχή): ἐκ Θεοῦ καλὴν φώτισιν καὶ γνώμην. Ἡ σκουτίδα: τὸ σκοτάδι, πίσσα: πολὺ σκότος, τύφλα, σκουτίδαβους, σκουτιδιάζει, σκουτιδίασι. Οὐ Σκουτίδας, παραντζ. Εἰς Κοζ. τὸ σκοτεινός: σκουτ'νός νουντᾶς, σκουτ'νὴ μέρα. Τυφλουσκουτίζου. Σκουτῶνου. Τί σκουτῶνισι τόσου: κοπιάζεις. Μᾶς περιποιήθκι: σκουτώθκι. Σκουτουμένου τοῦ μέρους (τὸ βάνουν κρεμμύδια, πόδι π.χ.).

Οὐ καπνός, -οὶ καὶ ἡ καπνιά, -ές, σπανίως καὶ ἡ κάπνη. Μαύρους, καπνιά: πολὺ μ. Καίϊτι κὶ δὲν καπνίζει: στενοχωρεῖται χωρὶς νὰ τὸ δείχνη. Γίνκι καπνός: ἔφυγε, ἐξηφανίσθη. Φλουρουκαπνισμένους. Καπνουδούκους. Θὰ φκιάσουμι τοῦ νουντᾶ -ν: θὰ τὸν καταμαυρίσουμε ἀπὸ τὸν καπνὸ.

Οἱ μῆνις: Γιννάρος, γιὰτὶ γιννοῦν τὰ πρόβατα. Φλιβάρος: βγάνει ἢ γῆ φλέβις, φλιβαρίζει, -άροσι: βραδίζομεν πρὸς τὴν ἄνοιξιν. Κουτσουφλέβαρους. Λέγεται κοινῶς καὶ Σικουρτζ (curtus), καὶ ἐπὶ τῶν εἰς Βρατ. Σκούρτης. Σικουρτέκα: ἔνδυμα (Κοζ.). Εἰς Τριβένι ἢ σικουρτζα: τὸ κλωνάρι βαλανιδιάς, στὸ Σικουρτζις: δάσος ἀπὸ χαμόκλαδα. Μάρτζ, Ἀπρίλτζ, ἀπριλιάτικου ψέμα. Μάης, μαΐσιου γάλα, -ια βουϊνιά: ἐπὶ χονδροῦ καὶ πλαδαροῦ (ἄνθρ.) ὡς ἡ βουϊνιά τοῦ Μάη, τοῦ Μαΐσιου: εἰδικὸ τσάμικο (χορὸς πρὸς τὸ βαρὺ). Τοῦ Μάη μὴ τὰ πονδήματα, τοῦ Θιριστή μὴ 'ν κάπα. Κιρασάρος: ἐπειδὴ ὠριμάζουν τὰ κεράσια. Θιριστής: ὁ Ἰούλιος, ἐπειδὴ τὸ μῆνα αὐτὸν θερίζουν τὰ χωράφια. Εἰς Ζιουπ. θιριστής καὶ τσιριστής: ὁ τζίτζικας ὡς ἀκουόμενος τὸ Θιριστή. Αὐγουστους, τς Παναϊας καὶ Ἀλωνάρος τὸ μῆνα αὐτὸν ἀλωνίζουν. Σταυρός: ὁ Σεπτέμβριος ἀπὸ τὴν ἑορτὴν τοῦ Σταυροῦ. Αἶ Δημήτρης. ὁ Ὀκτώβριος, τ' Αἶ Δημητριοῦ. Παχιστής: ὁ Νοέμβριος, κέρφει, ρίχνει πολλὴ πάχνη αὐτὸν τὸ μῆνα. Παχνίζει, πάχνισιν οὐ τόπους ὄξου, -σαν τὰ λιβάδια, χουράφια, ὅλα παχισμένα τ' χαραή. Ἀντριᾶς: ὁ Δεκέμβριος.

2. Ἀπὸ τὴν διάπλασιν τοῦ ἐδάφους καὶ τὰ συστατικά του

α') Γῆ, πετρώματα

Οὐ τόπους, σπανίως οἱ -οι. Τίνους εἶνι οὐ τόπους. Γιὰ δυὸ ντουφέκια τόπου (νὰ χαμηλώσουν τὰ βουνά). Μινιά γουμαρουγελτσιὰ τόπους: ὅσον ποὺ κυλιέται ἓνα γουμάρι. Βουσκότουπους, -όπι, -όπια καὶ νοουμένου τοῦ τόπου: βουσκή, -ές. Λιανότουπους: μὲ πέτρες μικρὰς συνήθως. ὁ ἀδύνατος, μὴ ἀποδοτικός, λιανουτόπι, -ια καὶ τοῦ Λιανουτόπι, χωριὸ ποτε τοῦ Γράμ-

μου¹. Βατός με δυσκολίαν: τσακστός, με ἀγκάθια: ἀγκαθότουπους, πουρναρότουπους, γιδότουπους: κατάλληλος διὰ βοσκὴν γ., ἀμμότουπους, λασπότουπους. Ἡ παλουτουπιά: ἀπαλὸς τόπος, ποώδης ἐν σχέσει πρὸς τὰ γύρω πετρώδη (+Κοντσ.): ὅπου ἄλλως ἢ πᾶδ' καὶ τπν. σν Πᾶδ'. Τὰ κατατόπια: αἱ λεπτομέρειαι τόπου, σπιτιοῦ, ἤξιου, ἔμαθι ὅλα τὰ —.

Τοῦ β' νό, τὰ β'νά. Γενικὸς ὄρος καὶ ἀντὶ τῆς λ. ὄρος μὴ ἐν χρήσει κοινῆς, ἀλλ' εἰς τὸ δημοτ. παίρνου τὰ ὄρη σκούζοντας κὶ τὰ ἰ βουνὰ ρουτιῶντας. Β'νό μὴ β'ιὸ δὲ σμίγει. Μαθημένα τὰ β'νά πὸν χιόνια. Καὶ βουνί, πέρα σὲ κεῖνο τοῖ βουνίν, Ἐλένη ν ἀμάν. Τό ἔφκιασι β'νό: τὸ ἐμεγαλοποίησε (τὸ ζήτημα). Ἡ δλειὰ μὴ φάνκι β'νό: τόσο βαρεία. Πῆρι τὰ β'νά ἢ πῆρι τὰ Ὀδρα: κίνησε δι' ἄγνωστον κατεύθυνσιν, στὸ χαμό. Τὰ Ὀδρα καὶ Ὀδρια (+Ραδ., Ζιουπ.): ὄροσειρὰ ἀπὸ Γράμμον καὶ κάτω πρὸς Ζιουπάνια. Β'νήσιους, καμπήσιους, τσιάϊ β'νήσιου, ἀγουραστό. Πιτροβούνι, χουματοβούνι. Ξηρουβούνια (καὶ τπν. Τσούρχλι καὶ ἀλλαχοῦ). Τοῦ ριζό, σπανίως τὰ -ά: εἰς τοὺς πόδας βουνοῦ. Σπανίως καὶ ρζό (βλ. καὶ τπν.). Ἡ κορυφή βουνοῦ, τοῦ κορυφουβούν', -ια, ἢ πλαϊά, τὰ πλάϊα, ἢ ράχη, καταραχῆς, τοῦ ἴσιουμα, τοῦ σέλλουμα, -ώματα, τοῦ διάσιλλου: πέρασμα μεταξὺ δύο κορυφογραμμῶν, ἢ κρέμαση: κλίσις ἐδάφους, οὐ τσούτσουλας μὲ πέτρες συνήθως συγκεντρωμένες, οὐ ἀνήφουρους, οὐ κατήφουρους, σπανίως καὶ κατήρουρους, ἢ ἀνηφουρjα καὶ ἀνηφόρjα καὶ ἀνηφόρα, κατηφουρjα καὶ -όρjα, τὰ καγκέλια. Εἰς Βουρh., λόφοι διαδοχικῶς: βουνόπκα.

Ἡ τζιούμκα, -ις: λόφος καὶ ἐξόγκωμα στὸ κεφάλι ἰδίως, εἰς Ζιουπ. ἢ ζιούμκα. Ὁ γήλοφος καλεῖται καὶ τούμπα. Τοῦν βροῆκαν —: πεθαμένον. Τούμπα καὶ ἢ ραχίτις, τουμπιάζου, τούμπιασι: ἔφκιασι τ., οὐ τούμπαρς, καὶ ἐπών. ἀπὸ παραντζ. Τουμπανιάζου, τοῦν —: κτυπῶ στὴ ράχη.

Ἡ τσιούκα: κορυφή, λόφος, καὶ τπν. (βλ. κατωτέρω).

Οὐ λάκκους, -οι: χεῖμαρρος. Δὲ σὶ ξιπλέν' λάκκοι: δυσκόλως ἀπαλλάσσει τῆς ἠθικῆς μειώσεως. Ἡ λακκιά, -ές: τὸ χαῖνον πρὸς λάκκον. Ἡ λάκκα (+Κοντσ.): τὸ βαθούλωμα μὲ νερό. Ἡ λακκούβα, -ις: μικρὸ βαθούλωμα. Οὐ βαθύλακκας, καὶ τπν. Οὐ γαβόλακκας: βαθὺς λάκκος, καὶ τπν. Τὰ κουντουλάκκια (Κοντσ.), καὶ τπν., μικρὲς λακκιῆς (+Σέρβ.). Τὸ ρ. λακκίζου, λάκ-

1. Τὴν γραφὴν Ληνοτόπι ἐκ τοῦ ('Ελ)ληνοτόπιον βλ. Ἄντ. Κεραμόπουλλον εἰς: Οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ βόρειοι γείτονες, Ἀθῆναι 1945, 136, καὶ εἰς Ἀθηνᾶ ΝΣτ', 330 καὶ 338. Ληνοτόπι καὶ ὁ Ἄμκντος, Ἱστορικαὶ σχέσεις Ἑλλήνων, Σέρβων καὶ Βουλγάρων, Ἀθῆναι 1949, 22, καὶ προγενεστέρως Ν. Χ. Παπαδάκης ἐν Ἀθηνᾶ ΚΕ', 441. Ὁ Ἰ. Καλλέρης, Αἱ πρῶται ὕλαι τῆς ὑφαντουργίας εἰς τὴν Πτολεμαϊκὴν Αἴγυπτον, Ἀθῆναι 1952, 188, σημ. 5: Λινοτόπι. Ἀλλὰ λιναρόσπουρους, Λιανόπιτρα καὶ λιανουβρόχια. Τὸ Ἑλληνοτόπι πάντως θὰ ἦτο μειωτικὸν μᾶλλον τοῦ διὰ τοῦ α' συνθετικοῦ νοουμένου (εἰς τὴν περιοχὴν) καὶ ἀντίθετον, ὡς νομίζω, τοῦ σκοπομένου. Τά: λινο καὶ λιανο δηλοῦν περισσοτέρους Ἕλληνας ἐντὸς καὶ πέριξ.

κίσα: τὸ σκάζω, διαφεύγω. Ξιλακκίζου, ἔν ξιλάκκισι: τὴν τράβηξε παρὰ πέρα (δι' ἀνήθικο σκοπὸν). Τοῦ λάκκου λάκκου πάϊνα, τοῦ Βλάχου τοῦ σφαχτὸ ἔτρουγα (λογοπ. ἐπαναλαμβανόμενον γρήγορα τὸ σφαχτὸ συγχέεται μὲ τὸ σκατό). Οἱ λάκκοι λέγονται καὶ λακκώματα, κάτου στα -. Οὐ καταδόλακκας: λόφος τοῦ χωριοῦ Α, τπν., ὅπου ρίχνουν, μαζεύονται κουράδια.

Τὰ λαγκάδια καὶ φαράγγια λ. γνωσταί. ἀλλ' οὐχὶ ἐν πολλῇ γρήσει.

Οὐ κάμπους. Ἰγὼ στοὺς κάμπους δὲ βαστῶ, νιοὸ ζιστὸ δὲν πίνου. Τὰ καμπουχώρια. Ἡ καμπιά, τοὺν τρώει ἢ -: ὑποφέρει εἰς τὸν κ. Καὶ ἡ ἐπιφάφεια στὸ κέντημα -ους.

Ἰσιουμα, -ώματα. Τοῦ πῆρι γιὰ -. Ἰσιουμα!: ὅταν σκοντάψῃ κανεῖς (ὁ ἄλλος εἰρων.).

Ἰσιάδι, -ια: χῶρος ἐπίπεδος. Νὰ σὶ πῶ ἔν ἰσιάδα: τὸ σωστό. Ἰσιουμα στα ριζὰ βουνοῦ λέγεται: πάτουμα.

Τρούπα, -ις: ὀπή. Τρυπητό, οὖσ. (ὄργανο) καὶ ἐπίθ. Τρυπουκαλνῶ, -άλτσα, -ήματα, μὲ -λνάει πληγὴ στὸ στομάχι π.χ., μὲ ἐνογλεῖ.

Τοῦ σπήλιου, καὶ ἐπὶ κρυφῆς πληγῆς. Τπν. τοῦ Μέγα Σπήλιου Γρεβενῶν.

Ἡ χαρούμπα: τρύπα στὴ γῆ κυρίως, ἀπ' ὅπου βγαίνει νερό, βλ. τπν.

Τοῦ βουγάζι: στενὴ δίοδος μεταξὺ παρακειμένων βουνῶν: Τοῦ β. πτ' Σιάτιστα. Ἡ ἀντοχὴ τοῦ στήθους νὰ ὁμιλῇ, νὰ φωνάζῃ: ἔχει βουγάζι, καημένι μ', αὐτός!, λ. τουρκ.

Ἡ γούρνα, -ις: κοίλωμα γῆς. Θὰ σὶ φκιάσου τ' γούρνα σ', κατοάναβι (ἀπειλή), νὰ τοὺν γένη ἢ γούρνα τ' (ἀπειλή καὶ κατάρα). Τὸ ρ. γουρνιαζέι, γούρνιασι: φκιάνει γούρνα ὁ τόπος, τὸ στρῶμα. Καὶ καλλιεργήσιμοι τόποι ἀπὸ τῶν ἰδιοκτητῶν: ἢ - τ' Γαλάνου, - - τ' Καλιαντέρη κ.λ.

Ἡ γούβα (κύβη): μικρὸν βαθούλωμα ἢ ὄρυγμα. Γουβιάζει, γούβιασι τοὺν στρῶμα, οὐ τόπους. Τὸ γουβῶνου, γούβουσέ τα: κλεῖσε τὰ μάτια, γουβῶσ', -ώσας: πέσε, κοιμήσου, σκεπάσου, γουβουτὸ πιάτου: βαθουλωτό.

Γούπατους (Ζιουπ., Λιβ.): κοίλωμα, ὅταν πατῆς στὴ γῆ.

Τοῦ γριζι (άλβ.): ὀχετός.

Οὐ γρημός: κρημνός. Νὰ πάη στοὺν γρημὸ (εἶδος κατάρας). Σῦοι στοὺν -: φύγε, τσακίσου. Τὸ ρ. γρημῶ, γρέμπσα, γρημνιοῦμι, -ίσικα, -σμένους, ἀγρέμ-σπλους. Τοὺν γρημάει μὲ τοὺν μάτι: τόση ἢ ἐπιροή, γρημίσ', γρημίσας καὶ γρημπιστῆτι καὶ γρημούλα σ', γρημούλα σας: φύγε, φύγετε. Καὶ γρημουτσακίζουμι, -ίσικα, -ίς', -ίσας καὶ -κιστῆτι. Νὰ σὶ γρημίση οὐ λύκους, ὄχι: ἐπὶ μεγάλων φορτηγῶν ἰδίως ζώων (διὰ τοῦ τελικοῦ: ὄχι, ἀπεύχεται πραγματοποίησιν τῆς κατάρας, ἐν θυμῶν τελῶν ὁ λέγων). Γρημίσικα κι' ἔφιγα: κακῶς ἔκμα καὶ ἔφυγα. Λέγεται καὶ οὐ γρέμουσας, τὰ γρημούσα¹. Οὐ γλέμhouσας,

1. Βλ. καὶ Τζαρτζάνου, 65.

τὰ γλιμβούρjα (Λιβ., Μαυραν.). Οὐ γλέμουρας, τὰ γλιμούρjα (Ζάλ.). Οὐ γρέμουρας, τὰ γροιμούρjα (Τσούρχλι).

Χάους: ἀπὸ ἀπότομο καὶ ὑψηλὸ μέρος, τηρᾶς κάτ', χάους.

Τὰ βράχια, εἰς τὸν ἓν. οὐ βράχους οὐχὶ εὐχρηστον. Τὰ κατσάβραχα.

Τὸν χῶμα, -ατα, -ένιους, χουματὲς μυρίζει: ἔχει μυρουδιὰ χ., εἶναι ἔτοιμοθάνατος. Χουματίζουμι, -ίσικα, -σμένους: χλωμιάζω ὕστερα ἀπὸ ἀρρώστεια, βάσανο, χουματίσικι: δεῖγμα ἔτοιμαθκνάτου. Χουματουβούνι. Ἄσπρόχουμα, καὶ τπν. Ἡ ἀσπρόη, καὶ τπν., κουκκινόη, καὶ τπν., τοῦ βουντσόχουμα, καὶ τπν. Βλ. καὶ τπν. κατωτέρω.

Ἡ λάσπη, -ις. Λασπίζει οὐ τόπους, πιάνει -. Τοῦ λασπαρjό: πολλὰς λ. Λασπώνου, -ουσα, -ουμι, -ώθκα, -μένους: λερώνω μὲ λ. Τῶκουπι λάσπη: ἔφυγε χωρὶς νὰ γίνῃ ἀντιληπτός, ἐξηφανίσθη. Εἰς Κοζ. εἶχι λάσπις πουλλὰς στοῦ δρόμου: γουβλάρι, βλ. κατωτέρω καὶ τοπωνύμια.

Τὸν ριβένι, -ια (λ. σερβ.): τόπος ἄγονος, ἀδύνατος, πετρῶδες ὄροπέδιον.

Τὰ ρέπιτα (ἄνευ ἓν.): μέρη ἄνω κάτω, γύρσι τὰ - ὄλα.

Τὸν ρόγκι, -ια (ὄρογκος, Ἡσύχιος): τὸ μεταξὺ πεύκων καὶ ἐλάτων ἀκάλυπτο διάστημα.

Ἡ πέτρα, -ις: λίθος. Ἐρρξι, ἥφιρι, ἔβγαλι πέτρα νὰ χτίση τοῦ σπίτι. Πιλέκισαν, πιλικιτῆ π. Ἐρρξι πέτρα: δὲν θέλησε νὰ ξαναεπανέλθῃ, ἔφυγεν ἀνεπιστρεπτι ἀπὸ τὸ χωριό. Ἡ πιτριά, -ιές: κτύπημα, ρίζιμο πέτρας, ἔρρξι μνιὰ πιτριά: ἔκαμεν ἓναν ὑπαινιγμό, προσέβαλε διὰ λόγου. Πιτρώνου, πέτρουσα, τοῦν πέτρουσι (μὶ) λόϊα: ἐπετέθη. Πέτρουσι ἢ κλιά μ', ἢ καρδιά μ': ἐσκληρύνθη. Πιτρουτῆ ἢ κλιά τς, δὲν εἶναι μαλακή. Εἰς Ζιουπ. τοῦν πέτρουσι μὶ σινάπ': ἐπέθεσε σ., τοῦν πέτρουσι πυριτός, θέρμη. Πιτρουτός, -ή, -ό, πιτρουτόπι καὶ πιτρότουπους, πιτρουβούνι. πιτρένιους, πιτρένια βρύση, σκάλα. Πιτρίσις κὶ λιθάρια. Ἄσβιστόπιτρα, γαλαζιόπιτρα, -ις, τσιακμακόπιτρα. Λιανόπιτρις, ἢ λιανόπιτρα, βλ. καὶ τπν. Ἄρκουδόπιτρα, Λιανόπιτρα κ.λ.

Ἡ πλάκα, -ις: πλάξ. Εἶχα μνιὰ π. σν καρδιά μ': βάρος, στενοχώρια. Πλάκα: σιώπα, πλάκατι: σιωπᾶτε. Πιλικιμένις πλάκις γιὰ τοῦ νουβρό. Βλ. καὶ τπν. Στς Πλάκις.

Ἡ χουχλάκα, -ις, ρίχνει -ις: πέτρες πλατειές, πλάκες (ἀστεϊά πως).

Ἡ χουρχάλα, -ις (Φιλιπ.), θὰ σὶ ἀρχινήσου μὶ τς -ις: πέτρες, τρόχαλα.

Ἡ χράπα, -ις: πέτρες μὲ μύτικες καὶ τπν. εἰς Ἄπᾶν Βάντσα: στς Χράπις.

Ἡ βιστιριά: μέγας βράχος. Οἱ -ές. Εἰς Τριτσκὸ ἢ βιστιοjά. Εἰς Κοζ. ξέρ'ς, τί βιστιοῖα εἶνι; ἰσχυρογνώμων. Βλ. καὶ τπν.

Ἡ βουρτσίρα καὶ -ίδα, -ις: πέτρα μεγάλη ποὺ σηκώνει κανεὶς μὲ τὸ χέρι καὶ μπορεῖ νὰ τὴν ρίξῃ, πετάξῃ ἐναντίον ἄλλου. Δάλδα, ῥε... - ὠρὲ τραβοῦν βουρτσίρις.

Τὸν χαλίκι, -ια: χάλιξ. Κυρίως λέγεται: τσιακ'λ (λ. τουρκ.).

Τὸν μάρμαρου, -α, καὶ θέσις στοῦ -ου: λάκκος μὲ πλάκες μαρμάρου.

Ρῆμα μαρμαρώνουμι, -ώθηκα: μένω ἐμβρόντητος. Καὶ παιγν. παίζουσι τὰ μαρμάρις: μὲ πλάκες μικρῆς.

Τὰ μόλια (Κοντσ., Κοζ.): τὰ χαλίγια, μιὰ γουμαρὰ μόλια: σωρὸς ἀπὸ χαλίγια.

Τὰ κουρπανάκια: πέτρες στρογγυλῆς μικρῆς, μὲ τὶς ὁποῖες παίζουν τὰ κορίτσια ἰδίως. Ὁμώνυμο τὸ παιγνίδι: τὰ -ια. Εἰς Κοζ. ζγρουβαλάκια καὶ τὸ παιγνίδι.

Τὰ βουδοόκια (Κοντσ.), οὐ βόδουκας: πέτρες λεῖες στὶς ὄχθες χειμάρρων συνήθως.

Ἡ γουγόλα, -όλις (Λιβ., Τριτσκό): πέτρες ποταμῶν μεγάλης καὶ στρογγυλῆς. Εἰς Κοζ. τὰ γουγούλια, -όλι: πέτρες μικρῆς (ἢ μπίλλες) καὶ τὸ ὁμώνυμο παιγνίδι (εἰς Βλάτσην γουργουλουτός: στρογγυλός, λ. πεποιημ.). Γουργούλιου, στοὺν -, τπν. (Σαμαρ.).

Τοὺ βάκαλου, -α (Μπίσ.): μικρῆς πέτρες στρογγυλῆς τῶν ποταμῶν ἰδίως. Μὲ αὐτὲς παίζουν κι' ὄλαστον (Τριτσκό).

Τοὺ πουροῖ (ἀρχ. πῶρος): πῶρινοι λίθοι. Εἰς Ζάλ. τοὺ πουροῖ, τὰ πουροῖά: πέτρα σὰν τὸ σφουγγάρι, δι' ἧς φκιάνουν τὰ τζιάκια, καὶ τπν.

Ἡ στιονάρα, -ις (Κηπ.): πέτρες μεγάλης, γερές, κυλινδρικές. Στὰ -εῖα, τπν.

β') Φυτεία: Δένδρα, θάμνοι, φυτά, ἄνθη

Τ' ἀρμάνι, -ια (λ. τουρκ.): δάσος ἀπέραντο. Πῆρι τ' ἀρμάνια: πρὸς ἔγνωστον κατεύθυνσιν. Τὰ ζ'λάπια γυροῦν στ' -.

Τοὺ κουροῖ: δάσος, συστάς δένδρων συνήθως¹. Ἡ λιανούρα: ἐπὶ πυκνῶν δενδρουλλίων καὶ θάμνων. Καὶ τόπος μὲ πολλῆς μικρῆς πέτρες. Καὶ οἱ κόντες τῆς κεφαλῆς, ὅταν σπάσουν.

Ἡ καπάλα: τόπος, ὅπου τὰ δέντρα ἢ οἱ θάμνοι ἔχουν κατῆ.

Οὐ λόγγους: δασώδης ἔκτασις, οὐχὶ ἐν πολλῇ χρήσει ἢ λέξις².

Ἡ πατλιά, -ές (πατῶ, -ουλιά): λόχη. Χώθηκιν -ά, στὶς πατλιές. Ὅσα φ'λάγει ἢ πατλιά, δὲν τὰ φ'λάγει ἢ Παναγιά: ἔσο πρακτικὸς εἰς τὰς προφυλάξεις. Τοὺ σκάζει, τό 'σκασιν πατλιά: ἔφυγε κρυφά, ἐξηφανίσθη³. Καὶ τπν.

Τοὺ δέντρον, -α. Ἡ ρίζα, τοὺ κουρμί, τὰ κλουνάρι, τὰ φύλλα. Διὰ τὰ καρποφόρα: οὐ καρπός, τὰ βοῆκε τοὺ χαλάζι (τὰ δέντρα) στοῖν καρπό. Καρ-

1. Περὶ τῆς λ. κουροῖ βλ. Δ. Γεωργακῶν εἰς Ἀρχεῖον Θερακικοῦ Λαογρ. καὶ Γλωσ. Θεσσαροῦ IB', 44-46. Τὰ δύο παραδείγματα: στοὺ Μβουρζιώτικου τοὺ κουροῖ καὶ στοὺ κουροῖ πτοῖν Ἀἰ Δημήτρι (ἐκ τοῦ χειρογράφου μου εἰς Ἱστορ. Λεξικόν): τὸ δάσος τὸ ἀνῆκον εἰς τὸ χωρίον Ἐμπόριον, τὸ δάσος τῆς περιοχῆς μονῆς Ἀγίου Δημητρίου, βλ. καὶ κατωτέρω εἰς τὰς τοπωνυμίας.

2. Βλ. Vasmer, *Die Slaven...*, 312, Φιλῆντα, Γλωσσολογ., Γ', 209, λόγη—τάφρος.

3. Εἰς Βελβ. πατλιά: ἔχνος ποδός, Μπουντώννα, 99.

πίζ'ν και καρποῦν, καρπιρός, -ή, και ἐπὶ γυναικὸς ποὺ πιάνει εὐκόλα και γεννάει πολλά. Στὰ κορυφνά: στὰ ὑψηλότερα δένδρου. Τὰ δενδρύλλια λέγονται: κολουρρίζια. Τὰ κλωνάρια δένδρων ἀκάρπων ἰδίως στρόγγυλα και ἴσια λέγονται: λουμάκια, τοῦ -άκι (ἀρχ. λειμαξ). Εἰς Ζιουπ. τοῦ λ'μάκι. Μεγάλο κομμάτι κορμοῦ δένδρου στρόγγυλο: τουρπί, -ιά¹. Γίνκι τουρπί: ἐπάχυνεν ἐπὶ ἀνθρ. Τὰ τουρπιὰ σχίζονται μὲ τὸ τσεκούρι εἰς 2, 3 σκίζες, ἢ -α, αὐτὸς εἶνι -α: χοντροκέφαλος. Τὰ ξηρὰ κλωνάρια δένδρου λέγονται: γουλιαρίδεις (γουλιαρίδα: γόλια ἀρίδα), και τὸ γυμνὸ ἔως ἐπάνω πόδι. Τὸ μεγάλο ξύλο, μὲ τὸ ὁποῖο γκρεμίζουν ἀπὸ τὰ δέντρα τὶς γουλιαρίδες ἢ τσιουλνοῦν τὰ ἴπουρα λέγεται λούρους, εἰς Σέλ. ἢ λούρα. Ἰπουρα εἶναι: τὰ καρποφόρα δένδρα (ὀπώρα, ὄπωρον), τοῦ -ου, εἰς Κοζ. τὰ ἴπουρ'κά, τοῦ -ό. Λέγονται και ἤμιρα δέντρα ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰ ἄγρια.

Οὐ δέντρος: ἢ δρυς κυρίως, ὅταν εἶναι μεμονωμένη. Τοῦ δινηρήσιου και τ' ἀδρένιου: συστάς ἐκ δρυῶν. Τὰ χαμόκλαδα: θάμνοι δρυός, κυρίως. Ὁ καρπὸς τῆς δρυός: σιούχλα. Μὲ τὶς σιούχλεις παίζουν τὰ παιδιά. Εἰς Ζιουπ. λέγονται: κουμπούλια και ἐπών. οὐ Κουμπούλτς, εἰς Τραπ. ἢ σιούμκα, -ις και κουκουσιούμκα, -ις.

Οὐ τσέρους: εἶδος δρυός μὲ στενὰ και μακρουλὰ φύλλα και χωριὸ ἄλλοτε παρὰ τὸ Λιβ.² Εἶδος δρυός και οὐ μισές (λ. τουρκ.). Τοῦ κιλανίτσι, -ια (Φυτόκ): βαλανόδεντρα, και τπν. στὰ -ια.

Οὐ γάβρους και τοῦ -ου, τὰ -α, ἐνίοτε και γαυριά: εἶδος δρυός³. Ν' ἀνοίξη οὐ γ. κι' ἢ οὐξνά. Εἰς Κοντσ. ἀσπρόγαβρα, μαυρόγαβρα: δένδρα μικρά. Μιὰ γαβρά: τούφα ἀπὸ δέντρα.

Ἡ καραντζιά (Κηπ.): δένδρο σὰν τὸ γάβρο μὲ πλατεῖα φύλλα, και τπν. αὐτόθι.

Κακαβιά (Σέλ.): δένδρο (και τπν.) ποὺ βγάνει καρποὺς λεγομένους «γλυκὲς» στὴν Κοζάνη. Βλ. και Βολιώτη, ἔ.α., 263.

Τοῦ κλαδί, -ιά: φύλλωμα δρυός, θάμνος δρυός. Τοῦ κλαδήσιου και δινηρήσιου κατ' ἀντίθεσιν τινὰ πρὸς τὸ οὐξύσιον: ἀπὸ τῆς ἀναλόγου φυτείας τοῦ τόπου. Τσουτσουλιάνους πτὰ κλαδιὰ γύρηγι κι' αὐτὸς παντρεῖα κι' ἀπ τοῦ Γαλάνου τὴ μιριά (ἢ κουπριά), εἰρων. ἐπὶ ὑποψηφίου οὐχὶ ἀξίου δι' ἀνώτερον σόϊ. Οὐ κλάδους, στοῦ κλάδου: ἐποχὴ τοῦ κλαδέματος. Κλαδεύου κ.λ., ἀκλάδητους. Τὸν κλάδιφα λίγου: τὸν περιώρισα, μεταφορ. Ἡ κλαδαριά (μὲ κέδρα: τὶς Ἀποκριές).

1. Βλάχικα: τρούπον: κορμός, Μπουντώνα, 104, τρουπι (τρόπις).

2. Σημειώματα ἱστορικά, 44.

3. G. Meyer, Neugr. Studien..., 5, 24, Μ. Στεφανίδην εἰς Λεξ. Ἀρχ., 6, 210, Σ. Ψάλτην ἐν Ἀθηνᾶ ΛΑ', 55, βλ. και Θ. Χελδράιχ (Σ. Μηλιαράκη), Τὰ δημώδη ὀνόματα τῶν φυτῶν προσδιοριζόμενα ἐπιστημονικῶς, Ἀθῆναι 1910, 87, γαῦρος, γράβος, ὡς και Δ. Βολιώτη και Ν. Ἀθνασιάδη, Δένδρα και θάμνοι, Θεσσαλονίκη 1971, 262.

Ἡ οὐξυά (ἀρχ. ὀξύα), -ές. Στου οὐξύσιον: τόπος σύδενδρος με οὐ. Βάρισι, ἀνοιξιν ἢ οὐ. Εἰς Φιλίπ. οὐ οὐξυός και τοῦ οὐξυό: τὸ εἰς τὰς δρυς και τὰ πεῦκα παράσιτο χρησιμοποιοῦμενον διὰ τροφήν και βάψιμο.

Ἡ κουμπουλιά, -ές. Τοῦ κόμβουλου. Κόμβουλα πουλίτικα: ἐκλεκτά, χονδρά. Ἡ ἀγρουκουμπουλιά (και ἀγριουκουμπουλιά) και κυρίως κουρουμβλιά. Εἰς Κοντσ. κορόμβλα, εἰς Τσοῦργλι κορορόμβλα, εἰς Λιπιν. κούμβλα, ἢ κουμβλιά: ἢ δαμασκηλιά, τὰ κορομήλα τὰ λέν τζέριτζιλα.

Ἡ μβλιά, -ές: μηλιά. Μηλίτσα μ', ποῦ 'σαν στοῦ γρημνὸ στα μῆλα φουτουμένη. Ἡ κρασουμβλιά, τοῦ -όμβλου, -α: με νόστιμα. ζουμερά, κρασῶτα τὴν γεῦσιν μῆλα, συνήθως κόκκινα, και ἐπὶ γυναικὸς κόκκινης και ὠραίας, αὐτὴ εἶνι κρασουμβλιά, ἢ -όμβλου. Ἡ ἀγρουμβλιά, και τπν. τ' Ἀγροόμβλου. Φραγκουμβλιά: ἢ ἡμερη μ. Εἰς τὴν συνθημ. τῶν μαστόρων: μβλιά: ἢ ψευτιά. Κόβει μβλιά ἢ μβλιές: λέει ψέματα. Εἰς Ζιουπ. βανόμβλου: εἶδος μ. με σχῆμα κύγοειδές.

Ἡ δαμασικιά, -ές, τοῦ δαμάσκηνου.

Ἡ κυδουνιά, τοῦ κυδῶνι. Κυδουνάτου γλυκό, - φαί. Μηλουκέδουνοι: εἶδος κ. Τὸ ἐκ τοῦ ζωμοῦ μόνον τοῦ κυδωνιοῦ γλυκό λέγεται: πιλτές, -έδισ και -έδια. Εἰς Ζάλ. βιλτές: γλυκό ἀπὸ πετμέζι και ἀλεύρι καβουρντισμένο.

Ἡ γουρτσιά, -ιές: ἢ ἀπιδιά¹. Τοῦ γόρτσου. Στ' γουρτσιά τοῦ σίνουρου: ἐπὶ παραλόγων ἀξιώσεων. Ἀγρουγουρτσιά: και ἐπὶ γυναικὸς ὑψηλῆς πως και ἀκχλαισθήτου. Και ἢ λ. ἀχλαδιά, τ' ἀχλάδι, δὲν εἶναι ἄγνωστος. Τὰ γ. ἰδίως τὰ ἄγρια γίνονται μαλακά και ὠριμάζοντα τρώγονται εὐκολώτερον, ἅμα μείνουν εἰς τὸ ἄχυρο ἢ τὸ ξηρὸ χόρτο μερικὲς μέρες. Τότε λέγομεν: ζιουλιάζ'ν, ζιούλιου, -ια, -άζει, ζιούλιασι, -σαν (διϋλίζω). Εἰς Κοντσ. ἢ ζιούλα, οἱ -ις, διπ ζιούλις: παραφτασμένα και μαλακά. Εἰς Τριτσκό ζιούλου, -α, ζιουλαίνου, -αίν', ζιούλιραν τὰ γόρτσα, τὰ ζίμουρβα (ζίμουρβου): τὰ ἀχλάδια ποῦ φθάνουν τὸ χειμῶνα στοῦ λόζιο, και τπν. ἢ Ζ-jà (Τριτσκό). Εἶδη: ἢ βάπτσα, -ις (Σισ.): μεγάλα και καλὰ γόρτσα. Εἰς Ραδ. οἱ βάπτσις: ἀχλάδια στρουγγυλά ποῦ τὰ βάνουν σὲ κιούπια με ζίδι. Εἰς Μαυρ. τὰ βάπτσα (και τπν.). Εἶδος γ. και τὰ σουμπινιώτκα: ἀπὸ χωρίον Σούμπινο παρὰ τὸν Ἀλιάκμονα. Εἰς Ζιουπ. ἕνα εἶδος μεγάλων και καλῶν ἀπιδιῶν: τὰ βασιλκά γόρτσα. Εἰς Τραπ. τὰ χονδρά και γλυκά ἀχλάδια: τὰ βοῦνα, τοῦ -ου. Εἰς Τριτσκό ἢ βοῦνα, οἱ -ις: τὰ σουρλωτὰ ἀχλ. Αὐτὰ εἰς Ραδ. τὰ λέν: πιπουνάτκα².

Ἡ καϊσιά, τοῦ -ίσι: (λ. τουρκ.), τὸ βερίκοκκον.

Ἡ κιασιά, τοῦ -άσι. Οὐ Κιασάρος: Ἰούνιος, βλ. και τοπωνυμίας.

Ἡ συκιά, τοῦ σύκου. Και τπν. ἢ Συκιά (Πέλκα), Σις -ές (Χορ.).

1. Ἄλβ. goritse: Holzbirne, G. Meyer, ἔ.ἀ., 2, 65.

2. Ἐπὶ ἀφθονίας ὀπωρικῶν γενικῶς λέν: φέτου εἶχαμι κιαμέτι γόρτσα κ.λ., ἢ ἕνα -. Λέγεται και μᾶς ἔφιρι τοῦ -: τὴν καταστροφή, (ἢ λ. τουρκ.).

Ἡ καλίγκα, -ις: τὸ ἀλλαχοῦ ρόϊδο (ἀκουστή ἢ λ. ρουδιά).

Ἡ τσιντζυφιά, τοῦ τσίντζιφου: ζίζυφον. Θὰ τοὺν φανῆ -ου: πολὺ δύσκολον.

Ἡ λιφτουκαοιά, τοῦ λιφτόκαου. Εἰς Ντόλ. λουφτουκαοιά, εἰς Ζιουπ. φτουκαοιά.

Ἡ σουρβιά, τοῦ σούρβου (surbum)¹. Τὰ σοῦρβα καὶ ἡ ἐορτὴ τὴν παραμονὴν τοῦ νέου ἔτους πού μοιράζουσι. Αὕτῃ γίνεσι σούρβου: ὅταν καμμία ἀδυνατίσῃ πολὺ.

Ἡ βυσσινιά, τοῦ βύσσινου. Βυσσινάτου (γλυκὸ). Βυσσινὶ (χρῶμα).

Ἡ καρυά, -ές. Ὁ καρπός: ἡ κάχτα. Σπανίως τοῦ καρύδι, -ια (καρυνδάτου γλυκὸ καὶ παντισπάνι). Καρυνδάτου (στὸ βάψιμο, χρῶμα, φόρεμα). Καὶ ἀστεϊά πως καρυναρυνδάτου. Ἡ στεῖρα ἢ καρυά: ἡ μὴ καρπίζουσα, βλ. εἰς τὰ τπν. Θὰ σὶ βγάλου τοῦ καρύδι (τοῦ λαιμοῦ), (ἀπειλή). Εἰς Κριμ. ἢ καρύδα, μεγεθ. Εἰς Κηπ. ἢ καρυά καὶ κουκουοιά. Ἡ κουκόσια: μὲ τὸ ἐξωτερικὸ περίβλημα τὸ καρύδι, τὴν τσέφλα.

Ἡ τσαπουρνιά, τὰ τσάπουρνα.

Ἡ καστανιά, τὰ κάστανα. Γίνεσι κάστανου τοῦ φουμί: ψήθηκε καλά. Καστανός: -ειδής. Εἰς Τραπ. τὸ ψημένον κάστανον ἅμα βγῆ ἢ φλοῦδα: ἡ κουκουσιάρια, -ις. Τὸ ἀγκαθωτὸ περίβλημα καστανίου εἰς Ζιουπ.: ἡ ζιούνα, -ις. Ζιουναριῖτις καλοῦνται οἱ Ζιουπανιῶτες ἀπὸ τοῦ κατοίκου τοῦ Ντουτσκού καὶ ἄλλους περιόικους, διότι καταγίνονται μὲ τὶς ζιούνας, τὰ ἀγκάθια τῶν κ. Ἡ ἀποθήκη τῶν κ. (Ζιουπ.): μουρσί. Ἡ καστανιὰ πῆρι νὰ χασκίζῃ καὶ θέλῃ τσιόλτζμα, χάσκισαν οἱ ζιούνης: ἀνοιξαν τὰ περικαλύμματα τῶν κ. (χασκίζου, χάσκισα, Ζιουπ.): Ἡ χούχλη, γίνεσι τὰ κάστανα χούχλη: ἐχώνευσαν πολὺ (+Κοζ.). Εἰς Ζιουπ. ὁ ἐξωτερικὸς φλοιὸς πού περιβάλλει τὸν κυρίως καρπὸ τοῦ κ.: τσιουράχλι, -α.

Ἡ κρανιά (cornusmas), τὰ κράνα, σπανιώτερον τοῦ -ου. Μὴ γίνεσι κρανιά: ἐσηκώθη τὸ πέος. Θέλει κώλον πού κρανιά ἢ δλειὰ αὕτη: κόπον, ρώμην. Τοὺν πῆρι κράνα, τὰ κρανίξει, τὰ κράντσι: ἐφοβήθη. Συνήθως μὲ τό: μί, σί, τοὺν κ.λ. κρανίξει καὶ κρανάει: φοβοῦμαι κ.λ.

Ἡ ἀμυγδαλιά, τ' ἀμύγδαλα καὶ τοῦ μύγδαλου. Καὶ τπν. ἡ Μυγδαλιά (Πιπιλ.). Τ' ἀμυγδαλόλαδου. Εἰς Κοζ. τὰ ἀμύγδαλα λέγονται βαλάμνια, ἢ βαλαμνιά.

Ἡ βαλανιδιά, τοῦ βαλάνι (σπανίως -ίδι). Σαράντα γουρούνια στοῦ β.: ἐπὶ ἀμερίμνου. Εἰς Λιβ. τὸ μικρὸ βαλανόδεντρο: κουπατσίνα.

Ληγκάδι, -δja, μεγεθ. οὐ λεύκας, καὶ ὁ ὑψηλὸς καὶ θηριακουμένους ἄνθρ. Γνωστὴ καὶ ἡ λ. καβάκι, -ια. Καὶ τπν. εἰς Καισ. στὰ Καβάκια.

Ἐλατου. Στὰ ἔλατα, καὶ τπν. (Ντουτσ.).

1. Π. Γενναδίου, Λεξικὸν φυτολογικόν, Ἀθῆναι 1914, 720, Χελδράτj, 33, καὶ Δ. Βολιώτη, Δένδρα καὶ θάμνοι, 284, Sorbus domestica.

Τὸν καργάτσι, -ια: εἶδος πελέας. Βλ. καὶ τοπωνύμια κατωτέρω. Εἰς Ζιουπ. τὸν βοιάστου.

Ἡ λίπα (Κοντσ., Σέλ.): τὸ φλαμούρι (*Lilia intermedia*). Τπν. στ' Λίπα (Ζιουπ.), νῦν βρύσις. Στς Λίπιδις (Κοντσ.): φλαμουρότοπος.

Τὸν πουρνάρι. Τώρα θὰ πᾶμι γιὰ πουρνάροja: θὰ γυρίζουμε ἀσκόπως. Πουρναρότουπους, πουρναροῦξυλου, πουρναροῦξιου ξύλου. Εἰς Κοζ. πουρναροῦμυλους: πὺ ἔσπαζαν τὸ πουρνάρι διὰ τὴν κατεργασίαν τῶν δερμάτων (ἄλογο γυρνοῦσε τὴν πέτρα). Εἶδος πουρναργιοῦ πὺ δὲν τζουνάει (Δέλν.): γριουσιάδι, -ια. Τπν. στοῦ Πουρνάρο (Λιπ.), στς -οjές (Δέλν., Κοζ.). Στὰ γριουσιάδια (Δέλν., Κοζ.), καὶ τοπωνύμιον.

Ἡ βουζιλιά, τὸν βούζιλον: ἡ κουφοζυλιά. Ἀπὸ κλάδους -, ἀφοῦ βγάλουν τὸ μεσαῖο ἄσπρο, τὴν ψύχα, φκιάνουν τὰ παιδιὰ τὶς πασιπάκις, ἢ -α. Εἰς Κοζ. βουζιλίσια καλαμίδια καὶ - καλάμνια (ἀργαλειοῦ). Εἰς Ζάλ. τὸν βούζι, τὰ -ια. Μὲ τοὺς μαύρους μικροὺς καρπούς του βάφουν τὰ φουρτώματα διὰ νὰ μὴ τρίβωνται. Εἰς Σέλ. ἡ βουζιλιά λέγεται: ζαμνούκος (Χελδράτj, 43, καὶ Δ. Βολιώτη, 283, *sambucus nigra*).

Τὸν πεύκου, τὰ -α (ἢ πεύκη), μεγεθ. οὐ πεύκους, καὶ τπν. (+ Μερ.), ὑποκ. πηγκάκια. Εἰς Φιλίπ. τὰ κλαδιὰ τοῦ πεύκου, κλωνάρια καὶ φύλλα λέγονται: ἡ σιούτσα, -ις. Εἰς Ζιουπ. τὸ μέρος τοῦ πεύκου πὺ εὐρίσκεται μετὰζὺ τοῦ φλοιοῦ καὶ τοῦ κυρίως δαδιοῦ: ἀκαμάτς. Αὐτὸ πετάχνηται ὡς ἄχρηστο καὶ ἔπειτα λαμβάνουν τὸ δαδί. Τὸ πεῦκο καὶ τσιάμι (λ. τουρκ.). Καὶ τπν. στὰ Τσιάμνια (Σιάτ.).

Στιόγους (Ζάλ.): δένδρον ἄκαρπον· ἐξ αὐτοῦ φκιάνουν τὶς χ'πάρις. Καὶ θέσις, πλαγιά μὲ πηγάδι. (Βολιώτη, 283, Στόκος. Ἡπειρος).

Ἡ φυλλουροjα (Τριτσκό): εἶδος δένδρου, τὰ ἄνθη του χρησιμεύουν ὡς τσαῖ. Ἄλλο δέντρο ἢ φλαμουροjα (Ζιουπ.). Ὡς τσαῖ χρησιμοποιοῦν καὶ τοὺς ζιουπανιώτκου: ἀγριόχορτο στὶς μπιστιρές μετὰζὺ Ζιουπανίου καὶ Λιμποχόβου. Τπν. Φλαμουριά (Σέλ.): δάσος ὅλο ἀπὸ φλ-ι. (Βλ. καὶ Βολιώτη, 284).

Ἡ βοραγανιά (πυρακκανθιά), τὸν βοράγανου, καὶ τπν. ἢ βο-ιά. Περὶ τῆς σημασίας τῆς φρ.: κίντσι γιὰ τ' βοραγανιά βλ. ἀνωτέρω, σ. 252, 255.

Τὸν παλιούρι: θάμνος ἀκανθώδης, παλιούρος (*paliurus australis*) (Βολιώτη, ἔ.ἀ., 283). Καὶ φόρεμα παλαιὸ μὲ ράκη, παλιουρούτι λεγόμενον. Καὶ χωριό, -οῦρι Ἐλασσόνος, Γραπτὰ μνημ., 62, καὶ τπν. Παλιούρο (Μπόρσ.).

Ἡ ζύγρα: βάτος μὲ ἀγκάθια πὺ βγάνει καὶ μοῦρις¹.

Ἡ ἀγκαθχιά, τ' -ια. Τὸν γουμαροῦγκαθου, τὰ -α (Χελδράτj, 63, *carduus nutans*). Ἀγκαθότουπους. Μὶ στέκισι ἀγκάθι: ἐμπόδιον. Στ' ἀγκάθι κατουράει: ἐπὶ εὐκινήτου, εὐφυοῦς γυναικός. Μὶ ἀγκαθίξει στοῦ λιμό: μὲ ἐνοχλεῖ ὡσὰν νὰ ὑπάρχη ἀγκάθι. Ἀγκαθουτὸ σύρμα.

1. Διόγρα, Τζερτζάνου, 41.

Ἡ *gabziá*, -ιές (+ Ζάλ.), εἰς Κοζ. *gagjà* (+ Λοσν., Δέλν.).

Τὸν *σιμόρι*, τὰ -ια: θάμνος, -οι. Εἰς Κοντσ. *σιμάρο*: μικρὰ δρυς, ἢ μεγάλη: δέντρον τσέροισ.

Ἡ *παλαμύδα* (Ζιουπ.): εἶδος ἀγκυθιοῦ. Εἰς Βλάτσην μόνον εἶδος ἰχθύος.

Ἡ *βατσιριά*: ἢ βάτος. Ἄν πάρου τ' – κὶ σὶ πλακώσου στοὺν κηφάλι. *Βασιρόμουρου*, -α (βατσουινιά, βάτινα). Καὶ τπν. οἱ *Βασινιές* (Δόλ.).

Τὸν *κέθουρου*, τὰ -α: κέδρος. Ἄλλὰ τοὺν *κιδρουβόβαλου*, -α: ὁ καρπός. Εἰς Κοντσ. τοὺν *κέδρου*, εἰς Ζιουπ. *κέδρου*, τοὺν *κιδρουβόβαλου*. Τὸ πολὺ μεγάλο καὶ πλατὺ κέδρο λέγεται *οὔρσα*, οἱ -ις (*ursa*: ἄρκτος). Καὶ καμμιά μεγάλη καὶ παχειὰ γυναῖκα. *Γάστρα*: τὸ ἀπλωτὸ κέδρο.

Τὸν *κόπατσιου*, τὰ -ια: ξύλα λεπτὰ στραβὰ ἀπὸ θάμνους (ἀλβ. *korats*)¹.

Τὸν *τσιαλί*, τὰ -ιά: θάμνοι, ἀγκυθία. Καὶ τπν. στὰ *Τσιαλιά* (Σιαρβ.).

Οὗ *φράφους*: εἶδος δρυός. Βάφουν μὲ τὰ φύλλα του. *Θράφους* (Μπουχ.)². Βλ. καὶ τπν.

Οὗ *σικλήθρους* (ἀρχ. κλήθρα). Καὶ τπν. στὰ *Σικλήθρα* (Ντουτσ., Ζάλ.).

(Βλ. καὶ Κόλιαν, Ἄθηνᾶ ΜΔ', 146, ὡς καὶ Βολιώτην, 261).

Τὸν *πλατάνι*, μεγεθ. οὗ *πλάτανους*. Καὶ ἐπὶ γεροδεμένου ἀνθρ. Καὶ τπν., βλ. κατωτέρω.

Τὸν *μούσιμουλου* (ἀρχ. μέσπιλον). Καὶ ὁ ἀδύνατος, ἀσθενικὸς ἀνθρ. Εἰς Φιλιπ. *μούζμουλου*, καὶ ἐπὶ ἀνθρ.

Οὗ *μούσικλους* καὶ τοὺν -ου, τὰ -α (*musculus*): παράσιτο στὰ δέντρα καὶ στὶς πέτρες. Καὶ τὰ δόντια ἔπιασαν -ν, εἴαν δὲν καθαρίζωνται. Εἰς Ραδ. οὗ *μούσικρους* καὶ ἢ -ρα, τὰ *μούσικρα*.

Οὗ *κλέτσιους* (+ Κοζ.), τὰ *κλιτσιάδια*: παράσιτον τῶν κλάδων δρυός ἰδίως. Εἰς Ζιουπ. *κλέτσιους*: τὸ παράσιτον τῶν δένδρων. *Κλιτσιουροῦν*, θὰ βάλου τὰ γίδια νὰ *κλιτσιουρίσ'ν*: νὰ φᾶν κλέτσιον. (Εἰς Νάουσαν *κλιτσιάζ'ν*, *κλέτσιασαν* τὰ *πουνάγια* μ' ἀπ' τοὺν *κάτσιμου*).

Τὸν *χουρτάρι*. Τὰ *κόσισαν* τὰ *χουρτάρογια* στὰ *λιβάδια*, τὰ *στεγνοῦσαν* καὶ τὰ ἴμασαν *θημουνιές*. *Ψουμί*, φαῖ *χουρτάρι*: ὡσάν χ. (ὅταν κυρίως δὲν ἔχη ἄλας). *Χουρταροζάζει*, *χουρτάρογιασιν* οὗ *τόπους*, οὗ *νουβρός*, τοὺν *μνημόρι*, -ροζασαν τὰ *πλάϊα*, *χουρταροζασμένα* καὶ τὰ *δβάρια*. Ὑποκ. καὶ τὰ *χουρταροζίτσια* ἐνίοτε.

Τὰ *κότσαλα*: τὰ σκληρότερα χόρτα, ἄχυρα ποὺ ἀφήνουν τὰ ζῶα, ἅμα φᾶν τὸ ἐκλεκτὸν μέρος. Καὶ μετὰ τὸ ἀλώνισμα μένουν -α. Τὰ λεπτὰ θρύμματα ἀχύρων μετὰ τὸ ἀλώνισμα λέγονται: *ἄγανα*.

Τὸν *κουτσιάνι*: τὸ μικρὸ στέλεχος φύλλου, καρποῦ, λαχάνου. *Κουτσιάνι* στ' *νουρά σ'*: τέλος εἰς ὅτιδῆποτε διὰ σέ, εἶσαι πλέον ἄχρηστος.

1. Περὶ τῶν Κουπχτσιαραίων κ.λ. βλ. ἀνωτέρω, σ. 18, σημ. 1, σ. 33, σημ. 2.

2. Καὶ εἰς Βελβ. *θράφους* (*fraxinus*), Μπουντώνα, 86.

Ἡ κουλλτσίδα, -ις: φυτὸν προσκολλώμενον. Συνεκδ. μὴ γίνκι -: ὀχλῆ-
ρός. Στ' αὐγὸ - δὲν κουλλάει. Εἰς Ραδ. τοῦ κουλλτσίδ', τὰ -α.

Ἡ τούφα, -ις (tufo): πυκνὸν ἄθροισμα ἀπὸ δένδρα, χορτάρια, λούδια,
μαλλιά. Τοῦφισ τοῦφισ τὰ δέντρα. Καὶ συστὰς θάμνων.

Ἡ φούντα, -ις: θύσανος καὶ δένδρων καὶ τπν. στ' Φοῖντα. Τοῦ δέντρου
φουντώνει, φουντώνουν τὰ κλαδιὰ κ.λ., φοῖντα τσαρουχιού, φεσιού, φοῖντα
ἀπὸ σταφύλια, -ουμένα πράσσα, φαί: πράσσα νερόβραστα χωρὶς κρέας κ.λ.
Εἰς Ζιουπ. κόπκιν ἢ φ. τέσσιρις κὶ τοῦ γαιτάνι πέντι: τὰ βρῆκε σκοῦρα.

Ἡ τσιούμα: δεσμὶς. Μνια -α μαλλί. Εἰς Βελ. Ἄνασ. μνιά - χορτάρια,
τόσις -ις χορτάρια, - χῶμα.

Ἡ φτέρη, οἱ -ις: πτέρεις, καὶ τπν., βλ. κατωτέρω.

Τοῦ λιογαβέτσι, -ια (Βελ. Ἄνασ.): εἶδος ἀγρίου ἀγκαθιοῦ μὲ τὸ ἐπάνω
ἄνθος ἄσπρο, ζιζάνιον ἀγροῦ.

Τοῦ ψώκουλον, -α, ἢ -ιά (Κοντσ.): ὁ καρπὸς ἀγρίας τριανταφυλλιᾶς.
Τὰ -α καλοῦνται καὶ γόγανα. Βουλώνει, λέν, ὁ κῶλος, ἅμα φᾶς ἀπὸ αὐτά.

Οὐ γαιτανάκος (Χορηβό): ψιλὸ χόρτο σὰ σκύπα, καὶ τπν.

Ἡ σίτκα (Βελ. Ἄνασ., Χορηβό, Σλουμ., Χουτ.): εἶδος χόρτου σὰν τοῦ
ρουγόζι.

Σαδίνα (Ζάλ.): χόρτο σὰν τὴν ἀγριάδα. Εἰς Κοσμ. σαδίνα: χόρτα σὰν
τὰ ρουγόζια. Εἰς Ζιουπ. σιαδνιά, -ιές, εἰς Λιβ., Μόλ. σαδνιά, -ές: τοῦφες
χόρτου μὲ βαθειές ρίζες, βγάνει σπόρο, ἀγροστῶδες, εἰς Λοσν. σιαδνιά: χόρτο
ποῦ φυτρώνει τοῦφες τοῦφες, εἰς Βλάτσην καὶ Βογ. ἢ σιαδνιά, οἱ -ές: φυτρών-
νει σὰ προουσήλια κὶ σὰ πιτρουτά.

Πλαβουβότανου (Κοντσ.): εἰς πετρῶδες μέρος φυτεία κατὰ τοῦφες.

Τοῦ ρουγόζι, -ια: εἶδος χόρτου καλαμοειδοῦς ποῦ φυτρώνει σὲ βαλτώδη,
ὕγρα μέρη (σλαβ.). Καὶ τπν. εἰς Λούντζ., Δέλν. Εἰς Παλ. + Καρ. ρουγου-
ζίνα, πληθ. -ίνι.

Χαμαίντροου (Κοζ.): βότανον ἱαματικόν.

Τιντιλίνα (Ζιουπ.): εἶδος ἀγριολουλουδιοῦ κιτρίνου. Γίνκι -: ζετινάχθηκε.
Παρ' ἡμῖν μόνον εἰς τὴν φρ. ἀπόμνι -: τὰ ἐξώδευσεν ὅλα, δὲν ἔχει τίποτε.

Φυδάνι, -ια: τὸ βλάστημα, -ιάζει, -ιασι, -σμένου: βλαστάνει.

Ἡ ἄνθι. Τὰ βρῆκι τὰ δέντρα οὐπάν' σν' ἄνθι (τὸ χιόνι π.χ.), εἰς τὴν ἐπο-
χὴν τῆς ἀνθίσεως. Τώρα π ἀνθίζουν τὰ κλαδιὰ κὶ βγάνει ἢ γῆ χορτάρια. Πέ-
θανι σν' ἄνθι: εἰς τὴν ἥβην (+ Σισ.). Πῶς τὰ πᾶς; Ἄνθίζου, εἰρων.: ἐκπίπτω.

Λούδι: κάθε φυτὸν μὲ ἄνθη, ἢ Λουλούδου, παραντζ., εἰς Κοζ. ὄνομα.
Λουλουδζάζει, -ιασι, εἰρων.: χάνει τὴν δροσερότητα ἐπὶ γυναικός. Λουλου-
δάτις πουδιές, πιστιμάλια: μὲ σχέδια λουλουδιῶν.

Τὰ λιλίτσια, τοῦ -ι: τὰ ἴα τὰ εὔοσμα. Τὰ ἴτσια (Ραδ.), ἴτσια (Λιβ.).

Τὰ γιοάνια: λούδια σὰν τὰ λιλίτσια. Καὶ χρῶμα γιοανί: βαθὺ οὐρανὸ
(+ Ζιουπ.). (Χελδράϊχ, 18, γεράνι).

Τὰ ραγαβάνια, τοῦ -ι: λουλούδι μώβ. Εἰς Σέλ. λέγονται καὶ πασκαλίτσες.

Τς φάσσας τοῦ λούδι, βλ. καὶ πτηνὸν φάσσα.

Ζαρζαρίκια, τά: φυτὸ μὲ λουλούδια μικρά, ἄσπρα. Δὲν τὰ τρῶν τὰ ζῶα (ἔχουν μέλι).

Βουρδένια, τά: φυτὰ λούδια, δι' ὧν ἔβαφαν τὸ χρῶμα, τὸ ριζαρί, πρὸς τὸ ξεθωριασμένο κίτρινο. (Βουρδένια καὶ ζαρζαρίκια πολλὰ φυτρῶνουν στὸν Πεκρεβενῖκο).

Λέπινα, τά: φυτὰ μὲ πλατεῖα φύλλα σὰ λάπατα. Δύο εἰδῶν —, ἄλλα σὰν μπαστούνια κ.λ. (Χελδράϊχ, 23, λούπινα).

Μιρουστρίβαδου: ἡμερο χόρτο σὲ πετρωτά, γλυκό, παχαίνει τὰ ζῶα. Βγάνει καὶ καρπό.

Κουκουδουφόκαλη, ἡ (Βογ.): ἡ παρ' ἡμῖν τσακνουφόκαλη (διὰ τὰ ἀλώνια καὶ τς νουβροί, τσιουγκουφόκαλη: ὅταν ἀπομείνη τὸ στέλεχος ἐκ τῆς πολλῆς χρήσεως).

Μιτιρίνα, ἡ (Βογ.): ἡ καὶ ἄλλως καλουμένη ἀραιότερον τσιουμπρίτσα.

Ἡ μουλόχα, -ις.

Τοῦ μοσκόφυλλου, -α.

Οἱ δάλις (+Κοζ.): ἄνθη ποικίλων χρωμάτων σὰν τῖς τριανταφυλλιές.

Ἡ βαρβαρόριζα (Κοζ.): τὸ μοσκόφυλλο (erba roza) (Χελδράϊχ. 21, ἀρμπαρόριζα).

Ἡ φραγκίτσα (Κοζ.): μὲ λουλούδια κίτρινα (στῖς γλάστρες).

Οἱ οὔρτανσίις: λουλούδια μώβ.

Γλῶσσα τς πιθιρᾶς: μακρόστενο ἀγκαθωτὸ (χρώματος πρασίνου).

Τοῦ τσιουνί: κλωναράκι μουλόχας, μοσκόφυλλο, ἀπὸ κάθε λουλούδι.

Τοῦ γαρουφύλλι, -ια. Στὰ τραντάφυλλα, στὰ γαρόφυλλα, ἐκ δημοτ.

Ἡ τριαν(τραν)ταφλλιᾶ, τοῦ -λλου. Αὐτός, αὐτὴ εἶνι -ου: ὁμορφος.

Τὰ ψόκουλα: καρπὸς τῆς ἀγρίας τρ. εἰς Κοντσ., βλ. ἀνωτέρω. Καὶ θέσεις πολλές, σν Τριανταφλλιᾶ (+Μαυρ.).

Οἱ γάτζιδις, σπανιώτερον ἢ -α: φυτὸν κίτρινον, βολβῶδες. Ἡ γάζιδρα, -ις (Λιβ.). Ἡ κάτσικα (Ζιουπ.).

Οἱ γουρέτζιδις, σπανιώτερον ἢ -α: ἄνθος (φυτὸν) κίτρινον, συνηθίζεται στὸ νεκρό. Οἱ γάτζιδις καὶ οἱ γουρέτζιδις εἶναι ἀπὸ τὰ φυτὰ ποὺ βγαίνουν πρῶτα τὴν ἄνοιξη.

Τοῦ ρουμβέτσι: φυτὸ καὶ ἄνθος, δίνουν τὸ μωρὸ — (ἄσπρο γάλα) νὰ κατουράη.

Ἡ τσιουμβρίτσα: φυτὸν μυρωδᾶτον¹.

Οὐ βασιλικὸς καὶ -λικός. Βασιλικὸς μοῦ μύρισε, τηρᾶτι, ποιὸς διαβαίνει. Ἰγὼ εἶμι ἕνας βασιλικὸς ποὺ πιρπατῶ μὲ τοῦ σταυρὸ κὶ στοῦ παπᾶ τοῦ χέρι.

1. Τσιβρίκα: βοτάνη τις, Ψάλτου, 208.

Θὰ φυτέψη βασιλικόν: ἅμα τὰ πόδια κανενὸς ἔχουν πολλή λέρνα.

Ἡ μαντζουράνα (βενετ.). Στῆς -ς τὸν ἀνθὸ ἔπιστα ν' ἀπουκοιμηθῶ.

Οὐ δῆσμοι: ἠδύοσμος. Δῆσμέ, μωρὲ δῆσμέ, δῆσμέ μου καὶ βασιλικὲ καὶ σεῖς μυρωδικά μου. Οὐ ἰάσμοι (Λιβ.), ἰόσμοι (Ζιουπ., Ντόλ., Κωστ.). Τπν. στ' Ἀγρουδῆσμιδῆ (Μεσολ.). Εἰς Παλ. + Καρ. ἰόσμο.

Οὐ μινιξές, ἐνίοτε καὶ μενεξές, οἱ -έδις: ἶον (λ. τουρκ.).

Οὐ πανσές, -έδις.

Τὸν ζουμπούλι, -ια: ὑάκινθος (λ. τουρκ.).

Πατάτις, ἡ -α: ἄνθη πικίλων χρωμάτων.

Ἡ οὔτσικα, -ις (Σέλ.): ὁ ἀσφόδελος.

Τὸν λιουτήρι, -ια: ἠλιοτρόπιον.

Οὐ μάκουι: μήκων¹. Τὸν πιδὶ τοῦ πότ'ζι μάκουι: τὸ ἐνάρκωνε. Τοῖν πουτίζου, τὸν πότσι -: ξεπλανεύω.

Τὸν μακιδουνήσι: ὁ καὶ μαϊντανὸς ἀραιότερον.

Τὸν τριφύλλι, -ια: τρίφυλλον.

Οὐ χρένουι: πλατύφυλλο, σὰ λάπατο ψιλό. Τὸν χρησιμοποιοῦν στὸ ἔκζεμα. Γίνεται καὶ μουστάρδα ὁ χρένος.

Τὸν πιντάνηρου: πλατύφυλλο μὲ πέντε νεῦρα. Τὸ χρησιμοποιοῦν στὶς πληγές καὶ τὸ ἔγκαυμα (Χελδράτγ, 27, 76).

Ἡ ιτιά: ἀρχ. ἰτέα.

Ἡ γιόντσια, -ις: εἶδος τριφυλλιοῦ. Ἰντζές (Κοζ.), γιντζές (Βελβ.).

Οὐ πηλίνουι (Κοζ.): εἶδος χόρτου μὲ χονδρὰ φύλλα. Βάφει. Καὶ ἐπών. (Εἰς Σέλ. βαφή στὰ αὐγά, στὶς πιρδίκις λέγεται: σκέτσο).

Ἡ βρατίκα (Τσακν.): ψιουλὸ χουρτάο, βγάνει κίτρινο στὴν κορυφή.

Ἡ κουκλίτσα (Τσακν.): εἶδος ἀγκαθιοῦ. ὡς καὶ ἡ παλαμύδα καὶ τὸ ἀνιμάγκαθου.

Πλατουμάντιλις (Τσακν.): εἶναι χόρτο πικρό, τὸ βάνουν μὲ ξίδι ἰδίως ἢ κρασί, ἅμα πρηστῆ κανένας, βγάλη τοῦ κουκκιναδάκι στὸ πρόσωπο, σὲ χέρι, ὄπου... Διὰ νὰ γίνῃ τὸ φάρμακο αὐτὸ ποῦ θὰ ἀλείψουν σὲ ἄνθρ. ἢ ζῶο πρέπει νὰ μαζέψουν 9 εἶδη: γιαννάκια, βρατίκα, παλαμύδα, κουκλίτσα, ἀνιμάγκαθου, θυμνιάμα, λουλάκι, ἀρμένια (πλατουμάντιλις δὲ βάν' σι αὐτὸ) καὶ κητράνι. Ἀλείφοντας ἀπὸ αὐτὸ τὴν ἀγελάδα, ἅμα σέρνη, παύουν τὰ βόδια νὰ τὴν ἀκολουθοῦν.

Οἱ καφέδις: εἶδος χόρτου ποῦ βγάνει στὰ λιβάδια. Τοὺς μαζεύουν καὶ τοὺς τρώγουν τὰ παιδιά. Βολβῶδες τὸ ἄνω μὲ μυρωδιὰ τοῦ καφέ.

Οἱ πουπόσι, κίς: εἶδος χόρτου ποῦ βγάνει στὰ λιβάδια. Τὶς μαζεύουν καὶ τὶς τρῶν τὰ παιδιά, ὅπως τοὺς καφέδες καὶ τὰ βουβούκια.

1. Μπουντώννα, 84. Καὶ Τσοπανάκη, *Byz. Zeitschrift* 48, 55, σημ. 2. Χελδράτγ. 6.

Τὰ *βουβούκια* (βομβύκιον): εἶδος χόρτου. Τοῦ *βουβούκι*: κάλυξ, -ιάζει, -ιασαν. Καὶ ἐπὶ νέου καὶ ὄμορφου κοριτσιοῦ.

Ὁὐ κρόκους: φυτὸν καλλιεργούμενον κυρίως εἰς τὰ Ν τῆς Κοζάνης. Τοῦ *λαθύρι*, -ια (+Τριτσκό), ἀρχ. λάθυρος, σὰν τὸ φασούλλι (βλ. καὶ πιν.).

Ἡ *τούρτα*: φυτὸν λοβῶδες, -ις. Τίς βγάνουν καὶ τίς τρῶν τὰ παιδιὰ. Ἡ *τούρτα*: καὶ ψωμὶ σὲ ταψὶ ψηθέν.

Φυτὰ εἶναι καὶ τὰ *καλάμνια* καὶ ἡ *ψάθα*. Ἀπὸ *καλάμι* κάμνουν καὶ *ζαβοῦνις*, ἡ -α: εἶδος φωνητικοῦ (μουσικοῦ) ὄργάνου τῶν παιδιῶν καὶ τὴν *καλαμουτή*: πλέγμα ἀπὸ *καλάμνια*. Ἡ *καλαμνιά*.

3. Ἀπὸ τὴν ζωολογίαν

α') Ζῶα

Κατοικίδια

Ἡ λ. *ζῶο*, -α, δὲν εἶναι ἐν πολλῇ χρήσει κοινῶς. Καὶ τοῦ *ζουντόβουλου* ἐπίσης. Διὰ τὸ *ζῶον* καὶ τὸν δύσνον ἀνθρώπον εὐχρηστες κοινῶς ἡ λ. *χαϊβάνι*, -ια (λ. τουρκ.).

Τοῦ *βόδι*, -ια. Καὶ ὁ *βραδύνους*. Ἰκεῖ πού *μᾶς* χρουστοῦσαν, *μᾶς* γόρησαν κὶ τοῦ *βόδι*: ἐπὶ ἐγειρόντων ἀξιώσεις νὰ τοὺς παίρνουν ἀντὶ νὰ δίδουν. *Παλιόβουϊδους*, τὰ -α: καὶ ἐπὶ παρηκμασμένων ἀνθρώπων. *Βουϊδήσιου*. *Βουϊδουκέφαλους*. *Μιλίϊς* (μελίσης): τὸ ξανθὸ βόδι, ὦ *μιλίσι*, ὦ! Τὸ μαῦρο βόδι: *καρᾶς*. Τὸ μὲ λευκὰ στίγματα στὸ κεφάλι: *βίλιους*. Μὲ μαυροκόκκινο χρῶμα: *μιρτζιάντς*. Εἰς Ζιουπ. τοῦ *βόϊδ*. *Μιλισσό*: χρώματος μελίσης, *μιλισσὸ βόϊδ* γιμάτου ἀξούγκια, εἴρων., ἐπὶ ὑποκρινομένων τὸν πλούσιον ἐνῶ τὰ *μιλισσὰ* δὲν εἶναι παχειά. Ὁ ταῦρος λέγεται: *βουγᾶς*, -άδης καὶ -άδια (λ. τουρκ.). Διὰ νὰ ἐπιβῆ παρορμοῦν λέγοντες: *Στῆ βουγᾶ*, *στῆ*. Ὑποκ. οὐ *βουγατσέλτς* καὶ τοῦ -έλλι, *βίκους*: τὸ παχὺ ἄρσ. *μοσχάρι*, τὸ πιὸ κατάλληλον καὶ δι' ἐπιβασίαν¹.

Στρέκλους, οὐ, καὶ ἡ *στρέκλα*. Τὸ ρ. *στρικλιάζει*, *στρέκλιασαν*, τὰ *πιάνει*, τὰ *ῥπιασιν* οὐ *στρέκλους*. Εἰς Φιλ. ἡ *στρέγλα*, *στρέγλιασαν* τὰ βόδια.

Ἡ *ἀγιλάδα* καὶ *γιλάδα*. Τ' *ἀγιλάδια* καὶ *γιλάδια*: βόδια καὶ ἀγελάδες, ἡ ἀγέλη: ἡ ὁποία καλεῖται *ἀέλη*. Καὶ τοῦ *γιλάδι* σπανιώτερον, αὐτὸς εἶναι —: *ζῶον*, *βραδύνους*. Οὐ *ἀγιλαδὰς* καὶ ἰδίως *γιλαδὰς*, οἱ *γιλαδαραῖ*. Ἡ *γιλαδαροῦ*: ἐπὶ ἀξέστου γυναικός. Εἰς Ρέζν ἡ *γιλάδα*, τ' *ἄϊλάδja*. Τοῦ *μουσκάρι* σπανίως καὶ *μῆσκάρι* καὶ *μασκάρι*, καὶ ἐπὶ ἀνθρώπου κατωτέρου πνεύματος.

1. Περὶ τῆς λ. *βίκος* (πχλαιοσλαβ.) βλ. Δ. Γεωργακᾶν εἰς Ἀρχεῖον Θερακ.... Θεσανροῦ IB', 43, ἀλλὰ καὶ αὐτόθι, 180, Δισπὸτ' *βίκου* (ἐκ Στενιμάχου).

Τὸν δαμάλι, -ια, ἄρσ., ἢ δαμάλα, -ις. Τὸν βουβάλι, -ια (ἀρχ. βούβαλος). Ἡ βουβάλα: καὶ ἐπὶ γυναικὸς παχειᾶς καὶ ἄγχεμπης. Τὸ ἴφκισι βουβάλι: τὸ ἐμεγαλοποίησε (τὸ ζήτημα). Μεγεθ. ὡς παχαντζ. ἀνθρ.: οὐ βούβαλους. Εἰς Κοζ. τὸν βουβαλουπέτσι, -ια: κατειργασμένον δέρμα β. Συγκιοζιά, ἢ: τριχιά μικρή, ἀγοραστή, νὰ δέσου τοὺ βὸδ μι τ' - (Τσοῦρχ.).

Τ' ἄλουγου, -α καὶ σπανιώτερον τ' ἀλόγατα. Εἶδη: οὐ δουοῆς: τὸ κόκκινο, οὐ καρᾶς: τὸ μαῦρο, ἀλτζές: μὲ τρίχωμα ξανθοκόκκινο, κούλικου: μὲ τρίχωμα μπέζ, ψαρῆς: χρώματος γκριζου, σίβου: μὲ χρῶμα γκρι σκοῦρο, ἠάλιον: μὲ ὅποιο χρῶμα, μαῦρο, κόκκινο, μὲ τὴν ἄσπρη ὁμῶς βούλα στὸ μέτωπο, πουδαρούσιου: μὲ ἄσπρο τρίχωμα στὴν ὀπλή, στὸ κότσι (ὅταν ἔκλεβαν ἓνα κόκκινο π.χ., τὸ ἔκαμναν πουδαρούσιου μὲ τὸ τομάρι ἀπὸ σκύλο πρὸ τὸ ἔδεναν γύρω στὴν κνήμη καὶ ἀλλοιωνόταν τὸ τρίχωμα, ἔβγαίνε ἄσπρο), λιάρου: παρδαλὸ (ἄσπρο, μαῦρο), μιστροιώτικου: ἐκ διασταυρώσεως, τικιφέζικου, -α: ἀσθματικό, φιγγαροζάτικα ἄ.: ἔβλεπαν καὶ ἔχονταν τὴν ὄρασιν των κατὰ φεγγάρια, κατὰ περιόδους, ἠαιμάτικου, -α: ποὺ χτυποῦσαν τὰ πούκια των, τὰ κότσια των, ἔνθεν καὶ ἔνθεν ἀπὸ μέσα (πούκια, πούκι καὶ στὰ γομάρια), γουβιλίσου, -ια: ἐὰν τὰ πόδια, τὰ νύχια των πατοῦσαν στὰ μπροστινά, κατάλληλα γιὰ ἀριβάνι, ἀριβανλίσου: τὸ εἶθισμένον εἰς βῆμα ἔδραϊον. Ἀριβάνι καὶ ριβάνι (λ. τουρκ., ραχβάν): εἶδος βηματισμοῦ τοῦ ἀλόγου (δένουν παιβάνια στὰ γόνατά του). Τὸ ἀνακουφιστικῶς εἰς τὴν στρατ. γλῶσσαν: τρόκ. Καλπασμόν: τς ἀπάλις. Θὰ τοῦ ξιστρώσου τς ἀπάλις: θὰ τὸ παρορμήσω νὰ τρέξῃ καλπασμό. Τὸ θυμοειδές, ἀτίθασσον: ἀτζιαμίτικου, μεταξὺ ἄλλων φορτηγῶν τὸ προοριζόμενον μόνον διὰ καβάλλαν: τοῦ ἠινέκι. Φουράδα, -ις: φορβὰς καὶ ἐπὶ γυναικὸς νέας καὶ ζωηρᾶς. Παλιουφούραδα, -ις, καὶ μὲ τὰς δύο σημασίας. Τὰ φουράδια, βλ. καὶ κατωτέρω στὰ ποιμενικά. Τὸν πλάρι, -οζα (πῶλος), ὑποκ. πλαρούλλι. Ἡ πλάρα, τ' σαμάρουσι ν πλάρα. Ἄλουγνὸς καὶ ἀλουγήσιους. Ἄλουγνὴ μοιά, ἀλουγνὸ φοροτιό. Ἄλουγουσέρονου: σύρω τινὰ καταγῆς πεσόντα ἀπὸ τοῦ ἄλ. Ἄλουγουσύρτις, -τις: ὁ κλέφτης ἀλόγων. Εἰς Κοντσ. λαγουμάντρι: μαντρὶ ἀλόγων. Εἰς Κοζ. ἀλουγιά: τὸ δέρμα ἀλόγου. Ἄλουγουπέτσι. Εἰς Ζάλ. ἄλουγου τ' βασιλιᾶ τὸ καὶ σκαρκάλι, ὅταν εἶναι μεγάλο πως. Δαουλτζιᾶς: ἀσθένεια τῶν ἀλόγων. Εἰς Κοζ. δουρατζιᾶς: ἀσθένεια τῶν ἀλόγων στὰ πόδια. Καὶ ἐπὶ ἀνθρ., εἰρων., τοῖν βάρισι τρανὸς δουρατζιᾶς.

Ἡ λαγόμυγα, -ις, σπανίως καὶ τὰ λαγόμβλα: ἀλογόμυγα. Μᾶς γόμπσι -ις: εἶπε πολλά, φλυαρίες, ψευτιές. Ἡ λαγουνουρά: οὐρά ἄ., τοῖν ἔχει -ά: ἀπὸ κοντὰ τὸν συνοδεύει παντοῦ. Τὸν λαγουτρούβαδου: τροβᾶς ἀλόγου.

Τὸν μβλάρι, -ζα (mulus). Καὶ ἐπὶ ἀσυναίσθητου ἀνθρ. Μβλαρονὸς καὶ μβλαρήσιους. Μεγεθ. ἢ μοῦλα, -ις. Σέρνει μουλάρια δώδικα κὶ μοῦλις τριανταπέντι, ἐκ δημ. Ἡοθιν ἀπ' ν ξιιτιᾶ μι μοῦλα φοροτουμένους: ἔφερε πολλά καὶ καλὰ πράγματα. Γειά στὰ μβλάροζα τ' ἦ στὰ κατσικουμούλαρά τ': δὲ μᾶς νοιάζει.

Τὸν γουμάρι, -ja, ἢ γουμάρα, -ούλλι, -ονός, οὐ γόμαρους, μεγεθ. Ἐραιότερον ἐν χρήσει: τὸν γαϊδούρι, -ούρα, -άρα, οὐ γάϊδαρους, μεγεθ. Μισιακὸ γουμάρι τὸν τρώει οὐ λύκους. Τράνιφι τὸν γουμαρούλλι, μίκρινι τὸν σαμαρούλλι. Γουμαρούλλι καὶ τὸ παιδάκι χαϊδευτικῶς. Γουμάρι, γουμάρα: καὶ ἐπὶ ἀναιδοῦς, χονδροῦ ἀνθρ., λέγεται καὶ γουμαρὸ καὶ τρανὸ -ό. Γουμάρι Καζακλαρό, ἀπὸ τὸ Καζακλάρι Λαρίσης, καλυτέρας ράτσας, ὑψηλότερο, καὶ ἀναιδέστατος ἄνθρ. Γουμαρονὸ φουρτιό, -ονή μιριά ξύλων, σιταριοῦ. Εἰς Κοζ. τὸν γουμάρι σιούκουσ' του τν νουρά κι φτύς' του: οὐδὲν τὸ φτύσιμο διὰ τοὺς μὴ ἐντρεπομένους. Μνια γουμαρὰ μόλια: σωρὸς ἀπὸ χαλίκια, μνια -ὰ κουπρὰ (+Κοντσ.). Τὴν γουμάραν εἰς Λοσν. καλοῦν: γαζιόλα, -ις. Εἰς Ρέζν τὸν γαζιόλ καὶ ἡ -α. Εἰς Μαρτσ. τὸν γαρζιόλ, ἢ γαρζιόλα: ὁ γάϊδαρος, ἡ -α. Πνίχκιν ἢ γαζιόλα, μὰ κι τὸν χάζι πὸκαμάμι (ἀπὸ εὐτράπελο βαλλαάδικο). Εἰς Βλάτσην μόνον ἡ λ. μουτουγάζιλου, αὐτὸς εἶνι ἓνα -λου: ἐπὶ μὴ προσηνοῦς ἀνθρ. Τὸν γουμαρουκούραδου, -α: τὰ κόπρανα γ. Τὸ ρ. ξιγαϊδουρίζουμι, -ίσκα: κακομαθαίνω.

Τὸν γουρούνι, -ια (ἀρχ. γρώνη), σπανίως ἢ γουρούνα. Σύνηθες ἢ σκρόφα, ὁ κάπρος: τὸν καπρί. Τὸ γουρουνάκι: τὸν βζιούνι, -ια καὶ ὑποκ. τὸν βζιουνούλλι. Εἰς Λιβ. καὶ Ραδ. τὸν γουτζιούν¹. Γουρονήσιους. Σὰι ἔβαλι τ' γουρνίτικη (ἐνν. μύτη): ἐπιμένων. Γουρονότριχα, -ις. Γουρονᾶς: ὁ βόσκων γ. καὶ ὁ ἀπρεπῆς τὴν συμπεριφορὰν. Εἰς Κριμ. τὸν γουρονόπκου: τὸ μικρὸ γ. Τὸ χοίρειον πάχος: παστός καὶ γίνκι -ός: λερώθηκε. Ἐπὸ τὸν παστό, λειώνοντάς τον, βγαίνει ἢ λύγδα ὡς ὑγρὸν καὶ ὡς ὑπολείμματα τοῦ κρέατος: οἱ τσιγαρίδισ. Λυγδώνου, -ώνουμι, -ώθκα.

Τὸν σικλί, -ιά. Ἡ σκύλα, -ις. Καὶ ὁ σκληρὸς καὶ κακός, οἱ Τοῦρκοι: τὰ σκυλιά. Σκυλί παραδουμένου: ἐπὶ ἀγανακτήσεως πρὸς τινα. Σικλί τς Καρατζίμους (ἀστεϊά πως). Γυναίκα σκύλα: σκληρὴ καὶ κακιά, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ ἀξίας νοικοκυρᾶς. Τὸν κούτια, τὰ κούτια σπανιότερον: τὸ σκυλί εἰς τὴν παιδικὴν γλ. (οὐγγρ. kutua: σκυλί). Ἐπιφ. πρὸς τὰ σκ.: κούτικούτι, κουτικὸ καὶ δις κουτικὸ κουτικό. Σικλόπλου, -α: Τὸ μικρὸ καὶ ζωηρὸ χαϊδευτικῶς, καὶ ἐπὶ ἀνθρ. Εἰς Κριμ. σικλόπκου. Μεγεθ. σκύλαρους. Σικλήσιους, σικλήσια ζουή. Σκύλιασιν ἀπὸ τὸν γινάτι τ': θύμωσε πολὺ. Σικλεύϊτι, -ουντι: ἐλαύνονται ὑπὸ τῆς γενετησίου ὀρμῆς. Σικλόδουντου, -α: δόντι σκ., δόντι ἀνθρ. πὸν φυτρώνει ἐπάνω ἀπὸ τὰ ἄλλα ὄχι φυσιολογικά. Σικυλουαυλουϊά: εὐλογία τῶν σκ. Σικλιουμουρνῶ, -οῦσι, ποῦ -ορνᾶτι; ποῦ στρεφογυρίζετε ὡς σκ.; Σκυλουβρίζου, -όβρισα. Τὸ μεγάλο σκυλί εἰς τὰ ποιμνία: τζιουθανάρκου, -κα. Μικρόσωμος σκύλα λέγεται: κόνα, ἢ (κύννα, κυνίσκα, ἀρχ.). Τὸ κυνηγετικὸ σκ.: ζαγάρι, -ja, καὶ ὁ Τοῦρκος, παλιουζαγάρι καὶ -ζάγαρου: καὶ κάθε ἄθλιος ἄνθρ. Ζαγαρώνου, -ουσα, -ουμι, -ώθκα: πιάνω τινὰ (ἀστεϊά πως). Βελέντζα πὸν

1. Εἰς Βελβ. τὸν gζέλλι, Μπουντόνα, 81.

πάλιωσε, τρίφθηκε: ἡ ζαγάρον. Ὄνόματα εἰς σκυλιά: ἡ Καντζια, ἡ Τσιάπου, οὐ Καραμάιτς.

Ἡ γάτα, -ις (gatta), -ούλλι, -ια. Λέγεται καὶ τοῦ γατί, -ιά, -άκι, -ια, οὐ ἀγρό(γριό)γατους: καὶ ἐπὶ ἀνθρ. μὲ μάτια σὰν τοῦ ἀγριόγ., ἡ ἀγρό(γριό)γατα. Ἡ ζημνιαρόγατα: καὶ ἐπὶ ἀνθρ. κάμνοντος ζημιές. Ἐκατσαν γάτις: σιωπηλοί, ἤσυχοι. Ἀστεϊά πως ἡ μάτσου, ὑποκ. -ούλλι: καὶ ἐπὶ ἀνθρ. ἀδυνατίσαντος πολὺ εἰς τὸ πρόσωπον ἰδίως: ἀπόμνι ματσούλλι. Εἰς Κοζ. ἡ μαομάτσου.

Τοῦ πουντίκι: καὶ ἐπὶ λεπτοκαμωμένου καὶ πονηροῦ ἀνθρ. Μεγεθ. οὐ πόντικας, -ίκαρους, -ραϊ, ὑποκ. -κούλλι, -ια, ἡ πουντικουφουλιά, τοῦ πουντικουκούραδου, τὰ -ραδα, πουντικουφάρμακου, -φαγουμένους. Οὐ τυφλουπόντικας. Πόντικα πτὰ κισαμίδια π' σὶ γ...σαν τὰ μυομηγκια (λογοπ.). Κουτσουλουπόντικου, -α: ἡ κόπρος π. Καὶ ἐπὶ πολὺ ἀδυνάτου στὸ πρόσωπο, ἰδίως παιδιοῦ.

Ἀπὸ τὴν κόπρον τῶν βοδιῶν καὶ ἀγελάδων: ἡ βουϊνιά, -ιές (ἢ -ιά: καὶ ἐπὶ γυναικὸς χονδρῆς, κοντῆς καὶ πλαδαρῆς), βουϊνίζει, βόϊισι, -σαν. Εἰς Λιθ. βουνιά, -ιάζ', βούνιασι. Τῶν γουμαριῶν: τὰ γουμαρουκούραδα, τοῦ -ου. Τῶν ὀρνίθων: ἡ κουτσια, κουτσίλει, κουτσούτσι, -ίσματα, τῶν αἰγοπροβάτων: οἱ γαγαράτζις, ἡ -α, καὶ ἐπὶ τῶν. οὐ Γαγαράτζας.

Ἀπὸ τὰς φωνάς: τὸ βόδι καὶ ἡ ἀγελάδα: μουγκορίζει, -ίζ'ν, τοῦ μουγκρητό, -ά, καὶ ἀνθρ. πονοῦντος βαθειά. Τὸ γουμάρι: ἀγκαρίζει, -άρισι, -άρισμα, καὶ ἐπὶ ἀνθρ. Τὸ ἄλογο: χλιμιτράει (χρεμετίζει), -οῦσαν, εἰς Ζιουπ. χλιμτάει, κάμνει χλί χλί, χλιμίτσι. Τὸ σκυλὶ γαυγίζει καὶ ἐν χρήσει περισσότερον λυχτάει (ύλακτῶ). Λυχτοῦν τὰ σκυλιά. Τὰ λυχτάει τὰ σκ. οὐ τζιουμπάνους, τὰ περιμαζεύει, τὰ διώχνει. Λυχτῶ τοῦ κριθαράκι τρεῖς φουρῆς νὰ περάση. Εἰς Ζιουπ. ἀλχτῶ, ἀλύχτσι, τί ἀλχτάει ἔτσ'; Εἰς Κοντσ. (καὶ ἡμεῖς): τῶν τὰ σκυλιά. Ἡ γάτα: μιαουρίζει καὶ νιαουρίζει, φωνάζει μιάου ἢ νιάου.

Ἄγρια

Θηρίου, -α, καὶ ἐπὶ ἀνθρ. ἀγρίου, ὅτε καὶ θηροῦ καὶ θηροζακουμένους: ὑψηλὸς καὶ γεροδεμένος. Αὐτὸς εἶν (γίνκι) θηρίου ἀνήμερον: θ. ἄγριο, ἐξηγριώθη.

Τοῦ ζλάπι, -ια: θηρίον, κυρίως ὁ λύκος καὶ ἡ ἀλεπού. Καὶ ἐπὶ ἀνθρ. μικροσώμου καὶ ἐξυπνούλη.

Ἡ ἀρκούδα, -ις, ἀραιότερον -ούδι, -ια, ὑποκ. -ούλλι, -ια. Καὶ ἐπὶ ἀνθρ. χονδροῦ πως. Τ' ἀρκούδι νησιτικὸ δὲ χοιρεύει. Μπαῖτι σκυλιά κι' ἀλέστι (ἢ φαῖτι) ἀρκούδα. Οὐ ἀρκουδάς καὶ ἀρκουδάρος καὶ ἀρκουδόγιουφτους (εἰς Κοζ. ἀρκουδίαῖς), καὶ ὁ μαῦρος καὶ ἄχαρμπος ἀνθρ. Ἡ ἀρκουδόπιτρα, -ις, καὶ πην. Ἀραιὰ λέγεται καί: ἡ μέτσικου. -ις (+ Μερασ.).

Οὐ λύκος, -οι, ἡ λύκ'σσα, -ις, ὑποκ. -ούλλι, -ια. Λύκος ἢ λύκος κι' μπσός: παλαιάνθρωπος, ἐνοχλητικός. Λύκος μὴ τὰ πέταλα: διεστραμμένος

ἄνθρ. Λύκος νὰ σὶ φάη: ἀνάξια τρόπον τινὰ λέγεις. Νὰ τὰ φάη οὐ λύκους, ὄχι: ἐπὶ ζώων νὰ μὴ τὰ φάη (τὸ ὄχι, νὰ μὴ πραγματοποιηθῆ). Εἰς Βουδιν. λυκουδέον' τὰ σικλιά: φωνάζουν. γχυγίζουν ἐπὶ τῇ θέα λύκου (καὶ ἡμεῖς). Ἡ ἀγέλη λύκων: λυκνιά. Εἰς Ζιουπ. λυκνιά καὶ τὰ πρὸς συντήρησιν πολλὰ παιδιὰ. Τί λύκ'σσα εἶν αὐτή: ἐπὶ γυναικὸς ποὺ τρώει πολὺ ἢ ποὺ εἶναι κακιά. Δὲ λύκισσι νὰ φάη (ἄνευ ἄλλου τύπου): δὲν ἐπλησίασε νὰ φάη καθόλου. Οὐρλιάζου καὶ -ιοῦμι, οὔρλιαξα καὶ -σα (ἀρχ. ὠρύομαι). Οὐρλιάζ'ν οἱ λύκοι συνήθως, οὔρλιέτι καὶ τὸ σκυλί καὶ ὁ ἄνθρ. φωνάζοντας ὡς λ.

Ρίζους, οὔ: τὸ φόβητρον τῶν λύκων. Εἶναι ἀγρίμι σὰ σκυλί μὲ τρίχωμα χρωματιστό, κεφάλι κόκκινο, κανελί.

Τ' ἀγρου(γριου)γούρου, -α.

Ἡ ἀλούπα καὶ ἀλοῦ. Καὶ ἐπὶ πονηροῦ ἄνθρ. Ἡ ἀλπότρουπα, -ις.

Τοῦ κνάβι, -ια.

Οὐ γιάζβους, -οι: ἄσβος, τρόχος ('Ιστορ. Λεξ., 3, 155).

Τοῦ τσιακάλι, -ια. λ. τουρκ. Μεγεθ. τσιάκαλους. Λύκους νὰ φάη τὰ πρόβατα κὶ τσιάκαλους τὰ γίδια.

Τοῦ ἰλάφι, σπανιώτερον καὶ λάφι, -ια. Ἡ λαφῖνα. Τοῦ λαφουμούσικι.

Τοῦ ζαρκάδι, -ια: δορκάς, τπν. στ' Ζαρκαδόπιτρα.

Οὐ λαγός. Λαγουκοιμοῦμι: κοιμῶμαι ἔλαφρά. Λουγουγαμίστρις, τὰ κατώτερα χωράφια μὲ κέδρα μέσα κ.λ., ὅπου τρυπώνουν οἱ λαγοὶ (ὡς καὶ ἀνωτέρω, σ. 378).

β') Πτηνὰ

"Ἡμερα

Τοῦ πλί, τὰ πλιά: πτηνόν. Τὰ πλιά τς κλώσσας. Τοῦ πλι (τὰ -ὰ) τς κουλιαντίνας: τὰ ἀποτυπώματα τῆς κ. Καὶ ἐπὶ λεπτοφυοῦς, ἀδυνάτου ἄνθρ. Πέταξι τοῦ πλί: ἐχάθη ἢ ὑπόθεσις. Πέταξαν τὰ πλιά: μεγάλωσαν τὰ παιδιὰ. Εἶνι πλόπλου ἀκόμα: πολὺ μικρὸς καὶ ἀδύνατος. Τοῦ πλόπλου, -α (Ζιουπ.). Πλόπκου, -α: (Κωστ., Ρέζν, Κοντσ.).

Τὰ γουλιαφάνια καὶ σπανιώτερον γουλιφάνια, τοῦ -ι: ὁ νεοσσός, τὸ πούλακι, ὑποκ. -ούλλι. Εἰς Κοντσ. γουλιφάοja, εἰς Λιβ. γουλφάρ, -οja, εἰς Ζιουπ. γουρφάλ.

Τοῦ πιταρούδ, -οja (Λιβ.): τὰ μικρὰ τὰ δυνάμενα νὰ πετοῦν.

Σουρούκι: τὸ ράμφος πτηνῶν. Πλατάρι, -οja: τὰ φτερὰ πτηνοῦ, ἢ ράχη, τὰ νῶτα. Τοῦν κόπκαν τὰ -: ἔχασε τοὺς προστάτας, τὴ δυνάμη του.

Ἡ ἀρνίθα, -ις καὶ τ' ἀρνίθια, ἀραιότερον καὶ τ' ἀρνίθι. Σειέτι ἢ ἀρνίθα, φίλους θὰ μᾶς ἔρθη. Ἡ νέα μικρὰ ἀ. λέγεται πούλικα, -ις. Εἰς Κοζ. πουλακίδα. Πούλιπούλι φωνάζουν τὶς ἀ. Καὶ τό: κόττα, -ις εἶναι ἐν χρήσει. Κόττα πίττα τοῦ Γιννάρη..., τοῦ κουταρνίθι καὶ ἐπὶ ἄνθρ. Ἡ μαυρόκουττα καὶ ὡς

παραντζ. ἐπὶ μαύρης καὶ κοντῆς γυναικός. Οὐ κόκουτας καὶ κόκουρας, -αῖ.
 "Αντρας κόκουτας (ἢ βούβαρους) γαμπρός τῆς γαχιλώνας (εἰρων.). Οὐ πέτι-
 νους καὶ πέτνους, -οι καὶ πιτναραῖ. Τὰ πιτνάροja, -ρούλλι, -ια. Μαλιών' (πιά-
 νουντι) σὰν τὰ πιτνάροja (+Κοντσ.). Πέτνους καὶ τὸ ἄνω μέρος τῆς σκανδά-
 λης κυνηγετικοῦ ἰδίως ὄπλου. Εἶνι ἄνθρ. μὲ πέτινον ἢ ἔχει π.: ἐπὶ ζωντανοῦ
 ἄνθρ. Οὐ ἀγρόπιτνους: ὁ ἄγριος π. 'Ο ὀρνιθών: τοῦ κουμάσι, καὶ ἐπὶ ἄνθρ. ἀγρεί-
 ου. Εἰς Ζιουπ. τοῦ κμάσ καὶ κουταρέτς. Κούρνιασαν οἱ ἀρνίθις στοῦ κουτα-
 ρέτς. 'Η ἀρν. πρὶν γεννήσῃ: κακαρίζει καὶ καρκαλιέτι, -ιοῦνταν. Τῆς ἀρνίθας
 (τῶν πτηνῶν) ὁ στόμαχος (ἢ θέση τροφῶν στὸ λαιμό): οὐ βόσκουτας.

'Η βίβα, -ις: νῆσσα. Εἰς Κοζ. αὐτὴ εἶν χαμένη β.: χαμένο κορμί.

'Η πάπικα, -ις: πάπια. (Λογοπ.: Πάτερ ἡμῶν, πάπικα μὲ λιμόν, ὁ ἐν
 τοῖς οὐρανοῖς, ξικίσκι τοῦ βρακί σ', ἔκατςις στὰ γόνατα, ξισκίσικαν τ' ἀμπα-
 λώματα). 'Η ἀγρό(γριό)παπικα, -ις, κατὰ σμήνη διὰ τὰ ξεχειμαδιὰ περνοῦν:
 βλούκια βλούκια, εἰς Κοζ. βλιούκια καὶ οἱ ἐργάται διὰ τὸ θέρος. Εἰς Κοζ. ἡ
 πάπια καλεῖται παπούρα, τὸ ἀρσ. οὐ πάπουρας, καὶ παραντζ. Τὰ μαλλιά τινος
 ἀνασηκωμένα ὀπίσω σὰν τὴν οὐρὰ τς παπούρας (βαβούρι: πῆλινο λεγέτι μὲ
 σουρούκι (Κοζ.). Μ' αὐτὸ οἱ Τούρκοι ἔπλυναν τὸν κῶλό τους. Καὶ παραντζ.:
 βαβούρας, -ινα).

'Η μισίρκα, -ις, ἀρσ. οὐ μισίρκους: καὶ ἐπὶ ἔχοντος μύτην γυριστὴν ὡς
 ὁ μισίρκους.

"Αγορια

Τοῦ ὄρνιου, -ια, ὑποτιμ. ὁ Βλάχος, οἱ Βλάχοι, ἐπειδὴ πέφτουν, ὄρμουῖν
 γιὰ ζημιὰ πρὸς πολὺ, καλοῦνται: ὄρνια. "Ορνιου τς Κλεισούρας: ἐπὶ ἄνθρ. ἀγροί-
 κου.

Οὐ αἰτός. 'Η αἰτουφουλιά. 'Αἰτουνύχς. Οὐ σταυραῖτός, -οί. Οὐ αἰσταύ-
 ρατους (Κοζ.).

'Η Σταυρουτουφουλιά. τπν., δασώδης περιοχὴ.

Τοῦ γιράκι, -ια: ἰέραξ.

Τοῦ καρτάλι, -ια (λ. τουρκ.): γύψ. ἀετὸς (Ζιουπ.). Καὶ ἐπὶ ἄνθρ., ἐπι-
 σαν -ια στοῦ φαῖ: λαιμάργως. Καὶ ἐπὶ ἄνθρ. Κλεισουργιῶτου οὐ Καρτάλις.

Τοῦ σιαῖνι, -ια: ἰέραξ. 'Επὶ ἄνθρ. ἀνοιχτομάτη.

Οὐ κόρακας, τὰ -άκια. Καὶ ἐπὶ δυσσιώνου ἄνθρ. εἶνι κόρακας κὶ μπσὸς
 ἢ κόρακας γραμμένους. "Ελα ἰδῶ, μπρὲ κόρακα: πρὸς ἄτακτο παιδί. Οἱ κου-
 ρακαῖ: τὰ ἄτακτα παιδιὰ. Στ' Κόρακα ν πέτροα, τπν. Εἶναι καί: νυχτουκό-
 ρακας.

'Η κιοκινέκα, -ις: εἶδος ἰέρακος ποῦ γ...ει τοῦν ἀέρα, ἐπειδὴ στέκεται
 στὸν ἀέρα.

Οὐ τρυπουσάκκους: ποῦ μὲ τὸ ράμφος του φκιάνει τρυπες στὰ δέντρα
 καὶ ἐκεῖ κάμνει τὴ φωλιά του (ὄχι στὸ σακκί). Εἰς Κοζ. τρυπουσάκκς.

Οὐ τρυπουσβώλους (Ζιουπ.): πολὺ μικρὸ πουλὶ πού μπαίνει στὰ βάτα κ.λ. Καλεῖται ἄλλως καὶ τσιμβουϊάνους.

Οὐ πέλιχρας (Ζιουπ.): εἶδος πουλιοῦ πού τρώει τὰ σταφύλια.

Οὐ ἀσπρόκουλους, -λαῖ: μὲ ἄσπρα τὰ ὀπίσθια πού συχνάζει στὶς ποταμίες.

Οὐ πιλίτς: ὀρνιθοπούλι. Οὐ Πιλίτς, ἐπών. κατοίκου Ντουρουτλάρ (χωρίου).

Ἡ κουκουβάϊα, -ις: γλαῦξ. Νὰ λαλήσ'ν οἱ -ις στοῦ σπίτι σ' (κατάρα: νὰ πεθάνουν ὄλοι). Κουκουβάλας: ὁ χονδροκέφαλος.

Οὐ κούκκους, -οι: ἀρχ. κόκκυξ. Ἀπόμνα -: μόνος. Στοὺν κούκκου: στὸ κεφάλι. Μνιαὶ κὶ στοὺν -. Στοὺν κούκκου στοῦ κιφάλι. Μὶ κόσιττιν οὐ κούκκους ἀηδόνι: πολλὰ μὲ ἐστοίχισε. Κούκκους, *jé m'*, στὰ μικρὰ νὰ σταθοῦν ὄρθια. Κουκουρίκου: ἐπιφ. ἀπὸ ὑψηλότερο μέρος. Σικώθι τοῦ μικροῦ κουκουρίκου. Εἰς Φιλπ. τί κάθισι ἔτσι τὰ κούκκουρα. Εἰς Ζάλ. τ' ἀνακούκκουρα.

Ἡ πιρδίκα, -ις: πέρδιξ. Καὶ τὰ αὐγὰ τὰ πασχαλιάτικα μὲ τὰ σχήματα ἐπάνω περδίκας. Ἡ πέρδικα. Τοῦ λέν οἱ κοῦκκοι στὰ ἰ βουνὰ κὶ οἱ πέρδικες στὰ πλάϊα. Μνιαὶ πέρδικα παινεύθηκε... Γυναῖκα ὄμορφη (σάν) πέρδικα. Πιρδίκι καὶ πιρδικούλλι. Γίνκι, θὰ σὶ φκιάσου -: ὕστερα ἀπὸ ἀρρώστεια ἀνάκτησις πλήρων δυνάμεων. Τοῦ λέει ἡ πιρδικούλλα τ': εἶναι ἱκανός.

Τοῦ πιριστέρι, -ια. Τ' ἀγρου(γριου)πιρίστιρου. Τὸ ὄρος Πιριστέρι τοῦ Μοναστηρίου Δ. Ἡ πιριστρούλλα ἡ νύφη μας κάθιτι στοὺν πύργου κὶ τραγουδεῖ, ἡ ὄμορφη (ὡς τὸ περιστέρι). Ἡ Πιριστιρούλλα, ὄνομα. Καὶ ἡ Πιριστέρου, τς -ιας. Εἰς Κοζ. οὐ πιριστιριάϊς: ὁ ἀσχολούμενος μὲ π.

Οὐ γότζιβας, οἱ γουτζιβαῖ: κόσσυφος. Ὑποκ. -ούλλι, -ια: καὶ τὰ παιδάκια, γουτζιβέλλι, -ια: ξύλα κοντά, θάμνοι μὲ τζιόγκους, -έλλι μ': παιδάκι μου. Εἰς Λιβ. οὐ κότζιβας, -βαῖ. Οὐ ιρουκότζιβας (Ζιουπ.): τὸ ἀηδόνι.

Τ' ἀηδόνι, -ια.

Τοῦ χιλιδόνι, -ια καὶ ἡ -α, -ις.

Τοῦ παγώνι, -ια: ταῶς. Λαλοῦν τ' ἀηδόνια τρεῖς φουρές κὶ τὰ παγώνια πέντι.

Ἡ σιτιαρίτσα, -ις: σεισοπυγίς. Εἰς Ζιουπ. ἡ στιαρούδα¹.

Ἡ τουρτούρα (+Ζιουπ., Ραδ.): τρυγών. Ἐπὶ γυναικὸς χονδρῆς: ἡ τουρτούρου. Εἰς Γκόβλ. ἐπών. οὐ Τουρτούρας. Τὸ ρ. τουρτουρίζου, -ούρσα: τρέμω ἀπὸ τὸ κρύο (λ. πεπ.).

Οὐ τσίντζιρας: τέττιξ. Καὶ ὁ ἀδύνατος ἄνθρ. Εἰς Ζιουπ. ζίντζαρους: ὁ ψηλὸς καὶ ἀδύνατος ἄνθρ. λέγεται εἰς Βλάτσην καὶ τσιντζιλόντς.

Ἡ καρακάξα, -ις. Καὶ ἐπὶ γυναικὸς ἀδυνάτου, μαύρης καὶ φιλονίκου.

1. Εἰς Βελβ. κουλουσιτιαρίδα ἢ σιτιαρίδα, Μπουντώνα, 91. Εἰς Ἡλείαν: Σιταρίθρα, -ες, τπν., ἀπὸ τοῦ πτηνοῦ, Ἀθηνα NB', 206.

Εἰς Ραδ. ἡ καραμούζα. Οἱ καραμουῖζις τὸν τσιμποῦν κί' αὐτὸς μόν' καραρῶνει.

Οἱ *bibίκους* (Τριτσκό): ὁ κορυδαλλός.

Ἡ γάϊα, -ις: κορώνη, ὑποκ. -ούλλι, -ια. Καὶ τὰ παιδιὰ τὰ μικρὰ ἰδίως μαῦρα ὡσάν γαοίλλια. Εἰς Κοζ. ἡ γάλτσα. Ν' ἄφκι τ' γάλτσα κί' ἔφυγι οὐ ἀχαιῖτητους: τὴν ἄφησε τὴ μαύρη, τὴ δυστυχισμένη. Εἰς Ζιουπ. τοῦ γαλτσί, -ιά.

Τοῦ γαυαβέλλι (Κοζ., Κριμ.): εἶδος πτηνοῦ ἀνοιξιάτικου ποῦ τρώει τὰ σταφύλια κυρίως. Εἰς Βλάτσην ὁ μαυρίσας στὸ πρόσωπο ἀπὸ τὸν ἥλιο, μαύρους καραβέλλι. Εἰς Κοντσ. γαυβέλλι.

Τοῦ γραφτίκι, -ια: μικρὸν πτηνὸν ποικιλόχρωμον.

Τοῦ ζαυριγούν', -ια (Ζιουπ.): πουλὶ σταχτὶ σάν τὸν κότσυφα, τὸ περιστέρι. Εἰς Κωστ. ἡ ζαυριγούνα. Εἰς Λιβ. τὸ λέν τσαρτσάρα.

Οὐ τσουτσουλιάνους: κορυδαλλός. Εἰς Τσούρχλι, Ραδ. τσουτσούλιανους. Εἰς Τριτσκό τσουτσούλιανους, οἱ -λιάν', στοὺν Τσουτσούλιανου: ὕψωμα. Εἰς Δέλνο ἡ τσουτσούλιαντρους.

Οἱ ζιδρόβλις (Κοζ.): τὰ πουλιὰ κατὰ σμήνη, ὅταν φεύγουν διὰ θερμὰ κλίματα ἢ ἐπανερχονται.

Τοῦ νυχτουπούλλι, -ια. Καὶ ἐπὶ ἀνθρ.

Τοῦ ψαρουπούλλι, -ια.

Ἡ καρδιρίνα, -ις.

Ἡ νυχτιαρίδα, -ις.

Ἡ καλοιακούδα, -ις¹ καὶ τὰ -δja. Εἰς Κοζ. ἐπών. οὐ Καλοιακούδας.

Ἡ φάσσα, -ις: πτηνόν. Εἰς Ζιουπ. λουλούδι ποῦ βγαίνει τὴν ἀνοιξή, χρώματος κοκκινωποῦ, τς φάσσας τοῦ λουλούδ.

Ἡ κίσσα, -ις (ἀρχ.).

Οὐ γιώντς.

Τοῦ οὔρτύκι, -ια: ἀρχ. ὄρτυξ.

Ἡ δικουχτούρα, -ις.

Ἡ κουρούνα: κορώνη. Μόνον εἰς τὴν κατάραν: νὰ σὶ γένη κουρούνα: νὰ ἀποβῆ σὲ κακό. Καὶ μαύρη κούνα σ': μαύρη τύχη σου, ἀλλοίμονον. Καὶ κατὰ τὴν ἐξαγωγήν δοντιοῦ, τὸ ὁποῖον πρόκειται νὰ ρίξουν στὰ κεραμίδια λέγουν τρίς: Νὰ κουρούνα κόκκαλου κί δό μ' σιδηρείου.

Ἡ τσίγλα, ἀρχ. κίγλη.

Τοῦ σπουρίτι, -ια: σπουργίτης. Καὶ ἐπὶ ἀδυνάτου παιδιοῦ. Εἰς Κοζ. σπουρλίτι, -ια καὶ παραντζ. οὐ σπουρλίτς: ἐπειδὴ κυνηγοῦσε πολὺ τὰ σπ.

γ') Ἐρπετὰ

Ἡ γαχιλώνα: ἡ χελώνη. Ἀλλὰ χιλουνίτςις στὸ λαϊμό, γαχιλώνα λώνα...

1. Τζαρτζάνου, 29, μὲ οἱ Δ. Γεωργακῆς, *Byz. Neugr. Jahrb.* 14, 60 κ.έ.

φίλα μι τὸν χέρι..., ὅταν βλέπουν χ. Εἰς Κοζ. παροιμ. Γάμα κὶ σὺ -, ὅσου νὰ πιόσῃ οὐ ἀἰσταύρατους.

Ἡ γουσιανίτσα: κάμπη. Εἰς Ζιουπ. γασιανίτσα καὶ ρ. ξιγουσιανίζου: ἀπαλλάσσω τῆς κάμπης.

Ἡ γουσιτιαρίτσα, -ις (σλ. guster): σαύρα. Μεγεθ. οὐ γούσιτιαρους καὶ -ρας. Οὐ πρασινουγούσιτιαρὰς καὶ ὁ χλωμὸς ἄνθρ., γουσιτιαρίτσεις σκαπιτάει: ἐπὶ δυσκνασχετοῦντος. Εἰς Ζιουπ. ἡ γουσιτιρίτσα, οὐ πρασινουγούστιρας.

Σαλαμέντρα (Φιλ., Ζιουπ.): σὰν σαύρα. Ἄντα ρίχνη πουλλή βρουχή, τάχα πέφτει κι αὐτή.

Τὸν φίδι. Καὶ εἶμι κρούους φίδι, κρούα ἔχου τὰ πουδάρια μ' φίδι. Αὐτὸ εἶνι φίδι κουλουβό: πελὺ κακὸς ἄνθρ. Τὸν φιδουπόκαμπσον: ὑποκάμισο φ. Ἡ οὐχιά: ἔχιδνα καὶ ἡ κακιά, κακόγλωσση γυναῖκα. Οὐ ὄφιους: μεγάλο φ., καὶ ὁ κακὸς ἄνθρ. Ὁφίους ἐσείσθηκεν, οὐχιάν ἐκαρκαλίσθηκε, τὰ ἰ βουνὰν ἐκίνησαν (αἰνιγμα): ὁ σιδηρόδρομος (Πιπιλ.). Τὸν νιρόφιδου. Σαῖττα (sagitta): εἶδος φιδιοῦ πολὺ εὐκίνητο, καὶ ὁ ἔξυπνος ἄνθρ. Ἀστρίτς: φίδι μὲ στίγματα, μάτια ζωηρά. Καὶ ὁ πολὺ ἔξυπνος ἄνθρ.

Οὐ ἀρίτσιους καὶ ρίτσιους (ericcius): ὁ ἀκανθόχοιρος, γνωστὸν καὶ τὸ σκαντζόχοιρους. Μαλλιὰ ρίτσιους καὶ ρίτσιαβα καὶ ρ. ριτσιώνουμι, -ώθκα, -μένους: θυμώνω, ἐξάπτομαι. Εἰς Ζιουπ. ἔ ἀκανθ.: ἔζιγιους. Εἰς Βλάτσην ἔζιγιους: ὁ πολὺ ἄσχημος. Λέγεται καὶ τὸν ἰζιγίμι.

Ἡ νυφίτσα: ἰκτίς.

Οὐ χάμουργας, -γαῖ: ἀσπάλαξ. Καὶ ὁ πολὺ κοντὸς ἄνθρ. Εἰς Ζιουπ. χάμουργκας, καὶ ἐπών. Ἀνασελ. Χάμουργκας. Εἰς Κοζ. χαμόραγας.

Οὐ σικράκους: σκορπιός. Μουστάνια -ς ἢ τὰ -ς: μεγάλα, ἀνασηκωμένα.

Ἡ ζιάβα, -ις (λ. σλαβ.): βάτραχος. Μεγεθ. οὐ ζιάβακας. Ζιάβζιακας: ὁ κοντούλης ἄνθρ. Τὸν ζιαβνάκι, -ια: τὰ βατραχάκια καὶ τὰ παιδάκια, ὅταν ροφοῦν τὸ γάλα ἢ νερό. Οὐ Ζιάβας, ἐπών. Κοζ. Εὐχρηστος ἀντὶ τοῦ ζιάβα, -ις καὶ οὐ βάκακας, οἱ -καῖ, ὑποκ. τὰ βακακάκια καὶ παιχνίδι ὁμώνυμο.

δ') Ἔντομα καὶ ζωῦφια

Τὸν μυρμήγκι, -ια, οὐ μέρμηγκας: καὶ ὁ βραδὺς στὶς δουλειές του ἄνθρ. Μυρμηγκότρουπα. Μυρμηγκουφουλιά, μυρμηγκουφάγους (πτηνὸ μικρό). Εἰς Κοζ. γλωσσεδ. μυρμήγκι, μυρμηγκότρουπα κι' ἀπὸν μυρμήγκι τρούπα. Μυρμηγκιάζει, -ιασι τὸν πουδάρι, τὸν χέρι.

Ἡ μέλισσα. Καὶ ἐπὶ γυναικὸς φιλοπόνου καὶ γλυκομίλητης. Τὸν μιλίσσι, -ια. Τὸν μιλισσουβότανου. Προτουπουλ (Ζιουπ.): τὸ νέο μελίτσι. Εἰς Κοντσ. μέλισσους, βλ. αὐτό. Εἰς Κοζ. μέλισσα: παιχνίδι κοριτσιῶν, πέρασιν ἢ μέλισσα μὴ τὰ μιλισσοῖπουλλα. Εἰς Ζιουπ. τὸ κεντρὶ τῆς μελίτσης, σφήκας λέγεται βουδέτς, ἀπόμκι τὸν h- μέσα. Εἰς Βλάτσην καὶ Κοντσ. τὸν βουδέτσι, -ια:

τὰ σπυράκια στὸ δέρμα, πρόσωπο, στῆθος, τὰ πατοῦν μὲ τὸ νύχι καὶ βγαίνουν, καθαρίζει τὸ μέρος.

Οὐ πάϊαγκας: ἢ ἀράγνη. Ἡ παγκουφουλιὰ (ὄχι παϊαγκ...). Εἰς Κοζ. οὐ πάλιαγκας. Εἰς Ζιουπ. οὐ πέγκας, ἢ πιγκουφουλιὰ. Εἰς Παλ.+Καρ. πάϊακ, πληθ. -ιάκι.

Ἡ σφήκα, -ις. Καὶ ἐπὶ γυναικὸς ἐργατικῆς καὶ εὐκινήτου. Ἡ σφηκουφουλιὰ.

Οὐ πέρπυρας, οἱ -ραῖ (+Κοζ.).

Οὐ γατζουϊάντς, -νδισ (Κοζ.): εἶδος ἐντόμων.

Ἡ ἀκρίδα, -ις. Ἐπισι ἀκρίδα: καὶ ἐπὶ λαϊμάργων καὶ πολυπληθῶν ἀνθρ. (περιληπτ.).

Οὐ βούβαρους (βομβύλη, -ιός): κάθε ἔντομον, καὶ παραντζ. ἐπὶ δυσειδοῦς πως. Εἰς Κοζ. βούβανους, -ναῖ: εἶδος ἐντόμων μαύρων. Θὰ κόψη οὐ β. τοῦ ράμμα: ἐπὶ ἀνθρ. πού θέλει νὰ φύγη, νὰ ἐλευθερωθῆ, π.χ. δοῦλος στοὺς μαστόρους. Μαζώθηκαν ὅλοι σὰν οἱ βουβαναῖ στοῦ σκατό.

Γλίστρα: σκουλήκι ἐντέρων, ἔλμινς.

Οὐ ζιούζιακας, -καῖ: ὁ τέττιξ. Σπανιώτερον καὶ τὸ γυναικεῖον αἰδοῖον, ἢ κλειτορίς.

Τοῦ σκαρκάλι, -ια: ἀκρίς. Καὶ ὁ πολὺ ἀδύνατος ἀνθρ. Τί τρωῶς ἀρέ; Σκαρκάλια;

Ἡ ζιγρόβja (Ζιουπ.): ὁ σκορπιός. Ἡ ζιγρόπχια (Ζάλ.).

Τοῦ ζούζουλου, -α: κάθε ζῶο, ἰδίως μικρό, ζωῦφιο. Καὶ παιδάκι ἀδύνατο καὶ ἀνήσυχο.

Ἡ ἀβδέλλα, -ις.

Τοῦ κνούπι, -ια.

Οὐ βουδουρλῆς (Κοζ.): εἶδος νυκτοβίου πεταλούδας. Καὶ ἐπὶ ἀνθρ. νυσταλέου, εἶνι διπ -ς.

Οὐ βόδους: καὶ ἔντομον. Εἰς Κοζ. σὶ βόδουσι: σὲ τσίμπησεν ὁ β. Καὶ σὲ ἐγέλασεν εἰς συμφωνίαν, στὸ παζάρι. Πῆγα νὰ πάρον βιοισὲ κὶ μ' ἔβαλι τοῦ β.

Οὐ βουδίνους (+Κοζ.): ὁ μεταξοσκώληξ. Καὶ ἔ μὴ κοσμοαντάμωτος ἀνθρ., αὐτὸς πού κάθετα ὅλο μέσα, ἄντρας-γυναῖκα. Λέγεται τότε καὶ βούδρους.

Ἡ κουλουφουτιὰ, -ές: πυγολαμπίς. Καὶ ἐπὶ εὐφουῶς, ἰδίως παιδιοῦ.

Ἡ βούγγρα, -ις (Κοζ., Ζάλ.): παράσιτο, σκώληξ ἀναπτυσσόμενος στὰ δέρματα, βιβλία. ἄλλο τὸ τσιμπούρι τῶν ζῶων. Εἰς Βλάχσην τοῦ βουγγούρι, -ια. Εἰς Φιλπ. τοῦ βούγγουρου, -α: εἶδος σπυριοῦ στὰ ζῶα, ἰδίως στὰ γίδια. Εἰς Ζιουπ., Λιβ. οὐ βούγγουρας, -ραῖ: ἔντομο μαῦρο ὅμοιο μὲ τζίτζικα καὶ λίγο μεγαλύτερο.

Τοῦ τσιμπούρι, -ια (ἀρχ. κίμυρος): κρότων. Μὴ γίνκι -, μὴ γίνισι -: ἐνοηλητικὸς¹. Τσιμβούρja (Ζιουπ.) εἶναι ὅλα τὰ σταφύλια.

1. MNE, 2, 117.

Ἡ μῦγα: ὁ οἶστρος, εἶδος μ. Τσιμπάει τὰ ζῶα τὸ καλοκαίρι... καὶ τρέχουν νὰ βροῦν ἤσκιο. Ἡ μῦγα αὐτὴ λέγεται καὶ *bódous*.

Τσιούλους, οὐ: εἶδος μύγας μεγάλης. Πετάχνει τὰ αὐγά σὰ σκουλήκια στὸ στόμα, στὴ μύτη τῶν ζώων. Εἰς Βόϊον τσιούλτς: μικρὴ μῦγα. Παπανικολάου, *Γλῶσσα...*, 251.

Τοῦ *δαβάνι*, -ια: εἶδος μεγάλης μύγας. Μεγεθ. οὐ *δάβανους* (+Κριμ.).

Σύξυλου, -α. Θὰ τοὺν φᾶν τὰ σύξυλα: ζώφια, ἔντομα. Εἰς Ζιουπ. αὐτὴ ἢ μηλιά ἔχει ξύξυλου μήλου. Εἶνι ἢ μπλιά ξύξυλου.

ε') Ψάρια

Τοῦ ψάρι. Καί: ἔτριμι ἢ λιχνιοῦνταν σὰν τοῦ ψ. Ψαρός: μὲ τρίχωμα σὰν τοῦ ψ., ἄλουγον ψαρό, μαλλιά ψαρά, ψαρουμάλλτς. Ψαρόκουλλα, ψαρόλαδου καὶ μουρονέλιου σπανιώτερον, ψαρουκόκκαλου. Ψαρουνέφτι: ἡ λωρίς τοῦ ψαχνοῦ κρέατος, ἰδίως χοίρου ποὺ εἶναι ἐκατέρωθεν τῆς σπονδυλικῆς στήλης. Εἰς Ζιουπ. Ψαρουνέφ. Τὰ ψαράκια, τοὺν μαζώνει τὰ -, τραβιοῦνται ὑπὸ γυναικὸς τὰ ψ.: ὅταν κάποιον τὸν πονάη ἢ μέση.

Τοῦ τσιρόνι, -ια: οἱ μικροὶ ἰχθύες. Ρίβα τσιόρβα: ἰχθυόσουπα. Οὐ Τσιρόνας, ἐπών. (Σιάτ.).

Τοῦ τσιουκάνι, -α: εἶδος ἰχθύος. (Καὶ εἶδος κουδουνιοῦ μικροῦ, τὰ τσιουκανάροζα: οἱ μαστόροι κ.λ.).

Οὐ γλιανός, -οί: γουλιανός, γλάνις. Στόμα ποὺ -ν καὶ στόμα -ς: ὁ μὲ πολὺ μεγάλο στόμα, ὁ καὶ γλιανόστουμος λεγόμενος.

Τοῦ χέλυ, -α: ἐγγέλυον.

Τοῦ γριβάδι, -ια: εἶδος ἰ.

Ἡ πέστρουφα, -ις: εἶδος ἰ. πολὺ νόστιμο.

Ἡ παλαμύδα: πηλαμύς.

Ἡ τούρια: εἶδος ἰ.

Ἡ γαρούφα, -ις. Τὸ κεφάλι ψ. Καὶ ἡ τρύπα στὸ κεφάλι, σὲ κάλτσες. Γαροῦφισ: σκωπτικῶς καὶ οἱ Καστοριανοί. Νὰ ῥθῆ οὐ ματσιαρόγατους νὰ φάη τ' γαρ.

Ἡ γαβριάνα: εἶδος ἰ. Καὶ τὸ πέος τὸ μεγάλο (ἀστεϊά πως).

Τὰ λέπχια ποὺ ψ.

Τοῦ χαβζάρι (λ. τουρκ.): τὸ κοινὸν χ. Εἰς Κοζ. τὰ χαβιαρουκούτια: τὰ παρελκόμενα ἐνδυμασίας Δεσπότη (εἰρων.) καὶ οἱ Δεσποτάδες.

4. Ἀπὸ τὰ εἰδικώτερα

α') Τῶν γεωργῶν

Γενικοὶ ὄροι

Ἄστρος γεωργός, -ία, δὲν εἶναι ἄγνωστος, ἀλλ' ὄχι καὶ συνήθης. Ἄπαν-

τᾶ π. χ.: στὰ *σιτιάρογια*, στὰ *κριθάρογια*, στοῦ *γιουρογοῦ* (καὶ *γιουρογούλη*) τὰ *καλαμπούγια*. Κοινὴ ὅμως ἡ χρῆσις τοῦ *τσιφτσῆς*, -ῆδης (λ. τουρκ.). Καὶ εἰς *Παλαιοχ.* ἐν. *τσιφτσία*, πληθ. *τσιφτσι*¹.

Κοινοὶ οἱ ὄροι: *χουράφι*, *ἀμπέλι*, *λιβάδι* καὶ εἰδικώτερον *χουράφι* *καλό*, *γιρό*, *φτουχό*, *πιτρουτό*, *ἀμμουδιρό*, *καρπιρό* (-ῆ καὶ ἐπὶ γυναικὸς γονίμου). *Χωράφι* *μεγάλο* πῶς εἰς *κοίλωμα γῆς*: *γούονα*. Πολλὲς *γοῦρνες* ἀπὸ τῶν *ἰδιοκτητῶν* τὰ *ὀνόματά* των. Τὰ *χουράφια* *κουπρίσιμαν*, *τᾶρξαν* *κουπριά*, τὰ *βάρισι* *λίβας*, *πειράχκαν* ἀπὸ *ζῶα*, *χαλάζι*, *λίβαν*, *γίνκαν*: *ώρίμασαν*, *κάηκαν*: *ἐξηράνθησαν*. *Χωράφια* *ἀπομείναντα* ἐπὶ ἔτη *ἀκαλλιέργητα* λέγονται *βαϊόγια*, τοῦ -ίρι (λ. τουρκ.), καὶ *τπν.* *Τ* *ἀμπιλουχώραφα* *σπανιώτερον* καὶ *μιλουχώραφα*, καὶ *τπν.* *Ἀμπιλῶνις*: τὰ *νέα ἀμπέλια*, καὶ *τπν.* *Φτειά*, ἡ: τὸ *νέον ἀμπέλι* (+ *Κοζ.*, καὶ *τπν.*), ἡ *ἀμπιλκή*. *Ἀμπιλόβιογα*, -ις, *ἀμπιλόφυλλον*, -α. *Ἀμπέλι μου πλατύφυλλον* *κὶ* *κουντουκλαδιμένου*. Τοῦ *μβιλουκλάδι*: καὶ τὸ *ἐνοχλητικὸ παιδί*, τὰ *μβιλουκλάδια*: τὰ *ἄτακτα* *παιδιά* πού *γυρίζουν ἐνοχλητικὰ* στὰ *πόδια*. Δὲν εἶναι *ἄγνωστος* ἡ *λ.* *κληματαροιά*, λεγομένη *κυρίως* *πιροουγλιά*, -ἔς (*pergula*), εἰς *Ζιουπ.* *πιροουλιὰ* *κὶ* *κριββατχιά*.

Τὰ *λιβάδια*, ὅθεν τὸ *χορτάρι*, *λιβαδιρό* (*Τσούρχλι*): *μεγάλο* *λιβάδι*, (*Ἀπὸν Βάν.*): *ἕκτασις* *χωραφιῶν*. Καὶ *χωριό* *ὁμώνυμο ἄνω* τῶν *Σερβίων* (*βλ.* καὶ *τπν.*). *Ὀμαλοὶ* *χορτότοποι* *ἐκτὸς* καὶ *μακρὰν* τοῦ *χωριεῦ* λέγονται *τοιαῖογια*, τοῦ -ι (λ. τουρκ.), καὶ *τπν.* *στὰ* *Τσαῖογια* *πτοὺν* *Πικριβινίκου* (+ *Ἀπὸν Βάν.*, *Καισ.*).

Ὁ *κῆπος* δὲν εἶναι *ἐντελῶς ἄγνωστος*, ἀλλ' *εὐχρηστος* ἡ *λ.* *βαχτσές*, -ἔδης, -ἔδγια (λ. τουρκ.). Καὶ ἐπὶ *εὐδιαθέτου πάντοτε ἄνθρ.*: *εἶνι* -ἔς καὶ *γιουλβαχτσές*. *Σέβηκα* *νὰ* *σιργιανίσου* *μέσ'* *στοῦ* *γιουλβαχτσέ* (*κ.* ἀπὸ *τριαντάφυλλα*). *Εἰς* *Λιβ.* οἱ *κῆποι*: τὰ *κπιάδγια*, εἰς *Μαυραν.*, ὅπου *βάνουν* *κρομμύδια*, *φασόλια*, *πράσσα*, ἐνῶ *βαχτσές*, ὅπου *φυτεύουν* *πιπόνια*, *καρπούζια*, *λάχανα*. Ἡ *πρασιά*, τὸ *φυτώριον*: ἡ *ἀβραϊά*, -ἔς. *Μνια* *ἀβραϊὰ* *μουστάκια*: *πολλὰ* *μ.* *Ἀβραϊάζου*, *ἄνευ ἄορ.*, *ἔφκιασα* *ἀβραϊές*. Ὑγρὸ *μέρος*, *φυτεμένο* *συνήθως* *μὲ* *γιόντσια*, λέγεται *μότσιαλη*, ἡ, *ἐπιρρ.*, *γίνκα* *μουτσιάλι*: *ἐβράχην* *πολύ*.

Μπαχτσιαβάνους, -άνδης καὶ *ιδίως* -*ναραϊ*: ὁ *κηπουρός*, καὶ *ἐπών.* *Κοζ.* καὶ *ἀλλαχοῦ*.

1. Ἀπὸ τὰ *σλαβόφωνα χωριά* τῆς *πεδιάδος Ἑορδαίας*: ἀπὸ τὸ *Παλαιοχώρι* *κυρίως* καὶ τὸ *Καρμπουνάρ*, ἀλλὰ καὶ τὸ *Ἐμπόριον*, τὴν *Κατράνιτσαν* καὶ τὸ *Φραγκότσι* ἔχω *συγκεντρώσει* (πρὸ τοῦ 1940) *ὑλὴν* *ἰκανὴν ἀφορῶσαν* *εἰδικῶς* *εἰς* *τὸν* *ἐν* *γένει* *γεωργικὸν* *βίον*, *ὀπωροκηπευτικά*, *φυτὰ*, *ζῶα*, *πτηνὰ* *κ.λ.* Ἀπὸ τὸ *Φραγκότσι* καὶ *δημοτικὰ* *τραγούδια*, *ὡς* καὶ *ἔθιμα*. *Δειγματολογικῶς* *μνημονεύω* *ἐνταῦθα* *κοινούς* *τινας ὄρους* *ὡς*: *τσιφτσία* καὶ *εὐθὺς* *κατόπιν* *τούς*: *νίσσανι*, *ἀνδακ*, *τζίγγρα*, *ζιέγλα*, *ρατσιίτσα*, *βράϊνα*, *βέλι*, *δ'ομαν*, *σποράντσιν*, *στέζιαρ*, *καρπουλόιουτ* *κ.λ.* Πόσον *ἐνδιαφέρουσα* καὶ *διαφωτιστικὴ* *εἶναι* ἡ *μελέτη* *τοῦ* *ἐσωτερικοῦ* *βίου* *τῶν* *ὁμόρων* *τούτων* *πληθυσμῶν* *θὰ* *ἤμπορῆ* *νὰ* *εἶπη* *ὁ* *μέλλων* *νὰ* *χρησιμοποιήσῃ* *τὸ* *ὑλικόν*, *ἐφ'* *ὅσον* *ἡ* *παρ'* *ἡμῶν* *ἐκμετάλλευσίς* *του* *κατέστη* *ἤδη* *ἀπραγματοποίητος*.

Τὸν *πιριβόλι*, -ια: μὲ δένδρα κῆπος. *Μ'* ἔφκιασι *ν* καρδιά *μ'* *π.*: μὲ στενοχώρησε. Καὶ τὸ Βλαχοχώρι Γρεβενῶν: *Πιριβόλι*.

Τὸ ἀγρόκτημα γενικῶς λέγεται: *τσιουφλίκι* (λ. τουρκ.). Ὁ ἰδιοκτήτης *τσι(τσιου)φλικᾶς*, -άδης.

Ἡ *háσiνα*, -ις: γεωργικὸς κλῆρος, 70-80 στρέμματα.

Ἡ *βόσινα*, -ις: κομμάτι χῶμα μὲ τὴ φυτεία του. Τὸν *βόσου*, -α (Ζιουπ., Λιb)¹: καὶ *τπν*.

Μιζᾶς (Βελ. Ἀνασ.): δασώδης ἔκτασις, *τσιφλίκι* (μερά, λ. τουρκ.: βοσκή), καὶ *τπν*. Ἡ *Μιζαλῆ*, ἢ *Μιρασάνη*.

Ἡ *μισαοῖα* (Ζιουπ.): τὸ ἀκαλλιέργητο μέρος μεταξὺ δύο καλλιεργ. ἀγρῶν. Τὰ πρόβατα θὰ τὰ *μισαοῖσου*: θὰ τὰ βάλω νὰ βοσκήσουν στὴ *μ²*. Εἰς Μαυρ., Ζάλ. *μισαοῖα*: τὸ δάσος στὴν ἄκρη ἀπὸ τὸ χωράφι. Βλ. καὶ *τπν*.

Ἡ *μέζδα*: ἡ περιοχὴ, χωράφια κ.λ. στὰ σύνορα δύο χωριῶν, π.χ. Βλάτσης-Σισανίου.

Ἡ *δάμκα*, -ις: περιοχὴ χωραφιῶν καλλιεργουμένη ἐφέτος, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς ἄλλην ἐν ἀγροναπαύσει (ἐφέτος). Ἡ *δάμκα* ὡς κηλὶς κ.λ. ἐλέχθη ἀνωτέρω.

Ἀμπέλι, χωράφι ὡς ἰδιοκτησία καλεῖται *μούλικι*, -ια, χωρὶς νὰ εἶναι ἄγνωστον καὶ τὸ *χτήμα*, -ατα. Τὸ ἰδιόκτητον κατοχυροῦτο μὲ τίτλον ἔγγραφον: *ταπὶ* λεγόμενον, τὰ *ταπιὰ* καὶ οἱ *ταπὲς* ἐνίοτε. Ὁ τίτλος *σπιτιοῦ*: τὸν *χουτζέτι*. Ὁ σύντροφος, συνέταιρος: *οὔρτάκις*. Τὸν *σύνουρου*, -α εἰς χωράφια, ἀμπέλια, *νισιάνι* ἄλλως (εἰς Παλαιοχ. *νίσιαι*, -ιάνι) πρὸς διάκρισιν ἀπὸ τοῦ γειτονικοῦ εἶχε *κάνα χαντάκι* (*ἄνδακ*, -άτσι εἰς Παλαιοχ.), *κάνα αὐλάκι*, *κάνενα νόχτου* (ὑψωματάκι ἀπὸ χῶμα), *λάκκον*, *ντουβάρι* μὲ πέτρες, *κάνα παλούκι* ἢ *καμμιά* πέτρα μεγαλούτσικη μπηγμένη στὴ γῆ, τίποτα *ζύγρις* (*τζίγρα*, *τζίγρι* εἰς Παλαιοχ.).

Ἐογαλεῖα καὶ ὄργανα

Τ' *ἀλέτρι*: ἄροτρον. Τ' *ἀλιτρουπόδ*, -ια καὶ *ἄλιτρο*: καὶ ὁ ἀστερισμός. Ἡ *ζεῦλα*: *ζεῦγλα*. (Εἰς Παλαιοχ. *ζιέγλα*, *ζιέγλι*). *Ζέου*, *ἔζιφα*, *ζιμένους*, *ζέφιμου*. Τὸν *ὄνι* καὶ *γνί*: *ὄνις*. Ὁ *ζιγός*: *ζυγός* (*ζιγώνου*, *ζιγούρα*, -ς). Ἡ *ράτσικα*: τὸ *χερούλι* στὸ ἀλέτρι. Εἰς Παλαιοχ. *ρασιίτσα*. *Βρουκλείδια*, *τά*, (Κοντσ.) στὸ ἀλέτρι. Ἡ *μπουκλίδα*: εἰς Βόϊον, Παπανικολάου, 182, καὶ εἰς Γρεβενά. Παπαϊωάννου, 76, *βασλίκι* (Γκόβλ.): ξύλινο ἀπὸ *καραγάτσι* συνήθως. Ἡ *ξυάλη* καὶ *ἀξυάλη*: τὸ βούκεντρον (*ξυήλη*). Βλ. καὶ ἀνωτέρω, σ. 324. Ὁ *βόδους*: τὸ μυτερὸν ἄκρον βουκέντρον καὶ αὐτὸ τὸ βούκεντρον, *βόδους* (βλ. καὶ ἔντομον). Τὸν *βουδάκι* (Κοζ.): κόμβος σουβλερός, ἐξόγκωμα.

1. Τὸ *βόσι*: τεμάχιον, πλινθίον γλοηφόρου γῆς εἰς Βελβ., Μπουντώνα, 79.

2. Μεσαρέας, Χατζηδάκι, Γλωσσολ. μελέται. 1, 115 καὶ Ἀθηνα ΛΣΤ', 203.

Δικανίκι μι βουδάκια: ξύλο καλὸ (θέλει, ἐννοεῖται). Εἰς Κοντσ. ξέρ̄ς, τί
h. εἶνι αὐτός: γερός, λεβέντης. Ἡ ζβάρα: βωλοκόπος, σανίδα δι'
 ἰσοπέδωσιν τοῦ χώματος. Ζβαρνίζου καὶ -ονῶ: περνῶ μὲ τὴν ζ. (Εἰς
 Παλαιογ. *bráina*). Ζβαρνίζου τοῦ πουδάρι: σύρω τὸ πόδι. Τοὺν ζβαρνίζου
 καὶ -ονῶ: σύρω καταγῆς. Τοῦ πῆρι ζβάρα κι' ἔρχιτι. Ζβαρνίζουμι
 καὶ -ονιοῦμι, -ίσικα: σύρομαι καταγῆς ἰδίως ἐπὶ νηπίων. Οὐ ζβάρας καὶ
 ζβαρνιάρς, ἢ -ου καὶ -ιάρου, τοῦ -άρκου: ὁ ἄτσαλος εἰς τὸ περπάτημα, εἰς τὰ
 ροῦχα. Ἡ ζβαρνιára: εἶδος χοροῦ ζβαρνιστοῦ πως. Εἰς Κοζ. ἢ ζβαρλιάγκου,
 παραντζ., ἐπειδὴ ἐβάδιζε σβαρνιζομένη πως. Τοῦ διοπάνι καὶ δριπάνι, -ια:
 δρέπανον. Τοῦ πέρασι μι τοῦ δ.: τὸ ἐθέρισε, τᾶψι ἀδιοπάνιστου. Ἡ κόσα, -ις:
 μεγάλο δρεπάνι διὰ τὰ χόρτα λιβαδιοῦ. Κουσίζου, κόσισα, κουσισμένου,
 ἀκόσιτου, οὐ κουσιατζῆς, -ῆδισ: εἰδικοί εἰς τὸ ἐπάγγελμα. Τοῦ κουσόξυλου, -α:
 ὅσον χόρτον κοσίζεται καὶ πέφτει κάτω, ἀπὸ τὴν μίαν ἄκρη τοῦ λιβαδιοῦ ὡς
 τὴν ἄλλη. (Εἰς Ραδ. ἢ κόσια καὶ κουσιά). Τοῦ δικράνι, -ια: δίκρανος, ξύλινο
 ὀλόκληρο καὶ σιδηρένιο κατὰ τὸ μέρος ποῦ μαζεύουν, ἀνασηκώνουν τὰ δημη-
 τριακὰ καὶ τὰ χόρτα. Τοῦ φκιάρι, -ια διὰ λίχνισμα, (τὸ σιδηρένιο φκιάρι
 ποῦ πατοῦν μὲ τὰ πόδια καὶ ξεριζώνουν τὶς βόσινις λέγεται: *βέλι* (τοῦ)) (+ Παλ.,
 Καρ.). Τοῦ κόσκινου, -α. Κινούργιου κόσκινου, ποῦ νὰ σὶ κριμάσου: ἐπὶ νεο-
 ερχομένης εἰς τὸ σπίτι. Κοσκινίζου, -ίντσα, -σμένους, ἀκουσκινίστους. Πουλὸ
 τὰ κουσκινίζει: τὰ πολυεξετάζει. Κουσκινάρου: γύφτισσα ποῦ πωλεῖ κ. καὶ
 κάθε γυναῖκα φτωχιά ποῦ γυρνάει τὰ σπίτια. Τοῦ διομόνι, -ια: μεγάλο κό-
 σκινο, δέρμα τὸ κάτω μὲ τρυῖπες. Διομοννίζου, -όντσα: κοσκινίζω μὲ τὸ δ.
 τὰ δημητριακὰ. Ποῦν κουσκινίζουν τὰ φλουρτζά, ποῦν διομοννίζουν τ' ἄσπρα.
 (Εἰς Καρ., Παλ. *dáorman*, -ίνα). Οὐ κάφους: κ. μὲ ὑψηλὸ γύρο διὰ τὸ καθάρι-
 σμα δημητριακῶν. Μαύρισι (ὁ ἄνθρ.) κι γίνκι κάφους. Ἡ τζουγράνα, -ις:
 ξυλίνη μὲ δόντια, δι' ἧς μαζεύουν χορτάρι, καλάμια, ἄχυρα κ.λ. στὸ ἄλώνι.
 Τζουγρανίζου καὶ -νῶ (βλ. καὶ ἄλλας σημασίας κατωτέρω). Ἡ τσάπα, -ις
 (λ. ἰταλ.): εἶδος σκαπάνης πλατειᾶς. Τοῦ τσαπί, -ιά: σκαπάνη στενή. Τσα-
 πίζου, τσάπσα, -σμένους, ἀτσάπιστους: σκάπτω μὲ τὸ τσ. τὸ ἀμπέλι, τὸ καλαμ-
 πόκι. Δόντια (ἄνθρ.) τσαπιά: πεταγμένα, ἐξέχοντα. Τοῦ δικέλλι καὶ θκέλλι:
 ἀρχ. δίκηλλα. Εἰς Κοντσ. φκέλλι. Εἰς Παλ. + Καρ. *díkel*. Τοῦ κλαδηντήρι:
 μὲ ξυλίνην λαβήν, κλαδεύου κ.λ. Μὲ σιδηρένια βαρειά λαβὴ λέγεται παλιου-
 ρουκόπους. Οὐ ἀραβᾶς, -δισ καὶ -άδja: μὲ δύο τροχοὺς ἢ μὲ τέσσαρες. Ἐσύ-
 ρετο μὲ ζεμένα δύο βόδια συνήθως. Οὐ πλάνους, -οι (ἀρχ. λ.): ὁμοίωμα εἰς
 τὰ καλαμπόκια νὰ φεύγουν τὰ πτηνά. Δυσειδῆς γυναῖκα, -ς. Πλανεύου: ἐξα-
 πατῶ κ.λ.

Στάδια ἐνεργειῶν

Ὁ τσιφτσῆς μὲ τὰ βόδια του, τοῦ ζηνγάρι τ', κάμνει χουράφι, ἄλλως
 οὐργώνει. Εἰς Κοντσ. καὶ Ζάλ. καμώνου τοῦ χουράφι, τοῦ κάμουσα, δὲν

καμώνιτι. Τὸ διὰ δευτέραν φοράν ὄργωμα. διβώλτζμα. Διβουλίζου, -ώλτσα. Εἰς Κοντσ. διβουλνῶ. Τριδιβώλι. Τοῦ πάτσα ἓνα τρ.: τρίτο ὄργωμα, τριδιβουλνῶ. Τοῦ πιονῶ ζβάρνα πρὸς ἰσοπέδωσιν. Προκειμένου περὶ ἀμπελιοῦ τὸ δεύτερο σκάψιμο, δικέλτζμα, τσάπζμα λέγεται δηυτέρσμα. Δηυτιορίζου, -έρσα. Δὲ δηυτιορίζιτι. Ἀδηυτέρστου ἀμπέλι. Τὸ ἀμπέλι καὶ τὸ ξεπαλουκῶνον. Ξιπαλουκῶνον, -ουσα, -ουμα, -μένου: ἀνοίγω λάκκον γύρω ἀπὸ τὸ κάθε κούτσουρο. Καὶ βγάνω παλούκια μπηγμένα στὴ γῆ ἢ κούτσουρα ἀμπέλου. Κλαδέου, -ιμα, οὐ κλάδους. Γιὰ τὸ κλάδεμα χρησιμοποιεῖται εἰδικὸ μαχαίρι μὲ ξύλινη λαβὴ σὰν πριόνι, *βιτσικι* λεγόμενον. Τὸ πριονοειδὲς μαχαίρι διὰ τὸ κλάδεμα εἰς Ζιουπ., Λιβ. λέγεται *κροισιμές*. Εἰς τὸ σκάψιμο τῶν ἀμπέλων ἐχρησιμοποιοῦντο ὡς ἐργάται Ἀρβανιτάδες ἐρχόμενοι ἐπὶ τούτῳ καθ' ὀμάδας καὶ ἀναμένοντες εἰς τὸ παζάρι. Τὸ ἴδιο ἐγένετο καὶ εἰς Κοζάνην ἐποχικῶς. Εἰς Φραγκ. ὅταν βγάνουν σπόρο γιὰ νὰ σπείρουν, δὲν βγάνουν ἐκείνην τὴν ἡμέρα τίποτα ἀπὸ τὸ σπίτι· ὁ σπείρων: *σποράντισιν*, -τσι (+ Παλ.). Εἰς Γκόμπλ. κατὰ τὸ σπαρμὸ στὸν τρουβᾶ πού ἔχουν τὸ σπόρο ράβουν δραχμὴ ἀσημένια ἢ βάνουν ρήϊδο (*καλίγκα*). Τὴν πρώτη ἡμέρα τοῦ σπαρμοῦ τοῦ σιταριοῦ δὲν δανείζουν, γιὰτὶ ἔβγαλαν σπόρο (σήμερα) οὔτε φωτιὰ δανείζουν στὴ γειτονιά, γιὰτὶ *δαυλίζονται* τὰ σιτάρια, πιάνουν δαυλό. Ἄμα τελειώσῃ ἡ σπορά, φέρνουν λίγο σιτὰρι πίσω στὸ σπίτι πού τὸ βράζουν καὶ τὸ τρῶν. Στὸ τέλος τοῦ θερισμοῦ κάθε νοικοκύρης κάνει ἓνα σταυρὸ μὲ στάχια, τὸν δένει μὲ νῆμα μάλλινο κόκκινο καὶ τὸν φέρνει στὸ σπίτι. Τὸ σταυρὸ τὸν βάνουν στὸ ἀμπάρι ἀπ' ἔξω καὶ κάνουν τὸν *κροισιμά* τὸ βράδυ φαγητά, γλύκισμα. Ἄν τύχη Σάββατο τὸ τέλος, ἀφήνουν λίγο ἀθήριστο καὶ τὸ τελειώνουν τὴ Δευτέρα, γιὰτὶ δὲν κάμνει νὰ τελειώσῃ τὸ Σάββατο πού εἶναι τελευταία ἡμέρα τῆς ἐβδομάδος. Εἰς Κοντσ. τὰ τελευταῖα στάχια στὸ θέρο τὰ φέρνουν στὸ σπίτι καὶ τὸ βράδυ γιορτάζουν τοῦ Δράκου. Εἰς Κοντσ. ἐν διάστημα ἐργασίας: *χουτζιούμ* ἢ καὶ ἀναπαύσεως, ὕπνου: *πήραμι* ἓνα -. Μετὰ τὸ θέρισμα ἀγκαλιὲς ἀγκαλιὲς φκιάνουν διμάτια, τὰ ὁποῖα συγκεντρώνουν στὶς θημουნიές. Ἡ θημουνια (θημών), -ιάζου, -ώνιασα. Εἰς Κοντσ. τὸ κατὰ κουσόξυλα θέρισμα ὑπὸ ὀμάδος θεριστῶν: οὐ ὄργους (ἀρχ. ἔργον). Τὸ δέμα ἀπὸ καλάμια βρίζης μετὰ τὸ τσιόλτζμα: τὸ χτύπημα καὶ τὴν ἀφαίρεσιν τοῦ καρποῦ: *χειρόβουλου*. Μὲ χειρόβουλα σκεπάζουν συνήθως τὴν ἀχυρῶνα. Τὸ ἀλώνισμα γίνεται μὲ βόδια καὶ μὲ ἄλογα. Ἐπ' ἀμοιβῇ δι' ἀλώνισμα διαθέτουν οἱ Βλάχοι ἄλογα στὰ καμποχώρια Καϊλαρίων. Τὸ στερεωμένο εἰς τὸ κέντρον τοῦ ἀλωνιοῦ γερὸ ξύλο, ὡς στῦλος, λέγεται *στέντζιρους*. Καὶ ἐπὶ ἀνθρ. βασικοῦ εἰς παρέαν, τὸν ἔχομι -ν. Εἰς Κοζ. οὐ *στέζιρους* καὶ τοῦ -ου, εἰς Ζάλ. *ζδέγιρους*, εἰς Παλ. *σιτέζιαρ*. Διὰ νὰ καθαρισθῇ τὸ ἀλωνισθὲν καὶ εἰς σωρὸν μαζεμένον γέννημα, θὰ τὸ λιχνίσουν στὸν ἀέρα μὲ τὸ φκυάρι. *Λιχνίζου* καὶ *λιχνῶ*, *λίχνισα*, -σμένου, *ἀλίχνιστου*: *λικιῶ*¹. Τοῦ καρπουλόϊ:

1. MNE, 1, 164.

εἶδος φκυάρι μὲ δόντια, μ' αὐτὸ λιχνίζ'ν (καὶ εἰς Παλαιοχ.: καρπουλόϊουτ, πληθ. -λόϊτε). Τὸ λιχνοῦμι, -ήθκα πτὰ κλιάματα: ἀναπηδῶ κλαίων, κλαίω πολὺ μὲ λυγμούς. Τὰ λεπτὰ θρύμματα ἀχύρων λέγονται ἄγανα, τοῦ -ου, τὰ χονδρότερα πως σκύβαλα, τοῦ -ου: καὶ ἐπὶ ἀνθρ. κατωτέρων, ἀσήμων. Χνούμη, ἤ: τὸ λεπτὸ ἄχυρο ποὺ μένει μετὰ τὸ λίχνισμα σιταριοῦ. Βριζαμνιά (-μιά Κοζ.): τὸ καλάμι βρίζας. Ἦ ἔχουμι ἀτσιόλτσιτη τ' βρίζα. Τὸ τσιουλνῶ, τσιόλτσι καὶ ἐπὶ δένδρων κτυπήματα νὰ πέσουν οἱ καρποί. Καὶ ἐπιπλήττω. Ψείρjασιν ἢ βρίζα τ' κὶ κάμνει τέτοια χουβαρδαλίκια, εἰρων. ἐπὶ μὴ ἔχοντος περισσεύματα, πτωχοῦ ὄντος. Στjς Βρίζις καὶ τπν. Τῆς βρίζης καὶ τοῦ κριθαριοῦ τὸ ἄχυρο μετὰ τὸ τσιόλισμα λέγεται: λόζιους (+Τριτσό). Τὰ στρώματα τῶν δωματίων τὰ γιουμῶν' μὲ λόζιουν. Τὰ ἀμπέλια τὰ τρυγοῦν, τρύγισα, -μείου, ἀτρύγιτου. Τοῦν τρυγάει (παράδις κ.λ.): τὸν ἐκμεταλλεύεται. Τοῦ καλαμπούκι, -ια. Τὸ ξισπυρνοῦν μετὰ τὸ στέγνωμα. Ξισπυρίζου καὶ -ρνῶ, -ύρσα, -σμένους, -σμα (ἀρχ. πυρὸς + σ προθ.): ἐκκοκίζω. Σπυρὶ σπυρὶ τὸ ἀποσποῦν ἀπὸ τὸ ξυλῶδες μέρος: τῆ ρόκα. Τὸ ἄκρον αὐτῆς τὸ ἄνευ καρποῦ: τοῦ κουτσιάνι. Τὸ ἄλλο ἄκρον ἔχει καὶ μουστάκια (θύσανον). Ἦ καλαμπούκα, -ις, σπάσι, κόφι καραδυὸ -ις. Καλαμκήσιου ἀλεύρι καὶ καλαμπουκάληρου. Πάππους πτὰ κ-ια: καὶ ἐπὶ ἀνθρ. παρηλλαγμένου (δυσειδοῦς) ὡς τὸ ὁμοίωμα εἰς τὸ χωράφι. Καὶ ἐπὶ ἀνθρ. οὐ Καλαμπούκας. Εἰς Κοζ. Παναϊὰ ἢ ξισπυροίστρα. Ρα-βουσίτι, τοῦ (Ζιουπ.): τὸ κοτσάνι τῆς καλαμπούκας, ἀφαιρουμένου τοῦ καρποῦ. Αὐτὸ τὸ κοτσάνι εἰς Τραπ. τὸ λέν σιουρουμβούκι.

Εἰς Κοζ. ὅταν ζυμώνουν ἀπὸ τῆ νέα εἰσοδία, ἀπὸ τὸ ψωμὶ αὐτὸ θὰ πάρουν λίγο, θὰ τὸ μουσκέψουν στῆ βρύση καὶ στέκοντας στὴν πόρτα μοιράζουν ἀπὸ λίγο σ' ὅποιον περάσῃ γιὰ νὰ τοὺς εὐχηθοῦν καὶ τοῦ χρόνου περισσότερον. Τὸ ψωμὶ αὐτὸ ἔχει καὶ σταυρὸν ἐπάνω (σχῆμα) καὶ λέγεται βλουγούδι καὶ προυτόψουμου. Τοῦ παρασπόρι, -ρjα: τὸ ἀθέριστο μέρος. Καὶ γιὰ παλιόπαιδο, ἐκ σπόρου οὐχὶ γνησίου προερχόμενον. Καὶ τπν. Παρασπόρjα (Βελ. Κοζ.).

Δημητριακά, ζιζάνια, σταφύλια

Τὰ συγκομιζόμενα δημητριακά καλοῦνται γενικῶς: γινηήματα. Βασικὸν γέννημα τοῦ σιτιάρι. Ἦ ὅλη παραγωγή: εἰσοδία. Γνωστὸ καὶ τὸ εἰσόδημα, -ήματα, -τίας. Ἦ εὐφορία, ἀφθονία λέγεται: βιρικέτι, -ια (λ. τουρκ.). Ποῦνι ἰκειῖνα τὰ βιρικέτjα;

Τοῦ σιτιάρι, -ρjα καὶ τοῦ κόλλυβου: ἢ προσφορὰ εἰς τὴν ἐκκλησίαν. Ἦ φαγι τοῦ σ...ι τ': ἐγήρασε. Τοῦ παλιὸ τοῦ σ.: ἐπὶ πεθερᾶς... Χρῶμα σιτιαροῦσιου καὶ -ένιου. Εἶδη: τοῦ κόκκινου καὶ κουκκινόσιτιαρου, τοῦ ἄσπρου, ἄσπρ...ου, τὸ πιὸ ἐκλεκτό: ἢ κατράντσι, -ις (+Κοζ.), ἢ φλουρίτσα, -ις (+Παλ., Καρ.).

Τοῦ κθάρι, -ρjα: κριθάρι. Στὰ Κθάρjα, τπν., εἰς ὕψωμα τοῦ Σινιάτσικου, ὅπου δὲν σπέρνεται εἰμὴ μόνον κρ. Οὐ καφές ἔχει πουλὸν κθαράκουν: πολὺ

κρ. Τὸ σπυρὶ στὸ μάτι: κριθαράκι καὶ -άκουν. Περνάει: ἄμα τὸ λυχτήση ὕστεροτόκος (σουγγάρι) τρὶς κατὰ τὰ λεχθέντα καὶ ἄνωτέρω.

Τὸ ψωμὶ σιτιαρήσιου καὶ σιτιαρένιου, ἀλλὰ καὶ ἀνάμεικτο: σμιγὸ ἢ σμιγάδι μὲ κριθάρι, κθαρήσιου ἢ -ένιου, καλαμπούκι καλαμκήσιου, βρίζα. Μὲ ἄλεύρι καλαμκήσιου γίνεται ἡ βουβότα: ψωμὶ καὶ εἶδος πίττας. Εἰς Ζάλ. ἄλεύρι βουβότου, ἐξ οὗ ἢ -α. Παρασκεύασμα μὲ καλαμκήσιου ἄλεύρι λέγεται: κατσιαμάκα, σπανιώτερον τοῦ -ι. Καὶ παραντζ. οὗ κατσιαμάκας: ὁ χονδροκέφαλος ποὺ τρώει πολλή -α. Εἰς Ραδ. ἡ τσιακαμάκα καὶ μαμαλίγκα. Ἡ λ. μαμαλίγκα γνωστὴ καὶ παρ' ἡμῖν. Τὸ ψωμὶ εἰς τὴν παιδικὴν γλ.: μάμμα (ἀρχ. ἀπαρ. μαμμᾶν). Μωρὲ θὰ τοῦ ποῦμι μάμμα: τόσο λειψὸ θὰ ἔχουμε τὸ ψωμὶ.

Τοῦ ρόβι (ἀρχ. ὀρόβιον). Τοῦτο εἶναι γνωστὸν καὶ μὲ τὴν τουρκικὴν λ. καραβουτσιάκι. Τοῦ φασούλλι, -ια, τοῦ φασουλότσακνου (καὶ φασλ...). Εἰς Δέλν. Κοζ. τπν. στὰ Φασουλουκήπια. Τοῦ λαθύρι (ἀρχ. λάθυρος). Τοῦ ρουβίθι, ἐρέβινθος. Οὗ ρουφτένιους, -ια, -ιου. Οὗ ἄφκους (ἀρχ. ἀφάκη): τὸ μπιζέλι. Ἡ ταή: βρώμη. Πρώϊμα, Βλάχι μ', 'ν ταή, παροιμ., ἐγκαίρως τὰ δέοντα. Τοῦ κιχρί: κέγχρος. Τοῦ νοῦ τ' τοῖν ἔχει ὄλου στοῦ κιχρί: στὰ ἀφροδίσια. Κούσπα: πιτυρώδης τροφή τῶν βοδιῶν. Τοῦ χαμούρι (λ. τουρκ.), τῶφκιασι χ.: μεῖγμα σίτου, κριθῆς καὶ εἰς ἄλλα πέτρες, ζύλα.

Ἀπὸ τὰ ζιζάνια: Τοῦ ζιζάνιου, καὶ ἐπὶ ἀνθρ., βάνει -ια: διαβάλλει. Οὗ αἰράς (ἀρχ. αἶρα). Φέτου τοῦ σιτιάρι βγῆκι μὴ πουλὴν αἰράν. Ἡ γόνγουλη: (γογγύλος, ἦρα): μαύρη καφετί. Οὗγγρ. kopkoln. Ἀαίρας μέσ' στὰ σιτιάροζα κὶ γόνγουλη στὴ φακὴ, κουρίτσι φιλημένο δὲν κάμνει προκοπή. Οὗ δαυλός. Ἡ γράσινα, -ις: ἀγριόβικος. Ἡ ἀγριάδα: ἄγρωστις. Οἱ κάτοικοι Βελ. Κοζ. παρανομοῦν τοὺς Κοζανίτας: Ἀγριάδης. Ἡ καβαλλαριὰ (Δέλνου): ζιζάνιο σὰν τὸ βίκο ποὺ βγαίνει στὶς βρίζες καὶ τὶς ἐμποδίζει νὰ ἀναπτυχθοῦν. Καὶ τπν. αὐτόθι: ὕψωμα ποὺ βγαίνει αὐτὸ τὸ χορτάρι.

Σταφυλαί. Ἡ ἀγουρίδα, -ις. Εἶδη: μαῦρα, ἄσπρα, κόκκινα. Τὸ κόκκινο καὶ πολὺ γλυκό: ἀλπίτσα, -ις. Τὰ χονδρὰ ἄσπρα συνήθως: κουρίθχια, τοῦ -ι (κορίνθιο). Τὰ ἄσπρα μεγάλα καὶ μακρουλά: διβατίκι. Μεγάλα τῆς πιρουγλιᾶς, κληματαριᾶς: κριββατήσια. Ρουζακί (λ. περσ.). Φραγκουστάφυλλον, -α. Εἰς Ραδ. καὶ Τραπ. ἀβιδίνα καὶ βιδίνα: μὲ μικρότερες ρῶγες ἀπὸ τὰ τσιαούσια, τοῦ -ι. Εἰς Ζιουπ. ἡ σιαρίκα, -ις: εἶδος σταφ. ἀσπροκίτρινο, δέπνα ἢ δάβνα: εἶδος στ. ἀσπροκίτρινο πιὸ χοντρὸ ἀπὸ τὴ σιαρίκα, σιουρβουτνά: κοκκινόμαυρα. Ρέντζαβα στ.: τὰ ἄραιὰ καὶ μικρά. Ἡ σταφυλαρμιά, -ές: σταφύλια μέσα σὲ κρασί μὲ σινάπι. Οὗ σταφυλαρμόζμους: τὸ ζουμὶ τῆς στ...ιᾶς. Σταφυλίτς: ἢ ἐπὶ τοῦ λάρυγγος γλωττίς. Πουστάβ, τοῦ (Ραδ.): σκάφη μεγάλη καὶ βαθειά, ὅπου πατοῦν μὲ τὰ πόδια ἰδίως τὰ σταφύλια. Εἰς Ζιουπ. ὁ σωλὴν καὶ τὸ καδὶ στὴ ρακὴ ποὺ κρυώνει τὸ νερὸ διερχόμενο. Πουδαράς (Μ. Σπήλ.): τὸ μεγαλύτερο βαένι ποὺ πατοῦν σταφύλια.

Λαχανικά καὶ μανιτάρια

Τὸν λάχανον, -α (ἀρχ. λάχανον). Ἡ λαχανόπιττα. Εἴμιστι σὰν τὰ -α στοῦ τσκάλι: φύρδην μίγδην. Τὸ κραμβολάχανον καλεῖται: γραβουλάχανου. Καὶ ἐπὶ ἀνθρ. εὐτραφοῦς, στρογγυλοῦ ὡς τὸ g. Τὸ κρ. λέγεται ἄλλως καὶ τζιαρούχι, -ια. Εἶδος λαχάνων εἶναι καὶ τὰ παζιά. Καὶ ἡ λουβουδιά, -ιές. Πίττα μι -ιά καὶ λουβουδόπιττα. Τὰ λάπατα, ἀρχ. λάπαθον. Λαπατόπιττα. Τῆς πίττας κομμάτι: φιλλι (λατ. offa). Οἱ ξινῆθρις, ἡ -α: χόρτο ξινὸ τῶν λιβαδιῶν, ἡ ξινηθρόπιττα (λάπατα καὶ ξινηθρες). Καὶ τπν.: στις -ις (εἰς Ἀλβάντσαν καὶ ἀλλαχοῦ). Πράσσου, ἀρχ. πράσσον. Τοὺν ἔπιασαν στὰ πράσσα: ἐπ' αὐτοφόρω, Θὰ μᾶς κόψη τὰ πρ.: δὲν ἤμπορεῖ νὰ μᾶς κάμη τίποτε. Πρασσόπιττα. Πρασάτου (φαῖ). Πρασάδις καλοῦνται παρὰ τῶν Ζιουπανιωτῶν οἱ κάτοικοι τῆς Μπουχωρίνας ὡς παράγοντες καὶ πωλοῦντες πολλὰ πρ. κρουμμύδja. Κρουμμδάτου (φαῖ). Κρουμμδόπιττα. Κρουμμυδουφαῖς: ἔντομον. Νιρουκρόμμδου. Σκιλλουκρόμμδου (ἀρχ. σκίλλα): τὰ μικρὰ διὰ σπόρον κρ. λέγονται: κρουκάρι, εἰς Κοζ. κουρκάρι, οὐ φύτρους εἰς τὰ κρομμ. Ἡ πιπιογιά, -ές. Καυτή, -ιρή, ἀψιά. Τσιούσικα, -ις: εἶδος πιπ., μικρὲς κόκκινες πού καῖν πολὺ. Καὶ εἰς Παλ.+Καρ. τσιούσικα. Ἡ δουμάτα, εἰς Κοζ. δουμάτσα. Πατάτα, εἰς Κοζ. παπάτσα. Καὶ ἐπὶ ἀνθρ. χονδροειδοῦς, χοντροουπατάτας. Μύτη πατάτα: χονδροειδής. Πατατάτου (φαῖ) καὶ παραντζ. οὐ -άτους. Καὶ εἶδος ἄνθους: πατάτις. Ἡ πατλιτζιάνα, -ις (λ. τουρκ.): μελιτζάνα. Πατλιτζιανὶ χρῶμα. Εἰς Ζάλ. πιλιτζιανὶ χρ. Οἱ βάμνις, σπανίως καὶ τὰ -ια. Παντζιάρι, -ια: τευτλίς. Γνωστὸν καὶ τοῦ κουκκινουγούλλι, -ια. Μύτη παντζιάρι, ὡσὰν π. Σπανάκι, -ια, σπανακόρουζου, -κόπιττα. Καρπούζι, καρπουζάτου (γλυκό). Πιπόνι, πιπουνόφλουδα. Τοῦν βλούσιτιαρου καὶ βρού..., -α: ἀγριολάπατα μὲ πολὺ λεία ἐπιφάνεια φύλλου. Τὰ βρούσιτοουρα (Τραπ.), βρούσιλου, -α (Τριτσκό)¹. Βλίτρα, ἀρχ. βλίτον (+Κοζ.): εἶδος λαχάνων. Εἶδος ἀγριολαχ. πού βγάνει κάτι μαῦρα σὰν κομπιὰ εἰς Κοζ.: βρούβα, -ις.

Ἡ μαντάρια, -ις: ἀμανίτης, τὸ μανιτάρι. Εἶδη: Οἱ κόκκινις ἢ κουκκινουσικίς (+Ραδ.), οἱ προουβατοῦσικίς. Οἱ βασιλομάταρις. Οἱ ζουρλουμάνταρις, οἱ καὶ δηλητηριώδεις. Εἶδος μανιταριοῦ μικροῦ στρογγυλοῦ πού σκάζει, ὅταν τὸ πατᾶς καὶ ἀνοίγει εἶναι καὶ οἱ πόπουρδεις, ἡ -α. Τοῦν πουπουρδέκι, -ια: ἐπὶ μικροῦ καὶ ἀδυνάτου ἀνθρ., αὐτὸς εἶναι ἓνα π...ι. Εἰς Κοζ. εἶδος μανιταριοῦ: τοῦ μουρτσιόκι². Εἰς Τραπ., Ραδ., Τριτσκό τοῦ σινάκι: εἶδος μυκῆτων δηλητηριωδῶν. Μελιανιάζει, ὅταν τὸ πατᾶς, μαύρους σὰ σινάκι, πρασίντις, σίνακας ἴνκις. Εἰς Βλάτσην σίνακας, γίγκι -: μαύρισε, πρασίνισε.

1. Εἰς Ἡπειρ. Χρον., 12, 246: μπρέστοουρα.

2. Μουρτσούκι, Μπουντώννα, 95.

β') Τῶν ποιμένων

Βιό, προσωπικόν, τόποι

Τοῦ βιό: τὰ γίδια, πρόβατα, μεγάλα ζῶα, ἄλογα κ.λ. διὰ τὸν καθ' αὐτὸ κτηνοτρόφον. Τῶβγαλάμι καλὰ φέτου τοῦ βιό: ξεχειμωνιάσαμε, ἐννοοῦν, εὐνοϊκὰ ἀπὸ ἀπόψεως ζωοτροφιῶν καὶ γεννήσεων. Κιφάλια τόσα...: γιδου-πρόβατα καὶ μεγάλα ζῶα κατὰ κεφαλὴν. Καὶ ἡ ἐνοικίαισι βοσκῶν καὶ ἡ φορολογία τοῦ τζιλέπι κατὰ κεφαλὴν¹. Ἡ εἰσοδία, παραγωγή εἰς τυρί, βούτυρο: μαξούλι. Εἶχαμι φέτου καλὸ -ι. Τοῦ κουπάδι, -джа (ἀρχ. κοπή): ποιμνιον αἰγῶν καὶ προβάτων κυρίως, ἐποπτευόμενον ἀπὸ τζιομπάνον. Καὶ πιρδίκις, ἀγριουπιρίστιρα κ.λ. κουπάδια. Βάρισαν τὰ κουπάδια δῶθι: ἔλαβαν κατεύθυν-σιν πρὸς τὰ ἐδῶ. Δὲ φλάγει κουπάδι: δὲν ἔχει πρωτοβουλίαν ἐπὶ γυναικὸς ἰδίως. Πάρι γυναῖκα ἔπὸν δαμάρι (ἢ σειριά) κὶ σκύλα ἔπὸν κουπάδι: ἀπὸ καλὴν οἰκογένειαν. Οὐ τσέλνικας, -άδισ (λ. σλαβ.): ὁ ἰδιοκτήτης ποιμνίου καὶ δὴ μέγαλου, ὁ ἀρχηγὸς ποιμενικῆς πατριᾶς. Τοῦ τσιλνικάτου, -ἄτα: ἡ ὅλη ὄρ-γάνωσις καὶ διοίκησις. Ἡ τσιλνικοῦ καὶ -οὔτσα, -οὔτσις. Ὁ διαχειριστής, ἀντιπρόσωπος τοῦ τσέλνικα λέγεται κιχαϊᾶς (λ. τουρκ.). Κιχαϊᾶν στ' ἀρχίδζα μ' θὰ σὶ βάλου; ὅταν κανεὶς ἀνακατεύεται εἰς ξένα πράγματα. Οὐ τζιομπάνους, -ναραῖ (λ. τουρκ.): βοσκὸς αἰγοπροβάτων ἰδίως. Ἀγρουτζιόθανους, καὶ ἐπὶ γυναικὸς ἀγενοῦς. Τζιομπανάρκου, -άρκα σικλιά: τὰ μεγάλα, τὰ ποι-μενικά. Στὰ Τζιομπανάρκα, τπν., ράχη, πλαγιά.

Ἡ ἀρόγα καὶ ρόγα (roga): ἀμοιβή, μισθὸς τοῦ τζ. Ἀρουϊάζουμι, -άσικα. Κὶ πῆγα κὶ ἀρουϊάστηκα σὶ μνιὰ κυρὰ Βουργάρα. Εἶφουμα κὶ δίχους ρόγα κὶ τσαρούχια πτ' ράχη τ': ἀνευ τροφῆς καὶ ἀνευ μισθοῦ.

Οὐ σμίχτις, -χτις: ὁ ἐνώνων τὰ ὀλίγα πρόβατά του εἰς κοπάδι ὑπὸ ὄρους μὲ τὸν τσέλνικα². Τοῦ φαλκάρι, -ρα: ποιμενικὴ πατριὰ, πολλὰ οἰκογένειαι ὑπὸ ἀρχηγὸν τὸν τσέλνικα, ὅταν ἐκκινοῦν διὰ τὰ ξεχειμαδιὰ ταῦτοχρόνως μὲ τὰ ζῶα καὶ τὰ πράγματά των ἢ ἐπανέρχονται τὴν ἀνοιξιν. Τρανὸ φαλκάρι καὶ ἐπὶ ἀρραβῶνος ἢ γάμου: πολλοὶ (φάλαγξ, -άρι)³.

Ἡ στρούγκα, -ις, ὅπου οἱ τζιομπ. ἀρμέγουν τὰ γιδοπρόβατα. Πιτρό-στρουγγα, μὲ πέτρες στ. Εἰς Κοντσ. στρουγκουτόπι. Τὰ ξιστρούγκιασαν: τοὺς ἔδιωξαν καὶ τοὺς γέλασαν. Τοῦ μαντρί, -ιά (ἢ μάνδρα). Τοῦν βάνου στοῦ μαντρί ἢ μαντρώνου, -μένους: περιορίζω γενικώτερον, συμμαζεύω ἐπὶ παν-τρεῖᾶς κ.λ. Τοῦ γιδουμάντρι. Εἰς Κοντσ. ἢ μαντρινιά, εἰς Σισ., Ραδ. ἢ προ-

1. Τσιαλικατούρα: ἡ ἀπόκρυψις ζῶων ἀπὸ τὸ τζελέπι, ὡς φοροδιαφυγή.

2. Βλ. καὶ Compascuaris, Κουπατσιάσης, «Συμβολή... Βαλλαάδων», Μακεδονικά 17(1977)339, σημ. 1.

3. Εἰς Βόιον (Παπανικολάου, Γλῶσσα..., 202): φαλκάρ: ἡ συντροφία ποὺ κάνει ἓνας τζιομπάνος μὲ ἄλλον καὶ φρ.: μὴ ποιὸν φαλκάριασις; Εἰς Γρεβενὰ (Παπαϊωάννου, Τὸ γλωσσάρι..., 148) φαλκάρ: τὰ αἰγοπρόβατα τὰ προερχόμενα ἀπὸ συνεταρισμένους μικροκτηνοτρόφους διὰ μικρὰν περίοδον.

βάτα: τὸ ἐν αὐτῇ τῇ οἰκίᾳ σκεπαστὸ μαντρί, ὅπου βγάν' τὸ χειμῶνα. Εἰς Τραπ. ἔχουν ἰδιαίτερο μαντρί γιὰ τὰ γίδια, τὴν καρούτα. Τοῦ μαντρόσκυλου, -α. Τὸ ἄνοιγμα τῆς στρούγκας, ὅπου στέκονται ἔνθεν καὶ ἔνθεν οἱ ἀρμέγοντες καλεῖται γαλάγρα. "Οσοῦ νὰ σὶ βάλ'ν στ' γαλάγρα: νὰ σὲ μπλέξουν εἰς ἀρραβῶνα κ.λ.

Τοῦ βζαζὶ (Βελ. Κοζ.): εἶδος μαντριοῦ. Τοῦ κουτάρι: τὸ φραγμένο μέρος, ὅπου διανυκτερεύει τὸ κοπάδι. Τοῦ γρέκι: τόπος, ὅπου κοιμοῦνται προχείρως τὰ γιδοπρόβατα, καταυλισμός. Τῶρρξι, τῶπιασι, τῶστρουσι, τῶχει γρέκι: κατέλυσέ τις (ἀνεπιθύμητος μάλιστα). Τοῦ κοννάκι: σταθμός, κατάλυμα καὶ ἐπὶ κινουμένων κτηνοτρόφων. Καλύβια: τὰ Βλάχικα τὰ κ..., τὰ Σαρακατσιάνικα τὰ κ.: μὲ κλαδιὰ ἢ μάλλινα, τέντες κ.λ. καὶ τοπωνυμῖαι οὐχὶ μόνιμοι.

Ὀνομασίαι

α') Ἀπὸ τὸ γάλα καὶ τὴν ἡλικίαν

Τὰ γαλάρτζα: ἔγγαλα, κατ' ἀντίθεσιν κυρίως πρὸς τὰ στεῖρα γενικῶς. Τὰ τσαγκάδζα γίδζα: μὴ γόνιμα. Προβατῖνα πὸν ἀπόρρξι τ' ἀρνί τς, ἀλλὰ πιάνει λίγο γάλα λέγεται: τσαγκάδα. Προβατῖνα ἢ γίδα πὸν δὲν ἐγέννησε μέχρι τριῶν ἐτῶν: μαρμάρα. Στέρφου ἢ στέρφα: ἢ γαλάρα πὸν ἔπαυσε νὰ γεννᾷ τῇ χρονιᾷ ἐκείνη. Γαλατιρῆ προβατῖνα πὸν φέρνει πολὺ γάλα. Τὸ ἀρνὶ ὅταν βυζαίνῃ: βυζαχτάρι, -ρτζα. "Όταν τὸ τρέφουν, νὰ παχύνῃ: μαρτῖνι καὶ θριφτάρι. Γίδα ἢ προβατῖνα πὸν τὴν ἔχει ὁ τζιομπάνος νὰ τρώῃ γάλα (καὶ οἰκοσίτως): μουρτζάρα. Καὶ μτρφ. τὸν ἔχει μουρτζάρα, τὸν ἐκμεταλλεύεται, τὸν ἀρμέγει τρόπον τινά. Μουνουβύζα: ἢ ἔχουσα μόνον ἓνα βυζὶ (μαστάρι). Καλαμουβύζα: μὲ μαστάρια σὰν καλάμνια· εἶναι δυσκλοάρμεχτη, καὶ τσιμπουβύζα (ἢ δυσκολοάρμεχτη). Ἀρνὶ ἑνὸς χρόνου: ζιγούρι, -ρτζα. Γεννῶσα ἢ ζιγούρα = γαλάρι. Κατσίκι ἑνὸς χρόνου (ἀπογαλακτισθέν): βιτούλι. Ὁ βόσκων τὰ βιτούλια: βιτλιάρς. Μβλιόρι, -ρτζα: πρόβατο ἑνὸς χρόνου θηλυκὸ πὸν εἶναι γιὰ νὰ γεννήσῃ, ἢ γίδα: μβλιόρα, -ις (μηλιόρα). Κουπανάρτζα: ζυγούρια καὶ μβλιόρια πὸν ἓνα χρόνο τὰ τσιουκαλνοῦν. "Όταν τὰ μουνουχίζ'ν, τὰ στρίβουν πρόβατα ἢ γίδια: μουνούχια, -χι. Τὰ ἀμουνούχια τὰ ἔχουν γιὰ μαρκάλο καὶ τὰ λέγουν βαρβᾶτα, -του. Πουρτσιάδζα τραῖα καὶ κριάρτζα: τὰ δι' ἐπιβασίαν. Ἀκλαστοῦ πουρτσιάδι: μὴ εὐνουχισμένο, ἀτσιουκάλτστου ἄλλως. (Πούρτσιους: ἐπὶ ἀνθρ. ἐπιρρεποῦς εἰς πορνείαν. Τρανὸς -, ἡμεῖς πιδὶ δὲν εἶχαμι τὸν πούρτσιου χόρηνάμι. Εἰς Θρακικά, Ψάλτου, 111, πρίτσος: τράγος). Ἀρσενικὰ εὐνουχισμένα γίδια: τραῖα εἰς ἰδιαίτερον κοπάδι τρέφονται εἰδικῶς διὰ νὰ παχύνουν καὶ πωληθοῦν τὸ φθινόπωρο. Ρουγάτσικου κριάρι, τραῖ, πὸν δὲν τσιουκαλίσικι καλά. Εἰς Ζιουπ. ρουγάτσικους: ὅταν τ' ἀρχίδια τὰ ἔχη ἀπὸ μέσα καὶ δὲν μπορεῖ νὰ τσιουκαλτιστῇ, -κους: ἐπιρρεπῆς εἰς τὰ ἀφροδίσια ἐπὶ ζῶων καὶ ἐπὶ ἀνθρ. Ρουγάτσικου πρόβατου, θηλ. κουρνούτου: μὲ κέρατα μικρά, τὰ ὁποῖα προλαβαίν' καὶ τὰ βγάν'. Ἀζμάνι κριάρι ἢ τραῖ μὲ τὰ λιμπὰ (ὄρχεις)

μέσα, μὴ τσιοκαλιζόμενα καλά, χαλούμ'κου, -α ἄλλως (καὶ ὁ χωρὶς ὄρχεις ἄνθρ.). Τσιουκαλνοῦν ἢ μουνουχίζ'ν μὲ κόπανον τὰ νεῦρα τῶν ὄρχεων, ἀφοῦ τοὺς προσαρμόσουν εἰς δύο ξύλα μικρὰ δεμένα εἰς τὴν ἄκρην. Γισέμι, -νια: τὸ τραῖ τὸ χρησιμεῦον ὡς ἐδηγὸς τοῦ κοπαδιοῦ γιδιῶν, τοῦν ἔχουμι - καὶ ἐπὶ ἄνθρ. πρωτοποροῦντος, ἀνωτέρου. Εἶδεις γίδεις μὲ κατσίκια κὶ ἄρνια μὲ προ-βατῖνις: ἐπὶ τῶν φυσικῶς δυνατῶν καὶ οὐδὲν τὸ παράδοξον ἐπισυρόντων. Εἰς Ζιουπ. ὁ,τ' κάμν' ἢ γίδα στοῦ πουρνάρ, τοῦ βροῖσκει στοῦ τουμάρ: ἐπὶ ἄνθρ. βλαπτομένων ἐκ τῶν ἰδίων των πράξεων.

β') Ἀπὸ τὰ κέρατα, αὐτιά, δόντια

Γίδα τραούσια: μὲ κέρατα, ὅπως τὸ τραῖ, ὄρθια. Γίδα πισουκέρατη: μὲ κέρατα πρὸς τὰ ὀπίσω, μουνουκέρατη: μὲ ἓνα κ., μπρουστουκέρα, κουτσοκέρα, στριφουκέρα. Σιούτους, -η, -ου: χωρὶς κ. Τσιούλου πρόβατου: μὲ μικρὰ αὐτιά, κ'φό: κουφό, ζαβὴ προβατῖνα: ἢ ἤσυχη καὶ κουτή. Ζαβουκέρατη γίδα: μὲ τὰ κέρ. πρὸς τὰ ὀπίσω. Κουρονούτα προυβ.: μὲ (τὰ) κέρ. μικρὰ, φαφούτα -: πού τῆς ἔπεσαν τὰ δόντια, τσιμπίδου γίδα: μὲ μύτη σὰν τσιμπίδα, μὲ πρόσωπο στρογγυλό: στρουμπούλου προβατῖνα, μούσκουρη -: κουτή, φαλακρή, γραμμάτου -: ζωγραφιστή, μούρκα: μουντή, στουλίδου. Εἰς Γκόβλ. τσιουλά πρόβατα: ἅμα τὰ κόψ'ν τ' αὐτιά. Καὶ ἄνθρ. τσιούλους: μὲ μικρὰ αὐτιά. Κουτσιάφκους: μὲ κομμένο (σημαδεμένο) αὐτί, ἐπὶ ζώου καὶ ἀνθρώπου.

γ') Ἀπὸ τὸ τρίχωμα (χρῶμα)

Μὲ ὀλόμαυρο τρίχωμα, πρόβατου λάϊου. Λάϊου ἄλλὰ σταχτερό: ἀλβάστρου. Μὲ κάτασπρο τρ.: βέλλου ἢ καὶ ἄσπρου. μαῦρο-ἄσπρο στὸ κεφάλι καὶ τὴν οὐρά: βάλιου. Ἄσπρο μὲ τὰ πόδια καὶ τὸ κεφάλι κόκκινο: κουάτσιανου. Ἄσπρο μὲ τὰ ποδάρια καὶ τὸ πρόσωπο μαῦρο: οὐάκρινου. Ἄσπρο μὲ τὰ γύρω ἀπὸ τὰ μάτια μαῦρα: карабásiου. Καραμάνκα', -ου: μὲ μαλακὰ μαλλιά, ἄσπρα, σίβα προβατῖνα: μὲ ἄσπρο σκοταδιαστὸ χρῶμα. Σίβα, -ις (Μπουρβ.): ὅταν εἶναι ἄσπρα τὰ μουλάρια, γέσα: μουλάρη καστανέρυθρο. Μὲ ὄλο μαῦρο τρίχωμα γίδα: κόρβα. Μὲ μαῦρο ἄλλὰ καὶ κόκκινο στὰ ποδάρια καὶ τὸ πρόσωπο: γιόσα (γέσα). Κανούτα: μὲ σταχτί, γισουκάνουτου καὶ γισουκόρβου (γίδι). Κουρβουκάνουτη. Λιάρου (γίδι καὶ πρόβατο): τὸ παρδαλό, σταχτί. Κουκινολιάρου: ἀσπροκόκκινη. Φλώρα γίδα: ἢ κάτασπρη. Ρόσια: ἢ κόκκινη. Μούσικρα: μαύρη μὲ ἄσπρο στὸ κεφάλι, βάρτζια: μαύρη μὲ κόκκινο στὸ κεφάλι καὶ στὰ πόδια, βάλια: μαύρη μὲ ἄσπρο κεφάλι: Ἀράπου: ὀλόμαυρη. Γρίβα: σταχτιά, γαλανή, θαλασσιά, γαιτάνου: μὲ κόκκινα ζουνάρια στὸ πρόσωπο σὰ γαιτάνια. Ἄσπρουνούρου, χιόνου: χιονόλευκη, μιλανή: μαύρη σὰν πίσσα, ψαριά, ψαρότριχη, λαγγόνου: μὲ ἄσπρα μπαλώματα στὴ ράχη. Δαϊλιάνου: ὁμορφη καὶ πιρδίκου, μόρφου, κάλισιου πρόβατου, ἄρνι: ἄσπρο μὲ μαῦρες λουρίδες στὸ κεφάλι καὶ στὰ πόδια.

Κουδούνια

Ἐκ τῶν κρεμάμενων γδούνια: καμπάνις φέρουν τὰ γισέμνια, τραχιά κυρίως καὶ κριάρια, τσιουκάνια καὶ κυπριά: τὰ γίδια συνήθως καὶ τὰ πρόβατα. Ἡ γλώσσα καὶ -ίδι.

Ἄγγειά καὶ ὄργανα βοηθητικὰ τῆς τυροκομίας κ.λ.

Ὁ τζιομπάνος κρατᾷ τὴν κλοῦτσα του, ἢ κλουτσόβιογα εἶνι κρανίσια, τὸ δὲ ἑπάνω καμπύλο χειρούλι φιλοτεχνεῖ ὁ ἴδιος μὲ τὸ μαχαίρι. Ἔχει τὴ φλουέρα του στὸν κόρφο του ἢ στὸν τρουβᾶ του, ὅπου καὶ τὸ ψωμί του καὶ κάνα πνάκι μὲ τυρί. Εἰς τὸ συνακουλουθοῦν πολλάκις τὸ ποίμνιον γουμάρι ἔχει κρεμασμένο τὸν τρουβᾶ του ἢ τὴν δραγατσίκα μὲ ψωμί κ.λ. ἢ κάνα δερμάτι μὲ τυρί, καμνιά μπούκλα μὲ νερὸ καὶ κανένα παλιουρουκόποιν.

Εἰς τὴν στρούγκα ἐύρισκονται τὰ καρδάρια, κακκάβια, καζάνια, μπαγκράτσια, οἱ τζαντήλις. Παραπλεύρως εἶναι πάντοτε φκιασμένη πρόχειρος καλύβα ἢ κάνα τσιαοδάκι. (Ἡ καλύβα γιὰ γίδια: τζάκος). Κουλιάστρα (colostra): τὸ γάλα μετὰ τὴν γέννησιν ζώου, τὸ ὁποῖον πήγνυται, ἐὰν βρασθῇ (εἰς Ζιουπ., Ραδ. κλιάστρα). Πυτχιά (ἀρχ. πυτία), πυτχιάζου, πύτχιασα τοῦ τυρί. Ἡ στριγλιάτα, εἰς Ζιουπ. τοῦ στριγλιάτου, εἰς Τραπ. οὐ στριγλιάντζους καὶ τοῦ στριγλιάντζου. Τὸ τυρί, τὸ καὶ καλὸ λεγόμενον, τὸ κατὰ μῆνα Μάϊον παραγόμενον, τοῦ μαΐσιου, εἶναι τὸ καλύτερον· βάτζιους: τὸ κατώτερον τυρὶ μὲ τρυπες, τοῦ μανούρι, -ρῆα: τὸ ἀνωτέρας ποιότητος τυρὶ. Παρακτζ. οὐ μανούρμπεης ποῦ ἔπιανε φίλους προσφέρων μανούρια. Τυρόγαλου, -ιάζει: τὸ ὑδατῶδες μέρος τοῦ γάλακτος. Οὐ σφουρλέτσικους. Μὲ τὸ σφ..., εἰδικὸ ξύλο χ'ποῦν τὸ γάλα εἰς εἰδικὸ στενόμακρον καδί, μάτικα (ἢ) καλούμενον (+Κοντσ.). Ἐπάνω μαζεύεται ἢ κουρ'φή: τὸ ἐκλεκτότερον τοῦ γάλακτος, ὅθεν θὰ βγῆ τοῦ βούτυρου, τὰ -α καὶ -τέρατα. (Φουρλέτσικο, τό, εἰς Βόϊον, Παπανικολάου, Γλῶσσα..., 235, φουρλέτσικου, τού, εἰς Γρεβενά, Μ. Παπαϊωάννου, Γλωσσάριον..., 153). Τιλιμές: τὸ γάλα τὸ ἀποστελλόμενον μὲ τὸν τιλιμιτζῆ ἢ καὶ μὲ παιδί διὰ τὸ τιπόζιτο: ἀποθήκη, ὅπου φκιάνουν τοῦ κασικαβάλι, ἄλλως κασέρι, βάτζιους: ὁ παρασκευαστὴς τυροκομικῶν εἰδῶν στὴ στρούγκα. Παραβάτζ'ους: ὁ βοηθὸς του. Γίνκι διπ βάτζιους: λερώθηκε· βατζιαραῖ: οἱ ἀσχολούμενοι μὲ βοηθητικὰς ἐργασίας στὴ στρούγκα. Εἰς Λιβ. ἢ γρούδα: κομμάτια μπάτζιου σὲ φαγητό, εἰς Κοντσ. κομμάτι τυριοῦ τουλουμίσου, εἰς Κοζ. μεῖγμα ψωμιοῦ καὶ τυριοῦ συμπιεζόμενον εἰς τὸ μαντήλι ὑπὸ τῶν παιδιῶν (ἢ παρ' ἡμῶν βοσκουβάλα). Τοῦ ζγρουβάλι, -ια (βῶλος): κομμάτι χονδρὸ κάπως τυροῦ, ἀλλὰ καὶ χιονιοῦ καὶ ἀλοιφῆς. Εἰς Ντέβλαν ζιγουβάλι στὸν βάτζιο. Ἡ βλάνα, -ις: κομμάτι χονδρὸ καὶ ἀκανόνιστον ἀπὸ τυρὶ, χιόνι. Χονδρὸ καὶ πλατὺ κέδρο (βλ. καὶ λ. οὔρσα) καὶ ἐπὶ χονδρῆς καὶ μὴ κανονικῆς γυναικός. Εἰς Κοζ. κομμάτι (ἀποκοπὴν) πέτρας, δένδρου. Τὰ γιουβέκια: στὸ κασέρι κομ-

μάτια (καὶ ὁ ιουφαλός, ἐξογκώματα τῆς κοιλιᾶς). Εἰς Γκόβλ. ἡ γούβζια, -ις: τενεκεδένιο ποτήρι γιὰ γαλομέτρημα.

Στάλους, σκάρους, χούϊαγμα

Διὰ τὸ θέρος τὸ σκιερὸν μέρος, δένδρα κυρίως, ὅπου σκιάζεται τὸ ποίμνιον: στάλους. Σταλνοῦν τὰ πρόβατα. Ποῦ ξιρουσταλιᾶς; ἐπὶ ἀνθρ.: ποῦ περνᾶς τὸν καιρόν σου ἀσκόπως. Σκάρους (ἀρχ.), σκαρίζου καὶ σκαρνῶ τὰ πρόβατα: ἐκ τῆς ἀναπαύσεως τὰ ὀδηγῶ τὴν νύκτα ἰδίως διὰ βοσκήν. Σκάρσαν τὰ ἴδια: ἐκινήθησαν πρὸς βοσκήν. Μτφρ. ἐπὶ ἀνθρ. φορτικοῦ: σκάρνα τουν: κάμε τον νὰ φύγη. Σκάρνα, ἀρέ: σήκω, φύγε. Χουϊάζου: φωνάζω δυνατά, — τὰ πρόβατα. Οὐ χουϊαχτᾶς: αὐτὸς ποὺ φωνάζει πρόβατα, σκυλιά. Τὰ χούϊαξι μέσ' στὰ χουράφια: τὰ παρώρμησε σπρώχνων, φωνάζων νὰ μποῦν στὰ χ. "Όταν ρίχνη τὴν πέτρα ἐκ τῶν κάτω, ἐλαφρά, λέγεται τὰ προυβατάκια (πρὸς τὰ ἐπάνω, τὰ ψηλουντρά), ὡς ἐλέχθη καὶ ἀνωτέρω. Τσάπ, τσάπ, ἐπιφ. πρὸς τὰ γίδια νὰ φύγουν, νὰ προχωρήσουν. Δάσι, ἐπιφ. πρὸς τὰ κριάρια διὰ νὰ χτυπήσουν τὰ κεφάλια των ταῦτοχρόνως, οὐ δάσιους: τὸ εἰθισμένον νὰ κτυπᾶ κριάρι.

Τὸ κούρεμα

Πρὶν ξεκινήσουν ἀπὸ τὰ ξεχειδαμιὰ διὰ τὰ βουνά, νὰ ξικαλουκιρjάσ'ν, τὰ ψαλιδίζουν λίγο τὰ πρόβατα: κουλουκούριμα τὸ λέν. "Άλλο τὸ συστηματικὸ κούρεμα τοῦ καλοκαιριοῦ. Κουρεύου, κούριψαν τὰ πρόβατα. Τοῦ πλουκάρι, -ρjα (ἀρχ. πόκος). Εἰς Ζιουπ. πουκάρ. Διὰ τὸ ἀρνούποκι καὶ γιδόμαλλου βλ. προηγούμενα. Τοῦν ἔφκιασι γιδουκούριμα: ἐπὶ ἀνθρ. ποὺ τὸν ἔκαμεν (ὁ μπαρμπέρης) ψαλιδιές ἀσχημες. Γιδουπάνουκλα: ἐπὶ γυναικὸς ποὺ ἔγινεν ἢ ἦταν ἀσχημη. Λιόκουρου ἐννοεῖται παιδί μικρὸ νήπιο, ἀσθενικὸ (ποὺ τὸ κούρεμά του ἔγινε στὸν ἥλιο, νὰ μὴ κρυώσῃ τὸ μικρό).

Ἀσθένειαι

Ἀπὸ τὰς ἀσθενείας: ἡ γλαβάτσα: τοῦ ἥπατος, ἡ γούσια: ἡ βρογχοκήλη, αὐλουϊά, κρατιμάρα, παρμάρα, ἡ τσίρλα: ὅταν βγάνῃ λεπτὴ μυξώδη κόπρον, καὶ ἐπὶ ἀνθρ. οὐ τσιολιάς, -άρου, -άρκου. Τσιρλίζουμι καὶ -ιοῦμι, -ίσικα (ἀρχ. τιλάω, -ήσω: ἀποπατῶ). Πουρδόλτσα (+ Ζιουπ.): ἀσθένεια τῶν ζώων. Σι ἀκόλλτσι —, ὅταν δὲν κάθεται κανεὶς ἤσυχα.

Αἱ ποικίλαι καὶ σοβαραὶ ἀνάγκαι τῶν κτηνοτρόφων ἐπέβαλλον καὶ τὴν διατήρησιν παρὰ τὰ ποίμνια τῶν μικρῶν ζώων, τῶν αἰγοπροβάτων, καὶ ἀγέλας μεγάλων ζώων, ἀλόγων ἰδίως, μουλαριῶν, γουμαριῶν. "Ένας τσέλνικας ἤμποροῦσε νὰ ἔχῃ καὶ μέχρι 100 κεφάλια μεγάλων ζώων. Ταῦτα καλοῦνται: φουράδια. Μὴ χρησιμοποιούμενα καὶ βόσκοντα ὅλα μαζὶ εἰς τὰ βουνά εἶνι (ἀπουλιμένα) στοῦ ναργιλέ. Εἰς Κοντσ. χιργιλές, τὰ βάρισαν, ἀπόλικαν στοῦ χ. Ὁ ἐπιβλέπων λέγεται βαλμᾶς ('Ιστ. Λεξ., 3, 432). Εἰς Βελβ. ἐπών.

Βαλουμᾶς. Ὅσα ἐπιλέγουν διὰ καβάλλαν, τοῦ *βινέκι*, διὰ νὰ τὰ ἀσκήσουν εἰς κανονικὸν βηματισμὸν στ ἀριβάνι, τὰ βάνουν: παιβάνια, 'πουδέν' τὰ γόνατά των (τῶν ἀλόγων) μὲ τριχιά, εἶδος πεδίκλων.

Εἰς Ζιουπ. ἡ ἀγέλη τῶν οἰκοσίτων αἰγῶν (καὶ προβάτων) καλεῖται: γιδουβίτσα. Εἰς Λιβ. θὰ κρατῆσι φέτου γιδουβίτσα, -τεις; Εἰς Βλάτσην πρόβατα 3, 4 ποὺ γυρίζουν τὸ βράδου σπίτι (τὰ σμίγουν μὲ ἄλλα καὶ τὰ ξεχωρίζουν) τὰ λέν *βακατάρκα*, καὶ ἐπὼν. οὐ *Μπακατάρς*, -ραῖ, οἰκογ. καὶ σκωπτ. οὐ *Μπακαμπσούρας*. Εἰς Κοντσ. *βαγάτια*: τὰ εἰς ποιμνιον προστιθέμενα αἰγοπρόβατα δι' ἓν χρονικὸν διάστημα, π.χ. 6 μηνῶν. Εἰς Ζιουπ. τοῦ *βαγάτ*, -τχια, -τίσιους, -σια (ἀντίθ. χειμαδίσια) τὰ ἐναπομένοντα πρὸς παραχείμασιν, μὴ κατεργόμενα δηλ. εἰς τὰ συνήθη ξεχειμαδιὰ τῆς Θεσσαλίας.

γ') Τῶν τεχνιτῶν καὶ ἐπαγγελματιῶν

1) Μαστόρων - Μαραγκῶν

Οὐ μάσιτιουρας, οἱ -ιόροι: τεχνίτης καὶ κυρίως ὁ κτίστης, ὁ δουβαρτζῆς. Νὰ βοῆ τοῦ μάσιτιουρά τ' ἢ τοῦ -ρή τ'. Μάσιτιουρου Γιάννη, -Κώστα κ.λ., τιμῆς τινος ἔνεκεν ἀντὶ κύριε... Μάσιτιουρας: καὶ ὁ ἱκανός, ἐπιτήδειος ἄνθρ., ἢ μαστιόρσσα: καὶ ἡ γύφτισσα ποὺ πουλάει καλάθια, σῆτις. Μάσιτιουρεῦου. Τί μαστιουρεῦς: τί φκιάνεις, τί γίνεσαι. Ἐμαθα νὰ μαστιουρεῦου κὶ γ... τοῦ μάσιτιουρά μου. Ἡ μαστιουράντζα: οἱ πολλοὶ μ. Πήραμι τὰ μαστιουρά μας: τὴν ἀντιμισθίαν. Τὰ μαστιόρκα: καὶ ἡ συνθηματικὴ γλῶσσα, τὰ καὶ κουδαρίτικα ἄλλως λεγόμενα.

Τὰ παιδιὰ ποὺ βοηθοῦν τοὺς μαστόρους: τσιράκια, τοῦ -ι, σπανίως καὶ μαστιουρούλι, -ια. Ὁ ἀρχιτέκτων ἐπὶ κτιστῶν: κάλφας, -άδης καὶ γενικῶς ὁ εἰδήμων τεχνικός, δουβαρτζῆς, -ῆδης: οἱ μὲ τὴν τοιχοποιίαν ἀσχολούμενοι, τοῦ *d'βάρι*: τοῖχος, εἶνι διπ *d'βάρι*: βραδύνους. Οἱ φκιάνοντες τὰ σκαλιστά: μισάντρις, πόρτις, ταβάνια λέγονται *δουγραματζῆδης*. Ἐχει ἡ πόρτα, τοῦ ταβάνι *δουγραμὰν πουλόν*.

Σύνεργα: τοῦ μάστιορα (οἰκοδόμου): Τοῦ ζιμβίλι: τὸ κοινὸν ζ., φαθό-πλεκτον (λ. τουρκ.), τοῦ ζουμβιλ (Ζιουπ.). Τὰ ἰργαλεῖα τῆς τέχνης. Τὰ ὄργανα, ἐργαλεῖα κάθε τεχνίτου λέγονται καὶ χαλάτια (λ. τουρκ.) (+ Κοζ.)¹. Οὐ λουστός (ἀρχ. λοῖσθος ἢ λιοσθός): ράβδος σιδηρᾶ πρὸς μετακίνησιν βαρέων λίθων. Ἡ βαρειά: σφῦρα. Τοῦ βαρχειῶ (Ζιουπ.). Μάτρακας (Κοζ.): μεγάλο σφυρὶ ποὺ πελεκοῦν τὶς πέτρες οἱ μαστόροι. Καὶ ἐπὼν. οὐ *Ματράκας*, -ινα. Σφήνα: ἐργ. δι' οὗ σχίζουν τὶς πέτρες. Καλέμι, -ια: σίδηρο μικρὸ (λουστός), δι' οὗ ἀνοίγουν τρυπες καὶ βάνουν φουρνέλα. Σκαλουσιά: ἡ κοινὴ σκ.

1. Βλ. καὶ *Αἱ συντεχνίαι Κοζάνης*, 52.

Τοῦ δέροτσι: μεῖγμα ἄμμου καὶ ἀσβέστης κουρασάνη, τοῦ βάρισι δέροτσι τοῦ δ' βάρι. Χάροτσι, -ια: ἄμμοκονία. Μ' ἕνα -: ἕνα ἔξοδο. Χάροτσια καὶ τὰ γαιτάνια καὶ σειρήτια τῶν ραπτῶν¹. Μαστάρι ἢ πῆχυ (+Ζιουπ.): σανίδι, δι' οὗ ἰσιάζουν τὰ σουφατίσματα. Μαλᾶς (+Ζιουπ.) καὶ μυστρι (+Ζιουπ.) τοῦ κτίστου· δι' αὐτῶν ἰσιάζουν τὸ σοφάτισμα. Σαούλι (τοῦ) καὶ τοῦ ζύγι (εἰς Ζιουπ. ζυγί). Δι' αὐτοῦ σαουλιάζουμι, κρεμουῖμε ὀρθὴν γωνίαν. Φκυάρι (ἢ φραγκόφκυαρου): ἕνα σανίδι (μὲ ἕνα ξύλο ὑποκῆτω), ἐφ' οὗ θέτουν τὴν λάσπην καὶ εἶτα σουφατίζουν.

Σύνεργα τοῦ μαραγκοῦ: Οὐ βάγκους (+Ζιουπ.). Καλεῖται ἄλλως καὶ τιζιάχι καὶ στιζιάχι (+Ζιουπ., Ραδ.). Ἄλφάδι (ἄλφάδ, Ζιουπ.)²: ἡ ἀεροστάθμη, λέγεται καὶ νιρουζύγι. Ἄλφαδιάζου. Κριμαστό ἄλφάδι: ἕνα σιδηράκι τρίγωνο, τὸ κρεμουῖν μὲ ἕνα σχοινί. βαγᾶς (+Ζιουπ.): κομμάτι σανίδι μὲ γωνίαν ὀξεῖαν· ἐπ' αὐτοῦ στηρίζουν τὰ σανίδια καὶ τὰ ροκανίζου. Οὐ ἀγαθός: ἐργ. Ἡ γωνία τοῦ ξύλου, σανιδιοῦ, πάρι τοῦν ἄ.: νὰ μὴ ἔχη ὀξεῖαν γωνίαν. Ἡ ἀρίδα: ἐργ. δι' οὗ φκιάνουν τρυῖπες. Λέγεται καὶ τρυπάνι (+Ζιουπ.). Ἄριδα τς καβίλας. Καβίλα: καρφὶ ξύλινο, δι' οὗ καρφώνουμε τὰ παράθυρα, ἀφοῦ τρυπήσουμε μὲ τὴν ἀρίδα (ἀρίδα λ. ἑλλην., καβίλια λ. ἰταλ.). Τοῦ γινίσι (+Ζιουπ.): ἐργ., δι' οὗ φκιάνουν αὐλάκι καὶ χώνουν μέσα τὰ σανίδια, τς daβλάδισ ἢ τὰ τζάμνια. Οὐ γινόσους: ἐργ., δι' οὗ ἀνοίγουν τὶς πατουῖρις καὶ τὶς ἰσιάζουν (+Ζιουπ.). Τοῦ djabèt (Ζιουπ.): ὁ διαβήτης, λέγεται καὶ κουμβάσου (τού). Τοῦ ζμίν (Ζιουπ.): ἐργ., δι' οὗ καθαρίζουν τὶς τρυῖπες (σὰν τὸ πριόνι, τὸ σβανᾶ). Τοῦ ἰγγλέζικου: ἐργ. στρόγγυλο, δι' οὗ φκιάνουν, ροκανίζ'ν μίαν ὀμορφη γραμμὴν, στρογγυλὴν, στὰ σανίδια. Εἰς Ζιουπ. τὸ ἐργ. καλεῖται μόνον: τσιβουτάκι. Οὐ κλέφτις: ἐργ. στραβὸν σὰν τὸ γινόςου, δι' οὗ ἰσιάζουν τὰ στραβὰ τὰ ξύλα σὺν ἄκρῳ τῆς πατούρας. Τοῦ κουρδόνι, ἀρσενικό καὶ θηλυκό: ἐργ. τὸ ὅποιο φκιάνει τὸ μὲν τὸ ἔξω, τὸ δὲ τὸ μέσα. Εἶδος κορδέλλας ἢ ταντέλλας στὴν ἄκρην τοῦ σανιδιοῦ. Εἰς Ζιουπ. ὅλα τὰ κορδόνια εἶναι τραβηχτὰ ἰργαλεῖα. Τοῦ κουρονιστάρι (εἰς Ζιουπ. καραστάρ): πριόνι μεγάλο, δι' οὗ σχίζουν μεγάλα σανίδια. Ξιγυρστάρι: πριόνι στενὸ μεγάλο μὲ σχοινί, τὸ κλώθουν καὶ φκιάνουν τὰ σανίδια στρογγυλά, π.χ. ἕνα τραπέζι, ξιγυρίζου τὰ σανίδια: κάμνω καμπύλην. Σβανᾶς (πρόφ. ζβ) (+Ζιουπ.): πριόνι τοῦ χεριοῦ στενὸ καὶ μικρό, δι' οὗ καθαρίζ'ν τὶς τρυῖπες. (Εἰς Ζιουπ. καὶ τὸ πριόνι δι' οὗ κλαδεύουν τὸ ἀμπέλι). Χειροπριόνου: τοῦ ψιλὸ καὶ τοῦ χουντροῦ πριόνι. Εἰς Ζιουπ. χειροπριόνου, ψιλὸ ὅμως. Τοῦ λούκι (Ζιουπ.): ἐργ., δι' οὗ φκιάνουν λάκκον στρογγυλόν. Ἀρσενικό καὶ θηλυκό. Οὐλούκι εἰς Βλάτσην

1. Αἱ συντεχνίαι..., 101-102.

2. Ἡ μνεία (+Ζιουπ.) συνεπάγεται καὶ διαφορὰν φωνητικὴν κατὰ τὰ λεχθέντα ἀνωτέρω, ἰδίᾳ εἰς τὴν ἀπόλειαν τοῦ ἀτόνου *i* καὶ τὴν συνίζησιν.

ἄρσ. καὶ θηλ. (βλ. καὶ λούκι, -ια: ἡ ὑδρορρόη). Τοῦ ματικὰπι (ματικὰπ Ζιουπ.): ἔργ., δι' οὗ ἀνοίγουμε ὅ,τι μεγέθους τρυῖπες. Ματσιόλα (+Ζιουπ.): κόπανος ξύλινος τσιόκους, δι' οὗ κτυποῦμε τὸ σμιλάρι. Μέγγινου: ἔργ., δι' οὗ σφίγγουν ὅ,τιδήποτε, σανίδια (+Ζιουπ.). Στὸ μέγγινο βγάνουν καὶ τὸ κηρί. Μιγγίδι: ἔργ., δι' οὗ σχίζουν τὶς πέλλις εἰς λωρίδες καὶ φκιάνουν τὰ πιρβάζια. Ξυλόβιδα (+Ζιουπ.): δι' ἧς σφίγγουν τὰ σανίδια στὸν μπάγκο καὶ τὰ σχίζουν. Ευλουφαίς (+Ζιουπ.): ἔργ., δι' οὗ τρῶμε τὰ ξύλα, εἶδος ἀρναριοῦ. Πάλιστρον (πάνιστρον, Ζιουπ.): ἔργ., δι' οὗ ἰσιάζουν τὰ σανίδια, ἅμα εἶναι στραβά. Παλιστράκι: δι' οὗ ἀνοίγουν πατουῖρες. Τὸ ἴδιο τὸ παλιστράκι λέγεται καὶ πατούρα. Πατούρα καὶ τὸ ἔργ. καὶ τὸ ἀποτέλεσμα. Μισὸ τὸ παίρνεις ἀπὸ τὴ μία, μισὸ ἀπὸ τὴν ἄλλη καὶ τὸ κολλᾷς (+Ζιουπ.). Πέτσικα (ἡ): ἅμα τὸ σανίδι εἶναι στραβό, τὸ ἰσιάζουν μὲ τὸ πάλιστρο. Εἰς Ζιουπ. τοῦ πέτσικου (σανίδι), πληθ. πέτσικα. Ἡ πλάνη: τὸ μεγάλο ἔργ., δι' οὗ ἰσιάζουν τὸ σανίδι, πλανιάρουν (πλάν' μιγάλ', Ζιουπ.). Τοῦ ρουκάνι (+Ζιουπ.). Μουνὸ μὲ μία λιπίδα, ρουκανίζ'ν τὰ ξύλα ἀρχικῶς. Ἄλλο τοῦ διπλό: μὲ τὴ μία λιπίδα ἐμπρὸς καὶ τὴν ἄλλη μικρὴ νὰ μὴ παίρνη πολὺ τὸ ξύλο καὶ τὸ ξιφλίζει. Σπαστρεύει καλύτερα τὸ ξύλο καὶ δὲν τὸ βγάνει γίνις (ἡ γίνια). Dabladouρόκανου: τὸ δι' οὗ ρουκανίζ'ν τς dabλάδης (dablās: τὸ κομμάτι σανιδιοῦ ποῦ εἶναι στὴ μέση τῆς θύρας). Εἶδος ρ.: τοῦ τουρκουρόκανου. Σημαδούρα (+Ζιουπ.): ἔργ., δι' οὗ σημαδεύουν τὰ σανίδια καὶ τὰ ξιφαοδαίνουν, ξιχουντραίν' στοῦ χόντρος. Τοῦ σκαρπέλου (+Ζιουπ.): κοπτήρ, σκάβουμε δι' αὐτοῦ λιγάκι καὶ βάνουμε τς μιντισιέδης, ἀνοίγουμε τρυῖπες. Σκόρπια στραβιά (ζγρόπια, Ζιουπ.): εἶδος αὐλακωτοῦ σκαρπέλου. Τοῦ σμιλάρι (+Ζιουπ.), δι' οὗ ἀνοίγουμε τρυῖπες διάφορες (μοντάρουμε πόρτες). Μόρσια (+Ζιουπ.): ἡ ἄκρη τοῦ ξύλου ἢ σανιδιοῦ ποῦ χώνεται, θλυκώνει στὴν τρύπα μέσα. Τοῦ σουφατῆjí, -hjá: τὰ σανίδια ποῦ καρφώνονται τριγύρω στὸ πάτωμα, στοῦ σουφᾱ. Οὗ στάφνους: τὸ μάλλινο σχοινί, δι' οὗ σταφνίζ'ν, κάμνουν γραμμὲς κόκκινες διὰ νὰ σχίσουν μὲ τὸ πριόνι κατόπιν οἱ πριουνάδης ἢ νὰ βάψουν οἱ μποϊατζῆδες. Στέκα (στέγα, Ζιουπ.): ἀνοιγομένη γωνιά. Τάκους (+Ζιουπ.): 4γωνο κερματάκι ξύλο. Τανάλια: ἡ κοινὴ τ. Τιλάρου (+Ζιουπ.): ὁ γῦρος, ἐφ' οὗ στηρίζονται οἱ τσιοτσιβέδης, τὰ φύλλα τοῦ παραθύρου. Οὗ τσιαπραζουλόγους (+Ζιουπ.): εἶδος τανάλιας, δι' οὗ ἀνοίγουν τσιαπράζι. Τσιαπράζι γυρνοῦμε τὰ δόντια ἓνα κατὰ ἔδω ἓνα κατὰ ἐκεῖ γιὰ νὰ μὴ σφίγγουν τὰ πριόνια, ὅταν πριονίζουμε. Ἡ τσίτα, -ις: τὰ σανίδια τὰ στενὰ (πέλλις), ποῦ τὰ βάνουν ἐκεῖ ποῦ ἀνταμώνονται τὸ ἓνα τὸ σανίδι μὲ τὸ ἄλλο. (Εἰς Ζιουπ. πέλλις μόνον). Τσιόκους ἢ σφυράκι (+Ζιουπ.). Χαλκᾶς: σιδηροῦς κρῖκος, τοῦν ἔχει ἢ τοῦν τραβάει ἀπ' τοῦ χαλκᾶ: ἐπὶ ὑποχειρίου εἰς γυναικῶν ἀνδρός. Διὰ τὶς βίδες ἔχουν τὸ βιδουλόγους (+Ζιουπ.) ἢ τοῦ κατσαβίδι (+Ζιουπ.). Τὰ καρφιά εἶναι: ταβανίσια, πιρβαζουκάρφια, γιούφτικα τὰ μεγάλα. Πιοτσίνι: τὸ ἄκρον τοῦ καρφιοῦ ποῦ γυρίζουν ἀπὸ μέσα ἀπὸ τὴν πόρτα πρὸς πλήρη στερέωσιν, μτφρ.

τοὺν βάρισιν ἓνα πιρσίι: ἐπὶ διαβολῆς τεχνικῆς. Τὸ τ' κάλι τὸ λειώνουν μέσα σὲ ἀγγεῖο τσίγκινο εἰδικό: τοὺ κολλητήρι. Οὐ στόκους γιὰ τὰ παραθύρια: ἀλοιφή, -κάρουν, καὶ οἱ στρόφιγγες: μιντισέδισ καὶ ριζέδισ. Τιλάκια (+ Ζιουπ.): τὰ μικρούτσικα καρφιὰ τῶν τζαμιῶν.

Ἡ συνθηματικὴ γλῶσσα τῶν μαστόρων (τοῦ Κοντσικοῦ¹ κ.λ.)

Τὸ λεξιλόγιον τῆς συνθηματικῆς γλώσσης τῶν μαστόρων τοῦ χωριοῦ Κοντσικοῦ (ν. Γαλατινὴ) περιλαμβάνει, κατὰ ὑπολογισμόν, ἑκατὸν περίπου λέξεις, ἐκ τῶν ὁποίων περὶ τὰς 77 εἶναι οὐσιαστικά, 2-3 ἐπίθετα καὶ αἱ ὑπολοιποὶ ρήματα μετὰ 3-4 μετοχῶν οὐσιαστικοποιηθεισῶν. Οὐσιαστικὰ καὶ ρήματα κατὰ μέγα μέρος ἀνήκουν εἰς τὰ κοινολεκτούμενα τοῦ ἐπιτοπίου ἰδιώματος, ἀξιοποιηθέντα δ' ὡς συνθηματικὰ κατὰ παρέκκλισιν ἀπὸ τῆς κυρίας τῶν σημασίας εἰς τὴν τῆς μεταφορᾶς ἢ διὰ παρομοιώσεων τῶν ἐν τῇ ξένη προσώπων καὶ πραγμάτων πρὸς γνώριμα καὶ προσφιλεῖ (τῶν μαστόρων) χωριανικὰ πρότυπα, ἐλάχιστα καὶ διὰ δανείων ἐκ τῆς τουρκ. κ.λ.

Ὁ ἐνταγμένος εἰς παρέαν μάστορας εἶναι καθ' αὐτὸ κούδας² ἢ κούδαρς καὶ τὰ μαστόρικα λεγόμενα κουδαρίτικα νοοῦνται πρωτίστως ἀπὸ τῶν ἐπὶ μῆνας ἐργαζομένων (μαστόρων) μακρὰν τοῦ χωριοῦ των. Ἡμπορεῖ νὰ λέγωνται, ἀστειότητος ὅμως χάριν, καὶ ἐντὸς τοῦ χωριοῦ των.

Εἰς τὸ ξένον περιβάλλον ἐργασίας οἱ κουδαραῖ ἔχουν ἐξασφαλίσαι κατὰ τινα τρόπον τὴν ἐλευθερίαν τοῦ λόγου μὲ τὰ σχετικῶς ὀλίγα συνθηματικὰ των. Οὕτω ἀπὸ τὰ πρόσωπα τῆς ἀμέσου ἐπαφῆς, τὸν ἐργοδότην ἔχουν ὀνοματίσει *βαρόν*, *βαρός*: καὶ ὁ ὅπωςδῆποτε ἀποσιωπώμενος σκοπίμως, ὁ ὁποῖος καλεῖται καὶ *μουχός*, *μουχοῦσα*: ἡ γυναῖκα³. *Τ' ἀγκίδ*: τὸ κορίτσι (+ Βλάτση, -ίδι), ἀπὸ τοῦ κοινολεκτουμένου ἢ *ἀγκίδα*, *μὶ σέφκι μινιά* -α στοῦ χέρι. Τὸ κορίτσι τὸ λέν καὶ: *πιλικούδα*. *Πιλικούδισ* σχίζουν μὲ τὴν τσεκούραν, ἣν καλοῦν: *βαλτέκου*. Εἰς Βλ. τοῦ *πιλικούδι*, -ια: τὰ σχίσματα μὲ τὴν τσεκούραν: τὴν *πιλέκου*. *Τάτινα* καλοῦν τὴ μάνα, *τάτουν*: τὸν πατέρα (*tata* λατ., τέττα ὁμηρικόν), *πλίτσουν*: τὸν παπποῦ, *βανόζου*: τὴ γριὰ καὶ *στιόκου*: τὴν μπάμπω.

1. Οἱ Κοντσιῶται ἰσχυρίζονται ὅτι τὸ χωριό τους εἶναι ἡ μάνα ἀπὸ τὰ κουδαρίτικα, ἀλλὰ καὶ τὰ Ζιουπάνια πιστεύοντα ὅτι αὐτὰ ἔχτισαν τὸν κόσμον διεκδικοῦν τὴν πατρότητα τῶν κουδαρίτικων. Καὶ ἡ Σέλιτσα, τὸ Βογατσικὸ καὶ ὅλη ἡ Ἀνασελίτσα, ὡς καὶ τὰ Γρεβενά, πλὴν τῶν κτηνοτροφικῶν χωρίων γνωρίζουν τὰ μαστόρικα (συνθηματικὰ) περισσότερον ἢ ὀλιγώτερον. Τὸ χωριὸ Κοντσικὸ ἐπεσκέφθη τὸ 1935 (Ἰούλιον). Τὰ κουδαρίτικα τῆς Σιάτιστας τοῦ Π. Γράβα εἶδομεν βραδύτερον, *Λαογραφία* IB' (1940) 429-447. Καὶ αἱ ὁμοιότητες εἶναι χρήσιμοι.

2. Εἰς Βλάτσην: *κούδα*: πολλοὶ ἄνθρωποι ἐν συνεχείᾳ. *Πῆγαν σν ἀρραβῶνα κι' ἦταν μινιά κούδα* (Μπουντώνα, 90: στῖφος). Εἰς Μέγα Σπήλαιον Γρεβενῶν: *πᾶμι σν κούδη*: πικνὸ δάσος πεύκων. Οὐ θ' κός μ' οὐ κούδας: σκυλὶ μαλλιάρδ (*cuda*: οὐρά).

3. Βλ. «Τὰ μουχίτικα τῶν Μπλατσιωτῶν», *Λαογραφία* IB', 448-458.

Πρίφτς: ὁ παπᾶς, γαρανγάλτς: ὁ στρατιώτης. Τσέτσους ἐλέγετο ὁ χότζιας, σκούρους, ρούδου κ.λ. (βλ. καὶ κατωτέρω) ἢ Τοῦρκος.

Ἐκ τῶν ῥήματα: τὸ ἀνθίζου: μτφρ. εἰς τὰ κουδαρίτικα: ἐννοῶ καὶ ἰδίως εἰς τὸ γ' πρόσωπον. Εἰς Ζιουπ. ἐπὶ τῆς αὐτῆς σημασίας ἔχουν τό: τσλίζου. *Νὰ ἀνθίζη οὐ βαρὸς τὰ θκά μας; - Μούκου* (:σιώπα, -ᾶτε). Δὲν τὰ τσλίζει. Τό: *γαβλιώνου* (+Βλ.): βλέπω καὶ ἰδίως εἰς τὸ γ' πρόσωπον: *γάβλιουνι τ' μουχοῦσα*: δὲ *γαβλιώνει* ἢ *στιόκου*. Τὸ βάζου εἰς τὸ γ' πρόσ. *ἔβαξιν οὐ μουχός: πέθανεν ὁ ἄνθρωπος*. Ἄλλας σημασίας τοῦ βάζω: κάμνω θόρυβον κ.λ. βλ. ἀνωτέρω. Ἐγαλίζου: βλέπω, δὲ ὑαλίζου: δὲν βλέπω. Αὐτὴ ὑαλίζει: ἐπὶ φανταχτερῆς γυν. ὁμορφης. Αὐτὸς -ζει: βασιτιέται οἰκονομικῶς, τς πατάει ἄλλως. Τὸ ἀράζου: ἔρχομαι, ἀράζει οὐ πρίφτς: ἔρχεται ὁ παπᾶς, θ' ἀράξουμι σν τρανή, στήν πολιτεία. Τό: φσῶ (φυσῶ) τριτοπροσώπως κυρίως μὲ ποικιλίαν σημασιῶν. *Ποῦ φσοῦσις, ἀρὲ Ἰάννη; - Στοῦ πλατύ: στὸ χωράφι*. Δὲ φσάει: δὲν ἔχει..., δὲ φσοῦσι. *Φσάει βιρινίκι: εἶναι κῦστηρότατος, φσάει καιτάρι, - βίδα. - Ἀδάμους, - Μάρκουσ: εἶναι μωρός, τὰ δύο τελευταῖα ἀπὸ τινος Ἀδάμου, Μάρκου: χωριανῶν μωρῶν*. *Φσάει λιάκουσ: εἶναι στοιχειό*. *Φσάει γαλαρᾶς: εἶναι ἀτζιαμῆς, ἀγνοεῖ τὰ τῶν μαστόρων*. *Φσάει λιούσπα: εἶναι πτωχός*¹. Τὸ ἀντίθ. τς πατάει, ὑαλίζει.

Ἐπίθετον χαρακτηριστικὸν εἰς τὰ κουδαρίτικα τὸ ὄρματος: καλός, ὁμορφος.

Διὰ τὰ μὴ γίνονται ἀντιληπτοὶ εἰς τὰ αἰσχρολόγια: ἀγγειὰ λὲν ἐκτὸς ἀπὸ τὰ κοινὰ χάλκινα διὰ νερό: τὰ ἀνδρικὰ αἰδοῖα. Εἰς Βλάτσην τὰ λὲν καὶ τσάκκια, εἰς Σιάτισταν: δισάκκια. Τὸ γυναικεῖον αἰδοῖον: *λιάγκου* ἢ *σικαρπέλι*. Τὸ βρακί: *δραγάτη*, φσάει *δραγάτη* ἢ *πιλικούδα*: φοράει βρακί τὸ κορίτσι, φσάει *κιριστέν*: ἐπὶ χονδρῆς μὲ στήθος γερό. Τὰ στήθη: *κουτσάκια*. Τὴν συνουσίαν: *πραχάλα* ἢ -*τζμα*. Τὸ ρ. *πραχαλνῶ*: ἐργάζομαι γενικῶς. Ἡ μουχοῦσα *πραχαλνιέτι* (+Κοζ. καὶ Βλάτσην). Ὁ πρωκτός: *πιδίκς* (+Βλάτσην). Εἰς Βλ. *τζούφους* ἢ *τζουφώλτς*: ὁ πάτος, κῶλος, *τοῦν βγῆκεν οὐ -*: ἐκουράσθη πολὺ. (Εἰς Κοζ. οὐ *τζούφους*, *παραντζ.*). Εἰς Βλάτσην τὸ γυναικεῖον αἰδοῖον: *σιμούρτου* καὶ *διούδιου* καὶ *σιάπκου*, -*αρους*, τὸ δὲ πέος: ἢ *καφαλιὰ* (*καφαλνῶ*: φεύγω), ἢ *μακραυδή*, ἢ *γαβριάνα*, ἢ *φασιμάκου*, *τοῦ καλαϊλί*, ἢ *ματσούκα* (τὸ *ματσκόνου*: τὸ σκάζω, φεύγω κρυφά, *τοῦ ματσούκουσι*: τὸ ἔσκασε). *Γουδιόφαν* λὲν τὸ ἀποχωρητήριον καὶ *ματσεῦον*: χέζω. Τὰ μάτσια: τὰ περιττώματα (+Βλάτση καὶ *ματσιαλιάζου*: θρυμματίζω). *Δουδούκα*, φσάει -: ἔχει κοιλιά, εἶναι ἀγκαστρωμένη. Λέγεται καὶ φσάει *τσικμάν*: εἶναι ἀγκαστρωμένη. *Ξισυρνῶ*, -*ιοῦμι*, *ξισυρνιέτι* ἢ *μουχοῦσα*: δὲν εἶναι καλῆς διαγωγῆς, *ξισυρήθκι* *μνιὰ γαβριάνα*: *βγῆκε...*, *ξισυρήθηκαν* τὰ *κιραμίδια*: *τραβήχθηκαν* πρὸς τὰ κάτω, ἄλλαξαν τὴν θέσιν των.

1. Τὰ ρ. τσλίζω, *γαβλιώνου*, *ἀράζου*, φσῶ, βλ. καὶ Λαογραφία IB', 450-452.

Περὶ τὰ οἰκοδομικά: κούτια: τὰ ἐργαλεῖα. Φσάει κούτιου: εἶναι ἰκανός. Γάτους: τὸ ζεμπίλι. Πίκου: τὸ σφυρί. Τιότιου: ἡ πέτρα. Λιούτου: ἡ λάσπη. Κουφτιρό: τὸ σκεπάρι. Χ'-ρτας: τὸ πριόνι. Σιχουριμένα: τὰ πλιθιά. Μανάβις: τὰ καρφιὰ (-βια, Σιάτ.). Ζιούτους: τὸ ντουβάρι, ἔβαξιν οὐ ζιούτους: ἔπεσε τὸ ντουβάρι. Κόκκινα: τὰ κεραμίδια. Βράτα: ἡ πόρτα. Πιτσουτό: τὸ ταβάνι, τὸ πάτωμα. Σφαλτσιτιρό: τὸ παρθύρι. Χουχούτου: ἡ γωνία τζιακιού. Ἄρχότσα: ἡ ἀχυρῶνα. Κούφιου: τὸ σπίτι. Κιούρου: ἡ ἐκκλησία. Καπνιάρας: τὸ τζάκι. Βλιάγματα: τὰ προσφερόμενα δῶρα εἰς οἰκοδομὴν νέαν, τὰ βαχτσίσια, πεσκέσια. Θὰ βλιάξουμι τ' ἀλλοιώτικα: θὰ φωνάζουμε τὰ βαχτσίσια. Καλουσουρίσατε τοὺ πισκέσι (τοῦ τάδε), ὅσα λουλούδια κ.λ. Ἄπὸ τοῦ κοινολεκτουμένου (+Βλάτσην) (βλιάζου) βελάζω, τ' ἀρνιά, τὰ μικρὰ (παιδιὰ) κλαίουں φωναχτά, βλιάζ'ν. Μαυρομούτσονους: ὁ φοῦρνος.

Κουλουρό: τὸ μεροκάματο. Φόρους: τὸ παζάρι. Εἰφιλίσις τοῦ φόρου; εἶπες γιὰ τὸ παζάρι; τὸ μεροκάματο; ἐξήγησες; Εἰφιλιάζου. Κουριμένοι: τὰ λεφτά, φσάει -: ἔχει γρήματα. Βαμμένη: ἡ λίρα. Στρογγυλῖς: οἱ δραχμές. Πέττους: οἱ 500 δραχμές. Χήνα: τὸ χιλιάρικο. Ἄμπαλώθκαμι: πήραμι λεφτά, βολευθήκαμι (προχείρως) οἰκονομικῶς. Εἰς Βλάτσην φσάει κούπτσιουν: ἔχει γερὸ κομπόδεμα. Γαλιούρας: ὁ ἥλιος, οὐ - καψάλτσι: ἔφυγεν, ἔδυσεν. Λέγεται καὶ ραῖικους (+Βλάτσην). Οὐ ραῖικους μινὰ ξυάλη ἀπάν' (ἀνέβηκε στὸν οὐρανό), βάλιους: ὁ ἥσκιος, δένα: ἡ ἡμέρα. Καλόϊρους: τὸ βράδυ (ἀπὸ τὰ μαῦρα τοῦ καλ.). Τριτσάλου: ἡ ὥρα (εἰς Βλάτσην ἔφυγι τοὺν τριτσάλι: τρέχοντας, βιαστικά), βιλίκου: ἡ ἐβδομάς, χουζούρου: ἡ βροχή, τραῖα: ἡ κάπα, γάστρα: τὸ κατσιό. Τῶχουμι γάστρα: ξάπλα, ἀργία (ἀπὸ τοῦ πλάτους τῆς κοινῆς γάστρας). Καὶ ρ. γαστρούνου: κάθομαι. Τὸ ζαπεύου: κοιμοῦμαι, -εῦκα: νύσταζα. Ζαπαριό: ὁ ὕπνος, ἡ τεμπελιά (ζαπίρας (+βίρας): ὁ νυσταλέος;), (ὁ Ζαβίρας ἐπών. Σικτ.¹). Εἰς Βλάτσην ἂν σὶ ζάφου καμμιά: δώσω, χτυπήσω (σπανίως καὶ ζάφτου).

Τὰ συνθηματικὰ περὶ τὴν τροφήν εἶναι καὶ τὰ κάπως περισσότερα: Ζήτους: τὸ σιτάρι. Χλίμται: τὸ κριθάρι (χλιμιτρῶ). Ζηούκαν: τὸ καλαμπρούκι. Πασπάλη: τὸ ἀλεύρι. Πιπίλου: ἡ ἀλευριά. Μανόλτς: τὸ ψωμί. Μανεύου: τρώγω λαιμάργως πως. Τί μάνιφισ τοὺν καλόϊρου; τί ἔφαγες τὸ βράδυ; Τοῦ μάνιμα, συνών. τό: βλυτσώνου, βλέτσουσα, -ουμα, βλέτσι, σὶ τράφσα ἔνα βλέτσι: ἔφαγα γερὰ (+Κοζ.), καὶ παραντζ. οὐ βλέτσας. Ἐπὶ τῆς σημασίας τοῦ καταβροχθίζω καὶ τό: διολνκώνου, τοῦ διολνκι, οὐ δέρλυκας². Δάλιους: τὸ τυρί. Ὁ βάτζιος (τυρὶ) λέγεται Γαβριήλτς. Ράξι κὶ ψιὰ Γαβριήλτς: δόσε καὶ λόγο τυρὶ βάτζιον. Οὐξιά: τὸ νερό. Τσιόπ: τὸ κρέας. Σιόρους: τὸ κρασί,

1. Βλ. καὶ γραφάς: Ζαπήρα, Ζαμπήρα ἀπὸ 1696, 1720 εἰς Κώδικα Ζωσιμᾶ, 47, 48, 97, 98.

2. Βλ. Φ. Κουκουλέν, Ἄθηνᾶ ΜΘ', 102.

τὸ γλυκὸ κρ.: σάπιου. Τσιότσιους: ἡ ρακή, φσοῦσι -ν: εἶχε ρακή. Ἡ ρ. λέγεται καὶ Θόδους, φσοῦσι -ν: Ἔτσουζι κι' ἀπὸ λίγου Θόδουν. Τσούζου, ἔτσουξα: πίνω, ρουφῶ. Καὶ τσούξτουν λόϊα: πές τον λ. πειρακτικῶς. Κριτσικόνου: γεμίζω. Φουσκουκοίλδης: τὰ φασόλια. Τσίλου: οἱ φακές. Κασσίδαν: ὁ τραχανᾶς. Μαυρουμάτις: οἱ ἐλιές. Κλάφας: τὸ λάδι. Ζιούπινα: ἡ πίττα. Ζιούπα (Μπουρh.) ἐπὶ γυναικὸς ζαρωμένης, μαζώθκι (σὰν καμμιά) ζιούπα, θὰ σὶ ζιουπίσου μὶ τ' βαλτέκου (Κοντσ.): θὰ σὲ κτυπήσω μὲ τὴν τσεκούραν (ζουπῶ καὶ Θρακικὰ 2(1929)240, βαλτᾶς + πιλέκου κατὰ συμφυρ.: βαλτέκου). Γαβά: τὰ ψάρια. Ἀσπροούκου: ἡ ζάχαρη. Καστανάραν: ὁ καφές. Καυτιρά: τὰ κρεμμύδια, σκόρδα. Χέλνα: τὰ πράσσα. Χουλέβας: ὁ χαλβᾶς. Μέταν: τὸ μέλι¹. Κάφας: τὸ πιπέρι. Κουσίδια: τὰ σταφύλια. Νὰ μὴ σὶ ἄγραπώση οὐ ἀλλοιώτικους: σὲ πιάση ὁ ἄγρο (ἀμπελο)φύλαξ. Ἀγραπώνου, -άπουσα: πιάνω γλήγορα καὶ σφιχτὰ (+Βλ.) (garrage). Μισικίδια: τὰ γελᾶδια. Θὰ σὶνάξη κι' τὰ μισικίδια: θὰ πάρη καὶ τὰ γελ. Σινάζου, σύναξα: συνάγω, παίρνω. Τριτοπροσ. σὶνάζει μβλιές: λέει ψέμματα καὶ πέρδεται. Τὰ σύναξι: τὰ ἔκλεψε. Φτιρουτές: οἱ ὄρνιθες. Πισιτικά: τὰ πρόβατα. Μαντράκις: οἱ βουβάλες. Μακρουμύτς: τὸ γουρούνι. Ψῶρις: οἱ γίδες. Μβλιόρις: οἱ ψεῖρες (μβλιόρι: πρόβατο, γίδα, βλ. εἰς τὰ τῶν ποιμένων). Προῦτίκου: ἡ ὄρεξη, δὲ φσάει προῦτίκου: δὲν ἔχει ὄρεξη. Κιρατζήδης: τὰ κουτάλια (κουπιὰ, Σιάτ.). Καπνιάρης: οἱ τσιγάρης. Ζβαναλίσια καπνιάρη: ἔτοιμη τσ. Ζαιγανιάζου: καπνίζω. Ἀπὸ τὰ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν ζῶα: βαλιαγούρας: τὸ ἄλογο. Κανούτς: τὸ γομάρι, gadέφου: ἡ γουμόρα. Τὸ γομάρι τὸ λέν καὶ προῖου. Κουρδουνούλι: τὸ σκυλί καὶ -ούλιδης: τὰ σκυλιά. Τὸ σκυλί λέγεται καὶ δουμάντς. Εἰς Βλάτσην δίνου, παίρονου δουμάνι, δουμανιάζου: ἀνάβω φωτιά γερή. Φόκου: ἡ φωτιά, φουραδίτικα: τὰ ξύλα. Κρήνα: τὸ κεφάλι. Λέγεται καὶ βίσιμα. Τζίνα: τὸ μάτι. Πουδισιτικά: τὰ παπούτσια. Λαναρίζου (Ζιουπ.): εἰρωνεύομαι. Χαστακιάζου: κόβω, τρανουκέφαλους: ὁ κάλφας.

Τρόπος συνθηματικότητος εἶναι ἐν χρήσει καὶ ὁ διὰ συγκοπτομένων λέξεων. Οὕτω εἰς Ραd.: Ἀξιὰμ Σάβ. προχάλ ζιούπ. ἀντὶ τῶν ὀλοκλήρων: τὸ πρῶν τοῦ Σαββάτου θὰ φᾶμε πίττα. Εἰς Βλάτσην: Σὰ στοῦν ἔ. τσὶν τσὸν τσφᾶ, σὰ στοῦν χὼ μέλι καὶ ζά. ἀντὶ τῶν: σὰ στὸν ἔχωσα (ἢ ἔσπρωξα) τσὶν-τζυφο τῆς ἐφάνη, σὰ στὸν χώνω μέλι καὶ ζάχαρη.

Περιπαίγματα τινὰ διὰ τοὺς περιοίκους: γαφάλια: τοὺς Τούρκους (εἰς Βλ. γαφάλια: τοὺς βουλγαροφώνους) καὶ κουτσουψῶλδης. Προσέτι: σκού-νους: ὁ Τοῦρκος. Φσάει σκούνους ἢ δέξας. Δέξας: ὁ χριστιανός. Ὁ Τοῦρκος καὶ ζιοβὸς καὶ ρούδου: βλάγοι: οἱ βουλγαρόφωνοι ἀπὸ τὴν βλάγα: γλύκισμα.

1. Ἡ χρησιμοποίησις τῆς αἰτιατ. ἀντὶ τῆς ὀνομαστ. καὶ ἀντιθέτως τῆς ὀνομαστ. ἀντὶ τῆς αἰτιατ. πρὸς τόνωσιν τοῦ συνθηματικοῦ καὶ παραπλάνησιν τοῦ ἀκροατοῦ, ὡς Γαβοιήλτς, κασσίδαν κ.λ.

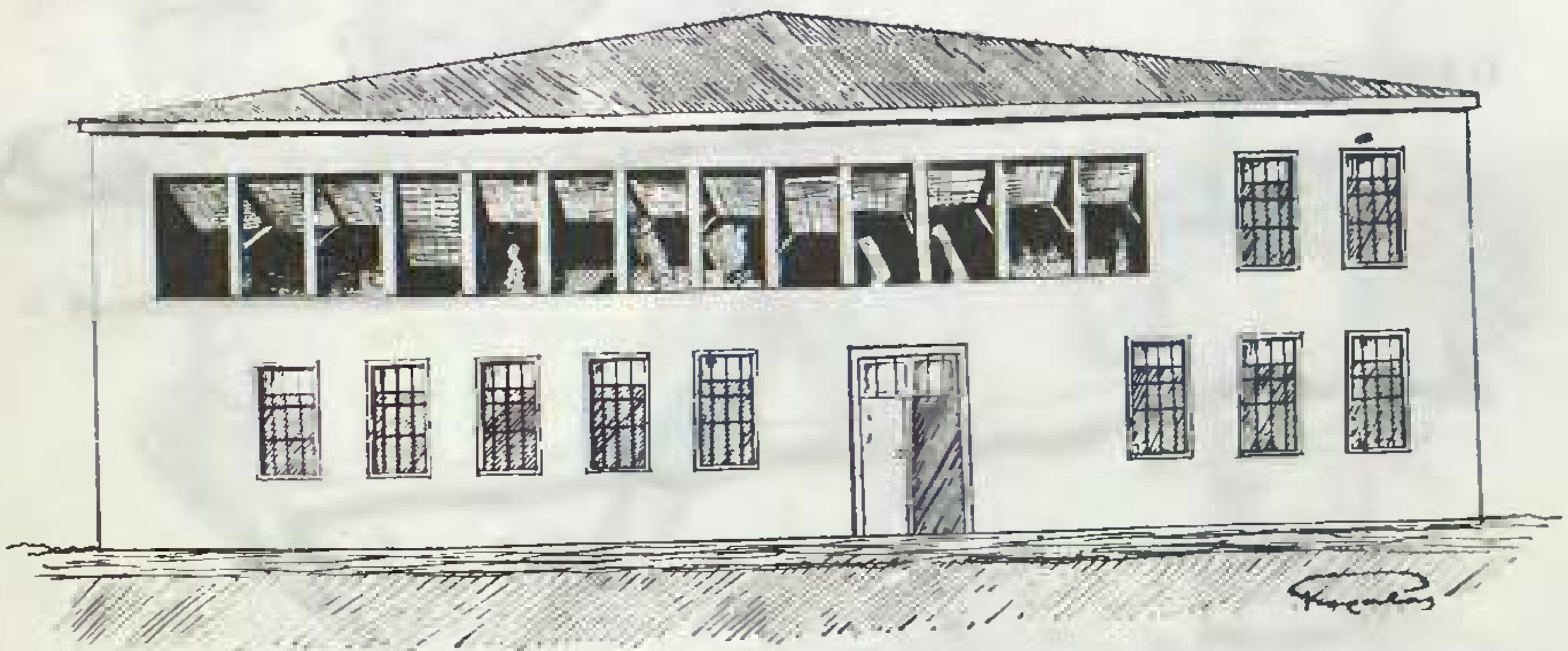
τὸ ὁποῖον συνηθίζουν νὰ προσφέρουν οἱ Βούλγ. στὶς ἐορτὲς Ἁγίου Κωνσταντίνου κ.λ. *Βριάμιδης*: σκωπτικῶς καλοῦν τοὺς Σελτσιῶτες, Πελκιῶτες, Βρατινιῶτες. *Οὐ βριάμις*. Εἰς Βλάτσην *βράμους*: ὁ βραδυκίνητος καὶ βραδύνους, χαμένος. Καὶ *βρίμας* παραντζ. Ἰκνουμένοι: οἱ Σελτσιῶτες (ἴκνα: ἡ ἐρυθρὰ βαφή ποῦ ἔβαφαν τὰ μαλλιά οἱ Τουρκάλες ἰδίως). Καὶ *ψουρουβέηδης* λέγονται, ἐπειδὴ κάμνουν τὸν ὑπερήφανο. *Τζοῦνις*: τοὺς Βλατσιώτας ἀπὸ τοὺς κτηνοτρόφους τοὺς στήνοντας στρουῖγκες στὸ Κουντικό. Κατὰ συγκοπὴν, νομίζω, τοῦ *βουρτζοῦνες*: οἱ Βλάχοι σκωπτικῶς παρὰ τῶν Γκραίκων Βλατσιωτῶν. *Τιάκους*, *Τιάκιδης*: οἱ Κοζανῖτες. Ἀπὸ τοῦ ἰδιάζοντος, νομίζω, τῆς προφορᾶς εἰς τὰ ὀνόματα: *Τιάκους* ἀντὶ *Τάκους*, *Τάκις*, *Τιάλιους*, *Τιάτιου*, *Νιάκους* κ.λ. καὶ τοῦ καθ' ὅλου ἀστείου πνεύματος τῶν Κοζανιτῶν. *Λαινάδης*: οἱ Σιατιστινοὶ (εἰς Βλάτσην -ις: οἱ Κοζανῖτες), *γουγούνια* (+Κοζ.) ἢ *σιούφρια*: τοὺς Χασιῶτες. *Πατιαβός*: ὁ γύφτος. *Φίτσα*, -ις: τοὺς πέραν τοῦ Ἀλιάκμονος οἰκοῦντας. *Φσάει φίτσα*: εἶναι ἀπὸ τοὺς σιαπάν. Τοὺς Βαλλαάδες ὠνόμαζον καὶ *φούτσηδες*. Εἰς Ραδ. *φούτσιους* (-ης), ἔλα *φούτση μ'*: χαϊδ., ἀδερφέ μου. Εἰς Τραπ. τὸν *φουτσιόπκου*: τὸ ἀδερφάκι.

2) Βυρσοδεψῶν Κοζάνης

Dabákous, -οι καὶ -γιδης + γδης (λ. τουρκ.): βυρσοδέψης. Εἰς Κοζ. τὸ βυρσοδεψεῖον: *dabakaçjó*, -çjá. Εἰς Σέρβια συνοικ. *Dabáçana*. Εἰς Σέλ. συνοικ. τὰ *Dabakleia* ἀπὸ τῶν ἐκεῖ βυρσοδεψείων. Ἐκ τοῦ κύκλου τῶν ἐν Κοζάνη βυρσοδεψικῶν: τὸν *χαβούζι*: -ια (λ. τουρκ.): δεξαμενὴ. Τοῦ *καρούτι*, -ια (λ. σλαβ.): μεγάλο ξύλινο δοχεῖο μὲ βάσιν στρογγύλην. Εἰς τὰ καρούτια ἔρριπτον τὰ ὑλικά, πουρνάρια κ.λ. καὶ ἄργαζαν τὰ τομάρια. *Καρούτι* λέγεται καὶ ὁ τσίγκος τῆς ἀστρέχας κάτω ἀπὸ τὴ γρηπίδα τῆς οἰκοδομῆς διὰ τὰ νερὰ ἀπὸ τὰ κεραμίδια. Ἄλλο ἢ *καρούτα*, ὅπου πατοῦσαν τὰ σταφύλια καὶ τὸ *καρουτοστάσι*, ὅπου οἱ *καροῦτες*. Ἄμπαστᾶς, -ᾶδες: ξύλινα δοχεῖα διὰ τὴν κατεργασίαν δερμάτων. (Ἄμπαστος ἐπίθ. εἰς Συληβρίαν Θράκης). Ἡ *κακκάβα*, -ις: ἦσαν ξύλινες διὰ νερό, ἀσβέστι, πουρνάρι. Ἡ *σαπλαή*: ἦτο τσιανάκα μικρὴ τσιγκένια. Εἰς αὐτὴν ἐμάζευαν τὸ νερὸ ζεστό.

Ἐργαλεῖα τῶν *καβαλλέττων*: τὸν *καβαλλέττου*, -α: εἰδικὸν ὑποστήριγμα ξύλινον χονδρὸν ἀπεστρογγυλωμένον. Κρατεῖται στερεὰ εἰς πέτραν ἢ κοντὸ ξύλο, *πατήρι* λεγόμενον. Ἐπὶ τοῦ *καβαλλέττου* ἀπλώνεται τὸ δέρμα καὶ ὁ ἐργάτης ἀπὸ ἐπάνω τοῦ ξύνει, τοῦ *τιζώνει*, τοῦ *ξιμαλλ'νάει*, τοῦ *κρούει* *λέσι*, *ξάει* τὰ *πιτσιὰ* κ.λ. Ἡ *κόρδα*, -ις (*corda*, *χορδή*): ἐκ σιδήρου μὲ λαβὰς ξυλίνας. Ἡ *ἴσια* ἢ *κόρδα*: δι' αὐτῆς καθαρίζουν τὰ δέρματα ἀπὸ τὰ *λέσια*. *Σκούλλους* λέγεται ἡ μία τῆς *μεριά*, *πάλα* ἢ *σπαθὶ* ἢ ἄλλη, χρησιμοποιουμένη ἐπὶ δυσκολίας, εἰς *κόκκαλο*, οὐρά. Ἡ *στραβιά* ἢ *κόρδα*: δι' αὐτῆς ξεκαθαρίζουν τὰ δέρματα ἀπὸ τὰ *ἀσβιστουλέσια*, *κρούει* *πρόσουπον*, *παίρνει* τὴν *λίγκα*. Ἡ *ξιμαλλόκουρδα*, *στραβιά*, ἔλλειψοειδῆς καὶ αὐτὴ, *ξιμαλλνάει* τὰ *τομάρια*.

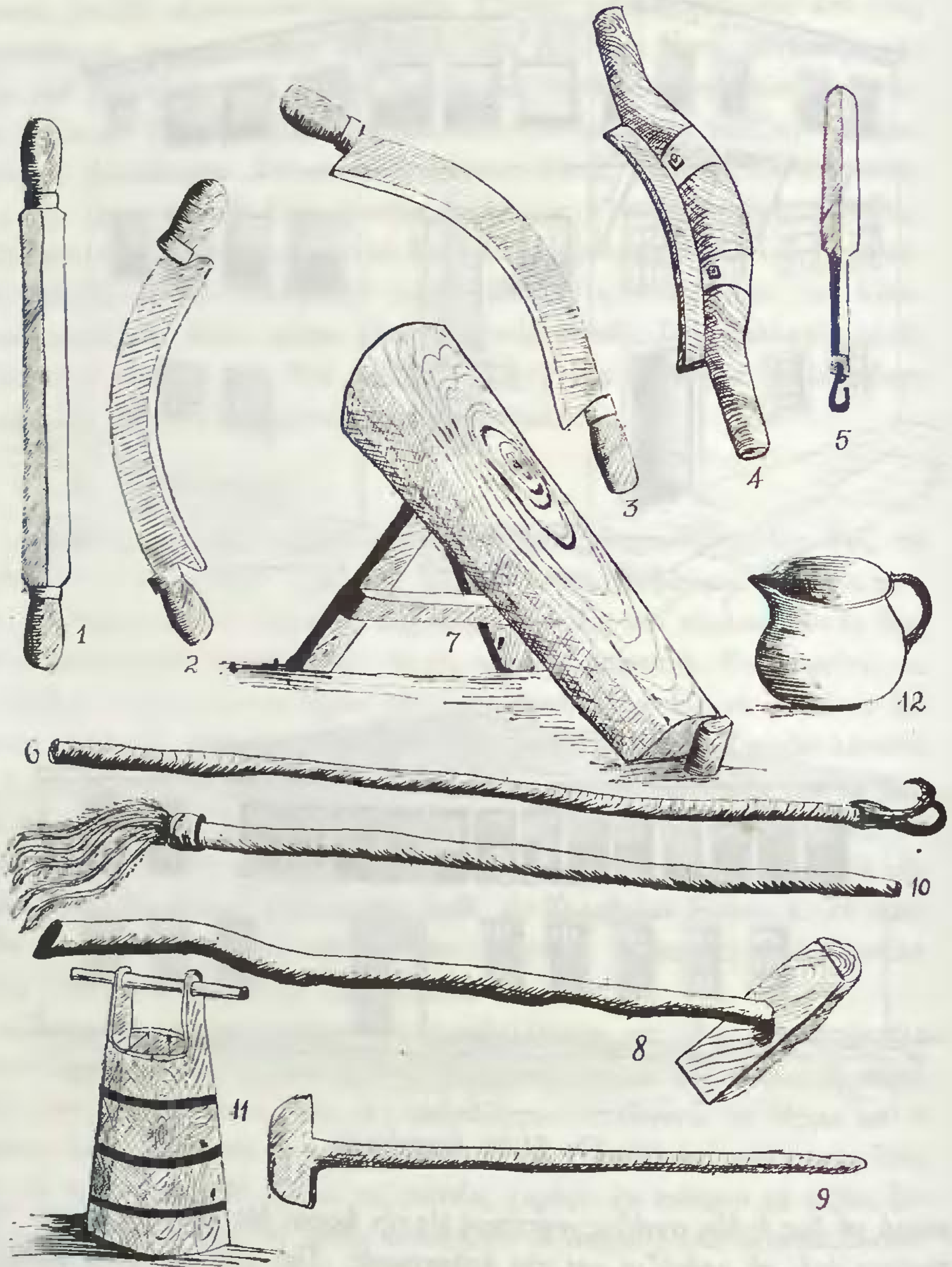
Τοῦ σίδηρου: εἶδος κόρδας, δι' ἧς καθαρίζουν τὰ δέρματα ἀπ' τοῦν ἀσβέστη.
 Ἡ πέτρα: ἐργαλεῖο ἐλλειψοειδές ξύλινον μὲ πέτραν αἰχμηρὰν μπηγμένην
 κατὰ τὸ μέσον τοῦ ξυλίνου σκελετοῦ. Δι' αὐτῆς μαλακώνουν τὰ δέρματα.
 Πρῶτα τὰ βαροῦν πέτρα καὶ κατόπιν σίδηρου. Ἡ κάντζια (λ. τουρκ.): ξύλο

Εἰκ. 31-32. Βυρσοδεφεῖα

μακρὸν μὲ ἓνα ἢ δύο συνήθως γάντσους εἰς τὴν ἄκραν. Μὲ αὐτὴν σηκώνουν τὰ
 τομάρια ἀπὸ τὰ χαβούζια καὶ τὶς ἀσβεσταριές. Τοῦ γέλιβιρί: ξύλο μακρὸν,
 εἰς τὸ ἓν ἄκρον τοῦ ὁποῦ εἶναι χωμένο ἓνα χονδρὸ σανίδι ἢ φαρδὺ ξύλο ὀρ-
 θογώνιο. Μὲ αὐτὸ ἀνακατεύουν τὸν ἀσβέστη εἰς τὴν ἀσβεσταριάν. Τώρα τὸ
 λέγουν καὶ τσάπη (ἦ). Γέλιβιρί σιδηροῦ εἶναι καὶ τοῦ φούρνου διὰ νὰ τρα-

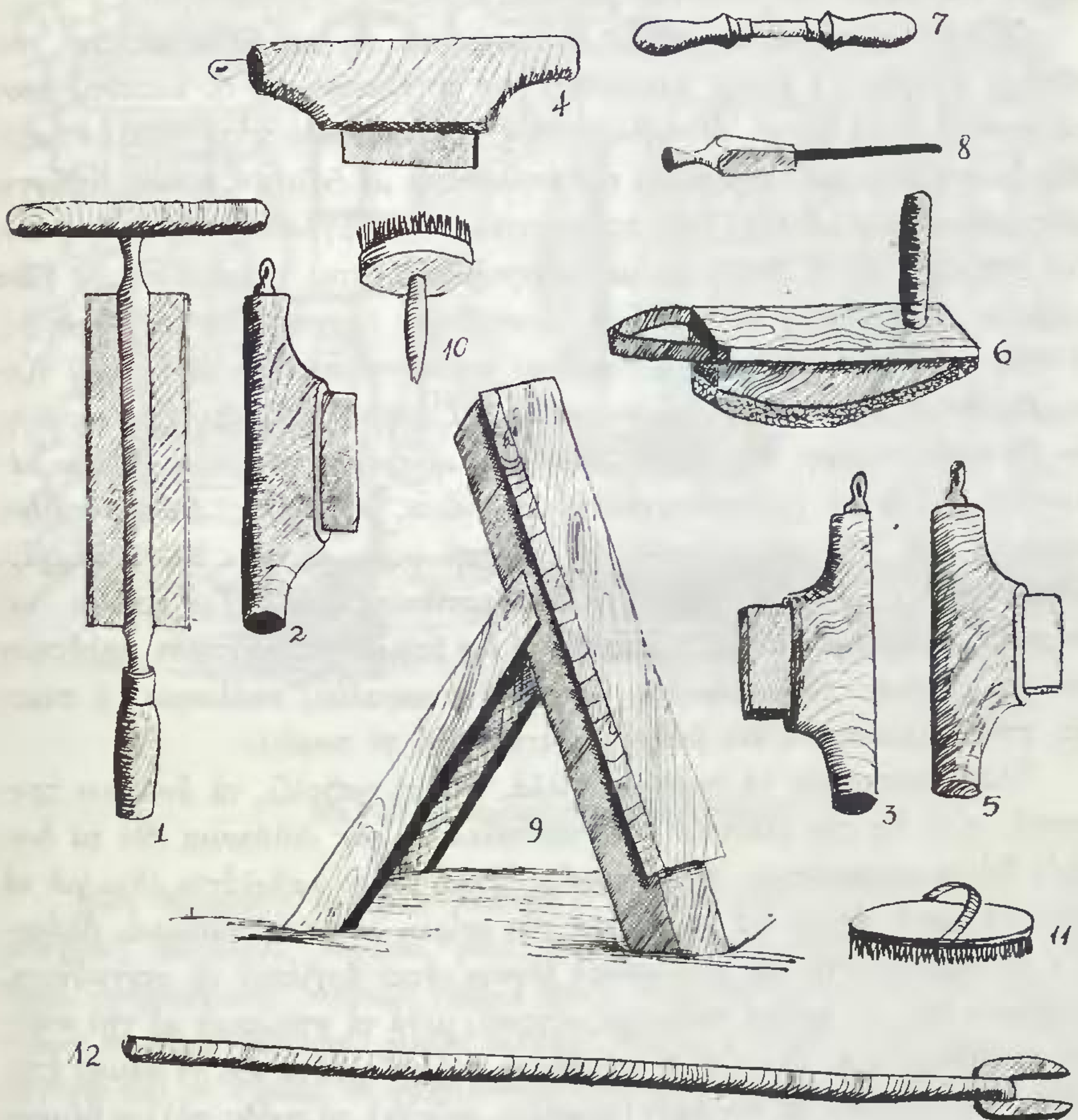
βοῦν τὰ κάρβουνα, με ξύλινον ἢ σιδηροῦν τραβοῦν καὶ τὰ τσίπουρα πρὸς τὴν θύραν τοῦ βαγεριοῦ (βλ. Βλάτσην οὐ γέλιθουρας). Οὐ διβιρές: ξύλο ἑνὸς μέτρου καὶ περισσότερο. Εἰς τὸ ἄκρον εἶναι δεμένος ὡς θύσανος τρίχες ἢ οὐρὲς βοδιῶν. Με αὐτὸ ἀσβεστῶνουν ἕνα ἕνα τὰ τομάρια. Τοῦ μασάτι κοινὸ ἀπὸ

Εἰκ. 33. Ἐργαλεῖα τῶν καβαλλέττων: 1) κόρδα, 2) ξιμαλλόκορδα, 3) σίδηρο, 4) πέτρα, 5) μασάτι, 6) κάντζια, 7) καβαλλέττο, 8) γκέλμπιρι, 9) φκνάρι, 10) ντιβιρέ, 11) κακάβα, 12) σαπλαή.

ἀτσάλι διὰ νὰ ἀκονίζουσι τὰς κόρδες καὶ τὰ μαχαίρια. Ἡ στρέβλα: δι' αὐτῆς ἐσφιγγον τὰ τομάρια τὰ βαρεῖα ἀπὸ τὰ βουβάλια κυρίως γιὰ νὰ ξιτοῦξ'ν κὶ γιὰ νὰ μαλακώσ'ν. Ἐνα χονδρὸ καὶ γερὸ ξύλο ἦτο στερεωμένον εἰς δύο ντιρέκια διχαλωτά. Τὸ δέσμα τὸ ἀπλωναν, τὸ δίπλωναν 2-3 φορές καὶ μὲ ἓνα ξύλο γερὸ στρόγγυλο, σκαντζιάκι λεγόμενον, τὸ περιετύλισσον καὶ τὸ ἔφερναν γύρω γύρω, ὥστε νὰ σφίγγεται τὸ δέσμα καὶ νὰ στραγγίζη.

Ἐργαλεῖα τῶν μπαγκαδόρων: Οἱ ἐργαζόμενοι εἰς τοὺς μπάγκους εἰς χῶρον ξεχωριστόν, εἰς τὸ ἄνω πάτωμα ἐπὶ διωρόφων βυρσοδεψείων, καλοῦνται μπαγκαδόροι ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰ καβαλλέττα: ὄργανα καὶ τεχνίτας. Οἱ μπάγκοι εἶναι μαρμάρινοι διὰ τὸ ἀπλωμα τῶν δερμάτων καὶ ξύλινοι διὰ τὸ βάψιμο ἐπ' αὐτῶν. Σκιφές: ξύλινον ἐργαλεῖον. Εἰς τὸ μέσον πρὸς ἐξέγει κάπως εἶναι στερεωμένη πλάξ σιδηρᾶ μὲ κοπήν. Μὲ αὐτὸν ξύνουν τὰ δέρματα

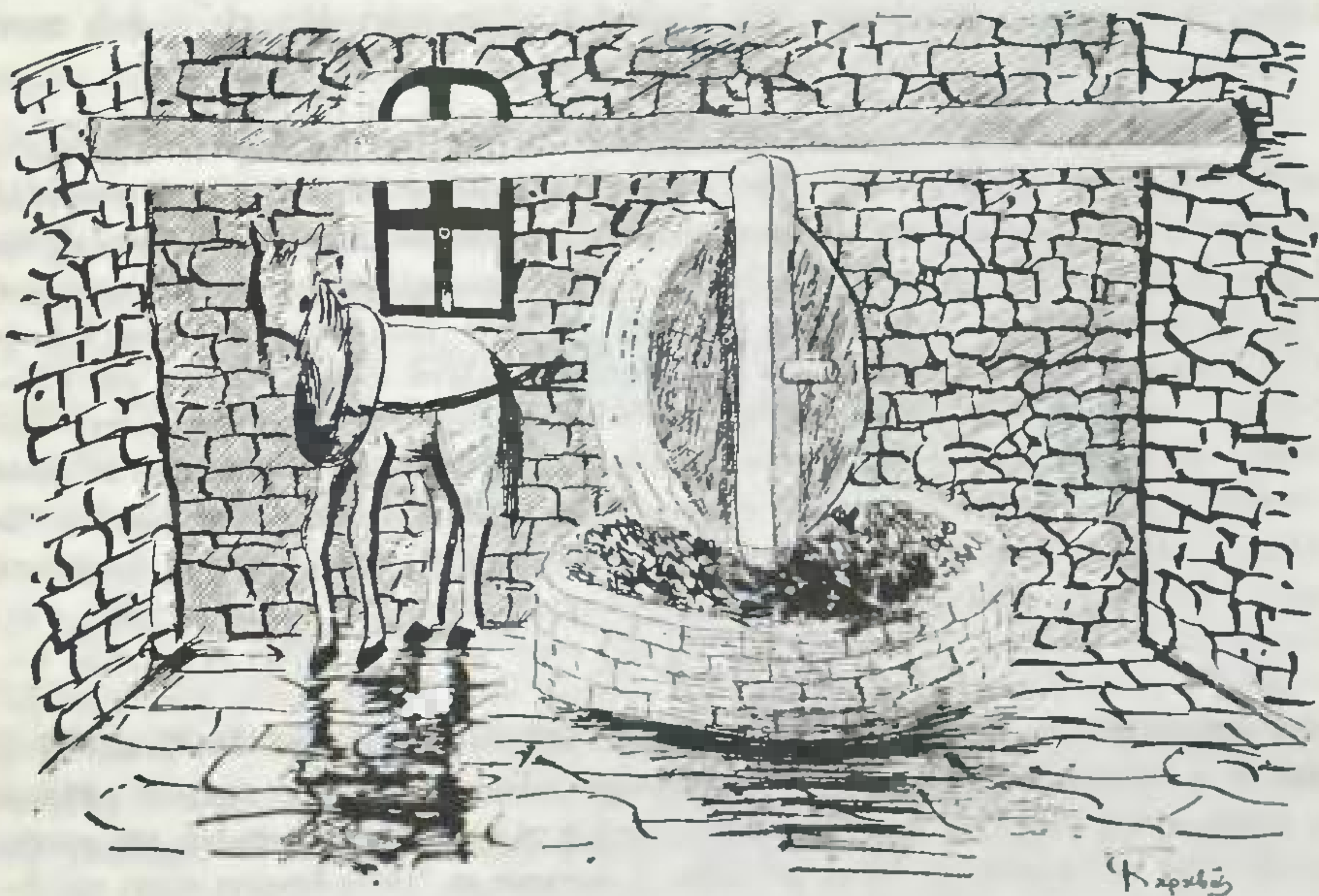
Εἰκ. 34. Ἐργαλεῖα τῶν μπαγκαδόρων: 1) μαχαίρι, 2) σκιφές, 3) πέτρα, 4) ντουναλέττα, 5) γυαλί, 6) φελλός, 7) μασάτι μεγάλο, 8) μασάτι μικρό, 9) καβαλλέττο, 10) βοῦρτσα γιὰ φοῦμο, 11) βοῦρτσα, 12) κοντάρι.

ἐλαφρῶς ἐπάνω εἰς τὸν μπάγκον: τὰ σκιφίζ'ν, ξοῦν πάλι τοῦ πιτσι ν' ἀλαφρώ-
ση, τοῦ φκιάν ἴσιου. Ἡ πέτρα: ξύλινον ἐργαλεῖον μὲ πλάκκ πέτρινη στερεω-
μένη εἰς τὸ μέσον· καὶ δι' αὐτῆς μαλακώνουν καὶ στρώνουν τὰ δέρματα. Ἡ
στεῖρα: ἐργαλεῖον ξύλινον μὲ σιδηρένια αἰχμὴ εἰς τὸ μέσον. Μὲ αὐτὴν ἔστρω-
ναν τὰ δέρματα. Ἡ παλαιοτέρα ὀνομασία στεῖρα ἔχει ἀντικατασταθῆ μὲ τὴν
τῆς: ντουναλέττα. Τοῦ γυαλί: ἐργαλεῖο ξύλινον μὲ αἰχμὴν ὑάλινον εἰς τὸ μέσον.
Συνήθης εἶναι καὶ ἡ ὀνομασία: τοῦ τζιάμι, τὰ (θα) βαραίσουμι ἓνα τζιάμι.
Τοῦ χτένι: ἐργαλεῖον ὀδοντωτὸν κατὰ τὴν κοπὴν τῆς σιδηρῆς πλακός, ἡ ὁποία
εἶναι στερεωμένη εἰς ξύλινον σκελετόν. Μὲ αὐτὸ ἐρρίγωναν ἄλλοτε τὰ δέρ-
ματα διὰ τσαρούγια καὶ διὰ πικλίγια. Τοῦ μαν.τάρι (λ. ἰταλ.): μὲ αὐτὸ μαν.-
τάριζαν τὰ δέρματα, καθ' αὐτοῦ, ἔλεγον, συντζακίζουμι τς βακέττις, τὶς κά-
μνου σπυρουτές. Τώρα τὸ μαν.τάρι τὸ λέγουσι φιλλό: ἀπλὸ σανίδι ἐπάνω, μὲ
φελλὸν ἀπὸ κάτω. Μὲ τὸ φελλὸ μανταρίζ'ν τώρα.

Ἐκ τοῦ τρόπου κατεργασίας: Πιτυρουπέτσι, -ια καὶ ἀσβιστουπέτσι, -ια: πίτουρο σιταρήσιο ἢ ἀλεύρι καλαμπουκήσιο ριπτόμενον εἰς τὸ καρούτι, ὅπου
τὰ τομάρια ἐντὸς νεροῦ. Ἡ ἀσβεσταριά λέγεται γλυκειὰ ἢ μὲ δυνατὸν ἀσβέ-
στη, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν παλιὰ τὴν ἀσβεσταριά μὲ ξιζουμπζμένουν ἀσβέστη,
χρησιμοποιηθέντα δηλαδὴ εἰς προγενεστέραν κατεργασίαν ἄλλων πετσιῶν.
Τοῦ νουβέτι, -ια: ἡ διαδοχικὴ μετακίνησις ποσότητος τομαριῶν πρὸς ἄλλα
χαβούζια. Καπαρντίζ'ν τὰ τουμάρια: φουσκώνουν (καπαρντίζει ἐπὶ δέρματος,
γλυκοῦ καὶ ἀνθρώπου ὑπερηφανευομένου· καπαρντίζουμι εἰς Βλάτσην). Κα-
παρδσμένα κὶ κουρδουμένα τὰ τουμάρια. Ἡ ξιάρη: πουρνάρι χρησιμοποιη-
θὲν εἰς προηγούμενην δέψιν. Τοῦ σόμι: ξιζουμισμένου πουρνάρι. Σόμνια λέ-
γονταν καὶ ὅλα τὰ χρησιμοποιηθέντα πουρνάρια, οἱ βρωμισ, ξιάρη, τσιρίκι,
καραλίκι, ἐνῶ τὸ χρησιμοποιηθὲν διὰ πρώτην φορὰν εἰς τὴν δέψιν πουρνάρι
ἐλέγετο χάρτζι, -ια. (Οὐ σουμαῖς: αἱ ἀκαθαρσίαι σκυλιῶν). Τοῦ τσιρίκι, -ια:
πουρνάρι ἢ βαλανίδι στοὺς ἀμπαστάδες ἓνα βαθμὸν περισσότερον, καλύτερον
ἀπὸ τὴν βρωμαν. Στοῦ καράλικ, -ια (πρώτου καράλικι, σκόλασμα -): πουρ-
νάρι στοὺς ἀμπαστάδες ἓνα βαθμὸν καλύτερον ἀπὸ τὸ τσιρίκι.

Ὅταν παίρνοντας τὰ τομάρια, πολλά, ἀπὸ τὸ χαβούζι, τὰ ἀνοίξουν προ-
σωρινά, αὐτὸ εἰς τὴν γλώσσαν τοῦ νταμπάκου τὸ λέν: διάβασμα. Θα τὰ δια-
βάσ'ν διὰ νὰ μαλακώσουν. Τὸ τελευταῖο ζύσιμο εἰς τὸ καρβιλέττο (ὄχι γιὰ νὰ
βγοῦν τὰ λέσια ἀλλὰ) διὰ μαλάκωμα τῶν νεύρων λέγεται σκότουμα. Κυδου-
νίζ'ν τὰ τομάρια (τὰ διὰ κισουλέδης) λέγουσι, ὅταν ἀρχίσουν νὰ στεγνώνουν,
λαμβάνουν δηλ. τὸ χρῶμα κυδωνιοῦ, κίτρινου μετὰ τὸ στρώσιμο μὲ τὴν στεῖ-
ραν, τὸ λάδωμα κ.λ. Τοῦ κ'φίζει τοῦ δέρμα, τοῦ μαλακώνει καὶ τὸ κάμνει ἐπί-
ξανθον, ἐλαφρότερον εἰς τὴν ὀκᾶν (κουφίζει, κοῦφον), τὸ ρούδι: φύλλον θάμνου
ἐν χρήσει παλαιότερον (ἐρρίπτετο εἰς τὰ καρούτια μὲ τὰ τσιρίκια). Τὰ κουν-
τζιουρεῦ'ν. θα τὰ κουντζιουρεῦ'ν τὰ τομάρια, θα τὰ ψαλιδίσουν, κονταίνουν
κάπως.

Ἐκ τῶν βοηθητικῶν εἰδῶν: οὐ γέτσους: φλοῦδα ἀπὸ δέντρων, δρυῶν, πικρὸς ὡσάν φαρμάκι. Τοῦ κουμμίδι (ἀρχ. κόμμι, -εως, -ίδιον): τὸ μέλι, τὸ ρετσίγι ἀμυγδαλιᾶς (μπαλαμιᾶς). Τὸ ἔβαναν διὰ τὴν στερεώγη. Γούτου γόμμα: ὡσάν στύψη, φάρμακο. Νυχτουρουβότανου: κόκκοι σπυριῶν σάν τὸ μαῦρο τὸ πιπέρι. Σαοὶ ἰκίνα: ξανθιὰ ἴκνα. Καομέζι: κόκκος ποῦ βγάνει κόκκινη βαφή. Ζουμί ἀπὸ κούσπαν (=ὑπόλειμμα σουσαμιοῦ) καὶ ἀπὸ λουτούρι (=ὡσάν λιναρόσπουρους) ἔρριχναν εἰς τὸ χρῶμα καὶ ἀπὸ ἔγοι, ἄλλως γλυκόροζαν. Τοῦ μπουράζου ὡσάν σκόνη, ἐστερέωνε τὸ χρῶμα. Τοῦ ζαοζατσιάφι: ἦταν ὡσάν στουμπισμένη κεραμίδα κόκκινη. Τσιουέν (=ρίζα φυτοῦ) κόκκινου, ἦτο καὶ τσιουέν ἄσπρου, ρτιγράδις: διὰ τὸ λουστράρισμα ἄζούγκια. λάδια.

Πουναρόμυλος

Εἰκ. 35. Πουναρόμυλος βερσοδεφείου.

Εἶδη δέρματος: ἀλουγιά, βακέττα (ἰταλ., ἀπὸ βόδι), βιδέλλου (ἰταλ., ἀπὸ μοσχάρι), βουβαλνό, βουϊθκό, γιδά, γιλαθκό, γκιόνι (μεγάλο δέρμα), γουδαρά, γουρουνήσιου, κισουλές (δέρμα βοός), κατσικήσια, λιόκια (=τὰ κόκκινα γίδινα συνήθως δέρματα), μισίγι (ἐλαφρὸν δέρμα), πικλίγι, προυβιά (προυβιά λέγεται καὶ τὸ τομάρι τὸ χρησιμοποιούμενον ὡς δοχεῖον διὰ τὴν μεταφορὰν λαδιοῦ καὶ κρασιοῦ), σαχτιάνι (ἀπὸ γίδι), τιλατίνι (ἀπὸ μοσχάρι), τράγια, τὰ τσιουπίτσια (ἀπὸ κατσίκι), φασκιές, χάμκου τουμάρι (ὄχι στρωμένο καλὰ, χάμκου χῶμα: μὴ καλοπατημένο, στερεό, ἀλλὰ μπόσιχο). Περὶ τῶν λέξεων

γκιουντζής, -ήδης, μισιντζής, -ήδης, μπασκαλής, κάλφας, τσιράκι κ.λ. βλ. και *Αί συντεχνίαι τῆς Κοζάνης...*, 46 κ.έ.¹.

3) Καζαντζήδων Κοζάνης

Καζαντζής, -ήδης (Κοζ.). Τὸ ὄνομα ἀπὸ τό: καζάνι ὡς μεγαλύτερον καὶ ἐπικρατέστερον εἶδος. Ἀπὸ τῆς πρώτης ὕλης τοῦ *βακ' -ρι*: χαλκός, ὀνομάζεται καὶ *βακαρτζής*. Λέγεται καὶ *ἀγανουτζής*, ἐπειδὴ ὁ ἴδιος καὶ *ἀγανώνει*, καὶ *καλαϊτζής* ὡς χρησιμοποιοῦν τὸ *καλαϊ*: κασσίτερον.

Ἔργα καὶ ἐργαλεῖα: τοῦ *μ'χάνι*: *μηχάνιον*. Εἶναι διάφορον ἀπὸ τὸ *σιδηράθκου μ'χάνι* (καὶ *φχάνι*) καὶ μικρότερον τούτου. *Λαγοί*: δύο πιτσιά, κομμάτια δέρματος ποὺ φράσσουν τὶς τρυπες τῶν *κανατιῶν*. *Γουλάδης*: σωλῆνες. Δύο καὶ δύο στενότεροι ἀπὸ *λαμαρίνα* προσηρμοσμένοι εἰς *πλάκα* *σανι-*

1. Ἡ τέχνη τοῦ βυρσοδέψου εἰς τὰ διάφορα στάδιά της εἶναι μία ἀπὸ τὶς πρὸ βρώμικες, ἀλλὰ ὁ νταμπάκος διὰ τὴν λαϊκὴν πίστιν εἶναι ὁ εὐλογημένος ἀπὸ τὸν Χριστὸν ἐσσαφλής. Ὁ ὕφαντῆς π.χ., ὁ παπουτσῆς, ὁ ράφτης στέκουν χαμηλότερα ἀπὸ τὸν νταμπάκον εἰς τὴν λαϊκὴν ἀντίληψιν. Τὴν προκοπὴν τοῦ ὕφαντῆ ὁ λαὸς διεκωμώδησε μὲ τὴν παροιμίαν «οὐ *juφαντῆς καζάντισι*» κ.λ. (*Αἱ συντεχν. Κοζ.*, 65). Διὰ τὸν νταμπάκον, καθὼς καὶ διὰ τὸν παπουτσῆ καὶ τὸν ράφτην ἔπλασε τὴν ἐξῆς παράδοσιν: «*Μνια οὐλας οὐ Χστός γένιτι δικουνιάρς κὶ κινάει γιά τὰ ἰσνάφια νὰ τὸν δώσ'ν καμνιά βουήθεια. Ἀρχὴ πααίνει στς παπτοσηδῆς. Αὐτοὶ ἰκείνη 'ν ὦρα ἀνακάτουσαν τὸν πηλὸ μὶ τοῦ χουρδά. Τὸν ἔβαλαν κὶ αὐτὸν ν' ἀνκατώση τὸν πηλό. Δέν τὸν δίν' τίπουτα. Τὸν ἔδιουξαν. Μιτὰ ἔρχιτι στς ράφδῆς. Ἐπριπι νὰ βάλ'ν πουλλιές βιλουνιές, γιὰτὶ ὅσου πλειότερις βάν', τόσου πλειότερη προκουπὴ φκιάν'. Τὸν λοιπὸν τὸν βάν' νὰ βγάλη τὰ τρυπώματα. Μιτὰ πῆγι στς νταμπάγδῆς στοῦ *δαβακαρτζό*. Οὐ νταμπάκους ἰκείνη 'ν ὦρα ἄργαζι στοῦ *καρούτι* κὶ ἦταν μὶ τὰ χέρια *λιαρουμενά*. Τὸν λέει: *κάτσι*. Τὸν ἔβαλι σ' ἓνα *τουμάρι*, τὸν *καλουμίλτσι* κὶ *μιτὰ* τὸν *τρυπουσι* στοῦ *τζιόπι* τ'... *καναδῶ* παράδῆς. Οὐ Χστός φεύγοντας *βλουγάει*: 'Τοῦ ζανάτι αὐτό, λέει, νὰ 'νι *ητύχισμένου*'. Γιατ' αὐτὸ οἱ νταμπάγδῆς εἶναι *πλούσιοι* κὶ ν' *τύχη* τς 'ν ἔγραψι μὶ *χρυσῆ* *μιλάνη* οὐ Χστός, ἰνῶ τς *πατσηδῆς* 'ν *τύχη* τν ἔγραψι μὶ *κουτσουλιά*, γιά ταύτου εἶναι *φτουχοί*, τς *κατράσι*. Κὶ τς *ραφτάδῆς* τς *κατράσι*. Ὅσου ἤσκιουν *πιάνει* τοῦ *βιλόνη*, τόση *προκουπὴ* νὰ *φκιάν'*». (Ἀπὸ *Γιαννάκη Δ. Χατζηγιαννάκη*, παλαιὸν παπουτσῆν 70/1941).*

Κατ' ἄλλην παράδοσιν οἱ νταμπάκηδες χρεωστοῦν τὴν εὐλογίαν των ἀπὸ τὸν Χριστὸν εἰς τὸν παλαιὸν νταμπάκον Ἁγίου Ἀθανάσιον. Ὁ Κύριος κουρασμένος ἀπὸ τὴν διδασκαλίαν του ἐδέχθη τὸ στρώσιμο τῆς ποδιᾶς τοῦ Ἁγίου πρὸς ἀνάπαυσιν καὶ ἔδωκε κατόπιν τὴν εὐχὴν του εἰς τὴν τέχνην τοῦ νταμπάκου, καθιερώσας συγχρόνως ἀπαράδεκτον καὶ ἀνωφελῆ τὴν μετάβασιν εἰς τὸ *χατζηλίκι* *χριστιανοῦ*, *Τούρκου*, *Ἑβραίου* κ.λ., ἐὰν ὁ καθεὶς λησμονήσῃ νὰ πάρῃ *χρῆμα* ἀπὸ νταμπάκον. (Ἀπὸ *Λένκω Κ. Καγιάννη*, σύζυγον παλαιοῦ βυρσοδέψου 85/1941). Οἱ *Κονιάροι*, *Τούρκοι* ἐκ τῶν περὶ τὴν Κοζάνην χωρίων, ὅταν ἤτοιμάζοντο νὰ *πηγαίνουν* εἰς τὴν *Μέκκαν*, ἤρχοντο εἰς Κοζανίτην νταμπάκον καὶ ἀντήλασσον νόμισμα, ἓνα *μετζήτι* συνήθως. Τὸ *χρῆμα* τοῦ νταμπάκου, ἐπειδὴ ἀποκτᾶται κατόπιν πολὺ κοπιώδους ἐργασίας ἔθεωρεῖτο ἀπὸ τοὺς Τούρκους αὐτοὺς «*τυραννισμένος, δίκαιος παρᾶς*»: «*ἀλάλ παρᾶ, χαλάλ παρᾶ*», ἔλεγον παροιμιωδῶς καὶ ἐνώπιον τοῦ Προφήτου των ἦτο ἀπαράιτητον νὰ παρουσιασθοῦν μὲ ἀφιέρωμα ἀπὸ κόπον ὡς τοῦ νταμπάκου ἀποκτηθέν, εὐλογημένον κατὰ τὰ ἀνωτέρω (κατὰ βεβαίωσιν *πρεσβυτέρων* τινῶν).

διοῦ. Πρόσου: τὸ στόμιον τῶν γουλάδων. ὅθεν ἐξέρχεται ὁ ἀήρ πιεζόμενος. Καμίσι: ἡ φωτιά καὶ ὁ χῶρος, ὅπου καίονται τὰ κάρβουνα, εἰδικὰ ἐκ κέδρου, γιούφτικα λεγόμενα. Ἀμόσι, -ια. Σουφάμουνου. Ἐπάνω σ' αὐτὸ σφυρίζουν μὲ τὰ σφυριά. Στικιούσι: ἔχει στὸ ἓνα μέρος παταρὰ στρόγγυλη. Δι' αὐτοῦ διορθώνουν τὰ βακίρια ἀρχικῶς, τὰ κάμνον καραβιοδάχι. Ἀρούσι: ἡ παταρά του εἶναι στρόγγυλη. Μὲ τὸν ἀρὸ ἀνοίγ'ν τὸ μπακίρι, ἄν εἶναι στενὸ ἢ τὸ μαζών'. Ὅταν κάμνον φτηνότιρου τὸ μπακίρι εἰς τὴν ἄκρην του λέγουν τοῦ φκιάν πιρσίσι. Ξυλόσφυρα: ἴσιου -ρου, στραβό -, τσικούρι -, γιὰ ἄν πλάκα τρανό. Μ' αὐτὸ ἰσιάζουν τὰ ταψιά. Ψαλίδζα: μικρὸ πτὰ δόντζα, μισιακὸ πού σκίζ'ν τοῦ φύλλου, τὴν πλάκα τοῦ μπακιριοῦ. Ἡ νάια: σίδηρο, δι' οὗ σφυρίζ'ν καὶ μαζών' τὰ πληυρά, τὰ χεῖλη ἀπὸ τὸ χάλκωμα. Οὐ σουϊάνκουσι ἢ τοῦ σουϊάνκου. Σφυρίζουν τὸν πάτο ἀπὸ τὸ καζάνι, ἀπὸ τὶς κατσαρόλες κ.λ. Τοῦ λιμνίσι, -ίσι. Σιδηρένια. Δι' αὐτῶν σφυρίζουν τὰ γκιούμι. Θιομάσια καὶ ὅ,τι μικρόν. Οὐ γρίγγουσι. Σιδηρένιουσι. Δι' αὐτοῦ σφυρίζουν τὰ στόματα ἀπὸ τὰ γκιούμι, τὰ σόπια. Σόπι: τὸ ἰδιαίτερο ὡς ράμφοι μέρος τοῦ γκιουμιοῦ, λαδερῶ κ.λ. Τοῦ γυαλάκι: τὸ μέρος, ὅπου γυαλίζουν, καθαρίζουν τ' ἀγγειά. Τ' ἀγγεῖο, πρὶν τὸ πλύνουν ἀπ' ἔξω, τὸ βάνουν τσιγκόσπιρο νὰ καθαρίσῃ. Τὸ πλύνουν στὸ πληυρὸ μὲ τὸ τσιαρπίμι: τσουλι ἀπὸ σιρκὸ βόδι σχιζόμενον φρέσκον στὴ μέση. Μὲ τσουλι φκιάνουν καὶ καμτσίκι. Τὰ μπακίρια διὰ γάνωμα θὰ τὰ κάψῃ πρῶτα ὁ μάστιορας ἀλαφρὸ κάψιμου, νὰ κοῦν οἱ λίγδες κ.λ., θὰ τὰ ἰσιάζῃ καλά, θὰ τὰ δώσῃ στὸ τσιράκι νὰ τὰ πλένῃ στοῦ γυαλάκι καὶ ἀκατόπι ὁ μάστιορας θὰ καθίσῃ νὰ τὰ ἀγανώσῃ. Ἄμα βάλῃ τὸ καλάϊ εἰδένιτι τοῦ βακ' -ρι κὶ ρίχνει νισιαδίσι στουμπισμένου. Εἰς τὸ χάλκωμα ἄμα ἐνώσῃ πλευρὸ μὲ τὸν πάτο μὲ τὰ δόντια: ἓνα δόντι ἔξω, ἓνα μέσα, ὥστε νὰ κλειδώσῃ πάτος μὲ τὸ πλευρὸ. θὰ τὸ βράσῃ μι ἀκόλλη βακαρέϊνη κὶ μι βόρακαν κὶ μι ἄλας στουμπισμένου. Ἐπειτα τὸ σβάει σ' ἓνα νιρό, τὸ τσιράκι τὸ πλένει στὸ γυαλάκι, τὸ στεγνώνει καὶ ὁ μάστιορας τὸ κάμνει καλὸ καραβιοδάχι.

4) Ὑποδηματοποιῶν Κοζάνης

Ἐργαστήρι, μέρος τοῦ. Ἐνα καλὸ ἐργαστήρι ἀπετελεῖτο ἀπὸ: α') τὴ *jízba*, β') τὸ καθ' αὐτὸ μαγαζί, καὶ γ') τὸ ἀνώϊ. Ἐργαστήρι ἐκαλεῖτο καὶ τὸ μπακάλικον καὶ τὸ χασάπικον. Εἰς Βλάτσην Ἐργαστήρια: καὶ τὰ παντοπωλεῖα. Ἡ *jízba* (λ. σλαβ.) ἦταν τὸ ὑπόγειον (ὑγρὸ), ὅπου δούλευαν. Μισὴ στὴ γῆ καὶ μισὴ ἐπάνω ἦταν μὲ πάτωμα σανίδι. Τὸ ἐξέχον τοῦ παραθύρου σανίδι κάτω κάτω, ὅπου ἔβαναν τὰ παπούτσι ἐλέγετο *κιπένγι*, ἐνῶ τὰ φύλλα τοῦ παραθύρου ἐλέγοντο *γλαβανές*. Στὰ *κιπέγκια* ἀραδιάζονταν γιὰ μασλάτια ἐν *κιρῶ* σχολῆς (δὲν εἶχαν *καφενεῖα* ἓναν *κιρῶ*). Στὰ ἀνώϊα διατηροῦσαν τὰ καλουπόδια, τὸν *πηλό*, τὰ *χουβάλια* καὶ τὰ ἄλλα σχετικὰ *γαλάτια* (=ἐργαλεῖα). Τὰ παπούτσι τὸ καλοκαίρι, ἐπειδὴ ὁ ἥλιος τὰ πειράζει, στραβώνει, φκιάνει, ἄμα ἰδίως εἶναι ἄργαστα τὰ πιτσιά, τὰ κατέβαζαν στὴ *jízba* διὰ νὰ

διατηροῦν τὸν τσιχρέ τα. Καὶ οἱ *juφαντάδισ* δούλησαν στὶς *jiζbis*. Εἰς Βλάτσην *κιπέγκι*, -ια (λ. τουρκ.): τὸ κανάτι ἐργαστηρίου, τὸ παραθυρόφυλλον. *Γλαβανή*, -ές (λ. σλαβ.): ἡ πόρτα ἐπὶ τῶν πατωμάτων ἰδίως (+Κοντσ.), ἡ καταπακτή. Καὶ φρ. ἀνοίγει τοῦ στόμα *γλαβανή* ἢ ἀπλῶς: στόμα *γλαβανή*: πολὺ μεγάλο.

Σύνεργα τῆς τέχνης καὶ βοηθητικὰ εἶδη. Τοῦ τιζιάχι (λ. τουρκ.). Ἦταν καρυδένιου, μονοκόμματο (μὲ ποδάρι πολλές φορές τὰ κλωνάρια ἢ τὶς ρίζες τοῦ δένδρου). Ἐθεωρεῖτο ἱερό. Ὄταν χτυποῦσαν οἱ καμπάνες γιὰ τὸν ἐσπερινό, στὴ γιορτὴ τῶν ὑποδηματοποιῶν, τὸ πρῶτο κερὶ ποῦ ἀναβαν, τὸ ἔκαιγαν ἐπάνω στὸ τιζιάχι. Στὸ τιζιάχι ἐπάνω δὲν ἐπέτρεπαν νὰ καθίσῃ κανένας ἀπολύτως. (Τὸ τιζιάχι ἀντικατεστάθη ἀπὸ τοὺς μπάγκους). Τεχνῆται 4-5 δούλευαν ἐπάνω. Ἐνα μαγαζὶ καλὸ εἶχε 4-5 τιζιάχια, δηλ. περὶ τοὺς 22 ἀνθρώπους. (Εἰς Βλάτσην +στιζιάχι). *Σκαμνί*: ξύλινο μὲ 2 ἢ 4 ποδάρια, πίσω εἶχε στὸν τοῖχο καρφωμένα κομμάτι ἢ κομμάτια γοῦνες πρὸς προφύλαξιν ἀπὸ τὴν ὑγρασίαν τοῦ ντουβαριοῦ. *Σκαμνί, πουδάρι κι' ἂν ἔλειψε, καρύτικου στοῦν τόπου* (παροιμ.): καὶ νὰ φύγῃ ἀπὸ τὸ μαγαζὶ ὁ ὑπάλληλος, δὲν χαλνάει σειρά κ.λ. *Κουπίδι*: ὄλο ἀπὸ ἀτσάλι, ἢ λαβὴ ξύλινη μὲ χαρχάλια ἢ διακόσμηση ἢ καὶ κεράτινη. Τὰ κουπίδια τὰ ἔφκιαναν οἱ μαχαιράδες. Οἱ τσαρχάδες εἶχαν διάφορα κουπίδια ἀπὸ τοὺς παπτοῆδες. *Τοῦ ξουράφι*: ὡσὰν τὰ μπαρμπέρικα, ἀλλὰ δὲν ἐδιπλώνετο. Τὴν λαβὴν εἶχαν περιορισμένην μὲ πετσὶ διὰ νὰ δουλεύουν εὐκολώτερον. *Οὐ μουστᾶς*: στοῦμπος ἀπὸ τούντζι (ὀρείχαλκον). Ἦτο καὶ ξυλένιος μ., διὰ τοῦ ὁποίου γυάλιζαν. Μὲ τὸν τουντζένιου χτυποῦσαν μονάχα τὰ πιτσιὰ διὰ νὰ στρώσουν καλὰ καὶ βαραίνουν στὸ καλούπι, καλουπιάζ'ν τὰ παπούτσι (στὸ καλούπιασμα τὰ μουνὰ μονάχα). (Τούντζια ἔφκιαναν καὶ ἐδῶ, ἔχυναν οἱ κυπριτζῆδισ, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὰ Γιάννινα ἔφερναν, ὅπου ἦταν πολλὰ χυτήρια. Οἱ κυπριτζῆδισ ἔφκιαναν καὶ τὰ καλαμάροja, τὰ ὁποῖα ἔβαναν στὸ ζουνάρι. Τὰ τουντζέϊνα κυπρὰ κ.λ. ἤχοῦσαν καλύτερα). *Σφυρί*: α') τοῦ τρανὸ – μόνον γιὰ τὸ βάρεμα τῶν παπουτσιῶν, β') τοῦ μικροῦ –: γιὰ τὰ καρφιά, τὰ τιλάκια. *Τοῦ σουγλί*: ψιλὸ –, οὐρτανίσιου –. Μὲ τὸ ψιλὸ ἔρραφταν τὰ λουριὰ καὶ τὰ τσιατχιά, μὲ τὸ οὐρτανίσιου ἔρραφταν τ'ς πάτοι. Τὸ χειρούλλι τοῦ σουγλιοῦ ἦταν ἀπὸ λιφτουκαρά, τὰ ἄλλα τὰ μικρὰ ἦταν κρανίσια. *Βιλόνης*: μ' αὐτὲς ἔρραφταν. Ἐρχουνταν ἀπ' τοῦ Μπιλιγράδι. Καὶ οἱ κλοῦτσις, δι' ὧν ἔπλεκαν σκφοῦνια, ταντέλλες κ.λ. ἀπὸ τὸ Μπιλιγράδι. *Τοῦ παδβάλι*, -ια (σήμερον κατόχι): λουρὶ ποῦ περνιέται ἀπὸ τὰ δύο πόδια γιὰ νὰ κρατᾶ τὸ ραβόμενο ἢ καρφούμενο παπούτσι. Ἡ τσιλδέ, οἱ -ές καὶ -έδισ: ξύλινο διχλωτὸ ἐργαλεῖο, ὅπου ἐτίθετο τὸ ψίδι γιὰ νὰ ραφῆ, συνεκρατεῖτο στὰ πόδια καὶ γόνατα καὶ ἔσφιγγε τὸ ψίδι. *Μὶ τς τσιλδέδισ* κὶ *μὶ* τὰ παδβάλια ἔκρουγαν οἱ παπτοῆδες τὰ τσιράκια. Ἄν πάρου τ' τσιλδέ 'ν πρώτη τὰ μιτρήης: θὰ φᾶς πολλές, ἀμέτρητες. Ἄκόνι, -ια. Ἄκόνιζαν τὰ μαχαίρια, ξουράφια. Τὰ ἀγόραζαν κυρίως ἀπὸ τοὺς Γκέγκηδες. *Μαυροβουνιώτικα ἀκόνια*. *Μάρμα-*

ρου: "Αμα ἀκόνιζαν τὰ μαχίρια τὰ πιρνοῦσαν ἀπὸ τὸ μάρμ. γιὰ νὰ ἰσιάζουν. Θὰ πάρη τοῦ μάρμαρου τοὺν ἀθέρα ἀπὸ τοῦ κουπίδι. Λαδοικούκι: δοχεῖο μὲ λάδι γιὰ τὸ ἀκόνι. Χουβάλι, -ια: τὸ μετὰξὺ καλουπιῶ, ἢ σφήνα στὸ μέσον γιὰ νὰ τανύση, νὰ σφηνώση τοῦ χουβάλι. Ἡ μαχάτα: ξύλινο ἔργ. 30-40 πόντων. Δι' αὐτῆς γύρζαν τὸ ἀνάποδα κατὰ πρῶτον ραβόμενον: σιόλες, ψίδια. Ὁ δυνατώτερος μετεχειρίζετο τῆ μ., γιὰτὶ στὸ γύρισμα χρειάζονταν δύναμη. Ἰνδιζές, -έδισ (λ. τουρκ.): τὸ μέτρον, τὸ ἀχνάρι ψιδιοῦ, φτέρνας. Dabáni (λ. τουρκ.): τὸ ἀχνάρι τῆς σιόλας. Φτέρνα. Πιτσόφτιονις: τὰ ἀπὸ μέσα. Ἀλύγιστο κομμάτι, οὐ μακαβᾶς, ἰδίως κισουλές. Τίς ἄκρες ἀπὸ τίς πιτσόφτιονις τίς ἔτρωγαν πλαγίως, ἔκοβαν γιὰ νὰ μὴ χτυπάη τὸ πόδι τὸν ἀστράγαλο. Φιλέττου (ἰταλ. filetto): τὸ μετὰξὺ φτέρνας καὶ πρὸς τὰ ἄνω προστιθέμενον. Λουρί, -ιά: γύρω γύρω καὶ ἐπάνω τὰ προστιθέμενα λουριά, γίδινα. ζιντζύφια. Καῖσι, -ια: τὸ κομμάτι στὰ κουμπωτὰ τῶν κιορατζήδων. Ἡ κόψια: τὸ θ'λύκι. Φασλᾶς: κομμάτι στὶς γωνιές, ἅμα δὲν φθάνη τὸ ψίδι. Τῶβγαλι μι φασλᾶν, γιὰ νὰ μὴ πέση πολὺ μεγάλο κομμάτι ἄχρηστο. Μικίρι, -ια: κομματάκια, παραγεμίσματα στὶς φτέρνες κυρίως. Ἐβγαναν ἀπὸ τίς ἄκρες ἀπὸ τὰ ἰνδιζέδια: (ἀχνάρια, μέτρα). Γιουμώσματα μέσα ἀπὸ τίς σιόλες, μέσα ἀπὸ τὸ dabáni ἦταν καὶ οὐ χορδαῶς: τὰ λεπτὰ ξιφτίδια τοῦ κισουλέ, ρεντίσματα ἀπὸ τίς βακέττες καὶ τὰ πικλίνια. Μέρος ἀπὸ τὸ χορδαῶ παίρνουν οἱ παπουτσῆδες, μέρος κρατοῦν οἱ νταμπάκηδες γιὰ τῆ θερμάστρα ὡς κλύσιμον ὕλην· ὁ καπνὸς τοῦ χορντᾶ βρωμάει πολὺ ἄσχημα. Φλέκλια: τὸ κομμάτι, τὰ ὅποια μαζί μὲ πηλὸν ἔφκιαναν τὰ τακούνια, τὰ ὅποια ἐκάρφωναν στὶς φτέρνες. Τὰ φλέκλια στὰ γυναικεῖα παπούτσια, εἰς τὰ ὅποια ἔβαναν στὰ τόπια των καὶ ἀλτσιάδες: πεταλάκια σιδηρένια. Παπούτσια μὲ φλέκλια ἀπὸ χορντᾶν ἦσαν εὐτελοῦς ἀξίας παπούτσια, πάτα (=τελευταῖα), τὰ ὅποια ἐχρησιμοποιοῦντο γιὰ τοὺς πεθαμένους ἢ γιὰ δῶρα, κεράσματα ἐκ μέρους τῶν Τούρκων ἰδίως.

Βάρδουλα καὶ βίτσις λέγονται τὰ πρόσθετα γεμίσματα στὴ σιόλα (+ψίδι). Τὰ β. καὶ οἱ β. εἶναι ἀπὸ κισουλέδισ (βόδινα, ἀλουγιές καὶ καπουλιές γουμαρονές). Τὸ ράψιμο ψιδιοῦ καὶ φτέρνας λέγεται τσιιάτζμα. Ἐκτὸς τῶν παπουτσῆδων καὶ οἱ ραφτάδες καὶ οἱ μαστιόροι: τσιιάτζαν, ὅταν ἤνωναν τὸ γιλέκο μὲ τὸ κάτω μέρος, τὸ καθ' αὐτὸ φουστάνι, ὅταν οἱ μαστόροι μετὰ τὸν παπᾶ ἔβαναν τῆ σκεπή: χεῖρσι τοῦ τσιιάτζμα, νὰ τσιιατίζη τοῦ σπῆτι. Καὶ τσιιάτσι καλὰ αὐτῆ ἢ δλειά: ὡς προσεδόκων καὶ τσιιάτσαν τὰ μάϊα: ἔπιασαν. Τοῦ τσιαπράτζμα, -τίζει. Μόνον στὰ ψίδια καὶ τίς φτέρνες. Λεπτομερειακὰ κανονιστικῶν γραμμῶν, τοῦ τσιαπράτσι: μετὰ τὸ πρῶτο κόψιμο. Τσιαπράτζμα εἶναι γιὰ ὅλα τὰ παπούτσια, μουνά-διπλᾶ.

Τσιουβιά καὶ ξυλόπροκες (πρόκα) τὸ ἴδιο. Τσιουβιά ἔλεγαν καὶ οἱ μαραγκοί, στοὺς τσιρτσιβέδισ, στὶς γωνιές, στὶς πόρτες, τὰ σουγλιά τὰ ἔλεγαν τσιουβιά. Τσιουβιά μόνον 4 ἔβαναν στὴ μέση, στὶς καμάρες. Στὶς ἄκρες τσ. ἔβαναν πολλά. Δυὸ σειρές. Στὶς καμάρες ἔβαναν καὶ 3 σειρές στὰ μεγάλα

παπούτσια. Εἰς Βλάτσην τσιβί: ξύλινος ἥλος, καὶ σχοινὶ βρακιοῦ. Εἰς Κοντσ. σὶ τράφσιν ἓνα τσιβί: ἔδωσε μιὰ κλωτσιὰ (τὸ ἄλογο). Εἰς Ζιουπ. τσιουβί: εἰς βούλωμα τοῦ καδιοῦ.

Τοῦ τσιρίσι καὶ οὐ πηλός. Τὸ παλαιὸ τσ. ποὺ ἤρχετο ἐκ Θεσσαλονίκης δὲν εἶναι ὅπως τὸ νέο. Ἦταν μία σκόνη. Ἐλλείψει τσ. ἐχρησιμοποιοῦν κόλλαν τοῦ κολλαρίσματος. Εἶχαν κόλλα τὰ μαγαζιά· ὁ πηλὸς εἶναι λάσπη ἄσπρη λαμβανομένη ἐκ τῆς περιοχῆς τοῦ Τσιαρσιαμπᾶ, Ἐκσακλί κ.λ.

Τὰ ράμματα: ἀπὸ βαμπάκι καὶ νῆμα. Τὸ νῆμα ἀπὸ Βελβεντό, τὸ βαμπάκι ἀπὸ τὰ χωριά τοῦ Τσιαρσιαμπᾶ. Τὰ ράμματα ἀπὸ τὶς ἀνέμις τὰ μάζευαν στὰ καλάμια καὶ τὸ καλάμι τὸ ἔβραζαν μέσα στὸν κλώστη, κλώστη: εἰδικὴ σιδηρένια βέργα, περίπου 60 πόντοι μὲ ἓναν κλούτσου στὴν ἄκρη ποὺ ἔπιανι τοῦ ράμμα, ἔφκιαναν μπόϊα μπόϊα τὰ ράμματα. Σιφτίδια: τὰ ράμματα ποὺ ἔκοβαν στὶς γωνιές γιὰ νὰ περάσῃ ἡ βελόνα. Τὸ κηρὶ καὶ ἡ πίσσα. Τὴν πίσσα, τὴν πέτρα τὴν ἔφερναν ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη καὶ τὴν ἔφκιαναν σὲ τέτυζιαρ. Τὸ παρασκεύασμα τὸ ἔβραζαν μὲ λιόλαδου, τὸ ἔχυναν στὴν κουπάνα καὶ κρύωνε. Τὸ ἔφκιαναν κομματάκια, κομματάκια σὰ σιουτζιούκια καὶ ἔσπαναν ὅσο ἤθελαν, ὅταν τοὺς ἐχρειάζετο.

Τσιράπα, ἡ (νῦν μαστέλλο): ξύλινο μισοβάενς, ὅπου ἔβαναν νερὸ γιὰ νὰ μουσκεύουν τὰ πιτσιά. Τοῦ σφουγγάρι.

Τὸ πετσι τὸ πουκάτ' τοῦ βουβαλνὸ λεγόταν πιτυρουπέτσι, γιὰ τὸ ἐδούλευαν μὲ πίτυρο καὶ πουρνάρι. Τὰ πιτυρουπέτσια τὰ ἀντικατέστησαν ἀργότερα τὰ ἀσβιστουπέτσια. Τὸ βιδέλλο εἶναι τὰ οὐπανὰ ψίδια καὶ φτέρνες. Πικλίσι: ἀπὸ τὸ μέρος, ὅθεν βγάνουν τὸ μαλλί. Τὸ πικλίσι, σταυροειδές, εἶχε καὶ ἀράδισ, ὅπως τὸ τσαρούχι. Τὰ πικλίσι καὶ τὰ βιδέλλα εἶναι γιλαθκά. Τὰ μισίσι: εἶναι προυβῆς (ἐκ προβάτων). Ἀστάρι. Παλαντζιάδισ (-ντζιάς): τὰ λουριά ποὺ ἔρραβαν ἐπάνω μὲ τὰ ἀστάρια. Σαχτιάνια: τὰ γίδινα μισίσι. Ἦταν ἄσπρα, τὰ δούλευαν μὲ ρούδι. Περίφημα τὰ σελτσιώτικα σαχτιάνια. Δέκα δέκα τὰ πουλοῦσαν.

Ὅταν τελειώσῃ τὸ παπούτσι, γιὰ νὰ μὴ κόβεται τὸ ψίδι, χρησιμοποιοῦν τοῦ καρμέτι: ἓνα ἐργαλεῖο, κόκκαλο ἢ ξύλινο γιὰ τὰ φκίσι καὶ τὰ τόπια. Φκίσι: ἡ δουλειά, τὸ καθάρισμα τῶν ἄκρων τῆς σιόλας γύρω.

Λουζιγέσι (τοῦ): ἡ δουλειὰ ποὺ ἔβγαναν ἡμερησίως οἱ παπουτσοῦδες μὲ τὰ τσιράκια των (καὶ ἐπὶ ραφτάδων ἢ συντελεσθεῖσα ἐργασία ἡμερησίως, προκαθορισθεῖσα). Τὰ καλουπόδια οἱ παλαιοὶ παπουτσοῦδες τὰ ἔλεγαν καλούπια. Ἦταν καλούπια βατάλικα καὶ παπούτσια βατάλικα, τὰ μεγαλύτερα ποὺ μποροῦσαν νὰ βάλουν καλτσιούνια μέσα καὶ δυὸ ζευγάρια σκφούνια (=κάλτσες μάλλινες), τὰ καὶ κιορατζήθκα παπούτσια. Ἦταν ἀκόμη καλούπια λεγόμενα οὔρτάκια: μεσαῖα, οὔτε μεγάλα οὔτε μικρά, καρύτικα καλούπια καὶ παπούτσια. Τὰ μικρότερα καὶ καλούπια: ζαρκιδάνια: φέρι μι τὰ καλούπια τὰ ζαρκιδάνια.

Κατηγορίαι ὑποδημάτων. Ἀναλόγως τῆς σιόλας: α') τὰ μοννά: μὲ μίαν

σιόλαν. Ράβεται ἢ σιόλα καὶ γυρνιέται γιὰ νὰ ραφτῆ τὸ ψίδι μὲ τὴ μονὴ σιόλα. Τὰ μουνὰ παπούτσια εἶναι ραφτά. β') διπλᾶ παπούτσια: μὲ δύο συνήθως (ἢ καὶ τρεῖς) σιόλες καρφωτές μὲ τὰ τσιουβιά (ξυλάκια) καὶ πρόκες. Ράβονται τότε οἱ σιόλες ἀπ' ἔξω. Τὰ διπλᾶ εἶναι γερότερα καὶ ἀκριβότερα κατὰ 4-5 γρόσια. Εἶναι καὶ μουνὰ ποὺ βαστοῦν ὅσο καὶ τὰ διπλᾶ, ὅταν γίνωνται ἀπὸ βουβαλοπέτσια. Γίνονταν καὶ ραφτά τὰ διπλᾶ.

Οἱ δουλεύοντες τὰ διπλᾶ παπούτσια λέγονταν τσαγκάρδεις ἢ κουντουράδεις οἱ ἄλλοι, οἱ τὰ κατώτερα νὰ ποῦμε, παπτσῆδεις (συντεχνίες χωριστές). Οἱ τσαγκάρδεις δούλευαν τὰ πολυτελείας διπλᾶ: λουστρίνια, διάβροχο, σεβρά, οἱ κουντουράδεις διπλᾶ καὶ αὐτοί, ἀλλὰ τὰ χοντρά. Οἱ τῶν διπλῶν ὑποδηματοποιοὶ ἔφκιαναν καὶ αὐτοὶ τσαρούχια μὲ φοῦντες καὶ χωρὶς φοῦντες, καρφωτά, κάτω ἴσια, ἀλλὰ τὰ τσαρούχια τὰ ραφτά, τὸ στρόγγυλα, τὰ ἔφκιαναν μόνον οἱ τσαρουχάδες. Οἱ Τοῦρκοι κάθε μόνον παπούτσι τὸ ἔλεγαν γιμινὶ (τὰ γιμινιά), ἀλλὰ κούντουρα (βάρμι;) μόνον ἐπὶ χονδροῦ, διπλοῦ. Τὸ κόκκαλου ἦταν μπρούντζινου, βαρὺ (στοῦ ζ'νάρι).

Εἶδη ὑποδημάτων: Τὰ μέστια (τοῦ μέσιτι, λ. τουρκ.): ἦταν ὡς ἐπάνω στιβάλια. Στὸ πλάϊ εἶχαν κόψις. Μόνον μουνὰ ἦταν τὰ μέστια. Γίνονταν ὅλο μὲ σαχτιάνι, σαχτιανίσια. Τὰ φοροῦσαν ὡς λουσο οἱ ἀρχουντάδεις καὶ οἱ Δεσποτάδες καὶ οἱ μπέηδες ἐκ τῶν Τούρκων. Εἶχαν καὶ διακοσμῆσεις, λωριὰ πράσινα, κόκκινα κεντημένα. Εἰρήσθω ὅτι μόνον παλαιότερον (πρὸ τοῦ 1890) ἦσαν ἐν χρήσει. Τὰ μέστια ἦταν μόνον γιὰ μέσα στὸ σπίτι, γιὰτι καὶ τὸ κάτω καὶ τὸ ἐπάνω ἦταν ἀπὸ τὸ ἴδιο λεπτὸ δέρμα. Ἦταν ραφτά. Τὰ ἔρραβαν μὲ δύο βελόνες στὸν τσιλδέ. Μὲ δύο βελόνες στὸν τσιλδέ ἔρραβαν καὶ τοὺς κουβάδες. Οἱ δερμάτινοι κουβάδες ἐχορησιμοποιοῦντο παρὰ τῶν Τούρκων κυρίως διὰ τὸ νερὸ ἀπὸ τὰ ἠνάγια. Τοὺς ἀπὸ λαμαρίνα κουβάδες ἔφκιαναν οἱ σομπατζῆδες. Ἐβγαίνουν καὶ μὲ τὰ μέστια ἔξω, ἀλλ' ἔβαναν ἀπὸ ἐπάνω ἄλλο ζευγάρι παπούτσια, εἰδικὰ μὲ τὰ μέστια. Τὰ εἰδικὰ αὐτὰ παπούτσια ἦταν πιὸ βαθειὰ ἀπὸ τὰ τσιουπίλια τῶν γυναικῶν. Ἀνάγκη νὰ προστεθῆ ὅτι χωρὶς τμάνια δὲ φοροῦσαν μέστια. Τοῦ τμάνι, -ια ἦταν σὰ βραχιὰ ὡς κάτω, χρώματος μαύρου συνήθως. Ἦταν πολυτελείας ὕφασμα καὶ παντελόνι. Τὰ φοροῦσαν τὰ τμάνια οἱ χοτζιάδες, Δεσποτάδες, μπέηδες.

Τὰ μουραϊτικά. Καὶ αὐτὰ παλαιότερον ἦσαν ἐν χρήσει (1890). Καὶ διπλᾶ καὶ μουνὰ ἦταν τὰ μουραϊτικά. Γίνονταν ἀπὸ σαχτιάνια καὶ ἀπὸ πικλίγια καὶ ἀπὸ βιδέλλα (βακέττες νῦν). Ἦταν μισὰ ὄχι ὡς ἐπάνω. Ὁ ἐπάνω γῦρος ἦταν στρόγγυλος ἀπολύτως χωρὶς καμμιά κοπή.

Σὰν τὰ μουραϊτικά ἦταν καὶ τὰ καταφχιώτικα μὲ πιὸ κάτω τὰ ψίδια, πιὸ ἀνοιχτά, ἐνῶ τὰ μουραϊτικά ἀνέβαιναν λίγο πιὸ ἐπάνω τὰ ψίδια, πίσω χαμηλά (τὸ ὄνομα ὄχι γιὰτι ἐγένοντο στὸ Καταφύγι, ἀλλὰ διότι ἐκεῖ ἰδίως ἐπωλεῖτο αὐτὸ τὸ εἰδικὸ παπούτσι). Ἀπὸ τὴς φτέρνες ἔρχονταν δύο λουριά: ἓνα ἀπὸ τὸ ἐν καὶ ἕτερον ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος, τὰ ὁποῖα ἦσαν ραμμένα ἐμπρὸς διακοσμῆ-

τικό. Ἦταν καὶ γυναῖκεια τέτοια μὴ δυὸ φτχιά καὶ ἔβαζαν ἐπάνω τς πανδλίικις καὶ τς τόκις. Πανδλίικις: ὡς οἱ σημερινές κορδέλλες, λεπτές, κόκκινες, πράσινες, οἱ τόκις ἦταν μπρούτζινες. Ἄν ἦταν μὲ ἓνα φτί, εἶχαν τρία κουμπιὰ στὸ πλάϊ ἐξωτερικῶς, λοξῶς. Τὸ μὲ ἓνα φτί τὸ φοροῦσαν μόνον οἱ ἄνδρες, τὰ μὲ δύο καὶ αἱ γυναῖκες. Μουραῖτικα παπούτσια πολλὰ ἐστέλλοντο στὴ Γκιόρτζια (Κοριτσά) καὶ στὸ Μοναστήρι. Ἐκεῖ φοροῦσαν περισσότερο αὐτὸ τὸ εἶδος. Ὅμοίως καὶ στὴ Καραγιάννια (οἱ Τουρκάλες). Στὰ χωριά τοῦ Τσιαρσιαμπᾶ μουραῖτικα φοροῦσαν μόνον οἱ ἄνδρες, οἱ γυναῖκες χριστιανές καὶ χανούμισσες φοροῦσαν μόνον τσιουπίλια καὶ γόβες (ὄχι μουραῖτικα μὴ μήλου: ἐκ τοῦ σχήματος τοῦ ψιδιοῦ σὰ μήλου), γιὰ νὰ φκίνωνται τὰ λούδια ἀπὸ τὰ τσιράπια τους, ἀπὸ τὰ σκφούνια τους.

Τὰ κираτζήθκα. Ἦταν καὶ μονὰ καὶ διπλᾶ κира. Πότε ἦταν ὀλόκληρες οἱ φτέρνες, πότε εἶχαν φιλέττα ἀπὸ πίσω. Γιατί, ὅταν ἔβγαιναν δίχως φιλέττα, ὀλόκληρη ἢ φτέρνα εἶχε πιὸ ἀντοχή. Τοῦ κираτζήθκου εἶχε τοῦ καῖσι καὶ ν' κόψια, τὸ λουριὶ τὸ ἐπάνω ραμμένο γιὰ νὰ θλυκῶνη· ἢ κόψια ἦταν πάντοτε ἔξω. Πολλές φορές τὰ καῖσια τὰ περνοῦσαν ἀπὸ ἐπάνω ἀπὸ ἓνα κομματάκι πρόσθετο, ἐπάνω στὸ ψίδι ἐμπρός. Αὐτὸ τὸ φιλέττο συγκρατοῦσε ὀλόκληρο τὸ παπούτσι, προστάτευε τὰ τσιατχιά (τὰ ραψίματα). Τὰ κираτζήθκα τὰ χρησιμοποιοῦσαν γιὰ τοὺς δρόμους. Σὲ ἐπίσημες μέρες, γιορτές, γάμους κ.λ. δὲν ἤμποροῦσες νὰ φορᾶς κираτζήθκα, γιὰτὶ εἶχαν καὶ μουχλαμάδες ἀπὸ κάτω. Μουχλαμάδες εἶχαν μόνον τὰ τόπια. Τοὺς ἔφκιαναν οἱ ἐντόπιοι γύφτοι. Ἦταν καρφιά μεγάλα, ὅπως τὰ ἀλμπανοκάρφια, πατημένα ὅμως. Εἶχαν ἐπάνω τὸ σχῆμα τοῦ σημερινοῦ πενηνταλέπτου. Τοὺς ἀγόραζαν μὲ τὴν ἑκατοστάδα ἢ τὴν χιλιάδα. Καὶ τὰ μικρὰ τὰ παιδιὰ φοροῦσαν κираτζήθκα, καῖσιλίθκα μὲ λουριά (καῖς, λ. τουρκ.: λουρί). Τὰ κираτζήθκα εἶχαν καὶ μαχμούζια ἀπὸ πίσω καρφωμένα γιὰ νὰ κροῦν τὰ ἄλογα.

Τὰ τουλουμπατζήθκα. Καὶ μονὰ καὶ διπλᾶ. Δὲν εἶχαν πίσω πιτσόφτιρνα, γιὰτὶ τὰ φοροῦσαν καὶ πατητὰ σὰν παντόφλες. Κυρίως οἱ Τοῦρκοι τὸ καλοκαίρι φοροῦσαν ὅλο ἀπὸ αὐτὰ τὰ τουλ. χωρὶς σκφούνια, γιὰτὶ ἔκαμναν πολλές φορές ναμάζι: ζυπόλυτοι, πλύνοντας τὰ πόδια τους. Τὰ ἄφηναν ἔξω ἀπὸ τὸ τζικμί. Ὅταν βρίσκονταν ἔξω στὸ ὑπαιθρο, ἔβαναν τὰ παπούτσια τους μπροστὰ τους καὶ προσκυνοῦσαν. Καὶ αὐτὰ φκιάνονταν ἀπὸ πικλίνι κυρίως καὶ βιδέλα (βακέττες) καὶ ἀπὸ στρουτά. Εἶχαν καὶ ἐπάνω μήλου. Γίνονταν τὰ τουλ. καὶ μὲ πιτσόφτιρνις: ὁπότε λέγονταν σαδέθκα. Τὰ τουλ. τὰ φοροῦσαν πολὺ καὶ ἔξω καὶ σὲ γιορτές. Ἐπωλοῦντο παντοῦ. Κυρίως στὴ Βέρροια ἔστελναν πολλὰ ἀπὸ αὐτὰ: τραβοῦσεν ἢ Βέρροια. Τὰ τουλ. τὰ πωλοῦσαν καὶ δικάρια δικάρια στοὺς μεταπράτας, λεγομένους τουπταντζήδισ, τουπτάνι: τὸ μεταπωλούμενον εἰς πολλὰ μαζί ζευγάρια: τ' ἀγόρασι τουπτάνι. Τουπταντζήδισ ἔρχονταν κυρίως ἀπὸ τὴν Γκιόρτζια, τὰ Μπιτόλια, τοὺν Πιρλιπέ κ.λ.

Παπούτσια πολυτελείας. Ὡς πολυτελείας παπούτσια ἀνδρικὰ πάλιν ἦταν

τὰ στιβάλια: ψηλά, μουνουκόμματα είχαν τὰ ψίδια. Εἶχαν κὶ λάστιχα πού τάντζαν στὴ μία καὶ στὴν ἄλλη τὴν μπάντα. Οἱ ὄρχουντάδεις τὰ φοροῦσαν ἔξω. Τὸ χειμῶνα ἔβαναν καὶ γαλότσια. Τὰ λάστιχα ἔρχονταν ἀπὸ τὴν Εὐρώπη, ἐδῶ δὲν ἔφκιαναν. Τὰ γαλότσια τὰ ἔφκιαναν ἐδῶ. Ἦταν καρφωτὰ ἐκεῖνα τὰ γαλότσια. Εἶχαν καὶ κάτι σίδηρα ἀπὸ πίσω. Μέσα στὰ γαλότσια αὐτὰ ἔβαναν τὰ στιβάλια. Τὰ γαλότσια ἐκεῖνα γίνονταν ἀπὸ κισουλέδεις ὡσὰν τσιουπίλια γυναικεία κατὰ τὸ σχῆμα, πολὺ χαμηλά. Εἶχαν ἓνα σίδηρο ἀπὸ πίσω, μύτικα, αἶχμη ἀπὸ τούντζι. Τὸ κάρφωναν τὸ σίδηρο γιὰ νὰ μὴ κολλνοῦν στὶς λάσπες τὰ γαλότσια. Ἐπιανε μὲ ἄλλο σίδηρο πού ἦταν στὸ τακούνι καὶ ἔσφιγγε τὸ στιβάλι μὲ τὸ γαλότσι. Σημερινές γαλότσες δὲν εἶχαν. Καὶ οἱ γυναῖκες φοροῦσαν γαλότσια. Στιβάλια φοροῦσαν καὶ οἱ γυναῖκες, οἱ ἀρχόντισσες Κοζανίτισσες καὶ οἱ Τούρκισσες. Τὰ γυναικεία τὰ στιβάλια εἶχαν ψηλότερο τὸ τακούνι: εἶχαν καὶ δύο τιράντες, μίαν ἐμπρός, μίαν πίσω. Οἱ τιράντες ἦταν λινὰ διπλᾶ πού τὰ ἔπιανες μὲ τὰ δυὸ τὰ χέρια καὶ τραβοῦσες τὸ παπούτσι νὰ τὸ βγάλῃς.

Τὰ μισουστέβαλα. Ἦταν ὡσὰν τὰ σημερινὰ ἀνδρικό σκαρπίνια, μισά, στὰ πλάγια μὲ δυὸ λάστιχα μικρότερα λίγο. Τὰ φοροῦσαν οἱ σοβαροί. Ἦταν κίμπάρκα παπούτσια. Τὰ φοροῦσεν ἢ καλυτέρα τάξις. Τὰ πλέον συνήθη παπούτσια ἦταν αὐτά. Δὲν εἶχαν ἀπὸ κάτω οὔτε καρφιά οὔτε μουχραμάδεις. Ἦταν καὶ γαμπροάτικα μισουστέβαλα. Τὰ διτὰ κὶ αὐτὰ ἦταν μισουστέβαλα, ραμμένα πέρα κὶ πέρα ἐπάνω στὸ ψίδι, καθὼς καὶ οἱ γλωσσες (δίχως φτηιά). Φοροῦσαν καὶ οἱ γυναῖκες διτὰ μὲ ψηλὰ τόπια. Γίνονταν διτὰ καὶ στιβάλια καὶ μισουστέβαλα γιὰ τὰ παιδιὰ. Φοροῦσαν τὰ παιδιὰ ἀπὸ ὅλα τὰ εἶδη παπουτσιῶν καὶ πουστάλια τὰ πιὸ μικρότερα παιδιὰ. Τὰ πουστάλια (πουστάλι: λ. τουρκ.) ἦταν σὰν τὰ μέστια, ἀλλὰ μικρά, κοντὰ ὄχι ὡς ἐπάνω (σὰν τὰ σημερινὰ σκαρπίνια).

Τὰ πουδήματα. Γίνονταν ἀπὸ βακέττες, πικλίνια. Ἦταν ἀκριβά, βαστοῦσαν καὶ 10 χρόνια. Γίνονταν καὶ πουδήματτα ἐλαφρὰ: ὅπως τὰ μέστια καὶ ἀπὸ τὸ ἴδιο δέρμα. Ἐβαναν ἀπὸ ἐπάνω καὶ ἄλλα παπούτσια γερότερα κίρατζήθικα ἢ σαδέθικα. Τὰ πουδήματα ἦταν ὡς τοῦ γόνα. Γίνονταν ὅμως καὶ μισά, χαμηλότερα. Πουδήματτα φοροῦσαν: οἱ νταμπάκηδες, οἱ τζιαμπάζιδεις (=ζωέμποροι), οἱ ἀβτζήδεις (=κυνηγοὶ) καὶ γενικῶς ὅσοι πήγαιναν σὲ παζάρια, σὲ πανηγύρια. Γλίτωναν πρωτίστως ἀπὸ τὶς λάσπες.

Γυναικεῖα παπούτσια: Συνηθέστερα ἦταν τὰ τσιουπίλια. Ἀπὸ σαχτιάνι κυρίως γίνονταν τὰ παλαιότερα. Ἦταν καὶ στρόγγυλα, ἴσια, ἦταν καὶ μὲ μῆλο (= ἢ προεξοχή, ἢ στρόγγυλη τοῦ ψιδιοῦ λόγῳ τοῦ σχήματος σὰ μῆλο). Ἐπάνω ἔφκιαναν καὶ λούδια. Εἶχαν τόπια ψηλά. Τὰ φοροῦσαν ὅλες οἱ γυναῖκες, νέες καὶ γριές. Οἱ μπρατίμοι πόδιναν τὴ νύφη τὰ τσιουπίλια. Οἱ γόβεις ἦταν ὅπως τὰ νῦν νυφικά. Εἶδος πολυτελείας παπ., τὰ γουβάκια λεγόμενα. Μὲ τακούνια

ψηλά οί γόβες. Τὰ στιβάλια τῶν γυναικῶν, ὡς καὶ τὰ τῶν ἀνδρῶν, μόνον ποῦ εἶχαν ψηλότερο τακούνι.

Τὰ παντόφλια καὶ οἱ -όφλις. Ἦταν μουνές καὶ διπλές. Μουνές μὲ ἓνα πετσὶ ἢ σιόλα, ραμμένες. Διπλές: καρφουτές. Στὴν ἐκκλησία δὲν πήγαιναν μὲ παντόφλες οὔτε οἱ γριές. Ἐνῶ στὸ Βλάτσι καὶ στὴ Σέλιτσα εὐχρηστες καὶ ἔξω οἱ παντόφλες (οἱ διπλές, ἐννοεῖται, οἱ καρφωτές). Εἰς Βλ. εἶχαν καὶ παντόφλες κεντημένες ἐπάνω, τὸ κάτω ἔφκιανεν ὁ παπποῦς ἀπὸ πετσὶ¹.

Μεροκάματα, ἀξία παπουτσιῶν κ.λ. Ὁ ἔχων τὸ μαγαζὶ νοικοκύρης: βασκαλῆς, οἱ ἄλλοι: χουζμικιαραῖ, δοῦλοι, τὰ παιδιά: τσιράκια. Οἱ μιοζαχτσῆ-δισ σιτιχιοῦνταν τοῦν Ἀγιώρη καὶ τοῦν Αἰ Δμήτρη. Ἐδούλευαν ἀπὸ τὴ νύχτα ὡς τὴ νύχτα. Διέκοπτον τὸ μεσημέρι μόνον καμμιά ὥρα. Ἐπληρώνοντο κάθε Σαββατόβραδο ἢ τὴν Παρασκευὴ τὸ βράδυ. Οἱ μὲ μῆνα μετὰ τὸ τέλος τοῦ μηνός. Μιοζάτικου, βδουμαδιάτικου. Συνήθη μεροκάματα ἀπέδιδον 15 λίρες τὸ χρόνο καὶ ἐπάνω, τὰ παιδιά 4 λίρες.

Τὰ κοζανίτικα παπούτσια ἐπωλοῦντο σὲ ὅλα τὰ παζάρια. Ἐφταναν καὶ εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος (στὴ 15ήμερη μεγάλη πανήγυρη, τὴν 15ῃ Αὐγούστου), ἀκόμη καὶ στὸ Αἰβαλί καὶ στὸ Μοριᾶ. Τὰ πήγαιναν μὲ ἀγωγιᾶτες 3, 5, 15 φορτιὰ τιμπιλίγια. Τὰ ἔβαναν στὰ κοφίνια, γαλίγια κοινῶς. Ἐνα γαλίκι 150 ζευγάρια ἔπαιρνε. Τὰ ἔβαναν τὸ ἓνα μέσα στὸ ἄλλο γιὰ νὰ μὴ σπάζουν, νὰ μὴ χαλοῦν τὰ καλούπια τους. Ἐτιμῶντο: τὰ κираτζήθικα γρόσια 60 (3 μετζή-τια τὸ 1907), τὰ τουλουμπατζήθικα 40-45 γρ. (2 μετζήτια), τὰ στιβάλια 1 λίρα, τὰ τσιουπίλια ἀπὸ 25-50 γρόσια. Οἱ Σιατιστινοὶ συνηγωνίζοντο τοὺς Κοζανίτας.

Συντεχνίαι: Πολυπληθεστέρα τάξις βιοτεχνῶν ἐν Κοζάνῃ ἦτο ἢ τῶν ὑποδηματοποιῶν, οἱ ὅποιοι ἀνεπτύχθησαν παραλλήλως πρὸς τὴν κυριωτέραν βιοτεχνίαν τῆς πόλεως, τὴν βυρσοδεψικὴν. Οἱ ὑποδηματοποιοὶ ἀπῆρτιζον 4 ἰσνάφια χωριστά. Οἱ παπουτσῆδες 2: ἀπ' τὰ μουνὰ, πτὰ διπλᾶ. Οἱ τσαγκάο-δισ ἐπίσης 2: πτὰ ραφτά, χειροποίητα τσαρούγια μὲ φοῦντες κ.λ. καὶ οἱ ἄλλοι τσ. οἱ ἔχοντες: τς πλάκις καὶ τς φασκιές. Οἱ πλάκες εἶναι βουβαλνὰ πιτσιᾶ: οἱ τούτων τσαρουχάδες δὲν ἔχουν οὔτε σουγλιὰ οὔτε τσιλδέδισ, μόνον σφυρί, μουστᾶ κουπίδι καὶ χουβάλι (δι' οὗ τὰ ξοῦν, τὰ γυαλίζουν). Χποῦν τὰ πιτσιᾶ, τὰ κόβουν διπλᾶ καὶ τὰ ἔχουν, σὰν κεραμίδες κατὰ τὸ σχῆμα, ἔτοιμα γιὰ πούλημα. Τὰ παίρνει ὁ χωριάτης, τὰ μουσκεύει, τὰ κόβει στὴ μέση, τὰ τρυπάει μὲ τὸ μαχαίρι του ἢ καρφί, τὰ δένει μὲ λουρὶ ποῦ φκιάνει μοναχός του καὶ ἔχει ἔτοιμο τὸ τσαρούχι του. Φοροῦν καὶ οἱ γυναῖκες στὰ γύρω χωριά. Οἱ φασκιές εἶναι βοδινὰ πετσιᾶ ἢ ἀπὸ γουρούνη (γουρονουτσάρχα). Μία ἔτοιμη φασκιᾶ ἔχει ὁ τσαρουχᾶς διὰ 5, 7 ἢ 8 ποδάρια ἀναλόγως τὸ βόδι ἢ

1. Διὰ τὰ παντόφλια κατὰ τάξιν β', γ' ἐν Κοζάνῃ τὸ 1803 βλ. *Αὐτὰ ἔγγρ.*, 100-101, *Αἱ συντεχνίαι Κοζάνης*, 83.

γουρούνι, μικρό, τρανό, θά βγοῦν δηλ. τσαρούχια ἀναλόγως. Τίς φασκιές δὲν τίς ἐπεξεργάζονται οἱ νταμπάκηδες, ἀλλ' αὐτοὶ οἱ τσαρουχάδες. Παίρνουν τὸ τομάρι, τὸ ἀλατίζουν, τὸ τανοῦν (εἶχαν εἶδος πίνακος), τὸ σήκωναν, ἤλιαζόταν καὶ ὕστερα. ἅμα στέγνωνε, ἦταν ἕτοιμο, μονάχα κόψιμο ἤθελε. Οἱ πλάκες παρασκευάζονταν καὶ αὐτὲς ἀπὸ τοὺς τσαρουχάδες, ἀλλ' ἀρχικῶς τὰ δέρματα τὰ βουβαλνὰ θά περνοῦσαν γιὰ ἐπεξεργασία ἀπὸ τὸ νταμπάκινο. Μετὰ θά τὸ ἀγόραζαν οἱ τσαρ., 10-15 κομμάτια ἀναλόγως τῆς ἀνάγκης καὶ τῆς οἰκονομικῆς των ἀντοχῆς καὶ αὐτοὶ θά τὰ ἔφκιαναν, ἔκοβαν πλάκες, σὰν κεραμίδια, ἀφοῦ τὰ ἔζυναν πίσω τὸ πετσι, τὰ λέσια. Τὰ βουβαλνὰ πιτσιὰ λέγονταν γκιόνια (λ. τουρκ.). Τὸ πετσι ὀλόκληρο τὸ βουβαλνὸ τὸ ἔπαιρναν οἱ τσαρ. ἀπὸ τοὺς νταμπάκηδες. Τὸ ἔκοβαν στὴ ράχη, μισὸ καὶ μισό: *μυσάδja*. Τὸ καλύτερο μέρος καὶ γερότερο ἦταν τὰ καπούλια, ἢ καπουλιὰ λεγομένη. Παρακάτω ἔρχονταν κόβοντας στὶς κλιές. Ἀπέμενον τὰ *βατζιάκια*: τὰ ποδάρια καὶ τὸ περὶ τὸν σβέρκον καὶ τὸ κεφάλι δέρμα ἢ *κιφαλαριά*. Οἱ βγάνοντες τίς φασκιές τσαρουχάδες ἔβγαναν καὶ φασκιές γιὰ τὰ ἀμάζια, βοϊδάμαζα, καὶ γιὰ τὸ ἀλέτρι ζυγὸ, ζευῦλες, λουριά. Μὲ στύψη ἐπεξεργάζονταν τίς ἄσπρες τς φασκιές. Μὲ γιλαθκὸ καὶ ἀλουγιά, εἶδος δέρματος: *στρουτό*, -ὰ λεγόμενα, ἔφκιαναν καὶ τσαρούχια καὶ ραφτὰ καὶ διπλᾶ. Τὰ τσαρούχια ἦσαν: α') *σιαϊτάν.κα*, β') τὰ μὲ φοῦντες *συνήθη*, γ') τὰ *διπλᾶ*, καὶ δ') οἱ *πλάκις*. Τὰ *σιαϊτάν.κα* ἦσαν μὲ λουρὶ καὶ κόψα, τὰ *κούμπωναν*. Τὰ μὲ φοῦντες, κόκκινες, πράσινες, χρυσές, μαῦρες μόνον μὲ τίς φουστανέλλες τὰ χρησιμοποιοῦσαν. Τὰ *διπλᾶ* τσαρ. φοροῦσαν οἱ *κιρατζῆδες* καὶ οἱ *τζιουμπαναῖ*. Οἱ πλάκες ἐν χρήσει κυρίως ἀπὸ τοὺς χωριάτες ποὺ δούλευαν μὲ τὰ ζευγάρια τῆ γῆ, ὠργωναν, ἔσπερναν. Τὸ τσαρούχι εἰς *Ζιουπ.* λέγεται *πέγκα* (ἦ), καὶ *ἐπών*. (*Βλάχου*) οὐ *Πέγκας*. *Πρότσι.κα*, -*ις* (*Ζιουπ.*): τὸ πρόσθετο κομμάτι στὸ τσαρούχι, στὸ γουρνοτσάρουχο ἀπὸ μέσα ἢ φόλα στὸ παπούτσι. *Πόχα*, -*ις* (*Κοζ.*): τὸ ἐπάνω μέρος τοῦ τσαρουχιοῦ διὰ τοὺς ἀπὸ *Βέντζια* πελάτας, τὰ *καπάκια* καὶ *ψίδια* λεγόμενα κοινῶς. Εἰς *Κοντσ.* *πόχις*: τὰ μὲ φοῦντις *δερμάτινα τσαρούχια*, ὅχι τὰ *γουρνοτσάρχα*.

Οἱ *παπουτσηδες* τῶν *μονῶν*, ὡς *χωριστὸ ἰσνάφι*, ἐώρταζον τὴν *7ην Μαΐου*, ἡμέραν τοῦ *Ἰωάννου Θεολόγου* (εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ *Ἰ. Θεολόγου Σπούρτας* παλαιότερον, πρὸ τοῦ 1850). Οἱ *παπουτσηδες* τῶν *διπλῶν*, *τσαγγάρηδες*, τὸν *Ἅγιον Σπυρίδωνα* (12 *Δεκ.*). Οἱ *τσαρουχάδες* τῶν *ραφτῶν* τὸν *Ἅγιον Παντελεήμονα* καὶ οἱ *τσαρ.* ἀπὸ τίς *πλάκες*: τῆς *Ἁγίας Κυριακῆς* (7 *Ἰουλίου*).

Οἱ ἐορτάζοντες τοῦ *Ἁγίου Σπυρίδωνος* ἔφκιαναν κάθε χρόνο ἀπὸ ἓνα *ζευγάρι ὑποδήματα*, τὰ ὁποῖα ἔστελναν μὲ ἄνθρωπο *στὶς Κορφούς* (*Κέρκυραν*). (*Ἐπαυσαν* νὰ στέλνουν πρὸ τοῦ 1880). Ἐκεῖνος ποὺ πήγαινε, ἔφερνε καὶ ἀπὸ *περυσινὰ χαλασμένα κομμάτια* ποὺ τὰ εἶχαν ὡς *φυλαχτὸ* στὸ σπίτι, στὸ *μαγαζὶ* (ἀντὶ τῶν *σημερινῶν πετάλων*). Προσθετέον καὶ τοῦτο: Ἡ εἰκὼν τοῦ *Ἰ. Θεολόγου* εἶχε δύο *συμπαραστάτας*: τὸν *Ἅγιον Σπυρίδωνα* καὶ τὸν

Ἅγιο Χαράλαμπος (ἢ Στυλιανός;) καὶ ἦταν ἀργυροκόσμητος. Στὸ κάτω μέρος εἶχε 3 πλάκες ἀργυρές, τὸ τιζιάχι, στρόγγυλο, τὸ κοπίδι καὶ τὸ μουστᾶ. Ἡ εἰκὼν ἦτο κτῆμα τῆς συντεχνίας περιαγομένη ἀπὸ 10-15 ἡμέρες τὸ χρόνο εἰς σπίτι κάθε παπουτσῆ. Κατ' ἔτος ἐξελέγετο διὰ κλήρου εἷς τῶν ὁμοτέχων ὡς φροντιστῆς τῆς ἐορτῆς καὶ τῶν κατ' αὐτὴν διατυπώσεων.

5. Ὄνόματα κύρια μετὰ τῶν παραλλαγῶν των

Ἄγγέλω, Ἀγγέλου, -ικα, Ἀγγιλική, -ούλλα, Γούλα. Γόλη (Φραγκ.).

Ἀγγιλῆς, -ῖνα.

Ἀγλαῖα, -ίτσα, Γάλα. Γλαώ. Γάλου (Κοντσ.).

Ἀγνή, -ούλλα, Νούλλα, Ἀγνίτσα, Ἀγνέτσιου, Νέτσιου.

Ἀγόρου (Ζιουπ.), Ἀγουρίτσα (Ζιουπ.), Ἀγουρίτσιου (Πιπιλ.).

Ἀδάμους, σπανιώτερον καὶ Ἀδαμούς, τσ' Ἀδάμινας.

Ἀθανάσιος. Θανάσις, Θανάϊς, Θανάσιδης, Θανασούλλης, Θανασάκις, -κς, -γιδης καὶ -γδης. Θανασούλας (Βλάχοι). Νάσιους. Νασιόκας (χαϊδευτικῶς). Γκανάτσιους, οἰκογ. Βλάχων (+Κοζ. ὡς ἐπίθετον). Νάτσιους (Βλάχ. +Κοζ.). Νιανιάτσιους (Κοζ.). Νατσιούλλης, -ούλας (Βάν.). Θανάσας, Θανασός, Θάνους (Κοζ., ἐπήλυδος ἐξ Ἀγράφων). Νασίκας (Σμῖξιν Γρεβενῶν, οἰκογενειακόν). Ἡ γυν. Θανάσινα, Νάσινα, Νάτσινα, οὐ Νάτσινας, οἰκογ. Σιάτ. + Κοζ. Νατσιούλινα (Βάν.). Θηλ. ἢ Ἀθανασία (ἀσυνίζητο ὡς καὶ Μαρία, Εὐθυμία, Σουφία, Γλυκιρία, Ἀναστασία, Ζηνουβία, Ἡύδουξία). Θανάσου (+ Βάν.) καὶ Θαλάσου εἰς τὸ δημοτ. τῶν κτηνοτρ.: δὲν ἔσκουζις, Θαλάσου (+νάσου), νὰ σὶ γλυτώσουμι... Στὰ πράσινα λιβάδια καὶ στὰ κίτρινα μᾶς κλέψαν τὴ Θαλάσου, μᾶς ἔπῃραν μινὰ βραδυά. Θανάσου (Κοζ., Κοντσ.).

Αἰκατερίνη. Κατιρίνη, -ῖνα (εἰς -ῖνα: Χριστίνα, Μαρίνα (ἐκ τοῦ Μάριος, Μάρης), Ἀγγιλῖνα). Κατιρινιώ (εἰρων. πως). Κατιρίνου (Βλάχ. μᾶλλον). Κατιρινούλλα. Ρῖνα, -ούλλα, Ρινούσιου, -ια. Κατίνκου. Τίν.κα. Τίν.κου (+Φραγκ.). Εἰς Κοζ. Κατιρινούλλα, Νιούλλα, Κατίν.κου, Λίγκα, Τιτιλίνου, Τιτίκου, -ίκα, Λῖνα (+Ντόλ.). Εἰς Βάν. Λίν.κου, Κανιώ, Γκατζιάννα, Κασιτζίνα, Κατιρινιώ, -ούλλα, Κατίνου, Ρῖνα, Λῖνα, Κακαλίγκου¹ (Κοζ.).

Ἀλέξανδρος, -ντρούς. Ἀλέκους. Λέτσης. Λέκας, ἐπών.² Λέτσας (Βογ., οἰκογ.). Ἀλιξαντροῆς, ἐπών. Κοζ. Ἀλέξ (Ἀλέξιος), ἐπών. οὐ Ἀλιξίου. Ἀλιξάντρα, -ούλλα, Λιξάντρα, Λιξάντρου (Βλάχ. μᾶλλον). Ξιάγκλια (+Κοζ.), Λιάγκα (Κοζ.), Τσιάνδου (Ζιουπ.). Εἰς Βλάτσην ἢ Τσιάνδου καὶ οὐ Τσιάνδας ὡς παρνατζ., Τσιάνδα (Κοζ., Βάν.), Τσιανδώ, -ούλλα (Βάν.).

Ἀναστάσιος, -τάσις, -τάϊς, -τάσιδης, Τάσιους, Τάτσιους (+Κοζ.).

1. Μπούτουρα, 55.

2. Βλ. Μπούτουρα, 35.

Τσιούλλης, -ούλλας, Σιούλας, οἶκογ. Κοζ., Τάκας (+Κεζ.), εἰς Βάν. Τάκους καὶ Τιάκας, ἐπών. Ἡ γυν. Ἀναστάσινα, Τσιούλινα, Τάσινα (Γκόμπλ.). Ἡ Ἀναστασία, -σιὰ εἰς τὸ δημοτ. ἰδίχ: Σύρμου μ' κι' Ἀναστασιά μου. Τασιά. Τασιούλλα, Τσιούλλα καὶ ἐπὶ μεγκλοσώμου Τσιούλαρους. Τσιά. Ἀναστασούλλα, Σούλλα, Τασιούλλον (Βλάχ.). Τσιάτσια. Τσιατσιούλλα. Εἰς Κοζ. Ἀναστασιχιά, Στασιχιά, -σιχιούλλα, Τσιοντσιούλλα, Τσιτσιούλλα, Τασίτσα, Ταρσίτσα, Τασία. Τασιάνα. Τσιατσιά, Τσατσιάνα, Τιάτιον. Εἰς Βάν. Κασιάνα, Κασιανή. Ἀντρέας. Ἀντροκλῆς. Ἀντρόντης.

Ἀθηναία, -νούλλα¹ (πρβλ. σν Ἀθήνα: εἰς Ἀθήνας).

Ἄννα, -έττα, Σιάννα, -ούλλα. Εἰς Κοζ. καὶ Βάν. Σάννα, -ούλλα, -ούκου (+Βλάτσην), Ἀννίκα, Ἀννούλλα. Εἰς Κωστ., Ρέζν: Σόνου².

Ἀντιγόνη, Γόνη.

Ἀντώνιος. Ἀντώντης, -άκισ, -άκς. Δώνας, οἶκογ., Γαβαντώνας: ἐπὶ ἀλλοιθώρου τινός, Δώνας, Κοζ., καὶ ἐπίθ. γύφτου τινός. Εἰς Βάν. Διώνγας, -ινα.

Ἀπόστολος. Ἀπουστόλτης, -άκς. Αἰπόστουλος, τ' Αἰ Πουστόλ, Πουστόλτης, Πουτόλτης (εἰρων. πως), Τόλτης, Τουλίκας, Τόλης (Ντόλ.), Πουτιόλτης (Κοζ.), ἐπὶ τινος μικροσώμου. Τιόλτης, ἐπίθ. Κοζ., Τόλιους, οἶκογ. Ἡ γυν. Ἀπουστόλινα, Πουστόλινα, Πουτιόλινα (Βάν. οὐ Πουτιόλας).

Ἀργύρος, -άκισ καὶ -άκς, Ἀργυράκους, ἐπών., Ἀργυρώ, -ρή, -ούλλα.

Ἀριστουτέλης, Ρουστατέλης, στοὺ -έλη: συνοικ., Τέλης.

Ἀρτιμισία, -ούλλα. Μισούλλα.

Ἀρχουντή, -ούλλα (Ζιουπ.).

Ἀρχέλαους.

Ἀρσέντης.

Ἀσημάκισ.

Ἀσημίνα, -ένια.

Ἀσπασία, -σούλλα. Πάσου, -ούλλου.

Ἀστέριος. Στέρογους. Στιρογούλτης, -ούλιας. Λιούλης, Λιούλτης. Στέλιους (Βάν.). Τζέλιους (καὶ οἶκογ. Κοζ.). Τσέλιους (Κοζ.). Τσέους (Ντόλ.). Τέγους (βλάχ. μάλλον). Τιγούλιας. Τέγου, Τέγου, τί σὶ φταίγου, παίονου τοὺ δαυλι σὶ καίου (λογοπ.). Στέρογου τῶβγαλαν γιὰ νὰ στιρογώση. Γουσιούλιας. Ἡ Στέρογινα. Τέγινα. Τὸ Στιροζανός: Στυλιανός, Αἰ Στιροζανός. Σιτέλιους. Ἡ Στιροζανή, -ούλλα. Στιροζάνου (+Κοζ.). Εἰς Βάν. Στιροζανούλλα, Νινιούλλα, Νινιώ, Στιροζανίκου, Νινίκου.

Ἀφρατῆ (Κοζ.).

Ἀφρουδίτη. Φρουδίτη, Φροόδου, Φριδίτη, Φριδίτα.

1. Ἡ ἀλφαβητική κατὰτάξις δὲν εἶναι πλήρης, ἰδίως ὡς πρὸς τὰ πρότυπα.

2. Κυρήνω εἰς Κώδικα Σιατίστης, 24 κ.έ.

Ἀχιλλέας. Οὐ Ἀχίλλης, στὸν Ἀχίλλη ἐπὶ τοῦ ἁγίου, τῆς ἐορτῆς καὶ πανηγύρεως.

Βαΐα, -ίτσα, -ούλλα, εἰς Βάν. καὶ Βούμου. Οὐ Βαΐους (οὐ Βαϊός, τὸν Βαϊῶ, τὰ Βαΐα καὶ λίγου βάϊα (ἦ): κισσόν).

Βαλασία (Κοζ.).

Βασίλειος. Βασίλτης, -άκισ καὶ -άκς. Βάσους (Σισ., Βάν.). Βασίλου, Βάσου. Βασιλική, -λική, -κιά, -λικούλλα. Εἰς Κοζ. Βασιώνα, Κουκούλλα, -ούλλου, Τσιτσιώνα, Τσιτσίκου. Εἰς Βάν. καὶ Τσιτσιούλλα, Τσιτσιόλλου, Τσιτσιά, Τσιτσιάλλου, Κική. Κίτσα: ἡ Βασιλική καὶ Γλυκερία.

(b) Μπίινα (Κοζ.).

(b) Μπίλιον (Κοζ.): Πηνελόπη¹ (Κοζ.).

(b) Μπλιούσιον: (ἡ Μαρία).

Βλαμπία (Εὐλαμπία), Βανθία (Εὐανθία), Βδουξία (Εὐδοκία), Βουδίκη, -κου (Εὐρυδίκη), Πινίκη (Ἐλπινίκη). Ὁ ἐν ἀρχῇ φθόγγος *i* ἐξέπεσε λόγῳ τοῦ ἄρθρου ἦ (ἡ Ἰβλαμπία = ἡ Βλαμπία κ.λ.).

(b) Μπόζιου, Μπουζιάνα, -ίτσα (+Κοζ.), καὶ ἐπών. Μπουζιάνας (Κοζ.), Μπούδιου (Κοζ.), ἐπών. Μπόζιους (Γρεβεν.).

Γαρου(+Γαρου)φαλιά.

Γεώργιος. Γιώργους, Γιώρς, Γιουργούλτης, -λας. Γούλιας, Γούλας, οἰκογ. Βλάχ., Γώγους, Γούλης (βλάχ. μᾶλλον). Γιουργάκισ καὶ -άκς (+οἰκογ.), Γιουργαλῆς, οἰκογ. Γάκισ καὶ Γάκς (+Κοζ., οἰκογ.). Γιουρίκας. Γιουργάκας (Κοζ., οἰκογ.). Γώγους (Κοντσ. Ὁ Μπούτουρας μὲ ο). Γώγας, οἰκογ. καὶ Κοζ. Γουγούλτης (Κοζ.). Γούτσιους (Κοζ.). Ὅταν παχύνῃ κανεῖς: γίνκι γούτσιους. Λιώλιους, καὶ εἰρων., εἶνι διπ λιώλιους: ἀνόητος, ἐπιπόλαιος. Τζιώρτζης. Εἰς Κοζ. Τζιουρτζιάκς. Λιούτσιας (ἀρχικῶς παραντζ.). Γούσιας. Γουσιούλιας (βλάχ.). Εἰς Κοζ. Γουγούλτης, Γουγούϊς, ἐπών. γύφτου. Γάτσους καὶ Γούσιας, ἐπών. (Κοζ.). Εἰς Βάν. καὶ Γούλας, Γούλιας, Γουγούλτης. Ἡ γυν. Γιώργινα, Γιργούλινα καὶ Γιουργούλινα, Γούλινα, Λιώλινα. Ἡ Γιουργία, -ίτσα.

Γλυκιορία, Γλύκα, Γλυκιρούσιον (εἰρων. δι' ἄνδρα).

Γρηγόριος. Γληγόρς, Γόλτης. Εἰς Βάν. καὶ Γόρης, Γόρης. Γληγόρινα, Γόλινα.

Δέσποινα, Δέσπου, Δισπούλλου, ἀμφότερα μᾶλλον βλάχικα. Εἰς Βάν. Τζέπου, Τζιπούλλα.

Διαμαντής. Διαμάντου, -ούλλα.

Διώχνου (Ζιουπ.).

Ἐλένη. Λένη, -ου, ἐν.κου. Ἡ Λινάκη καὶ τοῦ Λινάκι. Λιν.κούσιον, Κούσιον. Λέντσιον, -ια. Λίντσιον. Ἰλινίτσα, Λινίτσα. Νίτσα. Λινιὸ (+Βάν.). Λινάκου (Κοζ., Βάν.). Λιαλιάκου (Βάν.). Λένα (+Σαμαρ.).

1. Λαογραφία ΣΤ', 429.

Λισάβη, Σάβη, Σαβούλλα, Λισάβου (Βάν.). Εἰς Κοζ. Λισαβέττα, Βέττα (+ Ἐμπόρ.).

Δημήτριος. Δημήτρος. Δημητροάκις, -άκις, Τάκις, Τάκις, Τάκας, -ούλις, -ούλλας. Δημητροός, -ούλις, Μητροούλις, οἰκογ. οἱ Μητροουλαῖ, -ούλις σπανιώτερον, Μήτροους (+ Βάν.) εἰρωνικῶς πως. Δήμους. Μήτης, Μήτσιους (+ Βάν.). Τούλις, Τούλιας, Τούσιους, Τούσινας, οἰκογ. Κοζ. Μήκας (Κοζ., Βάν., Κοντσ.) καὶ ἐπών. Σιάτ., *θήτιας* (Σιάτ.), *θήτας*, ἐπών. ὀργανοπαίκτης. Μτιούλις (Κοζ.), Τιούλις, Μητάκους, ἐπών. Τριτσκό. Μητροούλιας (Σαμαρ.). Ἡ γυν. Δημήτρινα, Δημητροάκινα, Μήτρινα, Τούσινα, Μήκινα (Κοζ., Βάν., Κοντσ.), Μτιούλινα (Κοζ.). Δήμητροα, -ούλλα. Τιούλλα (Κοντσ.).

Δύμνα, Δουμνίκα, -ούλλα.

Δούκας, μεσαιων. (Ψάλτου, 148).

Δουρουθέα (+ Κοζ.).

Ἐμμανουήλ. Μανόλις, -άκις, -άκις. Μανιός. Μπαδόλας ὡς παρκαντζ. (+ Κοζ.). Εἰς Κοζ. Μάνους, Μανόλας, οἰκογενειακά, Νούμτσιους, Μπατζόλας (+ Βάν.). Μανόλινα. Εἰς Κοζ. Μπατζόλινα (+ Βάν.), Νούμτσινα.

Εὐάγγελος. Βαγγέλτις, -άκις, εἰς Βάν. καὶ Γέλας, Γέλιους. Ἡ Βαγγιλιώ, -ίτσα, -ίτσου, -ούδα. Βάγκιου (Βλάχοι). Εἰς Βάν. καὶ Γέλου, Γιλή, Γιλέτσου, Γαλέτσου, Καρτσέλου, Γαγαλή. Εἰς Φραγκ. Γέλης.

Εὐανθία, Ηὐανθία, Βανθία.

Εὐγενία. Βγέννα (ἢ Βιέννη: Ἄβγέννα). Ηὐγενία, -ούλλα καὶ Βγινούλλα. Νούλα. Βγένου (Κοντσ.). Εἰς Βάν. Ἰβγένου, Ἰβγινούλλα.

Εὐθύμιος. Θύμιους, -ούλις, -ούλιας. Τσύμους (Κωστ., Ρέζν). Ἡ Θύμινα.

Εὐθυμία. Φθυμία. Φυμία. Εἰς Βάν. Θυμία, Θυμιώ, -ούλλα, -ίτσα.

Εὐστάθιος. Στάθης. Ἡ Στάθω(ς)¹.

Εὐστράτιος. Στρατής, εἰς Κοζ. ἐπών. οὐ Στράτους.

Εὐφροσύνη. Φρουσύνη, Φρούσου.

Ζαφείρις, -ρου.

Ζαχαρένια (Τσακν.).

Ζωή. Ζουή, Ζουίτσα, Ζώϊου.

Ζήσης. Ζήσις καὶ Ζήϊς. Ζήσιους (βλάχ.). Ζησάκους. Ἐπών. Ζησιός. Ζησιούλις (Κοζ., Βάν.). Ζησιούλιας. Τσούλιας (Σαμαρ.). Ζήκους, -ούλις. Ζήκας, οἰκογ. Τζήκας (οἰκογ. Βλάχ. Βάν.), Ζήσινα, Ζησιούλινα (Κοζ.).

Ἡλίας, Λίας (Ἄϊ Λιάς, οὐ Προφητηλίας).

Θιανώ.

Θιμουστακλῆς (Θεμιστοκλῆς). Κλάκης. Θιμουστακλίνα.

Θεόδωρος. Θόδουρους, Θουδουρῆς, -ράκις, -ράκις, -ρούλις. Διόδιους,

1. Κῶδιξ Σιατίστης, 22 κ.έ.

είρων. πως. *Διδιούλας* (Κοζ.). *Ἡ Θουδώρινα*. *Θουδώρα*, -ίσα. Εἰς Κοζ., Βάν. *Ζιώλια*. *Διώλια* (Κοντσ. καὶ Σέλ.), *Δόλα* (Κωστ., Ρέζν). *Δουδώλα* (Βάν.), *Διδιούλα* (Βάν.). *Δώδη* (Φραγκ.).

Θεοδώτα, Καστορικὴ καὶ προφορὰ *Θεοδώτα*, γενομένη παρ' ἡμῖν *Ζιώτα*. *Δώτα* (Φραγκ. + Χρούπ.).

Θηρεσία. *Ταρσή*, Κοζ., ἡ ἀδελφὴ τοῦ Φωτίου ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἐλθοῦσα.

Θεολογία. *Θιουλουγία*. *Θόλου* (Ζιουπ.).

Θεοφάνης. *Θιουφάντς*, *Φάνης*. *Φανή*, -ίσα, -ούλλα.

Θιουχάρς.

Θουμάς, -ούλτς, -ούλιας, *Μούλιας*. *Σιώμους*, *Παπασιώμους*. *Τσιώμους* (+Κοζ.), οὐ *Τσιμουλτς* καὶ τοῦ *Τσιμούλλι* (Κοζ.), τοῦ *Τσιμούλλ* (Ζιουπ.). *Ἡ Θουμίνα*.

Θουμαή, -ίσα. -ούλλα καὶ *Γκίτσα*, -ούλλα.

Ἰλπινίκη. *Πινίκου* (Κοντσ.).

Ἰωάννης. *Γιάνντς*, -άκις, -άκς, *Γιαννούλτς*, *Γιαννούλιας*, *Γιαννούις*. *Νούσιας*, *Γιάγκους*, *Μπαγιάνκους*. *Νάκις*, -κς, *Νάκους*. *Νακουλίτσας* καὶ *Κουλίτσας*. *Γιαννακούλτς*, *Κούλης*. *Νάνους* (οἰκογ. βλάχ.). *Γιάνναρους* (+Κοζ.), εἰς τὸ ἀποκριάτικο, οὐ *Γιάνναρους* ἀπέθανι κι' ἀφῆκε διαθήκη. *Νιάνιους* παλαιότερον (+Σιάτ.). *Βάνης*, οἰκογ. *Τζιάννης*. *Ζαννέτους*, -ας, οἰκογ. καὶ ὡς παραντζ. οὐ *Τζιαννάτας*. Εἰς Κοζ., Βάν. *Νιάκους*, -ας (+Κοντσ.), *Νάνους* (+Βάν.). *Νανούλτς*, *Νιούλτς*, τ' *Νιούλι* τοῦ πηγάδι. *Γιουβάντς*, τς *Γιουβάνινας*. *Νιούκας* (Κοντσ.). *Γιαννακός* (Βάν.). *Γιαγτσῆς* (Φραγκ.). *Ἡ γυν. Γιάννινα*, *Νάκινα*, *Γιαννούλινα*, *Γιαννακούλινα*. *Γιαννούλλου* (βλάχ., Βάν.), *Γιάννου* (βλάχ., Βάν.), *Γιαννουβιά*.

Καζάζης.

Καλλικρατίδας.

Καλλιόπη. *Λιόπα*, Ὅπα. *Καλλίνου* (βλάχ. μάλλον). *Καλλίντσιου*, *Λίντσιου*. *Κάλλου* (+Βαν.). *Κάλλω(ς)*¹. *Λιόπου* (Κοντσ. *Λιόπου* καὶ *Λιόπη*) (Κοζ.). *Καλλίγκου* (Σιάτ.).

Καλλιροόη, -ρούσιου, *Ρούσα*.

Καρυδώ.

Κλιουνίκη.

Κλιουπάτρα, *Πάτρα*. *Πατρούλλα*.

Κουντύλου (Ζιουπ.).

Κρουστάλλου (+Ντόλ.).

Κωνσταντῖνος. *Ἀϊ Κουσαντίνους*. *Κουσαντῆς*, -ούλτς, -ούλας (καὶ ἐπών. βλάχ.). *Κώτσιους*, *Κώστας* καὶ *Τσιώστας* εἰς Βλάχ. πειρακτικῶς.

1. Κῶδιξ Σιατίστης, 12, 17 κ.έ.

Κουστίκας. Δούλτις, Δάδους ὡς παραντζ. Δούλας οἰκογ. βλάχ. *Goudḥis*, ἢ *Γούδινα*. Κώτιας. Κουτούλτις. Κουτσιούλτις. Κουτούλας, ἐπών. (+ Πιπιλ.). *Δίνας* (+ Κοζ.). *Ndḥis* (Ζιουπ.). Κουτσαρίκους (Κοζ.). Κουτιαῆς, ἐπίθ. Κοζ., Κουτιαλῆς (Βάν.). Κουτλιᾶς (Βάν.). Κουτσιούλτις (Κοζ., Βάν.). Κουτίτσας, ἐπών. (Τσούργ.). *Δίγκας* (Ἐμπόρ., Φραγκ.). Ἡ Κώτσινα, Κουσταντούλινα, Κώστινα, Δούλινα, Κουτούλινα, Κουτιούλινα (Βάν.). Ἡ Κουσταντινιά. Κουστουύλλα (+ Βάν.). Κουστάντου (Βάν.), Κουστάντζα (Βάν.).

Κυρτζαῖς, -ίνα. Κυρτζαῖζ, -άζινα.

Κυριακή, -ίτσα, -ούλλα (+ Κοζ.), Κικίτσα (Κοζ.).

Λάζαρους. Ἄϊ Λάζαρους. Λάζους, -ίνα. Εἰς Κοζ. Λαζαράκις, -κς, -ίνα. Λιάτσιους. Λαζούλτις (Βάν.).

Λιμουριά.

Ἡ Λιόλιον, οὐ Λώλας (Ζιουπ.).

Μαγδαληνή. Μυγδάλον.

Μαλαματή, Ματή, Ματέκου. Ματούλλα, -ούλιον. Ματιῶν (Κοζ.), Ματίνα (Κοζ.). Μαλάμον (+ Κοντσ.). Εἰς Βάν. Μάτα, Ματιούλα, -ίτσα.

Μαρία, -ίκα, -ούσιον (Βλάχ.), Μαριγῶ, -ούλλα, -ιουρή. Μάρου, -ίτσα. Μαρουδία, μνιὰ Μαρουδία πτὰ Γιάννινα..., ἐκ δημοτ. Εἰς Κοζ. Μαριγῶ, Μαργῶ, Μαριγῶ, -ιότσιον. Μαλίνα, Μαλιῶ, Μαλέτσιον (Βάν.) Τσιότσιον, (Βάν. ὡς παραντζ. μᾶλλον). Ἄϊ Μαρίνα (ἐκ τοῦ Μάριος, Μάρις).

Μάρκου, -ούλτις, Μαρκουλής (Κοζ.), Μάρκινα, Μαρκούλινα. Μαρκουβιά.

Μηνᾶς, καὶ ἐπών.

Μιλᾶς, Μέλης (βλάχ.).

Μιλάχρου (Ζιουπ.).

Μιλέτς, οἰκογ. (Μελέτιος).

Μίλιους, βλάχ. Οὐ Μίλιους οὐ προματηνιτής, οὐ Μίλιους οὐ στραχιώτης. Στοῦ Μιλιόκα, τπν.

Μινέλαους. Μέκας.

Μόρφου (Ζιουπ.).

Ναούμς. Νούμτσιους (+ Κοζ.).

Νικόλαος. Ν.κόλας, Ἄϊ Νκόλας. Νίκους, -λάκις, -λάκς. Κουκόλτις, Κουλούσιας (βλάχ.)¹. Νικουλής, Κουκουλής (βλάχ.). Κουλιός, ἐπών., Κόλιας, ἐπών. Σελτσιώτου, Κόλης, ἐπών. Πιπιλ. καὶ Ἐμπόρ. Εἰς Κοζ. Κουκουλιός. Γκλάκας ὡς παραντζ. ἀπὸ τὸ Νικολάκης, -άκας. Κόλτσιους. Κουκουλιός, ἐπών. Σερβ. Λάκας (Κοζ., καὶ ἐπών.). Εἰς Βάν. καὶ Κουλέτσας, Κουκουλέτσας. Νικόλινα, Ν.κόλινα, Κουκόλινα.

Νικουλέττα².

1. Μπούτουρα, 79.

2. Πρβλ. Ἄνέττα, Ἄντζολέττα, Κῶδιξ Σιατίστης, 108.

Μιχαήλ. 'Αἰ Μιχαήλτις καὶ τ' 'Αἰ Μιχαήλ. Μβχάλτις. Μιχαλάκις καὶ -κις, Μιχαλούλις. Μίχους. Μιχός. Μουχός, ἀστεϊά πως. Μουχός συνταυτιζόμενον πρὸς τὸ μουχός: μυστήριος, τὰ μουχίτικα: ἡ συνθημ. γλ. Μιχαλάκας (βλάχ.). Μιχαλίτσιους. Μιχαλιός. Μούχτσιους, ἡ Μούχτσιου (ἐπὶ ἀρσ., ἀστεϊά πως). Εἰς Κοζ. Μιχαλούϊς. Εἰς Σαμαρ. Μιχαλάκας. Λάκας. Μβχάλινα, Μιχάλινα, Μιχαλούλινα.

Ξάνθου (Ζιουπ.: ἡ Ξανθίππη).

Οὐλυμπία, Λυμπία, Λύμπου. Λάμπου (Ζιουπ.).

Οὐριουζήλη. Ζήλη. Ζήλου.

Παναγιώτης. Παναϊώτις. Γιώτας. Νιώτας (Κοντσ.). Εἰς Κοζ. Μπζιώτας, Πάνους. Εἰς Βάν. Νιώλας, Νιώτας, Γιώτας, Τζιώτας. 'Η Παναϊου (βλάχ.). Παναγιουτίτσα (εἰς τὸ δημοτ.). Παναγιώτα (Ζιουπ.), Παναγούλλου (Ντόλ.). Παναϊώτινα. Τζιώτινα (Βάν.). Εἶνι διπ Παναϊου: ἐπιπόλιος, ἀνόητος.

Πανταλέμοννας, στοὺν 'Αἰ Πανταλέμοννα. Παντιλῆς, Πανταλῆς. Πάντους (Σισ.)¹, Πάντο (Φραγκ.).

Παρασκηνή, -ούλλα. Τσιβούλλα, Σιαβούλλου (Κοζ.).

Παρασκηναῖς.

Πασκάλις, -ίτσα.

Πάλλους, -λης.

Πέτρος, -άκις. Πιτρούϊς (Παλαιοχ.).

Πιριστέρα, -ρου. Πιριστερου (Ζιουπ.). Τέλα (Κοντσ.). Τέλια (Κοζ., Βάν.).

Τιλιούκου (Βάν.). Νιούκου.

Πηριλόπη. Λιόπα. Πηριώ².

Πούλιους (-άδης, οἰκογ.).

Πουλυχρόντις.

Σίμους καὶ οἰκογ. Σιμώτας (Κλεισ.). Τζιμουλάς (Κοζ., ἐπών.).

Σουλτάνα, -ούλλα, -ίτσα. Τάνα (βλάχ.). Τιάννα (Κοντσ.). Τιάνια καὶ Τιανούλλα (Κοζ., Βάν.). Σούλτου³.

Σουτήρης, -άκις, -άκις.

Στέφανους, -άκις, -άκις, Στέφους, Στιφούλις (Βάν.).

Σταμάτις, Σταμούλις. Σταμάτου. Μάτου (Κοντσ.). Σταμούλλου. Στάμους (Κοζ., οἰκογ.). Στάμω(ς)⁴.

Σταύρους, -ούλλα.

Σύρμου, -ατένια.

Τριαντάφυλλους καὶ Τραντάφυλλους καὶ -λλης. Τριανταφύλλου, ἐπών.

1. Βλ. καὶ Βαγιακῆρον ἐν 'Αθηνῶν Ο', 147-148.

2. Ποινιὴ ὁ Ψάλτης, 144, 158, ἐκ τοῦ Δεσποινιῶ (Δέσποινα).

3. Κῶδιξ Σιατίστης, 56, 71.

4. Αὐτόθι, 28 κ.έ.

βλάχ. Ἡ Τριανταφyllιά καὶ Τραν... (+Βάν.), -φλλούσιου καὶ ἀπλοῦν
Φλλούσιου καὶ Φλλούσια. Φύλλω (Φραγκ.).

Φέβρου: ἡ Φεβρωνία (Ζιουπ.).

Φίλιππους καὶ -ας.

Φλώρους. Φλουρίκα.

Φουτεινή, -ούλλα, -ίτσα. Φώτου (+Κοντσ., Κοζ.), Φουτούλλου (Κοζ.).

Φρούδου (Ζιουπ.): ἡ Εὐρυδίκη.

Χαΐδου, -ούλλου.

Χαράλαμπους. Λάμπης. Λάμπρους.

Χαοῖς (Κοζ.), Χαροσούλτς.

Χαοίκλεια.

Χαοίλαους, -άκισ, -άκς.

Χαορίζανους. Οἱ Χαορίζαμινις, -μινια.

Χριστόδουλους.

Χορίστους, Κίτσιους, Κ'τσης (βλάχ.), Κούτσιας, Χοιστάκς, -ινα. Εἰς
Κοζ. Λίτσιους καὶ Χλίτης. Καὶ Φραγκ. Λίτσιος.

Χοιστόφουρους. Φόρης (Φραγκ.), ἐπών. εἰς Κοζ. οὐ Φόρης.

Χουσόστουμους. Χσός, ἡ Χσίνα.

6. Τοπωνυμῖαι¹

α') Ἀπὸ τὴν φυτεῖαν

Ἀβραϊά², ἡ (Ζάλ.): δάσος νῦν.

Ἀγιοκλήμα, τοῦ (αἰγόκλημα): θέσις πετρώδης μετὰ πηγῆς λεγομένης
καὶ Φανδ'να πτ' Ἀγιοκλήμα εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Σινιάτσικου. Στ' Ἀϊό-
κλήμα (Κοντσ.): βοσκότοπος. Στ' Ἀγριοκλήμα (Δέλνο): θέσις μὲ ἄγρια
κλήματα³.

Ἀγρομβλου, τοῦ (ἄγριο μῆλο): δασώδης νῦν περιοχὴ τοῦ Μουρικιοῦ Β.
Καὶ ἄλλη θέσις Σν Ἀγρουμβλιά, ἀπαντῶσα καὶ εἰς Λοσν., Μερ., Μαυρ. Στς
Ἀγρουμβλιές (Λιπ.). Εἰς Τριτσκό: Σν Κούφια ἔν Μηλιά. εἰς Μπίσ.: Ζ'ν βρού-

1. Ἐμνημονεύθησαν ἤδη προηγουμένως καὶ κατὰ περίπτωσιν πολλαὶ τοπωνυμῖαι.
Αἱ ἴδιαι δὲν ἐπαναλαμβάνονται ἐνταῦθα, ἐκτὸς ἐὰν ὑπάρχη εἰδικὸς λόγος: παραλλαγή τῆς
τοπωνυμῖας, τόποι προελεύσεως κ.λ.

2. Τὸ ἄρθρον κατ' ὀνομαστικὴν ἀναγράφεται εἰς ἐκάστην τοπωνυμίαν πρὸς ἀπο-
φυγὴν συγχύσεων. Ἡ συνήθης ἐκφορὰ τῶν τοπωνυμιῶν, ὡς γνωστὸν, κατ' αἰτιατικὴν
ἐμπροθέτως μετὰ τῶν: εἰς, ἀπό, κατὰ καὶ τῶν ἀναλόγων παθήσεων προθέσεως καὶ ἄρθρου.

3. Ὅταν εὐθὺς μετὰ τὴν τοπωνυμίαν δὲν ἀκολουθῇ βραχυγραφικῶς ὁ τύπος προε-
λεύσεως, ὡς: Ἀβραϊά, ἡ (Ζάλ.), σημαίνει ὅτι ἡ τοπωνυμία ἀνήκει ἀποκλειστικῶς εἰς
τὴν Βλάτσην. Ἐκάστην παραλλαγὴν συνοδεύει ἡ προέλευσις διὰ τῆς σχετικῆς βραχυγραφίας
ὡς: Στ' Ἀϊόκλημα (Κοντσ.) κ.λ.

χαβ'ν Μβλιά: με μῆλα προύχαβα, μαλακά πως. Σν Κουρουμβλιά (Ζάλ.). Στς Μβλιές (Σιαρβ., Ζάλ., Βαντσ.). Ἡ Μηλιά: χωριὸ Γρεβενῶν, χ. Τρικ- κάλων (Γραπτὰ μνημ., 61, 63).

Ἄλβάντσα, ἦ: βοσκοτόπος, μεγάλη κατωφερῆς πλαγιά (ὅπου εὐδοκι- μοῦν τὰ λάπατα), μετὰ τὰ πετρώματα τοῦ Σινιάτσικου. Ἐξ ἀρχικοῦ Λαμπά- νιτσα μετακινήσει τοῦ αλ (ὡς: λώπχατα, ὄπλατα). Καὶ αἱ ὀνομασίαι τῶν χω- ρίων: Λαβάνιτσα (Γρεβ.), Λαβανίτσα (Κοζ.), Λαμπανίτσα (Ἄνασ.) καὶ Λαμπάνοβο (Ἄνασ.) (ὁ Vasmer, 114 τὸ Λαμπάνοβο ἐξ ὀνόματος Albanus?) εἶναι, νομίζω, φυτώνυμοι δυνάμεναι νὰ ἀναχθοῦν εἰς τὸ ἀρχαῖον λάδανον, λάβδανον καὶ λαύδανον διὰ τροπῆς τοῦ δ εἰς β ἢ ἀποβολῆς τοῦ δ (εἰς τὸ βδ)¹.

Ἄμπόλ' (Σουλ.). Στ' Ἄμπόλια (Μχυρ.).

Ἄρμάνι, -ια: πολλαὶ θέσεις δασώδεις. Καραουρμάνι (Κοντσ.).

Ἄρόγκι, τοῦ (ὄρογκος) (Μχυρ.): Στ' Τσιάμ' τ' Ἄρόγκι, Τ' Μήτσι τ' -, Στ' Τζιώγ' τ' -, Στ' Ἀρχάν τ' -, Στ' τ' Δάτσι τ' Ἄρόγκι (Δάτσιους, ὄνομα). Στ' Ἄρόγκια (Ρέζν, Λιπ., Τριβ.): χωράφια με γύρω γύρω δάσος πυκνό. Εἰς Δουτσ. Στ' Πάππ' τοῦ Ρόγκι. Στὰ Ρόγκια (Χορ., Σιαρβ.): χωράφια, ἄρμάνια. Εἰς Λιπ. στοῦ Ρουγκουτσέλ: δάσος πυκνὸ ἀπὸ ἔλατα καὶ πεῦκα.

Ἄρτζις (Ζάλ.): δάσος θαμνώδες.

Βαῖς, οἱ (Σουλ.): ἀπὸ τοῦ φυομένου ἐκεῖ κισσοῦ.

Βέντζια, τά: περιοχὴ χωριῶν τῶν Γρεβενῶν ΝΔ τοῦ Μπουρίνου. Τοῦ Βέντζι: τὸ κεντρικώτερο χωριὸ (ν. ὄν. Κέντρον). Ἡ ὑπὸ τοῦ Vasmer, 179, συσχέτισις πρὸς ὄνομα βουλγ. κ.λ. δὲν εἶναι ὀρθή. Τοῦ βέντζι: γνωστὸν ἐπι- χωρίως ὡς κλάδος φυτοῦ, δι' οὗ πλέκουν καλάθια².

Βιλίσιτι, τού: χωριὸ τῆς Ἀνασελίτσης. Καὶ ἄλλο Βιλίσιτι ΝΔ τῆς Κο- ζάνης³. Μετὰ τὴν κατάληξιν -ίσιτι ἀπαντῶνται καὶ τά: Κλιπίσιτι, Σουλουμίσιτι, Μαρτσισίσιτι, Λιαψίσιτι, Ντουβαμίσιτι, Ραντουβίσιτι, Βιλιμίσιτι κ.λ. Τὸ ριζικὸν εἶναι, καθ' ἡμᾶς, αὐτὴ ἢ βελλῖς ἢ bellis: φυτόν, πόαι με πλατεῖα φύλλα⁴. (Μνη- μονεύεται καὶ πόλις Βυλλῖς ἢ Βύλλις τῆς ἀρχ. Ἡπείρου παρὰ τὴν Ἰλλυρίαν). Ὁ Βέλος, παραπόταμος τοῦ Ἀλιάκμονος, ὀνομασία τῶν λογίων μᾶλλον, ἀπὸ τὸ παρακείμενον χωρίον Βελίστι (ὡς ὁ Μύριχος ἀπὸ τὸ Μουρίκι). Καὶ

1. Τὸ λάδανον, ἀλάδανος, βλ. Χελδράτχ, 11, καὶ λαδανιά, λάδανο: θαμνώδες ἀρωματικὸν φυόμενον κάτω ἀπὸ τὰ δένδρα, Γ. Παυλίδην, Ἡ χλωρίς καὶ ἡ βλάστησις τῆς χερσονήσου Σιθωνίας Χαλκιδικῆς, Θεσσαλονίκη 1976, 79. Εἰς τὴν Λαύδαν, χωρίον τῶν Γρεβενῶν (Γραπτὰ μνημεία, 61) τὸ -(α)νον δυνατὸν νὰ ἐθεωρήθῃ κατάληξις καὶ ἀπεκόπη (ὡς καμάκι - κάμα). Ὁ Vasmer, 38, τὴν Λαμπανίτσαν Παραμυθιάς σχετίζει μετὰ τὸ σλαβ. *loboda melde*: λου- βουδιά. Παραδείγματα προσηγορικῶν καὶ τοπωνυμιῶν εἰς -ίτσα βλ. καὶ ἀνωτέρω, σ. 380, σημ. 1. Περὶ τῆς καταλήξεως -ίτσα (καὶ -ίτσι) βλ. καὶ Φ. Κουκουλέν, Ἑλληνικά 4, 361-375.

2. Βέντζα καὶ σβέντζα: θάμνος. Στεφανίδην εἰς Λαογραφία Γ' (1929) 200, Ἱστορ. Λεξ., 3, 516, καὶ Παπαϊωάννου, 25.

3. Γραπτὰ μνημ., 52, 61, Βελίσοδη, Vasmer, 180, Βελίστη.

4. Χελδράτχ, Τὰ ἄνθη, 80.

ἡ Βιλιά, χωριὸ τῶν Γρεβενῶν (Γραπτὰ μνημ., 61) φαίνεται σχετική. ὡς καὶ ἡ Βέλια, βουνὸ παρὰ τὴν Σιάτισταν-Κοντσικό¹, ἴσως καὶ αὐτὸ τὸ Βελοῦχι (τῆς Στερεᾶς).

Βουζιλιά, ἡ, ἀπὸ τῆς φουομένης ἐκεῖ ἀκταίας· πλαγιά μὲ χωράφια (+ Λοσν.)
 Στοῦ Βούζιλου (Βρατ., Ἰ. Απ. Βάν.). Βλ. καὶ Βούζι, Vasmer, 25, 103, 111, 282, 313.

Μπριάλαγγας, οὐ (βρύα-λόγγος): μεγάλη πλαγιά σύδενδρος νῶν. Στοῦ
 βοάλουγου (Κοσμ.): θέσις μὲ χωράφια². Διμίλαγγους (Ντόλ.): δάσος ὄξυῶν
 (+Κωστ.): δάσος ἀπόκρημνον. Στοὺν Παλιόλουγγοῦ (Λούντζι). Μισουλουγ-
 γόσιτι: τὸ χωρίον (Ἀνασελ.).

Βούζις, οἱ: κοινὴ τπν.

Γαβζιά, ἡ (+Ζαλ.), Γαβζιά (Λοσν., Κοζ., Δέλν.).

Γαϊτάνου, στοῦ (Ρισ. Σουλ.): ἴσιο μέρος πρὸς τὸ λάκκο. Στοῦ Γαϊτα-
 νάκου (Χορ.): ἀπὸ τὸ παραγόμενο χορτάρι.

Γαύρους, οὐ (Μερ.). Στοῦ Γαύρου (Πέλκα): εἰς τὴν κατάληξιν τοῦ Σι-
 νιάτσικου, παρὰ τὰ τείχη (+Γκόβλ., Κηπ.). Στὰ Γαῦρα (Τριβ.)³. Τοῦ Γα-
 βρέσι: χωριὸ Καστοριάς.

Γόλιου, τοῦ (Σλάτ.): κορυφή.

Γουρτσιά, ἡ: πολλαὶ θέσεις. Στ' - τ' Καλιαντέρη. Στ' Γουρτσούδα (Δέλν.).
 Στς Γουρτσιές (Ζάλ., Λιπ., Τσακν.). Στς Ἀγρουγουρτσιές (Δέλν.). Στ
 Χότζια τς Γουρτσιές (Τσακν.). Ἡ Γουρτζιόβα, -αλη: χωριὸ ἐκ Κονιάρων
 (γουρτσιά + -οβα, οἱ Γουρτζιουβαλῆδης. βλ. καὶ ἀνωτέρω, σ. 18, σημ. 2 καὶ
 σ. 68, σημ. 1). Καὶ ἡ Κοριτσά λεγομένη παρ' ἡμῶν κοινῶς: ἡ Γκιόρτζια⁴.

Δέντρος, οὐ. Στοὺν Κουντὸ τοῦ Δέντροῦ καὶ ἀπλῶς: Στοὺν Κουντό,
 ἀπὸ τὰ παρακείμενα ὑψηλὰ δένδρα. Στοῦ Στιγνὸ τοῦ Δέντροῦ (Φυτ.). Στὰ
 Χουντρά τὰ Δέντρα (Δουτσ.). Στὰ Τρία Δέντρα (Κοζ.). Στὰ Βακούφα τὰ
 Δέντρα (Μαυρ.).

Ζιάζιακα, στοῦ (Δέβλα): πλαγιά μὲ γαῦρα καὶ ληυτουκαοῖς⁵.

Ζύγρα, ἡ (Φυτ., Τσοῦρχ., Δέλν.). Στ' Τζύγρα (Κηπ.). Στς Ζύγρις (Ἰ. Απ.
 Βάν.).

Ἰτιά, ἡ. Στ' Διοβίση ἢ Ἰτιά: ἐντὸς τῆς ἀγορᾶς ἀπὸ τοῦ παρακειμένου
 σπιτιοῦ τοῦ Ντερβίση. Καὶ ἄλλα θέσεις: Στς Ἰτιές. Σν Ἰχτιά (Πιπ.).
 Στ' Γιτιά (Κοζ.). Στ' Γιτχιά (Φυτ.). Λιανουϊτιές (Τρακν.).

1. Vasmer, 129, 179, «Der grosse Berg».

2. Εἰς Βελβ., Μπουντώνα, 80, βοιάλουγους: χέρσος γῆ.

3. Βλ. Δ. Γεωργακᾶν εἰς *Byzant. Zeits.* 41 (1941) 361-362.

4. Δ. Γεωργακᾶς εἰς Ἡπειρ. Χρον. 12, 180-184.

5. Ζιάσακας καὶ εἰς Ἡπειρον, ἐπαρχ. Κονίτσας, Ἡπειρ. Χρον. 9 (1934) 241, βλ.
 καὶ Vasmer, 35, ζιάζιακου: θαμνώδης ἐκτασις. Παπαϊωάννου, 37.

Καβαλλαριά (Δέλν.): ὕψωμα, ὅπου βγαίνει χορτάρι, -ιά λεγόμενον (Χελδράιχ, 44), σάν «τοῦ βίκου» ζιζάνιον.

Καννάβja, τὰ (Μέγα Σπήλ.): κοιλάς μὲ ἀμπέλια καὶ μπαχτέδια. *Καννάβja* (Ντόλ.): δάσος ὄξυων νῦν.

Καραγάτσι, τοῦ (+Σουλ.). *Γαραγάτσι* (Φυτ.). *Στοῦ Χουντροῦ τοῦ Γαγάτσι* (Χορ.). *Στοῦ Κούφιου τοῦ Καραγάτσι* (Ἄπ. Βάν.). *Στὰ Καραγάτσια* (Λοσν.). *Καραγάτσι*: χωριὸ Κονιάρων Β Κοζάνης.

Καρούα, ἡ. *Στ' Στεῖρα ἔν Καρούα*: ἐντὸς τῆς περιοχῆς Σισανίου. Πρόκειται περὶ τῆς ἱστορικῆς κερυῆς, ἣ ὅποια δὲν ἐκάρπιζεν. Ἐξ ἑνὸς τῶν κλώνων τῆς ἐκρέμασάν ποτε τὸν Δεσπότην Σισανίου. Στῆ ρίζα τῆς ἔλεγαν ὅτι ὑπάρχουν φλωριά καὶ φίδια. Κατεστράφη προσβληθεῖσα ὑπὸ κεραυνοῦ. *Σν Καοjά* (Λιπ.). *Στς Καοjές* (Μεσ., Μχυρ.). *Σν Πιτρουκαοjά* (Βελ. Ἄνας.). *Καρούα*: χωριὸ ἐπαρχ. Φανκρίου (Γραπτὰ μνημ., 63).

Καστανιά, ἡ (Πλάζ., Τσακν., Ζάλ., Μχυρ., Βίσ., Δέλν., Κοζ.). *Καστανιά*: χωριὸ Σερβίων (Γραπτὰ μνημ., 21, 61). *Στς Καστανιές* (Τσακαλ., Ἐμπόρ.).

Καψάλα, ἡ. Ἡ - πτοῦ Μουρίκι, καὶ ἄλλου, ὅπου κήκε τὸ δάσος. Ἐκεῖ ἀφθονοῦν τὰ χαμουκέρασα. *Στὰ Καψάλια* (Σλάτ.). *Στ' Τάκη τὰ -* (Ντουτσ.). *Σν Καψάλα* (Μχυρ.).

Κέθαρα, τὰ: πλαγιά μὲ πολλὰ κέδρα καὶ ἄλλες 2-3 θέσεις. *Στοῦ Κέδρου* (Μχυρ.).

Κθάοjα, τὰ: θέσις ἐπὶ τῶν κλιτύων τοῦ Σινιάτσικου, ὅπου ἔσπερναν ἄλλοτε κρ. *Στὰ Κθαράκια* (Τσακν.). *Κριθαράκια* (Σιάτ.). *Στὰ Κριθάοjα* (Τριτσ.). *Στὰ Κθαρουτόπια* (Κχισ.).

Στς Κήπς (Μπουρβ.): καλλιεργουμένη ἔκτασις.

Κίνναμη, ἡ: χωρίον τῆς Ἄνασελίτσης. Εἰς Ζάμπορδαν. *Γραπτὰ μνημ.*, 62. *Κήναμου* μὲ ὀνόματα 32/4. εἰς τὸν κατάλογον Νεοφύτου. *Κῶδιξ Ζωσ.*, 123, χωρίον *Κίνναμη*. Ἄπὸ τὴν *κίνναμη*: φυτόν, τὸ κιννάμωμον. Κατὰ τὸ πιθανώτερον ὅμως ἢ τπν. προέρχεται ἐκ τοῦ Κίνναμος. Ἐπιφανῆς οἰκογένεια Βυζαντ. (ΙΒ' αἰ.). Βλ. καὶ *Τορνίκι* ὀλίγον κατωτέρω. Ἡ γενικὴ *Κήναμου* εἰς Ζάμπορδαν ἐνδιαφέρουσα.

Κιρασιά, ἡ: νῦν περιοχὴ χωραφιῶν (+Ζάλ., Τριβ., Μέγα Σπήλ.). *Στς Κιρασιές* (Μερ., Μόλ., Λιπ., Τσούρχ.). *Σν Ἀγρουκιρασιά* (Μπόρσ.). *Στοῦ Κιράσουβου* (Λοσν.): θέσις, ὅπου ἄλλοτε ἦταν χωριό. *Κιρασουφτάδις* (Ντόλ.): συνοικία ἀπὸ μετοίκους καταστραφέντος χωριοῦ (Γραπτὰ μνημ., 41, 64)¹. *Κιρασιά*: χωριὸ Κοζάνης καὶ χ. Τρικκάλων (Γραπτὰ μνημ., 61, 63).

Κλαδί. *Στοῦ Κλαδήσιου*: πλαγιά κατάφυτος ἀπὸ δρυῶς εἰς τὸν Ἄιλιῶν

1. *Κεράσοβο*: χωρίον τοῦ Βελᾶς, ἐπαρχ. Κονίτσης, βλ. καὶ Στεργιόπουλον εἰς Ἡπειρ. Χρον. 12, 216. Καὶ ἀπὸ μίαν κερσιάν ἢ πολλές -ές = *Κεράσοβο* (ὡς *μυρίκη - Μουρίχοβο*). Ἄρχ. κέρσος. Ἡ ἐξ ὀνόματος *Κέρασος* παραγωγή τοῦ Vasmer, 37, 79, 83, ἀπίθανος.

ΝΑ, καὶ Στοῦ Οὐξύσιου: ὄλο μὲ ὄξυά εἰς τὸν Ἀιλιά Β. Καὶ ἄλλαι θέσεις. Ἡ Κλαδούρα: πλαγιά σύδενδρος νῦν (+Πιπ., Σισ.). Στ' Τζιουβάν τοῦ Κλαδὶ (Σέλ.).

Κλημασίδα, ἡ (Μαυρ.).

Κουκκινούσιου (Φυτ.): ὄπου ἀπιδιά μὲ κόκκινα ἀπ.

Κουμβουλιά, -ές: πολλὰ θέσεις. Στς Κουμβλιές (Λιπ.).

Σν Κουμβούλου (Μαυρ.): λιβάδια.

Κουντσό, τού. Κατὰ τὴν καθιερωμένην γραφήν: τὸ Κουντσικόν. Ἀπαντᾷται ὡς Κονισκὸ εἰς Ζάμπορδαν (Γραπτὰ μνημ., 62) καὶ Κονισκὸν εἰς Κώδικα Ζωσιμᾶ, 49. 50, τὸ ἔτος 1696, ὡς καὶ Κουντζικὸν τὸ 1797, σ. 122. Ὁ Leake τὸ γράφει (Α', 319) Κονασκό. Βλ. καὶ ὅσα ἐσημειώσαμεν εἰς: Τέσσαρες περὶ τὴν Σιάτισταν..., 8-9. Τὸ Κουντσικὸ ὁ Vasmer θεωρεῖ σλαβικὸν καὶ τὸ χαρακτηρίζει ὡς ἀλογότοπον (Pferdort) (Die Slaven..., 183) καὶ Κόνιστα Σερρών, 226. Εἰς τὸ Παλαιοχώρι τὸ ἄλογο: κόνιν, -ῖνα. Ἡ τοπωνυμία καταλεκτέα εἰς τὰς φερωνύμους. Ἀπὸ τοῦ φυτοῦ κόνυζα (ἀρχ. λ.) φυομένου εἰς τὰς κοίτας ξηροποτάμων βαρεῖαν ἔχοντος ὁσμὴν. (Βλ. Μ. Στεφανίδην ἐν Λαογραφία Ι' (1929) 204, Χελδράϊχ, 59, ἀκόνυζα, Παυλίδην, 112, κόνυζα καὶ ἀκόνυζα) δύναται νὰ προῆλθεν ἡ τοπωνυμία, ὡς καὶ ἡ Ἡπειρωτικὴ Κόνιτσα, βλ. Ἡπειρ. Χρονικὰ 12(1937)218. Ὁ κάτοικος ἀμφοτέρων: Κουντσιώτης.

Κουπάτσι, τού (Χορ., Σουλ., Τραπ., Τριτσ.): δάσος. Στὰ Κουπάτσια (Λικνάδες). Εἰς Μαυρ. Στὰ Κουπατσίνια: θέσις μὲ χαμόκλαδα. Εἰς Τριβ.: Στοῦν Κουπατσίνια: μαντρὶ νῦν, ἄλλοτε ἦτο μοναστήρι.

Κούρβουλου, τού: συνοικία τῶν Γρεβενῶν. Ἀμπέλια ἄλλοτε.

Κουροί, τού: πολλὰ θέσεις. Τοῦ Κ. ποτὸν Ἀιλιά, τοῦ Κ. ποτὸν Λουγκιώτικου (γ. τῆς Λύγκας). Στοῦ Κουροί (Κοζ., Ζάλ., Τριτσ.). Στὰ Κουροῖα (Πλάζ., Λουκ., Μπόρσ., Βελ. Ἀνασ., Τριβ., Ἀπ. Βάν., Βελ. Κοζ., Τσόρζ.). Στὰ Τρανὰ τὰ Κουροῖα (Μόλ.).

Κουροφουξιλιά, ἡ (Μέγ. Σπήλ.): ὕψωμα μὲ πεῦκα καὶ ἰδίως βαλκωνιδίες.

Κούτσουρου, τού. Στ' Ἀσπρου τοῦ - (Κηπ., Μπουρβ.). Στὰ Κούτσουρα (Τσακν.).

Κρασιά, ἡ (Μερ., Ζάλ., Βαντσ., Τσόρζ., Λοσν.). Στς Κρασιές (Δέλυ., Μαυρ., Λόπ., Μερ., Μπίσ.). Ἡ Κρασιά: γ. Γρεβενῶν καὶ Βλαχουκρασιά καλουμένη. Ἡ Κρασιά τῆς Ἐλασσόνοσ καὶ Ξηροκρασιά λεγομένη. (Βλ. καὶ Γραπτὰ μνημ., 59. 60, Ξηροκρασιά, σ. 62).

Κυδουσιά, ἡ (Τσόρζ.): θέσις. Στς Κυδουσιές (Κοζ.): θέσις.

Κ'γάλις, οἱ (Ντόλ.): τόπος μὲ καστανιές παλιές. Στοῦν Κούφαλου (Τρακ.): πλάι μὲ χαμόκλαδα νῦν (+Ζάλ., Μαυρ.).

Λαθύροια (Τριτσ.): ὕψωμα καὶ γούρνα: ἔσπερναν κᾶναν καιρὸ λαθὺρ'

ὡς τὸ φασούλι. Λαθυράδις ἀποκαλοῦν οἱ περὶ τὸ Ζιουπάνι τοὺς περὶ τὸ Βελίτσι-Μεσολογγόστι οἰκοῦντας ἔμπαικτ.

Ληυκάδja: θέσεις (Σουλ., Χορ., Σέλ.). Στοῦ Ληυκάδ (Βελ. Κοζ.). Στοῦ Λεύκα (Σουλ.). Στοὺν Ἀσπρόληυκα (Λοσν.). Στ' Παπᾶ τὰ Ληυκάδja (Ραδ.).

Ληυτουκαρυά, ἡ (Τραν.). Καὶ χωριά: -ὰ ἐπαρχ. Γρεβενῶν καὶ παρὰ τὸ Λιτόχωρο Πιερίας. Στς Ληυτουκαοῖες (Ζάλ., Μαυρ., Δέλν.).

Λιανούρα, ἡ: πολλὰ θέσεις μὲ πυκνὸ δάσος ἐκ δενδρυλλίων ἰδίως († Πιπ.).

Λιβάδι, τοῦ (Δέλν., Δέβλ.). Στ' Ζαιμη τοῦ Λιβάδι (Κοντσ.). Στ' Γιν τ' Ἀλβὰδ (Μαυρ.). Στ' Βιρβέρα τ' Ἀλβὰδ (κλέφτης ὁ Βερβέρας ἀπὸ τὴν Τίστα, τὸν Ζιάκα). Στ' Ξιν τ' Ἀλβὰδ (Μαυρ.). Λιβάδja (+ Χορ., Βογ., Τσκαλ., Ζάλ., Κηπ.). Λιβάδja (Ρέζν, Μπόρσ., Βαντσ., Λιπ.). Στ' Ἀλβάδja (Τριβ.). Στὰ Τρανὰ τ' Ἀλβάδja (Μαυρ.). Στὰ Λιβαδάκια (Σλάτ.). Εἰς Βελ. Ἀνασ. στὰ Λιβαδιὰ (λιβάδja: ἡ ἔκτασις ἡ παράγουσα χόρτο κοπτόμενο, λιβαδιὰ: ἔκτασις χωραφιῶν). Λιβαδιὸ (Σουλ., Ἀπ. Βάν.) καὶ χωριὸ ἐπάνω ἀπὸ τὰ Σέρβια. Λιβάδι: ἡ κωμόπ. ἄνω τῶν Σερβίων, ἡ καὶ Βλαχουλίβαδου καλουμένη. Τοῦ Ξηρουλίβαδου: χωριὸ ἐπὶ τοῦ Βερμίου.

Λίπα, ἡ (Ζιουπ.): νῦν βρύσις. Στς Λίπις (Κοντσ.): φλαμουρότοπος.

Λουμάκι, τοῦ. Στοῦ Μόναχου τοῦ Λουμάκι (Ραδ.). Εἰς τὸ δέντρο αὐτὸ κατ' ἔτος τὴν Πέμπτην τῆς Ἀναλήψεως ἐγίνετο ἱεροτελεστία: ὁ παπᾶς ἔσχιζε τὸν κορμὸ τοῦ δέντρου εἰς σχῆμα σταυροῦ καὶ ἐπέθετεν ἀντίδωρον διὰ νὰ προφυλάσῃ τὸ χωριὸ ἀπὸ τὸ χαλάζι καὶ «τὰ κακὰ νερά»¹. Στ' Λικουμβλῆ τ' Ἀλμάκι (Κοσμ.). Εἰς Ζάλ. στ' Ἀλμάκια τ' Παράσκη. — τ' Τσαγγῆ (ἐπώνυμο). Στὰ Λουμάκια (Τσοῦργλι, Γρεβ.).

Λυγαοῖά, ἡ (Φυτ., Τσακν.). Λυγαοῖές (Μαυρ.). Ἡ Λυγαοῖα: χωριὸν Ἐλασσόνος (Γραπτὰ μνημ., 62).

Μαντζιουράνα, ἡ (Σιάτ. στὴν Τσερβένα).

Μαρούδα, ἡ (Κοσμ., Μαυρ.): τόπος δασώδης.

Μιρᾶς, οὐ (Βελ. Ἀνασ., Τριβ.): δασώδης ἔκτασις, τσιφλίκι. μπαῖρι. Τὰ χωριά τῆς Ἀνασελ. Μιραλῆ, ἡ, Μιρασάνη, ἡ: ἐκ τοῦ μιρᾶ- Ἀλῆ, μιρᾶ- Ἀσάν (ἡ Χασάν) καὶ ὄχι ἐκ τοῦ Ὁμέρ- Ἀλῆ, Ὁμέρ- Ἀσάν (Χασάν). Ἡ Μυραλῆ καὶ πρὸ τοῦ 1692, Κώδικα Ζάμπορδας, 124, Γραπτὰ μνημ., 62.

Μόρja, στ' (Λιπ.): πλχυά.

Μουρίκι, τοῦ: τὸ βουνὸ ΒΔ τῆς Βλάτσης, ὕψους 1.650 μέτρων. Ἀπὸ τὴν μυρίκη². Μετὰ τοῦ καταλ. -οβο καὶ τοῦ Μουρίχουβου, ἐνίοτε καὶ Μερίχουβου. «Πάϊνα γιὰ τὸ Μερίχοβο».

1. Παρόμοιον ἔθιμον βλ. εἰς Κοζάνην, Π. Λιούφην, ἔ.ἀ., 105, σημ. 1.

2. Γενναδίου, Φυτολ. Λεξικόν, ἐν Ἀθήναις 1914, 44. Μενάρδου ἐν Ἀθηνᾶ ΙΗ' (1906)

364. Εἰς Ἠλείαν ππν. τὸ Ἀρμυρίκι, Κ. Ἡλιόπουλον, ἐν Ἀθηνᾶ ΝΒ', 184.

Νάνα, στ': πλαγιά βαθουλωτή στὸ Σινιάτσικο (νάνα: φυτὸν ὡς τὸ λάπατον, νανίτσια εἰς Σαμαρίναν). Εἰς Βαντσ. Στς Νιάνις: χωράφια. Στ' Σάνα (Δέβλ.): πλαγιά¹.

"Οδοῦνα ἤ καὶ "Οδοῦρα, τά: καλοῦνται εἰς τὴν Δυτ. Μακεδονίαν οἱ πρώτοι ὄγκοι ἀπὸ Γράμμου πρὸς νότον καὶ ἰδίως ἀπὸ Νεστραμίου μέχρι Ζιουπανίου. Καλύπτονται ἀπὸ δρυὸς καὶ καστανιές, διὰ τοῦτο καὶ τὰ ἐπὶ τῶν κλιτύων χωριά ὀνομάζονται κοινῶς Καστανοχώρια. Περὶ τοῦ ἐτύμου τῆς τοπωνυμίας "Οδοῦνα καὶ "Οδοῦρα (συνίζησις εἰς ο) οὐδεὶς, καθ' ὅσον γνωρίζω, ἠσχολήθη (ἀμνημόνευτον παρὰ Vasmer). Ἡ τοπωνυμία εἶναι ἐλληνικὴ σχετιζομένη, καθ' ἡμᾶς, μὲ τὰ ἀκρόδοῦνα (σπανίως -νον): ὀπῶραι μὲ σκληρὸν κέλυφος ὡς βαλάνι, κάστανα κ.λ. Κατόπιν ἀποκοπῆς τῶν ἀρχικῶν: ἀκρ(ο) (κρ ἐν συνεχείᾳ δο, συλλαβῶν δύο ἐν ἀρχῇ ἀποκοπῇ) (νόμος φειδοῦς). Δὲν θὰ ἦτο ἀπίθανος ἡ συσχέτισις καὶ πρὸς τὰ ἀρχ. Θρακικά: "Οδοῦσα: πόλις καὶ ποταμός, 'Οδοῦσης: βασιλεὺς καὶ 'Οδοῦσαι: ἔθνος.

Παλιάμπιλα, στὰ (+Γόβλ., Ἀπάν. Βάν., Φυτ., Σουλ., Βελ. Κοζ.).

Παλιουκρόκια, τὰ (Γόβλ., Ἀπάν. Βάν.): ἀπὸ τὸ φυτό, τὸν κρόκο.

Παπάδις (Σλάτ.): δασότοπος. Καὶ τὰ τσιατόξυλα τὰ λέν παπάδις.

Πεύκου, οὐ: λοφώδης σύδενδρος ἐξ ὄξυων περιοχὴ μὲ πέτρες εἰς τὴν κορυφήν, ὅπου ἐφύετο ἓνα πεῦκο μεγάλο (+Μερ.).

Πικριβινίκους, οὐ: ἄλλοτε χωριό, περὶ τοῦ ὁποίου ἐλέχθησαν ἐν ἀρχῇ (σ. 21, 44-45, 68-69, 86) ἀρκετά. Εἶναι φυτώνυμος ἢ τοπωνυμία. Ἡ ἀρχαία κύπειρος ὡς κύπερη (ἀγριοκύπερη, Χελδράϊχ, 97): εἶδος φυτοῦ, ὡς κυπρίβα: δένδρον ὡσάν τὴν κακαβιά (Σέλ.) καὶ τὴν γλυκειά (Κοζ.). (βλ. καὶ Χελδράϊχ, 85, καὶ Βολιώτη, 263). Κυπρίβα: χωρίον τῶν Βεντζίων, κατὰ Vasmer, 183, καὶ ἄλλη Κοπρίβα, 217, σλαβ. μὲ τὴν σημασίαν: τσουκνίδα: ὡς καὶ ἡ Πικριβινίτσα, χωρίον Γρεβενῶν (186). Μετακινήσει τῶν π. κ καὶ μὲ παρετυμολογικὴν συσχέτισιν πρὸς τὸ πικρός, ἐπειδὴ καὶ ἡ ἀπὸ Πικριβινίκου ἀνάβασις εἶναι ἐκ τῶν πλέον δυσχερῶν (βλ. καὶ θέσιν αὐτόθι Δρούγα), ἀλλὰ καὶ διαρκείας παρατεταμένης (ὡς ρουδανικούς κ.λ.), ἠδύνατο, νομίζω, νὰ προέλθῃ οὐ Πικριβινίκους. Καὶ εἰς Πικριβινίτσαν ἀνηφοριά.

Πλατάνια, τὰ (Ζάλ., Ἀπ. Βάν.). Στὰ Ἰφτὰ Πλατάνια (Καισ.).

Πουονάρ, τοῦ (Λιπ.). Στς Πουοναρjές (Δέλν., Κοζ.).

Πράσσα, τὰ (Σιάτ.). Στὰ Πρασσουκήπχια (Πλάζ., Φυτ., Ρόκ., Μαυρ., Τριβ.).

Πυξάο, τοῦ (Ζάλ.): εἶναι τόπος μὲ π.

Ρουγόζι, τοῦ (Λούντζ.): ἀπὸ τὸ φυτό, βαρκότοπος (+Δέλν.).

Ρόβουλου, τοῦ (Μέγα Σπήλ.): χωραφότοπος.

1. Νιάνις: πν. Κονίτσης, Ἡπειρ. Χρον. 12, 247.

Σάμνια, στα (ῬΑπ. Βάν.). Εἰς Καισ. εἰρων. ἐπὶ ἀγόνου χωραφιοῦ: «δὲν τοῦ σπέρντς σάμι».

Σανίσαβου (Σιαρβ.): δένδρα πολλὰ ἐκεῖ.

Σανδάδης καὶ Σανδάδης, οἱ (σανιδάδες) (+Πιπ.): πλαγιά σύδενδρος ἀπὸ ὄξυά, ὅθεν ἔβγαναν ξυλείαν, σανίδια. Εἰς τὸ ἄκρον ἴχνη συνοικισμοῦ ἀρχαίου, θραύσματτα ἀγγείων, νομίσματα. Καὶ οἱ Γρινδάδης (καὶ Γρ.): χωριὸ τῶν Γρεβενῶν ἀπὸ τὴν ξυλεία, γριντιές. πού ἔβγανάν ποτε ἀπὸ τὸ δάσος καὶ τὴν ἐμπορεύοντο.

Σιάδης, στ'ς (Λοσν.): ἀπὸ τὸ χορτάρι πού φυτρώνει σάν τοῦφες στα ἐκεῖ πετρώδη ἰδίως μέρη. Σαδίνα, ἡ (Κοσμ.): θέσις, ὅπου χωράφια μὲ χόρτα σαδίνας, ρουγόζια ἄλλως καλούμενα. Στ' Τσαδνιά (Λιπ.). Στ' Τσαδίνα (Ζάλ.). Στ' Μακρουσαδνιά (Μαυρ.). Τοῦ Σάδουβου (Βογ.): θέσις σὲ χαράδρα. Καὶ τὸ Σάδοβο: ἡ κλεισώρεια εἰς τὴν πρόσβασιν πρὸς Καστανιάν (Βερροίας). Μὲ τὰς φυτωνόμους ταύτας τοπωνυμίας τῆς περιοχῆς: Σιάδης, Σαδνιά, θέμα: σιάδν, σαδν, σαδ καὶ τὴν κατάληξιν -ιστα. δηλοῦσαι, ὡς γνωστόν, τὸν τόπον, ὅπου εὐρίσκεται πρᾶγμα (ἢ πρόσωπον), σχετίζεται, καθ' ἡμᾶς, καὶ αὐτὴ ἡ Σιάτιστα, ἔχουσα εἰς τὰ πετρώδη της τοῦφες χόρτα καλαμοειδῆ¹. Φυτώνυμον τὴν προέλευσιν ἔχει καὶ ἡ κάτω συνοικία της: ἡ Γεράνια ἀπὸ τὰ γιράνια, φυτά². Τὸ οὐδέτερον γένος δυνατὸν καὶ ἀπὸ τὸ γένος «τῆς χώρας»: ἡ Σιάτιστα, εἶτα καὶ ἡ Γιράνια. Τὸ οὐδέτ. (πληθ.) ἀπαντᾷ εἰς δημοτ. τῆς Βλάτσης: «Τί (γιατί) μᾶς ἔρχουντι ζουρμπάδης τὰ Γιράνια νὰ πατήσουν» κ.λ.

1. Ἡ προβληθεῖσα ἐπ' ἐσχάτων ἐτυμολογία τῆς Σιατίστης ἐκ τοῦ γερμ. Schatzstadt= πόλις θησαυροῦ κατὰ συσχέτισιν πρὸς τὴν προσωνυμίαν Φλωροχώρι (N. Ψημμένου, εἰς Δεύκωμα τοῦ Συλλόγου Σιατιστέων Θεσσαλονίκης, 1972, Α', 60-64) εἶναι ἐξεζητημένη. Πρωτίστως, διότι δὲν ἔμπορεῖ κανεὶς νὰ ἀρνηθῆ ὅτι τὸ στάδιον ἀκμῆς (πόλις-φλωριά) προϋποθέτει καὶ περίοδον ἀσημότητος κ.λ. τοῦ συνοικισμοῦ. Καὶ ἡ μὲν ὀνομασία Φλωροχώρι, ὡς χαρακτηρισμὸς μᾶλλον ἐπαίνου, ὄχι τοπωνυμία, δὲν ἔχει ἐγγραφὴν τινὰ πρὸ τῶν μέσων τοῦ ΙΘ' αἰῶνος (βλ. παρατήρησίν μου εἰς τὸν Κώδικα Ζωσιμᾶ, 27), ἡ δὲ μεταλλαγὴ τῆς Σιατίστης εἰς πολιτείαν ἀπὸ χωρίου παρακολουθεῖται ἐξ ἱκανῶν γραπτῶν μαρτυριῶν συντελουμένη, κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετίας τοῦ ΙΖ' αἰῶνος. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ στάδιον τῆς Σιατίστης ὡς χωρίου βλ. πρᾶξιν τοῦ Κώδικος Ζωσιμᾶ ἔτ. 1691 (σ. 26) καὶ καταγραφὴν εἰς τὸν Κώδικα τῆς Ζάμπορδας ἔτ. 1692, τῆς ὑπάρξεως (τῆς Σιατίστης) ὡς χωρίου ἀναγομένης εἰς χρόνους πρὸ τοῦ 1534 (βλ. Γραπτὰ μνημ., 56-59, 62, ὅπου «Σιάττιστα χωρίον», πρώτη καὶ παλαιότερα, καθ' ὅσον γνωρίζω, μνεῖα τῆς τοπωνυμίας Σ.).

Περισσότερα δὲν χρειάζονται περὶ τοῦ ἐὰν ἔμπορῆ νὰ γίνῃ ἀποδεκτὴ ἡ γλωσσικὴ ταύτισις τῆς Σιατίστης ὡς χωρίου πρῶτον καὶ ἐν συνεχείᾳ ὡς πολιτείας πρὸς τὸ: Schatzstadt. Περιττὴ ἐνταῦθα καὶ ἡ μνεῖα προγενεστέρων ἐρμηνειῶν τῆς τπν., βλ. καὶ Vasmer, 188.

2. Διὰ τὴν συνοικίαν Σιατίστης Γεράνια ἀπὸ τοῦ 1697 βλ. Κώδικα Ζωσιμᾶ, 25, 26, 53, 56 κ.έ. Φυτὸ τὸ γεράνι, Χελδράιχ, 21, καὶ εἰς τοῦ ἰδίου: Τὰ ἄνθη, ἐκδ. 1935, 104, τὰ γεράνια.

Σίτκα, ἡ (Χουτ., Χορ., Σουλ.): θέσις ἀπὸ τοῦ χόρτου σὰν τῆ σκούπα, τοῦ ρουγόζι. Εἰς Βελ. Ἄνασ. Στ' Χαλίλ τ' Σίτκα: χωραφότοπος.

Σκαμνιά, στ' (Μαυρ.): ἔχει πολλές μουριές ὁ τόπος.

Σκλήθρα, τὰ (Ντουτσ., Ζάλ.).

Σικουῖσις, οἱ (Τριβ.): δάσος ἀπὸ χαμόκλαδα. σικούστα: τὸ κλωνάρι τῆς βαλανιδιάς. Σικουρτόπκις (Χορ.): χωραφότοπος μὲ ἄσπρο χῶμα.

Σινιάτσικου, τοῦ καὶ οὐ Σινιάτσικους: τὸ ὄρος ΝΔ τῆς Βλάτσης: ἀμφοτέρω οἱ τύποι γνωστοὶ εἰς τὴν Δυτ. Μακεδονίαν. Εἰς Κοντσ. καὶ οὐ Σινιάτσικους ὡς καὶ ἡ Σιάστα παρὰ τὸ Σιάτστα. Οἱ Τοῦρκοι τὸ ἔλεγον: Καρλί δάγ: χιονισμένο βουνό. Ἀπὸ Φραγκότσι ἔχω σημειωμένον καὶ τὸν τύπον Σνέζιεκ μὲ τὴν σημασίαν: τόπος, βουνὸ χιονοσκεπές, τὸ ὁποῖον, ὅταν συννεφιάζῃ, προμηνύει διὰ τοὺς χωριανούς (Φραγκ.) βροχὴν. (Εἰς Βλάτσην καὶ τὰ πέριξ βροχὴν καρτεροῦν, ἅμα συννεφιάσῃ τὸ Μουρίκι κυρίως, ὅχι ὁ Σινιάτσικος). Ἐνα τύπον Σνίτσικ παρὰ τὸν Σινιάτσικον ἀναφέρει καὶ ὁ Κ. Α. Χασιώτης (ἐκ βοηθήματος, τὸ ὁποῖον δὲν εἶδον) εἰς τὸ δημοσίευσμά του: Ὁ Σινιάτσικος..., Ἀθήναι 1980, 11-12, σημ. 13, βλ. καὶ τὸν τύπον Sinazygos παρὰ Rouqueville, ἀνωτέρω σ. 16, σημ. 3, ὅπου καὶ τινὰ σχετικά μὲ τὸ παραδιδόμενον ὑπὸ τοῦ Μεγδάνη Ἄσκιον ὡς καὶ τὴν ὑπὸ τοῦ Κεραμοπούλλου συμπλήρωσιν ἐτυμολογήσεως διὰ τοῦ σλαβ. snek, γερμ. schnee: χιόνι ὡς α' συνθετικοῦ τῆς τοπωνυμίας (Σινιάτσικο) καὶ ἐπειδὴ «ἀληθῶς ἐκ πάντων τῶν πέριξ ὄρέων τοῦτο μόνον κρατεῖ χιόνια καὶ ἐν θέρει». Διὰ τὴν ἔλλειψιν φυτείας, σχετικῆς σκιάς εὐσταθεῖ ἡ υἰοθέτησις τοῦ τύπου Ἄσκιον. Askion (Sniatziicon vñ) καὶ ὁ Nicolaidys, *Les Turcs...*, σ. 208, 228 κ.λ. Καὶ τὸ ἐκ τοῦ σλαβ. snek: χιόνι ὡς α' συνθετικὸν προσαρμόζεται πρὸς τὴν σημασίαν καὶ τῶν ἄλλων τύπων. (Καὶ τὸ sinj: ὑπότετρος, εἰς τὴν σλαβ. ἠδύνατο νὰ εἶναι α' συνθετικόν, διότι ὁ Σινιάτσικος ὄλο πέτρα ἔχει σταχτὴ χρῶμα. Βλ. κατωτέρω καὶ τὴν τπν. Ζυγὸς περὶ τῆς ὄροσειρᾶς Σινιάτσικου κ.λ.). Ἀλλὰ πληροφορίαν οὐδεμίαν ἔχομεν προγενεστέραν, καθ' ὅσον γνωρίζω, τῆς τοῦ Μεγδάνη, ὁ ὁποῖος δὲν μᾶς ἔκαμε καὶ καμμίαν νύξιν ὅτι ἠρμήνευε (διὰ τοῦ Ἄσκιον) τὴν τοπωνυμίαν (Σινιάτσικο, ὡς ἔπραττε διὰ τὰς τοπωνυμίας Κοζάνης). Διὰ τὴν ἀδυναμίαν ἡμῶν πρὸς ἐπαλήθευσιν (θὰ εἶχε σημασίαν τινά, ἐὰν τὸ κατεστραμμένον τοῦ χειρογράφου τοῦ Τσελεμπῆ ἀντὶ Σιάτκα SBKA ἀνεγινώσκετο Σινιάτσικου, καθ' ἃ ἐσημειώθη ἀνωτέρω, σ. 71, σημ. 1) δεχόμεθα μετὰ τινος ἐπιφυλάξεως τὴν ἐρμηνείαν τῆς τπν. ἐκ τοῦ snek + Ἄσκιον (ἄλλος ἔγραψεν ὁ Σινιάτσικος ἀπὸ τό: ἄσκος διὰ τὴν ὁμοιότητά του πρὸς ἄσκον ὡς ἂν φουσκωμένος), ἐπειδὴ καὶ οὐδεμία συσχέτισις ἠμπορεῖ νὰ γίνῃ πρὸς τὰς γνωστὰς ἀρχαίας ὀνομασίας ὄρέων, τὰ ὁποῖα περιέβαλλον κυκλικῶς τὴν ἀρχαίαν Ἐορδαίαν. Μόνον ὁ Μπούριος ἢ τὸ Μπούρινο ΝΑ τῆς Σιατίστης θὰ ἠμποροῦσε, νομίζω, νὰ ἀναχθῇ εἰς τὸν ἀρχαῖον Βέρονον (τὸ ε εἰς ου διὰ τὰ παρακείμενα β, ρ, τὸ -ρονος ὡς κατάληξις -ινος) μετὰ παρασχετισμοῦ καὶ πρὸς τὸ γνωστόν:

βουρίνι, οὐ βούρινους: νεφοσκεπῆς καὶ φέρων κακοκαιρίαν καὶ ἐπὶ ἀνθρώπου σκυθρωποῦ. Ἀξιοπρόσεκτα τὰ β, ρ, ν (μ) εἰς τὰ παραδιδόμενα ἀρχαῖα ὄρη περὶ τὴν Ἑορδαίαν: Βαρνοῦς, Βόρας, Βέρνος, Βέρμιον (καὶ Βόϊον, Καμβούνια), νεώτερα τὰ: Βίτσι (Βόϊον, Βοιωτία, Βοῖτσι: Βίτσι), ἢ Μπουνάσα.

Σιμάο, τοῦ (Κοσμ.): ἀμπέλια-χωράφια. Εἰς Ζάλ., Κηπ. Στοῦ - τς Ἀκκλησιᾶς. Στ' Σιμάο (Μπουρβ.).

Σουρβιά, ἡ (Τραν., Δέλν., Ρέζν, Μαυρ., Τριβ., Λιπ.). Στς Σουρβιές (Τριτσ.).

Συκιά, ἡ (Πέλκ., Κοζ.). Στς Συκιές (Χορ.).

Σφινταμιὰ (Κοντσ.). Στοῦ Σφιντάν (Μόλ.): κάμπος μὲ -ια. Σφιντάνι (Τραν., Δέλν.).

Τρανταφλλιά, ἡ: θέσεις πολλῆς (+Μαυρ.).

Τσαπουονιά, ἡ (Λοσν., Μπόρσ., Ρισ., Μαυρ., Τσούρχ.). Χωρίον Ἐλασσόνος, Γραπτὰ μνημ., 62, καὶ Τρικκάλων. σ. 63.

Τσέρους, οὐ (Κοντσ., Μπόρσ., Φυτ., Μπουχ., Ἀπ. Βάν., Λοσν.). Καὶ χωρίον ἄλλοτε, βλ. Ἱστορικὰ σημ., 44. Στὰ Τσέρα (Λιπ.): δάσος ἀπὸ τσ. (+Μπίσ., Τσούρχ.). Στοῦ Τζιουκλάδι: θέσις ἄλλοτε (Βλάτσης) μνημονευομένη τὸ 1826, Λαογραφία ΙΒ', 426.

Τσιναολίκι Μαχαλεσ' (Σέρβ.): συνοικία πλατάνων.

Τσουκνίδα (Λοσν.). Εἰς Κηπ. Σν Τσουκνίδα: δὲν ἔχει τσ., μόνον πεῦκα.

Φακές, στς (Γόβλ.). Στς Φακίστρις (Καισ.).

Φράφου, στοῦ (Μαυρ., Ζάλ., Βελ. Κοζ.). Στὰ Φράφα (Κοντσ., Σέλ.). Εἰς Βελ. Ἀνασ. Στὰ Θράφα (οὐ θράφους). Στοῦ Φράξου (οὐ -ξους) (Μπουρβ.): περιοχὴ.

Φτέρη, ἡ. Στς Φτέρις πτ' βιστιριά. Εἰς Ραβ. Σν Ἀπὰν τ' Φτέο, Σν Κατ τ' Φτέο. Φτέο (Μπίσ., Τραν.). Καὶ χωρίον ἄλλοτε πλησίον Ζιουπανίου (Ἱστορικὰ σημ., 40).

Φτιλιά, ἡ (Μπουχ.). Χωριὸ περιφ. Κοζάνης Φθελία, Γραπτὰ μνημ., 61.

Φυλλουοιά, ἡ (Φυτ., Ρόκ., Τριβ., Τσούρχ.): ἀπὸ τοῦ ἐκεῖ φυομένου δένδρου φ.

Χαμάνια, τὰ (Τσούρχ.): κέδρα πολλὰ ἐκεῖ.

Χουρταράκια, τὰ (Μέγα Σπήλ.).

Σημ.: Ἐκτὸς τῶν ὡς ἀνωτέρω ὀνομασιῶν θέσεων καὶ χωρίων ἀπὸ τὴν ἐν γένει φυτεῖαν (βλ. προγενεστέρως καὶ εἰς τὰ φυτά), τοπωνυμῖαι χωρίων τῆς περιοχῆς ἔχουν ἐρμηνευθῆ με τὰς αὐτὰς σημασίας καὶ ἐκ λέξεων σλαβικῶν (Vasmer, *Die Slaven...* 32, 96, 180-189 κ.ά.) ὡς Βράστινον, *Vreaštino*: πτελέα, Βρόστιανη: τὸ ριζάρι (ἐρυθρόδανον). Βούρμπορον: τόπος ἀπὸ ἰτιές, τὰ Κότσανα: κοτσάνι. Λιπνίτσα: φλαμουρότοπος, Λοσνίτσα: λεφτοκαρυά. Μπλέντσον: κύαμος, Ρακίτα: ἰτέα, Σίτοβον: βουῦρλο, Τόριστα: κοπριά. Προσέτι τὸ Δοιάνοβον: τόπος ἀπὸ κράνα, ἀλλὰ δυνατὸν καὶ ἀπὸ δρυς. Δρυά-

νοβο (τὸ -οβο θὰ ἦτό ποτε κατάληξις τῆς μόδας, βλ. ἀνωτέρω τὴν -αβους ζῶσαν εἰς ριζικὰ διάφορα), ἡ Πικριβινίτσα, οὐ Πικριβινίκοις καὶ ἡ Κοπρίβα δύνανται νὰ σχετίζωνται οὐχὶ μὲ τὴν τσουκνίδα ἀλλὰ μὲ τὴν κύπερη ὡς ἀνωτέρω ἐσημειώσαμεν, τὸ Ράχοβον: καρυδότοπος, ἀλλὰ καὶ εἰς ράχην εὐρίσκεται καὶ Ράχος ἐπών. εἰς Γρεβενὰ καὶ Ράκος εἰς Κοζ. καὶ διὰ τὸ Μπόζοβον: κουφοζυλιά, ἀλλὰ καὶ οὐ Μπόζιους ἐπών. εἰς Γρεβ. καὶ ἡ Μπόζιου, Μπουζίτσα ἐν χρήσει εἰς Κοζ., Βλάτσην κ.λ. Τὸ Τουρνίκι: ἀγκάθι, ἀλλὰ τὸ Τουρνίκι δυνατὸν νὰ προῆλθεν ἐκ τοῦ ὀνόματος τῆς βυζαντινῆς οἰκογενείας Τορνίκιος, Τορνίκης, ὡς παρετήρησεν ὁ Διον. Ζακυθηνὸς εἰς Νέαν Ἑστίαν 35 (1944) 490, 1, βλ. καὶ Δ. Γεωργακῶν εἰς *Byzant. Zeits.*, 41 (1941) 377.

β') Ἀπὸ τὰ νερά

Ἀγιουνέρι, τοῦ (Σισ.) Ν. Δὲν πίνεται, εἶναι ἀνιμουνέρι. Ὡς ἀγίασμα θαυματουργὸ βλ. ἀνωτέρω εἰς ἐκκλησι. Ἀγίου Παντελεήμονος (Βλάτσης). Εἰς Πιπιλ. Ἀϊνέρι: «εἶνι ξουτικὸ νερὸ γιὰ τοὺς ἀρρώστους». Ἀϊνέρ (Τσακν.) Ἀ παρὰ τὸ χωρίον Συγκόλι στὸ λάκκο. Ἀπὸ τὸ χωριὸ πήγαιναν οἱ πάσχοντες χωρὶς νὰ μιλήσουν καὶ γιατρεύονταν. («Ἡ ἀδελφή μου πῆγεν ἐκεῖ ἕνα ἄρνι, τὸ ἄλειψε μὲ νερὸ κὶ γίνκι καλά, ἰγὼ τὸ ἴδουσα τ' ἄρνι», Β. Καραγιάννης ἐτῶν 66, 1937). Στ' Ἀξιουνέρ (Ραδ.): βαρκότοπος. Βγαίνει νερὸ μεταλλικόν. Πηγαινούν νύχτα οἱ ἀσθενοῦντες, ὅσοι βγάνουν σπυριὰ κ.λ. Ἀφήνουν ἕνα κάτι, ὕφασμα ἢ νόμισμα. Ὅταν ἐπιστρέφουν, δὲν ὁμιλοῦν συναντῶντές τινα. Περίφημο Ἀξιουνέρ ἔχουν στὸ Στιζιάχι¹. Μεταβαίνοντες ἐκεῖ, ἐὰν μὲν ἀκούσουν κουδουνίσματα ποιμνίων, δὲν θὰ ἰαθῆ ὁ ἀσθενής, ἐὰν τὰ ἀκούσουν φεύγοντας, τὸ θεωροῦν σημεῖον εὐοίωνον ἰάσεως. Στ' Ἀξουνέρ (Βαντσὸ) Β ἰαματικὴ πηγὴ. Στοῦ Οὔξουνέρ (Βελ. Ἀνασ.). «Παίν'ν ἰκεῖ κὶ βρέχουντι». Ἀμα τοὺν πουνέση κάνα χέρι ξαφνικά. Ἰαματικόν, μυρίζει σὰ μπαρουτιές. Οὔξουνέρ (Πλάζ.) εἰς θέσιν Γραμματικῶ Ν. Περισσότερον ὀνομαστὸ Οὔξουνέρ θεωρεῖται τὸ τῆς γειτονικῆς κωμοπ. Κωστάντσικου εἰς θέσιν *hátzi*. Οὔξουνέρ (Τσακαλ.), ἔχει καὶ ἐκκλησίαν μικράν. Ἐρχονται ἀπὸ τὰ χωριὰ ἐκεῖ στὸ νερό, ἀπὸ μάτι. ὅταν εἶναι κανένας κὶ ἄλλα. Τὴν αὐτὴν θέσιν καλοῦν καὶ Ἀγίασμα. Εἰς τὸ Ἀγίασμα αὐτὸ ὑπάρχει μία πέτρα, τὴν ὁποίαν τρεῖς φορές ἐπιχείρησαν νὰ τὴν φέρουν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ χωριοῦ Ἀγίαν Παρασκευήν. Ἀλλ' εἰς μάτην, ἐπανήρχετο εἰς τὴν θέσιν τῆς. Μία φορὰ ἐσταμάτησεν εἰς τὴν θέσιν Χοῦμα, πλαγιὰν Ν. Οὔξουνέρ (Ρόκ.): Ἰαματικὸ νερό. Πάιναν κὶ οἱ Τουρκοποῦλλες ἐκεῖ γιὰ νὰ γιατρευτοῦν «ἀποὺ ὄ,τι κὶ ἄν τί». Καὶ θέσεις: Στοῦ Βρουμουνέρ (Βρατ., Ζάλ., Μέγα Σπήλ.). Στὰ Βρουμουνέρja (Δέλν.). Καὶ Στοῦ Κουουνέρ (Μαυρ., Κηπ., Δέβλ., Βελ. Ἀνασ.). Κιτιονέρι (Ἀπ. Βάν.): μὲ κίτρινο νερὸ λάκκος. Ἰαματικὸ νερὸ γιὰ τὶς γυ-

1. Ἀνεμονέροια εἰς Λιμπόχοβον καὶ Στιζιάχι, βλ. καὶ Λαογραφία ΣΤ', 113-114.

ναϊκες καὶ στὸ Ἅγιον Πνεῦμα, παλαιὸ ἐκκλησάκι τῶν Σερβίων ἐντὸς βράχου. Ἐκεῖ μαζεύουν καὶ καντιλίνα.

Βάδα, ἢ (Ἄπ. Βάν., Β): ρέμα μεγάλο με ἀβαθές, ἀπλωτὸ νερό. (*Βέδου*: νερό, θρακοφρυγ.).

βάρα, ἢ. Συνήθης τπν. *βάρα* πτοῦν *Πικριβινίκου*, - πτ' *Γουρτζιόβαλη*: Β εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Π., τῆς *Γκουρτζιόβαλης*. Εἰς *Κοντσ.*: *Σν Τρανὴ τ' βάρα*, *στ' Μκρὴ τ' b.*, *Σν Κουνιάοκη τ' b.*: πλησίον *Κονιαροχωρίου*, *Σν Ἰουντσιώτκη τ' b.* (*Γιαγονισκό*, *Γιουντσκό*: παλαιοχώρι), *Καρά βάρα*: με ὀλίγο μαῦρο νερό. *Στ' βάρα* (*Σιακτίστης*), στὸ *Ντερβένι* κάτω. *Στ' βάρα* (*Φυτ.*, *Σιαρβ.*, *Ρόκ.*, *Ζάλ.*, *Κηπ.*, *Βελ. Κοζ.*). *Στ' Μκρὴ τ' βάρα*, *Σν Τρανὴ τ' b.* (*Μόλ.*). *Στς βάρις* (*Σουλ.*, *Τσούρχ.*). *Στ' βάρα τ' βουζαῖτ* (*Μαυρ.*).

Βαρκό, -ά: συνήθης τπν. διὰ τὸ ὑδαρές τοῦ ἐδάφους. *Στοῦ Βαρκό* (*Λιπ.*, *Κηπ.*, *Τριτσ.*, *Τσούρχ.*). *Στὰ Βαρκά* (*Βελ. Ἄνασ.*). *Στὰ Βαρκά τς Γιάννους* (*Ζάλ.*).

Βάλτους, οὐ. Συνήθης τπν.

Βιρός, οὐ: πηγὴ, ἐκροή¹ (σλαβ. λ.). Εἰς *Ζάλ.* *Στοῦ Βιρό τς Βλάχας*, *Στοῦ - τ' Ἀλέξη*, *Στοῦ - τς βάβους*. Εἰς *Τραν.* *Στς Βιροί*. Εἰς *Γόβλ.*, *Ρισ.*: *Στὰ Βιρούδja*: χαράδρα. Εἰς *Φυτ.*: τ' *Παπᾶ ὁ Βιρός*. Εἰς *Τσκαλ.* *Στοῦν Πράσιου τοῦ Βιρό*. Εἰς *Μαυρ.* *τς βάβους τοῦ Βιρό*.

Βλύστρα (*Δέβλ.*): βαθὺς λάκκος χυνόμενος στὸ ποτάμι. *Βλύστρις*² (Ἄπ. Βάν.): νερὰ πολλά.

βνάρι, τού. *Τ' Ρούγκου τοῦ βνάρι*, Β, ἐντὸς περιβολιοῦ τοῦ *Ρούγκου*. Ἐβγαίνει κάταναι καὶ νερὸ πολὺ. Νὰ πλημμυρίσῃ τὸ χωριό. Πῆγαν οἱ γυναῖκες καὶ τὸ βούλωναν με βελέντζες. Καὶ εἰς *Πέλκαν* στὴ θέση «*βόζιου*», μεταξὺ δύο λόφων, κι' ἐδῶ ἔβγαίνει νερὸ καὶ πῆγε μιὰ *Βλάχα* νὰ πλύνῃ καὶ τὸ βούλωσε τὸ μέρος καὶ γύρισε τὸ νερὸ ἄλλοῦ, κατὰ τὴ *Λοσνίτσα*. Καὶ τὸ *Παλαιοχώρι* θὰ πνίγονταν. Κούρεψαν τὶς γίδες καὶ με τὰ μαλλιά των ἔκλεισαν τὴν τρῦπα. *Στ' Ἀλέξη τοῦ βνάρι*: πρὸς *Γκριάτσιανην* (*Σινιάτσικο*). *Στοῦ βνάρο* (*Κοσμ.*). *Στὰ βνάροja* (*Βελ. Ἄνασ.*, *Μεσολ.*, *Ἄπ. Βάν.*, *Σουλ.*). *Στ' Ἀγιώρ τοῦ βνάρο* (*Ραδ.*).

Βούση, ἢ. *Στ' Βασιλικιά τ' Βούση*: ἔξω ΝΑ με πολὺ καλὸ καὶ κρύο νερό.

Γουβλάρι (*Κοζ.*): μέρος με πολλὰ λάσπες στὸ δρόμο, ὡς καὶ ἄνωτ. ἐσημειώθη, σ. 333, 408. Καὶ χωριὸν τῶν *Γρεβενῶν* τοῦ *Γουβλάρο*, πράγματι πολὺ *λασποχώρι*. Εἶναι καὶ ἄλλο: τοῦ *Γουβλαράκι* (ἐκ τοῦ *cumulus*, -ari), βλ. καὶ λ. *γουμούλι*, -ια: ψωμί γιὰ τὰ σκυλιὰ *γουλουμάρια* κ.λ. Πρβλ. καὶ *Πηλουρού*: χωριὸν Ἄνασελίτσης καὶ *Γρεβενῶν*. Ἡ καταλογὴ τοῦ τπν. *Γκομπλάρι*,

1. *Βιρός*: χεῖμαρρος ἐν Ἀττικῇ, Ἰ. Σαρῆ, Ἀθηνᾶ Μ', 137. Βλ. καὶ Vasmer, *Die Slaven*, 16, 23, 57, 121.

2. *Βλύστρις* καὶ εἰς Ἡπειρον (*Κόνιτσαν*), Ἡπειρ. Χρον. 9 (1934) 221.

-άκι εἰς τὰ σλαβ., Vasmer, 180-181: καδὶ δὲν φαίνεται ὀρθή. Εἰς Ζάμπορδαν (Γραπτὰ μνημ., 60) Κοπλάρι τρανὸ καὶ Κοπλαράκι. Καὶ τὸ Ρουμπάρι, χωριὸ τῶν Γρεβενῶν (Γραπτὰ μνημ., 60), ὁ Vasmer, 196, τὸ θεωρεῖ σλαβικόν, βλ. ὅμως Δ. Γεωργακῆν, *Byz. Zeits.* 41(1941)372-3 ῥόμβος, ρουμπώνω, ρουμπάρις, στοὺ Ρουμπάρι.

Γουβλίτσι, τοῦ (Γόβλ.): βρύση μὲ λεκάνην κορμὸν δένδρου βαθουλωμένον ποὺ γεμίζει νερὸ διὰ πότισμα τῶν ζώων (λ. σλαβ.), ἀλλὰ καὶ κύβελλον παρ' Ἑσυχίω, βλ. Β. Φάβην εἰς *Λεξικ. Δελτ.* 2(1940)87 σημ. 3. Καὶ τὸ χωρίον ἢ Γόβλιτσα.

Γούρα, ἢ (Πιπ.): βρύση μὲ 4 γουῖρνες, ὅθεν ἀναβράει νερό.

Δέση, ἢ: τὸ φράγμα σὲ λάκκο (ποτάμι) γιὰ νὰ πάρῃ τὸ νερὸ τὴν κατεύθυνση ποὺ θέλουν (Φυτ., Κρισ., Ἄπ. Βάν., Ζάλ.: - πτοῦ μύλου). Εἰς Μπίσ. *Σν Ἀγγιλάθ'κη τ' Δέση* (Ἀγγελαιῶι). *Στς Δέσεις* (Μεσολ.). *Σν Πλιούχου τ' Δέση* (Φυτ. -ους καὶ Πλιούκους: τοῦ χουράφ).

Καρούτα: σταὶ λιβάδια ξυλίνη λεκάνη, ὅπου μαζεύεται νερὸ ἀναβρυκὸ γιὰ πότισμα, γιὰ λεύκαμα.

Κιραμίδα (+ Πιπ.): βρύση μὲ κεραμιδένια σιούρκην καὶ ἢ περιοχὴ στοὺς πρόποδας τοῦ Σινιάτσικου. *Σν Κιραμίδα* (Φυτ., Μεσ., Χορ., Βελ. Κοζ.). *Στς Κιραμίδης* (Τσούρχ.). Εἰς Βογ. συνοικία ἀπὸ τὶς ἐκεῖ βρύσες. *Στοῦ Κιραμαρjό*: βρύση ἐκεῖ (+ Δέβλ., Τσούρχ., Βογ.).

Κιόσικι: βρύση ἔξω. Ἰπῆρχέ ποτε καὶ περίπτερον ἔξοχικόν (λ. τουρκ.).

Κιούγκι: βρύση (+ Πιπ., Λοσν., Γρεβ.). Εἰς Ραδ. καὶ Τσακν. σταὶ Κιούγκια (Κιούγκι, ἀλβ.): κωνοειδῆς βράχος. Εἰς Κοζ. *Κλιούγκι*, περιπαικτ. καὶ «σι' ἀνταμώνου στοῦ Κλιούγκι».

Κλείδουμα, στοῦ (Βαντσκό): καμπὴ σὲ συμβολὴ δύο λάκκων.

Κουντουκάπι, στοῦ: εἰς περιοχὴν Πίπιλίστης καί: στοῦ Πηγάδι τοῦ Κουντουκάπι: βρύση μὲ τρεῖς κρουνοὺς.

Κρασάτα, ἢ: βρύση καὶ βαρὸ εἰς τὸ Μουρίκι Β.

Κρούα Νιρά, σταί: θέσις Ν, ἀπὸ τὰ ἐκεῖ πολλὰ καὶ κρούα νερά.

Λάκκους, οὐ. Εἰς Φυτ., Μπίσ. *Στοῦ Βαθύλακκου*. Εἰς Χουτ. *Στοὺν Τρανὸ τοῦ Λ*. Εἰς Τριτσκό: *Στοῦ Λάκκου* καὶ στοῦ Βαθὸ τοῦ Λ. *Στοῦ Λάκκου τ' Ρούση*. Εἰς Κηπ. *Στοῦ Λάκκου τοὺν Τρανό*. Εἰς Χορ. *Στοῦ Μέγα Λάκκου*. Εἰς Τσούρχλι. *Στοὺν Ξηρόλακκου*, *Στοῦ βουτζάθ'κου τοῦ Κουντουλάκι*: λιβαδιρὸ καὶ *Στ' Ἀλέξη τοῦ Κουντουλάκι*. Εἰς Σιάτ. *Στοῦ Λάκκου τς Ἀλικῆς*: χαράδρα μὲ χῶμα κόκκινο.

Λούνη, ἢ (Βογ.). *Στς Λοῦνις* (Γόβλ., Κοζ.).

Μάννα πτοῦ Νιρό, ἢ: Α, ὅθεν αἰ πηγαὶ (+ Βελ., Κοζ., Λόπ., Βελ. Ἄνασ., Μεσ.). *Στ' Μάννα πτοῦ Πηγὰδ* (Φυτ.) καὶ ἀπλῶς *Στ' Μάννα* (Βελ. Ἄνασ., Μεσ.). Εἰς Πλάζ. *Σν Παλιόμαννα*: βρύση στὸν τούρκικο μαχαλᾶ.

Μυχὸ, στοῦ (μυχὸ) (Ζάλ.): γούρνα, λάκκος γιὰ πότισμα. Στοῦ *Μ'χὸ* (Σιαρβ.): ἔτσι βαθὺ τὸ μέρος.

Ματσιακό, τοῦ (Τριβ.): λάκκος ποῦ νιρουκρατάει, βαρκό.

Μότσιαλη, ἡ (+Πιπ.): ὑγρὸ καὶ χλοερὸ μέρος. Συνήθως βάνουν γιόντσια. Ἡ *Μότσιαλ* (Λόπ., Τσκαλ., Ρισ., Τσούρχ.). *Μότσιαλις* (Μπόρσ.). Εἰς Βογ. *Στ' Μουτσιάλ*: βαρκότοπος.

Πηγάδι, τοῦ. *Στὰ Δυὸ τὰ Πηγάδια*: ἐντὸς τοῦ χωριοῦ (+Πιπ.). Στοῦ *Πηγαδούλλι*, ἐκτὸς τοῦ χ., Στοῦ *Πηγαδούλλι πτοὺν 'Αἰλιᾶ*, — — πτοὺν *'Αἰπανταλήμουνα*. *Στ' 'Ασπροου τοῦ Πηγάδι* (Πιπ.): ἀπὸ τοῦ ἀσβεστωμένου ντουβαριοῦ· ἔχει καὶ πολὺ νερὸ μ' ἀφρόν. γουργουρίζει. Στοῦ *Κρουουπήγαδου* (+Λόπ.). Εἰς *Ρέζν Κρουουπήγαδα*. *Κρουουνέο* (Βελ. 'Ανασ., Δέβλ., Μαυρ., Κηπ., Λιπ.). *Κρουόνιου* (Μερ.). Εἰς Βελ. 'Αν. Στοὺν *Κρουουδόνα* (καὶ *Κρουιδόντ*). *Κρουουδόнт* (Ρόκ.). Στοῦ *Κλιφτουπήγαδου* (Μπόρσ.): στέκουνταν ἰκεῖ κλέφτις (+Δέβλα). Στοῦ *Παλιουπήγαδου* (Τσακν.). Ἡ *Πηγαδίτσα*: χωριὸ Γρεβ. (*Γραπτὰ μνημ.*, 60). Στοῦ *Πηγαδόπκου* (Τσκαλ.). *Στς Σιοῦοικις* (Τσακν.): βρύση. *Στὰ Πηγαδάκια* (Χορ.). *Στὰ Πηγαδούλια* (Μαυρ.). Στοῦ *Συροτουπήγαδου* (Τσούρχ.). *Στ' 'Ασπροουπήγαδου* (Τσούρχ.). *Στὰ Τρία Πηγάδια* (Σιάτ.). *Στὰ 'Ιννιὰ τὰ Πηγάδια* (Κοντσ., Σιάτ. στή Βέλια). Εἰς Ζιουπ. *Στ' Καλόϊορ τοῦ Πηγάδ*, *Στ' Γόγα*—, *Στ' Πάππ'*—-. Εἰς Μεσολ.: Στοῦ *Χουρζαν'κὸ τοῦ Πηγάδ*. Εἰς Βογ. Στοῦ *Καλουϊρ'κὸ τοῦ Πηγάδ*. Εἰς Σισ. *Στὰ Καλουϊρ'κά*: πλαγιά μικροῦ βουνοῦ. Εἰς Ραδ. *Στ' Σιδέορ τοῦ Πηγάδ*, *Στ' Χὺμ*—, *Στ' Γώγου* (Γεωργίου)—, *Στς Χώρας*—, *Στς Κυρᾶς*—, *Στ' Γουλιabira*—, Στοῦ *Ράδου*—: ἀναβρυκὰ πηγ. σὲ λάκκο. Εἰς Μπίσ. *Στ' Σπαχῆ*—, *Στ' Κλέφτ*—, *Στ' 'Αντρον*— (καὶ Τσούρχλ.). Εἰς Χουτ. *Τς βάβους τοῦ Πηγάδ*, *Στ' Νούτζια*—, *Στ' Φῶτ*—-. Εἰς Γρεβ. *Στ' Μιμίν*—-. Εἰς Μαυρ. *Στ' Κλέφτ*—, *Στς Κυρᾶς*—-. Εἰς Μπόρσ. *Τς βάβους*—, *Τ' Γουδῆ* (Κωνσταντίνου)—, *Στ' Κατσουϊάν*—, Στοῦ *Τρανὸ*—, *Στ' Φῶτ*—, *Στ' Μκόλα*— (Νικόλα). Εἰς Λούντζι: *Στ' 'Αγᾶ τοῦ Π.* (+Βελ. Κοζ.). Εἰς Τσούρχλι: *Στς Παπαδῆς*—, *Στ' βικιόρ*— (Μπεκίρ τοῦ 1912), *Στ' Χῆ*—-. Εἰς Μαυρ. *Τς 'Ακκλησιᾶς τοῦ Π.*, *Στ' Ρουμνιοῦ*—, *Στ' Κουζιόν*—, *Στ' βάτζη*—-. Εἰς Τριβ. *Στς Κυρᾶς*—-. *Στ' Γιαννιώτσα*: βρύση. *Στς 'Ακρίβειας τοῦ Πηγάδ*. Λέν πὼς ἅμα γίνη πεῖνα ἢ πόλιμους, τότε φέρνει νιρό. Εἰς Τριτσ. *Τς Φάσας*—, *Στς βατζίκους*—-. Καὶ *πηγαδοῦλ ἄλλο*. Εἰς Λούντζ. *Στ' Κατῆ*—-. Πέρασε, λέν, κάνας κατῆς καὶ τὸ ἔφκιασε· εἶναι στὸ δρόμο. Εἰς Κοζ. *Στ' Ρούση τοῦ Πηγάδι*, *Στ' Νιούλη*—, Στοῦ *Σιουμάθκου* (τοῦ π.). Εἶναι *Σιουμαῖ*. *Στ' 'Αγᾶ*— (Βελ. Κοζ.). Στοῦ *βαρίμ* (Μπίσ.): *πηγάδι καὶ τὰ γύρω*. Ἀπὸ τοὺς δαπανήσαντας διὰ βρύσες, πηγάδια, τοὺς κατασκευαστὰς κ.λ. Στοὺν *Παπαθόδουρου*: ἀπὸ τοῦ γείτονος παπᾶ. Στοῦ *Μιλιγγέρι*. Ἀπὸ ἐπωνύμου *Μιλιγγέρι*, *Μοσχοπολίτου* (βλ. ἀνωτέρω εἰς τὰ περὶ μετοίκων). Στοὺν *Τσουντζου*. Ἀπὸ ἐπωνύμου γείτονος. Στοῦ *Μιλιόκα*: ἐκτὸς Α.

Ἐκ τῶν *Μίλιος-Μιλιόκας*. Στ' *Μούτσιανου* τοῦ *Πηγάδι*: ἔξω Ν. Ἐπώνυμον *Μούτσιανους*. Στ' Ἀβάξ Ἀγᾶ τοῦ *Πηγάδι* (καὶ *Πηγάδια*) (+Λοσν.): εἰς Δράχην τοῦ *Μουρικιοῦ*. Ἐκ τοῦ Ἀμπάξ Ἀγᾶ, Ἀλβανοῦ ντερβέναχα (1860)¹. Στὸν *Βουργάκου*: ἐντός. Μνημονεύεται ἀπὸ τοῦ 1810². Ἐκ τῶν ἐπών. *Βούργαρη* (-ίδης). Στὸν *Κατῆ*: βρύση κάτω εἰς τὸ ἄνοιγμα τῆς χαράδρας. Στὸν *Καρακώστα*: πηγάδι καὶ ράχη ὁμώνυμος (+Σισ., Λοσν.). Στὸν *Πασιόκα*: ἀπὸ ἐπών. Π. Στ' *Μπαρμπαρούση* τοῦ *Πηγάδι*: ἔξω Α. Στὸν *Τσιλιμίγκα*: βρύση καὶ ὅλη ἡ ράχη³. Στὸν *Βρίγκα*: ἀπὸ τοῦ *Βρίγκα*, κατοίκου Ἐμπορίου. Εἰς Ἐμπόριον: *Βρίγκοβα Τσιέσιμα*. Στὸν *Παζάρι*, ἐννοεῖ τὴν εἰς τὴν ἀγορὰν βρύσιν μὲ ὄλοσκέπαστον εὐρὺν χῶρον. Στ' *βέη* τοῦ *Πηγάδι* (Πιπ.): ἀπὸ ἐδῶ, λέν, ἔπαιρνε νερὸ ὁ μπέης. Στ' Ἀρίφ τοῦ *Πηγάδι* (Κοντσ.). Ἀρίφ Τοῦρκος καπετάνιος 1907. Στ' *Μπάλη* τοῦ *Πηγάδι* (Σισ., Λοσν., Βρατ.). Στὸν *Μπαῖου* (Τραν.). Ν βρύση. Στ' Ἀναβουκὸ (Τριβ.). Στὸν *Κόγιου* (Λουκ.): βρύση, ἐκεῖ ἄλλοτε χωρίον. Στ' *Χαρσόπ'κη* (Τριβ.): βρύση καὶ δάσος. Ἐκ ιδιότητος: *Οὐ Ξέρακας* (Λιβ.). *Οὐ Γούσιαβους* (Λιβ.), γούσια: ἡ βρογχοκήλη. *Οὐ Κουτσουμὺτς* (Λιβ.). *Οὐ Γάλιανους* (Ζιουπ., στὴν ἄκρα τῆς *Γραδίσκας*). Ἐκ *Τσαρτσάλα* (Μεσ.): βρύση ποὺ ἔχει λίγο νερό. Ἐκ *Τσαρτσάου* (Τσούρχ.). *Οὐ Τσαρτσαράκου* (Ντουτσ., Μαυρ.): βρύση καὶ πλαγιά. *Τσαρτσαλάκου* (Λόπ., Ζάλ.): ποὺ τσαρτσαλίζει: στάζει λίγο. Στὸν *Σκλήκα* (Βογ.): ἐντός. Στὸν *Ζιούτλαρ* (Δέβλ.): βρύση μὲ πολὺ λίγο νερό. *Οὐ Κατούρας* (Σιάτ.): βρύση μὲ λίγο νερό. Στὸν *Κατούρα* (Βελ. Ἀνασ., Δέβλ.): ξηρόρεμα. Στ' *Μπισρίτσα* (Βαντσ.). Στ' *Μπουτουράσα* (Βαντσ.): βρύσες. Στὸν *Τσιιάτρις* (Πλάζ.): δύο βρύσες, ἐξ ὧν πηγάζει ὁ ποταμὸς *Λιβίν*. Εἰς *Ρέζν Τσιιάτρις*: ἴσιουμα. *Οὐ Συρζιὼτς* (Σουλ.): βρύση. Στὸν *Κιλανίτη* (Τσούρχ.) καὶ βρύση. Στὸν *Τσιακούπα* (Σιαρβ.): βρύση καὶ ἡ περιοχὴ. Στὸν *Τσιατσιμέ* (Ἀπ. Βάν.). Στὸν *Τζίρου* (Σιαρβ.): βρύση. Στὸν *Μουσταφᾶ* (Λούντζι): βρύση. Στ' *Μαρούσια* (Τσούρχλι): δύο βρύσες. Στὸν *Τουρκουμνιὸ* (Βαντσ.): βρύση, λέν πῶς τὴν ἔφκιασεν ἓνας Τοῦρκος καὶ ἓνας Ρωμιός. Στὸν *Μέγα* (Ζιουπ.): βρύση. Ἐκ *Μέγας* καὶ *Κὰτ Μέγας*: δύο πηγάδια. Στ' *Ζανπάτσια*: βρύση. Στὸν *Τσιιάτσικα*: βρύση. Στ' *Λίπα*: βρύση. Στὸν *Παύλινα*: βρύση. Στὸν *Κήπς*: βρύση (Ζιουπ.). Στ' *Μέγα* (ἐνν. τοῦ πηγάδι) (Ρέζν). Στὸν *Μέγα* (Κοσμ.): λάκκος.

Πουτάμι, τού: πρὸς τοὺς μύλους ΝΑ καὶ ἀπὸ τοῦ *Σισανίου*: τοῦ *Σιανιώτικου* (ἐννοεῖται τοῦ *Πουτάμι*), εἶτα *Πιλκιώτικου* (χωρίου *Πέλκας*) καὶ

1. Βλ. παράδοσιν εἰς *Ἡμερολ. Δυτ. Μακεδονίας* 1936, 112-116. Καὶ ἐφημ. *Ἐπαρχ. Φωνὴ Πτολεμαῖδος*, ἀριθμ. φύλ. 389 (14-5-1967).

2. *Μακεδονικά* 4, 172. Ἐπίθετον μὲ τὴν κατάληξιν -ικο(ν) ἀντὶ τῆς γενικῆς τοῦ ὀνόματος ἰδιοκτήτου (ἐπὶ κυριωνύμων τπν.) βλ. καὶ *Ἡπειρ. Χρον.* 1, 100, ὡς καὶ 9, 222-223.

3. Ἐκ ἐπώνυμον *Τσιλιμίγκας*. Πρὸβλ. καὶ *Τσιλιμιγκάδικο*: βρύση καὶ θέση *Καστάνιανης* (Κονίτσης) *Ἡπειρ. Χρον.* 13, 184 (Κ. Σπεργιόπουλος).

τέλος: τὸν *Λιαψισινὸ* ἢ τὸν *Λιαψίστι*, αὐτὸς ὁ Ἑλιάκμων. ἄγνωστος μὲ τὸ ὄνομα αὐτὸ ἀπὸ τὸν πολλὸν κόσμον. Ἄγνωστος καὶ ὡς *Μπίστριτσα* (Vasmer, 179, *βιστριτσα*). Τοῦ *Σιανιώτικου* (τοῦ ποταμοῦ) λόγιοί τινες τῶν ἐντοπίων ὠνόμασαν *Μύριχον* ἀπὸ τὸ βουνὸ Μουρίκι. Βλ. καὶ σ. 19, σημ. 1, ὅπου καὶ Ἰντζέκαρας: ὁ Ἑλιάκμων (Κοζ.). Εἰς Λόπ. ΝΑ παραπόταμος τοῦ Ἑλιάκμωνος καλεῖται: τὸν *Λιβίν*. Σύνδεσιν τούτου πρὸς τὴν ἀρχαίαν Λεβαίην βλ. Κ. Ἀγγελῆ εἰς *Ἡμερολ. Δυτ. Μακεδονίας*, 1932, σ. 143, καὶ *Λεύκωμα Νομοῦ Κοζάνης*, 1930, σ. 27-28. Καὶ χαράδρα, πλαγιά αὐτόθι: *Στὰ Λιβίνια*, πρβλ. Ν. Παπαδάκη ἐν Ἑθνημ. ΚΕ' (1913) 477, *Λεβαίη, Λαπίνα* ρωμ. χρ.¹. Βλ. καὶ τπν. *Μπουφάρ*. Παραπόταμος τοῦ Ἑλιάκμωνος κατερχόμενος ἀπὸ τὰ χωρὶα τῆς περιοχῆς Ζιουπανίου λέγεται: ἡ *Πραμόρτσα*. Εἰς Ρέζν, Ρόκ.: *Πραμόλτσα*. Εἰς Γρεβ.: τὸν *Δουξανίτικον* ποταμὸν, λεγόμενον καὶ *Δόξα*, ἀπὸ τὸ ὁμώνυμον παρακείμενον ὕψωμα. Μεγάλον ποταμὸν, παραπ. τοῦ Ἑλιάκμωνος εἰς περιφέρειαν Γρεβενῶν: τὸν *Βινέτ'κου* (Κηπ., Μέγα Σπήλ. κ.λ.). Εἰς τὴν περιοχὴν Μεσολογγόστι - Βελ. Ἄνασ. κ.λ. τὸν ποταμὸν γνωστὸν ὡς *Βέλους*.

Σιόπουτους, οὐ καὶ τὸν *Σιόπουτον*: Βαρκὰ μὲ νερὰ ὀπίσθεν τοῦ Μουρικιοῦ Β. *Σιόπουτον* (Ζιουπ., Λιβ., Κοζ., Μπουχ.), *Σιόπουτους* (Μπόρσ., Μπίσ.), *Σιουπουτό* (Κοσμ., Τριβ., Μαυρ.). *Σιουπουτίστα* (Μόλ.). *Σιπιτό* (Ζάλ., Μέγα Σπήλ.). *Σιουπιτίκου* (Φιλ.). *Σέπιτου* (Τραν.). (Βλ. Ἑθνημ. ΚΕ', 202, καὶ Vasmer, *Die Slaven...*, 50, 53, 60, 212, 239).

Σιπουτούρα, ἢ καὶ *Τσιπουτούρα*: βρύση ὀλίγον ἐκτός. *Σιπουτούρα* (Ρόκ., Σουλ.). *Σιουπουτούρα* (Σιάτ. ἀπὸ τὸ 1691, *Κώδικα Ζωσ.*, 24). *Τσιπουτούρα* (Ρέζν, Τριτσκό).

Σιοῦρκις (Τσακν.): βρύση.

Σιούτς. *Στοῦ Σιούτη*: γούρνα πετρώδης γεμάτη νερὸ Α, ἔξω. Θέσις μὲ βρύση μετὰξὺ Ζιουπ. - Ντόλου: *Στοῦ Σιούτς*.

Τσουλνάρα, ἢ, Ν: βαρικὸ μὲ βρύση. Εἰς Πέλκων στοῦ *Σιουλνάρ*.

Τσιονέβου, τὸν (τσέβου βόδα: μαῦρον νερὸ): Β χαράδρα, λάκκος βαθύς μὲ νερὰ περιοχῆς Ἑμπορίου. Εἰς τὸ Ἑμπόριον *Τσαονέβο*. Εἰς Σιάτ. τὸ βουνὸ ΝΑ.: ἡ *Τσιονέβου*.

Φαν-δ' -να, -ις: πηγὴ, πολλὰς. *Τ' Ζαμάνη* ἢ -. *Τ' Σκορέτα* τ' -. *Στ' Πιτσιλά* τ' - (ἀπὸ τῶν ἐχόντων πλησίον χωράφια: *Ζαμάνη* κ.λ.).

1. Ἡ τοπωνυμία *Λιμπίνι*, -ια: ποταμίσκος καὶ χαράδρα τοῦ χωρίου Λόπις φρονῶ ὅτι δύναται νὰ σχετίζεται μὲ τὸ *λίπα*: φλαμούρι, ὡς καὶ ἡ *Λιπινίτσα*, χωρὶ τῶν Γρεβενῶν, καθ' ἃ ἐσημειώθη ἀνωτέρω. Τὴν ἀρχαίαν Λεβαίην κατὰ τὸ πιθανώτερον ὑποκατέστησε τὸ *Λεψίστι*, ἡ πρωτεύουσα τῆς Ἄνασελίτσας. Τὸ *Λεψίστι*, *Λιψίστι*, *Λιαψίστι* συνηθέστερον καὶ σπανιώτερον ἢ *Λιαψίστα*, τὸν *Λιαψισινὸ* (τοῦ ποταμοῦ = ὁ Ἑλιάκμων), ἀφαιρουμένου τοῦ -ιστι, -ιστα, κοινὰ ριζικὰ ἔχει μὲ τὴν Λεβαίην τὸ *λέβ* (π), ἀλλὰ τὸ ψ; Ὁ Vasmer, 256, 270, μνημονεύει ἕναν τύπον *Λεψισίστα* τοῦ 1319. Ἡ περαιτέρω διασάφησις πρὸς κεφαλαιώσιν ἀφήνεται εἰς ἄλλον ἐγκρατέστερον.

Χαρούβα, ἡ, ΒΔ.: βαρκὰ μὲ νερὰ ὑπισθεν τοῦ Μουρικιοῦ. Εἰς Ρέζν: χωράφια καὶ βρύση. Εἰς Τσούργ. Στ' Χρούβα: βρύση. Εἰς Λιβ. Χαρούπα (Μακεδονικὰ 17, 337, σημ. 2).

Χουῖρα, στὰ (Ζάλ.): βγαίνει, «χουρχλάζει νερό». Στὸ Χούρχουλα (Τσούργ.): νερὸ ἄφθονο πὺ «χουρχουλάζει».

γ') Ἀπὸ τὸ ἔδαφος

1) Ἀπὸ τὰ πετρώματα καὶ τὰ συχνάζοντα εἰς αὐτὰ ζῶα

Ἀρκουδόπιτρα, ἡ. Σν – πτοὺν Ἀϊλιᾶ. Καὶ Στς Ἀρκουδόπιτροις: εἰς θέσιν Σανδάδης. Ἀρκουδόπιτρα πτοὺν Ντιβοιώτικου (δάσους τῆς Δέβρης).

Ἀσπρόπιτρα, ἡ: δύο-τρεῖς θέσεις (+Λοσν.).

Ἀσπρουκαρέτσι, τοῦ (Σέλ.) ΒΑ: ἄσπρες πέτρες.

βιλκάμιλου (+νου), τοῦ: Ἀσπρη πέτρα σὲ ράχη. (Εἰς Ἐμπόρ. Βέλ-κάμεν (ἄσπρη πέτρα). Καὶ ἡ βιλκαμένη: χωριὸ στὸ Βίτσι. (Καὶ Vasmer, 193).

βιστιριά, ἡ: Β. ἄνω τοῦ χωριοῦ βράχος μεγάλος, ἀπότομος. Εἰς Κοντσ. Στ' Κάτσικα τ' -. Εἰς Κοζ. Στ' βροῦχ τ' βιστιριά, Στ' Δούση τ' - (ἀπὸ ὄν. βρούχους, Δούσιους). Εἰς Τσκαλ. Στ' Πατᾶ τ' βιστιροῖά. Εἰς Μπίσ. Στ' Καρα-ζάνν' τ' -ροῖά βιστιροῖά (Γόβλ., Καισ., Τραν., Σιάτ.), βιστιροῖες (Βογ.).

Μπουρτσούλα, ἡ (Ζάλ.): μέρος μὲ μαρμάρια μεγάλα.

Μπρούσλιανη, ἡ (Κοντσ.): βράχος.

Γουδριὰν στ' (Λιπ.): πέτρα μεγάλη.

Γιράκα, στ' (Πιπ. καὶ Σισ.): πλαγιᾶ. Σὰ Γιρακίνα (Σαμρ.). Στὸ Γιρακάκι (Γόβλ.). Βλ. καὶ Ἡπειρ. Χρον. 9(1934)229.

Γουμάρα, στ' (Τσκαλ.): ὕψωμα (+Σαμ.). (Βλ. καὶ Wace-Thompson, 37).

Γουστέρνα, στ' (Κοντσ.): πολλὲς θέσεις μὲ πέτρες στρογγυλές, ὅπου μαζεύεται νερό, Στ' Φαρμάκη τ' Γουστέρνα.

Γρέβου, στοῦ (Κοντσ.): ΒΑ βουνὸ κρημνώδες, τσακιστότουπους.

Καϊαβάσι, στοῦ (Κοντσ.): κεφαλὴ βράχου.

Καρφάκια (Κοντσ.): πετρώδεις βράχοι μὲ καρφιά γύφτικα.

Κιομίζίτᾶσι, τοῦ (Σισ.): κόκκινη πέτρα.

Κουκκινόπιτρα, ἡ (Πιπ.).

Λειανόπιτρα: κορυφογραμμὴ Β μὲ λειανές, μικρὲς πέτρες (περιλ. ὄχι μία). Εἰς Σιάτ. Λειανόστιονις Α. Εἰς Λοσν. Ἀσπρουστέλναρα: μὲ ἄσπρα στιλνάρια: πετραδάκια. Στ' Στιονάρα (Δέλν).

Λιθαρίτσια, τὰ (Μαυρ.). Στὰ Λ'θάροια (Τριτσ.). Εἰς Μαυρ. καὶ Στ' Ἀλ'θάρ: ἓνας μεγάλος λ. καὶ πολλοὶ ἄλλοι μικροί.

Λυκουπάϊδα, στ' (Λιπ.): ἔβαναν παγίδες ἐδῶ.

Μάρμαρου, τοῦ: Α μὲ πετρώματα ὡσάν μάρμ., λεῖα καὶ χρωματιστὰ (+Κηπ.). Στὰ Μαρμάροια (Σέλ., Τσκαλ., Ραδ., Ἀπ. Βάν., Τσούργ.).

Στὰ Μικρομάρμαρα (Ζιουπ.).

Μιλίσσι (Σέλ., Δουτσκ.). Εἰς Βελ. Κοζ. Στ' μιλτσόπιτρα καὶ Μιλτσότροπα.

Μούζιγισ, σις (Μεσ.): ἀπὸ τὸ χῶμα, μούζγαβου καὶ κολλάει. Εἰς Βογ. Στ' Μούζγα: χαμηλὸ μέρος, ἐκεῖ τ' ἀμπέλια. (Βλ. καὶ Ἑπειρ. Χρον. 13, 1937, 241).

Ξιράσματα, σιὰ (Κοζ.): ἀπὸ τὶς ἀκαθαρσίες.

Πέτρα. Πολλές. Στ' Μπουλουβάση ἔν Πέτρα (στὸ Μουρίκι πίσω). Στ' βοῦφ ἔν Πέτρα: ὀλίγον ἔξω. Στ' Γουλγάνι, ἔν Πέτρα: βράχοι πολλοί, ἀπότομοι Ν πρὸς Σισ. Κάτω εἰς τὴν βάσιν λέγεται Τζιουβάν Μιζαοί: τοῦ τζιομπάνου τὸ μνημόρι. Ἔπεσε κάνας τζ., ἀφοῦ τὸν τίναξε κάνα κριάρι κάτω ἀπὸ τὴν πέτρα. Στ' Κόρακα ἔν Πέτρα (πρὸς Λοσν.). Στ' Μαύρη ἔν — (Λοσν.). Σις Τρεῖς τς -ις (Σέλ.). Στ' Κούκκ ἔν — (Πέλκ.). Στ' Σκουροδένια ἔν — (Λιπ.): μεγάλη π. Στ' Στραβή ἔν — (Μεσ.): ὅπου βρύσες. Σν Κόκκιν ἔν — (Τσκαλ.). Σν Πέτρα τ' Καταφύκη (Λιπ.): ἐδῶ ἐσύχναζε κάποιος Κ., κλέφτης. Σν Πέτρα τ' Τσιαμέτ (Ζάλ.): ὄν. Τσιαμέτς. Σν Πατμέν ἔν Πέτρα (Κοσμ.) ΒΔ. Σν Πέτρα τν Πατ'μέν: ἐπάνω ἀπὸ τὴν πέτρα φαίνεται τὸ ἀποτύπωμα μιᾶς πατσιᾶς ἀλόγου μὲ τὰ καρφιὰ (Μαυρ.). Στ' Μπούφου ἔν — (Κοντσ.): βράχος σὲ χαράδρα. Στ' Γαραγὸλ ἔν Πέτρα.

Πιπιλίστα, ἦ: χωριὸ εἰς τὰς προσβάσεις πρὸς Σινιάτσικο. Ἐταυτίσθη ἡ τοπωνυμία πρὸς τὸ σλαβ. *pereli*: ἡ στάχτη + ἴστα. Τὴν λ. πιπιλιὰ (ἀρχ. παιπάλη): στάχτη, βλ. καὶ εἰς Γαλάτισταν Χαλκιδικῆς (Β. Καλογεράν εἰς Χρον. Χαλκιδ., 1-3, σ. 264). Ὁ Vasmer, 196, ἀναγράφει τὴν Πιπιλίσταν ὡς *feuerstätte*. Περισσότερον ὅμως δικαιολογημένη θὰ ἦτο ἡ συσχέτισις πρὸς τὸ σλαβ. ἐπίσης *rappel*: λευκάδι, ἐπειδὴ εἰς τὰ πρῶτα ἰσιώματα πρὸς Πιπιλίσταν, ὅπου ἄφθονα τὰ νερά, εὐδοκιμοῦν πολὺ τὰ λευκάδια. Ἄλλ' ὡς πολύρραχισ, δύσβατος καὶ ἐλικοειδῆς ἡ ὅλη θέσις τῆς Πιπιλίστας ἤμπορεῖ νὰ ἀναχθῆ εἰς τὰ ἀρχαιότερα: παίπαλον, -α, παιπάλη, παιπαλόεις. Ἡ τελευταία αὕτη τοῦ ριζικοῦ τῆς τπν. ἀναγωγὴ εἰς μακρινούς χρόνους ἴσως θὰ φανῆ ἀπίθανος (Δρακουλίβαδου, Δρακότρουπις κ.λ. τπν. Πιπιλίστης βλ. κατωτέρω), ἀλλ' ἄνευ ἱστορικῆς τινος ἐπαληθεύσεως ἐκ μόνης τῆς ταυτίσεως πρὸς λέξεις ξενογλώσσους δὲν φαίνεται ὅτι ἤμπορεῖ νὰ ὑποστηριχθῆ ἀσφαλεστέρα ἐτυμολογία. Ἡ Πιπιλίστα δυνατὸν νὰ προῆλθε καὶ ἐκ τοῦ ὀνόματος Πιπίλης, -λήης, ὅθεν τό: Πιπιλιάγκας, -όπουλος, οἱ Πιπιλιαγκαῖ(οι) ἐκ τῶν παλαιῶν οἰκιστῶν τῆς Π.

Πλάκισ, σις: Ν (+Πέλκ., Δέλν., Κοζ., Σιαρβ.). Σν Πλάκα (Πιπ., Λιβ., Μαυρ., Βογ.).

Σκόκου, στοῦ (Σελ.). Πρῶτα φαίνεται ἡ κορυφή: Οὐ Σκόκους καὶ ὕστερα ἡ κορυφή τοῦ Σινιάτσικου. Ἐκεῖ κατοικοῦν τὰ ὄρνια.

Σκ' -οκα (Κοζ.): συνοικία. Εἰς Κοντσ. Σκρίκα: πετρότοπος.

Σπήλιου, στοῦ (Μπόρσ.): βράχος.

Συμπιθιοιακό, στοῦ (Κοντσ.): θέσις με πέτρες πολλές, βλ. παράδοσιν κατωτέρω.

Τσιγαρίδα, σν (Ζάλ.): χωράφια, τὸ μέρος εἶναι τσιγαριστό, δὲν καρπάει, φτωχικό.

Τρόχαλου, τοῦ (Μέγα Σπίλ.). Εἰς Μπίσ. Στοῦ Τρόχαλου: τόπος με βράχους.

Χαμαϊλί, τοῦ (Κοντσ.): βράχος σάν γ.

Χαλίκι, τοῦ (Καισ.).

2) Ἀπὸ τὸ χῶμα

Ἀράπ'σα, σν (Πλάζ.): πλαγιά με χωράφια. Στοῦν Ἀράπ (Τσοῦρζ.): χωράφια.

Ἀσπρόχουμα, τ': πλαγιά με ἄσπρο χῶμα. Λέγεται καί: Ἀσπρόη. Καὶ εἰς Πιπ. Ἀσπρόχουμα, ὅπου ἀρχικῶς ἦταν τὸ χωριό. Ἀσπρόη, Κουκκινόη (Δέλν.), Ἀσπρόϊα (Καισ.). Ἀσπρόχουμα (Σουλ., Τριβ.), Σν Κουκκινόη (Λιπ.), Στοῦ Κιρασόη (Τριτσ.): δάσος πολὺ πυκνό. Βαϊτσιοή (Κηπ.): χωράφια, λόφοι.

Μπουντσόχουμα: ΒΔ, πλαγιά με χῶμα πρὸς τὸ κόκκινο. Εἰς Σουλ. Στς λόντσις: περιοχὴ ἀμπελιῶν με χῶμα κόκκινο.

Κουκκινόχτου, στοῦ (Σλάτ.).

Μαυράχη, στ' (Δέλν.): ἴσιωμα ἔτσι μαῦρο τὸ χῶμα.

3) Ἀπὸ τὸ σχῆμα καὶ τὴν ὁμοιότητα πρὸς ἄλλα πράγματα

Ἀκόνια, στ': Δ. ράχη με πέτρες σάν ἀκόνια (καὶ Στὰ Κόνια).

Ἄμμου, στοῦν (Λόπ.).

Ἀργαλειό, στοῦν (Ζάλ.): δάσος, ὅθεν ἔβγαναν, λέν, ξύλα γιὰ ἀργαλειούς.

Ἀρίνα, σν (Σλάτ., Μπουρβ.): βουνό (βλ. καὶ Ἡπειρ. Χρον. 9, 267). Ἐξ ἀφορμῆς τῆς τοπωνυμίας ταύτης ὑποστηρικτέα μοὶ ἐφάνη νέα ἄποψις ἐτυμολογήσεως τῆς τπν. Σαμαρίνα (Γρεβενῶν). Ἀρίνα εἰς τὰ βλάχικα: ἄμμος (arena)· ἡ κατάληξις -ια ἐκ λατιν. -ena, τὸ e-ι, ὡς γίνι βινίσι, - καλῶς ἤλθες, bene venio κ.λ.· μετὰ τοῦ σαμάρι κατὰ συμφυρμὸν καὶ ἀπλοποίησιν τῶν ρ, α σαμαραρίνα = Σαμαρίνα (πρβλ. Αἴσωπος καὶ σοφὸς εἰς Βλάτσην οὐ Αἴσουφους, ἐπών., MNE, 2 502). Χαράδραι ἄμμου εἰς Σαμαρίναν καὶ ὁ οἰκισμὸς εἰς τούμπαν, ὡσάν σαμάρι. Θὰ ἤμποροῦσε καὶ ἐκ τοῦ σάουμου: τρίβω, τριμμένη + ἀρίνα, Σαομαρίνα = Σαμαρίνα. Προγενεστέρων περὶ τῆς τπν. γνώμας μετὰ τῆς ἰδικῆς του ἀνέπτυξεν ὁ Δ. Γεωργακῆς (ἐκλεκτὸς συνάδελφός ποτε εἰς τὰ ἀρχεῖα τῆς Ἀκαδημίας), «Griechische Ortsnamen», εἰς Byz. Zeitschrift 42(1943-49)85, 90, βλ. καὶ Μακεδονικά 7(1966)200-209 (Χαρ. Συμεωνίδης). (Παλαιότεραν γραπτὴν μαρτυρίαν τοῦ τύπου Σαμαρίνα

ἔχομεν ἀπὸ τοῦ 1534 εἰς κώδικα Ζάμπορδας, *Γραπτὰ μνημ.*, 60, μὲ πολλὰ ὀνόματα 99/12 καὶ ὄχι στὰ 1819, ὡς ἐγράφη). Προσθετέον ἐνταῦθα ὅτι ἡ ἐκ τοῦ προσηγορικοῦ *σαμάρι*, *Σαμαρίνα* ἀπ' τῆς ἐρμηνείας δὲν εἶναι πειστική (βλ. κατωτέρω τπν. στὰ *Σαμάρja* ἀπλῶς). δυσχερῆς δ' ἡ ἐκ τοῦ: 'Αἱ Μαρίνα ἀπόδειξις. μολονότι εἰς Δυτ. Μακεδονίαν εἶναι διαδεδομένη ἡ ἑορτὴ καὶ ἡ πανήγυρις (καὶ ἡ παροιμ.: «'ν Τρίτη Νιάημιρου(ς), 'ν Τιτράδη 'Αἱ Μαρίνα») καὶ γνωστὴ ἡ ὅλως ἰδιαιτέρα τιμὴ τῶν Βλάχων πρὸς τὴν Παναγίαν. (Παρασχετισμὸν μὲ τὴν 'Αἱ Μαρίναν δὲν ἔμπορεῖ νὰ ἀποκλείη κανεὶς διὰ τὴν ἀντιστοιχίαν μορφῆς).

Αὐγότουπου. στ' (Ζάλ.): τόπος ὁμοιάζων μὲ αὐγό.

Βαθύλακκας Ν καὶ ἄλλος πρὸ *Χαώδης Γαβόλακκας*. *Καραδόλακκας*: λόφος ἄνω τοῦ χωριοῦ· ὀπισθεν αὐτοῦ ἔρριπτον σκουπίδια καὶ κοπριές. *κουράδja ζῶων*: *κουραδόλακκας*, τὸ ου εἰς α κατ' ἀφομοίωσιν ὑποχωρητικὴν καὶ ἐπίδρασιν τοῦ τουρκικοῦ *καρά*. Εἰς Σέλ. *Φαρδύλακκας* καὶ *Γαβόλακκας* ἄλλη θέσις. *Στοῦ Μέγαν τοῦ Λάκκου*: γιατί σκότουςαν, λέν, κάναν Μέγαν, ἄρχοντα τοῦ Παλαιοχωριοῦ ΒΑ. Εἰς Πιπ. *Στοῦ Βαθὺ τοῦ Λάκκου*. *Στοὺν Πιπιλισινὸ* (ἐνν. τοῦ λάκκου): μεγάλη χαράδρα. Εἰς Σέλ. καί: *Στ' Βούργαρη τοῦ Λάκκου*: σκότουςαν κάναν Β. 'Αρκουδόλακκας (Δέλν.): τρυπα.

Βαρόσι (Ντόλ., Γρεβ., Σέρβ.): τὸ κεντρικώτερον τῶν οἰκισμῶν.

Μπαρούγκα, *στού*: Α, ἄνω Πεκρεβενίκου γούρνα μεγάλη, σπηλιὰ μὲ σταλακτίτας. Εἰς Κοντσ. *Στ' βαρούγκα*. *Στ' βαρούχα* (Λούντζ.): σύρραχο. (Εὐρέθησαν μνήματα ἐκεῖ).

Μπλάτσι, *τού*, *οὐ Μπλατσιώτς*, *οἱ Μπλατσιῶτοι* καὶ *-ιῶτις (-τες)*: οἱ γνήσιοι λαϊκοὶ τύποι κατοίκων καὶ περιοίκων. Ἡ Βλάτση καὶ τὸ Βλάτσι ἔχουν καθιερωθῆ ὑπὸ τῶν λογιωτέρων (εἰς ἔγγραφα νεώτερα, εἰς Καταλόγους Δήμων-Κοινοτήτων κ.λ.). Ἡ Βλάστη: νέα ἐπίσημος μετονομασία διὰ νὰ σχετίζεται μὲ τὴν βλάστησίν της καὶ νὰ μὴν ἀπομακρύνεται πολὺ ἀπὸ τοὺς ἄλλους γνωστοὺς τύπους. Ὁ Rouqueville, *Voyage...*, Γ', 76, ἀνέγραψε *Platza* καὶ ὁ Leake, *Travels...*, Α', 312, *Platsa* (βλ. καὶ Ducange, *Glossarium...*, 1178, Πλάτζα: πλατεῖα)· ἐφεξῆς υἰοθέτησαν τὸν τύπον καὶ νεώτεροι: Weigand, Wace-Tompson, Ρορονιέ κ.ἄ. Ὁ Vasmer ἀπεδέχθη, φαίνεται, τὴν ἐκ τοῦ *Platza* προέλευσιν τοῦ τοπωνυμίου, ἴσως καὶ διὰ τὸ μαλακὸν ἀρχικὸν β (Βλάτση) τῆς γραπτῆς χρήσεως καὶ δὲν τὸ συμπεριέλαβεν εἰς τὰ σλαβικὰ ταυτίζων τοῦτο πρὸς τὸ παλαιοσλαβικὸν *Blato*: ἔλος, τέλημα (G. Meyer, *N. S.*, 2, 64), ἐνῶ ὁ ἴδιος ἀνέγραψε τὸ *Μπλάτση*, χωρὶς τῆς Καστοριάς καὶ τὸ *Μπλάτσεν* (Δράμας - Καβ.), *Die Slaven...*, 193, 227).

Ἐγγύτερον πρὸς τὰ καθ' ἡμᾶς ἔχομεν νὰ παρατηρήσωμεν: Εἰς τὰς διασωθείσας παλαιοτέρας ἱστορικὰς μαρτυρίας ἀπαντῶμεν τὰς ἐγγραφάς: *Πλάτζι* 1790, *Μπλάτση*, κωμόπολις *Πλάτζι* 1797, *Πλατζίου*, χώρας *Μπλάτζι* 1806, *Μπάτζη*,

τοῦ Βλατσιοῦ 1820, Blatzi, Nicolaidys κ.λ.¹. Δι' αὐτῶν πιστοποιεῖται ἡ συμφωνία τοῦ τύπου: Πλάτσι, Μπλάτσι πρὸς τὸν τῆς παραδοσιακῆς προφορικῆς χρήσεως: τοῦ βλάτσι. Ὡς πρὸς τὸν ὑπὸ τοῦ Rouqueville κ.λ. ξένων τύπον: ἡ Πλάτζα εἶναι ἀνάγκη, νομίζω, νὰ δοθῇ κάποια ἐξήγησις, μολονότι φαίνεται μικρὰ ἢ διαφορὰ (κατὰ τὸ γένος καὶ τὴν κατάληξιν). Πρωτίστως ἡ λέξις Πλάτσα (βλάτζα) ὡς πλατεῖα, ἴσιωμα δὲν εἶναι νοητὴ εἰς τοὺς χωριανοὺς (Βλατσιώτας)². Καὶ τὸ χωριὸ οὔτε τὸ λέν οὔτε τὸ ἐννοοῦν ὡς Πλάτζαν. Ἀλλὰ καὶ ὁ Rouqueville δὲν ἀπέδωκεν ἐσφαλμένως τὸν τύπον. Διότι οἱ βλαχόφωνοι τῆς Πίνδου οἱ περισσότεροι, προκειμένου περὶ Βλάτσης λέγουν: τοῦ βλάτσι³, μερικοὶ ὅμως, ὅπως ἔχω διαπιστώσει, τὸ λέν καὶ: ἡ Πλάτζα (βλάτζα) (ὡς καὶ ἡ βριάτζα τῆς Πίνδου). Τὸν τύπον τοῦτον θὰ ἤκουσε καὶ ὁ Rouqueville ὁδεύων ἀπὸ τὰ βλαχοχώρια (τῆς Πίνδου) πρὸς Ἀνασελίτσαν κ.λ. (εἰς Βλάτσην δὲν ἀνέβη ὁ ἴδιος, οὔτε ὁ Leake)⁴. Ἡ νόξι δ' ἡ μορφή αὕτη τῆς τοπωνυμίας τὴν ἀναγωγὴν προελεύσεώς της ἐκ τῆς λατινοβλαχικῆς⁵. Καὶ πέραν τούτου εὐχερῆς ἦτο ἡ δυνατότης μετασχηματισμοῦ διὰ τῆς συνήθους ὑποκοριστικῆς καταλήξεως -ιτσι, -τσι, ἢ βλάτσα = τὸ βλάτσι.

Ἡ προέλευσις τῆς τοπωνυμίας τὸ βλάτσι ἐκ τοῦ παλαιοσλαβικοῦ *blatu-blatzi* θὰ ἦτο περισσότερο πιθανὴ καὶ ἐκ τοῦ ὅτι τὸ ὀλίγον ἐπικλινὲς τῶν λιβαδιῶν Βλάτσης πρὸς τὸ μέρος τοῦ ἀρχικοῦ οἰκισμοῦ (μετὰ τοῦ ναοῦ Ἀγίου Νικολάου) κατὰ περιόδους κακοκαιρίας ἰδίως σχηματίζει εἶδος τέλματος μικροῦ (γεφύρια εἰς τὸν Λάκκον τὸν εἰσρέοντα εἰς τὴν χαράδραν πρὸς Σισάνι-Ἀλιάκμονα). Ἀλλὰ προκειμένου περὶ τέλματος εὐχρηστος καὶ ἐν Βλάτση

1. Ἀπὸ χωρίον Πλάτζι Σισανίου τὸ 1790, βλ. Ἱστορικὰ σημειώματα, 29. Καὶ Μακεδονικά 4 (1955-60) 168, μαρτύρων Μπλατζιωτῶν (τὸ αψζ' = 1791 λάθος). Μπλάτση, Μακεδονικά 4 (1955-60) 171, τὸ 1796. Κωμόπολις: Πλάτζι τὸ 1797, Ἱστορικὰ σημειώματα, 41, καὶ Κῶδιξ Ζωσιμᾶ, 122. Ἀπὸ κωμοπόλεως Πλατζίου τὸ 1804, Κῶδιξ Ζωσιμᾶ, 126. Τῆς χώρας Μπλάτζι τὸ 1806, Μακεδονικά 4 (1955-60) 182. Καὶ Ἄντ. Σιγάλα, Ἀπὸ τὴν πνευματικὴν..., 147. Ἐκ κόμης Μπάτζη τὸ 1819, Γραπτὰ μνημ., 28. Οἱ κάτοικοι τοῦ Βλατσιοῦ τὸ 1820. Σιγάλα, ἔ.α., 143. Πρὸς ἐσᾶς Μπλατσιοῦ τὸ 1824, Μακεδονικά 4 (1955-60) 176 κ.λ. Blatzi, B. Nicolaidys: *Les Turcs*, 256 κ.λ. Βλ. καὶ ἀνωτέρω, σ. 30, στήμ. 1, ἐγγραφὰς προγενεστέρως τοῦ τύπου Πλατζιώτη ἀπὸ 1772 καὶ Μπλατζιώτη ἀπὸ 1789.

2. Ἐχουν ἐν χρήσει: οὐ πλατός, ἢ πλατεῖα καὶ -έα καὶ συνηθέστερον: τοῦ ἀλάνι (λατουρκ.), ἢ πλάτη (ἀρχ.) καὶ οὐ πλάτς = σώματος καὶ ζώου, βουνοῦ, ἢ πλατόνα: ἐπὶ γυναικὸς χονδρῆς, εὐσώμου καὶ ἰκανῆς, ἢ πλατσίντα: εἶδος πίττας μὲ μπλιαγκώρι καὶ τυρί.

3. Βλ. καὶ ἀνωτέρω, σ. 322, τοῦ Μπλάτσι εἰς δημοτ. τραγούδια ἐκ Τσακνοχωρίου Ἀνασελίτσας καὶ Κοπρίβας Γρεβενῶν.

4. Καὶ εἰς τὴν γειτονικὴν βλαχόφωνον Κλεισοῦραν λέγουν: τὸ βλάτσι καὶ σπανιώτερον ἢ βλάτσα.

5. Καὶ ὁ φιλόλογος Ἄνδρ. Πολυμένης, Μακεδ. Ἡμερολ. (Ν. Σφενδόνη) 1952, 217-221, συσχετίζων πρὸς τὴν Πλάτζαν, συνοικίαν τῆς Βιζύης Θράκης, ὑπεστήριξεν ὡς ρωμαϊκὴν τὴν προέλευσιν τῆς τοπωνυμίας: ἡ Βλάτση. Δὲν εἶχεν ὑπ' ὄψιν του τὰ τῶν ξένων (περιηγητῶν) περὶ τῆς Βλάτσης οὔτε τὰς μαρτυρίας περὶ τοῦ τύπου: τὸ βλάτσι.

ή λ. ού βάλτους, σπανίως οί βάλτοι καί σπανιώτατα τὰ βάλτα· τὸ ρ. βαλ-
τώνου, βουλτώνου καὶ βατακώτου. Καὶ εἶναι μὲν ἄγνωστος ἡ λ. βλάτσι ὡς
προσηγορικὸν ἢ μὲ ἄλλην τινὰ σημασίαν, ἦτο ὅμως δυνατὸν καὶ ἐκ τοῦ:
βάλτος νὰ προέλθῃ τὸ ὑποκορ. τὸ βάλτσι = Βλάτσι¹.

Ἡμπορεῖ τέλος νὰ ὑποστηριχθῇ πως συσχέτισις τῆς τοπωνυμίας πρὸς
τὴν ἀρχ. λέξιν ὀπλή. Διασώζεται εἰς Βλάτσην ἡ λ. οὐμπλή μὲ τὴν σημασίαν:
τὸ νύχι ὑποζυγίων, εἰς δὲ τὸ Βελβεντό, Μπουντώνα. 98, καὶ ὡς ἴχνος. Καὶ ὁ
Ν. Ἀνδριώτης ἀνέγραψεν εἰς τὸ Λεξικόν του²: ὀμπλή: λακκάκι γεμάτο νερὸ
καὶ ὁ Θεοφ. Κύπρης³ ὀπλή: βοσκότοπος ἀπὸ τῆς πατησιᾶς ζώων ποὺ βόσκουν.
Ἀπὸ τὸ οὐμπλή καὶ ὀπλή ὡς λακκάκι γεμάτο νερὸ καὶ ὡς βοσκότοπος μὲ
παρασχετισμὸν τῶν εὐχρηστων ἰδίᾳ ἐπιφων. ἐκφράσεων πατῶντας σὲ νερά:
πλάτς πλάτς, πλάτς πλούτς καὶ πλάτσα πλούτσα⁴ δυνατὸν νὰ προῆλθε μὲ ἀλ-
λαγὴν τοῦ γένους: τοῦ χουριὸ τοῦ Οὐμπλάτς καὶ Οὐπλάτς = Πλάτσι καὶ βλάτσι.

Ἀπὸ τὴν ὡς ἄνω ἀνάπτυξιν συνάγεται, πόσον δυσχερῆς εἶναι πολλάκις
ἡ ἐρμηνεῖα προελεύσεως τοπωνυμίας, ὅταν αὕτη ἐμφανίζεται καὶ μὲ φωνη-
τικὰς παραλλαγὰς. Πάντως ἔχομεν τὴν γνώμην ὅτι τὸ βλάτσι βάσει τῆς
προφορικῆς καὶ τῆς διασωθείσης γραπτῆς παραδόσεως εἶναι νεώτερος τύπος
κατισχύσας τοῦ ἀρχαιοτέρου κατὰ τὸ πιθανώτερον: ἡ Πλάτσα.

Μπουθάρον, στοῦ (Τριβ.): λάκκος μεγάλος.

Μπουγᾶ, στοῦ (Μαυρ.): ἴσιωμα.

Γάστρα, ἡ (Ραδ.): δασότοπος.

Γαγαράτσα, στ' (Ντουτσ., Μαυρ.).

Γουῆβις, σις (Σιάτ.). Στ' Γούβα (Κηπ.): πλαγιά.

Γούρα, ἡ: πολλές. Στ' Καλιαντέρη τ' Γούρα: ἀπὸ τὸ ἐκεῖ χωράφι.
Στ - τ' Γαλάνου. Σις βάβους τ' - (Κοντσ.). Στ' Κουντοῦ τ' - (Τραν.). Στ'
Βαθειὰ τ' - (Μπίσ., Ρισ.). Σις Γουῆρις (Τριβ., Τριτσ., Τσούρχ., Ἀπ. Βάν.,
Βελ. Κοζ.).

1. Προκειμένου περὶ παρασχετισμῶν ἡμποροῦν νὰ μνημονευθοῦν καὶ τὰ ἐξῆς ὡς
ὁμόηχα ἢ μικρὸν παραλλάσσοντα: Εἰς τὸ 2ωρον ἀπὸ τῆς Βλάτσης Παλαιοχώρι τὸ σύννεφο
καλοῦν: ὄβλακ, πληθ. -άτσι (τοπωνύμιον ὅμως ἀπὸ μετεωρολ. ἀσύνητες), ὄβλα (σερβ.):
ἡ περιφέρεια, ὄβλα: καὶ κορυφὴ βουνοῦ. Προσέτι: Μπάλντζ: βαλτῶδες μέρος εἰς ἐπαρχίαν
Κονίτσας, Κ. Στεργιόπουλος εἰς Ἡπειρ. Χρονικὰ 12 (1937) 241 καὶ εἰς Ἡλείαν, Ἡλιό-
πουλος ἐν Ἀθηνᾶ ΝΒ' (1948) 182. Μπάλτζα: χωριὸ ὀλίγον ἔξω τῆς Θεσσαλονίκης κ.λ.
Πρὸς τούτοις μνημονευτέα καὶ τὰ ὑπὸ τοῦ Vasmer: Μπαλτσι ἀντὶ Μπάλτσι Λαρίσης -
Βόλου, 101, Μπάλτσα Θηβῶν, 119, καὶ Βάλτσα Σικυῶνος, 124, συσχετιζόμενα καὶ πρὸς
τὴν ἀλβ. λ. bal'ts, sumrf: τέλμα.

2. Ἐτυμολογικὸ λεξικὸ τῆς κοινῆς νεοελληνικῆς, ἐκδ. β', 245.

3. Γλωσσάριον Γεωργίου Λουκᾶ, ἐκδιδ. ὑπὸ Θεοφάνους Δ. Κύπρη, Λευκωσία 1979,
348.

4. Εἰς Κοζάνην καὶ Καταφύγι καὶ ἐπώνυμον: οὐ βλάτσας (καὶ βλάτζας) ἀπὸ παραντζ.
νομίζω.

Γούβρου, στοῦ (Κηπ.): ἀμπέλια εἰς θέσιν βαθουλωτήν.

Γουρογούλ, στοῦ (Λόπ.): ὕψωμα. Στοῦ Γουρογούλιου (Σαμαρ.), βλ. καὶ Wace-Tompson, 37, γούρνκ κ.λ.

Γράμματα, στὰ (Μπουχ.): πλαγιά, λάκκος, εἰς Λιπ. δάσος, πλάκες.

Γριωτιά, στ' (Σέλ.): ἡ ὄροσειρὰ Β ἄνω τῶν κτισμάτων (+Μαυρ.).

Γρόσι, τοῦ (Σισ.): ἴσιωμα μικρό, στρογγυλό.

Γυνί, στοῦ καὶ ὄνι (Λόπ.).

Διακόπ', οτοῦ (Ζάλ.): πλαγιά μὲ πέτρες. (Τὰ Διακόπια: τπν. Ἡλείας, Ἀθηνᾶ ΝΒ', 196). (Βλ. καὶ Ἀθηνᾶ ΜΔ', 121, Ἡπειρ. Χρον. 9, 238).

Διχάλουμα, τοῦ (Πέλκ.): Β, δύο λάκκοι. Στὰ Διχαλώματα (Φυτ., Βελ. Ἀνασ., Βελ. Κοζ.).

Δραγόη, στ' (Κηπ.): ἀμπελότοπος. (Πρβλ. καὶ Vasmer, 216, γῆ(ς) τοῦ Δραγόη) (ἀπὸ 1321 Σέρρας).

Δρούγκα, ἡ: Α, ἀπὸ τοῦ πολὺ ἀνωμάλου δρόμου (πετρωτό). Κλώθει πολὺ (λ. ἀλβ.).

Ζιγουβάλου, στ' (Δέβλ.): βρύση σὲ πλαγιά. "Ἄμα μάσουμι τοῦ βάτζιου, τότε λέμι ζιγουβάλι.

Ζιουπάνι, τό, εἰς τὴν ἐπίσημον γραφήν, ἡ λαϊκὴ προφορά: τοῦ Ζιουπάν. Ὁ Κ. Στεργιόπουλος, Ἡπειρ. Χρον. 9(1934)242 μνημονεύει τοποθεσίας Ἀσημοχωρίου καὶ Χιονάδων «Ζουπάνι, τό, στοῦ Ζ'πάν» υἰοθετῶν ἐν ὑποσημειώσει του τὴν ἐκ τῆς σλαβικῆς τοῦ τοπωνυμίου προέλευσιν (ran, han: φύλαρχος, Ζιουπανία ἐν Ἑλλάδι κ.λ.). Διὰ τὸν Vasmer, 183, ὁ ὀνοματοθέτης: beherrscher eines bezirkes (βλ. καὶ σ. 35, 276), ἦτοι τιτλοῦχος κυρίαρχος τῆς περιοχῆς ἔφησεν ὡς ἀναμνηστικὰ του τὰς τοπωνυμίας: Ζιουπάνι τὸ χωριό, ὡς καὶ θέσεις ὁμωνύμους εἰς Κόνιτσαν. Ὁ Ζιούπανος: τὸ Ζιουπάνι. Ἄλλ' ἡ ἀντιστοιχία αὕτη μορφῆς εἶναι μὲν εὐλογοφανής, ὄχι ὅμως καὶ ἐπαρκὴς οὐδ' ὑποχρεωτικὴ πρὸς στήριξιν ἐτυμολογίας τοπωνυμίας ἐξ ὀνόματος ξένου τιτλοῦχου. Διότι θὰ ἦτο παράδοξον, πῶς ἓνας Ζιούπανος (profectus provinciae) θὰ εἶχε τρουπώσει εἰς τὰ ἀπόκρυφα καὶ τελείως ἄγωνα βουνα τῆς Πίνδου ἀντὶ νὰ εἶναι κυρίαρχος εἰς τὰ κέντρα τῶν πεδινῶν. Καθ' ἡμᾶς ἡ προέλευσις τῆς τπν. ὀφείλεται εἰς ἀπλούστερον λόγον καὶ συγκεκριμένως εἰς τὸ σχῆμα καὶ τὴν θέσιν. Τὸ χωριὸ Ζιουπάνι εἶναι κτισμένο (δύο χωρισταὶ συνοικίαι) εἰς κατωφερείας λοφώδους προεξοχῆς ἐξ ἀντερεισμάτων ὑψηλότερων καὶ μακρῶν. Ἡδύνατο νὰ συσχετισθῇ πρὸς τὴν σλαβ. λέξιν ζιούπα: μέρος ἐκτεθειμένον εἰς τὸν ἥλιον, ὅπως καὶ εἶναι ἐν σχέσει πρὸς τὰ πέριξ. Ἐχουν ὅμως ἐν χρήσει εἰς τὸ ἐγγὺς Μπουρμπουτσικὸν τὴν λέξιν:ζιούπα προκειμένου περὶ γυναικὸς γραίας ἰδίως, ζαρωμένης καὶ κυρτῆς, «μαζώθκι σάν καμμιά ζιούπα». Τὸ ρ. ζιουπίζου ἢ ζουπῶ (δι-ὀπίζω) εἶναι γνωστὸν μὲ τὴν σημασίαν: πιέζω, κτυπῶ (βλ. καὶ Θερακικά Β' (1929) 240). Θὰ σὶ ζιουπίσου (Ζιουπ., Βιλιά Γρεβενῶν). «Θὰ σὶ ζιουπίσου μὲ τ' βαλτέκου»:

μέ τήν τσεκούραν, εἰς Κοντσ. ἰδίως εἰς τὰ κουδαρίτικα καὶ ἡ ζιούπινα: ἡ πίττα. Εἰς Βλάτσην ζιούπους: ὁ κοντός καὶ χοντρός καὶ παρκατζ. καὶ ἐπών. οὐ Ζιούπους, ἢ -ινα (καὶ Ζούπαινα, Vasmer, 168, τπν. Λακωνίας). Ζιούπας: ἐπὶ κοντοῦ καὶ χοντροῦ (Βιλιά Γρεβ., Ζιουπ.), ἐπώνυμον Ζιούπας ἔχουν καὶ εἰς Λέσνι-τσαν Ἑπείρου. Εἰς τὰς λέξεις: ζιούπα, ζιούπας, -ους (-ίζου) μετὰ τὰς σημασίας των ἀνάγομεν τὴν προέλευσιν τῆς τοπωνυμίας Ζιουπάνι, χωρὶς τῆς Ἀνασελίτσης καὶ θέσεων τῆς Κονίτσης λόγω διαμορφώσεως τοῦ ἐδάφους καὶ χωρὶς ἄλλην τινὰ παρέμβασιν. Τὸ Ζ., χωρὶς μικρὸ ἐπὶ μακρὸν εἰς Ζάμπορδαν ἀφιερ. 2/6, τὰ παρακείμενα (διαλυθέντα) Τζέρος 11/-, Κιάφα 9/-. Εἰς -άνι τπν. Σουρδάνι, Ζιδάνι, Μισδάνι, προσηγ.: τρουπάνι, τσιουκάνι, κουλπάνι, ζουντάι: μέρος σκοτεινὸ, δωμάτια π.χ., γουλιαφάνι: νεοσσός, τ' φάνι: κακοκαίρια καὶ ἀρκετὰ ἄλλα, προσέτι τουρκ. προελεύσεως μετὰ τὸ -αν εἰς τὴν ρίζαν: κουλάνι, κουρδάνι, ἀρμάνι, σαχτιάνι, δουμάνι, ἀλάνι, γαβράνι καὶ ἄλλα οὐκ ὀλίγα. Ἡ σημασία τῶν εἰς -άνι ἐν γένει ποικίλλει.

Ζυγὸ, στοῦ (καὶ Ζιγὸ) (Σέλ.): σέλωμα. Ζυγὸς λέγεται καὶ ὅλη ἡ συνεχῆς ὄροσειρὰ ἀπὸ Σινιάτσικο μέχρι Μουρίκι καὶ συνέχεια πρὸς Κλεισούραν-Βίτσι. Στοῦ Ζυγὸ (Φυτ.). Στοῦ Ζιγόστι (Βελ. Κοζ.) ἐντὸς κοιλάδος. Ἐδῶ ἦταν τὸ χωριὸ (Βελίστι) πρῶτα.

Ζυγαοῖες (ὄρσο.): θέσις πλάϊ στὴν Πραμόρτσα.

Ἰούρτια, τὰ (Κοντσ.): ὁμαλὸ μέρος μετὰ δάσος.

Ἰσιάδια, τὰ (Ζιουπ., Κοντσ., Σιάτ.). Ἰσιουμα: - πτοῦν Ἀϊλιᾶ. Εἰς Κοντσ. Στ' Γατζαλῆ τοῦ Ἰσιουμα, Στ' Παπαϊώρη τοῦ -, βλ. καὶ λ. Πάδ'. Ἰσιουμα (+Καισ., Δέλν.). Στὰ Ἰσιώματα (Ἀπ. Βάν., Ραδ., Ζάλ.).

Καγκέλια, τὰ: ἐκ τῆς κλιμακοειδοῦς ἀποτόμου ἀναβάσεως ΝΑ (+Ζάλ., Δέλν., Τριτσ.).

Καζανᾶ, στοῦν (Κηπ.): χωράφια ἐπάνω στὸ βουνό. Στοῦν Καζανάκου (Δέβλ.): πλαγιά. Ἐν Καζανιά (Πέλκ.) μεταξὺ δύο λόφων, βγαίνει νερό. Εἰς Σιαρβ. -ιά: καταρράκτης ἐκεῖ. Καὶ εἰς Σιάτ. Ἐν Καζανιά.

Κακούς, σις: ἀνηφοριὰ πετρώδης εἰς τὸν δρόμον ἀπὸ Κοζάνης εἰς Περκεβενῖκον (ἀνάμεσα ἀπὸ Κονιαροχώρια).

Καλδίρουβου καὶ Καλδούρουβου (Κοντσ.): βοσκότοπος.

Καοφάκια, τὰ (Κοντσ.): βράχοι σὰν κ.

Κασιάνι, τού: Α, μετὰ ἀνωφέρειαν ἴσιωμα, ὅπου συνήθως οὐροῦν τὰ ἀχθοφόρα ζῶα.

Κλεισούρα: ἡ ὀνομαστὴ κωμόπολις, ἀπὸ τῆς παρακειμένης στενῆς διόδου. Εἰς Φυτ. -ούρα: λαίμους.

Κνια, ἡ (Λούντζι): δασότοπος. Σις Κνιές (Βογ.): ἀπὸ τὶς κούνιες τοῦ Πάσχα. Καὶ εἰς Βλάτσην ἐπίσης ἡ συνοικία.

Κριββατάκια, στὰ (Κοζ.): θέσις ὡσὰν κρ.

Κριμαστό, στοῦ (Κοσμ.): βαρκά. Καὶ εἰς Ζάλ., ὅπου πέφτει τὸ νερὸ

σάν καταρράκτης μικρός. Εἰς Μαυρ. Στου -στό: μέρος απότομο.

Κλούοja, στα (Dουτσ., Βελ. Ἀνασ., Μόλ., Ζάλ.). Στου Κλουο (Ρόκ., Κηπ.).

Κόκκαλα, στα (Τριβ.): εὐρίσκονται κ. ἀνθρώπων ἐκεῖ.

Κοζάνη, ἡ: εἰς τὴν ἐπίσημον γραφήν. Ὁ λαϊκὸς τύπος: ἡ Κόζιανη, σιν Κόζιανι, οὐ Κοζιανιώτις. Καὶ εἰς Ζάμπορδαν (Γραπτὰ μνημ., 61) «χωρίον Κόζιανη» ἀπὸ τοῦ 1534 (εἶναι καὶ ἡ α', καθ' ὅσον γνωρίζω, γραπτὴ τοῦ οἰκισμοῦ μαρτυρία). Παρὰ Vasmer, 183, Κοζάνη (ἐκ τοῦ Λεξικοῦ τῶν δῆμων καὶ κοινοτήτων τοῦ Ὑπουργείου Ἐθνικῆς Οἰκονομίας, Ἀθῆναι 1923). Ὑπὸ τῶν βουλγαροφώνων Ἑορδαίας, Παλαιοχωρίου, καλεῖται Κόζι, ὄϊμε νὰ -: πηγαινῶ στὴν Κοζάνη, Κοζιάνετις: ὁ Κοζανίτης, πληθ. Κοζιάντσι. Ὑπὸ τῶν ἰδίων ἡ γίδα λέγεται κόζα, πληθ. -ι καὶ τὸ δέρμα: κόζια (βλ. καὶ προηγουμ. λ. κόζια, κουζίνι, κουζιόχι κ.λ.). Ἐκ τούτων δὲ (σλαβικῶν καὶ γενικώτερον, ὡς καὶ ἡ -ιανη ὡς συνήθης κατάληξις σλαβικῆς ἀρχῆς) ὑπεστηρίχθη ὅτι προέρχεται ἡ Κόζιανη, συνεπικουρούσης καὶ τῆς παραδόσεως περὶ αἰγὸς καταφυγούσης εἰς τὸν τόπον, ὅπου ἐθεμελιώθη ὁ ἀρχικὸς οἰκισμὸς. Τὸ εἶδος ὁμῶς τῶν λέξεων, οἱ ὁποῖαι κατὰ τὰ ριζικὰ συνιστοῦν τὸν τύπον τῆς τοπωνυμίας: Κόζιανη, δὲν φαίνεται ὅτι ἀνήκει ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν σλαβικὴν. Διότι παλαιότερον (ἀπὸ τοῦ Ὀμήρου) τὸ δέρμα προβάτου παραδίδεται ὡς: κῶας καὶ ἡ δορὰ προβάτου μετὰ τοῦ ἐρίου ἦτο γνωστὴ ὡς: κώδιον. Γνωστὴ ἐπίσης: ἡ κώδεια: κεφαλὴ μήκωνος, ἡ παπαρούνα ἄνευ κορμοῦ (καὶ ἐπὶ ἄλλων φυτῶν). Τὸ κώδιον λοιπὸν καὶ ἡ κώδεια ἐν σχέσει πρὸς τὰς σλαβικὰς λέξεις, τὰς μεταγενεστέρως εἰσυχθείσας, κόζα, -ι, κόζια δὲν διέφερον, εἰμὴ κατὰ τὸ ζ τῆς β' συλλαβῆς. Τοῦτο δὲ τὸ ζ ἦτο δυνατόν νὰ προκύψῃ καὶ ἐντὸς τοῦ χώρου τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης ἐκ τοῦ δ+ι (ει), πρβλ. τὰ: ζιουντούρι, ζουντάγρα, ζιουπίζου, ζιούπα, ζιουλιάζ'ν κ.λ. Δὲν ἀποκλείεται βεβαίως καὶ ἡ ταύτισις τῶν σλαβ. λέξεων πρὸς τὰς ἑλληνικὰς, ἐφ' ὅσον δὲν ἀφίσταντο σημασιολογικῶς (τῆς αὐτῆς ὁμάδος λέξεις: τὸ δέρμα πρωτίστως¹, κοινὴ ἡ α' συλλαβὴ κο) καὶ πιθανὴ ἡ ἐπίδρασις τοῦ ζ τῆς β' συλλαβῆς τῶν σλαβικῶν ἐπὶ τῶν ἀρχαιοτέρων μὲ τὸ δ. Εἰς τὰ ριζικὰ τῶν προσηγορικῶν τούτων ἀνάγεται ἡ προέλευσις τῆς τοπωνυμίας: ἡ Κόζιανη καὶ εἰς τὰ πρότυπα: κώδι(ον)², κώδεια (ἡ κατάλ. -ιανη ἐπιχωριάζει εἰς τοπωνυμίας), ἐκτὸς ἐὰν τὴν ἀποψιν προελεύσεως ἐκ τῶν σλαβ. κόζα, κόζια συνώδευεν ὑποστήριξις μὲ ἐπαλήθευσιν τινα περὶ ἀποσβέσεως πλήρους (ἢ ἐν μέρει) τῶν ἐκ τῆς ἀρχαιότητος (ἐγγυὸς ἡ Κάλιανη, ὅπου ἡ -ιανη ἐκ τοῦ Καλὴ Αἰάνη, -νή, βλ. καὶ κατωτέρω, τὸ

1. Εἰς τὴν φράσιν: «θα σὲ ἀργάσου ἂν κόζια» = θα σὲ κτυπήσω ἐπὶ τοῦ σώματος, θα σὲ βρασάνισω, τὸ ἀργάσου ἐκ τοῦ ἀρχ. ὀργάζω (ὀργασμός), («ἀργάζ'ν τὰ κουζίνια» (ὄχι καὶ οἱ κόζις) εἰς τὴν βυρσοδεψικὴν ἰδίως.

2. Κόζι, χωρίον Λακωνίας, Κόζια, γ. Γυθείου, καὶ Κόζιακας (-ακας), βουνὸ τῆς Θεσσαλίας.

Χτένι κ.λ.). Εἰς ἐπίρρωσιν τῆς ἰσχύος τῶν ἐκ τῆς ἀρχαιότητος συνηγοροῦν ἐμμέσως καὶ τά: Ὁ τόπος γιδότοπος (καὶ μηκωνότοπος), ὁ συνοικισμὸς τῆς Κοζάνης (μᾶλλον οἱ -οὶ) μὲ διασωθείσας ἀρχαιότητας καὶ παλαιὰ γενικώτερον τὰ περὶ τῆς αἰγὸς ὡς ἱεροῦ ζώου τῶν Μακεδόνων, ἔμβλημα τοῦ Κράτους ὡς ἡ γλαῦξ εἰς Ἀθήνας καὶ ὁ λύκος εἰς τὸ Ἄργος, ἀρχαῖα μακεδ. νομίσματα μὲ αἶγας, δι' αἰγὸς (-ῶν) ἢ ἴδρυσις τῶν Αἰγῶν κ.λ.

Κόπανου, στοῦν (Λοσν.): ἀπὸ τὸ σχῆμα σὰν κ. Στς Κουπάνις (Μέγα Σπήλ.).

Κούπα, σν (Φυτ., Σιαρβ.). Σν Κουπίτσα (Φιλ.): ῥμάν, ἴσιωμα. Εἰς Τσούρχ. Σν Κουπίτσα: βρύση σὲ πέτρες.

Λαγκάδια, τὰ (Χορ.).

Λακκαβίτσα (Σλάτ., Μπουρβ.): χραδρά, παραχειμάζουν οἱ κτηνοτρόφοι ἐκεῖ, ὅπου καὶ ἐρειπωμένα μοναστήρια.

Λιμό, στοῦ (Ζάλ.): ἀμπέλια ἐκεῖ.

Λόντζια, ἡ (Ζιουπ.): πλατεῖα ἐπὶ λόφου (εἶδος ταράτσας, Λόντζα: θέσις εἰς μονὴν Ζάμπορδας).

Λ'-γκα, ἡ (Λύγκα, Λύγκος): χωριὸ χωμένο μεταξὺ δύο προεκτάσεων τοῦ Μουρικιοῦ, κάτω ἀπὸ τὴν Κλεισούρα Α. Τοῦ Λουγκιώτικου: μέρος, δάσος. Οἱ Λουγκιώτοι (υ=ου). Δὲν τὴν περιέλαβεν ὁ Vasmer, ἐνῶ ἔχει τὴν Λάγκαν Φλωρίνης καὶ ἄλλην τῆς Καστοριάς (σ. 193) καὶ Λάγκαν Πρεβέζης (σ. 63).

Λυκουκρέμασμα, στοῦ (Δουτσ.). Γνωστὸ καὶ Στοῦ Λυκουκριμασμένου: ἀνηφορικὰ σύδενδρος· κρέμασαν κάνα λύκου, λέν, ἐκεῖ.

Μαγούλα, ἡ (Πιπ.): λοφίσκος. Ἐδῶ ἦταν τὰ μνήματα τὰ παλαιά. Εἰς Σέλ.: μεμονωμένος ὠσειδῆς λόφος, ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ ὁποίου ἡ ἐκκλησία τῆς Ἀναλήψεως. Ἡ τπν. καὶ εἰς Βρατ., Μαυρ., Ἀπ. Βάν., Γόβλ.

Μακρουβούνι, τοῦ (Λοσν.): ἀπέχει, εἶναι μακρὸν.

Μακρουχώραφου (Μαυρ.).

Μανόλη, στοῦ (Πιπ.): ἡ ὑψηλότερη κορυφή τοῦ Σινιάτσικου.

Μαυροβούν (Δουτσ.).

Μαχότουπους (Χουτ.): λακκώματα.

Μισουλούρ', τού: χωριὸ τῶν Γρεβενῶν πλησίον τοῦ Ντοτσκού, βλ. Νεόφυτον 1797 εἰς Κώδικα Ζωσιμᾶ, 124, καὶ παλαιότεραν μνείαν εἰς Ζάμπορδαν, Γραπτὰ μνημ., 60, 5/2. Ἐκ τοῦ μέσον+λώριον = Μεσολούρι. Πρβλ. εἰς Βελβ., Μπουντώνα, 97, ξουλούρι: παρυφή.

Μισουρράχι, τοῦ (Ζάλ.), -ια (Δέβλ.).

Μισουχώρ (Ραδ.): τπν. συνήθης.

Μύτικας (Καστ.): αἰχμὴ λόφου.

Νουφαλό, στοῦ (Μαυρ.): ἴσιωμα.

Πάδ', ἡ (Κοντσ.) καὶ οἱ Πάδις (Σέλ., Τσούρχ.). Εἰς Σιάτ. εἰς τὴν Τσερ-

βέναν γοῦρνες γοῦρνες μὲ ὀμαλὸ μέρος: Στς Πάδις. (Ἡ τπν. καὶ ἀλλαχοῦ, βλ. Ἑπειο. Χρον. 13.1938,151 κ.λ.).

Πέλκα καὶ *Πέλκα*, ἡ. Εἰς τὸν κατάλογον τοῦ Νεοφύτου (*Κωδὶξ Ζωσιμᾶ*, 122) χωρίον *Πέλκα*. Εἰς τὸν κώδικα τῆς Ζάμπορδας δὲν ἔχει ἐγγραφήν, ὅπως δὲν ἔχουν καὶ τὰ ἐγγύς: Σιάνι, Δομαβίστι, Βλάτσι, Πιπιλίστα. Τὰ περὶ τὴν Πέλκαν ἔχνη ἀρχαίου φρουρίου ἐπὶ τοῦ λόφου Ἀγίου Γεωργίου καὶ τοῦ ὑψώματος τοῦ Ριζοῦ, ὡς καὶ τὰ ἔναντι εἰς Σινιάτσικον ἐρείπια ἀξιολόγων τειχῶν, στὰ γνωστὰ κτίσματα, εἶναι προφανῶς κατάλοιπα παλαιᾶς ὀχυρᾶς θέσεως. Ἀπὸ Πέλκαν εἰς Σισάνιον, εἶδος στενωποῦ μακρᾶς, δι' ἀναβάσεως εἰς Βλάτσην, εἶτα εἰς Ἑορδαίαν. Ὁ παρὰ Προκοπίῳ μνημονευθεὶς καὶ ἐν ἀρχῇ τύπος *Πέλεκα* παρὰ τὸ *Πέλεκον* εἶναι, νομίζω, δηλωτικὸς περὶ τοῦ ὅτι ἐπρόκειτο περὶ συστήματος ὀχυρώσεως οὐχὶ περὶ ἐνὸς φρουρίου καὶ κατὰ τὸ πιθανώτερον ὅτι προϋπήρχεν ἡ Πέλεκα ὡς οἰκισμὸς, ὅθεν καὶ τὸ ὄνομα τῶν ὀχυρωματικῶν περιληπτικῶς *Πέλεκον*. Ἡ τοπωνυμία ἐκ τοῦ σχήματος (*πέλεκυς* -ον, -ῶν, ἀρχαῖα), δυνατὸν καὶ ἐκ τοῦ *πέλλα*: πέτρα, πρέπει νὰ εἶναι ἐκ τῶν ἀρχαιότερων (τοπωνυμιῶν) εἰς τὸν χῶρόν μας, νοτίως τοῦ Μουρικιοῦ καὶ τοῦ Σινιάτσικου, ὡς ἡ Λύγκα καὶ τὸ Ἐμπόριον εἰς τὴν βόρειον περιοχὴν τὴν εὐθὺς μετὰ τοὺς ὄρεινους ὄγκους, ἦτοι εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑορδαίαν. Πρόσθετες ἐπικουρικῶς καὶ τὴν δημοσιευθεῖσαν (παρ' ἡμῶν) εἰς G. Eckert, *Lieder...*, 80, ἀρχαίαν παράδοσιν τῶν Πελκιωτῶν περὶ θεμελιώσεως τοῦ χωριοῦ των δι' ἀνθρωποθυσίας καὶ δύο δαμαλιῶν ἐξευγμένων εἰς τὸ μεσοχώρι, ὅπου σήμερον δύο πέτρες μεγάλες.

Πούρτα, στοῦν (Πιπ.): λάκκος μέγας, χαράδρα καὶ δρόμος πρὸς Σισάνι.

Πράκι, τοῦ (Κοσμ.): χωράφια καὶ μπαχτσέδια.

Ράχη, ἡ: τπν. συνήθης. Στ' *Γόλια τ' Ράχη* (Σέλ.), Στ' *Βούργαο τ' -* (Δέβλ.), Στ' *Τούρκ' τ' -* (Ραδ.). Σν *Ἐμουρφ τ' -* (Κοσμ., Κηπ.). Στ' *Ράχη τ' Μιγάλη* (Ζάλ.). Σν *Λαβαντσιώτ τ' -* (Μεσ.). Στ *Μαρτσιση τ' -* (Λόπ.). Σν *Ψηλόροαχη* (Καισ.). Στς *Ράχισ* (Σουλ.). Στ' *Ἀμπσουραχάκια* (Κηπ.): ἀμπέλια.

Ρέντα, ἡ (Τριτσ.): ὑψωμα, καὶ *Ρέντα*: παλαιοχώρι. Ἱστορ. σημ., 44.

Ριάχουβου, τοῦ (Ζιουπ.): πλαγιά Α.

Ροῦπισ, οἱ (Κοντσ.): ὑψωμα.

Σαῖτα, ἡ (Πέλκ., Δ): ὑψωμα (+ Φυτ., Τσακν.).

Σαμάοζα, στὰ (Ρισ.): ράχη ἔνθεν καὶ ἔνθεν.

Σαομάντσα, ἡ (Ζιουπ., Βελ. Κοζ.): πλαγιά, βράχοι. Διὰ τὴν ὁμοιότητα πρὸς τὴν κλίνην τῶν μικρῶν παιδιῶν.

Σέλουμα, -ώματα: πολλά. Εἰς Κοντσ. *Σέλουμα* καὶ *Σέλμα*. Στοῦ *Σκνλουκάτουρου* καὶ αὐτὸ εἶναι *Σέλουμα*. Στοῦ *Σιλιό* (Μπουχ., Ρέζν, Πλάζ.,

όπου ύπῆρχον 2 παλαιοκκλήσια. Σιλιο, ἀλλὰ καὶ Σουλιό ἤκουσα (Χορ.). Σιλιο (Βαντσ., Góβλ.).

Ἐδῶ ἤμπορεῖ νὰ ἐνταχθῆ καὶ ἡ ὀνομασία τῆς ἐπαρχίας: ἡ Ἀνασέλιτσα, μετονομασθεῖσα: Βόϊον. Εἰς τὴν Σέλιτσαν, ἐὰν τὸ α' συνθετικὸν ἦτο: ἀνά, ἄνω, ἡ Ἀνασέλιτσα θὰ ἀντιδιεστέλλετο πρὸς ἄλλην ὁμώνυμον κάτω κειμένην, ἀνύπαρκτον ὅμως μὲ τὰ γνωστὰ δεδομένα. Πρὸς τὴν Σέλιτσαν, κωμόπολιν τῆς αὐτῆς ἐπαρχίας, δὲν εἶναι νοητὴ ἡ σχέσις τοῦ ἄνω καὶ κυρίως ἡ ἀντίθεσις ἐνὸς οἰκισμοῦ πρὸς τὴν συστάδα τῶν οἰκισμῶν τῶν συναποτελούντων τὴν Ἀνασέλιτσαν. Καὶ διὰ τοῦ σλαβικοῦ νά: εἰς, πρὸς: Νασέλιτσα, νόημα δὲν ἀποδίδεται. Διὰ ταῦτα ἡ ἐρμηνεῖα τῆς τοπωνυμίας παρουσιάζει δυσχερείας. Καὶ ὁ Vasmer συμπεριλαμβάνει μὲν τὴν Ἀνασέλιτσαν εἰς τὸ ἔργον του, σ. 178, τὴν διασάφησιν ὅμως τῆς τπν. ὡς θέματος θεωρεῖ δυνατὴν μόνον μὲ τὴν βοήθειαν καὶ τὴν ἐρευναν παλαιότερων πηγῶν. Εἰς τὸν Κώδικα τοῦ Ζωσιμᾶ προκειμένου περὶ τοῦ τίτλου τῆς ἐπαρχίας τοῦ Σισανίου ἔχω σημειώσῃ, σ. 19-20, καὶ τινα περὶ τῆς προσθήκης «καὶ Ἀνασελίτσης», ἀλλὰ καὶ «Ἀνασελίτζου καὶ Αἰασελίτζου». Δι' ἀμφοτέρων τούτων, θεωρουμένων καὶ παλαιότερων, μάλιστα δὲ τοῦ δευτέρου, Αἰασελίτζου, ἐὰν εἶναι ἀκριβής, τὸ ὄνομα τῆς ἐπαρχίας θὰ ἐρμηνευθῆ ἄλλως. Πρὸς τὸ παρὸν αὐτὰ μόνον διὰ τὴν Ἀνασέλιτσαν.

Σιάβαρον, στοῦ (Μόλ.): λάκκος.

Κακιὰ Σκάλα, σν (Φιλ.).

Σκαλίτσα, ἡ (Μέγα Σπήλ.): κῆποι κ.λ.

Σινί, τού: Δ, ἴσιωμα σὲ λόφο, ὁμοιάζον μὲ σινί.

Σκαβδάκι, τοῦ (Κοντσ.): ὕψωμα (σκαφιδάκι, σκάφη).

Σιοῦκισ, οἱ (Κοντσ.): λοφοειδῆς τόπος.

Σισάνι(ον). Τοῦ Σιάνι: ὁ γνήσιος λαϊκὸς τύπος: ἀνεγράφη οὕτω καὶ εἰς τὴν ἐπιγραφὴν (μονῆς Παναγίας) ἔτους 1662. Οἱ Σιανιωῖτοι (-ιωῖτις). Διὰ τὴν ἐτυμολόγησιν τοῦ τοπωνυμίου εἰκασίας μόνον ἔχομεν νὰ κάμωμεν. Ἐν πρώτοις δύναται νὰ μνημονευθῆ ἐνταῦθα ἡ ἀρχαία Σάνη, εἰς τὴν χερσόνησον τοῦ Ἄθω, δυτικῶς τοῦ ἰσθμοῦ (ἀποικία τῶν Ἀνδρίων, Θουκ. 4, 109). Ἀλλὰ πέραν τῆς γλωσσικῆς ὁμοιότητος συνεπίκουρόν τι στοιχεῖον δὲν παρέχεται πρὸς συσχέτισιν. Τὴν τοπωνυμίαν Σισάνιον, Σιάνι, θεωροῦμεν σύνθετον, ὑπόκειται δ' ὡς β' συνθετικὸν ἡ ἀρχαία τῆς Ἐλιμείας πόλις Αἰάνη, -νή ἢ καὶ τὸ ὑποκορ. Αἰάνιον καὶ ὡς α' συνθετικὸν ἡ πρόθεσις εἰς: Εἰσαιάνι, Σαιάνι, Σιάνι (πρβλ. εἰς Ἀμισόν, Σαμσοῦν, Ἰσταμποῦλ κ.λ.) καὶ κατόπιν διπλώσεως τοῦ Σι: Σισιάνι, Σισάνι (ὡς κωβιός, κοκωβιός). Ἐλαχίστην πιθανότητα θὰ εἶχεν ὡς α' συνθ. ἡ ἀρχαία λ. σῦς: γουρούνι: Συσαιάνη, -άνι, Συσιάνι, Σισάνι(ον) λογιώτερον, καὶ Σιάνι καθ' ἀπλοποίησιν, πρβλ. διδάσκαλος, δάσκαλος, σιστροῦνι, στροῦνι, λαγκίτσα, λούδι κ.λ. ἐκ τοῦ συνδυασμοῦ καὶ τοῦ λόγου ὅτι οἱ περίοικοι καλοῦν τὸ Σιάνι ἐμπαικτικῶς καὶ Γουρνούσιάνι. Τρέφει

τὸ Σιάνι εἰς τὴν μικρὰν κοιλάδα τοῦ γουρούνια πολλά. ἔχει λάσπες, νερὰ ποτάμι, ἔλλιπῆ πως καθαριότητα. Νὰ ὑποθέσῃ κανεὶς ὅτι ὑπὸ τοὺς αὐτοὺς ὄρους ζωῆς τοῦ συνοικισμοῦ θὰ ἦτο δυνατόν νὰ λεχθῆ μετὰ τοῦ Αἰάνι καὶ τὸ ἀρχ. σῦς¹;

Σκάλουμα, τοῦ (Σέλ.). Στοῦ Σκάλουμα τ' Χαραλάμπη, Δ, ἀπότομο μέρος στὸ βουνό. Ἐνας κλέφτης Χ. σκάλωσεν ἐκεῖ. Στ' Μουτσέλη τοῦ Σκάλουμα: γιατί σκότουςαν ἕναν τσέλνικα Μ. πρὸ 100 ἐτῶν.

Σκάπιτου, τοῦ (+Ζιουπ., Δέλν.).

Σκασμάδης, σης (Σέλ., ΒΔ): σχισμένη ἢ γῆ.

Σκυλουκάτουρου (Κοντσ.), βλ. Σέλουμα.

Σπάθης, οἱ: Δ, πλαγιὲς ἀπότομες. Εἰς Σιάτ. τὶς γοῦρνες εἰς Τσερβέναν λέν. ἄλλοι: Σπάθης καὶ ἄλλοι Πάδης.

Σπανό, στοῦ (Ρισ.): γυμνὸ μέρος.

Στάλους, οὔ. Εἰς Σέλ. Στ' Δάδου τοῦ Στάλου: σύνορα ΒΔ Βλάτσης - Σελίτσης.

Σταυρός: Δ, σταυροδρόμι, ὅπου καὶ σταυρὸς (εἰκονοστάσι) (+Πιπ., Πέλκ., Λόπ., Λουκ., Κωστ., Δουτσ., Τσακλ., Κοσμ., Ζάλ., Κηπ., Λοσν. κ.ἄ.). Στοῦ Σταυροδροῦ (Σουλ.). Στοῦ Σταυρουτό (Λοσν.): με διασταύρωση τὸ μέρος.

Στοῦ Στινὸ (Λιπ., Τριβ.). Στ Στινούρα (Κοσμ.): εἶναι μαντριὰ ἐκεῖ πέρα.

Στρόγγυλου, στοῦ (Τριβ.): ἴσιωμα με γύρω δύο λάγκους. Εἰς Μαυρ.: λόφος πολὺ στρόγγυλος.

Ταρλᾶ, στοὺν (Ἄπ. Βάν.): ὕψωμα.

Τζαοτζούλα, ἡ (Φυτ.): *hιστιωῖα* (Τσακν.). Στοὺς ἐκεῖ δύο βράχους, λέν, βρίσκονται δυὸ βαρέλια: τὸ ἕνα γιομαῖτο λίρες, τὸ ἄλλο φίδια τοῦ ξέρει

1. Προσθετέα καὶ τὰ ἐξῆς: Ἡ Κάλιανη, χωρίον νοτίως τῆς Κοζάνης, παρὰ τὸν Ἀλι-ἀκμονα, θεωρεῖται ὡς ὑποκατάστατον τῆς ἀρχαίας Αἰάνης (με τὴν ἐγγὺς Καισαρειὰν καὶ διαφωνία ἀρχαιολόγων). Τὸ ἐπίθετον καλὴ ὡς ἀ' συνθετικὸν (δι' ἀναβιβασμοῦ τοῦ τόνου) δύναται νὰ εὐσταθῆ, μολονότι ἡ ιδιότης αὕτη δὲν φαίνεται δικαιολογημένη, πλήρως (σήμερον τοῦλάχιστον). Ὁ Vasmer, 183, τὴν Κάλικην (Καλιανή) κατέλεξεν εἰς τὰς σλαβικὰς τοπωνυμίας, βλ. αὐτόθι καὶ Καλιάνη, 124. 205, Θεσσαλονίκης, καὶ Καλλιάνοι, 112, 153, ἐνῶ ἐκ τῶν ἐπιτοπίων ἐπιγραφικῶν ἔχομεν ρητὴν τὴν μνεῖαν τῆς πόλεως Αἰάνης (EANHIS). Ἀπὸ τὸ Αἰάνη εἰς τὸ Κάλικην ἐνδιαφέρει καὶ τὸ -ιάνη ἀπὸ ἀπόψεως προελεύσεως (ἐφ' ὅσον δὲν θὰ εἶναι κατάληξις). Διὰ τὴν Αἰάνην συναπτομένην μετὰ τὸ Σιάνι ἱστορικὴ μαρτυρία δὲν προσφέρεται (ἡ ἐπιγραφή τοῦ 135 μ.Χ. δὲν ἐμνημόνευσε τὸ ὄνομα τῆς πόλεως). Διεκρίθη ὅμως τὸ Σισάνιον εἰς τὴν περιοχὴν μετὰ τὸ ἰδιάζον χαρακτηριστικὸν τοῦ ζήλου πρὸς τὰ θρησκευτικὰ-λατρευτικὰ (Δεσπότης Σισανίου-μοναί). Δὲν εἶναι δὲ καὶ ἀσύνηθες ἡ παρουσία ὁμωνύμων τοπωνυμιῶν καὶ εἰς ἐγγὺς περιοχάς: Βελίστι π.χ. Κοζάνης καὶ Βελίστι Ἀνασελίτσης, Μπλάτσι Κοζάνης καὶ Μπλάτσι Καστοριάς κ.λ. Βλ. καὶ Leake, 3, 424-434 περὶ τῆς θέσεως τῆς Πύδνης εἰς τὴν μεσημβρινωτέραν Αἰανήν.

κανείς, ποιὸν ν' ἀνοίξῃ. (Φλωριά καὶ φίδια βλ. καὶ ἀνωτέρω εἰς τπν. Στεῖρα Καρού).

Τζέμνικου, τού: Ν, κατωφέρεια πρὸς Σισάνι ὑφισταμένη καθίζησιν.

Τζιαμι (Σέλ.): βράχος σάν τζ.

Τζιούμκα, ἦ: λόφος. Σν' Ἀπὰν τ' Τζιούμκα, Σν Κατ τ' -. Τζιοῦμκισ (Λόπ.): λοφίσκοι.

Τούμπα, ἦ (Δέλν., Φυτ.).

Τραπέζις, σις (Κοσμ.): ἴσιωμα μὲ χωράφια. Ἡ Τραπιζίτσα: χωριὸ ἐπαρχίας Γρεβενῶν, βλ. Γραπτὰ μνημ., 61, - τοῦ Σισανίου. Κῶδιξ Ζωσιμᾶ, 123.

Τράφους, οὐ (Ζάλ.): χαῖνον βάραθρον. (Ἐκ τοῦ τάφρος, Β. Φάβην, Λεξικογρ. Δελτ. 1,1939,96).

Τροῦπις, οἶ: Α, οὐχὶ ὀπαί, ἀλλ' ὀρύγματα, βλ. ἀνωτέρω, σ. 43-44. Σν Τροῦπα (Κοντσ.): περνάει ὁ κόσμος ἀπὸ μέσα, ὅταν ἰδίως εἶναι ἄρρωσται, καὶ ἀφήνει ὁ καθέννας κάτι: καρφί, παραμάννα, κάλτσα γιὰ νὰ μείνῃ ἡ ἀσθένεια ἐκεῖ. Σν Τρούπα τ' Ζιάκα (Μέγα Σπήλ.). Σις Τροῦπις (Δέλν.).

Τσιούκα, ἦ (Ζιουπ., Μερ., Κοσμ., Μαυρ., Σιάτ.): βουνό, ὕψωμα. Στ' μισιὰ ἂν Τσιούκα (Φυτ.).

Τσιούμα, σν (Τραν., Δέλν.): ὕψωμα. Σις Τσιοῦμκισ (Μαυρ.): λιβάδι, ἀγκάθια. Σν Τσιούμα τ' Βακούφκη (Κοσμ.). Σν Τζιούμα (Ζάλ.): ἀμπέλια (τσιούμα καὶ ἀπὸ μαλλί). Εἰς Λόπ. Σις Τζιοῦμκισ: λοφίσκοι.

Τσιούκαλ', σν (Τσούρχ.): ἀμπέλια, χωράφια.

Τσιουτσιούλα, σν (Δέλν.): ὕψωμα μὲ δένδρα σάν θύσανος (τοῦ τσουτσούλι λέν). Σιτὸν Τσουρτσούλιανου (Τριτσ.): ὕψωμα (καὶ τὸ πτηνόν). Σις Τσουρτσουλαῖ(οι) (Σιάτ.): κορυφή.

Φακιόλια, σιὰ (Λιπ.): χωράφια (καὶ τοῦ φακιόλ': μαντήλι).

Φανάρτζα, τὰ (Ρόκ.): Καὶ παράδοσις διὰ πάτημα σταφυλιῶν ἐκεῖ.

Φαράγκη, σι' (Σιαρβ.): μεγάλη χαράδρα.

Φούντα, σι': ΒΑ, πυκνὴ συστάς δένδρων σάν θύσανος (+Σέλ.).

Φίδτζα, σιὰ (Κωστ.).

Φούρκα, ἦ (Σιάτ.): σιτὸ σέλωμα.

Φρύδτζα, σιὰ (Πέλκ.): σιτὸ Ριζὸ Ν, ἐπειδὴ σχηματ. σὰ φρύδια.

Χαίστρον, σιτὸν (Σέλ.): ΒΑ, σέλωμα.

Χαμόρτζα, σιτὸν (Βελ. Κοζ.) (καὶ τὸ ζῶο).

Χιλιδόνα (Μαυρ.): τὸ φθινόπωρο μαζεύονται, λέν, ἐκεῖ πολλὰς χ.

Χοῦνις, σις (χοάνη): Δ, κατωφέρεια μὲ χαλίκια μεταξὺ δύο διακλαδώσεων εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Μουρικιοῦ. Εἰς Σέρβ. Σι Χούνη (+Κοντσ., Μέγα Σπήλ.). Πρβλ. καὶ Ἡπειρ. Χρον. 1, 92, 3, 330, καὶ Ἀθηνᾶ ΝΒ', 199.

Χουρίστρα (Σέλ., ΝΔ): ἴσιωμα. (Βλ. καὶ Ἀντ. Κεραμόπουλλον, Ἀρχ. Ἐφημ. 1932, σ. 87, παράδοσιν περὶ τοῦ γιγνομένου αὐτόθι βιλαῆτ παζάρι.

Στὴ Χουρίστρα γίνονταν τοῦ τσιαϊ παζάο, ὡς ἐλέχθη καὶ ἀνωτέρω.

Χτένι. τού: χωριὸ τοῦ Τσιαρσιαμπᾶ (Κοζ.). Χθένη, Γραπτὰ μνημ., 61.

4) Ἐκ τῆν χοῆσιν

Ἐκδουνοφουλιά, ἦ (Κοντσ.).

Ἐκτουφουλιά, ἦ (Τριβ.).

Ἐκλατίστρα. -ις: πολλὰς θέσεις. Πέτρες: ὅπου βάνουν οἱ τζιομπαναραῖ ἄλας διὰ τὰ αἰγοπρόβατα (π.χ. Ἐκλατίστρα πτ' Βασιλικιά: πλησίον τῆς Β βρύσης) (+Φυτ., Σουλ., Σιαρβ., Ζάλ., Τσοῦρχ.). Καί: Σν Ἐκλατσιὰ (Ζάλ., Μαυρ., Τσοῦρχ.).

Ἐκλότρουπις (Λόπ., Μαυρ., Τριβ.).

Ἐκλώνια: πολλὰ. Στ' Ρούση τ' Ἐκλώνι. Εἰς Λούντζ.: Στ' Σπαχῆ τ' -. Ἐκεῖ μάζευαν οἱ χωρικνοὶ τὰ δεμάτια καὶ τὰ Ἐκλώνιζαν (ἀντὶ ἡμέρου $\frac{1}{4}$) γιὰ λογαριασμὸ τοῦ μπέη των. Εἰς Σιαρβ.: Στὰ Φίγκα τ' Ἐκλώνια (ἀφεντικὰ ἄ.). (Πρβλ. καὶ Ἐκθηνᾶ ΙΗ', 1906, 378). Εἰς Τριτσ.: Στὰ Φουρλίγκα τ' Ἐκλώνια: ἰσιώματα. Στ' Ἐκλώνι τοῦ Τούρκικου (Λιπ.). Στ' Ἐκλουνάκι (Λιπ.): Στὰ Παλιάλουνα (Τραν.). Στὸν Πιτοάλουνο (Δέλν.).

Ἐκλαγᾶς (Ἐκ. Βάν.). Στ' Ἐκλαγάδια (Καισ.). Στς -ις (Δέλν.). Στ' Νιούλ τοῦν -ᾶ (Λιπ.).

Ἐκχυρῶνις (Φυτ., Τσοῦρχ.).

(b) Μπάτζιου, στοῦ (Πιπ.): στὴν πλαγιά τοῦ Σινιάτσικου ΝΑ. Στὰ Ματζιαριὰ (Ρισ.) (δὲν βγάνουν ἐκεῖ b.).

Βίγλα, ἦ: ΒΑ. εἰς τὴν κορυφογραμμὴν. Καὶ εἰς Κλεισούραν καὶ πολλὰχοῦ (+Μπόρσ., Ζάλ., Βελ. Κοζ.). Στς -ις (Κοσμ., Βελ. Ἐκασ., Σιάτ., Μεσ., Ζάλ.). Vigilia: στρατ. σκοπιά.

βλησιδja, στα (Πέλκ.). Βλ. παράδοσιν εἰς Eckert, *Lieder...*, 80.

(b) Μπουσκουφουλιά, ἦ (Γρεβ.): ὕψωμα.

(b) Μπουφουλιά, ἦ (Τσακν., Βελ. Ἐκασ.). Στς -ιές (Δέλν.).

Βύθους, οὔ (Κοντσ., Δ): φυσικὴ διέξοδος, ρουφάει τὸ νερό.

Γαλτσουφουλιές (Μπουχ.).

Γιλαδάο, στοῦ (Κοσμ.): χωράφια, βοσκότοπος. Στὸν-αρjò (Πλάζ.): πλαγιά.

Γουρνονπάζαρου, τοῦ (Σέρβ.).

Γουβιδάο, στοῦ (Μεσ.): μεγάλη πλαγιά, βοσκὴ καὶ χωράφια.

Γραδίσικα (Ζιουπ.): ὕψωμα, ὄχιρὸν Β. Γραδίσικα (Κωστ.). Στὸν Γραδίσικι (Σιάτ.). Στὸν Γραδίσικι (Λούντζ.): συνέχεια μὲ θέσιν Νουγλᾶς. Γραδιστ (Φραγκ.).

Γριάτσιανη, ἦ: ἄλλοτε χωριό, νῦν βοσκότοπος. Εἰς Κοντσ. ἦ Γριάτσιανη. Βλ. καὶ ἀνωτέρω, σ. 21.1, 45.2¹.

1. Εἰς τὴν περίπτωσιν τῶν εἰς -ιανη τοπωνυμιῶν ὁ ἀγαπητὸς μου Θαβώρης, Δεῖτ.

Daβour, τὸν (Μπόρσ.): φυλάκιον τουρκ. σὲ ὕψωμα (Μαυρ., Κηπ., Ραδ., Βαντσ., Κοσμ.). *Στά -orja* (Μπίσ.).

Daούλι, στού. Ἀπὸ τοῦ νταουλιού ποῦ χτυποῦσαν στή ράχη ἐπάνω διὰ νὰ ὀδηγοῦνται οἱ ἀγωγιᾶται στὸ δρόμο ἐπὶ κακοκαιρίας. Καί: *Στοῦ Daούλι*: εἰς τὴν δίοδον Κλεισούρας. *Στοῦ Daούλ* (Τριτσ.): ὕψωμα.

Διοβένι, τὸν (Ραδ., Βελ. Ἀνασ., Δέβλ., Χορ., Σιαρβ.). *Στά -ια* (Χουτ., Καισ.. Ἀπ. Βάν., Μπίσ., Σιάτ.: ἀμπέλια σὲ δίοδο βουνῶν).

Ἀπὸ τὸ τουρκ. *deβένι* προῆλθε τὸ Βελβεντό (κατὰ τὸν Ε. Μπουντώναν, 5). Εὐοδοῦται φωνητικῶς ἢ ἐτυμολόγησις αὕτη, ἀλλὰ διαφωνοῦν τὰ πράγματα, ἢ φυσικὴ δηλαδὴ τοῦ ἐδάφους διαμόρφωσις. Ἀνοικτὸ ἴσιωμα τὸ Βελβεντό, ὀλίγον πλαγιά, δὲν εἶναι καθόλου ντερβένι. Ἡ τονιζομένη καταληκτικὴ συλλαβὴ -τό (τὸ ἀντίτυπον τοῦ Μπουντώνα με τό: «ἀλλὰ τό: τὸ» τοῦ περιθωρίου ἔχω ἴδει πρὸ ἐτῶν) ἤμποροῦσε νὰ καλυφθῆ πως: τὸ ὕφαντὸ π.χ., τὸ τουρφαντό, τὸ κουτσουντό (παιχνίδι) καὶ χωρὶς τὸ καταληκτικὸ ν εἰς τὸ θέμα: πυργουτό, σουρλουτό, γουργουλουτό, πλαῖαστό κ.λ.¹.

Βουλγ. Βιβλιογρ. ἔτ. 9, Θεσσαλονίκη 1972, 46, κατέλεξε καὶ τὴν Μεσσιανὴ καὶ τὴν Ροδιανὴ (νομοῦ Κοζάνης). Ἐπίσης ὁ ἴδιος, σ. 38, τὰ Πετρανά καὶ σ. 53 τὸ Γαλάκι. Πρόκειται περὶ συγχύσεως (οὐχὶ ἀσυνήθους) τῶν νέων τσπωνυμιῶν πρὸς τὰς παλαιάς, τὰς παραδοσιακάς. Διότι ἐν προκειμένῳ τὰ ἐνδιαφέροντα δὲν ἀφεώρων εἰς τὰς μετονομασίας. Ἐλέγοντο δέ: *Χατζηρανλί* ἢ *Μεσσιανή*, *Ραδοβίστα* (*Ραδουβίστα*) ἢ *Ροδιανή*, *Τσακιολί* τὸ *Γαλάκι* καὶ *Τζιτζιλέρι* τὰ *Πετρανά*.

1. Τὸ Βελβεντό ἤμπορεῖ νὰ ἔχη σχέσιν με τὰς ὀνομασίας τῶν οὐχὶ μακρὰν χωρίων: Δέλβινο, Δέλνο Σερβίων, Δέλβινο Γρεβενῶν, βλ. *Γραπτὰ μνημ.*, 60, 61 (Vasmer, 181, Δέλινον Κοζ., Δέλνον Γρεβ.). Τοὺς κατοίκους τοῦ Δέλνου οἱ τοῦ γειτονικοῦ Μόκρου (Σερβ.) περιπαίζουσαν ὡς *Λασπιάδες*, *δέλνα*: τίς λάσπες καὶ τὸ Βελβεντό (Δελβιν-τό): «ἄλλου καλὸν ἀπὸ λάσπες. Ἦμπορεῖ προσέτι νὰ καταλεχθῆ εἰς τὰς φυτωνόμους τπν., πρβλ. Βελβίνα (ἀρχ. Βέλβινα, νῆσος Ἀργολ.), Βηλβίνα (Ναύπακτος, Vasmer, 66), Βελιβίνα (Ἀχαΐας): ἰτέα (Vasmer, 129) καὶ Βιλβινὸς συνηθέστερον καλεῖται ὁ κάτοικος τοῦ Βελβεντοῦ, βλ. καὶ Ἀ. Θαβώρη, *Μακεδονικά* 6 (1964) 174. Ἰτέας ἀφθόνους καὶ πολλὰ νερά εἰς Βελβεντό. Μᾶλλον ὁμως ἀσπαστὴ ἢ συσχετίσις πρὸς τὸ Βενεβέντο, πόλιν τῆς Ἰταλίας, ἐπειδὴ καὶ ἡ ὁμοιότης πρὸς τὸ Βελβεντό μᾶς παρουσιάζει ὀλιγωτέρας γλωσσολογικὰς δυσχερείας (ὀλίγη ἀνχολογία, ἀποβολὴ φωνήεντος, τροπὴ τοῦ ν εἰς λ. κ.λ.). Διὰ τὴν ἐπαλήθευσιν ἔπειτα τὸ πεδίου τῆς ἱστορικῆς μνήμης προσφέρεται εὐρὴ (ρωμαιοκρατία, φραγκοκρατία, βλ. Μεγδάνην πρῶτον, Skok, Vasmer, Θαβώρη ἐσχάτως). Ἀλλὰ καθ' ὅσον γνωρίζω ἀπὸ τὰ τῆς περιοχῆς, τὸ Βελβεντό ἐνωρίτερον τοῦ 1692, ἦτοι πρὸ τῆς ἐγγραφῆς του εἰς Ζάμπορδαν, δὲν συναντᾶται ρητῶς πουθενά (δεχόμεθα τὴν ὑπαρξίν του ὡς ὁμωνύμου χωρίου ἀπὸ τοῦ 1534 τοῦλάχιστον, βλ. *Γραπτὰ μνημ.*, 56-59, 61). Κατὰ παρέκβασιν σημειῶ τὴν κρίσιν τοῦ Μ. Λάσκαρι διὰ τὴν γνώμην τοῦ Skok ἐπὶ τῆς ἐτυμολογίας τοῦ ὀνόματος τοῦ Βελβεντοῦ ἀπὸ τὸ Benevento «est aussi ingenieuse qu'evidente» (μετ' ἐπαίνων δηλ. βελβαιότης). Μνημονευτέα τοῦ ἰδίου (Skok) καὶ ἡ ἱστορικὴ ἐπαλήθευσις, ὅτι δηλ. ἡ ὀνομασία Βελβεντός «ἐγεννήθη ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῆς λατινικῆς αὐτοκρατορίας κατὰ τὸν 13ον αἰῶνα», βλ. Θαβώρη 184). (Ἐγνώρισαν τὸν Skok ἐλθόντα εἰς Κοζάνην τὸ 1938, μαζί ἐπήγαμεν στὰ Σέρβια...). Ἀξία λόγου θὰ ἦτο ἡ διερεύνησις ὑποκρυπτομένης ἀληθείας εἰς τὴν εἰκασίαν περὶ ἀναγωγῆς τοῦ Βελβεντοῦ τῶν Πιερίων πρὸς τὴν Βενδίδα, θερχικὴν θεάν, λατρευο-

Δραγασιά, ἤ: Ν, ἀπὸ τῆς ὑψηλῆς καλύβης, ὅθεν ἔδραγάτης ἐποπτεῶν φυλάγει τὰ ἀμπέλια (+ Πέλκ., Τσακν., Σιαρh., Ζάλ., Μπίσ., Σιάτ.). Στς -ιές (Λόπ., Λουκ.).

Καϊλάρια, τά: ἐγράφοντο ἐπισήμως μετονομασθέντα εἰς: ἡ *Πτολεμαῖς* ἐκ μόνου τοῦ λόγου τῆς καταγωγῆς ἐκ τῆς περιοχῆς (Ἑορδαίας) τοῦ Πτολεμαίου ἐκ τῶν στρατηγῶν τοῦ Μεγ. Ἀλεξάνδρου. Ἡ λαϊκὴ ὀνομασία των εἰς τὸν ἐνικόν: τοῦ *Καλιάρου* καὶ συνηθέστερον εἰς τὸν πληθ. τὰ *Καλιάρουα*, ἐπειδὴ ἦσαν δύο μεγάλαι συνοικίαι: *Τ'* Ἀπὸν τοῦ *Καλιάρου* καὶ τοῦ *Κατ'* τοῦ *Καλιάρου*, χωριζόμενα τελείως ἀπ' ἀλλήλων δι' ἰκανῆς ἐνδιαμέσου ἀποστάσεως (βοσκοτόπου). Τὰ *Καλιάρουα* καὶ περιλ. τοῦ *Καλιάρου* κατώκουν μόνον Τοῦρκοι (Κονιάρου). *Καλιαρὰ* ἔλεγον οἱ ἴδιοι: στὰ *Καϊλάρια*, οἱ δὲ περίοικοι βουλγαρόφωνοι: *Καϊλιάρου*. Ὁ Μεγδάνης (Γραπτὰ μνημ., 12) γράφει: «τὸ *Καϊλάρου*, χωρίον ὅπου τὸ κριτήριον καὶ ἡ διοίκησις τῆς τοπαρχίας τοῦ λεγομένου Ἑσκι Τζιουμαῖ». Ὁ δὲ Ἑβλιγιὰ Τσελεμπῆ τὸ 1661 ἔρχεται εἰς τὸ *Καϊλάρου*, ὅπου διαμένει ὁ ἱεροδικαστῆς (κατῆς), ἀπὸ τὸν ὁποῖον παραλαμβάνει τοὺς καταλόγους διὰ τὴν σύναξιν τῶν φόρων, καθ' ἃ καὶ ἀνωτέρω εἰς τὰ περὶ τοῦ ἀρματολικίου ἐξετέθησαν. Τὸ *Καλιάρου* ἢ τὰ *Καλιάρια* θεωροῦμεν ὡς ὑποκατάστατον τῆς βυζαντινῆς πόλεως *Κέλλη* (ἢ *Κέλλαι*) ὡς παραδίδεται ὑπὸ τοῦ Κωνσταν. Πορφυρογεννήτου, *Περὶ Θεμάτων*, II, 49 (ἔκδ. Βόννης) καὶ *Κέλλαι* ἢ *Κέλλη* (Μ. Δήμιτσα. Ἀρχ. γεωγραφία τῆς Μακεδ., 98-100). Ἡ κατὰ τὰς μετονομασίας (1928) τοποθέτησις τῆς *Κέλλης* εἰς τὸ Γκορνίτσιοβον, χωρίον τῆς Φλωρίνης, δὲν στηρίζεται εἰς ρητὴν τινα, καθ' ὅσον γνωρίζω, μαρτυρίαν. Τοῦτο δ' ἔδωσε τὴν ἀφορμὴν πρὸς ἀναζήτησιν τῆς πόλεως *Κέλλης* εἰς ἄλλην θέσιν καὶ συγκεκριμένως εἰς τὸ ὀλίγον ἀπώτερον κείμενον *Καϊλάρου*. Ὅτι τοῦτο ἦτο ἀποθήκη (cella) καὶ «ταμεῖον ἐφοδίων» μὲ τὴν ἀξιόλογον ἐβδομαδιαίαν ἀγοράν του ἐλέχθη ἤδη ἀνωτέρω (εἰς τὰ τῆς γεωγραφίας). Ὡς κέντρον διοικήσεως λόγῳ θέσεως, κατὰ τὸ πιθανώτερον, τὸ εὔρον οἱ Τοῦρκοι καὶ τὸ διετήρησαν (κατὰ τὴν συνήθειάν των ἄλλωστε), πολὺ δὲ πιθανὸν ἐπίσης θὰ εὔρον καὶ τοὺς δύο συνοικισμούς. Δεχόμενοι τὸ *Καλιάρου* ὡς λαϊκὸν τύπον τοῦ *Κέλλη* ἢ κατάληξις -άροι πρέπει νὰ προστεθῆ μετὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Πορφυρογεννήτου, ἐκτὸς ἐὰν οὗτος ἐχρησιμοποίησεν τύπον τῆς τοπωνυμίας παλαιότερον ἐν χρήσει (βλ. καὶ τά: *Γουβλάρου*, *Ρουμπάρου* ὀλίγον ἀνωτέρω), ἢ δὲ προληπτικὴ τοῦ ε εἰς α μεταλλῆ (εἰς τὸ προσηγ. *κελλάρι* τοῦ σπιτιοῦ ἀμετάβλητον) δυνατὸν νὰ ἐγένετο εἰς τὰ στόματα ἀλλογλώσσων (τῶν νέων οἰκητόρων Τούρκων): ὡς καὶ ἡ τοῦ ἡμιφώνου *ι* ἀνάπτυ-

μένην ὡς Ἄρτεμιν, ὡς καὶ τὸ ἱερόν Βενδίδειον. (Καὶ ὁ ναὸς ἐν Ἀθήναις καὶ ἐορτή). *Βενδιδ* = *Βελβιδ*: τὰ βασικὰ γλωσσικῶς. Μὲ λατρείαν ἐπιτόπιον συνδέονται τά: «ἀρχιερεὺς..., ἱεροφάντης» τῆς (ἐν Βελβεντῶ) ἐπιγραφῆς τοῦ Γ' αἰῶνος μ.Χ. (Κ. Παπακωνσταντίνου, Ch. Edson).

ξίς μετὰ τὸ λ (ἦ καὶ κατ' ἐπένθεσιν εἰς τὸ Καϊλάρι, -ρja, ὡς τό: βόϊδι, ρόϊδου κ.λ.). Περὶ ἐπενθέσεως..., βλ. Π. Πατριαρχέαν εἰς *Ἐπετηρίδα τοῦ Μεσαιων. Ἀρχείου Α'* (1939), ἐν Ἀθήναις, 52-104. Στοιχεῖα ἐκ προγενεστέρων πηγῶν, itineraria κ.λ. ὡς Cellis, *Κέλλαι* δὲν ἐχρησιμοποίησα. Καὶ τὸ δημοσίευμα τοῦ Ch. Edson, *The Lokation of Cellae* κ.λ. εἰς *Classical Philology*, Vol. XLVI N₂ I, January 1951, 16. δὲν τὸ εἶδον.

Καλύβja. Στὰ – τὰ Σαρακατσιάν'κα, στὰ Βλάχικα τὰ Καλύβια: ὄχι τελείως μόνιμες θέσεις. Καλύβις καί: -α τ' Δούκα, – τ' Γαλάνου, Στ' Κατσιάκη ἢ Καλύβα κ.λ.

Καραούλι, τού. Πολλαὶ θέσεις. Στ' Λιονίδα τοῦ -: ἀπὸ τοῦ Λεωνίδα, καπετάνου ἐκ Σαμαρίνης 1878 (πληρωθέντος ἐκεῖ ἐπάνω). Στ' Μπιτικόλα τοῦ -, Ν. Στ' Ἀχμέτ τὰ Καραούλια (Σλάτ.). Καραούλ (Ζάλ., Σουλ., Λιβ.). Στὰ -λια (Τρακν., Δέλν., Κοζ.).

Καμίγια, τὰ (Ραδ., Λόπ.): δασότοπος.

Καστιλάνου, στοῦν (βίς.): ἴσιωμα στὴ ράχη.

Κισμαροῖ: Δ. Ἦτο παλαιότερον κεραμοποιεῖον (νῦν μόνον θέσις). (+Μαυρ., Ζάλ.).

Κούλια, ἦ: φυλάκιον ἄλλοτε ὠχυρωμένον, ἐκτὸς τοῦ χωριοῦ, εἰς ὁδὸν πρὸς Ἐμπόριον. Στοῦν *Κουλιαλιούλια*: τὸ τελευταῖο σπίτι ΒΔ, στοῦν Ἀρβανίτικο μαχαλᾶ, *Κούλια* τοῦ Λιούλια.

Κουμάσια, στὰ (Δέλν.).

Κουνάκι, στοῦ (Μόλ.). Στὰ -ια (Λιπ.).

Κουτάρια, στὰ (Κοντσ.).

Λαγουμάντρι, στοῦ (Πιπ.) Ν (+Κοντσ.). Εἰς Σέλ. Ἀλουγουμάντρι, Α: περιορισμένο μέρος, ὅπου ἔβανάν ποτε τὰ ἄλογα τοῦ Παλιοχωριοῦ.

Λαγούμνια, στὰ (Χορ.).

Λαφουμούρσι, στοῦ (Δέλν.). (*Μούρσι*, -ια: ὅταν σήπεται τὸ πτῶμα).

Λημέρ. Στοῦ *Λημέρ* τ' Ἀρκούδα (Σιαρβ.): ἀπὸ τὸν κλέφτη, ὄπλαρχηγὸ Λ.

Λυκουμούρσι, στοῦ (Κοσμ.): ἀμπελότοπος νῦν.

Νόχτους (Βρατ.): θέσις παρὰ τὸν ποταμόν.

Νουγλᾶς (Λούντζ.): παρὰ τὸ Γραδίστι, εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ ὑψώματος.

Νομίματα, ἀγγεῖα, δόρατα κ.λ. Ἐδῶ ἐγένετό ποτε ἓνα μικρὸ παζάρι. Εἰς Σέλ. Στοῦν *Παλιουγλᾶ*, ΒΔ, σέλωμα ἄνω τῶν κτισμάτων, στὰ Β τοῦ Σινιάτσικου. Στοῦ *Οὔγλᾶ* (Δουτσ.): λόφος (ὄγλᾶς: λ. τουρκ.: φυλάκιον). *Οὔ Παλιουγλᾶς* (Τσακν. καὶ Παλαιοκόπρια). Λέν ὅτι στὸ κάστρο, στοῦν Παλιουγλᾶ, εἶχαν μέσα ἐκκλησία στὴ γῆ καὶ ἀπὸ ἐκεῖ περνοῦσαν μὲ ὑπόνομο καὶ πήγαιναν καὶ λειτουργοῦνταν στὸ Φυτόκ, στὴν ἐκκλησία τὴν Παναῖα. Τὴν θέσιν ἐξηρένησεν ὁ Ἄντ. Κεραμόπουλλος, βλ. *Πρακτικὰ Ἀρχ. Ἐταιρ.* ἔτ. 1933, σ. 69. Διὰ τὸ κάστρο βλ. καὶ δημοτ. τραγούδι ἐκ Τσακν., σ. 321.

Παλιουκόπρια, τά: χωρίον ὀλίγον παρακάτω ἀπὸ τὸν Παλιουγλᾶ, παρὰ

τὸ Τσακνοχώρι. Ἦταν περὶ τὰ 15 σπίτια. Εἰς Ζάλ. Στοῦ Παλιουκόπο' τ' Μπίλι (Μπίλιους: ὄνομα).

Παστοιμάδης, σης: Β. πλαγιά σύδενδρος πρὸς Λύγκαν.

Παλιόσπιτα (Μαυρ., Πεκρ., Ἀπὰν Βάν.): ἐρείπια σπ.

Παλιουχώρι. Πολλὰ -οja ὡς θέσεις μὲ παραδόσεις διαφόρους ἀναφερομένας εἰς μετακινήσεις πληθυσμοῦ λόγῳ ἐπιδρομῶν, ἀσθενειῶν κ.λ. Δέκα τρία (13) Παλαιοχώρια μνημονεύει τὸ 1797 ὁ Δεσπότης Σισανίου Νεόφυτος εἰς τὴν ἐπαρχίαν του, *Κῶδιξ Ζωσιμᾶ*, 122-124. Τὸ βορείως τῆς Βλάτσης, δίωρον ἀπέχον χωρίον Παλαιοχώρι κατοικεῖται κατὰ τὸ πλεῖστον ἀπὸ σλαβοφώνους. Τοῦτο, ἢ ἐγγὺς Δ'-γκα καὶ οὐ Πόργους διασώζουσι ὀνομασίας (ἐλληνικὰς) παλαιάς. Παλιῶν τὸ λέγουσι οἱ κάτοικοί του κατ' ἐκπτώσιν τοῦ χ., πρβλ. καὶ Vasmer, 199. Μπάοβο τὸ Μπάχοβο. Τὸ Παλιουχώρ': θέσις Τσακαλ., ἐκεῖ ἦταν πρῶτα τὸ χωριό. Χάθηκεν ἀπὸ τὴν πλημμύρα. ὅπως καὶ ἄλλα χωριά. Εἰς Τραν., Μόκρ., Βελβ. καὶ ὁ τύπος: ἢ Παλιόχοουρα. Παλαίχοουρα δὲ εἰς Δέλν.

Πηλό, στοῦν (Σουλ.): ἀπὸ τὸ χῶμα ποῦ εἶναι γλειφὸ καὶ μαῦρο. Δι' αὐτοῦ ἀλείφουσι αἱ γυναῖκες τὰ μαλλιά των γιὰ νὰ γίνωνται μαλακὰ καὶ νὰ μὴ πιάνουσι ψεῖρες. Στοῦν Πηλό (+Τσοῦρχ.): βγάζουσι ἀπὸ ἐκεῖ πηλὸν αἱ γυναῖκες. Στοῦ Πηλουρὸν (Ζάλ.): ἀμπελότοπος καὶ χωριά: Πηλουρὸν (Πηλωρύγιον): εἰς ἐπαρχίαν Γρεβ. καὶ ἐπαρχ. Σισανίου, *Γραπτὰ μνημ.*, 60, 62 (πηλὸν + ὀρύσσω, βλ. *Byz. Zeits.* 3, 305). Καὶ τὸ Χωρυβό, χωρίον τῆς Ἀνασελίτσης ἐκ τοῦ μεσαιων., νομίζω, χωρύγιον, τοῦ χωριὸ τοῦ Χουριγὸ=Χουρυβὸ (τὸ γ=β) ἀπὸ τὸν ἰδιαιτέρως ἐκλεκτὸν πηλὸν ποῦ ἔχει τὸ Χουρυβὸ καὶ ποῦ ἐχρησιμοποιοῦσι αἱ γυναῖκες γιὰ τὰ μαλλιά των. Διὰ τὴν τπν. βλ. καὶ Vasmer, 189, καὶ Δ. Γεωργακᾶν. *Byz. Zeits.* 41 (1941) 379.

Πλύμα, στοῦ (Χουτ., Μπίσ., Τριβ., Ρόκ., Μεσ.): ἐκεῖ πακί' κὶ πλέν'. Στοῦ Κὰτ τοῦ - (Μεσ.), Στοῦ Λακκουπλέν (Ζάλ.): πλύνουσι καμμιά φορὰ ἐκεῖ.

Πόρτα, ἢ (Μέγα Σπήλ.): εἴσοδος τοῦ κάστρου. Στὴ Πουρτίτσα: πέρασμα ποταμοῦ. Στὴ Πόρτις (Πλάζ.): ὁδὸς διὰ τὰ γειτονικὰ χωριά. Στὴ Σαράντα Πόρτις (Σέρβ.). Πόρτις (Πέλκ.): ἄνοιγμα μεταξὺ Βρατινίου, Πέλκας, Σελίτσης, πέτρες ὡσὰν πόρτα.

Καὶ ἢ Ζάβουορα δύνεται νὰ ἐρμηνευθῆ ὡς σύνθετος ἐκ τῶν διά: ζα (ζαβουλιά, ζαβλικιά) καὶ τῆς λ. πόρτα, τὰ ἡχηρὰ *h, d* διὰ τὸ ζ τοῦ α' συνθετικοῦ (ἐνῶ Vasmer, 180, σλαβ.). Τὸ ὑφιστάμενον παλαιότερον χωρίον Ζάμπορητα (*Γραπτὰ μνημ.*, 60, μέχρι τοῦ 1692 ἔχει ὀνόματα) καὶ ἢ ἐγγὺς μονὴ εὐρίσκοντο εἰς τὸ κυριώτερον πέρασμα τοῦ Ἀλιάκμονος, ἦσαν πόρτα δηλ. Καὶ τὸ παρὰ τὴν Κοζάνην χωρίον Πουρτουράζι, ὑποπτεύομαι ὅτι προῆλθεν ἀπὸ τό: πουρτουράς, -άδες (τὸ α εἰς ου κατ' ἀφομοίωσιν πρὸς τὸ ου τῆς α' συλλαβῆς) λόγῳ θέσεως εἰς τὴν στενωπὸν, εἴσοδον πρὸς τὸ Ντερβένι (Καρα-

- γιάννια). Σλαβ. Vasmer, 185. Βλ. καὶ *Αἱ συντεχνίαι τῆς Κοζ.*, 4, σημ. 4.
- Πριόνια, στά: θέσις σύδενδρος, ἔβγανάν ποτε ξυλεία. *Στοῦ Πιορόνι* (Λοσν.).
- Προίπουρου, στοῦ (Μπουρβ.): βοσκότοπος.
- Προυβάτις, στις (Κηπ.): δάσος καὶ κρημνός.
- Ρουμνιοῦ τοῦ Σαράϊ. στ' (Μέγα Σπήλ.): θέσις, ὅπου γράμματα ἀξεδιά-
λεχτα.
- Σιδηρά, στοῦ (Μαυρ.): δάσος.
- Σιοζάνια, στά (Σουλ.): χωράφια ἀγναντερά.
- Σκάλα. Στ' *Δούτσαρη τ' Σκάλα*: δύσκολος ἀνάβασις διὰ πετρῶν (ἀπὸ
παρακειμένου χωραφιοῦ τοῦ Ντούτσαρη).
- Σκηταροῖο (Πιπ., ΝΔ): μεγάλη σπηλιὰ παρὰ τὴν μονὴν τῆς Ἀγίας Πα-
ρασκευῆς. Βλ. παράδοσιν εἰς *Γραπτὰ μνημ.*, 33.
- Στάλους, οὐ: πολλαὶ θέσεις σύδενδροι, ὅπου ἀναπαύονται τὸ καλοκαίρι,
τὰς μεσημβρινὰς ὥρας τὰ ποιμνία. *Στοῦ Στάλου πτοῦν Ἀϊλιᾶ*. Εἰς Κοντσ.
Στ' *Μίλι* τοῦ Στάλου
- Σταυρουτουφουλιά, ἦ: Ν, δάσος πυκνόν, ὅπου ἔστ. διησφάλιζε τὴν φω-
λεάν του (+Φυτ., Χορ., Τσκαλ.).
- Στράτα. Κουνιαρόστρατα: ἐν χρήσει εἰς τοὺς Κονιάρους περισσότερον
(+Κοντσ.). Βλαχόστρατα: ὅθεν ἔρχονται οἱ Βλάχοι (+Λούντζι). Ἀρβα-
νιτόστρατα (Λούντζι). Εἰς Κοζ. Φαρδόστρατα.
- Τζιουμπανάρα, στά: Δ, ράχη ὀλίγον ἔξω τοῦ χωριοῦ, ὅπου βόσκουν
ὀλιγάριθμα ζῶα.
- Τλίχτρα, σν (Ζιουπ., Δ). Καὶ εἰς Ραδ.: σταυροδρόμι, ὅπου αἱ γυναῖκες
ἐτύλιγαν καὶ τυλίγουν τὰ γνέματα.
- Χάνια, στά. Α. Παρὰ τὴν ὁδὸν Σουλπόβου-Πιπιλίστης, εἰς τὴν ράχην.
Θὰ ἦσαν ἄλλοτε Χάνια παρὰ τὶς Τρυπες. Καὶ εἰς Λούντζι θέσις: Χάνια. *Στοῦ*
Μουχαρέμ Χάνι: στὴ δίοδο μετὰ τὴν Κατράνιτσαν. *Στοῦ Παλιόχανου* (Ζάλ.).
- Χιλιμόδι, τοῦ (Μαυρ., Τσούρχ.): χωραφότοπος. Εἰς Βρατ. περιοχὴ
καλλιεργήσιμος, ἦτο τσιφλίκι, ἔχει καὶ μίαν «κούλιαν». Ἦτο χωρίον: παρὰ
τὸ Βρατίνι: τὸ Χιλιμόδι, *Γραπτὰ μνημ.*, 62 (χίλιοι μόδιοι, modius). Καὶ
χωρίον ἄλλοτε -όδι πλησίον τῆς Σαμαρίνης, ὅπου καὶ τὸ λεγόμενον *Παλιου-*
χώρι. Βλ. καὶ Wace-Tompon, 72 κ.έ.
- 5) Ἀπὸ τὴν θέσιν
- Ἀνήλιου, στ' (+Ρέζν., Μερ., Σουλ., Ραδ., Μαυρ., Τριβ.). Εἰς Κοντσ.
+Μπίσ. *Στοῦ Τρανὸ τ' Ἀνήλιου*. Εἰς Μπίσ. *Στοῦ Μέσ' τ' Ἀνήλιου*.
Στ' Ἀνήλια (Ζάλ.).
- Ἀνάυρου, στοῖν (Τσούρχ.): ἴσιωμα.
- Ζαβό, στοῦ (Ζάλ.): μέρος ποῦ γυρίζει, γίνεται γωνία στὸ ποτάμι.

Μέζδρα, στ': έκτεταμένος χώρος ἐντὸς τῆς κοιλάδος Σισανίου, ὅπου τὰ ἀμπέλια κυρίως Βλάχτσης-Σισανίου. Εἰς Λοσν. *Μέζδρα* καὶ τοποθεσία μεταξὺ Βογατσικοῦ καὶ Γκόρεντσης (Γεωργίου, 327).

Μισαοιά, ἦ: τὸ ἀκαλλιέργητο μέρος μεταξὺ χωραφιῶν. Εἰς Τριτσ. Στ' Παπαλέξη τ' *Μισαοιά*.

Πόρογος, οὐ: χωρίον, τὸ Ἐμπόριον. Στὸν Ἰμβόρογος, στοὺν Μβόρογος, τοὺν Μβόρογος, τοὺν μπουρζιότικου τοὺν μέρους, τοὺν κουρί. Ἐν-πόρος: πέρασμα, ὁ δρόμος πρὸς Βλάχτσην, Σισάνι, Πέλκαν. Δυνατὸν τὸ Ἐμπόριον καὶ ἐμπορικὸς συνοικισμὸς, ἀλλ' ὡς Ἐμπορεῖον θὰ εἶχεν ἄλλας μεταβολάς, πρβλ. Τὸ νιμπορειό, Ἰ. Βογιατζίδην ἐν Ἀθηνᾶ Κ', 15. Παράκειται τὸ χωριὸν Δέβρη καὶ φρούρια βυζαντινὰ «Ἐμπορεῖον... Δεύρης...». Ἰ. Καντακουζηνοῦ, Ἱστοριῶν Β', νγ', Γ', ιθ' κ.λ.

Προυζιάλα, σν (Σιαρβ.): πλαγιά προσήλια.

Προυσήλιον, στού: Α, μεγάλη πλαγιά μεσημβρινή (+Βογ., Τριτσ.). Στὰ Προσήλια (Λόπ., Φυτ., Βελ. Ἀνασ., Δέβλ., Ζάλ.). Στὸν Μέγα τοὺν Προσήλιον (Μπίσ.), ἀλλ' αὐτόθι καί: στοὺν Τρανὸ τ' Ἀνήλιον.

Σκάπιτον, στοὺ (Βογ.): ΒΑ, καμπὴ βουνοῦ (+Ζιουπ., Δέλν.).

Ριζό, στού: Ν., ὅπου τελειώνει ὁ Σινιάτσικος, ἐνίστε καὶ Ρζό. Οὐ Ρζός (Πέλκ.) καὶ τοὺν Ρζὸ (+Βρατ., Βογ.). Ρζά (Σιάτ.).

Σμίξη, στ' (Μπόρσ.): ὅπου ἐνώνεται ποταμίσκος μὲ Πραμόρτσαν (+Κωστ., Ρόκ.). Εἰς Ζάλ. Μαυρ. Στὰ Σμιξώματα: δύο λάκκοι. Στ' Σμίξη: θέσις παρὰ τὴν Χρούπισταν, ὅπου συνενοῦνται δύο βραχίονες τοῦ Ἀλιάκμονος. Χωριὸν τῶν Γρεβενῶν. Γραπτὰ μνημ., 60.

6) Ἀπὸ τὰ κτίσματα

α') Διάφορα

Βατάνια, στά: Ν, τὰ ὕδατοκρουστήρια.

Γιουφύρι, τού. Τοὺν Κάτ, τ' Ἀπάν. Στ' Πασιά τοὺν Γιουφύρι (τοῦ Ἀλιάκμονος πρὸς Γρεβενά).

Κάστρον, τού: συνήθης ὀνομασία τῆς πόλεως Καστοριᾶς. Παλιόκαστρον (Μπίσ., Λιβ., Δέβλ., Μεσ., Καισ.). Τὸ χωριό: τοὺν Ρόκαστρον καὶ ἐνίστε Ἀρόκαστρον. Καστοῖ (Δέβρη, Ἐμπόρ., Δραβουδ., Ζυγόστι). Κούλα (Δέβρη). Καϊλιᾶς (Βελ. Κοζ.), Δ: φρούριον. Καστράκι (Σιάτ., Τσιαρ., Δριάν.). Καστέλλι ἢ Ροῦπις (Κοντσ.). Κάστρα (τῶν Σερβίων). Παλαίκαστρον (Βελβ.). Παλιόκαστρον: χωριὸν πλησίον τῆς Σιατίστης λεγόμενον καὶ Παλαίκαστρον.

Εἰς τὴν τπν. Κατράνισσα (ν. Πύργοι) διασώζεται, ὡς νομίζω, ἡ ἀρχαία Ἄρμισσα προσθήκη ὡς α' συνθετικοῦ τῆς λ. κάστρο ἢ τοῦ ἐπιρ. κάτω. Ἐκ τοῦ κάστρο-Ἄρμισσα δι' ἀνομοίωσιν ἠδύναντο νὰ ἐκπέσουν τό: σ καὶ τὸ ρ ἐκ τοῦ αρ=Κατράνισσα. -ντσα ἢ ἐκ τοῦ κάτω-Ἄρμισσα δι' ἀναγραμματισμοῦ

τοῦ αρ νὰ προκύψῃ εὐκολώτερον τό: Κατράνισσα, -ντσα. Ὁ τονισμὸς σταθερὸς ἐπὶ τοῦ α τοῦ β' συνθετικοῦ. Ἐκ τῶν πρᾶγματων: ἔχει ἡ Κατράνιτσα λείψανα ἀρχαίας ἰσχυρᾶς ἀκροπόλεως ὡς καὶ πύργου ἔξω τοῦ σημερινοῦ της οἰκισμοῦ ἐκτεινομένου εἰς τὰ χαραδρώδη τῆς μικρᾶς κοιλάδος, ὥστε νὰ δικαιολογῆται τὸ προθεματικὸν κάτω ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὴν ἀκρόπολιν (Ἄρνισσαν). Πρβλ. καὶ τπν.: *Κάτω Γραμματικόβο*, χωριὸ ἐγγύς, *Κάτω Καλιάρι*, *Κάτω Βάνιτσα* κ.λ. Ρητὴν ἐξ ἐπιγραφῆς μαρτυρίαν δὲν ἔχομεν, ἀλλὰ, καθ' ὅσον γνωρίζω, καὶ δι' ἄλλον τρόπον δὲν ἔχει ἐξασφαλισθῆ τὸ βέβαιον τῆς θέσεως τῆς Ἄρνισσης (Ὁστροβο π.χ., Δ. Κανατσούλης, *Ἡ Μακεδονία ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῆς ἀνόδου τοῦ Φιλίππου Β'*, Θεσσαλονίκη 1976, 47-48. Ὁ Μ. Δήμιτσας, *Μακεδονία...*, Ἀθῆναι 1896, 1, 243 εἰς τὴν θέσιν τῆς Κατρανίτσης τοποθετεῖ τὴν Ἐορδαίαν (πόλιν). Διὰ τὴν τοπογραφίαν καὶ ἱστορίαν χρήσιμα θὰ ἦσαν τὰ ἐξῆς: Μεταξὺ Ὁστρόβου-Κατρανίτσης ἡ διαφορὰ ἀποστάσεως δὲν εἶναι μεγάλη διὰ τὸν ἐρχόμενον ἐκ τῶν στενῶν τῆς Μπανίτσης (ἄγνωστος καὶ ἡ τότε ἔκτασις τῆς λίμνης) καὶ εἶναι μικροτέρα πρὸς Κατράνισσαν (ἀντὶ τοῦ Ὁστρόβου) διὰ τὸν προερχόμενον ἐκ Λύγκας-Κλεισοῦρας. Καὶ ταῦτα μόνον διὰ τὸ «αὐθήμερον ἀφικνεῖται (ὁ Βρασίδης τὸ 423) εἰς Ἄρνισσαν πρῶτον» ἐκ τῆς διατυπώσεως τοῦ Θουκυδίδου, 4, 128, 3. Τὰ ὑψώματα ἀριστερὰ τῆς λίμνης καὶ αὐτὴ ἡ λίμνη δὲν ἐξησφάλιζον (προκειμένου περὶ Ὁστρόβου) τὴν πορείαν τοῦ φεύγοντος ἐκ τῆς Λυγκηστίδος Βρασίδου ὡς πρὸς τό: «κατ' ἀσφάλειαν μᾶλλον ἰών», ὅσον ἡ σύμπτυξις πρὸς ἄμεσον στήριξιν εἰς τὰ πλευρὰ τοῦ Βερμίου, ὅπου ἡ Ἄρνισσα «τῆς Περδίκκου ἀρχῆς». Εὐνόητος ἡ σημασία τῆς Ἄρνισσης ὡς Κατρανίτσης κατὰ λόγον ἐπιβιώσεως. (Εἶναι καὶ αἱ τπν. ἐπιγραφαὶ γεγλυμμέναι ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, Ἄ. Μηλιαράκης εἰς *Δελτ. Ἱστ. καὶ Ἐθν. Ἐταιρ. τῆς Ἑλλ.*, Ἀθῆναι 1892, 4, 423).

Μαχαλᾶς, οὐ. Οὐ Ἄπᾶν, οὐ Κάτ. Οὐ ἀπάνου μ. καλεῖται καὶ Ἀρβανίτικους -, ἀπὸ τῶν ἀποικησάντων ἐκ τῶν πρὸς Ἀρβανιτιὰν μερῶν. Κατὰ τινα παράδοσιν ἐκ τοῦ φόρου ποὺ ἐπλήρωνεν ἡ συνοικία εἰς τοὺς ἐν Λεψίστῃ ἰθύνοντας Ἀρβανίτας κυρίως, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς τοῦ Κάτω Μαχαλᾶ ὑπαγομένους φορολογικῶς εἰς τοὺς Καλιαργιώτες Τούρκους (Κονιάρους). Εἰς Λοσν.: Οὐ Ἀπάντς, Οὐ Κάτς, Στοὺ *βουβούσιτ* ἢ Στοὺ -σινὸ τοῦ Μαχαλᾶ σὲ ἀνώμαλο μέρος κρημνῶδες. Καὶ εἰς Ζιουπ. Οὐ Ἀπάντς, οὐ Κάτς (μαχαλάδες). Καὶ τὰ Καιλάρια εἰς δύο συνοικίας: Τ' Ἀπᾶν τὰ Καλιάρια, Τὰ Κάτ' τὰ - Στοὺ *βούνου* (Σιάτ.), βλ. *Κώδικα Ζωσιμᾶ*, 24, ἀπὸ τοῦ 1691. Ἀπᾶν Μ., Κάτ Μ. (Χουτ.). Εἰς Πλάζ. Στοὺ *Ρουμαῖκου* τοῦ Μ. Τζιοτζέλ Μ. (Τσακν.): ἡ συνοικία τῶν χριστιανῶν. Οὐ Τούρκικους Μ. Ὁ ἀπάνω ἐκαλεῖτο: Σκουρδαράδης. Ὁ μεσαῖος, ὅπου κατόικουν χριστιανοί: *Διδιάδης*. Τὸν κάτω ἐκάλουν: *Μπιζατάδης* (Μπιζάτς ἦταν ἓνας Τούρκος). Εἰς Βελ. Ἄνας.: Στοὺ *Ρουμαῖκου*, στοὺν *Τούρκικου*, ὅπου οἱ Βαλλαῶδες. Εἰς Μεσ.: Στοὺν *Πέρα* τοῦ Μ. ἢ στοὺ

Ρουμαϊκου ἢ καὶ σὺν *Γιοῦρδισ* (παρὰ τῶν Βαλλαάδων). Εἰς Βαντσκό: οὐ
Ἀρμενικους οὐ *M.*, οὐ *Ἀπάν.*, οὐ *Μισιός* (μισιά: πόρτα), οὐ *Ἀπάντς*, οὐ *Κάτς*
 (Κοσμ., Ζάλ., Μαυρ.), εἰς *Λιπ.*: οὐ *Ἀπάντς* ἀλλὰ οὐ *Κάτ.* Εἰς *Δέλν.* οὐ
Ἀϊπανός M., οὐ *Ἀϊ Κατνός* (καὶ σὺν βρύσες: *Σν Ἀϊπανή*, *Σν Ἀϊκατνή*).

Μνημόρι. *Στ' Σαλῆ* τοῦ *Μνημόρι*: *A.*, ἀπὸ ταφέντος ἐκεῖ *Τούρκου*. *Στὰ*
Τουρκομνήμουρα: μεταξὺ *Βρατινίου-Σελίτσης* (+*Σιαρβ.*). *Στοῦ Μνημόρι*
καὶ Τουρκομνήμουρι καὶ *Τουρκουνήμουρου* (*Ἀπ. Βάν.*). Εἰς *Κοζ.*: *Στς Μπί-*
λιος τὰ *Νημόρja* καὶ *τς Μπλιώς* τὰ -. Εἰς *Λοσν.*: *Τς Μπίλιας* τὰ *Μνημόρja*.

Μύλοι: *N.*, ὅπου οἱ *μ.* τοῦ χωριοῦ ἀνήκοντες εἰς χωριανούς. *Οὐ M.* τ'
Σιάλα, τ' *Τσιούμαρη*, τ' *Ντιοβίση* κ.λ. *Στοῦ Μύλου* πτ *Γριάτσιανη*: θέσις
 εἰς τὰ ἐρείπια τοῦ ποτε συνοικισμοῦ τῆς *Γρ.* Εἰς *Μπίσ.*: *Στοῦ Βακούφκου* τοῦ
Μύου, *Στ' Γέγη* τοῦ *M.*, *Στ' Σιώμ'* τοῦ *Μύλου*, *Στοῦν Παλιόμυλου* (*Λόπ.*),
Παλιόμυλους (*Φυτ.*), -*ου* (*Μπίσ.*, *Μαυρ.*). *Παλιόμυλα* (*Ζάλ.*).

Πιζούλια, *στά* (*Βελ. Κοζ.*, *Τραν.*).

Πύργους. Ἐπὶ τοῦ *Σινιάτσικου*: *Στ' Δαούτη* τοῦν *Πύργου*. Ἀπότομο
 μέρος λόγῳ τῶν πετρωμάτων ὁμοιάζον πρὸς πύργον (+*Πιπ.*, *Σέλ.*). Οἱ τζιομ-
 παναρχῆ συνηθίζουσιν νὰ φκιάνουν τσοῦτσοιλαν: πυργίσκον μὲ πέτρες. Εἰς *Σέλ.*
ΒΑ.: στοῦν *Πύργου* τ' *Παναϊώτη*: ἄλλη θέσις. *Πύργους* (*Ρόκ.*, *Λούντζι*),
Στοῦν Πυργάκη (*Τσοῦρχλι*).

β') Μοναὶ - Ναοὶ

Ἀϊ Δηήτρς: μονὴ Κοινότητος Βλάτσης. Ναοὶ εἰς: *Σιάτ.*, *Κοζ.*, *Μπουχ.*,
Βελ. Ἀνασ., *Βρατ.*, *Μπόρσ.*, *Τσακν.*, *Δέλν.* Ἐξωκκλήσια εἰς: *Πλάζ.*, *Μόλ.*,
Τσοῦρχ., *Κοσμ.*, *Μπίσ.*, *Βαντσ.*, *Βογ.*, *Λουκ.*, *Ἀπ. Βάν.*, *Λούντζι*, *Μπόρσ.*,
Βρατ. Εἰκονοστάσια εἰς: *Ρισ.*, *Τριβ.*

Ἀϊ Θανάϊς: μονὴ *Σελίτσης*. Ναοὶ εἰς: *Βλάτσ.*, *Ζιουπ.*, *Ντουτσ.*, *Βαντσ.*,
Ρόκ. Ἐξωκκλήσια εἰς: *Κοζ.*, *Κοσμ.*, *Ζάλ.*, *Μαυρ.*, *Πλάζ.*, *Σισ.*, *Δέβλ.*, *Λουκ.*,
Τσοῦρχ., *Δουτσ.* (σὺν πρῶν χωριὸν *Κιάφα*), *Σιαρβ.*, *Βογ.*, *Μπόρσ.*, *Βελ. Κοζ.*,
Ἀπ. Βάν., *Δέλν.* Ἐξωκκλήσια εἰς: *Μόλ.* Ἀϊθάϊς *Ἀπάν*, οὐ *Κάτ* οὐ -.

Ἀϊ Κουστιντίνους: μονὴ *Βογατσικοῦ*. Ναοὶ εἰς: *Κοζ.*, *Καισ.* Ἐξωκκλή-
 σια εἰς: *Σέρβ.*

Ἀϊ Νικάνουρας: μονὴ καὶ *Ζάβουρδα* λεγομένη. Εἰς *Βογ.* συνοικία ἀπὸ
 τοῦ (πρὸ τοῦ 1912) ὑπάρχοντος ναοῦ. Ἐξωκκλήσια εἰς: *Κοζ.* (στὰ *Κλαδιά*).

Ἀϊ Νάογυαρη, ἠ: μονὴ *ΒΔ* τῆς *Κλεισοῦρας* (ἐκεῖ σὲ εἰδικὸ δωμάτιο
 εἶπεναν «τς τρελλοὶ μὲ τὸν ἄλτσου»). Ναοὶ εἰς: *Κοζ.*, *Σιαρβ.*, *Λόπ.*, *Ντόλ.*
Ἀνάογυρ: ναῦδριον παρὰ τὸν ναὸν τῆς *Παναΐας* (*Ντόλ.*). Ἐξωκκλήσια εἰς:
Κοντσ., *Κοσμ.*, *Μαυρ.* *Σν Ἀja Νάογυρη* (*Σέρβ.*). Εἰκονοστάσια εἰς: *Σν*

Ἀϊ Νάοja (*Τριβ.*).

Παναΐα: μονὴ. *Παναΐα* πτοῦ *Σιάνι*. - *τς Κλεισοῦρας*. - πτοῦ *Μέγα Σπή-*
λιου (*Γρεβ.*). Ναοὶ εἰς: *Μεσ.*, *Τσακλ.*, *Λουκ.* *Παναΐα* ἢ *Φανιοῦμένη* (*Φυτ.*).

Παναία ἢ Ντουλιανάτ'κη (τοῦ Ντόλου). Ἐξωκκλήσια εἰς: Κοζ., Κοντσ., Κοσμ., Μαυρ., Λουκ., Τραν. (μονή ποτε). Βαντσ. Παρεκκλήσια εἰς: Λούντζ., Ἄπ. Βάν., Βογ. (Π. πτ' ἀμπέλια). Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου ναοὶ εἰς: Λιβ., Κωστ., Λούβρ., Σιαρβ., Ντέβλ., Μεσ., Τσκαλ. Ὁ τῶν γενεθλίων τῆς Θεοτόκου εἰς: Λουκ. εἶναι τοῦ ἔτους 1914. Εἰκονοστάσι εἰς: Λιπ.

Ἀϊ Παρασκηνή: μονή. *Πτοῦ Ντουμαβίστι* (τὸ χωριὸ Ντ.). Ναοὶ εἰς: Κοντσ., Τσούρχ., Ραδ. Ἄνασ., Χουτ., Τσκαλ., εἰς Πλάζ. παλαιότερον ναὸς μετατραπείς εἰς τζαμί. Ἐξωκκλήσια εἰς: Κοζ., Τσκαλ. (ὅπου τὸ νεκροτ.), Βελ. Ἄνασ., Κοσμ., Ζάλ., Μπουτσ., Βαντσ., Γόβλ., Ἄπ. Βάν., Σέρβ. *Ἀϊ Παραστσιβή* (Κωστ.). Εἰκονοστάσια εἰς: Σιαρβ. Χωρία εἰς: ἐπαρχίαν Σερβίων, ἄλλο τῶν Γρεβενῶν, *Γραπτὰ μνημ.*, 61. 63.

Ἀϊ Σουτήρα: μονή. *Πτοῦ Ντριάνουβου* (τὸ χωριὸ Ντρ.). Ἐξωκκλήσια εἰς: Βελ. Ἄνασ.

Ἀϊ Τριάδα: μονή Ζιουπανίου. Καὶ Βελβεντοῦ, *Γραπτὰ μνημ.*, 54. Ἐξωκκλήσια εἰς: Λοσν. (ὅπου τρυποπέρασμα ἀπὸ σταλακτίτη, βλ. παράδοσιν), Κοντσ., Μαυρ., Δέβλ., Γόβλ. Εἰκονοστάσια εἰς: Τσούρχ., Πέλκαν, κάτω στὸ ποτάμι (βλ. παράδοσιν περὶ μετακινήσεως τῆς εἰκόνης εἰς Ἀγίαν Τριάδα Ζιουπανίου).

Ἀγιάννις. Ἐξωκκλήσια εἰς: Βογ., Βάν., Μπόρσ., Σέρβ. Ἄπὸν Ἀγιάννις, *Κάτ* – (Βαντσ.). Παρεκκλήσι Ἰωάννου Προδρόμου Κοζ. εἰς Ἀγιον Νικόλαον, ἐξωκκλήσι εἰς Τσούρχ.

Ἀγιώρς. Ναοὶ εἰς: Βλάτσι, Κοζ., Σέλ., Γρεβ., Μπίσ., Ἄπ. Βάν. *Οὐ Ἀζ Γιώρς*, στοὺν Ἀζ Γιώρ: Ζιουπ., Ραδ. Ἄνασ. Ἐξωκκλήσια εἰς: Βελ. Ἄνασ., Μπουχ., Κοσμ., Τσούρχ., Δέβλ., Βαντσ., Βογ., Πέλκ., Μπόρσ. *Στ' Ἀγιώρι τοῦ Κουρι* (Πέλκα), λέν, πὼς ἦταν μονή πρῶτα. *Στ' Ἀϊ ὠργη τ' βιστιρά* (Σιάτ.).

Ἀϊ Νκόλας. Ναοὶ εἰς: Βλάτσι, Πιπ., Κοζ., Σέλ., Γόβλ., Βελβ., Κοσμ., Λούβρ., Ραδ. Ἄνασ., Λιπ., Σουλ., Λούντζ., Βρόδρ., Μόλ., Δέβλ. Ἀϊ Μκόλας Κωστ., Τσούρχ. Ἐξωκκλήσια εἰς: Πέλκ., Λουκ., Γόβλ., Σέρβ. (ὅπου τὸ νεκροταφεῖον), Τσκαλ. (εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ ἄλλοτε χωριοῦ Μπρατμίρ), Σιαρβ., Βρατ., Βογ., Βαντσ. Εἰκονοστάσι εἰς Δέλνο.

Ἀϊλιᾶς καὶ Προυφήτι Ἡλίας. Ἐξωκκλήσια εἰς: Βλάτσι, Πιπ., Λοσν. (ἦτό ποτε ἐξωκκλ.). Εἰς Ρισ. ἡ μόνη ἐκκλησία ἐπὶ λόφου εἰς τὴν ἄκρην τοῦ χωριοῦ. Εἰς Κοζ.: *Οὐ Ψηλὸς οὐ Ἀϊλιᾶς, οὐ Χαμβηλὸς οὐ* –. Εἰς Κοντσ.: *Οὐ Τρανὸς οὐ* –, ὅπου ἡ ἐκκλησία τῆς Ἀναλήψεως, *Οὐ Μκρὸς οὐ* –. Εἰς Τριβ.: *Στοὺν Τρανὸ τοὺν Ἀϊλιᾶ, στοὺν Μκρὸ τοὺν* –. *Οὐ Ἀλιᾶς πτοῦ Μπουρβουτσκό, θεατὸς καὶ ἀπὸ τὰ μακρινά. «Βόηθα ν Ἀϊλιᾶ πτοῦ Μπουρβουτσκό...».* Ἐξωκκλήσια καὶ εἰς: Ἄπ. Βάν., Βογ., Βαντσ. Εἰς Πλάζ.: *Στοὺν Ἀϊλιᾶ, παλαιοκκλήσι.* Εἰς Σέλ. *Α Στ' Προυφήτι Ἡλία τοῦ Κουρι.* Εἰς Δέβλ. ἐξωκκλ. *Στοὺν Ἀϊλιᾶ ἢ στοὺν Προυφήτ' Ἡλία. Στοὺν Ἀϊλιᾶ καί: Καισ., Τριτσ., Λιπ.,*

Σιαρβ. 'Αϊνάληψη (Τσούργ.). Εικόνοστάσια εἰς: Λούντζ., Βρατ.

'Αϊ Μάρκουσ: ναὸς Βλάτσης. Θέσεις: 1. Εἰς Παλαιοχώρι Πεκρεβενίκου ἀπὸ τὸ ἐκεῖ εἰκονοστάσιο τοῦ 'Αγίου Μάρκου (Γραπτὰ μνημ., 27-28). 2. Εἰς Σέλ., Β. εἰς τὰς ὑπωρείας τοῦ Σινιάτσικου. 3. Εἰς 'Απ. Βάν. (μόνον θέσις). 4. Εἰς Πλάζ. εἰς θέσιν Σιλιο Β, ὅπου μνημονεύεται ὅτι ὑπῆρχον 2 παλαιοκκλήσια: τὸ τοῦ 'Αγίου Μάρκου καὶ τὸ τοῦ 'Αγίου Λαζάρου, καὶ 5. Εἰς Καρ. εἰκοκοστ. ἐπὶ λόφου Δ, ὅπου ἔζη ποτὲ δράκος μὲ τὸν ὁποῖον ἐπολέμησεν ὁ 'Αϊ-Μάρκος καὶ τὸν σκότωσε ἀπαλλάξας τὸ χωριὸ ἀπὸ τὰς ὀχλήσεις καὶ τὰς ζημίας πού ἔκαμνε.

'Αϊ Πανταλέμοννας. Στοῦ Μανταλέμοννου: ἔξωκκλ. εἰς Βελ. Κοζ. Καὶ παρεκκλ. τοῦ 'Αγίου Παντελεήμονος εἰς Κοζ. ("Αγιον Δημήτριον).

'Αϊ Βαοβάρα: ναὸς (Ζιουπ.).

'Αχιλλετς ("Αγιος 'Αχιλλειος): ναὸς Ζιουπανίου. Στὴν ἄκρη Β.

Βαρθουλουμαίου, στοῦ: ἔξωκκλήσιον Κοζάνης (πρὸς Γκοτζιά Ματλή).

"Αγιος Εὐστάθιος: ναὸς Κριμ.

'Αϊ Ζόνα: εἰκονοστάσι εἰς Τσούργλι «πὸ ἐξουσαν τοῦ Χριστό».

'Αϊ Θουμάς: ἔξωκκλήσι Βογατσικοῦ.

'Αϊ Θόδουρους: ἔξωκκλήσι Σερβίων. Μονή ποτε γυναικεία (βλ. Αυτὰ ἔγγρ., 12) (+Βογ., Μεσ.). Εἰκονοστάσι εἰς Πλάζ. Εἰς Ζάλ. θέσις μόνον (χωρὶς ἴχνη).

'Αϊ Κυριακή: ναὸς Σερβίων. 'Εξωκκλήσι εἰς Κοζ. (στὸ Σιόποτο). Εἰκονοστάσι εἰς: 'Απ. Βάν.

'Αϊ Δητέρς: παρεκκλήσι εἰς τὸν "Αγιον Γεώργιον Κοζάνης.

'Αϊ Μνᾶ: παρεκκλήσι εἰς Μπουχ. Εἰκονοστάσια εἰς: Κηπ., Λιπ. 'Εξωκκλήσι εἰς: Βαντσ.. Ναὸς 'Αγίου Μηνᾶ εἰς Βελβ.

'Αϊ Νιάημιρ τς Παναίας καὶ Νιάημορα τς II.: ἔξωκκλήσι Βογατσικοῦ.

'Αϊ Ντώνης: παρεκκλήσι εἰς "Αγιον 'Αθανάσιον Κοζάνης.

'Αϊ Πάντους, οὐ, Στοῦν -ου: ἔξωκκλήσι Ζιουπανίου.

'Αϊ Πόστουλου, στοῦν: ἔξωκκλήσι Χορ. (+'Απ. Βάν., Δέλν.). Εἰς Βογ. συνοικία ἀπὸ τοῦ ναοῦ.

"Αγιον Πνεῦμα Εἰς 'Απ. Βάν. 'Αϊ Πνέμα: ἔξωκκλήσι (+Γόβλ., Σέρβ., Τσακν., ὅπου πρῶην οἰκία Βαλλαᾶ, βλ. παράδοσιν κατωτέρω).

'Αϊ Σαράντη, στοῦν: νέον ἔξωκκλήσιον Κοζάνης.

'Αϊ Ταξιάος: ναοὶ εἰς: Ζάλ., Χορ.. Πλάζ. Εἰκονοστάσια εἰς: Δέλν., Τσούργ.

'Ακόντζμα (Μπόρσ.).

Εἰκονοστάσι, στοῦ (Ζάλ.).

Κουντουκκλήσια τς Πέλικας: δύο ἐκκλησάκια παρὰ τὸν ποταμὸν (Πιπ.).

Καλουγριές, σης: θέσις Χορ. καὶ θέσις εἰς Σέρβ. εἰς ἐρείπια τῶν 'Αγίων Θεοδώρων. Καλουγρίτσα, σης: θέσις Ζιουπ., βλ. Γραπτὰ μνημ., 41, 62.

Παλιουμανάστηρου, στοῦ (Ραδ., Σέλ., Λιπ., Μεσ., Τσκαλ., Ρόκ., Μκυρ.), Βλάτσης χαμηλὰ εἰς Ἀλβάντσιν.

Παλιουμανάστηρα (Ντόλ.): δύο, Μιχαήλ καὶ Ἀγίου Πνεύματος.

Ἐπισκοπή: Εἰς τὰς πρώτας προσβάσεις τοῦ Βερμίου, ΒΑ τῆς Βοϊβοντίνας, Κονιαροχωρίου, τὸ μέρος τὸ ἔλεγαν οἱ περίοικοι χριστιανοί: Ἐπισκοπή. Ἰχνη ἐκεῖ τειχῶν, ἀγγεῖα, νομίσματα. Κάναν καιρό, παλαιά, ἤδρευεν ἐκεῖ ἐπίσκοπος. Ἐδῶ καὶ Κάστρο, βραχώδεις λόφοι. (Καλαὶ τὸ ἔλεγαν οἱ Τοῦρκοι). Προσέτι: Σιν Παπαδjà (Βελ. Ἀνασ.): ἴσιωμα. Στ' Παπᾶ τὰ Δέντρα (Πέλκ.). Στ' Παπᾶ τοῦ Λάκκου (Σιαρβ.). Στ' Π. τοῦ Βιρὸ (Φυτ.). Στ' Π. τοῦ Πηγάδι (Ἀπ. Βάν.). Στ' Π. τ' Βουροτόπα (Πέλκ.): Ν, πλαγιά στὸ Ριζό. Στοῦ Καλουῖρ'κὸ τοῦ Πηγάδ (Βογ., Λοσν.). Στοῦν Τιγέ (Βρατ., Β): ἰδιοκτησία ποτὲ ἐνὸς δερβίση.

Σημειοῦται ὅτι ἐκ τῶν ἄνω 12 μονῶν αἱ 3 εἶναι τῆς Παναγίας καὶ αἱ δύο τῆς Ἀγίας Τριάδος. Περισσότεροι ναοὶ εἶναι τοῦ Ἀγίου Νικολάου (18) καὶ ἐξωκκλήσια τοῦ Ἀγίου Ἀθανασίου (19).

7) Ἀπὸ τοὺς κτήτορας

Βαπτιστικόν, ἐπωνύμιον, παρωνύμιον εἰς ὑποκορ. ἢ σύντμησιν ὡς ὄνομα κτήτορος χωραφιοῦ, ἀμπελιοῦ, ἄλωνιοῦ, καλύβας, γούρνας, τρύπας, δένδρου, ράχης, πηγαδιοῦ κ.λ. εἶναι τοπωνυμία. Τὸ ὄνομα τοῦ κτήτορος κατὰ γενικήν. Εὐνόητον τὸ οὐχὶ ὀλιγάριθμον τῶν τοπωνυμιῶν τούτων, τῶν κυριωνύμων λεγομένων. Οὕτω: Στις Μαρούσιους τοῦ Χωράφι, τς Μπλίμους τ' Ἀμπέλι (ἤμπορεῖ καὶ νὰ νοοῦνται: τὸ χωράφι, τὸ ἀμπέλι), τ' Ρούση τ' Ἀλώνι, τ' Ζουρούπη τ' Ἀλώνι (Κοζ.), τ' Ἀρμινούλη τ' Ἀλώλι (Κοζ.), τ' Λόη ἔν Καλύβα (Κοζ.), τ' Δούκα ἔν Καλύβα, στ' Γούρνα τ' Γαλάνου, στις Χούσους ἔν Τροῦπα (Κοντσ.), στ' Παζιᾶ τοῦ Δέντρον (Κοζ.), στ' Πάλα τς Γουρτσιές (Κοζ.), στ' Πουπλιοῦ τ' Ράχη (Κοζ.), στ' Χατζόπ'κη τὰ Δέντρα (Φυτ. -όπκους), στ' Γιαννάκη τ' Ράχη, στ' Δημισκῆ τοῦ Πηγάδι (Κοζ.), στοῦν Καρακώστα (ἐνν. ράχη καὶ πηγάδι), στοῦ Χότζια (Λόπ.): αὐλαγᾶς (+Χουτ.), στὰ Κουϊνιάοκα: πρὸς περιοχὴν Κονιάρων Τούρκων (Κοζ.), στὰ Γιούφτικα: συνοικία ἐκ γύφτων, σιδηρουργῶν (Κοζ., Σέρβ.), στὰ Καρακλανάθκα (Κοζ.): ἀπὸ οἰκογ. Καρακλάνη, στὰ Μπουγδανάθκα (Κοζ.), στοῦ Λυκουθόδουρου (Κοντσ.): βοσκότοπος, στοῦν Τουρνίκη (Τσοῦρχ.): μεγάλο λιβαδιρό, καὶ χωριὸ Γρεβενῶν Τουρνίκι Τρανὸ καὶ ἄλλο - Μικρὸ (Γραπτὰ μνημ., 60). Στοῦν Κβοζαζῆ (Μπίσ.): δασότοπος. Στ' Ἰσοῦφ (Χουτ.). Κατὰ παράλειψιν τῆς λ. χωριὸ τὰ ἐκλιπόντα χωριά: Γραμματικοῦ, Φωτεινοῦ (βλ. Ἱστορ. σημειώμ., 42, 47. Γραπτὰ μνημ., 45). Ἡ Νικουλίτσα τοῦ Γράμμου ἀπὸ τοῦ Νικολίτσα. Ἀντὶ τῆς γενικῆς τοῦ ὀνόματος τοῦ ἰδιοκτήτου ἐπίθετον παραγόμενον ἐξ αὐτοῦ: τοῦ Βουργάρκου τοῦ Πηγάδι = τοῦ Βουργάρκου, βλ. καὶ σ. 101,1. Τὸ Καλλι-στοάτι: χωριὸ Ἀνασελίτσης, ἀπὸ τοῦ: Εὐστορατίου, Στοάτος, Στοατής, ἐνίοτε

καὶ ἡ *Καλλιστροάτη*: ἀπὸ τοῦ: *Εὐστορατία, Στροάτη*. Εἰς τὸν κατάλογον τοῦ Νεοφύτου 1797 βλ. καὶ σημείωσιν περὶ τῆς ἀπὸ τῶν Βυζαντινῶν ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Γεωργίου (χωρίον Καλλιστρατινοῦ). *Ἱστορ. σημειώματα*, 42-43. *Τὰ Καραγιάννια*: περιοχὴ χωριῶν. Κονιαροχωρίων τὸ πλεῖστον, ἐντὸς τοῦ μεγάλου ντερβενιοῦ πρὸς Σιάτισταν (*Γραπτὰ μνημ.*, 12). Ὑποθέτω ἀπὸ τινος δυναμένου Καραγιάννη. Περὶ τῆς ὁμωνύμου οἰκογενείας τοῦ Κοζαίτου τῆς διασπορᾶς βλ. *Αἱ συντεχνίαι τῆς Κοζάνης*, 16, σημ. 5.

Ἐξ οἰκογεν. ὀνομάτων καὶ κατὰ πληθυντικὸν ἀριθμὸν γένους ἀρσενικοῦ αἱ τοπωνυμικαὶ θέσεις, συνοικίαι, χωριά: 1) εἰς -αῖοι¹: Ἀγαλαῖοι, χωρίον Βεντζίων, Φιλιππαῖοι, Σιαρογαναῖοι (Συρκάνης, βυζαντ.), Ζαπανταῖοι: χωριὰ Γρεβενῶν (*Γραπτὰ μνημ.*, 60, 61). 2) εἰς -άδεις²: εἰς Μπίσ. Στς Λιακάδεις (μαχαλᾶς, Λιάκους, οἰκογ.). Στς Τζηκάδεις (ὄν. Τζήκας). Εἰς Τριβ. Γιαννάδεις. Εἰς Τσούργ.: Στς Καν'τάδεις (ὄν. Κανούτας), Γαγαλάδεις, Κιουράδεις, Σαοαντάδεις (ὄν. Γάγαλης, Κιούρους, Σαράντης). Εἰς Ζιουπ. Δυμάδεις (Δημάδεις), Ζουργιανάδεις. Βουτσάδεις. Εἰς Ντόλον: Κιρασουφτάδεις: συνοικία ἀπὸ ἐλθόντας ἐκ Κερασόβου, παλαιοῦ ὁμόρου χωρίου, Μαροκατάδεις: συν. ἀπὸ τῆς οἰκογ. Μαρκάτη. Μαγουλάδες: συνοικία Καταφυγίου. Προσέτι τά: Λικνάδεις, Σιαρβάδεις, Καλδάδεις, Λαζαράδεις, Γριντάδεις (καὶ Γριντάδεις), Σανδάδεις (καὶ Σανδάδεις) (+ Πιπ.): θέσεις, ὅθεν σκνίδια. Ἦτο χωριὸ ἄλλοτε.

8) Ἀπὸ ἱστορικὰ γεγονότα καὶ μύθους

Ἁἱ Νικάνουρας Ζάμπορντας. α') Σ'ν Καλλιγουμένη. Τὸν καιρὸ πού ὁ Ἁἱ Νικάνουρας ἔχτιζε τὸ μοναστήρι ἢ μάννα του ἀπὸ τῆ Θεσσαλονίκη, τὸν εἶχε μοναχοπαίδι, ἔμαθε... καὶ κινάει νὰ ῥθῆ. Φτάνοντας κοντὰ ἄκουσε μία φωνὴ «Μάννα, ὡς αὐτοῦ». Πῆρε ὁ Νικάνωρ μία πέτρα καὶ τὴν ἔρριξε κάτω. Ἐκεῖ πού στάθηκεν ἡ πέτρα λέγεται «Καλλιγουμένη» καὶ ἐκεῖ εἶναι σήμερα ἓνα χτιστὸ προσκυνητᾶρι σὲ καμάρα στὸ μέσον. Ὡς ἐδῶ ἔφταναν οἱ γυναῖκες καὶ διανυκτέρευαν κάτω στὰ μετόχια. Ἀντὶ γιὰ πέτρα ἄλλοι λέν πὼς ὁ Ἁἱ Νικάνουρας ἔρριξε τὴν κάνουρα (=κουβάρι μαλλιοῦ χοντρογενεσμένο) καὶ ἐκεῖ πού ἔφτασε εἶναι ἡ Καλλιγουμένη. β') Ἡ σκίτη. Ὅταν ἔχτιζε τὸ Σκηταοῖό, ἐκεῖ ἀσκήτεψεν ὁ Ἅγιος, σὲ ἐπικίνδυνον μέρος, βουνὸ στενὸ καὶ ἀπότομον ἐπά-

1. Εἰς -αῖοι μικροσυνοικισμοὶ ἐξ οἰκογ. ὀνομάτων εἰς Εὐβοίαν, Ἁθηνᾶ ΟΣΤ', 286. Ἐκ τοῦ Κώδικος τῆς Ζάμπορντας, *Γραπτὰ μνημ.*, 60 κ.έ., καὶ: Μανροαναῖοι, Κοσματαῖοι, Πιθιλκαῖοι, Σουλαῖοι.

2. Εἰς -άδες, ἐπίθεμα, Ἁθηνᾶ ΟΣΤ', 283. Πρβλ. καὶ Βλαττάδες: μονὴ Θεσσαλονίκης (βλάτται ἢ βλαττία: μεταξωτὰ πορφυρᾶ ὑφάσματα), Σ. Μενάρδον εἰς Πρακτικὰ Ἀκαδημίας Ἁθηνῶν 3(1928)158. Ἐκ τοῦ Κώδικος Ζάμπορντας, *Γραπτὰ μνημ.*, 60-64, σημειῶ καὶ τά: Σοφάδες (Λαρ.), Τειμιράδες (Ἐλασ.), Σταϊάδες (Τρικ.), Φονιάδες (Γρεβ.), Κριτζονάδες (Τρικ.), Χλαζιάδες, Βατατάδες (Ἰων.), Δρυμάδες (Δερουπ.), Προαῖνάδες (Βερ.), Πελεκάδες (Βελᾶς).

νω, μαχαίρι, φοβοῦνταν οἱ μαστιόροι νὰ βάλουν τὰ δjασιά (=ξύλα στὸ ντου-
βάρι γιὰ σκαλωσιές). Φοβοῦνταν καὶ τὸ μαστιορούλλι νὰ πάη μὲ τὴν κοπάνα
(λάσπη) ἐπάνω. Τὸ παιδί τὸ πῆρεν ὁ 'Αἱ Νικάνορας καὶ τὸ ἔρριξε μὲ τὴν
κοπάνα κάτω στὸ ποτάμι· στάθηκε ὄρθιο καὶ κατόπιν ἀφοβα ἀνέβαζε τὴ
λάσπη μὲ τὴν κοπάνα. Κατ' ἄλλην ἐκδοχὴν τὸ μαστιορούλλι ὁ "Αγιος τὸ
ἔδωσε στὸ χέρι ἓνα κολοκύθι γιομᾶτο κρασί (ἀντὶ ποτηριοῦ ἐν χρήσει ἦτο
κολοκύθι, ἀντὶ γιὰ τάσι, καὶ σὲ βρύση εἶχαν κρεμασμένο), τὸ ἔρριξε κάτω τὸ
παιδί, καὶ ὦ τοῦ θαύματος, ἐστάθη ὄρθιο. γ') *Μὲ τὸ Διονύσιο.* "Όταν τελείωσε
τὸ μοναστήρι ὡς καλόγηρο ἔβαλε τὸ Διονύσιο. Ἀλλοιῶς ὅμως ἔχουν ἀκου-
στὰ ὁ πιὸ πολὺς κόσμος, πῶς καὶ ὁ Νικάνορας καὶ ὁ Διονύσιος ξεκίνησαν μαζὶ
ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη νὰ ἀσκητέψουν πρὸς τὸν "Όλυμπο. Στὸν ὕπνο του ὁ
Διονύσιος ἀκουσε φωνή: «Δὲν εἶναι σωστὸ δυὸ νὰ ἀσκητέψουν στὸ ἴδιο μέρος». *Λὲν ἀκόμα πῶς στὸ Λιτόχωρο δοκίμασε τὸ Νικάνορα ὁ Διονύσιος ὅτι δὲν
ἦταν ἀκόμα ὠριμος. Διότι μιὰ μέρα τὸν «ἀφκριάσικιν» τὸ Νικάνορα. Εἶχαν
στήσει χορὸ στὸ χωριὸ καὶ ἀκούοντας τὰ λαλούμενα «πιταρίσικιν ἢ καρδού-
λα» τ' Νικάνορα. Νόησιν ὁ Διονύσιος. Τράβα τὸν λέει μέσα, πολὺ μέσα,
βαθειὰ νὰ τυρανισθῆς ἀκόμα. Κι' ὅπ' τὸ ποτάμι (ὁ 'Αλιάμκων) θὰ παίρνη
στροφή τρανὴ γιὰ ἀπάνω, ρώτα, ποῦ εἶναι κάνα μοναστήρι τῆς Παναγίας,
ὅπου θὰ μνημονεύουν λειτούργησε Φράγκος δεσπότης (πατριάρχης). Στὸ
Τουρνίκι τῶν Βεντζίων, στὴν Παναγία εἶχεν ἔρθει καὶ εἶχε λειτουργήσει ποτὲ
ὁ πάπας (πῶς καὶ τί, ἀγνωστον. Βυζαντινὴ ἢ οἰκογένεια τῶν Τορνίκη). δ')
Προστάτης τῶν γεωργῶν. Εἰς Κοζάνην τὴν 7ην Αὐγούστου ἐώρταζεν ἀπὸ βρα-
δύς τὸ ἰσνάφι τῶν τσιφτσήδων εἰς τὸν "Αγιον Κωνσταντῖνον, ὅπου προσκυνη-
τάρι τοῦ 'Αἱ Νικάνορα. (Μετὰ τὸ 1924 ἔχτισαν ξεχωριστὸ ἐξωκκλήσι «στὰ
Κλαδιά»). Ἀρτοκλασία. Πρόσφορα μικρὰ τὰ λεγόμενα βλογοῦδja. Μετὰ
τὴ λειτουργία, ἀγιασμός. Ἐφερναν καὶ γελάδια, πρόβατα, γίδια καὶ τρεῖς
φορὲς τὰ γύριζαν ἰλύα ἀπὸ τὴν ἐκκλησία. Στὰ γίδια κυρίως ὁ 'Αἱ Νικά-
νορας. Ἐχει καὶ εὐχὴ καὶ παράκληση χωριστὴ (δημοσιευθεῖσαν τὸ 1919
ὑπὸ ἱερομονάχου Διονυσίου εἰς τυπογρ. Μιλτ. Τζώνη, Κοζ.).*

Τ' "Αγιου Πνεύμα (Τσακν.). Πρὶν γίνῃ ἡ ἐκκλησία, ἦταν σπίτι τούρκικο.
'Αλλὰ πιὸ νωρίτερα ὁ Ζιάτ, Βαλλαᾶς, καὶ ἡ γυναῖκά του ἤξεραν ὅτι ἦταν βα-
κούφικο τὸ σπίτι τους. Διατηροῦσαν καντήλι μὲ τὴν εἰκόνα τοῦ 'Αγίου Πνεύ-
ματος, μυστικά. Πήγαινε ἡ Ζιάτινα στὶς χριστιανές καὶ ζητοῦσε λίγο λάδι
δίδουσα 2-3 αὐγά. Πρὶν γίνῃ τὸ Ἑλληνικὸ ὁ υἱὸς των Χασάν παρεχώρησε τὸ
σπίτι καὶ ὄλην τὴν πατρικὴν περιουσίαν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ χωριοῦ "Αγιος
Δημήτριος. Μετὰ ἔγινεν ἡ ἐκκλησία τοῦ 'Αγίου Πνεύματος. Εἶδε τὸ δεινὸ ὁ
Χασάν: Τραβοῦσε πολλά. Ἐσκαζαν τὰ βόδια τ'. Ἡσθάνετο τὸ βράδυ ὅτι
τὸν ἔδερνε ὁ "Αγιος (τὸ "Αγιον Πνεῦμα). Τὸ ἔχανε καὶ λιγάκι. Τὸν πήγαι-
ναν ὕστερα ὀπίσω οἱ δουλειές του. (Τὸν Χασάν αὐτὸν τὸν σκότωσαν κακο-
ποιοὶ μετὰ τὸ Ἑλληνικόν).

Ἡ Ἀϊ Τριάδα (Ζιουπ.). Λέγεται ὅτι εἰς Πέλκαν καὶ εἰς τὴν θέσιν, ὅπου τὸ εἰκονοστάσιο τῆς Ἀγίας Τριάδος, κάτω στὸ ποτάμι, ἦταν πρῶτα μοναστήρι. Χάλασεν αὐτὸ τὸ μοναστήρι καὶ ἡ εἰκὼν τῆς Ἀγίας Τριάδος μετεκινήθη πρὸς Ζιουπάνι-Ντόλον, ὅπου καὶ ἐκτίσθη νέο ὁμώνυμο (μοναστήρι). Κατ' ἔτος φέρνουν τὴν εἰκόνα στὴν πρώτην τῆς πατρίδα, τὴν Πέλκα.

Στὴν Ἀγία Τριάδα (Λοσν.): ἐξωκκλήσι σὲ ὑψηλὸ ἀπότομο ὄγκο μέσα σὲ σπηλιά. Τὴ σπηλιά αὐτὴν τὴν ἀνοίξεν ἡ Ἀϊ Τριάδα μὲ τὰ χέρια τῆς γιὰ νὰ γλυτώσῃ ἀπ' τοὺς Ἀγαρηνοὺς. Στὸ μέσον τῆς σπηλιάς εἶναι ἓνας σταλακτίτης ὄρθιος μὲ ἓνα ἀνοιγμα κάτω χαμηλά, μιὰ τρυῖπα. Ὅσοι πᾶν στὴν Ἀγία Τριάδα θὰ θελήσουν —εἶναι γιὰ καλὸ— νὰ περάσουν ἀπὸ τὴν τρυῖπα. Περνάει κανεῖς, γυναῖκες ἰδίως καὶ παιδιὰ, μὲ τὸ κεφάλι πρῶτα καὶ ἓνας ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά τὸν τραβάει. Ἄν ἔχη ἁμαρτίες, ἔτσι πιστεύουν, τὸν σφίγγει ἡ πέτρα, δύσκολα περνάει. Τάζει τότε: λάδι, εἰκόνα, τσιράπια... καὶ ἀπὸ τὴν πίεσι τοῦ τραβήγματος ἀνοίγοντας λίγο ὁ σταλακτίτης (σὲ σχίσμα του) διευκολύνεται τὸ σῶμα στὸ πέρασμα. Γιὰ τρυποπέρασμα, ἀγιολίθαρ, βλ. Ν. Πολίτου, Λαογρ. Σύμμ. Β', 284 κ.έ., Κ. Ρωμαίου, Ἡπειρ. Χρον. 6, 285 κ.έ.

Τὴν Ἀϊ Τριάδα (Σέλ.) ἐξωκκλήσι, τὴν ἔχτισεν ὁ Ἀλῆ πασιᾶς. Πρῶτα ἦταν δέντρα ἐκεῖ μονάχα. Περνῶντας μιὰ φορὰ ὁ Ἀλῆς ἔπεσε νὰ ἀναπαυθῆ, καλοκαιριοῦ μέρα, στὴ σκιά τῶν δέντρων. Εὐχαριστήθηκε καὶ φεύγοντας εἶπε νὰ γίνῃ ὁ τόπος βακούφι. Ἀνέθεσε μὲ δικὰ του ἔξοδα νὰ χτισθῆ ἡ ἐκκλησία.

Στ' Ἀράπη τοῦ Φουλὶ (Κοντσ.). Ἦτάν ποτε φωλεὰ Ἀράπη τινός, προσώπου ποὺ φοβέριζε τὰ παιδιὰ.

Σν Ἀρσαλιὰ (Τσοῦρχ.). Νῦν ἐξωκκλήσι. Πλησίον μιὰ πέτρα μὲ ἀποτυπώματα τῶν 5 δακτύλων τοῦ Ἀγίου Νικολάου, ὅπως λέγουν. Ἐκεῖ ἦτο ἄλλοτε τὸ χωριὸ (ἐρείπια συνοικισμοῦ, λιοντάρι μαρμάρينو κ.λ.). Στ' Ἀρσαλία (Λόπ.): πλαγιά. Στὰ Ρισάλια (Λουκ.). Εἰς Μχυρ. Στ' Ἀρσαλία: λόφος μὲ ἴσιωμα ἐπάνω.

Ὅποιος περνοῦσεν ἄλλα χρόνια ἀπὸ τὸ δρόμο Ζιουπάνι-Ντόλον ἀπὸ μπροστὰ ἀπὸ τὸν Ἀχίλλη, τὴν ἐκκλησία, ἅμα ἦταν καβάλλα ξεπέζεψε. Ἐκαμνε τὸ σταυρὸ του καὶ ὕστερα καβαλλίκευε ξανὰ παρέκει. Σέβονταν ὅλος ὁ κόσμος τὸν Ἀχίλλη ἀπὸ κάθε ἄλλον ἅγιο περισσότερο.

Ἄλλοτε ἔζω ἀπὸ τὸ χωριὸ (Παλαιοχώρι) Α. στὰ μνήματα, ἡ ὥρα 12 μεσάνυχτα ἔβγαινε ἓνα βουβάλι δεμένο μὲ ἀλυσσίδες καὶ μούγκριζε. Ὁ κόσμος φοβοῦνταν νύχτα νὰ περάσῃ ἀπὸ ἐκεῖ.

Στ' βάβου (Κοντσ.): θέσις στὴ Βέλια σὰν παλουτόπια μὲ πρασινάδες. Διηγοῦνται πὼς τάχα μιὰ βάβου εἶχε τὴ ρόκα τῆς καὶ ἔγνεθε, βοσκοῦσε τ' ἀρνάκια καὶ τὰ κατσικάκια τῆς. «Δανείσικιν οὐ Μάρτς μιὰ μέρα ἀπ' τοῦ Φλιβάρη π' ἔν πάγουσαν τ' βάβου. Κι' ἀπ' τοῦ γιόμα κι' ὕστισρα ἔκαμιν ἓναν ἥλιου ποὺ βρώμισιν ἡ βάβου...».

Στις Βαλλαάδεις (Δουτσ.), Β: ἀπὸ φονευθέντας ἐκεῖ Τούρκους.

Στοῦ Βιλίσκου (Μπόρσ.): νῦν παλαιοχώρι. Ἐδῶ ἦταν πρῶτα τὸ χωριό: 25 οἶκοι. Βαλλαάδες καὶ 15 χριστιανῶν. Ἐπειδὴ ἓνας Τοῦρκος προσέβαλε νύμφην τινὰ μεταβᾶσαν εἰς τὸ πηγάδι γιὰ νερό, τὴν ἔσπασε τὸ λαένι καὶ τὴν ἠπάτησε, ἐπετέθησαν οἱ χριστιανοὶ καὶ τὸν σκότωσαν τὸν Τοῦρκο. Ἄφησαν ἔπειτα τὸ χωριὸ καὶ ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν Μπόρσιαν. Τὴν περιοχὴν τοῦ παλαιοχωρίου ὠρίζεν ὁ Ἄβου Βεκίρ. Εἰς ἓνα τίτλον ἰδιοκτησίας (ἀντίγραφον παρ' ἐμοὶ) γιὰ 7 στρέμματα γέρσα καὶ ἀκαλλιέργητα ποὺ παραχωρεῖται σὲ κάποιον Παπαχτζῆν, κάτοικον Μπόρσιας, τὸ 1819, ἡ περιοχὴ Βελίσκου παλαιοχωρίου εἶναι τιμάριο, τὸ ὁποῖον διαχειρίζεται δυνάμει αὐτοκρατορικοῦ βερατίου κάποιος Ἐμπού Μπεκίρ. Παλαιοχώρι στὴ Μπόρσια μνημονεύει καὶ ὁ Νεόφυτος τὸ 1797 (*Κῶδιξ Ζωσιμᾶ*, 123).

Καὶ τὸ Παλαιοχώρι (τοῦ Τσακαλοχωριοῦ Ν) χάλασε καὶ οἱ κάττικοὶ τοῦ σκόρπισαν ἐξ αἰτίας ἐνὸς μπέη (σιούμπαση) ποὺ ἤθελε μιὰ νιόνυφη τὴν πρώτη βραδυὰ τοῦ γάμου. Τὸν σκότωσαν αὐτὸν (τὸν Γκέκα). Ἦταν μεγάλο χωριὸ τὸ Παλαιοχώρι, Τρακόβιστα ἐλέγετο. Ἐγίνετο καὶ παζάρι ἐκεῖ «στοῦ Πηγαδόπ'κου». Εἶχε καὶ Ἑβραίους μέσα καὶ θέσις αὐτόθι *Οὐβραϊῖκα Μνήματα*.

Στὴ Καλουγρίτσα (Ντόλ.): θέσις Β, κάτω καὶ ἐντεῦθεν τοῦ Ἀϊλιᾶ. Ἦταν χωριό. Χαλάσθηκεν ἀπὸ τοὺς Ἀρβανιτάδες, γιὰτὶ σκοτώθηκε στὸ χωριὸ ἓνας τιτλοῦχος Τοῦρκος ἀπὸ ἓνα νιόγαμπρο, ἐπειδὴ (ὁ Τοῦρκος) ἠθέλησε τὴν πρώτη βραδυὰ τοῦ γάμου νὰ κοιμηθῆ μετὰ τὴ νύφη. Σχετικὰ τινα βλ. εἰς *Γραπτὰ μνημ.*, 41. Λογοτεχνικὴν διασκευὴν τοῦ θρύλου τῆς Καλουγρίτσας βλ. Κ. Τσιτσιλίκη εἰς *Ἡμερολ. Δυτ. Μακεδονίας* 1934, σ. 67-72.

Στοῦ Λιγκουβίζι: θέσις Β τοῦ Τσακνοχωρίου. Ἦτο ἄλλοτε χωριὸ διαλυθὲν μετὰ τὸ φόνο ἐνὸς γιούσμπαση ποὺ ἤθελε νὰ χαρῆ τὴ νύφη τὴν πρώτη βραδυὰ τοῦ γάμου. Τὴν παράδοσιν (μετὰ τὸ ἀπόσπ. τραγουδιοῦ γιὰ τὸ Γεράσιμο) βλ. εἰς *Γραπτὰ μνημ.*, 48.

Στ' Βράκα τοῦ καστέρι: Εἰς τὰ Α τοῦ Σινιάτσικου. Ἐπώνυμον Βράκας δὲν ὑφίσταται. Ἀλλὰ Βράκας καὶ Ντόκος, «Μπλατσιῶται», ἄρματολοι πρὸ τοῦ 1800 κατὰ τὰ παραδιδόμενα ὑπὸ τοῦ Κασομούλη, *Ἐνθυμήματα*, Α', 17, σημ. 2. Ὑπάρχει καὶ τπν. εἰς τὰ Α ἐπίσης τοῦ Σινιάτσικου: *στ' Ντόκ' τὰ Σουγλιά*: πετρότοπος, σχέσιν ἔχουσα μετὰ τὸν Ντόκον, κτηνοτρόφον, ἄσχετον πρὸς τὸν προγενέστερον ἄρματολὸν Ντόκον, βλ. καὶ ἀνωτέρω, σ. 55 καὶ σημ. 1.

Στὸ Γεφύρι τῆς Νύφης (Κατρ.): θέσις. Διηγοῦνται ὅτι οἱ Τοῦρκοὶ τοῦ Γραμματικόβου, τοῦ Κάτω, κίνησαν γιὰ τὴν Κατράνιτσα νὰ πάρουν μιὰ νύφη. Τὸ ποτάμι, χεῖμαρρος, εἶχε κατεβάσει πολὺ νερὸ καὶ τὸ γεφύρι στενὸ πολὺ, ζαλίστηκε κάπως ἡ νύφη καὶ πᾶρ' τὴν κάτω. Προτοῦ νὰ πνιγῆ τελείως, πρόφτασε καὶ πέταξε τὰ φλωριά της γιὰ νὰ γίνῃ τὸ γεφύρι πιὸ φαρδὺ καὶ πιὸ στερεό, ὅπως καὶ ἐγίνε.

Στή Γοιά (Μοάσια, Σαμαρ.). Ἡ Μοάσια — ἔτσι λέν τήν μία ἀπό τίς κορυφές τοῦ Σμόλκα — εἶναι ἀπολιθωμένη μάννα ἀπό ἓνα Σαρμανιωτάκι τζιομπανόπαιδο. Θρηνάει τὸ γυιό της πού ἔπεσε καὶ στοιχειώθηκε στή λίμνη πού εἶναι ἐπάνω κοντὰ στήν κορυφή τοῦ Σμόλκα τήν λεγομένη «λ' ἄπα σπιντζουράτα»: κρεμασμένο νερό, ἀπό τήν κατάρρα της (μάννας), ἀφοῦ ἐπέμεινε (ὁ γυιός) χωρὶς τή θέλησή της νά πάρη γυναῖκα τήν ἀσχημότερη Σαμαριναία πού ἀγαποῦσε (βλ. καὶ Wace-Tompson, 37, 44). Ὅταν τὸ στοιχεῖο τοῦ Σμόλκα (Σαμ.) πιάσθηκε μὲ τὸ στοιχεῖο τοῦ ἀντικρυνοῦ πετρώδους Ζαγοριανοῦ Πάπιγκου, ρόμπολα ἔρριχνεν ὁ Σμόλκας τὸν ἀντίπαλό του, πέτρες ἐκεῖνο μεγάλες. Ὅλο ρόμπολα ἔχει ὁ Σμόλκας καὶ δύο μονάχα πέτρες μεγάλες στήν κορυφή του, ἐκεῖνες πού τὸν ἔρριξε τὸ Πάπιγκο (βλ. Λαογραφία Δ', 437, 443, 444, Η', 23).

Στ' Δισπότη τ' Ράχη, Ν. Κατὰ τήν παράδοσιν ἐδῶ ἐσφάγη ὁ Δεσπότης Σισανίου. Ἄλλος ὁ κρεμασθεὶς εἰς τήν Στεῖραν Καουάν.

Δρακουλίβαδου: Ν, ἐπὶ τοῦ Σινιάτσικου ἴσιο σχετικῶς μέρος σὰ λιβάδι, ὅπου εἶχον τήν κατοικίαν των οἱ δράκοι. Καί: Δρακότροπα αὐτόθι (+ Πιπ., Σέλ., Δραβ.). Καὶ Δρακότροπις δύο. Εἰς Κοντσ. Στ' Δράκ' τοῦ Μνημόρι. Εἰς Σέλ. καί: τ' Δράκ' οὐ Φούρνους καί: στοῦ Σέλουμα πτοῦ Δρακουλίβαδου.

Στοῦ Δρακουμβλῆ (Μπόρσ.): ἐκεῖ ἐπάνω μιὰ πατσιὰ ἀλόγου ἀπὸ κάνα δράκο.

Στὰ Δρούμβαλα (Μεσολ.): Α, στὸ ποτάμι, *hιστιοῖά*. Ἐναν καιρὸ οἱ παπποῦδες περνοῦσαν «ἀπ τι ἰκεῖ κι' ἄκουγαν μέσα στ' *hιστιοῖά* πιγνίδια, ὄργανα, μακρυὰ π' ἔδων. Στὰ ρέματτα ἦταν τότε (οἱ μακρυὰ π' ἔδων) κι' τῶρα ἦρθαν στοῦν κόσμου».

Στοῖν Καλιὰ (Βελ. Ἄνασ.): ὕψωμα Ν παρὰ τὸν ποταμὸν Βέλον (τείχη μὲ κουρασάνη). Κάποια παράδοσις διασώζεται ὅτι στὰ χρόνια τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου πολεμοῦσαν ἀπὸ τὸ τεῖχος αὐτὸ τοὺς ἀπέναντι τοῦ ποταμοῦ ἐχθρούς. Ἡ θέσις Β στ' Καγιὰ τς Γοῦρνις: χωράφια εἰς τόπον μὲ γοῦρνες, ἰδιοκτησία τῶν ἐν τῷ χωρίῳ Τούρκων, Καγιάδων λεγομένων.

Καλδ'-ρμα, Γκαλδιοῖμι (Κατράν.): θέσις ἀπὸ τὰ λείψανα δρόμου πού σώζονται πρὸς Κολάρτσαν (νῦν Μανιάκι) καὶ στὸ δάσος τοῦ Βερμίου. Λέν πῶς, ὅταν ὁ τόπος ἦταν διηρημένος σὲ βασιλεία, ὁ βασιλεὺς τῆς Νιάουστας ἐζήτησεν ἀπὸ τὸ βασιλεῖα τῆς Κατράνιτσας γιὰ τὸ γυιό του, γιὰ νά γίνῃ ὁ γάμος, ἐπὶ πλέον, νά τὸν κάμῃ ἓνα δρόμο πού νά ἐνώνῃ Κατράνιτσα-Νιάουστα διὰ νά μεταφέρῃ ὁ βασιλεὺς τῆς Κατράνιτσας εἰς Νάουσαν τὰ κρασιά του.

Στς Καλουγοιές (Χορ.): Ἐκεῖ θὲ νά ποῦν: εἶνι δύο καραγάτσια. Ἦταν ἓνας καλόγηρος καὶ μιὰ καλουγοιά κι' πέθαναν καὶ βγῆκαν αὐτὰ τὰ καραγάτσια, χοντρά, μεγάλα. Βρίσκονται ἐκεῖ θεμέλια ντουβαριῶν, κιούπια, ἀντίκες Μεγ.

Ἀλεξάνδρου ὡς καὶ εἰς τὴν ὀλίγον παραπέρα θέσιν, Συκιές καλουμένην. Στὸ Καλουγριές (+Σέρβ.): στὸν Ἀἰ Θόδωρο τῶν Κάστρων.

Τὰ ἑπτὰ παιδιὰ τῆς Παλιοβέλιας. Στὸ χωριὸν Κάστρο τῶν Γρεβενῶν, εἰς δεσπόζουσαν θέσιν κείμενον, οἱ Βαλλαάδες κάτοικοί του ἀγωνίζονταν χρόνια νὰ πάρουν τὸ μέρος πρὸς τὴν ποταμιὰ, πολὺ παραγωγικὸν, ποὺ τὸ εἶχαν οἱ χριστιανοὶ τῆς Παλιοβέλιας. Αἱ συγκρούσεις κατέληξαν ποτε σὲ φόνους καὶ διάλυση τῆς Παλιοβέλιας. Ἐγλύτωσαν, ὅπως λέγει, μόνον ἑπτὰ παιδιὰ σὲ ἄλλα χωριά, στὸ Στιζιάχι κ.λ. Ὅταν μεγάλωσαν, γύρισαν καὶ ἐγκαταστάθηκαν ἐν τῇ θέσιν ποὺ εἶναι τώρα ἡ Βιλιὰ, τὸ χωριὸν. Γυναῖκες πῆραν ἀπὸ ἄλλα χωριά, ἐν οἷς καὶ ἀπὸ τὰ Χάσια (ἡ νῦν πολυμελὴς οἰκογένεια τῶν Κοραβαίων —συνοικία ὅλη— οὐ Κόραβους). Καὶ οἱ τῆς Βιλιᾶς κάτοικοι πολλάκις κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Συντάγματος ἔκμασαν ἐπιδρομάς, πλιάτσικο καὶ φόνους στοὺς κατοίκους τοῦ Κάστρου. Ἐκκλησία τῆς Βιλιᾶς: τοῦ Ἁγίου Μιχαήλ, εἰκονοστάσι εἰς Παλιοβέλιαν. Ἡ παράδοσις δυνατὸν ἐν μέρει νὰ εἶναι παλαιὰ καὶ νὰ ἔχη σημασίαν τινὰ (Κάστρο ὡς ὀρμητήριον-ἀλλαξοπιστίαι περιοίκων).

Γρομοράδε: θέσις μεταξὺ Φραγότσι-Μπαῖρακλῆ. Ἐκτασις μεγάλη, ὅπου συνοικισμὸς ἄλλοτε. Ἰχνη πολλὰ (καὶ ἐπιτύμβιος πλάξ μικρὰ ἀπὸ Γρ. εἰς Φραγκότσι μετεφέρθη).

Κανδονόβασι: θέσις (τουρκ.=πεδῖον αἵματος). ΒΔ τοῦ Τζιουμᾶ παρὰ τὸν συνοικισμὸν Γρομοράδε. Θολὴ ἀνάμνησις περὶ νίκης τῶν Τούρκων εἰς τὴν θέσιν αὐτήν.

Στὸ Τόπσιλαρ (Κοζ., Τουρκοχώρι): ἐπάνω ὑπάρχει μία θέσις σύδενδρος μὲ λιβάδι. Ἐδῶ, λέγει, ἦταν κῆπος τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου.

Στοῦ Σιανίστι (Τσοτ.): θέσις ΒΔ, ὅπου ἀρχαῖα εὐρήματα διάφορα.

Κουσαντιν (Κατράν.): θέσις, λόφος (χωρὶς ἐκκλ.), ὅπου ὑπάρχει μία πέτρα, γιὰ τὴν ὁποία διηγοῦνται πὼς ὁ Ἅγιος Κωνσταντῖνος πέρασε κάποτε ἀπὸ ἐκεῖ καὶ πάτησεν ἐπάνω ἐπὶ τὴν πέτρα τὸ ἄλογο: ἶχνος τοῦ πέλματος ἔμεινεν ἐπὶ τῆς πέτρας. Καθένας ποὺ περνᾷ ἀπὸ ἐκεῖ, κάμνει τὸ σταυρὸν του καὶ φιλάει τὴν πέτραν ἐπὶ τὸ ἶχνη τοῦ πέλματος, βάζοντας τρεῖς πέτρας μικρὰς καὶ ἀφαιρῶντας δύο.

Στὸ Κράλη τοῦ Μνήμα (Πλαζόμιστα): εἶναι πολὺ ὕψωμα, βιστιρτζὰ καὶ ἀπάνω ἡ ράχη. Σύνορον Β μετὰ τὸ Μεσολογγόστι. Τὴν σχετικὴν παράδοσιν βλ. εἰς Μακεδ. Ἡμερ. ἔτ. Δ' (1911) 140 καὶ Λαογραφία Δ', 309. Καὶ εἰς τὸ χωριὸν Παλιοχώρι (Ἐορδαίας) θέσις: «Οἱ Πέτρας τοῦ Κράλη Μᾶρκο». Λέγει πὼς αὐτὸς (ὁ Μᾶρκο Κράλης) ἦταν πολὺ δυνατὸς. Ὅταν οἱ Τούρκοι κυνηγοῦσαν τὸν Κράλη Μᾶρκο, στάθηκε ἐπὶ τὴν Ντέμπρη (γειτονικὸν χωριὸν ΝΑ) γιὰ νὰ ξεκουρασθῆ. Σὺν ἴκουσεν ὅτι ἔφτασαν, ἔβαλε ἐπὶ τὴν Ντέμπρη τὰ νταούλια νὰ χτυποῦν καὶ ἀφοῦ καβαλλίκεψε τὸ ἄλογο του ἔφυγε. Τὸν ἀκολουθοῦσε καὶ τὸ σκυλί του. Ὅπου πατοῦσε, ἄφηνε σημάδια. Ἐπάνω ἀπὸ τὸ χωριὸν

Παλιχώρι περνώντας άφησε τὰ σημάδια τὸ ἄλογο καὶ τὸ σκυλί του στὶς πέτρες. Ὁ Μᾶρκο Κράλης βρισκόταν στὴ θέση «τ' Δημήτρη τὸ Λάκκο», Α τοῦ χωριοῦ. Ἀπὸ πέρα ἄκουσε θόρυβο. Πετάχνηται καὶ στέκεται στὴ θέση «Τσιάρντακ» ποὺ εἶναι ἴσιωμα σὲ λόφο μὲ πέτρες πρὸς Δ τοῦ χωριοῦ. Κατάλαβεν ὅτι ὁ θόρυβος προήρχετο ἀπὸ τὸ χωριὸ Ντέμπρη. Οἱ ἐχθροὶ εἶχαν φθάσει ἐκεῖ. Ἦταν ξυπόλυτος ὁ Μᾶρκος. Καβαλλικεύει τὸ ἄλογο καὶ τὸν ἀκολουθεῖ ἢ κόνια του. Στὴν Ντέμπρη, ἅμα ἔφτασε, φώναξε τοὺς δικούς του: «ντὲ μπρὲ» καὶ ἀπὸ αὐτὸ τὸ λόγο πῆρε τὸ χωριὸ τὸ ὄνομα. Κυνήγησε τοὺς ἐχθροὺς καὶ ἐκυρίευσε τὸ φρούριο (Κάλε) ποὺ εἶναι ἐπάνω ἀπὸ τὴν Ντέμπρη. Ὑστερα ξανακατέβηκε πάλι στὸ Παλιοχώρι, στὸ Τσιάρντακ καὶ ἀπὸ ἐκεῖ ἔφυγε πρὸς Β. Γιὰ τὰ ἀχνάρια ποδιῶν ἀλόγου ἢ ἥρωα πολλαὶ παραδόσεις (βλ. ἐρμηνεῖαν εἰς Ν. Πολίτου, 733-35, 903). Ὁ Μᾶρκο Κράλης (Παλαιοχ.) σκότωσεν ἕνα μεγάλο φίδι, τὸ λεγόμενον σμόκ. Τὸ φίδι αὐτὸ εἶχε πολὺ μεγάλα κόκκαλα. Τὰ πῆρεν ὁ Μᾶρκο Κράλης καὶ τὰ πῆγε καὶ τὰ κρέμασε στὴν Κωνσταντινούπολη. Ἔτσι γλύτωσεν ὁ κόσμος ἀπὸ τὸ φόβιο αὐτὸ φίδι.

Ἡ Κρέμσια: Κονιαροχώρι στὴ στενωπὸ Ἑορδαίας-Ἐδέσσης· εἶχε πολλοὺς μπέηδες. Δὲν ἦταν καὶ τόσοι εὐποροὶ, ἰσχυρίζοντο ὅμως ὅτι εἶχαν κάποιο προνόμιο στὴν περιοχὴ, εἶδος ἐπιτηρήσεως, καὶ ἀπὸ τότε ποὺ οἱ πρόγονοὶ τους κατόπιν μαχῶν κατέλαβον τὸ μέρος (διασώζονται ἴχνη ἀρχαίου φρουρίου κ.λ.). (Νῦν ὀνομάζεται Μεσόβουνον).

Στοῦ Λιωνίδα τοῦ Καραούλι καὶ μόνον στοῦ Λιωνίδα: ὕψωμα εἰς τὰ Α τοῦ Σινιάτσικου, πλησίον δρόμου. Ἀπὸ ἐδῶ ὁ Λεωνίδας ὁ καπετάνος (καὶ ὁ Νταβέλης) κατώπτει. Εἰς τὴν αὐτόθι γενομένην μάχην ἐπληρώθη ὁ Λεωνίδας κ.λ.

Ἡ Λιπινίτσα. Τὸ χωριὸ πρῶτα ἦταν κοντὰ στὸ ποτάμι. Μετεκινήθη δῶθε τοῦ ποταμοῦ λόγῳ κάποιας μεγάλης καταστροφῆς ποὺ ἔκαμε τὸ ποτάμι στὰ παιδιὰ. Κατ' ἄλλην ἐκδοχὴν «ἐπειδὴ οἱ σικράπχισ (σκορπιοὶ) τσιμποῦσαν τὰ πιδιὰ κὶ πέθνησαν». Ἄλλοι λέν πὼς κατεστράφη ἀπὸ τοὺς Τούρκους. Εὐρίσκονται κιούπια ἐκεῖ, σιδηρικά.

Στὰ Λουγκατσιάοτσα (Μαυρ.): θέσις. *Ρουγκατσιάοτσα:* θέσεις εἰς Ρόκ., Φυτ., Λόπ., Βελ. Ἄνασ., Δέβλ., Λουκ., Τσακν. καὶ *Γλουγκατσιάοτσα* (Λοζιανὴ Κοζ.). Μετὰ σχετικῶν παραδόσεων περὶ συγκρούσεως ομάδων μετημφισμένων καὶ φόνων τὴν α' μέρα τῆς Πρωτοχρονιάς ὡς καὶ διὰ τὰς θέσεις: *τς Μπίλιας τὰ Μνημόρια* (Λοσν.), *τς Μπήλιους τὰ Νημόρια* (Κοζ.) καί: στοῦ *Συμπιθιορικό* (Κοντσ.) ἐγένετο λόγος ἀνωτέρω, σ. 208-209.

Στοῦ Μιζάο, στοῦ Τρανὸ τοῦ Ἰσιουμα (Φυτ.). Ἦταν ἕνας κλέφτης ἀπὸ ἐδῶ, Νικόλαος Ἀγγελόπουλος. Ἦταν ὡς 4 χρονῶν (Ν. Μαλτέζος, Φυτ., Ἱστορικὰ σημ., 46). Εἶχε δύο φορτώματα τ'φέκια, γιὰ τὴν σηκώση κὶ ἀλνούς. Καὶ ἐπροδόθη κὶ χάθ' κὶ τὰ ὄπλα τὰ πῆραν οἱ μπέηδες... Ὁ ἀξάδελφος τοῦ Μαλτέζου, Δημήτριος Μ., συνειργάσθη μὲ τὸ Ζιάκα στὸ Σπήλαιο, ἄγνω-

στο, τί απέγινε: «έβγα, Δημήτρη μ', στὰ χουριά, τρουῦρ στὰ Βλαχουχώρια, νὰ μάης άσκέρι διαλιχτό» (δέν ένεθυμεῖτο άλλο). Ὁ πατέρας τοῦ Ν. Μαλτέζου, Κωνσταντῖνος, «πάϊ κουμάρια» στο Σπήλαιο, δηλαδή επίταξη, άγχαρεία. Ἐνας από τούς άδελφούς τοῦ Δημητρίου Μ. ἦταν στή Ρωσία.

Τὸ χωριὸ Μπρατμίο κατεστράφη κατά τὸ 1901-1902. Ἐκεῖθεν προέρχονται 4-5 οἰκογένειαι τοῦ Τσκαλοχωρίου, έν οἷς καὶ τοῦ δημοδιδασκάλου Μαροπούλου. Ἦταν τσιφλίκι τῶν έκ Λεψίστης Τζεράλ μπεη καὶ Χαλίλ μπεη. Εἰς έκκλησιαστικὸν βιβλίον άνευ άρχῆς ἢ ένθύμησις: «Ὁ Δηδάσκαλος Νικόλαος Βασιλειάδης από χωρίον Τσουκαλοχώρι ύπῆρξα δηδάσκαλος εἰς χωρίον Πρατιμίρι τὸ έτος 1887 Μαρτίου 15».

Σν Πανούκλα (Ζιουπ.): θέσις ΒΔ. Ἦρχετό ποτε έξ Ἡπείρου, κατά τὴν παράδοσιν, καὶ ὁ Ἅγιος Ἀθανάσιος έξελθὼν τὴν έσταμάτησεν ἐκεῖ. Βλ. Γραπτὰ μνημ., 41-42.

Σν Παρακαλιὰ (Μεσολ.): θέσις Α (στο ποτάμι, στο Παλιόκαστρο). «Τότι οὐ κόσμους πάινιν ίκεῖ σν Παρακαλιὰ κὶ παρακαλοῦσι: αὐτοὶ ποὺ μάλουναν νὰ μὴ πᾶν στοῦ δικαστήριου. Δέν ἤθιλαν νὰ πᾶν στὰ δικαστήρια. Τὸν φουβοῦνταν τὸν ὄρκου. Τότι οἱ γυναῖκις, ἅμα πάινιν οὐ άντρας τς ἦ τοῦ πιδὶ τς στοῦ δικαστήριου πάινι τὰ ροῦχα τ' ὄξου πτοῦ χουριό. Ἄλλαζι κι' ὕστια σέβινι στοῦ χουριό. Νὰ μὴ σιβῆ οὐ ὄρκους μέσα στοῦ χουριό. Κὶ πλένουνταν ὄξου πτοῦ χουριό. Τά ἴφσαμι τώρα αὐτά, γι' αὐτὸ μᾶς ἄφ'σι κι' οὐ Θιός».

Σμ Πιριβόϊβουδα: θέσις, ράχη άπάνω από τὸ Χορηβό. Ἐκεῖ ἐγίνετο παζάρι. Πνίχθηκε κάνα πιδὶ μέσα σ' ένα ἠνάρ (τὸ παιδὶ τ' Βοῖβοντα, λέν) κι' οὐ Βοῖβουδας έκλεισε τὸ ἠνάρ. Καὶ χαλάσθηκε τὸ χωριὸ ἐκεῖνο, βλ. καὶ θέσιν: Καλουγριές, Συκιές.

Στ' Δούτσαρη τ' Σκάλα: ΝΔ στο Μουρίκι, κρημνῶδες μέρος, ὅθεν ὁ δρόμος πρὸς Κλεισούραν κ.λ. Κατ' άναμνήσεις ἐδῶ οἱ Βλατσιῶται έστησαν ένέδραν εἰς ομάδα Ἀρβανιτάδων ποὺ ἐπὶ ἡμέρας έτρωγαν καὶ έπιναν στο χωριό. Κακὴν κακῶς οἱ Ἀρβανῖται ἄφησαν ζῶά των καὶ πλιάτσικα ποὺ εἶχαν μαζέψει από τὰ χωριά. Τὸ χωριὸ απέδωσε τὴν επίθεση εἰς τούς κλέφτες ποὺ δέν ἔλειπαν από τὸ Μουρίκι καὶ τὰ περίξ.

Στοῦ Σκουτουμένου τοῦ Πιδὶ (Μπίσ.): θέσις, ὅπου τὸ μνημα ένὸς παιδιοῦ ποὺ σκοτώθηκεν από τούς κλέφτες.

Τὸ Μπαντζιαβασί: θέσις «Σαράντα Βάντσις». Ἦταν περιοχή «ποὺ τὴν ὀρζάμι ἡμεῖς κι' ἐπειδῆς σκουτώθ'κιν ένας Τούρκους μιγάλους —εἶνι πουλλά χρόνια— κι' ἡμεῖς τὸ ἴκαμάμι ἄρνηση. Κι' απόμνι ἔρ'μου τοῦ μέρους». (Βλ. τούς Μπέηδες από τὸ Λεψίστι ποὺ ὠρίζαν..., σ. 82).

Στὰ Φανάρια (Ρόκ.): θέση Β τοῦ χωριοῦ. Ἐκεῖ ἦταν πρῶτα τὸ χωριό. Πατοῦσαν ἐδῶ τὰ σταφύλια καὶ με κιούγκια ποὺ βρίσκονται καὶ σήμερα, πῆγαινε τὸ κρασί στο Παλιομκνάστηρο ΝΔ τοῦ χωριοῦ, ποὺ ἦταν πολὺ τρανὸ μοναστήρι.

Οἱ Φιλιππαῖοι πρῶτα ἦταν μεγάλο χωριὸ (τῶν Γρεβ.) καὶ χτισμένο μισὴ ὥρα παραπάνω. Οἱ χωριανοὶ οἱ περισσότεροὶ ἦταν ντουφεκτσῆδες. Πέρασε μία φορά, στὰ χρόνια τοῦ Ἀλῆ πασιᾶ, ἓνας Τοῦρκος ὑπάλληλος καὶ τὸν χάλασαν. Γιὰ νὰ μὴ τιμωρηθοῦν σκόρπισαν. Ὕστερα ἀπὸ χρόνια κάμποσοὶ γύρισαν καὶ ἔχτισαν παραπάνω.

Τὸ Χτένι: παλαιὸ χωριὸ μὲ ντουβάρια καὶ τέτοια ἀρχαῖα. Βρίσκονται «σουγκιά, δουζάρια, πῶς τὰ λέν, τὰ ἔχαν γιὰ πόλιμουν. Κακὸ ἔρχιτι, μαθαίν' οἱ χουριανοί. Πόλιμους. Τί φκιάνουμι...! Σκέφτουντι: Βάν' τ' ἔργανα νὰ κροῦν μέσα στοῦ μισουχώρι κὶ τοῦ χωριὸ ὅλου γένιτι ἄφαντου, στὰ βνά, κατὰ τοῦ Μπούρινου. Φτάν οἱ j' ἄλλοι, πᾶν νὰ τς πιάσ'ν... μ' ποιόν νὰ πιάσ'ν. Μόν' τ' ἔργανα βάριναν...».

Στοῦ Σπήλιου (Ζιουπ.): κάτω ἀπὸ τὸν Ἀϊλιᾶ ἦταν αὐτὸ τὸ σπ. ὁμοιάζον μὲ σαρμάντσαν μικροῦ. Κοντὰ ἦταν μία τεραστία οὐζυά. Λέν ὅτι οἱ κλέφτες ἀνέβαιναν στὴν ὀζυά καὶ ἀπὸ αὐτὴν κατέβαιναν στὸ σπήλαιο καὶ ἔκρυβαν τοὺς θησαυροὺς των. Μέσα στὸ σπήλαιο, ἔλεγαν, ὅτι ὑπῆρχεν ἓνα φίδι μὲ κέρατα. Αὐτὸ φύλαγε τὸ θησαυρό. Ὅποιος σκοτώσῃ τὸ φίδι, λέν, θάρθῃ μεγάλη καταστροφή στὴν οἰκογένειά του.

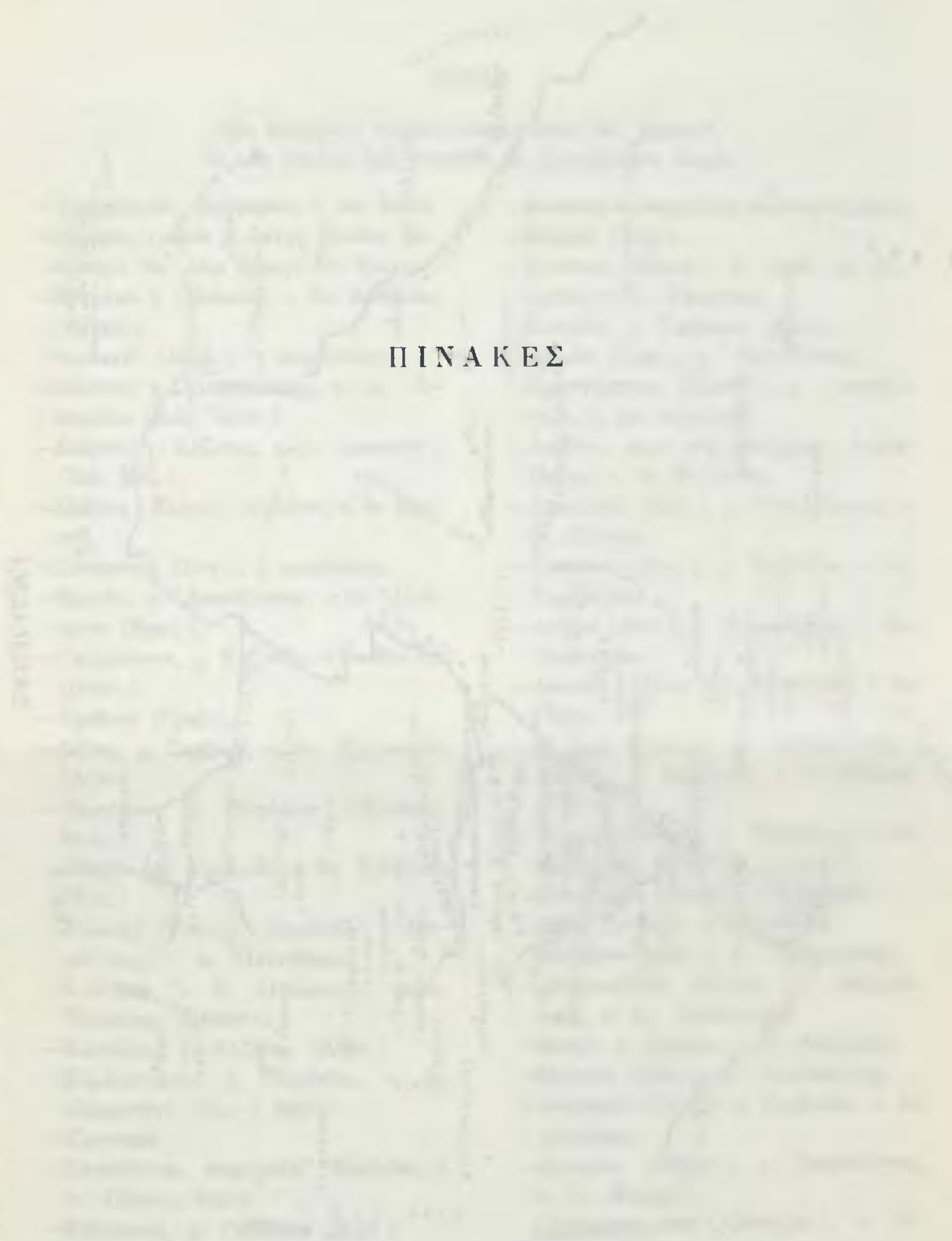
Διὰ τὸ Συμπιθιορικόν: ὀρθὲς πέτρες εἰς Πέλκην, ὡς καὶ τὶς δύο μεγάλες πέτρες στὸ μεσοχώρι, ὅπου ἐτάφησαν ζωντανὰ τὰ δύο ζευγμένα δαμάλια μὲ τὸ παλληκάρι, Πέλκην, βλ. σχετικὴν παράδοσιν εἰς Eckert, *Lieder...*, 80.

Διὰ τὸ Συμπιθιορικόν Κοντσικοῦ (περὶ τοῦ ὁποίου βλ. καὶ σ. 209) λέγεται καὶ τοῦτο: Μιὰ φορά οἱ Σιατιστινοὶ ἔπαιρναν νύφη ἀπὸ τὸ χωριὸ καὶ στὸ δρόμο ὁ νοῦνος φίλησε τὴ νύφη. Γι' αὐτὸ μαρμαρώθηκαν ὅλοι ἐκεῖ (καβαλλάρηδες).

Στὸν Τεκὲ πτοῦ Μουρανλῆ: Καμμιά δυὸ ὥρες ἀπὸ τὸ Μουρανλῆ, ἀπάν' στὸ β'νὸ (Βέρμιο), ἦταν οὐ τικές. Παλαιά, κάναν καιρὸ ἦταν μοναστήρι μεγάλο. Σώζονται ἐκεῖ ἀρχαῖα, ντουβάρια κ.ἄ. Ὅταν πάρθηκεν ἡ Πόλη καὶ ἔφτασαν τὰ χαμπέρια στὸ μοναστήρι οἱ καλόγηροι ἔτρωγαν τὴν ὥρα ἐκείνη ἀρνὶ στὴ σούγλα. Ὁ ἄγουμενος ἅμα ἄκουσε, δὲν τὸ πίστεψε καὶ λέει: νά, ιδέτε: —Θὰ μπήξω ἐδῶ τὴ σούγλα καὶ ἂν φυτρώσῃ, θὰ εἶναι σωστὸ τὸ χαμπέρι. Ἡ σούγλα φύτρωσε πραγματικὰ καὶ ἔγινε δέντρο μεγάλο σιγὰ σιγὰ. Τὸ δέντρο μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση (τὸ 1912) τὸ ἔρριξε κάτω κεραυνός. Στὸν τεκὲ μαζεύονταν γύρω οἱ προσκυνηταὶ Τοῦρκοι καὶ ὁ ντερβίσης ἐβεβαίωνε τὴν παράδοση κάμνοντας τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ. (Καθ' ἃ ἐμνημόνευε Στέργιος Τζύμος, Κοζανίτης).

Ἐπισκοποῦντες γενικώτερον τὴν ὡς ἄνω ὕλην τῶν τοπωνυμιῶν ἡμποροῦμεν νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι τὸ πλεῖστον τῆς ὀρολογίας ἀναφέρεται εἰς δ.τι σχετίζεται μὲ τὴν διάπλασιν τοῦ ἐδάφους τῆς δυτικομακεδονικῆς περιοχῆς,

τὰ συστατικά του: φυτά, ὕδατα, ζῶα κ.λ., ἐνῶ εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν σχετιζομένων μὲ τὰς κοινωνικὰς ἐν γένει τῶν ἀνθρώπων ἐνεργείας ὑπάγεται περιωρισμένος πῶς ἀριθμὸς τοπωνυμιῶν. Οὕτω διὰ τοῦ συνόλου τοῦ ὕλικου μὲ τὰς συγκεκριμένας ἐγγραφὰς προελεύσεώς του ὁλοκληρώνεται κατὰ τὸ δυνατόν ἢ τοπογραφικὴ ἀποτύπωσις μὲ τὰ ἐκφραστικὰ μέσα καὶ τὰς ἰδιωματικὰς ἰδιορρυθμίας τῆς κατὰ παράδοσιν γλώσσης, εἰς τὸ σῶμα τῆς ὁποίας τὰ ἐπὶ μέρους διασωζόμενα ξενικὰ στοιχεῖα εἰς ρίζας ἢ καταλήξεις εἶναι χρήσιμα διὰ τὸν προσδιορισμὸν τοῦ βαθμοῦ καὶ τῆς ἐκτάσεως τῶν ἀναποδράστων ἐπιδράσεων ἐπὶ τῶν οἰκητόρων τῆς περιοχῆς, ἐχούσης ἐν προκειμένῳ τὴν θέσιν προκεχωρημένων φυλακίων εἰς τὸν γλωσσικὸν τομέα. Κατὰ τὴν κατάταξιν δι' ὠρισμένας τοπωνυμίας δυσδιαγνώστους οὐχὶ μετὰ βεβαιότητος ἐγένετο ἢ ἐνταξίς εἰς τὴν α' κατηγορίαν ἀντὶ ἄλλης. Προκειμένου περὶ ἐρμηνειῶν τινῶν ἀναφερομένων κυρίως εἰς ὀνομασίας κωμοπόλεων καὶ χωρίων ἢ παρεμβολομένη ἐκτενὴς πῶς ἀνάπτυξις ἐν σχέσει πρὸς τὴν συνέχειαν ἄλλων συντόμων ἐσωτερικῶν τῶν χωρίων τοπωνυμιῶν ὀφείλεται εἰς τὴν ἀναπόφευκτον ἐνίοτε μνείαν προγενεστέρων ἐτυμολογιῶν κατὰ περίπτωσιν. Τὸ χρέος τῆς ἀληθείας μετὰ τοῦ ἐθνικοῦ ἔχει ὑπαγορεύσει τὴν ἀναζήτησιν σχέσεως τοπωνυμιῶν δυσερμηνεύτων ἰδίως σήμερον πρὸς τὰ ἐν γένει δεδομένα τῆς ἀρχαιότητος. Διότι ὅσονδ' ἴποτε παρηλλαγμένα καὶ ἂν εἶναι τὰ γηγενῆ κατάλοιπα, ἔχουν μεγαλυτέραν ἐπωσδ' ἴποτε ἰσχὺν ἀπὸ παραπλανητικὰς ταυτίσεις καὶ ἐρμηνείας ἀληθοφανεῖς πολλάκις ἐκ μόνου τοῦ λόγου ὁμοιότητος λέξεων ἢ καταλήξεων πρὸς ἄλλας γλώσσας.

ΠΙΝΑΚΕΣ

ΠΙΝΑΚΑΣ

ΠΙΝΑΚΑΣ

ΠΙΝΑΞ

τῶν ἐπαρχιῶν, πόλεων, κωμοπόλεων καὶ χωρίων¹,
ἐκ τῶν ὁποίων ἔχει συναχθῆ τὸ ἐξεταζόμενον ὕλικόν.

- 'Ανασέλιτσα, περιφέρεια, ν. ὄν. Βόϊον.
- Βάνιτσα, χωρίον Κοζάνης, Ἐπάνω Βάνιτσα, ν. ὄν. Ἄνω Κώμη (Ἄπ. Βάντσ.).
- Βαντσκό, γ. Γρεβενῶν, ν. ὄν. Κυδωνιές (Βαντσ.).
- Βελβεντό (Βελβ.), ἡ κωμόπολις.
- Βελίστι, γ. Ἀνασελίτσης, ν. ὄν. Ἀσπρούλα (Βελ. Ἀνασ.).
- Βελίστι, γ. Κοζάνης, ν. ὄν. Λευκοπηγή (Βελ. Κοζ.).
- Βλάτση - Βλάτσι - Μπλάτσι, ν. ὄν. Βλάστη.
- Βογατσικό (Βογ.), ἡ κωμόπολις.
- Βρατίνι, γ. Ἀνασελίτσης, ν. ὄν. Ἀλιόκμων (Βρατ.).
- Γκόμπλιτσα, γ. Κοζάνης, ν. ὄν. Κρόκος (Γόβλ.).
- Γρεβενά (Γρεβ.).
- Δέλνο, γ. Σερβίων, ν. ὄν. Τριγωνικόν (Δέλν.).
- Ἐμπόριον, γ. Ἐορδαίας (Ἐμπόρ.), βουλγ.
- Ζάλοβον, γ. Γρεβενῶν, ν. ὄν. Τρίκωμον (Ζάλ.).
- Ζιουπάνι (Ζιουπ.), κωμόπολις Ἀνασελίτσης, ν. ὄν. Πεντάλοφος.
- Καϊλάρια, ν. ὄν. Πτολεμαῖς, περιφ. Ἐορδαίας (Καῖλ.).
- Καισαρεία, γ. Κοζάνης (Καισ.).
- Καραμπουνάρ, γ. Ἐορδαίας, ν. ὄν. Μαυροπηγή (Καρ.), βουλγ.
- Καστοριά.
- Κατράνιτσα, κωμόπολις Ἐορδαίας, ν. ὄν. Πύργος, βουλγ.
- Κηπουρειό, γ. Γρεβενῶν (Κηπ.).
- Κλεισούρα, κωμόπολις Καστοριάς, βλαχ.
- Κοζάνη (Κοζ.).
- Κοντσικό (Κοντσ.), γ. παρὰ τὴν Σιάτισταν, ν. ὄν. Γαλατινή.
- Κοσμάτι, γ. Γρεβενῶν (Κοσμ.).
- Κριμίνι (Κριμ.), γ. Ἀνασελίτσης.
- Κωνσταντσικό (Κωνστ.), γ. Ἀνασελίτσης, ν. ὄν. Αὐγερινός.
- Λεψίστι, πρωτ. τῆς ἐπαρχίας Ἀνασελίτσης, ν. ὄν. Νεάπολις.
- Λιμπόχοβο (Λιθ.), γ. Ἀνασελίτσης, ν. ὄν. Δίλοφον.
- Λιπινίτσα (Λιπ.), γ. Γρεβενῶν, ν. ὄν. Περιβολάκι.
- Λόπεσι (Λόπ.), γ. Ἀνασελίτσης, ν. ὄν. Ἀνάργυροι.
- Λοσνίτσα (Λοσν.), γ. Καστορίας, ν. ὄν. Γέρμα.
- Λουκώμι (Λουκ.), γ. Ἀνασελίτσης.
- Λούντζι, γ. Γρεβενῶν, ν. ὄν. Καλλονή (Λούντζ.).
- Λ' - γκα (Λύγκα), γ. Ἐορδαίας, ν. ὄν. Μηλοχώρι, βουλγ.
- Μαυραναῖοι (Μαυρ.), γ. Γρεβενῶν.
- Μέγα Σπήλαιον, γ. Γρεβενῶν.
- Μερασάνη (Μερ.), γ. Ἀνασελίτσης.
- Μεσολογγόστι (Μεσολ.), γ. Ἀνασελίτσης, ν. ὄν. Μεσόλογγος.
- Μόκρο, γ. Σερβίων, ν. ὄν. Λιβαδερό.
- Μόλαση (Μόλ.), γ. Ἀνασελίτσης.
- Μπίσιοβο (Μπίσ.), γ. Γρεβενῶν, ν. ὄν. Δύσβατον.
- Μπόρσια (Μπόρσ.), γ. Ἀνασελίτσης, ν. ὄν. Κορυφή.
- Μπουρμπουτσκό (Μπουρβ.), ν. ὄν.

1. Διὰ τῆς ἐν παρενθέσει προσθήκης δηλοῦται ἡ βραχυγραφία, διὰ δὲ τῶν: ν. ὄν. ἡ μετονομασία. Οἰκισμὸν βλαχόφωνον σημαίνει τό: βλαχ. καὶ βουλγαρόφωνον τό: βουλγ.

- Ἑπταχώρι.
- Μπουχωρίνα (Μπουχ.), χ. Ἀνασελίτσης.
- Ντέβλα, χ. Ἀνασελίτσης, ν. ὄν. Κρυονέρι.
- Ντόλος (Ντόλ.), χ. Ἀνασελίτσης, ν. ὄν. Βυθός.
- Ντουτσκό, χ. Γρεβενῶν.
- Ντραβοντάνιστα, χ. Κοζάνης, ν. ὄν. Μεταμόρφωσις.
- Ντριάνοβο (Τριάν.), χ. Ἀνασελίτσης, ν. ὄν. Δρυόβουνο.
- Παλαιοχώρι (Παλαιοχ.), χ. Ἑορδίας, ν. ὄν. Φούφα, βουλγ.
- Πέλκα, χ. Ἀνασελίτσης, ν. ὄν. Πελεκάνος.
- Πιπιλίστα (Πιπ.), χ. ἐγγὺς τῆς Βλάχτσης, ν. ὄν. Νάματα.
- Πλάζομη, χ. Ἀνασελίτσης, ν. ὄν. Ὁμαλή.
- Ραντοβίστι (Ραδ.), χ. Ἀνασελίτσης, ν. ὄν. Ροδοχώρι.
- Ρέζνι (ἢ Ρέζν), χ. Ἀνασελίτσης, ν. ὄν. Ἀνθοῦσα.
- Ρισούλια (Ρισ.), χ. Ἀνασελίτσης, ν. ὄν. Βέλος.
- Ρόκαστρο (Ρόκ.), χ. Ἀνασελίτσης.
- Σαμαρίνα, βλαχ.
- Σέλιτσα (Σέλ.), ν. ὄν. Ἐράτυρα, ἢ κωμόπολις.
- Σιαρμπάδες (Σιαρμπ.), χ. Ἀνασελίτσης, ν. ὄν. Βελανιδιά.
- Σιάτιστα (Σιάτ.).
- Σισάνι (Σιάνι), χ. καὶ ἐκκλησιαστικὴ ἐπαρχία Σισανίου καὶ Σιατίστης.
- Σουλουμίστι (Σουλ.), χ. Ἀνασελίτσης, ν. ὄν. Στέρνα.
- Τρανόβαλτο (Τραν.), χ. Σερβίων.
- Τραπατούστι (Τραπ.), χ. Ἀνασελίτσης, ν. ὄν. Κλεισώρεια.
- Τριβένι (Τριβ.), χ. Γρεβενῶν, ν. ὄν. Σύδενδρον.
- Τριτσκό (Τριτσκ.), χ. Γρεβενῶν, ν. ὄν. Τρίκορφον.
- Τσακνοχώρι (Τσακν.), χ. Ἀνασελίτσης, ν. ὄν. Ἀνθοχώρι.
- Τσακαλοχώρι (Τσακαλ.), χ. Ἀνασελίτσης.
- Τσόργλι, χ. Γρεβενῶν, ν. ὄν. Ἅγιος Γεώργιος.
- Φιλιππαῖοι (Φιλιπ.), χ. Γρεβενῶν.
- Φραγκότσι (Φραγκ.), χ. Ἑορδίας, ν. ὄν. Ἐρμακιά, βουλγ.
- Φυτόκι (Φυτ.), χ. Ἀνασελίτσης.
- Χορηβό, χ. Ἀνασελίτσης, ν. ὄν. Χορηγό.
- Χουτούρι (Χουτ.), χ. Ἀνασελίτσης, ν. ὄν. Λευκοθέα.
- Χρούπιστα, πρωτ. τῆς ὁμωνύμου ἐπαρχίας, καζᾶ Χρουπίστης, ν. ὄν. Ἄργος Ὀρεστικόν.

ΠΙΝΑΞ
ΚΥΡΙΩΝ ΟΝΟΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΤΟΠΩΝ*

'Αγαθάγγελος Σισανίου 106	137
'Αγακίδης Κοσμᾶς 109	'Αρτα 78, 79
'Αγγελῆς Κ. 36, 118-121, 486	Αύλαῖς (Γρεβενά) 48
'Αδριανούπολις 117, 118	Αυλιώτης (Κοζ.) 73
'Αθανασιάδης Ν. 36, 53, 58, 60, 75, 77, 79	'Αχρίς, -ιδῶν 46, 49, 85
Αἴγυπτος 64, 120, 142	Βάγιας 155
'Αλβανία, -νοί, 'Αρβανιτιά, -τάδες, -τόβλαχοι 43, 52, 68, 76, 77, 79, 80, 82, 84, 120, 213	Βαῖνᾶς 36, 64, 106, 116, 166, 177
'Αλβάντσα (τρν.) 472	Βακαλόπουλος 'Απ. 57, 114
'Αλέξανδρος Σισανίου 104, 105	Βαλλαάδες 18, 28, 29, 120, 121, 194, 206, 216, 219, 224
'Αλεξιάδης Ν. 108, 109	Βάρνα 64, 123
'Αλῆ Πασιᾶς 11, 19, 31, 44, 55, 61, 67, 73-76, 78-80, 113, 115, 116, 142, 146, 150, 152-156, 170	Βαρναλίδης Κ. 49, 50
'Αλιούζ μπεης 52, 53	Βασδραβέλλη οἰκογένεια 36, 62, 79, 166
'Αμβρόσιος Σισανίου 106, 109	Βασδραβέλλης Ι. Κ. 13, 23, 36, 54, 56, 58, 72, 76, 77, 85, 100, 113, 116, 125, 126, 153, 158
'Αμβρόσιος Σκοπίων 123	Βασίλειος Σμύρνης 164
'Αμπάζ άγας 81, 94, 121, 485	Βέης Ν. 322
'Αμπεντίν μπεης 52, 53, 82, 101	Βελβεντό 502
'Αναγνωστόπουλος Γ. 328, 330, 338, 339, 347, 349	Βελιγράδι 20, 35, 45, 63, 65, 127, 136-138, 141, 159, 160
'Ανασέλιτσα passim, 498	Βέλιου 32, 57, Βέλιος Κ. 11, 64, 100, 110, 118, 122, 125, 128-133, 137
'Ανδριώτης Ν. 338, 339, 364, 390	Βελίστι ('Ανασ., Κοζ.) 472
'Ανθιμος Σεβαστείας 86, 98	Βενετία 45, 186
'Ανω Σουδενά 94	Βενιζέλος 'Ελευθ. 111, 112
'Αποστολόπουλος Γ. 82	Βέντζια 472
'Απόστολος μητροπ. Βερροίας 117	Βέργας (άρχηγός) 161-163
'Αποστόλου 'Ι. 52, 299	Βεφᾶ-Μειδάν (άγίασμα) 62
'Αραβαντινός Π. 33, 323	Βιέννη 21, 25, 64, 87, 107, 125, 127-131, 133-137
'Αργυράκου οἰκογένεια 36, 161-163	Βλάτση, Μπλάτσι passim, 490-492
'Αργυριάδαι άδελφοί Ν. και Δ. 132, 135,	

* Είναι ανάγκη νά σημειωθῆ ὅτι εἰς τὸν ὡς ἄνω πίνακα, ὡς και εἰς τὸν ἐπόμενον, περιλήφθη κατ' ἐπιλογὴν μόνον ὅ,τι ἐθεωρήθη ὡς τὸ μᾶλλον ἐνδιαφέρον και ἰδιάζον πως. Ἐκτὸς τῶν ἄλλων ἔχουν παραλειφθῆ τὰ κύρια ὀνόματα εἰς τὰς παραλλαγὰς των, ἢ συνθηματικὴ γλῶσσα τῶν μαστόρων και αἱ τοπωνυμῖαι εἰς τὰ καθ' ἕκαστα. Μνεῖα τοπωνυμίας, π.χ. 'Αλβάντσα 472, σημαίνει ἀπασχόλησιν μὲ τὸ ἔτυμον τῆς λ.

- Βλαχάβας Π' Εὐθύμιος 153
 Βλαχία 64, 129-131, 138
 Βολιώτης Δ. 410, 412-414, 477
 Βουκουρέστι 21, 25, 101, 127-131, 133, 136-141, 144, 154
 Βράκας 20, 55, 73, 74, 146, 151
 Βρανάκης 37, 63, Γ. 102, 103, 110, 139, 145

 Γαλάνου οἰκογένεια 31, 37, 53, 65, 73, 74, 175
 Γαλάτιστα 114, 122
 Γεδεών Μαν. 164
 Gelzer H. 46
 Γεννάδιος Π. 412, 476
 Genz 130
 Γερμάνη οἰκογένεια 11, 32, 35, 39, 63, 64, 77, 101, 102, 136-141
 Γεωργακάς Δ. 199, 418, 425, 473, 481, 483, 489, 505
 Γεωργίου Χρ. 50, 209, 331, 347, 352, 353, 357, 361, 363, 365, 383, 385
 Γιουσούφ μπεης 37, 70, 116
 Γκουηλάρι 482
 Γκουηλίτσι 483
 Γκουρτζιόβαλη. -ῆδες 18, 21, 68, 69, 473
 Γκρόσδος 28
 Γούδας Ἀναστ. 107, 135
 Γράβας Π. 444
 Γραμματικοῦ οἰκογένεια 30, 37, 58, 60, 76, 77, 79, 94
 Γράμμοστα 54, 57, 170
 Γριάτσιανη 21, 45, 49, 50, 58, 62, 186
 Cvetkova 71, 72
 Cvijić 29

 Δαβάκης Κ. 109, 110, 167
 Δαμάσι 23-25, 182, 154
 Dawkins 347
 Δεληκάνης Καλλίν. 17, 49
 Δελιαλῆς Ν. Π. 31, 122, 150
 Δεμίρ βεης 82, 101
 Δημητριάδης Β. 67, 68, 71, 75
 Δήμιτσας Μαργ. 503, 508
 Διονύσιος Δρύστρας 108
 Δόσιος Κ. 11, 35, 36, 142, 143
 Δούκας Νεόφυτος 107

 Δούμπα οἰκογένεια 11, 37, 57, 60, 61, 78, 87, 99, 100, 102, 107, 108, 133-136, 140, 141
 Δραγούμηδες 116, 183
 Δρόμα 116, 183

 Ἐβλιγιᾶ Τσελεμπῆς 21, 45, 67-69, 71, 73, 75, 479, 503
 Eckert G. 154, 229, 287, 309, 310, 313, 497
 Ἐλασσών 29, 149, 160
 Ἐμπόριον, οὐ Πόρjους 507
 Εὐαγγελίδης Τρόφ. 100, 111

 Ζαβαλιάν 81
 Ζαβιτσιάνος Κ. 139, 145
 Ζάγλα οἰκογένεια 63, 74, 107, 141, 158-160
 Ζακυθηνὸς Διον. 481
 Ζάμπορδα 505
 Ζάχος 35, 37, 63
 Ζέμον 33, 62, 63, 86
 Ζέρμα 57, 58, 156
 Ζιάκας 33, 52, 54, 151, καπετάνος (Γρ. Φαληρέας) 162, 166
 Ζιουπάνι 493-494
 Ζωσιμᾶς Σισανίου 49, 50, 85

 Ἡλιόπουλος Κ. 379, 476, 492
 Ἡπειρος 20, 155, 156, 158, 170

 Θαβώρης Α. 353, 501, 502
 Θεόφιλος Σισανίου 106
 Θεσσαλία 21, 25, 34, 35, 67, 148, 149, 151, 152, 154, 187
 Θεσσαλονίκη 20, 61, 64, 77, 82, 117, 118, 125, 136, 153, 155, 157, 160
 Θωμαΐδης Κ. 29, 37, 61, 143, 144

 Ἰάσιον 130
 Ἰωακείμ Ξάνθης (Μαρτινιανὸς) 33, 57, 58
 Ἰωαννίδης Μ. 37, 53, 110, 112, 121-124, 167
 Ἰωαννίδου Μ. 174, 183
 Ἰωάννινα 20, 48, 126, 142, 166, 198

 Καβάλλα 61, 62, 117

- Καϊλάριον, -ια 503-504
 Κάλιανη 499,1
 Καλλιστράτι, -η 512-513
 Καλλέρης 'Ι. 406
 Καναρά οίκογένεια 102, 145
 Καντζούλης Δ. 508
 Κανδηλώρος Τάκης 153
 Καραγιάννια, -νῆδες 18, 21, 63, 68, 69, 513
 Κασομούλης Ν. 30, 31, 55, 67, 72-74, 150-153, 516
 Καταφύγι 114, 172
 Κατράνιτσα 507-508
 Κατσιαούν'δης 18
 Κεραμόπουλλος 'Αντ. 13, 16, 18, 19, 22, 29, 32, 33, 38, 44, 52, 54, 60, 73, 77, 86, 113, 124, 126, 138, 139, 200, 280, 479, 505
 Κίνναμη 474
 Κλεισοῦρα 19, 20, 51, 62, 63, 65, 69, 74, 116-118, 122, 162, 165, 169, 171, 379
 Κοβίνη (Σερβίας) 33, 62
 Κοζάνη *passim*, 495-496
 Κόκκινος Διον. 130
 Κόλιας Γ. 414
 Κονιάραι, -οχώρια 18, 19, 27, 28, 51, 56, 87, 121, 165, 194
 Κόνιτσα 58, 170, 361
 Κοντσικὸ *passim*, 475
 Κοπρίβα 477
 Κοσμάς ὁ Αἰτωλὸς 15, 98, 165
 Κουκουλές Φαίδων 183, 247, 280, 334, 348, 389, 446, 472
 Κούντουρα οίκογένεια 31, 32, 54, 104, 105, 114, 160, 161, 166
 Κουπατσιάρης, -ρδης, -οχώρια 18, 39, 54, 101
 Κρίστιτς 63
 Κρούσοβον 110, 111, 114
 Κυριακίδης Στίλπ. 161
 Κωνσταντινίδης Γ. ὁ Σχολάρχης 53, 79, 110, 111, 112, 116, 117, 123
 Κωνσταντινούπολις 21, 25, 28, 29, 54, 61, 62, 70, 71, 76, 85, 98, 123, 129, 142-145, 179, 273
 Κωτσιάδες 31, 115
 Λαζαῖοι 74, 152, 153
 Λαμπρίδης 'Ι. 150, 298
 Λάμπρος Σπ. 20
 Λάρισα 24, 64, 77, 121, 126, 170
 Λάσκαρις Μ. 159, 502
 Leake 21, 34, 46, 80, 475, 490, 491, 499
 Λέχοβον 162, 169
 Λεψίστι *passim*, 486,1,
 Λεωνίδας 53, 54, 55, 79
 Λιανοτόπι 25, 57, 87, 128, 170
 Λιούφης Π. 52, 107, 116, 137, 209, 476
 Λόγας 35, 40, 56, 60, 61, 78
 Λορεντζάτος Π. 391
 Λουκόπουλος Δ. 190, 197
 Λύγκα 27, 496
 Μάνεσης Σπ. 330
 Μέγας Γ. 174, 177, 183
 Μεγδάνης Χαρίσ. 16, 31, 34, 72, 190, 204, 207, 479
 Μελέκ 'Αχμέτ πασιᾶς 67, 70
 Μελέτιος 'Αθηνῶν 48
 Μελέτιος Σισανίου 101
 Μενάρδος Σ. 476, 513
 Μέξας Βαλ. 151
 Μερασάνη 476
 Μέρτζιος Κ. 68
 Meyer G. 410, 411, 490
 Μεχμεντάου 84
 Μητροβίτσα 63
 Μιλιγγέρι 58, 484
 Μόδης Γ. 120, 136, 145, 149, 163, 165
 Μοιραλῆς Κ. 101, 107, 108, 141
 Μοναί 46, 48, 49, 50, 86, 87, 94, 95, 98, 129, 131, 161, 162, 237, 509-512
 Μοναστήρι 20, 28, 57, 69, 71, 82, 112, 114, 116, 117, 120, 121, 136, 139, 140, 145, 155
 Μόνιχον Βαυαρίας 125, 142, 159
 Μοσχολούρι ('Ελασσόνος) 69
 Μοσχόπολις, -ῖται 33, 54, 56-59, 62, 87, 89, 100
 Μουρίκι 15, 16, 24, 50, 68, 69, 161-165, 476
 Μουσίκος Δ. 39, 58, 64, 102, 139, 140, 144, 145
 Μουτσόπουλος Ν. 185

- Μπάικου οίκογένεια 32, 63, 67, 69, 70, 72, 93, 138
 Μπιθυκούκι 57, 58
 Μπόντη οίκογένεια 36, 45, 58, 63, 65, 93, 101, 138, 236
 Μπουμπαῶς Ἀθ. Ἰ. 163
 Μπουντώνας Εὐθ. 182, 187-189, 193, 198, 199, 235, 246, 280, 281, 323, 324, 326, 333-336, 338, 341, 344, 346, 348, 349, 352, 362-65, 372, 383, 384, 388, 390-93, 402, 404, 409, 473
 Μπούρινο 479-80
 Μπούτουρας 464, 469
 Μπράσοβο 130
- Ναλμπάνκιοι 68, 69, 165
 Νχοι 33, 44, 45, 46, 51, 54, 58, 59, 63, 83, 86, 87, 93, 94, 97, 113, 117, 134, 149, 169, 170, 225, 227, 509-512
 Νάουσα 20, 54, 56, 74, 84, 138, 141, 157, 389
 Νέα Πέλλα (Ἀταλάντης) 58, 86, 88, 133, 135, 137
 Νεόφυτος Ἡγούμενος 95, 101
 Νεόφυτος Μογλενῶν 48, 85, 86, 95, 100, 140
 Νικολαΐδης Δ. 122
 Nicolaidys Β. 16, 34, 479, 491
 Νικολίτσα 57, 58, 170
 Νταβέλλης 53, 54
 Ντερβένι Κλεισούρας 19
 Ντερβένι Σέλενιτς 19, 67, 75
 Ντερβένι Σιατίστης 19, 21
 Ντόκος 32, 39, 55, 73, 74, 96, 141, 151
- Ὀβρένοβιτς Μίλος 32, 63, 90, 137, 140
 Ὄφρυα 477
 Ὀλύμπιος Γεωργάκης 101, 105, 107, 158, 160
 Ὀρλωφικά 52, 56, 57, 151
- Παγούνης Γ. 63, 108, 159
 Πᾶνος (καπετάνος) 11, 49, 67-72
 Πανταζίδης Ἰ. 125
 Παντελίδης Χρ. 349
 Παπαγεωργίου Χ' Κώνστας 30, 147
 Παπαδάκης Ν. 18, 118, 406, 486
 Παπαδημητρίου Ἀστ. 416
- Παπαδόπουλος Ἄνθ. 329, 330, 341, 345, 351, 372
 Παπαζῆκος (ζωγράφος) 93
 Παπαϊωάννου Μιλτ. 166, 472, 473
 Παπανικολάου Φ. 184, 212, 248, 390, 393, 436, 439
 Παπαπούλιος 60, 79
 Παυλίδης 472, 475
 Πεκρεβενίκος 477
 Πέλλα 497
 Πέστη 99, 150, 199
 Πηλουρύ 505
 Pinin Consul 130
 Πιπιλίστα 488
 Πολίτης Ν. 208, 212, 254, 257, 515, 519
 Ρορονιό D. 13, 33, 35, 36, 51, 57, 62, 63, 65, 72, 86, 101, 138, 152, 157, 159, 160, 231, 236
 Rouqueville 17, 18, 29, 34, 115, 116, 170, 479, 490, 491
 Πουλιάδης Ἀθαν. 110, 111, 114, 119, 122, 125, 170
 Πουρτουράζι 505
 Πραμόρτσα (ποτ.) 347, 348
- Ράχοβον 31, 481
 Ρεσίτ Μεχμέτ Βεζύρης 78, 160
 Ρέσνα 121, 123, 124
 Ρουμανία 32, 64, 103, 130, 131, 137, 139, 141, 144, 145
 Ρουσιάδης Γ. 29
 Ρωμαῖος Κ. Α. 267
- Σάθας 153
 Σαμαρίνα 489-90
 Σαρὶ γκιόλ 16, 18, 71, 75
 Σβῶλος Ἀλέξ. 114, 120
 Schultze Leon 34
 Σέλιτσα 19, 27, 29, 32, 34, 66, 68, 80, 87, 89, 93, 98, 115, 117, 144, 155, 169, 170, 222, 277, 328, 343, 346
 Σεμέντρια 62, 64, 159
 Σέρβια 29, 31, 49, 53, 71, 72, 83, 153, 170, 328, 342, 406
 Σερβία 32, 47, 90
 Σέρραι 57, 60, 61, 62, 67, 72, 77, 93, 102, 107, 110-112, 117, 130, 133-

- 136, 153-155, 157, 159
 Σιάτιστα 478
 Σιγάλας Ἄντ. 13, 77, 86, 100, 113, 115,
 124
 Σίνα οἰκογένεια 35, 36
 Σινιάτσικο 479
 Σισάνιον 498-99
 Skok 502
 Σκόπια 20, 121, 123, 124
 Snegarov I. 86, 94
 Σπανδωνίδης Π. 323
 Στεργιόπουλος Κ. 56, 474, 485, 492,
 493
 Στεφανίδης Μ. 472, 475
 Στουγιαννάκης Εὐστ. 74
 Στρογγύλης Στουρν. 73
 Στρώμιτσα 110, 117
 Συγκολλίτης Σπ. 253
- Τζάρτζανος Ἀχιλ. 325, 331, 332, 338,
 342, 343, 346, 348, 360, 362, 363,
 365, 366, 370, 383, 391, 393, 394,
 407, 413
 Τζιαμάλ μπεης 46, 81, 84, 170
 Τζιζραῖοι 152, 153
 Τορνίκι 481, 514
 Τουμπαλίδης Μαργ. 50
 Τρῦπες (τπν.) 43, 44
 Τσακαλάρωφ 119, 121
 Τσακνάκη οἰκογένεια 82, 170
 Τσακνοχώρι 174, 209, 211, 216, 218,
 219, 221, 224, 252, 314, 320, 321
 Τσαραπλανά 150
 Τσάρας Γ. 53, 104
 Τσιαρσιμπᾶς (περιφ.) 21, 178, 248
 Τσικόπουλος Ἰ. 57, 72, 114, 135
 Τσόντος Βάρδας 82, 98, 162
 Τσοπανάκης Ἀγαπ. 183, 344, 350, 351,
 353, 355, 359, 361, 362, 364, 370,
 372, 381, 383, 384, 392, 398, 417
 Τσοτόλι 27-29, 62, 81-83, 110, 111, 116,
 120, 121, 124, 144, 169
 Τύρναβος 23, 25
- Ἰψηλάντης Ἀλέξ. 131, 154, 158
- Vacaresku B. 32, 129
- Vasmer 18, 68, 125, 472-475, 477, 480,
 409, 482, 483, 486, 488, 490, 492-
 496, 498, 499, 502, 505
 Φάβης Β. 170, 342, 346, 352, 360, 368
 Wace-Thompson 29, 51, 170, 185, 194,
 196, 205, 350, 506, 517
 Φάν Νόλη 120
 Φαρμάκη οἰκογένεια 30, 32, 35, 39, 56,
 113, 137, 147, 149, 151, 155, 156,
 157
 Φαρμάκης Ἰ. 11, 73, 119, 130, 131, 146,
 147-158, 160, 161
 Weigand 33, 51
 Φιλήμων Ἰ. 83, 102, 105, 130, 154,
 158
 Φιλήντας Γ. 346, 409
 Φιλιάδου Δ. 145
 Φιλιπούπολις 118, 119
 Φόρης Β. 353
 Φούφας 162
 Φωτεινός Ἡλ. 130
 Φωτόπουλος Ἰ. 80, 81, 115
- Χαλίλ πασιᾶς (μουτεσαρίφης) 83
 Χαλκιδική 34, 35, 67, 122, 149, 167,
 187
 Χαμζᾶ μπεης 24, 54, 81, 82
 Χανιά (Κρήτης) 110, 111
 Χάσια 96, 98, 146, 149, 151-53
 Χατζηδάκις Γ. 118, 324, 332, 348, 373,
 430
 Χατζηκωνσταντίνου 76, 94, 100, 108,
 113, 147
 Χελδράτχ-Μηλιαράκης 412, 413, 415-
 17, 472, 475, 477, 478
 Χιλμῆ πασιᾶς 170
 Χιονάδες 57, 58
 Χόνδρου οἰκογένεια 60, 61
 Χουσεῖν μπεης 76, 81, 115
 Χρούπιστα 18, 20, 26, 29, 83
 Χωρυγὲ (τπν.) 505
- Ψάλτης Σ. 178, 184, 283, 284, 331,
 333, 334, 361, 416, 437, 470
- Ἦρjᾶς κάστρο 287, 321

ΠΙΝΑΞ

ΛΕΞΕΩΝ ΚΑΙ ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ

- α: φθόγγος 323-329
 ἄβανταλίκι 375
 ἄβαρους 356
 ἄβουρους, -ρjάζει 230, 388
 -αβους: κατάλ. ἐπιθ. 384-386
 ἄβραϊά, -ιάζει 388, 429
 ἄγου! 284
 ἄδάπα 280
 -άδι 376
 ἄδιρπουφτή 247
 ἄδούλτσα (γυναικῶς) 358
 ἄζμάνι 437
 -αῖοι (καὶ -αῖ) 355
 ἄλάκα 280
 ἀλλαλάξιους 283
 ἄλτζές 412
 ἄλτσιᾶς 457
 ἄμhαστᾶς 448
 ἀναβουδίζου 188, 390
 ἀντωνυμῖαι 358-361
 ἀπάλα 188, 419
 ἀρβανίλους 324
 ἄρθρον 353
 -άρι 380
 ἀριβάνι 325
 ἀρόγκι 326
 ἀρχότη 324
 ἀτρόντσους 357
 ἄχαρους 357
 ἀχρειάν'λους 339
- ἡὰ 240
 βαβὰ 286
 βαhαράκι 285
 βαhούρι 423
 βαγάτια 441
 βαδιμός, -έμπα 377
 βάκαλου 409
 βάλια 286
- βαλτέκου 444
 βάπτσα 411
 βαρβούλα 199, 256
 βάρτζα 366
 βασλίκι 430, 444
 βατζιᾶς 183, 240
 βέλι 431
 βζιόνι 420
 βίκους 418
 βιλιούσικα 178, 383
 βιρέφκα 363
 βισίκι, -ια 234
 βίτσικα 283
 βιτσικί 76, 432
 βλάννα 440
 βλάσους 188
 βλιόντα, βλιουνταρίζου 363, 390
 βλούκι 333
 βλούσιτιαρου, -α 347, 435
 βόδα 280, 282
 βόδους 427, 430
 βόντσα, 248
 βόρακας 455
 βόσικουτας 423
 βόσινα 430
 βόσου 430
 βούhανους 378
 βουhουσιάρια 256
 βούγγρα 427
 βουργέλλα 380
 βουρλίδα, -ις 200
 βουρτούρι 382
 βουρτσίδα 346, 408
 βραγανιά 413
 βρατίκα 417
 βρέντζιους 234
 βρόλουγκας 259, 349
 βρουκλείδια 430
 βρουχώνου 392, 401

htζέρα, htζιρjάζου 389
βώλους 262, 265

γαβανούζα 178, 230
γαβζιά 414
γαβινίτσα 199, 381
γαγαράτζα 421
γαζιόλα 27, 420
γαζλίκι 199
γάια, -ις 425
γαϊλές, -λδίζουμι 340, 355, 390
γαλαγούτσι 341
γαλάγρα 437
γαλιάτα 223
γαργούλι 199
γαρλέτσια 200
γαρλίκι 249, 375
γαρούφα 428
γάτζιγισ 416
γέλιhουρας 184
γιακαλι 199
γιαρμέ, ένα - 327, 364
γιλέπι 191
γινόσους 442
γιόϊμ 364
γιουβέκια 439
γιράνια 415
γிரίζι 184, 407
γλαhouδανένιους 383
γλιάτσικ 401
γόγγουλη 434
γούhζια 440
γουβιλίσσιου (αλογο) 419
γουγόλα 409
γούγου 178
γουζγούτας, -τεύου 377, 388
γουλιαρίδα, -ις 376, 410
γουλιαφάνικ 422
γούλτζμα 364
γουμούλι, -ια 350
γουρέτζιδικ 416
γούσια 385
γουσιανίτσα 426
γουσιτιαρίτσα 436
γουτζαρίδα, -ις 376
γότηζιβας 424
γρέκι 437
γρίβλικ 201

gróndi 194
γρούδα 439
γρυbός, γρύhα, -ς, -jάζου 389
γτζιούπι 333

dagλαρās 379
dagλέδια 259
δαίχους 235
δαουλτζιάς (και δουρατζιάς) 71, 376, 419
δαρτιμάς 199
δάσιους 441
διάκα 286
δjανεύουμι 388
δjάρα 178, 214, 377
δίβι, του 230
διβιρές 450
διζγρια 253
διλιέδικ 201
δίλιμα (έπίρρ.) 262, 364
διρικλιά 201
διρλυκώνου 257, 286, 329, 352, 392
δίφθογγοι 340, 341
διχάλια 220
δόγα 189, 190
δουβέκι 184
δουβουκιάζουμι 334, 389
δούγγουλους 280
δουρλάπι 352, 402
δρουhouλιάζουμι 389
δρούγα, -λνῶ 188, 392
δρουγκός 207
δρώπκας 278

e: φθόγγος 329
εα! 366
εhιτζε (έπίρρ.) 364
εζιγιους 426
-έλλας, -έλλι 380
έμ, έμ 365
έμπριπους, έμπριπαίνου 329, 357
έντζα 329
έπιρρήματα 362-365
έπιφωνήματα 366, 367

ζαβλικιά 285
ζαbλόβjα 198
ζαγάρου (βελέντζα) 190, 393

ζάκατα, -ίζου, -τούρτζα 179, 382

ζαμπλαρώνου 392

ζάνουζας 188, 189

ζαρζαβούλης 382

ζαρζαρίκια 416

ζαρζατσιάφι 452

ζαρκιδάνια 458

ζάφτου 87

ζδράφτσις 245

ζδρόβλις 425

ζγρουβαλάκια 284

ζιάβα 426

ζίμουρβου 411

ζιούζιακας, -αϊ 281

ζιούλιου, -άζ'ν 331, 389

ζιούννα, -ρίτις 380, 412

ζιούρου 331

ζιούσιμα 331

ζιρjò 189

ζλάπι 333

ζουντίμι 378

ι: φθόγγος 334

-ιάϊς 383

ιάλα (ἐπίρρ.) 327

ιθριτῶ, -έτσα 335

ιδίικι (χίντικο) 191

-ίκας 381

-ίκι, -λίικι 375

-ίλα 376

-ϊνα 379

ιο: φθόγγος 330

ιου: φθόγγος 331

ιπιτιώρτζα 363

ΐπουρα, -ρκά 217, 326

-ίτσα 370, 381

ϊτσια 219

καβαλλαριά 434

καβαλλάρς (στς κνιές) 220, 352

καβίλα 442

κάζ 280

καζάκα 280

κακκβιά 410

κακαρδάκους 282, 380

(τὰ) κακάρουσι 252, 392

κάκου, ἡ 235

καλάϊ, -τζῆς 454

καλαχίλι 445

καλαμίδι, -ίζου, -μστάρι 189

καλιμκιρjά 199

καμβζέλα 198

κανούτα 199, 439

καρακούσικου (ἄλογο) 383

καρμέτι 458

κατιβαρjάζου 389

κατσιαούλι 344

κατσιαρdῶ 327, 346, 392

κατσιαρώνουμι 293

κατσιλώνου 293

καφᾶς 294, 355

κάχτις 214

κάψους 184, 431

κέσικιμ 364

κιναρίσια (πανιά) 191

κινταυρώνου 253

κιρκινέκα 423

κλόκουρου (μαλλι) 187

κόννα 420, 519

κότσι, -ια 280

κουάτσιανου 439

κούδα, -ς, -ρίτικα 440-448

κουκόσια 412

κουκουβέλια 286

κουλιάσια, τὰ 178

κουλιάστρα 439

κουλουκούρι 440

κουπανάρτζα 437

κουρβάσια 184

κουριμός, -έματα 377

κουρνιστάρι 442

κουρπανάκια 284, 380, 409

κουσεύου 388

κούτια 420

κούτγκας 342

κουτνί, -ιά 195, 251

κουτουλουϊόμπση 182

κουτσάφκους 357, 439

κουτσικάλου 383

κουτσιουμβάδι 333, 376

κουτσλιά, -ίζου 390, 421

κριτσιμές 432

κτάτσι 171, 185, 334

κυδουνίζει 390, 452

λάβα, -ίζ'ν 402

λάβαβους 356, 385

- λαγκιόλι 192, 198
 λαχούρι 200
 λέλια 286
 λιάβους 327, 330
 λιάρου 231, 419, 439
 λιόκουρου 330, 335, 399, 440
 λόζιους 175, 191, 210, 433
 λουδίνα 200
 λουζιάζου, -σμένα μαλλιά 187, 389
 λούρους, -ώνου 393
 λούτσα 191
 λυσίδια 188, 191
 λώπχαττα, -ις (καὶ ὄπλαττα) 352
- μά 240
 μαγλίκι 189, 199
 μάχους 237, 417
 μάλη, ἦ 240
 μάλι 240, 363
 μανούρι 26, 439
 μάξους 364
 μαρμάρα 437
 μαρτίνι 437
 μάσα 178, 185
 μασούρι, -ίζου 188, 189, 194
 μάτγκα 440
 ματκάπι 443
 μάτσια, -λιάζου 286, 351, 445
 ματσιακλνῶ 392
 (του) ματσκώνου 393
 μάτσου, ἦ 421
 μαχάτα 457
 μχιὰ 182
 μαχμούζι 338
 μβιλουκλάδι 230, 328
 μέγγινου 443
 μέζδρα 50, 430
 μέτσικου 55, 421
 μιμβλιμές 357
 μιστριώτικου (ἄλογο) 419
 μοιρολόγια 288-295
 μόλια 409, 420
 μούζγα, -αβους 357, 385
 μουζμουτεύου, -ούττα, -αβους 385
 μουνουχίζ'ν, μουνούχι 390, 439
 μούργους, -ίζει 403
 μουρσι 412
 μουτσιαλί 364
- μουχός, -ούσα, -ίτικα 332
 μπακράτσι 251
 μπέτσικου (μαντήλι) 199, 242
 μπλάζου 389
 μπούκλα 178
 μπουρουντζούκι 194, 196
 μπουχτσιᾶς, -λίκι 193, 242, 250
 μπρουστούρα 375
- νέμτσα, -ις 380
 νιάτσα 380
 νιζνάμδισ 18
 νιόχαρους 397
 νισιαδίρι 455
 νουβέτι 305, 452
 νουμάς 280, 283
 νούγκα 196
 ντιούντιου 331, 445
 ντουλαμάς 198
- ζιαναχώνου 257
 ζιάρη 452
 ζιβλέτσουτους 357, 386
 ζιδράχλιαβους 386
 ζικουρτουλίζου 391
 ζιλιχνίζουμι 391
 ξινουφαλίζου, -ουμι 391
 ξιπαρξασμένους 270
 ξιρουτανιούμι, -ίσικι 252
 ξυαρίζου 347, 348
 ξυλέστρατους 357
- όκας 381
 ὄκαχτους 236, 357-58
 -όπκου 381
 -ούδης, -ούδι 381
 ούδίζου, ούίτσα 240, 390
 -ούκας 381
 -ούλλι 382
 ούνδῶ 392
 -ούσικου 382, 383
 -ούσιου 380
 -ούττας 377
 ούτσα 280
 ούχαλνῶ 367
- πάδη, ἦ 496
 πάια 280
 πάιαγκας 271, 427

παιβάνια 419
 πακαλνῶ 394
 παλαίζου 391
 παλαμίζου 324
 παλαμουδέρνου 324
 παλιστράκι 443
 παπίλα 376
 παπούρα 423
 παραδάγκαλου 187
 παραλέκατους 398
 παρασάνταλου 398
 παρτσαλνάει 264, 352, 358
 πασιπάκα, -ώνου 284, 327
 πατῆτρις 188, 194
 πατόσπους 174, 185
 πατσάλα 202
 πέλιγρας 424
 πέρπυρα, στὰ 220
 πέτσικα 254
 πιδιλόγους 352
 πιλατεύου 388
 πιντάνηυρου 417
 πιπκαστί, -στῆς 354, 364
 πιράτς 173, 185
 πιρὶ 177
 πιριδάρι 380
 πιρτσίνι 173
 πισινίκι 178, 279
 πισκούρι 178
 πιτλίδις 178
 πιτρίκια 188
 πλαβούκια 328, 349
 πλαθρι 178
 πλαταρᾶς 199
 πούκια 419
 πουπόσκις 417
 πουρδουβλακιά 328, 380
 πουρτσιαλνῶ, -άδι 392, 437
 πουστάβι 189, 434
 πουσῶρι 230
 προθέσεις 361-362
 πρότσικα 463
 προυσλούκι 198
 πρώπκαστους 248
 ψστρόφια 247, 248

 ραγαβάνια 416
 ραγαβιάζου 310

ρῆμα 367-373
 ρόντου, ρόντου 363
 ρουγάτσικου 437
 ρουγλιὰ 378
 ρουμπέτσι 416
 ρουμώνου 393
 ρουπούρ 401
 ρουτσιάλα 402
 ρουχουθέμι 198

 σαγλάμκους, -μώνου 169
 σαδίνα 415
 σαλαίζουμι 391
 σαλβέτα 200
 σαλταμάρκα 198
 σαπλαῆ 448
 σαπράκι 380
 σαρμάντσα 178, 234
 σέγκι, -ια 280
 σιακχέν 192
 σιάρβους 187
 σίβα 419, 439
 σιούρκα, -λνῶ 26, 199, 231, 331
 σιουρουμβούκι 433
 σιούχλα, -ις 410
 σίτκα 415
 σκαμπιρτζάζου 390
 σκανταλήθρα 175
 σικόκα(ς) 349, 374
 σικόρτσα 178, 349
 σικουρτέκα 196
 σικράκους 426
 σιλιόγκια 200
 σκτέλλα 380
 σκφούνι 200
 σιμούρτου 349
 σμαρδᾶς (ζμαρδᾶς) 231
 σμιλάρι (ζμιλάρι) 443
 σούδα 284
 σούαρας 280, 282, 327, 334
 σουϊάνκους 455
 σούκους 187, 198
 σουμᾶς 452
 σουραῖ 178
 σούρλα 377
 στάφνους 443
 στέντζιρους 432
 στράνια, τὰ 186

- στρέβλα 451
 στρέκλα, στρικλιάζ'ν 327, 418
 στριγλιάτα 449
 σύνδεσμοι 365
 σφουρλέτσικους 349, 439
- ταϊφᾶς 243, 244
 ταλαγάνι 28, 199
 ταμαχιάζου, -ᾶρς 383
 ταταβράκας, -καῖ 193, 224
 τέμπλα, -ις 220
 τέτα, -ου 235
 τζαντζάρι, -ίζου 191
 τζάτζους 198
 τζελέπι 24, 436
 τζιαμαδάνι 192, 197
 τζιαμάλλου 383
 τζιάν φέσι 194
 τζιαρούχι 435
 τζιαχνάτους 358
 τζιβουντάκι, τὰ -άκια 284, 364
 τζίβρα 193
 τζιουβανίκα 204
 τζιουῆς 198
 τζιούγραβα (μαλλιά) 187
 τζιουγραβέλτς 401
 τζιούμακα 406
 τζούφους, -φώλτς 445
 τίκφηδες 395
 τιλιμές 26, 355, 413
 τιλιούρι 178, 382
 τιμά 280
 τινταρλίκι 233
 τιρλίκι 200
 τιρτίρι 200, 201
 τιφαρίκι 375
 τιμάνια 459
 τόϊ 299
 τόκανους 379
 τουρός 251, 406
 τουρπί 410
 τρατσικαλνῶ 395
 τριότα 284, 378
 τρούμπα 191, 192
 τρυπουκαλνῶ 407
 τρυπουσάκκους 396
 τσαγκάδι 437
 τσάκκια 190
- τσαπαρδώνουμι 393
 τσέργα 189, 394
 τσιαλικατούρα 25, 436
 τσιαμβαστίκι 199
 τσιαμτσιακ'ζι 347
 τσιαπάρι 201
 τσιατάλι, -λνῶ 282, 392
 τσιάφη 403
 τσιβί, -κουτὸς 177, 192
 τσιβούρα 375
 τσιμπούρι 427
 τσινί, τσινένιου 178
 τσιόκους, τσιουκαλνῶ, -νάρjα 331, 352
 τσιόλι 190, 330
 τσιότρα 178
 τσιουκάνι 331
 τσιούλι, -ιάζου 190, 286
 τσιούμα 415
 τσιουτινιάζου, -τίνια 331, 390
 τσιουτσιουρjάζου 390
 τσιπούνι 192, 198, 337
 τσίρλα 327
 τσίρνισμα 277
 τσιτούρι 177
 τσίτσα 178, 243
 τσίτσι, -ίδι 286, 380
 τσιφούνι 178, 189
 τσ'κα 280
 τσούφ-αρς, -ραῖ 208
 τσφῶ, τσούφα 327
- φαλκάρι, -ρjάζου 23, 329, 380, 390, 436
 φασικιά 233
 φέγγους, -ίτς, δὲ μὲ φέγγει 182, 183, 206, 256, 319
 φίκου, -ς 383
 φιλλί, -ιότα 207, 223, 237, 378, 435
 φίρτα 196
 φιρχάνι 191
 φιστόνια 194
 φλέκλια 457
 φουρκλίτσα, -ις 333
 φούρτσια, -έλλι 178
 φούτσης, -τσιους, -όπκου 246, 381
 φράψους 187, 414
 φροῦμα 189, 198
 φτσι 335, 343
 φώκι 196

χαβάνι 157, 184
 χαϊρσίτικους 338, 343, 384
 χαλίσιτικούς 231, 384
 χάμκαβους 386
 χανές, -έδες 33
 χαράλι 190
 χαραμαντάλι 363
 χαρταλάμας 357
 χάσιτικούς 384
 χάσκα 213, 216
 χαχμούκας 381
 χλιθουνιάρς 383
 χόβουλη 175, 214, 269
 χόλβα 176

χουιάζου 440
 χουκᾶς 178, 346
 χουρύγι 170
 χούγλη 410
 χπάρ 336
 χράπα 408
 χρένους 417

ψιτιά 348
 ψίγα και πσιά 35, 267, 330, 363
 ψουμουπόδια 184, 195, 196
 ψουμουσέντικου 178
 ψουραφύτς 276
 ψώκουλου, -α 415

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ

Σελίς 21	στίχος 12	ἐκ τῶν ἄνω ἀντί βιός	γραπτέον βιό (καί σ. 24 στ. 24 καί σ. 156 στ. 7)
» 26	» 4	ἐκ τῶν ἄνω » φλόκια	» φροῦμα
» 37	» 10	ἐκ τῶν κάτω » Δαλακιοῦρα K. 194	» Δαλακιοῦρίδη
» 38	» 14	ἐκ τῶν ἄνω » Παπαδιάς	» Παπαδέας
» 39	» 8-9	ἐκ τῶν ἄνω » με-τά	» με τὰ
» 53	» 22	ἐκ τῶν κάτω » μακρόν	» μικρόν
» 62	» 13	ἐκ τῶν κάτω » Καβίνην	» Κοβίνην
» 114	» 6	ἐκ τῶν κάτω μετὰ τὴν λ. Εὐαγγέλου, διαγραπτέον τὸ κόμμα	
» 163	» 17	ἐκ τῶν ἄνω » ἐπέδειξε	γραπτέον ὑπέδειξε
» 170	» 9	ἐκ τῶν κάτω διαγραπτέα ἢ πρότασις: ὡς ἐστημειώθη καὶ ἀνωτέρω εἰς τὸ περὶ ἐκπαιδεύσεως κεφάλαιον	
» 208	» 9	ἐκ τῶν κάτω » μπουμπουσιάρια	γραπτέον μπουμπουσιάρια
» 209	» 2	ἐκ τῶν ἄνω » Λουγατσιούρια	» Λουγατσιάρια
» 225	» 11	ἐκ τῶν κάτω » Παντελέμουνας	» Πανταλέμουνας
» 228	» 6	ἐκ τῶν ἄνω » π' τοῦ Σιάνι	» 'π' ἔν Κλεισοῦρα
» 262	» 9	ἐκ τῶν ἄνω » τ'λιγαδιάηζη	διαγραπτέον τὸ τελικὸν η
» 295	» 14	ἐκ τῶν ἄνω » γυρτιέτι	γραπτέον γυρνιέτι
» 320	» 8	ἐκ τῶν ἄνω » Κιλῶς τὴν καλφίνα	» Κιλῶς τὴν τὴν καλφίνα
» 373	» 10	ἐκ τῶν κάτω: α'. Παράγωγα οὐσιαστικά, διαγραπτέον τὸ α'.	
Εἰς κ'ρίά τινα ὀνόματα τὸ Μπ. ἀπεδόθη με ἡ μικρόν, ὡς ἡλατσιώτς, ἡυζιάνας ἢ με Β, ὡς Βιρτζόκας, σ. 373, 374, 381 κ.ά.			
» 388	» 11	ἐκ τῶν κάτω » τσιουρουφλίζου	γραπτέον τσιουρουφλίζου
» 417	» 4	ἐκ τῶν ἄνω » ἰάσμους	» δῆσμους
» 458	» 14	ἐκ τῶν ἄνω » τέτζιαρ	» τέντζιαρ
» 459	» 14	ἐκ τῶν ἄνω τό: (βάρμι;) διαγραπτέον	

ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

41. Κωνστ. Ἀπ. Βακαλοπούλου, Τρία ανέκδοτα ιστορικά δοκίμια τοῦ φιλικοῦ Γεωργίου Λασσάνη, Θεσσαλονίκη 1973, 8ον, σελ. 204 + 15 πίνακες. δρχ. 190
42. Μιχ. Α. Καλινδέρη, Ὁ κώδιξ τῆς Μητροπόλεως Σισανίου καὶ Σιατίστης (1686—), Θεσσαλονίκη 1974, 8ον, σελ. 153 + XVII πίνακες. » 160
43. John K. Vasdravellis, Klephts, Armatoles and Pirates in Macedonia during the Rule of the Turks (1627-1821), Θεσσαλονίκη 1975, 8ον, σελ. 202 + πίν. XIV. » 300
44. Ἀρχιμ. Τίτου Κ. Καραντζαλη-Δημ. Β. Γόνη, «Κώδιξ τῆς ἀλληλογραφίας» τοῦ Βοδενῶν Ἀγαθαγγέλου (ἀγῶνες τοῦ Ἀγαθαγγέλου κατὰ τοῦ Βουλγαρισμοῦ 1870-1871), Θεσσαλονίκη 1975, 8ον, σελ. 139. » 120
45. Γεωργ. Χ. Χιονίδη, Ἡ ἐκστρατεία καὶ ἡ ἐπανάστασις εἰς τὸν Ὀλυμπον κατὰ τὰ ἔτη 1821-1822, Θεσσαλονίκη 1975, 8ον, σελ. 99. » 100
46. Κωνστ. Ἀπ. Βακαλοπούλου, Ἀνέκδοτα ιστορικά στοιχεῖα ἀναφερόμενα στὴν Μακεδονία πρὶν καὶ μετὰ τὸ 1821, Θεσσαλονίκη 1975, 8ον, σελ. 101. » 100
47. Ἀ. Ευγγούλου, Τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Μελενίκου εἰς τὴν Ἐθνικὴν Βιβλιοθήκην Ἀθηνῶν, Θεσσαλονίκη 1975, 8ον μικρόν, σελ. 51 + πίν. 13. » 130
48. Μιλτ. Ἰ. Παπαϊωάννου, Τὸ γλωσσάριο τῶν Γρεβενῶν, Θεσσαλονίκη 1976, 8ον, σελ. 162. » 300
49. Δημ. Κ. Σαμάρη, Ἱστορικὴ γεωγραφία τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, Θεσσαλονίκη 1976, 8ον, σελ. 237. » 250
50. Δημ. Κανατσούλη, Ἡ Μακεδονία ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῆς ἀνόδου τοῦ Φιλίππου Β΄. Π. Ἐσωτερικὴ ἱστορία, Θεσσαλονίκη 1976, 8ον, σελ. 136. » 200
51. Θεοδ. Σαρικάκη, Ρωμαῖοι ἄρχοντες τῆς ἐπαρχίας Μακεδονίας (Provincia Macedonia). Μέρος Β΄, Θεσσαλονίκη 1977, 8ον, σελ. 280. » 400
52. Εὐθ. Τσιγαρίδα-Κάτιας Λοβέρδου-Τσιγαρίδα, Κατάλογος χριστιανικῶν ἐπιγραφῶν στὰ μουσεῖα τῆς Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1979, 8ον, σελ. 126. » 200
53. Πηγαρπία Μακεδονικῆς Γῆς. Μελέτες Ἀπ. Ε. Βακαλοπούλου. Τιμητικὴ προσφορὰ τῆς Ἐταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν πρὸς τὸν συγγραφέα, Θεσσαλονίκη 1980, 8ον, σελ. 688. (δεμ. δρχ. 1200) » 950
54. Κων. Ἀπ. Βακαλοπούλου, Οἰκονομικὴ λειτουργία τοῦ μακεδονικοῦ καὶ θρακικοῦ χώρου στὰ μέσα τοῦ 19ου αἰῶνα στὰ πλαίσια τοῦ διεθνοῦς ἐμπορίου, Θεσσαλονίκη 1980, 8ον, σελ. 216. » 250
55. Γ. Ἰ. Θεοχαρίδου, Ἱστορία τῆς Μακεδονίας κατὰ τοὺς μέσους χρόνους (285-1354), Θεσσαλονίκη 1980, 8ον, σελ. 490. » 900
56. Γ. Γούναρη, Οἱ τοιχογραφίες τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων καὶ τῆς Παναγίας Ρασιώτισσας στὴν Καστοριά, Θεσσαλονίκη 1981, 8ον, σελ. 196 + 30 πίνακες. » 350
57. Μέγας Ἀλέξανδρος, 2.300 χρόνια ἀπὸ τὸν θάνατό του. Ἀφιέρωμα Ἐταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν, Θεσσαλονίκη 1980, 4ο, σελ. κδ' + 286. » 1.200